

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 07598

DI BRIDER ASHKENAZI

Israel Joshua Singer

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די ברידער אַשכנזי

די ברידער אָנשפּאַנד

ראָמאַן

אין דריי טיילן

119

י.י. זינגער

פאַרלאַג **מתנות** ניו יאָרק

1951

אַרויסגעגעבן פון
פאַרלאַג „מתנות“
ביים שלום עליכם פּאָלק אינסטיטוט

DI BRIDER ASHKENAZY

(The Brothers Ashkenazy)

by

I. J. SINGER

ערשטע אויפלאַגע, 1935

צווייטע אויפלאַגע, 1937

דריטע אויפלאַגע, 1951

Copyright, 1937 by
Israel Joshua Singer
New York, N. Y.

Published by
FARLAG MATONES
22 East 17th Street, New York 3, N. Y.

Printed in U. S. A. by
Futuro Press, New York, N. Y.

געווידמעט דעם אַנדענק פֿון
מיין הייס געליבטן און
אומפֿאַרגעסלעכן זון

י א ש א

וועלכער איז אין זיין בליענדער
יוגנט אַוועק פֿון דער וועלט.

ערשטער טייל

געבורט

קאפיטל איינס

אויף די זאמדיקע וועגן פון זאקסן און שלעזיע קיין פוילן, דורך וועל-
דער, דערפער און שטעטלעך, חרובע און אָפּגעברענטע נאָך דער נאַפּאַ-
לעאַנישער מלחמה, האָבן זיך געצויגן איינס נאָך ס'אַנדערע פּורן מיט
מענער, ווייבער, קינדער און זאכן.

די פּוילישע פּויערים, די לייב־שקלאַפּן פון די פּריצים, האָבן אָפּגע-
שטעלט זייערע אַקערס אין מיטן פעלד און, פאַרהויבנדיק די הענט צו
די אויגן פאַר דער זון און שטויב, האָבן זיי מיט צעצויגענע, בלויע אָפּלען
לאַנג באַטראַכט די פרעמדע וואַגנס און מענטשן. די פּויערטעס האָבן אַנ-
געשפּאַרט זיך מיט די הענט אויף די „מאַטיקעס“ און פאַררוקט די רויטע
טיכלעך פון די קעפּ, כדי צו זען. די פּלאַקס־האַריקע קינדער אין בלויע
גראַב־לייוונטענע העמדלעך זענען, צוואַמען מיט די הינט, אַרויס פאַר די
געפּלאַכטענע דאַרפישע פּלויטן פון די ערד־שטיבלעך און מיט אַ געבילעריי
און געשריי באַגענגט די דורכרייזנדיקע. פאַר יידישע דאַרפישע קרעטשמעס
זענען יידישע יינגעלעך מיט שוואַרצע, געקרייזלטע פּאהלעך און אין ציצית־
כּנפּותלעך אויף די צעריסענע הויזלעך געשטאַנען פאַר די טירן און מיט
אויפּגעריסענע שוואַרצע און פאַרחידושטע אויגן באַטראַכט די וואַגנס, וואָס
האָבן זיך געצויגן אין אַ לאַנגער ריי, לאַנגזאַם און פאַראַויס.

— מאַמע! — האָבן זיי גערופן זייערע מוטערס, די שענקערינס פון
די קרעטשמעס. — קום זען, מאַמע!

מאָדנע פּורן און מענטשן זענען איבער די פּוילישע וועגן געפּאַרן.
אַזעלכע, וואָס מען האָט אין פּוילן זעלטן געזען, די פּורן זענען נישט
געווען נישט פּריצישיינע; נישט קיין דאַרפיש־לאַנגע און שמאַלע, מיט
לייטערס אין ביידע זייטן, ווי עס נוצן די פּויערים; נישט קיין יידיש־
באַלעגאַלעשע מיט פאַרלאַטעטע זייטן און נאָכהעגענדיקע עמערס; נישט
קיין פּאַסט־וואַגנס מיט פיר פּערד און טרומייטערס. אויך די פּערד אין די
וואַגנס זענען געווען אַנדערש געשפּאַנט, מיט אַ סך לעדערלעך, פּאַסן און
רימענס, וואָס אין פּוילן זעט מען עס נישט. אָבער גאַר אַנדערש זענען
געווען די מענטשן, וואָס זענען אויף די פּורן געפּאַרן.

פאַרשידן זענען זיי געווען, די פּורן: פּורן ברייטע, מיט שווערע הויכע
רעדער און אין גוטע פּערד געשפּאַנט, און פּורן לייכטע, שלעכט־צוואַמענגע-
שטעלטע, פון איין פּערדל געשלעפט; פּורן־היזער, מיט ווענט און אַ דאַך,
ווי עס האָבן אַזעלכע וואַנדערנדיקע קאַמעדיאַנטן און צירק־לייט, און פּורן
מיט לייזונט באַדעקט אויף רייפן, ווי עס נוצן ציגיינער. צווישן די פּורן

האַבן זיך אויך דורכגעוואָרפן קליינע וועגעלעך, געפירט פון צוויי גרויסע הינט, און אַנדערע, צו וועלכע עס זענען געווען בלויז איינגעשפּאַנט מאַן און ווייב, און קינדער האָבן אונטערגעשטופּט פון הינטן.

ענלעך צו די פורן זענען געווען די באַלעבאַטים זייערע. עס זענען געלעגן פּונדערגעלייגט אויף די פּורן-הייזער פעטע, בייכיקע דייטשן מיט בלאַנדע בערד, וואָס פון פּאַרנט זענען זיי געגאַלט און אויפן האַלז וואַקסן זיי, מענער מיט לולקעס אין די מיילער און מיט זייגערלעך אין די טאַשן. לעבן זיי האָבן זיך געפּאַרעט באַלייבטע דייטשקעס, ווייבער אין הויבן אויף די קעפּ און אין הילצערנע שיך אויף די רויט-וואַלענע זאַקן, אויסגעפילט מיט פּיס. די דאָזיקע וואַגנס זענען געווען פול מיט זאַכן, בעטגעוואַנט, קליידער, שטיקער וועבערייען, קופּערשטיכן פון דייטשע קעניגן און זיגרייכע קריגן, אַזוי אויך מיט אַ ביבל און מיט עטלעכע געבעט-ביכלעך. גענדו, הינער און קאַטשקעס האָבן נישט אויפּגעהערט קאַרדאַטשען אין זייערע שטייגן. קראַליקעס האָבן געפּישטשעט און געשפּרונגען אין היי. ים-חזרימלעך האָבן געקוויטשעט. פון דרויסן מיט שטריק צוגעבונדן דענע צום וואַגן פון הינטן זענען מיטגעגאַנגען צו עטלעכע קי, דיקע און גרויס-אייטערדיקע.

אין די קלענערע וואַגנס זענען די מענטשן געווען אַזוי מאַגער און פּאַרהאַרעוועט, ווי די איינצלנע פּערדלעך זייערע, וואָס האָבן זיי, געבויט גענע ביז דער ערד, געשלעפט איבער די שווערע וועגן. די איינצלנע קי, וואָס זענען נאָכגעגאַנגען, זענען געווען דאָר און און ווייניק-מעליק. אין די וואַגנס זענען בלויז די קליינע קינדער געזעסן. טאַטע-מאַמע און די עלטערע קינדער זענען מיטגעגאַנגען ביי דער זייט, אונטערגעשטופּט אַ ראַד, געשריגן אויפן פּערד.

פּאַרמאַטערט, האַלב-הונגעריק און באַרוועס זענען געווען די אַרעמסטע וואָס האָבן זייערע קליינע וועגענער געפירט אין הינט געשפּאַנט, אַדער זיי גאָר אַליין געשלעפט. אויסער קינדער און עטלעכע אַרעמע פּעקלעך, האָבן זיי בלויז געהאַט צו עטלעכע הינער און קראַליקעס. זעלטן, אַז אימיצער האַט אויך פּאַרמאַנט אַ ציג. די ווייבער מיט די מענער זענען גלייך גע-גאַנגען אין שפּאַן, מיט שטריק צום וואַגן געבונדן.

דאָס איינציקע, וואָס יעדער פון די וואַנדערער האַט געהאַט, אַלצאיינס אַ רייכער צי אַן אַרעמער, דאָס איז געווען אַ הילצערנע וועב-שטול פון גלאַטיקע העלצער, שטאַנגען און שטריק צוזאַמענגעבונדן.

— זאָל זיין געלויבט דער נאָמען פון יעזוס כריסטוס! — האָבן פּאַר-בייגייענדיקע פּויערים און פּויערטעס די דורכפּאַרער באַגריסט. — וואוהין פּאַרט איר דאָס, מענטשן?

די פּרעמדע האָבן נישט געענטפּערט אויף דער באַגריסונג, אויך נישט געזאָגט וואוהין זיי פּאַרן.

— גוטען טאָג! — האָבן זיי בלויז געזאָגט. — גריס גאָט!

די פוילישע פויערים האָבן קיין וואָרט נישט פאַרשטאַנען און אויס-
געשפּיגן.

— געצנדינער! — האָבן זיי געברומט ביז און זיך איבערגעצלמט. —
קיין קאַטויליש וואָרט פאַרשטייט עס נישט.

די יידישע קרעטשמאַרעס האָבן זיך יאָ מיט די פרעמדע צונויפגערעדט.
זיי האָבן זיי אין יידיש איינגעלאָדן אין די קרעטשמעס אָפצורוען, אונטער-
צוהאַלטן זיך. אָבער די פרעמדע האָבן די איינלאָדונג נישט אָנגענומען,
נישט אַפילו קיין קוואַטירל אַקאָוויט, ווי די פוילישע פויערים, אויסגעטרונג-
קען. זיי האָבן אַלץ געהאַט מיט זיך אייגנס, גענעכטיקט אין די פורן אוי-
נישט אויסגעגעבן קיין גראַשן אין וועג.

דאָס זענען וועבער פון דייטשלאַנד, טייל פון מערן, קיין פוילן געפאָרן
זיך באַזעצן.

וואָרעם אין דייטשלאַנד זענען מענטשן אַ סך געווען און ברויט ווייניק.
אין פוילן איז ברויט אַ סך געווען אָבער קיין סחורות זענען גאַרנישט
געווען. די פויערים האָבן אַליין פון פלאַקס זיך גראַבע לייזונט אויסגע-
שפונען. אָבער די שטאַטישע מענטשן, וואָס טראַגן ביינוולנע, וואַלענע און
זיידענע שטאַפן, האָבן געמוזט אויסלענדישע סחורות קויפן, אַלץ, וואָס
דאָס לאַנד האָט געדאַרפט אויף קליידונג, געוואַנט פאַר דער באַפעלקערונג,
פאַר דער אַרמיי, האָבן די יידן געבראַכט פון אויסלאַנד, איבערהויפט פון
דאַנציג מיט דער ווייסל. דאָס געלט איז אין לאַנד נישט געבליבן, און
אַגענטן זענען פון פוילן קיין דייטשלאַנד אַרויסגעשיקט געוואָרן און צו-
גערעדט די דייטשע וועבער, צו קומען קיין פוילן, וואו זיי וועלן קריגן
ערד אומזיסט, זיי וועלן די סחורות, וואָס זיי וועלן אויסוועבן, גוט פאַרקויפן
און זיי וועלן האָבן ברויט צו דער זעט.

די וועבער, האַלבע פויערים דערצו, האָבן אַלץ מיט זיך מיטגעפירט
אין נייעם לאַנד, פון אַ הון ביז אַ קאַץ, פון אַ קאַנטשיק צו שמייסן קינדער
ביז אַ שפינדל, פון אַ האַרמאַניקע צו שפילן אין זונטיק ביז אַן אַקער-אייזן
צו באַאַרבעטן די ערד. אין בעסערע וואָגנס זענען נאָכגעפאָרן לאַנג-גע-
קליידעטע פאַסטאַרן מיט ווייב און קינדער, צו דערהאַלטן ביים פראַטעס-
טאַנטישן גלויבן זייערע שאַף אין פרעמדן קאַטוילישן לאַנד און צו דער-
ציען די קינדער אין גלויבן און אין אונטערטעניקייט צו גאָט און צום
קיזער.

געצויגן האָבן די פרעמדע צום פלאַך-לאַנד, צו דער געגנט פון וואַרשע,
פון זשיראַדאָו ביז קאַליש, פון פאַביאַניץ און זגערזש ביז פיעטראַקאָוו.
אַ טייל פון זיי האָט זיך באַזעצט אין שטעטל לאַדזש, וואָס ליגט ביים
שמאַלן שטייענדיקן וואַסערל לודקאַ. אין אַ זייט פון שטעטל, אויפן וועג
וואָס פירט צו סאַסנע-וועלדער, האָבן די פרעמדע זיך אויסגעבויט היילעך,
פאַרפלאַנצט גערטנער, פאַרזעצט קאַרטאַפּל, אויסגעגראָבן ברונעמער, פאַר-
זייט תבואה און אַוועקגעשטעלט זייערע הילצערנע וועב-שטולן.

דערפאר האט די פוילישע רעגירונג, וואס איז געווען אונטערגעווארפן דעם רוסישן צאר, דעם קעניג פון פוילן, געגעבן זיי אלע פריווילעגיעס, וואס נאר זיי האבן געפאדערט: נישט צו מאנען ביי זיי די ערשטע יארן קיין שטייערן, נישט צו נעמען זיי אין מיליטער, נישט צו שטערן זיי אין זייער פראטעסטאנטישער רעליגיע, זיטן און שפראך, און אויך נישט צו לאזן וואוינען קיין יידן אין זייער נייעם וואוינ־ארט ביי לאדזש, וואס מען האט א נאמען געגעבן „ווילקי“, וואס באטייט אין פוילישן — וועלף. דאס איז געווען דערפאר, ווייל דארט האבן זיך אפט וועלף אין די פראסטיקע טעג געוויזן.

די עטלעכע מנינים יידן האבן געוואוינט אין שטעטעלע, אין א זייטיק געסעלע צווישן די „מיעשטשאנעס“. געווען זענען זיי ס'רוב שניידערס, וואס צוליב דעם טאקע, ווייל די גוים האבן געדארפט זיך לאזן גייען ביי זיי מלבושים, האט מען זיי אריינגעלאזט אין שטעטל, כאטש אנדערע יידן האט מען דארט נישט געלאזט וואוינען.

זיי האבן געהאט א צעך, אן אייגן שטיבל, וואו זיי זענען זיך צונויפ־געקומען, כדי צו באראטן זיך וועגן יעדער צרה, וואס די גויאישע צעכן ווילן זיי טאן. אין דעם שטיבל איז אויך געשטאנען אויף א טיש א גע־ווינלעך־הילצערנער ארון־קודש, ענלעך צו א קעסטל, אין וועלכן עס האט גערוט אן אלטע ספר־תורה. דארטן האבן די יידן אויך געדאוונט. קיין רב האבן זיי נישט געהאט, אויך נישט קיין מקווה און בית־עולם. שאלות האט מען געפרעגט ביים דארפישן מלמד, וואס מען האט געהאלטן צו די קינדער, ווען א שניידערין האט געדארפט גיין אין מקווה, האט זי דער מאן ארויסגעפירט הינטער דעם שטעטל צום טייך און אכטונג געגעבן אויף איר, אז שקצים זאלן זי נישט טשעפען, ווינטער האט מען אויפגעהאקט דאס אייז מיט א האק און די ווייבער האבן זיך אין קאלטן אייז־לאך געטובלט. א מת האט מען געפירט אויף א פויערשער פור צו דער קהילה לענטשיץ, צו וועלכער די יידן אין שטעטעלע לאדזש האבן געהערט.

זיי האבן שלעכט געלעבט מיט דער לענטשיצער קהילה, די שניידערס פון לאדזש, ווארעם אין לענטשיץ זענען געווען א סך יידן ארעמעלייט, איי־בערהויפט שניידערס, וואס האבן נישט געהאט קיין ברויט, געהונגערט פון איין זמן ביזן צווייטן, ווען יידן מאכן זיך נייע קאפאטעס. די שניידערס אין לאדזש איז עס בעסער געגאנגען, און די לענטשיצער שניידערס האבן זיך אריבערגעכאפט בגנבה קיין לאדזש ארבעטן פאר ביליקער. די לאדזשער שניידערס, וואס האבן מורא געהאט פאר זייער ברויט, האבן געמסרט פאר דעם אונטער־פרעפעקט אין שטעטל אויף די נייע, אז זיי זענען פארטאטשעס, לאטוטיקעס, וואס מאכן קאליע די פרנסה פון די איינגעזעענע צעך־אר־בעטער, וואס צאלן שטייערן. אין דער אלאונטערטעניקסטער בקשה, וואס זיי האבן אנגעגעבן, האבן זיי אויך מנדב געווען חלב אויף ליכט פאר דעם קלויסטער און פארענדיקט, אז זיי וועלן תמיד בעטן גאט פארן געזונט

פון ליכטיקן האָר דעם פרעפעקט. דער אונטער־פרעפעקט האָט געשיקט צו די פרעמדע שניידערס זיינע סטראַזשניקעס און צוגענומען ביי זיי שער און אייזן. די, וואָס זענען נאָך אַמאָל געקומען בגנבה אין שטעטל, האָט מען געלאָזט בינדן אין שטריק, אָפּגעשמיסן און אַרויסגעשיקט.

דערפאַר האָט די לענטשיצער קהילה נישט געוואָלט באַגראַבן קיין מת, וואָס מען האָט געבראַכט צו פירן פון לאַדזש, ביז די שניידערס האָבן נישט באַצאָלט אַ רענדל פאַר טאָן אים די רעכט. די לאַדזשער שניידערס האָבן פאַר כּעס אויפּגעהערט צו צאָלן קהילה־עטאַט קיין לענטשיץ. האָבן לענטשיצער קהילה־לייט געפועלט ביים מלכות, מען זאָל אַריינשטעלן זעלנער צו די לאַדזשער שניידערס אין די שטובן.

די גויאישע זעלנער האָבן זיך באַזעצט אין די יידישע היימען, געגעסן טריפות, געכאַפט אַ כּשר מעסער און געשניטן חזיר דערמיט, גערעדט מיאוסע רייד, געטשעפעט זיך מיט די נקבות און נאַכגעשפּאַט די יידן, ווי זיי שאַק־לען זיך ביים דאָווענען. דערצו האָט זיך צוגערוקט פּסח, ווען מען טאָר נישט האַלטן קיין גויים אין שטוב, ווייל זיי קאָנען מאַכן חמצדיק. די לאַדזשער שניידערס האָבן געמוזט אַוועקלייגן די אַרבעט, כאַטש זיי האָבן אַ סך קליידער געדאַרפט פאַרטיק מאַכן פאַר די גויים צו חגא, און אַוועק קיין לענטשיץ בעטן דעם רב, מען זאָל צונעמען די זעלנער פון זייערע שטובן.

די לענטשיצער קהל־לייט האָבן נישט אַנדערש געוואָלט צונעמען די זעלנער, ביז די שניידערס וועלן נישט בעטן מחילה אין די בלויזע זאַקן. די שניידערס האָבן אויסגעטאָן די שטיוול, געבליבן שטיין אין די צעריסענע זאַקן און געבעטן מחילה ביי די קהל־לייט. דערנאָך האָבן זיי אָפּגעצאָלט די צינזן פאַר דער קהילה און געגעבן תקיעת־כּף דעם רב פאַר דער ספר־תורה און עדות, אַז זיי וועלן מער די לענטשיצער שניידערס נישט איבערגעבן אין גויאישע הענט.

דעמאָלט האָט מען אַרויסגענומען די זעלנער. לענטשיצער שניידערס האָבן אָנגעהויבן ציען קיין לאַדזש.

אַבער אויף די „ווילקעס“ וואו די דייטשן זענען געזעסן, האָבן זיי זיך נישט געטאַרט באַזעצן. ווען אַ ייד פּלעגט אַמאָל פאַרבייגיין די „וויל־קעס“, האָבן פּלאַקס־האַריקע שקצימלעך זיי נאַכגעוואָרפן שטיינער, אָנגע־רייצט די הינט און נאַכגעשריגן:

— העפּ, העפּ, יודע! ...

קאפיטל צוויי

דער לאַדזשער סוחר און ראש הקהל ר' אברהם הערש אַשכנזי, וואָס מען האָט אים גערופן ר' אברהם הערש דאַנציגער, ווייל ער פלעגט פאָרן קויפן וואָלנס און זיידנס קיין דאַנציג, איז געזעסן ביי דער גמרא זבחים זייער אַ פאָרזאָרגטער און געצויגן האָר פון זיין לאַנגער, שוואַרצער, גע- דיכטער באַרד.

ער האָט נישט געזאָרגט צוליב פרנסה, ניין, וואָרעם כאָטש די דייטשן אין לאַדזש האָבן, נאָך עטלעכע צענטליק יאָר וואוינען אין שטאָט, נישט אַריינגעלאָזט קיין יידן צו זיך אין די „ווילקעס“ און נישט צוגעלאָזן זיי צום וועבערישן צער, איז פונדעסטוועגן אינגיכן דאָרט אַ היפשע יידישע קהילה אויסגעוואקסן, אַ קהילה מיט אַ רב, אַ דיין, שוחטים, שולן, אַ מקוה און אַ בית-עולם. יידן אין לאַדזש האָבן געהאַנדלט, פאַרדינט און געלעבט. זיי האָבן זייער שלעכטע און גראַבע אַרבעט געמאַכט, די דייטשן אין פוילן, שווערע געוואָנט, וואָס זענען נישט געפעלן געוואָרן די פריצים פון די גיטער, אויך נישט די אַפיצירן, דיגיטאַרן און רייכע לייט. גוטע, פיינע סחורות, דינע וואָלנס, גלאַנציקע זיידנס און סאַמעט האָט מען נאָך אַלץ געמוזט ברענגען פון אויסלאַנד. יידן-נגידים זענען געפאָרן מיט פאַסט- וואָגנס, אויך מיט די ערשטע באַנען, קיין דאַנציג, לייפציג, און טייערע שטאָפן געבראַכט. אַרעמע האָבן, צוזאַמען מיט די גרענעץ-זעלנער, גע- שמוגלט סחורות דורך די דייטשע גרענעצן, פאַרקויפט און זייער גוט פאַר- דינט. יידישע דאָרפס-גייער, לויפער, זענען אַרומגעגאַנגען באַרוועסע איבער די זאַמדיקע פויערישע וועגן, אויפגעקויפט ביי די פויערים די וואָל פון זייערע שעפסן און פאַרקויפט זי אין לאַדזש צו די סוחרים, וואָס האָבן זי קיין אויסלאַנד געשליקט אויף גאַרן אויסצואַרבעטן. די פויערים, וואָס האָבן פריער געלאָזט אַרומקריכן זייערע שעפסן באַוואַקסענע און פאַר- קאַלטנטע, האָבן זיי איצט אָפט געשוירן און געוואָשן אין די טייכלעך, זייער וואָל זאָל זיין קלאָר און ווייס. אַרענדאַרן און אויפקויפער האָבן אין די פריזשע הויפן אָפגעקויפט די וואָל פון טויזנטער שאָף פריעראויס.

די דייטשע מייסטערס האָבן געמסרט די יידן, וואָס ברענגען פרעמדע סחורות פון דייטשלאַנד. אויך האָבן זיי נישט געדולדעט, וואָס די יידישע ביינוול-הענדלער גיבן אַרויס ביינוול צו די אַרעמע דייטשע באַלמעלאַכעס אויף אויסצואַרבעטן און זיי וואַרפן דערמיט דעם פריין פון די סחורות. די יידישע ביינוול-אַרויסגעבער, וואָס האָבן נישט געקריגן, ווי די דייטשן,

קרעדיט פון דער פוילישער באַנק און דערפאַר געווען געענגט אין געלט, האָבן נישט אַלעמאַל געקאַנט צאָלן די באַלמעלאַכעס אין מזומן. זיי האָבן דעריבער געמאַכט אייגענע צעטעלעך, געשריבן אין לשון־קודש, געחתמעט מיט אַ וואַרצן שטעמפל פון אַן אָפּגעריבענעם שטיין, וואָס האָבן פאַר־טראָטן געלט.

די יידישע געוועלבלעך, די שניידערס און שוסטערס, אויך די שענקען האָבן די צעטלעך גענומען ווי געלט ביי די דייטשע אַרעמע וועבער. יעדן שבת־צו־נאַכטס פלעגן די דייטשע וועבער אָפּברענגען זייער אַרבעט צו די יידישע אַרבעטס־געבער. זיי האָבן באַקומען דערפאַר די לשון־קודשדיקע צעטעלעך, פאַרוואָס זיי האָבן אין די געוועלבלעך געקריגן אַלץ, וואָס זיי האָבן געוואָלט: שפייט, פלייש, אויך ביר און בראָנפן. די דייטשע מייסטערס האָבן אָנגעקלאָגט פאַר די באַאַמטע די יידן, וואָס האָבן זיך געמאַכט אייגן יידיש געלט. די הויכע באַאַמטע האָבן פאַרווערט די יידן אַרויסצוגעבן די אייגענע צעטעלעך. אויך האָט מען אַוועקגעשיקט קיין ענגלאַנד אַ באַ־אַמטן, וואָס האָט אָנגעקויפט אַ סך ביינוול, כדי אַרויסצושטויסן די יידן פֿון ביינוול־האַנדל. אָבער דער איינגעקויפטער ביינוול איז צעגנבעט געוואָרן דורך די באַאַמטע. די באַאַמטע האָבן אויך גענומען שטעק־געלט ביי די יידן, און די דייטשע באַלמעלאַכעס האָבן ווידער אויסגעאַרבעט סחורות פאַר די יידן און גענומען ביי זיי די לשון־קודשדיקע צעטעלעך. די איי־גענע באַאַמטע, וואָס האָבן אַרויסגעגעבן די געזעצן קעגן ברענגען סחורות פון אויסלאַנד, האָבן גערן געקויפט ביי די יידן די פרעמדע פיינע סחורות, פונקט ווי זיי האָבן גערן גענומען כאַבאַר ביי די שמוגלערס, וואָס האָבן די פרעמדע סחורות געבראַכט אין לאַנד אָן צאָל.

פון די אָנגעזעענסטע נגידים אין שטעטל לאַדזש איז געווען ר' אברהם הערש דאַנציגער. עטלעכע מאָל אין יאָר איז ער געפאַרן קיין דאַנציג, ער האָט די טייערסטע וואָלנס און זיידנס געבראַכט און פאַרקויפט צו די קליינע סוחרים און דאַרפס־גייער. גראַד איצט, נאָך פורים, איז ער גע־קומען צו פאַרן פון וועג, וואו ער האָט זייער גוטע געשעפטן געמאַכט. ער האָט שיינע מתנות געקויפט פאַר זיין ווייב און טעכטערלעך. אויך האָט ער געקויפט אַ גרויסן זילבערנעם בעכער אויף קידוש פאַר זיין רבין, דעם וואַרקער, אַ מתנה. אין שטוב האָט ער געטראָפן אַלץ בשלום. פון דעם אַלעם האָט ר' אברהם הערש געהאַט אַ סך נחת.

עגמת־נפש האָט ער געהאַט פון קהל־זאַכן. כאַטש ער איז נאָך געווען אַ גאַנץ יונגער מענטש, איז ער שוין, צוליב זיין נגידישקייט, למדנות און פרומקייט, געווען דער ראש הקהל פון שטאָט. אין דער קהילה האָבן זיך אַ סך דאגות און קלאַפּאַטן אָנגעזאַמלט פאַר דער צייט, וואָס ער איז געווען אין וועג צוליב מסחר.

ערשטנס, האָט מען געדאַרפט שאַפן מעות־חיטין, געלט אויף פסח פאַר די אַרעמעלייט אין שטאָט. נישט נאָר די הייער־גייער, נאָר אויך אַ

סך באלמעלאכעס האָבן, נאָך דער גאַנצער האַרעוואַניע זייערער אַ גאַנץ יאָר, נישט געהאַט מיט וואָס אַרײַנצופירן דעם פסח אין שטוב אַרײַן. מען האָט געדאַרפט שאַפן פאַר זײ מצות, ווײַן, אײער, פלייש און שמאַלץ, ר' אברהם הערש האָט גענומען די רויע קעשענע־פאַטשיילע אין האַנט און מיט עטלעכע חשובע באלעבאַטים געגאַנגען איבער נגידישע שטובן זאַמלען געלט. אָבער וואָס מער מען האָט צונויפגענומען, אַלץ מער האָט מען געדאַרפט. די אַרעמעלייט אין דער קהל־שטוב האָבן די טירן אָפגעריסן, געוויינט און גע־האַט טענות.

צווייטנס, האָט מען געדאַרפט אויסלייזן געפאַנגענע, וואָס זענען גע־זעסן געבונדענע אין תפיסה. אויף די פוילישע וועגן און שטעגן האָבן די קאָזאַקן געשלאָגן זיך מיט די פריצים, וואָס האָבן מורד געווען אין רוסישן מלכות און געוואָלט צוריק אַרויפזעצן אַ פוילישן מלך אויף דעם טראָן. די מורדים האָבן זיך אויפגעהאַלטן אין די וועלדער. די קאָזאַקן האָבן זיי געיאָגט, געטריבן, געכאַפט, געהאַנגען. אָבער עס זענען געווען יידן־אַרענדאַרן, וואָס האָבן צו די מורדים, זייערע פריצים, פולווער געפירט. די וואָס מ'האַט געכאַפט, האָבן די קאָזאַקן אויפגעהאַנגען אויף די בויערן ביי די וועגן. גראַד פאַר פסח האָט מען אין לאַדזשער תפיסה געבראַכט עט־לעכע דאַרפישע יידן. זיי זענען געפאַרן אויף די וועגן מיט פעסלעך עפל, אין וועלכע זיי האָבן געהאַט פאַרפאַקט פולווער. די קאָזאַקן אויפן וועג האָבן דורכגעשטאַכן מיט די פיקעס דאָס שטרוי אין די וואַגנס און קיי־זאָך נישט געפונען. נאָר מיטאַמאַל האָבן זיי גענומען רויבן די עפל אויף עסן, און זיי האָבן אינמיטן פון אַ פעסל געפונען דעם באַהאַלטענעם פולווער. עטלעכע יידן האָבן די קאָזאַקן גלייך אויפגעהאַנגען. די איבעריקע האָבן זיי געבראַכט געבונדענע קיין לאַדזש און אַרײַנגעזעצט אין תפיסה. איצט זענען די ווייבער זייערע און קרובים געשטאַנען אין דער קהילה און גע־וויינט, מען זאָל די געהאַנגענע ברענגען צו קבר ישראל און די אַרעסטירטע אויסלייזן פון גויאישע הענט, ווייל אַנישט וועט מען זיי הענגען.

די קהילה האָט דערפאַר אַ סך געלט געדאַרפט. אויך האָט מען פאַר די אַרעסטאַנטן געדאַרפט אַנגרייטן מצות, זיי זאָלן נישט עסן קיין חמץ אין תפיסה.

דריטנס, זענען באַגאַנגען געוואָרן זינד אין שטאָט. אַ חברה אויפגע־קלערטע לייט, נגידיים, וואָס זענען צו־פעט געוואָרן און געוואָלט אַראַפּוואַרפן דעם עול פון יידישקייט פון זיך, האָבן געבעטן ביים מלכות, מען זאָל זיי לאָזן עפענען אַ שקאַלע פאַר זייערע קינדער, וואו מען וועט זיי לערנען גויאיש, זיי וועלן דאָרט זיצן אין די בלויע קעפּ און אַוועקגיין פון די חדרים און פון יידישקייט. דאָס מלכות איז נישט לייכט איינגעגאַנגען דערויף. אָבער די נגידיים, די אויפגעקלערטע לייט, האָבן זיך געלאָזט קאַסטן אַ סך געלט, און מיט געלט קאַן מען אַלץ דערגרייכן. אויך האָט מען געזאָגט, אַז דיזעלביקע לייט וועלן אויסבויען זיך אַן אייגענע שול, ווי די דייטשע

יידן אין אויסלאַנד, אַרײַנשטעלן דאָרט אַן אָרגל ווי אין אַ טומאה און דער חזן וועט בלעקערצן ווי אַ גלח. ר' אברהם הערש האָט געוואוסט, אַז אַזאַ שול איז ערגער ווי אַ טומאה. ווייל אין אַ טומאה גייען נאָר גויים אַדער משומדים, אָבער אין אַזאַ שול וועט מען נאָך אַרײַנשטעלן ספר-תורות, מען וועט אַרײַנציען פּראָסטע יידן און אַראָפּפירן זיי פון גלייכן וועג, וואָס ברענגט צו שמד.

אויך איז געשען אַן אַנדער זינד :

יידן, דאָרפס-גייער, וואָס גייען איבער די דערפער אויסצוקויפן ביי די פויערים וואָל, פעלכלעך און חזיר-האַר, האָבן זיך דערוואָוסט פון די גויים, אַז דער לאַדזשער בחור נפתלי „משומד“, וואָס מען האָט אים שוין נישט איין מאָל פאַרטריבן פון שול-הויף פאַר נישט-אַפּגעהיט-זיין אין יידישקייט, האָט זיך גאָר פאַרדונגען צו אַ דייטש, אַ וועבער, אויסצולערנען זיך ווע-בעריי. דערביי האָט מען געזאָגט, אַרבעט דער יונג אום שבת און ער עסט ביי דעם גוי טריפות.

ר' אברהם הערש האָט דעם יונג געשיקט רופן אין דער קהילה אַרײַן און אים מתרה געווען, אַז אויב ער וועט נישט אַוועקגיין פון דעם גוי, וועט אים קהל איבערגעבן צו די זעלנער. אָבער דער בחור האָט נישט געוואָלט הערן און גערעדט עזות, אַז ער וויל זיך אויסלערנען וועבעריי. די באַאמטע האָבן גאַרנישט געוואָלט נעמען דעם נפתלי צו די זעלנער, ווי קהל האָט געבעטן. דאָס האָט געבראַכט דערצו, אַז אויך אַנדערע יידן, גרינגע אין יידישקייט האָבן גענומען זיך דערנענטערן צו די גויים. אַזוי האָט דער יונגערמאַן מענדל פלידערבוים, וואָס האָט געהאַלטן עטלעכע וועב-שטולן און אויסגעלערנט זיך ביי זיינע אַרבעטער, די דייטשן, די אַרבעט, אַנגע-געבן אַ בקשה צו דעם גויאישן צעך, מען זאָל אים אַרײַננעמען צווישן די מייסטערס. די באַאמטע האָבן אים צוגעהאַלפן, ווייל ער האָט זיך אַנ-געטאָן קורצע קליידער, אַפּגעשוירן זיך די באַרד און אויסגעלערנט זיך שרייבן און רעדן גויאיש. צווישן די פּראָסטע לייט און די באַלמעלאַכעס האָט עס געוועקט קנאה און אַ חשק נאַכצוטאָן די אַפּטריניקע. גלייך דערויף איז אויסגעבראַכן אַן אונטערגאַנג אין שטעטל, קינדער זענען געשטאַרבן פון שאַרלאַך און עס איז געווען צו זען, אַז דאָס איז גאַטס שטראַף פאַר די זינד פון די פּושעי-ישראלים.

נאָר דאָס גרעסטע עגמת נפש האָט ר' אברהם הערש געהאַט דערפון, וואָס זיין ווייב האָט אים נישט געלאָזט פאַרן אויף יום-טוב צום רבין. ער פלעגט זיך פירן צו פאַרן אויף אַלע יום-טובים קיין וואַרקע. נישט נאָר אויף ראש-השנה, יום-כיפור און שבועות, נאָר אויך אַפילו אויף פּסח. זיין ווייב האָט געוויינט, אַז ער פאַרשטערט איר דעם יום-טוב און אַז זי מוז אַהיימפאַרן צו איר טאַטן, דעם דייך, קיין אַזאַרקאָוו. ער זאָל איר אַפּריכטן דעם סדר, ווי אַן אלמנה חלילה. ר' אברהם הערש האָט זיך פון ווייבערשע טרערן נישט געמאַכט קיין סך. דערויף איז זי אַ יידענע. האָט ער גע-

וואוסט, זי זאל וויינען. אבער דאס מאל איז געווען עפעס אנדערש. זי האט זיך געריכט א ליאדע טאג אין קימפעט. זי האט געשפירט, אז עס וועט געבוירן ווערן א יינגל, ווארעם זי פלעגט פילן שטויסן אין דער רעכטער זייט בויך. און זי האט נישט געוואלט, אז דער ברית זאל געפראוועט ווערן אן דעם פאטער.

— איך וועל זיך, שונאי ציון, א מעשה אנטאן, — האט זי געוויינט, — כ'וועל נישט איבערלעבן די חרפה.

זי איז פון וויינען קראנק געווארן, היץ געקריגן, און ר' אברהם הערש האט זיך קיין ארט נישט געפונען. ער האט אלעמאל אויפסניי באטראכט דעם שיינעם זילבערנעם בעכער, וואס ער האט געקויפט פאר זיין רבין א מתנה אויף א כוס של אליהו, און ער האט זיך געביסן די שווארצע בארד פאר פארדראס.

אויך זענען די וועגן קיין ווארקע נישט געווען רואיק. די קאזאקן זענען אומעטום ארומגעריסן און געשלאגן די דורכרייזנדע. א סך מאל האבן זיי אומשולדיקע מענטשן געשמיסן און אפילו געהאנגען. מענטשן האבן אים אפגערעדט פון פארן אין אזא סכנותדיקער צייט.

אבער ר' אברהם הערש האט נישט געוואלט הערן, וואס מענטשן זאגן. פאר דער לעצטער נסיעה צום רבין אויף סוכות, האט ער דערמאנט אין קוויטל זיין ווייב, וואס איז געהאט פארגאנגען אין טראגן מיט עטלעכע חדשים צוריק. דער רבי האט אויסגעהערט און געזאגט:

— אברהם-הערש, דייע דורות וועלן זיין נגידים.

ר' אברהם האט פארצויגן דעם שטערן.

— רבי, — האט ער געזאגט מיט מורא, — כ'וואלט וועלן, זיי

זאלן זיין יראי-שמים.

דער רבי האט אים גארנישט געענטפערט דערויף. ר' אברהם הערש האט נישט איבערגעפרעגט, נאר געדענקט האט ער אין דעם און געזען דערין א שלעכטן סימן. גראד איצט, איידער דער נייער דור קומט אויף דער וועלט, האט ער געטראכט, וואלט ער געדארפט פארן צום רבין און רעדן מיט אים וועגן דעם, אז ער וויל, אז זיינע קינדער זאלן זיין יידן. וועגן דער מורא צו פארן האט ער נישט געטראכט. ער איז נישט געווען קיין מוראדיקער, ר' אברהם הערש. אין די וועגן האט ער שוין גענוג געהאט דורכגעמאכט, געפארן אלערליי, שרעק. אפגעהאלטן האט אים דאס קינד, וואס דארף קומען אויף דער וועלט. עס וועט זיין פאר דער יידענע א גרויסער צער צו בלייבן אליין אין קימפעט, האט ער געטראכט. זי וועט קיין סדר נישט קאנען אפריכטן. אויך וועט ער אויפן ברית נישט קאנען זיין, אויב עס וועט מיט גאטס הילף זיין א יינגל. דער שווער זיינער, דער דיין, וועט אים פארשעלטן פאר אזא פירעכץ.

פון דער אנדערער זייט האט אים געצויגן צום רבין. אויף אים האבן געווארט ארעמע חסידים פון שטיבל, ער זאל זיי מיטנעמען אויף זיינע

הוצאות און אויסהאַלטן זיי מיט עסן, זיי וועלן לאַכן פון אים, וואָס ער וועט זיך לאַזן איבעררעדן פון אַ יידענע און בלייבן איך-דערהיים. צוליב אים וועלן יידן האָבן אַ פאַרשטערטן יום-טוב. דערצו האָט ער געקויפט דעם רבין אַזאַ שיינעם זילבערנעם בעכער. וואָסער פנים וועט ער האָבן, ווען ער וועט געבן דעם רבין אַ פסחדיקן כּוס של אליהו אין שבועות ערשט? און דער עיקר טאַקע וועגן די קינדער. דער רבי האָט געזאָגט, אַז זיי וועלן זיין נגידיים. אָבער ער וואָלט וועלן, דער רבי זאָל אים ווינטשן. זיי זאָלן זיין אָפּגעהיטענע יידן. אויב, חלילה, עס איז באַשערט, אַז צוליב זייער נגידישקייט זאָלן זיי קיין יידן נישט זיין, איז ער מוחל דאָס נגידות, זאָלן זיי ליבערשט זיין מלמדים, אָבי ערלעכע יידן. ער מוז רעדן מיטן רבין וועגן דעם, ווי לאַנג ס'איז נאָך צייט. ווען זי, דאָס ווייב זיינס, וואָלט נישט געווען קיין יידענע, נאָר אַ בר-דעת, וואָלט זיך אים אַליין געדאַרפט איצט טרייבן צום רבין, איידער נאָך ס'קינד קומט אויף דער וועלט. נאָר וואָס פאַרשטייט אַ יידענע, אַ חוץ טרערן? אָבער דערויף איז ער אַ מאַנסביל, וואָס פאַרשטייט בעסער, וואָס דאַרף נישט ווייך ווערן צוליב ווייבערשע געוויינען.

און ער האָט גענומען פאַקן די וואַלזעס, די גרויסע לעדערנע רייזע-טאַשן, מיט וועלכע ער פאַרט קיין דאַנציג, ער האָט איינגעפאַקט טלית און תפילין, די אַטלעסענע קאַפּאַטע, ספרים, אַ גמרא צו לערנען שיעור אין וועג, דעם זילבערנעם בעכער, העמדער, ווי אַן אמתער וואַרקער חסיד האָט ער אויך נישט פאַרגעסן איינצופאַקן עטלעכע פלעשער פסחדיקן ריינעם שפירט, אַקאָוויט. און ער האָט געשיקט לאה-שרה די דינסט נאָך דעם באַלעגאַלע.

— אברהם הערש, — האָט דאָס ווייבל מיטן פאַרריסענעם בויך גע-וויינט, — איך וועל נישט איבערלעבן דעם בזיון!
ר' אברהם הערש האָט זיך נישט אומגעקוקט. ער האָט געקושט די מזוזה און אַרויס. ערשט אין דער טיר שטייענדיק, האָט ער צוגעוואונטשן דעם ווייב אַ גרינג האָבן. דערנאָך האָט ער זיך דערמאַנט צוצוגעבן, אַז אויב עס וועט זיין אַ יינגל, מיט גאַטס הילף, זאָל מען אים אַ נאַמען געבן שמחה בונם.

— הערסט, למען השם, שמחה בונם, נאָכן פשיסכער רבין, זכרוננו לברכה, — האָט ער אַריינגעשריגן פון דער אָפּענער טיר. — אַזוי וויל איך.

קאַפיטל דריי

ר' אברהם הערש ווייב האָט קיין טעות נישט געהאַט אין אירע סימנים ביים טראַגן. די שטויסן אין אַ זייט, וואָס זי האָט אין די לעצטע חדשים געפילט, זענען נישט געווען אומזיסט. זי האָט געוואוסט, אַז דאָס איז

אַ סימן פון טראַגן מיט אַ יינגל, און אַזוי איז עס טאַקע געווען. נאָר אַנ־
שטאַט אין יינגל, זענען געקומען צוויי, אַ צווילינג.

נאָך אַ שווערער סדר־נאַכט אין ווייען איז פאַרטאָג געקומען אַ קינד.
די שכּנטעס פון הויף האָבן גיך געכאַפט דאָס ניי־געבוירענע נפּשל, אַ פּאַטש
עס געגעבן, ס'זאַל שטאַרקער וויינען, וואָס עס איז גוט פאַר אַ ניי־געבויר־
רענעם, און אויפהויבנדיק עס צום לאַמפּ, האָבן זיי אויסגערופן מיט שמחה
צו דער געווינערין:

— מזל־טוב, אַ יינגל!

די געווינערין האָט נישט אויפגעהערט שרייען און די ווייבער האָבן
זי באַרואיקט.

— נו, שוין, שוין, קימפעטאַרין, — האָבן זיי איר געגלעט דאָס פאַר־
שוויצטע פנים. — שוין אַלץ אַריבער בשלום. נישט קרעכצן!

אַבער לאה שרה די דינסט, אַ געניטע קינדלעך, האָט גלייך מיט
איר געניט אויג דערזען, אַז עס איז נאָך נישט אַלץ אַריבער, אַז עס גייט
נאָך אַ קינד.

— האַלט זיך אָן, באַלעבאַסטע קרוין, מיט די הענט ביים קאַפּ פון
בעט, — האָט זי געגעבן אַן עצה, — וועט איר לייכטער געבוירן.
נאָך עטלעכע מינוטן איז געקומען אַ צווייט קינד, אַ גרויס און אַ
שווערס.

מען האָט עס נישט געדאַרפט געבן קיין פּאַטש עס זאַל בעסער וויינען.
עס האָט געשריגן אויפן גאַנצן קול.
לאה שרה האָט עס גיך געכאַפט אין די הענט, צוגעטראַגן צום לאַמפּ
און אויסגערופן מיט גרויס שמחה:

— מזל־טוב, נאָך אַ יינגל, אַ יונג אַ ריז, קיין ביין אויג.

די ווייבער האָבן אויסגעזוכט אויף גיך צוויי בענדלעך, אַ רויטס און
אַ בלויס, אַרומגעבונדן דעם ערשטן אַ רויט בענדלעך אַרום הענטלעך
און דעם צווייטן — אַ בלוי בענדלעך, כדי צו האָבן אַ סימן, אַז דער מיטן
רויטן בענדלעך איז דער עלטערער און מיטן בלויזען — דער יינגערער.
אַבער דאָס איז נישט געווען נויטיק, זיי וואָלטן זיך סיי־ווי־סיי נישט גע־
לאָזט פאַרבייטן. דער עלטערער אויף עטלעכע מינוט איז געווען אַ קליינער,
אַ מאַגערער, מיט שיטערע, העלע הערלעך אויפן שפיציקן קעפל און מיט
גרויע אויגן, ענלעך צו דער מוטער. דער יינגערער איז געווען אַ גרויסער,
אַ שווערער, מיט אַ קיילעכדיקן קאַפּ גרויסע, שוואַרצע האָר און מיט אַפּענע,
פריילעכע, שוואַרצע אויגן, אויך די שטימען זייערע זענען געווען פאַר־
שידענע. דער עלטערער האָט געוויינט קוויטשיק, פאַרגאַנגען זיך אַזש:
דער יינגערער האָט געוויינט הויך, געזונט און גראַב.

— איינס אינגאַנצן די מאַמע און איינס דער טאַטע מיטן אויג, —
האָט לאה שרה געזאָגט, דערלאַנגענדיק דער קימפעטאַרין ביידע אויסגע־
באַדענע קינדער אין בעט אַריין.

די מוטער האָט ביידע באַטראַכט און צום ערשטן צוגעטוליעט צו דער ברוסט דאָס קלענערע און דאָס שוואַכערע.

— שאַ, שאַ, קאָך נישט אַזוי, — האָט זי געמוסרט דעם אַנדערן, וואָס האָט געוואָלדעוועט, ווי ער וואָלט נישט פאַרגונען זיין ברודער, וואָס די מוטער נעמט אים פריער.

אינס נאָכן צווייטן האָט זי באַשפּריצט מיט דער מילך פון דער ברוסט די מיילעכלעך, זיי זאָלן דערפילן דעם טעם און זיך לערנען זויגן. דער גרעסערער האָט גלייך גענומען ציען דעם וואַרצל, גראָבן זיך מיטן מיילעכל אין דער מוטערס ברוסט. דער מאַגערער האָט נישט גיך אָנגעכאַפט און מער געקלעמט ווי געזויגן.

— נו, שאַ, שאַ, נשמה מיינע, — האָט די מוטער געזאָגט מיט רחמנות צום עלטערן, וואָס האָט געוויינט. פאַרגאַנגען זיך אַזש פון נישט קאָנען אָנכאַפן די ברוסט.

פאַר די גאַנצע אַכט טעג ביזן ברית, איז די קימפעטאַרין געלעגן אַן אומרויאַקע אויף די פיל קישנס צוקאַפנס. זי האָט נישט געוואוסט, וואָס צו טאָן מיט די נעמען פון די קינדער. ביי דער גאַנצער צייט פון טראָגן האָט זי גערעדט מיט איר אברהם הערשן, אַז אויב עס וועט, מיט גאַטס הילף, זיין אַ יינגל, זאָל מען אים אַ נאַמען געבן נאָך איר זיידן, דעם וואַידי-סלאָוער רב ר' יעקב מאיר. נאָר ר' אברהם הערש האָט נישט געוואָלט הערן. ער האָט דורכאויס געוואָלט האָבן אַ שמחה בונם, אַ נאַמען נאָכן פשיסכער רבין. — מיידלעך, — האָט ער געזאָגט, — וועסטו קאָנען אַ נאַמען געבן נאָך דייע. יינגלעך געהערן צו מיר.

אַז דער מאַן איז נישט געווען אין דער היים, איז זי געווען די באַלע-באַסטע. אָבער זי האָט זיך נישט געקאַנט קיין עצה געבן, זי האָט אמת געהאַט איצט, דאַנקען גאָט, צוויי יינגלעך, אַזוי, אַז זי האָט געקאַנט זיי געבן פיר נעמען, יעדן צו צוויי. אָבער זי איז געווען אומרויאַק. זי האָט ניט געוואוסט, ווי אַזוי זיך איינצוטיילן. זי האָט געקענט איר אברהם הערשן, זיין גרויסע עקשנות. זי האָט מורא געהאַט, אַז וואָס זי וועט נישט טאָן, וועט אים נישט געפעלן ווערן. זי האָט געוואוסט, אַז ער וועט נישט וועלן ליידן אַפילו קיין איין נאַמען פון איר צד, אַז ער וואָלט אַ בעלן געווען ביידע צו געבן נעמען פון זיין צד. וואָרעם יינגלעך, האָט ער געזאָגט, גע-הערן צו אים.

ווייבער האָבן זי צוגערעדט, זי זאָל אין חול-המועד אַוועקשיקן אַ שליח צום מאַן און אים בעטן אויפן ברית. נאָר זי האָט נישט געוואָלט. זי איז געווען אין כעס אויף איר מאַן. זי האָט קיינמאַל ביי אים קיין גרויס מזל ניט געהאַט, זינט זי האָט מיט אים חתונה געהאַט. אַדער ער איז געווען אין וועג צוליב מסחרים, אַדער ער איז אַוועקגעפאַרן צום רבין, און אַפילו אַז ער איז געווען אין דער היים, האָט זי אים אויך נישט געזען, ווייל אַדער ער איז געזעסן מיט די חסידים אין שטיבל און געפראַוועט סעודהלעך.

אָדער ער פלעגט זיצן ביי זיך אין שטוב און לערנען. זי האָט קיין סך נישט פאַרלאָנגט. זי איז אַליין געווען אַ חסידישע טאַכטער און זי האָט גע-
וואוסט, אַז אַזוי פירט זיך אין יידישע שטובן. אויך איר טאַטע האָט זיך
אַזוי געפירט, זעלטן זיך מיט דער מוטער געזען, אויסער אין די נעכט,
קיינמאַל נישט פאַרבראַכט צוזאַמען. זי האָט געוואוסט, אַז אַ ייד אַ למדן
האָט נישט וועגן וואָס צו רעדן מיט אַ ווייב, וואָרעם אַ נקבה דאַרף קיין
תורה נישט לערנען, טאָר מיט קיין פרעמדע מאַנסבילן זיך נישט באַגע-
גענען, נישט ווייזן זיך אַפילו אין שטוב, ווען פרעמדע מאַנסבילן קומען
צום מאַן. וועגן וואָס קאָן זי רעדן מיט איר מאַן דעם למדן?

זי האָט דאָס אַלץ געוואוסט, געוואוינט געווען דערצו, ווי אַלע חסידישע
ווייבער, און געטראָגן דעם יאָך פון געבוירן ווערן אַ נקבה. ווי אַלע ווייבער,
האָט זי אויך אינדערפרי ביים דאַווענען נאָך געלויבט גאָט דערפאַר, וואָס
ער האָט זי באַשאַפן אַ נקבה, ווי זיין ווילן איז. אָבער געליטן האָט זי דער-
פון. יא, זי איז, דאַנקען גאָט, געווען אַ נגידיטע, מענטשן האָבן זי מקנא
געווען, אויך האָט זי יעדעס יאָר געבוירן איר מאַן קינדער, און געראַטענע
קינדער. דער מאַן פלעגט איר אויך ברענגען מתנות פון דאַנציק. אַמאָל
אַ שיינע טערקישע שאַל, אַמאָל אַ צירונג. אָבער קיין עסקים האָט ער
מיט איר נישט געהאַט. אין די שבתים האָט ער שטענדיק געהאַט אַן אורח
ביים טיש, אַ מלמד אָדער אַן אַרעמען חסיד. ער איז דעריבער מיט איר
קיינמאַל נישט געזעסן ביים טיש. ער האָט דאָך נישט געקאַנט לעבן דעם
אורח אַוועקזעצן אַ יידענע ביים טיש. זי איז בלויז אַריינגעקומען, צוזאַמען
מיט דער דינסט, אויסצוהערן קידוש. ער האָט איר געגעבן צו פאַרווכן אַביסל
פון בעכער, נאָכדעם ווי ער האָט אויסגעטרונקען מער ווי אַ העלפט,
ווי דער דין איז, דערנאָך האָט ער איר און דער דינסט אַפגעשניטן
גלייכע מוציאס חלה פון דער ברכה, און זי איז אַוועק אין קיך אַריין
עסן, צוזאַמען מיט לאה שרהן.

געגאַנגען צוזאַמען ערגעץ זענען זיי נישט. נישט ער האָט געקאַנט
רעדן מיט אירע ווייבער, נישט זי האָט געטאַרט רעדן מיט זיינע מאַנסבילן.
און טאַמער איז מען שוין יאָ אַמאָל געגאַנגען צו קרובים אויף אַ שמחה, איז
דער מאַן מיט איר נישט געגאַנגען צוזאַמען. ער — פאַראויס, און זי —
מיט עטלעכע טריט פון הינטן. ווי נאָר זיי זענען אַריינגעקומען אין שטוב,
איז ער אַוועק צו די מאַנסבילן און זי צו די ווייבער. אין די שבתים פלעגט
ער קומען שפעט פון דאַווענען. דאָס האַרץ איז איר צען מאָל פאַרגאַנגען,
ביז זי האָט זיך געקאַנט דערוואַרטן אויף זיין קידוש, זי זאל מעגן עסן.
אָבער נאָך מער פון אַלץ האָט איר ווי געטאָן זיין גדלות קעגן איר. ער
האָט קיינמאַל נישט געפרעגט קיין עצה, נישט דערציילט איר, ווען עס גייט
אים גוט, און נישט אויסגערעדט זיך פאַר איר דאָס האַרץ ביי עגמת-נפש,
אַז עס מאַכט זיך. ער האָט בלויז אַרויסגעצויגן פון דער הויזן-קעשענע דעם
גרויסן נגידישן בייטל, אויסגעציילט איר אַ פעקל באַנקאַנטן צו פירן דאָס

באלעבאטישקייט, און דאָס איז געווען אַלץ. ער האָט זי אָפּילו ביים נאָמען נישט גערופן, בלויז „דו“ איר געזאָגט, ווי ביי די גאָר שאַרפע חסידים. אָפּילו, ווען ער פּלעגט קומען פּון די וועגן, האָט ער מיט איר ווייניק גערעדט. ער האָט בלויז אַ קוש געטאָן די מזוזה, געזאָגט:

— גוט מאַרגן, וואָס הערט זיך אין שטוב?

און איר אויסגעשטרעקט אַ מתנה פּון וועג. אויב זי האָט עס גענומען פּון זיין האַנט, איז עס געווען אַ סימן, אָז זי וועט אים מעגן זיין אַ ווייב נאָך דער לאַנגער נסיעה. אויב נישט, האָט ער אַ פאַרכמורעטן בליק געטאָן און גלייך אַוועק אין שטיבל אַריין צו זיינע חסידים, צו הערן נייעס פּון רבין. זי האָט פאַר אים מורא געהאַט, מורא געהאַט פאַר זיין שווייגן, פאַר דעם ברומענדיקן ניגון ביים לערנען גמרא. פאַר זיין צעוואַקסענער מאַנס-בילשקייט און הדרת-פנים, זי האָט קיין סך נישט פאַרלאַנגט, בלויז אַ מאָל אַ גוט וואָרט, אַ פּריילעך פנים, וואָס זאָל איר זיין אַ באַלוינונג פאַר איר אַרעם וויבעריש לעבן אין דער קיך צוזאַמען מיט דער דינסט. אָבער איר מאַן, ר' אברהם הערש, האָט דאָס פאַר קיין יידענע נישט געהאַט. יא, ער איז איר געווען אַ מאַן, זי האָט אים אויך קינדער געבראַכט אויף דער וועלט און אויף זיין שטייגער האָט ער זי אָפּילו ליב געהאַט, אָבער נאָר אין די נעכט, ווי דער דין איז. ווייטער האָט ער מיט איר נישט גערעדט, קיין פריי פנים נישט געוויזן. ער איז געווען אַ ייד אַ תקיף, ר' אברהם הערש, גע-האַלטן, אָז אַ יידענע דאַרף זיך נישט מישן אין קיין מאַנסבילשע ענינים, זי דאַרף בלויז האָבן קינדער, אויפהאַדעווען זיי, אָפּהיטן יידישקייט אין שטוב און טאָן, וואָס דער מאַן הייסט. ער האָט טאַקע געשאַפן זיך מיט איר, ווי מיט דער דינסט. ווען נאָר די חסידים זיינע האָט זיך פאַרגלוסט אַריינצופאַלן שפּעט ביינאַכט אויף אַ סעודהלע, אַ הוליאַנקע, האָט ר' אברהם הערש גע-הייסן קאַכן אַ גריץ.

— פּלוניתטע, — האָט ער זי גערופן אין קיך אַריין, — ס'מאַכן אַ גריץ

פאַר יידן!

זי האָט געמוזט אָפּזיצן ביז שפּעט אין דער נאַכט אַריין און צוזאַמען מיט דער דינסט מאַכן אַ גריץ.

אין די יום-טובים איז ער קיינמאָל נישט געווען אין דער היים. גראַד ווען אין אַלע יידישע שטובן איז פּריילעך, איז ר' אברהם הערש אַוועק פּון שטוב, געפאַרן צום רבין. אַליק, ווי אַן אלמנה, חלילה, האָט זי גע-מאַכט זיך אַ וויבערישן קידוש און געגעסן צוזאַמען מיט די קינדער אין קיך. אַן באלעבאַס האָט דאָס יום-טובדיקע עסן קיין טעם נישט געהאַט. און אָפּילו פּסח, ווען די אַרעמסטע יידענע זיצט ביי דער זייט פּון איר מלך. האָט זי געמוזט פאַרן צו איר טאַטן דעם דיין קיין אַזאַרקאָוו, ער זאָל איר אָפּריכטן דעם סדר. זי איז שוין געוואוינט געווען צו איר לעבן, צו דעם גרויען און איינזאַמען, און שוין גאַרנישט גערעדט. זי האָט איבעריקנס געקענט איר מאַנס עקשנות און געוואוסט, אָז רעדן צו אים האָט קיין פּעולה

נישט. ער הערט נישט. אבער דאס מאָל האָט זי זיך געריכט אין קימפעט. זי האָט נישט געקאָנט איבערטראַגן דעם בויון, צו בלייבן אַליין אין קימפעט, ווי אַן אויסגעלאָסענע, חלילה. זי האָט אים געבעטן, געוויינט פאַר אים, ער זאָל בלייבן. נאָר ער האָט זי נישט געהערט און אַוועק קיין וואַרקע. אַ ווייטיק, צוזאַמען מיט אַ כעס, וואָס האָט זיך אָנגעזאַמלט פאַר דער גאַנצער צייט פון איר ווייבערישן לעבן, האָט געברענגט אין איר לייב, וואָס האָט צוויי יינגלעך, אַ צוויילינג, געבראַכט אויף דער וועלט. און זי האָט נישט געהערט די ווייבערס רייד און נישט געוואַלט שיקן קיין שליח צו אים, צו בעטן אים אויפן ברית. זי איז, אגב, נישט געווען גאַנץ זיכער. צי ער וועט קומען און איבערלאָזן דעם רבין מיט די חסידים.

איר גאַנצער ווייבערישער שטאַלץ, וואָס איז יאָרן געטראָטן געוואָרן דורך דעם מאַנס שטיוול, האָט אויפגעבליט אין איר קימפעט-בעט, וואָס איז פאַרהאַנגען מיט ליילעכער און באַשיצט מיט שיר-המעלות קעגן שלעכט-טע כוחות. מיט זיכערע און ענערגישע אמנס אויף די פסוקים פון קריאת-שמע-לייענען, וואָס די חדר-יינגלעך האָבן פון יענער זייט ליילעך פריילעך געזאָגט, מיט זיכערקייט און ווירדע צו איר מוטערלעכן חוב, האָט זי דאָס ערשטע מאָל אין לעבן אַליין צוגעגרייט אַלץ צום ברית פון די ניי-געבוירענע, נעגעבן באַפעלן, ווי אַ מאַן אַ הערשער. און אויך וועגן נעמען פאַר די קינדער האָט זי אַליין געטראַכט, איינגעשטעלט זיך קעגן דעם ווילן פון איר מאַן און נעמען זיי געגעבן, ווי זי אַליין האָט געוואַלט.

אינגאַנצן אַ נאָמען געבן נאָך איריקע האָט זי מורא געהאַט, דערויף האָט איר אויסגעפעלט מוט. האָט זי גענומען און זיך איינגעטיילט מיט די נעמען. דעם עלטערן האָט זי אַ נאָמען געגעבן איין נאָמען נאָכן מאַנס צד — שמחה — און דעם צווייטן נאָמען פון איר צד, דעם וואַידיסלאָווער רב — מאיר. דעם יינגערן האָט זי צוגעגעבן די ביידע פאַרבליבענע נעמען פון ביידע צדדים — יעקב בונם.

ווי נאָר ר' אברהם הערש איז צוריקגעקומען נאָך די לעצטע טעג פסח פון וואַרקע, האָט ער זיך געהייסן ווייזן די יינגלעך.

— וועלכער איז דער עלטסטער? — האָט ער געפרעגט ביי זיין ווייב, קוקנדיק מיט איבערראַשטע אויגן אויף די צוויי קינדער, געבונדענע שטייף אין וויקעלעך.

— דער קלענערער, — האָט די קימפעטאַרין געזאָגט, אַראַפלאָנדיק

דעם קאַפּ.

- ווי הייסט ער? — האָט דער פאָטער געפרעגט.
- שמחה, — האָט די מוטער געזאָגט, ציטערנדיק אינגאַנצן.
- איין נאָמען? — האָט זיך ר' אברהם הערש געוואונדערט.
- ניי, אויך מאיר, נאָכן זיידן, דעם וואַידיסלאָווער רב, זכרונו לברכה, — האָט זי געמורמלט, אַראַפלאָנדיק די אויגן.
- נאָ, נעם עס צו, — האָט אברהם געזאָגט מיט כעס.

לאה שרה די דינסט האָט אונטערגעטראָגן דעם פּאָטער דאָס אַנדערע קינד.

— יעקב בונמל, — האָט זי עס גערופּן, — גיי צום טאַטן.
 ר' אברהם הערש האָט געכאַפּט אַ בליק אויף דעם אַנדערן קינד, וואָס האָט געקוקט אויף אים מיט גלאַנציקע, אָפּענע אויגן, און פון זיין פנים איז אַראָפּ עטוואָס דער כּעס. דאָס, וואָס דעם פּשיסכּערס צווייטער נאָמען איז אויך דאָ צווישן די קינדער, האָט אים אַביסל באַרואיקט. אָבער אינ-גאַנצן צופרידן איז ער נישט געווען. אים האָט געברייט, וואָס מען האָט אים דעם רבינס נאָמען פּונאַנדערגעטיילט, צוגעטשעפּעט פּרעמדע נעמען פון עפּעס אַ וואַידיסלאַווער רב צו זיין פּאָטערס רבין, דעם פּשיסכּער.
 — אינגאַנצן דער באַלעבאַס מיטן אויג, — האָט לאה שרה די דינסט פּרובירט ווייכער מאַכן זיין געמיט. — אַ יונג ווי אַ ליכט, קיין בייז אויג.
 — מינע, נעמט עס צו, — האָט ר' אברהם הערש אויך דאָס אַנדערע קינד צוריקגעגעבן אַ גערייצטער.

ער האָט עס זיך נישט געקאַנט מוחל זיין. ער האָט מער קיין איין בליק אויף די קינדער נישט געוואָרפּן.

די מוטער האָט מיט טרערן אין די אויגן צוגעטוליעט דעם עלטערן צו איין ברוסט און דעם יינגערן צו דער צווייטער ברוסט.

— נאָ, מאירל, זויג, נשמה מיינע, — האָט זי גערעדט צום עלטערן, וואָס זי האָט אים גערופּן בלוז ביי איין נאָמען, נאָך איר זיידן, דעם וואַידיס-סלאַווער רב.

דער יינגערער האָט אַליין געזויגן. דער עלטערער האָט מער געקלעמט ווי געצויגן.

— מאַמעלעך! — האָט זי גערופּן פון ווייטיק די דינסט — לאה שרה!
 לאה שרה האָט פלינקט און געניט אָפּגעריסן דעם עלטערן פון דער מוטערס ברוסט און אים באַטראַכט מיט בייזע אויגן.

— דו שייגעץ! — האָט זי זיך געבייזערט, דראָענדיק אים מיט אַ פינגער פאַרן נעזל. — אַ קינד טאָר נישט קלעמען אַ מאַמען די ציץ. זויג, ווי יעקב בונמל. אַט אַזוי.

זי האָט באַטראַכט דער באַלעבאַסטעס ברוסט און געשאַקלט מיטן קאָפּ.
 — ס'ערשטע מאָל אין לעבן זע איך, אַז אַזאַ עופּעלע זאָל קלעמען אַזוי שטאַרק אַ ברוסט. אַ שלעכט שטיק, — האָט זי געברומט. — נאָר עס שרייט און קלעמט, דער פעלד-גולן.

דער קליינער האָט זיך קוויטשיק צעשריגן, וואָס מען האָט אים אָפּ-געריסן פון דער ברוסט, פאַרגאַנגען זיך אַזש אין וויינען. ר' אברהם הערש האָט נישט געקאַנט הערן.

— לאה שרה, — האָט ער זיך געבייזערט, — פאַרמאַכט די טיר, כ'קאָן נישט לערנען איבער די געוואָלדן.

ניין, עס איז אים נישט באַקומען די שמחה, נאָכדעם ווי דאָס ווייב זיינס

האָט אים צעפטרט די נעמען פון פשיסכער רבין. ער האָט שוין געדענקט וועגן דעם, ווי די קינדער וועלן מיט גאָטס הילף אונטערוואַקסן, מען וועט זיי דאָרפן נעמען אין שטיבל אַרײַן, צום רבין, און עס וועט זײַן אַ חרפה פאַר יידן אָנצורופן זײַ בײַ די נעמען — שמחה מאיר און יעקב בונם. נישט אַהײַן, נישט אַהער. ער האָט עטלעכע מאָל אַליין אַרויסגערעדט די נעמען. זײַ האָבן זיך אין זײַן מויל נישט געקלעפט. ער האָט דאָס איר, דעם ווייב זײַנעם, נישט געקאָנט מוחל זײַן, און כאָטש זי איז געווען נאָך אַ קימפעט, שוואַך נאָך, איז ער גאַרנישט אַרײַנגעגאַנגען צו איר, קײַן וואָרט נישט אַרויסגערעדט, ווייניקער נאָך ווי אַלעמאַל.

ער האָט זיך אַרײַנגעוואָרפן אין אַרבעט, געווען פאַרנומען מיט מסחר און מיט תורה.

ער איז מער קײַן דאַנציק נישט געפאַרן. ער האָט גענומען פירן גע־שעפטן אויפן אָרט. אין שטאָט אַליין.

אין לאָדזש זענען די געשעפטן זײַער גוט געאַנגען. דאָס שטעטל איז געוואָקסן פון טאַג צו טאַג.

נאָך די ערשטע יידן, וואָס האָבן געקריגן פּריווילעגיעס צו עפענען וועבערייען צוליב זײַער גויאישן הילוך און דערנענטערן זיך צו די גוים, האָבן אַ סך יידן, פּראָסטע, באַלעבאַטישע, גענומען פאַרלייגן וועבערייען אײַנער נאָכן אַנדערן. די רוסישע באַאמטע, וואָס זענען איצט אַרײַנגעזעצט געוואָרן אין לאַנד, נאָכדעם ווי די קאָזאַקן האָבן דעם אויפשטאַנד פון די פּריצים דערדריקט, האָבן זײַער גערן גענומען כאַבאַר און מתנות פון די יידן, וואָס האָבן געוואָלט אַרבעטן און לעבן. זײַ האָבן געקוקט דורך די פּינגער אויף די יידישע וועבערייען, וואָס האָבן געקלאָפט פּרילעך אויף אַלט־שטאָט, כאָטש די דײַטשן האָבן די יידישע וועבער נישט אַרײַנגענומען אין צעך. צום ערשט האָבן זיך די יידן געשטיקט אין יידישן פּערטל. איבער

נאַכט האָט מען צוגעבויט הייזער, שטאַקן, גאַניקעס, בוידעם־שטיבלעך, עס זאָל זײַן גענוג פאַר די, וואָס זענען זיך אָנגעפאַרן פון אַלע אַרומיקע שטעטלעך קײַן לאָדזש, צו דעם אָרט פון אַרבעט און פּרנסה. מען האָט געבויט און געמויערט בײַנאַכט, אָן דערלויבעניש, אָן אַ סדר און אַרדע־נונג, אַ הויז אַרײַנגערוקט, אַ הויז אַרויסגערוקט, קרום, צעדרייט, ווי ס'האַט זיך געלאָזט. מען האָט נישט געקאָנט וואָרטן. דאָס שטעטל איז געוואָקסן גיך. ביסלעכווייז האָבן יידן גענומען זיך אַרויסרוקן פון דער ענגער יידישער געגנט אין די ברייטערע „ווילקעס“ אַרײַן, וואו עס איז זײַ פאַרווערט גע־ווען צו באַזעצן זיך. פּריער האָבן זיך אַרויסגערוקט די רייכערע, די מוטי־קערע, אַרײַנגעשאַרט זיך מיט אײַן פּוס אין פאַרבאַטענעם אָרט אַרײַן. באַלד האָבן אָנגעהויבן נאַכגיין די קלענערע, די מער פאַרזיכטיקע.

ווי אַ טײַך צו פּרילינג, וואָס גיסט אַריבער זײַנע ברעגן און שווענקט אָפּ אַלע וואַלן און שוין־ווענט, וועלכע ווילן אים פאַרהאַלטן אין זײַן גאַנג, אזוי האָבן די יידן פון לאָדזש און פון די אַרומיקע שטעטלעך און דערפער

איבערגעריסן אלע צוימען, וואָס זענען געשטעלט געוואָרן צו פאַרהאַלטן זייער לעבנס־וועג, אויפגעבראַכן אלע גוירות און געזעצן, וואָס זענען דורך דער פּאָליציי און דורך די ניי־איינגעוואַנדערטע דייטשן געמאַכט געוואָרן קעגן זיי.

טויזנטער יידישע אַרענדאַרן, שענקערס, וואָס האָבן זיך אויפגעהאַלטן אין די דערפער ביי די פּריצים, האָבן איצט, נאָך דער מפּלה פון די פּריצים אין זייער אויפשטאַנד, געמוזט אַרויסוואַנדערן פון די היימען זייערע און זוכן זיך ברויט אין שטעטל און אין שטאָט. אין די שטעטלעך האָבן זיך געמערט מיט יעדן טאָג די קרעמלעך פון שניט־סחורה, אין וועלכע עס זענען געזעסן פּוסט־און־פּאַס די זעכצן־יאָריקע ווייבלעך, כדי צו שפייזן זייערע מענער, די וואויל־לערנער. די פּריצים זענען צעשלאָגן געווען, אַרויס־געשיקט פון לאַנד. די באַפרייטע פּויערים פון שקלאַפּעריי זענען געווען אַרעם, מען האָט נישט געזען קיין קונה פאַר די אויגן, און יידן האָבן פאַר־לייגט וועב־שטולן אין די שטעטלעך אַרום לאַדזש. מערסטנס זענען גע־גאַנגען קיין לאַדזש אליין, וואָס האָט מער פון אלע אַרומיקע שטעטלעך זיך אַרויסגערוקט. אַרבעטס־לייט, געוואוינט שטענדיק אין די דערפער ביי די פּריצים צו יעדער עוולה, צו יעדער ריזיקע, האָבן זיי, די אַנגעקומענע דאַרפ־יידן, נישט אָפּגעשטעלט זיך פאַר קיין פאַרבאַט און פאַרלייגט וועבערייען, פונקט ווי די דייטשן אַרום.

אין אַנהויב האָבן זיי צוגענומען דייטשן צו דער אַרבעט. די דייטשע אַרעמע וועבער, וואָס האָבן זיך נישט געקאַנט אליין דערשלאָגן צו קיין וועבערייען, זענען גערן געגאַנגען צו די יידן אַרבעטן, גערנער ווי צו די דייטשע מייסטערס. די יידן האָבן נישט פאַרלאַנגט פון די אַרבעטער, זיי זאָלן זיי קושן אין האַנט יעדן פּרימאַרגן, ווען זיי קומען צו דער אַרבעט, און יעדן פאַרנאַכט, ווען זיי גייען אַוועק פון דער אַרבעט. זיי האָבן נישט געשלאָגן, ווען זיי האָבן געפאַקט ביי אַן אַרבעטער אין קעשענע אַביסל אַראַפּגעגנבעטע וואָל. זיי האָבן עס בלויז אַרויסגענומען און אַוועקגעוואָרפֿן צוריק אויפן אַרט. אין די שבת־צו־נאַכטסן זענען די דייטשע אַרבעטער געזעסן אין די קיכן פון יידישע מייסטערס, געוואָרט אויף לויף, גערויכערט ליולקעס, געשפיגן און דורכגערעדט זיך מיט די ווייבער און קינדער אין ריינסטן יידיש.

— ר' באַלעבאַס, — האָבן זיי געזאָגט די באַלעבאַטיים, וואָס האָבן גאַרנישט געקאַנט אַרויסקריכן פון שבת אין דער וואַכן אַריין, — גיט די עטלעכע גולדן, באַלד וועט מען פאַרמאַכן די שענקען.

ביסלעכווייז האָבן יידישע יינגלעך, בחורים און אַפילו באַווייבטע גע־נומען קומען פון די שטעטלעך און אויסגעלערנט זיך די אַרבעט. טאַטעס זיינען געגאַנגען מיט זייערע יינגלעך איבער די וועגן, וואָס פירן קיין לאַדזש. זיי האָבן געטראָטן באַרוועסע אין די זאַמדן, אָפּגעיאָגט זיך מיט שטעקנס פון די דאַרפישע הינט. דאָס האָבן זיי געפירט זייערע זין, וואָס

טויגן נישט צו דער תורה, אויף אַנצודינגען זיי אויף דריי יאָר אויף דער לער צו די לאַדזשער וועבער. נאָענט צו דער שטאָט האָבן זיי אַרויפגעצויגן די שטיוול אויף די פיס און אָנגעזאָגט זייערע זין, זיי זאלן זיין לייט, זיין גוט צו גאָט און צו לייטן, פּאָלגן דעם באַלעבאָס, זיין אונטערטעניק, וועט זיי זיין גוט אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט. פון טיפע קעשענעס אין שפּאַנצערס, פון שווערע טייסטערס האָבן זיי אַרויסגעצויגן פאַרהאַרעוועט געלט, פאַרפעסטע באַנקנאָטן, איינגעצאָלט די מייסטערס פאַר מאַכן אַ קאַנטראַקט. די יינגלעך האָבן דערפאַר געקראָגן ביי די מייסטערס עסן אין שלאָפן און געלערנט זיך די מלאכה.

אין די הונדערטער זיינען זיי איצט געשטאַנען ביי די שטולן. מיט יאַרמלקעס אויף די קעפּ, מיט טלית-קטנס איבער די צייגענע הויזן, מיט צויטן ביינוול אין די געקרייזלטע האָר און אין די שפּראַצנדיקע בערדלעך, האָבן זיי מיט פלינקע הענט געוועבט וואָלענע און ביינוועלנע סחורות און ווייבערישע טיכער פון פאַרטאָג ביז אין דער נאַכט אַריין. זיי האָבן גע-זונגען חזנישע שטיקלעך, געציקלט זיך ביי "יעלות", געגאַרגלט זיך ביי "כבּרית רועה עדרו". די באַלעבאָטים זיינען אַרומגעגאַנגען מיט פאַרפע-דערטע יאַרמולקעס, האָבן נאַכגעקוקט צו דער אַרבעט, געהאַלטן די סחורה אויפן אויג, מע זאָל נישט גנבענען, און אונטערגעיאָגט די געזעלן יעדעס מאָל, ווען איינער פון זיי האָט זיך אָפּגעשטעלט אַפּווישן דעם שווייס פון שטערן אָדער פאַרדרייען אַ פאַפּיראַס.

ביי די יוכן זענען געזעסן די ווייבער מיט די טעכטער און געשיילט קאַרטאַפּל, געפרעגלט ציבעלעס אין גרויסע בראַטפאַנען און געגרייט עסן פאַר די געזעלן. די לערן-יינגלעך האָבן געוויגט מיט איין פּוס אַ קינד אין וויג און מיט די הענט געוויקלט וואָל אויף שפּולעס.

אויף די מערק האָבן יידן געהאַנדלט מיט סחורות, רעשטלעך, וואָל, ביינוול, קרעמלעך האָבן געלייזט געלט ביי די אַרבעטער. שמאַטניקעס האָבן געפירט אין שטאָט אַריין שמאַטעס, אַלערליי אָפּפאַל פון סחורות און פאַר-קויפט צו יידן, וואָס האָבן דערפון וואַטע געמאַכט, נייעם ביינוול אויסגע-אַרבעט. ווייבער און מיידלעך זענען געזעסן ביי די שפּולעס און אַרויפ-געצויגן די פעדעס אויף רויטע הילצערנע קאַלערס. שניידערס און נייטאָ-רינס האָבן געקלאַפט אויף די מאַשינען. זאָקן-מאַכערקעס האָבן אויס-געאַרבעט זייער גראַבע און זייער פאַרביקע ווייבערישע זאָקן פאַר ווייבער. אומעטום האָבן געקלאַפט מאַשינען, באַגלייט פון חזנישע שטיקלעך און פון מיידלערישע ליבע-לידער.

אַז די שטאָט האָט זיך שוין צופיל גענומען שטיקן אין דער ענגשאַפּט, האָבן יידן גענומען בויען אַ פאַרשטאָט ביי לאַדזש.

אין אַ זייט ביי דער שטאָט זיינען געלעגן פעלדער, גרויסע און זאַמ-דיקע, אויף וועלכע תבואה איז זייער שלעכט געוואקסן. אויך דאָס גראַז איז געווען שיטער און זאַמדיק, אַזוי, אַז די בהמות, וואָס האָבן זיך אויף

זיי געפאָשטעט, זענען געווען דאר, קליין־איטערדיק און ווייניק מילך געגעבן. די פויערים, וואָס האָבן די ערד באַארבעט, מערסטנס געוועזענע לייב־שקלאַפּן פון די צוויי ברידער, די פריצים קאַנאַרסקי, האָבן נישט געקאַנט, נאָך זייער באַפרייאַונג, אַפּקויפּן די ערד ביי זייערע האַרן. נישט זיי האָבן געהאַט געלט דערויף, נישט זיי האָבן געקאַנט זיך פון דער ערד דערנערן. ווייל זי איז געווען זאַמדיק און נישט־פרוכטבאַר. זיי זיינען ווייטער גע־בליבן ביי זייערע פריצים, געלעבט אַרעם און נאַקעט, דערנערט זיך בלויז מיט קאַרטאָפּל און געהונגערט לאַנג פאַר יעדער שניט־צייט.

דער רייכער אַרענדאַר, דער קאַצקער חסיד ר' שלמה דוד פרייס, וואָס פלעגט פירן פוילישן ווייץ און קאַרן קיין פרייסן, האָט איין מאָל אין אַ נאַכט, ווען ער האָט נישט געקאַנט שלאָפּן, דערטראַכט זיך, צווישן אַלערליי אַנדערע מחשבות, אַז מען דאַרף ביי די פריצים, די ברידער קאַנאַרסקי, אַפּקויפּן די שלעכטע ערד און אויפבויען אַ שטעטל ביי לאַדזש, וואו עס זאָלן זיך קאַנען באַזעצן די אַרעמעלייט, די באַלמעלאַכעס און באַלעגאַלעס, וואָס שטיקן זיך אין שטאַט. באַלד אינדערפרי נאָכן דאַווענען האָט ער געהייסן זיין משרת שפּאַנען די בריטשקע און אַריבערפירן אים צו די קאַ־נאַרסקים אין זייער גוט.

ווי אַ געניטער געשעפטסמאַן, איז ער נישט גלייך פאַרפאַרן צו די פריצים אַליין, נאָר אַפּגעשטעלט זיך לעבן פריצס עקאַנאָם צו רעדן וועגן קאַרן, וואָס ער האַלט ביים קויפּן. קייענדיק אַזוי די ווייצן אין שיער, האָט ער אויסגעפרעגט זיך וועגן די פריצים קאַנאַרסקים, וועגן זייערע גע־שעפטן, מסחרים. דער עקאַנאָם האָט געצויגן די לאַנגע וואַנסעס און גע־זיפצט איבער די האַרן זיינע, וואָס זענען פאַרשולדיקט איבערן קאַפּ, נאָר זיי אַליין טוען גאַרנישט דערויף, וואַרפּן מיט געלט, פאַרן קיין פאַריז הול־טאַיען און דעם גאַנצן עול לאָזן זיי אויף אים, דעם עקאַנאָם.

ר' שלמה דוד האָט רואיק אויסגעהערט און אַ צופרידענער אַוועק צום הויף.

ניין, ער איז נישט געווען אַזוי נאַריש צו דערציילן די פריצים, אַז ער גרייט זיך בויען אַ שטעטל אויף זייערע פעלדער. ער האָט גאָר גענומען רעדן וועגן אַ גלאַז־הוטע, וואָס ער האָט בדעה אויסצובויען אויף אַ זאַמדיקן אַרט, און ווען עס זאָל זיך אים מאַכן אַ געלעגנהייט צו קויפּן ביליק זאַמדיקן באַדן, וואַלט ער אַ טראַכט געטאַן. ביי ביידע פריצים האָבן גלייך אויפ־געלויבטן די אויגן.

— פּאַניע שלאַמקו, — האָבן זיי גענומען אים רופן מיט אַ טיטול, פאַר־געסנדיק גאָר אין זייער פריצישקייט, וואָס פּאָדערט צו רעדן צו אַ ייד אויף „דו“, — אונדזער מאַיאַנטעק „באַלוטי“ האָט אַזויפיל זאַמד, אַז מען קאָן דאָרט צען הוטעס אַוועקשטעלן...

ר' שלמה דוד האָט זיך נישט געאיילט, גוט אויסגעדונגען זיך און די ריזיקע זאַמדיקע פעלדער אַפּגעקויפט פאַר צוואַנציק טויזנט רובל במזומנים.

אז די פריצים האָבן אין פאַריז זיך דערוואוסט פון זייער עקאָנאָם, אַז דער ייד בויט אַ שטעטל אויף זייערע פעלדער, זענען זיי געקומען צו לויפן און גענומען זוכן מבטל צו מאַכן דעם פאַרקויף. זיי האָבן אויסגעפונען, אַז דער ייד האָט געקויפט ביי זיי אויף בויען אַ הוטע, נישט קיין שטעטל, און דעריבער איז דער קאָנטראַקט נישט גילטיק. די ריכטער און די אַסעסאָרס, וואָס זענען געווען מיט די פריצים פריינט, האָבן געזוכט אין די געזעצן און געוואָלט אַרויסשטופן דעם ייד. ר' שלמה דוד פרייס האָט נישט געהאַט קיין פאַלאַץ אויף צו מאַכן בעלער פאַר ריכטער און אַסעסאָרן, אויך האָט ער נישט געקאָנט רעדן מיט זיי וועגן הינט און האָזן, וואָס זיי האָבן אַזוי ליב. אָבער ער האָט געהאַט געלט, רענדלעך גאַלדענע, אויף וואָס די ריכטער און אַסעסאָרן זיינען גרויסע בעלנים. און זיי האָבן שוין אַזוי געזוכט אין די געזעצן, אַז זיי זאָלן זיין פאַר דעם ייד, נישט פאַר דעם פריץ. אַז די פריצים האָבן געזען, אַז זיי האַלטן שלעכט, האָבן זיי אָנגעגעבן אַן אַנקלאַגע צו דער מאַכט, וואָס פאַרווערט יידן צו באַזעצן זיך אין אַ דאָרף. באַאַמטע זענען גע- פאַרן אין קאַרעטעס צו די קאָנאַרסקיס אין שלאָס, וויין געטרונקען, אויף יאָגד געגאַנגען, מיט זייערע טעכטער געטאַנצט, און צוגעזאָגט די פריצים אַלץ. אָבער ר' שלמה דוד האָט געשאַטן מיט געלט, מיט גאַלדענע רענדלעך אויף רעכטס און לינקס, און די הויכע באַאַמטע האָבן גענומען שלעפן מיט די געזעצן, שיקן זיי קיין וואַרשע, אָנשרייבנדיק אַזויפיל פאַפירן, קאָמענ- טאַרן און יורדישע דריידלעך, אַז די באַאַמטע אליין האָבן זיך פאַרפאַלנטערט אין זיי, נישט אַרויסגעקראַכן.

דערווייל האָט מען אויף די זאַמדיקע פעלדער גענומען בויען, מויערן, פּלאַץ נאָך פּלאַץ, געסל נאָך געסל. די פּלעצער זענען געשטיגן, געוואקסן איבער נאַכט. געבויט האָט מען גיך, איילנדיק, קרום, צעדרייט, ווי ווער עס האָט געוואָלט, ווי וועמען עס איז געפעלן — אַ הויז אַריינגערוקט, אַ הויז אַרויסגערוקט, געדרייט, געשלענגלט. איידער נאָך מען האָט פאַר- ענדיקט אויסשמירן מיט קאַלך די ווענט פון אַ ניי הויז, האָט מען שוין דאָרט געוואוינט. פויערים האָבן געפירט זאַמד, ציגל, אויסגעריסן וואַרצלען פון דער ערד, געלאָשן קאַלך, געשניטן האַלץ, געדעקט דעכער. יידישע סטאַ- ליאַרעס, טעסלערס, מוליאַרעס, בלעכער, גלעזער האָבן געאַרבעט, גע- יאַגט, געטריבן. די פאַפירן האָבן זיך געוואַלגערט אין סענאַט, נאָר זאָ איז דערווייל אויסגעוואקסן אַ שטאַט מיט הייזער, גאַסן, מערקן, וואָס קיין שום געזעץ וועט זיי נישט קאָנען אַראַפרייסן.

איידער די נייע שטאַט באלוטי, וואָס יידן האָבן זי גערופן באלוט, האָט נאָך גענומען צוטראַכטן נעמען פאַר די נייע גאַסן און געסלעך, וואָס זענען אויסגעוואקסן אויף אירע זאַמדן, האָבן שוין די יידן אליין, די וועבער שניידער און באלעגאַלעס, אייגענע נעמען זיי געגעבן, נעמען היימישע, יידישע, לויט די באלעבאַטיים פון די הייזער. לויט די נעמען פון שולעכלעך און בתי-מדרשים, וואָס זיי האָבן דאָרט אויסגעבויט. עס זענען אויסגע-

וואקסן די שול-גאס, פעפער-געסל, פיפער-געסל, יונה פילצערס פלאץ, גראסמאנס געסל, אלערליי אנדערע געסלעך מיט היימישע נעמען. ביי די עקן זענען נאך אלץ פארבליבן די פויערים מיט זייערע הייזלעך מיט שטרויענע דעכער, דארע קיעלעך, גענדז, חזירים און הינט. אבער מיט יעדן טאג איז זייער דארפישקייט פארשוואונדן, זיי זענען אריינגע-שלעפט געווארן אין שטאט, ווער עס האט געמויערט, ווער עס האט גע-שלעפט ציגל צו די מויערן, זאמד געפירט, ליים געגראבן, די ווארצלען פון דער ערד ארויסגעריסן. ביסלעכווייז האבן זיי אראפגעווארפן פון זיך די פויערשע קליידער, אריינגעקראכן אין טאנדעט-שטאטישע, געקויפט אין די קרעמלעך, פארדינט געלט און אויסגעגעבן געלט. די קינדער זייערע האבן זיך גענומען דרייען אין די יידישע געסלעך, אויסגעלערנט זיך א ווארט יידיש, געכאפט שבת א שטיקל חלה פאר אראפנעמען די לייכטער אין א יידישער שטוב, פאר איינהיצן ווינטער אין אויוון, פאר פארלעשן די לאמפן. ארעמע דייטשע וועבער האבן זיך אריינגעצויגן אין די פויערשע הייזלעך. באלד דערנאך האבן די דייטשע אגענטן גענומען גיין איבער די דערפער, דינגען פויערים, פויערטעס און יונגע מיידלעך צו גיין אין שטאט אויף ארבעט אין די דאמף-פאבריקן, וואס האבן גענומען זיך ווייזן אין שטאט, קריכנדיק מיט די הויכע קווימענס אין קלארן הימל אריין.

אין דער זייט פון די „וויילקעס“, נאענט צו די פעלדער שוין, האט דער דייטשער מייסטער היינץ הונצע, וואס האט פארדינט א סך געלט ביי זיינע האנט-שטולן און געווען פארווארפן מיט ארבעט, אויסגעבויט א דאמף-פאבריק, א רויטע און א פיל-פענצטערדיקע. פארטאג האט דער ארויפ-שיסנדיקער קוימען געריסן זיך מיט באנומענע קולות און אויפגעריסן מענטשן פון שלאף, געוועקט צו דער ארבעט. באלד נאך אים האט דער קאצקער חסיד, ר' שלמה דוד פרייס, וואס האט געמאכט א פארמעגן ביי זיינע פלעצער אין באלוט, געלאזט זיך מאכן א נייע ריפסענע קאפאטע, א הויך זיידן היטל באשטעלט זיך ביי א היטל-מאכער, א שירעם א זיידענעם זיך איינגעהאנדלט, און פארנייענדיק זיין געלט, אין הוילע באנקנאטן, אין דער בוזעם-קעשענע פון זיין סאמעטענער וועסט, וואס ער האט אויף קיין רגע פון זיך נישט אראפגענומען, אפילו אין שלאף — האט ער זיך געלאזט איבער גרענעצן און לענדער, ביז ענגלאנד. אן וועלכער פרעמדער שפראך, בלויז מיט א דייטשמערישן יידיש, האט ער גרויסע מאשינען איינגעהאנדלט, אן אינזשינער א גוי געדונגען, אויך א כעמיקער, און זיי צוזאמען מיט די מאשינען קיין לאדזש אראפגעבראכט. אויף א גרויסן פלאץ, וואס ער האט פאר ביליק געלט אפגעקויפט, האט ער א דאמף-פאבריק אוועקגעשטעלט און מיטן צווייטן קוימען אין ריינעם הימל פארקראכן, איבערשרייענדיק הונצעס קוימען.

ער האט קיין יידישע וועבער אין דער פאבריק נישט גענומען, ווארעם די גויים, די ענגלענדער, האבן נישט געוואלט ארבעטן זונטיק, בלויז פון

מאָנטיק ביז שבת־צונאַכטס. אָבער אַזוי ווי אויך די גויים טאָרן אום שבת נישט אַרבעטן ביי קיין ייד, דען עס שטייט געשריבן: עס זאָל רוען דיין קנעכט, דיין אַקס און דיין אייזל, איז ר' שלמה דוד פרייס, וואָס איז געווען א ייד אַ למדן, אַוועק צום רב, געלאָזט אַנשרייבן אַ גרייזיקע שטר־מכירה, אַ לשון־קודש־פאַפיר, אין וועלכן עס איז אין אַ געמיש פון העברעאיש און אַראַמיש אַנגעשריבן, אַז שלמה דוד פרייס, פון דער הייליקער קהילה לאַדזש, וואָס איז ביים טייכל לודקאָ, פאַרקויפט די פאַבריק זיינע צו זיין משרת וואַיטשעך סמאָליוך. דער גוי מיט די ריזיקע שטרויענע וואַנצעס איז זייער אַ דערשראָקענער געשטאַנען אין דער רבנישער בית־דין־שטוב, ווען דער באַלעבאַס זיינער האָט אים „פאַרקויפט“ די פאַבריק זיינע.

— פאַניע, — האָט ער זיך געבעטן ביי זיין באַלעבאַס, וואָס האָט אים איבערגעזעצט דעם העברעאיש־אַראַמישן קאַנטראַקט, — איך בין אַרעם, ווי קאָן איד קויפן אַ פאַבריק?

— גלופיש, וואַיטשעך! — האָט אים דער באַלעבאַס זיינער געזאָגט. — טו, וואָס מען הייסט. וועסט מיר באַצאָלן בלויז אַ רובל פאַר דער פאַבריק... — אָבער איך האָב נישט, — האָט זיך דער דערשראָקענער גוי געבעטן. — נאָ דיר, איך ליי דיר אַ רובל, וואַיטשעך, — האָט ער געזאָגט. — באַצאָל אים מיר איצט פאַר דער פאַבריק, וואָס איך פאַרקויף דיר, און ווען דו וועסט האָבן, וועסטו אים מיר צוריקגעבן.

דער גוי האָט נישט פאַרשטאַנען, מורא געהאַט, צי די יידן ווילן אים נישט אַפּנאַרן, כּישוף אַפּטאָן, דעם טייוול פאַרקויפן. נאָר אַז דער באַלעבאַס זיינער האָט זיך אויף אים אַנגעבייזערט און געהייסן טאָן, וואָס מען הייסט אים, האָט דער גוי זייער פאַרזיכטיק אַנגערירט די שפיץ רויטע קעשענע־פאַטשיילע, וואָס דער רב האָט אים דערלאָנגט, מקבל־קנין צו זיין, אַז ער קויפט טאַקע אָפּ די פאַבריק ביי זיין באַלעבאַס. דער רב האָט פאַרלאָנגט, אַז דער גוי זאָל זיך אויך אונטערשרייבן, נאָר דער גוי האָט נישט געקענט. ער האָט בלויז אַוועקגעשטעלט דריי צלמלעך. סיי דער רב, סיי ר' שלמה דוד פרייס זענען געווען אומצופרידן, אי פון גוים דערשראָקנ־קייט, וואָס ער פאַרשטייט גאַרנישט אין יידישע זאַכן, אי פון זיין אַוועק־שטעלן אַזש אַנצע דריי צלמלעך אויף אַ לשון־קודשדיקער שטר־מכירה. אָבער טאָן קעגן דעם האָט מען גאַרנישט נישט געקאַנט. ר' שלמה דוד האָט דעם גוי געגעבן גאַנצע צען גראַשן אויף אַ שנאַפּס צוזאַמען מיט דעם לשון־קודשדיקן כתב. דער גוי האָט דאָס פאַפיר באַהאַלטן אין היטל און אַ דערפרייטער אַוועק אין שענק. ר' שלמה דוד האָט באַצאָלט אַ גאַנץ דרייער־קערבל דעם רב פאַר זיין כתב און אַוועק אַהיים אַ צופרידענער, וואָס די פאַבריק וועט קאַנען אַרבעטן אום שבת און ער וועט נישט האָבן קיין זינד אויף זיך. וואָרעם די פאַבריק איז נישט מער זיינע. זי געהערט צו זיין משרת וואַיטשעך סמאָליוך, און וואַיטשעך סמאָליוך דאַרף נישט

היטן די תורה און אירע געבאָטן, וואָס גאָט האָט נאָר געגעבן צו זיין אויס-
דערוויילט פּאָלק, יידן.

די פּאַבריק האָט געקלאָפּט, געציטערט מיט אַלע רויט-געמויערטע ווענט.
רויכן האָבן זיך הייך געצויגן צום הימל, געשוואַרצט די לויטערע לופט.
סירענעס האָבן טויב געמאַכט מיט זייערע קוויטשיקע פייפּערייען. די דייטשע
האַנט-וועבער האָבן דערזען אַ געפּאַר אין די קוימענס, וואָס פּאַריאַגן די
מענטשן פון זייער אַרבעט, און גענומען קוקן מיט טרויער אויף זייערע
אַדערדיקע הענט. די דייטשע מייסטערס האָבן מורא געקראָגן פאַר קאַנ-
קורענץ און געהעצט די אַרבעטער קעגן די יידישע טייוולאַנישע מאַשינען.
פאַר צאָרן האָבן זיך די וועבער געזאַמלט אין די שענקען און פאַרטרונקען
די לעצטע גראַשנס, און אין איינעם אַ שבת-צו-נאַכטס זענען זיי אַרויס מיט
פּאַקעלן, אייזנס און מעסערס און די מאַשינען ביי דעם ייד צעבראַכן, נאַפּט
אויף די ווענט געגאַסן און געצונדן. פּאַראַויס זענען געגאַנגען די דייטשע
מייסטערס מיט די צעך-פּאַנען אין די הענט. שיכורע, צעלאָזענע, זענען זיי
דערנאָך מיט געזאַנגען און קללות אין דער יידישער גאַס אַריין און, ווי
זייערע פּאַטערס און זיידעס אין די דייטשע שטעט, זענען זיי די יידן, די
וועבער און די קרעמער, באַפּאַלן, שויבן געהאַקט, געשלאָגן, גערויבט און
קולות געמאַכט:

— העפּ, העפּ, יודע! ...!

נאָר קאָזאַקן מיט הוילע שווערדן האָבן זיי אַרומגערינגלט, ביז צום
טייכל „לודקאַ“ אַריינגעטריבן און מיט נאַהייקעס איבער די קעפּ געשלאָגן.
ר' שלמה דוד פּרייס האָט נאָך געדיכטערע רויכן גענומען לאָזן פון
זיין קוימען. די סירענעס האָבן נאָך גרילציקער גערופן פּאַרטאַג. דייטשע
רייכע וועבער, וואָס האָבן אַ סך געלט פּאַרדינט ביי זייערע וועב-שטולן און
זענען פּאַרוואַרפן געווען מיט אַרבעט פאַר רוסלאַנד, האָבן אין דער פּויל-
לישער באַנק געלט געליען און פּאַבריק נאָך פּאַבריק אַוועקגעשטעלט.
יידישע גבירים, וואָס האָבן אַ סך יאָרן מיט דאַנציק געהאַנדלט, האָבן זיך
אַרויסגעצויגן פון מסחר און פאַר די געלטער פּלעצער געקויפט און דאַמף-
פּאַבריקן געשטעלט.

אויף די פעלדער אַרום לאַדזש זענען ציגל-רויטע פּאַבריקן אויסגע-
וואַסן. שמוציקע אויספלוס-וואַסערלעך האָבן פּאַראַומרייניקט די לופט.
פון די דערפער אַרום האָבן פּויערים געפירט וואָגנס מיט ליים, זאַמד און
ציגל איבער די זאַמדיקע וועגן. יידן האָבן ציגל-פּאַבריקן אויסגעמויערט,
וואו נאָר ס'האַט זיך ליימיקע ערד געוויזן, וואַלד-סוחרים האָבן געשניטן
בוימער, פּויערים האָבן קלעצער געזעגט, געטעסעט, באלקנס געמאַכט.
מוליאַרעס האָבן קאַלך געלאָשן. יידישע באַלמעלאַכעס האָבן געאַרבעט, סטאַ-
ליאַרעס האָבן טיר און פענצטער געמאַכט. שינדל-מאַכער האָבן שינדלען
געפּיגעוועט, בלעכער האָבן דעכער געדעקט, שמידן האָבן אייזנס און שלע-
סער געשמידט, גלעזער האָבן שויבן אַריינגעשטעלט. פון אַלע שטעט און

שטעטלעך האָבן יידישע באַלמעלאַכעס געצויגן מיט זייערע כלים קיין לאַדזש. פּויערים, וואָס האָבן אַ סך קינדער און ווייניק ערד, האָבן זייערע דערפער פּאַרלאָזן און געצויגן צו די פּאַבריקן אויף אַרבעט. פון רוסלאַנד זענען סוחרים געקומען און אַ סך סחורה געפּאָדערט. עס איז גאַרנישט געווען אַנצויאָגן.

די וועב־שטולן האָבן געקלאַפט גאַנצע נעכט, די שטאָט איז געוואַקסן שנעל, גיך.

צוזאַמען מיט דער שטאָט איז געוואַקסן דאָס הויז פון ר' אברהם הערש אשכנזי, וואָס מען האָט אים גערופן דאַנציקער.

קאַפיטל פיר

אַן אַפּגעזונדערטער, אַ זייטיקער, ווייט פון די קינדער אין הויף, אַפֿ־געטיילט פון דעם אייגענעם צווילינג־ברודער און די שוועסטערלעך, פּרעמד אַפּילו פון אייגענע טאַטע־מאַמע, האָט געלעבט און געוואַקסן דער קליינער שמחה מאיר אין זיין פּאָטערס מויער אויף דער אַלטער שטאָט.

פון קינדוויי אָן גייט ער זיך זיין באַזונדערן גאַנג. ער שפּילט זיך קיינמאַל נישט צוזאַמען מיט די קינדער פון הויף.

דער הויף זייערער איז אַ גרויסער, אָן אומגעלומפּערטער, ווי מערסטנס הויפּן אין נייעם לאַדזש, צוגעמויערט און צוגעשטוקעוועט פון אַלע זייטן. פון דעם פּליגל אין הויף, וואו די דירות זענען קליינע און אַרעמע און פּאַר־דונגען צו באַלמעלאַכעס, קלאַפּן דאָרט וועב־שטולן. דורך אַפענע פענצטער שיט זיך שטויב. דאָס מאַכן יידן וואַטע פון דעם אַפּפּאַל, וואָס זיי קויפּן אויף די פּאַבריקן, און תּמיד פּליען דורך די פענצטער ווייסע פּליטערלעך. איבער דער גאַנצער לענג פון הויף דרייט אַ ייד שטריק. אַ טאַטע מיט דריי זין הערן נישט אויף אַרומלויפּן הין און צוריק, דרייען קאַנאַפּליעס, איבער־רופּנדיק זיך מיט רוע קולות:

— צי, צי, פעסטער האַלט!

די קינדער אין הויז האָבן זייער ליב דעם הויף. איבערהויפּט גייט אויס נאָך אים שמחה מאירס צווילינג־ברודערל יעקב בונם.

— שמחה מאיר, — רופּט ער אַ פּריילעכער, מיט אַ הויך קול, וואָס איז פול מיט געלעכטער, — קום זיך שפּילן אין יאָגעלעך.

— כּווייל מיך מיט דיר נישט שפּילן, — ענטפּערט שמחה מאיר שאַרף און ברוגז און דרייט זיך אַפּ אין אַ זייט.

זיי לעבן נישט בשלום, די צוויי ברידערלעך.

יעקב בונם וויל לעבן בשלום. ער איז אַ גרויסער, אַ פעסט־געבויטער, אַ לוסטיקער און לאַכעדיקער. תּמיד לאַכט ער כאַטש עס איז נישטאָ פּאַרוואָס.

— יעקב בונם, פּאַרוואָס לאַכסטו? — פּרעגט מען אים.

— ס'גלוסט זיך מיר, — ענטפערט דער קליינער און לאַכט נאָך מער, אַזוי, אַז אויך אַנדערע מוזן מיטלאַכן.

ער איז פאַרקאָכט אין שפּילן זיך. ער איז דער בעסטער לויפער אין הויף, ווען מען שפּילט אין פּערדלעך. אויך קאָן ער זיך זייער קונציק אַרונט טערקריגן אונטער די גרונט־זיילן פון די קאַמערן אין הויף, ווען מען שפּילט זיך אין באַהעלטעניש, אַזוי, אַז קיינער זאָל אים נישט געפינען. פּלינקער פון אַלע לויפט ער נאָך דעם שטריק, וואָס דער שטריק־דרייער ציט איבער דער לענג פון הויף. אויך קאָן ער די שווערע שטיינער אַרויסציען פון זאַמד און אויפהויבן מיט די הענט. אַ גאַנצן טאָג ווערט אים נישט מיאוס זיך צו שפּילן, ווי די מיידלעך אין הויף. נישט בלויז האָט ער זיך אַליין ליב צו שפּילן און פּרייען, נאָר ער וויל, אַז אַלע זאָלן זיך מיט אים מיט־שפּילן און מיטלאַכן. אויך מיט זיין ברודערל, שמחה מאיר, וויל ער זיך שפּילן. נאָר שמחה מאיר וויל נישט.

ער איז זייער אַן אַמביציעזער דער קליינער שמחה מאיר. אים שטייט נישט אָן, וואָס דאָס ברודערל זיינס, וואָס איז יינגער פון אים, איז אַ סך העכער פון אים. שטאַרקער, מער בריה און נעמט־אויס ביי די קינדער אין הויף מער פאַר אים. ער קאָן קיינמאַל נישט דעריאָגן יעקב בונמען, ווען מען שפּילט אין יאָגעלעך. ער קאָן נישט אַזוי גוט זיך שטעלן אויפן קאַפּ, נישט איבערקוליען זיך הין און צוריק אויף דער ערד און נישט בייקומען דאָס ברודערל זיינס, ווען זיי ראַנגלען זיך און פּרובירן די כוחות. תמיד כאַפט מען אים דעם ערשטן, תמיד פאַלט ער ביים שפּרינגען איבער די קלעצער אין הויף, צעדראַפּעט זיך די הויט און צעבלוטטיקט זיך דאָס נעזל. ער האָט זייער מורא פאַרן בלוט, וואָס לויפט באַלד פון נאָז.

— בלוט, בלוט, — שרייט ער מיט שרעק אויף די טראַפּנס, וואָס ריינען אים אַראָפּ אויף דעם זאַמד אין הויף.

יעקב בונם רעדט אים אויס. ער לויפט־צו צום פּלומפּ אויפן הויף, נעמט־אָן צוויי הענטלעך מיט וואָסער און הייסט דעם ברודערל אַריינציען.

— צי גוט אַריין, — זאָגט ער אים, — וועט אויפהערן.

אַז שמחה מאיר שרעקט זיך ווייטער, ווישט אים יעקב בונם אָפּ דאָס בלוט מיט אַן עק ציצה־כּנפות און לאַכט, כאַטש עס באַרירט אים.

— אַז מען צעבלוט זיך, דאַרף מען נישט מורא האָבן, — לערנט ער אים. — איך ווין אויך נישט.

דערביי נעמט ער אַ שטיקל גלאַז, וואָס אַ גלעזער האָט אַוועקגעוואָרפן אין הויף, צעקראַצט זיך דערמיט די האַנט, אַז בלוט גייט, און קיינט דערביי אַזן געלעכטער.

די קינדער אין הויף באַוואונדערן אים. איבערהויפט די מיידלעך.

— ביזט אַ שטאַרקער, — לויבן זיי אים.

שמחה מאירן פאַרדריסט עס צו הערן. ער איז אייפּערזיכטיק אויף יעקב בונמען און ער גייט אַ ברוגזער אַוועק אין אַ זייט.

אין שטוב, ווען די קינדער זעען נישט, האָט ער ליב צו שפּילן זיך מיטן ברודערל. יעקב בונם מאַכט זיך פאַר אַ פּערד, לייגט זיך אויס אויף אַלע פיר אויף דער ערד און שמחה מאיר זעצט זיך אַוועק אויף זיין רוקן רייטן. — וויאָ! — רופט ער, קלאַפּט דאָס פּערד מיט די פיס און שלאָגט אים מיט אַ ריטל פון בעזעם. אויך נעמט אים יעקב בונם אויף די פלייצעס, ווי אַ שעפּס, גייט-אום צו אַלע אין שטוב און לייגט פאַר אַ שעפּסעלע צו פאַר-קויפּן.

— גולם, — בייערט זיך אויף אים לאה שרה די דינסט, וואָס האָט אים ליבער פאַר שמחה מאירן, — וועסט דיר די קישקעס אַפּרייסן.
— כ'קאָן נעמען נאָך איינעם אויף זיך, — באַרימט זיך יעקב בונם און לאַכט.

שמחה מאיר האָט פון די שפּילערייען הנאָה. אַ שטיק געזונט קומט אים צו דערפון. אָבער דאָס איז אַלץ אין שטוב. אויפן הויף, צווישן די קינדער, מיידט ער אויס אַלעמען.

ער איז אַן אַמביציעזער, אַ גרויס-האַלטער, ער וויל אומעטום זיין דער גרעסטער, דער פירער. אָבער ער קאָן עס נישט אויפן הויף. דאָרט איז יעקב בונם דער קייער. אַלע יינגלעך שאַרן זיך אַרום אים, נאָך מער די מיידלעך, ווי די הינער אַרום אַ גרויסן פאַרביקן האָן. מער פון אַלע קלעפט צו אים די קליינע דינהלע, דאָס טעכטערל פון ר' חיים אַלטער, וואָס האָט זיין הויז אין שכנות מיט ר' אברהם הערשס הויף, אַ פּוילינקע, אַ פּולכנע, מיט ברוינע קאַשטאַן-האַר, געדרייטע אין לאַקן, לעקעלעך און רינגעלעך, פאַר-קניפט מיט אַ גרויסער בלויער שליף, אַ פּריילעכע, אַ פאַרשפּילטע, האָט זי געוואָלדיק ליב דעם לאַכנדיקן יעקב בונם. ער טראָגט זי אויף די אַקסלען. ער זעצט זי אַריין אין דער טאַטשקע, אין וועלכער דער הויז-וועכטער פירט מיסט, און שלעפט זי איבערן גאַנצן הויף.

שרה לאה די דינסט קוועלט יעדעס מאָל, ווען זי טראָגט אַראָפּ אַ מוציא ברויט מיט האָניק יעקב בונמען אין הויף.
— וועמען ווילסטו פאַר אַ חתן? — פּרעגן די ווייבער ביי דער קליינער.
— דעם טאַטשעשי, — זאָגט די קליינטשינקע, שאַקלענדיק מיט אַלע לעקעלעך פון קאַפּ.

— און וועמען נאָך, דינהלע?

— אים, — ווייזט די קליינע אָן מיט אַ פּולכנע הענטעלע אויף יעקב בונמען.

שרה לאה שנייצט די נאָז אין אַן עק פאַרטעך פאַר גליק.
אַלע קינדער קוקן מיט פאַרערונג אויף יעקב בונמען זייער עלטסטן. שמחה מאיר ליידט דערפון. ער קאָן נישט הערן, ווי מען לויבט אימעצן, ער איז פול מיט קנאה, ביז און ברוגז. ער וואַרפט די מיידלעך זאַמד אין די האַר. די מיידלעך אַנטלויפן פון אים און זוכן שוין ביי יעקב בונמען.

— שמחה מייער דרייער, נאָדיר אַ צווייער און גיב מיר אַ מייער... — זינגען זיי אויף אים אַ לידל.

אויפן הויף איז פריילעך. פון די אַפענע פענצטער ביי די באַלמעלאַכעס טראָגן זיך חזנישע שטיקלעך וואָס די געזעלן זינגען. ביי די וואַטע-מאַכערס זינגען די אַרבעטער-מיידלעך. זייערע שוואַרצע צעקרייזלטע קעפּ, איינגעטונקען אין שטויב, פאַרוועבט מיט שטיקער וואַטע, זענען פול מיט פרינצן און בת-מלכהס, וועגן וועלכע זיי לייענען אין די טייטש-ביכלעך, און זיי הערן נישט אויף צו זינגען ליבע-לידער, לידער וועגן יידישע מיידל-לעך, וואָס אַפיצירן האָבן זיך אין זיי פאַרליבט און דערשאַסן, לידער פון פאַרליבטע משומדתעס, וואָס זענען אַנטלאָפן מיט שקצים און דערנאָך געמוזט גיין וואַשן וועס... דאָס אַלץ איז זייער גוט צו הערן. אָבער מער פאַרגעניגן פון אַלעס האָט מען פון דעם שטריק-דרייער.

אַ צעוואַקסענער איז ער, דער שטריק-ייד, מיט אַ געדיכטער באַרד און וואַנצעס, וואָס זעען אויס, ווי זיי וואַלטן אויך געווען פון קאַנאַפליעס, מיט ריזיקע ברעמען און מיט בינטלעך האָר אין די אויערן און אין די נאָז-לעכער. אויך זיינע באַרוועסע פאַרקאַשערטע פיס ביז די קני זענען האַריק. אויף די ציצית פון זיין לאַנגן טלית-קטן הענגען נאָך בינטלעך שטריק, אָבער פונקט ווי גרויס זיי זענען, דער טאַטע מיט די זין זיינע, אַזוי גוט זענען זיי. זיי טרייבן קיינמאָל נישט אַוועק די קינדער אין הויף, וואָס קוקן זיך צו מיט גרויסע אויגן און אַפענע מיילער צו דער אַרבעט. אויך ווען אַ יינגל וויל אַמאָל אַ דריי טאָן ביים רעדל אָדער לויפן מיט שטריק לענגאויס דעם הויף, טרייבט דער אַלטער נישט אַוועק מיטן רימען פון די הויזן, ווי אַנדערע טוען עס.

— האַלט, האַלט. — זאָט ער מיט געלעכטער, צעציענדיק פון נזות דאָס גאַנצע האַריקייט זיינס, — לאַז נישט אָפּ דעם שטריק, ס'עט דיר נאָך אַנכאַפן די פּאות...

די קינדער ווילן גאַרנישט אַפּטרעטן פון הויף. די מאַמעס קאָנען זיי קוים אַריינבעטן אין שטוב אַריין אַפּצוועסן. דער הויף איז נישט אינגאַנצן אויסגעפלאַסטערט מיט שטיינער. מען קאָן גראָבן ערד, ביז מען דערגראַבט זיך צו געל זאַמד, אַפילו צו וואַסער. די שענסטע פעסטונגען מאַכן די יינגל-לעך פון זאַמד. די מיידלעך קנעטן טייג פון דער פייכטער, געלער ערד, מאַכן חלות, קוכנס, שניידן אויס קיכלעך מיט בלעכערנע דעקלעך פון שאַכטלעך. אויפן נידעריקן דאָך פון קליינעם הייזעלע, וואו דער גויאישער הויז-וועכ-טער וואוינט, איז דאָ אַ טויבנשלאַק. טויבן פון אַלערליי פאַרב און קאָליר פליען אַריין און אַרויס, שאַקלען זיך אין דער ברייט, פיקן אַרבעס און וואַרקען שטיל. קעץ לוייערן תמיד אויף די טויבן, ווילן זיי כאַפן. די טויבן קריכן זיי אונטער די פיס, נאָר תמיד, ווען די קאָץ גיט זיך גיריק אַ ציי-אויס און וויל אַנכאַפן ביים עק, גיט די טויב פלינק זיך אַ דריי-אַרויס און פליט-אַרויף אויפן דאָך.

יעקב בונם קוועלט פון גליק.

— שמחה מאיר, — רופט ער, — קום, עט מע געבן די טויבן קריש-
קעלעך ברויט, פון די הענט וועלן זיי סך, ס'טוען.
— מ'דארף נישט, — ענטפערט שמחה מאיר און קוקט א זייטיקער
אין ווינקל.

א מאַגערער, א שאַרף־געשניצטער, לייכט באַשיט מיט זומערשפרענ-
קעלעך, מיט זייער רויטע און דינע ליפן און מיט אויגן גרויע, וואָס בייטן
זיך אין גרין, ווען זיי ווערן שלעכט, גייט ער זיך אָן אַ זייט, תמיד מיט
עטלעכע טריט אָפּגערוקט פון אַלעמען. די הענטלעך האַלט ער שטענדיק
אין די קעשענעס פון זיין שוואַרץ, נגידיש, ריפּסן כאַלאַטעלע, דאָס זיידענע
היטעלע ליגט פאַרקאַשערט הויך איבערן קאַפּ, אַזוי, אַז דער גאַנצער גרויסער
שטערן, באַזוימט מיט אַ דינגעשוירן שפיצל האָר און מיט צוויי פּלאַקסענע
געקרייזלטע פּיאַות אין די זייטן, זעען זיך אַרויס. די אויערן זיינע, אויפגע-
שטעלטע, אויפגעשפיצטע, הויך אויפגעהויבענע, ווי ביי אַ העזל, זענען
שטענדיק וואָך אויף אַלעס, קיין קלאַנג גייט פאַר זיי נישט פאַרלאָרן. פּונקט
אַזוי זענען אומעטום פּול די גרויע אויגן זיינע, וואָס אויפן ערשטן אויגן-
בליק זעען זיי אויס צו זיין ווייך, נאָר אין דער אמתן קוקן זיי פאַרביסן
און מיט אומצוטרוי און די אַפלען אין זיי לויפן גיך, פּלוטעוואַטע און אַביסל
משוגע. קיין איין־איינציק געשעעניש, קיין איין באַוועגונג, סיי פון די דער-
וואַקסענע, סיי פון די קינדער אין הויף, לאָזן זיי נישט דורך. אַן אַלץ-
זעענדיקער, אַן אַלץ־הערנדיקער, אַ וואַכנדיקער תמיד, ווי די קעץ אויפן
הויף ביים טויבנשלאַק, קוקט זיך דער קליינער שמחה מאַיר צו צו אַלץ,
באַטראַכט אַלע שפּילערייען פון די קינדער, אַלע זייערע בריהשאַפטן, זייער
שטעלן זיך אויפן קאַפּ, שלאָגן זיך, ראַנגלען, לויפן, נאָר מיטשפּילן זיך
ווייל ער נישט.

— מאַירל, — רופט אים דורכן אַפענעם פענצטער די מוטער ביים נאָמען
פון איר זיידן, — קרוין מיינע, שפּיל זיך מיט די קינדער.
— כּווייל נישט, — ענטפערט דער קליינער שאַרף און טרוקן.
וויפּיל די מוטער זאָל אים נישט בעטן, וויפּיל די קינדער זאָלן נישט
אויסשטרעקן די הענטלעך, רופן אים, ווייל ער נישט דערנענטערן זיך צו זיי.
— כּהאַב מיך נישט ליב צו שפּילן, — זאָגט ער אַ ברוגזער.

אים ציט דאָס שפּילעריי, ס'חיות גייט אים אויס מיטצולויפן מיט די
קינדער, שפּילן זיך אין יאָגעלעך, גראָבן גריבער, נעמען זיך פאַר די הענט-
לעך און טאַנצן. נאָר עפעס אַן עקשנות, אַ זייטיקער כּוח, אַ פּרעמדער, אַן
איינעסדיקער, האַלט אים אָפּ, לאָזט אים נישט צו. דווקא, ווייל די קינדער
רופן אים, ווייל ער נישט צוגיין. ער קאָן קיינמאָל נישט טאָן דאָס, וואָס
יענער וויל, וואָס מען פאַרלאַנגט פון אים. ער איז זיי מקנא, די קינדער,
ס'הערצל ציטערט אים פאַר קנאה אויף זייערע שפּילערייען, געלעכטערן,
פרייד. איבערהויפט איז ער מקנא דעם יינגערן ברודער זיינעם, יעקב בונם.

פאַר אַלע זיינע בריהשאַפטן, וואָס ער באַווייזט, פאַר דעם שטעלן זיך אויפן קאָפּ, גיין אויף די הענט, שפּרינגען אויף די ברעטער, טאַנצן לאַנג אויף איין פּיסל, און איבערהויפט פאַרן גיכן לויפן, וואָס ער, שמחה מאיר, כאַטש אַן עלטערער, קאָן נישט נאָכיאַגן. און ער האָט זיי פּיינט דערפאַר, די קינד-דער אין הויף. יעדעס מאָל, וואָס אימעצער פאַלט און צעקלאַפט זיך דאָס נעזל, אַז בלוט רינט, אָדער אַז מען דרייט זיך איבער אין לויפן, פאַטשט ער מיט די הענטלעך, קוועלט אָן.

שפּילן שפּילט ער זיך באַזונדער, אַליין. אָדער ער זאַמלט אַן פאַפּירלעך, פאַרביקע עטיקעטן, וואָס ער רייסט אָפּ פון די סחורות, אָדער ער ציט צונויף אויף אַ שטריקל קלעצלעך פון גאַרן, אָדער ער ציילט די מטבעות, וואָס ער האָט ליגן אין אַ ליימענעם האָן. פון די סוחרים, וואָס קומען צו זיי אין שטוב, קריגט ער לעץ-געלט, דרייערס, צענערלעך און אַפילו זיל-בערנע גילדנס. ער באַהאַלט די מטבעות אין אַ ליימענעם האָן, וואָס האָט אַ לאַך פון הינטן, אין סאַמע עק. אָבער ער האָט ליב יעדעס מאָל אויף ס'ניי איבערצוציילן די מטבעות. ער שאַקלט שטאַרק מיטן ליימענעם האָן, קלינגט, קלאַפט, אַזוי אַז אַלע קינדער זאָלן דערהערן און אים מקנא זיין. ער וואַרפט אַרויס די מטבעות, ציילט זיי פיל מאָל, רעכנט אויף די פינגער פון ביידע הענטלעך זיין פאַרמעגן און באַהאַלט זיי צוריק אין האַן אַריין.

ער קאָן זיך נישט שפּילן מיט די קינדער גלייך, ווי עס זאָל אים נישט ציען דערצו. ער קאָן נישט זיין איינער פון אַלע. ער מוז זיין אַן עלטסטער. אָדער ער וויל זיך חברן מיט עלטערע פון זיך, וואָס ווילן אים נישט, אָדער ער וויל הערשן איבער קלענערע פון זיך. אַז עס ציט אים שוין גאַר שטאַרק צו די קינדער, שאַרט ער זיך פאַרזיכטיק צו צו זיי, אָבער נישט צו שפּילן זיך, ווי מיט חברים, זיינס-גלייכן, נאָר צו הערשן, צו קיניגן איבער זיי. ער צווינגט אַלעמען צו מאַכן אים פאַר אַ קייסער, פאַר אַן עלטסטן. ער נאַרט אויס ביי זיי שפּילעכלעך, אַלע קנעפּ און בלעכלעך, ער צעוואַרפט מיט די פּיס די זאַמדיקע פעסטונגען, ער צעשאַרט די קוכנס און חלות, וואָס די שוועסטערלעך מיט די חברטעס מאַכן אין דער פּייכטער ערד, ער כאַפט אַרויס זאַכן פון די הענט און אַנטלויפט. קיין זאַך פאַרשאַפט אים נישט אַזאַ הנאה, ווי צו צעשטערן, ווי אַרויסכאַפּן און אַנטלויפן.

איבערהויפט דערגייט ער די יאַרן די שוועסטערלעך, אויך זייער חברטע דינהלען. ער בינדט זיי אויף די שלייפלעך אין די צעפלעך, ער גליט אַן אַ האַר-נאָדל אין קיך אין פייער און דערלאַנגט זיי מיט דער אַנגעגליטער זייט, זיי זאָלן זיך אָפּבריען. ער וואַרפט זיי אין האַלדז אַריין פליגן און ווערעם, פאַר וועלכע זיי האַבן שרעקלעך מורא. אַז ער אַליין קויפט זיך צוקערלעך, וויל ער קיינעם נישט געבן קיין צוקערל, אַפילו קיין לעק צו טאָן גיט ער נישט.

— אַ, ס'גוט, — טשמאַקעט ער מיט די רויטע ליפן דאָס נאַשוואַרג.

קוקנדיק דערביי מיט שלעכטע בליקן אויף די אַרומיקע, וואָס זענען אים מקנא.

יעקב בונם לאָזט זיך נישט. אַ נאַשער אַ גרויסער, אַ בעל־תאווהניק, קאָן ער נישט קוקן, ווי דער ברודער נאַשט און ער נישט.

— גיב אַ לעק, שמחה מאיר, — זאָגט ער.

— כּוֹויל נישט, — ענטפערט שמחה מאיר און לעקט נאָך העכער דאָס

צוקערל, כדי אים צו רייצן.

יעקב בונם ווערט ביז.

— פאַרוואָס, אַז איך האָב צוקערלעך, גיב איך דיר שטענדיק איינס? —

פרעגט ער מיט האַרץ.

נאָר אַז שמחה מאיר מאַכט זיך נישט פון זיין גערעכטער טענה און

רייצט זיך ווייטער:

— דו מיר גיסט און איך דיר נישט, אָבע!...

נעמט יעקב בונם פונאַנדער די הענט און רייסט אַרויס ביי שמחה מאירן דאָס צוקערל צוזאַמען מיט עטלעכע נעגל הויט פון די באַקן. ער איז אַן איינשטעלער, דער יעקב בונעם, אַ ריזיקאַנט, וואָס וואַרפט זיך אויף פיל עלטערע פון זיך, אויף שטאַרקערע אַפילו. ער איז אַ גוטער און וויל, אַז אַנדערע זאָלן צו אים אויך זיין גוט. ווער עס וויל ניט זיין גוט, דעם שלאָגט ער. ער וואַרפט זיך אויף שמחה מאירן מיט אַזאַ ברען, מיט אַזאַ קאַמפּלוסטיקייט, אַז איידער יענער קוקט זיך אום, ליגט ער שוין אַן אויסגעצויגענער אויף דער ערד. שמחה מאירן פאַסט נישט פאַר די יינגלעך. ער האָט תמיד ליב צו זיין דער גרעסטער, דער אָנגעזעענסטער, און וויל ער קאָן נישט קיין עצה זיך געבן מיט יעקב בונמען, לאָזט ער אויס דעם כעס צו די שוועסטערלעך. ער שטעלט זיי אונטער אַ פּוס אין וועג, צעקראַצט זיי די הענט מיט די שאַרפע נעגל.

יעקב בונם וויל זיך איבערבעטן. אַזוי גיך ווי ער צעשלאָגט זיך, אַזוי גיך שטרעקט ער אויס אַ קליין פינגערל, אַ צייכן, אַז ער וויל ווערן חבר. — שמחה מאיר, — זאָגט ער, האַלטנדיק אויסגעשטרעקט דאָס קליינע פינגערל, — לאַמיר זיך איבערבעטן. נאָדיר אַוועק צוויי זעלנערישע קנעפּ, נייע נאָך.

ער קאָן נישט זיין ברוגז. ער קאָן כאַפּן אַ קלאַפּ, געבן אַ קלאַפּ און גלייך פאַרגעסן, ער האָט פיינט זיין ברוגז. וואַרעם ברוגז הייסט: גיין באַזונדער, אַפּעסן זיך דאָס האַרץ, נישט שפּילן זיך, נישט פרייען זיך. און קיין זאָך האָט יעקב בונם נישט אַזוי פיינט, ווי זיין אומעטיק. די פרייד שפּראַצט אים פון די אויגן, פון די רויטע באַקן, פון די ווייסע ציין און אַפּע־נעם פולן מויל. אַז שמחה מאיר שפּאַרט זיך איין, נעמט ער אַרויס אַלע זאַכן פון די קעשענעס און גיט אים אַוועק. ער איז גרייט אַפּגעבן אַלע זעלנערשע קנעפּ, אַלע שוועבעלעך, וואָס ער נעמט אַרויס פון דער קיך אויף צו שיסן מיט אַ צעבראַכענעם שליסל.

אבער שמחה מאיר וויל נישט נעמען און ער לויפט פארמסרן פארן טאטן.
 ר' אברהם הערש האלט פון כלל, אז יינגלעך זענען שטענדיק אומגע-
 רעכט און א טאטע איז תמיד גערעכט. דעריבער טאקע דערלאנגט ער ביידן
 גלייך מיטן רימען, וואָס ער נעמט זייער געלאַסן אַראָפּ פון די הויזן. יעקב
 בונם כאַפּט אַריין די שמיץ רואיק, ווי אַ חוב, וואָס קומט. באַלד פאַרגעסט
 ער זיי. ווען די ריי קומט אויף שמחה מאירן, לייגט ער זיך אַוועק אויף
 דער ערד און נעמט וואַרפן מיט די פיסלעך ווי אין קראַמפּן. די מוטער פאַלט
 צו צו אים, האַלדוט אים, קושט אים און לייגט אים אין בעט.
 — מאירל, אוצר מיינער, — מורמלט זי, — מיר זאָל זיין פאַר דיר,
 דער מאַמען פאַר דיין קלענסטע נעגעלע.
 זי גיט אים איר גאַלדן זייגערל זיך צו שפּילן, אַלע בריליאַנטענע פינ-
 גערלעך און אוירינגלעך. דער פאַטער טוט אים גאַרנישט, זאָגט אים קיין
 קרום וואָרט נישט, נאָר קיין צוטרוי צו זיינע קראַמפּן האָט ער נישט.
 — פאַרוואָס קריגט ער קראַמפּן נאָר ווען ער ריכט זיך אויף שמיץ? —
 פאַרשטייט ער נישט.
 די מוטער פאַריכט דעם יינגל דאָס קישן צוקאַפּנס און זי וואַרפט בייע
 בליקן צום מאַן.
 — גולן, — ברומט זי, — שטיינערן האַרץ.

קאַפּיטל פינף

די דיקע ווענט אין גרויסן יוסטן קאַבינעט פון פאַבריקאַנט היינץ הונצע
 אין לאַדזש זענען באַהאַנגען פון אויבן ביז אונטן מיט אַ סך פאַרטרעטן,
 מעדאַלן און טאַבעלן.
 אויבנאָן, איבערן מאַסיוון דעמבענעם שרייב־טיש, הענגען צוויי מאַ-
 נאַרכן, פון רעכטס דער צאָר אַלעקסאַנדער דער צווייטער, דער זעלבסט-
 הערשער פון רוסלאַנד, קעניג פון פּוילן, גרויספירשט פון פינלאַנד און אַזוי
 ווייטער און ווייטער; פון לינקס — דער דייטשער קייזער ווילהעלם דער
 ערשטער. אונטער זיי, טאקע אונטער ביידע הערשער, הענגט דער פאַרטרעט
 פון אים אַליין, דעם פאַבריקאַנט היינץ הונצע, וואָס האָט אויסגעבויט די
 גרויסע פאַבריק פון היינץ־הונצע־מאַנפאַקטור.
 ער איז נישט אַזוי פייערלעך, היינץ הונצעס פאַרטרעט, ווי די פאַרטרעטן
 פון די צוויי מאַנאַרכן איבער זיך. זיין ברוסט באַצירט נישט אַזויפיל קרייצן
 און מעדאַלן. אויך זיין פנים איז נישט אַזוי גלאַטיק און רונד ווי די אויס-
 געפיעשטשעטע מאַנאַרכישע געזיכטער. זיין רונדער קאַפּ, מיטן האַרטן בער-
 שטעלע האָר פון פאַרנט, גלייך געשוירן ווי אַ חזיר־רוקן, דערמאַנט נאָך זייער
 שטאַרק דעם אַמאָליקן וועבער היינץ, וואָס איז אַראַפּגעקומען בלויז מיט צוויי
 וועב־שטולן פון זאַקסן קיין לאַדזש. אויך די קנייטשן אין זיין פנים, וואָס

דער פאטאגראף האט זיך געגעבן די מי צו פאררעטושרן און אויסגלעטן, זאגן פונדעסטוועגן פון א סך מי, זארג און אנגעשטרענגטער ארבעט. זיין שווארצער סורדוט און די שטארק־שטייפע וועש, איבערהויפט דער הוי־כער קראגן, דער „פאטער־מערדער“, דערמאנען ביי זייער גאנצער פייער־לעכקייט דעם אַרבעטס־מענטש, דעם מייסטער, וואָס האָט זיך אויסגעפּוצט צופיל לכבוד עפעס אַ היימישער פייערלעכקייט, צו אַ גאַלדענער חתונה אָדער צו אַן אַנדער וויכטיקער שמחה. אַ ער זעט גאַרנישט אימפּאָזאַנט אויס, דער גרויסער פּאַרטרעט פון היינץ הונצע אין זיין גאַנצער נאַטירלעכער גרויס. די צוויי מאָנאַרכישע פּאַרטרעטן איבער אים שטרייכן נאָך ספּעציעל אונטער זיין פּלעבעאישיקייט. דאָך איז דער מאָן מיטן פּראָסטן פנים נישט אַן אויסצייכענונגען.

אמת, אַז זיין ברוסט באַצירן נישט אַזויפיל מעדאַלן און קרייצן, ווי די ברוסטן פון די מאָנאַרכן איבער אים, אָבער אינגאַנצן גלאַט איז זיין ברוסט אויך נישט. ערשטנס, הענגט איבער זיין ווייסער וועסט אַ באַנד פון דער הייליקער אַננע, אַן אויסצייכענונג, וואָס דער גובערנאַטאָר פון פּיעטראָקאַוו האָט אויסגעפּועלט פאַר אים אין פעטערבורג פאַר די גרויסע פּאַרדינסטן, וואָס ער האָט געבראַכט דעם לאַנד מיט זיין וועב־פּאַבריק. זי האָט נישט ביליק געקאָסט, די באַנד. דער גובערנאַטאָר האָט דערפּאַר גענומען פון היינץ הונצע טעכטער אַ סך טייערע מתנות פאַר זיך און שניַרלעך פּערל פאַר זיין פרוי. אָבער עס איז ווערט. היינץ הונצע אַליין, וואָס האָט זיך דערויף קיין גראַשן ניט געוואַלט לאַזן קאָסטן, מוז מודה זיין, אַז זיינע טעכטער זענען נישט אינגאַנצן אומגערעכט. זייער שייך זעט זי אויס, די באַנד פון דער הייליקער אַננע, איבער זיין שניי־ווייסער וועסט אויפן בילד. צווייטנס, האָט זיין פּאַבריק באַקומען אַ סך מעדאַלן, גאַלדענע, זילבערנע און בראַנ־זענע, פאַר דער גוטער אַרבעט און קוואַליטעט. פון ביידע זייטן הונצעס פּאַרטרעט הענגען זיי, די אַלע מעדאַלן, אין גרויסן פּאַרמאַט, פון עכטן גאַלד, זילבער און בראַנז, מיט די אויסגעקריצטע קעפּ פון קיסרים און קייסערינעס. אויך דער דינער פון פּאַבריק, דער ריזיקער רויט־האַריקער מעלכיאָר, מיט וואַנצעס און באַקן־בערד, מיט גרינע קליידער פון אַ דייטשן יעגער, מיט לאַמפּאַסן, שוורן, גאַלדענע קנעפּ און אין ליאַקירענע שטייול מיט זילבערנע נאַכהענגענדיקע טראַלן פון די געפּאסטע הויכע כאַליעוועס — שטייט ביי דער טיר פון הונצעס קאַבינעט אויסגעצויגן ווי אַ סטרונע, מיט ביידע רויט־האַריקע לאַפּעס אויף די נעט פון די שמאַלע הויזן, שטייט מיט גרויס דינסטפּאַרטיקייט און דרד־אַרץ, גרייט אויף יעדן וואונק פון זיין האַר, גאַרנישט אַנדערש ווי עס שטייען די גענעראַלן פאַר זייערע מאָנאַרכן, אַט די מאָנאַרכן, וואָס הענגען איבער אים.

דאָ, אין דער גרויסער פּאַבריק, איז היינץ הונצע מאָנאַרך. אין זיין האַנט איז דער גורל, אמת נישט פון מיליאָנען מענטשן ווי ביי די מאַ־נאַרכן, אָבער פון עטלעכע טויזנט מענטשן, וואָס אַרבעטן ביי אים. זיי,

די אַרבעטער, זייערע ווייבער, קינדער, זענען ביי אים אין די הענט. ווען ער וויל, באַפרייט ער זיי פריער, זיי זאָלן קאָנען גיין אין די שענקען טרינקען ביר, אויסציען זיך אויפן גראַז אַרום דער פאַבריק אָדער גאַר לאָזן זיך אין געזאַנג-פאַריין, אויסצוזינגען און אויסטרומייטערן זייערע דייטשע היי-מאַטס, קירכע- און ליבע-לידער. פון אים איז געווענדט, צי אַ יונגער אַרבעטער, וואָס האָט טראָגנדיק געמאַכט אַן אַרבעטערין, זאָל די טראָגעדיקע נעמען פאַר אַ ווייב און פאַרדעקן פאַר מענטשן איר שאַנד, אָדער ער זאָל זי לאָזן מיט איר ממזר צו שפאַט און שאַנד פון אַלע. פון זיין גוטן ווילן איז געווענדט צו לאָזן די פאַבריק אַרבעטן בייטאַג און ביינאַכט, אַזוי אַז די אַרבעטער זאָלן פאַרלירן די כוחות, אָבער דערפאַר זאָלן זיי אויסאַרבעטן אַ גאַנצן רובל אַ וואַך מער און די ווייבער זייערע זאָלן קאָנען שמעלצן די זופן נישט מיט אײל, נאָר מיטן חזיר-שמאַלץ. און פון אים איז גע-ווענדט, אַפצושטעלן די פאַבריק אויף ווי לאַנג ער וויל און לאָזן די אַר-בעטער אַרומגיין מיט אויסגעטריקנטע צונגען אין די מיילער און די ווייבער פאַרקויפן זייער לייב פאַר אַ ביסל קאַרטאַפּל אָדער פאַר אַ לאָבן ברויט.

צו אים קומען מוטערס בעטן, ער זאָל זיין אַ טויף-פאַטער צו זייערע נייע-געבוירענע קינדער, וועלכע זיי רופן אַן מיט זיין נאָמען — היינץ; צו אים קומען יונגע בחורים בעטן אַ דערלויבעניש חתונה צו האָבן מיט די, וואָס האָבן געפאַנגען זייער האַרץ; צו אים קומען פאַרשעמטע טאַטעס דער-צײלן וועגן אַ נייע-געבוירן קינד, כדי צו קריגן אַ קליינע לײן-העכערונג. אַלץ איז זיין, די פאַבריק, די רויט-געמויערטע אַרבעטער-היזער, וואָס זעען אויס ווי די קאַזאַרמעס און אין וועלכע די אַרבעטער וואוינען; די פעלדער אַרום, וועלכע די וועבער פאַרזעצן מיט קאַרטאַפּל און קרויט; די וועלדער, אין וועלכע די ווייבער זאַמלען זומער קאַרע און אַפּפּאַל אויף הייצן אין ווינטער; די קירכע, אין וועלכע זיי בעטן אין זונטיק און אין פייער-טעג; דער לאַזאַרעט, אין וועלכן מען פירט אָפּ די, וואָס פאַרלירן ביי די מאַ-שינען אַ פינגער, אַ האַנט אָדער דאָס לעבן; דער בית-עולם, צו וועלכן מען פירט אַוועק די געשטאַרבענע; דער געזאַנג-פאַראיין, אין וועלכן מען זינגט היימאַטס- און ליבע-לידער.

דאָ איז ער מאַנאַרך, דער אַלטער היינץ, מער מאַנאַרך פון די מאַנאַרכן, וואָס הענגען איבער אים. וועגן אים רעדן די ציילאַזע זקנים וועבער, וואָס לאָזן נישט אַרויס פון זייערע מיילער די ליולקעס און פון זייערע ליפן די מעשות, ווען דער אַלטער היינץ איז נאָך אַליין ביי דער וועב-שטול גע-שטאַנען און ער פלעגט נישט איינמאַל מיט זיי רעדן, פאַרברענגען און אויס-טרינקען אַפילו אַ ביר. וועגן אים רעדן שטיל די יונגע מענער, די ווייבער, די קינדער אין די וויגן. יעדער טראַט זיינער, יעדעס וואָרט זיינס, יעדע באַוועגונג ווערט געשאַצט, געוואויגן, איבערגערעדט, איבערגעקייט. און ווי יעדער מאַנאַרך, האָט ער פיינט, היינץ הונצע, וואָס אַנדערע ווילן גלייך זיין צו אים, נאָך אים אַריבערשטייגן. פון צאָרן ברענט ער

אויף פריץ געצקע, דעם אמאליקן וועבער-יונג זיינעם, וואָס האָט גלייך, נאָך אים, אויך אַוועקגעשטעלט אַ פאַבריק אינגאַנצן ענלעך צו זיינער. אויך סחורות אַרבעט ער אויס דיזעלבע, וואָסער נייעם מוסטער ער, היינץ הונצע, זאָל נישט אַרויסלאָזן, לאָזט דער שורקע געצקע אויך באלד אַרויס דעמוזעלבן, און נאָך ערגער איז, וואָס דער הונט, דער געצקע, לאָזט זיך גאַרנישט אומברענגען פון אים, הונצען. ער האָט שוין אַ סך געלט גע- פטרט, גאַר אַ סך, אַבי דעם שוויין-קערל אַראַפּצואוואַרפן פון פּלאַץ. ער האָט געוואַרפן דעם פרייז פון סחורה, אַראַפּגעוואַרפן אַפילו פון קרן-פרייז, אַבי אים אַפּצורוימען. אָבער יענער האָלט אויס די קאַנקורענץ, דער טיזול נעמט אים נישט. און היינץ הונצע טרייסלט זיך פון צאַרן.

— איך ווערדע דען הונד טאַט-שלאַגען, — שרייט ער אין זיין זאַק סישער אויסשפּראַך, פאַרגעסנדיק גאַר, אַז די מעכטער זיינע לאָזן אים מער אַזאַ פּאַלקס-דייטש נישט רעדן. — נעין, זאָ געהטס ניכט...

לעבן אים ביים טיש, אָן אַ היטל, בלויז אין אַ יאַרמולקע אויפן שפיץ קאַפּ, זיצט ר' אברהם הערש אַשכנזי און שאַקלט מיטן קאַפּ אויף ניין. — הער הונצע, — בעט ער זיך, — גענוג, דאַס בעסטע איז מאַכן מיט אים שלום. די הייליקע שריפטן זאָגן, אַז אויף שלום שטייט די וועלט.

ער דערמאָנט זיך באלד, אַז „שלום“ איז אַ לשון-קודש-וואָרט, וואָס הונצע, דער דייטש, דאַרף עס נישט פאַרשטיין, און ער זוכט אין קאַפּ אַ וואָרט, איבערצוזעצן דאַס וואָרט „שלום“, נאָר הונצע שפּרינגט אויף פון אַרט. — וואָס, — שרייט ער, — שלום? שלום מיט דיזען שוויין-קערל? מיט דיזען לאַוזיבוב? אַ, נעין, איך מעכטע ליבער קראַפּירן, ר' אברהם הערש.

ר' אברהם הערש איז זייער גערירט פון דעם דייטש פאַרשטיין לשון-קודש און פון זיין רופן אים ביים נאָמען „ר' אברהם הערש“. דאָך איז ער נישט מסכים מיטן אַלטנס פּלאַן צו באַגראַבן געצקען. ער גלעט די שוואַרצע באַרד און באַרואיקט דעם אויפגעקאַכטן דייטש.

ער פאַרשטייט זייער גוט, אַז אים, הער הונצע, דעם גרויסן פאַבריקאַנט און דעם בויער פון דער גרעסטער פאַבריק, מעג פאַרדריסן, וואָס אַזאַ גאַר-נישט, אַזאַ געוועזענער געזעלן-יונג נעמט זיך נאָכמאַכן אַלץ זיין געוועזענעם באַלעבאַס. דאַס איז נישט שיין פון אים, נישט דאַנקבאַר. אָבער געשעפט קאָן זיך נישט רעכענען מיט אַזעלכע זאַכן. געשעפט איז געשעפט. ווער עס האָט די מאה, דער האָט די דעה, און געצקע האָט די מאה, אוי, האָט ער זי! ער איז שטיין-רייך. דערצו האָט ער פּראַצענטניקעס, וואָס גיבן אים געלט. ער וועט זיך נישט לאָזן אַרויסשלאָגן פון מאַרק. וויפיל הער הונצע זאָל נישט וואַרפן די פרייזן פון די סחורות, וועט יענער, געצקע. נאָכוואַרפן, וואָרום עס איז אַן אַמביציע-זאַך. פון דער קאַנקורענץ געווינען נאָר די קרעמער, וואָס קויפן סחורות פאַר גראַשנס. אויך גיט מען אויף וועקסלען יעדן שלעפּער. דער סוף וועט זיין, אַז ביידע פאַבריקן וועלן גיין

צו גרונט. גלייכער שלום צו מאכן, פאראייניקן ביידע פאבריקן, שותפות מאכן, איין פירמע — היינץ הונצע עט פריץ געצקע.

היינץ הונצע שפרינגט אויף פון פאטעל.

— איך וועל דען קוואטש יא נישט הערען, — קלאפט ער אין טיש.
— שווייגט, ר' אברהם הערש, — גייט ער אריבער אין לאדזשער יידיש און פארהאלט אים דאס מויל מיט דער האנט. — גיע ווערדע איך מיט דיזען זאשוויין קאמפאניע מאכן!

ר' אברהם הערש גלעט זיך אויס די שווארצע באַרד און גייט זיך רואיק ארויס. ער פארהאלט זיך א וויילע ביי דער טיר. ער וויל נאך פארן אוועק־גיין ברענגען פאר דעם דייטש אַ משל. ווי שלעכט עס איז כעס, ווי צוליב אַזעלכע זאכן זענען וועלטן חרוב געוואָרן. ער האָט שטאַרק חשק אים צו דערציילן די מעשה פון דער גמרא וועגן קמצא און בר קמצא, וואָס צוליב זייער שנאה איז ירושלים חרוב געוואָרן. אָבער ער קאָן די ווערטער נישט אַרויסברענגען אין דייטש. ער גלויבט נישט, אַז דער גוי וועט אין יידיש די שווערע זאכן פאַרשטיין. און ער מאַכט אַוועק מיט דער האַנט. בלויז עטלעכע געוויינלעכע ווערטער וואָרפט ער צו שוין אין דער טיר שטייענדיק. — הער היינץ, — זאָגט ער פאַמיליאַר, — אַז זי וועלן זיך, מיט גאַסס הילף באַרואיקן, טראַכטן זי איבער מיינע רייד. נאָר דאָס קאָן ראַטעווען די פירמע.

דער אַלטער הונצע איז אַזוי אויפגעקאַכט, אַז ער קאָן מיט די ציי־טערדיקע הענט אַליין נישט אַנשטופן די ליולקע מיט טאַבאַק.
— דו, — רופט ער דעם דינער אין גרינעם יעגער־קאַסטיום, — שטאַפע מיר די פיף אָן, שנעל, דו ראַץ־הונד!
פון גרויס כעס זידלט ער און רעדט אין פאַלקס־דייטש גאָר ווי אין די יאָרן, ווען ער איז נאָך אַליין געשטאַנען ביי דער וועב־שטול.

קאַפיטל זעקס

ר' אברהם הערש האָט זיינע יינגלעך צעטיילט אַפגעגעבן יעדן באַזונדער פון זיי צו אַן אַנדער מלמד.

כאַטש איינער פון צווייטן איז בלויז גערוקט מיט עטלעכע מינוט, זענען זיי אָבער אין תורה גאָר ווייט אַוועק איינער פון אַנדערן. יעקב בונם איז אַ יינגל, ווי אַלע יינגלעך אין זיינע יאָרן. ער לערנט שוין גמרא, אָבער קיין גרויסע פעולה זעט מען נישט פון אים. קוים מיט גרויס מי פאַקט אין אים אַריין דער מלמד זיינער דעם דף גמרא וואָס דאָס יינגל פאַרשטייט נישט גוט, אָבער ער לערנט זיך עס אויס איבערצוזאָגן וואָרט אין וואָרט שבת בייטאַג, ווען דער פאַטער זיינער פאַרהערט אים נאָכן שלאָף.
— מילא, זאָל זיין אַזוי, — זאָגט ר' אברהם הערש, נישט קיין איבעריק

צופרידענער. — גיי צו דער מאַמען און זאָג, זי זאָל דיר געבן שבת-אויבסט, און לייג בעסער צו דעם קאָפּ צום לערנען.

יעקב בונם זעט, אַז דער פּאָטער איז פון אים נישט איבעריק צופרידן און אַ שאַטן באַדעקט זיין פריילעך ברייט פנים. אָבער בלויז אויף אַ וויילע. ווי נאָר די מאַמע זיינע שטעלט פאַר אים אַוועק קיכלעך מיט פלוי-מען-צימעס, נעמט אים צוריק אַרום זיין שטענדיקע פרייד. ער האָט הנאה פון עסן, ווי פון אַלץ אין דער וועלט, און באַלד גלוסט זיך אים אַפילו לאַכן, אַליין נישט וויסנדיק פאַרוואָס.

גאַנץ אַנדערש איז עס מיט שמחה מאירן.

שמחה מאיר איז אַן עלוי. ביי זיינע צען יאָר איז שוין דער מלמד זיינער געווען פאַר אים צו קליין. און דער פּאָטער האָט אים צעשיידט פון ברודער, צוגענומען פון זיין חדר און אַוועקגעגעבן צו ר' ברוך וואָלף לעג-טשיצער, וואָס לערנט מיט בר-מצוה-יינגלעך, אַפילו שוין מיט התנ-בחורים. יעדן שבת קומט ר' ברוך וואָלף צו ר' אברהם הערשן פאַרהערן דעם תלמיד. ער טרינקט אויס אַ וועלט מיט שבתדיקע טיי, וואָס מען גיסט אים אַן פון אַ שטיינערנער באַניע, אַן אַרומגעהילטע מיט שמאַטעס, זי זאָל האַלטן היץ. ער דרייט מיט שמחה מאירן, וואַרפט אים אַן קשיות, פשטלעך, וואָס דער קליין נער כאַפט שנעל אויף און שלאַגט אַפּ. ר' ברוך וואָלף שוויצט פון דער הייסער טיי און פון יינגלס לומדות.

— ר' אברהם הערש, — רוימט ער איין דעם פּאָטער אין אויער אַזוי, אַז שמחה מאיר דערהערט עס, — דער קליינער וואַקסט אַן עלוי, אַ פייערדיקן קאָפּ האָט ער.

ר' אברהם הערש איז גליקלעך, נאָר רואיק איז ער נישט.

— זעט, ער זאָל זיין אַ ירא-שמים, ר' ברוך וואָלף, — בעט ער אים, — אַ ייד.

ער געדענקט שטענדיק אין דעם, וואָס דער וואַרקער רבי האָט אים געזאָגט, אַז די דורות זיינע וועלן זיין נגידיים; קיין יראי-שמים — האָט ער נישט געזאָגט. און זיין האַרץ איז נישט רואיק, מער נאָך איבער שמחה מאירן, ווי איבער יעקב בונמען. טאַקע דערפאַר, וואָס דער קליינער האָט אַזאַ פייערדיקן קאָפּ, וואָס אַלע האַלטן אים פאַר אַן עלוי, האָט ער מורא פאַר אים. דערצו האָט ער זיינע אייגענע גענג, דער קליינער, אַלץ וויל ער וויסן, אומעטום שטעקט ער אַריין די נאָז, אַלץ כאַפט ער, פאַרשטייט, תמיד איז ער אומרואיק, ר' אברהם הערש ווייסט, אַז דאָס איז צוליב זיין קאָפּ, דעם פייערדיקן און גוטן. אַלע עלוים, ווייסט ער, זענען אַזוי. אָבער רואיק דעריבער איז ער נישט. ער ווייסט, אַז יידישקייט איז גרעסער ווי תורה, אַז ס'איז בעסער אַ פּראַסטער ייד אַ פרומער, איידער אַ שאַרפער למדן אַ נישט אַפּגעהיטענער. און ער שיקט אַוועק שמחה מאירן אין קיך אַריין נאָך שבת-אויבסט, כדי צו קאַנען רעדן מיטן מלמד זיינעם וועגן יידישקייט.

— געדענק, מאַך אַ ברכה, — זאָגט ער אים אָן, — און זאָג וואָרט ביי וואָרט, כאַפּ נישט אָפּ.

ער רעדט צו ברוך וואָלפּן מיט טיפע זיפּצן.

— ר' ברוך וואָלף, האַלט אים אין די הענט! זשאַלעוועט אים נישט דעם קאַנטשיק!

ער האָט אים ספּעציעל אָפּגעגעבן צו ר' ברוך וואָלף לענטשיצער, ר' אברהם הערש. די מוטער האָט זיך קעגנגעשטעלט אָפּצוגעבן איר קינד מאירל צו ברוך וואָלפּן, וואָרעם ער שמט אין לאַדזש פאַר אַ גולן. ער מאַכט יינגלעך פאַר קאַליקעס ביים לערנען, אויך לערנט ער צופיל מיט די יינגלעך. ער לאַזט גאַרנישט אָפּ פון חדר, פון באַלד אינדערפרי ביז שפּעט אין דער נאַכט אַריין. דאָנערשטיק ביינאַכט איז ביי אים אַ וואָך-נאַכט. ער לערנט נישט נאָר גמרא מיט תוספות, נאָר אויך פּשטלעך, פרעמדע, און נאָך מער אייגענע. אָבער ר' אברהם הערש האָט, ווי שטענדיק, נישט גע- וואָלט הערן, וואָס אַ יידענע רעדט דאָרטן, און אים דוקא אָפּגעגעבן צו ברוך וואָלפּן. ער האָט געוואָלט, אַז דאָס יינגל זאָל האָבן אויף זיך אַן עול, אַ יאָך, איינשפּאַנען אים אין תורה און אין יידישקייט, און קיינער קאָן נישט אַזוי האַלטן אַ יינגל אין יאָך, ווי ר' ברוך וואָלף לענטשיצער.

ער איז שוין נישט קיין יונגערמאַנטשיק, ר' ברוך וואָלף, נישט קיין נעכטיקער. ער איז אַ קנאַפּער זיבעציקער שוין, אָבער אַ קרעפּטיקער נאָך, אַ בייניקער, אַ קנאַכיקער, מיט פינגער, ווי די צוואַנצען, זיין פנים איז אַביסל אויסגעקרימט פון אַ פאַראַלזי, וואָס ער האָט געכאַפּט אַמאָל פון אַ פאַרקילונג, ווען ער איז געגאַנגען צופוס אין אַ גרויסן פּראָסט צום רבין זיינעם פון לענטשיץ קיין קאַצק. די רעכטע זייט פנים הויבט זיך ביי אים אַ ביסל אַרויף, איין שפּיזיקע ברעם גייט אַרויף, די צווייטע אַראָפּ; איין וואַנצע רייסט זיך אַרויף האַפּערדיק, די צווייטע גייט ברוגז אַראָפּ. פונקט אַזוי קרום, ווי זיין פנים, איז זיין מוח. ער לערנט קיינמאָל נישט מיט די קינדער די אגדות, די מעשות אין דער גמרא. ער האַלט דאָס פאַר וויי- בערישע זאַכן, וואָס עס דאַרפן לייענען די מתנגדים און קליינע לומדים. וואָס שטייט נישט אָן פאַר אַ ייד אַ למדן און שאַרפן חסיד צו לערנען אַזעלכע. אויך האָט ער נישט ליב צו לערנען קיין תנ"ך אין חדר, אַפילו קיין חומש נישט. דאָס דאַרפן די יינגלעך לערנען אַליין אין שבת, ווען מען גייט נישט אין חדר, אַפילו פון די לייכטסטע מסכתות, די פריילעכע, וואָס רעדן פון מנהגים און יום-טובים, האַלט ער נישט. ער האָט ליב צו לערנען די שווערע מתכות, די שכלדיקע, וואָס רעדן וועגן מסחר, וועקסלען, שאַדנס. נאָך גערנער האָט ער די מסכתות, וואָס רעדן וועגן טומאה און טהרה, וועגן אומרייניקייט און רייניקייט אין ארץ-ישראל און אין חוץ-לארץ; אַזוי אויך וועגן קרבנות, שעכטן, אַלץ אַזעלכע גמראס, וואָס האָבן כסדר צו טאָן מיט כהנים, ברענען שעפּסן און רינדער, דעמפּן פעטס און חלב. זיין ליוולקע מיטן שאַרפן שטינקענדיקן טאַבאַק לאַזט כסדר רויך, וואָס פּרעסט זיך איין

די תלמידים אין די אויגן און אין די העלדזער און וואָס דערמאָנט אינגאַנצן מיט איר ריח אין די פאַרצייטיקע מזבחות, פּרעגלערייען און רויכערן, פּונקט אַזוי טרוקן, קנאַכיק און קניפיק, ווי עס איז זיין אַלטער דאַרער קערפּער, איז קנאַכיק, אַדערדיק און טרוקן זיין לערנען. ער האָט קיינמאָל נישט ליב צו נעמען אַ זאַך גלייך, ווי עס לייגט זיך אויפן שכל, נאָר פאַר־דרייט. ער זאָגט נישט אַרויס קיין גאַנצע ווערטער, ווייל ער האַלט, אַז אַ גוט יינגל דאַרף פאַרשטיין פון וואונק, פון אַנצוהערעניש. נאָך איידער מען זאָגט עפעס, דאַרף אַ יינגל אַרויסכאַפן די ווערטער פון מויל. ער רעדט דערפאַר בלויז האַלבע ווערטער, וואָס ווערן נאָך דערצו פאַרשלונגען פון זיין געדיכטער באַרד און וואַנצעס און פון דער ליולקע, וואָס ער לאַזט קיינמאָל נישט אַרויס פון מויל. ער שיט מיט דריידלעך, פּרעגענישן, אַפֿ־פּרעגענישן, ער פאַרדרייט זיך אַזוי אין די אייגענע קרומקייטן, אַז ער קאָן דערנאָך אַליין פון זיי נישט אַרויסקריכן. און ער קלאַפט מיטן גרויסן ציבעק איבערן טיש און איבער די יינגלערישע פליצעס, ווי אַ באַ־לעגאַלע אויף פּערד, וואָס קאָנען דעם וואָגן נישט אַרויסציען פון בלאַטע.

— נו, גויעצעס, — קריצט ער מיט די עטלעכע פאַרבליבענע געלע ציין אין מויל, — נו, יאַרד־פּויערים, וואַיטעקס, עשוס, האָב אייך אַכט אזו אַכציק שוואַרצע יאַר!

ער שלאָגט, ר' ברוך וואַלף, קיילט מיטן גרויסן האַרטן ציבעק פון דער ליולקע, ממיתט אָן רחמנות. ער קוקט נישט, ווי אַנדערע מלמדים, אויף יחוס. ער שלאָגט גלייך נגידישע יינגלעך, ווי אַרעמע; אַפילו חתן־בחורים מיט גאַלדענע זייגערס אין די קעשענעס שוינט ער נישט. די יינגלעך שאַקלען זיך, רייבן די שטערנס, רייסן זיך, ווי די פאַרמאַטערטע פּערד, וואָס ווילן זיך ראַטעווען פון באַלעגאַלעס פייפּנדיקער בייטש איבער זייערע צעשמיסענע פעלן. אַבער עס גייט נישט, ס'איז נישט פון אַרט צו רירן. צום וויפּלטן מאָל הויבן זיי אָן:

— ארץ דחוץ־לארץ מטמא, די ערד אין חוץ־לארץ מאַכט אומריין. פּרעגט תוספות די קשיא...

ר' ברוך וואַלף פאַכעט מיטן ציבעק, נאָר עס גייט נישט. זיי נעמען נישט, די גויים. דעמאָלט נעמט ער זיך צו שמחה מאירן, דעם בעסטן יינגל פון חדר, דעם עלוי. ער שלאָגט אים קיינמאָל נישט, נאָר ער דראַט אים בלויז מיט דעם ציבעק איבערן קאַפּ.

— נו, שמחה מאיר, — שרייט ער און קוקט אויף אים גזלניש מיטן רעכטן אויג, מיט דעם, וואָס הויבט זיך אויף ביי אים אין דער הויך, — זאָג זיי, די וואַיטעקס!

שמחה מאיר איז דער יינגסטער אין חדר. צווישן די בר־מצוה־יונגען איז ער דער איינציקער, וואָס האָט נאָך קנאַפע דריי יאַר אַנצוהויבן לייגן תּפּילין. אַבער אויף אים לייגט דער מלמד אַלע האַפּענונגען, ער איז דאָס שיינדל אין חדר.

שמחה מאיר ווייסט נישט איין וואָרט פון לערנען. וואָרעם די גאנצע צייט, וואָס דער רבי לערנט וועגן קרבנות, וואָס מען דאַרף ברענגען, און וועגן דעם, ווי אַ ייד, וואָס שטעלט אַרויס דעם פוס פון ארץ־ישׂראל אויף פרעמדער ערד, ווערט ער אומריין, זיצט ער זיך גאַנץ געשמאַק און שפילט מיט די יינגלעך אין קוויטלעך אונטערן טיש. שאַקלענדיק זיך איבער דער גרויסער צעריסענער גמרא, וואָרפנדיק מיט די העל־פלאַקסענע צע־קרייזלטע פאות, וואָס קריכן אַרויס פון זיין חסידיש־נגידיש זיידן היטל, וויקלט ער דערווייל די קוויטלעך מיט זיינע שנעלע רירעוודיקע פינגער. ער נעמט צו גראַשן איינשטעל־געלט און ער געווינט אַפּ ביי די יינגלעך אַלע גראַשנס. כאַטש ער איז יינגער פון אַלע, כאַטש אַלע האַלטן אים פאַר אַ דרייער, אַ שקרית־מאַכער, אַ פאַלשן שפילער, פירט ער פונדעסטוועגן די שפיל, וואָרפן זיך אים אַלע אונטער, אַליין נישט וויסנדיק פאַרוואָס. מען ווייסט, אַז ער שווינדלט, נאָר קיינמאַל כאַפט מען אים נישט ביי דער האַנט. ער איז תמיד אין אַרדענונג. פונקט אַזוי באַשווינדלט ער דעם רבין ביים לערנען, פאַרדרייט אים און בלייבט דערביי תמיד פון אויבן, קיינמאַל טרעפט נישט, אַז דער מלמד זאל אים פאַקן ביי דער האַנט.

ער טוט פאַרשידענע שפיצלעך, ר' ברוך וואָלף, צו כאַפן די תלמידים זיינע אויף דער הייסער מינוט. ווען זיי וויסן נישט, וואו זיי האַלטן אין דער גמרא. מיט אַ מאָל, אין מיטן בעסטן לערנען, גיט ער אַ כאַפּ פלוצלונג אַ יינגל און גיט האַסטיק אַ פרעג:

— וואו האַלט מען? האַ? ...

מיט אַ ווילדער הנאה צעצייט זיך זיין אויסגעקרימט פנים, ווען דאָס דערשראַקענע יינגל ווייזט אָן מיט אַ פינגער נישט אויף דעם ריכטיקן אָרט. — אַט דאָ, — גיט ער אַ קנאַק מיטן ציבעק דעם יינגל אויפן פינגער. ספּעציעל וויל ער פאַקן שמחה מאירן. אַבער קיינמאַל געלינגט עס אים נישט. ווי ער זאל נישט זיין פאַרטאָן אין די קוויטלעך, דער קליינער. האַלט ער שטענדיק אַן אויג וואָך אויף דער גמרא. איין בליק זיינער פון די פלוטעוואַטע אויגן אין דער גמרא איז גענוג, אַנצופאַקן אויפן לעצטן וואָרט, וואו מען איז געבליבן שטיין. ר' ברוך וואָלף מאַכט פאַרשידענע קונצן אַריינצונאַרן זיינע תלמידים. ער פראַוואַצירט זיי, פירט זיי ווי אַ בלינד פערד אין גרוב אַריין. מיט אַ מאָל ווערט ער גוט, אַ צדיק, און העלפט אַרויס די יינגלעך.

— מוז מען דאָך זאָגן, — דרייט ער מיט אַ ניגון, — אַז ראובן איז

שול...

— שולדיק, כאַפן זיך די יינגלעך אָן, ווי אַן אַ שטרוי.

— ניין, גויעץ, — פאַלט דעם רבינס ביז געלעכטער צוזאַמען מיט אַ קנאַק פון ציבעק, — טאַקע נישט שולדיק...

די יינגלעך כאַפן זיך אויף זיינע קונצן און זאָגן שוין פונקט פאַרקערט פון דעם, וואָס ער רוקט זיי אונטער. אַבער ר' ברוך וואָלף זאָגט זיי ספּע־

ציעל אונטער דעם ריכטיקן ענטפער, כדי זיי זאלן אים איינבייטן אויף א פאלשן. אממייסטן וויל ער פאקן שמחה מאירן. דוקא דערפאר, וואָס דער קליינער האָט אַן אייזערנעם קאַפּ, טאַקע ווילל יענער לאָזט זיך קיינמאַל נישט כאַפּן אין נעץ, וויל אים דער אַלטער דורכאויס פאַנגען. אָבער שמחה מאיר דרייט זיך געשיקט אַרויס. נישט וויסנדיק קיין איין וואָרט אין דער גמרא, קאָן ער אָבער אויסגעבונדן אַלע שפיצלעך דעם רבינס, אַלע זיינע באַהאַלטענע קונצן, כיטרעקייטן און הינטער-געדאַנקען. מיט אַנגע- שטרענגטע בליקן כאַפט ער אויף יעדן קנייטש, יעדער הינטערליסטיקן שפּיל אין רבינס צעקנייטשטן פנים, ער ווייסט צו דער רגע, צו וואָס דער אַלטער צילט, און ער דרייט זיך אַרויס פלינק, געשיקט און גליטשיק.

אַז ס'האַלט שוין גאַר שלעכט, נעמט ער אַנגרייפן דעם רבין, אַנשטאַט לאָזן זיך פון אים אַטאַקירן. מיט די דינסטע כיטרעקייטן רייסט ער ביי אים אַרויס מיט געוואַלט די ערשטע עטלעכע ווערטער, ווי מען וויל אַנ- כאַפּן אַן עק פון אַ פאַרפלאַנטערטער קנויל, און אַבי ער פאַקט נאָר דעם עק, דרייט ער שוין, פלאַנטערט, כאַפט אויף יעדן קניפּ און וויקלט לייכט און קונציק. דערביי שרייט ער, מאַכט קולות, פאַרטויבט, אַזוי אַז דער אַלטער ווערט פאַרטומלט, פאַרשריגן, פאַרלוירן, אין דער אייגענער נעץ, וואָס ער האָט פאַר דעם יינגל אויסגעשפרייט, און ער איז אינגאַנצן צעחוטשט. זיין רעכט אויג הויבט זיך ביי אים אויף אַזוי הויך, אַז עס פאַרקריכט שיר נישט ביז דער גרינער סאַמעטענער יאַרמולקע, די אויפגעהויבענע וואַנצע שפּיזט ווי ביי אַ קאַטער, וואָס האָט אַרויסגעלאָזט אַ מיזל פון די געגל אַרויס. אים איז אַ בושע פאַר די תלמידים, וואָס דער קליינער האָט זיך אים אַזוי גיך אַרויסגעדרייט פון די הענט, אויסגעלאַכט אים פאַר אַלע יינגלעך. ער איז אינגאַנצן געפלעפט. ער וויל שוין אַפּהאַלטן, אַרויס מיט כבוד, נאָר איצט לאָזט שמחה מאיר נישט אָפּ, ווי אַ שפּין כאַפט אַריין אַ פליג אין שפינוועבס, אַזוי פאַרדרייט דער קליינער דעם רבין זיינעם, ער לאָזט אים אָפּ אַ ווילע, שפּילט זיך מיט אים, כדי דערנאָך אים נאָך פעסטער צו פאַרוועבן. מיט שקאַצישער הנאה ציט ער ווייטער דאָס פשטל, וואָס נישט ער, נישט דער רבי זיינער ווייסן עפעס דערין. ער וואַרפט אַן קשיות, דריידלעך, פרעגט זיך אַליין, פאַרענטפערט זיך אַליין און פרעגט אָפּ די תרוצים. ווי דער רבי פריער, אַזוי פראַוואַצירט ער איצט דעם רבין, ער טראַגט אים אונטער האַלבע ווערטער, אין וועלכע דער אַלטער כאַפט זיך אָן, ווי אַ טרינקענדיקער אָן אַ שטרוי, נאָר ער פאַלט דורך. די יינגלעך קנייפן זיך, אַבי נישט אַרויסצולאַכן. דער אַלטער קאַרטשעט זיך אין ווייטיק.

דערנאָך זיצט שוין שמחה מאיר מיט די חברים עטלעכע טעג פריי און שפּילט אין קוויטלעך אָפּ. ער באַמיט זיך גאַרנישט צו באַהאַלטן פאַרן רבין. — חלב ושלמים, פעטס און אַ גאַנץ אָפּער — יקטירי, זאַל מען דעמפּן — לערנט ער מיט אַ ניגון — איך האָב אַן איין-און-דרייסיק...

די יינגלעך זענען אלע עלטער פון אים. פאראן צווישן זיי איינער אפילו א חתן-בחר, מיט א גאלדענעם זיגער אין דער קעשענע פון אט לעסענעם וועסטל, וואס ער טראגט אין דער וואכן. זיי האבן אים נישט ליב, דעם קליינעם, זיי פארגינען אים נישט דעם גוטן קאפ. עס פאסט זיי גארנישט מיט אזא ראצער זיך צו חברן. זייערע טאטעס האלטן זיי אין איין ארויסשטעלן שמחה מאירן פאר א מוסטער, פארשעמען זיי צוליב אים. אבער זיי מוזן אַנקומען צו דעם קליינעם. יעדן דאָנערשטיק מוזן זיי אים אויפסניי בעטן, ער זאל זיי אויסלערנען דעם שיעור גמרא פון דער וואך. ער טוט עס נישט אומזיסט, שמחה מאיר, ער האָט נישט ליב צו טאָן קיין זאך אומזיסט. מען מוז אים קויפן אייז־קרעם ביים קאַצאַפּ, וואָס טראָגט אַרום אַ פעסל „סאַכאַרמאַראָזש“ אויפן קאַפּ און קאַפט דעם אַנבליק פון מלכי צדק אין טייטש-חומש, ווען ער גייט אַנטקעגן אברהם אבינו מיטן פעסל וויין. ווער עס האָט אַ זייגערל, מוז אים לאָזן עפענען דאָס געווערק און מייסטערעווען ביי די רעדלעך און דער האַרפעדער, כדי צו דערגיין דעם שכל דערפון, וואָס ער האָט זייער גערן. אַרעמע יינגלעך, וואָס האָבן גאַרנישט וואָס צו געבן, דערציילן אים וועגן מאַן-אוי-ווייב-זאכן. צווישן די דערוואקסענע תלמידים אין חדר האָט זיך דער קליינער שמחה מאיר זייער פרי וועגן באַהאַלטענע זאכן דערוואוסט, און ער שפיצט אויף די האַזישע אויערלעך יעדעס מאָל, וואָס די יינגלעך דערציילן אים אויפסניי וועגן דעם, ווי די טאטעס זייערע קריכן אַרויס פון די בעטן, ווען זיי, די יינגלעך, וואָס שלאָפן מיט זיי אין איין בעט, מאַכן זיך שלאָפן.

אַמאָל טוט ער אפילו אַ שקאַצער, דער קליינער שמחה מאיר. ער טייטשט שלעכט אויס אַ יינגל אַ בלאַט גמרא און ער קוועלט פון נחת, ווען יענער זאָגט דערנאָך פאַלש דעם שיעור פאַרן מלמד און קאַפט מיטן ציבעק אי-בער די פלייצעס. זיי ווייסן, די יינגלעך, אַז דאָס האָט ער צופלייסיק געטאָן. אַבער ביי דער האַנט קאַפט מען אים נישט. פאַרשידנס האָבן זיי קעגן דעם קליינעם מוזיק. אַבער קיינער אין חדר קאָן נישט אַזוי פאַרדרייען דעם קאַפּ דעם ביזן מלמד ווי שמחה מאיר קיינער קאָן נישט אַזוי קונציק איינטיילן די קוויטלעך אונטערן טיש ווי ער; קיינער קאָן נישט אַנמאַכן אַזעלכע מחלוקות צווישן רבין מיט דער רביצין, ווי ער מאַכט עס.

ער האָט דאָס צווייטע ווייב, דער רבי, אַ סך אַ יינגערע פון אים, אַבער אַ שלימעזאַלניצע איז זי אַ גרויסע און אַן עקרה, וואָס דערפאַר טאַקע האָט זי דער ערשטער מאַן אירער געגט. זי דערזעט נישט, דערהערט נישט, דרייט אַלץ איבער, פאַרטשעפעט זיך איבער אַ שטרוי. דער רבי קאָן מיט איר נישט אויסקומען. זי פאַרשטייט זיך נישט אויף זיינע קרומקייטן, וואָס עס דערצערנט אים אינגאַנצן. וואָס זי פרעגט אים, געפעלט אים נישט.

— ברוך וואָלף, — פרעגט זי מיט אַ ניגון, געצויגן יעדער וואָרט, ווי עס וואָלט געווען פון גומע, — ברוך וואָלף, וועסט גיין עסן ?

— וואָס דען, ס'עסן וועט גיין צו מיר, בהמה? — פרעגט ברוך וואָלף צוריק.

— ברוך וואָלף, וואָס זאל איך דיר געבן עסן?

— לאַקשן מיט יוד, — זאָגט ר' ברוך וואָלף.

— וואָס רעדסטו? — פרעגט ס'ווייבל. — וואו זאל איך דיר נעמען אין

מיטן דער וואָך לאַקשן מיט יוד?

— וואָס דען פרעגסטו מיר, פערד? — בייזערט זיך ר' ברוך וואָלף.

— ברוך וואָלף, וועסט זיך גיין וואַשן צום עסן?

— וואָס דען האַסטו געמיינט, אַקס, כ'על עסן אומגעוואַשן?

זי שווייגט אים ס'ווייבל. זי קען אים שוין, אַז ער קאַן אויף קיין זאַך נישט ענטפערן גלייך. אָבער אַז ער נעמט זיך שטאַרק בייזערן אויף איר וויינט זי און ווישט זיך מיט אַן עק פאַרטעך די אויגן. דעמאָלט פאַלט ר' ברוך וואָלף אַריין אין אַ גוואַלטיקן כעס. קיין זאַך דערצערנט אים נישט אַזוי ווי טרערן. אפילו די יינגלעך טאַרן ביי אים נישט וויינען ווען ער שלאָגט זיי. און ער קנאַקט מיטן ציבעק אין טיש, שאַרט אַוועק די גמרות און הייסט די יינגלעך אַהיימגיין.

— כ'וויל נישט זיין קיין מלמד, — שרייט ער צום וויינענדיקן ווייבל, —

איך דאַרף נישט האַרעווען פאַר דיר, זאַלסט מיר נאָך אַנוויינען אַ קאַפּ, אַז איך וועל זיצן אין שטיבל, וועלן מיר יידן אויך געבן עסן... יינגלעך, אַהיים!

נאָך איידער דער רבי האָט פאַרענדיקט דאָס וואָרט, זענען שוין אַלע יינגלעך אין דרויסן און גליטשן זיך פלינק אַראָפּ איינער נאָכן אַנדערן איבער די באַריערן פון די צוויי שטאַק געדרייטע טרעפּ. זיי פליען גיך. פאַרשווינדן, נאָך איידער דער רבי וועט חרטה קריגן און צוריקרופן לערנען

די רביצין מיידט אויס צו דערצערענען איר מאַן. זי שלינגט אַראָפּ די טרערן. אָבער שמחה מאיר טוט שוין אַלץ, אַבי צו דערפירן צו אַ מחלוקת צווישן רבין מיט דער רביצין, אַזוי, אַז דער רבי זאל ווערן אויס מלמד. ווען ער גייט צוריק פון הויף און שטעלט זיך אַוועק אין ווינקל ביים פאַס וואַסער, צו וואַשן די הענט און זאָגן אַשר-יצר, מאַכט ער געשיקט אַ שאַדן. אַדער ער דרייט איבער אַ קרוג מיט באַרשטש, אַדער ער פאַרטשעפעט דאָס קליינע אייערנע טעפעלע עסן, וואָס קאַכט זיך אויף אַ הינקעדיקן דרייפוס אויף דער קיר.

די רביצין, וואָס זיצט אין אַ ווינקל אַ פאַרטראַכטע, אַ פאַרטווענע אין שטריקן אַ זאַק אַרויפגעצויגן אויף אַ גלאַז, אַ שלימעזאַלניצע, אַ ליי- מערנע, דערזעט נישט, אַז דאָס איז דעם קליינעם אַרבעט. איבריקנט, איז ער אומגעהויער פלינק, דער קליינער, שוין שטייט ער אינמיטן חדר, ווישט זיך די הענט מיט אַ שפיץ פאַלע פון דער קאַפּאַטע און זאָגט זייער פרום אַשר-יצר. זי פאַרברעכט מיט די הענט, דערהערנדיק דאָס לעשן זיך פון איבערגעקערטן טעפל. מיט די ליימיקע פיס לאַזט זי זיך לויפן

צו דער קיד, אויפצוהויבן דאס וואַרעמעס. זי וואַלט עס וועלן אַפּראַ-
טעווען, נאָך איידער דער מאַן וועט דערהערן.
— אַפּשיק, אַ מיתה־משונה אויף דיר, — שעלט זי די קאָץ פאַרן שאַדן.
נאָר שוין האָט דער רבי אין מיטן שווערסטן פּשטל דערהערט, אַז מיט
עסן איז געשען אַן אומגליק, און ער הויבט אָן מאַכן קולות:
— אין די הייזער וועל איך גיין צוליב דיר, שליממזל, ברענגסט מיר
אויס אויף פּונט און קווינט.

פון גרויס איילעניש און דערשראָקנקייט וואַרפט די רביצין אַראָפּ אַ
ליימענע שיסל, וואָס צעקנאַקט זיך מיט אַ טעמפּן הילך. דער רבי ווערט
ווילד. זי מוז שוין וויינען. זי קאָן נישט איינהאַלטן די טרערן. און דער
רבי קנאַקט מיטן ציבעק אין טיש און שרייט:
— יינגלעך, אַהיים, כּיבין אויס מלמד!

שעה לאַנג שלעפּן זיך די יינגלעך אַרום איבער די גאַסן. שמחה מאַיר,
דער קלענסטער, גייט אין דער מיט, די חברים בויגן זיך אַראָפּ צו אים,
פאַרלייגן די הענט אויף זיינע אַקסלען און לויפן איבער אַלע זייטיקע מערק,
גאַסן און געסלעך, פריי פון לערנען און פון עול. זיי לאָזן זיך איבערן
מאַרק, וואו פּויערים שטייען מיט פּערד און וואָגן, בהמות, חזירים, הינער,
זעקלעך תּבואה. ווייבער אין שלאָף־קאַפּקעס אויף די געשוירענע קעפּ דרייען
זיך אַרום די פּורן, בלאָזן אין הינערשע הינטערלעך, קריכן אַפילו אַריין
מיט אַ פינגער אין די געדערעם פון די עופות, צו דערגיין, צי עס איז
דאָ דאָרט אַן איי. יידן פּאַטשן איין אין גויאישע הענט, דינגען זיך, עסן
קערנער ווייץ. פון מאַרק לאָזט זיך חברה צו די הינטערגאַסן, וואו מוליאַ-
רעס שלעפּן ציגל, לעשן קאַלך. מען בויט אין לאַדזש, גאַס נאָך גאַס,
די שטאָט וואַקסט, געוועלבער, מאַגאַזינען, סקלאַדעס עפענען זיך. זיי
לאָזן זיך אויך אַראָפּ צום באַלוט, צו די קליינע געסלעך, וואו פון אַלע זייטן
קלאַפּן וועב־שטולן און ניי־מאַשינען, לידער רייסן זיך אין דער לופט, חזנישע
שטיקלעך. זיי קויפן קלעפּעדיקע מאַנדלען אין קליינע שפייז־קרעמלעך,
וואו עס ראַיעט מיט פליגן, אַלערליי זיסע קיכלעך און צוקערלעך. שמחה
מאיר נעמט ביי די יינגלעך צונויף צו גראַשן, ער כאַפט זיך אַריין צום
טערק מיט דער רויטער יאַרמולקע, וואָס פאַרקויפט ראַזשינקע־ברויט, און
קויפט אַ מוציא. די יינגלעך ווייסן נישט, צי דאָס ברויט איז כשר און זיי
קווענקלען זיך צו פאַרווכן. נאָר שמחה מאיר קלערט נישט, ער ברעכט
שטיקער און קייט מיט הנאה. ביי יעדער ראַזשינקע, וואָס ער טרעפט אָן,
גיט אַ פריילעכן בליץ מיט די פלוטעוואַטע אויגן. מען לאָזט זיך אויך אַרויס
צום אַפּגעגעסענעם פעלד, וואו מחנות ציגן פאַשען זיך. מ'צעלייגט זיך אויפן
גראַז און מען שפּילט אין קוויטלעך. ווי שטענדיק געווינט שמחה מאיר
אַפּ ס'גאַנצע געלט.

דער טאָג ציט זיך לאַנג, נאָר פאַר די חדר־יינגלעך איז ער אַלץ צו
ווייניק, זיי קריכן אַרויס צו די זאַמדן, וואו די דראַגאַנער מושטירן זיך

און די אונטער־אָפּיצירן שלאָגן זיי מיט די שיידן פון די שווערדן איבער די פיס. זיי זאמלען זיך אין די מערק, וואו דער שטאַטישער פּויקער פּויקט און רופט אויס אַלע אַמטלעכע נייעסן, ביי וועמען עס איז געשען אַ גנבה ביי וועמען עס איז פאַרלוירן געגאַנגען אַ חזיר, ווער עס דאַרף אָפּזיצן אין תּפּיסה און ביי וועמען מען פאַרקויפט די לייכטער אָדער דאָס בעטגעוואָנט פאַר נישט איינצאָלן צינז דער מלוכה.

צום סוף לאָזט מען זיך דורך דעם שמאַלן זונות־געסעלע, וואָס מיט עטלעכע יאָר צוריק זענען נאָך דאָרט קיין הייזער נישט געווען, בלויז פון אַלע גאַסן אַרום זענען דאָרט מענטשן געקומען אָפּטאָן זייער מענטשלעך געברויך. איצט שטייען דאָרט הייזלעך קליינע, לייכטע, מיט קרומע גאַניקלעך און נידעריקע פענצטערלעך. טאַמער קומט אימעצער נאָך אַהער, פון אַל־טער געוואוינהייט, טאָן אַ מענטשלעך געברויך קריגט ער אָנגעשלאָגן פון די באַלעבאַטים פון די הייזלעך. אָבער דערפאַר האַלטן זיך דאָ זונות אויס, גאַסן־מיידלעך פאַר זעלנער און אַרעמע פּויערים, וואָס האָבן געלאָזט די וויבער אין די דערפער און געקומען אַרבעטן אין די פאַבריקן; אויך פאַר יידישע געזעלן, וואָס אַרבעטן ביי מייסטערס פון האַנטשטולן.

די יינגלעך ווייסן, אַז מען מיידט אויס דאָס געסעלע און דערפאַר טאַקע ציט עס זיי אַהין. זיי לויפן שנעל פאַרביי דאָס שמאַלע געסעלע, קוקן מיט גנבישע בליקן אויף די צעשויבערטע שיקסעס און מיידן, וואָס זיצן אויף די שוועלן פון די הייזלעך און קנאַקן קערלעך. זיי גייען נישט צו די מיידן, וואָס ווינקען צו זיי, חלילה! זיי אַנטלויפן פאַרפלאַמטע, פאַרשעמטע, דאָך האָבן זיי ליב יעדעס מאָל אויפּסניי פאַרבייצולויפן און הערן, ווי די מיידן שרייען זיי נאָך:

— יינגלעך, קומט אַהער, ס'עט הנאה האָבן...

און אַהיים לויפט מען שוין פאַרנאַכט צו מנחה, ווען איבער די שלעכט־געפלאַסטערטע גאַסן גייען אַרום די שוואַרצע לאַמטערן־צינדער מיט לאַנגע שטעקנס אין די הענט און צינדן די נאַפּט־לאַמטערנעס, וואָס זענען שיטער פּונאַנדערגעוואָרפן איבער די גאַסן.

זייער פאַנטאַסטיש זעען זיי אויס, די לאַמטערן־צינדער, סיי מיט די לאַנגע שטעקנס, מיט וועלכע זיי ציען אַראָפּ די שטריק פון די נאַפּט־לאַמ־טערנעס, סיי מיט די שטורקאַצן, מיט וועלכע זיי צינדן די פּייערן. די יינגלעך קאַנען גאַרנישט אָפּרייסן די אויגן פון יעדער באַוועגונג זייערער. זיי קוקן זיך צו, ווי זיי רייניקן די פאַררויכערטע גלעזלעך, ווי זיי גיסן דעם נאַפּט פון די קענדלעך, פאַרשנייצן די קנויטן און ציען ביי די שטריק אַרויף און אַראָפּ די לאַמפּן פון די קלעצער.

— גוט־וואָך! — רופן זיי מיט קולות, ווען דער לאַמטערן ווערט אַג־געצונדן, — גוט־וואָך!

דעם גוי פאַרדריסט עס. ער פאַרשטייט נישט, וואָס זיי רעדן, און ער מיינט, אַז מען שפּאַט פון אים, יאָגט ער זיך נאָך נאָך די יינגלעך, כאַפּט

ביי דעם ערגסטן לויפער אַראָפּ דאָס היטל פון קאָפּ און פאַרוואַרפט עס אויפן שפיץ לאַמטערן.

די יינגלעך פליען, פלאַטערן מיט די פאַלעס פון זייערע כאַלאַטלעך און מיט די ציצית פון זייערע טלית קטנס.

— פלעדערמויז! — רופן זיי צום נאַכיאַנגדיקן צינדער. — מלאך-המוות!
צוזאַמען מיט די בר-מצוה-יינגלעך, לויפט מיט אַ פאַרפלאַמטער דער קליינער שמחה מאיר.

אין שטוב טרעפט ער יעקב בונמען, ווי ער קריכט אויף אַלע פיר און די שוועסטערלעך רייטן אים אויפן רוקן. אויך דינהלע איז דאָ אין רעדל. כאַטש זי וואוינט שוין אין אַן אַנדער גאַס, קומט זי דאָ אָפּ אַהער צו די חברטעס אירע, צו ר' אברהם הערשס טעכטערלעך, נאָך מער צו יעקב בונמען. ער קאָן זיך זייער גוט שפילן, דער יעקב בונם. כאַטש ער איז שוין אַ גמרא-יינגל, האָט ער זיך ליב צו שפילן מיט די שוועסטערלעך. עס פאַרגעסט אַפילו, אַז אַזא חתן-בַּחור דאַרף זיך האַלטן פון דערווייטנס פון מיידעלעך. ניין, ער קאָן זיך נישט האַלטן אין דער מעלה, דער יעקב בונם. ער לייגט זיך אויס אויף אַלע פיר, ווען די מוטער זיינע זעט נישט, און מאַכט פון זיך אַ פּערד. אַלע שוועסטערלעך הייסט ער אַרויפקריכן צו זיך אויפן רוקן, אויך דינהלען. ער לויפט גיך איבער דער פּאַדלאַגע, טראַגנדיק די גאַנצע כאַליאַסטרע אויף זיך. ער שפּרינגט אַפילו אונטער, ווי אַן אַמור פּערד. די מיידלעך קריגן מורא, זיי זאָלן נישט אַראַפּפּאַלן. דינהלע כאַפט אים אַרום מיט ביידע פּולכנע הענטלעך פאַרן אַלדז, זי זאָל נישט אַראַפּ פאַלן, און קלאַמערט זיך אין אים, לאַכנדיק ביז טרערן. יעקב בונם צע-שפּרינגט זיך אין התלהבות, הירושעט ווי אַ יונג פּערדל.

— יעקב בונם, — פּרעגט אים דינהלע, — פאַר אַ לייב האַסטו מורא?
— ניין, — זאָגט יעקב בונם פּעסט.

אַז שמחה מאיר קומט אַריין און דערזעט דעם ברודער זיינעם מיט די מיידלעך אויף דער ערד, נעמט ער אים פאַרשעמען.

— חמור-איזל, — רופט ער אים, — כּוועל שוין דערציילן דעם טאַטן. אַז דו שפּילסט זיך מיט מיידלעך. פּויערן-קאָפּ, וועסט פאַרגעסן ס'לערנען!
יעקב בונם איז רויט פון בושה. עס פאַסט אים נישט פאַר דינהלען.

איבערהויפט דאָס, וואָס מען רופט אים פּויערן-קאָפּ, וואָס איז אַן אמת.
— מסור, מעט דיך הענגען אויף יענער וועלט אויף דער צונג, — זאָגט אים יעקב בונם.

אַ ווילע פּירט יעקב בונם מיט אים פאַרהאַנדלונגען. ער האָט מורא, ער זאָל נישט דערציילן דעם פאַטער. ער ווייסט, אַז דער פאַטער וועט אים נישט שווינען, און ער גיט פון זיך אַלץ אַוועק שמחה מאירן, אַלע זאַכן, ער זאָל נישט דערציילן. אָבער שמחה מאיר וויל נישט.

אַז קיין זאָך פּוועלט נישט, נעמט יעקב בונם שפּילן מיט אים אין קוויטלעך. מיט קיין זאָך נעמט מען אים נישט, דעם שמחה מאירן, ווי מיט

קוויטלעך. שמחה מאיר שפילט שנעל, גיך, און ער געווינט אפ ביים ברודען דאָס גאַנצע געלט.

די שוועסטערלעך, נאָך מער זייער חברטע דינהלע, קוקן אויף אים מיט ביזע בליקן.

— שמחה מאיר, דרייער, נאָ דיר אַ צווייער און גיב מיר אַ מייער, — זינגען זיי אויף אים אַ לידל, ווי אַמאָל אין הויף.

קאפיטל זיבן

ר' אברהם הערש אשכנזי האָט דורכגעפירט זיינס.

היינץ הונצע האָט געשריגן, געזידלט, געטופעט מיט די פיס, אַז ער זאָל אַפילו דאַרפן גיין בעטלען, וועט ער נישט וועלן קענען דעם שוויין־הונט, דעם ראַץ־בוב פריץ געצקע. אָבער ר' אברהם הערש האָט זיך גע־טאַן זיינס. ער איז געגאַנגען פון הונצען צו געצקען, פון געצקען צו הונצען, ער האָט גערעדט צום שכל, געבראַכט משלים פון די הייליקע ספרים, אַז כעס איז אַ מיאוסע מידה, אַז אויף שלום שטייט די וועלט, און ער האָט דערפירט צו אַ שותפות פון ביידע פאַבריקן, וואָס טראָגן זינט דעמאָלט אַן דעם נאָמען פון היינץ הונצע און פריץ געצקע.

איבער דעם נאָמען איז שיר דאָס שותפות אין דער לעצטער מינוט נישט צושטאַנד געקומען. ביידע שותפים זענען געווען גלייך איינגעשפאַרט, איינער האָט נישט געוואָלט אַפטרעטן דעם צווייטן דעם כבוד צו פיגורירן דער ערשטער. ר' אברהם הערש האָט געמוזט אַ סך גלייכווערטלעך אַן ציטאַטן פון די הייליקע ספרים ברענגען, ביז געצקע האָט ענדלעך אָפֿ־געטראָטן און איינגעאַנגען אַפצוגעבן הונצען די בכורה. אַזוי איז טאַקע געבליבן: היינץ הונצע עט פריץ געצקע.

אַ באַלוינונג דערפאַר האָט ר' אברהם הערש געקריגן פון דער שותפות־דיקער פאַבריק די גענעראַל־פאַרטעטונג. אויף די אַמאָליקע „ווילקעס“, וואו אַ ייד האָט נישט געטאַרט וואוינען און וואָס איצט רופט זי זיך די פיעטראַקאווער גאַס, האָט הונצע אויסגעבויט פאַר זיין פאַרטרעטער אַ גרויסע מויער מיט שווערע אייזן־באַשלאַגענע טיר און פענצטער, מיט טיפע קעלערס, שפייכלערס און הויכע בוידעמס. אין דער דאָזיקער דיק־ווענטיקער שווערער מויער ליגן אַנגעלייגט פון אויבן ביז אַראָפּ באַלן סחורות פון היינץ הונצע עט פריץ געצקעס אויסאַרבעטונג. אַלע גאַלדענע, זילבערנע און בראַנזענע מעדאַלן פון דער פאַבריק באַצירן די שילד, צוזאַמען מיט די נעמען פון די שותפותדיקע פאַבריקאַנטן און מיט דעם נאָמען פון דעם גענעראַל־פאַרטרעטער אברהם הערש אשכנזי. דער שילדן־מאלער האָט אַפילו געהאַט אויך אויסגעמאַלט די פאַבריק־מאַרקע אויף דער שילד — צוויי בערדיקע נאַקעטע גערמאַנער מיט פייגנבלעטער אויף דער שאַנד און

מיט שפיון אין די הענט. אבער ר' אברהם הערש האָט דאָס געהייסן אויס-
מעקן ווייל אַ ייד טאָר נישט אויסמאַלן קיין פיגורן און געטשלעך. פאַר אים
זענען גענוג געווען די מעדאַלן און דער טיטול גענעראַל-פאַרטערטער.

שוין לאַנג האָבן הונצעס טעכטער, וואָס לאָזן דעם פאַטער זייערן נישט
רעדן קיין פּאַלקס-דייטש, נאָר האַך-דייטש, געקרימט מיט די נעז, וואָס
אין פאַבריק-הויף, אין קאַנטאַר ביים פאַטער דרייען זיך אַרום די יידישע
סוחרמלעך, קרעמער און מעקלערס, וואָס קומען קויפן סחורה. זיי טומלען
שטאַרק, די קרעמער, רעדן יידיש מיטן אַלטן, נעמען אים ביי די לאַפּן,
ציען אים היימיש ביי אַ קנעפל. ווען מען זאָל נישט אַרויסקומען פון פּאַלאַץ,
וואָס איז אויסגעבויט ביי דער פאַבריק, איז פול מיט יידן אין לאַנגע קאַ-
פּאַטעס, וואָס שרייען, טומלען. שוין לאַנג האָבן זיי געפּאָדערט איבערגעבן
די סחורות צו אַ פאַרטערטער. דער אַלטער האָט נישט געוואָלט. אים איז
אַ שאַד געווען געלט, ער האָט ליב געהאַט שפּאַרן. נאָך מער האָט ער הנאה
געהאַט פון מסחרן, פון דינגען זיך, קאַכן זיך. ער האָט גערן געהאַט איר-
בערצוכיטרעווען די יידן, איבערצוקליגן זיי. אים האָט כסדר געצויגן צו
פּראַסטע זאַכן, צו טרינקען אַ ביר מיט אַ קאַלעגע, צו רויכערן די ליולקע,
נישט קיין ציגאַרן, צו רעדן יידיש מיט די סוחרים, אַריינצומישן אַ לשון-
קודש-וואָרט און פילן זיך היימיש, פריי. אַבער די טעכטער זענען אים דער-
גאַנגען די יאָרן, ער זאָל האַלטן שטאַט. דערצו איז דאָס געשעפט געוואָלט
אויסגעוואַקסן. אויך האָט מען געדאַרפט דעם ייד, דעם אַשכנזי, באַלוינען
פאַר זיין דורכפירן דאָס שותפות, וואָס האָט די פאַבריק אָפּגעראַטעוועט פון
אַ רואנין, און ביידע שותפים האָבן ר' אברהם הערשן געמאַכט פאַר זייער
גענעראַל-פאַרטערטער.

אין גרויסן לאַגער אויף פיעטראַקאָווער גאַס איז איצט געווען טומלדיק,
ראַשיק. יידן קרעמער, סוחרים, מעקלערס האָבן זיך געדרייט צווישן די
שווערע פעק און באַלנס סחורות, וואָס זענען געלעגן אַנגעשטאַפט פון דער
ערד ביזן באַלקן, אין אַלע קעלערס, שפייכלערס, בוידעמס. אַלע האָבן זיך
געריסן צום אָפּגעצוימטן ברויך-געפאַרבטן קאַנטאַרל, וואו ר' אברהם הערש
איז געזעסן אין דער יאַרמולקע איבער גראַבע, שווערע האַנדלס-ביכער,
ענלעכע צו גמרות.

— ר' אברהם הערש, — האָט מען זיך געבעטן, — ווען וועט איר
שוין קאַנען מיט מיר רעדן עטלעכע ווערטער? די צייט ברענגט מיר אונטער
די פיס.

די משרתים, יונגעלייטלעך מיט געהאַקטע קאַפּאַטעס און מיט בליי-
פעדערס פאַרשטעקט הינטער די אויערן, האָבן אַליין געוואָלט באַזאַרגן די
קלענערע סוחרים.

— דער אַלטער איז פאַרנומען, — האָבן זיי געטענהט, — מיר וועלן

אַליין באַזאַרגן.

נאָר די סוחרמלעך האָבן זיך געריסן דורכאויס צום באַלעבאַס אַליין.

— וואס דארף איך גיין צום וויידל, — האבן זיי געזאגט, — אז איך קאן גיין צום קאפ.

פון צייט צו צייט האט זיך א פרעמדער ייד א סוחר דערמאנט, אז ער האט אין גרויס איילעניש פארגעסן אריינצוכאפן א קדיש נאך געשטארן בענע עלטערן, און טאקע אין געשעפט, צווישן אלע אנגעווארפענע סחורות, האט ער גיך א רייב געטאן די הענט אין דער טרוקענער שטויב און אריינגעכאפט א קדיש פאר א מנין יידן, קרעמער, משרתים און באלעבאס פון געשעפט. די יידן האבן אומגעדולדיק נאכגעברומט אמן, איילנדיק זיך צו מסחרן. די משרתים האבן געווארטשעט, וואס מען דרייט זיי א קאפ מיט די קדושות אין מיטן מעסטן און וויקלען סחורות, נאך ווי האבן נישט געוואגט צו רעדן, ווארעם ר' אברהם הערש אליין האט שטענדיק אוועק געלייגט די ביכער ביי אזא קדיש, ער האט זיך גיך געוואשן די הענט און נאכגעזאגט הויך אמן. בלויז גאלדלוסט דער בוכהאלטער, א ייד מיט א יארמולקע אויפן קאפ, האט זיך הויך געבייזערט און אויף דייטשמעריש אויף די קדישים זאגערס:

— זי, — האט ער זיך געקאכט אויף די יידן, — איין געשעפט איזט קיין חסידים־שטיבל, זי, קליינשטעטלדיקע חיה...

אין דער היים ביי ר' אברהם הערשן, זענען די שטובן תמיד געווען פול מיט פרעמדע, קאמיסיאנערן ליטוואקעס, רוסישע, יידן סוחרים, וואיא זשארן זענען אין די הונדערטער געקומען קיין לאדזש איינצוקויפן ביליק סחורות, וואס זיי האבן געפירט איבערן גאנצן, גרויסן, ברייטן רוסלאנד, ביז דער כינעזישער און פערסישער גרענעץ. קורץ־געקליידעטע, מיט געשויר רענע און אפילו מיט געגאלטע בערד, נישט־איבעריקע צדיקים, וואס לאזן דורך א דאוונען, א ברכה און כאפן אפילו א פאר אין שבת אריין, האבן זיי נישט ליב געהאט די פוילישע יידן מיט זייערע לאנגע קאפאטעס, קליינע היטעלעך, צעצויגענער שפראך און פרומקייט, פונקט ווי די פוילישע יידן האבן זיי פיינט געהאט, געהאלטן זיי פאר צלם־קעפ, חזירים, אפיקורסים, גאר קיין יידן נישט. אבער געהאנדלט האט מען פונדעסטוועגן. האטעל: זענען נאך אין לאדזש געווען ווייניק, בלויז איינפאר־היזער און אכסניות. מערסטנס אנגעפארענע זענען איינגעשטאנען טאקע ביי די סוחרים אליין, געגעסן דארט, געשלאפן.

צו מיטאג זענען איצט שטענדיק ביי ר' אברהם הערש טיש א סך פרעמדע געזעסן. יידן אין הארטע קאפעליושן, וואס האבן געריבן אויף ביידע באקן די פעטע פוילישע געבראטענע גענדזלעך און די זיסע געפילטע פיש, וואס אין ליטע זעט מען גארנישט אזעלכע. צוליבן כבוד פון באלעבאט האבן זיי זיך געוואשן צום עסן, געמורמלט ברכות, געטונקען ברויט אין זאלץ און אפילו אריינגעווארפן שטיקלעך תורה, דער עיקר פסוקים פון תנ"ך. אויף וואס זיי זענען גרויסע בריות געווען, נאך מער האבן זיי גערעדט פון מסחר, פון רוסלאנד, פון ברייטע רוסישע סוחרים. זיי האבן דערציילט

מעשות פון אלערליי ווייטע שטעט, מענטשן, געוואוינהייטן. אין די נעכט זענען אלע שטובן געווען אויסגעשטעלט מיט קאנאפעס, וואו די פרעמדע זענען געשלאפן.

ר' אברהם הערש האָט שטאַרק געוואָלט אויסהיטן זיינע יינגלעך פון די פרעמדע לייט, די אַפיקורסים, אויסהיטן זיי סיי פון זייערע מעשות, געשיכטן, סיי אפילו פון זייער תורה מ'שטיינס געזאַגט. ער האָט זיי אַוועק געשיקט וואָס פריער פון טיש. יעקב בונם איז אַוועק צו זיינע שפילעכלעך, צו זיינע מעסערלעך, בייטעלעך און שניצערײען, פון וואָס ער האָט זיך גאַרנישט געקאַנט אָפגעוואוינען, כאַטש ער איז שוין געווען אַ גמראַ-בחור. שמחה מאיר איז געזעסן מיט אויפגעשפיצטע אויערן, ווי אַ העזל, און מיט גרויס לוסט אויפגעכאַפט יעדעס וואָרט, מעשה און פאַסירונג פון די וויי-טע, פרעמדע און צוציענדיקע שטעט און געגנטן.

— שמחה, — האָט דער פאַטער אים גערופן בלויז ביים ערשטן נאָמען פון פשיסכער רבי, — גיי לערנען, בטל נישט!

נאָר שמחה מאיר האָט זיך נישט געאַילט צו פאַרלאָזן דעם טיש. פאַרשידענע תירוצים און פאַררעדענישן, אויף וואָס ער איז געווען אַזאַ בריה, האָט ער זיך אויסגעזוכט, צו פאַררעדן דעם פאַטער און צו בלייבן נאָך אַביסל מיט די פרעמדע און ווייטע פאַרשווינען. אָן פאַטערס וויסן, האָט ער אויך די געסט זייערע אַרומגעפירט איבער דער שטאַט, אָנגעוויזן זיי דעם וועג צו גאַסן, מערק, קראַמען, סוחרים, פאַרוואָס די פרעמדע האָבן אים מיט אנערקענונג געקניפט אין די באַקן און איבערגעלאָזט אים האַלבע רובלס און אפילו קערבלעך. זיי האָבן אים אויך צוגערעדט צו ביל-דונג, צו ווערן אַ מענטש.

— נאָר „פראַסוועשטשעניע“, — האָבן זיי אים אָנגעזאַגט, — הערסט,

בחור!

דער קליינער האָט נישט רעכט צעקייט דעם טייטש פון דעם שווערן רוסישן וואָרט, אָבער ער האָט פאַרשטאַנען דעם מיין דערפון, גוט אין קאַפּ אַריין עס זיך גענומען.

אויך צום פאַטער אין געשעפט האָט ער זיך אַפט אַריינגעכאַפט, כאַטש דער פאַטער האָט אים געהייסן דאָרט דעם שוועל נישט איבערטערעטן. אונ-טער פאַרשידענע אויסריידן איז ער אַלעמאַל אויפסניי אַריינגעפאַלן און גע-וואונקען צו די משרתים, זיי זאָלן נישט זאָגן דעם פאַטער, אַז ער איז דאָ. ר' אברהם הערש האָט אָנגעזאַגט די מענטשן זיינע, זיי זאָלן אים נישט אַריינלאָזן, זיי זאָלן אים טרייבן אין חדר אַריין, נאָר שמחה מאיר האָט זיי שטאַרק געבעטן, זיי זאָלן אים נישט פאַרמסרן פאַרן פאַטער, און זיי האָבן אים אויסבאַהאַלטן, פאַרשטעקט אים צווישן די באַלן סחורות. בגניבה איז ער געזעסן צווישן די פעק סחורות, ער האָט געלייענט די פאַבריק-עטיקעטן פון די באַלן. ער האָט אָפגעריסן די פלאַמבעס, באַטראַכט אלע מוסטערן, פאַרבן, צוהערנדיק זיך צום גערויש פון געשעפט, צום טומל

פון די קונים, וואָס ער האָט גיריק געשלונגען, גיריקער ווי נאַשערייען, געשמאַקער ווי דאָס טערקישע ראָזשינקע־ברויט.

ווען דער פּאָטער איז נישט געווען אין געשעפט, איז ער אַריינגעקראַכן אין זיין אָפּגעצוימט קאַנטאַרל, ער האָט אַריינגעקוקט אין די גראַבע ביכער, ער האָט זיך וועגן אַלץ אויסגעפרעגט ביי גאַלדלוסטן דעם בוכהאַלטער, פאַרנודיעט די משרתים. אַלץ האָט ער געמוזט וויסן, אַלץ דערגיין. מיט דער גרעסטער קנאה, מיט אַ געוואַלטיקן אייפער האָט ער געקוקט אויף די דערוואַקסענע, די גרויסע, וואָס דאַרפן נישט גיין אין חדר, וואָס זענען פריי, קאַנען טאָן, וואָס זיי ווילן און ווען זיי ווילן. ווי אַ יונג הינטל, האָט ער אומעטום גענישטערט, געשנאַפט, אַריינגעשטעקט דאָס לאַנגע נעזל, אַריינגעדונגען מיט די פלוטעוואַטע אויגן, וואָס זעען אויס אין ערשטן אויגנבליק ווייך, מילד, נאָר אין דער אמתן קוקן זיי אויף אַלץ שאַרף. מיט עקשנות, פאַרביסנקייט און אומצוטרוי.

— דער קנאַבע וועט מיך קעלביק מאַכן מיט זיינע פראַגן, — זאָגט גאַלדלוסט דער בוכהאַלטער ביז, וואָס דער קליינער קוקט אים אין זיינע ביכער אַריין.

— ער וואַקסט אַ פויגל, — מורמלען די משרתים, פאַרקוועטשנדיק

מיט די ליפן, — האָ, האָ!

שמחה מאיר מאַכט זיך נישט פון זייערע רייד און ער איז אומעטום פול. אַז ער וועט זיין אַ גרויסער, מאַכט ער אָפּ ביי זיך, וועט ער אויך זיצן אין אַזאַ אָפּגעשלאָסן קאַנטאַרל, ווי דער פּאָטער זיינער, נאָר ער וועט נישט טראַגן קיין יאַרמולקע. ניין, ער וועט זיצן אין בלויוזן קאַפּ, ווי די דייטשן די סוחרים, וואָס האָבן זייערע קאַנטאַרן קעגנאייבער זייער לאַגער. אויך וועט ער נישט אַריינלאָזן צו זיך די אַלע קרעמער, ווי דער פּאָטער. דאָס היטל וועט מען מוזן פאַר אים אַראָפּנעמען, ווען מ'וועט עפעס דאַרפן צו אים. און רעדן וועט ער דייטש.

קאַפיטל אַכט

אין גרויסן עס־צימער ביים פאַבריקאַנט פון ווייבערישע טיכער ר' חיים אַלטער איז ליכטיק און וואַרעם.

ס'איז שבת־צור־נאַכטס, שוין לאַנג אייגנטלעך נאָך דעם אויפגיין פון די דריי ערשטע שטערן, אָבער ר' חיים אַלטער מאַכט ערשט איצט הבדלה. ער האָט ליב לאַנג צו זיצן אין חסידים־שטיבל צום שלוש־סעודות, ר' חיים אַלטער. ער איז אַ בעל־מנגן און ער האָט גערן אַ סך זמירות צו זינגען פאַרן עולם. ער איז אויך אַ בעלן אויף מצוות, ער קויפט שטענדיק דאָס בענטשן פאַר עטלעכע פּלאַשן ביר; דערנאָך דאוונט ער מעריב פאַרן עמוד, אַזוי. אַז ער קומט אַהיים מאַכן הבדלה שוין היפש שפעטלעך.

— גוט-וואָך, גוט-וואָך, — זאָגט ער ברייט, מיט אַ זיסן שמייכל צו דער משפּחה זיינער, צו דעם ווייב, זיין טאָכטער און קרובים, וואָס זענען פאַרזאַמלט אין גרויסן געדיכט-באַמעבלטן עס-צימער. די שטוב איז העל באַלויכטן פון די פיל ליכט אין די זילבערנע לייכטער און פון גרויסן קור-פערנעם בליץ-לאַמפּ, וואָס הענגט אויף דיקע קייטן פון באַלקן איבערן ריזיקן דעמבענעם טיש.

געלאָסן גיסט ער אָן אַ גרויסן זילבערנעם געשניצטן בעכער מיט וויין, פאַרגיסנדיק דערביי אויפן טעצעלע, אַ סימן, אַז עס זאָל זיך איבער-גיסן פון הצלחה און שפע. מיט אַ ניגונדל אונטערברומענדיק, נעמט ער אַרויס פון דער זילבער-אַנגעפאַקטער סערוואַנטקע דעם הויכן זילבערנעם געשניצטן בשמים-ביקס, מיטן גרינעם טורעם און מיט די זילבערנע פענדלעך און גלעקלעך. ער פאַרבויעט די אַרבל פון זיין גלאַנציק זיידענער קאַ-פּאַטע איבער די האַריקע, פליישיקע, נגידישע הענט, ער זאָל זיי נישט פאַרגיסן מיט וויין, און ער הייסט דינהלען, זיין בת-יחידה, האַלטן די הבדלה. — נו, אַ העכער, דינהלען, — זאָט ער זיס צום דרייצן-יאַריקן מיידל מיט די ברוינע קאַשטאַן-צעפּ, — וועסט האָבן דערפאַר אַ הויכן חתן.

די רויע פאַרבן אין דעם מיידלס קלאַרע באַקן צעגיסן זיך איבער דעם גאַנצן פנים. זי פאַרקרימט זיך אויפן פּאַטערס רייד, נאָר פּונדעסטוועגן האַלט זי די הבדלה הויך. ר' חיים הויבט אויף דעם בעכער אין דער הויך, ער כאַפּט אַ בליק איבער דער גאַנצער שטוב, צי אַלע זענען דאָ אַפילו הדס די דינסט. זיי זענען דאָ אַלע. ער איז דערפון צופרידן און ער נעמט מאַכן הבדלה הויך, מיט אַ ניגון, מיט אויסציקלען יעדעס יואַרט, אַז עס זאָל זיך צעגייין אין די ביינער פון זיסקייט. ער באַלויכט ביי דער פּלאַץ-קערנדיקער הבדלה די פליישיקע האַריקע הענט און ער לויבט גאָט דער-פאַר וואָס ער האָט באַשאַפן פייער. ער שאַקלט לאַנג מיטן בשמים-ביקס, כדי אַרויסצורופן מער געשמאַק פון די נעגעלעך, און ער ציט מיט תענוג אַריין אין דער פליישיקער נאָז די גוטע ריחות, וואָס גייען דורך דעם געעפנטן טירל.

— אַ, אַ, — קוויקט ער זיך און ער לויבט גאָט דערפאַר, וואָס ער האָט באַשאַפן שמעקעדיקע געווירצן. ער גיט איבער דעם בשמים-ביקס צו ווייב און קינדער, זיי זאָלן אויך שמעקן דערפון. ער וואַרט אויס, ביז ער הערט, ווי אַלע מאַכן די ברכה.

— נו אַ, — מאַכט ער לייכט אַ פאַרוואַרף זיין טאָכטער, וואָס וויל די ברכה איבער די בשמים מאַכן גיך, אַבי יוצא צו זיין. — עי, בורא מיני בשמים. אַפילו דער דינסט הדס מוז מען דערלאַנגען צום סאַמע סוף דעם בשמים-ביקס. יעדעס מאַל אויפסניי ווייסט נישט הדס, פון גרויס צע-טומלטקייט, ווי אַזוי אַריינצושטעקן די נאָז אין זילבערנעם טירעלע. דער עולם לאַכט דערפון. ר' חיים אַליין האַלט זיך קוים איין נישט אַרויסצולאַכן. דערנאָך פאַרענדיקט ער די הבדלה. ער פאַרבויעט אַן עק טישטעך, ער

גיסט אן א סך וויין אויפן טיש, פארלעשט אין דעם די פלאקערנדיקע הבדלה, דערנאך טונקט ער איין ביידע הענט אין וויין, ער לייגט אריין די נאסע פינגער אין אלע קעשענעס, נישט בלויז אין די הינטערשטע קעשענעס פון דער זיידענער קאפאטע נאר אויך אין די קעשענעס פון די נגידיש-טוכענע הויזן און פון דער סאמעטענער וועסט. דאס איז א סגולה צו פרנסה, צו א גוטער וואך, א סימן, אז אין אלע קעשענעס וועט רינען און שווימען און עס וועט זיין פול, מיט גאטס הילף. ער וואשט זיך אויך אויס מיט וויין פון דער הבדלה די שווארצע, גלאנצנדיקע אויגן פאר א רפואה און ער ווינטשט פון אלע זייטן ברייט, זיס, שמייכלענדיק און מיט א ניגון:

— גוט וואך, א פריילעכע וואך, א לוסטיקע וואך, א פרנסהדיקע וואך, א מזלדיקע וואך.

ער טוט אויס די זיידענע קאפאטע און ער רופט הויך:

שמאל לייבוש, דערלאנג מיר דעם שלאפראק!

שמאל לייבוש דער משרת, א יונגערמאן מיט א בלאנד צוגעשוירן בערדל און מיט א פאפירן קעלנערל, לויפט צו גיך, געשיקט, ער כאפט די זיידענע קאפאטע, וואס ר' חיים אלטער טוט אויס, און ער טוט אים אן דעם טוכע-נעם געבלומטן שלאפראק.

— די ציגארן, ר' חיים, — זאגט ער מיט א שמייכל און ער טראגט אונטער זיין באלעבאס דאס קעסטל אויסלענדישע ציגארן.

ער ווייסט, וויפיל ר' חיים ליידיט זיך אן איבער דעם שבתדיקן טאג אן א ציגאר. ער גרייט אים דעריבער אן די ציגארן באצייטנס, גלייך נאך הבדלה. ר' חיים אלטער שמעלצט זיך פון צופרידנקייט איבער זיין מענטשנט גוטער באדינונג. גיך בייסט ער אפ דאס שפיצל פון ציגאר און ער ציט מיט גיריקייט דאס פייער, וואס דער משרת טראגט אים אונטער. רויכערנ-דיק אזוי דעם געשמאקן ציגאר, זאגט ער בעת-מעשה ויתן-לך. ער צעקייט מיט טעם די זיסע רייד פון דעם האפערדיקן שבת-צור-נאכטיקן געבעט. ער פילט דעם גוטן ריח פון די טויען און בויםל, וואס גאט וועט געבן די יידן, ווען זיי וועלן גיין אין די גוטע וועגן. זאגנדיק אזוי די מחיהדיקע געבעטן, עפנט ער דערוויל אויף די בריוו און טעלעגראמעס, וואס זענען אנגעקומען איבער שבת און מען האט זיי נישט געטארט אויפרייסן. אז ער קומט שוין צו צו די אל-תיראס, יאגט ער צו, מאכט עס גיך, ווייל ער חלשט שוין אויסטרינקען א גלאז פרישע, שמעקעדיקע שבת-צור-נאכטיקע טיי, נאך וואס ער האט א גאנץ שבת געבענקט.

— פריוועשי, — רופט ער זיין ווייב, — פריווע-לעב, וועסט זאגן דער דינסט, זי זאל מיר אריינברענגען טיי און מיט ציטרין, הערסט פריוועשי?

פריווע, א שיינע, קלארע און אויסגעפילטע יידענע, אויסגעפוצט אין א זיידן קלייד מיט א שלעפ, באהאנגען מיט פערל אויפן פעטן, גלוסטיקן האלדו, מיט ברייליאנטן אויף אלע רונדע, אויסגעצערטלטע פינגער און מיט א העל-געלאקט שייטל אויפן קאפ, וואס מאכט זי ענלעך צו אן אפערע-

אַקטריסע, דערנענטערט זיך צום מאָן מיט קורצע טריטעלעך, פּלאַנטערנדיק זיך אין לאַנגן שלעפּ. מיט דעם סאַמע זיסטן שמייכעלע אויף די בלוט־רויטע ליפּן חנדלט זי זיך פאַר אים, פּיעשטשעט זיך און שטרעקט אויס דאָס פּולכנע ווייבערישע הענטל נאָך געלט, אויף דער פּולער וואָך.

— געלט, געלט, — ברומט ר' חיים, — וואָס טויג דיר, פּריוועשי, אַזויפּיל געלט, הע ?

פּריווע פּאַרלירט אין איין אויגנבליק דאָס זיסע שמייכעלע פּון אירע רויטע ליפּן.

— פּיר דו די ווירטשאַפּט, — וואַרפט זי צו איר מאָן אַ פּאַראַכטנדיקן בליק, צוזאַמען מיט דעם בינטל שליסעלעך פּון אַלע שאַפּעס און קאַמאַדעס. און גייט אַוועק מיט די סאַמע שטאַלצסטע טריט פּון אַ באַליידיקטער קעניגין. ר' חיים צעגייסט זיך שיר נישט פּון צרות.

— פּריוועשי, פּריווע־לעב, — בעט ער זיך, נאָכלויפּנדיק איר, — איך האָב גאַרנישט נישט געמיינט, כ'האַב עס געזאָגט אויף אַ געלעכטער... פּריווע לאַזט זיך נישט איבערבעטן. זי ווייסט, אַז איר חיים גייט נאָך איר אויס, אַז ער שטאַרבט פאַר אירע טריט, און זי וויל אים אַנלערנען, אַז ער זאָל וויסן, ווי אַזוי צו רעדן צו איר, צו ר' אַנשלאַ וואַרשעווערס טאַכ־טער. ר' חיים וויינט שיר נישט פאַר איר. ער האָט זיך פּיינט קוועלן אין לעבן, ער פּאַרטראַגט נישט קיין זאַרג, קיין ברוגז. ער האָט ליב וואוילטאַג געניסן, זיין ווייב פּריווע האָט גראַד זיך ליב ברוגזן, פאַר אַ ליאַדע וואָס הייסט זי הדסן דער דינסט, זי זאָל אויסבעטן דעם באַלעבאַס אַ געלעגער אין עס־שטוב אויף דער קאַנאַפּע און זי לאַזט אים נישט צו צו זיך. ר' חיים ליידיט דעמאָלט, ליידיט שטאַרק, ער בענקט נאָך איר פּולכנע וואַרעם לייב, נאָך איר פעטן באַטעמטן האַלדז. ער פּרובירט קיינמאַל נישט אויסהאַלטן קיין ברוגז, ער איז צו שוואַך, צופּיל ליבהאַבער פּון גוטס און באַקוועמ־לעכקייט, און ער גיט גלייך נאָך. ער בעט זי איבער מיט אַ טייערער מתנה, אויף וואָס פּריווע איז אַ גרויסע בעלנטע, מיט אַ ניי קלייד אַדער גאַר מיט אַ שטיקל צירונג. ער עסט זיך שיר נישט אויף אַ לעבעדיקן, וואָס גראַד איצט, צו דער נייער וואָך, האָט ער אַרויסגערעדט אַ נאַרישקייט און זיך אַנגעאַרבעט אַ שלעכטע וואָך. אמת, אַז פּריווע נעמט ביי אים אַ סך געלט אויף דער הוצאה, גאַר אַ סך. ער ווייסט גאַר אַליין נישט, צו וואָס זי דאַרף אַזויפּיל. אַבער ער האָט נישט געדאַרפט זאָגן וועגן דעם, די צונג האָט ער זיך געדאַרפט פּריער אַפּבייסן, שונאי ציון. און ער בעט זי איבער, ער גלעט אַלע בלאַנדע לעקעלעך פּון איר אַנקאַרברט שייטל און ער וואַרפט צו אירע פּיס דעם גאַנצן אַנגעשטאַפּטן בייטל געלט, וויפּיל נאָר ער האָט ביי זיך.

— נאָ פּריוועשי, נעם, וויפּיל דו ווילסט, — בעט ער זיך, — איידער דו זאָלסט זיך אַפּעסן ס'האַרץ, זאָל ס'גאַנצע געלט אַ שיינע ריינע כּפּרה זיין...

פריווע ווערט ווייכער און זי נעמט ענדלעך צו דעם פאק באנקאטן. וואָס ר' חיים שטופט איר אַריין אין האַנט אומגעציילט. — נו, שוין גוט? — פרעגט ער זי אַ גליקלעכער, און אין קעגנוואַרט פון משרת גיט ער איר אַ גלעט איבערן פולן פנים. — טרינק די טיי, חיימשע, — זאָגט ענדלעך פּריווע אַ לייטזעליקע, — ס'וועט קאַלט ווערן.

ר' חיים טרינקט די טיי מיט גרויסע שלונגען, גליקלעך דערפון, וואָס ווידער וועט זיין אין שטוב גוט, וואויל און גליקלעך, און ער נעמט זיך איבערקוקן די רעכענונגען און די ביכער פאַר דער גאַנצער וואָך. שמואל לייבש דער משרת העלפט אים אין דער אַרבעט. אַ היפשע צייט זיצן ביידע ביי דעם פאַק פאַפירן, זוכן, חשבונען, פלאַנטערן און קאַנען נישט אַרויסקריכן. ער פירט אַליין די ביכער, ר' חיים, אויף דעם לאַדזשער יידישן סוחרישן שטייגער, אין דייטשמעריש און אין גרייזיקן לשון־קודש, מיט אַפטיילונגען פון „לקח“ און „נתן“. אָבער קיין גרויסער בעל־חשבון איז ער נישט. אויך זיין משרת קען נישט קיין סך אין די קליינע אותיות. אַ פוילער, אַ געניסער, אַ צעטראַגענער, פירט ער, ר' חיים, די חשבונות אַפגעלאָזן, אויף יוצא זיין. ער וואַרפט אָן אין אַלע קעשענעס פאַפירן, רע־כענונגען, וואָס ער דאַרף אַריינציען אין די ביכער, נאָר ער לייגט עס אַה אַלעמאַל אויף שפעטער. די ביכער זענען נישט גלייך, נאָר פאַרקרומט, פאַרלאַטעט, מיט אַריינגעקוועטשטע ציפערן, באַמערקונגען, וואָס ער אַליין קאָן שפעטער פון זיי נישט אַרויסקריכן. פאַר דער וואָך זאַמלט זיך אָן אַ מאַסע חשבונות, וואָס דאַרפן פאַרנעמען שעהן לאַנג, ביז מען זאָל זיי דער־פירן צו אַן אַרדענונג, נאָר ר' חיים איז פויל, די פאַפירן זענען צעפלאַנטערט, מען דאַרף צולייגן קאַפּ. און קיין זאָך מאַטערט אים נישט אַזוי, ווי צו־צולייגן קאַפּ צו אַ זאָך. ער קאָן נישט טראַכטן. און נאָך אַביסל מאַטערן זיך אין די חשבונות, לייגט ער אַלץ אַוועק און ער הייסט דעם משרת נעמען די לאַמטערנע און גיין מיט אים אין דער וועבעריי, וואָס ליגט טיף אין הויף. — וואָס ווייניקער חשבון, אַלץ מער מזל־ברכה, — זאָגט ער צום משרת. — נישט אַזוי, שמואל לייבש?

— אַוודאי, ר' חיים, — שאַקלט אים דער משרת צו חניפהדיק און ער צינדט אָן אַ ליכט אין דעם האַנט־לאַמטערן.

אויפן הויף אין דער פאַבריק קלאַפן איצט כסדר די וועב־שטולן. ער האָט ליב די וועבעריי זיינע. דאָס זענען נישט קיין חשבונות און פאַרדרייטע רעכענונגען, וואָס מאַטערן, צו וועלכע מען דאַרף צולייגן קאַפּ. דאָס איז אַ גלייכע זאָך, וואָס מער די שטולן קלאַפן, ווייסט ר' חיים, אַלץ מער ריווח ברענגען זיי אַריין, וואָס מער די וועבער אַרבעטן, אַלץ בעסער איז פאַרן געשעפט.

אין שבת־צונאַכטס אַרבעטן די וועבער לענגער, ווי אין די נעכט פון דערוואַכן. זיי דאַרפן צויאָגן די אַרבעט, וואָס זיי האָבן דורכגעלאָזט שבת.

ביי חלבנע ליכטלעך, וואָס זענען צוגעטריפט צו די שטולן, זיצן זיי, די פופציק וועבער, און וועבן פלייסיק ווייבערשע טיכער, אונטער דעם טריבן טונקעלן שיין פון שמעלצנדיקע ליכטלעך. די ליכטלעך צו דער אַרבעט דאַרפן די אַרבעטער קויפן פאַר אייגן געלט. אַזוי האָבן איינגעפירט די באַלעבאַטיים. די ערשטע קליינע מייסטערס, וואָס האָבן געהאַלטן צו צוויי־דריי געזעלן, און כאַטש ר' חיים אַלטערס וועבעריי איז אַ גרויסע, איז נאָך אַלץ דאָ געבליבן דער אַלטער מנהג. ער האָט פיינט נייקייטן, ר' חיים. ער האָט ליב צו פירן זיך אַזוי ווי טאַטעס און זיידעס האָבן זיך געפירט — יידיש. צוליב דעם טאַקע גייט ער נישט איבער אויף קיין דאַמף־מאַשינען, נאָר האַלט זיך ביי די האַנט־שטולן. מענטשן רעדן אים צו צו מאַשינען, מען זאָגט אים, אַז מען קאָן ווערן דערביי שטיין־רייך. נאָר ער וויל עס נישט. ער האַלט זיין וועבעריי יידיש. ביי די טירן זענען צוגעשלאָגן מזוזות. אין דער פאַק־קאַמער, צווישן די פעק וואָל און קאַסטנס, האָט ער אַפילו אַ קליין שטענדערל געלאָזט אַוועקשטעלן, אַ בלעכענע מנורה אויף ליכט צו־געשלאָגן, כדי די אַרבעטער זאָלן קאָנען דאָרט דאַווענען מנחה און מעריב מיט מנין. אי די יידן קאָנען דאַווענען בציבור, אי זיי דאַרפן נישט פטרן אומזיסט קיין צייט אויף צו גיין אין בית־מדרש. ווינטער, ווען מען קומט צו דער אַרבעט פאַרטאָג, אַ שטיק פאַרן מאַרגנשטערן, און מען טאָר נאָך דעמאָלט נישט דאַווענען קיין שחרית, דאַוונט מען טאַקע אויך אין דער פאַק־קאַמער.

ער גיט אויך אַכטונג, ר' חיים, אַז די אַרבעטער זיינע זאָלן אָפהיטן יידישקייט. ביי אים טאָר קיין יונגער אַרבעטער נישט זיצן ביי דער אַר־בעט אָן אַ היטל אַפילו אין די גרעסטע היצן, מען דאַרף טראָגן אַ יאַרמולקע, מעג זיין אַ פאַפירענעם שקאַרמיץ אויפן קאַפ, אַבי נישט בגילוי־ראש. אויך מוז מען ביי דער אַרבעט גיין אין ציצה־כנפות. ער גיט אויך אַכטונג אַז די בחורים זאָלן זיך נישט אָפקראַצן די בערדלעך, נישט אַנטאָן זיך קיין רעקלעך. ר' חיים ווייסט, אַז צוליב דריי זאָכן זענען יידן אויסגעלייט געוואָרן פון מצרים, ווייל זיי האָבן נישט געביטן זייערע מנהגים, זייער לשון און זייערע קליידער. ער ווייסט פון די הייליקע ספרים, אַז אָן עבירה איז אַנשטעקנדיק, ווי די פעסט, אָפּגעהיטן זאָל מען ווערן, אַז איין קרעציקע שאַף קאָן אַ גאַנצע סטאַדע פאַראומריניקן. און ער דערלאָזט נישט אַפילו קיין איינעם פון די יונגע געזעלן אַנטאָן זיך דייטש.

— ווען איך זאָל וועלן האָבן גוים, — זאָגט ער צו די אַרבעטער זיי־נע, — קאָן איך דאָך צונעמען אמתע גוים, ערלים און אַרבעטן אויף דאַמף. ווער עס וויל אַרבעטן ביי מיר, מוז זיין אַ ייד.

— אַ געזונט אייך אין די ביינער, ר' חיים, — חנפּהנען אים די עלטערע וועבער, יידן דאַרע, צעבראַכענע מיט פאַרבלאָזע בערד, מיט פאַרמאַטערטע מיידע פנימער און מיט רויטע אויגן פון ביינאַכטיקער אַרבעט. ער גיט זיי דערפאַר צושטייער אויסצהאַלטן דאָס וועבערישע שולעכל

„אהבת רעים“, וואָס איז אויפן באַלוט, אַרײַנגעקוועטשט צווישן נידעריקע וועבערישע היילעך און צווישן פאַרקאַנעס פון האַלץ און קוילן-לאַגעס. אויך האַלט ער אַ מלמד פאַר זײ, וואָס לערנט מיט זײ יעדן שבת נאַכמיטאַג — פרק אין זומער און ברכי נפשי אין ווינטער. ער איז אַ וואויל-געלערנטער, דער מלמד, אַ גרויסער קענער אין יענער-וועלט. ער זיצט אין קליינעם שולעכל ענג אַרײַנגעקוועטשט צווישן די שלעפּעריקע מידע וועבער און ער לערנט וועגן נאַרישקייט פון מענטשנס לעבן און וועגן דער נישטיקייט פון מענטשנס לייב.

— מאין באת, — זאָגט ער מיט אַ טרויעריקן ניגון, פון וואַנען קומסטו, מענטש? — מטפה סרוחה — פון אַ פאַרשטונקענעם טראָפּן. — לאן אתה הולך, — וואוהין גייסטו? — למקום, — צו אַן אָרט. — רמה, פון ווערעם, ותולעה — און ווערעם...

אַרום באַלוט, ווייטער אַביסל, ציען זיך פעלדער אָפענע, אויף פרייע לאַנקעס פאַשן זיך פערדלעך פון יידישע באַלעגאַלעס. די באַלעגאַלעס ליגן זיך צעלייגט אויפן גראַז און דרימלען. באַלד נאָך דער לאַנקע גייט אַ סאַסנע-וואַלד, אַ שמעקנדיקער און אַ שאַטנדיקער. אַבער די וועבער פון ר' חיימס וועבעריי גייען דאָרט נישט. וואַרעם ר' חיים פרעגט זיך נאָך ביים מלמד, ווער עס האָט געפעלט ביים לערנען שבת בייטאַג. ווער עס קומט נישט עטלעכע מאַל, גיט אים ר' חיים דעם וועג. וואַרעם אַ ייד דאַרף נישט אַרומקריכן אין פעלדער און וועלדער אין הייליקן טאַג שבת. אַלערליי שקצים, מיידן און ערב-רב קומען דאָרט. מ'רעדט נאַרישקייטן, מען איז מחלל שבת. אַ ייד דאַרף לערנען שבת בייטאַג, ווי ער אַליין ר' חיים, פירט זיך. אַ גאַנצן שבת נאַכמיטאַג זיצט ער ביי זיך אויף דער וועראַנדע פון דער ווילע אויף דער זומער-וואוינונג און קוקט אַריין אין אַ ספר אָדער ער רעדט מיט יידן חסידים וועגן יידישקייט. ווי זאָגט די היי-ליקע תורה, ההולך בדרך, אַז אַ ייד גייט אין וועג און זאָגט, ווי שיינ איז דער בוים, ווי גלוסטיק איז דער אַקער, מתחייב בנפשו, איז ער זיך שול-דיק אין זיין לייב; זאָט דער ברטנורא, אַז ער איז חייב מיתה. גיין, אַ ייד דאַרף נישט פטרן די צייט אויף נאַרישקייטן. דאָס ברענגט קיין גוטס נישט מען ווערט פויל פון די אַלע שפּאַצירנס, מען האָט דערנאָך דעם קאַפּ נישט צו דער אַרבעט, און שבת-צו-נאַכטס דאַרף מען לאַנג אַרבעטן, ביז צוועלף אַזויגער, כדי אַנצויאָגן דאָס, וואָס מען האָט דורכגעלאָזט אין הייליקן טאַג, ווען יעדער ייד דאַרף רוען, דיין שאַף, דיין אייזל, דיין דינסט און דיין קנעכט. ער איז אויך אַ פאַטער צו זיינע אַרבעטער, ר' חיים אַלטער. טאַמער ווערט ביי אַן אַרבעטער געבוירן אַ קינד, אַ יינגל, און דער פאַטער קומט מיט לעקעך און בראנפן צו אים אין שטוב, כדי אים איינצולאָזן אויפן ברית און מכבד זיין מיט סנדקאות, זאָגט ער קיינמאַל נישט אָפּ, ווי פאַרנומען ער זאָל נישט זיין. וואַרעם כאַטש ער איז אַ נגיד, דאַנקען גאַט, האַלט ער זיך נישט גרויס קעגן זיינע אַרבעטער. אַלע יידן זענען חברים, שטייט

געשריבן. אויך איז די מצוה פון סנדקאות זייער גרויס. ער באשיינט דעם אַרעמען ברית, ער עסט דעם אַרעמען לעקעך, וואָס מען איז אים מכבד. כאָטש ער מיאוסט זיך פון אים און ער שטייט אים אין האַלדז. ער לאָזט אויך איבער דעם בעל-ברית אַ דרייער-קערבל. אויך אַז אַ וועבער מאַכט חתונה אַ טאַכטער, גיט ער אַ שיינעם דרשה-געשאַנק. ער גייט נישט אויף די חתונות, ער איז צופיל פאַרנומען. אָבער דרשה-געשאַנק גיט ער. אויף פסח גיט ער יעדן אַרבעטער אַ פלעשל ראָזשינקע-וויין, וואָס אַ ייד אַ חסיד פון זיין שטיבל שטעלט אים ביליק צו. אויף סוכות קויפט ער אַן אתרוג פאַר דעם שולעכל „אהבת רעים“, אמת נישט אַזאַ שיינעם אתרוג, ווי פאַר זיך, סך-הכל אַ ביליקן אתרוג, וואָס מען מעג קוים איבער אים אַ ברכה מאַכן, אָבער אַן קיין אתרוג לאָזט ער נישט דאָס שולעכל פון זיינע אַרבעטער. אויף לויית, אָפּגעהיטן זאָל מען ווערן, טאַמער שטאַרבט אַן אַרבעטער פון זיין וועבעריי, גייט ער תמיד. ער לאָזט איבער אַלע געשעפטן און ער גייט מיט ביזן בית-עולם באַגלייטן, וואָרעם באַגלייטן צו דער אייביקער רו אַ יידן איז אַ גרויסע מצוה. ער גיט צושטייער אויף תכריכים און ער שיקט אויך צו מיט שמואל לייבושן אַ נדבה צו דער פאַרבליבענער משפּחה, זי זאָל האָבן פאַרוואָס דורכצולעבן די שבעה.

ער טוט אַלץ פאַר זיינע מענטשן. אין חסידים-שטיבל לויבט מען אים טאַקע דערפאַר. מען גיט אים אָפּ כבוד. אויך עלטערע וועבער ווינטשן אים דאָס אייביקע לעבן. ער האָט דערפאַר ליב זיין וועבעריי און ער הערט איצט מיט הנאה ווי עס רוישט דאָרט, עס קלאַפט אויף אַלע שטולן.

אין שלאַפּראַק און אין דער יאַרמולקע לאָזט ער זיך צו דער וועבעריי. אַ קוק טאָן, ווי די אַרבעט גייט דאָרט. פאַראויס גייט שמואל לייבוש מיט דער לאַמטערן און עפנט די טיר פאַר זיין באַלעבאַס.

— שמואל לייבוש, אַלץ איז אין אַרדענונג? — פרעגט ר' חיים אין וועג.
 • — אַלץ, ר' חיים, — ענטפערט שמואל לייבוש, קוקנדיק זיין באַלע-
 באַס אין די אויגן, — צוויי שטולן האָבן נישט געאַרבעט, איצט אַרבעטן זיי שוין.

— ווער האָט זיי פאַרריכט? — וויל ר' חיים וויסן.

— „טוביהלע, ס'איז נישט אַ הפקר וועלט“ — זאָגט שמואל לייבוש, —
 ער האָט אזוי לאַנג געמיסטערעוועט, ביז ער האָט זיי פאַרריכט, איצט גייען זיי ווי געשמירט.

— גאַלדענע הענט האָט דער יונג, — זאָגט ר' חיים, — נאָר אַ שייגעץ אַ גרויסער, רייסט יונג און אַלט. די אויגן אויס.

— אַז איר מאַכט אים אַ געשמדטן האַלדז, ר' חיים, — אַ קלייניקייט. פינף רובל אַ וואַך גיט איר אים, — זאָגט שמואל לייבוש מיט חניפה, עפענענדיק ברייט די טיר פון דער וועבעריי פאַר ר' חיימען.

— גוט וואַך, — זאָגט ר' חיים ברייט צו די אַרבעטער, — גוט וואַך יידן!
 אין דער טונקל-באַלויכטענער וועבעריי ווערט אַ גערודער. די עלטערע

יידן, וואָס האָבן צווישן זיך געשמועסט ביי דער אַרבעט וועגן חתונה מאַכן טעכטער, וואָס קומט ביי היינטיקע צייטן זייער שווער אָן, רייסן איבער זייער שמועס און נעמען אַרבעטן גיך. זיי פאַרריכטן אויף די אָפּגעשטאַ- נענע בלאַסע אויערן די דרעטלעך פון די ברילן, וואָס מערסטנס פון זיי טראָגן, זיי באַוועגן זיך גיך מיט די אַדערדיקע בלייכע הענט, קלאַפּן מיט די מידע פיס און האַצקען זיך אויף די זיך־ברעטלעך.

— גוט וואָך, ר' חיים, גוט וואָך, — טראָגן זיי אַנטקעגן שבת־צו־נאַכטיקע ברכות זייער באַלעבאַס, נישט איבעררייסנדיק די אַרבעט.

ביי מאַגערע יונגעלייטלעך, וואָס האָבן געזונגען אל תירא עבדי יעקב מיט גרויס חזנישע קונצן, איז געבליבן שטעקן אַ נישט־דערזאָגטער פסוק אין די מיילער. מיט געוואַלטיקער פלינקייט האָבן גענומען קלאַפּן זייערע שטולן, די פעדעם זענען געלאָפּן בליץ־שנעל. זייערע ביינערדיקע פינגער האָבן קונציק געקניפט פעדעם.

ר' חיים איז געגאַנגען פון שטול צו שטול, אומעטום אַריינגעקוקט, אַ גלעט געטאַן מיט דער האַנט איבער אַ טיכל, געמאַכט באַמערקונגען, ווען ס'איז געווען שלעכט געאַרבעט, געדראָט מיט אַ פינגער, וואו ער האַט געפאַקט, אַ פלעק פון אַ פאַרשוויצטער האַנט.

— נישט פוּשערן, — האַט ער געוואָרנט, — און נישט עסן ביי דער אַרבעט, שמואל לייבוש, זאַלסט אַכטונג געבן, הערסט?

— כ'הער, ר' חיים, — האַט שמואל לייבוש געזאָגט הויך, וואַרפנדיק ביזע בליקן אויף די וועבער, וויפיל מאָל האָב איך אייך געזאָגט, די הענט זאָלן זיין ריין!

קיינער האַט עס, אמת, פון אים קיינמאָל נישט געהערט, נאָר מען האַט זיך נישט וויסנדיק געמאַכט. אַלץ האַט געאַרבעט, די שטולן האָבן גע- קלאַפּט. ר' חיים האַט מיט צופרידנקייט אויפגענומען דאָס רעגלמעסיקע קלאַפּן, עס איז געווען ביי אים, ווי ער וואַלט הערן דאָס קלאַפּן פון מינצן געלט. ער האַט אַריינגעקוקט אין די פאַק־קאַמערן, אין אַלע ווינקלעך, אומעטום איז געווען פול מיט וואַל, מיט אויסגעאַרבעטע טיכער. זיין האַרץ איז געוואַקסן.

זאָלן מענטשן זאָגן, וואָס זיי ווילן, — האַט ער געטראַכט, — זאָלן זיי דערציילן מעשות, אַז האַנט־וועבעריי האַט נישט קיין צוקונפט, אַז נאָר דאַמף איז אַן עסק, ער האַלט נישט דערפון. ער וועט זיך האַלטן ביי שטולן, זיי ברענגען אים אַריין אַ שיינע הכנסה, די שטולן, געלויבט זיין ליבן נאַמען, הלוואי ווייטער נישט ערגער, בעסער האַט קיין שיעור נישט. די ווייבערישע טיכער זיינע גייען איבער גאַנץ פוילן, איבער רוסלאַנד, די גויעס כאַפּן זיי מעגלעך, אַז מען וועט נאָך מוזן פאַרלענגערן די אַרבעט־שעהן, אַזויפיל באַשטעלונגען קומען, קיין עין־הרע, אָן. זיי אַרבעטן זייער גוט, די וועבער זיינע, בעסער ווי די מאַשינען. זאָלן זיך די דייטשן מיט די יידן אפיקורסים,

וואס מאכן זיי נאך, שטעלן מאשינען און קוימענס. ער וועט זיך בלייבן ביי זיינע האנט-שטולן. א ייד דארף נישט איינרייסן א וועלט. צו וואס דער טאראראם מיטן גערודער, מיטן רייסן זיך פון די קוימענס, מיטן פייפן פון די סירענעס? ס'איז אלץ איבעריק, גויאישע דרכים. זיינע וועבער קומען אזוי אויך צו דער צייט צו דער ארבעט, אן פייפן. אויך דאס יידישקייט שטערט נישט, אַזאַ יאָר זאָל מען שוין האָבן, ווי מען קאָן זיין א ייד און א שיינער נגיד, תורה מיט סחורה צוזאמען...

ער איז מיט שטאַלץ וועגן זיך און וועגן זיינע מעשים דורכגעגאנגען נאכאמאל לענגאויס אלע שטולן. ער האָט אָנגעשטעלט אומעטום די שוואַרצע גלאַנציקע אויגן, געזען, ווי די טיכער וואַקסן, מיט יעדער מינוט, מיט יעדער רגע. הינטער אים איז נאָכגעגאָנגען ווי אַ שאַטן שמואל ליבוש דער משרת. צום סוף איז ער צוגעגאָנגען צו טוביהלען, צו דעם, וואָס מען רופט אים מיטן צונאָמען „טוביהלען ס'איז נישט הפקר אַ וועלט“.

דער איינציקער פון אלע אין דער וועבעריי איז טוביה געבליבן שטיין ביי זיין שטול און זיך געטאָן זיין ארבעט, נישט אומקוקנדיק זיך גאָר צום באַלעבאַס פון דער פאַבריק.

מיט אַ געל שפראַצנדיק בערדל, אַביסל צוגעשוירן אין די זייטן, מיט אַ פאַפירן קעלנערל אויפן דאַרן האַלדז, אין וועלכן דער שאַרפער קנאַפ האַלט אין איין לויפן אַרויף און אַראָפּ, אַ דינער, אַ באַוועגלעכער, מיט צוויי שאַרפע געלע אויגן אונטער געדיכט-צעשויעבערטע ברעמען, מיט אַ קליין פיצעלע טלית-קטנדל, נישט געמאַכט פון וואָל און מיט תכלת-פאַסן, נאָר אויסגעשטריקט פון קאַלירטער וולוטשקע, מיט זייער קליינע און דינע ציצית — איז ער געשטאַנען ביי דער שטול און גיך דורכגעוואָרפן רויטע פעדעם ביי די ברעגן פון אַ שוואַרצער שאַל, פליענדיק מיט די פאַרקאַשערטע דאַרע הענט אזוי קונציק, ווי אַ קונצנמאַכער ביים ציען סטענגעס, און צווינגענדיק אַ לידל, נישט קיין חזניש שטיקל פון דאַווענען, נאָר עפעס אַ יידיש לידל, מיט גראַמען. דערשפירנדיק דעם באַלעבאַס לעבן זיך, האָט ער בלויז אויפגעהערט זינגען, אונטערברומענדיק שטיל, אזוי אַז מען זאָל יאָ הערן און נישט הערן.

דאָס איז געווען אַ מאַדנע לידל, וואָס אַזעלכעס האָט מען גאַרנישט געהערט אין די וועבערייען, עפעס אַ לידל נישט פון קיין פּוּריט-שפּיל, נישט פון קיין ליבעס אין דייטש, נאָר אַ פרעמדס און דערביי זייער אַן אייגנס, אַ נאָענטס און פאַרשטענדלעכס. זייט עטלעכע וואָכן האָט עס טוביה גע-בראַכט דאָ אַהער אין דער וועבעריי, קיינער האָט נישט געוואוסט, פון וואָנען עס האָט געשטאַמט, ווער עס האָט עס פאַרפאַסט. מיטאַמאל האָט עס טוביה גענומען זינגען ביי דער ארבעט. אַ לידל וועגן אַ רייכן באַלעבאַס, וואָס טרינקט זיך דאָס ביר, רויכערט די ציגאַרן, און ווען די אַרבעטער זיינע וויינען ביי דער ארבעט, וואָרנט ער זיי:

„הער שוין אויף צו גיסן דייע טרערן,
 דו מאכסט אויף דער אַרבעט אַ פּלעק,
 ווען דאָס דערזעט נאָך דער מייסטער,
 טרייבט ער דיך פּונדאָנען אַוועק...“

ר' חיים אַלטער האָט שוין פון זיין משרת געהערט וועגן אַ פאַרשייט
 לידל, וואָס מען זינגט אין דער וועבעריי. ער האָט איצט די ברומענדיקע
 ווערטער פון טוביהלען נישט דעהערט, אָבער פאַרשטאַנען האָט ער, אַז
 דאָס איז דאָס לידל, אין וועלכן ער, ר' חיים אַליין, מיט זיינע ציגאַרן, זאָל
 דאַרט ווערן דערמאָנט. ער האָט אונטערגעשטעלט אַ האַנט צום אויער.
 — וואָס זינגט מען דאָס, טוביהלע? — האָט ער געפרעגט מיט אַ גע-
 מאַכט שמייכעלע.

— אַ לידל, — האָט טוביה געזאָגט, נישט אַוועקנעמענדיק דעם קאַפּ
 פון דער אַרבעט.

— זמירות? — האָט ר' חיים זיך געמאַכט תּמעוואַטע. — נו, וואָס־זשע
 האָסטו אויפּגעהערט? לאַמיר אויך הערן אַ וואָרט, ס'איז דאָך עפּעס שבת־
 צו־נאַכטס...

טוביה האָט נישט געענטפּערט. ער האָט אויפּגעהערט ברומען.
 ר' חיים האָט אַ בליק געטאָן אויף זיינע ציצית, אויף די קליינע דינע
 ציצית, צונויפּגעקלעפטע פון וואָשן, כּמעט פּסולע, און ער איז אַרויס אָן
 אומצופּרידענער פון דער וועבעריי.
 — איי, טוביהלע, — האָט ער געזאָגט, נישט פאַרענדיקנדיק די ווער-
 טער, — איי! ...

אַלעמענס אויגן האָבן מיטאַמאָל זיך אָנגעשטעלט אויף טוביהן. שמואל
 לייבוש דער משרת האָט געקוקט אויף אים מיט גולנישע אויגן. ר' חיים
 איז אַריין אַ פאַרוואַלקנטער צו זיך. אין דער גוטער שבת־צו־נאַכטיקער שטי-
 מונג איז דער וועבער מיט דעם קליינעם געשטיקטן טלית־קטנדל און ברור
 מענדיקן לידל געווען אַ שוואַרצער פּלעק. אָבער, ווי שטענדיק, האָט ער
 נישט געקאָנט לאַנג פאַרטראָגן קיין עגמת נפש. דערצו האָט ער געטראָפּן
 אין שטוב ביי זיך אימעצן, וועמען ער האָט געוואַלט זען, און זיין פנים
 האָט זיך צוריק אויסגעלייטערט.

— אַ, שייגען, ביסטו, גוט־וואָך! — האָט ער פּריילעך באַגריסט דעם
 גאַסט ביים טיש און אים אָנגעדרייט פאַטערלעך אָן אויער.
 דאָס איז געווען שמחה מאיר ר' אברהם הערשס. ער איז געזעסן מיט
 ר' חיימס יינגלעך און געשפּילט אין קוויטלעך. ר' חיימס יינגלעך זענען
 געווען גרעסער פון אים, פליישיקע, צעוואַקסענע, גאַרנישט אויף זייערע
 יאָרן. אָבער געלערנט האָבן זיי מיט אים אין איין חדר ביי ר' ברוך וואַלפּן
 און זייער געקלעפט צו שמחה מאירן. נאַרישעוואַטע, טעמפע, פּריילעכע,
 האָבן זיי זיך געלאָזט פירן פון דעם קליינעם פיפּיקן שמחה מאיר, פאַר-

שפילט ביי אים ס'גאַנצע געלט אין קוויטלעך. ר' חיים אַלטער איז זייער צופרידן געווען דערפון, וואָס דער קליינער שמחה מאיר חברט זיך מיט זיינע יינגלעך. ער האָט געשטמט פֿאַר אַ שאַרף קעפל, שמחה מאיר, ער האָט אַלץ געוואוסט, אומעטום אַריינגעשטעקט דאָס לאַנגע נעזל, צו אַלץ זיך צוגעהערט און גערעדט אינגאַנצן ווי אַ דערוואקסענער. אַפילו אין געשעפט־האַט ער זיך שוין פֿאַרשטאַנען, האָט ליב געהאַט צו חשבונען אַ סך, די שווער־סטע פֿאַרוויקלטע חשבונות אויסצורעכענען. וויפיל מאָל ר' חיים האָט געהאַט אַ שווערן חשבון און נישט געקאַנט אויסרעכענען, האָט שמחה מאיר עס אים געמאַכט איינס און צוויי. רעדנדיק צו זיך אליין, נעצנדיק דעם שפיץ בלייפעדער אין דער צונג, האָט ער גיך אָנגעוואַרפֿן די ציפערן, אַראַפֿ־גענומען, געטאַפֿלט, צוגעגעבן, אַלץ אויפֿן היימישן שטייגער, מיט אַ סך איבעריקע ציפערן, אָבער געשטימט האָט דער סך־הכל צו דער האָר. ר' חיים אליין, אַ ייד מיט אַ שווערן קאַפּ, האָט געמוסרט זיינע יינגלעך פֿאַר זייערע שווערע קעפּ.

— עטץ זעט, פּויעריס־קעפּ, — האָט ער זיי אָנגעוויזן אויף דעם קליינעם שמחה מאיר, — אַ פייערדיקער קאַפּ וואַקסט עס. ער וועט נאָך אַמאָל גאַנץ לאַדזש פֿירן ביי דער נאָז...

אין זיין טאַטעשן קאַפּ האָט זיך שוין איצט געבאַמבלט אַ געדאַנק וועגן אַ תּכלית, וועגן אויסכאַפֿן דעם קליינעם פֿאַר אַ חתן פֿאַר זיין דינהלעך, דער בת־יחידה.

אמת, ער איז נאָך אַ יינגל, קיין בר־מצוה נישט, און מען וועט מוזן וואַרטן צו דער חתונה עטלעכע יאָר, ביז ער וועט כאַטש אַלט ווערן אַ יאָר זעכצן. אָבער אַ שידוך טאָן מעג מען שוין מיט אים. מ'דאַרף איה כאַפֿן באַצייטנס, אַ נישט וועלן אַנדערע אים אויסכאַפֿן, און ער איז דעריבער געווען זייער צופרידן, טרעפנדיק דאָ דעם קליינעם.

— דינהלע, — האָט ער גערופֿן, — טאַכטער מיינע, זיי מכבד דעם גאַסט מיט טיי און מיט שטרודל.

דינהלע האָט נישט מיט קיין איבעריק גוטן ווילן דערלאַנגט טיי דעם קליינעם חסידישן יינגל אין שבתדיקן אַטלעסענעם קאַפּאַטקעלע און אין סאַמעטענעם פֿאַררוקטן היטעלע, וואָס איז געזעסן ביים טיש און געקוקט אויף איר מיט פּלוטעוואַטע חסידישע בליקן. ער האָט נישט אויפֿגעהערט באַוועגן מיטן קאַפּ, ווי אַ פּויגל, וואָס זוכט קערנער, און די העלע גע־קרייזלטע פּיאַות זיינע האָבן קאַמישע שאַטנס געמאַכט אויף דער וואַנט. זי האָט קיינמאָל נישט געהאַט צו אים קיין גרויס סימפּאַטיע. נאָך דע־מאָלט, ווען ער פּלעגט איר אין הויף אויפֿבינדן די בלויע שליף אין די האָר און שיטן זאַמד איר אויפֿן קאַפּ. דערצו איז זי שוין געווען עטלעכע יאָר אַ שילערין פֿון אַ גויאישער פענסיע, וואו מען האָט איר אָנגעפּאַקט דעם קאַפּ מיט געשיכטן פֿון קעניגן, ריטערס און העלדן, וואו מען האָט זי, די חסידישע טאַכטער, דערצויגן אין צירלעך־מאַנירלעכע געוואוינהייטן.

צערעמאניעס און זיטן. זי האָט שוין אויך געלערנט זיך טאנצן אין דער פענסיע, שפילן אויף דעם קלאַוויר, און אויף די פאַרשטעלונגען, וואָס מען האָט געגעבן, האָט זי תמיד געשפילט אַ הויף-דאַמע און געטראָגן אַ קרינגל־לינע און אַ ריזיקן פעכער.

אַ ברוי־האַריקע, אַ בלוי־אויגיקע, אַ צעפיעשטשעטע, אַ געוויקסיקע און אַ שיינע, האָט זי זייער אויסגענומען ביי די גויאישע חברטעס אירע. ביי קנאַפּע דרייצן יאָר האָט זי שוין געלייענט אַ סך דייטשע און פראַנצויזישע ראַמאַנען וועגן גראַפן, פירשטן און באַראַנען, דועלן און ראַמאַנטישע ליבעס. זי האָט שוין אַליין געטרוימט וועגן אַ ריטער, וואָס וועט קומען אויף אַ שוואַרץ פערד צו רייטן, וועט זי אַרויסגעבענען פון די עלטערנס שטוב און אַוועק־פירן זי צו אַן איינזאַמן שלאָס, וואָס שטייט ערגעץ אויף אַ שפיץ באַרג.

און איר איז געווען קאַמיש צו קוקן אויף דעם חסידישן יינגל, וואָס זיצט קיין רגע אויף קיין אַרט נישט איין, שטעקט אומעטום אַריין די אויגן, קוקט אַריין אין אַלע פאַפירן אויפן טיש, זוכט, נישטערט און עס הויבט אים פון אַרט.

אַבער פונקט ווי זי האָט געקוקט קרום אויף שמחה מאירן, אַזוי האָט דער פאַטער אירער זיך געשפּיגלט אין אים, שטיקער באַקן אים אויסגע־קניפט פון גרויס ליבשאַפט. אַליין אַ שווערער קאַפּ, האָט ער שטאַרק דרך־אַרץ געהאַט פאַר עילויים, און שמחה מאיר האָט געשמט פאַר אַן עילוי. דינהלע האָט גיך אַוועקגעשטעלט דאָס גלאַז טיי פאַר דעם יינגל און זיך אַפּגערוקט. זי האָט זיך געאַיילט צו די ביכלעך אירע. נאָר דער פאַטער האָט זי פאַרהאַלטן.

— דערקענט אים נישט, דינהלע? — האָט ער זיך געוואונדערט. — דאָס איז דאָך ר' אברהם הערשס בחור, שמחה מאיר, ער קאָן גאָר גוט שרייבן.

ער האָט אַ בליץ געטאַן מיט די שוואַרצע לוסטיקע אויגן, אין וועלכע עס האָט זיך שוין באַצייטנס געשפּיגלט טאַטעשער נחת, און באַפוילן: — ווייז, שמחה מאיר, ווי שייך דו שרייבסט אַ דייטש בריוול. זאָל זי נישט מיינען, אַז נאָר אין די שקאַלעס לערנט מען זיך אויס זיין אַ מענטש. ביי דער גמרא, להבדיל, קאָן מען זיך נאָך אַ סך בעסער אויסלערנען, אַז מען האָט אַ גמרא־קעפל...

שמחה מאיר האָט מיט דער שענסטער האַנטשריפט צונויפגעשטעלט אַ סוהריש דייטשיש בריוול אין שפיציקע גאַטישע בוכשטאַבן, געשריבן צו איינעם אַ הער גאַלדמאַן אין לייפציק, ווי זיין שטוב־לערער, גאַלדלוסט דער בוכהאַלטער, האָט אים אויסגעלערנט.

„האַכוואַלגעבאַרען הער סאַלאַמאַן גאַלדמאַן,“ האָט ער געשריבן און געפלייסט זיך עס צו מאַכן וואָס בעסער.

דינהלע איז, קוים נישט אויסצושיסן, אַריינגעלאָפּן צו דער מוטער אין שטוב און געוואַרפן זיך אויף איר אין אַזאַ ווילדן געלעכטער, אַז די

מוטער האָט אַזש מיט אַלע לעקעלעך פון איר בלאַנד אַנקאַרברט שייטל גענומען טרייסלען. ר' חיים האָט באַוואונדערט דאָס כתב פון יינגל, פאַטשנ-דיק אין התפעלות מיט די פליישיקע ליפּן, און ער האָט אָפּגעמאַכט באַצייטנס צו שיקן צום יינגלס פאַטער דעם אָפּגעקומענעם נגיד שמואל זיינוול אַלעקסאַנדערער, ער זאָל רעדן וועגן אַ שידוך, ווי לאַנג ס'איז נאָך צייט.

— שמואל לייבוש, — האָט ער גערופן דעם משרת, וואָס האָט זיך אַלץ געפלאַנטערט אין די חשבונות און נישט אַרויסגעקראַכן, — מאַרגן, אם ירצה השם, זאַלסטו אַריבערגיין צו שמואל זיינוול אַלעקסאַנדערער, און זאַלסט אים זאָגן, אַז ער זאָל אַרויפקומען צו מיר, כּדאַרף אים גויטיק האַבן, הערסט?

— גלייך אינדערפרי וועל איך צו אים אַריבערגיין, ר' חיים, — האָט דער משרת געזאָגט.

— זאָג כאַטש, אם ירצה השם, גראַבער יונג, — האָט אים ר' חיים געשטראַפט, — וואַרעם, וואָס ווייסט אַ זינדיקער מענטש, וואָס מאַרגן וועט זיין? — מערטשישעם, — האָט שמואל לייבוש געזאָגט אַ פאַרשעמטער צו-ליב זיין גראַביונגערשיקייט.

קאַפיטל ניין

פאַר שמחה מאירס און יעקב בונמס בר-מצוה, וואָס איז אויסגעפאַלן אין פסח, איז ר' אברהם הערש אַריבערגעפאַרן קיין אַלעקסאַנדער צום רבין. ער האָט מיטגענומען מיט זיך ביידע יינגלעך.

דער וואַרקער רבי האָט שוין נישט געלעבט און ר' אברהם הערש איז געפאַרן צום אַלעקסאַנדערער, וואָס איז געזעסן טאַקע אין אַלעקסאַנדער, נישט ווייט פון לאַדזש, ווי תמיד, האָט דאָס ווייב זיינס געוויינט און גע-קלאַגט, אַז ער לאַזט זי איבער אויף פסח אַליין, ווי אַן אלמנה, שונאי-ציון, און ווי תמיד האָט ר' אברהם הערש זי נישט געהערט. ערשטנס, האָט ער זיך געפירט, פונקט ווי פריער ביים וואַרקער, צו זיין אַלע יום-טוב ביים רבין. צווייטנס, האָט ער געוואַלט ברענגען די יינגלעך צום רבין פאַר דער בר-מצוה, דער רבי זאָל מיט זיי רעדן וועגן יידישקייט און זיי ווינטשן צו זיין ערלעכע יידן. ער האָט זייער גוט געדענקט נאָך די רייד פון וואַרקער, זכרונם לברכה, אַז זיינע קינדער וועלן זיין נגידיים. וועגן דעם, אַז זיינע קינדער וועלן זיין פרומע יידן, יראי-שמים, האָט דער רבי נישט דערמאָנט. ר' אברהם הערש האָט שטענדיק וועגן דעם געטראַכט, געזען דערין אַ שלעכטן סימן. ביי זיין גאַנצער נגידישקייט, פאַרנומענקייט אין געשעפטן, האָט ער געוואוסט, ר' אברהם הערש, אַז דאָס זענען אַלץ נישט מער, ווי נאַרישע פוסטע זאַכן קעגן דער תורה, קעגן גאָט אין הימל, וואָס איז אייביק, אַ גרויסע איז זי די תורה, אַ פאַרכטיקע, אויך גאָט איז אַ פאַרכטיקער, אַ

נוקם ונוטר אין די אלע, וואָס היטן נישט אָפּ זיינע מצוות. ער האָט מורא געהאַט פאַר גאָט, מורא געהאַט פאַר זיין גרויסן גיהנום, און ער האָט נישט איינמאַל געבעטן גאָט, אַז אויב, חלילה, עס איז אָנגעשריבן געוואָרן פון הימל, אַז זיינע קינדער זאָלן זיין גידיים און נישט אָפּהיטן יידישקייט, זאָלן זיי בעסער זיין קבצנים, מלמדים, און פרומע יידן. זאָלן זיי אָפילו, נישט אויסגערעדט אין קיין ביזער שעה, אַוועקגיין פון דער וועלט, אַבי זיי זאָלן אים נישט מבייש זיין, חלילה, אויף דער וועלט און יענער וועלט. איצט, איידער די יינגלעך זענען געוואָרן בר-מצוה, האָט ער וועגן דעם געוואָלט רעדן מיטן רבין זיינעם פון אַלעקסאַנדער.

דריטנס, האָט ער געוואָלט פרעגן דעם רבין אַן עצה, וואָס צו טאָן מיט שמחה מאירן אין לערנען .

וועגן יעקב בונמען האָט ער זיך נישט געזאָרגט. ער איז נישט געווען קיין גרויסער למדן, דער יעקב בונם. קיים וואָס דער מלמד זיינער האָט אין אים אַריינגעפאַקט אַ בלאַט גמרא. דער פּאַטער האָט שוין פון אים קיין גרויסע זאַכן נישט דערוואָרט. ער האָט געוואוסט פריער, אַז כאַטש ער וועט אים האַלטן ביז צו דער חתונה ביי מלמדים, וועט ער קיין רב נישט זיין, ער וועט זיין אַ בן-תורה בלויז. און ער האָט נאָר געזען, אָפּצוהייטן אים אין יידישקייט. גאַנץ אַנדערש איז געווען מיט שמחה מאירן. פאַר אים איז שוין ר' ברוך וואָלף לענטשיצער געווען צו קליין. מען האָט אים געדאַרפט אַוועקגעבן אין גוטע הענט. ר' אברהם הערש האָט שטאַרק חשק געהאַט אים אַוועקצושיקן אין אַ ישיבה אַריין, כדי ער זאָל זיין מיט אַרעמע בחורים צוזאַמען, ער זאָל אָפילו עסן טעג ביי באלעבאַטיים, צוגלייך מיט אַלע אַרעמע יינגלעך, ער זאָל פאַרשוואַרצט ווערן און דאָרדן ווערן אַ ייד ר' אברהם הערש ווייסט, אַז אַ יינגל דאַרף נישט זיצן אין דער היים, נאָר אין דער פרעמד, ווי זיין פּאַטער האָט אים יינגלווייז געהאַלטן, אַז נאָר דורך האַרטקייט און וואַגעלעניש קאָן אַ גוט יינגל קומען צו תורה און יראת-שמים.

דאָס ווייב זיינס האָט שוין גענומען באַצייטנס וויינען, אַז זי וועט איר מאירל, איר בלוט און פלייש, נישט לאָזן פאַרשעמט ווערן ביי פרעמדע טישן. דאָס האָט אים נישט געאַרט. מאַלע וואָס אַ יידענע וויינט! אַבער אויך יידן חסידים האָבן אים אָפּגערעדט דערפון, געדרונגען, אַז אַ יינגל דאַרף זיין לעבן טאַטן. און ער האָט געוואָלט הערן, וואָס דער רבי וועט אים זאָגן. ווי דער רבי וועט הייסן, אַזוי וועט זיין.

פערטנס, האָט געהאַלטן ביי אַ שידוך.

ר' חיים אַלטער האָט געשיקט שמואל זיינוולען דעם אָפּגעקומענעם נגיד, זאָגן, אַז ער וויל זיך משדך זיין מיטן עלטערן, שמחה מאירן. ר' אברהם הערש האָט זיך נישט געאיילט, ער איז נישט געווען פון די אייליקע, און האָט געהייסן ענטפערן, אַז ער זאָגט נישט יאָ, אַז ער זאָגט נישט ניין, אַז מ'וועט זען, און אַז דאָס יינגל איז נאָך אָפילו נישט קיין בר-מצוה. אַבער

שמואל זיינוול האָט נישט געלאָזט רוען, דערגאַנגען די יאַרן. אַ ייד אַ למדן, אַן אַמאָליקער נגיד און אַ גרויסער עזות-פנים, וואָס זאָגט אַלעמען „דו“ און האָט נישט קיין ברעקל דרך-אַרץ פאַר גבירים, איז שמואל זיינוול נישט נתפעל געוואָרן פון ר' אברהם הערשס אויסדרייען זיך און ער האָט נישט אויפגעהערט קומען צו אים. ער איז נישט געווען פון די, וואָס לאָזן זיך אוועקמאַכן מיט דער האַנט, דער שמואל זיינוול. ער האָט געקענט אַ וועלט און אַ וועלט האָט אים געקענט. ער האָט געוואוסט אין לאַדזש וואָס ביי יעדן קאַכט זיך אין טעפל, געקאַנט צונויפפירן אַ וואַנט מיט אַ וואַנט, אויס-שייגעצן דעם גרעסטן שיינעם ייד און גביר און זאָגן דעם אמת יעדן אין די אויגן.

— איך וויל, אברהם הערש, זאָלסט טאָן דעם שידוך מיט חיים אַל-טערן, — האָט ער באַפוילן מער ווי צוגערעדט, — איך בין נישט דיין משה משרת, איך זאל דיר נאַכקריכן, שרייב תנאים און לאָז מיך נעמען שדכנות, וואָרעם איך דאַרף אַליין חתונה מאַכן אַ טאַכטער, כ'קאָן נישט וואַרטן...

ר' אברהם הערש האָט זיך נישט געקאַנט פון אים אויסבאַהאַלטן, נישט אין שטוב, נישט אין חסידים-שטיבל, נישט אַפילו אין געשעפט. מיט כעס האָט שמואל זיינוול אויפגעריסן דאָס טירל פון קאַנטאַרל, וואו ר' אברהם הערש איז געזעסן ביי די ביכער, מיט כוח האָט ער אַפגעשטופט די משרתים, וואָס האָבן אים נישט צוגעלאָזט.

— האָסט געהערט אַן עזות פון שקאַצים, — האָט ער זיך געבייזערט אין קאַנטאַרל, — זיי לאָזן דאָך גאַרנישט צו צו דיר, אברהם הערש, אַזוי ווי צו אַ גובערנאַטאַר...

ר' אברהם הערש האָט שוין געזען, אַז ער וועט פון דעם שמואל זיינוול נישט פטור ווערן. אגב איז עס טאַקע קיין שלעכטער שידוך אויך נישט געווען. ר' חיים איז אַ ייד אַ נגיד, דאָס מיידל זיינס איז אַ בת-יחידה, און אַ נדן וויל ער געבן אַ בכבוד, אויך שיינע מתנות און קעסט. ער גייט אויס נאָכן יינגל און ער וועט זיך לאָזן קוועטשן. אמת, אַז אויף זיין ווייב מורמלט מען, מען זאָגט, אַז זי טראָגט נישט קיין קאַפקע אויפן קאַפּ, נאָר אַ שייטל, אויך פירט זי זיך פריצישי. אַבער אַ שטוב פירט זיך דאָרט אַ יידישע, חסידים זענען דאָרט שטענדיק פול, און ער האָט געוואָלט הערן דעם רבינס וואָרט. אַן רבינס עצה האָט ער קיין זאָך נישט געטאָן.

און ער האָט געהיסן דעם באַלעגאַלע, דעם דייטש, וואָס פירט אים סחורות פון דער פאַבריק אין לאַגער, ער זאל שפאַנען די פאַבריק-פערד אין דער בריטשקע און אים פירן אויף פסח קיין אַלעקסאַנדער. ער האָט אייגעפאַקט די שבתדיקע מלבושים זיינע, די יינגלעכס נייע אַטלאַסענע קאַפּאַטקעלעך און די סאַמעטענע היטלען, וואָס ער האָט זיי געלאָזט מאַכן לכבוד דער בר-מצוה. ער האָט אין דריי נייע רויטע קעשענע-פאַטשיילעס איינגעפאַקט מצה שמורה, שוואַרץ-מעליקע, האַרטע און קרומע מצות, פאַר יעדן זיין פעקל אויף גאַנץ פסח. ער האָט מיטגעפירט אין

שטרויענע קוישלעך געפאקט עטלעכע גוטע פלעשער וויין אויף ארבע כוסות פארן רבין, און ביז אלעקסאנדער האט ער אזוי פיל ארעמע חסידים ארויפגענומען אויף דער בריטשקע, אז דער דייטש, דער קוטשער, האט שיר נישט די אפאפּלעקסיע געקריגן פון כעס.

— אך, דו ליבער יעזו, — האט ער געגוידערט, — דאס יודן פאך ווירד מיר די פפערדע קאפוט מאכן. הערונטער!

נאר די חסידים האבן זיך אריינגעקוועטשט וואס מער און שוין אויף דער פור גענומען פארזוכן פון ר' אברהם הערש פסחדיקן בראנפן און געזונגען א זמרל.

— ווייסעך וואס א גוי א בהמה רעדט, — האבן זיי געזאגט מיט ביטול. איבער גאנץ פסח האט ר' אברהם הערש נישט אפגעלאזט די יינגלעך פון זיך אויף קיין מינוט, איבערהויפט שמחה מאירן. ער האט זיי אריינגענומען צווישן די חסידים, וואס זאגן נאך דעם רבינס תורה און דערציילן מופתים פון אמאליקע און היינטיקע צדיקים. ער האט זיי אריינעשלעפט אין די רעדלעך טאנצנדיקע יידן, גארנישט ווי יינגלעך, נאר ווי מען נעמט אריין דערוואקסענע. ער האט אויף שמחה שמאלע פליצעס ארויפגעלייגט זיין ברייטע האנט, געצויגן אים צום טאנץ, אריינגעקוועטשט צווישן יידן, אריינגעדונגען אין אים מיט יידישקייט, געצוואונגען אים מיטצוטאנצן און מיטצוזינגען מיט די חסידים ביז מיד ווערן, ביז שווייס.

— זעסט, ווי יידן דינען דעם אויבערשטן, — האט ער אים געמונדטערט, — זיי א ייד, שמחה.

ביים געזעגענען האט דער רבי געקניפט אין באך יעקב בונמען, אבער מיט שמחה מאירן דעם עילוי האט ער גערעדט אין לערנען. ער האט אים געוואלט כאפן ביי א קשיה, נאר שמחה מאיר האט זיך נישט געלאזט און באצייטנס אפגעשלאגן. דער רבי האט אים געלויבט פארן פאטער.

— האסט א וואוילן בחור, אברהם הערש, — האט ער געזאגט, גלעטנדיק דעם יינגל איבער דער באך, — ער האט א גוט קעפל. נעם אים שטענדיק מיט צו מיר אויף יום-טוב, און דער שידוך געפעלט מיר. א גאנץ וואוילער שידוך, און אין קיין ישיבה דארפסטו אים נישט שיקן. גיב אים אוועק אין לאדזש צו ר' נאסקע מורא הוראה. ער פארט אפילו נישט צו קיין רבין, דער נאסקע, אבער ער איז א ייד א למדן א גרויסער, און א צדיק, גאר פון די גרויסע.

ר' אברהם הערש האט געגעבן דעם רבין א פדיון צוויי טאל חי, זעקס און דרייסיק זילבערנע רובל, און א היים געפארן א צופרידענער מיט ביידע יינגלעך און מיט די ארעמע חסידים, וואס האבן זיך געהאלטן ארום אים. שוין אויף דער בריטשקע האט ער מכבד געווען די חסידים מיט לעקעך און בראנפן און די יידן האבן געוואונטשן שמחה מאירן מזל טוב.

— מזל-טוב, חתן, דער שידוך זאל עולה-יפה זיין, לחיים.

זיי האָבן געשטרעקט הענט צום פּאָטער זיינעם און אויך צו יעקב בונמען.

— לחיים דעם חתנס ברודער, אם ירצה השם ביי דיר. בחור. יעקב בונם איז געזעסן אַ טרויעריקער. דאָס ערשטע מאָל, ווי די פריילעכקייט איז פון אים פאַרשוואונדן. די אויגן זיינע, די גרויסע, שוואַרצע און פריילעכע זענען געווען איבערגעצויגן מיט אַ טרויער פון ערשטע לידן. שוין איבער גאַנץ פסח האָט ער געליטן. די חסידים האָבן זיך אויף אים ווייניק אומגעקוקט. אַלע האָבן זיי נאָר גערעדט מיט שמחה מאירן, אויסגע־טענהט זיך מיט אים, ווי מיט אַ גרויסן. אויך דער רבי אַליין האָט מיט אים ווייניק גערעדט. ער האָט אים בלויז געגעבן אַ קניפ אין באַק, ווי אַ חדר־יינגעלע. גערעדט האָט ער בלויז מיט שמחה מאירן און אים געלויבט פאַרן פּאָטער. דאָס האָט אים געווייטיקט. ער האָט זיך געפילט זייער נידערגע־שלאָגן, קליין און פאַרשעמט. דאָ איז נישט געווען דער הויף מיט די קינדער, וואו מען האָט געקאנט אויסנעמען מיט כוחות, פלינקייט. דאָ איז שמחה מאיר געווען אויפן פערדל. און ער האָט עס אים טאַקע געגעבן צו פילן אויך, דער שמחה מאיר. ער האָט געקוקט אויף אים פון אויבן אַראָפּ, גאַרנישט געוואַלט רעדן מיט אים און כסדר זיך געשטופט צווישן די גרויסע. ער איז געווען זייער נידערגעשלאָגן און קליין ביי זיך, דער גרויסגע־וויסקיקער יעקב בונם, קעגן זיין צוויילינג־ברודער שמחה מאיר, וואָס דער־גרייכט אים בלויז צום אַקסל.

אַבער פאַרקלעמט אים דאָס האַרץ האָבן אים די יידנס באַצייטנדיקע מזל־טובס, וואָס זיי האָבן געוואונטשן שמחה מאירן.

ער האָט שוין פריער געהערט מורמלען וועגן דעם שידוך אין שטוב, אָבער ער האָט נישט געגלויבט, אַז עס האַלט שוין טאַקע דערביי. ער האָט נישט געוואַלט גלויבן. איצט האָט ער געזען, אַז עס איז געשען. דער רבי האָט געהייסן דעם שידוך טאָן. אַ גאַנץ וואוילער שידוך, — האָט ער געזאָגט. די חסידים טרינקען שוין אַפילו בראנפן און ווינטשן שמחה מאירן מזל־טוב. און אים האָט אַזוי פאַרקלעמט ביים האַרץ, אַז ער האָט געוואַלט שטאַרבן.

— וואָס האַסטו אַראָפּגעלאָזט די נאָז, בחור? — האָבן חסידים אים אויסגעלאַכט. — וועסט אויך אַ חתן ווערן אינגיכן, מיט גאָטס הילף. גיב דעם חתן די האַנט און זאָג אים מזל־טוב.

ער האָט אויסגעשטרעקט אַ פאַרשעמטער די האַנט צו שמחה מאירן און אים אַ מורמל געטאָן „מזל־טוב“, ווי די יידן האָבן אים געהייסן. ביידע ברידער האָבן אויף זיך געגעבן אַ בליק. איין קורצן בליק, וואָס איז געווען פון איין זייט פול מיט באַרימער־יי און נצחון און פון דער אַנדערער זייט — פול מיט יאוש און האַס. זיי האָבן זיך ביידע פאַרשטאַנען.

ניין, עס זענען נישט געווען די מתנות, דער גאָלדענער זייגער און דער נייער לעמבערגער ש״ס, וואָס שמחה מאיר האָט געדאַרפט קריגן נאָך די

תנאים. עס איז געווען היים אלטערס טאכטער דינהלע, וואָס שמחה מאיר דאַרף קריגן פאַר אַ כלה. יעקב בונם האָט געפילט, ווי זיין האַרץ צעגייט אים. ער האָט זיך געביסן די אונטערשטע ליפּ ביז בלוט, ס'זאל אים וויי טאָן וואָס מער.

נאָך פון קינדווייז אָן, ווען זיי פלעגן זיך צוזאַמען שפּילן ביי זיי אין הויף, האָט ער די דינהלע ליבער געהאַט פון אַלע איבעריקע קינדער. מער פון די אַנדערע האָט ער זי געטראָגן אויף די אַקסלען. געפירט אין דער טאַטשקע. זי האָט אים מיט די פּולכנע הענטלעך אַזוי אַרומגעקלאַמערט זיך אַרום זיין האַלדז, ווי אַ געפרוירן פייגעלע קלאַמערט זיך מיט די דינע פיינגערלעך אַרום אַ וואַרעמען מענטשלעכן פיינגער, ווען מען נעמט עס אַריין אין שטוב. אויך שפעטער, ווען זי איז שוין עלטער געוואָרן, פלעגט זי קומען צו זיי אין שטוב. ער איז שוין געווען אַ גמראַיינגל, נאָר ער האָט זיך בגנבה געשפּילט מיט איר, גענומען זי אויפן רוקן רייטן. ער האָט שמחה מאירן אוועקגעגעבן אַלע בעסטע זאַכן, דאָס מעסערל, ס'בייטעלע, געלט אַפילו, אַבי ער זאל נישט דערציילן דעם טאַטן. שעהן לאַנג איז ער אַרומגעקראַכן אויף אַלע פיר, אַבי צו האַלטן זי אויף זיך, צו פילן אירע פּולכנע וואַרעמע הענטלעך אַרום האַלדז. יעדעס מאָל, וואָס לאה שרה די דינסט פלעגט אַריינקומען און זאָגן:

— אַ שיינע חתן־כלה, ווי גאַלד...

פלעגט אים ווערן אַזוי זיס, אָו ווען ער וואָלט זיך נישט געשעמט, וואָלט ער דער יידענע אויסגעקוישט ביידע באַקן.

שפעטער האָבן זיי זיך נישט געזען. ער איז אַריבער צו אַ נייעם גמראַ־מלמד לערנען. אויך דינהלע איז אַריין אין פענסיאָן, אַ גויאישער פענסיאָן, זי האָט געקריגן נייע חברטעס, גרויסאַרטיקע, גויאישע, און איר איז נישט אַנגעשטאַנען מער צו קומען צו ר' אברהם הערשס מיידלעך, וואָס דער טאַטע זייערער האָט זי אין קיין שקאַלעס נישט געוואָלט שיקן. אָבער ער האָט די גאַנצע צייט נישט אויפגעהערט בענקען נאָך איר. און ער פלעגט זיך אַפילו דרייען שעהן לאַנג אַרום זייער הויז, כדי, ווען זי וועט פאַרבייגיין מיט די ביכלעך אין איר ברויזן פענסיאָן־קליידל און אין דער בלויער פּע־לערינקע, זאל ער זי בלויז אַנקוקן און אַראַפּנעמען פאַר איר דאָס זיידענע היטעלע, ווי פאַר אַ פּריצה.

אַ געזונטער, אַ פעסט־געבויטער, אַ פּול־בלוטיקער, איז יעקב בונם ביי זיינע דרייצן יאָר שוין געווען אַ רייפער בחור. ער האָט נישט, ווי די איבעריקע יינגלעך אין חדר, פאַרטרונקען זיינע ערשטע געפילן מיט שושקענדיקע סודות פון מאָן און ווייב און מיט זוכן פּעטע ערטער אין די גמרות. אַ שוטער און אַ רייפער, האָט אים געצויגן צו גענוס און צו ליבע. ער האָט געגאַרט נאָך צערטלעכקייט און וואַרעמקייט, נאָך ווייכע מיידלשע הענט. און ער האָט נישט אויפגעהערט טראַכטן וועגן דער דינהלען. וועגן דעם מיידל מיט די ברוינע האַר, געלאַקטע און געקרייזלטע, ווי רינגעלעך גאַלד. נאָך

אירע פּולכנע ווייכע פינגער, וואָס זאָלן קלאַמערן זיך אַרום זיין האַלדז. ער האָט זי געזען ביי דער גמרא, ביים דאווענען, און איבערהויפט אין די נעכט פון זיין בחורי'ש געלעגער. ווען שמואל זיינוול דער שדכן איז געקומען צו זיי אין הויז, און דער פּאָטער האָט אים, יעקב בונמען, אַרויסגעשיקט פון שטוב, האָט אים גלייך גענומען קלאַפּן דאָס האַרץ. שרה לאה די דינסט האָט צו אים פּריילעך געוואונקען. אָבער באַלד האָט ער זיך דערוואוסט, אַז מען מיינט דאָס שמחה מאירן דעם עילוי, און פּלוצלונג, ווי פון אַ מעסער אָפּגעשניטן, איז פון אים אָפּגעפּאַלן זיין שטענדיקע פּרייד און געלעכטער. ער האָט אָנגעוואוירן דעם אָפּעטיט, זיינע שטענדיק־פּריילעכע אויגן, וואָס האָבן געשפּראַצט מיט שמחה, זענען איבערגעצויגן געוואָרן מיט צער. קיינער האָט עס אין שטוב נישט געזען. נישט ער האָט געקאָנט רעדן מיט טאַטע־מאַמע, נישט זיי האָבן זיך אומגעקוקט אויף אים. דער פּאָטער האָט אים געהאַלטן פּאַר אַ קנאַפּן למדן און בלוזי אַכטונג געגעבן אויף זיין יידישקייט. די מוטער האָט נאָר אין זינען געהאַט שמחה מאירן, וואָרעם ער איז געווען דער שוואַכערער, אַ סך קינדערישע קראַנקהייטן דורכגעגאַנגען. יעקב בונם איז תמיד געווען געזונט, קיינמאַל זיך נישט פּאַרקילט, שטענדיק געהאַט אָפּעטיט, און די מוטער האָט אים נישט נאָכגעקוקט. זי האָט גלייך ליב געקריגן דעם שוואַכערן, ווי נאָר מען האָט איר דעם צוויילינג דערלאַנגט אין בעט אַריין ביי דער קימפּעט. די איינציקע, וואָס האָט דערזען דעם יינגלס ליידן, איז געווען שרה לאה די דינסט. זי האָט אים אַלע מאָל מער ליב געהאַט פון שמחה מאירן.

— זאָרג זיך נישט, יעקב בונם, — האָט זי אים אונטערגערוקט אַ גלאַז מילך.

ווער זאָרגט זיך? וואָס ווילט איר? — האָט זיך יעקב בונם אָנגעביי זערט אויף דער יידענע, וואָס זעט זיין ווייטיק, און ער האָט פּאַרקלאַפּט די טיר.

ער איז געוואָרן ביז, פּאַרביטערט, פול מיט קנאה צו שמחה מאירן. ער האָט פיינט געקריגן די עלטערן, דעם טאַטן, וואָס האַלט נאָר פון שמחה מאירן; די מאַמע, וואָס האָט יענעם פּריער מיט אַ מינוט געבוירן; די יידן די חסידים, וואָס שפּיגלען זיך אין דעם עילוי, און מער פון אַלץ זיך אַליין, דעם אייגענעם גרויסן, געזונטן קערפּער, דעם שיינעם קאַפּ זיינעם, וואָס טויג נישט צו קיין תורה. מיט די פּויסטן האָט ער זיך אין קאַפּ געשלאָגן.

— גראַבער קאַפּ, — האָט ער זיך אַליין גערופן, — פּויער!

ער האָט זיך געהאַסט. נאָך מער האָט ער געהאַסט דעם ברודער, גע־האַסט שטאַרק, פּאַרביסן, גאַרנישט ווי זיין טבע איז געווען מוחל צו זיין.

אויך דינהלע האָט געוויינט, ווען דער טאַטע אירער האָט זי פּלוצלונג גע־נומען צו זיך אויף דער שויס, ווי ווען זי איז נאָך אַ קליין מיידעלע געווען, געגלעט איר די באַקן, געקרויזט איר די לאַקן און איינגערוימט איר שטיל:

— ווייסט, טאכטער, ס'קומט דאך דיר א מזל-טוב. מיט ר' אברהם הערש אשכנזיס בחור. פרייסט דיך גארנישט. דינהלע?
דינהלע איז אראפ פון איר פאטערס שויס א פארשעמטע און מיט אזא געוויין אריינגעלאפן האסטיק צו דער מוטער אין שטוב, אז די מוטער איז אזש בלאס געווארן.

— קינד, וואס איז?

— כ'וויל נישט, — האט דאס מיידל געוויינט.

די מוטער האט גענומען די טאכטער אין די פולע ארעמס, וואס פלאצן שיר נישט פון די שטיף-אנגעצויגענע זידענע ארבל פון דער בלוזקע, און באדעקט זי מיט קוישן.

— נארעלע, קינד-לעבן, — האט זי איר אויסגערעדט, — מיר ווילן דאך דיין גליק. מענטשן וועלן דיך מקנא זיין מיט אזא חתן.
אכט טעג צייט איז ר' חיים אלטערס שטוב געווען טומלדיק, דינהלע האט געוויינט, נישט געוואלט הערן פון קיין כלה-ווערן.

זי האט זיך זייער געשעמט, וואס מען גיט איר פאר א חתן א חסידל אין א לאנגער קאפאטע, געשעמט זיך פאר די גויאישע חברטעס, מיט וועלכע זי האט זיך שוין געהאט אפגערעדט אויסצוקלייבן זיך א שווארץ-אויגיקן ריי טער, אן אדלמאן. ביי איר גאנצער ליבע צו דער שטוב, צו טאטע-מאמע, האט זי נישט געקאנט ליידן די יידן אין די לאנגע קאפאטעס, וואס קומען אריין צו זיי אין שטוב, געפילט זיך ווייט פון זיי און זיך אפילו פון זיי געמיאוסט. זי האט נישט פארטראגן די אייגענע ברידער, די צעבאלעוועטע טעמפע יונגען, וואס קריגן זיך מיט איר, רייסן זי ביי די צעפ און פאראכטן זי דערפאר, וואס זי איז א מיידל. איר קאפ איז געווען אינגאנצן אין אנדערע וועלטן, אין די דייטשע און פראנצויזישע ראמאנען און אין זייערע העלדן און העל-דינס. זי האט נישט געקאנט הערן, ווי דער פאטער רופט זי ביים יידישן נאמען, דינהלע. זי האט זיך גערופן דיאנא.

ווען זי האט גענומען וויינען, אז זי וויל נישט קיין כלה ווערן, האט דער פאטער זי באטראכט מיט זיינע גרויסע שווארצע שמאלציקע אויגן.

— נאריש מיידל, — האט ער געזאגט, — דו ווייסט דען, וועמען מען גיט דיר? — אן עילוי!

ער האט פון דעם מיידלס געדאנקען נישט געוואוסט. ער האט גע-וואוסט, אז א מיידל דארף נישט קענען קיין תורה, נישט זאגן קיין קדיש, דעריבער מעג זי זיך מאכן נאריש, לערנען אין די שקאלעס, לייענען ביכ-לעך, טאנצן און שפילן, אבער דאס איז אזוי לאנג, ווי זי איז א קינד, ווי קינדער שפילן זיך אין ליאלקעס. ווי נאר זי ווערט עלטער, א כלה-מיידל, דארף מען זי פארקנסן, געבן איר א מאן א וואויל-לערנער, א שיינעם נזן מיט מתנות, און זי דארף זיין א ווייב, געבוירן קינדער דעם מאן און איי-ניקלעך די עלטערן. אזוי פירט זיך ביי אלע יידן נגידיים, דאנקען גאט.

— וועסט זען די מתנות, וואָס דו וועסט קריגן, — האָט ער זי גע-
טרייסט.

דאָס מיידל איז געפאַלן דער מוטער אויפן האַלדז. די מוטער איז
שוין געווען אַ היינטיק-וועלטיקע, געלייענט אויך ביכלעך, געטראָגן שיינע
קליידער, ווי אַ פּריצעטע. אָבער אויך די מוטער האָט געלאַכט פון מיידלס
טרערן.

— איך האָב אויך אזוי געוויינט, דיאַנאַ, — האָט זי זי גערופן מיטן
גויאישן נאָמען, — איך בין געווען אַ גרויסאַרטיק מיידל, גערעדט פּראַנצויז-
זיש, פונדעסטוועגן האָב איך קיין חרטה נישט. זאָלסט נאָר האָבן אַזאַ
ליכטיק מזל ביי דיינעם, ווי איך האָב ביים טאַטעשי.

— אָבער אַז איך האָב אים נישט ליב, — האָט די קליינע גערעדט מיט
האַרץ.

די מוטער האָט זיך אזוי פונאַנדערגעלאַכט, אַז אַלע לעקעלעך פון איר
העל אַנגעקאַרבירט שייטל האָבן זיך געטרייסלט.

— נאָך דער חתונה וועסטו אים ליב האָבן, — האָט זי זי באַרואיקט.
זעענדיק אַז איר גורל איז געחתמעט, האָט דינהלע כאַטש געוואָלט
אויסבעטן זיך איין זאָך.

— מאַמעשי, — האָט זי געזאָגט אַ פאַרפלאַמטע, — נו, גוט, כּוועל
אַ כלה ווערן, נאָר נישט מיט אים... כּ'האָב אים פיינט...
זי האָט אַראַפּגעלאָזט דעם קאַפּ און קוים אַרויסגעמורמלט:
— דער ברודער זיינער... רעד מיטן טאַטעשי...

און זי האָט גענומען קושן די מוטער, קושן זי און וויינען צוואַמען.
די מוטער האָט איר אויסגעווישט די אויגן מיטן קליינעם אויסגעהאַפּ-
טענעם טיכעלע און געאַנגען איבעררעדן זיך מיטן מאַן.
— ס'מיידל פילט אַ האַרץ צום אַנדערן יינגל, חיימשי, — האָט זי גע-
זאָגט, — זי וויינט.

ר' חיים האָט זיך פאַרשטאַפט ביידע אויערן מיט די פינגער, ער זאָל
גאַרנישט הערן אַזעלכע רייד:

— וואָס רעדסטו, פּריוועשי? — האָט ער געזאָגט אַ צעקאַכטער, —
שמחה מאיר איז אַן עילוי, מענטשן זענען מיך מקנא, און דער אַנדערער
איז אַ גאַרנישט, אַ גראַבער קאַפּ...

אַז פּריווע האָט נאָך געפרוואווט רעדן, האָט זיך שוין שמואל זיינוול
דער שדכן אויך אַריינגעמישט:

— ס'איז נישט דער שטייגער חתונה צו מאַכן אַ יינגערן פאַר אַן על-
טערן, — האָט ער געזאָגט מיט די רייד, וואָס לבן האָט געזאָגט צו יעקבן,
ווען ער האָט געוואָלט נעמען רחלען פאַר לאהן.

— יינגער מיט פינף מינוט... — האָט פּריווע געשפּאַסט.
— אַלץ איינס, — האָט ר' שמואל זיינוול געזאָגט, — איך וועל צו

ר' אברהם הערשן נישט גיין רעדן דערפון... ער וועט מיך פון שטוב ארויסוואַרפן.

פריווע האָט מער נישט גערעדט דערפון. דערצו זענען זיך אָנגעקומען אַלע מומעס, עלטער-מומעס, געשוועסטער-קינדער, קרובות פון טאַטנס און פון דער מאַמעס צד. זיי האָבן נישט אויפגעהערט רעדן, לויבן דעם עילוי, בעטן, קושן דינהלען, ווינטשן, מוסרן, באַשווערן זי, איינרעדן, ביז די קליינע — אַ ווייכע, אַ סענטימענטאַלע, — איז מיד געוואָרן און זיך אונטערגעגעבן. זי האָט מיט פאַרוויינטע אויגן אויפגענייט אַ סאַמעטן תפילין-זעקל פאַרן חתן אירן, מיט גאַלדענע פעדעס אויסגעאַפּטן דערין אַ מגן-דוד, דעם חתנס ביידע נעמען און דאָס יידישע יאָר פון דער וועלט-באַשאַפונג. דער פאַטער האָט איר אַ סך שיינע מתנות אָנגעקויפט. די מוטער האָט איר צו די תנאים שיינע לאַנגע קליידער געמאַכט.

די תנאים זענען געפראָוועט געוואָרן מיט גרויס פאַמפע ביי ר' חיימען אין הויז. אַלע לאַדזשער נגידים, שיינע יידן און חסידים פון ביידע צדדים זענען געווען אויף דער שמחה. ר' חיים האָט אַפילו מיט שמואל לייבושז אַריינגעשיקט לעקעך און בראַנפן צו די וועבער און אַפגעלאַזט זיי פון דער אַרבעט באַלד נאָך מנחה. גלייך צו די תנאים האָט דער חתן געקריגן פון מחותן איינגעלייגט פינף טויזנט רובל אין באַנק און צוויי טויזנט רובל האָט ער זיך מתחייב געווען סילוקן פאַר דער חתונה. ר' אברהם הערש האָט ווייניקער נישט געוואַלט און ר' חיים האָט געמוזט נאָכגעבן. די איבעריקע דריי טויזנט רובל האָט איינגעלייגט ר' אברהם הערש. ער האָט אַפילו נישט געדאַרפט געבן קיין גאַנצע דריי טויזנט, ווייל פון חתנס צד קומט בלוז אַ דריטל ווי פון כלהס צד, אָבער ר' אברהם הערש האָט ליב געהאַט אַ גלייכן חשבון, און ער האָט צוגעלייגט די גאַנצע דריי, עס זאַל צוציען ביז די קיילעכדיקע צען טויזנט.

די כלה האָט אונטערגעשריבן אויף די תנאים אין אַלע שפראַכן וויפיל נאָר זי האָט געקענט, — אין יידיש, פּויליש, רוסיש, דייטש און אַפילו אין פראַנצויזיש, כדי פאַר יעדער חתימה באַזונדער צו קריגן אַ נייע מתנה. מען האָט זי באַהאַנגען מיט בריליאַנטענע פינגערלעך, אוירינגלעך, בראַשן און מיט אַ שווערער קאַליע. די חתונה איז אַפגעלייגט געוואָרן אויף עט-לעכע יאָר.

גלייך נאָך די תנאים האָבן די חסידים אַראַפגעוואַרפן די בלומען, וואָס פריווע האָט אַוועקגעשטעלט אויף די טישן, זיי האָבן אַוועקגעשארט דאָס טיערע גלאַזוואַרג און טעלערס און גענומען טרינקען און טאַנצן אויפן טיש. פריווע האָט זיך געבייזערט, נאָר ר' חיים האָט די חסידים אונטער-געוואַרפן חשק:

— טאַנצט, יידן, אויף טיש און אויף בענק...

בלויז יעקב בונם איז געזעסן ביים עק טיש אַ טרויעריקער, ווי אַן אַבל, אין דער גרויסער שמחה. ער האָט נישט געהערט, ווי די יידן שטעקן

אים פאַרשוויצטע הענט „לחיים“ און ווינטשן אים אינגיכן, אם ירצה השם ביי זיינע תנאים. ער האָט נישט געזען די מאכלים, וואָס די קעלנערס אין די זיידענע יאַרמולקעלעך האָבן אים צוגעטראָגן. ער האָט נישט געענטפערט דעם מחותנס יינגלעך, די צעיאַכמערטע און צעהאַצקעטע, וואָס זענען גע- שפרונגען אויף זייער שוועסטערס תנאים. זיי האָבן אים איינגערוימט חסידישע נבול-פה, וואָס געהערן זיך אָן מיט חתן-כלה, און זיי האָבן גע- קוואַלן פון נחת.

— ס'גוט געזאָגט, אַה? — האָבן זיי געפרעגט מיט הנאה ביי יעקב בונמען.

ער האָט זיי נישט געהערט.

ער האָט פאַריסן דעם קאַפּ צו דער אַנדערער שטוב, וואָס איז גע- שטאַנען אָפן און וואו די כלה איז געזעסן אַרומגערינגלט מיט ווייבער. ער האָט זי געוואַלט זען, קוקן איר אין די אויגן אַריין. אָבער זי האָט די אויגן נישט אויפגעהויבן. בלויז איין מאַל האָבן זיך זייערע בליקן באַגעגנט, בליקן פול מיט טרויער. ביידע האָבן גלייך אַראַפגעלאָזט די אויגן. די חסידים האָבן גענומען דעם חתן אין רעדל אַריין טאַנצן.

קאַפיטל צען

גלייך נאָך די תנאים, באַלד צומאַרגנס, האָט ר' אברהם הערש אָפגע- געבן דעם חתן שמחה מאיר לערנען ביי ר' נאַסקע מורה הוראה, ווי דער רבי זיינער האָט געהייסן. דער מחותן ר' חיים האָט אויך אָפגענומען זיינע יינגלעך פון ר' ברוך וואַלפן, כאַטש ער איז נאָך פאַר זיי געווען צו גרויס, און אַנגעדונגען זיי צו ר' נאַסקע, זיי זאלן לערנען מיט שמחה מאיר צוזאַמען. אויפן באַלוט, צווישן וועבער, שניידער, קונצנמאַכער, באַלעגאַלעס און הייזער-גייער, אין אַ קליין נידעריק הייזל, האָט געוואוינט דער למדן ר' נאַסקע צו וועמען נגידיים האָבן אָפגעגעבן זייערע בחורים לערנען. ער איז איינגעלעך געווען אַ מורא הוראה, ר' נאַסקע, נישט קיין מלמד, נאָר ער האָט זיך צום רבנות נישט געטויגט און ער האָט געמוזט צוקנעלן, ער זאל האָבן אויף זיין אויסקומעניש. ער איז נישט געווען צוגעפאַסט פאַר לאַדזש.

אין דער וואַקסנדיקער שטאַט, אין גרויסן יאַריד און טומל, וואו יידן האָבן געוואַנדלט, געהאַנדלט, געמעקלערט און געדרייט, האָבן רבנים זייער גוט געמאַכט. יידן האָבן כסדר געפירט צווישן זיך דיין-תורהס, געגאַנגען אויף אויסגלייכענישן, איינגעלייגט געלטער, געמאַכט שותפותן, מען איז מער געגאַנגען צו די דיין-תורהס, ווי אין די געריכטן, און רבנים האָבן אַ סך געלט פאַרדינט. אָבער ר' נאַסקע האָט זיך צו לאַדזשער רבנות נישט געטויגט. לאַדזשער רבנים האָבן געדאַרפט קענען מער אין וועקסעלעך, ווי אין דער תורה, געדאַרפט זיין קלאַר אין אלע קאַמבינאַציעס, סוחרישע

דריידלעך, אפמאכן, האסעס און בעסעס פון וואל און ביינוול. ר' נאסקע האט די אלע זאכן נישט געקענט, נישט געוואלט קענען. ער האט בלויז געקענט די תורה.

א למדן א גרויסער, א מתנגד, כאטש א פוילישער, האט ער בלויז גע- לעבט מיט גאט און זיין תורה, נישט געוואלט אראפגיין פון די דינים אויף קיין האר, נישט פארשטאנען זיך אויף קיין פשרות און זייטיקע גענג. אין זיין שווארצן ביינערדיקן קאפ איז קיין ארט נישט געווען פאר עפעס אנ- דערש, אחוץ פאר דער תורה, פאר די טויזנטער ספרים און פירושים, וואס ער האט זיי געהאט אין זכרון, געזורט זיי אויפסניי, פארטיפט זיך אין זיי און געגרונטעוועט. ער האט געוואוסט, אז מענטשן קאנען זיין גערעכט אדער שולדיק, אז קיין מיטן איז נישטא, אז מען קאן נישט זיין אביסל גערעכט אדער אביסל אומשולדיק, ווייל אביסל אומגערעכט איז אזוי גוט ווי איין- גאנצן. די אלע טענות, דריידלעך און געוואלטן פון די צדדים ביי די דין- תורהס, זענען צו זיינע אויערן נישט דערגאנגען.

— ראובן איז שולדיק און שמעון איז אומשולדיק, — האט ער גע- פסקנט פעסט, נישט קוקנדיק סיי אויף די צדדים, סיי אויף דעם פסק-געלט וואס מען האט אים אויפן טיש אוועקגעלייגט.

די פארשפילטע האבן געשריגן, געטומלט, געטענהט וועגן יושר, נאר ר' נאסקע האט נישט געהערט.

— אזוי זאגט די תורה, — האט ער געזאגט פעסט, — און מען טאר נישט אראפגיין א האר נישט אויף רעכטס, נישט אויף לינקס פון דער תורה. דערביי האט ער גלייך זיך גענומען צו די ספרים זיינע, די גרויסע און די זאק-געבונדענע.

די סוחרים האבן באלד דערזען, אז דער ייד מיטן ברוינעם טרוקענעם פנים און גלאטע שווארצע פיאות איז נישט קיין לאדזשער מענטש, אז מען קאן פון אים קיין גרויס נחת נישט האבן, און זיי האבן אויפגעהערט קומען צו אים, אויסגעמיטן אים, געגאנגען צו די אנדערע רבנים, וואס ווייסן מער אין וועקסלען און אין באנקראטן ווי אין דער תורה. פונקט אזוי האבן אים גענומען ווייכן די ווייבער מיט שאלות.

ער איז געווען א מחמיר א גרויסער, ער האט שטענדיק געציטערט פאר גאט, געזען פאר זיינע גרויסע שווארצע ברענענדיקע אויגן דאס גיהנום, ווי עס פלאקערט פאר די, וואס גייען אראפ פון גאטס וועג. נאך שטארקער פלאקערט עס פאר די, וואס דארפן פירן יידן אין גאטס וועג. ביי יעדער שאלה האט ער געציטערט, מורא געהאט, צי ער מאכט נישט, חלילה, כשר טריפות, אמת, די תורה זאגט, אז ווען עס לויפט אונטער מילך אונטער פלייש, איז אויב עס איז דא ששים, זעכציק מאל אזויפיל פליישיקס אין א טאפ, וויפיל מילך עס איז אונטערגעלאפן, איז כשר. אבער ער האט קיינמאל נישט געקאנט זיך פארלאזן אויף די ווייבער, וואס האבן געדארפט אפשאצן די אויסגעלאפענע מילך. ער האט געוואוסט, אז ווייבער זענען

גרינג אין זייער מיין; אויך איז זיי אַ שאַד געלט, און ער האָט געציטערט כּשר צו מאַכן. ער האָט איבערגעפרעגט די ווייבער, געוואָרנט זיי, נישט קוקנדיק אין זייערע פּנימער, און ערשט צום סוף האָט ער מורא געהאַט זיך צו פאַרלאָזן אויף זיי, און טריף געמאַכט.

— אַרויסגיטן דאָס עסן אין אַן אָרט, וואו אַ הונט זאָל אָפּילו נישט קאָנען צוקומען, — האָט ער געזאָגט אַ ציטערדיקער, — טריף.

די ווייבער זענען אַוועק טרויעריקע. נאָך טרויעריקער פון זיי איז גע-
ווען ר' נאַסקע אַליין. וואָרעם אויך פאַר אויסברענגען יידיש געלט, האָט ער געוואוסט, ברענט מען און מען בראַט אין גיהינום, און ער האָט זיך נישט געקאָנט קיין עצה געבן. די ווייבער האָבן גענומען גיין צו אַנדערע דיינים, וואָס קלערן נישט אַזויפיל אַריין און מאַכן כּשר.

רבנים אין לאַדזש האָבן געמאַכט געלט ביי שטר-מכירהס. מיט יעדן טאָג מער זענען לאַדזשער יידישע פאַבריקאַנטן איבערגעגאַנגען פון האַנט-שטולן צו דאַמף און צוגענומען גויאישע אַרבעטער, וואָס נעמען ביליקער און אַרבעטן אין שבת. די פרומע פאַבריקאַנטן האָבן זייער לייטיש באַצאָלט די רבנים פאַר זייערע גרייזיק געשריבענע לשון-קודשדיקע שטר-מכירהס. ר' נאַסקע האָט קיין שטר-מכירהס נישט געשריבן. ער האָט נישט געהאַלטן פון קיין דריידלעך, פון אַרומגיין די תורה. ער האָט נישט געוואָלט אַראַפּגיין אַ האָר פון דיין.

זיין ווייב, די רביצין, אַ טאַכטער פון אַ ייד אַ נגיד, וואָס דער פּאָטער אירער האָט זיך געלאָזט קאָסטן אַ מטמון מיט געלט, אבי צו געבן איר אַ מאָן אַ למדן, האָט דעם מאָן אירן געמוסרט, אויסגעלאַכט. אַ רירעוודיקע, אַ געשיקטע, אַ מאַנסבילשער קאָפּ, האָט זי, זיצנדיק ביי זיך אין שטוב, צו געהערט זיך צו אַלע דיין-תורהס, פאַרשטאַנען אַלע חשבונות, סוחרישע טענות און סכסוכים, און זי האָט אָפּילו אויסגעאַרבעט ביי זיך גרייטע פּשרות, פון וועלכע ביידע צדדים זאָלן זיין צופרידן. זי האָט זיך אויף אַזעלכע זאכן פאַרשטאַנען. אָבער זי האָט גאַרנישט געקאָנט טאָן. אַ יידענע, האָט זי גע-וואוסט, דאַרף זיצן אין קיך. האַנדל און תורה געהערן צום מאָן. און דער מאָן האָט נאָר געקענט צוויי זאכן — גאָט און זיין תורה. דעם נדן האָט מען שוין לאַנג געהאַט אויפגעגעסן, אין שטוב איז געווען אַ דלות, נויט, וואָס איז פאַר דער אַמאָליקער נגידישער טאַכטער געווען שווער אַריבער-צוטראַגן. דער ווירט פון הויז אויף דער אַלטער שטאָט האָט נישט געוואָלט וואַרטן מיט דירה-געלט. דירות האָבן געברענט אין לאַדזש, געשטיגן מיט יעדן טאָג, און ר' נאַסקע האָט געמוזט אַרויס פון דער גרויסער וואוינונג אין שטאָט און באַזעצן זיך אין אַ קליין הייזל אויפן באַלוט צווישן באַלמע-לאַכעס און אַרעמעלייט.

זיין ווייב, די אַמאָליקע נגידישע טאַכטער, האָט געוויינט, געקלאָגט. זי האָט זיך נישט געקאָנט איינלעבן מיט דעם געדאַנק, אַז זי זאָל וואוינען אויפן באַלוט. זי האָט זיך נישט געקאָנט צוגעוואוינען צום דלות, צו די שכנים,

ר' נאסקע האָט דאָ געפונען מנוחה. קיינער האָט אים נישט געשטערט אין דער אַרעמער גאס צו דינען גאָט און לערנען זיין תורה. די מענער האָבן גע' אַרבעט. די ווייבער האָבן זעלטן פלייש געקאָכט און קיין שאלות נישט גע' מאַכט, אויך האָבן זיי קיין עופות נישט געשאַכטן, בלויז פון צייט צו צייט זענען אַרעמע ווייבער אַריינגעקומען פרעגן אַ שאלה אויף אַ בלוטס-טראָפּן אין אַן איי. פון מאָל צו מאָל איז אַ ייד געקומען פרעגן אַ דין וועגן אַ יאַרצייט. טאַמער איז שוין יאָ אַמאָל אַריינגעקומען אַ מייסטער אונטער' צושרייבן אַ לשון-קודשדיקן קאַנטראַקט מיט אַ לערן-יינגל, וואָס ער נעמט צו אויף דער לער אויף דריי יאָר, האָט ער ר' נאָסקען באַצאָלט גראַשנס. ר' נאָסקע האָט אַפילו אויף דעם געלט נישט געקוקט.

— לייגט, זייט מוחל, אַנידער אויפן טיש, — האָט ער געזאָגט, נישט אויפהויבנדיק די אויגן.

גלייך נאָכדעם האָט ער געשיקט רופן דאָס ווייב זיינס, זי זאָל די מטבעות צונעמען. ער האָט גאָר מורא געהאַט צו געלט זיך צוצורירן. די רביצין, אַ פאַרביטערטע, אַ קראַנקע, כמעט שטענדיק מיט אַ נאָס טיכל אַרומגעבונדן דעם ווייטיקדיקן קאַפּ, האָט מיט עקל אַראַפּגעשאַרט פון טיש די עטלעכע גראַבע קבצנישע צענערס און געוואָרפן זיי אים פאַר די פיס. — בטלן, — האָט זי אים געזידלט, — שוטה, דערמיט וועל איך שפּיזן די קינדער ?

ער האָט נישט געענטפערט, ער האָט געוואוסט, אַז תורה קאָן מען נאָר לער' נען אין אַרעמקייט, ברויט מיט זאָלץ דאַרף מען עסן, ווען מען וויל האַלטן די תורה, אויף דער ערד שלאָפן און אין אַרעמקייט פאַרברענגען. ער האָט געוואוסט, אַז די גאַנצע וועלט, וואָס מען לעבט אָפּ, איז נישט מער ווי אַ וויילע, אַ פאַרהויז צו דעם אַנדערן לעבן, דעם גרויסן און אייביקן. און וואָס איז דען אַן אונטערשייד, ווי אַרומעט אַ פאַרהויז זעט אויס ? ער האָט צו זיין ווייב קיין טענות נישט געהאַט. וואָרעם ער האָט געוואוסט, אַז צוליב דעם, וואָס זיי לערנען נישט קיין תורה, די ווייבער, זענען זיי אַריינגעטאַן אין דער וועלט און זיי זעען נישט דעם עיקר. און ער האָט אַנגענומען באהבה אַלץ, וואָס זי האָט אים געזידלט, אויסגעלאַכט, חווק געמאַכט פון אים. קיין איין וואָרט האָט ער נישט געענטפערט. דאָס האָט איר נאָך צאַרנדיקער גע' מאַכט.

— ענטפער כאַטש, שוטה ! — האָט זי געשריגן אין היסטעריע, —

כ'בין דאָך דיך מבזה !

ער האָט געשוויגן, געוואַלט, זי זאָל אים מבזה זיין, כדי עס זאָל זיין אַן אַפּקומעניש פאַר זיינע זינד אויף דער וועלט, אין וועלכער ער האָט זיך געזען איינגעריכט פון קאַפּ ביז די פיס און פאַרוואָס עס וואָרט אויף אים דער גיהנום, אַ גרויסער און פלאַקערנדיקער... אַז דאָס ווייב האָט שוין מער קיין כוחות נישט געהאַט צו זידלען אים, איז ער אַריין צו זיך אין שטוב, וואָס איז געווען פול מיט ספרים. ער האָט פאַרקייטלט די טיר אויף אַ דיז

קייטעלע, פארטיפט זיך אין די גרויסע זאקגעבונדענע ספרים און געשריבן פירושים צו דער תורה אויף אלע גליונות פון די צעריסענע ספרים. אלע בלעטער זענען אין די זייטן געווען פארשריבן מיט זיינע קליינע געדיכטע אותיות, פול מיט רמזים און ראשי-תיבות, וואס מען האט געדארפט האָבן אן אייזערנעם קאָפּ זיי צו פארשטיין.

אין שטוב איז געווען אַ דלות. די קינדער האָבן געוויינט צוליב אַ קליידל, אַ פּאַר שיד, די קרעמער האָבן אָפּגעריסן די טיר פאַר חובות, געשריגן, אַז זיי וועלן מער נישט באַרגן. ר' נאַסקע האָט נישט געהערט, נישט געזען. ער איז געזעסן פאַרקייטלט אין זיין שטיבל, געווען בלויז מיט גאַט און זיין גרויסער תורה. ער פלעגט קיינמאַל נישט אַרויסגיין פון זיין שטוב, אַ חוץ אין קליינעם בית-המדרש צום דאווענן און אין מקוה זיך טובלען. פון דעם רבנות זיינעם האָט ער גאַרנישט געהאַט. דאָס איינציקע, וואָס זיין ווייב האָט ביי אים געפּוועלט, איז געווען, ער זאל לערנען מיט נגידישע בחורים תורה. יידן, וואָס ווילן מאַכן זייערע זין פאַר לומדים, האָבן גערן געשיקט צו אים תלמידים. ער האָט געשמט פאַר אַ למדן אַ גרויסן, וואָס די גרעסטע רבנים קומען נישט צו זיין קנעכל. און אויך ר' אברהם הערש אשכנזי האָט געשיקט זיין שמחה מאירן אויפן באלוט צו ר' נאַסקען. צוזאַמען מיט אים זענען אויך געגאַנגען זיינע צוקונפטיקע שוואַגערס, דער כלהס ברידער.

באלד אין ערשטן טאָג האָט שמחה מאיר קיין חשק נישט געהאַט ביי ר' נאַסקען צו לערנען און גענומען אים נאָרן, פירן פאַר דער נאָז.

ער האָט תחילת געפרוואוּט פאַרדרייען, פאַרשרייען מיט זיינע פשטלעך, ווי ער פלעגט עס טאָן ביי די פריערדיקע מלמדים. נאָר ר' נאַסקע האָט ניט געוואָלט הערן. כאַטש אַ פּוילישער, האָט ער נישט געהאַלטן פון דעם פּויליש אַרט לערנען, פונקט ווי ער האָט נישט געהאַלטן פון חסידות און פון די רביים. ער האָט נישט גערעדט קיין וואָרט. ער האָט בכלל נישט גערעדט, ווייל רייד זענען אַ זינד, דאָס מויל איז באַשאַפן געוואָרן בלויז צו דינען גאַט און לערנען. אָבער געהאַלטן פון חסידות האָט ער נישט. ער האָט געזען דערין ליידיקייטעריי, אָפּנוגונג פון דער תורה. ווי נאָר שמחה מאיר האָט גענומען ווייזן לומדות, דרייען פשטלעך און שרייען, ווי זיין שטייגער איז געווען, האָט אים ר' נאַסקע אָפּגעשטעלט.

— גלייך, גלייך, — האָט ער איבערגעריסן, — די תורה דאַרף מען דער-גרונטעווען גלייך, נישט פאַרדרייען.

שמחה מאיר האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט.

— צוריקגעשמועסט קאָן מען דאָך זאָגן... — האָט ער גענומען דרייען צוריק.

— די תורה איז אמת, — האָט אים ר' נאַסקע ווידער איבערגעריסן, —

און אמת קאָן מען נישט נעמען היין און צוריק. אמת איז איינס.

שמחה מאיר האָט גלייך געוואָרפן אַן אומחן אויף דעמאָזיקן נייעם מלמד זיינעם. דעם יידס רייד זענען אים געווען נאָריש, פרעמד, גאַרנישט צו

באגרייפן. זינט ער איז געווען אין לאַדזש, האָט ער נאָך אַזעלכע ווילדע רייד פון קיינעם נישט געהערט.

— אַ צעדרייטער, — האָט ער גלייך איינגערוימט זיינע צוקונפטיקע שוואַגערס, וואָס זענען געזעסן לעבן אים, ביז דערויף, וואָס מען לאָזט אים נישט באַווייזן זיין למדנות.

איבערשפּאַרן דעם ר' נאַסקען, האָט ער דערזען, וועט ער שוין נישט, יענער לאָזט זיך נישט פאַרדרייען, אָבער נישט אַריינקוקן אין דער גמרא קאָן מען ביי אים. ער האָט מיט זיין פלינקן בליק גלייך געכאַפּט, אַז דער ייד איז נישט קיין מלמד, קאָן זיך נישט אויס אויף די מלמדישע קונצן. ר' נאַסקע האָט נישט געקוקט, ווער עס קוקט יאָ אַריין אין דער גמרא, ווער נישט. ער איז אַזוי פאַרטיפּט געווען אין לערנען, אַז ער האָט קיין זאָך פאַר די אויגן נישט געזען. מיט אַמאָל פלעגט ער גאָר איבעררייסן דאָס לערנען און זאָגן מוסר, גאָר נישט ווי ביי פּוילישע יידן, נאָר ווי ביי ליטוואַקעס אין די ישיבות. שמחה מאיר האָט גלייך דערויף אַרויסגעצויגן אַ פעשל קאַרטן פון דער הויז־קעשענע און אויפן וואונק איינגעטיילט די איבעריקע תלמידים ביים טיש. די תלמידים, מערסטנס נגידישע בחורים, זאָטע, צעבאַלעוועטע און עלטערע פון שמחה מאיר, האָבן אין אים דערפילט אַן אייגענעם מענטשן און אים גענומען מיטפירן מיט זיך אין באַהאַלטענע לאַדזשער ווינקלעלעך, וואו מען קאָן שטילערהייט לעבן אַ טאַג. חיים אַלטערס יונגען האָבן גאָר אַפּגעלעבט.

לאַדזש האָט געהוליעט. די שטאַט איז געוואקסן מיט יעדן טאַג, מיט יעדער שעה. מען האָט געהאַלטן אין איין בויען, מויערן. אויסלענדער זענען געקומען אַפּט, אַלערליי רייזנדע, האַנדלס־פאַרשטייער. פון דייטשלאַנד זענען כּסדר געקומען אינזשיניערן, מייסטערס. פון ענגלאַנד זענען כּעמיקער אַנגעקומען, מוסטערצייכענער. פון רוסלאַנד האָבן גרויסע סוחרים, קאַצאַ־פעס אין בלויע קאַפּאַטעס און אין ברייטע הויזן איבער קורצע לאַקירענע שטיוול, געצויגן אַהער און געהאַנדלט און געהוליעט. יידישע וואַיאַזשאַרן, קאַמיסיאָנערן, אַגענטן, פּריילעכע יונגען, וויצלער, הוליאַקעס האָבן זיך וואָס מער באַזעצט אין שטאַט. לאַדזשער יונגעלייט האָבן גענומען אַנטאָן זיך גויאישע קליידער, אַפּגאַלן די בערד. רעסטאָראַנען, קאַבאַרעטן, שפּיל־הייזער האָבן זיך געעפנט אַלע מאָל נייע און זענען פול געווען מיט געסט. אונגאַרישע טענצערינס האָבן אַנגעשמעקט די נייע גאַלד־שטאַט און גע־קומען דאָ פאַרברענגען. וואַנדערנדיקע טרופּעס, צירקן, האָבן געצויגן פון וואַרשע, פעטערבורג, בערלין און בודאַפעסט. רוסישע באַאַמטע, אַפּי־צירן האָבן גענומען כאַבאַר, פאַרקויפט אויף עבירות, געשיכורט, געהוליעט און געוואַרפן זיך מיט געלט. לאַדזש האָט געטרונקען, געזונגען, געטאַנצט, אַפּלאַדירט אין די טעאַטערס, געזינדיקט אין די פּריילעכע הייזער און גע־שפּילט אין קאַרטן. חסידיש־נגידישע יידן זענען אַנגעשטעקט געוואָרן פון דער הפּקרות. באַלעבאַטישע יידן האָבן גענומען גיין אַפּט אין די כּשרע

רעסטאָראַנען, וואו קעלנערס מיט זיידענע יאַרמולקעס דערלאַנגען פעטע גענדענע פּאַלקעס און פליישיקע קעלנערקעס טראָגן צו מיט אַ שמיכל גע- טריקנטע אַרבעס און שוימיק ביר. חסידישע יונגעלייטלעך, לידיקגייערישע קעסט-איידעמלעך, האָבן בגנבה געשפילט אין די חסידים-שטיבלעך אין קאַרטן, קיין וואַרט תורה נישט גענומען אין מויל.

די געשעפטן אין שטאָט זענען געווען גוטע, די באַשטעלונגען זענען געוואַקסן, די ברייטע רוסישע סוחרים האָבן זיך נישט געדונגען, געגעבן גוט צו פאַרדינען. אין די פאַבריקן און אין די ווערקשטאַטן האָבן די אַרבעטער געאַרבעט אַן איבעררייס, פון די כוחות זיך אַרויסגעשלאָגן.

און אויך די נגידישע יינגלעך און חתן-בחורים אין די גלאַנציקע אַל-פאָגענע געהאַקטע קאַפּאַטקעלעך, אין די געמזענע שטיוועלעך און מיט די גראַבע גאַלדענע חתנישע זייגערס אין די קעשענעס, האָבן געלעבט אַ גוטן טאָג. אין באַהאַלטענע ידישע הייזער האָבן זיי געשפילט אין קאַרטן, געגעסן גע- טריקנטע פּלעצלעך, געבראַטענע גענדולעך אין דער וואַכן, געמאַכט שנעפּס- לעך און געכאַפּט אַפילו אַ נאַענטע באַקאַנטשאַפט מיט די דינסט-מיידלעך, וואָס האָבן דערלאַנגט צום טיש.

דעם גרעסטן דערפאַלג ביי די דאָזיקע נגידישע בחוריםלעך האָט גע- האָט שילם „סראַקער“, ער איז געווען אַ בעקער, דער שילם, געבאַקן זיס געבעקס און שטענדיק איז ער אַרומגעגאַנגען איבער דער גאַס מיט אַ פאַר- מעלטער באַרד, מיט אַ פאַפירענעם שקאַרמיץ אויפן קאַפּ און אין די בלויע אונטערהויזן מיט אַ טלית-קטן פון אויבן. אָבער מיט דער בעקעריי האָט ער זיך ווייניק פאַרנומען. דאָס האָט געטאָן זיין ווייב די בעקערין צוזאַמען מיט די געזעלן, די יונגען, שילם אַליין האָט געהאַט בעסערע געשעפטן, ער איז געווען אַ קאַרטן-שפילער, אַ לאַדזשער „סראַקער“.

אין זיין אייגן הילצערן איינשטאַקיק הייזל, אויפן ערשטן שטאַק איבער דער לעקעך-בעקעריי, זענען שטענדיק ביי אים געזעסן ביים טיש אַ סך חסידישע בחורים און געטראַסקעט אין קאַרטן. געשפילט האָט מען גרויס און זעלטן אַז מען האָט געוואונען. דער באַלעבאַס אַליין האָט אָפּגע- וואונען דאָס גאַנצע געלט. אָבער וואָס מער מען האָט ביי אים פאַרשפילט, אַלץ מער האָט מען צו אים געקלעפט. וואַרעם ער איז געווען אַ גוטער ייד, דער שילם, אַ פריילעכער, אַ וויצלער, און ער האָט שטענדיק געטרויט געלט די נגידישע בחוריםלעך. ער האָט זיי בלויז געלערנט, ווי אַזוי זיך צוצוכאַפּן צום טאַטנס שופלעדל און מאַכן אַ „קראַץ“. ער האָט אויך געליען געלט אויף וועקסעלעך, וואָס זענען אויסגעשטעלט געוואָרן אויף לאַנגע טער- מינען, אויף דער צייט, ווען די בחוריםלעך וועלן ווערן יונגעמאַנטשיקלעך, באַלעבאַטימלעך און קענען אָפּצאַלן די וועקסעלעך פון זייערע נדנש מיט אַ סך פּראַצענט. ער האָט געגעבן געלט וויפיל מען האָט געוואַלט און ווען מען האָט געוואַלט.

אין דער גרויסער שטוב זיינער, וואו אויף די ווענט זענען געהאַנגען

א סך אויסגעשטריקטע בילדער, ווי אזוי אברהם אבינו ברענגט זיין זון יצחק אויף דער עקידה, ווי פרעהס טאכטער ציט ארויס משהן פון טייך און ווי די שבטים פארקויפן זייער ברודער יוסף צו די ישמאלים קיין מצרים, איז תמיד געווען געפאקט. אויבן-אן איז געזעסן שילם בעקער אין פאפיר-רענעם שקארמיץ אויפן קאפ און אין די בלויע אונטערהויזן און ער האט פלינק טאשירט די קארטן. ער האט כסדר געווארפן מיט פאפירענע באנק-נאטן, קערבלעך, דרייערלעך און פינפערלעך, וואס זענען פארמעליקט גע-ווארן אין זיינע הענט. די טעכטער זיינע, פליישיקע מוידן, האבן דערלאנגט צום טיש צוצובייסן, געבראטענע גענדזלעך, פופיקלעך, דארע גריוון, פלעצ-לעך, ווייכן שטרודל און פלעשער ביר. א רויך פון פאפיראסן, א קלינגעריי פון געלט, חסידישע זמרלעך, קארטן-חכמות, צוויידייטיקע וויצן, געשרייען, קריגערייען, איבערבעטענישן האבן זיך געמישט געדיכט אין איין קנויל-פארן פענצטער איז געזעסן א יינגל אויף דער וואך, צו ווארענען באצייטנס, ווען א טאטע פון א זון א שפילער וועט זיך ווייזן.

די צוויי דינסט-מידלעך, די שיקסעס, האבן שוין שטענדיק געוואוסט, ווי אזוי אראפצופירן בסוד אימעצן פון די בחורים, וואס ווילן עס, אין קליי-נעם שטיבעלע אין קעלער, צווישן די זעק מעל, וואו עס איז דומפיק און פינצטער סיי בייטאג, סיי ביינאכט.

און ר' נאסקעס תלמידים זענען דא אפט געסט געווען, מער אפגעזעסן ביי דעם בעקער ווי ביי דעם מלמד זייערן. ר' חיים אלטערס זין, די טעמפע פליישיקע בחורים מיט די יצר-הרע-פרישטשעס אויף די דיקע באקן, וואס לאזן שוין ארויס די ערשטע הערעלעך, האבן גוט געלערנט זיך ביים שילם «סראקער» ווי אזוי צו מאכן א «קראץ» ביים טאטן אין שופלעדל. זיי האבן דעם בעקערס לערע א סך פלינקער אויפגעכאפט איידער דעם מלמדס. זיי האבן א סך געלט, וואס ליגט ביי דעם טאטן זייערן אומגעציילט, אן חשבון, געבראכט צום בעקער און איבערגעלאזט עס אין זיינע שטענדיק פארמעליקטע הענט. אויך אין פינצטערן קעלער-שטיבל זענען זיי אפט געגאנגען. זיי האבן גאר קיין מזל נישט געהאט אין קארטן, אלץ פארשפילט. פונקט אזוי האט שמחה מאיר געוואונען. ער האט גלייך אויפגעכאפט שילם בעקערס שטיקלעך ביים שפילן און אים גענומען אין די הענט אריין, נישט געלאזט זיך פון אים, איבערגעקליגלט אים. שילם «סראקער» האט דעם פיפיקן פארשוין אפגעשאצט און געשפילט מיט אים ארנטלעך, ווי מיט אן איי-גענעם גוטן ברודער. נאר אין א קורצער צייט האט שמחה מאיר שיינע עטלעכע הונדערט רובל אָנגעוואונען און זיי אוועקגעגעבן אויף פראצענט טאקע צו זיינע אייגענע צוקונפטיקע שוואַגערס, כדי זיי זאלן נאכאמאל ביי אים פארשפילן.

און ר' נאסקע איז געזעסן ביי די גמרות און אפילו נישט געמערקט, ווער עס איז דא ביים לערנען און ווער עס פעלט. דער עולם איז מער אפ-געזעסן ביי שילם בעקער ווי ביי דער גמרא. בלויז דאנערשטיק, אין לעצטן

טאָג פון דער וואָך לערנען, ווען מען האָט געדארפט זיך אויסלערנען דעם שיעור, טאָמער וועלן טאָטעס שבת בייטאָג פאַרהערן, האָבן די יינגלעך גענומען לערנען און צולייגן קאַפּ. שמחה מאיר האָט ווי אַלעמאָל געוואָלט פירן די גרענדע, זיין דער עילוי צווישן די תּברים, און ער האָט געשריגן, כדי ר' נאָסקען איבערצושרייען און פאַרטומלען. נאָר ר' נאָסקע האָט אים איבערגעריסן.

— זאָג דו, ניסן, דעם שיעור, — האָט ער געזאָגט צו זיין יינגל, — און גיב זיי צו פאַרשטיין.

ניסן, אַ בר-מצוה-יינגל, פונקט אזאָ ברויך-הויטיקער, בייניקער און שוואַרץ-אויגיקער ווי דער טאָטע זייער, וואָס פעלט אים נאָר צו אַ באַרד, ער זאָל זיין אינגאַנצן ענלעך אויף דעם מורה הוראה, האָט אויפגעמישט די גמרא און קלאָר און הויך איבערגעזאָגט דעם שיעור פאַר אַלע יינגלעך. שמחה מאיר האָט פאַר כּעס געשטויסן ניסנען אונטערן טיש מיט די פּיס. קיין זאָך האָט אים נישט אַריינגעבראַכט אין אַזאָ כּעס, ווי אַז מען האָט זיך אַרויסגעוויזן העכער פאַר אים.

קאַפיטל עלף

פונקט ווי די תּלמידים האָבן גענאַרט ר' נאָסקען, אַזוי האָט אים גענאַרט זיין אייגענער זון, דאָס בר-מצוה-יינגל ניסן. נאָר ר' נאָסקע האָט נישט געוואוסט דערפון.

ער האָט נישט ליב געהאַט דעם פּאָטער, ניסן, ער האָט אים פאַר-אַכט, געטראַגן אַ שנאה אויף אים. ער האָט אים נישט געקאַנט מוחל זיין, וואָס ער לאָזט שטענדיק די שטוב אין דחקות, וואָס די מוטער זיינע גייט שטענדיק אַרום אַ פאַרוויינטע מיט אַ נאַס טיכל אַרום קאַפּ, וואָס די שוועס-טערלעך זיינע וויינען זיך אויס די אויגן איבער אַ קליידל, אַ פאַר שיך. און ער האָט אים אויך נישט געקאַנט מוחל זיין זיין אייגן יינגליש לעבן, וואָס ווייסט גאַרנישט פון קיין פרייד. נאָר שטענדיק פון תּורה, מוסר און מרה-שחורה.

פון קינדווייז אָן, ווי נאָר ניסן איז צום שכל געקומען, און געקומען צום שכל איז ער פרי, ווען אַנדערע יינגלעך שפּילן זיך נאָך אין יאָגעלעך, איז געפאַלן אויף אים דער שווערער יאָך פון שטוב. פון קינדווייז אָן האָט ער געהערט דער מוטערס קרעכצן און אירע שטעכווערטלעך אויפן פּאָטער. אַן איידעלע, אַ בלאַסע, אַן אויסגעצערטלע נגידישע טאַכטער, האָט זי זיך בשום אופן נישט געקאַנט צוגעוואוינען צו אַרעמקייט ביי איר מאָן דעם בטלן. זי האָט נישט געקאַנט פאַרטראָגן די קיך, די טעפּ, די אַרעמע שכנות מיט זייערע פּראַסטע רייד, דעם גאַנצן ביטערן גורל, וואָס פּראַסטע אַרעמע ווייבער טראָגן אַזוי געדולדיק אויף זייערע רוקנס. זי האָט געהאַט טענות

שטענדיק צום פאטער אירן, וואָס צוליב זיין יאָגן זיך נאָך אַ גוטן איידעם, האָט ער אָן אייגענע טאַכטער אומגליקלעך געמאַכט אויפן גאַנצן לעבן, נאָך מער האָט זי געהאַט טענות צו איר מאַן, דעם שלים-מזל, וואָס טויג נישט צו קיין שום זאַך, וואָס אַנטלויפט פון מענטשן, פון געלט. זי האָט אים נישט אויפגעהערט באַרעדן פאַר די אייגענע קינדער, אויסלאַכן אים, מאַכן אים צו געלעכטער. איבערהויפט האָט זי אים פאַרמיאוסט אין די אויגן פון איר אייגענעם זון ניסן.

— נאָ, אָט גייט ער, דער טאַטע דיינער, — האָט זי געוויזן מיט אַ שפי-ציקן שפּאַטישן פינגער אויף דעם מאַן אירן. — אָט גייט ער, דער שלים-מזל, קוק אים נאָר אָן, ווי ער גייט אויף די גלייכע ווענט...

פון קינדווייז אָן האָט ער זיך צוגעהערט צו די טענות פון די אַרעמע קרעמער און מאַרק-זיצערניס, וואָס קומען מאַנען פאַר עסנוואַרג און שווערן ביי נאַמנות, אַז זיי וועלן מער נישט באַרגן. ביי יעדער מאָל מאַכן שבת, צאָלן דיר-הגעלט, נעמען פאַר אַ קינד אויף אַ קליידל, איז געקומען צו גע-וויינען, טענות. אַבער דער פּאָטער האָט דערפון נישט געוואוסט, נישט געוואָלט וויסן. ער איז געזעסן ביי זיך אין שטיבל, פאַרשלאָסן די טיר אויף אַ דין קייטלעל און געלערנט אַדער געשריבן חידושים אויף דער תורה מיט זייער קליינטשינקע אותיעלעך.

דער גאַנצער עול פון דער שטוב איז געפאַלן אויף דעם קליינעם ניסן, אויף דעם איינציקן מאַנסביל אין שטוב. פון דער פריסטער קינדהייט אָן האָט ער געטראָגן דעם יאָך אויף זיינע שמאַלע אַקסלען. ער האָט געמוזט גיין צו די רייכע נאָר שלעכטע פעטערס בעטן אַלעמאַל אויפסניי געלט. ער האָט געמוזט באַזאָרגן ווינטער די שטוב מיט האַלץ, רופן אַ באַלמעלאַכע, ווען עס ווערט עפעס קאַליע, אַריינשלאָגן אַ טשוואַק אין אַ וואַנט, צוקלאַפן אַ ברעטל, וואָס פאַלט אַראָפּ, אַפרוקן אָן אַלמער פון וואַנט, טאָן יעדע מאַנסבילישע אַרבעט, וואָס איז דאָ אַזויפיל צו מאַכן אין אַרעמע שטובן. דער פּאָטער האָט מיט אים געלערנט, אַבער זיין לערנען איז געווען פול מיט אומעט, מרה-שחורה. קיינמאַל פלעגט קיין מענטש אין שטוב נישט אַריינקומען, אויסער די אַפגעריסענע וויבער מיט די שאלות. קיינמאַל האָט מען קיין לאַך נישט געהערט, קיינמאַל איז קיין פרייד נישט געווען אין שטוב. דער פּאָטער האָט תמיד נאָר גערעדט פון דער תורה, פון דער נאַרשיקייט פון דער וועלט, פון דעם הבל-הבלים פון מענטשלעכן לעבן און פאַרגעניגנס. יעדער זיפּץ זיינער האָט אַ שטיק האַרץ אויסגעריסן.

— האָב מורא פאַר גאַט, — האָט ער אָפט אינמיטן לערנען אים דער-מאַנט, — הערסט ניסן?

נאָך אומעטיקער ווי אין די וואַכן-טעג זענען געווען די שבתים און יום-טובים. אָן אַ שיעור תפילות האָט ר' נאַסקע געהאַט צו זאָגן אין די שבתים און יום-טובים, אָן אַ שיעור ספרים צו לערנען. ער האָט מעביר געווען די סדרה שעהן לאַנג, געזאָגט זוהר, געדאָונט אין אַלטע גראַבע

סידורים, אין וועלכע די תפילות זענען לענגער ווי אין די געוויינלעכע סידורים. אליין, בלויז מיט ניסנען, האָט ער זיך אַרומגעדרייט איבערן בית-המדרש, מיטן טלית איבערגעדעקט איבערן קאַפּ, און געזאָגט, געלערנט מיט אַן איינעסנדיקן טרויעריקן ניגון. דעם יינגל איז פאַרגאַנגען דאָס האַרץ, אומעטיק געוואָרן פון דער בית-המדרשדיקער ליידיקייט, פּוסטקייט און אומעט, נאָר עס האָט גאָר קיין סוף נישט גענומען צום פאַטערס זאָגן און ברומען. ער פלעגט פאַרטיק ווערן מיטן דאָווענען ערשט אין מיטן טאָג שוין, ווען די יידן האָבן שוין לאַנג געהאַט אַפּגעגעסן און געשלאָפּן שוין נאַכמיטאָג.

די מוטער מיט די מיידלעך אין שטוב האָבן זיך קיינמאַל נישט געקאַנט דערוואַרטן אויף די מאַנסבילן און אליין אַפּגעגעסן, אַן הערן קידוש. דאָס עסן איז געווען פאַרשטאַנען, קאַלט. ביים טיש איז געווען אומעטיק, דאָס שפּעטע עסן בלויז מיטן פאַטער האָט קיין טעם נישט געהאַט, ס'איז געבליבן שטעקן אין האַלדן. פּונקט אזוי אומעטיק און פול מיט טרויער זענען גע-ווען די זמירות, וואָס דער פאַטער האָט נישט געזונגען נאָר געברומט. און ווי נאָר ער האָט אַפּגעגעסן, לאַנג געבענטשט דערנאָך, האָט ער שוין ווי-דער גענומען אַ ספר אין דער האַנט און געלייגט זיך בייטאָג, כדי צו דרימלען אין שבת, ווי דער דין איז.

— ניסן, — האָט ער געזאָגט, — נעם אַ ספר אין האַנט, לייג זיך צו,

שבת דאַרף אַ ייד שלאָפּן.

און ער האָט פיינט געהאַט דעם פאַטער זיינעם, ניסן. געהאַסט אים פאַר דער מוטער, פאַר די שוועסטערלעך, פאַר דעם אומעט. פאַר די שטענ-דיקע געוויינען און קרעכצן. פאַר די פאַרשטערטע יום-טובים, פאַר זיין גאַנץ יינגליש אַרעם לעבן. צוזאַמען מיטן פאַטער האָט ער פיינט געהאַט די ספרים זיינע, וואָס רעדן שטענדיק פון פייך, וואָס זענען פול מיט מוסר און מרה-שחורה; די תורה זיינע, וואָס איז שווער, פאַרדרייט, גאַרנישט אַרויסצוקריכן פון איר; די תפילות, וואָס זענען דאָ אזויפיל, אַז עס איז גאָר קיינמאַל פון זיין נישט פריי צו ווערן; דאָס יידישקייט דאָס גאַנצע, וואָס דריקט, באַשווערט מיט מצוות און מעשים טובים און לאַזט גאָר קיין מנוחה נישט; און מער פון אַלעם האָט ער געהאַסט זיין גאָט, דעם פאַטערס גאָט, דעם גרויזאַמען, דעם אומברעמנותדיקן, דעם נוקם-ונוטרדיקן, וואָס פאַרלאַנגט פון מענטשן רק ער זאָל אים דינען, דאָווענען צו אים, פאַסטן, פייניקן זיך, מורא האָבן, לערנען זיין תורה, גאַרנישט זיך אליין אין זינען האָבן, גאָר קיין ווילן נישט האָבן, נאָר אַלץ פאַר אים; וויפיל מען זאָל זיך נישט מוסר-נפש זיין פאַר אים, איז אים אַלץ נאָך ווייניק, איז ער אַלץ נישט באַפרידיקט און פאַר כעס שטראַפט ער, בראָט, ברענט און מאַטערט...

צוליב גאָט, האָט ניסן געוואוסט, וואָס פאַרלאַנגט אזויפיל פאַר זיך, איז ביי זיי אין שטוב אַרעם און פינצטער, צוליב אים איז די מוטער קראַנק, גייען די שוועסטער אַן שיד, גייט ער אליין, ניסן, שטענדיק אין איין פאַר-

לאטעט קאפאטקעלע, תמיד אין אויסגעדרייטע שטיוועלעך; צוליב אים אין איין שטוב נישטאָ קיין פרייד, קיין פרייע מינוט, נאָר שטענדיק זאָרג, מרה-שחורה און זיפצן. און ער האָט פיינט געהאַט גאַט, געהאַסט אים פיל מער ווי דעם פאַטער. פאַר כעס האָט ער אים איבערגעהיפט אין דאווענען, געריסן פאַפיר אום שבת, געקוקט אויפן צלם פון דער קירכע, געגעסן מילכיגקייט, נישט וואַרטנדיק קיין זעקס שעה נאָך פליישיקייט, נישט געפאַסט קיין תעניתים און געליענט אַפיקורסישע ביכלעך ביי פייוועלע דעם שמאַטע-הענדלער אין שטוב.

פייוועלע דער שמאַטע-הענדלער האָט געוואוינט אין עק שטאַט שוין האַרט ביי די פעלדער. אויף דעם גרויסן הויף זיינעם זענען גריבער געווען אויסגעגראָבן, אין וועלכע מיידלעך זענען געזעסן און סאַרטירט און געקראַצט מיט אייזערנע קעם ריוויקע פעק שמאַטעס, וואָס מען האָט דאַרט כסדר גע-בראַכט צו פירן. אָט די שמאַטעס, גערייניקט און געוואָשן, האָט פייוועלע דער שמאַטע-הענדלער פאַרקויפט צוריק אין ביליקע פאַבריקן, וואָס האָבן דערפון שלעכטן גאַרן געמאַכט. אָבער פונקט ווי פייוועלעס הענט זענען געווען איינגעטונקט אין שמאַטעס, אַזוי איז זיין קאַפּ תמיד געווען איינגע-טונקט אין אַפיקורסות און אין אויפקלערונג. אַ קליין-געוויקסיקער, אַ שנעלער, מיט אַ פאַרפעסטט קאַפעליושל אויף די געקרייזלטע און פאַרשטייבטע האָר, מיט גלאַנציקע אויגן, וואָס קוקן אַרויס פון פריילעך-צעקניישטן שטויביקן פנים, מיט שטיקלעך צויטן און פעדעם אין געקרייזלטן בערדל, אַ פאַרנומענער מיט די שמאַטעס, אַרבעטאַרינס, באַלעגאַלעס, סוחרים, האָט ער שטענדיק געפונען צייט גענוג, אויף לויפן מיילן ווייט, ווען נאָר עס איז אַנגעקומען אַ ניי אַפיקורסיש ספר.

אין דער גרויסער דירה זיינער, וואָס איז פול מיט טעכטער, אַנגעוואָרפן מיט פאַפירן, וועקסעלעך, בעטגעוואָנט, זענען ביי אַלע אַפגעשטילטע ווענט געשטאַנען פולע אַלמערס מיט ביכער און ספרים, וואָס ער איז גאַרנישט מיד געוואָרן קויפן, אויסגעבנדיק אַ פאַרמעגן אויף זיי. זיי האָבן זיך גע-וואַלגערט, די ביכער, איבער אַלע טישן, שאַפעס, אַלמערס, פאַליצעס, סיי דאָס ווייב זיינס, די פרומע יידענע, סיי די טעכטער זיינע, די צעוואַקסענע מוידן, האָבן די ביכער געוואָרפן, געשליידערט, פאַרברענט, נישט געוואַלט זיי ליידן, פונקט ווי זיי האָבן נישט געקאַנט ליידן פייוועלען אַליין, וואָס לייגט אין די ביכער אַריין דעם טאַטן און די מאַמען און האָט זיי מער ליב ווי די שטוב, ווי ווייב און קינדער.

אָבער וואָס מער זיי האָבן די ביכער אַרויסגעשליידערט, אַלץ מער האָט זיי פייוול געקויפט. אין מיטן די בעסטע געשעפטן, האָט ער געלאָזט שטיין זיינע מענטשן און געלאָזן זיך לויפן אַ צעיאַכמעטער, אַ פאַרשטייבטער, מיט די צויטן אין בערדל, ווי נאָר אַ פאַקנטרעגער האָט אים צוואויסנגעגעבן, אַז ער האָט עפעס אַן אַנטיקל, אַ ניי השכלה-ספר. די אויגן האָבן ביי אים געלויכטן פון דעם פאַרשטייבטן פנים אַרויס, ווען ער האָט מיט די הענט,

שוואַרצע פון די שמאַטעס, געגלעט די בלעטלעך פון די אַפיקורסישע ספרים. פונקט אזוי האָט ער שטענדיק געפונען צייט, געקאָנט לויפן אין עק שמאַט, כדי איבערצורעדן אַ חסידישן בחור, אַרויסצוציען אים פון בית-המדרש און אינפלאַנצן אין אים זיין אייגענע אפיקורסות און השכלה.

אין די אָונטן, אין די שבתים און יום-טובים, אין די חגאות, און אַפילו אין מיטן דער וואָך זענען שטענדיק ביי אים געזעסן חסידישע בחורים און בגנבה געלייענט די טריפהנע ביכער. פון שטיבל צו שטיבל, פון בית-המדרש צו בית-המדרש פלעגט ער גיין, אַריינקריגן בחורים, צורעדן זיי, אויפגעקלערט זיי, געשיט מיט תורה און וויסן, וואָס זענען צוזאמען געלעגן אין זיין צעקרייזלען קאַפּ, הינטער דעם פאַרשמאַלצעוועטן האַרטן קאַפעליוש. ער האָט די בחורים געגעבן געלט, געגעבן זיי צו עסן טעג ביי זיך אין שטוב, געלאָזט זיי איבערנעכטיקן, דאָס העמד פון זיך אַוועקגעגעבן, אַבי ער זאָל זיי אויפהעצן קעגן גאַט, מאַכן זיי פאַר אַפיקורסים.

ער האָט נישט געקענט רואיק איינשטיין אויפן הויף ביי די שמאַטעס און אַלע וויילע אַריינגעלאָפן און געכאַפט אַ בליק צו די בחורים זיינע, וואָס זיצן פאַרטיפט איבער די אַפיקורסישע און אויפקלערנדיקע ביכער.

— לייענסט? לערנסט? — האָט ער איבערגעפרעגט מיט הנאה —

גוט, וואויל...

פון גרויס תענוג, האָט ער גערופן דאָס ווייב, די טעכטער, זיי זאָלן דעם בחור געבן אַ גלאָז טיי, עפעס צוצובייסן. סיי דאָס ווייב זיינס, סיי די טעכטער האָבן זיך נישט געאיילט צו פאַלגן פייוולס באַפעלן, איז ער אַליין אַריין אין קיך, געברענגט טיי צו טראַגן, ברויט מיט שמאַלץ און דערלאַנגט די בחורים זיינע מיט אַזאָ שמחה, ווי פרומע ווייבער באַדינען אַ פרומען בחור אַ טאַג־עסער, וואָס לערנט תורה.

אַ סך מאָל פלעגט ער גאָר אַליין זיך אַוועקזעצן מיט אַלע זיינע בחורים ביים טיש און געלערנט מיט זיי די שווערע ספרים, אויפגעקלערט זיי פֿיֿ לאַזאַפישע ווערק, שיטות, מיט לייכטנדיקע אויגן, מיט אַ גמרא־ניגון, קראַצנ־דיק אין פאַרטיפטקייט דאָס בערדל, וואָס איז תמיד פול מיט צויטן, האָט ער געזאָגט פאַר די בחורים אפיקורסות מיט אַזאָ ברען און פיער, ווי אַ מגיד אַ דרשה, אין די שבתים זענען די שטובן זיינע געווען פול מיט בחורים. אין די זיידענע קאַפּאַטעס, אין די סאַמעטענע היטלען און יאַרמולקעס, זענען זיי געזעסן ביי זיין גרויסן טיש, געגעסן טשאַלנט, געטרונקען שבתדיקע טיי, וואָרעם נישט דאָס ווייב פייוולס, נישט די טעכטער האָבן געוואַלט קאָכן אום שבת, אויבן־אָן איז געזעסן פייוועלע אין דעם פאַרשמאַלצעוועטן סורדוט, געגלעט זיך דאָס בערדל, געבליצט מיט די אויגן פון פאַרקניטשטן פנים אַרויס און געלערנט, געזאָגט מאמרים, געלערנט פילאָזאָפיע און מאַטעמאַטיק, גע־שיכטע און אַסטראָנאָמיע, געאַגראַפיע און ביבל־קריטיק.

ער האָט אויסגעטייטשט שווערע שטעלן אין תנ"ך, קלאָר געמאַכט די גמרא, אַפגעלאַכט פון רעליגיע, צוגערעדט צו בילדונג, השכלה און אַרבעט.

— נאָר בילדונג, שכל און אַרבעט, קינדער — האָט ער אַלעמאַל אויפסניי
דערמאָנט.

טאַמער האָט ער אַריינגעקריגן אַ נייען מענטשן, איז ער געווען גליק־
לעך, אַלע קרייזעלעך פון זיין בערדל האָבן געקוואַלן פון נחת. פאַררוקנדיק
די פאַרהענגלעך, פאַרשפאַרנדיק די טירן פאַר דעם אייגענעם ווייב, פאַר
וועלכער ער האָט מורא געהאַט, האָט ער נאָכן שבתדיקן טשאַלנט פאַררויכערט
אַ ציגאַר און אַלעמען איינגעטיילט פאַפּיראַסן.

נישט אַלע האָבן גלייך געוואַלט רויכערן אין שבת. טייל האָבן זיך נאָך
געקווענקלט. אָבער אַנדערע האָבן פאַררויכערט, געלאָזט צורלהכעיסדיקע
קנולעכלעך רויך דורך דער נאָז גלייך אויף די שבתדיקע לייכטער אַרויף.
ביי פייוועלען האָבן אַלע קנייטשן פון זיין האַריק פנים געקוואַלן פון נחת.
קוקנדיק אויף די רויכערער. מיט זיי איז ער שוין געווען זיכער, אַז ער
האָט זיי געראַטעוועט, אַז זיי געהערן צו אים.

צווישן די אַלע בחורים איז אויך ניסן דעם מורה הוראהס אָפגעזעסן
זיינע טעג ביי פייוועלען דעם שמאַטע־הענדלער און געשלונגען די ביכער זיינע
איינס נאָך דאָס אַנדערע.

מיט זיין געניט אויג פון אַ משכיל, האָט פייוועלע דערזען אין דעם
באַלוטער דיינס יינגל אַן אומרויאַקייט, אַז ער זוכט און נישטערט עפעס, אַז
ער רייסט זיך פון דער שטוב, און ער האָט אים אַריינגעצויגן צו זיך. ער
האָט קיין טעות נישט געהאַט. דער בר־מצוה־ב־חור האָט זיך מיט אַזאָ
דורשטיקייט געוואָרפן אויף די ביכער ביי אים אין הויז, ווי אַ הונגעריקער
הונט וואָרפט זיך אויף אַ בייץ. ער האָט געשלונגען די לשון־קודשדיקע
השכלה־ספרים, און פייוועלע האָט אים געהאַלפן. ער האָט גלייך דערזען,
אַז דער קליינער האָט אַן אָפגענעם קאַפּ, אַז איידער מען זאָגט אים נאָך אַרויס
אַ וואָרט, כאַפט ער שוין צען. און ער האָט אים געהאַלטן ווי אַן אבן־טוב,
ער האָט אים געלערנט, אויפגעקלערט, שעהן מיט אים גערעדט און באַוואונ־
דערט אים.

— ניסן, — האָט ער געזאָגט, — כּווער בטל פאַר דיר, הערסט!
זיין פאַטער האָט, ווי שטענדיק, נישט געוואוסט, וואָס אַרום אים טוט
זיך. אַ פאַרטראַכטער, אַן אויסגעטוענער פון דער וועלט, האָט ער נישט
געזען, ווי זיין זון איז פרעמד פון אים, ווי ער פאַרשווינדט אויף גאַנצע
שעהן, ווי ביי דער גמרא נאַרט ער אים און לייענט אַפּיקורסות אין זיינע
אויגן.

— ניסן, — האָט ער אים אָפט געמונטערט. — האָב מורא פאַרן
אויבערשטן, הערסט?
— כּהער, — האָט ניסן געזאָגט מיט שפּאַט, איבערמישנדיק אַ בלעטל

אין בוך.
דאָס נאָרן דעם פאַטער זיינעם, דאָס פאַרראַטן אים אין די אויגן האָט
אים אַ געוואלדיקע הנאה פאַרשאַפט.

ער האָט געלייענט בייטאָג און ביינאַכט. גאַנצע נעכט איז ער געלעגן וואָך אויף זיין שמאַלער שלאָפבאַנק און ביי די שטיקלעך ליכט, וואָס ער האָט פון בית-המדרש אַהיימגענומען. האָט ער געזוברעוועט די ביכער. ער האָט געלייענט אַלץ, געלערנט אָן אַ סיסטעם, אָן אַן אַרדענונג. אַלץ נאָר, וואָס ער האָט אָנגעטרעפֿן ביי פייוול דעם שמאַטע-הענדלער אין אלע אַלמעריס און פּאַליצעס. ער האָט געלערנט דייטש פון מענדלסאָנס „ביאור“, וואָס איז מיט רש"י-אותיות געדרוקט, און ער האָט געאַרבעט ביים מורה נבוכים פון רמב"ם. ער האָט געשלונגען די מאמרים אין די „השחרס“, וואָס זענען פון פיל ליענען געווען צעשיט ווי די שמות, און ער האָט געקוויקט זיך מיט די אויפקלערערישע מעשיות און שירים פון סמאָלענסקי, מאָפו, אד"ם הכהן, גאַרדאָן און אַנדערע משכילים פון דער צייט. צוזאַמען מיט די מאמרים פון קראַכמאַל, מיט די געשיכטעס פון כוורי, פּאַנטאַטישע רייזע-באַשרייבונגען, לשון-קודשדיקע ספרים איבער אַסטראָנאָמיע און העכערע מאַטעמאַטיק, האָט ער באַצייטנס, נאָך רעכט נישט צעקייענדיק די דייטשע שפראַך, געכאַפט זיך צו די פּילאָזאָפֿן, צו מענדעלסאָן און מיימאַן, צו שפינאָזאַ, קאַנט און שאַפּענר-הויער.

אין זיין קאַפּ האָט געהערשט אַ תּוהו־וּבּוהו, ווי אין פייוועלעס אַלמעריס, וואָס זיין ווייב און טעכטער האַלטן אין איין צעוואַרפֿן. ביי דעם אַלעמען האָט ער נאָך אויך געכאַפט דעם טאַטנס שייער יעדע וואָך און איבערגעזאַגט אים פאַר די תּלמידים, וואָס האָבן געהאַט די קעפּ ביי שילם בעקער אין די קאַרטן.

זיי האָבן זיך גלייך פּיינט געקריגן, דעם טאַטנס תּלמידים, מיט ניסנען דעם מורה-הוראהס. זיי האָבן אים נישט פאַרגונען דעם גוטן קאַפּ זיינעם, דאָס, וואָס שטענדיק ווייסט ער דעם שייער, פּלאַנטערט נישט מיט דער צונג און טייטשט אויס גלאַטיק און פאַרשטענדלעך, ווי ער וואַלט אין מויל אַרייַנגעלייגט. איבערהויפט האָט אים דאָס נישט געקאַנט מוחל זיין שמחה מאיר. ער האָט אים צוגענומען די מערכה צווישן די יינגלעך, אויסגעכאַפט אים דעם עילוישן קאַפּ. ניסן ווידער האָט נישט געקאַנט זיי מוחל זיין די שיינע קאַפּאַטקעלעך, וואָס זיי האָבן געטראָגן, די נייע זיידענע היטלעך, די זיידענע האַלדו-טיכלעך, די גלאַטיקע שטיוועלעך און די גאַלדענע זייגערלעך, וואָס די יונגע חתנימלעך האָבן שוין געטראָגן און אַלעמאַל זיך מיט זיי געשפּילט.

צווישן אַלע איז ער געווען דער איינציקער, וואָס האָט געטראָגן אַ צייגן כאַלאַטל, שטענדיק אויסגעוואקסן און פאַרלאַטעט, אויסגעדרייטע שטיוול, אַ צעשיט זיידן היטל, דורך וועלכן דער טאַוול קוקט אַרויס. צווישן דעם נייקייט און נגידישקייט פון די יינגלעך אַרום האָט זיין אַרעמקייט נאָך מער אַרויסגעשריגן. מער נאָך דערפון האָט ער געליטן, וואָס זיי מאַכן חווק פון דעם טאַטן זיינעם ביים טיש, נאָרן אים און מאַכן צום נאָר. ביי זיין גאַנצער שנאה צום פּאָטער זיינעם, האָט ער נישט געקאַנט פאַרטראָגן,

וואָס פרעמדע מאַכן חוזק פון אים. דער פּאָטער האָט נישט געזען אַלץ, און עס האָט אים געשטאַכן, ביים האַרצן פאַרקלעמט. נאָך אַ צייט לערנען צוואַמען, האָבן די תּלמידים אַפילו געפרואוּט דעם רבינס יינגל אַרייננעמען אין חברה. זיי האָבן מורא געהאַט, ער זאָל נישט דערציילן דעם פּאָטער פון זייערע קאַרטן, וואָס זיי שפּילן ביים טיש, פון זייערע וויזטן ביי שילם בעקער און זיי האָבן אים מיטגענומען מיט זיך צו שילמען. אָבער ניסן האָט נישט געפילט קיין טעם אין די קאַרטן, נישט געקאַנט זיך אפילו דערויף און ער איז גלייך אַוועק פון דאָרט. אַנשטאַט לאָזן איבערציען זיך אויף זייער זייט, האָט ער גאָר געפרואוּט זיי אַריבער צוציען אויף זיין זייט.

פונקט ווי דער פּאָטער זיינער איז געווען פאַרגלויבט אין די ספרים, גאַרנישט אַרויסגעקראַכן פון זייערע געדיכטע שורות, גאַרנישט אַראַפּגעגאַנגן גען אויף אַ האַר פון זייערע געדאַנקען און רייד, אַזוי האָט אויך ניסן גע- שטעקט אין זיינע אַפיקורסישע ביכער, וואָס ער האָט עוסק געווען אין זיי בייטאַג און ביינאַכט. אַלץ, וואָס זיי האָבן געשריבן, איז געווען פאַר אים הייליק, גאַרנישט צו ענדערן אויף קיין האַר אַראַפּצוגיין. און פונקט ווי זיין פּאָטער האָט נישט יוצא געווען בלויז מיט זיין אייגענער יידישקייט, נאָר געוואַלט שטענדיק פאַרשפּרייטן די תורה, גאַטס רייד צווישן אַלע, אַזוי האָט אויך ניסן, פייוועלע דעם שמאַטע־הענדלערס תּלמיד, געוואַלט פאַרשפּרייטן אומעטום די רייד פון זיין נייער תורה, אַריבערצוציען אַלעמען צו פייוועלען און צו זיינע אַלמערס מיט ביכער.

שטילערהייט, בסוד סודות, האָט ער גענומען איינטענהן מיט דעם טאַטנס תּלמידים, אַריינוואַרפן רייד פון ספקות, אַפיקורסות. פייוועלע האָט געשיינט פון גליק, ווען ניסן האָט אים דערציילט פון די יינגלעך, און געשיקט מיט אים אַפיקורסישע ספרים פאַר זיי.

די נגידישע בחורים האָבן אַריינגעבליקט אין די פרעמדע ספרים און זיי גיך צוריקגעגעבן. זיי זענען געווען שווער, מען האָט געדאַרפט צולייגן קאַפּ צו זיי, און זיי האָבן נישט געהאַט קיין חשק דערצו. זייערע קעפּ זענען געלעגן ביי שילם בעקער. בלויז שמחה מאיר האָט איין ביכל דורכגעקוקט און וועגן דעם זיך איבערגערעדט נישט מיט ניסנעך, נאָר מיט זיין פּאָטער, דעם מורה־הוראה.

— רבי, — האָט ער פּלוצלונג אַ פרעג געטאָן ר' נאַסקען אין סאַמע מיטן מוסר, ווען יענער האָט געזאָגט, — די תורה איז געגעבן געוואָרן אויפן באַרג סיני פון רבונו של עולם ? ר' נאַסקען איז געוואָרן בלאָס.

— וואָס איז דאָס פאַר אַ שאלה, שמחה מאיר ? — האָט ער געפרעגט מיט שרעק.

— ווייל ניסן זאָגט, אַז משה רבינו אַליין האָט זי אָנגעשריבן פון אייגענעם שכל, — האָט שמחה מאיר כלומרשט תּמעוואַטע געענטפּערט.

ר' נאסקע איז געבליבן זיצן א פארגליווערטער. אלע האָבן געשוויגן ביים טיש. נאָך אַ היפשער פאָרגליווערונג האָט דער מורה-הוראה צוריק געקריגן דאָס לשון.

ניסן האָט געשוויגן, נישט געלייקנט.

דער פאָטער זיינער האָט זיך אָנגעהאַלטן ביי דער שטול, ער זאָל נישט פאַלן, ווי די פיס זיינע האָבן שטאַרק חשק געהאַט.

— ירבעם בן נבט, — האָט ער געזאָגט, — טאַרסט נישט זיין מיט יידן אין איין שטוב!

ניסן האָט זיך אויפגעהויבן פון אַרט, אַרויסגעגאַנגען פון שטוב און מער נישט צוריקגעקומען.

ער איז אַוועקגעגאַנגען צו אַ וועבער און אָנגעדונגען זיך אויף דער לער מיט עסן און שלאָפן. דער מייסטער האָט אים תחילת נישט געוואָלט נעמען, ווייל מיט אַ לערן-יינגל דאַרף קומען אַ פאָטער מאַכן אַ קאַנטראַקט און צוצאָלן פאַר דער לער. אָבער ניסן האָט צוגעזאָגט, אַז ער וועט מיט דעם מייסטערס כלה-מוידן לערנען עברי און אויסלערנען אונטערשרייבן זיך אויף די תנאים; אויך די יינגלעך זיינע וועט ער לערנען רעכענען און אַנשרייבן אַן אַדרעס, און דער מייסטער האָט אים צוגענומען אויף דריי יאָר. צו דער שטול האָט ער אים נישט צוגעלאָזט, ווי אלע לערן-יינגלעך, ער האָט אים בלויז געגעבן צו וויקלען ביינוול. די מייסטערין האָט אים געהייסן זיך נעמען אַ קליין בענקעלע אויף דריי פיסלעך און צוואויגן איר דאָס קינד, וואָס האָט זיך געריסן אין וויגל פון היץ און נאַסקייט.

אין דער נידעריקער גרויסער שטוב, אָנגעשטעלט געדיכט מיט וועב-שטולן, בעטן און שלאָפבענק, זענען עטלעכע געזעלן אין די בלויזע הייזן און אין די יאַרמולקעס געזעסן ביי די שטולן, גיך געוועבט, ציקלענדיק זיך ביי יעלות און גאַרגלענדיק זיך ביי חזנישע קדושהס. דער מייסטער, אַ ייד מיט אַ פאַרפעדערטער יאַרמולקע און מיט אַן אויסגעשטעפטן פאַרפעטסטן וואָטענעם שפענצער, וואָס שטיקער וואָטע הענגען זיך אים נאָך פון דער עלענבויע און וואָס ער טראָגט אים סיי אין ווינטער, סיי אין זומער, האָט אומעטום אַריינגעשטעקט די רויטע אויגן, אַכטונג געגעבן, צי מ'פושערט נישט, צי מ'גנבעט נישט, און אונטערגעיאָגט די געזעלן יעדעס מאָל, ווען אימעצער פון זיי האָט זיך אָפגעשטעלט אָפווישן דעם שווייס פון פנים אָדער פאַרדרייען אַ פאַפיראַס.

— נישט ליידיק געגאַנגען, — האָט ער געמונטערט, — יעדע מינוט ליידיק גיין איז געגליכן צו גזילה.

ביי דער קיך איז געזעסן די באַלעבאַסטע, אַ יידענע מיט אַ שוואַרץ צעקודלט שייטל, וואָס דורך די שפאַלטן זיינע קוקן אַרויס רויטע בינט-לעך אייגענע האָר. אַ חברה שוואַרצע און רויטע מוידן, איינע עלטער פון דער אַנדערער, זענען געזעסן אַרום איר אויף קליינע בענקעלעך צופוסנס, און אלע צוזאַמען האָבן זיי גיך געשאָבן קאַרטאַפּל מיט די שפיציקע מעסערס.

א רויך פון פרעגלדיק פעטס, אייל, א האַרבער ריח פון אַנגעברענטע ציבע-
לעס, צוזאַמען מיט אַ געדיכטער פאַרע פון גרויסע אייזערנע טעפּ, האָט
אַרומגענומען די שטוב. דאָס האָט מען געגרייט עסן פאַר די געזעלן.
— אַלטע, וואָס קאָכט מען היינט? — האָט גערופן אַ געזעלן פון פּלאַנ-
טער פעדעם אַרויס, ענלעך צו אַ שפּין אין שפּינוועבס. — ווידער גע-
ריישטע קאַרטאַפּלעס?

— האַלט בעסער די אויגן ביי דער אַרבעט, שוואַרצער קאַטער, —
האָט אים אָפּגעענטפּערט די באַלעבאַסטע פון דער פאַרע אַרויס, — זאָל
דיר דער קאַפּ נישט דאַרן צו די טעפּ...
דער „שוואַרצער קאַטער“ האָט גענומען גיך וואַרפן מיט די פעדעס,
נאָר צוזאַמען דערמיט האָט ער גאָר פּלוצלונג אַנגעהויבן לייזענען די מגילד.
— ארורה זרש אשת המן, — האָט ער געדרייט מיט אַ פּורימדיקן ניגון.
די געזעלן, וואָס האָבן פאַרשטאַנען גלייך, וועמען דער פּסוק מיינט,
האָבן אויסגעשאָסן מיט אַ געלעכטער און צוגעטופּעט מיט די פּיס, ווען
מען האָט דערמאָנט זרשס נאָמען.

די באַלעבאַסטע האָט גיך געשאָבן מיטן שפּיץ מעסער און געוואַרפן
האַלב־נישט־דערשיילטע קאַרטאַפּל מיט כּעס אין שוואַרצן טאַפּ אַריין, אַז
זאָסער האָט אַלץ באַשפּרִיצט.

— אַ מכה וועט עץ ביי מיר פרעסן קליסקעלעך מיט בעבלעך. —
האָט זי געשריגן צו די יונגען, — קאַרטאַפּל מיט אייל וועט עץ ביי מיר
פּרעסן יעדן טאַג, וועט עץ וויסן, וואָס זרש קאָזן...

פאַר כּעס האָט זי זיך צעבלוטטיקט אַ פינגער און געוואַרן ווילד. מיט
אַ פאַרריקט שוואַרץ שייטל איבערן געלן קאַפּ, איז זי צו די פּיל שלאָפּ-
כענק, וואָס שטייען ביי די ווענט פאַר די בעסערע געזעלן צו שלאָפּן,
און זי האָט אַרויסגעוואַרפן פון זיי די ברודיקע נישט־איבערגעצויגענע
קישנס.

— זאָל איך אַזוי דערלעבן צו פירן מיינע טעכטער צו דער חופּה,
טאַטע געטרייער אין הימל, — האָט זי געוואַלדעוועט, — צי איך וועל ענק
געבן קישנס אונטערצולייגן צוקאַפּנס. ציזענט נישט קראַנק צו כאַליען
אויף דער הוילער ערד, נישט אויף מיינע פעדערן.

ביי דער טיר, מיט איין פּוס צוואוויגנדיק דאָס קינד, וואָס די באַלעבאַסטע
האָט געהאַט אויף די עלטערע יאָרן, מיט די הענט פאַרפּלאַנטערט אין די
כיינולס, איז געזעסן ניסן, ר' נאַסקע מורה־הוראהס, און געוויקלט. די
נעזעלן האָבן פון אים געלאַכט, גערופן אים מיט צונעמען, געשיקט אים
אין קרעמל נאָך אַ שטיקל הערינג, נאָך אַ זייטיק שטיקל ברויט, די באַלע-
כאַסטע האָט זיך אויף אים געוואַרפן, ס'קינד אין וויגל האָט זיך געריסן,
נאָר ער איז ניט אָפּגעטראָטן פון זיינס. ער איז געזעסן דאָ יעדן טאַג
זיינע שעהן, צוגעקוקט זיך צו דער אַרבעט, געגעסן מיט די אויגן די

וועב־שטולן, דורכגענומען יעדן שטאַנג, יעדע שטור, כדי צו דערגיין דעם שכל דערפון, און דערביי געטראַכט וועגן זיינע ביכער.

די מוטער איז געקומען צו אים און פאַרבאַרן מיט די הענט, זעענדיק אים אין ווינקל־שטוב ביי דער אַרבעט.

— ניסן, — האָט זי געוויינט, — וואָס איך האָב דערלעבט צו זען...

דו אַ באַלמעלאַכע... קום אַ היים!

ער איז ניט געגאַנגען. ער האָט געאַרבעט אין דער וועבעריי, געלערנט מיטן מייסטערס קינדער און ווען נאָר ער האָט געהאַט צייט, האָט ער זיך אַריינגעכאַפט צו פייוועלען און צוגעפאַלן צו די נייע ביכער און ספרים, וואָס ער האָט אַנגעקויפט. אין די נעכט, ליגנדיק אין ווינקל־שטוב אויפן שמוציקן שטרוי־זאַק, איבערגעדעקט מיט די אויסגעאַרבעטע סחורות, האָט ער ביי אַ טריפנדיק ליכטל געלערנט, שטודירט און געגרייט זיך צו אַ תכלית.

אויפן באַלוט אין אַלע בתי־מדרשים, שטיבלעך, האָט מען גערעדט וועגן אים, געוואָרנט יינגלעך פאַר זיין סוף.

— אַט אַזוי איז דער סוף פון די, וואָס גייען נישט אין גאַטס וועגן...

נישט די וועלט און נישט יענע וועלט...

„ניסן תרבות־רעה“, — האָט מען אים גערופן אין דער וועבעריי מיט

אַ צונאַמען, ווי יעדער באַלמעלאַכע האָט געמוזט האָבן.

ביי נאַסקע מורה־הוראה זענען געזעסן די נגידישע יינגלעך און גע־שפילט אין קאַרטן אונטערן טיש ביים לערנען. מער ווי שטענדיק איז ר' נאַסקע געזעסן אַ טרויעריקער. ער האָט געזען דאָס גרויסע גיהנום, וואָס פלאַקערט שוין גרייט פאַר אים, פאַר די זינד פון זיין זון, וואָס איז אַוועקגעגאַנגען פון גאַט.

— יינגלעך, זייט יידן, — האָט ער אַלעמאַל געמונטערט די תלמידים,

פונקט ווי פריער פלעגט ער דערמאַנען ניסנען, — האָט מורא פאַרן אוי־בערשטן, איר הערט?

— מ'הערט, — האָט שמחה מאיר געזאָגט און פלינג אויסגעטאַשירט די

קאַרטן.

ער איז צוריק געווען דער עילוי צווישן אַלע חברים.

קאַפיטל צוועלף

נאָך עטלעכע חול־המועדס, פסחדיקע און סוכותדיקע, אין וועלכע דער חתן איז פאַרבעטן געוואָרן צו דער כלהס הויז, פאַר וואָס די כלה האָט געקריגן יעדעס מאַל אַ נייע מתנה פון חתנס צד, און נאָך פונקט אַזויפיל פאַרבעטענישן פון דער כלה אין חתנס הויז, פאַר וואָס דער חתן האָט גע־קריגן מתנות פון כלהס צד, איז געפראַוועט געוואָרן די חתונה פון די

אכצן־יאַריקע חתן־כלה, שמחה מאיר אשכנזי און דינהלע אלטער, מיט גרויס פאַראַד.

מאַדמואַזעל אַנטוואַנעט אַליין, די האַלב־דייטשקע, האַלב־פּראַנצויזקע, וואָס נייט מלבושים פאַר הונצעס טעכטער, האָט גענייט חתונה־קליידער פאַר דער כלה דינהלע. ר' חיים אלטער האָט אויפגעעפנט זייער ברייט זיינע שמאַלציקע שוואַרצע אויגן, ווען זיין ווייב פּריווע האָט אים געזאָגט, וויפל געלט אָט די מאַדמואַזעל אַנטוואַנעט נעמט פאַר דעם אויסשטייער.

— וואָס טוט זיך מיט דיר, פּריוועשי, — האָט ער געזאָגט אַ דערשראָק קענער, ציענדיק מיט די פּליישיקע הענט די קויל־שוואַרצע באַרד, — ווי איז גאָר אַזוינס געהערט געוואָרן אין דער וועלט, אַנצוצאָלן אַזאַ פאַרמעגן עפעס אַ שניידערקע דאָרט?

פּריווע האָט גלייך אַרויפגעצויגן אַ מינע פון אַ באַליידיקטער קעניגין אויף איר העל, פול פנים.

— מאַדמואַזעל אַנטוואַנעט איז נישט עפעס קיין שניידערקע, — האָט זי געזאָגט מיט כּעס, — נאָר די בעסטע שניידערקע פון לאַדזש, מ'דאַרף האָבן אַ זכּיה, זי זאָל וועלן אַננעמען אַן אויסשטייער.

ר' חיים אלטער איז אַזוי צעטומלט געוואָרן סיי פון דער גרויסער סומע, וואָס די שניידערין נעמט, סיי פון זיין ווייבס רייד וועגן דער זכּיה, וואָס מען דאַרף האָבן צו איר אַנצוקומען, אַז ער האָט אַזש פאַרגעסן מורא צו האָבן פאַר זיין פּריוועשי, ווי שטענדיק, און ער האָט זיך גענומען קעגנשטעלן. — זי וועט דאַנקען, די שיקסע, אַז איך וועל איר געבן אַ דריטל, — האָט ער געזאָגט, — נישקשה, ס'איז דאָ נאָך שניידערקעס אין לאַדזש, פעלט נישט די מציאה...

פּריווען האָבן דערויף גלייך גענומען פליסן טרערן פון ביידע בלויע אויגן איבער די קלאַרע באַקן.

— מאַמע קרוין, — האָט זי גענומען רופן איר שוין לאַנג פאַרשטאַר־בענער מוטער, — כּוועל עס נישט איבערטראַגן...

פאַר די עטלעכע יאָר פון די תנאים אָן, האָט זי שוין געלעבט מיט דעם געדאַנק, אַז נאָר מאַדמואַזעל אַנטוואַנעט וועט נייען דעם אויסשטייער פאַר איר דינהלען. איר איז נישט אַזוי געגאַנגען אין דעם, אַז איר טאַכ־טערס קליידער זאָלן זיין אַזוי גוט גענייט. זי האָט גאַנץ גוט געוואוסט, פּריווע, נאָך פון איר אייגענער חתונה, אַז די צענדליקער סאַמעטענע, זייע דענע און אַטלאַעסנע קליידער, די אַלע טייערע שפיצן און טיולן, וואָס מען מאַכט די כּלות צו זייער חתונה, זעען זעלטן די ליכטיקע שיין, ווערן פאַר־שימלט אין די שאַפּעס, גייען זיך אַרויס פון דער מאַדע. איר איז געגאַנגען אין אַמביציע, צו ווייזן לאַדזש אַז מאַדמואַזעל אַנטוואַנעט די מיוחסת, די גרויס־האַלטערקע, וואָס וויל מיט די רייכסטע דאַמען נישט רעדן, וואָס נייט פאַר הונצעס טעכטער אַליין, אָט זי וועט דאָס נייען דעם אויסשטייער פאַר דינהלען איר טאַכטער, און זאָל לאַדזש פּלאַצן!

גענוג האָט זי געאַרבעט, געזוכט פּראַטעקציע, געפירט פּאָליטיק, ביז זי האָט זיך צו דער מאַדמואַזעל אַנטוואַנעט דערשלאָגן. שטילער הייט, בסוד סודות, קיינער זאַל זיך, חלילה, נישט דערוויסן, האָט זי שוין פאַר אַ האַלבער שטאַט ווייבער דערציילט וועגן דעם. און זי איז געווען זייער אומגליקלעך, ווען איר חיים האָט גענומען זיך דינגען איבערן פרייז און אַוועקמאַכן גאָר מיט דער האַנט די מאַדמואַזעל אַנטוואַנעט.

— מאַמע, — האָט זי גערופן איר מוטער פון יענער וועלט און געגאַסן מיט טרערן, — כּוועל די בושע נישט איבערטראַגן, כּוועל מיין איינציקער טאַכטערס חופּה נישט דערלעבן...

ר' חיים אַלטער איז אַזוי גערירט געוואָרן פון זיין ווייבס טרערן אין רייד, אַז ער האָט אַליין שיר נישט גענומען וויינען פון צרות.

— ביים דיר אָפּ די צונג, — האָט ער געזאָגט מיט אַ פייכטער שטים. — וויי איז מיר נישט געשען, וואַסערע ווערטער דו רעדסט, פּריוועשי, פאַר אונדזער טאַכטערס שמחה. זאַל עס נאָר פאַלן אויף אַלע וויסטע וועלדער, אויף אַלע פּוסטע פעלדער...

זי איז דאָס מאָל נישט ברוגז געוואָרן, ווי איר טבע איז אַלעמאַל. זי איז אַזוי גליקלעך געווען פון איר מאַנס נאַכגעבן, אַז זי איז צוגעפאַלן צו אים און אים גענומען קושן אין ביידע אַנגעבלאָזענע באַוואַקסענע באַקן אין קעגנוואַרט פון שמואל לייבוש דעם משרת.

— פּריוועשי, — האָט זיך ר' חיים גערויטלט, — פאַרן משרת...
— ס'מאַכט נישט, — האָט דער משרת געזאָגט אַ פאַרלוירענער, אַליין נישט וויסנדיק, וואָס אַזוינס מיט זיך צו טאָן.

מיט דער אייגענער צעוואַרפּנקייט און אויסברענגערישקייט האָט מען פאַר דעם כּלה-מידל אַנגעקויפט אַ סך זיידנס, אַטלאַס, שפיצן, פּוטערס, היטן, אַלערליי זילבערן געשיר, צירונג, מעבל, וואָס מען האָט גאָר אַליין נישט געוואוסט אויף וואָס און אויף ווען זיי וועלן נוצן. ר' חיים האָט אָפּ-געדונגען דעם גרעסטן חתונה-זאַל. אויך די בעסטע קלעזמער, בדהנים און סאַרווערס האָט ער גענומען. חתונה-קאַרטן זענען צעשיקט געוואָרן אין די פילע הונדערטער. ער האָט געוואַלט, אַז לאַדזש זאַל רעדן פון אים, אַז אין גאַנץ פּוילן זאַל קלינגען מיט זיין טאַכטערס חתונה. און ער האָט איינ-געלאָדן אַלץ, וואָס לאַדזש פאַרמאַגט פון גבירים, שיינע-יידן און מיוחסים. אויך פון חתנס צד האָט מען ר' חיימען דערלאַנגט אַ צעטל פון אַ סך געסט איינצולאָדן. אין דעם גרויסן חתונה-זאַל מיט די געגילדטע שפּיגלען, רויט-פּלישענע, גאַלד-באַפּוצטע שטולן און צעצווייגטע זשיראַנדאַלן, האָט זיך געשטופּט און געפּלאַכטן שווישן זיך דער גאַנצער לאַדזשער מיט-מאַש; גרויסבערדיקע גבירים, חסידים אין גלאַנציק-זיידענע קאַפּאַטעס און אין גביריש-גלאַנציקע שטייוועלעך, און געגאַלטע פעט-גוידערדיקע פאַבריקאַנטן מיט שוואַרצע גלאַנציקע צילינדערס און מיט ווייסע הענטשקעס אויף די הענט; באַשטריימלטע רבנים אין צעשיטע אַטלעסענע קאַפּאַטעס און האַרט-

קאפעלושדיקע ליטווישע קאמיסיאָנערן אין באַלעבאַטישע סורדוטן, שאַרפע הסידים אין גרויסע סאַמעטענע היטלען און מיט צעכראַסטעטע העמדער און טלית־קטנס און בלאַנד־האַריקע באַפראַקטע דייטשן, פאַבריקאַנטן מיט הויכע פאַטער־מערדערס און טיפע גאַרסן, צוזאַמען מיט עפעס אַ פאַר־בלאַנדזשעטן רוסישן פּאַליציי־קאָמיסאַר מיט געקרייזלטע באַקן־בערד און מיט אַ פולער ברוסט מעדאַלן אויף דעם פייערלעכן מונדיר. פונקט אַזאַ מיש־מאַש איז געווען צווישן די ווייבער. עס האָבן זיך אַרומגעטראָגן פאַר־שמייעטע פעטע מחותנתטעס אין שטאַרק־אַנגעקאַרירטע שייטלען און אין פאַרביקע זיידענע קליידער מיט שלעפעס און בופן, באַהאַנגען אינגאַנצן מיט שווערע גאַלדענע קייטן, בריליאַנטענע רינגען און אוירינגען און אַלטע באַבעס מיט אַטלעסענע טשיפיקעס און מיט פאַרצייטיקע אַלטע קליידער פון די אייגענע חתונות נאָך; אויסגעדעקאַלטירטע שוואַרץ־חנעוודיקע יונגע ווייבלעך אין ווייסע קליידער לויט דער סאַמע לעצטער מאָדע און לאַנג־אויסגעצויגענע דייטשקעס מיט בלאַנדע לאַנגע צעפ און מיט אַ סך פאַרבן אין די ווייס־הויטיקע באַקן. יידיש, פּויליש, דייטש, רוסיש, האָבן זיך גע־מישט צוזאַמען און צונויפגעגאַסן זיך אין איין ווייבערישן פּישטשעריי. מען האָט זיך געגעסן מיט די אויגן איינס ס'אַנדערע, געבליצט מיט די בריליאַנטן, געפּינקלט מיט גאַלד, געשימערט מיטן זיידנס, געפאַכעט מיט די פעכערס, געזאַגט זיך קעגנזייטיק קאַמפּלימענטן, אַפּגעשאַצט זיך, גע־רייצט זיך, געערגערט זיך, נקמה גענומען.

קאַרעטעס מיט ווייסע פּערד געשפּאַנט זענען אַרומגעפאַרן אין גאַלאַפּ איבער די שלעכט־געפּלאַסטערטע און גריבערדיקע שמאַלע לאַדזשער גאַסן און געפירט כּסדר ווייס־געקליידעטע נגידישע טעכטער צו דער יונגער כּלה. וואָס איז געזעסן אויפן כּלה־טראָן אַרומגערינגלט מיט רויזן און מיידלעך. דעם חתנס שוועסטער האָבן געפּלאַכטן רויזן־קרענצלעך פאַר דער כּלהס ברוינע האָר, וואָס האָבן צימאַרגנס געדאַרפט אַפּגעשניטן ווערן. דער כּלהס ברידער, ביידע אין נייע קאַפּאַטקעלעך, אין סאַמעטענע היטלעך, זענען בסוד פון פאַטער געזעסן לעבן קוטשער אין ציילנדער און מיטגעפאַרן נאָך די געסט פון שטוב צו שטוב. כאַטש זיי זענען שוין אַליין געשטאַנען אין שידוכים, האָבן זיי נישט געקאַנט דורכלאָזן אַזאַ געלעגנהייט, נישט אַרומ־צופאַרן מיט אַ קאַרעטע און טאַקע זיצן לעבן קוטשער אַליין. אַפילו די מורא פאַרן פאַטער האָט זיי נישט געקאַנט אַפהאַלטן פון אַזאַ זעלטענעם פאַרגעניגן. די פּאַליצייאַנטן מיט די געבויגענע שווערדן האָבן געיאָגט, גע־טריבן און געשטויסן די הונדערטער אַרעמע מיידלעך, ווייבלעך און יינגלעך, וואָס האָבן זיך געזאַמלט פאַר דעם חתונה־זאַל, באַוואונדערט די אויסגעפּוצטע געסט, די מוזיק, און געריסן זיך צו דער טיר.

ווי אויף מערסטנס יידישע חתונות, איז געקומען צו מחלוקות אין דער לעצטער מינוט. ר' חיים אַלטער האָט נישט געוואָלט איינבליגן די צוויי טויזנט רובל צום נדן ערב דער חתונה, ווי עס איז געווען אַפּגערעדט אין

די תנאים. גראָד איצט, ווען ער איז געווען פאַרענגט אין געלט, ווען די חתונה האָט אים אַ וועלט מיט געלט אָפּגעקאָסט, איז אים נישט געווען צו דער האַנט צוצולייגן די צוויי טויזנט רובל צו די פּריערדיקע פינף טויזנט. אַזעלכע שוין געלעגן אין באַנק.

— מחותן, — האָט ער זיך געבעטן, — איך בין אייך מבטיח אויף נאמנות, אַז איך וועל זיי סילוקן באַלד נאָך דער חתונה, בליי-נדר.

— ביי נדן איז נישטאָ קיין נאמנות, — האָט ר' אברהם הערש גע-זאָגט, — אַז די צוויי טויזנט רובל וועלן נישט ליגן אויפן טיש, נעם איך דעם חתן און גיי מיט אים אַהיים פאַר דער חופּה.

ר' חיים אַלטער האָט גענומען דעם חתן אונטער דער האַנט און מיט L איינגעטענהט, ער זאָל איבעררעדן מיטן פּאָטער.

— שמחלע, — האָט ער אים געחנפהט, — ביזט דאָך אַ גאַלדענער מענטש, וועסט מיר טאָן אַ גרויסע טובה. כּיזאָל אזוי דערלעבן נחת פון דיר, ווי גלייך נאָך דער חתונה טראָג איך דיר אַריין דאָס געלט בתשואות חן.

שמחה מאיר האָט צוגעזאָגט רעדן מיטן פּאָטער, נאָר ער האָט אָפּילו קיין וואָרט נישט גערעדט.

ביי זיינע אַכצן יאָר איז ער שוין געווען גענוג לאַדזשער, ער זאָל וויסן, אַז שבועות, נאמנות און צוזאָגענישן זענען אין לאַדזש קיין גראַשן נישט ווערט, און אַז דאָס, וואָס מען קריגט נישט אויסגעצאָלט צו אַ פּרוטה פאַר דער חופּה, זעט מען נישט דערנאָך פאַר די אויגן.

— כּהאָב זיך דאָס האַרץ אָפּגערעדט מיטן טאָטעשי, — האָט ער אָפּ-געזאָגט אַ ליגן דעם מחותן אין די אויגן, גאַרנישט זיך פאַררויטלענדיק, גאָר זיך נישט פאַרהיסקענדיק, — ער איז איינגעשפּאַרט, וואָס קאָן איך טאָן? כּיבוד-אב...

שמואל לייבוש דער משרת איז זיך גענוג אָנגעלאָפּן, ביז ער האָט גע-בראַכט צו שלעפּן די צוויי טויזנט רובל אין אַלערליי צעקנייטשטע פּאַ-פּירלעך.

אַז מען איז דערמיט פאַרטיק געוואָרן, האָבן זיך אָנגעהויבן נייע מחלוקות. שוין נישט צוליב געלט, נאָר צוליב גאָט. ר' אברהם הערש אַשכנזי האָט גלייך גענומען קוקן קרום אויף די אַלע דייטשן און געגאַלטע בערד, וואָס זיין מחותן האָט איינגעלאָדן. ער האָט אַראָפּגעבראַכט פון זיין צד, ר' אברהם הערש, דעם אַלעקסאַנדערער רבין אַליין אויף דער חתונה פון זיין זון, און ער האָט זיך געשעמט מיט די געסט, די גאַלעבראַדניקעס.

מיטן רבין האָבן זיך אַריינגעריסן אין זאָל הונדערטער חסידים, נישט-געבעטענע, אַרעמע, אין צעריסענע שטייול, אין צעשיטענע אַטלאַסענע קאַפּאַטעס. מיט אַ טומל אַ געשריי, האָבן זיי זיך געוואָרפן צו די טישן. און איידער די חשובּע, אויסגעפּראַקעוועטע, צירלעך-מאַנירלעכע פּאַבריקאַנטן און באַנקירן האָבן באַוויזן זיך אוימזוקוקן, זענען זיי שוין געווען אַריינגע-

קוועטשט צווישן די חסידים, וואָס האָבן געוואָלדעוועט און געזונגען גאָר ביז הייזעריק ווערן.

ר' חיים אַלטער האָט זיך געריסן די האָר פון קאַפּ. — מחותן, — האָט ער געוויינט, — איר קוילעט מיך אָן אַ מעסער. איר פאַרטרייבט מיר אַלע געסט, די שענסטע לאַדזשער באַלעבאַטיים, די סמע"טענע.

— כ'דאַרף נישט קיין גאַלעבראַדניקעס, — האָט ר' אברהם הערש גע'ענטפערט מיט כעס, — זאַלן זיי גיין צו אַלדע שוואַרץ יאָר! באַלד דערנאָך האָט זיך ר' אברהם הערש גענומען צו דער ווייבע'רישער סאַלע. מען איז אים געקומען זאָגן, אַז דאָרט טאַנצן קאַוואַלערן מיט מיידלעך. ר' אברהם הערש האָט אַראַפּגענומען דאָס שטריימל פון דער יאַרמולקע, ער איז אַריין אין זאַל און גענומען טרייבן די טאַנצנדיקע. — אַרויס, הצופות און גויים, — האָט ער געמאַכט קולות, — דאָ איז נישט קיין דייטשע חתונה!

די מחותנתטעס האָבן געחלשט, די כלה האָט ספּאַזמירט, ווייבער האָבן געקוויטשעט, מיידלעך האָבן געלאַכט. פּריווע, די מחותנתטע, האָט פאַר'שטעלט די געסט מיט די אויסגעבריליאַנטעוועטע הענט, נאָר ר' אברהם הערש האָט ניט נאַכגעגעבן. אַ גרויסער, אַ צאַרנדיקער, מיט אַ צעלאַזענער באַרד, מיט אויגן, וואָס שפּריצן פייער, האָט ער געטריבן אַלעמען מיטן שטריימל.

— דרך ארץ פאַר אַלעקסאַנדערער רבין! — האָט ער געדונערט. — אַפּשיי פאַר אַן עדה יידן!

די צעיאַכמערטע יידן האָבן געלאַשן די לאַמפּן, געגאַסן שעפּערס וואָסער אויף די געוואַקסענע דילן, כדי מען זאַל נישט קאָנען טאַנצן אויף זיי. די יידענעס אין די טשיפקעס האָבן געפאַטשט מיט די הענט:

— גוט אַזוי, רעכט אַזוי...

פאַר שמחה האָבן די חסידים געגליטשט זיך אויף דער פּאַדלאַגע, זיי

האָבן דעם אויסגעפּוצטן זאַל צעטראָגן.

ביי דער חופּה האָט זיך שמחה מאיר געשטעלט אויף די שפיץ פינגער, כדי ער זאַל אויסזען העכער פאַר דער כלה. כאַטש ער האָט אַנגעזאָגט דעם שוסטער, ער זאַל אים מאַכן הויכע קנאַפל אין די שטייול, איז ער נאָך אַלץ געווען נידעריק לעבן דער הויכגעוויקסיקער כלה זיינער. דאָס קליינ-געוויקסיקייט האָט אים שטאַרק געערגערט. מיט געוואַלט האָט ער זיך געריסן צו זיין הויך. יעקב בונם האָט עס געזען און ער האָט זיך אַוועק-געשטעלט לעבן אים מיט אַ פאַרריסענעם קאַפּ, אין דער גאַנצער צעוואַקסן-קייט. פאַר כעס האָט שמחה מאיר דער ערשטער אַנגעטראָטן דער כלה זיינער אויפן אַטלאַסענעם שיכל, נאָך איידער זי וועט עס טאָן, כדי ער זאַל זיין דער הערשער אין שטוב.

און אַז שפּעט ביינאַכט האָבן צוויי אַלטע יידן גענומען אים אונטער

די הענט צום יחוד־שטיבל און אים אַנטפלעקט די סודות פון אַ מאַן, האָט שמחה מאיר פאַרדעקט זיך אינגאַנצן ס'פנים מיטן נאַז־טיכל. ער האָט גע־מוזט גוט פאַרשטעלן דאָס געלעכטער, וואָס האָט אים געשטיקט איבער די צוויי נאַרישע יידן, וואָס לערנען אים אַזוי ערנסט.

צומאַרגנס זענען ביידע שוואַגערס זיינע, צוזאַמען מיט די איבעריקע חברים פון ר' נאָסקען און שילם בעקער, געקומען צעהיצטע, כדי צו הערן פון שמחה מאירן סודות פון דער נאַכט, אַזוי ווי זיי האָבן זיך געהאַט אָפגע־רעדט פאַר דער חתונה. אָבער שמחה מאיר האָט אָפילו מיט זיי נישט געוואָלט רעדן. ווי אַלע שאַרפע חסידישע יונגעלייט, האָט ער שוין געקוקט אויף בחורים פון אויבן אַראָפּ, מיט ביטול.

— כ'רעד נישט מיט קיין יינגלעך, — האָט ער זיי אָפגעשייגעצט, פאַר־רוקנדיק זיך דאָס שטריימל אויף אַ זייט, מעשה קאַזאַק.

קאַפיטל דרייצן

די איינציקע אין דער גרויסער שמחה, וואָס איז געווען טרויעריק און איינזאַם, איז געווען דינהלע, די כלה.

אַ פאַרחלומטע, אַ פאַרטאָענע אין די ביכלעך פון די דייטשע ראָמאַנטי־קער, וואו העלדן שפּרינגען אין די לייבן־גרובן, אַבי צו דערלאַנגען די אַראָפּגעלאָזענע הענטשקע דער געליבטער, וואו אומגליקלעכע פאַרליבטע שיסן זיך, טוליענדיק ווייסע רויזן צו דער ברוסט און קושנדיק דעם בלאַנדן לאַק פון זייערע האַרץ־דאַמען, האָט זי זיך געפילט זייער עלנט, פרעמד און פאַרבלאַנדזשעט צווישן די הונדערטער חסידים, מחותנים, מחותנתמעס, וויי־בער און אַנגעפאַרענע געסט. אין דעם גאַנצן טומל און געפילדער, צוליב דער כלה און איר שמחה, האָט מען פאַרגעסן די כלה אַליין. יידן האָבן געזונגען, געטאַנצט, געוואונטשן דעם פאַטער גליק. ווייבער האָבן גע־שמייעט, געקושט זיך, פון דער הויט געשפרונגען פאַר שמחה, געוואונטשן זיך צו דערלעבן ביי אייגענע טעכטער אַזאַ גליק און מזל. דינהלע האָט עס נישט פאַרשטאַנען.

— אַזאַ שידוך! — האָט מען זי מקנא געווען. — אַזאַ עילוּישער קאַפּ, אַ

גאון וואַקסט ער.

דינהלע האָט עס נישט געפילט, נישט געקאַנט זיך דערויף, נישט גע־זען דאָס גליק אירס אין דעם יונגמאַנטשיקל מיט די פלוטעוואַטע אויגן, מיט וועלכן זי האָט נאָך קיין דריי ווערטער נישט אויסגערעדט און נישט געהאַט פון וואָס צו רעדן. זי האָט זיך אויף זיין לומדות נישט אויסגעקענט, נישט געהאַט קיין ברעקל זין דערפאַר. ווי יעדער יידישער טאַכטער, האָט מען זי קיין תורה נישט געלערנט. בלויז עברי האָט זי אַ מלמדכע אויס־געלערנט קוים זאָגן. איר גאַנץ יידישקייט איז געווען דער מודה־אַני, וואָס

זי האָט געדאַרפט זאָגן יעדן פּרימאַרגן, דאָס קריאת־שמע־לייענען פאַרן שלאָף און אַ ברכה מאַכן פאַרן עסן. זי האָט די ווערטער, די שלעכטע און געלערנטע און פּרעמדע, נישט צעקייט. זיי זענען איר אויסגעקומען ווילד און קאַמיש. אַזוי, אַז יעדעס מאָל האָט זיך איר אויפּסניי געגלוסט לאַכן פון זיי, ווען הדס די דינסט האָט אינדערפּרי, אַרויפּציענדיק איר די זעקלעך אויף די פיס, געזאָגט מיט איר דעם מודה־אני. פונקט אַזוי האָבן זיך די ווערטער נישט געקלעפט, ווען הדס האָט פאַרן שלאָפן, אויסטוענדיק איר די קליידע־לעך, געדערעפטשעט מיט איר די פּרעמדע, פאַרשלאָפענע, גענעצדיקע רייד פון דעם קריאת־שמע־לייענען.

— „שיך און זאָקן“ — האָט זי געזאָגט, אַנשטאַט הדסעס „שהחזרת“. נאָך מער האָט זיך איר געגלוסט לאַכן, ווען די שלעפּערדיקע הדס האָט געצויגן דעם האַלדו ביים אַחד פון שמע־ישׂראל, פונקט ווי אַ הון ביים טרינקען וואַסער.

— א—ח—דדד! — האָט דינהלע נאָכגעשפּעט און פאַרגאַנגען זיך אין לאַכן.

הדס האָט זיך געכאַפט פאַרן קאַפּ. דינהלע, וועסט קריגן ביי דער נאַכט טויטע קניפּן פאַר לאַכן פון קריאת־שמע, מען טאָר נישט, ס'איז אַן עבירה. זי האָט מורא געקריגן, אָבער לאַכן האָט זיך איר פאַרט געגלוסט. פונקט אַזוי קאַמיש און אומזיניק זענען געווען פאַר איר דעם פאַטערס תורה, וואָס ער האָט זי געלערנט.

קיינ זאַכן, וואָס זאָלן איר נוצן, האָט ער זי נישט געלערנט. נישט ער האָט איר געקאַנט אַרויסהעלפּן ביי אַ קינדערישן חשבון, וואָס זי האָט גער־דאַפּט מאַכן פאַר דער לעקציע, נישט ער האָט איר געקאַנט אַנשרייבן ווי געהעריק אַ בריוועלע אין שולע, ווען זי איז פאַרשלאָפּן און מען האָט געדאַרפט שרייבן אַ ליגן, אַז זי פילט זיך נישט גוט. די גאַנצע לערע זיינע איז געווען, צו דערמאַנען כסדר און מאַכן ברכות, אין מונטערן צו יידישקייט און אין מאַכן שווער ס'געמיט.

— דינהלע, האָסט פאַרגעסן מאַכן אַ ברכה. דינהלע, מען טאָר זיך נישט קעמען די האָר אום שבת! דינהלע, עס נישט קיין מילכיקע שאַקאַלאַד, ס'איז נאָך נישטאַ קיין זעקס שעה נאָכן פליישיקן עסן! דינהלע, טרינק נישט אַן אַ שהכל ...!

זי האָט אים ליב געהאַט, דעם טאַטן אירן. ער איז געווען זייער גוט צו איר, געברענגט איר מתנות. אָבער ר'איז איר אויך געווען פּרעמד, סיי מיט זיינע שטענדיקע „מ'טאָר נישטס“, סיי מיט זיין ברייטן זינגען ביי די זמירות, צוזאַמען מיט די ברידער אירע, אַז דער גאַנצער הויף האָט געציטערט פון די קולות, סיי פון זיינע חסידישע סעודהלעך, וואָס ער האַלט אין איין פּראָווען אין שטוב און די חסידים מיט זייערע געוואַלטן פאַרטויבן, אַזוי, אַז מען קאָן נישט איינזיצן מיטן ביכל אין האַנט אַפילו אין לעצטן צימערל.

מער ווי דער פאטער זענען איר געווען דערווידער די חסידים זיינע, וואס זענען תמיד פול געווען אין שטוב. אויך די מוטער, די אויסגעפייעשטע טע, די אויסגעפוצטע, האט זיי נישט געקאנט פארטראגן. זיי האבן איר מיט די בלאטיקע שטיוול א תל געמאכט פון די געוועקסענע פאדלאגעס, אָנגעשפיגן אויף דער ערד.

— די חסידארניע איז שוין אָנגעקומען, — האט זי געזאגט מיט חוזק. אָבער זי איז שוין געווען געוואוינט דערצו און עס איבערגעטראָגן מיט דערזעלבער רואיקייט, ווי ווייבער טראָגן איבער אַ סך מענערישע אויסטער־לישקייטן. זי האט זיי פארשטאָפט די מיילער מיט אַ באַרשט.

— הדס, — האט זי גערופן די דינסט, — מאַך אַ קנאַבל־באַרשט פאַר די חסידים. איך גיי אַוועק, כ'קאָן נישט הערן זייערע געוואָלדן.

און זי איז אַוועק איבער די געוועלבער קויפן מציאות.

אָנדערש ווי די מוטער האט געקוקט אויף דעם פאטערס געסט די קליינע דינהלע. זי האט זיך געמיאוסט פון די יידן אין די צעשיטע אַט־לעסענע קאפאטעס, מיט די פאַרקאַלטנטע בערד און פיאות, די שפּרינגענדיקע און קאַכעדיקע, וואָס אומעטום זענען זיי דאָ, אומעטום קריכן זיי אַרײַן, קלאַפן נישט אָן, שטעקן אַרײַן די קעפּ און זינגען ווילד האַפּקעס און זמרלעך. עס האט איר געעקלט פון זייערע בלאַטיקע שטיוול, פון זייער וואַשן זיך כסדר די הענט צו די אש־יצרס, וואָס זיי האַלטן אין איין זאָגן, פון זייער קאַמישן אָנגע, צערקאַכנקייט און שליםמזלדיקייט און לויפן אויף די גלייכע ווענט. זי האט זיך געמיאוסט פון זיי, אפּגערוקט זיך, ווען זיי זענען פאַר־בייגעאַנגען, ווי פון מצורעים, עס זאָל זיך עפעס נישט צוקלעפּן.

נאָך מער האט זי זיך געמיאוסט פון די שיינע יידן און אורחים. זיי האָבן כסדר געפאָדערט בראַנפן, לעקער, פאַרבייסנס, גערעדט האָבן זיי ברייט, דערציילט אויסטערלישע מעשות, געשנייצט די נעזער, געריסן אַלע וויילע חלה מיט די הענט, וואָס כאַטש זיי האַלטן זיי אין איין וואַשן, זענען זיי שמוציק און פאַרטאַבעקט. דערצו נאָך האָבן זיי איר גערעדט שידוכים, טאַקע אין איר קעגנוואַרט. זי איז אַנטלאָפן פון טיש אינמיטן עסן אַ רויטע און פאַרשעמטע.

נישט בעסער האָבן אויסגעזען די רבנים און רביים, וואָס פלעגן קומען צו זיי פון צייט צו צייט.

דער פאטער פלעגט די רביים אַוועקזעצן פון אויבן־אָן, באַדינט זיי, ווי אַ יינגל, געאַנגען אויף די שפיץ־פינגער. די מוטער פלעגט ער גאָר אין שטוב נישט לאָזן, זי זאָל, חלילה, נישט ווייזן זיך פאַרן רבין. די שטוב איז געווען הפּקר; חסידים, בחורים, אַרעמעלייט זענען אַרײַן, אַרויס, גע־לייגט זיך מיט די שטיוול אין די בעטן, געטאַנצט, געדאַונט, גערודערט און געוואָלדעוועט. דער פאטער פלעגט דינהלען אַרײַנפירן צום רבין און זי לאָזן בענטשן.

— טאכטער, — האָט ער איר געזאָגט מיט מורא, — גיי אַרײַן מיט

דרך־אַרץ, דער רבי איז אַ געטלעכער מאַן.
זי איז נישט געווען אומגלויביק, פאַרקערט, זי האָט מורא געהאַט פאַר
גאַט, וואָס זיצט אין הימל און פאַרשרייבט אין אַ גרויסן פּייערדיקן בוך יעדעס
מאַל, וואָס זי עסט מילכיקן שאַקאַלאַד נאָך פּליישיקס, אויך ווען זי קעמט זיך
די האָר אין שבת. פּונקט אַזוי האָט זי מורא געהאַט פאַר די צדיקים זיינע,
אַבער די מורא פאַר זיי איז געווען, ווי מען האָט מורא פאַר מכשפים, וואָס
קאַנען שלעכטס טאָן, שטראַפֿן. קיין אַפּשײַ פאַר זיי האָט זי נישט געהאַט.
זי האָט זיך פון זיי געמיאַוסט, אַפּגעקערט זיך אין אַ זײַט.

די שטוב איז ביי איר געווען אַן אַפּקומעניש. אויפגעלעבט האָט זי
אין דער פענסיע. אַ גויאישע איז זי געווען, די פענסיע, אַ צירלעך־מאַניר־
לעכע, וואו מען האָט מער פון אַליץ געלערנט עטיקעטע, שיינע מאַניערן,
טאַנצן, דעקלאַמירן און פּריציזישע קניקסן. די פּראַנציוזישע לערער זענען
געווען עלעגאַנט און העפלעך. פּונקט אַזוי עלעגאַנט און העפלעך זענען גע־
ווען זייערע לערעס. מען האָט זיך נישט איבערגעלערנט אין דער פענסיע.
מען האָט מער אַכטונג געגעבן אויף גוטער אויפפירונג ווי אויף מאַטעמאַטיק.
דער עיקר איז געווען די דערציאונג. זי האָט מזל געהאַט אין דער פענ־
סיע. כאַטש אַ יידישע, האָבן זי די לערער, און אַפילו די לערערנס, שטאַרק
ליב געהאַט.

— דיאַנאַ, — האָבן זיי איר געפּראַוועט קאַמפּלימענטן, — האָסט גאָר־
נישט קיין סעמיטישן אויסזען. העל און בלוי־אויגיק, ווי אַן אמתע קריסטין,
אויך די שיקסעס האָבן זי ליב געהאַט. זי איז געווען אַ שטילע, אַ
צאַרטע, מיט קיינעם זיך נישט אַרומגעריסן, צו אַלעם געווען גוט, אין
מיידלעך האָבן צו איר געקלעפט, איבערהויפט די שטאַרקע און מענדלעכע
מיידלעך.

— דיאַנאַ, שמד זיך, — האָבן זיי זי צוגערעדט, — אַזוי שיינ ביסטו,
אַז אַ גראַף וועט דיך נעמען.

ניין, זי האָט פון אַזעלכע זאַכן נישט געטראַכט. זי האָט מורא געהאַט
פאַר גאַט, פאַר דעם יידישן גאַט, וואָס זי האָט אים יעדן אינדערפרי און
פאַרן שלאָפֿן אומזיניקע, אומפאַרשטענדלעכע לשון־קודשדיקע ווערטער אַנ־
געזאָגט. אַבער, אַז די חברטע האָט זי מיטגענומען אין קירכע אַרײַן, איז
זי געגאַנגען. זי איז געשטאַנען אין דער טונקלקייט פון דער פּייערלעכער
קירכע, זי האָט געקוקט מיט גרויסע אויגן אויף די פאַרביקע וויטראַזשן
פון די לאַנגע גאַטישע פענצטער, אויף די שניצערײַען און פיגורן. זי האָט
געהערט די פּייערלעכע קלאַנגען פון די אַרגלעך, געזען די פּיל ליכט און
פענער, די גלחישע קליידער און צערעמאַניעס, דאָס קניען פון די מענטשן,
דאָס בעטן, און איר האָבן זיך טרערן געשטעלט אין די בלויען אויגן פון
פּייערלעכקייט און געהויבנקייט.
ניין, דאָס איז גאַרנישט געווען ענלעך צו דעם טאַטנס חסידים־שטיבל,

וואו עס איז געווען אפגעריסן און אפגעשליסן, אָנגעוואָרפן, אָנגעמיסטיקט, און די יידן זענען אַרומגעלאָפן אַרויף און אַראָפּ, געשאַקלט זיך, געשריגן, האָפּקעס געזונגען און געשפיגן אויף דער ערד. זי איז דאָרט זעלטן געקומען. וויבער טאָרן אין קיין מקום-קדוש נישט אַרײַנקומען. אָבער איינמאָל אין יאָר, אין שמחת-תורה, האָט זי דער פּאָטער מיטגענומען. אויך ראש-השנה צו שופר-בלאָזן האָט זי די מוטער גענומען אין דער וויבער-שול. זי האָט פאַר די ספר-תורהס, וואָס די יידן טראָגן, מורא געהאַט, געשראַקן זיך פאַר זיי, פונקט ווי זי האָט געציטערט פאַר דעם שופר און פאַר די יום-כפורדיקע ליכט, אָבער צוזאַמען דערמיט איז עס געווען פרעמד, קאַמיש, אָפּשטויסנדיק, אַזוי, אַז זי איז אַנטלאָפן דערפון, מורא געהאַט, עס זאָל זיך צו איר נישט צוקלעפּן.

פרעמד איז איר געווען אַלץ אין שטוב: דער פּאָטער, זיינע געסט, די אייגענע ברידער, די צעוואַקסענע און די פּרא-אדמס, וואָס האָבן געקוקט אויף דער שוועסטער זייערער ווי אויף אַן איבעריקע, אומוירדיקע זאַך און געריסן זי ביי די צעפּ. זי האָט זיך געשעמט פאַר די חברטעס מיט דער שטוב, מיט טאַטע-מאַמע, מיט דער יידישער גאַס, מיט די ברידער. טאַמער פלעגט זי אַמאָל באַגעגענען אימעצן פון די ברידער אויף דער גאַס, האָט זי גיך זיך אַוועקגעדרײט, ס'פנים האָט איר געפלאַמט, זיי זאָלן נישט אַמאָל צוגיין צו איר. זי האָט מקנא געווען די חברטעס אירע, די שיקסעס, אַדער די יידישע, וואָס קומען פון אויפגעקלערטע הייזער, מקנא געווען זיי דער-פאַר, וואָס זיי דאַרפן זיך נישט שעמען מיט זייערע שטובן, מיט זייערע עלטערן, ברידער. יעדעס מאָל, וואָס אַ חברטע איז אַמאָל געקומען צו איר אין שטוב אַרײַן, האָט זי געפלאַמט פאַר בושא. זי האָט זיך געשעמט מיט דעם פּאָטערס לאַנגע, חסידישע מלבושים, מיט דעם שלעכטן, גרייזיקן פויליש זיינעם, מיטן גאַנצן אויסזען זיינעם.

ווי אַלע מיידלעך אין די יאָרן פון דער ערשטער רייפּקייט, האָט זי גע-לעבט אין אַ שטענדיקער אויפגעהייטערטקייט, פאַרטאָן געווען אין אויס-פאַנטאַזירטע וועלטן. אַלע טאַג האָט זי זיך אין אימעצן אַנדערש פאַר-ליבט, דאָ אין לערער פון פּראַנציוזיש, דאָ אין פּיאַניסט, וואָס האָט זי געלערנט שפּילן קלאַוויר, און מער פון אַלץ האָט זי זיך געליבט אין די חברטעס אַלײן, פונקט ווי זיי האָבן זיך אין איר געליבט. כסדר האָבן זיי זיך גענומען פאַר די הענט, געקושט זיך, געצערטלט זיך, סודות זיך איינ-גערוימט, געלאַכט און געוויינט.

ווען זי איז אַלט געוואָרן פּערצן יאָר און מען האָט זי געמאַכט פאַר אַ כלה מיט דעם חסידישן בחורל, וואָס האָט נאָך דערצו געהאַט אַזאַ קאַמישן נאַמען — שמחה מאיר — האָט זי געוויינט, געשעמט זיך, געווען אומגליק-לעך. ער האָט שוין גאַרנישט נישט אויסגעזען, אַט דער קליינגעוויקסיקער, פלוטעוואַטער בחורל, ווי די ריטער פון די ביכלעך. אָבער אַ שטילע, אַ זאַנפטע, האָט זי נישט געקאַנט זיך קעגנשטעלן די עלטערן, די אַלע מומעס,

קרובות, וואָס האָבן זיך אויף איר אָנגעלייגט, געבעטן, גערעדט, באַשיט מיט קושן און מתנות. זי האָט די תנאים אונטערגעשריבן.

פאַר די עטלעכע יאָר, וואָס עס האָט געדויערט די פאַרקנסונג, האָט זי וועגן דעם, וואָס דאַרף קומען, נישט געטראַכט, נישט געוואָלט טראַכטן. זי איז ווייטער געגאַנגען אין דער פענסיע, געלעבט איר אָפגעזונדערט און ווייט לעבן. מיט דעם חתן אירן האָט זי קיין וואָרט נישט אויסגערעדט. נישט ער איז געקומען צו זיי אין שטוב, נישט זי איז געגאַנגען צו אים אין שטוב. בלויז אויף חול-המועד איז דער חתן געוואָרן איינגעלאָדן צו זיי אין הויז. זי איז געזעסן דאָן ביי איין טיש, ווי די מוטער האָט געהייסן, צוגעטראָגן עסן דעם פרעמדן בחור, און קיין וואָרט נישט אויסגערעדט. דעם צווייטן חול-המועד איז זי איינגעלאָדן געוואָרן צו דעם חתנס עלטערן. אין דער פרעמדער, קאַלטער שטוב איז געווען גאַר שלעכט. די מחותנתמע, אַ יידענע אין אַ קאַפקע אויפן קאַפּ, האָט גערעדט וועגן פרומקייט, אַ סך מכבד געווען, שיר נישט דערשטיקט צו ווערן. דער מחותן האָט געקוקט שטרענג, אַזוי אַז פון זיין בליק איז מען פאַרציטערט געוואָרן. ווי פון אַ גיהנום פלעגט זי אַנטלויפן פון דער קאַלטער שטוב. אַפילו די מתנות, וואָס זי האָט יעדעס מאָל געקריגן, זענען איר געווען דערווידער.

מער ווי פריער האָט זי געלעבט איר אייגן לעבן. וועגן דער חתונה נישט געטראַכט, ווי מען וויל נישט טראַכטן וועגן טויט, וואָס מוז קומען. פונקט ווי דער פאַטער אירער, וואָס האָט פיינט חשובונען און טראַכטן, וואָס שפעטער וועט זיין, האָט זי אויך נישט געוואָלט קלערן וועגן דעם, וואָס דאַרף קומען. געקומען איז עס פלוצלונג, ווי אַ שטיין, וואָס פאַלט אין קאַפּ אומגעריכט. און זי איז געווען צעטומלט, דערשראָקן, עלנט און איינזאַם, שרעקלעך איינזאַם אין די טעג פון איר שמחה.

איר זענען געווען פרעמד די אָנגעבעטענע געסט, די אַלערליי סוחרים און חסידים, וואָס האָבן געטאַנצט, געשפרונגען צוליב איר חתונה, איר איז געווען דערווידער דער גאַנצער טומל און גערודער. זי האָט געפלאַמט פון חרפה צוליב די ווייבערשע דינים, וואָס מען האָט מיט איר געלערנט. זי האָט געמייאוסט זיך פון דער מקוה, פון די טוקערינס, וואָס האָבן זיך אַרום איר געדרייט, גערעדט, געבענטשט און געקלאַפט. זי האָט זיך גע- שעמט פאַר די גויאישע חברטעס מיט די יידישע דינים און צערעמאַניעס אויף דער חתונה, פאַר דעם מחותן, וואָס האָט די געסט אין מיטן טאַנצן צעיאָגט. אָבער מער פון אַלץ האָט זי געשראַקן די ערשטע באַגעגעניש מיט איר באַשערטן. ער איז איר געווען פרעמד, זי האָט גאַר קיין געפיל פון ליבשאַפט נישט געהאַט צו אים, ווייט געווען פון אים, ווי פון די אַלע איבעריקע יידן אין די אַטלעסענע קאַפאַטעס און שטריימלעך, וואָס האָבן זיך געפרייט אויף איר שמחה. זי האָט מיט אים קיין איין וואָרט נישט אויסגערעדט, ווען זיי זענען געבליבן אַליין ביים עסן די גילדענע יויד. שמחה מאיר האָט צו איר גערעדט :

— ווי איז דיר צוגעגאנגען דער תענית? — האָט ער זי געפרעגט, כדי זי אַרײַנצוציען אין אַ שמועס.

אַבער זי האָט געשוויגן, נישט געהאַט וואָס צו רעדן מיט דעם יונגמאַן אין דעם גרויסן צו־לוין שטריימל אויפן קאַפּ. ווען די ווייבער האָבן זי אַרײַנגעפירט אין חדר-מיוחד, אָנגערעדט איר אַ סך רייד, פון וואָס זי האָט זיך באַגאַסן מיט רויטקייט, און איבערגעלאָזט זי דערנאָך אַליין, כדי צו לאָזן די מענער אַרײַנפירן דעם חתן צו איר, איז זי געווען דערשראָקן. זי האָט זיך אין אַ ווינקל בעט צוגעשאַרט, ווי זי וואָלט זיך אויסהיטן פון אַן אַנפאַל. זי האָט אינגאַנצן געציטערט.

— ניין, — האָט זי געבעטן ביים פרעמדן מענטש, וואָס האָט זיך דער-נענטערט צו איר, — ניין.

אַבער דער פרעמדער מענטש האָט אירע ווערטער נישט געהערט. ער האָט אַפילו זי נישט געפרוואווט אייננעמען, באַרואיקן, רעדן צו איר, דער-נענטערן זי. ער האָט פון אַזעלכע זאַכן נישט געוואוסט, שמחה מאיר, געוואוינט, ווי אַלע חסידים, צו קוקן אויף ווייבער פון אויבן אַראָפּ, ווי אויף באַשעפענישן, וואָס זענען נישט מער באַשאַפן געוואָרן ווי צו זיין ווייבער פאַר אַ מאַן, וואָס אַ חוץ דעם איז נישטאָ קיין שום זאַך וועגן וואָס מען זאָל קאָנען מיט זיי רעדן, ווייל נישט זיי פאַרשטייען אין תורה, נישט אין מסחר, האָט ער גאַרנישט געהאַט וואָס צו רעדן מיט איר, מיט אַט דער באַשערטער זינער. ער איז געווען טויב צו אירע בקשות.

— דינהאַלע, וואָס איז מיט דיר? — האָט ער נישט פאַרשטאַנען. — וואָס מאַכסטו דירך נאַריש?

אַז אירע ווערטער האָבן קיין פעולה נישט געהאַט, האָט דינהאַלע גענו-מען וויינען, טרייבן אים פון זיך, שטויסן מיט די הענט. דאָס האָט שמחה מאירן נאָר צערייצט. ער האָט פיינט געהאַט צו שענקען זיינס, מוחל צו זיין דערויף, וואָס אים קומט. איבעריקנס, האָט אים נישט געפאַסט. אַ שייַן פנים וועט ער האָבן צומאַרגנס, ווען די יידן וועלן אים לאַכן אין פנים אַרײַן און די ווייבער וועלן אויף אים טייטלען מיט די פינגער. און ער איז געווען בלינד און טויט צו דינהאַלעס בקשות און טרערן. ער האָט גענומען מיט געוואָלט, וואָס עס קומט אַ מאַן.

זי האָט מורא געקריגן פאַר אים, אַבער קיין ליבע צו אים נישט דער-פילט. פאַרקערט, זי האָט אים געהאַסט. ער איז געווען גראַב, ברוטאַל. די מוטער אירע האָט געלאַכט, ווען די טאַכטער האָט זי באַגעגנט אינדערפרי מיט אַ געוויין.

— נאַרעלע, — האָט זי איר אויסגעלאַכט, גלעטנדיק מאַמיש די בעק-לעך, — ביזט אַ קינד, וועסט אים ליב האָבן. וועסט זען. איך בין אויך אַזוי געווען.

אַבער זי האָט אים נישט ליב געקריגן, ווי די מוטער האָט פאַראויס-געזען. ניין, נישט דאָס איז דאָס געווען די ליבע, וועגן וועלכער זי האָט

אזויפיל געטרוימט פון ערשטן טאָג אָן, וואָס די חברטעס אירע פון דער פענסיע האָבן איר דעם סוד פון ליבע דערציילט, וועגן וואָס זי האָט אזויפיל אין די ראַמאַנטישע ביכלעך געלייענט, פאַר וועלכע מענטשן שפּרינגען אין די לייבן־גרובן און שיסן זיך, קושנדיק דעם לאַק פון דער געליבטער. דאָס איז געווען גראַב, געמיין, וואָס האָט בלויז ווייטיק און בושע געבראַכט. און זי איז געווען טרויעריק און אומגליקלעך אין די טעג, ווען אַלע האָבן געטאַנצט און געפרייט זיך צוליב איר שמחה.

זי איז געווען אזוי פאַרלוירן, אַז זי האָט זיך אַפילו נישט קעגנגעשטעלט, ווען די שוויגער אירע אין אַטלעסענעם טשיפעק איז געקומען מיט דער טוקערין איר אַפּשערן די שיינע, לאַנגע, ברוינע האָר פון קאַפּ. זי האָט געפילט, אַז זי האָט שוין סיי ווי סיי גאַרנישט איצט צו פאַרלירן. גראַד די מוטער אירע האָט זיך איינגעשטעלט פאַר איר.

די שוויגער, אַ יידענע אַ פרומע, מיט אַ געגאַלטן קאַפּ, האָט שטאַרק חשק געהאַט אויך איר שנור אַפּצושערן דין דעם קאַפּ. פון גאַלן האָט זי מורא געהאַט צו רעדן אין דער פּריצישער שטוב, אַבער שערן האָט זי גע־וואַלט וואָס דינער, עס זאָל קיין איין לעקעלע נישט אַרויסקריכן דעם ווייבל פון שייטל אַרויס. אַבער פּריווע האָט נישט געלאָזט.

— מחותנתטע, איך וועל עס שוין מאַכן, פאַרלאָזט זיך אויף מיר. זי האָט בלויז געהייסן אַפּשניידן דער טאַכטער די לאַנגע צעפּ און די איבעריקע האָר געלאָזט. די שוויגער האָט פאַרבראַכן מיט די הענט. — מחותנתטע קרוין, אַזעלכעס איז צווישן יידן נישט געהערט גע־וואָרן, די גאַנצע האָר האָט איר דאָך דעם ווייבל איבערגעלאָזט. איך וועל עס נישט דערלאָזן, איר דאַרפט וויסן, אַז איך בין דעם אַזערקאָוער דיינס אַ טאַכטער...

— מחותנתטע, און איך בין ר' אַנשל וואַרשעווערס טאַכטער, — האָט איר פּריווע גלייך דערציילט איר יחוס מיט אַזאַ גדלות, אַז די יידענע אין אַטלאַסענעם טשיפעק איז אַנטשוויגן געוואָרן.

זייער קונציק, מיט אַ פלינקייט אין די ווייבערישע פינגער, וואָס קענען זיך אויס אין פלעכטן און אין קרויזן האָר, האָט פּריווע שוין פאַרקעמט דער טאַכטער דעם קאַפּ, זי האָט אויף די האָר אַרויפגעזעצט אַ קליין שיי־טעלע, אַ העלס און אַנגעקאַרברטס, ענלעך צו איר אייגנס. מיט גרויס בריהשאַפט האָט זי אַרויסגעקריגן דער טאַכטערס אייגענע האָר פון פאַרנט איבערן שטערן און ביי די אויערן און קאַרק. זי האָט עס אזוי אַפּגעאַרבעט, אַז עס איז שווער געווען צו דערגיין, וואו עס זענען די אייגענע האָר און וואו דאָס שייטל.

— דינהלע, — האָט זי גערופן די טאַכטער צום גרויסן שפּיגל, — קוק דיך אָן און זע, צי מען דערקענט אזוי גרויס. אַסור, אויב מען וועט דיך נישט האַלטן פאַר קיין פּריילין מיט דער פּריזור — ס'שמעקט אַראָפּ פון דיר...

— איידער אזא שייטל, איז שוין גלייכער אין די אייגענע האָר, — האָט די שוויגער געזיפצט. — נאָרט מען כאָטש קיין מענטשן נישט אָפּ... שיינ נחת האָב איך דערלעבט, דעם אָזערקאָווער רבס טאָכטער.

די ווייבער האָבן זי געשטאָכן, געשפיזט. ביי ר' אברהם הערשם ווייב האָט זיך דער אַטלעסענער הויכער טשיפעק געשאַקלט און געציטערט ווי אַלע אָנגעקאָרבירטע לעקעלעך פון פּריוועס שייטל. אָבער דינהלע אַליין האָט זיך נישט אַריינגעמישט, גלייך די גאַנצע מלחמה וואָלט נישט געגאַנגען איבער איר. און אַפילו אַז די מוטער האָט איר איבערגעגעבן ביידע גרויסע צעג צו באַהאַלטן פאַר אַ זכר פון די מיידלשע יאָרן, האָט זי זיי גענומען נאָכ-לעסיק און אָן ווילן.

פונקט אַזוי גלייכגילטיק האָט זי אויסגעהערט דעם נייעם פּאָק דינים, וואָס די שוויגער האָט איר גענומען אַריינרעדן גיך און הייס. פּריווע האָט זיך ווידער אויפגעקאַכט, וואָס די מחותנתטע אין טשיפעק מישט זיך איר אַריין. זי האָט געוואוסט, אַז אַזעלכע זאָכן געהערן צו איר, דער מוטער און זי האָט עס געלאָזט וויסן דער יידענע אין טשיפעק.

— מחותנתטע קרוין, — האָט זי איר געזאָגט, שנורעווענדיק דאָס פּיסקל, — איך ווייס אויך, דאַנקען גאָט, וועגן יידישקייט, כאָטש איך טראָג נישט קיין אַטלעסענע קאַפקע. איר קאַנט זיך פאַרלאָזן...

און זי האָט אַוועקגעפירט די טאָכטער ביי דער האַנט מיט אַ קעניג-לעכן זשעסט.

פונקט ווי צו שמחה מאירן, זענען אויך צו דינהלען אירע גאָר נאַענטע חברטעס געקומען פאַרפלאַמטע, כדי צו הערן וועגן דעם גרויסן סוד פון ליבע. אָבער דינהלע האָט קיין וואָרט נישט געוואָלט רעדן. זי איז בלויז די מיידלעך אויף די העלדזער געפאַלן און געוויינט.

— איר זאָלט קיינמאַל נישט חתונה האָבן אָן ליבע, — האָט זי זיי גע-וואָרנט, — קיינמאַל נישט.

זי האָט אויף קיין מאָן נישט געקאנט קוקן, אַפילו אויף דעם אייגענעם טאַטן און ברידער. נאָך מער ווי מיידלווייז, האָט זי ליב געקריגן די חברטעס, געהאַלטן, אַז נאָר צו זיי קאָן מען פילן אַן אמתע ליבשאַפט. נאָך מער האָט זי זיך פאַרטאָן אין די ביכלעך, אין די ראַמאַנען, וואו אַלץ איז אַזוי אַנדערש, אַזוי. אידיליש, שיינ און דערהויבן.

שמחה מאיר האָט פּרוּבירט צו ווערן היימיש מיט איר, רעדן, אָבער זי האָט אים אויסגעמיטן, נישט געענטפערט, דעם קאָפּ נישט אַרויסגענומען פון די ביכלעך. שמחה מאיר האָט זיך געפילט געטראָפן און ער האָט אַ ריס אַרויסגעגעבן דאָס ביכל פון איר האַנט און גענומען אַריינקוקן דערין. מיט חסידישער גיכקייט האָט ער אַ ליעזן איבערגעגעבן אין דייטש עטלעכע שורות, וואָס האָבן דערציילט וועגן עפעס אַן אַלפרעד און אַ היראַגאַלאַ.

— וואָס איז עס? — האָט ער געפרעגט.

— אַ ראַמאַן, — האָט דינהלע געענטפערט.

— מעשות, אויסגעטראכטע זאכן, — האָט שמחה מאיר געברומט מיט ביטול און צוריקגעגעבן איר דאָס ביכל.

ער האָט נאָך פרובירט עפעס רעדן, נאָר זי איז געווען פּאַרטאָן אין ליינענען, איז ער אַרויס אַ באַליידיקטער.

— אזוי פּאַרטאָן ביסטו אין דער תורה, אַז דו טאַרסט אַזש נישט אויסריידן! — האָט ער געזאָגט מיט כעס און אָפּגעריבן זיך איין האַנט אין דער צווייטער, ווי ער וואָלט אָפּגעשאַקלט זיך פון אַ מיאוסער זאך, וואָס ער האָט אין די הענט גענומען.

זי האָט זיך צעכליפּעט נאָך זיין אַרויסגיין פון שטוב. זי האָט געזען, אַז שוין קיינמאַל וועט נישט זיין קיין נאָענטקייט צווישן איר און דעם, מיט וועלכן זי דאַרף אָפּלעבן אַ וועלט. עס האָט איר ביים האַרץ פּאַרקלעמט.

זי האָט געזוכט פאַר וועמען אויסצורעדן זיך דאָס האַרץ, אויסוויינען זיך, אָבער עס איז נישט געווען פאַר וועמען. די אַלע הונדערטער מענטשן, וואָס האָבן געטאַנצט און געפרייט זיך צוליב איר, האָבן זי נישט אין זינען געהאַט. די מוטער איז געווען פּאַרנומען מיט די שבע־ברכות, מיט די כסדרדיקע געסט, מחותנים, קרובים, וואָס זענען זיך אָנגעקומען פון גאַנץ פּוילן. זי האָט נישט אויפּגעהערט אַרומלויפן מיט די שליסלען, קלינגען, צוגרייטן, אָנשטעלן פּולע טישן, שטעלן זיך גרויס, אַזוי, אַז לאַדזש זאָל צעפּלאַצט ווערן, נישט אויפּהערן רעדן וועגן דעם. צום הונדערטסטן מאַל האָט זי אַרויסגענומען די כלה־קליידער, וואָס אַליין די מאַדמואַזעל אַנטוואַנעט האָט אויפּגענייט, און גערימט זיך מיט זיי פאַר די ווייבער. זי האָט גע־וואָלט, אַז דער שם זייערער זאָל זיך צעטראָגן אומעטום, איבער וואַרשע, איבער גאַנץ פּוילן. זאָלן מענטשן זען, ווי אַזוי מען מאַכט תּוּנה אַ טאַכטער ביי די אַלטערס! זי האָט דעריבער קיין צייט נישט געהאַט פאַר דינהלען, אויסצוהערן אירע קינדערשע עגמת־נפשן.

נאָך ווייניקער האָט מען געקאנט רעדן וועגן דעם מיטן פּאַטער. איי־בעריקס איז ער געווען פּאַרנומען מיט זיינע זאָכן.

ער האָט איצט געהאַט אַ סך זאַרגן אויפן קאַפּ, געהאַט מיט זיך צו טאָן.

קאַפיטל פּערצן

נאָך די שבע־ברכות, נאָך אַלע אויפּרופּענישן, שמחות, גרויסע סעודות, באַשיטעכצן, באַזינגענישן און פּאַרבעטעכצן, האָט זיך די משפּחה אַלטער געפילט זייער מיד, פּאַרמאַטערט, נערוועז און ביי. פון די הונדערטער ווינטשענישן, קושערייען, ברכות און האַנט־דרייקענישן איז אויסגעוואַקסן ביי די מחותנים אַ געוואַלטיקער ווידערווילן צו מענטשן, אַ האָס אַפּיל. עס איז מיאוס געווען אַ מענטש אַנצוקוקן. מער פּאַרביטערט, בייז און

אויפגערעגט ביז גאר, גארנישט ווי זיין טבע איז געווען, איז איצט געווען דער הויפט-מחנות, ר' חיים אלטער אליין.

לאדזש האט טאקע געקלונגען מיט דער ברייטער חתונה, וואס ער האט געמאכט זיין טאכטער. נישט נאר לאדזש אליין, נאר אויך אין די ארומיקע שטעט האט מען גערעדט דערפון, אפילו אין סאמע ווארשע. אבער די חתונה, דער פארשווענדערישער אויסשטייער, די פילע מתנות, סעודות, מוזיקעס, צירונג און איבערהויפט דער נדן אליין, די מזומנע טויזנטער רובל, וואס מען האט געמוזט סילוקן פאר דער חתונה, האבן א גרויס לאך געמאכט אין ר' חיים פינאנצן, גאר א גרויס. די געשעפטן זענען אויך שוואך געגאנגען, דער סעזאן האט זיך געוויזן א שוואכער. מיט געלט איז געווארן שווער אין לאדזש, די בענק האבן אויפגעהערט געבן. און ר' חיים האט זיך געפילט זייער דערדריקט אין די דאזיקע טעג, דאס גליק איז אים נישט באקומען.

ביים דאווענען, ווי אויף צו להכעיס ביי שמונה-עשרה, ווען ארום איז זייער שטיל, זענען אים אלע חשבונות פון דער פאבריק געקומען אין קאפ אריין, זייער נישט קיין פריילעכע חשבונות.

ער האט, אמת, קיין גענויע רעכענונגען פון זיין וועבעריי נישט גע-וואוסט. פון זיין היימיש ביכל אין האלב-גרייזיקן לשון קודש און דייטש-מעריש מיט די פארפלאגטערטע ציפערן, אריינגעקוועטשטע שורות און צע-דרייטע באמערקונגען, איז געווען שווער עפעס צו דערגיין. נישט ער, נישט זיין משרת שמואל לייבוש האבן געקאנט דערגיין צו א טאלק. אבער געזען האט ר' חיים, אז עס גייט נישט ווי אלעמאל, עס פעלט כסדר אויס געלט, וועקסלען רוקן זיך אונטער צו צאלן און ס'איז נישטאָ מיט וואָס. דאָנערשטיק קאָן מען נישט אויסצאלן די אַרבעטער אויף שבת. זיי מאַנען נישט, זיי האָבן נישט די העזה, אַבער זיי קרעכצן, זיפצן אָן פולע אויערן. און ר' חיים איז אַרומגעגאַנגען אַ צערודערטער, ער האָט נישט געקאנט דאווענען רואיק. אין סאַמע מיטן שמונה-עשרה, ביים ציען דעם אחד אין שמע-ישראל, ווען אַ ייד דאַרף אינגאַנצן זיך אויסטאָן פון פרעמדע מחשבות, זענען אים די געשעפטן דוקא געקראַכן אין קאָפּ אַריין. ער האָט נישט געקאָנט עסן מיט הנאה ביים טיש, ער האָט נישט געקאנט רואיק כאַפּן דעם נאַכמיטאַג-דרימל אויף דער ווייכער, פלושענער אַטאַמאַנע.

ר' חיים האט געטראכט און געקלערט און גארנישט געקאנט דערגיין צו קיין טאלק, ווי אזוי ארויסצוקריכן פון די דאגות. די וועבעריי, האט ער געוואוסט, ארבעט ווי שטענדיק, צי מען צאלט יא אויס דאנערשטיק דעם געהאלט, צי מען שלעפט אפ א פאר טעג, די ארבעטער טוען זייערס. קיין אויסברענגעכץ איז דארט נישטאָ. שבת-צור-נאַכטס אַרבעטן די מענטשן ביז האַלבער נאַכט, אויך דאָנערשטיק ביינאַכט אַרבעט מען לענגער. ליכט-לעך קויפן די אַרבעטער אליין, שמואל לייבוש איז געטריי ווי אַ הונט. וואָס נאָך קאָן מען איינשפּאַרן? וויפּיל ער האָט נישט געבראַכן זיך דעם

קאפ, האָט ער גאָר נישט געקאָנט צוטראַכטן. ער איז נישט געווען געוואוינט צו טראַכטן; נאָך ווייניקער איז ער געוואוינט געווען צו זאָרג, עגמת-נפש. פאַר אַלע יאָרן זיינע, זינט ער האָט חתונה געהאַט און פאַר דעם נדן זיינעם פאַרלייגט אַ וועבעריי, האָט ער נישט געוואוסט פון קיין זאָרגן, חשבונות. ער האָט געלעבט ברייט, ווי פאַר אַ ייד אַ נגיד פאַסט. די ווע-בעריי איז געגאַנגען פאַרשידן, אַמאָל בעסער, אַמאָל ערגער, אָבער ר' חיים האָט זיך קיינמאָל דערפון נישט געמאַכט. ער האָט געוואוסט, אַז אין אַ געשעפט מוז אַזוי זיין, אויך ווען מען פלעגט אים פון מאָל צו מאָל אַנ-זעצן, האָט ער זיך נישט זייער שטאַרק געזאָרגט. ער האָט געוואוסט, אַז באַנקראַטן געהערן צום געשעפט, וואָס איז נישט אויסצומיידן. דאָס ווערט באַלד צוגערעכנט צום פרייז פון די סחורות, ווי מען רעכנט אַריין אַנדערע הוצאות, אַרבעטס-לוין, רוי-שטאַף, דערביי קומט מען שטענדיק דורך מיט די אַנזעצער, אַמאָל אויף אַ העלפט, אַמאָל אויף אַ דריטל, ווי גאַט גיט. אַן מסחר זענען קיין באַנקראַטן נישט און אַן באַנקראַטן איז קיין מסחר נישט אַ. אַדערש קאָן עס גאָר נישט גיין.

יאָרן לאַנג איז עס אַזוי געגאַנגען ביי ר' חיימען. ער האָט נישט גע-רעכנט, וואָרעם וואָס מער חשובן, אַלץ ווייניקער מזל-ברכה. אָבער גע-וואוסט האָט ר' חיים, אַז ער איז אַ ייד אַ נגיד, דאַנקען גאַט, אַפילו אַ גביר. עס וואַלגערן זיך נישט אַרום אַ סך אַזעלכע ווי ער אין לאַדזש. און מענטשן ווייסן עס. אַ, מען גיט אים אַפּ כבוד, ווי אים קומט, ווי אַזאַ פאַבריקאַנט שטייט אַן. אין די בענק, וואו ער קומט, טראָגן אים די דירעקטאָרן אַנטקעגן דעם ברייטן גוט-מאַרגן. אַפילו די באַנקירן אַליין, די גאַלעבראַדניקעס, לאַדן אים איין צו זיך אין די קאַבינעטן, בעטן אים זיצן און זענען אים מכבד מיט ציגאַרן. אַן אַנדערער אויף זיין אַרט וואַלט שוין קאַליע געוואָרן, האָט ר' חיים געטראַכט נישט איינמאַל, וואַלט שוין צוגעשוירן די באַרד, אַרייני-געקראַכן אין קורצע קליידער, אָבער ער בלייבט אַ ייד, אַ חסיד אַפילו. די חסידים אין שטיבל ווייסן עס און זיי טוען אים טאַקע דערפאַר אַן כבוד. אויך דער רבי זאָל לעבן אַליין איז אים מכבד.

ער איז נישט געווען קיין קאַרגער, ר' חיים, אַ, ניין! קיינער האָט עס אויף אים נישט געקאָנט זאָגן. ער האָט תמיד געגעבן אין שטיבל אַ שיינע נדבה, צושטייער געגעבן אויף חתונה מאַכן אַן אַרעמע כלה. ביים רבין האָט ער זיך ברייט געשטעלט. ער איז נישט געווען ווי אַנדערע נגידים, וואָס ליגן אויפן בייטל. וואָרעם ר' חיים ווייס, אַז נישט בלויז די וועלט איז אַ וועלט. ס'איז דאָ אַ יענע וועלט, אַזוי גרויס גאַלד זאָל מען האָבן, וואָסער גרויסע יענע וועלט עס איז דאָ. און אַ ייד דאַרף זיך צוגרייטן אויף יענער וועלט, מיטברענגען מצוות און מעשים-טובים, אַ נישט ווערט מען, חלילה, פאַר-פאַלן אין גיהנום, מען ברענט און מען בראַט. ער האָט זיך דעריבער גע-לאָזט קאַסטן. ער האָט קיינמאַל קיין חרטה נישט געהאַט דערויף, וואָרעם ר' חיים ווייסט, אַז אַ ייד דאַרף זיין אַ ייד. דער רבונר-של-עולם מוז האָבן

אויף דער וועלט אַלץ, נגידיים און אַרעמעלייט, צדקה-געבער און צדקה-
 נעמער. מיט זיין גרויס חסד האָט גאָט אין הימל אים, ר' חיימען, אויסגע-
 וויילט, אַז ער זאָל זיין פון די נגידיים, אָן קיין ביזו אויג, האָט ער אים
 איבערגעגעבן געלט אין די הענט, דאָרף ער אַפּדינען דעם רבונ'ש-ל-עולם
 און געבן צדקה צו אַרעמעלייט, זען, אַז זיינע אַרבעטער זאָלן האָבן אַ שולעכל,
 אָן אתרוג אויף סוכות, אַ מלמד, צו לערנען שבת; אויך דאָרף מען זיי
 מכבד זיין און גיין צו זיי אויף אַ ברית, געבן דרשה-געשאַנק ביי אַ חתונה,
 גיין אויף אַ לוייה, עס זאָל זיך נישט טרעפן, און צושיקן עטלעכע גילדן פאַר
 אבליים, זיי זאָלן נישט דארפן אַרבעטן אין דער צייט פון שבעה-זיצן,
 גאָר ברייט האָט ער זיך געפירט ביי זיך אין שטוב. ער האָט קיינמאָל
 נישט געוואוסט וויפּל ער גיט אויס. ער האָט נאָר געוואוסט, אַז יעדעס
 מאָל, וואָס זיין ווייב פּריווע שטעקט אויס די אויסגעבריליאַנטעוועטע האַנט
 נאָך געלט, גיט ער איר, אַפילו אומגעציילט. נאָך ווייניקער פון איר מאַן,
 האָט פּריווע געוואוסט וויפּל זי גיט אויס. זי האָט זייער שיטערע פינגער,
 די פּריווע, דאָס געלט צעפּליסט איר צווישן די הענט. זי פאַרגעסט וואָס זי
 טוט, זי פאַרלירט אַפּט געלט, זי פאַרוואַרפט די בריליאַנטענע פינגערלעך
 אויף אַלע וואַש-טישן, נאָכט-טישלעך. זי דרייט די שטובן אויס, רייסט
 זיך אַרום מיט די וויינענדיקע דינסטן, וועלכע זי איז חושד אין גנבה,
 קערט די שטובן איבער ביז זי געפינט דאָס צירונג ווידער, כדי עס באַלד
 דערנאָך ווידער צו פאַרלירן. גרויס פאַרגעניגן האָט זי פון קויפּן מציאות.
 וואָס זי זאָל נישט זען אין אַ קראַם, מוז זי קויפּן, צי מען דאָרף עס יאָ,
 צי נישט. און קויפּן האָט זי ליב אַ סך, ברייט. זי מאַכט זיך קליידער, וואָס
 זי טוט אַפילו נישט אָן, ווייל ווי גיך זי אַנטציקט זיך מיט זיי, אַזוי גיך
 אַנטוישט זי זיך אין זיי, שטענדיק איז אין שטוב פול מיט סוחרים, קרעמער,
 וואָס קומען מיט חשבונות. עס איז גאָר פון זיי נישט אַרויסצוקריכן.
 אויך אין די בעדער האָט זי ליב צו פאַרן, דאָקטאָרן זיך ביי גרייסע
 פּראַפעסאָרן אין אויסלאַנד, פון וועלכע מען קאָן דערנאָך רעדן אַ גאַנצן
 ווינטער צווישן געסט. זי פאַרט פון באַד צו באַד, פון פּראַפעסאָר צו פּראַפע-
 סאָר. אַלע שאַפעס אין שטוב זענען פול מיט פּלעשעלעך, שאַכטעלעך,
 סלאַיקעלעך, מיט אַלערליי פאַרביקע מעדיצינען, וואַסערן און פילן, וואָס זי
 נעמט זיי קיינמאָל נישט. אויך מציאות ברענגט זי פון אויסלאַנד, גאַנצע
 וואַליזעס, אַלערליי זיינס, צירונג, שפיצן, קריסטאַלן, אַנטיקן. יעדעס מאָל
 אויפּגיין האָט זי עסקים מיט די צאָל-באַאמטע, וואָס געפינען ביי איר
 אויס די באַהאַלטענע מציאות. פון די שטראַפּן, וואָס מען לייגט אויף
 איר אַרויף פאַר שמוגלען, פון דעם רייסן זיך מיט די באַאמטע, ווערט זי
 אויפּגיין קראַנק, ווערט אָן ס'האַרץ, צוליב וואָס זי מוז שפעטער ווידער
 פאַרן אין די בעדער, כדי ווידער צו שמוגלען און ווידער קראַנק צו ווערן.
 אין שטוב איז שטענדיק אַן אומאַרדענונג, ווייל פּריווע בייט כסדר
 דאָס מעבל, די פאַרהאַנגען, די טאַפעטן אויף די ווענט, וואַרעם אַנדערע

נגידים האָבן באַנייט זייערע וואוינונגען און פּריווע אַלטער קאַן נישט דערלאָזן, אַז זי זאָל וואוינען ווי אַ שלעפּעריק.

ר' חיים ווייסט, אַז דאָס אַלץ קאָסט אַ סך געלט, גאַר אַ סך, אָבער ער זאָגט נישט אָפּ זיין פּריווען, ער האָט זי ליב, זי איז גאַר אַ שיינע, כאָטש זי האָט שוין דערוואַקסענע קינדער, אַ באַטעמטע זייער. מען קוקט איר טאַקע נאָך אויף די גאַסן און אין די פאַרקן, ווען ער איז מיט איר אין די אויסלענדישע בעדער, וואָס פילט אים אָן מיט שטאַלץ. ער קאַן איר נישט אַפּזאָגן, ווען זי שטעקט אויס דאָס פּולכנע הענטל נאָך געלט, נאָך אַ סך געלט.

איבעריקנס, גיט ער אַליין אויך אויס גענוג. אויסער וואָס ער גיט אויס פאַר דעם שטיבל מיט דעם רבין מיט אַלע אַנדערע זאַכן, פאַרט ער אַליין אויך יעדן זומער אין די בעדער, מאַכט אַנדערע הוצאות. אָבער ר' חיים ווייסט, אַז דאָס אַלץ דאַרף אַזוי זיין, אַז אַפילו דאָס, וואָס מען גיט אויס אויף די שטובן, קליידער, איז אויך נישט קיין עולה. וואָרעם ערשטנס, פאַרוואָס זיך קאַרגן? וואָס איז דען דער מענטש? אַ פּליג! היינט דאָ, מאַרגן דאָרט, נישט כדאי צו לעבן ווי אַ חזיר. צווייטנס, טויג עס צום גע־שעפט. לאַדזש האָט ליב אַ נגיד, לאַדזש ווייסט, וואָס ביי יעדן אין טעפל קאָכט זיך. גענוג אַז אַ לאַדזשער נגיד זאָל איינמאַל נישט שיקן דאָס ווייב אין די בעדער, גענוג אַז אימעצנס ווייב זאָל קומען אויף אַ שמחה נישט באַ־האַנגען מיט בריליאַנטן, אַז מען זאָל אים שוין נעמען אויף דער צונג, מורמלען וועגן אים, אַז ער האַלט ביי באַנקראַט, אַז ער איז אַ קבצן, אַ פאַרך.

ער האָט נישט געוואַלט רעכענען, ר' חיים. ער האָט געוואוסט, אַז די וועבעריי אַרבעט געשמאַק, אַז די אַרבעטער גייען נישט ליידיק, אַז די ווייבערישע טיכלעך זיינע גייען, אַז מען האַלט אים אין גאַס פאַר אַ נגיד, און ער האָט געלעבט ווי אַ מענטש, צו גאָט און צו לייט. אויך זיינע קינדער האָט ער נישט געקאַרגט. ער האָט טאַקע פאַר זיין טאַכטער אויסגעזוכט דאָס בעסטע יינגל פון לאַדזש, געגעבן אים אַ גרויסן נדן, מתנות אַ סך, אַ חתונה האָט ער געמאַכט אַ קייזערלעכע. לאַדזש האָט געהאַט פון וואָס צו רעדן, פאַר דער גאַנצער צייט פון דער שמחה האָט ער טאַקע וועגן גאַרנישט נישט געטראַכט. פּריווע האָט מער ווי שטענדיק אויסגעשטעקט די הענט, ער האָט געגעבן געלט אומגעציילט.

איצט, נאָך די שמחות, טומלענישן און בהלות, האָט שמואל לייבוש דער משרת גענומען רעדן טרויעריקע רייד. פון אַלע זייטן זענען געקומען בעל־חובות, ביי וועלכע פּריווע האָט אַנגענומען, אַליין גאַרנישט געדענקענ־דיק פאַר וואָס. וועקסלען צו צאָלן האָבן זיך אַנגערוקט. אַלערליי שניידערס, שוסטערס, נייטאַרינס, טאַפעצירער, שפייז־קרעמער, קבצים, פישערקעס זע־נען מיט אַמאַל, ווי אַ היישעריק, אַנגעקומען. שמואל לייבוש האָט זיך גאַרנישט געקאַנט פון זיי אַפּיאָגן. אין דער וועבעריי האָבן די אַרבעטער

געקרעכצט, געוואלט מען זאל זיי אויסצאלן אויף שבת. פון אויסלאנד זע-
נען גרויסע רעכענונגען פאר וואל אָנגעקומען. קיין געלט איז נישט איינ-
געפלאָסן, אין די בענק האָט מען קיין קרעדיטן נישט געגעבן. דער רובל
האָט געברענט אין לאַדזש. און שמואל לייבוש דער משרת האָט אזוי אַראָפּ-
געלאָזט דעם קאַפּ פאַר זיין באַלעבאַס, ווי ער וואָלט אין אַלעם שולדיק געווען.
— ר' חיים, — האָט ער געזאָגט מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן, ווי אַ גנב, —
איך האָב מורא, אַז מ'האַלט שמאַל.

ר' חיים האָט תחילת אוועקגעמאַכט מיט דער פליישיקער, האַריק-באַ-
וואקסענער נגידישער האַנט. ער איז נאָך געווען מיד פון דער שמחה און
ער האָט זיך נישט געוואָלט אָפּעסן דאָס האַרץ, אָנטאָן זיך עגמת-נפש.
— ווייס איך, וואָס דו רעדסט, — האָט ער אים אָפּגעפטרט.

נאָר שמואל לייבוש האָט זיך געהאַלטן ביי זיינס. ער האָט טעג און
נעכט גענישטערט אין באַלעבאַס היימישע ביכלעך, אַרויסגענומען זיך די
אויגן אין די צערדייטע ציפערן, געקלאַפט מיט די ביינדלעך פון רוסישן
„שטשאַט“, געחשבונט, טעותן געמאַכט, צעוואָרפן די ביינדלעך, צוריק
אָנגעהויבן. דער קאַפּ האָט אים גענומען וויי טאַן, די אויגן זענען אים
רויט געוואָרן, נאָר צו קיין טאַלק האָט ער זיך נישט דערשלאָגן. האָט ער
אַלץ אוועקגעוואָרפן און געראָטן ר' חיימען נעמען אַ בוכהאַלטער אויף
עטלעכע וואָכן.

ר' חיים האָט נישט געוואָלט הערן.

— איך האָב פיינט די בוכהאַלטערס מיט זייערע ביכער, — האָט ער
געזאָגט. — ווייסט דאָך מיינע רייד, וואָס מער חשבון, אַלץ מער דלות...
אגב, האָט ער טאַקע נישט געקענט קוקן אויף די ליטוואַקעס, די פושעיי-
ישראלים, וואָס אַלע זענען זיי בוכהאַלטערס געוואָרן אין לאַדזש. אָבער
שמואל לייבוש האָט נישט אויפגעהערט רעדן וועגן דעם, דערגיין די יאָרן,
ביז ר' חיים האָט שוין נישט געקאַנט פטור ווערן פון אים און אים צוליב
געטאַן.

— מיין כפרה איז עס, — האָט ער געקרעכצט, — ברענג צו פירן אַ
שליממזל דאָרט.

אַכט טאַג איז דער דאָרער ליטוואַק מיט די פענסנע אויף אַ גראַב
שוואַרץ בענדל געזעסן ביי ר' חיימס היימישע ביכלעך און גענישטערט
אין פלאַנטער פון ציפערן און גרייזיקע לשון-קודשדיקע און דייטשמערישע
אויפשריפטן.

— נתן, לקח, — האָט ער כסדר געברומט און געחשבונט. — דער
רוח זאַל עס נעמען!...

ר' חיים האָט אים געוואָלט אויסמיידן, גאָר נישט קוקן אויף דעם
קבצן מיט דער נישט-דערגאַלטער שטעכעדיקער מאַרדע און מיטן גו-
מענעם קראַגן אויפן דאָרן קנאַפיקן האַלדן. ער האָט נאָך פאַרשטאַנען, ר'
חיים, די באַנקירן און די פאַבריקאַנטן די פושעיי-ישראל. מילא, עולם-

הוה איז אויך אַ זאָך! אַבער אַ קבצן אַ פּוּשע־ישׂראל, דאָס איז גאָר אין זיין קאַפּ נישט געקראַכן. נישט די וועלט, נישט יענע וועלט. ער האָט זיך פשוט געמיאוסט צוצוגיין נאָנט צו דעם פאַרשוין אין אויסגעריבענעם רעקל מיט די צו־קורצע אַרבל, וואָס האָט זיך געלאָזט הערן פון ווי ווייט מיטן ריז פון ליטווישן קנאַבל. אַבער דער ליטוואַק האָט אים נישט אָפּגעלאָזט.

— אַט דאָס וואָס איז? — האָט ער אים געפרעגט שאַרף, ווייזנדיק מיט אַ שפיציקן פינגער אויף די צעדרייטע ציפערן.
 ר' חיים האָט פּרובירט זאָגן, וואָס עס איז אים געקומען אין מויל אַריין, נאָר דער ליטוואַק האָט זיך נישט געלאָזט פאַררעדן די ציין.
 — „ראַסכאָד“ איז דאָך ניט „פּריכאָד“, — האָט ער זיך געבייזערט. —
 דער רוז זאָל עס נעמען!

נאָך אַכט טאָג שווערער איינגעעקשנטער אַרבעט, איז דער ליטוואַק אַרויס־געקראַכן. פון די אַלע פאַרפלאַנטערטע ציפערן, רמזים, ראשי־תיבות, פון די אַלע נתן־לקחס, רוכ״ס און אַנדערע אַנצוהערענישן, האָט ער אַ גלאַטיקן חשבון געמאַכט, אַ גלייכן און אַ פינקטלעכן, מיט אַ קרעדיט און אַ דעבעט, מיט פעסטע, פעט־געשריבענע אויסגעציקלטע רייען ציפערן, וואָס זענען געשטאנען אין די רייען, ווי זעלנער פאַר אַ גענעראַל. ער האָט זיך זייער געלאָסן אויפגעהויבן פון אַרט, אויסגעצויגן די דאַרע הענט, פאַרלאָשן מיטן קלעק־פאַפיר דעם סך־הכל, גלייך געמאַכט די אַראַפּפאַלנדיקע פענסנע אויפן גראַבן שוואַרצן בענדל און געזאָגט האָט ער געציילטע ווערטער מיט זייער אַ שאַרפער ליטווישער אויסשפראַך:

— איר זייט באַנקראַט, גאָספאָדין אַלטער, — האָט ער געזאָגט.
 ר' חיים האָט געגעבן אַזא שפרונג פון אַרט, ווי ער האָט עס נישט געטאָן ביי קדושה אַפילו אין ראש־השנה ביים רבין.

— איר ווייסט נישט פון אייערע הענט און פיס צו זאָגן, ליטוואַק חזיר! — האָט ער אויסגעשריגן מיט כעס און ער האָט פאַרקלאַפט מיט צאָרן די טאָוולען פון נייעם בוך, וואָס דער ליטוואַק האָט געהאַט צונויפ־געשטעלט. נאָר דער ליטוואַק האָט זיך נישט געבייזערט. ער האָט זייער געלאָסן צוריקגעעפנט דאָס בוכהאַלטערישע בוך, ער האָט אויפגעמישט אויף דעם באַלאַנס, אַנגעוויזן מיט שפיציקע פינגער אויף די רייען ציפערן, וואָס זענען ווי זעלנער פאַר אַ גענעראַל געשטאַנען, און ער האָט געזאָגט נאָך שאַרפער ווי פריער:

— איר זייט באַנקראַט, גאָספאָדין אַלטער, אי „קאַנטשענאַ“...
 די לעצטע רוסישע ווערטער האָבן ר' חיימען איבערצייגט. ער האָט פלוצלונג אַריינגעשטעקט ביידע הענט אין די הויז־קעשענעס, אַרויס־געשטעקט דאָס סאַמעטענע גבירישע וועסטל, מיט אַלע רויטע און בלויע פינטעלעך, וויפל נאָר עס האָט געהאַט, און ער האָט געזאָגט צום משרת מיט גרויס כעס, גלייך יענער וואָלט אין אַלץ שולדיק געווען:

— נו, וואָס זאָגסטו צו דייע געשעפטן, שמואל לייבוש? — האָט ער געצויגן די ווערטער מיט אַ ניגון. — הא, וואָס זאָגסטו?... שמואל לייבוש דער משרת האָט אַזעלכע פלעקן געקראָגן אין פנים, ווי ער וואָלט שולדיק געווען אין אַלץ. און ר' חיים אַלטער איז אַרומגע- גאַנגען זייער אַ צעטראָגענער, ווי נאָך קיינמאַל נישט. ער האָט נישט אויפגעהערט שפּאַנען איבער אַלע שטובן זיינע. דעם ליטוואַקס רייד האָבן אים קיין מנוחה נישט געגעבן, און ווי אויף צו להכעיס זענען זיי אים געקומען אין קאָפּ אַריין גראַד ביי שמונה-עשרה, ווען אַרום און אַרום איז שטיל.

— איר זייט באַנקראַט, גאַספּאַדין אַלטער, — האָט ער כסדר געהערט דעם ליטוואַקס האַרטע רייד.

צום ערשטן האָט ר' חיים פּרוּבירט זיך איבעררעדן מיט זיין ווייב פּריווע. אָבער זי האָט נישט געהאַט קיין געדולד אים אויסצוהערן.

— ווייסט דאָך, חיימשע, אַז איך פאַרשטיי מיך נישט אין די זאַכן, — האָט זי אים געזאָגט, — וועסט שוין אַליין דיר אַן עצה געבן.

זעענדיק, אַז זי פאַרשטייט אים נישט, האָט ר' חיים גענומען מיט איר רעדן פשוטע ווערטער, אַריינװארפנדיק עטלעכע רייד, אַז זי וועט אים מוזן אפשר אַוועקגעבן די בריליאַנטן אויף אַ צייט, דאָס פולע צירונג אירס, וואָס ער וועט שטאַרק בסוד לאַזן דורך שמואל לייבושן ערגעץ פאַרזעצן, ביז גאָט וועט העלפּן און עס וועט ווערן בעסער, אַבי דערווייל זיך אַפּצויאָגן פון די קליינע בעל-חובות, פון די אַלע באַלמעלאַכעס און קרעמערלעך, וואָס רייסן אָפּ די פּאַלעס. פּריווע איז בלאַס געוואָרן, ס'גאַנצע בלוט איז איר אַרויס פון פנים און צוגעשפּאַרט בלויז צו די אויגן, אויס- שפּרייטנדיק זיך אין זייער רויטע קרענקלעכע ווייבערישע פלעקן.

— מאַמע! — האָט זי ווי שטענדיק, גענומען רופן איר שוין-לאַנג פאַרשטאַרבענע מוטער, און פון אירע בלויע אויגן האָט געפלאַסן ווי פון אַ קוואַל. נאָך מער האָט זי זיך צעוויינט, ווען דער מאַן האָט גענומען רעדן וועגן שפּאַרן אין שטוב.

— דאָס, וואָס איך עס אויף, מ'שטיינס געזאָגט, — האָט זי געביטערט, — קען איך נישט אויפעסן. איך קאָן עסן ברויט אָן פוטער, טיי נישט אָפּ- געצוקערט, נאָר טרינקען מיט האַרטן צוקער צוגעביטן...

ר' חיים האָט געזען, אַז זי פאַרשטייט אים נישט, אַז זי איז אים פּרעמד, ווייבעריש-קליינלעך, און אַז ער וועט מיט איר גאַרנישט מאַכן. פון אַלעם האָט זי געוואָלט וויסן איין זאַך, צי זי וועט קאָנען פאַרן אין די בעדער. ר' חיים האָט זי באַרואיקט, אַ גלעט געטאַן איר איבער דעם אַנגעקאַריטן העלן שייטל. גלייך צומאַרגנס איז ער אַוועקגעפאַרן צו זיין רבין פּרעגן אַן עצה. אָבער דער רבי האָט אים נישט מער געקאַנט זאָגן פון פּריווען. אויף אַלע זיינע צרות האָט ער אים בלויז אַנגעוואונטשן, גענומען אַ פּדיון און צוגעזאָגט, אַז דער אויבערשטער וועט העלפּן. מיט סוחרים רעדן האָט

ער מורא געהאט, געציטערט זיך נישט אויסצוגעבן. די זין זענען געווען יונג, נאָריש־פּריילעך און פון קיין שום זאך, אַ חוץ שלעפּן געלט פון טאַטן. האָבן זיי נישט געוואוסט. ר' חיים האָט פּרוּבירט דורכרעדן זיך מיט זיין מחותן ר' אברהם הערש אשכנזי.

אין אַ שבת־צוֹנאַכטס, גלייך נאָך דער הבדלה, איז ער אָוועק צו אים אין שטוב, ר' אברהם הערש האָט אָוועקגעלייגט די רויטע קעשענע־פּאַטשיילע אויף דער גמרא, אַ סימן, אַז ער פאַרמאַכט זי נישט אינגאַנצן, נאָר ער לאַזט זי דערווייל אין דער מיט, כדי ווייטער זיך צוריקצונעמען צו איר, ווי נאָר ער וועט דערליידיקן די עסקים. געלאָסן, שווייגנדיק, נישט איבעררייסנדיק מיט קיין איין איינציק וואָרט, האָט ער אויסגעהערט אַ שעה צייט לאַנג זיי מחותנס פילע רייד. ר' חיים האָט געשוויצט אין דער אַלטמאָדישער קאַלטער גרויסער שטוב מיטן באַלעבאַטישן פאַרצייטיקן שווערן און אומעטיקן מעבל. קיין שום ווארעמקייט איז נישט געווען אין דער שטוב, נישט אין די ברויך־בלעטערדיקע טאַפעטירטע ווענט, נישט אין די אַלמערס מיט ספרים, נישט אין טונקעלן שיין פון נאַפּט־לאַמפּ, נישט אין דער שוואַרצער שווערער אייזערנער קאַסע. פונקט אַזוי קאַלט און שווייגנדיק איז געווען ר' אברהם הערש אַליין. ר' חיים האָט נישט דערטרונקען דאָס גלאַז טיי, וואָס מען האָט אים צוגעטראָגן, און כסדר גערעדט, גערעדט מיט ברען, מיט אַ בערצייגונג. נאָר דער מחותן איז געבליבן שווייגנדיק, קאַלט. ערשט, אַז ער האָט שוין אַלץ געהאַט אויסגערעדט און ער האָט אַנגעשטעלט די שוואַרצע שמאַלציקע אויגן אויף דעם מחותן זיינעם, וואָס ער האָט אים צו זאָגן אויף זיין בקשה וועגן אַ גרעסערער הלואה, כדי זיך צו ראַטעווען, האָט ר' אברהם הערש אויסגעלייכט די באַרד און געענטפערט צוויי געציילטע ווערטער:

— ניין, מחותן!

ר' חיים אַלטערן האָט אַ שווייס באַגאַסן.

— איר וועט מיך לאַזן פאַלן, מחותן? — האָט ער געפּרעגט מיט

חידוש. — צו וועמען דען זאָל איך גיין, אַז נישט צו אייך?

— אַז מען לעבט אָן חשבון, שטאַרבט מען אָן וידוי, — האָט ר' אברהם

הערש געזאָגט מיט אַ מוסר־טאָן.

און אַז דער מחותן האָט אים נאָך גענומען רעדן צום האַרץ, אַנגע־

נומען ביי דער באַרד, האָט ער אַראַפּגענומען די פּאַטשיילע פון דער גמרא

און גענומען לערנען די דינים וועגן דער צאָל מלקות, וואָס קומט צו

שמיסן אַ זינדיקן.

— כמה לוקין, וויפל דאַרף מען שלאָגן מלקות? — האָט ר' אברהם

הערש געברומט, גאַרנישט אומקונדיק זיך אויף דעם מחותן זיינעם.

ר' חיים אַלטער איז אָוועק אַזאַ צעשמעטערטער פון מחותנס שטיב,

אַז ער האָט אַפילו נישט געדענקט צו זאָגן אין דערהיים דעם ויתן־לך

דעם ברייטן זינגענדיקן ויתן־לך, וואָס ער פלעגט אַלע שבת־צוֹנאַכטס

זאגן מיט אזויפיל הנאה און טעם. מיט גרויס כעס האָט ער אויסגעשפּיגן דעם ציגאַר, וואָס שמואל לייבוש דער משרת האָט אים פאַררויכערט. — פאַסקודנע ציגאַרן, — האָט ער זיך געבייזערט, — ביטער ווי גאַל... פּונקט אזוי איז נישט געפעלן געוואָרן אין זיינע אויגן דאָס גלאַז שיינע און שמעקעדיקע טיי, וואָס הדס די דינסט האָט אים צוגעטראָגן אויף אַ זילבערנער טאַץ.

— מען האָט נישט געקאַנט אויפקאַכן קיין פּרישע טיי? — האָט ער זיך געכעסט. — נאָר געבן מיר טשאַלנט־טיי... הדס די דינסט איז רויט געוואָרן ווי פייער. — מיין מזל זאָל מיר נאָר אזוי לייכטן, טאַטע זיסער אין הימל, — האָט זי פאַרגלאַצט די אויגן, — וואָסער פּרישע, שמעקעדיקע טיי דאָס איז. זאָל דער באַלעבאַס זען...

נאָר ר' חיים האָט נישט געוואָלט זען. ער האָט בעסער געזען איצט ווי די בחורים זיינע שפּילן אין קאָרטן און ער האָט געכאַפט די קאָרטן און צעריסן אויף פּיצלעך.

— קאַרטאָוויקעס! — האָט ער געמאַכט קולות, גלייך ער וואָלט זיי דאָס ערשטע מאָל געכאַפט ביי די קאָרטן. — ס'זועט מיך מיט אייערע קאָרטן איבער די הייזער טרייבן...

אַ גאַנצע נאַכט צייט האָט ער געוואָרפן דעם קאַפּ אויף די דריי פּולע גבירישע פּרכנע קישנס צוקאַפּנס, וואָס זענען אים פּלוצלונג שטאַרק האָרט געוואָרן. גאַנץ לאַדזש איז פאַרביי זיין קאַפּ אין דער שלאַפּלאַזער נאַכט. אָבער ער האָט קיינעם נישט געקאַנט אויסקלייבן צו וועמען צו גיין, וועמען זיך אַנטרויען. ערשט פאַרטאַג האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אויף דעם סאַמע נאָענטסטן מענטשן, וואָס האָט געוואוינט טאַקע ביי אים אין שטוב — אויף זיין אייגענעם איידעם שמחה מאיר און אויף זיין נדן פון צען טויזנט רובל, וואָס ליגן אין באַנק און פּוסטעווען.

ער האָט זיך שיר אַליין נישט אויסגעקניפּט, פאַרוואָס עס איז אים גלייך נישט איינגעפאַלן דער גליקלעכער געדאַנק. מיט אַ פּריילעך גע- מיט און מיט אַ סך בטחון איז ער איינגעשלאָפן נאָך דער שווערער שלאַפּ- לאַזער נאַכט.

קאַפיטל 1999

אַנדערש ווי דער פּאַטער זיינער, האָט שמחה מאיר דער קעסט־איידעם אויסגעהערט דעם באַרדעוודיקן שווער זיינעם, אַלע זיינע מעשות, זיסע רייד און גוטע ווערטער, וואָס האָבן זיך כסדר פאַרענדיקט מיט דעם זעלבן אויספיר:

— כּוֹזָג דיר, שמחה מאירשע, אַז כּוֹעַל דיר צאָלן אַ סך אַ בעסערן

פראצענט ווי אין דער באַנק, און שלאָפן מעגסטו רואיק, כיוועל מיין אייגן קינד, הלילה, נישט קיין רעה טאָן.

— אודאי, שווער, — האָט שמחה צוגעשאַקלט.

ר' חיים איז געווען אויסער זיך פאַר פרייד פון איידעמס נאַכגיביקייט.

— דיין געלט וועט וואַקסן, שמחה מאיר, וועסט האָבן פראַצענט פון פראַצענט, און זאָרגן וועסטו נישט דאַרפן, וועסט עסן קעסט ביי מיר ווי לאַנג נאָר וועסט וועלן. פאַרשטייסט, שמחה מאיר לעבן?

— כ'פאַרשטיי, שווער, — האָט שמחה מאיר צוגעשאַקלט גוטמוטיק.

נאָר אַז ס'איז געקומען צו גיין אין באַנק און אַרויסנעמען דאָס געלט, האָט שמחה מאיר זיך נישט געאיילט.

— כ'מוז זיך מישב זיין מיטן טאַטעשי, — האָט ער געזאָגט פרום.

— צו וואָס מטריח זיין דעם טאַטן? — האָט דער שווער נישט פאַר-

שטאַנען. — ביסט נישט קיין נאָר, ווייסט אַליין, וואָס דו טוטסט.

— כיבוד-אב! — האָט שמחה מאיר געענטפערט מיט צדקות. — אַז

טאַטנס עצה וועל איך גאַרנישט טאָן.

ר' חיים איז מיט אים שעהן-לאַנג אַרומגעגאַנגען אונטער דער האַנט איבער אַלע שטובן, געגעלט אים די בעקלעך, געציילט אים די קנעפלעך פון וועסטל, געלויבט אים זיין חכמה, דעם גוטן קאַפּ, דעם גרויסן שכל, נאָר שמחה מאיר איז געבליבן ביי זיינס.

— גלויבט מיר, שווער, אַז כ'וואַלט איך געטרויט אַ וועלט, — האָט

ער זיס גערעדט, — נאָר אַן טאַטעשיס הסכמה טאָר איך גאַרנישט נישט טאָן.

כיבוד-אב. נאָך היינט וועל איך צו אים צוגיין און זיך איבעררעדן.

ער איז צום פּאָטער נישט געגאַנגען. ער האָט געוואוסט פריער-אויס, אַז

דער טאַטע וועט אים נישט לאָזן רירן דאָס געלט, אַז ער וועט אים הייסן

זיצן און לערנען. אים איז אַפילו אויף קיין רגע נישט איינגעפאלן צו פּרעגן

דעם טאַטן עצות. גענוג איז ער געווען אונטער דעם טאַטנס יאָך ביז דער

חתונה. איצט איז ער פריי. ס'געלט זיינס ליגט אין באַנק אויף זיין נאָמען

און ער ווייסט אַליין, וואָס ער האָט צו טאָן. ער ווייסט עס בעסער פון טאַטן.

אַבער אויסנוצן דעם פּאָטער קעגן שווער האָט געטויגט, ס'האָט אים גע-

לויבט צום עסק, ער האָט דעריבער אַפגעשלעפט דעם שווער עטלעכע טעג

צייט, אַלץ אים דערציילט מעשות, אַז ער האָט דעם פּאָטער נישט געטראָפן.

ערשט נאָך עטלעכע טעג, ווען דער שווער איז שוין שיר נישט פון דער

הויט געקראַכן פון אומגעדולדיקייט, איז ער געקומען ענדלעך מיטן טאַטנס

תשובה. מיט דער רואיקסטער מינע, נישט פאַרהיקנדיק זיך אויף קיין

רגע, נישט פינטלענדיק אַפילו קיין איין מאָל פאַרלעגן מיט אַן אויג, האָט

ער איבערגעגעבן דעם שווער ביים עסן דעם גאַנצן שמועס מיטן פּאָטער

זיינעם. ער האָט אַנגעשמירט אַ בייגל מיט פוטער, אַ געשמאַקן בייס געגעבן

אין פרישן בייגל אריין און מיט א פול מויל עסן ארויסגעזאגט דעם טאטנס באדינגונגען.

— דער טאטעשי וויל א פארזיכערונג, דורכאויס א פארזיכערונג...
ר' חיים איז אויפגעשפרונגען א צעשטראלטער.

— קריגסט וועקסלען, שמחה מאיר, כ'ויל נישט אויפן ווארט.
שמחה מאיר האט זיך צוגעשניטן א שטיקל קעז, ארויפגעלייגט עס
ניך אויפן בייגל און אפגעווארפן דעם שווערס געדאנק וועגן וועקסלען.

— דער טאטעשי האט מיר אנגעזאגט, כ'זאל קיין וועקסלען נישט
נעמען. — האט ער געענטפערט גלייך אויפן ארט. — דער טאטעשי וויל א
היפאטעק אויף דעם שווערס הויז.

ר' חיים האט אראפגעלאזט די נאז.

— א היפאטעק? — האט ער איבערגעפרעגט. — וואס איז די טובה,
וואס דו טוסט מיר? אויף א היפאטעק קאן איך ביי יעדן קרייגן.

— פארוואס דען נעמט נישט דער שווער? — האט זיך שמחה מאיר
געמאכט תמעוואטע און געקוקט מיט ממזרישע בליקן דעם שווער אין די
אויגן אריין.

א גאנצן טאג צייט האט ר' חיים געארבעט מיטן איידעם, אלץ געגעבן
אים צו פארשטיין, ווי קראנט ער איז, ווי נישט שיין דאס איז, וואס אן
אייגענער איידעם וויל אים נישט געטרויען אויף וועקסלען, אים, חיים
אלטערן, וואס מענטשן גיבן אים געלט אומגעציילט. שמחה מאיר האט
זיך נישט געלאזט בויגן.

— כיבוד-אב! — האט ער אפגעענטפערט. — וואס קאן איך טאן?

און אז אפילו דער שווער איז ענדלעך איינגעגאנגען אויף א היפאטעק,
האט זיך שמחה מאיר נישט געאיילט און ווידער דערציילט, אז ער מוז
פרעגן דעם טאטעשי. ר' חיים איז שוין ארויס פון די כלים.

— ווידער פרעגן דעם טאטעשי? — האט ער זיך געכעסט. — ס'איז

דאך א מעשה אן א סוף.

שמחה מאיר האט שנעל געוואשן די הענט צו מים-אחרונים און נישט
אויסגערעדט קיין ווארט. נאך פון די קארטן-צייטן ביי שילם בעקער, האט
ער געוואוסט, אז ווען יענער קאכט זיך, איז די בעסטע זאך צו בלייבן
רואיק, קאלט. דוקא ווייל דער שווער האט זיך אזוי געאיילט, האט ער גע-
האט צייט. ער האט גענומען דעם שווער ציען די אדערן. דא האט ער
דעם פאטער נישט געטראפן אין דער היים, דא איז ער געווען פארנומען.
ענדלעך האט ער געבראכט פון טאטן אן ענטפער.

— דער טאטעשי וויל נישט אנדערש ווי אן ערשטן היפאטעק, —

האט ער געזאגט פרום. — א נישט, הייסט ער נישט רירן ס'געלט, דער
טאטעשי...

ר' חיים האט זיך געקאכט, געטומלט. ער האט קיין ערשטן היפאטעק נישט
געקאנט געבן, ווייל דער ערשטער היפאטעק איז נאך פריער, פאר דער

חתונה, געווען אָנגעשריבן אויף אַן אַנדערן. שמחה מאיר האָט עס גע-
וואוסט. ער האָט זיך פריער גוט דערוואוסט אין גאָס, ווי עס האַלט מיטן
שווערס געשעפטן, ווי עס זעט אויס מיט זיינע חובות. און טאַקע דער-
פאַר האָט ער אים אונטערגערוקט אַזאַ היפּאַטעק, וואָס זאָל נישט קאַנען
געגעבן ווערן.

ער האָט נישט געוואַלט קיין היפּאַטעקן, שמחה מאיר, ער האָט געוואַלט
גאַר עפּעס אַנדערש.

נאָך פֿון די יינגלשע יאָרן, ווען ער איז אַריינגעקומען צום מחותן אין
שטוב אַריין, האָט ער געוואָרפֿן אַן אויג אויף דער וועבעריי זיינער. ער
האָט, אמת, נישט געהאַט קיין גרויסע סימפּאַטיעס פאַר האַנט־שטולן. ער
האָט ליב געהאַט דאָס נייע לאַדזש, נישט דאָס אַלטע; אים האָט פֿון קינד-
וויי אַן פאַרכאַפט דאָס גרויסע, דאָס שרייענדיקע, דאָס הילכיקע. ווי קליין-
געוויקסיק ער איז געווען, האָט ער ליב געהאַט זאַכן ריזיקע; הויכע, ברייטע
פאַבריקן, הויכע הימל־קריכנדיקע קוימענס, דאָס פייפֿן פֿון סירענעס האָט
אים ווי די בעסטע מוזיק געקלונגען, קיין זאַך האָט אים נישט געשמעקט
אַזוי גוט אין דער נאָז ווי דער רויך פֿון פאַבריק־קוימענס. די שטילע
האַנט־שטולן, די יידן מיט יאַרמולקעס און פּיאָות ביי דער אַרבעט, זי
יידישלעכע היימישקייט פֿון באַלעבאַס און געזעלן איז אים געווען דערווידער;
דאָס האָט אים דערמאַנט אין בית־המדרש, וואָס ער האָט נישט געקאַנט ליידן,
פאַראַכט. ער האָט פֿון תמיד אַן געשטרעבט צו דעם נייעם, גרויסן; ער
האָט שטענדיק זיך געזען ווי איינער פֿון די גרויסע פאַבריקאַנטן, וואָס
דינער שטייען פאַר אים אויסגעצויגן און וואַרטן אויף זיין באַפעל, וואָס
דורך איין וואונק זיינעם ווערן געלאָזן אַלע מאַשינען, קוימענס און סירענעס
אין גאַנג.

אַבער געהערט האָט ער אויך, אַז קראַקע איז נישט מיט אַמאָל געבויט
געוואָרן. ביי זיינע יונגע יאָרן האָט ער שוין געוואוסט, אַז כדי אַרויפ־
צודראַפֿען זיך אויף אַ שפיץ פֿון אַ קוימען, מוז מען פריער קלעטערן פֿון
שטיג צו שטיג, ביז מען דערגרייכט דעם שפיץ. ער האָט גוט געקענט
לאַדזש, אַלע פאַבריקן, פאַבריקלעך, פאַבריקאַנטן און סוחרים. ער האָט
געקענט יעדנס לעבן, יעדנס וועג. ער האָט געוואוסט, אַז אַלע דאָ אין שטאָט
האַבן זיי אַנגעהויבן צוערשט ביי איין שטול, אַריבער צו עטלעכע, אַרויפ־
געשלאָגן זיך צו אַ ווערקשטאַט, אַריינגעקראַכן אין אַ פאַבריקל און אַרויס-
געוואַקסן ביז צו קוימענס, סירענעס און פאַלאַצלעך ביי די ציגל־רויטע
פאַבריקן.

ער האָט פאַרשטאַנען, אַז זיין וועג דאַרף נישט זיין אַזאַ לאַנגזאַמער,
ווי ער איז געווען ביי אַנדערע, ביי די ערשטע. לאַדזש איז שוין נישט
דאָס וואָס אַמאָל. אַלץ גייט שנעלער, אויך איז ער נישט דער מענטש פֿון
געדולד, פֿון וואַרטן. ער האָט קיינמאָל נישט געקאַנט וואַרטן אויף עפּעס
צו־לאַנג. ער וועט שוין ביי קיין איין וועב־שטול נישט אָנהויבן. נישט דערצו

איז ער א זון פון ר' הערש אשכנזי און אן איידעם פון ר' חיים אלטער און אליין א באַלעבאָס פון גאַנצע צען טויזנט רובל אין באַנק — אַ חוץ פּראָצענט. מיט אַזאַ סומע קאָן מען שוין עפעס אויפּטאָן, ווען מען פאַר־שטייט אַן עסק. מיט אַזאַ געלט קאָן מען שוין פּונאַדערפירן די הענט. מען דאַרף באַלד אַרײַנקריכן אין גרויסן אַרײַן, און אַנצוהויבן מיט אַ וועבעריי ווי דעם שווערס, מיט פּופציק שטולן, דאָס איז שוין אַן עסק, ס'איז כּדאי צו רעדן וועגן דעם.

מיט דעם שאַרפּן בליק פון זײַנע פּלוטעוואַטע גרויע אויגן, וואָס זעען אין ערשטן אויגנבליק אויס שטיל, ווייך, נאָר אין דער אמתן זענען זיי דורכ־דרינגלעך און גיריק, האָט ער נאָך חתן־ווייז דערזען, אַז דער שווער זײַנער איז אַ פּוילער, אַ ווייכער, אַ מענטש, וואָס האָט ליב רן, באַקוועמלעכקייט, און ליגט ביים ווייב זײַנס אונטערן פּאַנטאַפּל. שוין דעמאָלט האָט ער געזען, אַז ער איז נישט פאַר לאַדזש, ר' חיים אַלטער, אַז ער וועט סוף־כל־סוף מוזן אַרויסשפּרינגען פון דער פּאַבריק אַרויס. ער האָט געזען די אָפּ־געלאַזנקייט אין געשעפט, די נאַכלעסיקייט, און ער האָט פאַרשטאַנען, אַז עס וועט מוזן קומען דער, וואָס וועט האָבן מער שכל, וועט זײַן מער טיכטיק, און אים אַרויסבייסן. ער האָט געמערקט, אַז ביי דער גאַנצער ברייטקייט אין שטוב, וואָס ביי זיי אין דערהיים איז עס גאַרנישט צו זען, זענען די געשעפטן ווייט נישט אַזעלכע גוטע. דערפאַר טאַקע האָט ער זיך נישט געלאַזט אַרײַנרוקן קיין וועקסלען פאַר דער חתונה צום נדן, וואָס מען האָט אים געדאַרפט סילוקן. איצט האָט ער אײַנגעזען, אַז ער האָט ריכטיק גע־האַנדלט, זײַער ריכטיק.

איצט איז ער טאַקע געקומען צו אים לײַען דעם נדן, דער שווער זײַנער, וועקסלעך אים געבן און אַ פּראָצענט אין קעשענע, כּדי ער זאָל קאַנען זיצן רואיק און לערנען און עסן קעסט. אָבער שמחה מאיר האָט גאָר קיין חשק נישט געהאַט צו זיצן און לערנען. גענוג איז ער געזעסן אין בית־המדרש און ביי מלמדים ביז דער חתונה. איצטער איז ער אַ פּרייער מענטש, האָט צען טויזנט רובל אין מזומנים, אַ חוץ פּראָצענט, ליגן אין באַנק אויף זײַן נאַמען. צו יעדער צײַט קאָן ער זיי אַרויסנעמען און לאָזן אין גאַנג, כּדי זיי צו פאַרמערן וויפּיל נאָר עס וועט זיך לאָזן.

אמת, דער טאַטע זײַנער וועט שרייען אויף אים, בײַזערן זיך, טומלען, אַלמאי ער זיצט נישט אויס די קעסט און לאָזט זיך אַרײַן צו־פּרי אין עסקים, ווען ער דאַרף גאָר זיצן און לערנען תּורה. אָבער דערויף איז ער אַ טאַטע, ער זאָל זיך בײַזערן, און דערויף איז ער, שמחה מאיר, אַליין אַ באַלעבאָס פאַר זיך, ער זאָל אים נישט הערן. מיט דעם סאַמע בעסטן בליק, ווי ער איז עס געוואוינט געווען ביי די קאַרטן אין שילם בעקערס הויז, האָט ער דערזען אַ שאַנס אויף אַרײַנצוקריכן אין געשעפט אַרײַן, צו ווערן אַ שותף צו דער וועבעריי „חיים אַלטער“, וואָס זאָל זיך רופן: „ווע־בעריי חיים אַלטער עט שמחה מאיר אַשכּנזי“.

ער האָט עטלעכע מאָל אַרױסגעזאָגט אויפן קול ביי דער גמרא — וועבעריי אַלטער און אַשכנזי, — און עס איז אים געפֿעלן געוואָרן. מיט דער סאַמע שענסטער האַנטשריפט האָט ער אויפן שער-בלאַט פֿון ספר אויפגעצייכנט די צוויי נעמען — זיין שווערס און זיין אייגענעם. עס האָט זייער שיין אויסגעזען. ער איז נישט געווען אַן פֿאַנטאַזיע, שמחה מאיר, אַ ניין! ער האָט פֿון אַלע צייטן פֿריי געלאָזט זיין פֿאַנטאַזיע, נאָך ווען ער פֿלעגט יינגלווייז זיך אַריינכאַפֿן בגנבה אין לאַגער פֿון הונצע עט געצקעס פֿאַרטעטונג און מקנא זיין דעם טאַטן, וואָס זיצט אין קאַנטאַר ביי זיך, אַרומגערינגלט מיט גראַבע ביכער און פֿאַפֿירן. אויך איצט האָט ער זיצנדיק ביי די ספרים, אַנגעשלאָגן זייער ווייט. ער האָט כסדר אויסגע- צאַקעט אויפֿסניי די שותפות־דיקע וועבעריי פֿון זיין שווער און זיך אַליין, ביז ער האָט ביסלעכווייז אַנגעהויבן שטעלן פֿריער זיין נאָמען און דערנאָך דעם שווערס. אַשכנזי און אַלטער האָט אים פֿיל שענער געקלונגען, ווי אַלטער און אַשכנזי, אַ סך בעסער אויסגעזען. ביסלעכווייז איז דעם שווערס נאָמען אינגאַנצן אַרױסגעפֿאַלן פֿון דעם גמרא-בלאַט. פֿאַרלאָרן געגאַנגען. בלויז „וועבעריי פֿון ש. מ. אַשכנזי“ האָט זיך אויסגעלייגט אין זייער ציקלדיקע געדרוקטע בוכשטאַבן מיט דריידלעך און עקעלעך.

און ביים עסן ביים שווערס טיש האָט ער געלאָזט דעם שווער זיינעם צאַפֿלען זיך, ווי אַ פֿליג אין שפּינוועבס. ער האָט געוואוסט, וואָס ער טוט. מען דאַרף שטענדיק לאָזן אַ מענטשן זיך קאַכן וואָס מער, האָט ער נישט איין מאָל געהערט ביים טאַטן זיינעם אין שטוב. וואָס מער אַ מענטש קאַכט זיך, אַלץ ווייכער ווערט ער, ווי אַן אַקס, אַ שטייגער. ער האָט געוואוסט, אַז אין לאַדזש איז איצט ביטער, דער סעזאָן איז אין דער ערד און אַ מזומנער רובל איז טייער, מען לאָזט אים גאַרנישט פֿון דער האַנט אַרױס, ווי אַן אבן־טוב. ער וועט ווייכער ווערן, דער אַלטער, וועט איינגיין אויף אַלץ, וואָס נאָר ער, שמחה מאיר, וועט וועלן. זאָלן זיך נאָר צורוקן די טערמינען פֿון צאָלן!

און ער האָט זיך דערוואַרט.

ר' חיים אַלטער האָט זיך תחילת געקאַכט, געהיצט, געזאָגט דעם איידעם זיינעם ביים טיש, אַז ער האָט אַ שטיינערן האַרץ, אַז אַ גזלן איז ער, נישט קיין איידעם. נאָר שמחה מאיר האָט אים נישט געענטפֿערט. ער איז גאָר מיטאַמאָל געוואָרן אַ געוואַלטיקער מתמיד און גאַרנישט אָפֿגעלאָזן די גמרות. דער שווער האָט אים אויסגעמיטן, קיין וואַרט מיט אים מער נישט אויס- גערעדט. אָבער אַז די טערמינען צו צאָלן האָבן זיך אַנגערוקט און שמואל לייבוש האָט אַלץ קיין געלט נישט געקריגן, האָט ר' חיים זיך איבערגעבעטן מיט זיין איידעם, ווי שמחה מאיר האָט עס פֿאַראויסגעזען, און איינגעגאַנגען אויף אַלע באַדינגונגען. פֿאַר די צען טויזנט רובל זיינע איז שמחה מאיר געוואָרן אַ שותף אויף אַ גאַנץ דריטל פֿון דער וועבעריי. מיט אַ סך פֿאַרזיכע- רונגען, אַדוואַקאַטישע פֿאַראויסזעענישן און אַלערליי באַוואַרענישן איז אויס-

געארבעט געוואָרן ביים נאָטאַר דאָס שותפות צווישן שווער און איידעם. ר' חיימען זענען גוט די אויגן אַרויסגעקראַכן, ביז ער האָט דערלעבט צו זען צוריק דאָס אייגענע געלט, פאַר וועלכן ער האָט זיך איינגעהאַנדלט דעם וואויל-לערנער שמחה מאיר פאַר זיין בת-יחידה.

— אוי ביסטו אַ שווערער פאַרשוין, שמחה מאיר, — האָט ר' חיים אָפגעזיפצט נאָך דעם ווי זיי זענען אַרויס פון דער שטיקנדיקער נאָטאַרישער קאַנצעלאַריע און זיך געוואונטשן מזל-טוב צום נייעם שותפות.

ר' חיים האָט איצט געוואָלט האָבן וואָס ווייניקער דעם איידעם זיינעם אין דער וועבעריי און ער האָט אים געשיקט אין שטיבל אַריין לערנען. — מעגסט זיין אַ שותף, — האָט ער אים געזאָגט, — אָבער קעסט וועסטו ווייטער מעגן עסן און זיצן אין שטיבל און לערנען. מיין וואָרט איז אַ וואָרט.

נאָר שמחה מאיר האָט אָפילו נישט געטראַכט צו גיין אין שטיבל אַריין. — אַז שותפות, איז צו אַלעם, שווער, — האָט ער פרום געענטפערט. — איך וועל נישט לאָזן דעם שווער אַרבעטן פאַר מיר. איך וועל אַרבעטן גלייך מיטן שווער...

אַז ר' אברהם הערש אַשכנזי האָט זיך דערוואוסט פון מענטשן וועגן זיין שמחה מאירס געשעפטן, האָט ער גלייך געשיקט נאָך אים יעקב בונגען. יעקב בונם איז געגאַנגען מיט גיכע האַסטיקע טריט אויספירן דעם טאַטנס שליחות, די מינוט איז אים געווען צו-לאַנג.

אין עס-שטוב האָט ער געטראָפן דינהלען, וואָס איז, ווי שטענדיק, געזעסן מיט די פיס אונטער זיך אויף דער אַטאַמאַנע, פאַרטיפט אין אירע ראַמאַנען.

— גוטן אַוונט, — האָט ער געזאָגט מיט אַ פרעמד קול. זי האָט זיך דערשראַקן פון דעם פּלוצלונגדיקן קול און אַ ציטער געטאַן. יעקב בונם האָט זיך פאַרלאָרן און געכאַפט זיך מיט די פינגער ביים דאַשעק פון זיין זיידן היטל, ווי תמיד, ווען ער פּלעגט זי זען אין גאַס. ער האָט גאַר פאַרגעסן, אַז ער איז אין שטוב. זי האָט זיך פאַררויטלט. — וואָס מאַכט יעקב? — האָט זי אים געפרעגט נישט פער „דו“, נישט פער „איר“, נאָר אין דער דריטער פּערזאָן...

זי האָט אים גערופן בלויז ביים ערשטן נאָמען, יעקב, וואָס איז איר בעסער געפּעלן.

— וואָס מאַכט דינהלע? — האָט יעקב בונם זי צוריקגעפרעגט אַ פאַר-לאַרענער.

זיי האָבן ביידע גלייך אַראָפּגעלאָזט די אויגן און געשוויגן. שמחה מאיר האָט נישט איבעריק-פּריינטלעך אויפגענומען זיין ברו-דער. ער האָט געוואוסט, אַז קיין גוטס דערוואָרט אים נישט אינדערהיים. נאָר ער איז געגאַנגען. דער פּאַטער האָט, ווי אַלע מאַל, אַרויפגעלייגט די קעשענע-פּאַטשיילע אויף דער אויפגעמישטער גמרא, אַ סימן, אַז ער

לייגט זי נישט אַוועק, נאָר ער פאַרלאָזט זי בלויז אויף אַ ווייל, ביז ער וועט פריי ווערן און צוריקנעמען זיך צו איר, און געלאָזט דעם זון זיינעם שטיין, נישט געבעטן אים זיצן.

— שמחה, — האָט ער אָנגעהויבן שטיל, ווי אַלע מאָל, ווען ער איז גאָר שטאַרק אין כעס, — האָסט מיך געפרעגט, צי דו מעגסט אַרויסנעמען דאָס געלט פֿון באַנק?

— ניין, טאַטע.

— פאַרוואָס האָסטו עס אַרויסגענומען אָן מיין וויסן?

— דער שווער איז געדריקט, — האָט שמחה מאיר געמאַכט אַ פֿרויב פנים, — אַ רחמנות, נעבעך.

— האָסט, הייסט עס, געוואָלט טאָן אַ מצווה, האָ? — האָט ר' אברהם הערש געפרעגט מיט שפּאַט.

— יאָ, טאַטע, — האָט זיך שמחה מאיר געמאַכט תּמעוואַטע.

— נו, און פּאַלגן דעם טאַטן איז נישט קיין מצווה?

שמחה מאיר האָט געשוויגן.

ר' אברהם הערש האָט אַרויפגערוקט די יאַרמולקע העכער איבערן קאַפּ און באַטראַכט דעם זון זיינעם, גוט אים דורכגענומען. ער האָט געוואָלט, אַז ער זאָל כאַטש אַראַפּלאָזן די אויגן זיינע ביי די שקרים, וואָס ער וויל אים איינרעדן. אָבער שמחה מאיר האָט אָפּילו קיין שאַקל מיט קיין אויג נישט געטאָן. די פרומע מינע איז גאַרנישט אַראַפּ פֿון זיין פנים. דעם יונגס גנבהשע פרומקייט האָט דעם פּאַטער אויפגעקאַכט.

— זאָג נאָר, צדיק, — האָט ער באַפוילן, — איך הייס דיך ווייטער

זיצן און לערנען!

— איך וועל לערנען, ווען איך וועל זיך נאָר קאַנען אָפּרייסן, — האָט

שמחה מאיר געזאָגט, — בלי נדר....

— ניין, וועסט לערנען פינף יאָר, ווי לאַנג דו דאַרפסט עסן קעסט

ביים שווער!

כ'קאָן נישט לאָזן דעם שווער אַליין אַרבעטן. עזוב תּעזוב, שטייט

געשריבן...

ר' אברהם הערשן האָט דער כעס צוגעשלאָגן צום האַלדז. דעם זונס

פסוקים האָבן אים דאָס בלוט אויפגערודערט.

— עיכר ישראל, — האָט ער גענומען כאַרכלען, דיין פּוס זאָל נישט

איבערטרעטן די וועבעריי, איידער דו וועסט אָפּעסן די פינף יאָר קעסט!

גיב מיר שוין אַ תקיעת־כּף!

דער פּאַטער האָט אויסגעשטרעקט זיין האַריקע, אַדערדיקע האַנט.

נאָר שמחה מאיר האָט די אויסגעשטרעקטע פּאַטערשע האַנט געלאָזט הענגען

אין דער לופט.

אַ וויילע האָט אין שטוב געהערשט אַ שטילקייט, אַזאָ שטילקייט, אַז

מען האָט אַזש געהערט יעקב בונמס הייסן אַטעם. ר' אברהם הערשס רעכטע

האנט האָט געשטעקט אין דער לופט און געוואַרט אויף זיין זונס האַנט־
אויסטערעקן. נאָר עס איז נישט געקומען. ר' אברהם הערש האָט געדולדיק
איבערגעטראָגן זיין פּאַטערשע דערנידערונג אפשר אַ האַלבע מינוט צייט.
אַבער אַז דער זון האָט זיך אַלץ פון אַרט נישט גערירט, האָט ער אויפגע־
הויבן די האַנט אין דער הויך און מיט דער גאַנצער קראַפט אַראָפּגעלאָזן
זי אויף שמחה מאירס לייכט־באַבערדלטער באַק:
— אַרויס, בן סורר־ומורה, פון מיין שטוב!...

שמחה מאיר האָט שווייגנדיק אויפגעהויבן דאָס זיידענע היטל זיינס,
וואָס איז אים אַראָפּגעפּלויגן פון קאַפּ פון פּאַטערס פּאַטש, אַ רייב געטאַן
די פּאַרפּלאַמטע באַק און איז אַרויס פון שטוב.
אויסער דעם ווייטיק פון קלאַפּ, האָט ער קיין שום אַנדער ווייטיק פון
בושה נישט געפילט. ער האָט אַפילו געשמייכלט, גייענדיק אויף דער גאַס
אַהיים.

וואָס פאַר אַ ראַלע האָט געשפּילט איצט אַ טאַטישער פּאַטש פאַר אים,
דעם שותף פון דער וועבעריי אַלטער און אַשכנזי, דעם זעלבסטשטענדיקן
מענטשן, וואָס גייט אייננעמען לאַדזש, וואָס הויבט־אָן גלייך ביי פּופּציק
שטולן און קוקט אַרויף צו די העכסטע שטאַטישע קוימען־שפיצן!
ער האָט מיט ברייטע, אַפענע נאַזלעכער טיף איינגעאַטעמט אין זיך
דעם לאַדזשער רויך און שטויב פון די גאַסן. זיינע פיס האָבן געטראָטן
זיכער אויף די שלעכט־געפּלאַסטערטע שטיינער.

קאַפּיטל זעכצן

מיטן גאַנצן ברען פון זיינע יונגע, הייסע יאָרן, מיט דער זעלבער היץ,
ווי ער פּלעגט פּריער אַרבעטן ביי די קאַרטן ביי שילם בעקער אין הויז,
האָט שמחה מאיר איצט גענומען אַרבעטן אין דער וועבעריי, וואָס איז ביים
שווערס הויז. אומעטום האָט ער אַריינגעשטעקט די נאָז, צו אַלעם אויפ־
געשפיצט זיינע אויפגעהויבענע אויערן, וואָס זענען, ווי ביי אַ האָז, שטענדיק
וואַך און געשפיזט, אויף אַלץ אַנגעשטעלט זיינע גרויע אויגן, וואָס זענען
אויפן ערשטן בליק אויס מילד, נאָר אין דער אמתן קוקן זיי מיט עקשנות,
פאַרביסקייט און אומצוטרוי. אַלץ האָבן זיי געזען, די פּלוטעוואַטע אויגן,
די לאַנגע, דינע נאָז האָט אומעטום געשפּירט, דערשנאַפט.

קודם־כל האָט ער זיך גענומען צו די ביכער, צו די זעלבע פּאַרפּלאַג־
טערטע און צעדרייטע ביכער, וואָס דער שווער מיטן משרת האָבן געפּירט
און קיינמאָל פון זיי נישט אַרויסגעקראַכן. בעסער פונם ליטוואַק דעם בוכ־
האַלטער האָט ער זיך אויסגעטויגט אין דעם פּלאַנטער פון ציפּערן, חסידישע
רמזים, היימישע אַנצוהערענישן און פאַרגרייזטע לשון־קודשדיקע סוחרישע
באַמערקונגען. ער האָט גערעכנט, געמעקט, געכפּלט, אַראָפּגענומען, צוגע־

שטעלט, אלץ מיט א סך איבעריקע ציפערן, אויפן היימישן שטייגער, אבער געשטימט האט אלץ ביי אים צו דער האָר. אַז ער איז פאַרטיק געוואָרן מיט די ביכער, צו וועלכע ער האָט איצט קיינעם שוין מער נישט צוגעלאָזט, נישט שמואל לייבושן, נישט אפילו דעם שווער, האָט ער זיך גענומען צו אַלערליי בריוו, פאַרלעגענע באַשטעלונגען, וועקסלען און קבלות. וואָס האָבן געהאַט אַ טבע זיך צו וואַלגערן אומעטום און אַממערסטנס טאַקע אין שווערס אַלע קעשענעס פון די קאַפּאַטעס, וועסטלעך און הויזן, וויפיל נאָר ער האָט זיי געהאַט. ער האָט קיין שפּראַכן נישט געקענט, אַ חוץ אַביסל גרייזיקן דייטש, וואָס ער האָט זיך אויסגעלערנט פון גאַלדלוסטן דעם בוכ-האַלטער, אַרויסגענומען פון די בריוונשטעלערס, וועלכע פאַרפאַסן בריוו צווישן האַכוואַלגעבאַרן הערר סאַלאַמאַן גאַלדמאַן פון לייפציג און האַכוואַל-געבאַרן הערר ראַבינאוויטש אין אַדעס. נאָך ווייניקער האָט ער געקענט רוסיש, אויסער די געציילטע ווערטער, וועלכע ער פלעגט זיך אָנהערן פון די ליטוואַקעס די קאַמיסיאָנערן און וואַיאַזשאַרן ביי זיך אין שטוב. אַבער ער האָט געהאַט אַ פלינקן קאַפּ צו כאַפּן, פון איין וואָרט צו פאַרשטיין צען. נאָך מער האָט ער געהאַט חוצפה, גלויבן אין זיך, און ער האָט גלייך גענומען ענטפערן בריוו צו קונדן, בריוו גרייזיקע, שלעכט-געשריבענע, אַבער געשיקטע און שכלדיקע.

אַז ער איז פאַרטיק געוואָרן מיט די פאַפירן, האָט ער גענומען שמואל לייבושן אין די הענט אַריין. קודם-כל האָט ער אים צוגענומען די קאַסע פון די הענט, וועלכע ר' חיים אַלטער האָט אים איבערגעגעבן פאַר אַלע יאָרן, וואָס ער האָט געאַרבעט. שמואל לייבוש האָט זיך נישט געלאָזט לייכט אַיינברעכן, צוגעוואוינט זינט יאָרן צו זיין דער גאַנצער באַלעבאַס אין דער וועבעריי, צו טראַגן דעם עול פון אַלעם און באַזאָרגן דעם באַלעבאַס מיט געלט, וויפיל נאָר ער דאַרף, איז אים נישט אָנגעשטאַנען צו האָבן איבער זיך אַ נייעם באַלעבאַס, נאָך דערצו אַט דעם פלוטעוואַטן יונגמאַנטשיקל, וואָס האָלט זיך אין איין צופן דאָס שפּראַצנדיקע בערדעלע פון קין, ווי ער וואַלט עס וועלן אַרויסקריגן פאַר דער צייט, אַט דעם ראַצער, וואָס דער מאַמעס מילך ליגט אים נאָך אונטער דער נאָז.

ער האָט טאַקע נישט געוואַלט פאַלגן, געמאַכט זיך טייב צו שמחה מאירס באַפעלן און געקוקט אויף אים פון אויבן אַראָפּ, וואָס האָט ר' חיימען גרויס נחת פאַרשאַפט. איבערהויפט האָט שמואל לייבוש נישט געוואַלט אַרויסלאָזן די קאַסע פון די הענט, צו וועלכער שמחה מאיר האָט זיך אַזוי געריסן.

— כוועל אויסצאלן דעם באַלעבאַס אַליין, — האָט שמואל לייבוש גע-זאָגט, ווען שמחה מאיר האָט געפאַדערט ביי אים די קאַסע יעדן אַוונט, — זאָל זיך שמחה מאיר נישט זאָרגן.

דערמיט האָט ער אים געגעבן אַנצוהערן, אַז פאַר אים, שמואל לייבושן, איז דער באַלעבאַס בלויז ר' חיים אַלטער, אַלץ איינס צי דער איידעם זיינער

איז יא צוגעטרעטן צום שותפות אָדער נישט, און ער וועט זיך פירן ווי ער האָט זיך שטענדיק געפירט, נישט לאַזנדיק זיך זאָגן קיין דעה פון נייע באַלעבאַטיים. ר' חיים, אַ צעשטראַלטער דערפון, וואָס זיין משרת אנערקענט נישט דעם נייע געבאַקענעם שותף זיינעם, האָט טאַקע גלייך אויסגעשטעלט די האַריקע פליישיקע הענט זיינע און אַריינגעוואָרפן דאָס געלט, וואָס שמואל לייבש האָט אים דערלאַנגט, אומגעציילט אין אַלע קעשענעס פון זיין קאַפּאַטע און הויזן. אָבער עס האָט נישט לאַנג געדויערט, איידער דער משרת האָט זיך רעכט אַרומגעזען, ווי ער איז געלעגן ביי שמחה מאירן אין די הענט. צום ערשט האָט שמחה מאיר אים אַרויסגעשטויסן פון דער ווע-בעריי. ער איז געקומען אין דער וועבעריי פאַר דעם משרת, צוגלייך מיט די אַרבעטער פאַרטאָג, און אַוועקגעאַנגען שפעט. עס איז אים גאַרנישט געווען צו דערבעטן צום טיש. הדס די דינסט האָט אים עטלעכע מאָל געמוזט לויפן רופן צום מיטאָג.

ער האָט אַרויסגעגעבן די אַרבעטער די וואָל, ער האָט אַכטונג געגעבן, מען זאָל נישט פושערן, ער האָט געציילט דורך אַ שפאַקטיוויל די פעדעם, געהאַלטן אַן אויג, מען זאָל זיך נישט פוילן, צולייגן אַ האַנט ביים צוקלאַפן די קעטע, נישט מאַכן שיטער. די אַרבעטער האָבן אין אים דערזען אַ מביה, אַ געשיקטן פאַבריקאַנט, וואָס לאַזט זיך נישט אָפּנאַרן, וואָס פאַרשטייט אַן עסק, און זיי האָבן גענומען זיך רעכענען מיט זיין מיינונג. ער האָט זיי אַזוי שנעל אין די הענט אַריינגענומען, אַז זיי האָבן נאָר מיט אים גערעדט וועגן אַרבעט, נאָר זיינע באַפעלן אַנגענומען און איגנאַריט דעם משרת. וואָס איז אַריינגעלאַפן אויף אַ וויילע און אַנגעשריגן זיך, אַליין נישט וויסנדיק וואָס.

— גיי, גיי, — האָט אים שמחה מאיר משלח געווען, — דאָ בין איך דאָ. שמואל לייבש איז אַוועקגעאַנגען אַ ברוגזער און אויפגעהערט צו קומען אין דער וועבעריי.

באַלד דערנאָך האָט אים שמחה מאיר פון אַנדערע זאַכן אַרויסגעשטויסן. ער האָט גענומען אַליין זען זיך מיט די סוחרים, קאַמיסיאָנערן, שרייבן בריוו, טראַכטן וועגן די פראַכטן, וואָס זאָלן אַוועקגיין אין צייט. די סוחרים און קאַמיסיאָנערן, וואָס האָבן יאָרן-לאַנג געמוזט געבן שמואל לייבשן קאַמיסיע, האָבן גערן גערעדט איצט מיט דעם נייעם שותף, וואָס האָט קיין קאַמיסיע נישט גענומען. דערצו איז ער געווען געשיקט, פלינק, פאַרשטאַנען אַן עסק נאָך איידער מען האָט אַ וואָרט אַרויסגעזאָגט, רעדנדיק אַזוי מיט די סוחרים און קאַמיסיאָנערן, האָט שמחה מאיר אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנט דעם משרת שמואל לייבש און געגעבן אַנצוהערן, אַז מען זאָל וואָס ווייניקער עסקים האָבן מיט אים און דער עיקר קיין געלט אים נישט אַרויסגעבן, נאָר אים, שמחה מאירן אַליין.

שמואל לייבש דער משרת האָט ווייטער געמסחרט ווי פריער, אָבער וואו ער איז נישט געקומען, האָט מען אים געענטפערט, אַז דער יונגער אַשכנזי

איז שוין געווען פריער און אליין אלץ באזארגט. שמואל לייבוש האָט גלייך דערפילט, אַז דער נייער שותף איז נישט פון די, וואָס מ'קאָן בלאָזן אין דער קאַשע, און ער האָט גענומען מער דרך-ארץ אים אַרויסווייזן, לעבן מיט אים גוט, כדי אים צו געווינען פאַר זיך. אָבער שמחה מאיר האָט אים נישט צוגעלאָזט. ער האָט אים געהאַלטן פון דערווייטנס, געשאַפן זיך מיט אים, געשיקט אים מיט שליחותן ווי אַ שיק-ינגל. און אַז שמואל לייבוש האָט זיך געברוגזט און געברומט:

— זאַל מיך שמחה מאיר נישט אַזויפיל אַרומשיקן, כּיבין נישט קיין

יינגעלע...

האָט שמחה מאיר גאַר אַריינגעלייגט די הענט אין די הויזן-קעשענעט געשטעלט זיך אויף די שפיץ-פינגער, כדי זיך צוגעבן געוויקסיקייט, און אים געלערנט דרך-ארץ אויפן גרויסן שטייגער.

— אַז ס'געפעלט דיר נישט, קאַנסטו דיר זוכן בעסערע געשעפטן, — האָט ער אים געזאָגט שאַרף, — און רעדן זאַלסטו אויך צו מיר אַנדערש. איך האָב מיט דיר צוזאַמען חזירים געפאַשעט, וואָס דו רופסט מיך ביים נאַמען?

שמואל לייבוש האָט גלייך אַראַפּגעלאָזט פון זיין גדלות.

— ר' שמחה דאַרף זיך נישט אויפרעגן, — האָט ער געענטפערט מיט

אַן אַראַפּגעלאָזטן קאַפּ, — שוין גיי איך.

שמחה מאיר האָט אים אויסגערעכנט אַלע שליחותן, וואָס ער דאַרף טאָן, און פון איצט אָן געהאַלטן דעם משרת אונטער די טריט. ר' חיים אַלטער האָט זיך געפילט באַלידיקט פאַר זיין משרת, אָבער ער האָט גאַרנישט געקאַנט טאָן, אַ פּוילער, אַ געניסער, אַ בעלן אויף יצן אין שטיבל און פירן די גרענדע צווישן די חסידים, אַ ליבהאַבער פון כאַפּן אַ דרימל נאַכן עסן, פון אַרויספאַרן אין הייסע זומער-טעג אויף דער פרישער לופט, איז ער ווייניקער ווי אַלע מאָל געקומען איצט אין דער וועבעריי, וואָס ער האָט נישט געגרייט זיך טאָן, האָט שוין שמחה מאיר געהאַט אַפּגעטאַן פאַר אים. — דער שווער מעג זיך גיין אַפרוען, — האָט אים שמחה מאיר געזאָגט מיט געטריישאַפט, — איך וועל שוין אַלץ מאַכן.

ר' חיים האָט זיך צוגעכאַפט מיט הנאה צו דער אַטאַמאַנע, געלייענט מיט פאַרגעניגן די חסידישע מעשה-ביכלעך פון די גוטע-יידן, די אַלע פאַר-כאַפּנדיקע געשיכטעס וועגן פּריצים מכשפים, וואָס פאַרשטעלן זיך פאַר וואַלקאלאַקעס, כדי צו טאָן שלעכטס יידן, און וועגן די בעל-שמש, די צדיקים, וואָס כאַפּן די מכשפים מיט הייליקע שמות און מאַכן זיי מגוגל אין הינט און אין קאָטערס. ליגנדיק אַזוי פּוילערהייט אויף דער ווייכער אַטאַמאַנע, האָט ער נישט אויפּגעהערט מוסרן זיינע בחורים, פונקט אַזעלכע פּוילע און ליבהאַבער פון באַקוועמעלעכקייט ווי ער אליין, פאַר זייער פּוילקייט און לידיק-גייעריי.

— ס'מעגט זיך אראפנעמען א מוסר פון שמחה מאירן, — האָט ער געברומט, — ווי דער סמבטיון אַזוי רוט ער נישט.

אין שטיבל האָט שמחה מאיר מער נישט אַריינגעשמעקט, בלויז אָפּגע־
כאַפט גיך דאָס דאָווענען. דערפאַר איז ער אַרומגעגאַנגען צווישן די רעסטאָ-
ראַנדלעך, וואו סוחרים, קאַמיסיאָנערן, מעקלערס, פּראָצענטניקעס און גלאַט
יידן, וואָס דרייען זיך אַרום געשעפטן, זענען געזעסן ביי ביר מיט האַרטן
געפעפּערטן אַרבעס און געמסחרט, געמעקלט, געטוישט, גערעדט פון בינוול
און וואָל, פון הויכע און נידעריקע פּרייזן, פון יעדנס פּאַרדינסטן און היזקות,
פון יעדנס וואוילשטאַנד און שלימזל. אין די טומלדיקע רעסטאָראַנדלעך
ביי די שמוציקע טישלעך, פּאַרגאַסענע מיט ביר און פּאַרשריבענע מיט
קרייד, איינגעהילט אין שטויב און אין רויך, זענען זיי געזעסן אין די
הונדערטער, די סוחרים און די מעקלערס, און געהאַלטן די וואַקסנדיקע
שטאַט מיט אַלע אירע שטולן, קוימענס און געשעפטן אין די הענט. דאָ
האַט מען אָפּגעשאַצט, ווער עס איז רייך און ביי וועמען עס גייט מיט דער
פוטער אַראָפּ, ווער עס איז לייט און ווער עס איז אַן אַרעמאַן, אַ שלעפּער,
ווער עס איז קוראַנט און ווער ס'איז אַ גנב, אַ שווינדלער, וואָס מ'טאַר
אים קיין פּעקל סחורה פון דער האַנט נישט אַרויסגעבן.

ביי די פּאַרשמוציקע טישלעך האָט מען פּאַרקויפט בינוול־פּעלדער
פון טויזנטער מילין ווייט; האָט מען פּעסטגעשטעלט פּרייזן; האָט מען גע-
הויבן סחורות און געוואָרפן. אין טומל פון חסידישע ווערטלעך, וואַיאַזשאַ-
רישע וויצן, קאַמיסיאָנערישע ליטווישע חכמות, און געפילדער פון לשו"ן
הרע, רכילות, באַרעדענישן, אָפּשאַסענישן און גראַבע וויצן, האָט מען
פּאַרהאַנדלט די מי פון אַדערדיקע אַרבעטס־הענט, די שלאַפּלאַזע נעכט פון
רויט־אויגיקע אַרבעטער־מיידלעך, די געהירן פון מוסטער־צייכענער, כע-
מיקער און דערפּינדער. מען האָט מיט פלינקע פינגער אַרומגעטאַפט סחורות,
צעוויקלט דרימען, צעדרילעוועט פּעדעם. און צווישן אַלע רעדלעך איז אויך
שמחה מאיר אומעטום געווען, אומעטום אַריינגעשטעקט זיינע אַנגעשפּיצטע
אויערן, צו אַלעם זיך צוגעהערט, אויפגעכאַפט, קאַפּ צוגעלייגט און באַנומען.

מיט דער גיריקייט פון אַ דאַרשטיקן, האָט ער געטרונקען און אַריינ-
געצויגן אין זיך די געדיכטע לופט אין די רעסטאָראַנדלעך אַרום די שמוציקע
ביר־טישלעך, קיין וואָרט נישט דורכגעלאָזט. מען האָט אים נאָך ווייניק
געקענט, אַט דעם יונגמאַנטשיקל, וואָס האַלט זיך אין צופן די ערשטע
הערלעך פון זיין קיין, ווי ער וואָלט זיי וועלן אַרויסציען פאַר דער צייט
און מען האָט זיך אויף אים נישט שטאַרק אומגעקוקט. אָבער שמחה מאיר
האַט זיך נישט געמאַכט דערפון. אַזוי ווי ער האָט נישט געהאַט קיין געדולד
צו וואַרטן, געברענט צו יעדער זאַך, האָט ער שוין אָבער פון דער פּריסטער
יוגנט אָן, נאָך פון די צייטן ביי שילם בעקער, געוואוסט, אַז מען דאַרף
זיך נישט באַלד אויסגעבן ביי אַ גוטער קאַרט. פּאַרקערט, מען דאַרף וואַרטן.

זיך מאַכן געפּגרט, כדי דערנאָך צו קאָנען געבן אַ וואָרף די זיגערשישן קאָרט אין טיש.

ער האָט טאַקע דערווייל געשוויגן, נישט אַריינגעמישט זיך, נישט גע-
רוקט זיך פאַראַויס אין די רעדלעך, נאָר בלויז ווי אַ שוואַם אַלץ אין זיך
איינגעזאַפט. ביסלעכווייז האָט ער אַליין אויך גענומען אַריינװאַרפֿן אַ וואָרט,
אויספרעגן זיך וועגן אַ געשעפטל, אַ טאַפּ טאָן צו אַ שטיקל סחורה, צע-
דריילעווען אַ דרים. באַלד האָט ער אויך געכאַפט דעם לאַדזשער שניט
פון רעדן מיט אַ מענטשן, פון דערהערן וואָס מען דאַרף, און פון זיין שטום
און טובי, ווען מען דאַרף אויסמיידן אַן ענטפּער. אַפילו אָננעמען יעדן
מענטשן ביים לאַץ, ווען מען רעדט, כדי אויסצוטאַפֿן די סחורה פון זיין
מלבוש, האָט ער גענומען באַנוצן, ווי יעדער לאַדזשער סוחר. מענטשן
זענען אויף אים אויפּמערקזאַם געוואָרן, גענומען אויספרעגן זיך וועגן אים.
— אברהם הערש אַשכנזיס זון, — האָט מען זיך איבערגעגעבן, —
חיים אַלטערס איידעם.

— אַ, — האָט מען געזאָגט מיט אַפּשיי און זיך פונאַנדערגערוקט אַרום
טיש, כדי אים אויך צו מאַכן אַן אָרט.

איידער מען האָט זיך אומגעקוקט, איז שוין דער נייער געווען אַ גאַנצער
כל-ולך ביים טישל, געזאָגט וויצן, חכמות, גלייכווערטלעך און זייער גע-
שיקט און פלינק זיך אַפּגעיאָגט פון אַלע בייזע וויצלעך און קיבעצער, וואָס
האַבן אים געפרוּאוּוט נעמען אויפֿן צימבל, ווי יעדן „פּריץ“.

— אַה, — האָט מען הנאה געהאַט, — ער איז נישט פון די צוויי פאַר
אַ דרייער, דער קליינער, מען דאַרף אים דאָס צינגל נישט שליפֿן...

אַזוי, מיר-נישט דיר-נישט, איז אין די שמוציקע רעסטאָראַנדלעך קלאָר
געוואָרן, אַז שמחה מאיר, וואָס קוים די ערשטע האָר שפּראַצן אים אויפֿן פנים,
איז נישט נאָר אַ זון פון אַ טאַטן און אַן איידעם פון אַ שווער, נאָר אַן אַזוי
יונג ווי ער איז, איז ער שוין טאַקע אַ שותף צום שווערס וועבעריי, אין וועל-
כער ער האָט שטעקן גאַנצע צען טויזנט רובל מזומנים, און דערביי קוועטשט
ער מער נישט די באַנק אין חסידים-שטיבל, נאָר פירט דעם שווערס געשעפטן
גאָר מעשה-מענטש.

— ס'דער אמתער פויגל, — האָבן יידן וועגן אים זיך איבערגעוואונקען
און אים אַריינגענומען מיט אַפענע אַרעמס אין די רעדלעך אַריין. באַלד
טאַקע האָבן סוחרים גענומען מיט אים רעדן וועגן מסחרים, מעקלערס האָבן
זיך אַרום אים אָנגעהויבן דרייען און עלטערע יידן האָבן אים שוין אַפילו
גענומען אַוועקפירן אין אַ ווינקל און פרעגן זיך ביי אים עצות וועגן גוטע
מסחרים, וואָס קיינער דאַרף וועגן זיי נישט הערן.

— אַ בר-דעת, אַן עילוישער קאַפּ, — האָבן יידן מיט בערד אויף אים
אַנגעוויזן, — נאָר אַן אַכבראַש פּערווי סאַרט, נאָטע גנב...

דאָס איז געווען אין לאַדזש דער גרעסטער שבח.
ער האָט נישט גערוט, שמחה מאיר. דער הויכער שטערן, באַזוימט מיט

א דין געשוירן שפיצל האָר, אויף וועלכע דאָס חסידישע זיידענע הימל ליגט שטענדיק פאַרקאָשערט, האָט נישט אויפגעהערט טראַכטן, זוכן, שפּכ־קולירן. דאָ האָט ער אויסגעפונען, אַז די ווייבערישע טיכער, וואָס ער אָר־בעט אויס, זענען צו־גרויס און ברייט, כאַפּן אַ סך וואָל אַריין. אמת, זיי גייען, אָט די דאָזיקע טיכער, מען פאַרדינט אין זיי זייער שיין, אָבער וואו שטייט עס געשריבן, אַז זיי מוזן פונקט זיין אַזוי גרויס און ברייט ווי זיי זענען? עס וועט נישט זיין קיין אומגליק, אַז זיי וועלן זיין אויף אַ צאָל שמעלער און קירצער. קיין שום יידענע, קיין קאַצאַפּקע אין רוסלאַנד וועט זיך נישט כאַפּן, צי איר טוך איז אויף איין איינציקן צאָל קלענער. אַפילו סוחרים וועלן זיך נישט כאַפּן, וואָס איז אַ צאָל? גאַרנישט מיט נישט פאַרן קונה, אָבער גאָר אַ סך פאַרן פאַבריקאַנט. שמחה מאיר, וואָס האָט קיינמאַל נישט אַרויסגעלאָזט דאָס בליי־שטימפל פון אונטערן אויער, כדי עס צו כאַפּן ביי יעדער געלעגנהייט און אַ רעכ־טאָן אויף וואָס נאָר עס לאָזט זיך, אויף פאַפּיר, אויפן טישטעך פון טיש, אויף דער וואַנט אָדער אויף דעם ערשטן בעסטן שטיקל סחורה, האָט שנעל אויסגערעכנט, אַז יעדער אַרבעטער מאַכט דריי טיכער אַ טאַג, וואָס מאַכט אויס הונדערט און פערציק שטיק אויף איין טאַג, אַ קנאַפּע טויזנט אַ וואָך און פערציק טויזנט אַ יאָר. ווען מען זאָל בלויז אַראַפּכאַפּן צו איין צאָל פון אַ טוך, וואָס וועט זיך גאָר־נישט אַנזען, וועט עס אַריינברענגען אַ שיינע סומע, גאָר אַ לייטישע ביים שפּאַרן וואָל.

שוין אויף צומאַרגנס האָט ער געהייסן די וועבער אַראַפּכאַפּן אַ צאָל פון די טיכער.

— דער אַלטער וויל, מען זאָל „שיסן“ אויפן צאָל? — האָט טוביה „נישט הפּקר“ געפרעגט און געוואונקען מיט אַן אויגל.

— איך וויל נישט הערן אַזעלכע רייד, — האָט אים שמחה מאיר גלייך אָפּגעשייגעצט. — די טיכער זענען בלויז צו לאַנג, טו, וואָס מ'הייסט און רעד נישט אַזויפיל. קיינער דאַרף נישט וויסן, וואָס אין דער וועבעריי טוט זיך.

די וועבער האָבן געטאָן, וואָס שמחה מאיר האָט געהייסן. זיי האָבן אַפילו אַ ביסל אונטערגעצויגן די טיכער, זיי זאָלן דעם אָפּגעשאַסענעם צאָל צוריקגעבן, ווי שמחה מאיר האָט עס געגעבן אַנצוהערן. קיינער האָט זיך נישט געכאַפּט, נישט נאָר די ווייבער, נאָר אַפילו נישט די סוחרים. ס'איז אַראַפּ גלאַטיק, ווי אויף פוטער, און שמחה מאיר האָט געקוואַלן פון נחת. זעענדיק אַז עס גייט, האָט שמחה מאיר ווייטער געטראַכט וועגן אָפּשפּאַרונג־גען. ער האָט געלאָזט מאַכן אַ טוך מיט שטרייך־גאַרן, אַ וואָל־פּאַדעם, וואָס איז געמישט מיט אָפּפאַל, לאַדוז האָט גענוג שפינערס געהאַט איצט, וואָס זענען געווען ספּעציאַליסטן אויף אַזאַ פּאַדעם אויסצואַרבעטן. נאָר גרויסע מבינים האָבן זיך דערויף פאַרשטאַנען, ווען זיי האָבן אַ פּאַדעם צעדרילעוועט, פּונאַנדערגעוויקלט. סוחרים האָבן זיך דערויף נישט געכאַפּט.

ער האָט צוערשט געמאַכט אַ פּראָבע צו זען, ווי אזוי עס וועט גיין. עס איז אוועק, נישט ערגער ווי דער אַראָפּגעשאַסענער צאָל און שמחה מאיר איז אַ גרויסער אָפּנעמער פון היימישן שטרייך-גארן געוואָרן.

וואָס ווייטער האָט ער אַלץ נייערע פּרוּוואָן געמאַכט. ער האָט געלאָזט וועבן אַ טוך, וואָס פון אויבן האָט עס וואָל, פון אונטן וואָל, נאָר אין דערמיט איז אַריינגעוועבט ביינוול. דערפאַר האָט ער געלאָזט אין די ברעגן זייער שיינע און רויטע בלומען איינוועבן. טוביהלע „ס'איז נישט הפקר אַ וועלט" האָט זייער פאַרביקע בלומען געוואוסט אַריינצואוועבן אין די ביליקע שאַלן. רוסישע ווייבער האָבן די טיכער געכאַפט פון די הענט און שמחה מאיר האָט גענומען אויסאַרבעטן אַ סך אַזעלכע. ער האָט אָפּילו צוגענומען נייע געזעלן אויסצוארבעטן די בלומען. די טאַפּל־טיכער זענען געוואָרן די סענ־סאַציע פון לאָדוש. באַלד האָבן אַנדערע גענומען זיי נאַכמאַכן, אָבער ביז וואָס ווען, האָט שמחה מאיר געמאַכט געלט.

מיט דער צייט האָט ער גענומען אויסאַרבעטן אַ ביליק טוך פון בלוזי ביינוול. אַ טוך אַ געמיינס, אַ דינס, אָבער זייער אַ ביליקס, וואָס זאָל קאָנען זיין צוטריטלעך פאַר אַלע ווייבער, פאַר די סאַמע אַרעמסטע. די אַרבע־טער האָבן זייער שנעל געמאַכט די ביליקע טיכער, שיטער, פלינק, אויסגע־אַרבעט צו זיבן־אַכט שטיק אין אַ טאַג. אָבער דערפאַר זענען זיי געווען זייער פאַרביק, דורכגעוואָרפן מיט די שרייענדיקסטע פאַסן. ער האָט אַלעמאַל געוואוסט, שמחה מאיר, כאַטש ער איז נאָך גאָר אַ יונגערמאַנטשיקל, נישט לאַנג פון דער גמרא, געווען, אַז אַ ביליק צוקערל דאַרף מען אין אַ זייער פאַרביק פאַפּירל אינוויקלען, עס זאָל ציען. און די טיכער זיינע האָבן געצויגן. ער האָט געקריגן באַשטעלונג נאָך באַשטעלונג. דער שווער זיינער האָט זיך געבלאָזן, עס איז אים נישט אָנגעשאַטען, וואָס זיין ווע־בעריי די סאַלידע און די גוטע, מאַכט שמאַטעס, אַרבעט ביינוול און „ווי־גאַניע", אַפּפאַל פון ערגסטן סאַרט. אָבער שמחה מאיר האָט אים נישט געהערט. די דאָזיקע טיכער האָבן גענומען בעסער גיין פון די וואַלענע און טייערע, אַריינגעבראַכט זייער גוטע פאַרדינסטן, און שמחה מאיר האָט נישט איינגעזען, פאַרוואָס ער זאָל זיי נישט מאַכן.

— אין וועלכער תורה שטייט עס געשריבן, אַז פאַר וואָל קריגט מען מער גן־עדן, ווי פאַר ביינוול? — האָט ער געפרעגט מיט אַ גמרא־ניגון. — זאָל מיר דער שווער ווייזן, כ'בין אַ בעלן צו זען.

ר' חיים אַלטער האָט גענומען רעדן וועגן סוחרישקייט, וועגן סאַליד־קייט, נאָר שמחה מאיר האָט אָפּילו נישט געהערט.

— דער שווער קאָן זיך פאַרלאָזן, — האָט ער געזאָגט אין אים פאַר־שטעלט די קונים, מיט וועלכע ער האָט געוואַלט רעדן. — צו וואָס זאָל זיך דער שווער מטריח זיין? איך וועל שוין אַלץ אַליין באַזאָרגן.

ר' חיים האָט עפעס דערפילט, אַז שמחה מאיר איז צו גוט צו אים. צופיל צדיק אין פעלץ, וואָס האָט אים באַאומראַיקט, געשראַקן אָפּילו.

אויך האָט ער זיך געפילט באַליידיקט, וואָס דער ראַצער איז אים דאָ אזוי אַריינגעקראַכן און פּונאַנדערגעלייגט זיך ווי ביים טאַטן אין וויינגאַרטן. ער האָט כּסדר געבונטעוועט זיך, אָפּגעמאַכט יעדן טאַג צו נעמען אים אין די הענט אַריין, צו ווערן צוריק באַלעבאַס. צו ווייזן אים, ווער עלטער איז. מיטאַמאָל פּלעגט ער זיך טאַק אַריינרייסן אין דער וועבעריי, נעמען שרייען, זאָגן דעות, רעדן מיט סוחרים, אָבער סיי די וועבער, סיי די סוחרים האָבן געזען, אַז ער ווייסט נישט וואָס ער רעדט, אַז ער האָט קיין אַנונג נישט וואָס אין געשעפט טוט זיך, און זיי האָבן זיך אַרויסגעדרייט פּון אים און גערעדט מיט שמחה מאירן. ניין, ער האָט שוין נישט געקאַנט צוריקכאַפּן דאָס, וואָס ער האָט אַרויסגעלאָזט. אויך פּריער, פאַר שמחה מאירן, האָט ער ווייניק געוואוסט אין די מסחרים, אַלץ האָט געטאַן פאַר אים שמואל לייבוש. ער האָט בלויז אונטערגעשריבן פאַפירן, וועקסלען, און גענומען געלט, ווען נאָר ער האָט געדאַרפט. איצט האָט ער גאַרנישט געוואוסט מער אין מסחר. אַלץ האָט געטאַן שמחה מאיר. און אָפּשרייענדיק, אָנטומלענדיק, אָן אַ סדר, אָן אַ טאַק, איז ער אוועק פּון דער וועבעריי מיט דעם אייגענעם, מיט וואָס ער איז געקומען.

ער האָט אים נישט באַהאַנדלט שלעכט, דער איידעם זיינער, חלילה, ער האָט אים, ווי פּריער דער משרת זיינער, געגעבן אונטערגעשרייבן אַלערליי פאַפירן און וועקסלען, אין וועלכע ער האָט אַפילו נישט רעכט אַריינגעקוקט, נישט געוואוסט, וואָס אַזוינס דאַרט איז געשריבן, פּונקט אזוי האָט ער אים געגעבן געלט, וויפיל ער האָט נאָר געוואָלט אויף דער הוצאה. פּריווע זיין ווייב, האָט ווי שטענדיק אויסגעשטרעקט די פּולכנע אויסגעבריליאַנטע וועטע האַנט נאָך געלט, נאָך אַ סך געלט. אויך ער אַליין, ר' חיים, האָט געהאַט שיטערע פינגער, ער האָט געדאַרפט אויף סעודהלעך פאַר די חסידים, אויף ריזעס זומער אין די וואַרעמבעדער. שמחה מאיר האָט אים נישט אָפּגעזאָגט. אָבער ער האָט זיך נישט געפירט, שמחה מאיר, ווי פּריער ס'איז געווען דער מנהג, צו געבן אומגעציילט, אומפאַרשריבן. ער האָט נישט גע' האַלטן, ווי זיין שווער, אַז וואָס ווייניקער חשבון, אַלץ מער מזל-ברכה. ר' האָט אַלץ פאַרשריבן, יעדן גראַשן, יעדע פּרוטה.

שמואל לייבוש, דער משרת, האָט זייער שטיל געפרוואוט אַמאָל אַנטאָן עגמת-נפש זיין באַלעבאַס.

— ר' חיים, — האָט ער געברומט, — דער קליינער געפעלט מיר נישט, האַלט אים אויפן אויג.

נאָר ר' חיים, אַ ייד אַ פּוילער, אַ געניסער, אַ מענטש וואָס לאָזט צו זיך נישט צו קיין עגמת-נפש, האָט פיינט זיך אָפּצוועסן דאָס האַרץ, האָט מיטן גרעסטן בטחון, וואָס נאָר ער האָט געהאַט, אוועקגעמאַכט מיט דער האַנט און נישט געלאָזט פאַלן קיין שטייב אויף זיין געמיטלעכקייט. ער האָט נישט געקאַנט זיך אָפּזאָגן פּון זיין ווייכער אַטאַמאַנע, פּון זיינע סעודהלעך, פּון זיינע שמעקעדיקע ציגאַרן, איבערהויפט האָט ער נישט געקאַנט אַפּלאָזן זיין באַ-

טעמטע פּריווע, לאָזן זי פּאַרן אַליין אין די אויסלענדישע בעדער, וואו מענער עסן זי מיט די אויגן, ווען ער באַווייזט זיך מיט איר ביים שפרודל-קוואַל. ער האָט געהאַלטן פון דעם כלל — לויב גאָט פון טאָג אויף טאָג, אַ מענטש דאַרף האָבן בטחון, מיט גאָטס הילף וועט זיין אַלץ רעכט.

ר' חיים האָט גענומען געלט ביי שמחה מאירן, וויפיל נאָר ער האָט געוואָלט, און שמחה מאיר האָט פאַרשריבן, וויפיל נאָר ער האָט געוואָלט. — זאָל דער שווער פאַרן געזונט, — האָט אים שמחה מאיר צוגע- וואונטשן צו זיינע רייזעס אין די בעדער. — צו וואָס זיך שטיקן דאָ אין רויך און אין טומל ? איך וועל שוין אַלץ באַזאָרגן.

צום יאָר, ווען שמחה מאיר האָט אונטערגעפירט אַ סך הכל פון די געשעפטן, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז די וועבעריי האָט גאָר גוט געמאַכט. זיינע נייע טיכער, די אַפּשפּאַרונגען ביי וואָל, דאָס פירן אין אַרדענונג די ביכער, דאָס אַרומשפּאַנען אין די רעסטאָראַנדלעך צווישן די טישלעך, דאָס באַזאָרגן די פּראַכטן אין צייט, דאָס האַלטן די וועבער אויפן אויג, דאָס אַלץ האָט אַ גרויסע פעולה געהאַט. אויך האָט שמחה מאיר אין די קליינע רעסטאָ- ראַנדלעך עטלעכע זייער געלונגענע געשעפטלעך געמאַכט. ער האָט איינ- געהאַנדלט אויף קרעדיט עטלעכע פּאַרטיס ביינוול צו דער צייט און פּאַר- קויפט זיי צו דער צייט מיט זייער אַ גוטן ריוח. ער האָט אַט די געשעפטן נישט פאַרשריבן אין די ביכער. זיי האָבן גאַרנישט געהאַט צו טאָן מיט דער וועבעריי, זיי זענען געווען זיינע אייגענע, צו וועלכע דער שווער האָט נישט קיין עסק און פון וועלכע ער דאַרף גאַרנישט וויסן. נישט ער האָט דעם ביינוול געהאַלטן ביי זיך, נישט ער האָט אים געקויפט פּאַר זיך. ער האָט די פעק ביינוול אַפילו פּאַר די אויגן נישט געזען. ער האָט זיי געקויפט אומגעזען און אַזוי פּאַרקויפט. דערצו נאָך האָט דער שווער אַרויסגענומען פיל מער, ווי אים איז געקומען פּאַרן יאָר.

שמחה מאיר האָט מיט הנאה געשריבן די חשבונות אימעטום, אויף אַלע טישטעכער, שטיקלעך סחורה, ווענט און טירן. פּאַרן ערשטן יאָר האָט די אַרבעט זייער אַ שיינע הכנסה געגעבן. ער האָט געקאנט זיין צו- פרידן, אָבער ער איז עס נישט געווען.

יעקב בונם, זיין צווילינג-ברודער, וואָס איז יינגער פון אים מיט עטלעכע מינוט, האָט אים קיין מנוחה נישט געגעבן. פונקט ווי אַמאָל אין הויף זייערן, האָט ער איצט ווידער געהאַט די אויבערהאַנט איבער זיין עלטערן ברודער. שמחה מאירן האָט געפרעסן די קנאה. ער איז שלעכט געשלאָפן אויף זיין געלעגער אין די נעכט.

קאַפיטל זיבעצן

באַלד נאָך שמחה מאירס חתונה האָט שמואל זיינוול דער שדכן גענימען רעדן יעקב בונמען אַזאָ גרויסן שידוך, אַז ר' אברהם הערש איז געבליבן

זיצן אין דער ערשטער וויילע א צעחושטער, וואָס איז גאַרנישט אין זיין טבע געווען.

— מיט וועמען רעדט איר, ר' שמואל זיינוול, מיין בחור אַ שידוך? —
האַט ער איבערגעפרעגט. — מיט ר' קלמן אייזנס אָן אייניקל?
— יא, יא, מיט קלמן אייזנס אָן אייניקל, — האָט שמואל זיינוול איבער-
געזאָגט. אויסציענדיק יעדעס וואָרט און קוקנדיק זיגעריש ר' אברהם הערשן
אין די אויגן. — אזוי ווי איך זאָג דיר, אברהם הערש, מיט קלמן אייזנס
אייניקל.

ווי שטענדיק האָט ער ר' אברהם הערשן געזאָגט „דו“ און קלמן אייזן,
וואָס אַפילו הינטער די אויגן רופן אים יידן מיט אַ „רב“, האָט ער אָנגערופן
בלויז ביים נאָמען — קלמן.

שמואל זיינוול האָט זיך גענומען רימען, וואָסער עזות-פנים ער איז,
און אָפגעטאַקט אַ ליגן, אַז ער איז אַריינגעגאַנגען צו קלמן אייזן אין די
סאַליעס און אים געזאָגט:

— הערסט, קלמן, איך וויל זאָלסט טאָן מיט אברהם הערשן פון לאַדזש...
אַבער ר' אברהם הערש האָט אים נישט געוואָלט הערן. ער האָט זיך
געקענט אויף שמואל זיינוולס גומאות.

— יאָ געזאָגט, נישט געזאָגט, — האָט ר' אברהם הערש אים איי-
בערגעהאַקט. — דער עיקר איז, צי עס איז אייערס אַ המצאה, ר' שמואל
זיינוול, צי מען האָט אייך געהייסן רעדן דעם שידוך?

— געהייסן, געהייסן, — האָט שמואל זיינוול געענטפערט ביין, וואָס
מען גלויבט אים נישט זיינע מעשות, — פון כלהס צד וויל מען.

— נישט צו פאַרשטיין, — האָט ר' אברהם הערש געזאָגט, נעמענדיק
אַ גוטן שמעק טאַבאַק, עס זאָל אים קלערער ווערן אין קאַפּ.

כאָטש דער ר' קלמן אייזן האָט געוואוינט אין וואַרשע, איז פונדעסטוועגן
נישט געווען קיין איין ייד אין לאַדזש, אין גאַנץ פוילן אַפילו, וואָס זאָל פון
אים נישט וויסן. מען האָט אים געשאצט אין די מיליאָנען. דערצו איז ער
געווען אַ גדלן אַ גרויסער, מענטשן האָבן פאַר אים געציטערט. אויך איז ער
געווען אַ גערער חסיד, אַ שונא פון די אַלעקסאַנדערער חסידים. און ר'
אברהם הערש האָט נישט געקאָנט פאַרשטיין, וואָס דאָ איז געשען אַזוינס, אַז
פון ר' קלמןס הויז זאָל מען שיקן צו אים. און וועגן וועמען? וועגן יעקב
בונמען! ער וואָלט נאָך פאַרשטאַנען, ווען עס וואָלט געגאַנגען וועגן שמהה
מאירן. אַן עילוי כאָטש! אַבער יעקב בונם?....

דער איינציקער וואָס האָט געוואוסט דעם סוד, איז געווען יעקב בונם
אַליין.

אויף דער חתונה פון זיין ברודער, טאַקע ביי דער חופּה, אין הויף,
האַט אַ מיידל, אַ גרינע און דאַרע, וואָס האָט נאָך גרינער און דאַרער אויסגע-
זען אין לאַנגן ווייס-זיידענעם קלייד, גענומען מיט אים רעדן.

— אפשר וועלן זי זיך אַביסל אַפּרוקן, קאוואַליער, — האָט זי אים

געזאגט, — איך וויל זען די חופה, און זי זענען מיר, קיין עין־הרע, צו גרויס געוואקסן...

ער האָט זיך אָפּגערוקט. אָבער זי האָט נאָך אַלץ נישט געזען.
— אפשר וועלן זי מיך אַביסל אונטערהויבן, קאוואַליער? — האָט זי אים ווידער געזאָגט און זיך פונאַנדערגעלאַכט צו איר חברטע. — און שאַקלען זי נישט אַזוי מיט דער הבדלה אין דער האַנט, זי וועלן מיר פאַרטריפּן דאָס קלייד מיט חלב.

ער איז רויט געוואָרן. זי האָט פון אים געלאַכט:
— זי מיינען, אַז איך וואַלט אין עפעס אָפּגעביסן? — האָט זי גע-
זאָגט. — איך בייס נישט.

ער האָט געענטפערט חסידיש:

— איך מיינ גאַרנישט.

דאָס מיידל האָט געלאַכט פון זיין פאַרשעמטקייט.

— זי זעען גאַר נישט אויס צו זיין אַזוי פאַנאַטיש, ווי זי מאַכן זיך, — האָט זי אים געזאָגט און זיך צוגערוקט נאָענט צו אים, געטוליעט זיך מיט אירע זיידנס אין דער גרויסער ענגשאַפט אינגאַנצן אין אים אַריין. אַליין נישט וויסנדיק ווי אַזוי, האָבן זיי זיך פלוצלונג געהאַלטן ביי די הענט.

— פאַרוואָס האָבן זי געלאַזט אינס ברודער חתונה האָבן פאַר אינען? — האָט זי אים שטיל געפרעגט, — זי זענען דאָך גרעסער.

— ער איז עלטער, — האָט יעקב בונם געענטפערט.

— אַ, — האָט דאָס מיידל זיך געוואונדערט, — און זי ווילן אַ כלה?
יעקב בונם האָט נישט געענטפערט, געשעמט זיך.

דאָס מיידל האָט אים אַ דריק געגעבן מיט דער האַנט.

— מיך וואַלטן זי וועלן פאַר אַ כלה? — האָט זי געזאָגט און זיך שפּיציק פונאַנדערגעלאַכט.

יעקב בונם האָט זיך אינגאַנצן באַגאַסן מיט רויטקייט.

— זי זענען אַ שיינער קאוואַליער, — האָט אים דאָס מיידל געזאָגט. — נאָר ווען זי גייען נישט חסידיש געקליידט, וואַלט איך אין מער גוסטירט. און איך בין אַ שיינע?

ער האָט נישט געענטפערט, ער האָט זיך געשעמט. דערצו זענען מענטשן געשטאַנען אַרום. ער האָט מורא געהאַט, מען זאָל נישט דערזען ווי נאָענט ער שטייט מיט אַ מיידל. אָבער דאָס מיידל האָט אים נישט אָפּגע-
לאַזט. זי האָט זיך פון אַרומיקן עולם גאַר נישט געמאַכט.

— זי מוזן מיר זאָגן, צי איך געפעל איך, — האָט זי געזאָגט, כאַטש זי איז אים נישט געפעלן געוואָרן פאַר אַ שיינע.

— מיינ נאָמען איז פּערל, פּערל אייזן פון וואַרשע, — האָט זי געזאָגט מיט שטאַלץ. — אַז זי ווילן, זענען מיר גאַר קרובים, וויל מיר געהערן זיך אָן מיט דער כלה דינהלע פון דער מוטערס זייט. איך בין ספעציעל געקומען פון וואַרשע אויף דער חתונה.

דער עולם האָט זיך גענומען פונאָדערגיין פון דער חופּה. דאָס מיידל האָט אים אַ פעסטן קוועטש געטאָן ביי דער האַנט און זיך אויסגעמישט מיטן עולם, צוטאַנצנדיק צו דער מוזיק פון דער קאַפּעליע.

יעקב בונם האָט זי מער נישט געזען. ער האָט זי געדענקט. זי איז געווען דאָס ערשטע מיידל, וואָס האָט אים ביי דער האַנט גענומען, גערעדט מיט אים אַזוי. אָבער געטראַכט וועגן זיך און דעם מיידל האָט ער נישט. גאַנץ אַנדערש איז געווען מיט דעם וואַרשעווער מיידל פּערעלע אייזן. זי האָט דעם גרויסן צעוואַקסענעם שוואַרצאויגיקן בחור, וואָס פייער שפּריצט פון זיינע בליקן, ליב געקריגן, צוגעזאָטן געוואָרן צו אים מיט איר גאַנצן מאַגערן גרינדלעך-קרענקלעכן מיידלשן לייב. און זי האָט גענומען רעדן אין שטוב, מען זאָל שיקן אַ שדכן צום בחורס פּאָטער רעדן אַ שידוך.

אַז פּערעלע האָט די ווערטער אַרויסגעזאָגט פאַר דעם פּאָטער אירן, איז ער געוואָרן בלאָס.

— פּערעלע, ברענג עס נישט פאַרן מויל! — האָט ער זיך געבעטן אַ דערשראָקענער און פאַרהאַלטן איר דאָס מויל מיט דער האַנט. — מער פעלט נישט, דער זיידע זאָל עס דערהערן.

דער זיידע ר' קלמן, כאַטש שוין אַ ייד אין די העכערע זיבעציקער, האָט געהאַלטן דאָס הויז זיינס, די דערוואַקסענע זין מיט די גרויע בערד, ווי חדר-יינגלעך, מען האָט געציטערט פאַר זיין בליק.

ער איז געווען אַ מיליאָנער. ער ווייסט גאַר אַליין נישט, וויפיל ער פאַר-מאַגט, האָט מען גערעדט וועגן אים, און ער האָט טאַקע נישט געוואוסט. ער האָט געהאַט הייזער אַ סך, אַ גאַנצע גאַס הייזער אין וואַרשע, וואָס האָט זיך טאַקע גערופן אויף זיין נאָמען, „ר' קלמן אייזנס גאַס“. אויך האָט ער פאַרמאַגט פיל וועלדער און ער האָט געפירט גרויסע מסחרים מיט דעד מלוכה. ער האָט צוגעשטעלט שוועלן, סלופּעס און אַנדערע געהילף פאַר אַלע באַז-ליניעס און טעלעגראַפן, וואָס די רעגירונג האָט געבויט. אָבער געפירט האָט ער דאָס אַלץ אויפן אַלטן שטייגער, ווי אין דער צייט, ווען ער איז נאָך גאַר אַ יונגעראַמן נאָך דער חתונה געווען און געהאַט אַ קליינעם האַלץ-סקלאַד אויף דער אייזנגאַס אין וואַרשע. ער האָט נישט געהאַלטן פון קיין דירעקטאָרן און בוכהאַלטערס. פּונקט ווי ער איז געקומען צו זיין פאַרמעגן אַליין מיט די אייגענע הענט, אַזוי האָט ער געוואַלט פירן עס מיט די אייגענע הענט, אָן די נייע מאַדעס, אָן די גויים און דייטשן מיט זייערע ביכער.

ער האָט פיינט געהאַט נייקיטן, ר' קלמן אייזן. ער האָט זיך געהאַט זיין גאַנג פון וועלכן ער איז נישט אַראָפּ אויף קיין גאַר.

ווי לאַנג ער האָט געלעבט, האָט ער די זין זיינע, כאַטש זיי זענען שוין געווען יידן אין די יאָרן, נישט צוגעלאַזט צום מסחר. ער האָט זיי געהאַלטן אַלע ביי זיך אין גרויסן הויף, יעדן אָפּגעגעבן זיין היפשע דירה און אים מיט דער פאַמיליע באַזאָרגט מיט אַלעם. אָבער טאָן עפעס ביי זיין לעבן

האָט ער זיי נישט געלאָזט. זיי האָבן בכלל נישט געהאַט קיין דעה אין הויז. זיי האָבן נישט געטאָרט אַליין טאָן קיין שידוכים מיט זייערע קינדער, נאָר דער פאָטער האָט געדאַרפט אַליין אויסזוכן שידוכים פאַר זיי, אַליין געבן נדן און קעסט. יעדעס מאָל, וואָס עס איז צוגעקומען אַ ניי פאַר, האָט ר' קלמן געהייסן צובויען אַ נייעם שטאָק אָדער אַ פּליגל אין דעם לאַנגן הויף, וואָס האָט זיך געצויגן אין צוויי גאַסן אַריין, אויך שבת און יום-טוב האָט קיינער פון זיינע זין און איידעמס נישט געטאָרט אַליין פירן ביי זיך טיש, נאָר קומען צום פאָטערס טיש, צוזאַמען מיט זייערע קינדער און אייניקלעך. דער טיש, אַ לאַנגער איבער דער גאַנצער לענג פון גרויסן עס-זאַל, איז געווען באַזעצט פון ביידע זייטן מיט אַ מאַסע מענטשן, מיט אַלע זין, טעכטער, איידעמס, שוורן, אייניקלעך און אור-אייניקלעך, אַ חוץ אורחים, שיינע יידן, מלמדים פון די יינגלעך און הויז-מענטשן.

עטלעכע דינסטן, צוזאַמען מיט משרתים, האָבן באַדינט דעם גרויסן עולם. געזעסן זענען אַלע מיט אַ סדר, יעדער לויט זיינע יאָרן און יחוס. אויבנאָן, אויף אַ הויכער פאָטערשטול, איז געזעסן ר' קלמן אַליין, אַ הויכער, אַן אַנגעזענער, מיט אַ שניי-ווייסער באַרד, און געקיניגט איבער אַלע. קיינער האָט נישט געטאָרט אַנרירן דעם גאַפּל, איידער ער האָט גענומען זיין גאַפּל אין האַנט; קיינער האָט נישט געוואָגט אַרויסרעדן אַ וואָרט ביז ער האָט נישט עפעס געפרעגט. צו די עלטערע זין זיינע, די יידן מיט די ווייסע בערד, האָט ער גערעדט ווי צו יינגלעך.

פונקט אזוי האָבן מורא געהאַט פאַר אים אַלע יידן אין וואַרשע, די גרעסטע גבירים און לומדים. ער איז געפאָרן אין אַ קאַרעטע מיט אַ פאַר ווייסע שימלען. אויף זומער אין די בעדער האָט ער מיטגעפירט משרתים און אַן אייגענעם שוחט. אויך צום רבין קיין גער איז ער געפאָרן אין דער קאַרעטע. און כאַטש ער איז געווען אַ חסיד און פרומער ייד, האָט ער געטראָגן אַ געפרעסטן קאַלנער און אַ היטל אַן אייגנס, וואָס ער אַליין האָט צוגע-טראַכט, אַ זיידענעם קאַשקעט מיט אַ ליאַקירענעם גלאַנציקן דאַשעק, ווי עס טראָגן נאָר גויים. קיינער פון זיינע קינדער האָט אַזאַ היטל נישט גע-טאָרט טראָגן. דאָס איז געווען זיין פּריוילעגיע. ביי זיין גאַנצער פרומקייט האָט ער דאָס גויאישע היטל געטראָגן. צוליב זיין גרויס גבירישקייט האָט דער דין פון נישט גיין אין די גויאישע וועגן צו אים קיין שייכות נישט געהאַט, ווי צו אַ מלך, אַ שטייגער, אין שטאָט האָבן יידן זיך געסודעט וועגן זיינע פּריצישע גענג. מען האָט געזאָגט, אַז אין זיינע סאַליעס שטייען זילבערנע שפייקעסטלעך. אויך ווען ער גייט אין גאַס, טראָגט אים דער לייב-משרת נאָך אַ זילבערן שפייקעסטל.

דער סאַמע גרעסטער בעל-פּחדן פאַרן פאָטער און זיין בליק איז געווען זיין יינגסטער זון שלמהלע. נישט קיין למדן, נישט קיין איבעריקער חכם, אויך אויסערלעך נישט קיין פאַרשוין, אַנדערש פון אַלע זיינע צעוואַקסענע ברידער, האָט ער פאַרן פאָטער מורא געהאַט זיך גאָר צו ווייזן. ער האָט

קיינמאל צווישן די ברידער נישט גענומען קיין וואַרט, נישט געמישט זיך אין קיין שום זאך און אַרויסגעדרייט זיך פון זאָגן אַ דעה אין עפעס. — יאָך בין דאָך נישט קיין בר־דעת, — האָט ער אויף זיך אַליין גע־זאָגט און אָפּגעקערט זיך אין אַ זייט, כדי מען זאל אים לאָזן צורו. דערצו איז ער אויך געווען אַן אַלמן, זיין קרענקלעך ווייב איז אים געשטאַרבן. אויך האָבן זיך ביי אים קיין קינדער נישט געהאַלטן. די איינ־ציקע איז געווען זיין טאָכטער פּערעלע, אַ קרענקלעכע ווי די פּאַרשטאַרבּענע מיטער אירע, אויך אַזאַ עקשנטע און גרויסהאַלטערקע. דער פּאָטער האָט פּאַר איר מורא געהאַט. הענט און פּיס האָבן גענומען אין אים וואַרפֿן ווען פּערעלע האָט גענומען רעדן וועגן לאַדזשער בחור, וואָס געפּעלט איר, וועגן שיקן אַ שדכן.

— ביים דיר אָפּ די צונג, איך האָב גאַרנישט געהערט, — האָט ער געזאָגט, כדי צו באַרואיקן די אייגענע מורא. — אָפּגעהיט זאל מען ווערן, דער זיידע זאל זיך דערוויסן...

קיינער אין ר' קלמנס הויז האָט נישט געוואָגט אַליין צו טאָן אַ שידוך מיט אַ קינד. דאָס האָט געהערט צום זיידן. דער שטענדיקער הויף־שדכן עזריאל כהן, אַ ייד אַ לשוון־הרעניק, אַ גרויסע צונג, וואָס קאָן קאַלע מאַכן שידוכים ווען אים טויג צום עסק, אַ באַרעדער און אַן עזות־פּנים, וואָס דער־פּאַר טאַקע האָט מען אים געמוזט האַלטן אין הויז, האָט אַלע שידוכים אין הויף דורכגעפירט. ער איז געווען אויסגעקאַכט אין יעדנס פּאַרמעגן, שטאַנד, ער האָט געקענט גאַנץ פּוילן, געקאַנט אויסרעכענען יעדנס יחוס ביז אין וויפּלטן דור אַריין. ר' קלמנס הויז איז געווען זיינס. ער האָט געהאַלטן אַלעמען אויפן אויג, און ווי נאָר עס איז געקומען די צייט אַ שידוך צו טאָן מיט אַן אייניקל, איז ער אַריין צו ר' קלמנען און גענומען רעדן. ער האָט קיינמאַל קיין טעות נישט געהאַט, נישט אין געלט, נישט אין יחוס. ר' קלמן האָט זיך אויף אים פּאַרלאָזט. און אַמאָל אַפּילו שוין נאָך דער חתונה, אַז ר' קלמן האָט געוואַרפֿן אַן אומחן אויף אַן איידעם פון אַן אייניקל, האָט ער גלייך געהייסן דעם ווייבל זי זאל איר מאַן אָפּגטן, און מען האָט אָפּגעגט. מען האָט געוויינט און אָפּגעגט. פון אַליין זיך אויסקלייבן אַ זיווג האָט מען דאָ אין הויז נישט געוואוסט. ר' קלמן, און נאָך מער זיין שדכן עזריאל כהן, וואָלטן אַזאַ זאָך נישט מוחל געווען. און שלמהלע האָט געפּלאַטערט בלויז פון געדאַנק, צו גיין רעדן מיטן פּאָטער וועגן פּערעלעס בחור, וואָס איר איז געפּעלן געוואָרן אין לאַדזש.

אַבער פּערעלע, אַ קרענקלעך־אויפּגעהייטערטע, אַ מיוחסת ביי זיך דערפון, וואָס זי איז געבליבן איינע פון אַ סך, אַ גרויס־האַלטערקע און אַן איינגעשפּאַרטע, האָט נישט נאָכגעגעבן און געאַרבעט מעשים. זי איז גע־גאַנגען צו דער באַבע תּרצה.

די באַבע תּרצה, אַ געליימטע, אַ קראַנקע און אַלטע, איז געווען די איינציקע, וואָס האָט געהאַט ביי ר' קלמנען אַ דעה, צוזאַמען מיט איר איז

ער דאָס דערגאַנגען צו זיין פאַרמעגן. זי האָט געאַרבעט, עצות אים גע-
געבן, אַ חכמה אַ יידענע געווען, און כאַטש זי איז שוין געלעגן זינט עטלעכע
יאָר געליימט, האָט זי געוואוסט וועגן אַלעם, וואָס אין שטוב טוט זיך,
וועגן אַלע געשעפטן, מסחרים, נחתן און דאגות.

אין אַ ברייט הימל-בעט, איינגעהילט אין טיולן און אין שפיצן, האָט
זי, ווי איר געזונטער מאָן ביים טיש, געקיניגט אַ געליימטע אין בעט; יעדן
פרימאַרגן האָבן אַלע קינדער און אייניקלעך געדאַרפט צוקומען צו איר
בעט און זאָגן איר גוט-מאַרגן, דערביי איר געבן אַ קוש אין דער האַנט.
יעדן יום-טוב האָט מען געמוזט צוקומען איר גוט-יום-טוב ביטן. אַלע דינסטן
און משרתים האָבן איר געדאַרפט אויספרעגן וועגן אייניקיפן, פרייזן, ביי
איר האָט מען געדאַרפט נעמען די שליסעלעך פון די שאַפעס, וואו דאָס
פיל זילבערנע געשיר איז באַהאַלטן. אויך האָט אַ מנין יידן פון די שטור-
ביקע טעלערלעקער געדאוונט ביי איר יעדן שבת און יום-טוב, זי זאָל
קאַנען נאַכזאָגן — ברוך הוא, ברוך שמו, אמן.

אַט צו דער באַבע תרצה אין הימל-בעט האָט זיך פערעלע פאַרנומען.
די אַלטע האָט גלייך מיט איר ווייבערשן שכל פאַרשטאַנען, וואָס די קליינע וויל.
— פאַרליבט זיך, האָ, שיקסע? — האָט זי געפרעגט און געשאַקלט
מיט אַלע שפיצן און טיולן פון איר אַלטן קאַפּ.

פערעלע האָט זי גענומען קושן, שטאַרק, מיט פייער.

— באַבעשי, באַבע לעב, מלכה מיינע...

די אַלטע האָט זיך אַ כח אַנגעטאַן, אַ גלעט צו געבן דעם אייניקל מיט
די געליימטע הענט, און זי געמוסרט.

— נישט פאַרלאָזט זיך אויפן זיידן, האָ... — האָט זי געזיפצט. — נו,
מילא, איך וועל רעדן מיט אים... נאָר פאַרוואָס ביסטו אַזאַ גרינע? אַ כלה-
מיידל דאַרף האָבן רויטע באַקן, ווי די עפעלעך, ווי איך האָב געהאַט צו דער
חתונה...

מער פון אַלע אייניקלעך האָט זי פערעלען ליב געהאַט, טאַקע דערפאַר,
וואָס זי איז געבליבן איינע פון אַ סך; טאַקע דערפאַר, וואָס זי איז אַ
טאַכטער פון שלמהלעך, וואָס אַלע אין הויז לאַכן פון אים. ווי יעדע מוטער,
האָט זי ליב געהאַט דעם שוואַכערן פון די קינדער.

אַז די אַלטע האָט אַריינגערופן דעם מאָן אירן צו זיך, געהייסן אים
אָוועקצען זיך אויפן בעט און גענומען רעדן וועגן פערעלעך, איז דער אַלטער
געוואָרן אַן אויפגעקאַכטער.

— וואָס, ליבעס ביי מיר אין הויז, ווי ביי קלעזמער! כּוּויל נישט
הערן.

אַבער די אַלטע האָט אים געהייסן צוריק אָוועקצען זיך אויפן בעט.
— קלמן! — האָט זי געזאָגט. — שפּילסט זיך מיט פייער. זי איז אַן
אויסגעוויינטע, נעבעך, פון אַזויפיל קינדער, אַ יתומה....
ר' קלמן האָט זיך געקאַכט, נאָר אַז די אַלטע האָט געלאָזט אַ טרער:

— קלמן, לאַמיר נאָך זען איר חופּה פאַרן טויט. איך פּיל, אַז כּוּזעל לאַנג נישט אַנטרייבן...

איז דער אַלטער געוואָרן אָפהענטיק און גענומען שטאַרק שנייצן די נאָז אין שניפֿטוך.

— מסתּם איז אַזוי באַשערט אויף מיינע אַלטע יאָרן, — האָט ער גע־זאָגט און אַ גלעט געגעבן דער אַלטער איבערן פנים מיט דער האַרטער האַנט.

ער האָט גלייך געשיקט דעם לייב־משרת נאָך עזריאל כּהן.

— זאָג נאָר, עזריאל, — האָט ער אים געפרעגט, — ווער איז דאָס איינע אָן אברהם הערש אַשכנזי אין לאַדזש? ווייסט נישט?

— ס'הייסט איך ווייס נישט? — האָט זי עזריאל כּהן באַליידיקט אין ער האָט גענומען אויסרעכענען יענעמס יחוס ביז צען דורות, אַזוי אויך דעם יחוס פון אַלע זיינע נאָנטע, ווער פון וועמען עס שטאַמט און ווער מיט וועמן עס האָט זיך משדך געווען.

— לאַדזש, לאַדזש, — האָט דער אַלטער געברומט ביין.

ער האָט נישט געהאַלטן פון לאַדזש, פון דער ניי־אויפגעקומענער שטאַט, וואָס ער האָט נאָך געקענט פאַר אַ פּיצעלע שטעטעלע.

— און צו וועמען פאַרט ער, דער אברהם הערש? — האָט ער גע־וואַלט וויסן.

— קיין אַלעקסאַנדער. ביים וואַרקערס לעבן, איז ער געפאַרן צום וואַרקער.

— אַלעקסאַנדער... וואַרקע... — האָט זיך דער אַלטער פאַרקרימט.

ווי אָן אמתער גערער, האָט ער פון אַט די רביים נישט געקאָנט הערן.

אַבער ער האָט קיין ברירה נישט געהאַט.

אַז עזריאל כּהן האָט זיך דערוואוסט, אַז עס האַלט ביי אַ שידוך מיט לאַדזש, איז ער גאָר געוואָרן אָן אויפגעקאַכטער. ער האָט שוין געהאַט פאַר דעם מיידל זיין שידוך, ווי אין קעשענע, אַ סך אַ בעסערן שידוך, ווי פאַר ר' קלמנס הויז שטייט אָן. דערצו האָט ער נישט געקאָנט ליידן, וואָס אַ מיידל דאַרט נעמט זיך בונטעווען קעגן אים. וואָס שייך שידוכים, איז ער געווען דער באַלעבאַס. ער האָט טאַקע גלייך גענומען פּליאַטקעווען, באַרעדן, אַרבעטן מעשים, קאַליע מאַכן, ווייזן זיין כּוח. נאָר ר' קלמן אַליין האָט אים געהייסן זיך אונטערגעבן.

— עזריאל, — האָט ער אים געזאָגט אַ געבראַכענער, — דאָס מאָל מוזן

מיר פאַרבייגן. דיין שדכנות וועסטו סיי־ווי־סיי האַבן.

אַבער אַזוי ווי עס האָט נישט געפאַסט, אַז פון ר' קלמנס הויז זאָל מען אַנשלאָגן די ערשטע, איז עזריאל אַוועקגעפאַרן אויפן חשבון־הגביר קיין לאַדזש. דאַרט האָט ער זיך געזען מיט זיין גרעסטן שונא ר' שמואל זיינוול, וואָס איז אַליין אַמאָל געווען אַ נגיד און קען אַ וועלט, און אים געלאָזט פאַלן אַ וואַרט

וועגן דעם שידוך, וואָס ר' קלמן וועט אודאי נישט וועלן הערן, נאָר רעדן מאַכט נישט אויס. און אַז גאָט וועט העלפֿן, וועלן ביידע צום רב וועגן שדכנות נישט גיין, און האַלטן דאָרף מען די זאָך בסוד, קיין האָן זאָל נישט קרייען. שמואל זיינוול האָט גלייך פאַרשטאַנען, אַז דער עזריאל כהן, דער גרעסטער שונא זיינער און באַרעדער, איז אים עפעס צו גוט געוואָרן מיט אַ מאָל, האַניק זיס, און אַז פון יענעם צד מוז מען ברענגען צום שידוך. אָבער עס האָט געשמעקט מיט אַ פעטן ביסן שדכנות און ער האָט זיך נישט געלאָזט בעטן. ער איז אַוועק צו אברהם הערשן און טאַקע גלייך אַרויסגעלייגט אויף טע-לערלעך, אַז מען האָט געשיקט פון יענעם צד.

ר' אברהם הערש האָט אַריינגערופן יעקב בונעמן און אים אָפגעמאַסטן פון קאַפּ ביז די פיס.

ער האָט פאַרשטאַנען, אַז די זאָך איז דאָ נישט גלאַטיק, אַז נישט ר' קלמנס קאַפּ איז דאָ דערביי, נאָר דעם מיידלס, און אַז עפעס איז דאָ יעקב בונם נישט אינגאַנצן כשר.

— זאָג נאָר, יעקב בונם! — האָט ער געזאָגט שאַרף, — וואָסערע מחזקות האַסטו געהאַט מיט ר' קלמן איזנס אייניקל? יעקב בונם האָט זיך פאַררויטלט.

— כ'האַב זי בלויו געזען ביי דער חופּה אויף שמחה מאירס חתונה.

ר' אברהם הערש האָט אַ טיפּן זיפּן געטאָן.

— קאַנסט שוין גיין, — האָט ער אים געזאָגט.

שוין דאָס צווייטע מאָל, ווי ער איז נישט צופרידן געווען פון זיינע זין. דעם וואַרקער רבינס ווערטער ווערן מקוים, האָט ער געזען. אָבער קעגן דעם שידוך האָט ער גאַרנישט געהאַט. ר' קלמנס אייניקל! און כאַטש ער האָט קיין רגע נישט געדאַרפט טראַכטן, האָט ער נישט באַלד געזאָגט יאָ, נישט אויסגעגעבן זיך פאַר דעם שדכן און בלויו געלאָסן געגעבן אַנצוהערן, אַז ס'לאָזט זיך רעדן.

די תנאים זענען דורכגעאַנגען שטיל. ר' קלמן האָט זיך נישט געוואַלט צופיל באַווייזן מיט זיין געפאַלנקייט. מען האָט שוין אין וואַרשעווער היי זער אַזוי אויך גערעדט מיט חידוש וועגן דעם שידוך. אָבער די חתונה איז געווען אַ גרויסע. ווי אַלע חתונות ביי אים אין הויז. דער גערער רבי אַליין איז געקומען מסדר-קדושין זיין. אַ נדן האָט דער חתן געקריגן אַ גרויסן, אין די שווערע צענער טויזנטער, אויך האָט די כלה געהאַט אַ שיינע ירושה פון דער פאַרשטאַרבענער מוטער, געלט אין באַנק און הייזער. אויך מתנות האָט ער געקריגן אַ וועלט. נאָך שבועות איז געפראַוועט געוואָרן די חתונה אין וואַרשע.

שמחה מאיר, צוזאַמען מיט זיין דינהלען און שווער און שוויגער, אויך די גאַנצע משפּחה פון טאַטנס און דער מאַמעס זייט זענען אַרויסגעפאַרן קיין וואַרשע אויף דער שמחה. שמחה מאיר האָט אויך זיין ברודער שיינע מתנות דרשה-געשאַנק געקויפט. מיט זיין ניכטערן שכל האָט ער גלייך פאַרשטאַ-

גען, אז יעקב בונם איז אריין צווישן די גרויסע, און מיט די גרויסע דארף מען לעבן בשלום. אבער פארגונען האָט ער אים נישט, ניין. דאָס, וואָס ער האָט געמוזט מאַכן מיט אַרבעט, קאָפּ, שכל, יאָגן, דרייען, איז דעם ברודער זיינעם אַריינגעפאַלן פיל מער פּלוצלונג, אומגעריכט, פאַר גאַרנישט, נישט פאַר זיין תּורה, נישט פאַר זיין קאָפּ, נאָר גלאַט אַזוי, פאַר עפעס אַ נאַרישקייט פון אַ מיידל דאַרטן, וואָס איר איז געפעלן געוואָרן זיין פּנימל.

שמחה מאיר האָט זיך געפילט באַעוולט, שטאַרק באַליידיקט, וואָסער פנים האָבן געהאַט ביי אים זיינע צען טויזנט רובל נדן קעגן דעם פאַרמעגן, אין וועלכן יעקב בונם איז אַריינגעקראַכן! גאַרנישט מיט גאַרנישט, מיסט, פליעוועס, וואָס דער ווינט יאָגט אַוועק! ער האָט געפילט די עוולה שווער, די קנאה האָט אים אויפגעגעסן. ער האָט נישט געקאַנט עסן, נישט געקאַנט רואיק שלאָפן. איינס און צוויי האָט ער אָפּגעכאַפט ביים טיש דאָס עסן ער האָט מער גערעכנט מיטן בליישטיפטל אויף די פאַפירן, טישן, טישטעכער, איידער געגעסן. ער האָט אויפן אַרט נישט געקאַנט רואיק איינזיצן. ער האָט גערעכנט דעם ברודערס פאַרמעגן, זיין נדן, דעם ווייבס ירושה, די ירושה, וואָס וועט קומען נאָך ר' קלמנס טויט, די מתנות, אַלץ האָט ער באַרעכנט, פאַרשריבן וואו נאָר עס האָט זיך געלאָזט.

לעבן זיי האָט ער אַוועקגעשטעלט זיינע ציפערן, פון דער וועבעריי, פון יאָר פאַרדינסט. יאָ, זיי זענען געווען נישט שלעכט. פאַר איין יאָר האָט ער אַ סך דערגרייכט, אַבער וואָסער פאַרגלייך איז דאָס מיט דעם, וואָס זיין ברודער האָט דערגרייכט! און אַ פייער פון קנאה און צאַרן און אַ חשק נאָך פאַרדינסטן, נאָך גרויסע, שטאַרקע און לאַקנדיקע.

ער וועט אים ווייזן, דעם גראַבן קאָפּ, דעם יעקב בונם, ווער עלטער איז! ער וועט אים ווייזן אַ קונץ, אַז כאַטש ער איז צוגעגאַנגען מיט די בלויע הענט, מיט וואָסערע נישטיקע צען טויזנט קאַרבאָואַנצעס, וועט ער אים איבעריאָגן מיט זיינע פאַרמעגנס. אַ, מען דאַרף נאָר זיך נעמען צו דער אַרבעט! מ'עט זען דאָס גרייטע!

און לאַכן וועט דער, ווער עס וועט לאַכן דער לעצטער.

מער ווי פריער האָט ער געטראַכט אין די נעכט וועגן דער וועבעריי, ווי אַזוי אַרויסצוציען פון איר וואָס מער. ער האָט געזען, אַז האַנט-ווע-בעריי האָט נישט קיין אַרט אין לאַדזש, אַז די צוקונפט געהערט דער מאַשין. די האַנט-שטולן, האָט ער געזען, זענען אַן אַלט געפּגאַרט פּערדל, וואָס שלעפט די לעצטע טריט און וואָס דאַרף אים דערפירן צו דאַמף און קוימענס, כדי זיך דערנאָך אַוועקצולייגן און אויסציען די קאַפיטעס. ניין, ער האָט נישט בדעה צו זיצן ביי די וועב-שטולן. קוימענס זענען זיין וועג. די שטולן זענען בלויז די טרעפּ, דאָס פּערדל, וואָס שלעפט אים דערצו, און אַ פּערדל אַ פּגירה דאַרף מען די לעצטע בייטשן געבן, עס זאָל מער שלעפּן, נישטאַ וואָס צו קאַרגן.

קיינ גרויסע זיבן זאכן פון די ביליקע טיכער, ווי ער האָט געמאַכט פריער, וועט ער שוין נישט מאַכן איצט, האָט ער-געזען. לאַדזש איז אַ שטאַט פון נאַכמאַכער, פון אויסכאַפן ביי אימעצן אַ קאַמבינאַציע, אַן איינפאַל. ווי נאָר ער האָט געמאַכט אַ רובל, האָבן שוין אַנדערע גענומען אים נאַכ-מאַכן, קאַנקורירן און אַרויסשלאַגן פון מאַרק. מען וועט מוזן טראַכטן וועגן נייע זאַכן. דערווייל ביז וואָס ווען — דאַרף מען שפּאַרן אויף וואָס עס לאַזט זיך. שמחה מאיר האָט באַזייטיקט עטלעכע מעקלערס און קאַמיסיאָנערן. וואָס האָבן גענומען קאַמיסיע, און ער האָט געזען אַליין זיך פאַרבינדן מיט די סוחרים און קונים. דאָס האָט פאַרשפּאַרט אַ שיינע מטבע. ער האָט זיך אויך אַראַפּגעכאַפט אין עטלעכע קליינע שטעטלעך אַרום לאַדזש און אויס-געזוכט עטלעכע יידן לוינקעטניקעס, וואָס זאָלן אים אויסאַרבעטן טיכער פאַר זייער ביליק. ביליקער נאָך ווי עס מאַכט אויס צו אַרבעטן אַליין. דערנאָך האָט ער אויך זיך דערטראַכט, אַראַפּצונעמען די וועבער זיינע אַ האַלבן רובל אַ וואָך פון לוי, וואָס וועט אַריינברענגען ריינע פינף און צוואַנציק רובל אַ וואָך, הונדערט רובל אַ חודש, און העכער טויזנט רובל אַ יאָר, נישט רעכענענדיק קיין פּראַצענט פון דער סומע.

מיט דער שענסטער האַנטשריפט, וואָס ער האָט זיך אויסגעלערנט פון די ברייוונשטעלערס, האָט ער אויפגעציקלט אַ מעלדונג וועגן דעם און גע-הייסן שמואל לייבושן אויסהענגען זי אויף דער וואַנט פון דער וועבעריי. די געזעלן האָבן געוויינט, געבעטן. די ווייבער זענען געקומען פאַלן צו די פיס, נאָר שמחה מאיר האָט נישט נאַכגעגעבן. — ווער עס וויל נישט, קען זיך גיין געזונטערהייט, — האָט ער גע-זאָגט, פאַרוקנדיק די הענט אין די קעשענעס פון די טוכענע הויזן און שטעלנדיק זיך אויף די שפיץ-פינגער, אויסצוזען העכער, — איך וועל גאָר איבערגיין אויף דאַמף.

קאַפיטל אַכצן

אין וועבערישן שולכל „אהבת רעים“, וואָס איז אויפן באלוט, אַריינגע-קוועטשט צווישן נידעריקע וועבערישע הייזלעך און פאַרקאַנעס פון האַלץ און קוילן-סקלאַדעס, איז געווען הייס און אַנגעשטרענגט. די וועבער האָבן שוין לאַנג געהאַט אַפּגעזאַגט עלינו לשבח נאָכן שבתדיקן דאווענען און אַנגעשפיגן פון אַלע זייטן אויף די געצנדינער, וואָס דינען צו נאַרישע און פּוסטע געטשן, וועלכע העלפן זיי נישט אין זייערע געבעטן. די באַווייבטע וועבער האָבן שוין געהאַט אייגענפאַקט די ביליקע טליתים אין די קליינע קאַלירטע באַלמעלאַכישע טלית-זעקלעך. די בחורים האָבן באַהאַלטן אין די קעשענעס פון די טוכענע שבתדיקע געהאַקטע קאַפּאַטעס די קליינטשינקע סידורימלעך. דאָך האָט מען זיך נישט געאיילט אַהיימ-

צולויפן צום טשאָלנט, ווי געוויינלעך אין שבתדיקע טעג, נאָר מען האָט זיך געשטופט און געשטויסן אַרום באַלעמער.

דאָרט, אויפן באַלעמער, וואו מען ליענט געוויינלעך די תורה, איז געשטאַנען דער בעל-קורא פון שולעכל, טוביה, וואָס מען רופט אים 'ס'איז נישט הפקר אַ וועלט', און געקלאַפט מיט דער האַנט אין אויסגעריכטענעם סאַמעטענעם טישטעך, וואָס ליגט פאַרשפּרייט אויפן שולחן.

— יידן, שאַ! — האָט ער גערופן. — יידן, לאַזט רעדן!

נישט וועגן הייליקע זאַכן האָט טוביה דער בעל-קורא גערופן דאָס מאָל פון באַלעמער אַראָפּ, נישט וועגן אַ מגיד, וואָס וועט זאָגן אַ דרשה פאַרן עולם נאָכן שבתדיקן שלאָף, נישט וועגן אַ ניי מענטעלע, וואָס מען דאַרף מאַכן פאַר דער איינציקער ספר-תורה, נישט וועגן אַ קידוש, וואָס אַ וועבער מאַכט פאַרן עולם צוליב דעם, וואָס דאָס ווייב זיינס האָט אים אַ מיידל געבראַכט אויף דער וועלט. וועגן גאָר וואַכעדיקע זאַכן האָט טוביה גערעדט אין הייליקן שבתדיקן טאַג פון באַלעמער, וואָס הערט נאָר שטענדיק רעדן וועגן געטלעכע ענינים. וועגן וועבעריי האָט ער גערעדט, וועגן שמחה מאירס גזירה אַראַפּצונעמען אַ גאַנצן האַלבן רובל אַ וואַך די פּופציק געזעלן פון ר' חיים אַלטערס וועבעריי.

— שאַ, שטיל זאָל זיין! — האָבן די פאַרזאַמלטע יידן אין די גרינלעכע שבתדיקע קאַפּאָטעס איינגעשטילט דאָס גערויש, וואָס איז געשטאַנען אין ענגן שולכל. — זאָל מען הערן אַ וואָרט!

אַבער נישט לייכט איז געווען איינצושטילן דאָס גערויש און די אויפ־רעגונג, וואָס האָט אין שבתדיקן רו־טאַג אויסגעלייגט זיך אין קליינעם באַ-לוטער שולכל. עס האָט גערוישט ווי אין אַ בינשטאַק, ווען מען גרייט זיך אַרויסצונעמען דעם וואַקס און האַניק. שמחה מאירס גזירה האָט דאָס קליינע שטיקנדיקע גאַטס-הויז פון שפיץ מגן-דוד אויפן אַרעמען ארון-קודש ביז די געלאַטעטע שוויבן פון די נידעריקע פענצטער אויפגעטרייסלט. די בלאַסע אויסגעצערטע מענטשן אין די שבתדיק-אויסגעוואַשענע געלאַטעטע העמדער האָבן געקאַכט פון צאָרן און ווייטיק.

אויך ביז איצט, ביז דער גזירה, וואָס איז געווען אויסגעהאַנגען אין דער וועבעריי אויף דער וואַנט, איז דאָס לעבן פון די מענטשן געווען שווער, אַ יאָך איבער די כוחות. פון דעם קליינעם לויזן פאַר דער שווערער אַרבעט האָט מען נאָך געמוזט אַליין קויפן חלבנע ליכטלעך אויף אייגענעם חשבון, צו באַלייכטן די וועב-שטולן ביי דער אַרבעט אין די נעכט. אין די ווינטער-נעכט, איבערהויפט אין דאָנערשטיק און אין שבת-צו-נאַכטס, ווען מען אַרבעט ביז היפש אין דער נאַכט אַריין, האָט עס אַ סך ליכטלעך איינגעשלונגען, וואָס איז אַ גרויסע הוצאה געווען. עטלעכע וואָכן אין יאָר פלעגט אויך אויסקומען צו גיין ליידיק, אַמאָל אַפילו עטלעכע חדשים אויך. מען האָט דעמאָלט געדאַרפט לעבן דערפון, וואָס מען שפּאַרט אָפּ אין די אַרבעטס-טעג. אַבער אויך אין די אַרבעטס-טעג האָט מען אַזוי ווייניק פאַרדינט.

אז מען האָט זיך גענערט כסדר מיט גריצן פון קארטאָפּל, און גרויפן, נישט אַלע מאָל געשמאַלצן מיט פעטס, נאָר מיט אייל, וואָס האָט זייער געברענגט אויפן האַרץ. פלייש, דאָס סאַמע ביליקסטע, גריישלעך, פּיסלעך אָדער אַ שטיקל לונג-און-לעבער האָט מען נאָר געקויפט אויף שבת. אַ שטיקל פּיש האָט מען נאָר פּאַרוזוכט אין די הייסע זומערס, ווען עס זענען צופיל פּיש אָנגעקומען אויפן מאַרק און די פּישערקעס האָבן פּאַרקויפט מציאות, וואָס האָבן צוליב די היצן צופרי גענומען אונטערשמעקן. געוויינלעך האָט מען יוצא געווען אין שבת בלויז מיט געהאַקטע הערינג מיט ציבעלע, מיט באַלוטער „קראַץ-באַרשט“. אויך ראָזשינקע-וויין האָט מען נישט אַלע מאָל געקאַנט אָנשטעלן אויף קידוש, יוצא זייענדיק בלויז מיט קידוש מאַכן איבער די קליינע חלהלעך. פונקט אַזוי האָט מען נישט געקאַנט אָנצינדן קיין ליכטלעך אין פּרייטיק-צו-נאַכטס פּאַר אַלע קעפּ פון הייזגעזינט, און קינדערלעך זענען געווען אַ סך.

די תּלמוד תּורהס פּאַר די חדר-יינגלעך זענען געווען געדיכט און מבוזי-דיק, די באַלעבאַטישע יינגלעך פון די חדרים האָבן געשפּאַט פון די תּלמוד-תּורה-יינגלעך. די מלמדים אין די תּלמוד-תּורהס, וואָס אַלע מאָל זענען די גבאים זיי שולדיק געבליבן מלמד-געלט, האָבן די אַרעמע יינגלעך גע-שלאָגן, פּאַר קאַליקעס געמאַכט, גערופן זיי צונעמען און אין פּרייטיק זיי אַרומגעשיקט מיט אַ פּושקע איבער די הייזער צונויפצונעמען תּלמוד-תּורה-געלט. קינדער זענען אַהיימגעקומען מיט ברוין-און-בלויע צייכנס אויף די לייבער, מיט אונטערגעהאַקטע אויגן און צעקראַצטע הענט. אָבער אויך אַט די תּלמוד-תּורהס זענען געווען ווייניק פּאַר אַלע חדר-יינגלעך פון באַלוט. מען האָט געמוזט אָפּגעבן די קינדער צו מלמדים אין די חדרים, אַוועקגע-מען דעם ביסן פון מויל און שיקן מלמד-געלט. פונקט אַזוי זענען געווען ווייניק דאָס שפּיטאַל מיט די חברהס „תּומכי-חולים“ פּאַר אַלע אַרעמע באַלוטער חולאים. קראַנקע זענען געווען אַ סך. תּמיד האָבן דאָ אונטערגעקערענט די ראַכטישע קרומפּסיקע און אָנגעבלאַזענע קינדער פון שלעכטער דערנערונג און שטיקנדיקער לופּט. די ווייבער האָבן געהאַלטן אין איין אַרומקריכן מיט הויכע בייכער פון שטענדיקן טראַגן. די מענער האָבן געהוסט פון דעם שטויב פון דער אַרבעט, פון איינזאַפן אין זיך די עיפּושידיקע ריחות ביים פּונאַנדערנעמען און צעקראַצן אַלטע שמאַטעס, פון וועלכע מען מאַכט וואַטע אָדער נייע ביליקע סחורות. די היימישע „תּומכי-חולים“-יידן האָבן וויי-ניק וואָס געגעבן, סיידן אין די מגיפה-צייטן, ווען זיי האָבן געריבן קראַנקע די בייכער מיט ספּירט. רפואות האָט מען געמוזט קויפן אין דער אויסגעפּוצ-טער אָפּטייק, וואו מען קאָן גאָר נישט אָפּדינגען און מען מוז נאָך אַראַפּ-נעמען דאָס היטל פּאַר דעם הייליקן בילד, וואָס איז באַלויכטן מיט אַ רויט לעמפעלע. פונקט אַזוי האָט מען נישט געקאַנט אָפּדינגען קיין גראַשן ביי סענדער דעם באַלוטער רופּא, וואָס צו אַלע קראַנקהייטן האָט ער געשטעלט באַנקעס און געמאַכט אַ קאַנע און נישט גענומען ווייניקער פון אַ גאַנצן

גילדן דערפאַר. די פרייזן פון קאַרטאַפּל און גרינס זענען געוואקסן. וואָך מער די שטאַט איז געוואָרן גרעסער, אַלץ גרעסער איז געוואָרן דאָס יקרות. טאַטעס האָבן געמוזט אַפּרייסן יינגלעך פּרי, פאַר דער בּר-מצוה נאָך, פון דער תּורה און אַוועקגעבן זיי אויף דער לער, כדי איינצושפּאַרן זיך אַן עסער ביים טיש. מאַמעס האָבן געמוזט אַוועקגעבן די טעכטערלעך, קינדער נאָך, פאַר דינסטן, כדי אין די קינדער-יאָרן שוין צו שלעפּן עמערס וואַסער פון ברונעם פאַר זייערע באַלעבאַסטעס און אַרומשלעפּן פרעמדע קינדער אויף זייערע דינע קינדערשע הענט. עס איז אוממעגלעך געווען אַלעמען צו שפּייזן, און נייע עסערס זענען כּסדר צוגעקומען. גאָט האָט כּסדר געבענטשט די טראַכטן פון די אַרעמע ווייבער אויפן באַלוט. די ווייבער האָבן זיך געשניטן די פינגער ביים גרייטן עסן, העמדער און קליידער האָט מען אַזוי לאַנג געלאַטעט, פאַרריכט, פאַרנייט און פאַרצירעוועט ביו זיי זענען זיך צעפּאַלן פון לייב. דאָס דירה-געלט האָט געדריקט. זעלטן אַז אימעצער פון די וועבער האָט אַליין געהאַט אַ הייזל. מערסטנס האָט מען געמוזט דינגען אַ שטיבל. דאָס ערשטע האָט מען פון די עטלעכע גילדן לוינ אַראַפּגענומען אַ גילדן פאַר דירה-געלט, געזאַמלט די מטבעות אין אַ סליחה, פאַרבונדן מיט אַ טיכל, אַבי צו קאָנען באַצאָלן דעם באַלעבאַס דירה-געלט צום זמן. אין דער גרעסטער נויט האָט מען זיך צו דער פאַרבונדענער סליחה נישט צוגע-רירט. און מיט אַמאָל האָט מען גאָר געדאַרפט איצט קריגן מיט אַ האַלבן רובל אַ וואָך ווייניקער, אַ גאַנצן האַלב-קערבל ווייניקער !

די ווייבער האָבן געיאַמערט, געשאַלטן, אַוועקגעשטעלט די שוואַרצע אַפּגעשפּונגענע אייערנע טעפּ פאַר די מאַנען זייערע און נישט געוואָלט קאָכן.

— קאָכטס אַליין פאַר דעם געלט ! — האָבן זיי געשריגן צו די מאַנען. די עלטערע וועבער, די אויסגעהאַרעוועטע, די מיידע, האָבן געשוויגן, גענומען די גזירה אויף זייערע אויסגעקרימטע צעבראַכענע ביינער, ווי זיי האָבן אַלע מאָל גענומען פּיין און יאָך אויף זיך. אָבער די יינגערע האָבן זיך געקאָכט, געשריגן. מער פון אַלע האָט זיך געקאָכט טוביה „נישט הפּקר“. מער ווי שטענדיק האָט ער געבונטעוועט ביי דער אַרבעט אין דער וועבע-ריי, מער ווי שטענדיק האָט ער געזונגען דאָס לידל זיינס, וואָס קיינער האָט נישט געוואוסט פון וואַנען ער האָט דאָס געבראַכט. אָבער פּונקט ווי פּריער האָבן די וועבער פאַר דעם לידל מורא געהאַט, נישט געוואָגט עס נאָכצו-זינגען, אַזוי האָבן איצט, פון יעדער צווייטער, דריטער שטול גענומען טראַגן זיך ווערטער פון דעם לידל, צום אָנהייב, בלויז אונטערגעברומט אונ-טער דער נאָז, באַלד דרייטער, דייטלעכער און העכער, די חזנישע עזרת-ישראלס. די געדרייטע יעלות זענען אינגאַנצן אויסגערוענען. שמואל לייבוש דער משרת האָט געדראַט מיט אַ פינגער.

— זינגטס, זינגטס, — האָט ער געברומט, — זאָל נאָר שמחה מאיר דערהערן, וועט עץ האָבן צו זינגען און צו זאָגן.

נאָר מען האָט אים נישט געהערט און ווייטער געזונגען. און נאָך דער אַרבעט, ווי שפעט עס זאָל נישט זיין, איז טוביה „נישט הפקר“ גאָר נישט אַהיימגעגאַנגען צו זיך אין שטוב, נאָר אַרומגעקראַכן פון שטיבל צו שטיבל אויפן באַלוט, פון וואוינונג צו וואוינונג, און געקאַכט זיך, געסודעט זיך. אַפּגעהאַלטן אַסיפות, איינגערעדט, געמאַכט מיט די הענט.

זיין ווייב, אַ גרויסע פּריציטיק געעלטערטע יידענע, וואָס פון אַלע זייטן הענגען איר נאָך קינדער ביים פּאַרטעך, ביים קלייד, ביי די הענט. און שטענדיק ליגט ביי איר אַ זויג־קינד און ציט די אַפּגעדעקטע טאַרבעדיקע פאַרשוואַרצטע ברוסט, שטויסנדיק מיט די פּיסלעך אין איר אויפּסניי טראַגע־דיקן בויך, אַ יידענע אַ פאַרביטערטע, אַ שרייערקע, אַ שילטערקע, האָט איר מאַן געזידלט און געשאַלטן איבער אַלע באַלוטער געסלעך.

— טוביה, — האָט זי אים גערופן מיט קוויטשיקע קולות. — טוביה, אַזוי פאַרטריקנט זאָלסטו נאָר ווערן, גאָט געטרייער אין הימל, ווי פאַרטריקנט די וועטשערע איז שוין פון שטיין. אַזוי זאָלסטו נאָר אויסבלאָזן די נשמה, גולן, ווי איך בלאַז אַרויס פון זיך די נשמה ביים אַנוואַרעמען ס'ביסל גע־קעכטס אין קיך...

אַלע קינדער אירע, וויפיל נאָר זי האָט געהאַט, האָט זי מיטגעשלעפט מיט זיך, זוכנדיק דעם מאַן, און אַלע האָבן זיי איר געהאַלפּן שרייען, גע־וואַלדעווען. נאָר טוביה האָט זיי נישט געהערט. ער איז געגאַנגען פון שטוב צו שטוב, נישט געגעסן, נישט געטרונקען, נישט געשלאָפּן, נאָר כּסדר גערעדט, געהעצט, געצונדן, מיט פייער, מיט ברען, און נישט אַפּגעטראָטן אַזוי לאַנג, ביז ער האָט דעם צווייטן נישט אַנגעצונדן.

— אחדות, — האָט ער גערופן, — נאָר אחדות זיך האַלטן, וועלן זיי מוזן נאַכגעבן, די גולנים.

נישט גרינג איז אים אַנגעקומען מיט די געזעלן. מידע, אונטערטעניקע פאַרן באַלעבאַס' מאַכט און פון דער אייגענער איבעריקייט, איבערגעשראַ־קענע פאַר די פאַבריקאַנטן און קוימנס, וואָס מערן זיך מיט יעדן טאָג אין שטאָט און צו וועלכע זיי האָבן נישט קיין צוטריט, ווייל מען דאַרף דאַרט פאַרשוועכן דעם שבת, פאַרקנעכטעטע ביי די אייגענע ווייבער, דערשלאָגענע, אויסגעהאַרעוועטע און גלייכגילטיקע צו אַלעם, לעכצנדיק נאָך אַ ביסל רו און שלאָף, וואָס מען האָט קיינמאַל נישט צו דער זעט, זענען זיי געווען טויב און פאַרשטיינערט צו טוביהס רייד, וואָס זיי האָבן גוט פאַרשטאַנען, נאָר נישט געגלויבט אין זיי.

— אַ באַשערטע זאַך, — האָבן זיי געטומלט, — אַ גזירה פון הימל. יעדער האָט מורא געהאַט פאַר זיך, פאַר זיין באַלעבאַס, פאַר זיין שטיקל ברויט. דאָס איינציקע, צו וואָס יעדער האָט זיך געריסן, איז געווען — אַרופּצואַרבעטן זיך אַ ביסל, צו קומען אַליין צו עטלעכע וועב־שטולן, אַרייַנ־צונעמען עטלעכע געזעלן און גיין פאַר זיך. בחורים האָבן געוואַרט אויף נדן, כּדי צו ווערן אַליין מייסטערס. דערווייל האָבן זיי זיך געטרייסט דערמיט,

וואָס זיי זענען דערגאנגען די יאָרן, געפייניקט די קלענערע פון זיך. די זמניקעס, וואָס אַרבעטן נישט אויף דער וואָך, נאָר אויפן זמן, פון חול־המועד, ביז חול־המועד און צו פסח און סוכות נעמען זיי אָפּ לוינ פאַר דער גאַנצער צייט, כדי צו קאָנען זיך אויפנייען אַ קאַפּאַטע און אַ פאַר שטיוול. דאָס, וואָס זיי האָבן געהאַט אויסצושטיין פון די מייסטערס און מייסטערניס, האָבן זיי אָפּגעצאָלט טאָפּלט די זמניקעס. זיי האָבן זיי באַליידיקט, גערופן מיט צונעמען, אָפּגעטאָן זיי שפּיצלעך. זמניקעס האָבן אָפּגעצאָלט די לערן־יינגלעך. — איך האָב געליטן, — האָבן זיי געזאָגט, — זאָל יענער אויך וויסן פון אַ טעם.

דער איינציקער, וואָס האָט טוביהן אונטערגעהאַלטן, פאַרשטאַנען אים, איז געווען נאָסקע מורה־הוראהס בחור — ניסן.

אַליין שוין אַ זמניק, אַ פאַרהאַרעוועטער אין די טעג ביי דער וועב־שול און אַ פאַרנאָמענער אין די נעכט ביים לערנען, ביים גרייטן זיך אַליין פון פאַרעלטערטע ביכער אַרויס צו בילדונג און צו וויסן, האָט ער געפילט דעם גאַנצן טעם פון אַ וועבער אויפן באַלוט. אָנהויבנדיק אַרבעטן בלויז אויף דערוויל, כדי צו קאָנען פאַרדינען אויף ברויט, כדי נישט צו זיין אָנגעוואָרפן אויפן פּאָטער דעם מורה־הוראה, וואָס וויל אים האַלטן ביי דער גמרא און אים חתונה מאַכן וואָס גיכער, נאָר צו קאָנען זיך לערנען און זיין פריי, איז ער, דעם באַלוטער מורה־הוראהס זון, אַריינגעצויגן געוואָרן אין דער אַרבעט, אַריינגעפלאַכטן געוואָרן אין די וועב־שטולן, ווי אַלע איבעריקע וועבער פון דער לאַדזשער אַרעמער געגנט און פון די שכנהשע שטעטלעך.

דער פּאָטער האָט אים איבערגעבעטן שפעטער. ער האָט אים נישט געזיילט, נישט געשריגן אויף אים, ער האָט בלויז געקרעכצט יעדעס מאָל, ווען ער האָט אים געזען.

— אוי, ניסן, אוי! — האָט ער געזיפצט, אַז ס'האָט שטיקער האַרץ

אויסגעריסן.

ניסן האָט דעם פּאָטערס זיפצן נישט געקאנט פאַרטראַגן. ער וואָלט שוין בעסער געוואָלט דער פּאָטער זאָל אים שלאָגן, שרייען אויף אים. שעלטן, ווי אַנדערע פרומע טאַטעס, אַבי נישט זיפצן אַזוי איבער אים. ביי דער גאַנצער פאַראַכטונג צום פּאָטער זיינעם, האָט ער געפילט אַ באַ־האַלטענע ליבע צו אים, נישט געקאנט הערן זיינע זיפצן. און ער איז דעריבער אינגאַנצן אַריבער צו דער אַרבעט, צום מייסטער זיינעם דעם לוינקעטניק, צוגלייך מיט אַלע איבעריקע געזעלן און זמניקעס. ער האָט געפילט אויף זיין הויט די גאַנצע קנעכטשאַפט פון אַ זמניק.

מער נאָך פון די פאַבריקאַנטן, האָבן די לוינקעטניקעס, די קליינע מייסטערס, וואָס נעמען אַהיים פון די באַלעבאַטיים אַ קעטע אויסצואַרבעטן, געדריקט די געזעלן זייערע. אויך זיי אַליין האָבן געהאַט אויסצושטיין פון די פאַבריקאַנטלעך, די אַרויסגעבער. ביי מערסטע אַרויסגעבער זענען געווען

ווערקפירער, וואָס האָבן פאַרלאַנגט פון לוינקעטניק געלט, מתנות, אַנישט האָבן זיי נישט אַרויסגעגעבן קיין קעטע אָדער זיי האָבן זיך געטשעפעט אומזיסט, געקוקט אויף דער סחורה דורך שפּאַקטיוולעך, געפאַקט לעכער, פּלעקן און פאַרבראַקירט, וואָס נאָר זיי האָבן געוואָלט. מען האָט זיי געמוזט צאָלן פאַר יעדער קעטע, וואָס זיי גיבן אַרויס. קליינע אַרויסגעבער פּלעגן אַראָפּגעבענען ביים מעסטן די סחורות, אַמאָל אַן אייל, אַמאָל עטלעכע איילן, ווי עס האָט זיך געלאָזט, און דער לוינקעטניק האָט געזען און געשוויגן, ווייל אַנישט האָט ער אינגאַנצן קיין קעטע מער נישט געקריגן. אַ סך מאָל האָט מען געקריגן אַ שלעכטע קעטע, טרוקענע וואָל, וואָס רייסט זיך און ברעכט זיך, מען האָט געהאַט מער צו קניפן די רייסנדיקע פעדעם, ווי וועבן, מען איז אויסגעריסן געוואָרן, און אַז עס איז געקומען פּרייטיק, האָט מען ערשט זיך אַרומגעזען, אַז ס'איז נישטאָ פאַרוואָס שבת צו מאַכן. אָפטמאָל האָט מען גע- מוזט אָפּשטיין נאָך אַ קעטע הינטער דעם אַרויסגעבערס טיר, ווי אַ קבצן נאָך אַ נדבה, און אַז מען האָט אָפּגעטראָגן שפעטער די סחורה, האָט מען נישט געקריגן דעם לוי, נאָר אַ וועקסעלע, וואָס מען האָט געמוזט זוכן אַ פּראָצעטניק דע- רויף, ער זאָל געבן געלט דערפאַר און אַראָפּנעמען פּראָצעטניק אַראָפּנעמען. די לוינקעטניקעס האָבן זיך אָפּגענומען ביי די געזעלן, געדריקט זיי, געקוועטשט, די מייסטערניס האָבן פאַר די געזעלן געקויפט ברויט ביי די זעלנער אין מאַרק, אַלט-געבאַקנס און וואָלוולס, עס זאָל זיך נישט עסן קיין סך. יעדן פּרימאַרגן האָבן זיי אויסגעשניטן קאַרגע מוציאס ברויט פאַר יעדן געזעלן און אוועקגעלייגט אויף דער באַנק, די געזעלן האָבן נישט אויסגערעכנט, געקניפט שטיקער ברויט פון די אויסגעטיילטע מוציאס און נאָך וואָרעמעס געבליבן אָן ברויט.

— מייסטערין, ברויט! — האָבן זיי געבעטן שפעטער פאַרשעמעטע. — ס'נאָגט ביים לעפעלע — נאָך איין שטיקעלע ברויט.

— זאָל דיר זיין צום טויט! — האָט די באַלעבאַסטע געגעבן אַ קללה אַנשטאַט אַ מוציא. דרייטע בחורים, פלינקע אַרבעטער, האָבן געגנבעט שטיקלעך ברויט פון דער פּאַליצע; שעמעוודיקע האָבן געליטן הונגער. קיין שטיקל פלייש האָט מען קיינמאָל פאַר די אויגן נישט אָנגעקוקט, צוקער צו ציקאַריע האָט מען געקריגן אַ לעק, געאַרבעט האָט מען גאַנצע נעכט ביים פינצטערן שייך פון קאַגאַניקלעך און בויםל, ביי קאַפּטשענדיקע קניילעך, דער רויך פון דער קיך האָט געפרעסן די אויגן, די קינדער האָבן געוויינט, די ווייבער האָבן געשאַלטן, געקריגט זיך, און אַז די אויגן, רויטע און מידע פון אַרבעט, האָבן זיך שוין מער נישט געוואָלט האַלטן, האָט מען זיך אויס- געלייגט אויף דער שמוציקער פּאַדלאָגע, אונטערגעלייגט זיך שטיקער סחורה און אַזוי איינגעשלאָפן, ווינטער פּריירנדיק פון קעלט און זומער שטיקנדיק זיך פון היץ און ענגשאַפט, צעגעסן-ווערנדיק פון פליגן און פליי.

אָפטמאָל זענען די סחורות געווען נאַס, פול מיט זאַמד, וואָרעם פּונקט ווי די אַרויסגעבער האָבן באַגנבעט די לוינקעטניקעס, אַראָפּגעריסן זיי פון

לויף, אריינגעכאפט איבעריקע עטלעכע איילן, אזוי האבן די לוינקעטניקעס באשווינדלט די ארויסגעבער. זיי האבן גענומען וואל און ביינוול אויף דער וואג און געדארפט אומקערן אויף דער וואג. אבער אזוי ווי זיי האבן שטענדיק אראפגעכאפט א ביסל וואל, אראפגעשארט א „מאצע“, אדער שיטערער געוועבט, האבן זיי די סחורה גענעצט אין וואסער, פארשאטן מיט זאמד, זי זאל מער וועגן. די נאסקייט פון די סחורות פלעגט זיך איינעסן אין די ביינער פון די שלעפער, דער זאמד האט געפרעסן. אמאל האט גאר די שווארצע פארב פון א ביליקער סחורה געלאזט און מען איז אויפגעשטאנען אין דער פרי אויסגעשמירט ווי א קוימענקערער. פארשידן האט געטראפן. די געזעלן האבן אויך געמוזט העלפן דעם מייסטער אין זיינע גנבות, אראפווארפן א „מאצע“ פון דעם וואל אדער ביינוול. ציען די סחורה, זי זאל זיך אויסציען לענגער און האבן מער ווי זי דארף. כדי דער ארויסגעבער זאל זיך נישט כאפן, מאכט מען בלויז די לעצטע עטלעכע איילן דיקער און גלאטיקער. אמאל כאפט מען אויך אראפ פון דער ברייט. אלץ מוז מען טאן וואס דער מייסטער הייסט, אגישט קריגט מען נישט אויסגעצאלט פרייטיק דעם לויף, און אז די סחורה ווערט פארטיק, נעמט מען ערשט די אויסגעארבעטע פעק און מען טראגט זיי אויף די פלייצעס איבער גאנץ לאדזש ביז צום ארויסגעבער, ווייל דער לוינקעטניק קארגט אויסצוגעבן אויף א דראשקע.

אליין געדריקטע, ארעמע, פארקנעכטע ביי די פאבריקאנטן און נאך מער ביי זייערע ווערק־פירער, די כאבארניקעס, האבן זיי, ווי אמתע קנעכט, געפייניקט זייערע קנעכט. זיי האבן די מענטשן זייערע געיאגט, געטריבן, אפאטעמען נישט געלאזט, גערופן מיט צונעמען, געשאלטן, געזידלט. די ווייבער זייערע האבן אווקגעכאפט דעם ביסן פון מויל. אפטמאל האט געטראפן, אז א געזעלן האט אפגעארבעט א גאנצן זמן און דערנאך האט אים דער מייסטער נישט באצאלט. מען איז געגאנגען צו מענטשן, צו רבנים מיט דיך־תורהס, נאר קיין געלט האט מען נישט געקריגן.

— נא, נעם די נשמה! — האט דער לוינקעטניק געזאגט. אויפרייסנדיק די וואטענע וועסט אויף אלע קנעפלעך. — כ'האב נישט, כ'בין אליין א ביטערער ארעמאן!

זייער שווער איז געווען טוביהן צו רעדן מיט אט די אלע פארביטער־טע, פארהארעוועטע און צעריסענע מענטשן וועגן שלום צווישן זיך, וועגן אחדות, וועגן קעגנשטעלן זיך די באלעבאטים.

— טוביה! — האט מען אים געווארנט. — מיש זיך נישט אריין, מען וועט דיך דעם ערשטן ארויסטרייבן פון דער ארבעט.

מער פון אלע האט אים פארשטאנען ניסן דעם מורה־הוראהס, וואס האט געלעבט דאס ביטערע לעבן פון א זמניק און געטראגן א צונאמען שוין, ווי א זמניק: ניסן תרבות־רעה — האט מען אים גערופן. אים איז נישט געפעלן געווארן, ניסנען, נישט דאס לעבן פון א זמניק, נישט

דער צונאָמען, נישט דאָס גאַנצע שלעכטע און אומזיניקע פירעכץ אין די אַרעמע באַלוטער שטובן. און ער האָט מיט אַפענע אויערן אויפגעכאַפט טוביהס הייסע רייד. ער האָט נישט אַפגעשטעלט זיך, טוביה, ווי אַלע האָבן אים געהייסן, אַ מידער, אַן אַנגעהאַרעוועטער נאָך די שווערע טעג אַרבעט, אַ דערשלאָגענער פון זיין ווייבס קולות און קללות, פון די קינדערס געוויינען, האָט ער פונדעסטוועגן נישט אויפגעהערט רעדן, איבערצייגן, איינ-שמועסן, ברענגען משלים פון דער תורה, רעדן צום שכל, אויפקלערן, צוגעבן מוט, אויפמונטערן און רופן צו אחדות.

— נאָר אחדות, — האָט ער גערופן מיט זיין היזערקילעך קול.

צוזאַמען מיט אים איז מיטגעגאַנגען ניסן דער זמןניק, פונקט ווי טוביה האָט ער נאָך אַ גאַנצן טאָג אַרבעט און לערנען זיך אין די ביכלעך, אַפגע-שפאַרט צייט פאַר אַרומצוגיין איבער די באַלוטער וועבער-שטיבלעך און רופן צו אחדות, אַ וואויל-לערנער, אַ זון פון באַלוטער מורה-הוראה, וואָס אַלע האָבן אים געקענט, איז ער געפעלן געוואָרן די וועבער, וואָס ער האָט זיך גענומען צו זייער אַרבעט, וואָס ער איז געוואָרן זייערס אַ מענטש. זיי זענען שטאַלץ געווען מיט אים, געגרויסט זיך, ווען ער פלעגט שבת אַריינ-קומען צו זיי אין קליינעם שולכל. אויך די ווייבער אין באַלוט האָבן פאַר אים אַפשיי געהאַט. זיי האָבן אים נישט פאַרשטאַנען, דעם וואויל-לערנער, וואָס האָט געקאַנט קריגן אַ באַלעבאַטישע כלה מיט אַ לייטישן נדן און דאָך פאַרבליבן אין באַלוט, אַ באַלמעלאַכע געוואָרן. אָבער זיי האָבן פאַר אים דרך-אַרץ געהאַט. עפעס זענען דורך אים זייערע אייגענע מאַנען אויסגע-וואקסן אין זייערע אויגן, נישט אויסגעזען אַזוי שפּלדיק.

דערצו האָט מען פון אים אַ סך נוצן געהאַט אויפן באַלוט. ער האָט איבערגעלייענט פאַר מאַמעס קאַרטלעך פון זייערע אויסגעגעבענע קינדער אין דער פרעמד, ער האָט געשריבן רוסישע אַדרעסן פאַר וויבלעך סאַלאַט-קעס, וואָס זייערע מאַנען דינען אין ווייטע רוסישע שטעט ביי די זעלנער, ער האָט אויסגעלערנט כלה-מידלעך זיך אונטערשרייבן אויף די תנאים, ער האָט אויסגעטייטשט רוסישע פאַפירן, וואָס מען קריגט צוגעשיקט פון דער פּאָליציי און געריכט. אַנגעזאַפט מיט תורה, פול מיט גלייכווערטלעך און מיט אַ כוח צו רעדן צום שכל, געוואוינט פון קינדווייז אַן אין שטוב צו אַרעמקייט, צו טראָגן אַן עול און וויסן דעם טעם פון אַרעמע מענטשן צוגעוואוינט צו לערנען מיט נגידישע בחורים, דעם פאַטערס תלמידים, גוט אויסצוטייטשן אַן ענין, צו צעקויען אַ זאָך און אַריינלייגן זי אין מויל אַריין, האָט ער מיט זיינע ווערטער וועגן אחדות שטאַרק געריט די הער-צער פון די וועבער. נאָך מער האָט ער אויסגענומען ביי די ווייבער, וואָס ווילן קיין זאָך, אַחוץ די טעפ, נישט וויסן.

— שוין איינמאַל אַ צינגל, — האָט מען אים געלויבט אין די אויגן. —

סיוועט אין פייער און אין וואַסער נישט אומקומען.
מאַמעס פון טעכטער האָבן אים מיט די אויגן געגעסן. און אַפילו

טוביהס ווייב, די מרשעת און שעלטערקע, האָט ווייניקער געגריזשעט איר מאַן, ווען ניסן פלעגט זיצן מיט אים ביים אָנגעמושטן טיש און רעדן וועגן אחדות. גלייך ווי נאָר מען האָט אויפן באלוט גענומען רעדן וועגן דער גזירה אין היים אַלטערס וועבעריי, האָט זיך ניסן דעם מורה-הוראהס גענוי מען צו דער זאך. אַ ער האָט אים נאָך גוט געדענקט, דעם שמחה מאירן, דעם פּאָטערס נגידישן תלמיד, וואָס פלעגט כסדר שפילן אין קאָרטן ביים לערנען. שוין דעמאָלט האָבן זיי זיך געהאַסט, נישט פּאַרטראָגן זיך, דער נגידישער בחור מיטן גאָלדענעם זייגער, מיט דעם אַרעמען מורה-הוראהס יינגל אין אַ פּאַרלאַטעטן אויסגעוואקסענעם כאַלאַטל און צעריסן היטל. איצט זענען זיי גאָר ווייט געווען איינער פון אַנדערן. שמחה מאיר, אַ פּאַב-ריקאַנט, וואָס גיט אַרויס גזירות קעגן יידן מיט זייערע ווייבער און קינדער, און ניסן, אַ זמנניק אויף באלוט. כאַטש ער האָט נישט געאַרבעט ביי דעם שמחה מאירן און זיין שווער, האָט ניסן געפילט ווי עס וואָלט זיינס אַ זאך געווען. יעדע עוולה, וואָס איז געשען דעם באלוט, זיין באלוט, איז געווען ווי זיין אייגענע. ער האָט דעריבער גלייך זיך געשטעלט לעבן טוביהן און אים געהאַלפן אין דער אַרבעט. נישט נאָר די וועבער, וואָס מען נעמט זיי שוין אַראָפּ פון לוי, האָט ניסן גערופן אין שולכל, נאָר אַלע מען, פון אַלע באלוטער געסלעך.

און דער עולם איז געקומען. עס זענען געקומען וועבער און זמנניקעס, לערן-יינגלעך און אַפילו לוינקעטניקעס אַרעמעלייט. דאָס קליינע שולכל איז געווען פול, געפּאַקט. מען האָט זיך געשטופּט, געשטויסן, געקריגט זיך צווישן זיך, געוואָרפן מיט די הענט, געוואָלט רעדן.

און אויף דעם באלעמער איז געשטאַנען טוביה, דער בעל-קורא פון שולכל, וואָס זיין לייצענען אין דער תורה איז מלא-טעם, אַ שטיק געזונט קומט דערפון צו. זיין אַפּגעשאַסענע גרינלעך-געהאַקטע קאַפּאַטע מיט די אַרומגעזוימטע טאַשמעלעך אַרום די אויסגעטעפּטע ברעגן, וואָס ער האָט געהאַט נאָך פון דער חתונה, איז געווען צעקנעפּלט, דאָס פּאַפּירענע קעל-נערל, וואָס איז געלעגן אויפן האַלדז באַזונדער, אַפּגעשפּיליעט פון העמד, איז געווען צעקנייטשט, דורך די גלעזלעך פון זיינע דראַטענע ברילן האָבן די געלע אויגן זיינע שטיקער פּייער אין שבת געוואָרפן.

— יידן, אחדות! — האָט ער גערופן הייס. — נאָר אחדות זיך האַלטן און מיר וועלן געהאַלפן ווערן.

ניסן מורה-הוראהס האָט פּונאַנדערגעוויקלט אַ בויגן פּאַפּיר, וואָס ער האָט מיט שיינע געכטיבהטע אותיות אָנגעשריבן, און עס פּאַרגעלייענט פּאַרן עולם:

„תקנות של החברה וועבער מבאלוט, האָט ער געלייענט פּייערלעך

הויך, יעדעס וואָרט באַזונדער ;

„א) די וועבער, וואָס דאווענען אין-דער שול אהבת רעים, אויך די אַנדערע וועבער פון באלוט גייען נישט אין אויף דעם, דאָס מען זאָל זיי

אראפרייסן פון זייער אַרעמען לוי, דען דאָס איז געגליכן צו גזילה, און זיי נעמען אויף זיך אָן איסור נישט צו גיין אַרבעטן, בפרט איינער זאָל דעם אַנדערן נישט משיג-גבול זיין און גיין אַרבעטן אויף זיין אָרט, דען השגת-גבול איז געגליכן צו רציחה, ווי איינער זאָל אויפשטיין און מאַרדן זיין חבר אין מיטן פעלד ;

(ב) דאָנערשטיק זאָל מען נישט אַרבעטן אַ גאַנצע נאַכט, נאָר בלויז ביז צוועלף אַזיגער, אויך שבת-צו-נאַכט זאָל מען נישט אַרבעטן ביז צוויי ביינאַכט, נאָר בלויז פון נאָך הַבדלה ביז צוועלף אַזיגער אין די זומער-טעג ; (ג) אין מיטן דער וואַך טאָר מען נישט אַרבעטן מער ווי פּערצן שעה אַ טאָג, פון זעקס אינדערפרי ביז אַכט אין אָונט, פאַר דער צייט פון דאווענען מנחה און מעריב און אויך שחרית אין די ווינטער-טעג, ווען מען קאָן נישט דאווענען פאַרן גיין צו דער אַרבעט, זאָל מען נישט דאַרפן אַפאַרבעטן ;

(ד) פרייטיק זאָל מען אויפהערן די אַרבעט מיט צוויי שעה פאַר ליכט-צינדן און ערב יום-טוב — צוויי שעה פאַר זון-אונטערגאַנג, כדי מען זאָל נאָך האָבן צייט צו גיין אין מרחץ אַרייך, אַרומוואַשן זיך פון דער אַר-בעט און צוגרייטן זיך לכבוד שבת און יום-טוב ;

(ה) דער לויין פאַר דער וואַך טאָר נישט ווערן אַפגעלייגט אויף דער אַנדערער וואַך, נייערט מוז אויסגעצאָלט ווערן צו די געזעלן דאָנערשטיק ביינאַכט, כדי זיי זאָלן האָבן פאַר וואָס צוצוגרייטן אויף שבת, אויך פאַר יום-טובים זאָל דער לויין אויסגעצאָלט ווערן באַצייטנס, דען ווער עס לאָזט איבערנעכטיקן דעם לויין פון זיין טאָגלוינער, איז געגליכן צו אַ גזלן ;

(ו) די ליכטלעך צו דער אַרבעט זאָל נישט קויפן דער פּועל, נאָר דער באַלעבאַס ;

(ז) די באַלעבאַטים טאָרן נישט רופן די געזעלן מיט צונעמען, דען עס איז אַ זינד צו פאַרשעמען זיין חבר, אויך נישט אויפהויבן קיין האַנט און שלאָגן, דען ווער עס הויבט אויף אַ האַנט אויף אַ צווייטן, ווערט אָנ-גערופן רשע, אויך די געזעלן און זמנניקעס טאָרן זיך נישט רופן מיט צונעמען, מבייש זיין זיי, אַדער, חלילה, שלאָגן ; אויך נישט די לערן-יינג-לעך, וואָרעם יעדער דאַרף געדענקען ווי ער אַליין איז פאַרשעמט און גע-פייניקט געוואָרן, ווער עס וועט עובר זיין דערויף, זאָל ווערן אַרויסגעוואָרפן פון דער חברה ;

(ח) אין תענית-טעג זאָל מען נאָר אַרבעטן ביז מנחה ;

(ט) חול-המועד פּסח און סוכות זאָל מען נאָר אַרבעטן ביז מנחה ;

(י) די פּועלים, זמנניקעס און לערן-יינגלעך, וואָס זענען ביי די באַ-

לעבאַטים מיט עסן און שלאָפן, דאַרפן קריגן עסן געשמאַלצן, אויך די קאָווע זאָל זיין געווייסט און זיס, דען ווען זיי עסן נישט צו דער זעט און מען פאַדערט פון זיי אַרבעט, איז עס געגליכן צו די מצריים, וואָס האָבן נישט געגעבן קיין שטרוי און געפאַדערט ציגל ;

„די אַלע צען תקנות זענען געגעבן געוואָרן אין שבת פרשת תזריע-
מצורע אין בית הכנסת של אהבת-רעים בבאָלוט.“
אַ טומל האָט זיך אויפגעהויבן פון אַלע זייטן:
— גערעכט, גערעכט! — האָבן קולות גערופן.
— הייליקע ווערטער!
— ס'עט נישט אויסהאַלטן! — האָט אַ פאַרצווייפלט קול איבערגעריטן.
— אַז ס'וועט זיין אַחות, וועט אויסהאַלטן! — האָבן גלויביקע שטימען
געענטפערט.

טוביה האָט אַ קלאַפּ געטאָן אין שולחן און, וואַרטנדיק ביי אַלע וועלן
זיך איינשטילן, האָט ער געהאַלטן אַ דרשה, אַ לאַנגע דרשה מיט משלים
פון די הייליקע ספרים, מיט קלוגע ווערטלעך, מיט היימישע ביישפּילן.
ער האָט זייער שיין פאַרגליכן די פּועלים צו די יידן אין מצרים, וואָס האָבן
געבויט פּיתום און רעמסס. די באַלעבאַטים האָט ער פאַרגליכן צו די מצריים
און זייערע משרתים — צו די נוגשים ושוטרים, וואָס זענען אַליין געווען
יידן, נאָר זיי זענען געזעצט געוואָרן דורך די מצריים צו שלאַגן און פייניקן
זייערע אייגענע ברידער, כדי אַרויסצוציען פון זיי די שווערע אַרבעט.
מיט גרויס קונציקייט האָט ער אויסגעטייטשט, אַז פּונקט ווי די מצריים
האָבן איינגעמויערט די קינדער פון ישראל אין די ווענט, אַזוי צווינגען
אויך די באַלעבאַטים זייערע קנעכט, די פּועלים, אַליין מיט די אייגענע
הענט אַריינצואוועבן זייערע קינדער אין די קעטעס, ווייל ווען די טאַטעס
אַרבעטן טאָג און נאַכט און קאַנען זייערע קינדער נישט געבן קיין טראַפּן
מילך, קיין רפואה, פאַר וואָס זיי גייען פרי אַוועק פון דער וועלט, איז
דאָס דאָס אייגענע, ווי מען וואַלט די קינדער איינגעמויערט אין די ווענט
פון פּיתום ורעמסס.

— אמת, אמת! — האָבן קולות גערופן. — ווי אמת ס'איז דער היי-
ליקער טאָג שבת אויף גאַטס וועלט.

האַבנדיק אַלעמען באַהערשט, האָט טוביה געפּאָדערט, מען זאָל נאָך
אין שבת צו-נאַכטס איבערגעבן די באַלעבאַטים די צען תקנות און נישט
גיין אַרבעטן, אַזוי לאַנג, ביז זיי וועלן נישט נאַכגעבן.
ווידער האָט זיך אויפגעהויבן אַ טומל.

— מירן בלייבן אָן ברויט! — האָט אַ קול גערופן.

— זיי וועלן אונדז נישט נאַכגעבן!

— מען דאַרף גיין מיט גוטן, מען קאַן זיי נאָך אַריינברענגען אין כּעס.

— קיינער וועט נישט גיין. די ערשטע וועלן זיי אַרויסוואַרפּן די בונטאַוו-
שטישקעס.

— מיר האָבן ווייבער און קינדער.

טוביה האָט אַזאָ שטאַרקן זען געטאָן מיט דער פּויסט אין שולחן, אַז
דער קרומער הענגלייכטער, וואָס הענגט איבער אים, האָט זיך אַזש צעשקאַלט.

— אזוי האָבן אויך געזאָגט די קנעכט אין מצרים! — האָט ער געשריגן מיט צאָרן. — מיר געדענקען די פּיש, — האָבן זיי געזאָגט, — וואָס מיר האָבן געגעסן אין מצרים. איר זענט דאָך ערגער פון זיי, ווייל איר קריגט נישט קיין פּיש; אַפּילו נישט קיין ברויט צו דער זעט. אָבער משה האָט נישט געקוקט אויף דעם, וואָס די קנעכט האָבן געמורמלט, און זיי אויס-געלייזט פון פרעהן.

דער עולם האָט זיך פאַרשעמט און געשוויגן. טוביה האָט זיגערש אַ בליק געטאָן אויפן עולם און אויפגעהויבן אַ האַנט.

— איך וועל גיין צו אונדזער פרעהן און רעדן אין נאָמען פון אייך אַלעמען. אָבער קיינער זאָל נישט פּראַוון אונטערגיין מיט ערמה און כּיט-רעקייט צו די באַלעבאַטיים, קיינער זאָל נישט משיג-גבול זיין און גיין אַרבעטן. זאָל מען זיך נישט איבערשרעקן, איינס זיך האַלטן, אַחדות זיין און מיר וועלן מנצח זיין!

דער עולם איז געווען צעפלאַמט.

— קיינער וועט זיך נישט פאַרקויפן! — האָבן אַלע אויסגערופן.

— איך וויל אַ שבועה פון אייך! — האָט טוביה גערופן. — אַ שבועה אין בית-המדרש פאַרן שולחן, אַז קיינער וועט נישט גיין צו דער אַרבעט ביז מען וועט נישט הייסן; אַז קיינער וועט נישט דעם אַנדערן משיג-גבול זיין.

אַן עלטערער וועבער, אַ ייד מיט אַ פאַרקאַלטנטער באַרד, וואָס זעט אויס ווי אַ פעקל שמוציקע וואַטע, מיט רויטע אויגן, אַ צעבראַכענער, אַז אויסגעבויגענער פון אַרבעט, אַרעמקייט און יאָרן, האָט זיך אַרויפגעריסן אויפן באַלעמער און גענומען קלאַפן אין טיש מיט דער ציטערדיקער האַנט.

— יידן! — האָט ער גערופן — יידן טאָרן ניט שווערן אַפּילו אויף קיין אמת. יידן, אום שבת טאָר מען נישט שווערן, עס איז אַ זינד!
נאָר ניסן דעם מורה-הוראהס האָט דעם אַלטן איבערגעשריגן.

— יידן, ביי סכנות-נפשות מעג מען אַפּילו מחלל-שבת זיין, — האָט ער געזאָגט, — און ברויט פאַר ווייבער און קינדער איז געגליכן צו סכנות-נפשות. יידן, פאַר אַזאָ זאך מעג מען שווערן אַפּילו אום יום-כּפור!

נישט פרעגנדיק קיינעם, מיט פעסטע טריט איז טוביה צוגעגאַנגען צום אַרעמען הילצערנעם אַרונ-קודש און אַרויסגענומען די איינציקע ספר-תּורד אין צעשאַטענעם רויטן אַטלעסענעם מענטעלע און פייערלעך זי אוועקגע-לייגט אויפן שולחן.

— ביי דער תּורה, אין מקום קודש, גיבן מיר אונדזער וואָרט, אַז קיי-נער פון אונדז וועט נישט אַליין, אַן דער ידיעה פון אַלעמען, גיין צו דער אַרבעט. דאָס איז געגליכן צו אַ שבועה. גיט אייער וואָרט!

— מיר גיבן ס'וואָרט! — האָבן אַלע פייערלעך אויסגערופן.

קאפיטל ניינצן

מיט אַ לוסטיקער עקשנות און האַרטנעקיקייט האָט שמחה מאיר אויפֿ-גענומען די מלחמה קעגן די פופציק באַלוטער וועבער פון זיין שווערס פאַבריק.

דער שווער איז נישט געווען אין דער היים. ווי אַלע יאָר אין דער צייט, איז ער באַלד נאָך שבועות אַוועקגעפאַרן אין די עסטרייכישע בעדער צו-זאַמען מיט זיין פּריווען. ער האָט זיך נישט געקאַנט באַגיין אָן איר, אָן דער שיינער באַטעמטער יידענע זיינער, און ער האָט איינגעפאַקט די גרייסע לעדערנע וואַליזעס, מיטגענומען אין אַ שאַכטל זיין דייטשן קאַפעליוש, וואָס ער האָט אָנגעטאַן, ווי נאָר מען איז אַריבער די רוסישע גרענעץ, כדי זיין אויסגעפּוצטע פּריווע, וואָס זעט אויס ווי אַן אַפּערע-אַקטריסע, זאָל זיך נישט דאַרפן שעמען מיט אים צווישן די דייטשן. שמחה מאיר איז פון שווערס נסיעה צופרידן געווען. ער האָט אים געוואַלט האָבן וואָס ווייניקער אין דער וועבעריי; נאָך דערצו איצט, ווען ער האָט זיך אָנגעהויבן מיט די וועבער. אָבער נישט צופרידן איז ער געווען, וואָס צוזאַמען מיט שווער און שוויגער, איז אויך זיין ווייב דינהלע מיטגעפאַרן. אים איז געווען זייער אומעטיק און ער האָט שטאַרק געבענקט נאָך איר. איר אַוועקפאַרן האָט אים צערודערט און אָן אומרויאַקייט אין זיין קאַפּ אַריינגעשרויפט.

ניין, ער איז נישט געווען גליקלעך אין שטוב, שמחה מאיר, וואָס איז מיט אַזעלכע ברייטע טריט געגאַנגען נצחונדיק איבער דער קאַכעדיקער שטאַט. זיינע בריהשע מסחרים, זיינע עילוישע שטיקלעך און איינפאַלן, וואָס האָבן אין די רעסטאָראַנדלעך ביי די טישלעך סוחרים און מעקלערס פון די כלים אַרויסגעבראַכט, האָבן אויף דעם יונגן שיינעם ווייבל זיינעם קיין שום רושם נישט געמאַכט. ער האָט איר דווקא גענומען דערציילן וועגן זיך ביים עסן. טרינקענדיק גיך די קאַווע ביים טיש, בייסנדיק פּלוטעוואַטע די בייגל מיט פּוטער זייער הויך און זייער צעטראַגן, האָט ער מיט חסידישן ברען פּרובירט אויסדערציילן פאַר זיין דינהלען אַלע זיינע גליקן און סוחרישע קאַמבינאַציעס, קוועלנדיק אַליין פון נחת.

— פאַרשטייט, דינהלע, פאַרשטייט? — האָט ער אַלע מאָל פאַר-ענדיקט מיט אַ גמרא-ניגון, ווי ער וואַלט שמועסן אין לערנען.

ער האָט אַליין הנאה געהאַט פון זיינע עילוישע שטיק און געוואַלט, אַז אויך דינהלע זאָל פון אים אָנקוועלן. אָבער דינהלע האָט נישט אָנגע-קוואַלן פון אים; זי האָט אים אַפילו נישט רעכט אויסגעהערט. פון דעם אַלעם, וואָס ער האָט דערציילט מיט אַזאַ ברען און שמחה, האָט זי ווייניק פאַרשטאַנען; נישט געוואַלט פאַרשטיין. ניין, זי האָט גאַרנישט אויסגעקוקט זיך אויף אַט די אַלע לאַדזשער סוחרישע חכמות, נישט געזען די בריהשאַפט

פון איר מאן. זי האט בלויז געזען פאר זיך א חסידיש צעטראָגן יונגמאַנ-
טשיקל, וואָס זיצט נישט איין רואיק ביים טיש, וואָס טרינקט צו-גרויסע
שלונגען, עסט נישט שייך, טונקט די בייגל אין פוטער, שיט אָן אַ סך זאַלץ.
שאַקלט אָפּ און שיט ווידער אָן, כדי ווידער אָפּצושאַקלען. עס האָט אים
געטראָגן, געהויבן פון אָרט. ביים גאַנצן עסן האָט ער נישט אויפגעהערט
רעכענען, חשבונען, פאַרשרייבן מיטן בלייפעדער אַלע טישטעכער, אַלע
שטיקלעך פאַפיר, וואָס ליגן אים פאַר די אויגן. פונקט אזוי שנעל ווי ער
האָט געגעסן, אזוי האָט ער שנעל, פלוצלונג, אַ כאַפּ געטאָן אַ גלאַז, אַב-
געאַסן זיך האַסטיק מיט-אחרונים, ווי אַ מיל געמאַלט די ווערטער פון
בענטשן, און געלאָזט זיך אַ צעקנעפלטער לויפן צו די מסחרים.
— פאַרשטייסט, דינהלע, פאַרשטייסט? — האָט ער גיך געפרעגט. —

גוט געטאָן, האָ?

— שאַקל דיר אָפּ די ברעקלעך פון פנים, — האָט זי אים בלויז גע-
זאָגט, — און ביים עסן שרייב נישט אויף די טישטעכער. אַלע טישטעכער
פאַרפאַטשקעסטו...

שמחה מאיר האָט זיך געפילט געקרענקט, דערשלאָגן. כאַטש ער האָט
געקוקט אויף ווייבער מיט חסידישער גדלות, ווי דער טאַטע זיינער, האָט ער
אַבער ביי דעם ווייב זיינעם שטאַרק געוואָלט אויסנעמען. מיט די פלוטעוואַטע
חסידישע אויגן, וואָס האָבן אַ טבע אין אַלץ אַריינצוקריכן, אַלץ צו זען,
האָט ער אויך זיין ווייבס שיינקייט דערזען, אַלע אירע ווייבערשע רייצן. זי
איז אים שטאַרק געפעלן געווען, מיט יעדן טאַג מער. אַבער דינהלע איז
געווען קאַלט צו אים, פרעמד און שווייגנדיק.

ער האָט צו איר גאַרנישט געקאַנט האָבן, זי איז אים געווען אַ ווייב.
זי האָט אים זייער פינקטלעך צוגעטראָגן עסן צום טיש, פרייטיק אים דער-
לאַנגט פרישע וועש, אַכטונג געגעבן, ער זאַל תמיד האָבן קלאַרע נאָז-טיכלעך
אין קעשענע, און אים דערמאַנט אָפּפּיצן זיך פאַרן אַרויסגיין פון שטוב, אַראַפּ-
צושאַקלען דעם אַש פון די פאַפיראַסן, וואָס ער האָט אַ טבע אַנצושיטן
זיך אויף די לאַצן פון דער קאַפּאַטע, אין די ימים-טובים איז זי זייער פינקט-
לעך געגאַנגען מיט אים אויף כיבוד צו משפּחה, אַבער קיין איין האָר וואָ-
רעמקייט האָט זי אים נישט אַרויסגעוויזן, קיין צערטלעכקייט, קיין ליכטיקן
שמייכל. אין איר אָפּשאַקלען אים די ברעקלעך און אַש פון דער קאַפּאַטע
איז נישט געלעגן די וואַרעמקייט און ליבע, וואָס ליבנדיקע ווייבער לייגן
דערין אַריין פאַר זייערע מאַנען; נאָר אַ מין אייגענע אַכטונג צו זיך און
אַ חזק צום מאַן, דעם צעטראָגענעם און פרא-אדם. ביי זיין גאַנצער צע-
טראָגקייט און צעיאַכמערקייט, האָט ער עס זייער גוט אַרויסגעפילט, שמחה
מאיר, און געשפּירט זיך געקרענקט.

נאָך מער האָט אים געקרענקט איר קאַלטקייט צו אַלע זיינע נצחונות
און גליקן. ער איז נישט געווען פון די צוויי פאַר אַ גראַשן. מען האָט פון
אים געהאַלטן אין לאַדזש, אַרומגעטראָגן זיך מיט זיינע חכמות און סוחרישע

דיידלעך. אפילו עצות האָט מען אים געפרעגט. מענטשן זענען צו אים מיט אויסגלייכענישן געקומען. אויך צווישן לומדים האָט מען פון אים געהאַלטן אַ וועלט. אין מיטן אַלע זיינע געשעפטן, האָט ער זיך געקאַנט אַריינלאָזן מיט יידן לומדים אין לערנען און אַלעמען פאַרדרייען מיט זיינע פשטלעך. כאָטש אַ ווייבל קען זיך נישט אויס אין אַזעלכע זאַכן, האָט ער פונדעסטוועגן געוואָלט דינהלען דערציילן וועגן זיין גדלות. זאָל זי וויסן וועמען זי האָט פאַר אַ מאָן! אָבער זי האָט נישט געוואָלט אויסהערן אַפילו קיין איין וואָרט פון אַלע זיינע מעשיות; פאַר קיין פרוטה אנערקענונג נישט אַרויסגעוויזן אים.

שמחה מאיר האָט זיך פאַרלוירן, נישט געוואוסט, ווי אַזוי צוציען צו זיך די, וואָס ער גייט אַזוי אויס נאָך איר ליבע, נאָך אירס אַ פרייען בליק. ער האָט זי געוואָלט צוציען, אייננעמען; אָבער ער האָט נישט געוואוסט ווי אַזוי, קיין וועג נישט געהאַט צו איר. זיין וועלט איז געווען אַדער די חסידים פון שטיבל מיט זייערע מחלוקות וועגן רביים, אַדער לאַדזשער מסחרים, וועקסלעך, האָסעס און בעסעס פון ביינוול און וואָל. זי האָט קיין געפיל נישט געהאַט פאַר די זאַכן, קיין פאַרשטענדעניש. זי האָט נאָך אַלץ, ווי אין די מיידלשע יאָרן, געלעבט מיט ביכלעך, ריטער, שלעסער, דועלן און פירשטינס. איר באַשייטלעך קאַפּ האָט געשטעקט אינגאַנצן אין אַ וועלט אַ ווייטער, אַ פרעמדער, אַ פאַנטאַטישער און אַ לאַקערנדיקער.

— גאָט מיינער, ווי איך האָב מיך דערשראָקן! — פלעגט זי זיך אָנ- כאַפן ביים האַרץ, ווען אין סאַמע מיט ווי זי איז געווען פאַרטיפט אין אירע ביכלעך פלעגט זיך דער מאַן אַריינשאַרן און זי אָננעמען ביי דער האַנט.

— וואָס לייענסטו? — האָט ער זי געפרעגט, כאָטש ער האָט עס געזען. — ביכלעך, — האָט זי געענטפערט און אַרויסגעצויגן די האַנט פון זיינער, נישט אויפהויבנדיק אַפילו די אויגן צו אים.

אין שמחה מאירן האָט אויפגעקאַכט אַ צאַרן קעגן די ביכלעך, אין וועלכע זיין דינהלע שטעקט אַזוי מיט לייב און לעבן. ער איז אַ בעלן געווען זען נאָכאַמאָל די ביכלעך, אַנקוקן זיי, וואָס זיי נעמען אַוועק זיין ווייב פון אים. מיט חסידישער טשיקאַוועשטש האָט ער געגעבן אַ ריס אַרויס ביי דינהלען דאָס ביכל פון די הענט און אַריינגעקוקט. אָבער אַמאָל און ווידער אַמאָל האָט ער איבערגעלייענט די זעלבע עטלעכע שורות וועגן עפעס גויים און זייערע ליבעס, און ער האָט דאָס ביכל אַוועקגעוואָרפן מיט פאַראַכטונג.

— מען זאָל מיר צוצאָלן, איך זאָל עס אין דער האַנט אַריין נעמען, — האָט ער געזאָגט מיט כעס. — וואָס האָט מען דערפון?

וואָס מער זי האָט זיך געהאַלטן ווייט פון אים, אַלץ מער האָט עס אים געצויגן צו איר. עס האָבן אים געלאַקט אירע ווייכע ווייסע הענט, וואָס בלענדן אַזש פון קלאַרקייט פון די שוואַרצע, זיידענע, לאַנגע אַרבל אַרויס.

איר זיסער געטאקטער האלדז, יעדע רונדיקייט פון אירע גלידער, דאָס גאַנצע וויבערישקייט אירס, וואָס האָט מיט יעדן טאָג זיך מער צעבליט. ער האָט אַזש געציטערט פון אויפרעגונג, שטייענדיק לעבן איר. ער האָט, אמת, קיינמאָל נישט געשאַנקען דאָס, וואָס אים קומט, און אויך אויף זיינע רעכט פון אַ מאַן האָט ער נישט נאַכגעלאָזן. אָבער דאָס איז געווען אין די נעכט, אין דער פינצטער. ער האָט געקאנט באַצווינגען, אָבער נישט צוציען. אין די טעג, ווען מענטשן קאָנען נישט באַצווינגען, נאָר זעען זיך, קוקן זיך אין די אויגן, שענקען זיך אַ שמיכל און ליב האָבן. האָט ער קיין שום וועג נישט געהאַט צו דער, וואָס מען האָט אים פאַר טויזנטער רובל אין מזומנים אויסגעוויילט. נאָך די שטענדיקע אַרומרייִסענישן צווישן מענטשן, מיט טאַטע־מאַמע, שווער, יונגעלייט אין שטיבל, סוחרים, אַרבעטער אין דער וועבעריי, האָט ער געגאַרט נאָך וואַרעמקייט, ליבע, הערן אַ גוט וואַרט, פילן אַ צערטלעכקייט; אָבער דינהלע האָט אים אַפגעשטויסן. אָן ווערטער, בלויז מיט אַ קוק פון אירע קלאַרע אויגן, האָט זי אים דאָס בלוט פאַרקילט.

ער האָט זיך מיט מער אייפער אַריינגעוואַרפן אין די געשעפטן, קוים אויף עטלעכע מינוט זיך אַריינגעכאַפט אין שטוב אַפעסן און ווידער געלאָפן צווישן מענטשן. דאָרט איז זיין וועלט געווען, דאָרט האָט ער געהערשט. אַהיימ־קומען פלעגט ער נאָר ביינאַכט. אָבער אויך די נעכט זענען געווען נישט האַניקדיק, ווי זיי דאַרפן זיין פאַר אַ יונגמאַן אין ערשטן יאָר נאָך דער חתונה. זי האָט זיך אים נישט קעגנגעשטעלט, — נאָך דאָס וואַלט געפעלט! — אָבער קיין קעגנזייטיקייט אויף זיין חסידישן ברען האָט ער נישט אַרויס־געפילט. כאַטש ער האָט פון קיין אַנדערע פרויען נישט געוואוסט, האָט ער, פונדעסטוועגן פאַרשטאַנען, אַז עפעס איז דער מער מיט דעם, אויף וואָס ער האָט בחורוויז אַזוי געוואַרט און געהאַפט. ער פלעגט זיך אויפהויבן אַ גערייצטער מיט אַ שווערן קאַפּ, און ביטערער געווען צו די מענטשן, ביז און האַרטנעקיק.

אין אַ גאָר גיכער צייט איז אַ געשעעניש געקומען אין שטוב. אין איינעם אַ טאָג איז דינהלע דער מוטער אויפן האַלדז געפאַלן און אַ רויטע, אַ פאַר־שעמטע, פונאַנדערגעוויינט זיך צוליב דער ענדערונג אין איר ליב. די מוטער האָט זי געקושט, געלאַכט פון איר און איר געווישט די טרערן פון די אויגן.

— נאַרעלע, — האָט זי איר געפליסטערט, — וואָס איז דאָ צו וויינען? זאָג אָן שמחה מאירן די בשורה.

— כּוועל נישט גיין, מאַמעשי, — האָט דינהלע זיך געקלאַמערט ביי דער מוטער און נישט געקאַנט איינהאַלטן די טרערן פון די אויגן. שמחה מאיר האָט זיך דערפילט זייער מאַנסביליש געהויבן, ווען די שוויגער זיינע האָט אים, אַ פאַררויטלטע, ווי אַ מיידעלע, דערציילט שטיל וועגן דינהלעס טראַגן, אין וואָס זי איז פאַרגאַנגען.

— זי וואָלט שוין געמעגט אַוועקוואַרפן די נאַרישע ביכלעך, — האָט ער געזאָגט, — זי איז שוין נישט קיין מיידעלע.

ער איז געווען זיכער, אַז איצט וועט זיך אַלץ ענדערן; אַז איצט וועט זי זיך אַרויסלאָגן פון קאַפּ די פּוסטע נאַרישקייטן, די ביכלעך מיט די מחשבות, און זי וועט זיין אים אַ ווייב, ליב האָבן אים. ער האָט נישט געקאַנט פאַרטראַגן, ווען עפעס שטעלט זיך אים קעגן, ווען ער באַצווינגט נישט אימעצן אינגאַנצן. ער האָט, אמת, ווייבער פאַראַכטעט, ווי דער פּאַטער זיינער, ווי אַלע חסידים; אָבער ביי דער גאַנצער פאַראַכטונג האָט זי, דינהלע, געהאַט אַן אויבערהאַנט איבער אים, פאַרמאַגט עפעס, נאָך וואָס ער גייט אויס און זי וויל אים נישט שענקען. די רייד פון דער שוויגער זיינער האָבן אים דעריבער אָנגעפילט מיט זיכערקייט. איצט איז ער דער באַלעבאָס אין שטוב — איז ער געווען זיכער. אָבער דינהלע איז געבליבן די אייגענע וואָס פריער.

זי האָט נישט געפילט קיין איין ביסעלע ליבע צום מאַן, וועמעס פּרוכט זי האָט איצט געטראַגן אין איר לייב, — ווי עס איז דער פאַל ביי אַנדערע ווייבלעך. פאַרקערט, זי האָט גלייך אָנגעהויבן אַריבערטראַגן זיך מיט אַלע געדאַנקען און געפילן צו דעם, וואָס דאַרף קומען, צו דעם באַשעפּעניש. וואָס זי פילט עס נאָך אַפילו נישט, נאָר זי ווייסט בלויז וועגן דעם, אַז עס רוט אין איר לייב. שעהן לאַנג האָט זי געקאַנט ליגן אויף דער אַטאַמאַנע און צוהערן זיך מיט אויסגעשפּיצטע אויערן צום אייגענעם לייב, ווי זי וואָלט וועלן אויפכאַפן אַ שאַרף פון דעם, וואָס רוט אין איר.

— מאַמעשי, איך פיל עס, — האָט זי געזאָגט, — הער זיך צו.

— נאַריש ווייבל, וואָס דו ביסט, — האָט די מוטער פון איר געשאַפּט. —

עס דאַכט זיך דיר בלויז אויס; נאָך צו־פרי...

— און איך פיל עס, — האָט דינהלע געזאָגט און אַ גליקלעכער מו־

טערלעכער שמייכל האָט צעצויגן איר שיין פנים.

זי האָט זיך נישט פאַרענדערט אין טראַגן, ווי אַנדערע ווייבלעך. פאַרקערט, זי איז נאָך שענער געוואָרן, ליכטיקער, ווייבלעכער. קיין איינציק פלעקעלע, ווי עס טרעפט ביי ווייבער אין טראַגן, איז נישט אַרויסגעטראַגן אויף איר ליכטיק פנים. אירע בלויע אויגן זענען געוואָרן וואַרעמער, גלאַנג ציקער. די אויבערשטע ליפּ, וואָס האָט זיך איר ליכט פאַרהויבן אין דער הויך, אַרויסוויינדיק אַלע אירע פערלדיקע ציין, האָט איר דעם זיבעטן חן צוגעגעבן. די מוטער האָט זי נישט אויפגעהערט אַפּבלאָזן פאַר אַ ביזן אויג. שמחה מאיר האָט זיך נישט געקאַנט זאַט אַנקוקן אין איר צעבליטער ווייבערישקייט.

— דינהלע, וואָס מאַכסטו? וואָס מאַכסטו? — האָט ער זי פּלוטעוואַטע געפּרעגט און געזוכט זי אַריינצונאַרן צו זיך אין שטוב, כדי אויסצוקושן יעדעס גליד אירס.

אָבער זי איז געווען פּרעמד צו אים ווי פריער. ווי אַן אמתע מוטער,

וואָס נאָכדעם ווי זי פאַרגייט אין טראַגן, איז איר לייב פאַרשלאָסן פאַר אַ מאָן, אזוי האָט זי זיך אָפּגעזונדערט פון אים אַפילו אין די נעכט.
— איך בין מיד, — האָט זי אים געזאָגט און אויסגעדרייט זיך צו דער וואַנט.

און אז עס איז געקומען נאָך שבועות און די עלטערן אירע זענען גע- פאַרן קיין אויסלאַנד אין די בעדער, האָט זי אויך איינגעפאַקט אירע קליידער און מיטגעפאַרן מיט זיי. זי האָט איר מאָן אַפילו נישט געפרעגט.
— זיי געזונט, — האָט זי אים בלוז געזאָגט, נישט אַנרופנדיק ביים נאָמען, נישט אַנקוקנדיק אים אַפילו אויף אַ וויילע.

ער האָט זיך געפילט זייער ברוגז, זייער געקרענקט און זייער איינזאָם. שטאַרק אומעטיק איז אים איצט געווען אין די ליידיקע פוסטע שטובן ביים שווער אין הויז. נאָך איינזאָמער איז ער געווען אין די נעכט. דאָס ברייטע פאַרבעטע בעט לעבן זיינעם האָט אים קיין רו נישט געגעבן, געשפּאַט פון אים. אויך זענען אים פאַרשידענע שלעכטע געדאַנקען געקומען אין קאָפּ, פאַרדאַכטן אַלערליי, איבערקלערענישן. אַ ווייבל אַליין אין אויסלאַנד, צווישן אַזויפיל ליידיקייטער און דייטשן!

אין די וואַך־טעג האָט ער זיך פאַרשלונגען מיט אַרבעט, מיט מסחרן, דרייען. געוואלטיק דערשלאָגן האָט ער זיך געפילט אין די שבתים, אין די לאַנגע זומערדיקע שבתים, ווען די טעג ציען זיך ווי אייביקייטן און מען קאָן נישט גיין נישט אין די רעסטאָראַנדלעך צו די סוחרים און מעקלערס, נישט אין דער וועבעריי. צו די ספרים האָט ער נישט געהאַט דעם מינדסטן חשק מער. זיי האָבן אים געלאַנגווייליקט מיט זייערע פרעמדע דינים און ענינים. אויסער אין מסחר, אַרבעט, האָט ער קיין אינטערעס אין אַנדערע זאַכן נישט געפונען.

אין אַזאַ צייט, אין אַזאַ הייסן שבתדיקן טאָג, ווען ער האָט שוין קוים דערוואַרט זיך אויף די ערשטע דריי שטערן אין פאַררויכערטן לאַדזשער הימל, כדי וואָס גיכער אַריינצוכאַפּן דעם וואַכעדיקן מעריב און הבדלה און אַראַפּלויפן מיט אַ פאַפיראַס אין דער וועבעריי, זענען דאָס צו אים געקומען טוביה "ס'איז נישט הפקר אַ וועלט" און ניסן דעם מורה־הוראהס מיט זייערע צען תקנות, אויפגעשריבן אויף אַ בלעטל געוירעט פאַפיר, אויס־ געריסן פון אַ העפט.

אַ וויילע האָט שמחה מאיר באַטראַכט שווייגנדיק די צוויי פאַרשוניען אין די שבתדיקע קאַפּאַטעס, דאָ אין שטוב פלעגן קיינמאַל נישט אַרויפ־ קומען די געזעלן פון באלוט. דערצו זענען די מענטשן אַריינגעקומען נישט דרייסט.

— גוט־וואַך, — האָבן זיי שטיל געזאָגט.

שמחה מאיר האָט, אַראַפּציענדיק טיף דעם רויך פון שבת־צו־נאַכטיקן אויסגעבענקטן פאַפיראַס, אַרויסגעלאָזט אים צוריק די אַריינגעקומענע גלייך אין די אויגן אַריין, אַנשטאַט אַ גוט־יאָר זיי צו ענטפערן.

— אונטן, אונטן, — האָט ער געברומט, — אין דער וועבעריי.
 נאָר טוביה האָט אים אונטערגערוקט דאָס בלעטל פּאָפּיר און געזאָגט :
 — אונטן טאָר מען נישט אַראָפּגיין. איר'ט מוחל זיין פּריער איבער-
 לייענען.

האָט שמחה מאיר מיט פּלוטעוואַטער טשעקאוועס אַרויסגעריסן דאָס
 בלעטל פון טוביהס הענט און גיך דורכגעוואָרפן עס מיט אַ בליק, אין
 עטלעכע געציילטע רגעס בלויז.
 צום ערשטן האָט ער חוזק געמאַכט פון די מענטשן. ער האָט געקנייטשט
 דאָס בלעטל פּאָפּיר הין און צוריק אין די הענט און אַריינגעקוקט זיי גלייך
 אין די אויגן אַריין.

— דאָכט זיך, ביזט ר' נאַסקע מורה-הוראהס בחור, — האָט ער געזאָגט צו
 ניסנען און אים באַטראַכט פון קאָפּ ביז די פּיס, — ווי קומסטו עפעס צו אים ?
 ער האָט געוויזן מיט אַ פינגער אויף טוביהן.
 — איך בין אַ וועבער, — האָט ניסן געזאָגט.

— אַזוי, — האָט שמחה מאיר געצויגן די ווערטער צוזאַמען מיטן
 בערדל, — ביזט גאָר געוואָרן אַ באַלמעלאַכע ? וואָס זאָגט דער טאַטע דערצו ?
 נאָר ניסן האָט אים דערויף נישט געענטפערט. האָט שמחה מאיר אַריינ-
 גערוקט די הענט אין די קרומע קעשענעס פון זיין זיידענער קאַפּאַטע, וואָס
 ער האָט נאָך נישט באַוויזן אַראָפּצונעמען פון שבת, און גענומען רעדן
 מיט רוגזה.

— דאָכט זיך. אַז דו אַרבעטסט נישט ביי מיר, — האָט ער געזאָגט צו
 ניסנען, — ווי קומסטו עפעס מיט עסקים צו מיר ?
 — איך קום אין נאָמען פון די וועבער, — האָט ניסן געזאָגט, — זיי
 האָבן מיך געשיקט איבעררעדן.

— און איך וויל מיט דיר נישט רעדן, — האָט אים שמחה מאיר גלייך
 אונטערגעהאַקט די פּליגל, — כּוּויל דיר נישט פאַר קיין שאַלאַטן-שמש...

ניסן איז צעמישט געוואָרן. ערשנס, האָט ער נישט געוואוסט, ווי
 אַזוי מיט שמחה מאירן צו רעדן. „דו“ האָט ער אים נישט געקאָנט זאָגן
 און „איר“ האָט ער אים נישט געוואַלט זאָגן ; צווייטנס, האָט ער זיך אויף
 אַזאַ אַפּשניט נישט געריכט, און ער האָט זיך געפּילט זייער נישט גע-
 הויבן אין דער דאָזיקער נגידישער שטוב, פונקט ווי ער פּלעגט זיך פּילן
 יינגלויזן ביי די רייכע פּעטערס זיינע, ווען די מוטער פּלעגט אים שיקן
 אַלע מאָל נאָך אַ נייער הלואה, דערצו נאָך האָט שמחה מאיר אַזעקגעוואָרפן
 אויף דער ערד דאָס בלעטל מיט די תקנות, וואָס ער, ניסן, האָט אַזוי פּלייסיק
 אויסגעציקלט, ער איז זייער געפּאַלן געוואָרן ביי זיך דעריבער און פאַר-
 שעמט געשוויגן. נאָר טוביה האָט אויפּגעהויבן פון דער ערד דאָס צע-
 קנייטשטע בלעטל, אויסגעגלייכט עס און האַרט זיך אָנגערופן :
 — אַלע וועבער זענען אחדות, לייענט !

האָט שמחה מאיר נאָך אַמאָל אַ בליק געטאָן אין בלעטל און איבער-
געקוקט די תקנות.

— הייסט עס, אָז ס'איז אַחדות? — האָט ער געפרעגט מיט אַ גמרא-
ניגון. — אי מען וויל מער געלט, אי ווייניקער אַרבעטן, האָ?

— יאָ, — האָט טוביה צוגעגעבן, — מער געלט און ווייניקער אַרבעטן.

— נו, און אַז איך וועל נישט וועלן געבן? וואָס אַזוינס וועט עץ טוען?

— וועלן מיר נישט אַרבעטן, — האָט טוביה געזאָגט.

— און ווער וועט זיי געבן אויף פרנסה, דו?

— אַלץ איינס הונגערט מען, זאָל מען כאַטש נישט אַרבעטן, — האָט

טוביה געזאָגט, — ס'איז שוין נישטאָ מער קיין כוח.

— דאָס זענען דייע שמוּד־שטיק, טוביהלע, — האָט שמחה מאיר גע-
דראָט אים מיט אַ פינגער, — דייע און דעם יונגס, — ס'פאַרדרייט די

מענטשן די קעפּ, ס'נעמט זיי צו דאָס שטיקל ברויט פון מויל.

ער האָט זיך נישט געקאָנט פאַרשטעלן, אַז מען זאָל נישט אַרבעטן.

זינט ער האָט געדענקט, פון קינדווייז אָן, איז ער געוואוינט געווען צו הערן

דעם גערויש פון אַרבעט אין דער שטאָט, צו זען מענטשן פאַרוועבט אין די

שטולן. דאָס איז געווען אַזוי פשוט און רעגלמעסיק, ווי מען איז געוואוינט

ווען מען הויבט זיך אויף פון שלאָף, צו טרעפן די מאָרגן־ליכט אין שטוב.

עס האָט זיך אים אין קאָפּ נישט געלייגט.

— מען וועט בעסער ווערן, — האָט ער געזאָגט, — זאָל נאָר קומען

דאָנערשטיק און די ווייבער וועלן דאַרפן מאַכן שבת, וועט מען מיר קומען

בעטן, צו די פיס וועט מען מיר פאַלן.

אַ גאַנצע וואָך איז געשטאַנען די וועבעריי ליידיק, אָבער קיינער איז

נישט געקומען פאַלן שמחה מאירן צו די פיס. די ווייבער אויפן באלוט האָבן

געקרעכצט, געזיפצט, די ערשטע גענומען שרייען, אַז מען וועט אויסגיין פון

הונגער, אַז מען קוילעט זיך אָן אַ חלף, און יעדער פון זיי איז דערגאַנגען

די יאָרן איר מאָן, ער זאָל איבערגיין צו דער אַרבעט. פונקט ווי זיי האָבן

פריער אַוועקגעשטעלט די טעפּ און נישט געוואָלט קאָכן פאַר דעם קליינעם

לויף, וואָס די מענער האָבן אַהיימגעבראַכט, אַזוי זענען זיי איצט געווען די

ערשטע צו באַקלאָגן די גאַלדענע צייטן, ווען די מענער האָבן אַהיימגעבראַכט

די עטלעכע גילדן, פאַרוואָס מען קאָן אַנקויפן פון אַלעם גוטן, פון קאַרטאַפּל

ביו אַ לעבל ברויט.

— גולנים! האָבן זיי געגעסן די מענער. — האָטס רחמנות אויף די

קליינע שוואַלבן! — נאָר די מענער זענען נישט געגאַנגען.

שמחה מאיר האָט זיך אַרומגעדרייט אַ פאַרלירענער אַרום דער שטילער

וועבעריי. ער האָט נישט געקאָנט איינשלאָפן אָן דעם גערויש פון די שטולן,

ער האָט נישט געפילט קיין טעם אין לעבן אָן דער אַרבעט. ער האָט שוין

מיט אומגעדולד אָפּגעוואַרט דעם דאָנערשטיק, ווען די פועלים וועלן אים

קומען בעטן, פאַלן צו די פיס, נאָר זיי זענען נישט געקומען. און ווי אויף

צו להכעיס זענען כסדר איצט אָנגעקומען באַשטעלונגען, יעדער פֿאַסט האָט זיך געבראַכט נייע. ער איז אַרויס אויפֿן מאַרק, געזוכט וועבער, געשיקט שמואל-לייבושן שאַפֿן באַלמעלאַכעס, נאָר קיין גרויסע זאַכן האָט מען נישט געמאַכט. אַרבעט איז געווען אַ סך אין שטאָט, און מען האָט בלוז געקראָגן עטלעכע אַלטע דייטשקעס, וואָס האָבן געאַרבעט פֿאַמעלעך, און אַ צוויי-דריי שיכורים, וואָס האָבן מער געטרונקען ווי געטאָן און מען האָט זיי כסדר געמוזט קוקן אויף די הענט, ווייל זיי האָבן געגנבעט אין די אויגן.

אויף שבת האָט ער געשיקט אין וועבערישן שולכל „אהבת-רעים“ דעם מלמד, וואָס זיין שווער האָט געהאַלטן אויף צו לערנען מיט די וועבער פרק. ער האָט איבערגערעדט לאַנג מיט דעם מלמד, געהייסן אים מוסרן די וועבער ביים לערנען, צורעדן זיי, זיי זאָלן זיך נישט לאָזן פֿאַרפֿירן פֿון די, וואָס ווילן פֿון זיי דאָס ברויט פֿון מויל צונעמען, און צוריקגיין אַרבעט, פֿאַרוואָס מען וועט זיי מוחל זיין. אָבער די וועבער האָבן נישט געוואָלט הערן דעם פרק, און דעם מוסר פֿון מלמד. אָנשטאָט פרק, האָבן טוביהלע און ניסן געלערנט מיט זיי אין שולכל ווייטער צו בלייבן פעסט, ביז מען וועט נישט אויספֿירן, מען דאַרף נאָר זיך האַלטן אַחדות.

— איך האָב פֿאַרזעצט דאָס קישן אויף ברויט, — האָט אַ וועבער גע-
קרעכצט.

— איך האָב די קופֿערנע לייכטער אַראַפֿגענומען פֿון טיש און איבער-
געלאָזט פֿאַר קאַרטאַפֿל.

— איך האָב דעם טלית און תפילין פֿאַרמשכונט אויף שבת.
— אַחדות, נאָר אַחדות, און מען וועט מנצח זיין, — האָט טוביהלע געמונטערט. — זאָלן נאָר אַוועקגיין עטלעכע טעג, וועלן זיי שיקן נאָך אונדז. אירט זען מיינע רייד. זיי ווערן בדלות פֿון לאָזן שטיין די וועבערייען. ער האָט געוואוסט, וואָס ער האָט גערעדט, טוביה. ער האָט געקענט די שטאָט, פֿאַרשטאַנען זיך אויף אַלע סוחרישע קונצן, זיי האָבן נישט געקאָנט אַפֿשטעלן זיך, די האַנט-וועבערייען, אין דער שטאָט, וואו יעדן טאָג זענען נייע קוימענס אויסגעוואקסן און די מאַשין האָט פֿאַרשלונגען די האַנט. נאָך בטעם פֿון טוביהן האָט עס פֿאַרשטאַנען שמחה מאיר. ער האָט איצט כסדר גערעכנט מיטן בליישטיפֿט אויף יעדן שטיקל פֿאַפֿיר, וואָס איז אים געקומען אונטער דער האַנט, געחשבונט, וויפֿל ער האָט שאַדן פֿאַר יעדן טאָג, וואָס די וועבעריי שטייט גראַד איצט, ווען די באַשטעלונגען קומען אָן אַזוי היפש און מען קאָן מאַכן אַ רובל. ניין, עס איז אים נישט געווען אונטער דער האַנט דער עסק מיט די וועבער. אמת, ער האָט קיינמאַל נישט געהאַלטן פֿון האַנט-שטולן, און ער רעכנט נישט צו בלייבן דערביי. ביי דער ערשטער געלעגנהייט וועט ער איבערגיין צו דאַמף, צו קוימענס. אָבער כדי צו קומען צו קוימענס, דאַרף מען דערווייל גיין מיט די האַנט-שטולן, וואָס מער געלט מאַכן, וואָס שנעלער אַנ-יאַגן, קומען צו דער מטבע. דאָס שטיין פֿון דער וועבעריי איז גאַרנישט געווען קיין מעלה איצט, ווען מען דאַרף יאַגן. ער האָט נישט אויפֿגעהערט נעצן דעם

שפיץ בליישימפט אין מויל און רעכענען אויף אלע פאפירן, אויף אלע טישטעכער, וואס מען שפרייט אים צום עסן, אבער פון דער צווייטער זייט האט ער אויסגעהשבוט, אז אויב ער וועט נאכגעבן, וועט עס אים קאסטן טייערער. אויסער די פינף און צוואנציק רובל א וואך, וואס ער וועט מוזן צאלן, וואס דאס מאכט אויס גאנצע הונדערט רובל א חודש, צוועלף הונדערט רובל א יאר, נישט רעכענענדיק פראצענטן פון דער סומע, ווילן זיי נאך די עזות-פנימער, די קבצנים, ווייניקער ארבעטן, קיין ליכט נישט קויפן שבת-צו-נאכטס נישט אפארבעטן פאר שבת, וואס מען רוט, און מאכן נאך אנדערע ליידיקייטעריי, וואס אזוינס איז גארנישט געהערט געווארן. דערצו וועט דער אפעטיט ביי זיי וואקסן מיטן עסן. ווען מען גיט א הונט א פינגער, וויל ער דערנאך די גאנצע האנט. מען דארף גלייך קיין פינגער נישט געבן. אמת, מען ווערט בדלות, וויל די וועבעריי שטייט, די באשטעלונגען קומען אן און מ'קאן זיי נישט ליפערן, מען מאכט זיך קאליע דעם מארק. אבער זאלן זיי נאר מיד ווערן, וועלן זיי זיך קומען בעטן צו דער ארבעט, פאלן צו די פיס, וועט מען זיך, מיט גאטס הילף, דעם היזק אפ-נעמען, נאך מיט ריווח. פאר אלץ וועלן זיי באצאלן. די ארבעט וועט אוועק, מען וועט מאכן א מטבע, אַניאַגן עטלעכע יאר, און היידאָ, אַריבער צו קוימענס.

— כ'האָב צייט, — האָט ער געזאָט צו די רעדלעך אין די שענקלעך. טרינקענדיק ביר און פאַרבייסנדיק מיט האַרטע געפעפערטע אַרבעס. — מען דאַרף זיי נאַר לאָזן שמעקן פעפער...

זיי האָבן געשמעקט פעפער אויפן באלוט. שמואל לייביש האָט עס יעדן טאָג אויפסניי אויסגעפונען און עס איבערגעגעבן שמחה מאירן. אין קליינע באלוטער געוועלבלעך, וואו עס רויעט אין אלע בלעכענע שאַכטלען צוקערלעך פון פליגן און „אַסעס“ האָבן די צעשוּיבערטע, מידע און שוויסיקע קרעמערקעס נישט אַרויסגעלאָזט קיין ברויטל פון דער האַנט אָן באַצאַלט.

— די ביכלעך זענען שוין געשוואָלן פון חובות, — האָבן זיי געשריגן, ווייזנדיק די הערינג-פאַרפלעקטע און גרייזיק-פאַרשריבענע ביכלעך. — נישטאָ קיין ברויט אויף באַרג. די בעקערס שענקען אונדז אויך נישט.

די וועבערקעס האָבן געבראַכט משכנות: אַ צעריסן ציכל פון אַ קישן, אַן אַלט-מאַדיש חתונה-קלייד, וואָס האָט זיך נאָך ערגעץ פאַרוואַלגערט, אַ ווינ-טערדיק קאַפּ-טוך, און אַפילו אַ טייטש-חומש. אָבער באלד האָבן זיך די משכנות אויסגעלאָזט. די טעג האָבן זיך געצויגן לאַנגע, גאַר אַן אַ סוף, און די קינדער האָבן כסדר געריסן ביי די פאַרטעכער: — מאַמע, ברויט!

צווישן די וועבער, וועלכע האָבן זיך גאַנצע טעג אַרומגעדרייט איצט איבער די שמאַלע געסלעך אין די שבתדיקע קאַפּאַטעס, וואָס זיי האָבן נישט אַראַפּגענומען צו דער אַרבעט און אזוי שוין געבליבן אין זיי, האָט גע-

רוישט און געקאכט. אין אלע ווינקעלעך האָבן זיך קופּעלעך געזאָמלט, גערעדט, געשריגן, געמאַכט מיט די הענט.

— טוביה איז גערעכט, — האָבן די יונגע ווייבער געזאָגט, — נאָר נישט פּאַלן, נישט אַראָפּלאָזן באַלד די פּליגל, וועט מען אויספירן.

— אייך איז גרינג צו רעדן, — האָבן די אַלטע געקרעכצט, — די קינדער לויפן אייך נאָך נישט נאָך ביי די פּאַלעס. ווען עץ וואַלט אַזוי געפילט דעם טעם ווי מיר, וואַלט עץ אַנדערש געווען. שמחה מאיר וועט קריגן אַנ-דערע און מען וועט בלייבן אויף דער פּלייש-באַנק.

— מען דאַרף אים גיין בעט, זאָגן אַז מיר האָבן עס נישט געוואַלט, אַז דאָס איז אַלץ טוביהלעס און ניסנס אַרבעט, — האָבן אַלטע צעבראַכענע יידן געברומט, — אַז נישט וועט אויסקומען צו נעמען די טאַרבע אויפן האַלדז און גיין בעטלען אויף די עלטערע יאָרן.

— מיר האָבן געגעבן אַ שבועה, — האָבן יידן גערעדט מיט מורא.

— אַ רב וועט אונדז מתיר זיין, — האָבן אַנדערע געפונען אַן עצה, —

ס'איז דאָך פּיקוּח־נפש.

אַן די מענערס וויסן, האָבן ווייבער גענומען גיין צו שמחה מאירן און

בעטן עטלעכע גילדן אַ דערויף.

— מיין אַלטער וועט אַפּאַרבעטן, — האָבן זיי געזאָגט, — קינדער

גייען אויס פאַר אַ שטיקל ברויט. צו וועמען דען זאָל מען גיין? אַ פּאַטער זענט איר דאָך צו אונדז!

שמחה מאיר האָט קיין געלט נישט געגעבן. ער האָט זיך קיינמאַל נישט געאיילט מיט אַזעלכע זאַכן. געלט איז ווי אַ פּויגל, האָט ער געוואוסט, עס קומט זעלטן צוריק, ווען מען לאָזט עס אַרויס פון דער האַנט. אַבער מוסר האָט ער די וויינענדיקע ווייבער נישט געקאָרגט, אָנגעזאָגט זיי וויפּל נאָר עס האָט געקאָנט אין זיי אַריין.

— די הולטאַיעס, דער טוביהלע מיטן מורה-הוראהס זונדל, וועלן די

מענער אייערע קוילען, — האָט ער גערעדט מיט האַרץ. — זיי וועלן זיי צונעמען די וועלט און יענע וועלט.

— אַז די מיילער זאָלן זיי נאָר פון הינטן שטיין, — האָבן די ווייבער

געשאַלטן, — פאַר די זיסע ריידעלעך, וואָס זיי האָבן איינגערעדט.

— זיי וועלן זיי נאָך אַנרעדן צו דער שמד, — האָט שמחה מאיר נביאות

געזאָגט. — זיי וועלן נאָך ווייב און קינדער הייסן איבערלאָזן אויף הפּקר.

— אוי וויי איז אונדז, — האָבן די ווייבער גענומען ברעכן מיט די בלייכע

דאַרע הענט, גלייך ווי די מענער וואַלטן זיי שוין פאַרלאָזט. — מיט בע-זעמער דאַרף מען זיי פאַרטרייבן פון גאַס. איבער איין קרעציקער שאַף וועט די גאַנצע סטאַדע קרעציק ווערן.

די אויפגעהעצטע ווייבער האָבן גענומען נאָכלויפן טוביהן און ניסנען מיט קולות איבער די געסלעך. מער פון אַלע האָט געליאַרעמט טוביהס ווייב אליין, אַ צאַרנדיקע, מיט עטלעכע קינדער, איינס קלענער פאַרן אַנדערן.

אָנגעהאַנגען ביי דעם שלוימפּערדיקן קלייד און מיט דעם זויג-קינד ביי דער נאַקעטער ברוסט, האָט זי אַרומגעשלעפּט זיך איבער די שטויביקע הייסע געסלעך און געשאַטן פייערדיקע קללות אויף איר מאַז.

— קהלשער צאַפּ, — האָט זי אים נאַכגעשריגן, — אַז צאַפּן זאָל זיך דיר בלוט פון האַלדז, — פּרעמדער בעזעם, וואָס קערט אויס אַלע ווינקעלעך און דערנאָך וואַרפט מען אים אַרויס פאַר דער טיר, אַז הייזער הויך זאָל עס דיך וואַרפן. — וואָס באַזאַרגסטו אַ וועלט? זאַרג פאַר דיין ווייב און קינדער, וויסטע בהמה!...

אַלע קינדער האָבן איר צוגעהאַלפּן שרייען און וויינען.
פונקט אזוי האָט זי געשאַטן אויף ניסנען.

— אַלץ זיין קעפל דערביי. מיט הייס וואָסער וועל איך דיך אָפּגיסן, אַז דו וועסט אַריינקומען צו מיר אין שטוב אַריין, תּרבות-רעה איינער!
אַבער טוביה האָט זיך פון קיין זאָך נישט געמאַכט און נישט אויפֿ-געהערט רעדן, סודען זיך, איבערצייגן, היצן זיך, בעטן און רופן צו אחדות.
— נאָר אחדות און געדולד, — האָט ער געבעטן, — און מיר וועלן מנצח זיין.

ער האָט געהאַט אַ כּוח, דער טוביה. ער האָט אַלעמען געקאַנט איבער-רעדן, מוט צוגעבן, רעדן צו שכל, שטאַרקן, אים האָט צוגעהאַלפּן ניסן, שמחה מאיר האָט געוואַרט אויף דעם צווייטן דאָנערשטיק, ווען די וועבער דאַרפן מאַכן שבת, אַבער אויך דעמאַלט איז קיינער נישט געקומען צו דער אַרבעט. די וועבעריי האָט געפּוסטעוועט.

אויף דער דריטער וואָך האָט שוין שמחה מאיר גענומען קנייטשן דעם שטערן און זייער נערווען ציען דאָס בערדל. די שאַדנס זענען געווען היפּשע. קאָמיסיאָנערן האָבן געדראָט, אַז זיי וועלן איבערגיין צו אַנדערע פּאַבריקאַנטן. ביי זיין גאַנצער עקשנות, האָט ער אַלעמאַל געהאַט דעם קאַפּ אויף די פּלייצעס, שמחה מאיר, און נישט צופיל ריזיקירט. דאָס האָט ער נאָך פאַרשטאַנען ביי די קאַרטן, ווען ער איז געווען אַ יינגל, קיין מאָל נישט געוואַלט זיך איין אויג אַרויסנעמען, אַבי דעם צווייטן ביידע אויגן, אויך איצט האָט ער גענומען טראַכטן, אַז די שפּיל זיינע איז פאַרן טייוול אַז ער האָט אַ שלעכטע קאַרט געפּאַקט, און אַז דאָס בעסטע איז אין אַזאַ פּאַל אַפּצושניידן וואָס פּריער, כּדי אַרויס באַצייטנס מיט גאַנצע ביינער און אַפּוואַרטן אויף אַ בעסערער געלעגנהייט. אַבער אין דער לעצטער רגע האָט אים אַ בליץ געטאַן אַ געדאַנק אין קאַפּ, פון וואָס עס איז אים אַזוי קלאַר געוואָרן, אַז ער האָט זיך אַזש אַליין פּונאַנדערגעלאַכט אויפן קול.

— שמואל לייבוש! — האָט ער גערופן. — לויף שוין און ברענג מיר ליפע חלפּן צופירן. זאָג אים, אַז איך דאַרף אים שוין, זייער נויטיק.
ליפע חלפּן, אַ ייד אַ ליטוואַק, מיט אַ שפּיציק געשוירן בערדל, וואָס רעדט: רוסיש מיט "סינס" אַנשטאַט "שינס", איז געווען זייער אַ נוצלעכער מענטש אין לאַדזש. אַנקומענדיק פון דער ליטע בלויז מיט אַ טשייניק אין איין האַנט

און מיט אן אלטן שירעם אין דער צווייטער, האָט ער גלייך גענומען שטורמען דאָס נייע לאַדזש. מיט גרויס טומל האָט ער צום ערשט פאַרקויפט אויף די גאַסן בענדלעך צו שיד, פאַפירענע קראַגנס, נאַדלען, שפּילקעס, געגעסן האָט ער בלויו ברויט מיט הערינג און פאַרטרונקען מיט הייס וואַסער פון זיין טשייניק, וואָס ער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך. ביסלעכווייז האָט ער גענומען באַזאָרגן פאַר סוחרים אַ שלחות אויף דער פּאַסט, אויף דער באַן. בעסער פון די לאַדזשער האָט ער זיך געקאַנט אויסטענהן מיט די רוסישע באַאמטע. גאָר גיך האָט ער איבערגענומען אַ הויז, צו פירן אין רוסיש די איינמעלדונגען. איידער מען האָט זיך אומגעקוקט, האָט ער שוין צוגעקלאַפט אַ שילדל צו זיין וואוינונג, אַז ער שרייבט ביטעס אין געריכט און אין אַלע אַנדערע רוסישע אַמטן. אין לאַדזש האָט זעלטן אימעצער געקענט רוסיש. געשעפטן זענען געווען אַ סך, און דער ליטוואַק האָט אַ סך געלט פאַרדינט ביי זיינע ביטעס.

אין דער גיכסטער צייט איז ער געוואָרן אַ חשוב אין דער פּאָליציי, אויסגעקאָכט מיט אַלע טשינאוויקעס. ווער עס האָט עפעס געהאַט אַן עסק מיט דער פּאָליציי, איז געקומען צום ליטוואַק, געגעבן אים געלט אויף „שמירן“, און דער ליטוואַק האָט געפועלט, פון אַלע צרות האָט ער אַרויס־גענומען. ער האָט שוין פאַרוואָרפן זיין אַלטן שירעם, געקליידט זיך באַ־לעבאַטיש, אַרומגעשלעפט זיך שטענדיק מיט אַ דיקן פאַרטפּעל, פול מיט פאַפיר, און געגריסט זיך מיט אַלע באַאמטע אויף די גאַסן, אַפילו מיטן סאַמע פּאָליצייסטער אַליין.

— „מאַיאַ פּאַצטעניע“, — האָט ער געגריסט אין זיין ליטווישער אויסשפּראַך און געצויגן דעם האַרטן קאַפּעליוש, — „צעסט אימעיו קלאַ־נאַטסיאַ“...

כאָטש אַלע אַדוואַקאַטן האָבן אויף אים קרום געקוקט, חוּזק געמאַכט פון אים, געלאַכט פון זיינע גרייזן, פון די „סינס“ אָנשטאַט „שינס“, וואָס ער פּאַקט אַריין אין זיינע ביטעס אין געריכט, האָבן זיי אים גאַרנישט געקאַנט טאָן. ער האָט געהאַט מער פּראַקטיק פון זיי. וואָס זיי האָבן נישט געקאַנט מאַכן מיט זייערע רעדעס און גוט־געשריבענע ביטעס, האָט עס דער ליטוואַק געמאַכט מיט זיינע גרייזן.

— אַז די פּאָליציי איז ביי מיר אַט דאָ! — האָט ער געוויזן אויף דער קעשענע פון זיין גלאַנציקן סורדוט. — וואָס ווייסן זיי, אַט די אַלע אַדוואַ־קאַטלעך? גאַרניט מיט גאַרניט...

ער האָט אַלץ געטאָן, אויפגעקויפט שלעכטע וועקסעלעך, אַרויסגע־שטעלט בעל־חובות אויף ליציטאַציע, געליען געלט אויף לאַמבאַרד־קוויטן, אַנגענומען פּרעטענציעס צו דער באַן, ווען עפעס איז נישט געווען אין אַרדע־נונג, אַרויסגטראָטן אין געריכט ביי פּראַצעסן, כאָטש ער האָט דערויף קיין רעכט נישט געהאַט, געגעבן געלט אויף גוטע פּראַצענטער, און אַריינגע־טראָגן אַ מסירהלע, אַז מען האָט געדאַרפט, אין די הויכע פענצטער אַריין.

— ס'וועט סוין רעכט זיין, — האָט ער געזאָגט געלאָסן, ווען מען האָט אים געשיקט מיט אַ מסירה אויף אימעצן. — גיט נאָר אַהער די געלט, וואָרעם אויף דריי זאָכן סטייט די וועלט, אויף געלט, געלט און געלט... אַט צו דעם ליטוואַק האָט דאָס שמחה מאיר איצט געשיקט און זיך קוים נעקאָנט דערוואַרטן אויף זיין קומען.

דער ליטוואַק האָט לאַנג אויסגעהערט שמחה מאירס שנעלן עכט־לאַדזשער יידיש, נישט איבערגעשלאָגן אים מיט קיין וואָרט, סיידן, ווען שמחה מאיר האָט פאַרגעסן און אים גערופן ביים נאָמען בלויז ר' ליפע. „גאָספּאַדן כאַלפּן“, — האָט אים דער ליטוואַק איבערגעשלאָגן און אים ווייטער געלאָזט רעדן. אַז שמחה מאיר האָט זיך ענדלעך דאָס גאַנצע ביטערע האַרץ זיינס אויסגערעדט, אַלע צרות, וואָס ער האָט אויסצושטיין פון דעם טוביהלע און ניסן מורה־הוראהס, האָט דער ליטוואַק אַרויסגענומען אַ פאַפּיר פון זיין אָנגעשטאַפטן פאַרטפעל. ער האָט אין רוסיש פאַרציכנט זייער דייטלעך די נעמען פון שמחה מאירס שונאים און דאָס פאַפּיר צוריק אַרייַנגעלייגט אין פאַרטפעל.

— סוין, — האָט ער געזאָגט, — זיי ליגן סוין ביי מיר אין די הענט. נעמט אַרויס די געלט...

שמחה מאיר האָט מיט גרויס ברייטקייט אַרויסגעצויגן דעם גרויסן נגידישן בייטל פון דער הויז־קעשענע און אַרויסגעצאָלט עטלעכע קנאַקע־דיקע שפּאַגל־נייע באַנקנאָטן. דער ליטוואַק האָט זיי איבערגעציילט און זיך נישט געדונגען.

— דאָס איז אַ פּערסטעפלעניע נומער הונדערט איין און אַכציק פון סוואָד זאַקאַנאָוו, — האָט ער געלייענט פון אויסנווייניק דעם רוסישן קאָד־דעקס — סוין גיי איך אַריבער צום פּאַליצמייסטער.

— קיינער דאַרף וועגן דעם נישט וויסן, — האָט שמחה מאיר געמורמלט אַרויסבאַגלייטנדיק דעם ליטוואַק. — איר פאַרשטייט דאָך...

— קאַניעצנאָ, — האָט דער ליטוואַק צוגעגעבן, — קאַניעצנאָ.

אין זעלבן טאָג נאָך, שפּעט ביינאַכט, זענען פּאַליציאַנטן באַפּאלן אויפן באַלוט די שטיבלעך, וואו טוביה און ניסן האָבן געוואוינט, און ביידע וועבער אַרויסגענומען פון די בעטן.

— פאַרוואָס? — האָבן די אַרעסטירטע נישט פאַרשטאַנען.

— אין דער פּאַליציי וועט שוין קלאַר ווערן, — האָבן די פּאַליציאַנטן געענטפּערט און צוגעבונדן אַ קייטעלע איינעם צום צווייטנס האַנט. — נאָ. פּאַשאַל!

כאָטש עס איז געווען אין מיטן נאַכט, האָט זיך גלייך דער באַלוט דערוואוסט וועגן אַלעם און אַלע זענען אַרויס פון די בעטן. די פּאַליציאַנטן האָבן געפּאַכעט מיט די קרומע שווערדן רעכטס און לינקס, געטריבן די מענער אין די אונטער־הויזן און די וויבער אין די האַלקעס.

טוביהס ווייב, אין בלויזן אונטער־קלייד, אַרומגערינגלט מיט אַלע

וויינענדיקע קינדער, האָט באַגלייט איר טוביהן, ווי מען וואָלט אים גע-
פירט צום בית-עולם.

— יידן, בני רחמנים, — האָט זי געבראַכן מיט די הענט, — אויף וועמען
בלייב איך מיט מיינע ווערעם?

ביז מיטאַג זענען ביידע אַרעסטאַנטן אָפגעלעגן אין אַרעסט, צווישן
שיכורים, גנבים און פרעמדע אָן פעסער.

— פאַרוואָס האָט מען ענק אַריינגעשיבט אין קיטשמע? — האָבן די
גנבים זיי געפרעגט.

— מיר ווייסן אַליין נישט, מיר האָבן קיין זאַך נישט געטאַן, — האָבן
די אַרעסטירטע געענטפערט.

— יאָלדן, — האָבן גנבים געלאַכט און זיי גענומען איבערוואַרפן פון
איינעם צום צווייטן, ווי אַ באַל.

וויפֿל שמאַטעס עס זענען נאָר געווען אין אַרעסט, האָט מען זיי גע-
וואַרפן, די נייע, אין קאַפּ אַריין. דערנאָך האָבן זיי געמוזט אַרויסטראַגן
דאָס שאַף מיט אומרייניקייט. נאָך צוויי טעג האָט מען זיי אַרויסגענומען פון
אַרעסט און אַריינגעפירט אין דער קאַנצעלאַריע צום סאַמע פּאָליצמייסטער
אַליין.

— סמירנאָ! — האָט דער פּאָליצמייסטער מיט די געלע באַקן-בערד
געשריגן. — נישט רירן זיך!

זיי האָבן נישט פאַרשטאַנען קיין וואָרט רוסיש און גענומען ברומען
עפעס וועגן דעם, אַז זיי זענען אומשולדיק, אַז זיי האָבן פאַספּאַרטן. נאָר
די פּאָליצאַנטן האָבן זיי אויסגעטייטשט מיט קלעפּ אין די זייטן דעם פּשט
פון די רוסישע ווערטער.

— „טאַק“, — האָבן זיי געלערנט די דערשראַקענע ווי אַזוי צו שטיין
און זיי מיט די פּויסטן אַריינגעקלאַפט די בייכער און אונטערגעהויבן די
אַראַפּגעלאַזטע קעפּ.

דער פּאָליצמייסטער האָט ביידע געלע באַקן-בערד צעקעמט מיט די
אַנגעבלאָזענע פינגער פון גרויס הנאה.

דערנאָך האָט ער גענומען צוגיין צו די צוויי יונגעלייט, נאָענט, שיר זיי
נישט אויף די פּיס אָנגעטראַטן.

— אַזוי גאָר? — האָט ער זיך געשפּילט מיט זיי, ווי אַ קאַץ מיט אַ
מויז. — בונטאַוושטישקעס! מען בונטעוועט דעם נאַראַד, האָ?

ביידע האָבן שוין געכאַפט איצט, וואָס אַזוינס זייער זינד איז, און זיי
האָבן זיך גענומען פאַרענטפערן. אין אַ געמיש פון אַ שלעכטן פּויליש
און רוסיש האָבן זיי געוואָלט דערציילן וועגן דעם פינצטערן לעבן אין דער
וועבעריי, וועגן די האַלבע רובלס אַ וואָך, וואָס מען וויל די אַרבעטער
אַראַפּנעמען. נאָר דער פּאָליצמייסטער איז געוואָרן אין כּעס.

— „מאַלטשאַט, סוקיני סיני!“ — האָט ער געשטורעמט. — אין קייטן

וועט איר ביי מיר פארפוילט ווערן פאר אזעלכע זאכן! פאסן וועל איך שינדן פאר בונטעווען דעם רואיקן נאראד!

אויף דעם וואונק פון דעם פאליצמייטער, האט זיך אן אלטער איינגע-
הויקערטער פאליציאנט אוועקגעזעצט צום טיש און מיט געדרייטע רוסישע
בוכשטאבן אויפגעשריבן א לאנגן בויגן פאפיר, וואס דער פאליצמייסטער
האט, שפאצירנדיק איבער דער שטוב, הויך דיקטירט. ווען ער איז פארטיק
געווארן, האט אים דער שרייבער פארגעלייענט פאר די ארעסטירטע. ער
האט די שווערע רוסישע ווערטער געלייענט מיט זייער א פאנפעוואטער שטים.
די ארעסטירטע האבן גארנישט פארשטאנען, א חוץ דאס שארפע ווארט
„בונטאווישטיקי“ וואס האט זיך כסדר איבערגעחזרט און וואס דער פאנ-
פעוואטער פאליציי-שרייבער האט מיט א באזונדער קלארקייט ארויסגעברענגט.
— אונטערשרייבן זיך! — האט דער פאליצמייסטער געדונערט. —
ווער עס קאן נישט שרייבן, זאל מאכן א קרייצל.

ביידע ארעסטירטע האבן זיך איבערגעקוקט. נאר די פאליציאנטן ביי
דער זייט האבן זיי דערלאנגט מיט די שווערדן איבער די פיס.
— אונטערשרייבן האט יעווא וויסאקאבלאהאראדיע באפוילן! — האבן
זיי געברומט. — געריט זיך!

איינער נאכן אנדערן האט אונטערגעשריבן זיין נאמען.
— טאוויא מעילעך מענדעליעוו מייערעוו בוכבינדער; ניסן נוסניעוו
שליאמאוויטש אייבעשיק, — האט דער פאליצמייסטער לאנגזאם געלייענט די
שווערע יידישע נעמען. — אפפירן זיי צוריק אין ארעסט!

נאך דעם זעלבן טאג האט דער פאליצמייסטער אנגעשריבן קיין פיעטרא-
קאוו צום גובערנאטאר א ראפארט, אין וועלכן ער האט אויף א פליסיקן
אופן פארגעשטעלט די צוויי געפערלעכע בונטאווישטיקעס, וואס העצן
אויף די רואיקע ארבעטער אין דער אינדוסטריע-שטאט לאדזש, וואס זענען
א געפאר פאר דער באפעלקערונג, און דעריבער בעט ער זיין עקסעלענץ,
צו ווענדן זיך קיין סאנקט פעטערבורג, מען זאל די צוויי בונטאווישטיקעס
ארויסשיקן אויף א צייט אויסער די צען גובערניעס פון פוילישן קעניגרייך,
אן א משפט, בלויז אויפן אדמיניסטראטיוון וועג. ביז די דערלויבעניש וועט
אנקומען פון דער רעזידענץ סאנקט פעטערבורג, האט ער דערווייל, צוליב
זיכערקייט, געהאלטן ביידע ארעסטירטע אין צייטווייליקן ארעסט.

— ביז עס וועט אנקומען אן ענטפער פון פעטערבורג, — האט ליפע
חלפן בארואיקט שמחה מאירן, — וועלן זיי זיך זיצן א יאר אודאי, אויב נישט
מער. זיי וועלן שוין פארזאגן א צענטן נישט אנצוהויבן זיך מיט פאליציי.

די באלוטער וועבער זענען געלאפן אין די שולן שרייען, אפגעריסן
די טירן ביים רב; אבער קיינער האט זיך נישט געוואלט אריינמישן.
— פאר א גנבה וואלט מען עפעס געקאנט טאן, אויסלייזן, — האבן יידן
געזאגט. — פאר בונטאווישטיקעס קאן מען גארנישט נישט טאן. מען קאן
נאך אליין שלעכט אפשניידן.

באַלד דערנאָך האָט די וועבעריי ביי שמחה מאירן גענומען גיין אויף אַלע שטולן. די אויסגערוטע און אויסגעהונגערטע וועבער האָבן מיט אַזאַ ברען געאַרבעט, אַז זיי האָבן אינגיכן אַנגעיאַגט אַליץ, וואָס זיי האָבן פאַר דער צייט פון שטרייק דורכגעלאָזט. ביים אָפּנעמען פרייטיק דעם געהאַלט מיט אַ האַלבן רובל ווייניקער, האָט קיינער אַפילו קיין קרעכץ נישט געטאַן. מען האָט געדאַנקט, וואָס מען קריגט כאַטש עפעס. שמחה מאיר האָט כסדר גערעכנט, געמאַכט שפּאַרונגען ביי יעדער געלעגנהייט. אויך דעם מלמד, וואָס דער שווער זיינער פלעגט האַלטן פאַר די מענטשן צו לערנען שבת בייטאַג אין שולעכל „אהבת רעים“, האָט ער אָפּגעשאַפט.

אין לאַדזש האָט מען גענומען פון אים רעדן.

— אַן אַכבראַש אַ יונג, נאָטע גנב! — האָט מען געזאַגט וועגן אים, וואָס איז אין לאַדזש דער גרעסטער שבח געווען. — ער וואַקסט, דער קליינער...

קאַפיטל צוואַנציק

נאָך קיינמאַל אין זיין לעבן האָט ר' חיים אַלטער נישט געהאַט אַזאַ אומרויאַקע צייט, האָט ער נישט דורכגעלעבט אַזויפיל צער און נחת צוזאַמען ווי איצט אין איין יאָר סך־הכל.

אַנגעהויבן האָט עס זיך מיט נחת. זיין בת־ייחידה דינהלע האָט זייער לייכט און זייער פינקטלעך, צום טאַג, געבוירן אים אַן אייניקל, און טאַקע אַ יינגל. ווי שטענדיק, האָט ר' חיים זיך צעלאָזט, אַנגעבעטן אַ סך געסט, די שענסטע און בכבודסטע באַלעבאַטים פון שטאַט און געפראַוועט אַ ברית ביי זיין ערשט אייניקל, אַז לאַדזש האָט געקלונגען, און אַפילו אין וואַרשע האָט זיך וועגן דער הוטשנער שמחה געלאָזט הערן.

— חיימשי, געלט, נאָך געלט, — האָט פּריווע אַלטער אויסגעשטרעקט די אויסגעבריליאַנטעוועטע פינגער, וואָס אוצרות צערינען אונטער זיי.

— שמחה מאיר־לעב, געלט, געלט, — האָט ר' חיים אויסגעשטרעקט די האַריק נגידישע האַנט צום איידעם דעם געשעפטספירער, — פאַרשרייב אויף מיין חשבון.

שמחה מאיר האָט געגעבן און פאַרשריבן, געגעבן נאָך מער וויפל דער שווער האָט געוואַלט און פאַרשריבן מער וויפל דער שווער האָט געוואַלט. די שמחה איז געווען גרויס, עס זענען געקומען צום מאַלצייט אַלע חסידים, סיי פון שווערס שטיבל. סיי פון שמחה מאירס אַלעקסאַנדערער שטיבל. טאַקע דערפאַר, וואָס שמחה מאיר האָט געהאַט דאָס ערשטע קינד אַ יינגל, האָבן אים די יונגעלייט פון שטיבל זיינעם מוחל געווען דאָס, וואָס ער האָט זיך לעצטנס דערווייטערט פון דער תורה און פון די קעסט־קינדער.

— ניסים האַסטו, שמחה מאיר, וואָס דו האַסט געמאַכט אַ ברית, —

האָבן די יונגעלייט געחוקט ביים טיש. — ווען דו מאַכסט אַ בריִתניצע, וואָלט מען דײַך אַריבערגעלייגט איבערן טיש און אָנגעשמײסן.

אַפילו ר' אברהם הערש, דער פאָטער זינער, וואָס האָט אים אַזוי מעשה־יינגל אויסגעפאַטשט און אים געהייסן מער נישט קומען צו אים אין שטוב, האָט איצט, צוליב דעם יינגל, וואָס איז געבוירן געוואָרן, געלאָזט זיך איבערבעטן מיטן זון און געקומען אין שטריימל אויפן ברית. אוודאי איז גלייך געקומען צו אַ מחלוקת צווישן ביידע מחותנים, וואָרעם ר' חיים האָט דווקא געוואָלט, אַז מען זאָל דעם יינגל אַ נאָמען געבן נאָך זיין רבין, און ר' אברהם הערש האָט פאַרלאָנגט, מען זאָל דעם יינגל אַ נאָמען געבן נאָך זיין רבין, נאָך דעם וואָרקער. ר' חיים האָט זיך געקאַכט, געהיצט, געבעטן זיך, נאָר ר' אברהם הערש האָט אים נישט געוואָלט נאָכגעבן.

— ביי מיידלעך, — האָט ר' אברהם הערש געטענהט, — וועט איר, מחותן זיין גערעכט, ווייל איר האָט די טאַכטער. ביי יינגלעך האָב איך די דעה. ר' חיים האָט כאָטש געוואָלט זיך טיילן, איין נאָמען געבן דעם יינגל פון זיין צד און איינעם פון מחותנס צד, אָבער ר' אברהם הערש האָט זיך איינגעעקשנט, ווי תמיד, און קיין איין נאָמען פון קיין פרעמדן רבין נישט צוגעלאָזט. מען האָט דעם יינגל אַ נאָמען געגעבן בלויז נאָכן וואָרקער רבין, יצחק. ר' אברהם הערש האָט זיין אייניקל אַליין מל געווען און אַזויפיל געטאַנצט מיט די חסידים פון שמחה, אַז פּריווע האָט זיך מיט די הענט די אויערן פאַרשטעלט.

— מחותן, די קימפעטאַרין איז שוואַך, זי קאָן נישט הערן, — האָט זי געזאָגט מיט כּעס.

— יידן, לעבעדיק! — האָט ר' אברהם הערש אונטערגעגעבן די חסידים זיינע חשק און נאָך שטאַרקער זיך צעזונגען, נישט ענטפערנדיק דער יידענע אַפילו קיין איין וואָרט.

דינהלע די קימפעטאַרין, אַ בלאַסע, אַ דערשראָקענע, האָט געטוליעט דאָס וויינענדיקע עופּעלע און באַגאַסן זיך מיט טרערן צוליבן קינדס יסורים. — גולנים, — האָט זי געקלאָנגט, — אַזאַ עופּעלע, נעבעך...

— שאַ, אַ יידישע טאַכטער טאָר נישט אַזוי רעדן, — האָט זי די שוויגער אין אַטלאַסענעם טשיפעק געשטראָפּט.

— מען האָט דיין מאַן אויך אַזוי געטאַן, פונדעסטוועגן האָט אים נישט געשאַדט צו מאַכן קיין ברית... — האָבן ווייבער, רכילותניצעס און געניטע קינדלערינס, געמאַכט ליצנות פון דער יונגער קימפעטאַרין, — וועסט נאָך האָבן פון יצחקן אַ סך אייניקלעך, מיט גאַטס הילף.

ר' חיים האָט זיך געפילט באַליידיקט צוליב זיין רבינס נאָמען, וואָס איז אים אַזוי פאַרשוועכט געוואָרן, עס איז אים געווען אַ חרפה פאַר זיינע חסידים, וואָס די אַלעקסאַנדערער חסידים האָבן אויסגעפירט. אָבער דער־פאַר איז דער ברית געווען אַ גרויסער, אַ רייכער, ווי אַלץ, וואָס ר' חיים

מאכט. מען האָט לאַנג וועגן אים גערעדט אין שטאָט, אפילו אין וואַרשע, און ער האָט זיך דערמיט געטרייסט.

— אים ירצה השם ביי אַ צווייט יינגל, וועט ער זיך שוין מעגן שטעלן אויפן קאַפּ, דער מחותן, וועט ער ביי מיר נישט אויספירן, — האָט ער געזאָגט צו די חסידים זיינע. — איך וועל דעם תקיף ווייזן.

גלייך נאָך דעם נחת איז געקומען עגמת־נפש אין שטוב, זייער גרויסער עגמת־נפש. הדס, די דינסט ביי ר' חיימען, האָט מיט איר געניט ווייבעריש אויג דערזען פלוצלונג, אַז דאָס נייע דינסטמיידל, וואָס מען האָט צוגענומען אין שטוב אַריין צו דינהלען עטלעכע חדשים פאַר איר קימפעט, באַהאַלט עפעס אויס הינטערן פאַרטעך און צו אַפט שמעקט איר עפעס אָן ביים קאַכן, אַזוי, אַז זי מוז גלייך פאַרויכן, אַ נישט נעמט זי איבלען. הדס האָט גענומען דאָס מיידל אויף אַ פאַרהער, אָבער זי האָט זיך אַרויסגעדרייט. האָט הדס נישט געמאַכט קיין שהיות און איר אַרומגעטאַפט דעם בויד מיט געוואַלט.

— פוי, — האָט זי געשפּיגן. — מיך אַ מאַמען פון ניין קינדער, פינף לעבעדיקע און פיר טויטע, אָפּגעשיידט זאָלן זיי זיין, גייסט, ציג איינע, נאָרן? זאָלט שוין זאָגן, צויג, פון וועמען דו האָסט עס!

— פון באַלעבאָס זין, — האָט דאָס דינסטמיידל זיך פונאַנדערגע- וויינט. — זיי האָבן מיך נישט געלאָזט לעבן... זיי האָבן מיך אָנגערעדט...

די יונגען, די צעוואַקסענע, מיט די יצר־הרע־פרישטשעס אויף די פולע לייכט־באַבערדלטע באַקן, האָבן געלייקנט שטיין און ביין, אָבער סיי ר' חיים, סיי פּריווע, האָבן געזען, אַז דאָס מיידל זאָגט אמת. זיי האָבן עס איר אָבער נישט צוגעגעבן.

— אַ נפּקא איז נישט באַגלויבט! — האָט ר' חיים געבייזערט זיך אויף דער מויד. — קיינער וועט אויף מיינע בחורים אַזאַ בילבול נישט גלויבן.

— שוין די מינוט זאָלט אַרויס פון מיין שטוב, חצופה! — האָט פּריווע די מויד געטריבן.

אָבער מורא געהאַט האָט מען פאַר איר, געציטערט, זי זאָל נישט מאַכן קיין סקאַנדאַל, זי זאָל נישט פאַרשעמען דאָס הויז. האָט מען איר געגעבן הונדערט רובל, אין סאַמע קנאַקעדיקע פאַפּירלעך, און זי מיט שמואל לייבושן אָפּגעשיקט אין דאָרף אַריין צו איר פעטער דעם אַרענדאַר, פון וואַנען זי איז געקומען. גלייך דערויף האָט ר' חיים געשיקט רופן שמואל זיינולען, דעם געוועזענעם נגיד, וואָס קען אַ וועלט און זאָגט גבירים עזות אין די אויגן אַריין, און אים געהייסן רעדן שידוכים פאַר ביידע בחורים מיטאַמאָל.

— כ'וויל פטור ווערן, — האָט ער געזאָגט צו ר' שמואל זיינולען. — און דאָס, וואָס זיי זענען נאָך נישט באַפרייט פון די זעלנער, איז גאַרנישט, מ'וועט זיי מיט גאָטס הילף, באַפרייען, ט'קאַסטן נאָך אַ הונדערטער...

— וועסט קיין חרטה נישט האָבן, חיים, — האָט שמואל זיינול אים געזאָגט אויף „דו“, ווי ער האָט שטענדיק געזאָגט צו נגידים. — דאָכט

זיך, און מיט שמחה מאירן ביסטו צופרידן, האָסט נישט צו מיר קיין טענות, האָ?

מיטן גאַנצן חסידישן ברען האָט זיך שמואל זיינוול גענומען צו דער זאך און דורכגעפירט שידוכים מיט ר' חיימס זין. זייער גיך האָט מען געפראָ- וועט די תנאים, מיט עטלעכע חדשים שפעטער די חתונות. ווידער איז ר' חיימס שטוב געגאַנגען אויף רעדער. פריווע האָט אויסגעגעבן אַ סך געלט, אָנגעקויפט וועלטן מיט סחורות, לייוונט, מתנות, מלבושים. שניי- דערס האָבן גענייט, קירושנערס האָבן געמאַכט פוטערס, שטריימלעך, ניי- טאַרינס האָבן געשטעפט, העפטערינס האָבן געהאַפּטן. כסדר זענען געגאַנגען פאַרבעטענישן, אויפנאַמעס. דערנאָך זענען געקומען שול-פירענישן, באַ- שיטעכצן. די שטובן זענען געווען פול מיט געסט, מחותנים, חסידים. פריווע האָט געשטרעקט הענט צום מאַן נאָך געלט. ר' חיים האָט גענומען ביי שמחה מאירן אומגעציילט. שמחה מאיר האָט נישט אָפּגעזאַגט, געגעבן און פאַרשריבן.

ווידער אַמאָל האָט לאַדזש געקלונגען מיט די ברייטע חתונות. ר' חיים האָט זיך געקאַכט, געפאָדערט פון די מחותנים זיינע ברייטקייט און אַליין ברייט געווען. ער האָט געשאַטן מיט מתנות, געסילוקט נדנס, כאַטש ער האָט געהאַט די זין, געוואָרפן מיט געלט. גערעכנט האָט ער נישט. ער האָט עט נישט געקאַנט, נישט געוואוסט. ער האָט בלויז געהאַט בטחון, אַ סך בטחון, ווי שטענדיק, און געהייסן שמחה מאירן פאַרשרייבן.

די חתונות האָבן פאַרגיטיקט פאַר דעם ביסל צער, וואָס עס איז גע- קומען פריער צוליב דער מויד. ר' חיים האָט גאַרנישט געוואָלט געדענקען מער דערפון. זאָל עס פאָלן אויף אַלע וויסטע פעלדער. איצט וועט זיין, מיט גאָטס הילף, אַלץ גוט, אַ סך נחת.

צום אָנהויב ווינטער האָבן זיך אָנגעהויבן די פריזיווס. צוליבן נישט ריכטיקן פאַרשרייבן די יידישע יינגלעך אין די ביכער, האָט מען ביידע זין ר' חיימס אָפּגעשאַצט אויף עלטער און זיי גלייך גערופן צו די זעלנער.

אין לאַדזש, פונקט ווי אין אַלע אַנדערע יידישע שטעט און שטעטלעך, זענען יידן אַרומגעגאַנגען פאַרזאַרגטע, איינגעהויקערטע און געקוקט מיט שרעק אויף די זין זייערע, וואָס האָבן איין און צוואַנציק יאָר דערגרייכט און זיי דאַרפן אַוועקגיין דינען גאַנצע פינף יאָר אין די ווייטע רוסישע גו- בערניעס. אַ סך פון די פריזיוויקעס האָבן שוין געהאַט ווייב און קינדער. חסידישע יונגעלייט האָבן זיך געצערט, געפאַסט אַ סך, געטרונקען זאָלץ- וואַסער, געגעסן הערינג פיל, כדי צו ווערן וואָס מאַגערער און אויסגעצער- טער און נישט געפעלן ווערן די דאָקטוירים ביים פריזיוו. נגידישע יונגעלייט האָבן געגעבן געלט צו די דאָקטוירים און טשינאוויקעס, וואָס האָבן ביי זיי אויסגעפונען פעלערן און זיי באַפרייט. די איינציקע, וואָס מען האָט צוגענומען, זענען געווען די באַלמעלאַכעס און די באַלעגאַלעס. די באַלע- גאַלעס האָבן זיך באַצייטנס געלאָזט מאַכן ביי סטאַליאַרעס קעסטלעך, גע-

פארבט אויף גרין, כדי איינצופאקן אין זיי די זאכן זייערע, ווען זיי וועלן גיין דינען פאניען. די אויסגעדרארטע וועבער-געזעלן האבן באצייטנס אוועק-געווארפן די ארבעט זייערע, אויפגעהאלטן זיך אין די בתי-מדרשים, וואו זיי האבן געדארפט זאגן תהילים, בעטן ביי גאט, ער זאל זיי באפרייען פון גויאישע הענט, אבער אנשטאט תהילים האבן זיי זיך גאר געווארפן מיט האנטעכער און טליתים אין די קעפ און געבראטן קארטאפל אין די גרויסע בית-המדרש-איוונס.

זיי האבן געוואוסט פריער-אויס, אז דער תהילים וועט זיי ווייניק העלפן, פונקט ווי ווייניק עס האט געהאלפן זייערע חברים פריער, ווען זיי האבן געדארפט שטיין. פונקט אזוי ווייניק וועלן העלפן זייערע טענות פאר די דאקטוירים, אז זייערע הערצער זענען שוואך אדער די אויגן זענען קאליע זיי האבן געוואוסט פריער-אויס, אז זייער גורל איז אנגעצייכנט, אז אנשטאט די לערנערס, וואס מאכן זיך פעלערן, און די נגידישע בחורים, וואס די דאקטוירים זוכן אויס ביי זיי פעלערן פאר געלט, מוזן זיי, די באלמעלאכעס, גיין דינען שווערע פינף יאר. זיי האבן אין תהילים נישט שטארק געגלויבט. האבן זיי בלויז געמאכט זיך זאגן תהילים. אין דער אמתן האבן זיי זייער נישט-קייין-פרומע זאכן אפגעטאן אין די בתי-מדרשים. זיי האבן געטרונקען בראנפן, געשלאגן זיך, מושטירט זיך מיט שטעקנס אין די הענט, ווי זעלנער. אנדערע האבן ארויסגענומען אין מיטן נאכט דעם שופר פון שולחן און געבלאזן תקיעות. אנדערע האבן זיך אנגעטאן אין טליתים און געפראוועט ימים-נוראים-תפילות. און אנדערע פלעגן זיך גאר אננעמען און ארומגיין איבער די נגידישע און חסידישע שטובן, כדי צו וועקן די פריזיווניקעס פון געלגעער און מיטשלעפן מיט זיך אין בית-המדרש אויף דער וואך-נאכט.

חסידישע ארעמע יונגעלייטלעך האבן זיך אויסבאהאלטן, אבער מען האט זיי פון אונטער די בעטן ארויסגעקריגן און מיטגעשלעפט מיט זיך. נגידישע יונגעלייטלעך האבן זיך אויסגעקויפט פון חברה באלמעלאכעס מיט בראנפן, מיט געלט אויף סעודהלעד. צעלאזענע, הפקרדיקע, פארביטערטע און באעולהטע, האבן זיי גאנצע נעכט ארומגעשלעפט זיך איבער די גאסן אין געסלעך. געוועקט באלעבאטים פון שלאף, געקרייט ווי די הענער, איבערגע-שראקן ווייבלעך, געקלאפט אין לאדנס און געזונגען מיט געמאכטן קוראזש :

בעסטער וואלט איד געבוירן געווארן אן א קאפ,
 איידער צו טראגן א מעשענעם קנאפ,
 אוי ווי, מיר זענען שוין פארלוירן,
 ס'איז דאך גלייכער, אז מ'ווערט נישט געבוירן...

ר' חיים אלטער האט פאר זיינע זין נישט געהאט וואס מורא צו האבן. קיין נגידישע קינדער זענען, ברוך-השם, צו די זעלנער נישט געגאנגען, אבער עגמת-נפש האט ער געהאט. זיי זענען געווען שטארק צעוואקסענע, גרויסע. עס איז שוין זייער נישט באקוועם געווען פאר די רוסישע מיליטערישע

דאקטוירים אויסצוגעפינען ביי זיי שוואַכע לונגען. זיי האָבן אַ סך געלט געפאָדערט דערפאַר. דערצו האָבן די מחותנים זינען נישט געוואָלט צולייגן קיין פלייצע ביים באַפרייען זיי. זיי האָבן אַלץ געפאָדערט פון ר' חיימען, וואָרעם נאָך פאַר דער חתונה האָט ער געהאַט צוגעזאָגט, אַז וואָס שייך די זעלנער, וועט ער מיט גאָטס הילף אַליין זיי באַפרייען. איצט האָבן זיי פאַרלאַנגט, אַז ר' חיים זאָל האַלטן וואָרט.

ר' חיים האָט ביי שמחה מאירן אַ סך געלט גענומען. ווי תמיד, האָט ער נישט געקוקט וואָס ער שרייבט, נאָר אונטערגעשריבן פאַפירלעך, וויפל נאָר שמחה מאיר האָט אים אונטערגערוקט.

די דאָקטוירים האָבן זיי באַפרייט, די ביידע זיין ר' חיימס, אויסגעפון נען ביי זיי זייער שווערע פעלערס, ווי עס איז געווען אַפגערעדט. אויף זייער אָרט האָט מען צוגענומען אויסגעדארטע געזעלן, אַרעמע און דערשלאַגענע. ר' חיים האָט גרויסע סעודות געמאַכט פאַר זיינע חסידים צוליב די זינט באַפרייאַונג, אַנגעטומלט, אַנגעבעטן פולע שטובן, אַבער טייל פון די צוגענומענע באַלמעלאַכעס, וואָס האָבן נישט געוואָלט גיין אין די ווייטע רוסישע גובערניעס דינען, פול מיט כעס און קנאה אויף די נגידישע יונגע ליטלעך, וואָס בלייבן אין דער היים און מאַכן סעודהלעך, האָבן אויסגעגעבן דעם לעצטן גילדן ביי ליפע חלפן דעם ליטוואַק, ער זאָל אַנשרייבן מסירות צום גובערנאַטאָר אויף די יונגעלייטלעך, וואָס מען האָט זיי באַפרייט פאַר געלט. אויך ר' חיימס זיין האָבן זיי געמסרט. זיי האָבן זיך געמוזט נאָכאַמאָל צושטעלן אין פיעטראַקאָוו, אין דער גובערניע אַליין.

זיי האָבן נישט אויסגעפירט, די וועבער-יונגען. ר' חיימס זיין, ווי אַלע אַנדערע נגידישע יונגעלייטלעך, זענען נישט געגאַנגען צו די זעלנער. אויך די גובערניע-דאָקטוירים האָבן ביי זיי געפונען שווערע פעלערס. געגאַנגען זענען בלויז די באַלמעלאַכעס, געפירט פון עלטערע רוסישע זעלנער, באַלאַדן מיט די הילצערנע קעסטלעך אויף די דאַרע אַקסלען. אַבער געקאַסט האָבן די מסירות ר' חיימן נייע געלטער, אַ סך געלטער. ער האָט גאַר אַליין נישט געוואוסט, וויפל עס האָט אים אַפגעקאַסט. ער האָט ווי תמיד געהאַלטן, אַז וואָס ווייניקער חשובן, אַלץ מער מזל-ברכה, גערעכנט האָט בלויז דער איידעם זינער. ר' חיים האָט זיך געמוזט גוט אויסרוען אין זומער דער-נאָך, אין עטלעכע וואָרעם-בעדער פאַרריכטן דאָס געזונט, וואָס איז אַ ביסל קאַליע געוואָרן פון די אַלע עגמת-נפשן אין ווינטער. אַבער באַלד נאָך די ימים-טובים, צו סוכות, האָט שמחה מאיר אַליין זיך געדאַרפט שטעלן צו די זעלנער.

מען פון אַלע נגידישע בחורים אין לאַדזש האָט מען שמחה מאירן געמסרט. ליפע חלפן דער ליטוואַק האָט גאַרנישט געקאַנט אַניאָגן מיט די מסירות, וואָס באַלוטער וועבער האָבן געלאָזט ביי אים שרייבן צום גובערנאַטאָר אויפן באַפרייטן שמחה מאיר אשכנזי. מיט דעם אייגענעם פלייס, וואָס ליפע חלפן האָט אַמאָל געשריבן שמחה מאירס מסירות אויף

די באלוטער וועבער זיינע, וואָס ווילן נישט אַרבעטן פאַר קיין שלעכטן לויף, האָט ער איצט געשריבן מסירות פון די וועבער אויף שמחה מאירן, וואָס וויל נישט גיין דינען דעם קייסער. שמחה מאיר האָט געוואוסט, וועמעס אַרבעט דאָס איז, אַז דאָס צאָלט אים אָפּ דער באלוט אַזוי פאַר דעם ברויט זיינעם, וואָס די יונגען עסן. ער האָט זיי נישט צוליב געטאָן, די באלוטער. אין אַלע דריי קאָמיסיעס, וועלכע האָבן שמחה מאירן באַטראַכט, האָבן די דאָקטוירים זיך זייער געקרימט, צולייגנדיק די אויערן צו זיין האַרץ, וואָס האָט שוין צוליב אויפּרעגונג באַמט שטאַרקער געקלאַפט. אָבער ביז ער איז אַרויס מיטן רויטן בילעט אין האַנט, האָט אַ סך געלט געקאָסט און נאָך מער עגמט-נפש. שמחה מאיר, ווי אַ געניטער איידעם, האָט טאַקע געפאַדערט, אַז אויך דער שווער זיינער זאָל צולייגן אַן אַקסל, צושטייער געבן צו זיינע גרויסע הוצאות, ווי עס פירט זיך ביי אַלע קעסט-קינדער. קיין מזומנים האָמ ער נישט פאַרלאַנגט, אָבער פאַרשריבן אויפן שווערס חשבון האָט ער.

צו פסח'צו האָט גאָט אַ סך נחת צוגעשיקט ר חיימען, פון ביידע זיין, ווי אָפּגערעדט האָט ער דערלעבט אייניקלעך. ער האָט שוין נישט געהאַט קיין דאגות וועגן אַ נאָמען נאָך זיין רבי'ן. ער האָט נאָך אַרײַנגעפאַקט איי-נעם אַן אייניקל אַ נאָמען פון אַ זיידן אַן אייגענעם, אויסער דעם רבינס, אַ גרויסער בעל-בטחון, אַ פריילעכער, האָט ער זיך געגרייט איצט צו אַ רואיק גוט לעבן, צו אַ לעבן פון אַ ייד אין די יאָרן, וואָס האָט אויסגעגעבן די קינדער, אויסגעלייזט זיי פון די זעלנער, האָט נחת פון אייניקלעך, און דערביי האָט ער נאָך אַ ווייב, וואָס איז נישט קיין באַבע, נאָר יונג און פריש, מיט אַ זיסן באַטעמטן האַלדז און פנים, וואָס מען קוקט איר נאָך אין די גאַסן.

— געלויבט דער אויבערשטער, — האָט ער געזאָגט דעם רבי'ן זיינעם, דערלאַנגענדיק אים אַ נגידישן פדיון, — נישט צו פאַרזינדיקן, חלילה, אַן קיין ביז אויג... איך האָב, ברוך השם, נחת פון די זיין, פון דער טאַכטער און איידעם...

אָבער באַלד דערנאָך האָט ער דערזען, אַז ער האָט שוין גאַרנישט אַזא נחת פון איידעם, ווי ער האָט עס געזאָגט פאַרן רבי'ן.

שמחה מאיר האָט אים געוויזן ציין, דעם שווער זיינעם. אין איינעם אַ שבת-צו-נאַכטס, ווען ר' חיים האָט זייער אַ געהויבענעם ויתן-לך געזונגען, פילנדיק זייער אַ זיסן טעם אין דעם פול וויין און קאַרן און איילבירטן, וואָס גאָט וועט געבן זיין אויסדערוויילט פאַלק, ווען זיי וועלן גיין אין זיינע וועגן, האָט שמחה מאיר אים איבערגעריסן אין מיטן זאָגן און אים דערלאַנגט אַ וואַכעדיק צעטל וועקסלען.

— שווער, — האָט ער געזאָגט, — איך וויל, דער שווער זאָל מיר דעקן די וועקסלען. איך קאָן שוין מער נישט וואַרטן.

ר' חיים האָט נישט גאַנץ גוט פאַרשטאַנען, וואָס זיין איידעם רעדט צו אים.

— נו, א, איזה וועקסלען? — האָט ער געפרעגט מיט אַ ניגון, שמחה מאיר האָט געלאָסן פונאַנדערגעלייגט אַלע ביכער, פּאַפּירן, וועקסעלעך, וואָס ער האָט געהאַלטן מיט בענדעלעך אַרומגעוויקלט, און אויסגערעכנט זיי מיט אַן אַרדענונג, לויט דער דאַטע פון טאָג און יאָר.

— דעם צענטן דעם ערשטן האָט דער שווער גענומען... דעם אַכצנטן דעם צווייטן האָט דער שווער גענומען... דעם...

ר' חיים האָט נישט גערן געהערט. ווי אַלע מאָל, האָט ער פּיינט געהאַט חשבונות, דערצו נאָך אין שבת־צו־נאַכטס. אָבער שמחה מאיר האָט נישט אויפּגעהערט לייענען פעק מיט פּאַפּירן, רעכענען, סומירן, חשבון נאָך חשבון. סומע נאָך סומע, וואָס האָט גאָר קיין סוף נישט גענומען. וואָס מער ער האָט געלייענט, אַלץ מער זענען די פּאַפּירן געוואַקסן.

— נו, לאַמיר שוין זען דעם סוף, — האָט זיך ר' חיים אומגעדולדיקט — ס'נעמט דאָך קיין סוף נישט ביי דיר.

— עס וועט קומען, — האָט שמחה מאיר אים באַרואיקט, — באַלד, באַלד...

נאָכדעם ווי ער האָט אַלץ געענדיקט, האָט ער די פּאַפּירן און וועקסלען צוריק פּאַרפּאַקט, אַרומגעבונדן מיט די בענדעלעך יעדער פעקל באַזונד־דער און אונטערגעצויגן דעם סך־הכל, אַ סך־הכל אַ גרויסן, אַ שווערן, וואָס איז אויף ר' חיימען ווי אַ שווערער שטיין איבערן קאַפּ געפּאַלן.

— קומט פון שווער אַ קימאַלן, — האָט שמחה מאיר צונויפּגערעכנט דעם לאַנגן צעטל אויסגעשטעלטע ציפּערן, — דריי טויזנט, זעקס טויזנט, צען טויזנט, עלף טויזנט...

מיט דער צאָל פון די ציפּערן האָט זיך געהויבן ר' חיימס אַטעם. ער איז געוואָרן צוערשט שטאַרק בלאָס, באַלד שטאַרק רויט, ווי ערב אַן אַפּאַ־פלעקסיע.

— פּאַלשע חשבונות! — האָט ער גענומען קלאַפּן אין טיש. — דער שווער האָט אונטערגעשריבן, — האָט שמחה מאיר רואיק געענטפּערט.

ר' חיים האָט אַ בליץ געטאָן מיט די אויגן. גיך האָט ער געגעבן אַ צי אויס די האַריק נגידישע האַנט און געוואַלט אַנכאַפּן דאָס פעקל וועקסלען. — איך וויל זען די וועקסלען, — האָט ער געזאָגט.

אָבער צו דער רגע האָט שמחה מאיר געגעבן אים אַ צי אַוועק דאָס פעקל, אַרויסגעכאַפּט עס פון אונטער דעם שווערס האַריקע הענט, וואָס האָבן עס חשק געהאַט צו צערייסן אויף שטיק־שטיקלעך.

— סיידן, — האָט ער געזאָגט געלאָסן, באַהאַלטנדיק דאָס פעקל אין ברום־קעשענע פון אַטלאַסענעם וועסטל, — סיידן דער שווער וועט אַפּ־לייקענען זיין אונטערשריפט.

ר' חיים איז ווידער בלאָס געוואָרן. ער האָט דערזען איצט פאַר זיך

שמחה מאירן אַ נייעם, אַ פרעמדן, אַ רואיקן, נאָר אַן אוימדערבאַרעמדיקן און געשיקטן, וואָס וויל כאַפֿן, דערשטיקן, דעם לעצטן טראַפֿן אויסזויגן.
 — האַסט מיך אַריינגעכאַפֿט? — האָט ער אים געפרעגט.
 — כ'האַב דעם שווער געבאַרגט, — האָט שמחה מאיר געזאָגט גע-
 לאַסן, — און איך וויל אַפּ מיינס.
 — נו, און אַז איך וועל דיר נישט געבן? — האָט ר' חיים געפרעגט. —
 אַז איך וועל דיר נישט געבן, וואָס וועסטו מיר טאָן?
 — דער שווער ווייסט, וואָס מען טוט מיט וועקסלען.
 — ווילסטו מיך רואינירן? ווייסט דאָך, אַז איך קאָן נישט איצט
 צאָלן, ווילסט אַן אייגענעם שווער אומברענגען?
 — האַנדלשאַפֿט איז נישט קיין ברודערשאַפֿט, — האָט שמחה מאיר גע-
 ענטפֿערט.

איצט איז פֿאַר ר' הימען מער נישט געבליבן ווי שרייען.
 — רויבער! — האָט ער געמאַכט קולות — וואַלד-גולן!
 פריווע איז געקומען צולויפֿן מיט פֿאַרבראַכענע הענט. נאָך איר איז
 דינהלע מיטן קינד ביי דער ברוסט אַריינגעלאַפֿן. אַפֿילו הדס די קעכין איז
 מיט אַ נאַסער שיסל אין די הענט אַריין. ר' חיים האָט נישט אויפֿגעהערט
 שרייען.

— שעכט! — האָט ער געשריגן צו שמחה מאירן און אויפֿגעריסן זיך
 דאָס סאַמעטענע וועסטל. — נעם אַ חלף און שנייד!...
 אים איז שלעכט געוואָרן. דאָס סאַמעטענע געפינטלעטע וועסטל האָט אים
 געדריקט. אַלע דריי וויבער — פריווע, דינהלע און הדס די קעכין, —
 האָבן דעם שווערן מאַכטלאָזן ייד אַנגענומען ביי די הענט און אַוועקגעפֿירט
 צו דער אַטאַמאַנע.
 — מענטשן, — האָבן זיי גערופֿן, — וואָס איז דאָס אַזוינס געשען?
 גאָט אין הימל!

שמחה מאיר האָט צונויפֿגעשאַרט די פֿאַפֿירן און איז אַראָפּ גיך פֿון
 שטוב. ער איז נישט געגאַנגען אין דער וועבעריי, נאָר אין הסידים-שטיבל
 צו מלוה-מלכה, צו די יונגעלייט, ביי וועלכער ער איז שוין אַ צייט נישט
 געווען.

ביז פֿאַרטאָג איז ער מיט קעסט-קינדער אַפֿגעזעסן, זינגענדיק אַלערליי
 ניגונימלעך און דערציילנדיק פֿאַרשידענע תּורהס און גלייכווערטלעך. ער
 האָט נישט געאיילט זיך אַהיימצוגיין צו זיין דינהלען אין דער נאַכט.
 צוגלייך מיט דער נייער וואָך האָבן זיך אַנגעהויבן צווישן שווער און
 איידעם די-תּורהס, אַרומרייסענישן, אויסגלייכענישן, לאַדענישן. ר' חיים
 איז גאַנצע טעג אַרומגעלאַפֿן איצט, זוכנדיק גערעכטיקייט קעגן זיין איידעם,
 וועמען ער האָט פֿאַר טויזנטער רובל פֿאַר זיין בת-יחידה איינגעהאַנדלט.
 צוערשט איז ער געגאַנגען צום מחותן זיינעם.
 ר' אברהם הערש האָט, ווי זיין שטייגער איז, אַרויפֿגעלייגט די קע-

שענע־פאָטשיילע אויף זיין גמרא, אַ סימן, אַז ער רייסט נישט איבער דאָס לערנען זיינס אינגאַנצן, נאָר בלויז אויף אַ צייט, און שווייגנדיק אויסגע־ הערט דעם שרייענדיקן און טומלדיקן מחותן, ביז ער האָט זיך אינגאַנצן אויסגעקאַכט.

— ווער האָט אייך געהייסן גיין מיט אים אין שותפות? — האָט ר' אברהם הערש געזאָגט. — איך האָב געוואָלט, ער זאָל זיצן און לערנען. אָן מיין וויסן האָט איר אים אַוועקגענומען פון דער גמרא און אים אַריינגעצויגן אין מסחרים, איצט עסט אויף די קאַשע, וואָס איר האָט פאַרקאַכט. איך וויל דעם יונג נישט קענען.

ר' חיים האָט גענומען קלאַפן אין טיש, שרייען געוואָלד, נאָר דער מחותן האָט אים נישט געהערט. ער האָט אַראָפּגענומען די פּאָטשיילע פון דער גמרא און גענומען ווייטער לערנען זיין שיעור.

זעענדיק, אַז דאָ וועט ער גאַרנישט מאַכן, איז ר' חיים געלאָפן אין אַלעקסאַנדער שטיבל, צו זוכן יושר ביי זיין איידעם אַלעקסאַנדערער חסידים, אָבער קיינער האָט זיך נישט געוואָלט אַריינמישן. ער איז אַוועק קיין אַלעק־ סאַנדער צו שמחה מאירס רבין אַליין. אָבער דער רבי האָט זיך געפירט, אַז ער האָט זיך אין קיין געלט־סכסוכים נישט אַריינגעמישט. ער האָט בלויז אין זינען געהאַט יידישקייט.

— רוף אים צו אַ דין־תורה צו רבנים, — האָט דער רבי געגעבן אַן עצה. — ס'איז דאָ אַ דין־תורה ביי יידן. אין געלט־ענינים מיש איך מיך נישט.

ר' חיים האָט געפּאָלגט און געשיקט אַ שמש צו זיין איידעם, ער זאָל אים רופן צום רב. שמחה מאיר איז געקומען, אָבער אַריינגאַרן זיך פון די רבנים האָט ער נישט געלאָזט. פונקט ווי אַמאָל זיינע מלמדים, ווען ער איז נאָך געווען אַ יינגל ביי דער גמרא, האָט ער איצט פאַרטומלט די רבנים, פאַרשריגן, פאַרפלאַנטערט, אַזוי, אַז זיי האָבן נישט געקאנט אַרויסקריכן. ער האָט געשאַטן מיט דריידלעך, סוחרישע שפיצלעך, געוואָרפן מיט דינים פון חושן משפט און אַנגעמאַכט אַזאַ רעש און געפילדער, אַז די רבנים האָבן זיך נישט געקאנט מיט אים קיין עצה געבן.

וואָס מען האָט געוואָלט דערגיין צו אַ טאַלק, האָט ער פאַרדרייט, פאַר־ פלאַנטערט, אָפּגעשלעפט, איינגערעדט אַז ער מוז ברענגען נייע פאַפירן, נייע עדות.

יא, ער האָט זיך געקענט אויף די רבנישע דין־תורהס, אויף די לאַדזשער דין־תורהס, וואו די תורה מיט די דינים האָבן קיין ווערט נישט און גע־ ווינען געווינט שטענדיק דער, וואָס טויג זיך בעסער צום עסק.

חדשים־לאַנג האָט ער דעם שווער זיינעם אַרומגעשלעפט, אים אויס־ געמאַטערט, פאַרשריגן אים, ביז ר' חיים איז מיד געוואָרן, קיין כוחור מער נישט געהאַט און געמוזט איינגיין אויף וואָס עס לאָזט זיך. ער האָט געהאַט אַזוי אַלץ אַריינגענומען אין זיינע הענט, אַז דער שווער האָט גאַר־ נישט געהאַט מער אין זיין וועבעריי, אויסער די הילצערנע שטולן, וואָס

האָבן אַ קליינעם ווערט געהאַט. אַלץ איבעריקע איז געווען ביי שמחה מאירן. אַנשטאָט דעם שווער, איז שמחה מאיר געבליבן ביי דער וועבעריי. דער שווער האָט יאָרן־לאַנג געדאַרפט צאָלן חובות און דערפאַר זיין אַ קליינער שותף מיט אַ קליינעם געהאַלט, וואָס דער איידעם דאַרף אים אויסצאָלן אויף חיונה.

ר' חיים האָט דעם איידעם געזידלט, געמאַכט אים מיט דער בלאַטע צוגלייך, נאָר שמחה מאיר האָט געשוויגן. פונקט אַזוי האָט ער געשוויגן, ווען די שוויגער זיינע, די גרויסאַרטיקע מיוחסת, האָט אים, ווי אַ פּראָסטע יידענע, אָפּגעגאַסן דאָס פנים מיט אַ גלאַז טיי, וואָס זי האָט געהאַלטן אין דער האַנט. ער האָט מיט אַ האַנטעך אָפּגעווישט דאָס פנים און אָפּגעפּוצט די פאַרגאַסענע קאַפּאַטע. ער האָט געוואוסט, אַז די אַלע זידלערייען און קללות, געוואָלדן און אָפּילו אַ פּאַטש, זענען נישט מער ווי נישטיקע וואפן פון די שליממזלען. אַ פּאַטש פאַרגייט און אַ פאַרמעגן בלייבט.

פאַר דער איינציקער, וואָס ער איז געווען אומרואַיק, איז געווען דינהלע זיין ווייב. ער האָט געוואוסט, אַז שווער און שוויגער פאַרשוואַרצן אים דאָס פנים ביי איר, רעדן אויף אים אויס, וואָס אין דער קאַרט איז. ער האָט געוואָלט זיך אַרויסציען, גיין פאַר־זיך. כאָטש עס איז אים נאָך געקומען קעסט ביז די פינף יאָר, ווי אין די תנאים איז געווען פאַרשריבן, האָט ער געוואָלט אַרויס פאַר דער צייט פון שווער און שוויגער'ס שטוב. די טריט האָט מען אים דאָ געברענט. אָפּילו הדס די דינסט האָט אויף אים געקוקט מיט שנאה, צוגעטראַגן אים דאָס עסן מיט אַזאַ רוגז, אַז די טע־לערס און גלעזער פלעגן קלינגען. אָבער שווער און שוויגער האָבן דינהלען נישט געוואָלט אַרויסלאָזן פון שטוב.

— שוין וועל איך זי לאָזן צו דעם גולן אַליין, — האָט פּריווע געזאָגט און געטוילעט די טאַכטער צו דער ברוסט, ווי אַ קינד — נישקשה, מיר קאַנען זיך נאָך פאַרגינען צו געבן אַן איידעם קעסט, כאָטש אַזאַ איידעם... פאַר די פינף יאָר וועל איך מיין טאַכטער נישט אַרויסלאָזן.

שמחה מאיר האָט געוואָרט דינהלע זאָל זיך אַריינמישן. סוף־כל־סוף אַרבעט ער נישט בלויז פאַר זיך, נאָר אויך פאַר איר, פאַר דער שטוב. און זי, דאָס ווייב זיינס, דאַרף האַלטן מיט אים. זי איז שוין נישט מער קיין מיידעלע, וואָס זאָל זיך האַלטן ביי דער מאַמעס פאַרטעך. אַ ווייב דאַרף האַלטן מיטן מאַן. וואָס עס זאָל נישט זיין, דאַרף זי זיין מיטן מאַן. אַזוי שטייט געשריבן אין דער תורה: דעריבער דאַרף אַ מענטש פאַרלאָזן פּאַטער און מוטער און באַהעפטן זיך מיט זיין ווייב און זיי זאָלן זיין ווי איין לייב. זי דאַרף זיך אַראָפּנעמען אַ מוסר פון אים. אַט האָט זיין פּאַטער אויך גע־וואָלט אים האַלטן אין די הענט, פונדעסטוועגן האָט ער זיך נישט געלאָזט, וואָרעם נאָך דער חתונה איז יעדער פאַר זיך, און האַנדלשאַפט איז קיין ברו־דערשאַפט.

אָבער זי האָט זיך נישט אָפּגערופּן מיט קיין וואָרט. זי האָט זיך נישט

אריינגעמישט. געשוויגן בלויז, ווי שטענדיק, פארנומען געווען מיט דעם קינד און מיט די ביכלעך. שמחה מאיר האט געליטן. ער האט מיט איר געפרוואוט רעדן וועגן גיין פאר זיך, וועגן א תכלית. זי האט זיך נישט אפגערופן און בלויז געקוקט מיט פאראכטנדיקע בליקן אויף אים. אפילו דאס קינד האט זי אים נישט ארויסגעגעבן, ווען ער האט עס געוואלט נעמען אויף דער האנט.

— ס'דארף גיין שלאָפן, — האט זי געזאגט. — נעם עס נישט אַרויס פון שלאָפן.

שמחה מאיר האט געוואלט זיך דורכשמועסן, אפשלאַגן די שנאה, וואָס די שוויגער העצט אויף קעגן אים ביי דינהלען. מען האט אים דאָס צינגל נישט געדארפט האַקן. ער האט שטענדיק געקאָנט באַווייזן, אַז ער איז גאָט די נשמה שולדיק. וואָס איז ער שולדיק, אַז דער טאַטע אירער לעבט אָן אַ חשבון און פאַרדרייט זיך? ער האט אומזיסט ביי אים קיין געלט נישט גענומען. ער האט אויף אַלץ געהאַט וועקסלען, אונטערגעשריבענע. אָבער זי האט אים נישט געוואלט אויסהערן.

— לאַז מיך לייענען, — האט זי אים איבערגעריסן, ווי נאָר ער האט גענומען איינטענהן.

שמחה מאירן האט אַזש ביים האַרץ פאַרקוועטשט. ער האט געמיינט, אַז זי וועט אים בעטן, רעדן מיט אים פאַר די עלטערן, בעטן תחנונים. כאַטש ער האט דערפאַר מורא געהאַט, אַליין נישט אָנגעטרויט זיך, ווען זי זאָל נעמען אים רעדן און בעטן, געציטערט, ער זאָל נישט שוואַך ווערן און נאָכגעבן דאָס, וואָס ער דאַרף נישט נאָכגעבן, האט ער אין דער אייגענער צייט געוואַרט, זי זאָל מיט אים רעדן. ער האט געגאַרט איר ליבשאַפט, מיט יעדן טאָג מער. וואָס ווייטער זי איז געווען פון אים, אַלץ שטאַרקער האט ער זי געוואלט באַצווינגען, באַהערשן. ער פלעגט שלינגען אירס אַ וואַרט, אויסגיין נאָך יעדער ווייבערישער באַוועגונג אירער. אפילו די קליידער אירע האָבן אים זיין בלוט אָנגעצונדן. נישט איינמאַל בייטאַג, נאָכן עסן, האט ער, ביי זיין גאַנצער פאַרנומענקייט, געדרייט זיך אַרום איר אַ שווייגנדיקער און אַן אויפגערעגטער, כדי זי זאָל מיט אים אַריינגיין אין זיין קעסט־שטוב און ער זאָל זי נעמען אין זיינע אַרעמס. אַלערליי יינגלשע תירוצים האט ער זיך אויסגעזוכט: אַז ס'פעלט אים אַ נאָז־טיכל, אַז אַ קנעפל האט זיך אים אַפגעריסן — כדי ער זאָל זי אַרויסנאַרן פון דער גרויסער עס־שטוב און אַריינקריגן זי אין זייער שטוב. ער האט געזען, אַז זי דרייט זיך פליסיק אַרויס פון זיינע יינגלערישע צוגעטראַכטע צוטשעפענישן, און דאָס האט דערנידעריקט זיין מאַנסבילשן שטאַלץ. אָבער ער האט נישט געהאַט גענוג כוח אַוועקצוגיין פון שטוב מיט אַ קלאַפ אין טיר. ווי אַ הונט אין זיין פריי־לינגס־באַגער, וואָס דרייט זיך אַרום אַ פאַרמאַכטן הויף, אין וועלכן אַ צויג ליגט, האט ער זיך אַ פאַרלוירענער און אומרויאַקער געדרייט אַרום זיין

אייגן ווייב, דער שיינער און אומצוטריטלעכער, וואָס איז אזוי ווייבעריש קאלט און ווייט פון דעם, וועמען זי האָט נישט ליב.

ער האָט דעריבער געוואָרט, אָפּגעוואָרט יעדן טאָג, יעדע מינוט, זי זאל נעמען רעדן וועגן אירע עלטערן, בעטן זיך פאַר זיי, אָננעמען זיך. אַ וויילע איז אים איינגעפאַלן, אַז ער וועט זיין האָרט, אומבויגיק, איצט איז געקומען זיין צייט, ער איז אויפן פּערדל. אין זיינע הענט איז דער גורל פון אירע עלטערן, און ער וועט ווייזן, ווער שמחה מאיר איז! זאל זי נישט מיינען, אַז ער איז עפעס אַ יינגעלע. נישקשה, פאַר די אַלע דערנידערונגען וואָס ער האָט געהאַט אויסצושטיין ביי איר, וועט זי איצט אָפּצאַלן, ביי זיינע פיס וועט זי ליגן און בעטן פאַר די עלטערן. באַלד פּלעגט ער טראַכטן, אַז ער וועט נאָכגעבן, ער איז געווען זיכער, אַז דערמיט וועט ער זי נעמען, געווינען אינגאַנצן. ער דאַרף בלויז אַרויסווייזן זיין ברייטקייט, אויפלאָזן די האַנט, אין וועלכער ער האַלט איר טאַטע-מאַמע, אָפּלאָזן זיי, ווי מען לאָזט אָפּ אַ זומער-פייגעלע, וואָס מען האָט אין דער האַנט ביי די פּליגל געהאַלטן. ער האָט געזען באַצייטנס די שמחה, וואָס וואָלט אין שטוב געוואָרן פון בלויז געדאַנק. ער האָט שוין געפילט אין בלוט די זיסע ליבשאַפט פון דער, צו וועמען ער באַגערט אזוי און גייט אויס נאָך אירע צערטלעכקייטן.

זי האָט געוואוסט, אַז ווען זי רעדט מיט אים, וואָלט זי אַלץ פאַר די עלטערן געפּוועלט. זי האָט געזען, ווי ער גייט אויס נאָך אירע טריט. אָבער זי האָט נישט געקאָנט פּוועלן ביי זיך, אַז זי, דינהאַלע, זאל רעדן מיט אַט דעם כּניאַק, בעטן תּחנונים פאַר איר פּאָטער, פאַר איר מוטער דער פּריצה, דערנידעריקן זיך פאַר אים. און אָפּילו אַז טאַטע-מאַמע האָבן גענומען מיט איר איינטענהן, האָט זי זיך בלויז פּונאָנדערגעוויינט און נישט געוואָלט נאָכגעבן.

די מוטער האָט עס נישט פאַרשטאַנען. געוואוינט געווען שטענדיק אויס-צופירן ביי איר מאַן מיט אַ חנדל, מיט אַ ווייבערישער צערטלעכקייט, האָט זי נישט באַגריפּן די טאַכטער, וואָס וויל נישט ראַטעווען אייגענע טאַטע-מאַמע.

— ביסט נאַריש ווי אַ קליין מיידעלע, נישט ווי אַ מאַמע פון אַ קינד שוין — האָט זי געטענהט, — גיי אַריין און רעד זיך דורך מיט אים. מיר האָבן פאַר דיר מער געטאָן, נישקשה...

— מאַטער מיך נישט, — האָט דינהאַלע געוויינט. — איך קאָן נישט... כּהאַב אים פּיינט...

דער פּאָטער האָט זיך אַריינגעמישט.

— זאל זיך דיר דאַכטן, אַז דו דאַרפסט גיין צו אַ גולן בעטן פאַר טאַ-טע-מאַמע, — האָט ער געזאָגט, — ס'א וואָלד-גולן...

— נאָ דיר מיין צירונג, מיינע פּערל, פאַר אַ דינסט וועל איך גיין, נאָר ביי אים זיך נישט בעטן, — האָט דינהאַלע געענטפּערט אַ שטאַלצע.

און אז די עלטערן האָבן איר גענומען רעדן וועגן דעם, ווי צוליב איר האָבן זיי זיך רואינירט, האָט זי גאָר פאַרלוירן איר שטענדיקע שטיל־קייט און גענומען אַזוי שרייען, אַז דער פּאָטער האָט זיך אין אַ ווינקל שטול איינגעקאַרטשעט.

— נישט צוליב מיר, נאָר צוליב אייך! — האָט זי געשריגן. — צוליב אייער אייגענעם שטאַלץ צו כאַפּן אַן עילוי, צו באַווייזן זיך פאַר מענטשן... איך האָב אים נישט געוואָלט. איר האָט מיך גענויט... געצוואונגען... באַלד איז זי צוגעפאַלן צו דער מוטער, צום פּאָטער און ווי אַ קינד גע־נומען זיי קושן און האַלדן:
— אַלץ וועל איך טאָן, אַלץ אַבי נישט דערנידעריקן זיך פאַר אים... כ'קאָן נישט...

דער פּאָטער מיט דער מוטער האָבן זי געקושט, געצערטלט.

— נו ניין, ניין, — האָבן זיי זי באַרואיקט. — נו, רעד נישט מער דערפון...

די שטאַלצקייט פון זייער טאַכטער האָט זיי אָנגעפילט מיט דערהויבנקייט, פאַרגלעט זייער געפאַלנקייט פון די ביטערע טעג.

שמחה מאיר האָט געוואָרט, געוואָרט מיט האַרץ־קלאַפעניש אויף דער מינוט, ווען זי וועט קומען צו אים מיט אַן אַראַפּגעלאָזענעם קאַפּ. אָבער זי איז נישט געקומען. ווי שטענדיק, גלייך גאַרנישט וואָלט זיך אַפּגעטאַן אין דער שטוב צווישן אים און אירע עלטערן, ווי זי וואָלט אַ פרעמדע געווען, האָט זי זיך מיט קיין איין וואָרט נישט אַרויסגעברענגט. זי האָט אים ווי אַלע מאָל בלוזן דערלאַנגט שווייגנדיק די וועש יעדן פּרייטיק, אַפּגעהיט זיין עסן און געווען אים אַ ווייב אין די נעכט, ווי עס איז אויסגעקומען לויטן דין.

שמחה מאיר איז שוואַך געוואָרן. דינהלעס שטאַלץ שווייגן האָט אים צעטראַטן. פון אייגענעם גוטן ווילן, אַליין דער ערשטער, האָט ער זיך געלאָזט אַוועקרופן דאָס ווייב זיינס אין אַ זייט און איר די גוטע בשורה אָנגעזאָגן, אַז ער וויל זיך אויסגלייכן מיטן שווער. זאָל זי נישט מיינען, אַז ער איז אַזאַ גזלן, ווי די טאַטע־מאַמע אירע רעדן איר איין, כאַטש האַנדלשאַפט איז קיין ברודערשאַפט, איז ער פּונדעסטוועגן גרייט דורכצוקומען מיטן פּאָ־טער אירן, שענקען אים אַלע וועקסעלעך, אַבי ס'זאָל זיין שלום אין שטוב. ער האָט געוואוסט, אַז דאָס איז אַ טייערע קאַרט געשטעלט אין קאָן, אָבער אַ קאַרט, וואָס לוינט זיך.

— דינהלע, — האָט ער אַ זאַג געטאָן, גרייט זיך פּונאַנדערצורעדן.

אָבער אין דעם אויגנבליק איז ער צו זיך געקומען, פאַרהאַלטן זיך ביים ברעג פון אַפּגרונט, געוואונען צוריק דעם קאַלטן שכל און אויסרעכענונג. דינהלע האָט געוואָרט. מיט אַ געלאַנגווייליקטער מינע האָט זי אַרויס־געקוקט מיט איין אויג פון איר ביכל, כדי וואָס גיכער אַפּצוטשעפען זיך

פון איר מאַן, וואָס רעדט צו איר. שמחה מאיר האָט אויף איר אַ קאַלטן בליק געטאָן און זיך אויסגעדרייט צוריק.
— גאַרנישט, האָט ער געזאָגט, — כ'האַב געמיינט, אַז איך האָב נישט קיין טיכל אין קעשענע.

ניין, ער איז נישט געווען אַזוי נאַריש צו טאָן אַזעלכע שטותים. שמחה מאיר איז שמחה מאיר. ער ווייסט, אַז שווער איז עפּעס צו געווינען און לייכט צו פאַרלירן. דאָס לעבן און דער טויט זענען ביי דער צונג אין דער האַנט. דער חשק נאָך געלט, מאַכט, נאָך הערשן און פאַרכאַפּן האָט זיך געשטאַרקט איבער אַלע שוואַכקייטן. ווי אַן איינעסנדיקע פּליג האָט ער גע-טריבן פון זיך די שלעכטע געדאַנקען, די יינגלערישע און שוואַכע, אַרויס-געשליידערט זיי פון קאַפּ, ווי אַ שטיקל מיסט, וואָס קלעפט זיך צו. אַ נישט אַזוי לייכט איז אים אָנעקומען, ביז ער האָט דערגרייכט זיינס. צופיל מי, אַרבעט און מוח האָט ער אַריינגעלייגט, ער זאָל אַלץ פּלוצלונג אַרויסלאָזן פון די הענט. צו דעם, וואָס ער האָט געשטרעבט, איז ער דערגאַנגען. פון איצט אָן איז ער אַליין געוואָרן דער באַלעבאַס פון דעם געשעפט. ווען מען האָט קיינעם נישט אונטער די הענט, ווען קיינער פּלאַנטערט זיך נישט ביי די פיס, קאָן מען אַ סך אויפטאָן אין דער וואַקסנדיקער שטאַט לאַדזש, האָט שמחה מאיר געוואוסט. מען דאַרף נאָר האָבן צו איר שכל, גוטע איינפאַלן און געלט. און דאָס האָט ער געהאַט. ער האָט שוין פאַר דער קורצער צייט אַ היפשן רוק אַרויף זיך געגעבן. נאָך עטלעכע יאָר, נאָך עטלעכע גוטע געלעגנהייטן, און מען וועט אַריבער צו דאַמף, צו פאַבריקן און קוימענס. מען קאָן גאַרנישט וויסן. אַלץ גייט דאָ שנעל און ראַשיק אין דער שטאַט, רירעוודיק און פּלוצלונג.

קיין פאַרגעניגן אין דער וועלט האָט זיך נישט געקאַנט שטעלן קעגן דעם גרויסן פאַרגעניגן פון שטייגן, פון גיין צום ציל, צו פאַבריקן, קוימענס, סירענעס און מאַכט.

וואָס פאַר אַ ווערט האָבן געהאַט אַלע באַרעדענישן, פאַראַכטונג, ברע-נענדיקע בליקן פאַר אים, דעם מענטש, וואָס גייט מיט גרויסע שפּרייזן איבער דער וואַקסנדיקער שטאַט, וואָס קוקט מיט הויכע בליקן איבער מויערן, קוימענס און רויכן!

אין די רעסטאַראַנען, אין די מערק, אין די בערזעס האָט מען גענו-מען וועגן אים רעדן, דערציילן מיט וואונדער וועגן זיינע טריט.

— ער וועט נאָך זיך לאָזן הערן, — האָט מען נביאות געזאָגט.

עלטערע סוחרים האָבן נישט געקאַנט הערן.

— אַזוי טוט מען נישט, — האָבן זיי געטענהט. — נאָך אַן אייגענעם

שווער, וואו איז יושר ?

— בהמות ! — האָבן יונגע לאַדזשער מענטשן געזאָגט צו די אַלטע מיט

פאַראַכטונג. — יושר איז אין לאַדזש נישט קיין אַרטיקל. ס'איז נישט קיין ביינוול.

— אויף דער בערזע ווערט עס נישט נאטירט, — האָבן מעקלערס באַ-
שטעטיקט און פאַרלאָשן די אויסגערויכערטע פּאַפּיראַסן אין די לעצטע ביס-
לעך ביר פון די גלעזער.

קאַפּיטל איין און צוואַנציק

אין דעם פּאַלאַץ פון היינץ הונצע, וואָס איז אויפגעבויט ביי דער פּאַב-
ריק, אָפּגעצוימט מיט שווערע אייזערנע שטאַכעטן פון אַלע אַרומיקע גע-
ביידעס און באַוואַכט מיט צוויי גרויסע הינט, איז געווען טומלדיק און ראַשיק.
עס זענען כּסדר אָנגעגאַנגען אַרומרייסענישן צווישן דעם אַלטן הונצע און
זיינע זין און טעכטער. ביי זיינע עטלעכע-און-זיבעציק יאָר, איז נאָך הונצע
געווען געזונט און אַרבעטזאַם. גאַנצע טעג אָפּגעלעגן אין דער פּאַבריק,
אַרומגעקראַכן צווישן די שטולן, אַריינגעקוקט אין די פּאַק-קאַמערן, אַריינ-
געשטעקט די נאָז אין די בוכהאַלטערישע ביכער, כאַטש ער האָט זיך אין
ציפּערן ווייניק פאַרשטאַנען, אויספרובירט די פּאַרבן, אומעטום געווען פּול,
אומעטום אַריינגעדונגען, פון יעדער קלייניקייט געמוזט וויסן און אַלץ
געהאַלטן אויפן אויג. טויבלעך פון אַלטקייט, האָט ער אומעטום אַריינגע-
שטעקט זיינע אויערן. אים האָבן די דירעקטאָרן געמוזט פרעגן וועגן יעדן
טראַנספּאַרט וואָל און ביינוול, וואָס מען פּאַרט קיין ענגלאַנד קויפּן. אים האָבן
די אינזשיניערן געמוזט פּאַרלייגן זייערע פּלענער וועגן יעדער נייער אויס-
בעסערונג, וואָס מען דאַרף איינפירן. די כעמיקער האָבן נישט געטאַרט באַ-
שטימען אַ פּאַרב, וואָס ער זאָל פּריער נישט זען, די מוסטער-צייכנער האָבן
נישט געקאַנט איינפירן קיין ניי בלימעלע אָדער שטרייפעלע, וואָס ער זאָל
נישט גוטהייסן, דער פּאַבריק-אַדוואַקאַט האָט נישט געטאַרט פירן קיין פּראַ-
צעס, נישט אַרומרעדנדיק מיט אים יעדע איינצלהייט. אַלץ האָט ער געמוזט
וויסן, פון אַ מיליאָנען-טראַנזאַקציע ביז אַ נישטיקער געשעעניש אין דער
פּאַבריק. ווען אַן אַרבעטער רייסט זיך אָפּ ביי דער מאַשין אַ פינגער אָדער
ס'לעבן, אַ פּאַרעלטערטער, אַ טויבלעכער, אַן איינעסנדיקער און אַ פּראַסטער
דערצו, וואָס ניייהייטן און מאַדערנע באַגריפּן דערגייען שווער צו זיינע
טויבלעכע אויערן, האָט ער פונדעסטוועגן געהאַלטן די גאַנצע פּאַבריק אין
זיינע הענט, נישט אָפּגעלאָזט זי אויף קיין רגע. ער איז געקומען גלייך מיט
אַלע אַרבעטער פּאַרטאַג אין פּאַבריק אריין און אַוועקגעגאַנגען שפּעט אין
דער נאַכט אַריין.

ווי יעדער טויבלעכער מענטש, איז ער געווען אייפערזיכטיק צו יעדעס
וואַרט, וואָס די מענטשן זיינע רעדן אַרויס און ער דערהערט נישט.

— וואָס איזט לאַז, אַלברעכטען? — האָט ער כּסדר איבערגעפרעגט
ביי דעם הויפּט-דירעקטאָר אַלברעכט, דעם דיקן צעגאַסענעם פּאַרשוין, וואָס

שטענדיק צעגייט ער זיך אין שווייס און שטולן קרעכצן אונטער זיין שווע-
רער משא. — וואָס שוואַצסטע, ביר-פאַס?

אויסגעצויגן, קוים האַלטנדיק זיך אויף זיינע קלאַצעוואַטע פיס, אין
געוואַלטיק-ברייטע געקעסטלטע הויזן, האָט דער דיקער דירעקטאָר אַרייַן-
געשריגן אין די האַריקע אויערן פון זיין באַלעבאַס יעדעס וואָרט, וואָס ער
האָט פריער מיט אימעצן אויסגערעדט.

— שריי נישט זאָ! — האָט אים הונצע געשטראַפֿט, כאַטש אַנדערש
האָט ער נישט געהערט. — איך הערע!...

אַלע אין דער ריזיקער פאַבריק, פון הויפט-דירעקטאָר, אינזשיניערן,
כעמיקער, צייכנער, מייסטער, אַרבעטער זענען געלעגן ביי אים אין די
הענט, מורא געהאַט פאַר אים, געשטאַנען ווי זעלנער פאַר זייער גענעראַל.
אַ געבוירגענער אַ ביסל, מיט אַ לויזן אַלטמאַדישן קאַסטיום, מיט דער פאַר-
צעלייענער ליולקע אין מויל, מיט דעם שניי-ווייסן האַרט-געשוירענעם בער-
שטעלע האָר אויפן שפיץ-קאָפּ, איז ער אומעטום געווען פול, אומעטום אַנ-
גערויכערט דעם פראַסטן טאַבאַק, וואָס ער האָט באַנוצט צו זיין ליולקע,
אומעטום אַנגעשפיגן. מיט אַ פראַסטאַקישער הנאה האָט ער באַליידיקט די
געבילדעטע מענטשן זיינע, די אַלע אינזשיניערן, כעמיקער, דירעקטאָרן,
יעדן, אַפילו דעם עלטסטן, האָט ער געזאָגט „דו“, אַוועקגעזעצט זיך אויף
יענעם שטול, געהייסן זיך אַנצינדן די פאַרצעלייענע ליולקע, ווען זי פאַר-
לעשט זיך, און אַנגעשפיגן אויף דער ערד, האַרט ביי דעם צווייטנס פיס.
וואָס עלטער ער איז געוואָרן, וואָס מער ער האָט געפילט, אַז די טעג פון
זיין הערשאַפט ווערן ווייניקער, אַלץ מער האָט ער געהערשט אין דער
גרויסער פאַבריק זיינער, אַלץ איינגעשפאַרטער איז ער געווען, נישט גע-
וואַלט קיין שום זאָך נאָכגעבן. אין דער פאַבריק האָט ער אַלץ אויסגעפירט.
קינער האָט זיך אים נישט געוואָגט אַקעגנצושטעלן, און עס זענען כסדר אַנ-
געגאַנגען געשרייען, געוואַלדן און טומלערייען אין דעם אָפגעצוימטן פאַלאַץ.
שוין פון לאַנג זענען הונצעס זין און טעכטער נישט געווען צופרידן
פון פאַטער זייערן. אמת, ער האָט זיי אַ גרויסע ירושה געגרייט, אַ גאַנץ
לעבן פאַר זיי געאַרבעט און געשאַפן, אָבער צוזאַמען דערמיט האָט ער
זיי אַן אַנדער ירושה געגעבן, אַ ירושה גלייך ביים געבוירן ווערן, וואָס איז
געווען אַ לאַסט, גאַרנישט פון איר פטור צו ווערן — דאָס איז געווען דער
פראַסטער אויסזען און דער נאָך-פראַסטערער נאָמען, וואָס דער פאַטער האָט
איבערגעגעבן, צוזאַמען מיט זיין רייכקייט, די קינדער זיינע, די זין ווי
די טעכטער, נאָך מער טאַקע די טעכטער. העל-בלאַנדע, מיט וואַסערדיקע
אויגן און פראַסטע פאַריסענע נעזער, האָבן זיי, די טעכטער זיינע, אין
אַלע זיידנס און סאַמעטן, אויסגעזען ווי פראַסטע פאַלקס-פרויען, גאַרנישט
אַנדערש פון די פיל וועבערינס, וואָס אַרבעטן אין פאַטערס פאַבריק. גאַר-
נישט האָט זיך נישט געלאָזט אָפּוואַשן פון דער ירושה, וואָס איז איבערגעגאַנגען
פון טאַטן, דעם זאַקסישן האַנטוועבער, און דער מאַמען, דער פויערן-טאַכטער,

וואס אפילו איצט, אין רייכקייט און אין פאלאצן, רעדן זיי נאך צווישן זיך פאלקסדייטש און רופן זיך מיט די אלטע פארצויגענע פויערשע נעמען. דאס הונצישע איז געלעגן אין דער קארטאפּל-נאָז, אין די הויכע קנאָכן פון די קינבאַקן, אין פויערישן שניט פון מויל, אין די צו רויטע ציינער, וואָס קוקן אַרויס פון די האַלב-געעפנטע ליפן. און איבערהויפט אין די געדיכטע זומער-שפּרינקעלעך, וואָס צעבליען זיך איבער דעם פנים, האַלדו און הענט, פונקט ווי ביי פיל פאַבריק-ווייבער. נישט בעסער האָבן אויסגעזען די זין, הונצעס. מער נאָך פון אויסזען האָט געלאַסטשעט דער נאָמען. גאַרנישט לייטישעס איז געלעגן אין דעם דאָזיקן פּראָסטן נאָמען.

אין לאַדזש האָט דער נאָמען הונצע זייער שיינ געקלונגען. ער האָט מער קיין פאַרפּוזונגען נישט געדאַרפט, קיין טיטולן, הונצע האָט באַ-טייט — מיליאָנען, מאַכט. הונצע האָט מער קיין טיטול נישט געדאַרפט, ווי אַ שטייגער דער נאָמען פון אַ קעניג. אָבער הונצעס קינדער, די זין ווי די טעכטער, זענען זעלמן געזעסן אין לאַדזש. לאַדזש, די שטאָט פון רויך, קוימענס, וואָל און ביינוול, האָט פאַר זיי קיין ווערט נישט געהאַט. ווייניקער פון אַלץ זענען זיי געזעסן אין פּאַטערס פּאַלאַץ, אין דער שטאָט, וואו מען האָט נאָך געדענקט דעם פּאַטער זייערן, ווי ער איז מיט פּערד און וועגעלע פון זאַקסן געקומען. מערסטנס זענען זיי געזעסן אין אויסלאַנד, אין דייטש-לאַנד, וואו זיי האָבן פאַר זיך אַלטע אַריסטאָקראַטישע גיטער צוזאַמען מיט די לאַקאָיען אָפּגעקויפט. מערסטנס זענען זיי איינגעשטאַנען אין די רייכע האַטעלן, געקומען אין קלובן צווישן אַדעליקע און מיוחסים, וואו דער נאָמען האָט זייער איינפאַך געקלונגען. זייער פּריקער איז געווען יעדעס מאָל, ווען מען האָט דעם פּראָסטן נאָמען געדאַרפט אָנגעבן אין אַ האַטעל אָדער פאַרצושטעלן זיך אין אַ געהויבענער געזעלשאַפט, צווישן לויטער פּאַנט, מאַרקגראַפּס, באַראַנען, גראַפן און פירשטן. און זיי זענען נישט געווען צופרידן, הונצעס קינדער, פון פּאַטערס ירושה. ווי נאָר זיי זענען אַהיימ-געקומען אין פּאַלאַץ, האָבן זיי זיך אַרומגעריסן מיטן אַלטן. זיי האָבן נישט געקאַנט פאַרטראַגן זיין שפּראַך, זיין פיפקען די לילקע, זיינע וועבערישע אויסדרוקן, זיין האַרט בערשטעלע האַר אויפן שפיץ קאָפּ, זיין פּאַטשן מיט די ליפן ביים עסן, זיין גאַנצע פּראָסטאַקישע אויפפירונג, וואָס האָט דער-מאָנט אַן אַמאָליקן וועבער. פונקט אַזוי האָבן זיי פיינט געהאַט די סביבה זיינע.

דער פּאַטער האָט געוואַלט חתונה מאַכן די טעכטער זיינע מיט רייכע לאַדזשער פאַבריקאַנטן-זין. ער האָט געוואַלט געבן גרויסע נדנס, גאָר גרויסע, אָבער ער האָט געוואַלט פאַרן געלט קריגן עפעס, וואָס האָט די ווערט. ער איז געווען אַ געשעפטסמאַן, דער אַלטער, געשטעקט מיט לייב און לעבן אין דער פאַבריק, וואָס ער האָט אויסגעבויט, אין דעם פאַרמעגן, וואָס ער האָט מיט די צוויי הוילע וועבערישע האַריקע הענט געמאַכט. ער האָט געוואוסט, כאַטש ער האָט נאָך אַלץ קיין חשבון אויפן פּאַפּיר נישט

געקאנט צוזאמענשטעלן, אז געלט דארף גיין צו געלט, אז א געשעפט דארף שטענדיק האלטן אן אויג אויף דעם באלאנס, נישט לאזן פארגרעסערן די הוצאה פון דער הכנסה. ער איז געווען גרייט גרויסע גדנס צו געבן, ווי עס פירט זיך, ווען מען האט טעכטער, אבער ער האט אויך געוואלט געלט פון צווייטן צד; נישט בלויז ארויסגעבן, נאר אויך אייננעמען. דערצו האט ער געוואלט אריינציען מענטשן פון פאך אין זיין הויז אריין, פאבריקאנטישע זין, וואס זאלן קאנען העלפן, וועמען מען זאל קאנען איבערלאזן נאכן טויט די פאבריק און שטארבן מיט א רואיק געוויסן, אז די געשעפטן וועלן ווערן גוט געפירט. ער האט אויך געהאט אנדערע סחרישע קאמבינאציעס. ער האט געוואלט פאראייניקן גרויסע פירמעס, וואס זאלן צוזאמען האלטן לאדזש אין די הענט, כדי קעגנצושטעלן זיך אלע נייע, וואס לאקערן אויף דער שטאט.

אבער די טעכטער זיינע האבן נישט געוואלט הערן. זיי האבן נישט געהאט בדעה אריינצוקריכן ווידער אין פעבל. דאנקען גאט, וואס זיי זענען טעכטער און זיי קאנען אויסבייטן דעם קאמפראמיטירנדיקן נאמען אויף א לייטישן, אויף א וואויל-קלינגענדיקן און אדעליקן, וואס מען דארף נישט אונטערפאנפען שנעל אונטער דער גאז, ווי ביז איצט, נאר ארויסזאגן אי מיט שטאלץ און ווירדע, דיטלעך און קלינגענדיק. זיי האבן בעסער גע-וואלט פארזיצן, איידער בלייבן אין דער לאדזשער מאנופאקטור. דער אלטער האט געשריגן, געוואלדעוועט אין זיין פראסטאקישן דייטש און באל-מעלאכעס געקלאפט מיט דער אויסגעארבעטער האריקער האנט אין טייערן טיש, אז ער וועט קיין ליידיק-גייער נישט קויפן. אבער די טעכטער האבן געמאכט היסטעריקעס, געדראגט צו אנטלויפן אין טעאטער, ווערן קאמע-דיאנטקעס, אויב דער פאטער וועט זיך עקשנען. דערצו האט זיך דאס ווייב זיינס אריינגעמישט, פונאנדערגעוויינט זיך פאר אים, ווי אין די אלטע צייטן, ווען ער פלעגט זונטיק זיך צופיל אנטרינקען אין מאכן סקאנדאלן.

— איך ביטע דיר, היינצכען, — האט זי פאר אים געקלאגט און גע-פאלן אים צו די פיס, ווי א פויערטע פאר א פרייק, — טו עס פאר די מעדעלס...

האט דער אלטער אוועקגעמאכט מיט דער האריקער באלמעלאכישער האנט און נאכגעגעבן. ביידע טעכטער האבן איינע נאך דער צווייטער יעדע איר באראן אריינגעפירט. די עלטערע, עלזע, האט איר באראן געבראכט פון אויסלאנד. געווען איז ער א ביזער, אגגעבלאזענער, פאריסן און אויס-געצויגן. ווי גרויס ער איז געווען, אזוי גרויס איז זיין נאמען געווען — באראן קאנראד וואלפגאנג פאן היידעל-הידעללאן. נאך גרעסער פון זיין נאמען זענען געווען זיינע חובות, וואס ער האט געהאט אויף זיך אין זיין פרייסישן גוט, הארט ביי דער רוסישער גרענעץ שוין. באלד אין ערשטן טאג, ווי נאר ער איז קיין לאדזש צוזאמען מיט זיין דינער, יאגד-הונט און יענער-ביקס געקומען, האט ער גלייך גענומען דרייען מיט זיין לאנגער,

דארער נאָז סיי אויף דער שטאַט, „דען פּאַלניש-יידישן שוויינען-נעסט“, סיי אויף דער פּאַבריק, וואָס שטינקט מיט רויך און פאַרב, סיי אויף שווער און שוויגער, וואָס קאַנען זיך נישט אָפּגעוואוינען פון זייער עקלהאַפטן פּאַלקס-זשאַרגאַן.

— איך וועל אין דעם מיסטקאַסטן קיין איינציקן טאָג נישט בלייבן! — האָט ער מיט כעס געזאָגט.

דער אַלטער הונצע האָט אים דעם גרויסן נדן אויסגעצאָלט ביזן לעצטן גראַשן. דער הויכער אויסגעצויגענער איידעם האָט זייער שנעל זיך גע-זעגנט מיט שווער און שוויגער, קוים מיט אַ לייכטן באַריר אַ קוש געטאַן אין דער שוויגערס האַנט און צוזאַמען מיט זיינע הינט, דינער און ווייב אַנטלאָפּן צו זיין גוט. ער האָט מיט דעם שוויגער-פּאַטער זיינעם קיינע געשעפטן נישט געהאַט מער, קיין גרוט צו זיין ווייבס בריוו נישט צוגעשריבן. בלויז נאָר, ווען ער האָט ווידער געמאַכט נייע חובות און נישט געהאַט צו צאָלן, האָט ער אויף זיינעם אַ בריוו מיט אַ הערב אַנגעשריבן צום אַלטן הונצע אַ פּאַדערונג נאָך פּריש געלט, און אונטערגעשריבן האָט ער זיך דערויף מיט זיין לאַנגן אַריסטאָקראַטישן נאָמען.

דער אַלטער הונצע האָט נישט געוואָלט געבן, האָט דער איידעם, דער באַראָן, גענומען עסן דאָס ווייב זיינס, ברוגזן זיך, אַוועק פון שטוב, ביז זי האָט געמוזט איינפאַקן אַלע וואַליזעס, מיטנעמען אַ דינער מיט דעם הערב אויף דער ליורעיע און לאָזן זיך קיין לאַדזש, כדי אויסצובעטן ביים אַלטן פּריש געלט פאַר איר מאַן, וואָס האָט איר אַזאַ גרויסן אַריסטאָקראַטישן נאָמען געשענקט.

די צווייטע טאַכטער, גערטרודאַ, האָט שוין נישט אַזאַ ביזן מאַן גע-נומען, זי האָט זיך אויסגעזוכט אַ יונגן באַלטישן אָפיציר, אַ יונג מיט הוזאַרישע וואַנצעס, וואָס האָט זייער אַ שיינעם נאָמען געטראָגן — באַראָז אַטאַ פּאַן טאַובע — און אין דער קייזערלעכער גוואַרדיע אין פעטערבורג געדינט. אָבער גלייך ווי ער האָט חתונה געהאַט, האָט ער זיך אַרומגערינגלט מיט אַ חברה הוליאַקעס, געוואָרפן מיט געלט, פאַרשפּילט אין קאַרטן און אַלע מאָל געפּאַדערט נייע סומען, ווייל אויב נישט איז אים פאַרגעשטאַנען אַרויסצופליען פון דער אַרמיי און געבן זיך אַ קויל אין קאָפּ.

מער ווי מיידלוייז זענען די צוויי שוועסטער איצט אָפּגעזעסן ביים פּאַטער, זיי האָבן זיך זייער געבלאַזן אין לאַדזש מיט די נייע אַריסטאָקראַ-טישע טיטולן, וואָס זיי האָבן געטראָגן, מיט קיינעם נישט געוואָלט פאַרקערן, און דערגאַנגען דעם פּאַטער די יאַרן צוליב די געלטער, וואָס זיי האָבן גע-דאַרפט אַהיימפירן צו זייערע מאַנען.

— פאַרגעס נישט, פּאַטער, אַז מיר זענען נישט מער קיין מיידלעך, — באַלמעלאַכעשער האַריקער האַנט, — מיר זענען די באַראַנעסינס פּאַ... האָבן זיי אים געלערנט, ווען ער האָט גענומען קלאָפּן אין טיש מיט זיין

טאָמער איז דאָס געווען נאָך ווינציק, האָבן הונצעס זיך, אַלע דריי, ווילהעלם, פרידריך און יאָהאַן, אָנגעזעצט זיך אויף דעם פּאָטער און אים דערגאַנגען די יאַרן, ער זאַל נישט אַנדערש ווי ווערן אַ באַראָן.

פּונקט ווי דער פּריערדיקער פּיעטראַקאָווער גובערנאַטאָר האָט פאַר דעם אַלטן הונצע פאַר אַ היפּשער מטבע אויסגעפּועלט אַ הייליקע אַננע, האָט דער איצטיקער פּיעטראַקאָווער גובערנאַטאָר געגעבן אַנצהערן, אַז ביי גרויסע באַמייאונגען וואָלט מען אין פּעטערבורג געקאָנט אויספּועלן פאַר דעם אַלטן דעם טיטול באַראָן. ער האָט אים פאַרדינט, דעם טיטול, פאַר די גרויסע פאַרדינסטן, וואָס ער האָט געבראַכט דעם פּאָטערלאַנד מיט זיין אויסבויען די וועבער-אינדוסטריע אין לאַנד. אָבער דערצו דאַרף מען פאַרן עטלעכע מאָל קיין פּעטערבורג, מאַכן הוצאות, אָנקניפן די געהעריקע פאַרבינדונגען און הונצעס זיך האָבן זיך אָן דעם אָנגעכאַפט.

פּונקט ווי זייערע שוועסטער, האָבן אויך די דריי ברידער פּיינט גע- האָט לאַדזש מיט אירע געשעפטן און מענטשן, דער פּאָטער האָט זיי געשיקט קיין דייטשלאַנד לערנען אין דער האַנדלס-אַקאַדעמיע, שטודירן די מאַ- דערנסטע וועב-אינדוסטריע, כעמיע, אָבער די זיך האָבן זיך נישט געוואָלט לערנען. זייערע בלאַנדע פּול-בלוטיקע קעפּע האָבן גאַרנישט פאַרנומען פּון ציפּערן, מאַשינען און כעמישע שטאַפּן. זיי האָבן געשטעקט אין פּערד, הינט, קאַרטן און ווייבער. מיט דעם טאַטנס געלטער האָבן זיי אומעטום גע- קאַנט אַריינדריינגען, אין די גרעסטע פּלעצער. אָבער צוזאַמען מיטן פּאָ- טערס געלטער, האָט זיי באַגלייט זיין פּראָסטער באַלמעלאַכעשער נאַמען, וועלכער האָט זייער אַרעם אויסגעזען צווישן די באַטיטולטע חברים זייערע. דערצו זיינען זיי געווען מענער, וואָס האָבן נישט געקאָנט, ווי זייערע שוועסטער, קויפן זיך אַנדערע נעמען און טיטולן. זיי האָבן געדאַרפט זיך טראָגן מיט זייער ירושה ביזן טויט אַריין, און זיי האָבן דעם פּאָטער קיין מנוחה נישט געגעבן, געפייניקט אים, ער זאַל ווערן אַ באַראָן.

פּון איין זייט איז זיי דעם פּאָטערס הויכע עלטער געשטאַנען אין וועג. זיי האָבן זייער אַ סך געדאַרפט. די פּערד-געיעגן, אויסהאַלטן אייגענע שטאַלן, קאַרטן, בעלער, ווייבער, די הלוואות, וואָס זיי האָבן געדאַרפט געבן אַרעמע אַריסטאָקראַטן, כדי זיי זאָלן אָנהאַלטן מיט זיי זייער פּריינטשאַפט, האָבן אַ סך געלט געפאַדערט. דער פּאָטער האָט נישט געוואָלט דעקן אַלע מאָל די הוצאות. אויך האָט ער אָנגעזאָגט אין קאַסע, אַז אָן זיין אונטערשריפט זאַל מען קיינעם פּון די קינדער נישט אַרויסגעבן קיין געלט. אמת, עס האָט אים נישט אַלע מאָל געהאַלפּן, דעם אַלטן. וואָרעם זיי האָבן געדאַרט מיט זעלבסטמאַרד, ווען זיי פּלעגן פאַרשפּילן אין די קלובן און געשטאַנען אונ- טער דער געפאַר נישט צו צאָלן קיין ערן-חובות. אָבער אויך לייכט איז עס נישט אָנגעקומען. גענוג האָט מען געמוזט שרייען, טומלען, אויסהערן דעם אַלטנס געוואַלטן, קלאַפּן אין טיש. גענוג האָט מען געמוזט זיך אַנרעדן ביי דער מוטער, ביז זי האָט געפּועלט ביים אַלטן, ער זאַל אַרויסנעמען די

מטבע. דאס האָט זיי זייער נישט געשמעקט. די דערוואקסענע זין הונצעט. זיי האָבן שוין אויסגעקוקט די מינוט, דער פאָטער זאָל צומאָכן אָן אויג און זיי זאָלן אַליין ווערן די באַלעבאַטים פון דער פאַבריק און טאָן, וואָס דאָס האַרץ גלוסט.

— דער אַלטער שייסער דענקט נאָך לאַנג צו לעבן, — האָבן זיי גע־רעדט מיט צאָרן, זעענדיק, ווי קיין קראַנקהייט נעמט אים גאַרנישט, ווי מיט יעדן טאָג ווערט ער אַלץ הערשערישער און האַרטער.

פון דער אַנדערער זייט האָט זיי זיין עלטער באַזאָמרוואַיקט. וואַרעם זיי האָבן געוואַלט אַפּירשענען נאָך אים נישט בלויז די מיליאָנען, נאָר אויך אַ בכבודן טיטול, אַ קלינגענדיקן באַראָן, מיט וועלכן מען זאָל זיך קאָנען ווייזן צווישן מענטשן. אַליין וועט זיין שווער אַזאַ טיטול צו דערגרייכן. איבעריקנס, וועלן עס נישט אַלע ברידער קריגן, בלויז איינער פון זיי. דאָס בעסטע וואַלט געווען איבערצונעמען גרייט דעם טיטול נאָכן פאָטער, לייכט, אָן אַנשטרענגונג, ווי אַלץ, וואָס וועט נאָך אים בלייבן. אַלץ איז שוין געווען צוגעגרייט, אַפּגערעדט מיטן פּיעטראַקאווער גובערנאַטאָר, אָבער דאָס האָט געדאַרפט אַ סך געלט קאַסטן, גאָר אַ סך, און דער אַלטער הונצע האָט זיך איינגעשפּאַרט און דערויף קיין פּרוטה נישט געוואַלט פּטרן.

— איך שייסע דעראַף, — האָט ער געזאָגט אין זיין פּראַסטאַקישן דייטש, — קיין צעבראַכענעם פעניג וועל איך דערויף נישט געבן, איז מיין נאָמען נישט הונצע.

אויסער דעם שאַדן, אַוועקצוגעבן אַ פאַרמעגן מיט געלט, האָט ער זיך נאָך געפילט געטראַפּן, וואָס די קינדער זיינע געניגט נישט זיין בלויזער נאָמען הונצע, נאָר זיי ווילן אַ טיטול דערצו. ער איז געווען זייער שטאַלץ מיט זיין נאָמען הונצע. ער האָט גוט געוואוסט, וואָסער ווערט דער נאָמען האָט אין לאַדזש און צווישן פאַבריקאַנטן אויף גאָר דער וועלט, נישט נאָר אין רוסלאַנד, נאָר אויך אין דייטשלאַנד און אין ענגלאַנד. גענוג מי און אַרבעט האָט ער אַריינגעלייגט ביז ער האָט דעם נאָמען אַזוי גרויס געמאַכט. דערצו האָט ער געפילט אויף זיין הויט די שפּאַטישע באַציאָנונג פון זיינע איידעם, די באַראָנען, וואָס ווילן מיט אים אַפילו רעכט קיין וואַרט נישט אויסרעדן, אויסער שלעפּן ביי אים געלט. ביי דער גאַנצער רייכקייט זיינער, איז ער פאַרבליבן דער אַמאָליקער פּראַסטער מענטש, וואָס האָט פיינט מיוחסים און געבילדעטע. ווי ווייט ער האָט געקאָנט, האָט ער עס זיי געלאָזט פילן. ער האָט טאַקע אַלע זיינע דירעקטאָרן, אינזשיניערן און כעמיקער באַהאַנדלט גראַב, אויפן שטריקל זיי געהאַלטן, און זיי האָבן נישט געוואָגט אַנטקעגנצורעדן, גע־שטאַנען פאַר אים, ווי הינט אויף די הינטערשטע לאַפּעס. פּונקט אַזוי איז ער זיך באַגאַנגען מיט די פּוילישע גראַפּן און פירשטן, ווען זיי האָבן געדאַרפט אַנקומען צו זיין טובה. ער האָט מיט זיי קיין וואַרט פּויליש נישט געוואַלט אויסרעדן, בלויז דייטש, און נאָך פּאַלקס־דייטש דערצו, אויף צו־להכעיס. פאַר אים איז דער נאָמען הונצע געווען גענוג גרויס און שייך, וואָס דאַרף מער

גארנישט קיין טיטולן. און אים האָט אויפגעקאָכט, וואָס די זין זיינע ווילן אים אָנהענגען אַ יאַרליק, כדי אים צו ירשען נאָכן טויט. די זין האָבן זיך געבונטעוועט. זיי האָבן גוט געוואוסט, אַז אויב זיי וועלן דורכלאָזן די געלעגנהייט, וועלן זיי שוין בלייבן מיט דער באַלאַסטנדיגער ירושה ביזן טויט אַריין. מען קאָן גארנישט וויסן ביי די דאָזיקע אַלטע לייט. אַט לעבן זיי און לעבן, און ביי דעם מינדסטן צופאַל ווערן זיי נישט. זיי האָבן גענומען פּאָדערן זייער טייל, וואָס קומט. אָבער דאָס האָט דעם אַלטן נאָך מער אויפגערעגט.

— נאָך מיין טויט, — האָט ער געשריגן, — נאָך מיין טויט וועט איר באַלעבאַטעווען. ווי לאַנג איך לעב, בין איך באַלעבאַס, איך, היינץ הונצע! פאַר כעס האָט ער אַפילו גענומען טאָן משונהדיקע זאַכן. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש אָן דעם פאַראַדנעם ראַק, ווי די טעכטער האָבן אים אויסגעלערנט, נאָר אין די בלויווע העמד און הויזן. ער האָט אַפגענאָגט די ביינער הויך און מיט אַפעטיט, ווי אין די גאַר אַלטע צייטן. ער האָט געשפיגן אויף די טעפּיכער, גערעדט דעם סאַמע פּראַסטן דייטש און אַפילו אַריין אין אַוונט אין ביר-שענק, צוגעזעצט זיך צו אַ טישל אַלטע וועבער און געשטעלט זיי ביר.

די אַלטע וועבער זענען אַזוי פאַרשטאַרט געוואָרן פון שרעק, אַז זיי האָבן נישט געקאָנט קיין „פּראָזיט“ אַרויסברענגען פון זייערע ציינלאָזע מיילער. זיי זענען פאַרשטומט געוואָרן. הונצע האָט זיי דערפאַר איבערגעלאָזט אין מיטן טרינקען און איז אַוועק צו זיך. און אין פּאַלאַץ האָט געראַשט און גע-רודערט.

די אַלטע הונצעכע איז אַרומגעגאַנגען צעדולט איבער די ריזיקע זאָלן, אַנגעשטעלטע מיט שווערע מעבל און באַהאַנגענע מיט גרויסע גאַבעליגע און פאַרפלאַנטערטע הירשן-הערנער. דאָס, וואָס די קינדער האָבן מורא געהאַט אויסצולאָזן צום אַלטן, האָבן זיי אויסגעלאָזט צו דער מוטער. אַ פּראָסטע, אָן איינפאַכע, אַ דערשראַקענע פון אומגעריכטער רייכקייט, טייערן מעבל, גאַ-בעליגע און ריזיקע בילדער, אָן אומגעשיקטע, אַ פּויערטע נאָך, נישט וויסנדיק ווי אומצוגיין מיט דינסטן און לאַקייען, אַ פאַרלוירענע פאַר די פרעמדע מענטשן, וואָס זי פאַרשטייט אַפילו נישט זייער שפּראַך, אַ דערשראַקענע פאַר דער אַדלקייט פון די אייגענע טעכטער און זין, וועלכע רעדן צו איר קיינ-מאָל קיין גוט וואָרט נישט אַרויס, האָט זי זיך געפילט זייער פרעמד און אומגליקלעך אין דעם גרויסן פּאַלאַץ אירן, צו וועלכן זי האָט זיך ביי קיין פּאַל נישט געקאָנט צוגעוואוינען. זי האָט געבענקט נאָך דער צייט, ווען זי איז ביים שפינדל געזעסן, ווען זי האָט גרויסע טעפּ עסן פאַר דעם מאַן און די געזעלן געקאָכט, ווען זי האָט מיט די ווייבער די שכנטעס גערעדט וועגן ווירטשאַפט, קינדער און ווייבערישע זאַכן. זי האָט נאָך אַלץ נישט געקאָנט צוגעוואוינען זיך צו די קאַרעטעס, צו די לאַקייען, צו די רייכע סאַלאַנגען, צו די גרויסאַרטיקע דאַמען, וואָס דרייען זיך אַרום איר, צו די פּריצישע הערן,

וואס קושן איר אין האנט. יעדעס מאָל, וואָס מען האָט איר אַ קוש געטאָן אין האַנט, האָט זי זיך אויפסניי פאַרשעמט. זי האָט נאָך געדענקט די צייטן, ווען זי אַליין פלעגט קושן אין האַנט דעם דאָקטאָר, צו וועלכן זי פלעגט גיין אַמאָל מיט אירע קינדער, ווען זיי זענען געווען קליין.

אַמבעסטן האָט זי זיך געפילט, ווען זי איז געבליבן אַליין אין שטוב מיט איר אַלטן, מיט היינצען. איבערהויפט, ווען ער שטופט-אָן די לילוקע, ווי אין די אַמאָליקע צייטן, וואָרפט אַראָפּ פון זיך דעם ראָק און רעדט צו איר אין זאַקסישן אַלטן דייטש, בעת זי אַליין שטריקט דערביי אונטער אַ זאַק. אָבער זעלטן, אַז זי האָט געקאָנט מיט אים זיצן. ער איז שטענדיק געווען פאַר-נומען, און די קינדער האָבן זי געווייכט, נישט אויסגערעדט קיין וואָרט מיט איר, סיידין, ווען זיי האָבן עפעס נישט געקאָנט אויספירן ביים פּאָטער, זענען זיי געקומען מיט איר רעדן. אָבער אויך דעמאָלט האָבן זיי אויף איר מער געשריגן, ווי געבעטן, און וועגן פּאָטער גערעדט מיט צאָרן, מיט זידל-ווערטער. אַנדערש ווי אַלטער שייסער האָבן זיי אים נישט גערופן. זי איז רויט געוואָרן, געפילט זיך באַליידיקט, געוואָלט זיי זאָגן, אַז מען טאָר אַזוי נישט רעדן, אַז ס'איז אַ זינד פאַר גאָט. נאָר זי האָט נישט געוואָגט קיין וואָרט אַרויסצוברענגען קעגן אירע אייגענע קינדער. זי האָט מורא געהאַט פאַר זיי, אַפּשיי געהאַט פאַר זייער פּריציסקייט און פּרעמדקייט, ווי אַ פּויערטע.

— אַך, דו גאָט מיינער, דו ליבער יעזוס, — האָט זי געבראַכן מיט די הענט. — איק ווערדע שאָן מיט דעם פּאָטער שפּרעכען דאָריבער. נור באַ-ליידיגע ניכט... ניין...

אויך איצט האָבן די זין זיך געוואָרפן אויף דער מוטער. זי פלעגט ביים אַלטן פּוועלן, ווי פאַר אַ פּריץ, פלעגט זי זיך שטעלן פאַר אים אויף די קני און אויסוויינען פאַר אים אַלץ ניי געלט פאַר די „יונגען“ און פאַר די „מעדעלס“. זי האָט נישט גענוי געוואוסט, וואָס אַזוינס די זין פאַרלאַנגען פון איר. זי האָט זיך נאָך פאַרגעשטעלט, אַז די קינדער אירע זאָלן זיין אַדל-לייט, באַ-ראַנען, אָבער אַז זי אַליין, די פּויערן-טאַכטער, זאָל זיין אַ באַראַנעסע, האָט זיך גאַרנישט אין איר אַלטן קאַפּ געלייגט. דאָס איז געווען פאַר איר אַזוי ווייט, ווי ווען מען זאָל איר זאָגן, אַז זי דאַרף ווערן די הייליקע מוטער. זייער פּרעמד זענען איר געווען אירע זינס באַגערן. אָבער זי האָט מורא געהאַט פאַר זיי, ווי יעדע אַלטע פּויערטע, וואָס ציטערט פאַר אירע זין, ווען זי קומט אין די יאָרן, און זי האָט גערעדט מיטן אַלטן.

— היינצל, — האָט זי געבעטן ביי אים, פאַלנדיק אויף די קני און קלאַמערנדיק זיך אין זיינע פיס, — טו עס פיר דיין אַלטעס ווייב, אום ליבען גאָטעס נאַמען...

הונצען האָט זיין אַלטערס ווערטער גערירט, אָבער ברעכן זיך האָט ער נישט געלאָזט.

— אַלץ ווילן זיי גרייט, — האָט ער געוואָלדעוועט, — אַלץ מיט מיינע

הענט. זאלן זיי אליין זיך דערשלאגן צו עפעס, מיט די אייגענע הענט. גענוג פאר זיי געטאן, לאזובובס.

אז אין שטוב איז שוין נישט געווען איבערצוטראגן, האט הונצע פרוי בירט אן עצה זיך האלטן מיט מענטשן. אבער קיינער האט אים גארנישט געזאגט, געהאלטן דיפלאמאטיש די צונג צווישן די ציין און בלוז צוגע- באמקעט מיט מיליטערישע „יא-וואהלס“ אויף יעדעס ווארט זיינס. האט הונצע אויסגעשפיגן, און איינער אליין, אן דער קארעטע, אן דינער, צופוס אוועק צו זיין פארטרעטער ר' אברהם הערש אשכנזי אין געשעפט אריין, כדי זיך מיט אים מיט צו זיין, ווי תמיד בעת א וויכטיקן געשעפטלעכן ענין. ר' אברהם הערש האט, ווי שטענדיק, זייער געלאסן און זייער רואיק אויסגע- הערט אלץ, וואס דער אלטער הונצע האט אנגערעדט, אלע זיינע גראבע ווער- טער און קללות, און דערנאך הויך פארקנייטשט דעם שטערן ביז דעם ברעג יארמולקע אויפן קאפ.

— וואס וועט עס דארפן קאסטן, הער הייניץ? — האט ער סוחריש גע- פרעגט.

— א פעטע סומע, — האט הונצע געזאגט, — שיינע צענטליקער טויזנט רובל.

— און וואס וועט עס ברענגען? — האט ר' אברהם הערש געוואלט וויסן.
— ניקס, — האט הונצע געזאגט.

— וואס-זשע פאר א געשעפט איז עס? — האט ר' אברהם הערש אונ- טערגעצויגן דעם סך-הכל.

דער אלטער הונצע איז אוועק אהיים מיט דער פעסטער מיינונג, קיין צעבראכענעם פעניג פאר דעם באראן-טיטול נישט צו געבן.

— קיין ווארט דאריבער! — האט ער באפוילן, קנאקנדיק אין טיש מיט דער האַריקער האנט.

אין פאלאץ האט זיך אנגעהויבן דער קריג.

קאפיטל צוויי און צוואנציק

א גאנץ אנדער מיינונג פון זיין פאטער וועגן דער באראנענשאפט פון דער פאמיליע הונצע האט געהאט זיין אויסגעגעבענער זון שמחה מאיר, דער באלעבאס פון דער וועבעריי וואס ארבעט אויס ווייבערישע טיכער.

כאטש ער איז ווייניק אריינגעקומען אין פאטערס שטוב, זינט ער האט געכאפט א פאטש פאר זיין איבעררייסן די תורה, האט ער פונדעסטוועגן אלץ געוואוסט, וואס ס'טוט זיך ביים פאטער אין הויז און נאך מער אין זיין געשעפט אויף פיעטראקאווער גאס, אין דער פארטרעטונג פון הונצעס מאנו- פאקטור. ער האט עס געוואוסט סיי פון די משרתים, וואס האבן געארבעט ביים פאטער, סיי פון גאלדלוסט דעם בוכהאלטער, סיי פון זיינע שוועסטער, וועלכע

ער פלעגט אפט פארבעטן צו זיך אין שטוב, כדי צו דערגיין וועגן אלץ אין פאטערס עסקים.

שמחה מאירן זענען די שוועסטער געווען פרעמד. ער פלעגט זיך קיינ-מאל מיט זיי פריער נישט באגעגענען, זעלטן מיט זיי א ווארט אויסגערעדט. אבער איצט האט ער זיי געדארפט. כאטש ער איז געווען פאר זיך, געמאכט ווייבערישע טיכער ביי זיך אין דער וועבעריי, האט ער פונדעסטוועגן גע-האלטן אן אויג אויף אלץ, וואס עס טוט זיך אין פאטערס פארטרעטונג. ער האט געוואוסט וועלכע סעזאנען זענען געווען גוטע און וועלכע שלעכטע, ווער פון די פראווינצער סוחרים איז ראיעל און ווער אן אנוועצער, וואסערע סחורות עס גייען און וואסערע מען וויל אין האנט נישט נעמען. ער האט אפילו געוואוסט דעם באלאנס פון פאטערס געשעפטן. ער האט זיך גע-האט זיין מיין דעריי. פון קינדוויי אן האט אים געצויגן צו דעם געשעפט, צו דער פארטרעטונג פון הונצעס פאבריק. דער פאטער האט אים, אמת, שטענדיק דערפון געטריבן, אונגעזאגט די מענטשן, זיי זאלן אים נישט אריי-לאזן. אבער וואס מער דער פאטער האט אים געטריבן, אלץ מער האט עס אים געצויגן דארט. אזוי איז עס געווען יינגלווייז, אזוי אויך איצט, כאטש ער איז שוין געווען פאר זיך.

יא, ער האט זייער גוטע געשעפטן געמאכט, זינט ער איז געבליבן אין דער וועבעריי. ער האט אויסער פאבריצירן ווייבערישע טיכער אויך גע-שמאק אונטער געהאנדלט, געקויפט און פארקויפט בינוול, וואל, ביי וואס ער האט פון צייט צו צייט א גוטן ביסן אריינגעכאפט. מיט זיין שנעלער תפיסה און פלינקן קאפ האט ער איינס און צוויי אויפגעכאפט אלע קאמבי-נאציעס אין דעם מסחר און פארשטאנען, ווען מען דארף קויפן און ווען מען דארף פארקויפן. דערביי איז ער אויך געווען גענוג געזעצט צו ווייט נישט צו ריזיקירן, נישט צו שטעלן אלץ אויף איין קאן. אין דער לעצטער מינוט האט ער שטענדיק געקאנט זיך באדענקען און אפשטעלן זיך א ביסל ווייטער פון ברעג, כדי נישט אריינצופאלן אין אפגרונט. עס האט אים געגליקט אין לאדזש, אין דער וואקסנדיקער שטאט, וועלכע ער האט געקענט דורך און דורך. ער איז געוואקסן מיט דער שטאט צוזאמען. ניין, ער האט זיך גארנישט געקאנט באקלאגן, שמחה מאיר. זיינע אריינגעלייגטע צען טויזנט רובל נון האבן שוין פאר די עטלעכע יאר היפש זיך פארפלאכט. אים האט גארנישט באנג געטאן, וואס ער האט נישט געפאלגט דעם טאטן און נישט געבליבן ביי דער גמרא אין שטיבל. ער האט איצט שוין זייער א שיינעם נאמען געהאט צווישן סוחרים און קלענערע פאבריקאנטן. אבער שמחה מאיר האט זיך דערמיט נישט באנוגנט.

ער האט קיינמאל נישט געהאלטן פון קיין האנט-ארבעט. ווי אן עכטער לאדזשער האט ער געוואוסט, אז די שטאט געהערט צו דאמף, קוימענס. ער האט די האנט-שטולן גענומען, אבער בלויז ווי א בריק, אריבערצוגיין וויי-טער, ווי א רושטאוואניע, וואס מען דארף צום אויסבויען א געביידע. ווען די

געביידע ווערט פארטיק, ווארפט מען די רושטאָוואַניע אַוועק. ער האָט, אמת, געקאָנט שוין איצט איבערגיין צו דאַמף, צו אַ קליינער פאַבריק, וואו אַנשטאַט האַנט־שטולן זאָלן אַרבעטן דאַמף־שטולן, ביסלעכווייז אַריינפירן מער שטולן, פאַרגרעסערן די אַרבעט, ביי צו דערגרייכן צו אַ קוימען. אָבער שמחה מאיר האָט קיין צייט נישט געהאַט דערצו. ער האָט נישט געקאָנט וואַרטן. ער האָט געוואָלט געבן אַ האַסטיקן קלעטער מיטאַמאָל, אַ ריזן־שפרונג, ביי וועלכן מען זאָל פאַרט נישט צעברעכן האַלדן און נאַקן. ער האָט געוואָלט נעמען די שטאַט מיט שטורעם, אַריינקריכן אין דער גרעסטער פעסטונג אַריין. אַריבערקלעטערן איבער מויערן מיט שטורעם האָט ער נישט געקאָנט. צו קליין און נישטיק איז ער געווען מיט זיינע עטלעכע צענדליק טויזנט רובל צו קריכן צו די הויכע מויערן פון די גרויסע פאַבריקן. אָבער שמחה מאיר האָט געוואוסט פון די ספרים, אַז דער קליינער מאָל איז שטאַרקער פון גרעסטן מלבוש, ווען ער קריגט זיך אַריין אין אַן אַלמער, אַז אַ פונק קאָן פאַרברענען דאָס גרעסטע הויז, ווען ער האָט אַן עפענונג וואו זיך אַריין־צוכאַפן.

ער האָט געקוקט הויך, דער לאַדזשער יונגערמאַנשיק, זיינע פלוטע־וואַטע אויגן האָבן אַלעמאָל ליב געהאַט צו פאַררייטן זיך ביי די העכסטע קוימען־שפיצן. העכער פון אַלע האָבן הונצעס קוימענס פאַרטשעפעט אין ברודיקן לאַדזשער הימל. אמת, די מויערן אַרום זענען געווען פעסט, הויך, צו־הויך פאַר שמחה מאירס קורצע פיס. אָבער אַ לאַך איז אין דער פעסטונג געווען, אַן עפענונג, דורך וועלכער מען קאָן אַריינקריכן, דאָס איז געווען דעם פאַטערס פאַרטערטונג. שמחה מאיר האָט מיט נישט־רויאיקע בליקן גע־קוקט אויף דעם גרויסן אַלטמאָדישן לאַגער, וואָס איז אַנגעפאַקט מיט סחורות. צו סאָליד און אַלטמאָדיש האָט דער פאַטער זיינער דאָס געשעפט געפירט. דער אַלטער הונצע איז געווען צופרידן פון זיין פאַרטערטער. ער איז געווען אַזוי סאָליד און פאַרויכטיק, ווי ער, הונצע, אַליין, נישט געוואָרפן זיך גרויס, נישט איינגעשטעלט. אָבער שמחה מאיר האָט אַן אַנדער מיינונג פון הונצען אין די זאכן געהאַט. ער האָט געוואוסט די באַדייטונג פון אַ גענעראַל־פאַרטערטונג פון דער גרעסטער לאַדזשער פאַבריק, ער האָט גע־זען, וואָס מען קאָן אין אַזאַ געשעפט אויפטאָן, ווען מען איז יינגער און געשיקטער, ווי מען קאָן די הענט פונאַנדערפירן, ווען מען לאָזט אים צו, וואָלט ער שוין געוויזן, וואָס דאָרט אויפצוטאָן. אין דער קירצסטער צייט וואָלט ער דאָס געשעפט צו דער העכסטער הויך דערפירט. ער וואָלט ערשט געוויזן הונצען, וואָס מען קאָן דאָרט דערגרייכן. אָבער דער פאַטער האָט אים דאָרט נישט געוואָלט האָבן. ער האָט אים געטריבן פון געשעפט פונקט ווי יינגלויזן, ווען ער פלעגט זיך דאָרט אַריינקריגן.

שמחה מאיר האָט דערצו גאַרנישט געקאָנט טאָן. ער האָט געקענט דעם טאַטן זיינעם, געוואוסט זיין עקשנות, און ער האָט זיך פאַר אים וואָס ווייניקער געוויזן. אָבער אַפלאָזן דאָס געשעפט פון אויגן האָט ער נישט

געוואָלט. ער האָט שטענדיק געהאַלטן פון כלל, וואָס ער האָט געלערנט אין די ספרים, אַז ס'איז ווערט צו וואַרפן ברויט אויפן וואַסער, וואָרעם מיט דער צייט קאָנסטו עס געפֿינען. ער האָט דעריבער ביי יעדער געלעגנהייט אויס-געפֿאַרשט יעדן, וואָס שטייט נאָענט צום טאַטנס מסחרים. מער פון אַלץ האָט ער זיך דערוואוסט ביי די שוועסטער, וואָס האָבן געגעסן קעסט מיט זייערע מאַנען, ווי וואויל-לערנערס, ביים פֿאַטער, און נישט געהאַט וואָס צו טאָן מיט דער לידיקער צייט. פון אַלעם פלעגן זיי קומען דערציילן שמחה מאירן, וועגן יעדן גאַסט, וואָס קומט אין שטוב, וועגן יעדן סוחר, וואָס פֿאַרפֿאַרט פון רוסלאַנד, וועגן יעדן קאָמיסיאָנער, וואַיאַזשאַר און מעקלער. און אויך וועגן הונצעס ווייזט ביים פֿאַטער אין קאַנטאַרל האָבן זיי, צוזאַמען מיט אַלערליי נישט-וויכטיקע זאַכן, גלייך דעם ברודער צוטראַגן.

שמחה מאירן איז גלייך ליכטיק געוואָרן אין קאַפּ, ווען די שוועסטער די פלאַפלערקע האָט אים די וויכטיקע נייעס, צוזאַמען מיט אַלערליי נאָ-רישקייטן, פֿאַרפלאַנטערט.

— הונצע, — האָט ער זיך איבערגעפרעגט, — הונצע אַליין, זאַגסטו, איז געווען און מיטן טאַטן אָן עצה זיך געהאַלטן?

ער האָט שוין מער קיין וואָרט נישט געהערט פון אירע מעשות. ווי אַ געניטער אויספֿאַרשער, וואָס קאָן אַרויסציען דעם וויכטיקסטן פונקט פון אַ נאַרישן עדות אין מבול שטותים, אַזוי האָט ער גיך אַרויסגעכאַפט די וויכ-טיקע נייעס, און דער קאַפּ האָט גענומען אַרבעטן ביי אים.

ער האָט נישט גערעכנט, ווי דער טאַטע זיינער, וועגן הונצעס באַראַנען-טיטול, וואָס עס קאָן קאָסטן דער פירמע און וואָס עס קאָן אַריינברענגען. ער האָט אַנדערש גערעכנט. ער האָט געוואוסט, אַז הונצע איז שטאַרק הער-שעריש, לאַזט זיך פון קיינעם נישט איבעררעדן, האָט זיך זיינע סימפּאַטיעס צו זאַכן, מענטשן, און וויל פון קיין נייעסן נישט וויסן. אַזוי טאַקע האַלט ער פון פֿאַטער זיינעם און וויל אים נישט פֿאַרבייטן מיט קיין שום אַנדערן פֿאַרטערער, כאַטש מען ביט אים אָן ריזיקע סומען. אָבער שמחה מאיר האָט אויך געוואוסט, אַז הונצע איז אַלט, אַז ער וועט אייביק נישט לעבן און אַז עס איז אַ נאַרישקייט צו בויען אויף אַן אַלטן מאַן, וואָס אַ ליאָדע טאַג קאָן ער אַוועק פון דער וועלט און איבערלאָזן יורשים נאָך זיך, יונגע, היינט-וועל-טיקע. שמחה מאיר האָט פֿאַרשטאַנען, אַז אַלעמאַל דאַרף מען זיך האַלטן מיט די, וועמען עס געהערט די צוקונפט. זיין פֿאַטער פֿאַרשטייט עס נישט. ער בויט אַלץ אויף דעם אַלטן הונצע, ווי יענער וואָלט ערשט אָנגעהויבן לעבן, ער פרובירט גאַרנישט אַפילו איינצופעדעמען אַ דריים ביי די צוקונפטיקע יורשים. פֿאַרקערט, ער טוט אַלץ, וואָס ער קאָן, אַבי זיך ביי זיי צו פֿאַר-פיינטן, אַט אַ שטייגער איצט האָט ער געגעבן הונצען אָן עצה נישט נאָכ-צוגעבן די זין און נישט אויסצוגעבן קיין פעניג אויף דעם באַראַן-טיטול, וואָס די זין חלשן אַזוי נאָך דעם. שמחה מאיר האָט געלאַכט דערפון.

ניין, ער פֿאַסט זיך נישט אַריין, דער פֿאַטער, פֿאַרן נייעם לאַדזש. ער

איז גוט געווען פריער ווען אלץ אין שטאָט איז געגאנגען באלעבאָטיש, גע-
מיטלעך. פאָרן נייעם לאַדזש, דעם ראַשיקן, דעם וואַקסנדיקן, דעם מאַר-
דערנעם, איז נישטאָ קיין פּלאַץ פאַר אַט דעם מין יידן, ווי דער פּאָטער זיינער
איז. ווי לאַנג נאָך דער אַלטער הונצע לעבט, וועט ער זיך האַלטן. אָבער הונצע
וועט אייביק נישט לעבן. ער איז שוין אַלט, שטאַרק אַלט. די נייע יורשים
וועלן גאַרנישט וועלן האָבן ביי זיך אַזאָ פאַרצייטיקן מענטש אַלס זייער
גענעראַל-פאַרטערער. זיי וועלן אים גלייך אַרויסשטויסן און צונעמען אויף
זיין אַרט אַ נייעם מענטש, אַ היינט-וועלטיקן, אַ געשיקטן. קיין בעלנים וועלן
נישט פעלן. אין די טויזנטער וואַרט מען אויף דער פאַרטערערשאַפט. און
עס וואַלט געווען אַ גרויס נאַרישקייט אַריינצולאָזן אַ פרעמדן, וואָס זאָל
קומען צום גרייטן, עס דאַרף בלייבן אין דער משפּחה. וואַלט דער פּאָטער
עס פאַרשטאַנען, וואַלט ער אַליין אים געבעטן, שמחה מאירן, ער זאָל אַריי-
גיין אין געשעפט אַריין. וואַרעם דער פּאָטער איז שוין, קיין עין הרע, אַ ייד
אין די יאָרן. ער דאַרף שוין נישט אַזוי שווער אַרבעטן, ער האָט שוין נישט
מער נישט דעם קאַפּ, נישט די כוחות דערצו. אָבער דער פּאָטער איז אַן
עקשן, ווי אַלע עלטערע מענטשן. ער לאַזט אים נישט אַריין צו זיך, זעט
אים נישט גערן אין געשעפט ביי זיך. און דעריבער מוז ער אַליין, שמחה
מאיר, טראַכטן באַצייטנס דערפון, אַז דאָס געשעפט זאָל זיך נישט אַרויס-
גליטשן פון די הענט אַרויס, אמת, ווי לאַנג דער אַלטער הונצע לעבט, קאָן
ער אין דער פאַבריק נישט אַריינגעקומען. דער אַלטער האַלט שטאַרק פון אַלטע,
לאַזט נישט קיין יונגע אויף די אויגן, אָבער מיט די זין זיינע דאַרף מען
וואָס פריער שליסן באַקאַנטשאַפט, צוגרייטן אַ באַדן אויף שפעטער.

שמחה מאיר האָט שוין נישט איינמאַל געטראַכט וועגן דעם, ווי אַזוי
צוצוקומען צו הונצעס זין, צו ווערן פאַר זיי דער פאַרטרויאונגס-מאַן, ווי
דער טאַטע זיינער איז ביי דעם אַלטן. אָבער עס איז אַלץ נישט געווען קיין
וועג. זיי זענען זעלטן אין דער היים, די יונגע הונצעס, שלעפּן זיך שטענדיק
אַרום איבער דער וועלט. דערצו האָבן זיי מיט מסחר גאַרנישט צו טאָן. און וואָס
קאָן זיי אינטערעסירן אַ חסידיש לאַדזשער יונגערמאַנטישקל? זיי וועלן
גאַרנישט וועלן רעדן מיט אים. נישט איינמאַל פלעגט זיך שמחה מאיר דרייען
גלאַט אַזוי אַרום דער פאַבריק-מויער, אַרום דעם פּאַלאַץ, וואו די יונגע הונצעס
פלעגן זיין. איצט האָט ער געפאַקט אַ געלעגנהייט. פון דער שוועסטערס
רייד האָט ער פאַרשטאַנען, אַז די יונגע הונצעס גייט עס זייער שטאַרק אין
לעבן צו מאַכן דעם אַלטן פּאָטער פאַר אַ באַראָן, נאָך איידער ער שטאַרבת.
אמת, דער אַלטער וויל דערויף קיין געלט נישט געבן. אויך זיין פּאָטער
האַלט, אַז ס'איז דערויף נישט ווערט קיין גראַשן אויסצוגעבן. אָבער שמחה
מאיר האָט אַן אַנדער מיינונג וועגן דעם. ער האַלט, אַז מען דאַרף אַלץ טאָן,
אַבי די יונגע הונצעס זאָלן ווערן באַראָנען. ער, שמחה מאיר, וועט זיי מאַכן
פאַר באַראָנען, מעג עס דער אַלטער הונצע וועלן אָדער נישט! אַלץ וועט
ער טאָן דערפאַר, לייצן געלט, פאַרמשכונען זיך, ס'העמד פון זיך פאַרקויפן.

אבי שאפן גענוג געלט פאר די יונגע הונצעס. נישקשה, מען מעג זיי געטרויען. כאטש דער פאטער זייערער האט פארבאטן אין פאבריק ארויסצוגעבן זיי געלט און זיין אונטערשריפט. עס איז ווערט צו שטעלן אויף זיי א קארט. עס וועט זיך אפצאלן. זאל נאר דער אלטער צומאכן אן אויג און זיי זאלן ווערן די באלעבאטים.

עטלעכע נעכט צייט כסדר איז שמחה מאיר נישט געשלאפן רואיק. דער היציקער קאפ זיינער האט געארבעט אויף די דריי פוכיקע קישנס. ער איז אזוי פארטאן געווען, אז ער האט אַזש צו זיך אליין גערעדט. דינהלע, זיין ווייב, האט זיך אויפגעכאפט פון שלאף און לאנג באטראכט דעם מאן אירן, ווי ער רעדט צו זיך אליין, אבער ער האט איר בליק נישט באמערקט. זיינע אפענע, גרויע אויגן האבן גארנישט געזען, אויסער פול-אנגעפאקטע לאגערס מיט סחורות, א סך קונים, פולע קאסעס געלט, און מער פון אלץ רויטע ציגל-ווענט פון פאבריקן, גערויש פון ארבעט, רויך און קוימענס, א סך הויכע קוימענס.

דערנאך האט ער זיך אוועקגעזעצט צום טיש און אין די אויסגעזוכט-סטע דייטשע ווערטער, וואס ער האט נאך געדענקט פון די ברייוונשטעלער, פון וועלכע גאלדלוסט דער בוכהאלטער האט אים געלערנט דייטש, האט ער צונויפגעשטעלט א בריוו צו הונצעס זיך, אין וועלכן ער האט פארגעלייגט צו ליען געלט, וויפל זיי ווילן, אויף א טערמין ווי לאנג זיי ווילן, און אויף א פראצענט, וויפל נאר זיי אליין וועלן פעסטשטעלן. מיט דעם קונציקסטן כתב, מיט אלע שפיצעלעך אויף די גאטישע בוכשטאבן, האט ער צענד-ליקער מאל איבערגעשריבן דעם בריוו, און אונטערגעשריבן האט ער זיך מיט זיין נאמען און מיטן נאמען פון פאטער, דעם גענעראל-פארטרעטער פון היינץ הונצע-מאנופאקטור.

נישט לייכט איז אים אנעקומען אויסצודריקן אין זיין ווייניקן דייטש די אלע שיינע און איידעלע אביזכטן, וואס ער האט אין זיין פארלייגן זיין געלט צו די האכוואלגעבארענע העררן. ער האט געדארפט אין די קורצע ווערטער ארויסברענגען, אז זיי, די האכוואלגעבארענע העררן, וועלן אים א גרויסע טובה טאן, ווען זיי וועלן באווייליקן צו נעמען ביי אים די סומע געלט, וואס ער באזיצט, ווייל קיין קוראנטערן ארט זעט ער נישט אין לאדזש, וואו מען זאל א גרויסע סומע קאנען מיט א רואיק געוויסן אפגעבן. ער האט געקאנט געפינען אין לאדזש א בעסערן דייטש-קענער פון זיך, שמחה מאיר, אבער ער האט קיינעם נישט געוואלט אנטרויען זיינע סודות. אפילו זיין ווייב, וואס האט זייער גוט געקענט דייטש, האט ער נישט געוואלט געבן אויסצופארריכטן דעם בריוו זיינעם. שמחה מאיר האט געוואוסט, אז קארטן און געשעפטן האבן נישט ליב, ווען מען קוקט אין זיי אריין. מעגן עס זיין די נאענטסטע מענטשן. א גאנצן מעת-לעת האט ער געווארט אין פיבער אויף אן ענטפער פון פאלאץ. ער איז אזוי אומרויאיק געווען, אז ער האט נישט געקאנט איינזיצן אויף קיין-ארט. עס איז אים געווען ענג אין דער וועבעריי, אין

די רעסטאראנדלעך ביי די טישלעך, אין שטוב. ער האָט נישט אויפגע-
הערט קוקן אויף דעם גאַלדענעם חתן-זייגער. ביי יעדן קלונג ביי דער טיר
איז ער אויפגעשפרונגען פון אָרט. און אַז ענדלעך איז מעלכיאָר, דער
דינער, אין דעם גרינעם יעגער-קאַסטיום, געקומען און אים געבראַכט אַ
קליין בריוועלע, איז ער אַזוי צעקאַכט געוואָרן, אַז ער האָט אים אַ גאַנצן
פאַפירענעם רובל אַריינגעשטופט אין האַנט, כאַטש ער האָט נאָך נישט גע-
וואוסט, וואָס אין בריוול שטייט.

בלויז עטלעכע ווערטער האָבן די דייטשן געענטפערט אויף שמחה מאירס
לאַנגן בריוו. אַן אַ טיטול, ווי עס איז אין דער געוואוינהייט, אַן הקדמות,
זענען בלויז געציילטע ווערטער, ווי אין אַ טעלעגראַמע, געווען פונאַנדערגע-
וואָרפן נאַכלעסיק איבער דער וויזט-קאַרטע — קומען מאָרגן פיר אַזייגער
אין פּאַלאַץ. — אַנשטאַט אַן אונטערשריפט איז געווען בלויז אַן אויסגעצוי-
גענער בוכשטאַב מיט אַן עק. שמחה מאיר האָט דאָך נישט אויפגעהערט צו
לייענען די עטלעכע ווערטער אַבער-אַמאַל און ווידער-אַמאַל.

דאָס ערשטע מאַל אין זיין לעבן האָט ער גענומען אַ שפיגעלע אין האַנט
אַריין און פאַריכט זיין בערדל. צוערשט האָט ער עס שטאַרק אַרונטערגעבויגן
אונטער דעם קין, עס זאָל זיך נישט אַזוי שטאַרק אויסזען. אַבער עס האָט
זיך נישט געלאָזט אַרונטערבויגן. האָט ער אויסגעזוכט אַ שערל און גע-
נומען עס פאַרגלייכן. דער ערשטער שניט האָט אים געשראַקן, די הענט
האָבן אים געציטערט, ווי ער וואָלט אַריינשניידן אין פלייש אַריין. באַלד
האָט ער זיך צוגעוואוינט און געשניטן דרייסטער. וואָס מער ער האָט געוואָלט
פאַרגלייכן, אַלץ מער האָט זיך דאָס בערדל אויסגעקרימט אַזוי, אַז ער האָט
ווייטער געמוזט גלייכן. נאָך שטאַרקער האָט ער אַרומגעשניטן די קליינע
פאהלעך. קיין סימן פון זיי נישט איבערגעלאָזט. דערנאָך האָט ער לאַנג
געפוצט די שטיוול, אַרויסגענומען די הויזן פון די כאַליעוועס און זיי אַריי-
בערגעוואָרפן איבער די שטיוול, עס זאָל אויסזען ווי ער טראָגט שיד, דייטש-
מעריש. ער האָט זיי גוט געצויגן, די הויזן, זיי זאָלן זיך אויסקנייטשן פון
שטענדיקן זיצן אין כאַליעוועס. שטיל, אין אַ זייטיק געסל, האָט ער זיך
אַריינגעכאַפט אין אַ קראַם און געקויפט זיך אַ שטייף קעלנערל מיט אַ
שוואַרץ שניפסל, וואָס זעט אויס ווי אַ פליענדיק שוועלבעלע. גענוג גע-
שוויצט האָט ער, ביז ער האָט געקאַנט פאַרשפילען דעם שטייפן קראַגן מיט
דעם שניפסל, וואָס האָבן זיך נישט געוואָלט האַלטן אויף זיין חסידישן האַלדן.
די קורצסטע געהאַקטע קאַפּטע, וואָס ער האָט נישט געקאַנט טראָגן צוליב
דער אויסגעוואקסנקייט, האָט ער אַרויפגעצויגן אויף זיך. אַ סאַמעטן וועסטל
מיט רויטע שפרענקלעך, פאַרוואָרפן מיט דער גראַבער גילדענער קייט פון
זיין חתן-זייגער, האָט באַצירט זיין ברוסט. מיט אַ זילבערנעם ציגאַר-טאַש
אין דער קעשענע און מיט אַ שוואַרץ דין שטעקעלע מיט אַ זילבערנעם
קאַפּ אין דער האַנט, האָט ער זיך אַריינגעזעצט אין אַ פאַרמאַכטער דראַשקע,
קיינער זאָל נישט זען סיי זיין הילוך, סיי זיין וועג. האַצקענדיק זיך איבער

די שלעכט-געפלאסטערטע און גריבערדיקע לאדזשער גאסן, איז ער מיט אומרואיקייט און מיט האפענונג גלייכצייטיק, געפארן צו הונצעס פאלאץ. — זאל זיין די בויד אראפגעלאזט, — האט ער געזאגט צום קוטשער, וואס האט געוואלט אויפהויבן די פארבלאטיקטע בויד. לאדזש האט געקאכט, גערודערט, מענטשן האבן זיך געשטויסן אויף די טראטוארן; באלעגאלעס האבן זיך איבערגעווארפן מיט בייטשן און מיט קללות, וואס מען מאכט נישט פריי דעם וועג; ווייבער האבן געקלאגט נאך א לויב; מיליטערישע מוזיק האט געשפילט. שמחה מאיר האט קיין זאך נישט געזען און געהערט. — גיך, וועסט קריגן א ביר-געלט, — האט ער געמונטערט מיטן שפיץ שטעקעלע אין דער בלויער קוטשערישער פלייצע. — לעבעדיקער פארן!...

קאפיטל דריי און צוואנציק

די יונגע הונצעס זענען נאר-וואס אויפגעשטאנען פון שלאף, נאך נישט פארטיק געווען אינגאנצן מיט זייער טואלעט, ווען שמחה מאיר איז פונקט צו דער רגע, פיר אזוייער, געקומען אין פאלאץ. — ווארטן! — האט דער לאקיי ביי דער טיר מער באפוילן ווי געבעטן, קוקנדיק פון אויבן אראפ אויף דעם יונגמאנטיקל, וואס שוין פאר דער טיר האט ער אראפגעצויגן דאס היטל פון קאפ און געקוקט מיט פארבלאגן-דזשעטע בליקן, א פארלוירענער. זיי האבן א גאנצע נאכט פריער געהוילעט, די יונגע הונצעס, ביז פאר-טאג געטרונקען, און זיי זענען איצט געווען שלעכט אויסגעשלאפן, געפילט א ברענונג אויף די הערצער פון פיל וויין און שנאפס. די קעפ זענען זיי געווען לער. נאך לערער זענען ביי זיי געווען די קעשענעס נאך די קארטן. עס איז זיי זייער נישט גוט געגאנגען, די יונגע הונצעס, אין דער נעכ-טיקער הוליאנקע, גארנישט מזלדיק, צוערשט האבן זיי געהאט א דורכפאל אין ליבע. זייט עטלעכע וואכן איז אין קאבארעט „רענעסאנס“ ארויסגעטראטן א יונגע אונגארישע טענצעריין, וואס האט לאדזש גענומען מיט שטורעם. סוחרים, פאבריקאנטן, אפיצירן, באאמטע, פאבריק-אינזשענירן און אפילי וואיאזשארן און האנדלס-אנגעשטעלטע האבן אויסגעפילט נאכט ביי נאכט דעם קאבארעט און מיט הילכיקע קולות און טומלדיקע אוואציעס געשטורעמט דעם זאל, ווען די טענצעריין האט זיך באוויזן. גלייך אין די ערשטע טעג פון אירע אויפטריטן, האבן לאדזשער לעב-יונגען גענומען שיקן איר מתנות און איינגעלאדן אויף וויין צום טיש, כדי זי צו געווינען איידער אנדערע וועלן זי אויסכאפן. די מתנות און בלומען האט די טענצעריין אנגענומען. אבער צוועצן זיך צו א טישל צו אימעצן האט זי נישט געוואלט. נאך ווייניקער האט זי צוגעלאזט צו זיך

אין קליינעם גארדערעאב-צימערל, וואוהין יונג און אלט האָבן זיך געריסן. אַן עלטערע דאַמע מיט נאָך זייער גלאַנציקע אויגן און נאָך גלאַנצנדיקערע בריליאַנטן, האָט שטרענג געהאַלטן וואָך ביי דער טיר און זייער העפלעך, אָבער זייער פעסט, אָפגעטריבן אַלעמען.

אין אַ געמיש פון אונגאַריש, דייטש, פראַנצויזיש און רוסיש, האָט זי געבעטן נישט שטערן דער טאַכטער אירער.

— נאָ, נאָ, — האָט זי פאַרהאַלטן מיט די הענט, — מען קאָן נישט, מיין טאַכטער טוט זיך איבער. נישט אַריינגיין!...

טאַמער האָבן די היציקע יונגעלייט זיך שטאַרק אינגעשפאַרט, האָט זי אַרויסגערופן אַ שוואַרצן דינעם קרענקלעכן יונגמאַן, וואָס האָט פונקט אַזוי ווי די דאַמע גערעדט אין עטלעכע שפראַכן מיטאַמאַל. אַט דער קרענקלעכער יונגערמאַן, אויסגעפּוצט שטענדיק ווי צו דער חופּה, אין אַ פראַק און אין ווייסע וועש, האָט מיט אַ דינער שוואַכער און געהיימניספולער שטימ, פאַרבויהנדיק זיך טיף, געבעטן זיך פונאַנדערגיין.

— מאַסיע, — האָט ער שטיל גערעדט, — מיין פרוי בעט זי לאָזן צורו. זי איז מיד פון טאַנצן, און באַלד האָט זי ווידער אַן אויפטריט...

די שטילע רייד פון קרענקלעך-שוואַרצן יונגמאַן האָבן זייער געווירקט אויף די אַנגרייפנדיקע מענער. זיי זענען געהאַרנכטאָם אַוועק פון דער טיר, אָבער דאָס האָט נאָך מער אַנגעצונדן אַ פייער פון ליבע און לוסט צו דער יונגער טענצערין, וואָס טאַנצט אַזוי פאַרפירעריש, צינדט אָן די בלוטן און לאָזט נישט צו צו זיך, לאַדזש איז צו אַזעלכע טענצערינס נישט גע-וואוינט געווען.

אַז די קליינע פיש מיט זייערע קליינע מתנות האָבן קיין דערפאַלג נישט געהאַט, האָבן די לאַדזשער גרויסע העכט, די רייכע פאַבריקאַנטישע זין, פרויברט גליק מיט גרויסע מתנות, מיט בריליאַנטן און פערל. די טענצערין האָט די מתנות אין די אַטלעסענע שעכטלעך אַנגענומען, אָבער די בייגעלייגטע וויזיט-קאַרטלעך און די איינלאַדונגען צו עסן אַוונט-ברויט צו-זאַמען האָט זי אָפגעוואַרפן. גלייך נאָך איר אַרויסטריט, האָט זי זיך אַנגעטאַן זייער באַשיידן, און אין דער באַגלייטונג פון דער עלטערער דאַמע אין איין זייט און פון דעם קרענקלעכן אויסגעפּוצטן יונגמאַן אין דער צווייטער זייט, איז זי אַוועק צו זיך אין האַטעל אויף פיעטראָווער גאַס.

— אוממעגלעך, ס'וועט נישט גיין, — האָט דער קאַבאַרעט-דירעקטאָר אָפגעזאַגט די פאַרליבטע פאַבריקאַנטישע זינדלעך וואָס זענען געקומען צו אים בעטן פראַטעקציע ביי דער טענצערין. — זי רירט זיך נישט אָן דער מוטער און אָן דעם מאַן. איך וואָלט אַלץ געטאַן פאַר מייע געסט, נאָר ס'גייט נישט.

— אויסגעשלאָסן, מייע געערטע הערן, — האָט דער מעטר ד'האַטעל אין גרינעם פראַק אַוועקגעמאַכט טראַגיש מיט די הענט. — זיי האָבן פאַראַרדנט

קיינעם נישט אריינצולאָזן. זיי גייען גלייך שלאָפן, ווי זיי קומען אַהיים, פירן זיך זייער לייטיש, גאַרנישט ווי קאַמעדיאַנטן...

די לאַדזשער גאַלדענע יוגנט איז געווען אויסער זיך. אין לאַדזש זע-נען קיין סודות נישט געווען. מען האָט געוואוסט גענוי, וויפל וועמען עס האָט געקאָסט יעדע מתנה, וואָס מען האָט אַריינגעשיקט צו דער טענצערין, פונקט ווי מען האָט געוואוסט גענוי דעם אָפּשניט, וואָס מען האָט פון דער מתנה-אַנגעמערין געכאַפט. איינער דעם אַנדערן האָט גערייצט, אויסגעלאָכט. פאַבריקאַנטן האָבן פאַרלאָזט זייערע געשעפטן, מענער זייערע היימען. נאַכט נאָך נאַכט איז מען געזעסן אין "רענעסאַנס", געטרונקען, אַפלאַדירט, גע-שיקט בלומען, נאָר גאַרנישט איז דערפון אַרויסגעקומען.

— אַ הייליקע, — האָבן דייטשן געזאָגט. — אַ נאַנע...

— אַ רביצין, — האָבן יידן געחזוקט.

באלד האָבן אַנגעהויבן אַרומגיין לעגענדעס וועגן דער טענצערקע, גויים האָבן געהאַלטן, אַז זי איז אַן אונגאַרישע גרעפּין, וואָס איז אַנטלאָפּן פון דער היים צוליב איר ליבע צו אַט טאַקע דעם קרענקלעכן יונגמאַן, וואָס דער פאַטער אירער, דער גראַף, האָט נישט געוואָלט קענען. די עלטערע דאַמע איז טאַקע דעם יונגמאַנס מוטער, וואָס רופט איר שוור "טאַכטער". יידן האָבן אויסגעפונען, אַז זי איז גאַר אַ רבישע טאַכטער פון גאַליציע, וואָס איז אַנטלאָפּן פון דער היים צוליב דעם אונגאַרישן געליבטן אירן, וועלכער האָט זי געמאַכט פאַר אַ טענצערין. אַפיקורסים האָבן געפונען, אַז דאָס איז נישט מער ווי אַ באַנדע שווינדלער, וואָס פאַרשטעלן זיך פאַר אייגענע, שפּילן אין צניעות, כדי אַריינצונאַרן יאָלדן און אַרויסציען ביי זיי די פאַר רובל. לאַדזש איז נישט געווען רואיק, אומעטום האָט מען פון איר גע-רעדט. לאַדזשער ווייבער זענען געווען באַליידיקט, אינטריגירט. גיין אין קאַבאַרעט האָבן זיי נישט געקאָנט. אַנשטענדיקע ווייבער האָבן זיך נישט נאָר אין קיין קאַבאַרעט, נאָר אַפילו נישט אין קיין רעסטאָראַן און אין קיין קאַפע געוויזן. האָבן זיי געשפאַצירט שעהן לאַנג איבער דער פּיעטראַקאווער גאַס, כדי צו זען די, וועגן וועלכער די מענער רעדן אַזויפיל, און זען אין וואָס עס ליגט איר רייך.

ענדלעך זענען די לעגענדעס וועגן דער טענצערין אַריבער ביז צו די הונצעס אין פאַלאַץ אַריין. געבראַכט זיי האָט דער שווייצאַרישער כעמיקער פון הונצעס פאַבריק, דער איינציקער, מיט וועמען די טענצערין פלעגט זיך אויסטענהן, כדי צו איבן זיך אין פראַנצויזיש. און גלייך האָבן זיך ביי אַלע ברידער אַנגעצונדן די בלאַנדע פּול-בלוטיקע קעפּ.

— קוואַטש, — האָבן זיי געזאָגט. — ביי אונדז וועט זי שוין גיין... אַהאָ!...

זיי האָבן נישט געהאַט בדעה צו קאַנקורירן מיט דער לאַדזשער גאַל-דענער יוגנט. עס איז זיי נישט אַנגעשטאַנען צונויפצוקומען זיך מיט אַט די אַלע סוחריםלעך, וואָיאַזשאַרן און משרתים אין קאַבאַרעט. זיי האָבן אַנ-געזאָגט, מען זאָל קיינעם נישט אַריינלאָזן, און בלויז אַ געקליבענעם עולם

איינגעלאדן אויף אַװנט-ברויט אין „רענעסאַנס“, עטלעכע רוסישע העכערע אַפֿיצירן, עטלעכע געציילטע רייכע פּאַבריקאַנטישע זין, אַ פּאַר פּוילישע אַדעל־לייט פּון די נאַענטסטע גיטער און דעם פּראַנצווין, דעם כעמיקער פּון פּאַר־טערס פּאַבריק, וואָס האָט זיי פּון דער טענצערין דערציילט. יעדער פּון די ברידער האָט גלייך בסוד פּאַר די אַנדערע ברידער אָנגעגרייט זיך אַ היפשע מתנה, אַן עטלעכע־קאַראַטיקן בריליאַנט, כדי צו געבן אים דער טענצערין, ווען ער וועט זי די אַנדערע פּון אונטער דער נאַז אַרויסנעמען אין צוועגרייטן קאַבינעט.

דער אַװנט איז געווען אַ פּריילעכער, אַ לוסטיקער. דער דירעקטאָר אַליין איז געשטאַנען פּאַר דער טיר און נישט אַריינגעלאָזט קיינעם אין קאַבאַרעט. די קעלנער אין די פּאַבריקן האָבן וואונדערבאַרע עסנס דערלאָנגט, די טייער־סטע וויינען. די טענצערין האָט ווי אַ שלאַנג זיך געדרייט אין אירע ליידנ־שאַפטלעכע טעגן, פּאַרפירערישע אויגן געוואָרפן, גערייצט, געלאָקט מיט יעדער גליד פּון איר געטאַקטן קערפּער. דערביי האָט זי דאָס מאָל געמאַכט אַן אויסנאַם און אָנגענומען די איינלאָדונג פּון די הונצעס צו עסן מיט זיי אַװנט־ברויט צוזאַמען. אַבער ווי גיך עס האָט זיך אָנגעהויבן, אַזוי גיך האָט עס זיך פּאַרענדיקט. זייער מיאוס פּאַרענדיקט פּאַר די דריי ברידער.

ווי אמתע דייטשן, וואָס ווייסן מער אין געוואַלט ווי אין פּאַליטיק, האָבן די דריי ברידער זייער גראַב אָנגעהויבן קעמפּן צווישן זיך וועגן עראַבערן די, וואָס האָט גאַנץ לאַדזש אַפּגעזאָגט.

— הונדערט רובל פּאַר דעם ערשטן קוש, — האָט איין הונצע אָנגעבאַטן.

— צוויי הונדערט! — האָט אים דער צווייטער הונצע אויסגעדונגען.

— דריי הונדערט! — האָט דער דריטער אַפּגעשלאָגן ביידע ערשטע.

די טענצערין האָט געשמייכלט. איר מאַן, דער קרענקלעכער און אויס־געפּוצטער, איז געזעסן אַ שווייגנדיקער און אַ פינצטערער.

אַז די טענצערין האָט די אַנעבאַטענע סומען נישט אָנגענומען, זענען די הונצעס נאָך מער צעקאַכט געוואָרן.

— שאו מאָל, קליינע, — האָט איין ברודער געזאָגט אַ בליץ־געבנדיק מיט

אַ בריליאַנטן פינגערל, — ווען דו ווירסט איין נעטעס מעדעל זיין, דאָ בעקאַסט דו עס.

— ניין, צו מיר, — האָט דער אַנדערער איבערגעשלאָגן, וויזנדיק אַ

גרינעם איידל־שטיין אויף אַ שוואַרצן פּאַן.

— דאָס איז אַלעס יוקס קעגן מיין פּערל, — האָט דער דריטער קאַנקורירט.

און נישט וואַרטנדיק אויף קיין ענטפּער, האָט ער גענומען אַנטאָן דעם פּערל אויף דער טענצערינס האַלדז, פּאַרקריכנדיק איר מיט דער האַריקער האַנט אין דעקאַלט.

— מאַסיע, האַלטן זיך אַרטיק! — האָט דער קרענקלעכער אויסגעפּוצ־

טער יונגעראַן, געזאָגט, אויפשטעלנדיק זיך פּון דער שטול.

— אך, נאך הונדערט רובל דערצו! — האָט דער צעקאָכטער הונצע געענטפערט לאַכנדיק.

— מאָסיע, די מינוט זאָלט איר זיך אַנטשולדיקן! — האָט דער קרענק־ לעכער יונגערמאַן באַפוילן, קוקנדיק מיט שטאַרע אויגן.

— ווען עס איז ווייניק, גיב איך צוויי הונדערט, פינף הונדערט! — האָט דער לאַכנדיקער דייטש געענטפערט און נאָך פעסטער צוגעצויגן די טענצערין צו זיך.

דאָ האָט דער קרענקלעכער יונגערמאַן זיך אויסגעצויגן, געוואָרן טאַפלט גרויס און ביינערדיק און דעם לאַכנדיקן דייטש אַזאַ פאַטש געגעבן, אַז די גלעזער וויין אויפן טיש האָבן גענומען טאַנצן.

די הונצעס זענען אַ וויילע געבליבן זיצן מיט אָפענע מיילער. דאָס ערשטע מאָל, ווי אימעצער האָט אויף איינעם פון זיי אויפגעהויבן אַ האַנט, און נאָך דערצו אַזאַ איינער, אַ מאַן פון אַ קאַבאַרעט־טענצערין. נאָך עטלעכע סע־ קונדן צעטומלטקייט, האָבן זיי זיך אַלע גלייך אַ ריס געטאַן פון די ערטער. כדי דעם פאַרשוין צו צעטרעטן, אָבער שוין איז יענער, צוזאַמען מיט זיין ווייב און דער עלטערער דאַמע, געהאַט אַרויס פון קאַבאַרעט. נאָך זיי איז נאָכגעלאָפן דער דירעקטאָר, מאַכנדיק פאַרצווייפלט מיט די הענט.

פאַר כעס האָט דער געשלאָגענער הונצע צעבראַכן אַלע גלעזער פון טיש, אויסגעהאַקט מיט אַ פלאַש דעם גרעסטן שפּיגל און באַגאַסן דעם דירעקטאָרס ווייסן גאַרס פון העמד מיט דעם ערשטן בעסטן גלאַז וויין, וואָס איז אים געשטאַנען אונטער דער האַנט.

— מער וועט מיין פוס אין דעם חזיר־שטאַל נישט איבערטרעטן, — האָט ער געשריגן און געוואָרפן באַנקנאַטן אויף דער ערד דעם פאַרנויגנדיקן דירעקטאָר.

כדי צו פאַרטרייבן די שטימונג, האָבן די אָפיצירן גענומען די מיליאָ־ נערישע זין אויף אַ שפּאַציר הינטער דער שטאַט, צום לאַגער אַרויס. דאָרטן האָט מען אַ סך געטרונקען, געגאַסן אין זיך אַן אַ שיעור און פאַרביסן מיט קאָרטן.

— ווער עס האָט מיסערפּאָלג אין ליבע, האָט מזל אין קאָרטן, — האָבן די אָפיצירן געשפּאַסט.

די הונצעס האָבן געשפּילט ווילד, געוואָרפן מיט געלט; אָבער קיין מזל צו קאָרטן האָבן זיי נישט געהאַט, נאָך ווייניקער ווי צו ליבע פריער. די אָפיצירן האָבן כסדר געוואונען.

פאַרטאָג האָט מען די הונצעס, צערייזטע, באַזויפּענע, אָפּגעפירט אַהיים. אין די פּראַקן און אין שטייפּע וועש זענען זיי אויף די טעפּיכער אַנידערגע־ פאַלן און אַנטשלאָפן געוואָרן. אויפגעכאַפט האָבן זיי זיך ערשט צו מיטאַג, בייזע, אויפּערעגטע, פול מיט קאַצניאַמער נאָך די נעכטיקע מיסערפּאָלגן. זיי האָבן געשלאָטן, געזידלט, געשלאָגן די לאַקייען, וואָס האָבן זיך איבער־

געטאן. זיי האבן געדענקט אן דעם פאטש, געטראכט מיט ביטערניש וועגן דעם, ווי גאנץ לאדזש וועט שוין איצט וויסן וועגן זייער מפלה. דערצו האבן זיי אויך געדענקט איצט, ווי מיאוס זיי האבן זיך פארשפילט. שיינע טויזנטער רובל האבן זיי געדארפט צאלן, און וואס גיכער. די אפיצירן האבן א ליאדע טאג געדארפט אוועק מיטן לאגער און מען האט זיי גע- מוזט אפצאלן דעם קארטן-חוב וואס גיכער. ביים פאטער איז געווען שווער צו מאנען. זיי זענען מיט אים געווען ברוגז א היפשע צייט, אלץ צוליב דעם באראן-טיטול, אויף וואס ער האט נישט געוואלט געבן קיין צע- בראכענעם פעניג.

אין אט דער צייט איז דאס אנגעקומען שמחה מאיר אין פאלאץ, א פאררויטלטער, א צעטומלטער פון דער ארומיקער רייכקייט און פריציש- קייט, א פארלארענער און דאך א האפערדיקער, פול מיט גלויבן אין זיך און אין דער שטאט לאדזש.

אין דער ערשטער מינוט, אז דער אויסגעפוצטער דינער האט זיי איבערגעגעבן וועגן דעם קאפטאן-ייד, וואס ווארט ביי די טרעפ, האבן הונצעט זין נישט געדענקט גאר, אז זיי האבן אימעצן באשטעלט אויף אט דער שעה. — שמייסע איהן העראוס, דען שוויינען-יוד! — האבן זיי באפוילן.

אבער דער אויסגעפוצטער דינער, וואס האט שוין באצייטנט געקריגן א טרינק-געלט פון שמחה מאירן, האט זייער פארויכטיק גענומען דערצילן די הערן, ווער דער ייד איז און אז זיי, די הערן אליין, האבן אים באשטעלט, האבן זיך די הונצעט ערשט דערמאנט אין דעם בריוו און אים געהייסן אריינפירן.

אויפגענומען האבן די הונצעט שמחה מאירן אין באסיין, באדנדיק זיך אין קאלטן וואסער נאך דער מידער נאכט. שמחה מאיר האט זיך זייער זייטיק אריינגעשלייכט איבער די פיל צימערן, קוקנדיק מיט פארויכטיקע בליקן אויף דעם ריזיקן וואלף-הונט, וואס האט אים כסדר באגלייט און מיט ווייניק צוטרוי געשמעקט צו זיין פארקירצטער קאפאטע, וואס איז פאר אים, דעם הונט, נאך אלץ צו-לאנג געווען.

— גוט מארגן, געערטע הערן, — האט שמחה מאיר זיך געגריסט און פארנויגט פאר די דריי נאקעטע פארשווינען, וואס דינער האבן זיי געגאסן וואסער אויף די קעפ. קיינער האט אים נישט געענטפערט. שמחה מאיר האט זייער נישט דרייסט און פארשעמט געקוקט אויף די צעוואקסענע נא- קעטע קערפערס פון די גויים, וואס האבן גאר קיין בושה נישט, און ער האט געדרייט דאס היטל אין דער האנט. ער האט גארנישט געוואוסט, וואס צו טאן מיט דעם היטל זיינעם. אז די נאקעטע פארשווינען האבן זיך געלאזט איינ- הילן אין די באד-ליילעכער פון די דינער, האבן זיי באטראכט דעם יונג- מאנטשיק אין דער קאפאטע מיט ביזע אויגן.

— זי, — האט דער עלטסטער געזאגט צום פרעמדן, — דאס זענט איר א זון פון דעם אלטן אשקענאזי, אונדזער פאטערס הויף-ייד?

- יאָ, — האָט שמחה מאיר געענטפּערט, — מיין פּאָטער איז גענעראַל-פּאַרטעטער פּון דער פּאַבריק.
- און איר ווילט אונדזער הויף-ייד זיין? האָ...?
- איך וויל מיין געלט לאַקירן ביי די הערן, — האָט שמחה מאיר גע-ענטפּערט.
- פּאַרמאַגט איר פיל?
- וויפל די הערן וועלן ווינטשן, — האָט שמחה מאיר אָנגעבאַטן.
- אַ, — האָבן אַלע מיטאַמאַל אַרויסגעזאָגט.
- דער עלטסטער הונצע האָט אַרויפגעוואָרפן אין דער הויך מיט אַ שאַקל אַלע זיינע בלאַנדע שקאַזישע האָר און אָפּגעטרייסלט זיך פּון וואַסער, ווי אַ הונט נאָך אַ באַד.
- אָבער מיר ווייסן נישט, ווען מיר וועלן קאָנען צאָלן.
- איך קאָן וואַרטן, — האָט שמחה מאיר געענטפּערט.
- אונדזער פּאָטער דאַרף דערפּון נישט וויסן.
- איך קאָן האַלטן אַ סוד, — האָט שמחה-מאיר געזאָגט.
- מיר רעכענען נישט צו קאָנען צאָלן פּריער, ביז דער אַלטער וועט שטאַרבן. מיר קאָנען נישט וויסן, ווי לאַנג ער וועט לעבן.
- איך האָב געדולד, — האָט שמחה מאיר געענטפּערט.
- מיר דאַרפן איצט פיל געלט, שוין באַלד דאַרפן מיר עטלעכע צענד-ליק טויזנט רובל. שפּעטער וועלן מיר דאַרפן נאָך.
- איך בין שטענדיק גרייט צו דינען די הערן, — האָט שמחה מאיר געענטפּערט דרייט, כאַטש ער האָט גאָר אַליין נישט געוואוסט, וואו ער וועט נעמען אַזויפיל געלט, — איך וועל נאָר בעטן די הערן מיר צו געבן פּריער אַ טערמין פּון אַ וואַך צייט...
- דאָס גייט, — האָט דער האַלב-נאַקעטער דייטש געזאָגט, מאַכנדיק גימנאַסטיק מיט די הענט, — אָבער איצט דאַרפן מיר שוין געלט, נאָך מאַרגן. אַדיע!
- שמחה מאיר איז אַרויס אַ צעטומלטער, אַ דערדריקטער פּון דייטשס אויפנאַמע, אָבער צוזאַמען דערמיט אַ זיכערער און אַ צופרידענער. דער לאַך אין דער פעסטונג איז געווען געמאַכט. אמת, דערווייל קומט נאָך אויס קריכן דורך דעם לאַך אויף אַלע פיר, אָבער דאָס איז אַלעמאַל אַזוי פּון אָנהויב, האָט שמחה מאיר געוואוסט. יעדער אָנהויב איז שווער, זאָגן די חכמים, אָבער קלוג איז דער, וואָס זעט ווייטער, וואָס זעט דאָס. וואָס דאַרף שפּעטער קומען. און אז עס וועט שפּעטער קומען עפעס אַנדערש, איז שמחה מאיר זיכער געווען. קיינמאַל נאָך האָט ער נישט געפילט אַזויפיל קראַפט אין די הענט, אַזויפיל זיכערקייט און גלויבן אין זיך, ווי איצט, גייענדיק אויף דער ברייטער הינטערשטאַטישער פּאַרשטויבטער גאַס, לענגאויס דעם רויטן פּאַבריק-פּאַרקאָן פּון היינץ-הונצע. קיינמאַל זענען נאָך אים נישט געווען אַזוי נאָענט די הויכע אַרויסשטאַרטשענדיקע קויענס, וואָס שוואַרצן

דעם הימל. עטלעכע אַרבעטער זענען פאַרביי און אים פאַרטשעפעט, בילנדיק ווי הינט.

— מאַישע, נייע באַיטשע, — האָבן זיי געלאַכט, — איי וויי!

נאָר שמחה מאיר האָט זיי נישט געהערט. דער קאַפּ זיינער איז געווען הויך, אָנגעשפּאַרט העט, העט, ביי די שפיץ הויכע פאַבריק־קוימענס. מיט דער זעלבער שנעלקייט און אייפער, ווי ער איז אַריין באַלד נאָך דער חתונה זיינער אין דעם שווערס וועבעריי, איז ער איצט אַרויס דערפון. ער האָט נישט אויסגעווארט אויף קיין בעסערע באַדינגונגען ביים פאַרקויפן, ער האָט אַרונטערגעלאָזט אונטער דעם פרייז, אַבי קריגן געלט וואָס פריער און צושטעלן עס צו די הונצעס צום טערמין. ער האָט געליען געלט אויף העכערע פּראָצענטער, פאַרזעצט זיך, פאַרשאַכערט, און טויזנטער נאָך טויזנטער צונויפגעשטעלט. ער איז אויך פּלוצלונג געוואָרן גאָר נאָענט מיט די יונגע־לייטלעך, די קעסט־איידעמלעך אין חסידים־שטיבל, וואָס ער האָט אַ צייט נישט געוואַלט קענען, און איינגערעדט זיי איינצולייגן ביי אים זייערע נדנבס, פאַרוואָס זיי וועלן ווערן גוטע שותפים צו זיינע געשעפטן, וואָס ער דאַרף מאַכן, און אַ סך געלט פאַרדינען. פונקט אַזוי האָט ער גענומען זיך חברן פּלוצלונג מיט זיינע שוואַגערס, די מאַנען פון זיינע אויסגעגעבענע שוועסטער, די קעסט־קינדער, וועלכע ער פּלעגט פריער קיינמאָל פאַר די אויגן נישט אַנקוקן. מיט די קונציקסטע ווערטער, מיט אַ סך זיסע ריידעלעך, וואָס האַניק טריפט פון זיי און זיי לייגן זיך מחיהדיק אויפן האַרץ, דרינגען אַריין און דערוועקן אַ לוסט צו פאַרדינסטן, גליקן, האָט ער איבערגערעדט די חסידישע שוואַגערס זיינע און די שוועסטער, זיי זאָלן זייערע נדן־געלטער אַריינלייגן צו אים אין די מסחרים אַריין.

— איך קאָן נאָך נישט זאָגן דערווייל וואָסער געשעפט דאָס איז —

האָט ער איינגערוימט, — ס'איז אַ סוד, נאָר איך זאָג אייך צו, אַז מ'וועט. מיט גאָטס הילף, שיינ פאַרדינען, אַ פעטן ביין אַפּלעקן. איך וועל מיין אייגן בלוט און פלייש קיין עוולות, חלילה, נישט טאָן.

און אַז עס איז נאָך אַלץ געווען ווייניק, האָט ער גאָר גענומען דעם שירעם און דעם פאַרטפעל, ווי שטענדיק, ווען ער האָט אַ וויכטיקע זאָך דורכצופירן, און אַריבערגעפאַרן קיין וואַרשע צו יעקב בנומען אַ ביסל. צוויי טעג האָט שמחה מאיר געפּרעגלט זיך אין אייגענער זיסקייט אין ברודערס רייכער דירה ביי ר' קלמן אייזן אין הויז. ער האָט אַזויפיל בריהשקייט און חכמה אַרויסגעבראַכט, אַז אַלע, פון זיין אייגענער שוועגערין ביז אַלע זיין ר' קלמןס, די גרויסהאַלטער און מרוקעס, האָבן פון אים געלעקט די פינגער.

— אַן עילווישער קאַפּ, — האָט מען וועגן אים געזאָגט, — תורה און

סחורה צוואַמען.

אַפילו דעם ברודערס שווער, וואָס האָט מורא פאַר אַלעמען און גייט זיך זיין וועג, האָט זיך פאַרשטאַנען אויף זיין איידעמס ברודערס מעלות.

— מילא, יאך בין דאך נישט קיין ברידעת, — האָט ער ווי שטענדיק וועגן זיך געזאָגט, — נאָר יאָך גיי אויס פאַר דעם שמחה מאירן.

ער האָט געהאַט אַ כוח, דער שמחה מאיר. פונקט ווי ער האָט געקאָנט אַרומגיין אָן אָפּגעזונדערטער און נישט דערקענען קיין מענטשן, ווען ער דאַרף אים נישט, אַזוי האָט ער געקאָנט פּלוצלונג ווערן ווייך, זיס, צוגעלייגט, האַרציק און האַניקדיק, ווען ער האָט צו אימעצן געדאַרפט. ער האָט אַ שטיין געקאָנט איבעררעדן, ווען ער האָט זיך פאַרלייגט אויף עפעס. עס האָט אים קיינמאַל נישט אויסגעפעלט נישט קיין קלוג וואָרט פון די חכמים, נישט קיין פאַלקס־ווערטל, נישט קיין שכלדיקע, איבערצייגנדיקע הבטחות, וואָס דרינגען אַריין אין מענטשלעכע הערצער. גיכער ווי ביי וועמען־עס־איז, האָט מען געקאָנט עפעס פּוועלן ביי יעקב־בונמען. ער האָט גלייך פאַר־געסן אָן אַלע עוולות, אָן אַלע טענות צום ברודער. אַ פּריילעכער, אַ לוסטי־קער, וואָס האָט ליב אַליין הנאה האָבן און אַז אַנדערע זאָלן הנאה האָבן, וואָס קאָן נישט פאַרטראָגן קיין ברוגז, קאָן נישט האַלטן לאַנג קיין תּרעומות, איז ער צום ברודער באַלד צוגעזאָטן געוואָרן און אים געגעבן געלט פאַר זיינע געשעפטן, וויפּל נאָר ער האָט ביי אים געבעטן.

שמחה־מאיר האָט, אמת, געקאָנט קריגן אויף די וועקסלען פון די יונגע הונצעס געלט אָן אַ שיעור ביי רייכע פּראָצענטניקעס, אָבער ער האָט דאָס נישט געוואָלט. עס האָט נישט געטויגט, נישט פאַר די הונצעס, אַז זייערע וועקסלען זאָלן אַרומקריכן צווישן מענטשן, נישט פאַר שמחה מאירן. ער האָט נישט געהאַט בדעה אימעצן אַריינצולאָזן צו זיי אין פּאַלאַץ אַריין. ער האָט געדאַרפט זיין אויסשליסלעך אַליין זייער פאַרטרויאונגס־מאַן און געלט־געבער. און ער האָט נישט גערוט, קוים אַריינגעכאַפט דאָס עסן ביים טיש, וואו ער האָט מער גערעכנט ווי געגעסן; ער האָט אָפּגעכאַפט דאָס דאַוונען, אָפּגעוויקלט די רצועות פון דער האַנט נאָך איידער ער האָט זיי אַרומגע־וויקלט און געלאָפּן זאַמלען געלט.

צו דער מינוט האָט ער צוגעשטעלט די יונגע הונצעס די ערשטע געל־טער, צו דעקן זייערע קאַרטן־חובות און אַנדערע אויסגאַבן. זיי האָבן אים געגלויבט, ווען ער האָט זיי די ערשטע געלטער געבראַכט.

— זייער נעט, זייער, — האָבן זיי געזאָגט, אונטערשרייבנדיק זיך נאָכ־לעסיק אויף די וועקסלען איינער נאָכן אַנדערן.

אַז זיי האָבן אַראָפּגעפּטרט די ערשטע היימישע חובות פון זיך, האָבן זיי גענומען טאָן אַ תּכלית־זאך, אַליין, פאַר אייגענע געלטער אויסצופּוועלן דורכן פּעטראָקאווער גובערנאַטאָר אין פעטערבורג דעם באַראַן־טיטול פאַר זייער פּאַטער, כדי אים איבערצונעמען בירושה נאָך איידער דער אַלטער שטאַרבט. זיי האָבן געוואוסט, אַז זיי וועלן זיך זייערע אויסגאַבן אָפּנעמען. זאָל נאָר דער אַלטער צומאַכן אָן אויג. פּונקט אַזוי האָט געהאַט בטחון שמחה מאיר, וואָס האָט פאַר זיינע געלטער די זאך אַראַנזשירט. צו דער

מינוט האָט ער געבראַכט צו די הונצעס אין פּאַלאַץ די שווערע טויזנטער וואָס זענען דערצו נויטיק געווען.
 דער פּיעטראַקאווער גובערנאַטאָר האָט וואָס אָפּטער איבערגעלאָזט איצט זיין גובערניע אין דער האַנט פון זיי געהילף און אויף הונצעס הוצאות גע- פּאַרן קיין פּעטערבורג.

קאַפּיטל פיר און צוואַנציג

דער באַל אין הונצעס פּאַלאַץ לכבוד דעם טיטול באַראָן, וואָס דער אַל- טער פּאַבריקאַנט האָט געקריגן פון זיין מאַיעסטעט דעם זעלבסטהערשער פון רוסלאַנד און קעניג פון פּוילן פּאַר זיינע גרויסע אינדוסטריעלע פּאַר- דינסטן פּאַרן פּאַטערלאַנד, האָט צוגעצויגן דאָס רייכסטע און מעכטיקסטע פון לאַדזש און דער אומגעגנט.

ער האָט דורכגעפירט זיינס, דער פּיעטראַקאווער גובערנאַטאָר. פּלוצלונג ווי אַ שטיין אין קאָפּ האָט דער אַלטער הונצע געקריגן אַן אַלערהעכסטע ידיעה, אַז פון זיין חסד פון זיין מאַיעסטעט ווערט אים מיטגעטיילט, דאָס פּאַר זיינע פּאַרדינסטן פּאַרן לאַנד און זיין וואוילשטאַנד ווערט אים צו- געטיילט דער כבוד צו טראָגן דעם טיטול באַראָן, וואָס גייט איבער בירושה צו זיינע קינדער ביז דור דורות.

הונצע האָט גלייך פּאַרשטאַנען, אַז דאָס האָבן די זין זיינע אָפּגעטאָן קעגן זיין ווילן, אַז זיי האָבן ערגעץ אָן זיין דערלויבעניש אַ סך געלט גע- לייען דערויף. ער איז געווען ביי, געקלאַפט מיט זיין האַריקער באַלמעלאַ- כעשער האַנט אין די טישן, געשריגן, אַז ער וועט די ראַץ-יונגען אַנלערנען. אָבער נישט אָננעמען אַ מאַיעסטעטישע גענאָד האָט מען נישט געקאַנט. עס איז געבליבן נישט אַנדערש, ווי צו באַדאַנקען דעם גובערנאַטאָר פּאַר זיין חסד און זיך גרייטן אָנצונעמען דעם טיטול מיט ערע און מיט גרויס- קייט, ווי עס פּאַסט פּאַר דעם הויז הונצע. דער באַל צוליבן אָננעמען די מאַיעסטעטישע מתנה האָט געדאַרפט געפראוועט ווערן ביי הונצען אין פּאַלאַץ, אין די אויגן פון די רייכסטע, אַדעליקסטע און מעכטיקסטע, וואָס די געגנט אַרום פּאַרמאַגט. און הונצע האָט אַרויסגערופּן ביידע טעכטער זיינע, די באַראַנעסעס, זיי זאָלן, לויט זייערע אַדעליקע געוואוינהייטן, דורכ- פירן די זאך. די טעכטער, צוואַמען מיט די זין, האָבן אַ סך מי און געלט אַריינגעלייגט, כדי דורכצופירן דעם גרויסן באַל, וואָס עס שטייט אָן פּאַר די נייע אַדל-לייט פון הויז באַראָן הונצע.

שוין מיט עטלעכע חדשים פריער האָט מען באַנייט דעם פּאַלאַץ ביי דער פּאַבריק. דער פּאַלאַץ איז נאָך אייגנטלעך געווען פריש ניי כמעט, מען האָט נאָר בלוז געדאַרפט אַראַפּנעמען דעם פּריערדיקן סוחרישן צייכן, וואָס הונצע האָט געלאָזט אויפן טויער אויסשניצן, צוויי בערדיקע נאַקעטע

גערמאנער מיט פייגנבלעטער אויף דער שאַנד און מיט שפּיזן אין די הענט, און אויסשניצן דעם נייעם אַדעליקן הערב — אַ שטייענדיקער בער, וואָס שפּאַרט זיך אָן מיט ביידע פּאָדערשטע פּיס אָן אַ קרומען צלם. אָבער הונצעס קינדער האָבן געוואָלט, צוזאַמען מיט דעם נייעם טיטול, אַלץ באַנייען, גאַרנישט איבערלאָזן פון פּריערדיקן, פון אַלטן. האָט מען אַראָפּגעבראַכט אַן אַרכיטעקט פון סאַמע מינכען, וואָס האָט דעם פּאַלאַץ איבערגעבויט, אויס-געבויט אין אים אַלערליי טורעמלעך און שפּיצן, אויפן מוסטער פון די דייטשע ריטער-שלעסער, באַצירט מיט העלדישע שטיינערנע פיגורן פון נאַקעטע גערמאַנער, וואָס שלאָגן זיך מיט לייבן און שלאָגען, מיט פּליישיקע פּאַסטושקעס, וואָס קוקן זיך צו צו ליבנדיקע פּי, און מיט עטלעכע צעלאָזענע באַקוס-מיידלעך אין אַ ווילדן טאַנץ מיט בעק און סאַטירן. דאָס אַלץ איז געווען פּאַרפּלאַכטן אין פּיל שטיינערנע וויינטרויבן און בלעטער.

פונקט מיט אַזעלכע פיגורן איז געווען אויסגעשטעלט דער ברייטער צופּאַר צום פּאַלאַץ, ווענסעס, נימפּן, סאַטירן מיט ציגענע פּיס, געטינס מיט צעלאָזענע האָר און מיט פּאַרפּלאַכטענע פּינגער אויף גאַלדענע האַרפּעס, נאַקעטע דאַרשטיקע יינגלעך ביי שפרודלדיקע קוואַלן, בויגן-שיסער און דיקע מלאכים-קינדער מיט גראַבע פּיסלעך און פּאַרהויבענע פּליגלעך, אַלע אין ווייסן מאַרמאָר, האָבן אויסגעפּילט ביידע זייטן וועג, וואָס איז געווען אויס-געפּלאַסטערט מיט גרויסע פּירקאַנטיקע שטיינערנע פּלאַטן און פּאַרפּלאַנצט מיט קוסטן, בלומען און בוימער.

דער נייער הערב, דער בער מיט די פּאָדערשטע פּיס אויף דעם קרוי-מען צלם, איז געווען אומעטום, אויפן טויער פון פּאַלאַץ, אויף די גרויסע דעמבענע געשניצטע טירן אין אַלע צימערן און זאָלן, אויף די קאַרעטעס, אויף די טייערע געשפּאַנען פון די פּערד, אויף די טעלער, לעפל און גאַפּל, אויף די גאַלד-געדרוקטע וויזיט-קאַרטן, אויף די ליוורעיען פון די דינער, אויף די גלאַנציקע צילינדערס פון די גרויס-וואַנצעסדיקע קוטשערס.

אַלץ איז באַשטעלט געוואָרן נייעס. דאָס שווערע טייערע מעבל איז אַרויסגעפּירט געוואָרן און אויף דעם אָרט זענען אַוועקגעשטעלט געוואָרן ריזיקע געשניצטע שאַפּעס, קאַמאַדן, קרעדענצן, טישן און פּאַטעלן פון טייערסטן ניסן-האַלץ, רויזן-האַלץ, מאַהאַן, אַלץ פּול מיט שניצעררייען און פּיגורן, געבראַכט פון מינכען און באַצירט מיט דעם נייעם הערב. די ווענט זענען באַדעקט געווען מיט טייערע זיידנס אין גאַלדענע ראַמען, די סופּיטן האָבן געשוויבלט און געגריבלט מיט סצענעס פון דער גריכישער מיטאַלאָ-גיע, די גרויסע גאַבעלינען מיט די קניענדיקע ריטער צו די פּיס פון פּליי-שיקע שיינקייטן האָבן באַדעקט די ווענט פון סופּיט ביז די פּערסישע טע-פּיכער. די פּאַרצעלייענע קאַמינען, באַוואַכט מיט בערדיקע גערמאַנישע ריטער, זענען געווען אַנגעשטעלט מיט בראַנזענע און מאַרמאַרנע אַפּגוסן פון אַלע קלאַסישע ווערק. יאַפּאַנישע קרוגן, כינעזישע פּאַרצעלייען, בייערישע צעראַמיקן, טשעכישע קרישטאַלן, פּאַרביק ווענעציאַניש גלאַזוואַרג האָבן

געפינקלט פון יעדן ווינקלעלע, פון אלע באגילדטע פאסטומענטן. די קרישטאָ-
 לענע פיל־רעריקע זשיראנדאלן און זילבערנע קאנדעלאברעס האָבן געוואָרפֿן
 העלע ליכט אויף דעם גאָלד, זילבער, קרישטאָל, מאַרמאָר, פאַרביקן גלאַז־
 וואַרג, טייערן האַלץ, אַדאַמאַשעק, פאַרצעליי, העלפאַנדביין און שפיצן.
 די אויסגעפּוצטע לאַקייען מיט די זיידענע פּראַקן, שוואַרצע זאַקן און אין
 לאַק־שיך מיט זילבערנע שנאָלן, ספּעציעל אַראָפּגעבראַכטע פון דייטשלאַנד,
 אויסגעדּרעסירטע און שייַן־געבויטע, זענען געשטאַנען ביי די שווערע רויט־
 פלושענע פאַרטייערן אַזוי שטייף און פאַרגליווערט, ווי די מאַרמאָרנע פיגורן.
 פון אלע זייטן לאַדזש, פון אלע וועגן, וואָס פירן אין שטאָט, האָבן זיך
 געצויגן קאַרעטן מיט אויסגעפּוצטע געסט, געלאַדן צום באל פון באַראָן
 הונצע. עס זענען געקומען דייטשע רייכע פאַבריקאַנטן, געוועזענע וועבער,
 וואָס זענען פונקט ווי זייער קאַלעגע הונצע געקומען דאָ אַהער מיט איין
 פּערדל און איין וועב־שטול, און איצט האָבן זיי געהאַט קויםענס און רובּ.
 פול מיט קנאה אויף דעם באַראָן־טיטול פון דעם אַלטן היינץ, זענען זיי
 געזעסן אין זייערע קאַרעטן צוזאַמען מיט ווייב, קינדער, איידעם און שוורן,
 אויסגעפּוצטע אין די טייערסטע באל־קליידער און סוחריש גערעכנט, וויפּל
 די געשיכטע וועט דעם אַלטן הונצע אַריינטרייבן. און עס זענען געפאַרן יידי־
 שע באַנקירן, בייכיקע און גרויס־וואַנצעסדיקע, עס זאָל צוגעבן זיי פּריציז־
 קייט, פול מיט אומרו פאַר זייער יידישקייט צווישן דער גרויסער פּריציזשער
 געזעלשאַפט. עס זענען געפאַרן פון זייערע גיטער אין עלטערע קאַרעטעס
 אָפּגעקומענע פּוילישע שלאַכטשיצעס, אַדעליקע און גאַליקע אויף די שוואַ־
 בישע כאַמעס, וואָס נעמען צו אין זייער לאַנד דאָס געלט און דעם יחוס ;
 און עס זענען געפאַרן אין זייערע מיליטערישע קאַטשן, אין דריי פּערד גע־
 שפּאַנט, רוסישע מיליטערי־לייט און טשינאוניקעס פון דער נאַענטער גו־
 בערניע־שטאָט. עס האָט געצויגן מיט פאַראַד, מיט טשערקעסן אויף פּערד
 באַגלייט פון ביידע זייטן קאַרעטע, אַרומגערינגלט מיט אַדיוטאַנטן און
 באַאַמטע, דער גובערנאַטאָר אַליין, דער רעזערוו־גענעראַל פּאַן־מילער. דער
 הויפּט־מחותן, וואָס האָט אין די הויכע פּענצטער אין פּעטערבורג פאַרגע־
 שטעלט דעם פאַרדינסטפולן הונצע צו באַאדלען אים.

דער ברייטער צופאַר — באַצירט מיט אַ זיגעס־טויער, מיט דעם נייעם
 הערב, אויסגעצירט אין גרינס און אין בלומען, צוזאַמען מיט אַ ווילקאַמען
 אין געציקלטע גאַטישע בוכשטאַבן, — האָט געגריבלט און געשוויבלט מיט
 קאַרעטן און קאַטשן. קולות פון קוטשערס, קלאַפן פון פּערדישע פּאַדקאַ־
 וועס, הירזשען פון צעלאַזענע אויסגעפּיטערטע פּערד און קנאַלן פון בייטשן
 האָבן זיך געמישט אינאיינעם.

— אַ וועג, אַ וועג מאַכן ! — האָבן די רייכערע און אויסגעפּוצטערע קו־
 טשערס געשריגן מיט גאַווה צו די אַרעמערע און ערגער־אַנגעטאַנענע. — העי !
 בלאַנדע, גראַב־בייכיקע דייטשע פאַבריקאַנטן, פּוילישע גרויס־וואַנצעסדי־
 קע און אַנגעבלאַזענע שלאַכטשיצעס, יידישע שוואַרצהאַריקע און גלאַנציק־פּלי־

כיקע קורץ-געוויקסעקע באנקירן, רוסישע בערדיקע מיליטער-לייט און טשינאוויקעס אין גאלא-אוניפארמס און מיט פולע ברוסטן מעדאלן, דאמען אין לאנגע זיידענע און אטלאסענע קליידער מיט שלעפעס און מיט פעכערס, באהאנגען מיט בריליאנטן, בראשן, שוורן פערל, רובינען, דימענטן, סאפירן אויף די פולע ארעמס, אין די אויפגעטורעמטע, אָנגעקארבירטע קעפּ, אין די אויערן, אויף די פינגער, אין די קליידער, אפילו אויף די שפיצן פון די שיכלעך און אין די פעכערס און לאַרניאַנען, איינגעטונקען אין גאַרנאַסטאַיען און אין שפיצן — האָבן געפינקלט און געגלאַנצט מיט די בליצן פון זייערע אוצרות, מיט דער בלענדקייט פון ווייסן לייב און מיט זיגערשע אָדער האַסנדיקע פייערלעך פון זייערע אויגן.

— ווילקאָמען, ווילקאָמען! — האָט דער אַלטער הונצע אויפגענומען די געסט ביי די טירן פון גרויסן זאַל, צוזאַמען מיט זיין אַלטער פרוי, וואָס האָט זיך געבויגן אונטער דער מאַסע פון גאַלד, בריליאַנטן.

— גראַטולירע, הער באַראָן פיל גליק, באַראָנעסע! — האָבן די געסט געענטפערט פול מיט זיסקייט און האַניק אויף די פאַרצויגענע ליפּן.

אַלע הונצעס זיין, טעכטער, און אפילו די איידעמס, די באַראָנען, זענען געווען אויסגעשטעלט און האָבן אויפגענומען די געסט. הונצעס זיין האָבן זייערע שוואַגערס געדעקט אַלע חובות, אַבי נאָר זיי זאָלן וועלן אַראַפקומען פון זייערע ווייטע ערטער און באַשיינען מיט זייער כבוד די שמחה. עס איז געווען בעסער צו האָבן עטלעכע פריערדיקע באַראָנען אין דער משפּחה צו די איצטיקע פריש-באָאָדלעטע. די איידעמס האָבן מיט זייער אַלטן יחוס גע-דאַרפט פאַרדעקן אַלע אומגעלומפערטקייטן און פּראַסטאַקישע סיורפּריזן, וואָס די אַלטע, נישט-געשיקטע עלטערן, די נייע באַראָנען, וועלן מיט זייער אויפ-פירונג אַריינברענגען. די געסט האָבן גאַרנישט אויפגעהערט צו קומען. דער עלטסטער קאָמערדינער האָט זייער פייערלעך געמאַלדן יעדן גאַסט מיט אַלע טיטולן, וואָס ווער נאָר עס האָט געהאַט. צום לעצט איז געמאַלדן גע-וואָרן דער גובערנאַטאָר אַליין.

דער אַרקעסטער האָט גלייך אויפגעשפּילט דעם רוסישן הימן, אַז גאָט זאָל שיצן דעם צאָר, די מיליטער-לייט האָבן סאַלוטירט מיט אַ מאַפּסישער אָנגעבלאַזנקייט. די הערן און דאָמען זענען געשטאַנען שטיף. אַז דער אַרקעסטער האָט פאַרענדיקט, האָט דער גובערנאַטאָר אויסגערופן דריי מאָל הוראָ פאַר זיין מאַיעסטעט דעם צאָר און פון אַ פאַפּיר אַרויס פאַרגעלייענט די מעלדונג פון דער קייזערלעכער קאַנצעלאַריע וועגן דעם טיטול באַראָן, וואָס ווערט געגעבן דעם אונטערטאָן היינץ הונצע פאַר זיינע גרויסע פאַר-דינסטן פאַרן אַנטוויקלען די טעקסטיל-אינדוסטריע צום וואוילזיין פון פאַר-טערלאַנד. אַלע האָבן אַפּלאַדירט. היינץ הונצע, וועלכער האָט גאַנץ גוט געוואוסט, וויפּל דער גובערנאַטאָר האָט פאַר דעם טיטול גענומען אין מזומנים, איז פונדעסטוועגן זייער גערירט געוואָרן, הערנדיק וועגן זיינע

אייגענע פארדינסטן פארן פאטערלאנד, וואָס זענען אזש אין קייזערלעכן הויף אָפגעשאַצט געוואָרן. ער האָט זיך פונאָדערגעוויינט און פון גרויס צעטומלעניש זיך אויסגעווישט די אויגן מיט די פינגער, ווי אין די אַלטע גוטע צייטן.

אַלע מיטאַמאָל האָבן עס גלייך אויפגעכאַפט און גלייך זיך איבערגעוואונ-
קען זייער דיסקרעט איינער צום צווייטן.

— הורא! בראַוואַ! — האָט דער עולם געיובלט.

דערויף האָט דער באַראָן הונצע געדאַרפט ענטפערן. גענוג לאַנג האָט מען מיט אים איינגעהזרט, ער זאָל נישט אַריינמישן די זאַקסישע פּאַלקס-ווערטער אין זיין רעדן, ער זאָל זיך אויסלערנען אויסנווייניק די רעדע, וואָס מען האָט אים אָנגעשריבן; אַ רעדע, פול מיט הויכע, אומפאַרשטענדלעכע פראַזן וועגן בירגערלעכער פליכט, וועגן טרייקייט צו גאָט און צום קייסער, וועגן פאַרנופּט און גוטס פאַר דער געזעלשאַפט, אַלץ באַצירט מיט זייער פּאַעטישע אויסדרוקן, לירישע אויסגוסן און געטלעכע פּסוקים. גענוג נעכט איז דער אַלטער נישט געשלאָפּן, ביז ער האָט דאָס אַלץ געקאַנט אַרייננעמען אין זיין אַלטן קאַפּ מיטן גלייך געשוירענעם האַרטן בערשטעלע האַר. אָבער ווי נאָר ער האָט אָנגעהויבן רעדן, האָט ער זיך פאַרפלאַנטערט און נישט געקאַנט אַרויסקריכן. ער האָט זיך געוואַלט ראַטעווען און זאָגן עפעס אַליין פון קאַפּ אַרויס, אָבער דאָ איז ער אַריינגעפאַלן אין זיין פּראַסטאַקישן טאָן און אַפילו גענומען אַריינוואַרפן די זאַקסישע פּאַלקס-ווערטלעך. פון גרויס מורא נישט אַרויסצולאָכן, האָבן זיך אַלע פאַרזאַמלטע שוין צופיל אָנגע-בלאַזן, ווי די גומענע ליאַלקעס.

— פאַרן געזונט פון זיין עקסעלענץ, דעם גובערנאַטאָר, און פאַרן גע-זונט פון אַלע האַכוואַלגעבאַרענע געסט! — האָט דער באַראָן פאַן היידעל-היידעלאַו, הונצעס איידעם, אויסגערופן הויך, הויבנדיק זיין בעכער, כדי צו ראַטעווען די לאַגע, — האָך!

— האָך! האָך! — האָבן אַלע געהויבן די בעכערס, וואָס מען האָט זיי גלייך צוגעטראָגן. איצט האָבן אַלע געקאַנט אויסלאָכן זיך צו דער זאַט פון הונצעס ערשטע נישט-באַראַנישע מאַניערן.

— ביי דעם ביר מיט זיינע אַלטע אַמאָליקע מייסטערס גייט עס אים בעסער... — האָבן מענער געלאַכט.

— איך וואַלט נישט געוואַלט קיין לעק טאָן אין די טעכטערס הערצער איצט, — האָבן ווייבער געזאָגט מיט פאַרגעניגן, — מען וואַלט זיך געקאַנט אָפּסמען פון גיפט...

— אַ גויאישער קאַפּ, — האָבן די יידישע באַנקירן געהווקט.

— עס שמעקט מיט שוואַביש קרויט, — האָבן די פוילישע שלאַכטשיצעס געקרימט מיט די נעזער פון אונטער די פאַרדרייטע וואַנצעס, קוויקנדיק זיך מיט די טייערע אונגאַרישע וויינען, — לאַדזשער מאַנאָפאַקטור-באַראַנען...

די לאַקיינען זיינען אַרומגעאַנגען מיט זילבערנע טאַצן אָנגעשטעלט מיט

ליקערן, קאניאקס און וויינען פון די טייערסטע מארקעס און קעלערס. די טישן האָבן זיך געבראַכן פון די שענסטע און קאָסטבאַרסטע שפייזן. זיל-בערנע פעסלעך אַסטראַכאַנער קאַוויאַר, טעלער מיט אַלערליי פישן, מושלען און אויסטערן, קאַלטע פלייש פון היימישע און עקזאָטישע עופות און חיות, טויבן, פאַזאַנען, קאַפהענער, הירשן, ווילדער חזיר, קוראַפאַטוועס, ווילדע ענטלעך, בערן-וואורשטן, באַפּוצט מיט פרישע ספעקטן-גריוונווארג; קוישן מיט אַלערליי פרוכטן, פרישע קאַרשן, וויינטרויבן, מאַרעלן, אַנאַנאַסן, גע-בראַכט פון די וואַרעמע לענדער אין קאַלטן רוסלאַנד, אַלץ באַפּוצט און באַצירט מיט בלומען און ווייסן בעז, געבראַכט פון דער ריוויערע — דאָס אַלץ איז געשטאַנען אַנגעשטעלט אויף די טישן און געבעטן זיך צו פאַרצערן.

אַפערע-זינגער, טענצערנס, קאַלאַראַטור-זינגערנס, פידלער ווירטואַזן, האָבן אַרויסגעבראַכט אַלע זייערע טאַלאַנטן, כדי צו פאַרזיין די פאַרזאַמלטע געסט די צייט און צו העלפן זיי פאַרדייען די פיל שפייזן. די שענסטע אַריעס פון די בעסטע קאַמפּאָזיטאָרן האָבן אַפּגעקלונגען אין די הויכע געוועלבעטע זאַלן. נאָר זעלטן אַז אימעצער פון די געסט האָט זיי געהערט, מען איז געווען פאַרנומען מיט עסן, טרינקען, באַרעדן זיך, שפּאַסן, לאַכן, מקנא זיין. ווייבער האָבן מיט קנאה געקוקט זיך איינע אויף דער צווייטער אויף די בריליאַנטן, אויף די טייערע קליידער, אויף די שיינע דעקאַלטן, די יידישע באַנקירן האָבן באַמיט זיך אויסצונעמען מיט זייערע יידישע וויצן, וואָס זיי האָבן דערציילט פאַר די גוים, אַרויסרופנדיק געלעכטער און בייפאַל. די רוסישע מיליטער-לייט האָבן זיך איבערגעגעבן פאַרנאַגראַפישע וויצן און קאַזאַרמע-אינטריגעס. די דייטשע פאַבריקאַנטן האָבן זיך באַלעקט פון די היפשע וויי-בערישע דעקאַלטן און פליישיקע לענדן. די פוילישע שלאַכטישיצעס האָבן געשטאַן שטעכווערטלעך קעגן די רוסי, דייטשן און יידן, וואָס האָבן פאַר-כאַפט דאָס לאַנד.

די שטימונג איז דאָ געווען אַ רוסיש-דייטשע, מען האָט זעלטן אַ פויליש וואָרט געהערט. מען האָט גאָר דאָ נישט געקאַנט אויסקומען מיט פויליש. קיין דייטש האָבן די שליאַכטישיצעס נישט געקענט און זיי האָבן געמאַטערט זיך מיט דעם ביסל גרייזיקן פראַנצויזיש, וואָס זיי האָבן נאָך פון די יונגע יאָרן געדענקט. דאָס האָט זיי ביז געמאַכט און זיי האָבן נישט אויפגעהערט מורמלען צו זיך:

- פראַסטאַקישע גרויסקייט, אַנגעשטעלט ווי אין אַ שענק.
 - פאַרוזיכטיק, וועסט נאָך געפינען אַ שוואַביש קישקעלע מיט קרויט.
 - און אַ שטיקל יידישן הערינג מיט קנאַבל...
 - שוין באַלד קיין אַרט נישט זיין פאַר קיין שליאַכטישיץ אין לאַנד, בלויז קאַצאַפּעס, שוואַבעס און כאַלאַטניקעס...
- מען האָט געטרונקען צו זיך קעגנזייטיק. רוסישע שטינאווינקעס האָבן געקלאַפט אין די גלעזער צו פוילישע פריצים, וועמעס קרובים זענען נאָך געזעסן אין סיביר פאַר דעם אויפשטאַנד מיט אַ צייט צוריק. פוילישע פריצים

האַבן געדריקט די הענט פון יידישע באַנקירן, צו וועמעס טובה און קרעדיטן זיי האָבן געדאַרפט אַנקומען. דייטשע פּאַבריקאַנטן האָבן געקלאַפט זיך אין די פּלייצעס גוטברודעריש. אַבער ווי נאָר מען האָט זיך צעשיידט, האָט מען זיך באַרעדט, באַזידלט.

— פּוילישע קבצנים, בעל-גאווהס, — האָבן יידישע באַנקירן געברומט. — בלאַזן זיך ווי די אינדיקעס...

— שוויינישע שוואַבן, צעלייגט זיך ווי די באַלעבאַטים דאָ, — האָבן פּאַ-ליאַקן געשיפעט.

— יידישע טאַנדעטניקעס, — האָבן די דייטשן געכעסט זיך, — די גאַנצע וועבעריי פאַרכאַפּן זיי.

— דאַמאַטשקי כאַראַשענאָקיע, — האָבן די רוסישע אַפּיצירן געמורמלט, — נאָר די מענער דאַרף מען שיקן צום טייוול. בלויז פּרעמדע, ווי מען וואַלט גאַרנישט אין אייגענעם רוסלאַנד געווען...

שנאה האָט געהערשט אין די רייכע באַלויכטענע זאַלן. די הונצעס האָבן געעפנט אַלע טירן, געוויזן פאַר די געסט די זאַלן, די שלאַפּציערן, אין סטיל פון לואי דעם פּופּצנטן; די ביבליאָטעק-זאַלן מיט די געגילדעטע ביכער; די יעגער-שטובן מיט די פּיל הערשן-הערנער און אַלערליי וואָפּן; די רויכער-זאַלן מיט די שווערע לעדערנע פּאַטעלן; די בילדער-גאַלעריעס מיט די ריזיקע דייטשע קאַמפּאָזיציעס אין גילדענע ראַמען און מיט צוויי פּאַרטרעטן פון די באַלעבאַטים פון הויז, זייער ענלעכע, זייער פייערלעכע און זייער צוגעפּוצטע, ווי די ביל-דער פון די קעניגן.

— פּראַכטפול, — האָט מען געלויבט הויך, — טאַנדעט. — האָט מען איינגערוימט זיך שטיל קעגנזייטיק.

— וואונדערבאַרע עקזעמפּליאַרן, — האָט מען געלויבט אויפן קול די חיות אין די יעגער-שטובן; — געקויפט גרייט, — האָט מען איינגערוימט זיך סודות.

מען האָט באַוואונדערט די ביכער און געפּרעגט זיך אויפן אויער, צי דער אַלטער הונצע לייענט זיי נישט מיטן קאַפּ אַראָפּ. מען האָט זיך אַנטציקט מיט די מאַרמאָרן, יאַפּאַנישע קרוגן, און געוויצלט זיך, אַז די אַלטע הונצעכע וועט זיי באַנוצן אויף איינזיערן ביר.

ווייבער זענען דערגאַנגען די יאַרן זייערע מאַנען, וואָס אויך זיי האָבן נישט געטאַן עפעס צו קריגן אַ טיטול און באַשיינען די פּאַמיליעס. מוטערס האָבן געקוקט מיט קנאהדיקע אויגן אויף הונצעס זין, צו וועלכע עס וועט גאַרנישט זיין איצט צוצוטערעטן. עלטערע ווייבער האָבן געפּרעסן די יונגע פאַר זייער שיינקייט און באַרעדט זיי פאַר זייער אויסגעלאַסנקייט. מיאוסע האָבן מקנא געווען די שיינע, ווייניקער רייכע האָבן זיך געגעסן די גאַל צוליב די רייכע מיט זייערע בריליאַנטן.

אַבער אויסערלעך איז מען געווען צווישן זיך פּריינטלעך, גוט, אויפ-

מערקזאם, איידל. מען האָט געשנורעוועט פּיסקלעך, געטרופט מיט האַניק, געשאַטן קעגנזייטיק קאָמפּלימענטן. און די מוזיק האָט נישט אויפגעהערט שפּילן, די אַפּערע-זינגער — זינגען, די טענצערינס — טאַנצן, די ברייַ ליאַנטן — בליצן, די וויינען — פינקלען.

— פּראַזיט, באַראָן, האַך, באַראַנעסין!

— פּראַזיט, מיינע ליבע טייערע געסט!

אין מיט-נאַכט האָט דער אַרקעסטער גענומען אויפשפּילן טאַנץ-מוזיק, וואַלצן, פּאַלאַנעזן און קאַדרילן. יונע פּרויען און מענער האָבן זיך געטוליעט איינער צום צווייטן, גערוימט זיך ליבע-ווערטער אין די אויערן, צוגעדריקט זיך, געקושט זיך בגנבה און געגליטשט זיך איבער די גלאַנצנדיקע דילן. די עלטערע מענער זענען אוועק צו די קאַרטן-טישלעך, וואו מען האָט געשטעלט פאַרמעגנס אין קאַן.

דער אַלטער הונצע און זיין ווייב האָבן נישט געקאַנט אויסזיצן אַזוי שפּעט און זיי זענען אַריינגעפירט געוואָרן באַצייטנס פּון זייערע טעכטער אין דעם ניי-אַיינגעאַרדנטן שלאָף-צימער. פּון דערווייטנס האָט זיך דער-טראַגן די מוזיק צו זיי, אָבער זיי זענען נישט געווען פּריילעך אין די גרויסע געשניצטע בעטן מיט די בלויע זיידענע באַלדאַכניגען. די גאַנצע געזעל-שאַפט איז זיי געווען שווער, שווער פאַר זייער עלטער, שטאַנד און באַגריפּן. זיי האָבן זיך זייער פּרעמד געפּילט אין דער נייער באַראַנישער הויט. זיי האָבן זיך אין אַלץ פאַרטשעפעט, אַרויסגעכאַפט זיך מיט נישט-פּאַסנדיקע רייד. די טעכטער האָבן זיי כסדר אַוועקגעפירט אין די ווינקעלעך און געמוסרט.

— אום גאַטעס ווילן, שווייגט דאָך! — האָבן זיי זיי געשטראַפּט.

זיי האָבן זיך דערמאַנט אין די אַמאָליקע יאָרן און געבענקט נאָך זיי.

— היינצל, שלאַפּסט? — האָט די אַלטע געפרעגט דעם מאַן אירן.

— ניין, און דו, מאַטילדאַ?

— אויך נישט, — האָט די אַלטע געענטפּערט.

און אין דרויסן, אַרום פּאַלאַץ, פּון יענער זייט שטיינערנעם פּאַרקאָן, האָבן זיך געריסן טויזנטער מענטשן און געוואַלט כאַפּן אַ בליק אין באַ-לויכטענעם פּאַלאַץ אַריין, נאָר דער שטיינערנער צוים האָט אַלץ פאַרשטעלט. מען האָט בלויז געזען די באַלויכטענע גרויסע פענצטער, די געדעמפּטע פייערן, וואָס האָבן זיך דורכגעשלאָגן דורך די שווערע פּאַרטייערן. די קוטשערס האָבן געקנאַקט מיט די בייטשן אין דער נאַכט אַריין.

קאַפּיטל פינף און צוואַנציק

ווי אַ שווערע משא, אַ לאַסטנדיקע און דריקנדיקע, האָט זיך געלייגט דער באַראַנען-טיטול אויף דעם אַלטן הונצע.

ערשטנס האָט ער אַריינגעטריבן, דער טיטול, אין ריזיקע קאַסטן, אַ סך מער אַריינגעכאַפט, ווי עס איז פריער דורך די זין זיינע געוואָרן אויסגע־רעכנט, פילפאַך מער. דער גובערנאַטאָר האָט אַ וועלט מיט געלט איינגע־שלונגען, נישט קיין קלענערע געלטער האָט איינגעשלונגען דאָס איבער־בויען דעם פּאַלאַץ, דאָס נייע מעבל, זאַכן און דער באַל, וואָס זענען צום טיטול צוגעקומען. הונצע האָט די זין זיינע געדעקט די הוצאות. אָבער שמחה מאיר האָט זיך נישט געאיילט אָפּצונעמען דעם חוב. ער האָט אים בעסער געוואַלט האָבן ביי די הונצעס. די יונגע באַראַנען האָבן זיך נישט שטאַרק געשפּאַרט דעם חוב אָפּצוגעבן. מער ווי אַלעמאַל האָבן זיי איצט, אין דער נייער באַראַנישער הויט, געדאַרפט אַ סך געלט. אויפן באַל אַליין האָבן זיי אין קאַרטן פאַרשפּילט גרויסע סומען. דער דיקער הויפט־דירעקטאָר אַל־ברעכט, וואָס שטולן ברעכן זיך אונטער זיין משא, האָט מיט אַ סך אַנט־שולדיקונגען, שיינע ווערטער און זיסע רייד דערמאַנט דעם אַלטן הונצע, דאָס דער באַלאַנס ווערט באַשווערט.

— טוט מיר זייער לייד, הער באַראַן, — האָט ער זיך פאַרענטפּערט, — אָבער עס איז מיין פליכט אויפּמערקזאַם צו מאַכן, אַז אין דער קאַסע זענען דאָ לעכער, היפשע לעכער, און געצקע וויל מיט זיינע הכנסות נישט וואַרטן. קיין איין פעניג וויל ער נישט לאָזן שטעקן פון זיין זייט.

— דער שווייך־הונט געצקע! — האָט הונצע געברומט ביין, — דיזער לאַז־בוב!

געצקע איז איצט ווידער געווען קריגעריש געשטימט קעגן הונצען, פונקט ווי פריער, איידער זיי זענען נאָך געווען שותפים. דער באַראַן־טיטול, וואָס הונצע האָט איצט געהאַט, האָט געצקען קיין מנוחה נישט גע־געבן, געשטערט אים די רוי אין די נעכט. פאַר דער גאַנצער צייט פון דעם שותפות האָט ער אַ שטילע שנאה געטראָגן צו זיין פאַרטנער. וואָרעם כאַטש געצקע איז געווען אַ גלייכער שותף צו דער פאַבריק, גלייך געלט, אַרבעט, און אפשר נאָך מער פון הונצען אַריינגעלייגט, איז די פאַבריק אַלץ געגאַנגען אויף הונצעס נאַמען. אויף די שילדן, אויף די־בריוו, אויף אַלע פאַפירן איז געווען דייטלעך אָנגעשריבן „הונצע עט געצקע“, אָבער צווישן מענטשן, אין גאַס, האָט מען אַלץ געזאַגט „הונצעס פאַבריק“, גאַרנישט צוגעבנדיק געצקעס נאַמען. אויך די דירעקטאָרן פון דער פאַבריק, די מענטשן, אַלע האָבן זיי אַרויסגעוויזן מער כבוד צו הונצען ווי צו געצקען. עפעס האָט זיך דער נאַמען געצקע נישט אַריינגעקלעפט אַהער, נישט אָנגענומען זיך. דאָס האָט געצקען אַ סך קרענקונג פאַרשאַפט.

טאַמער איז דאָס נאָך געווען ווייניק, איז נאָך צוגעקומען איצט דער עסק מיטן טיטול באַראַן, וואָס הונצע האָט געקריגן. אמת, אַז געצקע אַליין האָט דעם טיטול נישט אָנגענומען. פאַר אים האָט ער נישט עקזיסטירט אינ־גאַנצן. נישט נאָר איז ער נישט אויף דעם באַל צו די הונצעס געקומען, נאָר ער האָט קיין איין־איינציק מאַל נישט אויסגערעדט דעם טיטול אויף זיינע

ליפן. ער האט אים נישט באנוצט, נישט ווען ער האט גערעדט צום אלטן הונצע, נישט ווען ער האט זיך געטראפן מיט די זין זיינע. ווי שטענדיק האט ער דעם אלטן הונצע גערופן „הער היינץ“, און די זין זיינע — „יונגע“. ער האט עס אויך נישט געקאנט הערן פון די דירעקטארן און אינזשיניערן, ווען זיי האבן אָנגערופן דעם שותף זיינעם מיטן טיטול.

— אַך, הונצע, — האט ער פאַרריכט יעדעס מאָל, ווען זיי האָבן גע- זאָגט „דער הער באַראָן“.

וויפל ער האט פון דער פריסטער צייט אָן נישט באַמייט זיך נאָכצו- יאָגן דעם הונצע, איז ער אַלץ געבליבן הינטערשטעליק. ער האט, אמת, אים באַזיגט, געצוואונגען דעם אלטן אַמאָליקן מייסטער זיינעם אַריינצוגיין מיט אים אין שותפות, מיט אים, געצקען, וואָס קיין אַנדער נאָמען ווי „לאַוז-בוב“ האט ער פאַר אים נישט געהאַט. דאָס איז געווען אַ גרויסער זיג. אָבער פאַר לייט, אין דער וועלט, איז פאַרט הונצע פאַרבליבן דער גרויסער פאַבריקאַנט, דער קעניג פון לאַדזש, און וועגן געצקען האט מען ווייניק גע- וואוסט, נאָר צווישן געציילטע מענטשן. ער האט אַלץ געטאָן זיין אַמאָליקן מייסטער נאָכצומאַכן. ער האט זיך אויסגעבויט פונקט אַזאַ פאַלאַץ ווי הונצע, געקויפט זיך די זעלבע קאַרעטן, די זעלבע פערד, אַריינגעשטעלט די זעלבע מעבל, נאָכגעמאלפּעוועט אים אין אַלץ, אין קליידן זיך, אין רויכערן די פיפּקע, אין רעדן מיט שטאַרקע ווערטער, נאָר עס האט נישט געהאַלפּן. איצט האט זיך הונצע געגעבן אַ שטאַרקן רוק אַרויס פאַרויס, לאַזנדיק אים, געצ- קען, הינטערשטעליק אויף גאָר אַ היפּשן מהלך. און געצקע האט געשווימט פאַר כּעס, נישט הנאה געהאַט פון זיין עסן, נישט קיין טעם געפילט פון זיין שלאָף.

ער האט שטאַרק געזוכט אַ געלעגנהייט ווי אַרומעט צו כאַפּן דעם הונצע אויף דער ווענדקע, אַריינשטעכן אים אַ שפּיזל, נקמה נעמען אין אים. איצט איז אים די געלעגנהייט אונטערגעקומען. אין דער קאַסע זענען געווען לעכער, נאַטירלעך, האט מען זיי געקאנט פאַרשטאַפּן. ווען ער, געצקע, וויל נאָר, געצקע האט זייער לייכט געקאנט וואַרטן מיט זיינע דייוידענדן. דאָס געלט האט אים נישט געקוועטשט. אָנשטאַט אין די בענק, האט ער עס לייכט געקאנט לאָזן שטעקן אין דער פאַבריק און דערמיט הונצען אַ טובה טאָן. אָבער ער האט עס נישט געוואָלט. וויפל דער דיקער דירעקטאָר אַל- ברעכט האט אים נישט איינגערעדט, גענומען אים פאַר די לאַצן, פאַר דער טאַליע, געקלאַפט אים חבריש אין די קני, האט געצקע נישט נאָכגעגעבן.

— זאָל ער זיך ווערן אַ באַראָן אויף זיין חשבון, נישט אויף מיינעם, —

האט ער געזאָגט מיט עקשנותדיקער הנאה.

מעגלעך, אַז ווען הונצע אליין בעט אים, וואָלט ער נישט אָפּגעזאָגט. דאָס וואָלט ביי אים ווערט געווען די סומע. אָבער הונצע האט מיט דעם „לאַוז-בוב“, מיט דעם שווייך-הונט נישט געוואָלט רעדן. נישט דערלעבן וועט עס דער געוועזענער געזעלן-יונג זיינער, אַז ער, הונצע, זאָל אים

בעטן טובות. בעסער קראפירן! און דער דיקער דירעקטאר אלברעכט, וואס שטולן ברעכן זיך אונטער זיין משא, האט אזש געשוויצט אויפן גאנצן דיקן קערפער זיינעם פאר עגמת-נפש. ער האט געמוזט די לעכער אין דער קאסע אויסגלייכן, אמת, הונצע וואלט געקריגן קרעדיט וויפל נאר ער וואלט געוואלט. הונצעס א וועקסל איז קוראנט ווי א באנקנאט. אבער הונצע וויל נישט ארויסלאזן קיין וועקסלען. זיין פרינציפ איז נישט אונטערשרייבן עפעס. לאדזש וויצלט זיך, אז דאס איז דערפאר, ווייל ער קאן זיך נישט אונטער-שרייבן ווי געהעריק. אבער אזוי איז עס נישט. דאס איז בלויז ביי אים א פרינציפ. א קעניג שרייבט נישט קיין וועקסלען, — ווייסט הונצע, — און ער איז קעניג, דער מאנופאקטור-קעניג פון פוילן.

אויסער דעם אלעמען האט ער נישט געהאט קיין מנוחה אין שטוב זינט ער איז געווארן באראן. די זין מיט די טעכטער האלטן אים אין איין לער-נען דרך-ארץ, מאניערן, אלעמאל ארדענען זיי איין אין פאלאץ בעלער פאר אריסטאקראטן, אויף וועלכע די אלטע, הונצע, ווי דאס ווייב זיינס, פילן זיך זייער פרעמד, איבערגעשראקן און פארזיכטיק, זיי זאלן זיך מיט עפעס נישט ארויסכאפן. די איינגעלאדענע אריסטאקראטן לאזן איין צו זיך אין די הויפן, אויף יאגד, אויף בעלער. פאר הונצען איז דאס אן אפוקומעניש. ער ווייסט גארנישט צו זאגן וועגן די זאכן, וועגן האזן, פערד, הינט, יחוס, קארטן און וויינען. דאס גרעסטע פארגעניגן ביי אים איז ארומצוקריכן אין פאבריק, רעדן מיט סוחרים, וויצלען זיך מיט די מייסטערס, רעדן גראב-קייטן צו די אינזשיניערן און כעמיקער. ווי פריער, טוט ער אן באלד אינ-דערפרי דעם לויזן אנצוג מיט די ברייטע טארביקע הויזן, כדי ארומצוקריכן אין דער פאבריק, אבער די זין מיט די טעכטער לאזן אים נישט, דערגייען אים די יארן.

— פארגעס נישט, פאטער, אז דו ביסט א באראן, — זאגן זיי אים, — דו דארפט זיך נישט אריינלאזן מיט דעם פעבל.

זיי לאזן אים נישט אויסרעדן קיין ווארט מיט קיין מענטש, לאזן אים נישט גיין צופוס, ווי ער האט ליב, נאר פארן אין דער קארעטע מיטן הערב. אויך די מענטשן ארום, די נאענטסטע, האבן אים גענומען ווייכן, זינט ער איז געווארן באראן. זיי רעדן צו אים נישט אזוי פריי ווי פריער, נאר אנגע-בלאזן און פרעמד, טיטולירנדיק אים כסדר „הער באראן“.

ערגער פון דעם אלעם איז, וואס מען האט אים גענומען אריינציען אין פארשידענע אינסטיטוציעס, מאכן אים אומעטום פאר ערן-פארזיצער און מען פאדערט ביי אים געלט אויף שפיטעלער און קירכן. הונצע האט פיינט צו געבן, ער גלויבט, אז זיין פארמעגן האט ער געמאכט מיט זיינע אייגענע הענט, מיטן אייגענעם שכל. ער האלט אלע איבעריקע מענטשן, וואס זענען נישט אויסגעוואקסן אזוי גרויס ווי ער, פאר נאריש, שלים-מולדיק און פויל, איבערהויפט האט ער פיינט ארעמע מענטשן. אלע, איז ער איבערציגט, זענען זיי שיכורים און פוילע. זיי וואלטן נאר וועלן ביים צווייטן פאר-

כאפן, בעטלען. און אים פארדריסט זייער, ווען מען קומט צו אים בעטן פאר די אלע שלעפערס, פאר זייערע שפיטאלן, קירכן און אנדערע זאכן. — איך צאל שטייערן, א סך שטייערן דער מלוכה, — ענטפערט ער ביין, — און זאל די מלוכה זיך זארגן פאר זיי. איך גיב נישט דערויף. פריער פלעגט ער טאקע נישט געבן. אבער זינט ער איז געווארן א באראן, האט מען אנגעהויבן קומען צו אים, שיקן בריוו. אינסטיטוציעס באערן אים מיט כיבודים; מוטערס בעטן ביי אים שטיצע פאר זייערע קינדער, וואס זיי ווילן אויסבילדן; אלמנות בעטן הילף; אלטע בעטן שטיצע. ער וויל אפזאגן, אבער די קינדער לאזן אים נישט. געדענק, פאטער, אז דו ביסט באראן הונצע! — דערמאנען זיי אים. — מוזט זיך פירן ווי אלע אדל-לייט.

אבער דאס ערגסטע פון אלעם איז געווען דאס, וואס די אלע זאכן האבן זיך געלייגט שווער אויף דער פאבריק, געלאסטעט זייער. און הונצע איז אומגעגאנגען א פארזארגטער, א נידערגעשלאגענער. ער האט גאר קיין רו נישט געהאט אין דעם נייעם הערביקן פאלאץ זיינעם.

עטלעכע נעכט צייט זענען הונצע און דער דירעקטאר אלברעכט נישט געשלאפן און אלץ געטראכט, ווי אזוי אויסצוגלייכן די לעכער, וואס דער באראן-טיטול האט אנגעמאכט אין דער פאבריק. מען האט די לעכער גע-מוזט אומבאדינגט אויסגלייכן, ווייל לעכער זענען געפערלעך. לעכער, ווען מען פארשטאפט זיי נישט גלייך, האבן א טבע זיך צו פארשפרייטן, צו פאר-טיפן, ביז זיי דערגרייכן מיטאמאל צו אזא טיף, אז זיי ווערן אן אפגרונט. נאך אלע טראכטונגען און זוכענישן, איז אלברעכט געקומען צו דער איי-בערצייגונג, אז קיין אנדער וועג איז נישטא ווי צו אויסגלייכן די לעכער מיט אייגענע מיטלען, מיט אפשפארונגען אין דער פאבריק אליין. די פאבריק, נישט קיין אנדערע, דארף העלפן. דאס געזינטסטע פאר א קערפער איז, ווען ער דארף נישט אנקומען צו מיטלען, נאר ווען ער העלפט זיך אליין. דאס איז נישט נאר ביי א מענטש, האט אלברעכט דער דירעקטאר געוואוסט, נאר אויך אין אן אונטערנעמונג.

— שטימט, אלברעכטען, — האט אים הונצע צוגעגעבן, — האסט גאלד אים מונדע...

אז אלברעכט האט שוין געהאט הונצעס הסכמה אויך, האט ער אנגע-הויבן טראכטן ווי אזוי די אפשפארונגען אין דער פאבריק דורכצופירן, אז זיי זאלן דעקן די לעכער. פארערגערן די קוואליטעט קאן מען נישט. נישט לייכט איז אנגעקומען הונצען צו קריגן אזא בארימטן נאמען, צו דער-אבערן זיך דעם מארק, צו פאפולאריזירן זיך אזוי, אז יעדע באלעבאסטע, יעדע ארעמע פרוי אפילו זאל וויסן, אז סחורה מיט די צוויי נאקעטע בערדיקע לייט מיט פייגנבלעטער אויף דער שאנד און מיט שפיוזן אין די הענט איז די בעסטע, איז די ראיעלסטע. עס האט גענוג מי געקאסט ביז מען האט צו דעם דערגרייכט. הונצעס פאבריק האט שטענדיק געהאלטן פון סאלידקייט, פון

אויסבעסערן כסדר די סחורה. און עס האָט זיך געלוינט. די סאַלידקייט האָט זיך זייער גוט אָפגעצאָלט. אַ סך מעדאַלן, זילבערנע, גאָלדענע און בראַנז-זענע, האָבן דערפאַר באַצירט די פאַבריק און די ברעגן פון די סחורות. אמת, אַז ביי דער פאַפולאַריטעט און גוטן שם וואָלט מען לייכט געקאָנט אַביסל צופושערן, עטוואָס פאַרערגערן און איינשפאַרן, אָבער דאָס איז אַ וועג אַ גליטשיקער, אַ געפערלעכער. עס פעלן נישט קיין שונאים, נישט-פאַרגי-נער, וואָס וועלן גלייך די זאַך צעפויקן, צעטראַגן. ניין, הונצע דאַרף בלייבן סאַליד, ווי געווען.

אמת, מען וואָלט געקאָנט פאַרקלענערן דעם בודזשעט פון הונצעס הויז. זייער לייכט קאָן מען אָפּשפאַרן שיינע עטלעכע צענדליק טויזנט רובל אַ יאָר אין די הוצאות. אָבער דערפון איז נישט געווען לייכט צו רעדן, נישט פאַר דעם דירעקטאָר אַלברעכט, נישט פאַר דעם אַלטן הונצע. דאָס איז נישט געווען אין זייער האַנט. דאָס איז געווען געווענדט אָן די טעכטער, די זין, די איידעם די באַראַנען. דאָס האָבן זיי געדארפט נישט פאַרשפּילן אַזויפיל אין קאַרטן. נישט אַנמאַכן אַזעלכע גרויסע חובות, נישט וואַרפן מיט געלט אויף אַלערליי באַרישקייטן. הונצע האָט נישט איינמאַל געשרייגן, געקלאַפט אין טיש מיט זיין האַריקער באלמעלאַכעשער האַנט, אָבער עס האָט נישט געהאַלפן. קעגן דעם האָט קיינער נישט געקאָנט זיין קיין בריה. דאָס איז געווען ווי אַ מכה, וואָס איז נישט אויסצוהיילן, נאָר צו טראַגן זי אויפן קערפער.

די איינציקע זענען געבליבן די אַרבעטער, אויף וועלכע מען האָט גע-קאָנט שפאַרן. זיי זענען נישט קיין סחורה, וואָס אָפּשפאַרונגען אויף זיי דער-קענט מען. אמת, זיי נעמען נישט קיין סך, אָבער זיי זענען אַ סך, עטלעכע טויזנט, און די קאַסע איז איינע. ווען יעדער פון זיי וועט נאָר קריגן עטוואָס ווייניקער, וועט עס אין סך-הכל אויסמאַכן אַ היפשע סומע. אין פאַרלויף פון איין איינציק יאָר סך-הכל וועלן זיך די לעכער אויסגלייכן. עס איז געזונט פאַר דער פאַבריק, ווען זי וועט נישט אָנקומען צו קיין זייטיקע מיטלען, ווען זי וועט אַליין קומען צו זיך. די, וואָס וועלן נישט וועלן, וועלן זיך קאָנען גיין. ס'פעלן נישט קיין בעלנים איצט צו גיין אין פאַבריק. יעדן טאָג שטייען פויערים און פויערטעס, וואָס קומען פון די דערפער אין שטאַט אַריין זוכן אַרבעט. זיי זענען גרייט צו אַרבעטן פאַר גראַשנס, איבערהויפט די דאַרפישע מיידלעך, וואָס די עלטערן קאָנען זיי נישט אויסהאַלטן אויף דער מאַגערער ערד. זיי זענען די בעסטע אין אַ פאַבריק. זיי אַרבעטן גאַרנישט ערגער פון די מאַנסבילן. די מאַשינען אַרבעטן אַליין, זיי דאַרפן בלויז הענט, און הענט זענען אַמבעסטן די ווייבערשע. זיי פאַר-לאַנגען גראַשנס, די יונגע פויערטעס, זענען אונטערטעניק, טרינקען נישט און טוען זייער אַרבעט פינקטלעך.

אַלברעכט איז געקומען צום געדאַנק, אַז גלייך צומאַרגנס וועט ער פאַר-אַרדענען די מייסטערס, זיי זאָלן זען וואָס מער אַרויסשטויסן די מענער און

אויף זייער אַרט צונעמען פרויען, איבערהויפט יונגע מיידלעך. וואָס יינגער אַלץ בעסער.

נאָכדעם האָט אַלברעכט אויך געענדערט דעם ביז־איצטיקן לוינ און אַראָפּגענומען פון אים גאַנצע פּופּצן פּראָצענט. דאָס האָט אויסגעמאַכט פּאַרן יאָר פּונקט אַזויפיל, וויפיל עס האָבן באַטראָפּן די לעכער אין הונצעס יער־ לעכע דיווידענדן, וואָס זענען געקומען צוליבן טיטול באַראָן, וואָס דער פּיעטראַ־ קאַווער גובערנאַטאָר האָט אויסגעאַרבעט אין פעטערבורג.

— שטימט, אַלברעכטען, האָסט גאָלד אים מונדע, — האָט אים הונצע צוגעוואָרפּן אַ קאַמפּלימענט צוזאַמען מיט אַ מתנה.

— צוליב דעם, וואָס מען האָט מיר געמאַכט איצט אַ נייע קאַרעטע מיט אַ הערב, — האָט הונצע געזאָגט. — וועל איך דיר, אַלברעכטען, שענקען מיין פּריערדיקע קאַרעטע מיט די פּערד, געשפּאַן און קוטשער. ביסטו צו־ פּרידן?

— דאַנקע, הער באַראָן! — האָט אַלברעכט געזאָגט, בויגנדיק אומגע־ שיקט זיין ריזיקן קערפּער, וואָס שטולן ברעכן זיך אונטער זיין משא. גלייך צומאַרגנס האָבן זיך אָנגעהויבן די ענדערונגען אין הונצעס פּאַב־ ריק. מען האָט וואָס מער באַזייטיקט מענער און אַוועקגעשטעלט פּויערשע מיידלעך אין געבלימלטע טיכלעך אויף די קעפּ ביי די שטולן. מען האָט זיי געצאָלט אַ דריטל דערפּון, וואָס די מענער האָבן געקראָגן. ביי דער פּאַב־ ריק־קאַסע זענען געשטאַנען לאַנגע רייען פּוילישע דאַרפ־פּויערים, וואָס האָבן אַ צייט געאַרבעט אין דער פּאַבריק, און געקנייטשט נערוועז די בלויע היטלען אין די הענט, וואָרטנדיק אויף דעם לעצטן חשבון פאַר דער וואָך. — וואוהין גיין, יעזוס? — האָבן זיי געברומט און געקנייטשט פעסטער די היטלען, וואָס זיי האָבן שוין באַצייטנס אַראָפּגענומען פון די בלאַנדע קעפּ. כאַטש עס איז נאָך ווייט געווען צו דער קאַסע.

די פּאַרבליבענע דייטשע אַרבעטער, וואָס האָבן געוואוינט אין די קאַ־ זאַרמעס אויף דער פּאַבריק־ערד, האָבן געשאַלטן מיט שווערע קללות אין די סחורות אַריין, וואָס זיי האָבן אויסגעוועבט.

— קרויץ־סאַקראַמענט פּערפּלוקט, טויפל, — האָבן זיי נישט אויפ־ געהערט דרייען די קללות צוזאַמען מיט די פעדעם, אומקוקנדיק זיך מיט אומרויאַקע אויגן, צי די מייסטערס דערהערן נישט.

די מייסטערס האָט מען פון לוינ נישט אַראָפּגענומען, אַזוי האָט אַל־ ברעכט, דער דירעקטאָר, געראטן, און הונצע האָט זיין עצה אָנגענומען. זיי זענען דעריבער געטרייער געווען ווי שטענדיק און נאַכגעשפּיאַנירט די אַרבעטער אויף טריט און שריט. זיי האָבן געדאַרפּט וואָס מער פּטור ווערן פון די מענער און אַריינציען ווייבער אויף זייער אַרט. דאָס האָט זיך געלוינט סיי פאַר דעם דירעקטאָר, סיי פאַר זיך אַליין, ווייל די פּויערשע מיידלעך, וואָס האָבן קיין וואָרט דייטש נישט פּאַרשטאַנען, האָבן קיינמאַל די העזה נישט געהאַט קעגנצושטעלן זיך די מייסטערס, ווען זיי האָבן זיי אין

א ווינקל געפאקט און אויף די באלנס סחורה אוועקגעווארפן. זיי האבן דער ריבער כסדר ארומגעשמעקט, געזוכט די פרעטעניועס, געמשעפעט זיך צו די ארבעטער, כדי פאר דער מינדסטער קלייניקייט געבן א רעכענונג צו דער קאסע און פארבאטן מער קומען אין דער פאבריק. זיי האבן ארומ געשמעקט ווי די שפיר-הינט. די ארבעטער האבן דעריבער זייער שטיל געשאלטן אין די סחורות אריין הונצען מיט אלע הייליקע צוזאמען פאר די פופצן פראצענט, וואס מען האט אראפגענומען זיי פון לויך.

מער פון אלע פאבריק-מייסטערס האבן געלעבט איצט א טאג דער פאבריק-דינער מעלכיאָר, דער צעוואקסענער פארשוין מיט די רויט-האַריקע לאַפעס, וואָס טראַגט אַ גרינעם יעגער-קאַסטיום און טאַפּט אַרום די אַרבעטער ביים אַרויסגיין פון דער פאַבריק, און זיין גאַענטסטער פריינט יאַסטעל, דער היפּט-וועכטער פון פאַבריק-הויף, דער פאַרוואַלטער איבער אלע שליס-לען, טירן און טויערן.

ביידע האָבן זיי זיך פאַרנומען מיט וואַוכעריי אין דער פאַבריק. זיי האָבן געליען די אַרבעטער קליינע סומען, פון אַ האַלבן רובל ביז דריי. צווישן די אַרבעטער זענען פיל געווען, וואָס האָבן אויסער דער שטוב אַריינגעכאַפּט אַ גלאַז ביר אין שענק, פאַרשפּילט אין קאַרטן אַמאַל אַ וואַך לויך, אַדער געהיים ביי אַ פעלדשער זיך געהיילט פון אַ שלעכטער קראַנקהייט, פון וואָס זייערע ווייבער האָבן נישט געטאַרט וויסן. דאָס איז געווען שווער אַראַפּ-צונעמען פון לויך, וואָס מען גיט מערסטנס אַוועק די ווייבער אויף אַ גאַנצער וואַך, און מען האָט געמוזט אַנקומען צו זייטיקע הלאות. זיי האָבן געגעבן הלאות, די צוויי פאַבריק-וועכטער, אָבער בלויז אויף איין וואַך, פון שבת ביז שבת, ווען מען נעמט אַפּ דעם לויך, און גענומען האָבן זיי בלויז איין צענערל פון אַ רובל פאַר דער וואַך. זיי האָבן געגעבן גיינציק קאַפּיקעס און אַפּגענומען אַ רובל.

זיי האָבן אַ סך געלט געהאַט, די צוויי וועכטער. מעלכיאָר, דער ריזיקער פאַרשוין אין גרינעם יעגער-קאַסטיום, האָט געקריגן טרינק-געלט פון די רייכע אינטערעסאַנטן, וואָס זענען געקומען אין הונצעס קאַבינעט און וועלכע ער האָט זייער דינסטפֿעליק באַדינט, שטייענדיק אויסגעצויגן פאַר יעדן מיט די רויט-האַריקע לאַפעס איבער די נעט פון די געפאַסטע גרינע יעגער-הויזן. נאָך מער פלעגט ער קריגן פאַר צושטעלן דעם דירעקטאָר אַלברעכט אַלעמאַל נייע וועבערינס, וואָס זאָלן אויפראַמען אים די בחורישע וואוינונג זיינע, וואָס ער האָט ביי דער פאַבריק. ער האָט ליב געהאַט, דער דיקער דירעקטאָר אַלברעכט, זייער פרישע און יונגע מיידלעך, וואָס זאָלן אים באַדינען. מעלכיאָר, וואָס האָט געהאַט גרויס דערפאַלג ביי די ווייבער אין פאַבריק, סיי צוליב זיין אַמט, סיי צוליב זיין גרינעם יעגער-קאַסטיום, סיי צוליב זיין צעוואַקסענער מענערשיקייט, האָט זייער אַ לייכטן צוטריט געהאַט צו די אַרבעטערינס. דערצו האָט ער נאָך זייער שייך געשפּילט אויף אַ קלאַרנעט ביי זיך אין שטוב. און ער האָט שטענדיק געהאַט שטיין אַ סך וויין פון דעם, וואָס איז געבליבן

ביי הונצען אין די בעכערס נאך די בעלער. די אַרבעטערינס זענען געלאָפֿן צו אים.

ער האָט זיך פֿאַרשטאַנען אויף אַ גוטן ביסן. ער האָט אויך געקענט דעם דירעקטאָרס געשמאַק און אים שוין אַלעמאַל אויסגעקליבן אַ נייע וועבערין פֿון דער פֿאַבריק, אַוועקגענומען זי פֿון דער שטול און געשיקט זי אויף אַ צייט צוצוראַמען די שטובן ביים הער דירעקטאָר. די מיידלעך פֿלעגן שטענדיק צוריקקומען אין פֿאַבריק אַריין מיט בלויע צייכנס אויף די העלדזער און הענט, מיט אַ ביליק קליידל און מיט אַ רובל אין קעשענע. דער דירעקטאָר האָט געוואוסט אַפֿצוצאָלן מעלכיאָלן פֿאַר זיין גוטן צושטעלן און פעטן געשמאַק, און אים לייטיש באַלוינט. מעלכיאָר האָט פֿון דעם געלט, ווי פֿון זיינע טרינק־געלטער, אַ סך קאַפיטאַל געמאַכט. זיי האָבן נישט געקאַנט איבעריק גוט רעכענען, די אַרבעטער, וואָס האָבן ביי אים גענומען עטלעכע גילדן אַ וואָך אַ הלואה. עס איז פֿאַר זיי שטענדיק ווערט געווען צו באַצאָלן אַ רובל פֿאַר ניינציק קאַפּיקעס, וואָס זיי האָבן געקריגן פֿון מעלכיאָרן צו יעדער צייט, ווען עס איז זיי נאָר נויטיק געווען. אַז דאָס מאַכט אויס קנאַפע פינף הונדערט פֿראַצענט אַ יאָר, דאָס האָבן זיי נישט געקאַנט אויסרעכענען, נישט זיי וואָלטן געגלויבט, ווען מען זאָגט זיי דאָס. זיי האָבן גערעכנט גלייך, אויף דער וואָך.

אויף די זעלבע חשובונות האָט געגעבן דער אַלטער פֿאַבריק־וועכטער יאַסטעל, וואָס איז דער באַלעבאַס איבער אַלע שליסלען, טיר און טויערן פֿון דער פֿאַבריק. אויך ער האָט אין זיין אייזערנעם געשמידטן קאַסטן, אויף וועלכן עס איז געווען אויסגעקריצט מיט גאַטישע בוכשטאַבן, אַז ״ווער ס׳שטייט אויף אינדערפֿרי צו דער אַרבעט, דעם שענקט גאָט זיין גאַד״ — געהאַט ליגן אַ מטמון מיט געלט. ער האָט גענומען געלט ביי יעדן, ביי די קאַמיסיאָנערן, וואָס ער האָט זיי אַריינגעלאָזט אין פֿאַבריק־הויף, ביי די אַפּקויפּער פֿון אַפּפּאַל, וואָס זענען געקומען מיט גרויסע וועגן ביי די טויערן, ביי די פּויערים, וואָס זענען געקומען צונעמען דאָס מיסט פֿון די שטאַל, ביי די באַלעגאַלעס, וואָס האָבן אַריינגעפירט רוי־שטאַף, ביי וועמען עס האָט זיך נאָר געלאָזט, אַפּילו ביי די פּויערים, וואָס זענען דאָס ערשטע מאָל אַוועק פֿון זייער אַרעמער ערד, כדי צו ווערן פֿאַבריק־אַרבעטער.

פֿונקט ווי מעלכיאָר, האָט ער געגעבן געלט צו די אַרבעטער אויף אַ וואָך, פֿאַרוואָס ער האָט גענומען צען קאַפּיקעס פֿון רובל. אַבער גע״ האַנדלט האָט ער בעסער מיט די אַרבעטערינס ווי מיט די אַרבעטער. אויך די ווייבער האָבן געמוזט אַנקומען צו לייען געלט. אַמאָל, ווייל עס האָט אויסגעפֿעלט אין שטוב ברויט, אַמאָל, ווייל דער מאַן האָט פֿאַרשיכורט אַ וואָך געהאַלט, אַמאָל, ווייל מען האָט געדאַרפט באַצאָלן דער הייבאַם, זי זאָל קאַליע מאַכן אַ קינד, וואָס מען האָט געטראָגן פֿון אַ זינדיקער ליבע. פֿאַר־שידנס האָט געטראָפֿן, דער וועכטער יאַסטעל האָט שטענדיק געגעבן, אַבער

גערנער האָט ער געגעבן געלט צו ווייבער ווי צו מענער, איבערהויפט צו מאַמעס פון קליינע טעכטערלעך.

פונקט ווי מעלכיאָר, האָט ער אויך ליב געהאַט צו האָבן ווייבער אין זיין גרויסער שטוב, וואָס ער האָט געהאַט אין אַ ווינקל פאַבריק, ביי די לאַגערס. אָבער ער האָט נישט ליב געהאַט קיין דערוואַקסענע ווייבער, וואָרעם ער איז געווען אַלט און ער האָט קיין ווייבער שוין נישט געדאַרפֿט. ער האָט בלוז ליב געהאַט זיך שפּילן מיט יונגע מיידלעך, וואָס פאַרשטייען נאָך גאַרנישט און וואָס פאַר אַ צוקערל קושן זיי אַן אַלטן גוטן זיידעשי און שפּילן זיך שיין. נישט אַלע מאַמעס האָבן געוואָלט שיקן זייערע מיידלעך צו יאָסטלען לייען געלט, אָבער געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געשיקט, אָן דעם וויסן פון די מאַנען. זיי האָבן נאָך געדענקט זייערע אייגענע קינדערשע יאָרן, ווען כמעט יעדער פון זיי איז אויסגעקומען זיך אַמאָל צו טרעפֿן מיט אַזאַ סאַרט זיידעשי אָדער פעטער, צי עס איז געווען אַ לערער פון דער דאַרפישער שולע, צי אַ סוחר פון אַ קראָם, וואָס פלעגט געבן צוקערלעך דערפאַר. נישט איינמאָל פלעגן זיי עס דערציילן שפעטער צווישן שכנות מיט אַ געלעכטער וועגן די גאַרישקייטן. זיי האָבן געוואוסט, אַז זיי האָט עס נישט געשאַדט, אַז זיי האָבן יאָקאַש שפעטער חתונה געהאַט, געבאַרן קינדער און זייער גוטע ווייבער געווען. און זיי האָבן געשיקט די מיידלעך נאָך הילואות צום גוטן פעטער יאָסטעל, אַנגעזאַגט די טעכטערלעך, זיי זאָלן זיין אַרטיק, פּאָלגן און גאַרנישט דערציילן קיינעם. יאָסטעל האָט גערן געשיקט דערנאָך הילואות צו די מוטערס, צוזאַמען מיט ביליקע פאַרביקע צוקערלעך. און אַפטמאָל קיין גראַשן פּראַצענט נישט גענומען, אַפּגענומען אַ רובל פאַר אַ רובל.

איצט, ווען אין פאַבריק זענען אַרויסגעהאַנגען געוואָרן מעלדונגען, אַז מען נעמט אַראָפּ פּופּצן פּראַצענט פון לוינ ביי די אַרבעטער, זענען די געשעפטן זייער גוט אַוועק ביי די צוויי וועכטער. אין די קאַזאַרמעס ביי דער פאַבריק, וואו די אַרבעטער האָבן געוואוינט, איז געווען אַרעמקייט און מחלוקת. די ווייבער האָבן נישט געקאַנט מער שמעלצן די זופּן, גע- קאַכט כסדר די זעלבע הירוש מיט קאַרטאַפּל, פון וואָס די מענער זענען געווען הונגעריק און בייז. פאַר כעס האָבן זיי געשלאָגן די ווייבער און די קינדער און געטרונקען אין שענקען. די ווייבער האָבן געזוכט אַ זייטיקן גילדן אין ליבע און אַרומגעפירט זיך מיט די וועבער, די בחורים, וואָס האָבן געוואוינט ביי זיי אין די קיכן. קינדער, אין בעסטן וואַקסן, זענען אַפּגעריסן געוואָרן פון די שפּילערייען און אַריינגעשטעלט געוואָרן אין די פאַבריקן, כדי אַהיימצוברענגען עטלעכע גילדן אַ וואָך.

דער פאַבריק־פּאַסטאָר איז אַן אַפטער גאַסט געוואָרן אין די אַרבעטער־ קאַזאַרמעס. ער איז כסדר געקומען אַרויסבאַגלייטן מיט תפילות צו זייער אייביקער רו וועבערישע קינדער. פּאַליציי איז אַפט געקומען זוכן געגנבעטע הינער און חזירמלעך, וואָס זענען ביי די שכנים פּויערים פאַרלוירן גע-

גאנגען. אפילו הינט האבן גענומען פארלארן גיין. מען האט געמורמלט אין שטאט, אז די וועבער כאפן זיי און מאכן פון זיי פלייש אויף זונטיק. מער ווי שטענדיק האבן די וועבער איצט גענומען הלואות ביי די צוויי פאבריק-וועכטערס. צוליב דעם גרויסן געברויך האבן די וועכטערס געהעכערט דעם פראצענט אויף נאך עטלעכע גראשן. דער צעוואקסענער מעכליאָר האט נישט אויפגעהערט פריילעך שפילן אויף זיין קלאַרנעט פאַר די שענסטע מיידלעך, וואָס זענען זיך צונויפגעקומען אין זיין שטוב, וואו עס איז געווען אַנגעשטעלט מיט וויינען, שיריים נאָך די בעלער ביי הונצען. דער אַלטער יאָסטעל האָט זיך געלאָזט וואוילגיין מיט די קליינע מיידלעך, וואָס זענען כסדר געקומען בעטן הלואות פאַר די מוטערס.

די פאַבריק האָט געאַרבעט שנעל, גיך, זי האָט פאַרשטופט די לעכער, וואָס זענען געווען אין בודזשעט, געזונט זיך געמאַכט אַליין, אָן זייטיקע מיטלען, ווי דער דירעקטאָר אַלברעכט האָט עס אויסגערעכנט.

— צום יאָר וועט עס זיין אויסגעגלייכט, — האָט אַלברעכט באַרימט זיך פאַר זיין באַלעבאַס, — פילייכט נאָך פריער, הער באַראָן...

— דו ביסט שלאָ, אַלברעכטכען, — האָט אים הונצע געלויבט און אים מכבד געווען מיט אַ ציגאַר. — זאָלסט מיר נאָר נישט די קאַרעטע צע-ברעכן מיט דיין שווערן הינטן...

— אַ, דאַס טו איך נישט, הער באַראָן, — האָט דער דירעקטאָר גע-ענטפערט, קוועלנדיק מיט אַלע פעטסן פון זיין גרויסן קערפער איבער דעם באַלעבאַס' וויץ.

קאַפיטל זעקס און צוואַנציג

שנעלער ווי די הונצעס זיך, די יונגע באַראָנען, האָבן דערוואַרט, איז דער פאַטער זייערער, דער אַלטער שייסער, ווי זיי האָבן אים גערופן, אַוועק פון דער וועלט און איבערגעלאָזט זיי באַצייטנס די גרויסע ירושה צוזאַמען מיט דעם באַראָנען-טיטול.

ווי לאַנג ער איז אַרומגעקראַכן אין די ברייטע טאַרביקע הויזן איבער דער פאַבריק, אומעטום אַריינגעשטעקט די אַלטע בלויזע אויגן, אומעטום אַריינגעשטופט די טויבלעכע אויערן, גענישטערט, געשמעקט, געטאַפט די סחורות, פרובירט מיט די פינגער די פאַרבן, געבלאַנדזשעט אין די חשבונות, געזאַגט דעות אין די צייכענונגען, אויסגעבעסערט די אינזשיניערן די פלענער, געדונגען זיך מיט סוחרים, געפיפקעט די ליולקע, געזידלט, גע-וואַרטשעט, גערעדט אין אַלטן פאַלקס-דייטש, געוויצלט זיך מיט די מייס-טערס, אויפגעשטאַנען פאַרטאַג, גלייך מיטן ערשטן פאַבריק-פייף צו דער אַרבעט און אַוועק פון דאָרט דער לעצטער, אַזוי לאַנג איז ער געווען געזונט און פריש. קיין שום קראַנקהייט האָט אים נישט גענומען.

דאקטוירים האבן אים געווארנט, אז ער טאר נישט ארומקריכן טאג און נאכט איבער די קאלטע שטיינערנע פאדלאגעס פון די פאבריק-זאלן, ווייל ביי דער עלטער זיינער קאן ער גרינג כאפן א רומאטיזם, אז דער שטויב פון די ביינוולען פרעסט אים אויף די לונגען, אז די פארעס פון די פארבריייען לייגן זיך שווער אויפן הארצן, אז דער רוש פון די מאשינען פטרט אים די נערוון, אז דאס שטענדיק ארומקריכן אויף די פיס מאכט אים מיד און שוואכט אים אפ, איבערהויפט זומער. זיי האבן אים שטענדיק געווארנט, ער זאל ארויספארן אין די אייגענע גיטער אויף לופט, אין די אויסלענדישע ווארעמבעדער צו די קוואלן, אבער ער האט נישט געוואלט הערן.

— קוואטש, — האט ער געענטפערט. — ניקסט וויסן זי, די ערצטע. וואס עלטער ער איז געווארן, וואס מער ער איז ארומגעקראכן איבער דער גרויסער פאבריק, אלץ געזינטער און פרישער האט ער זיך געפילט. בלויז די אויערן האבן אים אינגאנצן נישט געדינט. ווייטער האט ער קיין שום זאך נישט געפילט. איצט, ווי נאר ער איז געווארן באראן און די קינדער האבן אים מער נישט געלאזט קומען אין פאבריק, נישט געלאזט רויכערן די לילקע, נאר האוואנא-ציגארן, אפגעהיט אים און אים געפירט צו דאקטוירים און ווארעמבעדער, זענען אלע שוואכקייטן פון דער עלטער ארויסגעקראכן פלוצלונג און אים די אלטע ביינער ווי מיט רייפן ארומ-גענומען. אים האט געבראכן אין די געלענקען, די פיס האבן גענומען געשוואלן ווערן, די הויט האט זיך שטארק געטריקנט, דער רוקן-ביין האט ווי געטאן. מער פון אלעם האט אים גענומען שמערצן דער קאפ. אפט איז ער גאר אנדרימלט געווארן אינמיטן רעדן, אדער פארגעסן וואס ער וויל זאגן.

— א, דו האנטוואורסט, — האט ער געזידלט און געברומט ביין, — פארוואס רייסט מען מיר איבער אין מיטן רעדן?
— אבער אום גאטעס ווילן, — האבן זיך די מענטשן פארענטפערט, — קיינער האט דעם הער באראן נישט איבערגעריסן.
— דאך, צום טיפפל! — האט זיך דער אלטער איינגעשפארט. — שטענדיק רייסט מען מיך איבער.

ער איז געווארן אין שטוב אומדערטרעגלעך. ער האט די דינער פאר-מאטערט, דאס אייגענע ווייב באליידיקט, געווארפן גלעזער און טעלער אין דער ערד און נישט אויפגעהערט שפייען, ווי אין די גאר אלטע צייטן, אויף די פערסישע טעפעכער און די טיגרישע פעלן, וואס זענען אויסגע-לייגט אויף די דילן. אין די ערשטע צייטן האט ער זיך נישט געלאזט בא-הערשן פון דער קראנקהייט. פול מיט ווייטיקן, מיט ברעכנדיקע ביינער און מאכטלאזע פיס, האט ער זיך געשלעפט איבער די ריזיקע פאבריק-האליעס, אומעטום געזאגט דעות, געברומט, געבייזערט זיך, דערגאנגען די יארן און אלץ געהאלטן אויפן אויג, ווי אין די אלטע גוטע צייטן.

— הער באַראָן, — האָט אים אַלברעכט, דער הויפט־דירעקטאָר, גע' נומען פאַר די הענט, — מיר וועלן אַלץ אַליין באַזאָרגן, זאָל דער הער באַראָן גיין אין בעט.

— האַלט דען שנאָוץ! — האָט דער אַלטער הונצע געזידלט. — איך בין געזונט, און האַלט מיך נישט אונטער!

אַפּטמאַל פלעגן אים די דאָקטוירים מיט די קינדער אַריינלייגן מיט געוואַלט אין בעט אַריין. אָבער ער האָט נישט געוואַלט נעמען קיין מע' דיצינען, אויסגעגאַסן זיי די דאָקטוירים אין די אויגן אַריין, און כסדר געהאַט צו טאָן מיט דער פאַבריק אין קראַנקן־בעט. צו אים צום בעט האָבן גע' מוזט קומען די צייכענער מיט זייערע נייעסטע מוסטערן, די כעמיקער מיט די פאַרבן, די אינזשיניערן מיט די פלענער, די דירעקטאָרן מיט זייערע האַנדלס־אַפּמאַכן. אַפּטמאַל האָט ער געדרייט אַ קאַפּ, געזאָגט זאָכן, וואָס האָבן קיין זין נישט געהאַט, געשטערט אין דער אַרבעט. אָבער מיט אַמאָל פלעגט ער גאָר ווערן פריש און קלאַר און זאָגן זאָכן, פון וואָס די מענטשן האָבן געשטוינט. פון צייט צו צייט האָט ער זיך מיט כוח אַרויסגעריסן פון בעט־געוואַנט, אָפּגעשטויסן פון זיך די ווייסע קראַנקן־שוועסטער מיט די דאָקטוירים און אין שטעק־שיך און אין שלאַפּראַק, מיט אַ שטעקן אין האַנט, געלאָזט זיך צו דער פאַבריק. אַ מורא פלעגט דעמאָלט אַנפאַלן אויף אַלע מענטשן אין דער פאַבריק, ער פלעגט שרייען, טומלען, מאַכן סקאַנ' דאַלן, אַז אַן אים מאַכט מען פון אַלץ אַ תל, אַז ס'איז אויף קיינעם זיך נישט צו פאַרלאָזן.

— האַלט! — האָט ער געשריגן, — אָפהאַלטן די מאַשינען! ווער האָט געלאָזט די מאַשינען אָן מיין דערלויבעניש?

די מענטשן האָבן געוואוסט, אַז ער ווייסט נישט וואָס ער רעדט, אָבער קיינער האָט נישט געוואַגט אים זיך קעגנצושטעלן, אין דער אַלטקייט, צעבראַכנקייט און משוגעת, איז ער נאָך געווען דער הערשער איבער אַלעם, און אַז די קינדער האָבן אים מיט געוואַלט אַריינגעלייגט אין בעט און נישט אַרויסגעלאָזט, פאַרשלאָסן די טירן פאַר אים, פלעגט ער זיך וואַרפן, רייסן די וועש, שליידערן די קישנס און אַמפערן זיך, ווי אַ פאַרוואונדעטע חיה אין שטייג.

— די מענטשן זאָל מען מיר ברענגען! — האָט ער געשריגן און גע' שוימט פאַר כעס. — פאַרוואָס רופט מען מיר נישט מיינע מענטשן אַהער. איך מוז זיי געבן באַפעלן!

די זין האָבן די מענטשן נישט צוגעלאָזט. זיי האָבן געוואוסט, אַז זיינע טעג זענען געציילטע און זיי האָבן נישט געוואַלט צולאָזן קיינעם צו אים. זיי האָבן געהאַלטן די טירן פאַרשלאָסן. זיי האָבן געקענט דעם פאַטערס אומגעצוימטן ווילקיר, זיינע הערשערישע אויסברוכן, און זיי האָבן מורא געהאַט, ער זאָל נישט אָפּטאָן עפעס קיין שלעכטס פאַר זיין טויט. אי' בערהויפט האָבן זיי מורא געהאַט, ער זאָל נישט עפעס מאַכן קיין ענדערונג

אין זיין צואה. דער אלטער האָט פאַרשטאַנען, פאַרוואָס די זין לאָזן צו אים קיינעם נישט צו, און ער האָט געברענגט פון צאָרן.

— מערדער, — האָט ער געשווימט, ווען זיי זענען צו צו זיין בעט און אים געוואָלט איינגעבען עפעס, — אַוועק פון מיין בעט, איר ווילט מיך פאַר-גיפטן!

אין די נעכט פלעגט ער ווערן ווילד פון ווייטיק, ער פלעגט וואַרפן אין די וועכטער, וואָס נאָר אים איז געקומען אונטער דער האַנט און נאָר גע-ריסן זיך אין דער פאַבריק.

— היינצכען, — האָט די אלטע פרוי אים געבעטן, — היינצכען, וואו ווילסטו גיין?

— פאַברענען די פאַבריק! — האָט ער געענטפערט, — איך וויל גאַרנישט איבערלאָזן נאָך זיך; זאָל אלץ אַוועק מיטן רויך.

און מיט אַמאָל פלעגט ער גאָר אַריינפאַלן אין אַן אַפאַטיע, נישט רעדן קיין וואָרט, נישט רירן מיט קיין אבר, און אפילו אַפּטאַן מענטשלעכע געברויכן אין בעט, ווי אַ קליין קינד. פונקט אַזוי האָט ער געוויינט ווי אַ קינד און געלאָזט מיט זיך טאָן, וואָס אימיצער האָט געוואָלט.

אין דער לעצטער נאַכט, ווען דער סוף איז געווען נאָענט, האָבן די דאָקטוירים געהייסן אַפּשטעלן די פאַבריק, קיין שום רעש און טומל זאָל זיך פון דאָרט נישט דערטראָגן. אָבער דער אלטער הונצע האָט מיט זיינע טויבלעכע אויערן אויפגעכאַפט די שטילקייט און זיך אויפגעריסן פון קישן.

— פאַרוואָס אַרבעט נישט די פאַבריק? — האָט ער געפרעגט מיט אומרו. — היינט איז דאָך נישט פייערטאַג.

די דאָקטוירים האָבן אים קלאָר געמאַכט זיין צושטאַנד.

— גוט, איך וועל שטאַרבן, — האָט ער געזאָגט, — נאָר איך וויל הערן די פאַבריק אַרבעטן. אַנדערש וועל איך נישט קאָנען רואיק שטאַרבן.

מען האָט אים געפּאָלגט. די סירענעס האָבן גענומען פייפן מיט באַ-נומענע קולות, די מאַשינען זענען געלאָזט געוואָרן אין גאַנג. דער קראַנט-קער האָט אויסגעשפיצט די אויערן, צוגעהערט זיך. אַ קרומער שמייכל האָט זיך צעגאַסן אויף זיין פנים און פאַרגליווערט געוואָרן אויף אייביק.

די זין האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט צום טויטנס בעט אויף די קני, אַ ווילע געקניט, באַלד אויפגעהויבן זיך, אויסגעגלייכט די קנייטשן פון די הויזן און אַריין צו זיך אין די שטובן.

— נא, ענדלעך! — האָבן זיי אַפּגעאַטעמט, ווי אַ שווערע משא וואָלט זיי אַראָפּ פון די אַקסלען, און גערופן צו זיך דעם דירעקטאָר אַלברעכט, ער זאָל באַזאָרגן אַ שיינע לוי, ווי פאַר דעם באַראָן היינץ הונצע פאַסט.

אַלע קוימענס, וויפיל נאָר די פאַבריק האָט געהאַט, האָבן שעהן לאַנג גערופן מיט באַנומענע קולות איבער דעם פאַרוויכערטן לאַדזש וועגן דעם טויט פון דעם מאַנפאַקטור-קעניג.

גלייך נאך דער לוייה, אויף וועלכע די יונגע באראנען האבן זיך זייער געלאנגווייליקט, סיי פון דעם געמאכטן טרויער זייערן, סיי פון די פיל הויכע טרויער-רעדעס, מיט וועלכע זיי האבן זיך געמוזט אנהערן, האבן זיי געלאזט רופן צו זיך דעם דיקן דירעקטאר אלברעכט און אים פארארדנט צו מאכן ענדערונגען אין אלעם, אין וואס דער פאטער זייערער האט זיך געהאלטן און וואס עס איז נישט צוגעפאסט פאר דער נייער צייט. אלץ איז געווארן געענדערט, פון די שווערע מעבלעך אין פאטערס קאבינעט, אין וועלכע די זין האבן איצט געדארפט זיצן, ביז די מענטשן אין דער פאבריק. — יוגנט, יוגנט אריינפירן! — האבן די זין געגעבן באפעלן. גענוג זיך געהאלטן דא מיטן אלטווארג. מיר ווילן נישט האבן קיין מושב-זקנים. צוזאמען מיט אלע אנדערע מענטשן, וואס זענען פארביטן געווארן מיט יינגערע און מאדערנערע, איז אויך פארביטן געווארן דער גענעראל-פארטרעטער ר' אברהם הערש אשכנזי, וואס האט יארן לאנג געהאלטן זיין לאגער אויף דער פיעטראקאווער גאס, און אויף זיין ארט איז אריינגענומען געווארן זיין זון שמחה מאיר. דאס איז געווען א באליונג פאר זיין אויסלייען געלט צו די יונגע הונצעס, ווען זיי האבן געדארפט קריגן דעם באראנען-טיטול.

נישט ווי זיין מחותן ר' חיים אלטער האט ר' אברהם הערש אשכנזי אויפגענומען די מלחמה קעגן זיין זון, וואס האט אים אויף די עלטערע יארן ארויסגעווארפן פון זיין געשעפט. זייער רואיק האט ער אויסגעהערט דעם דיקן דירעקטאר אלברעכט, וואס איז פארפארן אין דער קארעטע צו זיין לאגער, כדי אים איבערצוגעבן די בשורה.

— טוט מיר זייער לייד, הער אשקענאזי, — האט דער דיקער דירעקטאר געזאגט א מידער, ווי שטענדיק, — אבער די יונגע באראנען ווילן מער די עלטערע מענטשן ביי זיך נישט האבן. זיי גלויבן, אז אייער זון וועט בעסער מאכן.

— קהלת, וואס איז שלמה המלך, — האט ר' אברהם הערש געזאגט אין יידיש צום דייטש, — האט געזאגט, אז פאראן א צייט צו פלאנצן און א צייט ארויסצורייסן, א צייט צו בויען און א צייט צו פארוויסטן. קיין זאך ווערט נישט געטאן אן גאט, אפילו א קראץ אין נאגל, הער דירעקטאר.

— יא, איצט וועט קומען די ריי אויף מיר, הער אשקענאזי! — האט דער דיקער דירעקטאר געזאגט א טרויעריקער. — ניכטס צו מאכן.

ביידע עלטערע מענער האבן זיך געגעבן די הענט שווייגנדיק, ר' אברהם הערש האט אין ארדענונג געבראכט די פאפירן, די קאסע, שטיל, אן רייסענישן, דין-תורהס, אן לאדענישן ביי רבנים אדער סותרים, איז ער ארויס פון זיין לאגער און איבערגעשיקט די שליסלעך צום דירעקטאר אין פאבריק. בלויז די גמרא, וואס ער האט געהאט אין קאנטארל, האט ער מיטגענומען מיט זיך. ער האט אויך געטראכט וועגן אראפנעמען די מזוזות

פון די טירן, אבער ער האָט זיי איבערגעלאָזן. ער האָט זיי געקושט צום לעצטן מאָל און געזעגנט זיך מיט די מענטשן.

— זייט געזונט, יידן, — האָט ער געזאָגט צו די משרתים און געגעבן זיי די האַנט.

די מענטשן האָבן געוויינט. נאָר ער אליין האָט קיין טרער נישט געלאָזט. גלייך צו מאָרגנס האָט שמחה מאיר געבראַכט אַרבעטער און געהייסן זיי רעמאַנטירן אַלץ פון קאַפּ ביז די פיס. אַפילו גאַז-באַלויכטונג, וואָס האָט נאָרוואָס געוויזן זיך אין לאַדזש און געברענט בלויז אין די פּאַלאַצן, האָט ער געלאָזט אַריינפירן. אויף די נייע גרויסע שילדן, אויף וועלכע עס זענען שוין געווען אויך אויסגעמאַלט איצט די פּאַבריק-מאַרקע, די צוויי נאַקעטע בערדיקע גערמאַנער מיט פייגנבלעטער אויף די לענדן, איז מיט גאַלדענע בוכשטאַבן אין דריי שפּראַכן, דייטש, רוסיש און פּויליש געווען אָנגעגעבן, אַז דער גענעראַל-פּאַרטרעטער פון דער הונצע עט געצקע מאַנפּאָקטור איז מ א ק ס א ש כ נ ז י .

דער זעלבער נייער פרעמדער נאָמען איז געווען אָפּגעדרוקט אויף אַלע פירמע-פּאַפּירן.

אַז דער ברודער זיינער, יעקב בונם, האָט זיך דערוואוסט אין וואַרשע, וואָס שמחה מאיר האָט געטאַן מיטן פּאַטער, איז ער גלייך געקומען צו פּאַרן קיין לאַדזש און פון דער באַן זיך געלאָזט צו שמחה מאירן אין געשעפט.

— דער הער מאַקס אַשכנזי איז באַשעפטיקט, — האָט אַ מאַגער, דייטש-געקליידעט משרתל פּאַרהאַלטן יעקב בונמען.

יעקב בונם האָט אים אָפּגעשטויסן און אויפגעריסן די פּריש-געפּאַרבעט טיר פון זיין פּאַטערס קאַנטאַרל.

— שלום עליכם, יעקב בונם, — האָט שמחה מאיר אים אויסגעשטרעקט אַ האַנט.

יעקב בונם האָט נישט צוריקגעגעבן קיין האַנט.

— וואו איז דער טאַטע? — האָט ער געפרעגט.

— השומר אחי אנכי? — האָט שמחה מאיר געזאָגט מיט אַ פּסוק, וואָס קיין האָט געענטפערט, ווען גאָט האָט אים געפרעגט, וואו זיין ברודער הבל איז.

יעקב בונם האָט זיך דערנענטערט צו זיין ברודער. שמחה-מאיר האָט זיך אָפּגערוקט הינטערווילעכטס ביז צו דער וואַנט. יעקב בונם איז אים נאָכגעגאַנגען.

— דערויף האַסטו ביי מיר גענומען געלט, אויף אַרויסוואַרפן דעם טאַטן אויף די עלטערע יאָרן? — האָט ער אים אַריינגעשיפעט די ווערטער גלייך אין מויל אַריין.

שמחה מאיר איז בלאַס געוואָרן. ער האָט גענומען שטאַמלען :

— דיין געלט איז קוראַנט... בלי נדר...

יעקב בונם האָט אויפגעהויבן די האַנט און גענומען פּאַטשן איבער שמחה מאירס באַצייטנס-צוגעשוירענע באַקן אויף רעכטס און לינקס.

— נא דיר פארן טאטן, — האָט ער געשיפעט און געפאַטשט.
שמחה מאיר האָט זיך נישט געווערט. ער האָט בלויז אויפגעהויבן דאָס
היטל, וואָס איז אים אַראָפגעפאַלן פון קאַפּ, און אָפגעווישט די פאַרפלאַמטע
באַקן.

— וועסט מיך נאָך געדענקען! — האָט ער געדראָט מיט אַ פינגער נאָך
דעם האָסטיק אַרויסלויפנדיקן ברודער. — וואָרט, וואָרט! און פון דיין
געלט וועסטו אָט דאָס זען! — האָט ער געשריגן נאָכווייזנדיק אים אַ פייג.
פאַר כעס האָט ער גענומען שרייען אויף די משרתים, וואָס האָבן זיך
אַרום אים געשטופט.

— צו דער אַרבעט! — האָט ער גערופן צאָרנדיק. — וואָסער געשטייעריי
איז דאָ?

די מענטשן האָבן זיך פאַררוקט אין די ווינקעלעך.
שמחה מאיר האָט, גלייך ווי גאַרנישט, גענומען זיך צוריק צו די ביכער.
ער האָט אַלץ איבערגעקערט אין געשעפט, גאַרנישט איבערגעלאָזט פון אַלטן.
צוזאַמען מיט דעם אַלטן נאָמען זיינעם, — שמחה מאיר — האָט מאַקס
אשכנזי אַרויסגעוואָרפן זיינע פריערדיקע חסידישע קליידער און אָנגעטאַן
זיך קורצע מלבושים. ער האָט אָפגעגאַלט זיין בערדל, איבערגעלאָזט דערפון
קוים אַ קליין שפיצעלע אויפן קיין. דערנאָך האָט ער פאַרביטן דעם פאַטערס
חסידישע משרתים אויף קורץ-געקליידטע דייטש-רעדנדיקע יונגעלייטלעך.
ער האָט אויסגעביטן די לייכטע פאַפיראַסן אויף שווערע סאַלידע ציגאַרן
און זיין יידיש — אויף לאַדזשער גרייזיקן דייטש. בלויז געלט האָט ער
געציילט אין יידיש, כדי נישט צו מאַכן קיין טעות.

ר' אברהם הערש האָט, הערנדיק די שלעכטע בשורה, אויסגעטאַן די
שטיוול פון די פיס און געריסן קריעה אין דעם לאַץ פון זיין קאַפּאַטע. ער
האָט געהייסן לאה שרהן דער דינסט אַריינברענגען אים אַ קליין בענקעלע
און ער האָט זיך אַוועקגעזעצט דערויף שבעה נאָך זיין זון, וואָס איז אַוועק
געגאַנגען פון יידישקייט, וואָס איז אַזוי גוט ווי ער וואָלט געשטאַרבן.
ער האָט געלערנט דאָס ספר איוב.

סוף פון ערשטן טייל

צווייטער טייל

קווימענס אין הימל

אין צארישן הויף אין פעטערבורג איז געווען אומרואיק און קריגעריש. נאך דעם ווי רעוואָלוציאָנערע סטודענטן האָבן אויפגעריסן מיט אַ באַמבע דעם רוסישן צאַר אַלעקסאַנדער דעם צווייטן, דעם באַפרייער פון דער פּויעריי־שער לייב־שקלאַפּעריי און דעם אָנהענגער פון ליבעראַליזם, האָבן צוויי פאַר־טייען אין הויף גענומען אין די הענט אַריין דעם נייעם רוסישן צאַר אַלעק־סאַנדער דעם דריטן.

די ליבעראַלן האָבן געראַטן דעם צאַר צו גיין אין זיין פּאַטערס וועגן, פירן אַ נאָך מער ליבעראַלע פּאָליטיק, וואָס דאָס וועט צוציען צו אים דאָס פּאַלק און אַפּשוואַכן די רעוואָלוציאָנערע שטימונג. די רעאַקציאָנערן מיט פּאַביעדאַנאַסצווען אַן דער שפיץ האָבן גערופן דעם נייעם צאַר צו זיין שטרענג און האַרט און אויסצוראַטן אַלע שונאים פון דער מאַנאַרכיע און דער פּראָוואַסלאָוויע. דער מיניסטער גראַף איגנאַטיעווי איז געווען פון די ליבעראַלן. אָבער ער האָט אַ ברייט לעבן געפירט, אַ סך מער געלט אויס־געגעבן ווי זיינע גיטער האָבן אים אַריינגעבראַכט, און ער האָט די פעטער־בורגער יידישע מיליאָנערן גערופן צו זיך און פאַרגעלייגט, אַז די יידן זאָלן אים געבן אַ האַלבן מיליאָן רובל, וועט ער דערפאַר בלייבן ווייטער ליבעראַל און שטיצן די יידן אין הויף. אויב נישט, וועט ער אַריבערגיין צו פּאַביע־דאַנאַסצווען.

די יידישע מיליאָנערן האָבן אים אַזאַ סומע, כאַטש אַ גרויסע, געקאָנט שאַפן. אָבער זיי האָבן מורא געהאַט צו גיין אויף דעם וועג. ווייל אויב מען וועט איינמאַל געבן, וועלן די הויפּישע לייט כּסדר צאַפן געלט און דראַען מיט באַרויבן יידן זייערע קליינע רעכט. אויך די רבנים האָבן אַזוי געהאַלטן. פאַר כּעס איז דער גראַף אַריבער אויף פּאַביעדאַנאַסצוועס זייט און געפּועלט ביים צאַר, מען זאָל אַרויסטרייבן די יידן פון מאַסקווע.

די מאַסקווער יידן זענען אין די טויזנטער אַרויסגעשיקט געוואָרן פון שטאָט צוזאַמען מיט זייערע ווייבער, קינדער און געשעפּטן. טייל פון זיי זענען געפאַרן קיין אַמעריקע. אָבער די מערהייט איז געפאַרן נעענטער, אין אייגענעם לאַנד, אין פּוילן, קיין וואַרשע, און נאָך מער קיין לאַדזש, אין דער שטאָט פון אינדוסטריע און האַנדל.

מיט אַ סך מעבלעך, בעטגעוואַנט, שבתדיקע לייכטער, אייזערנע קאַסעס, גרויסע סאַמאָוואַרן און רוסישע „שטשאַטס“ צו רעכענען, זענען זיי קיין לאַדזש געקומען און זיך באַזעצט אין דער האַנדלסגעגנט, אויף דער פּיעטראַקאווער אויף ווסקאָדניע, פּאַלודניאַווע און די אַרומיקע גאַסן. גלייך האָבן זיי גע־

שעפטן, אגענטורן, קאמיסיאן-הייזער פארלייגט און א סך רוסישע סוחרים אין דער פוילישער שטאט אריין אראפגעצויגן. אין שטאט איז באַלד ענג גע-וואָרן פון די נייע, פרעמדע לייט, וואָס די לאַדזשער האָבן זיי גערופן „ליט-וואַקעס“. זיי האָבן אָפּגעדונגען אַ סך וואוינונגען, אויסגעדונגען די גרעסטע געוועלבער. ברייטע, געוואוינט צו מאַסקווער רחבות, צו וואָרפּן מיט אַ רובל, האָבן זיי אַוועקגעזעצט זיך אין די בעסטע הייזער, פאַרלייגט געשעפטן אין די אָנגעזעענסטע געוועלבער. דערפון איז געוואָרן אַ יקרות אויף דירות, אַן אויסכאַפּעניש אויף געוועלבער. אויך האָבן די ווייבער זייערע זיך נישט געדונגען אין די שפייז-קרעמלעך, נישט געקאָרט אויף די פּיש-מערק און אין די יאַטקעס. גענומען האָבן זיי אַליץ אַ סך. די קרעמער, די קצבים און די פּי-שערקעס זענען דעריבער שטאַרק צעלאָזן געוואָרן, געקריגן געשמדטע העלדזער און גאַר מיט קיין היימישער באַלעבאַסטע קיין גוט וואָרט נישט געוואַלט אויס-רעדן. דאָס האָט די לאַדזשער זייער ביז געמאַכט אויף די פרעמדע.

נאָך מער האָט פאַרדראַסן זייער גויאישקייט, וואָס זיי האָבן מיטגעבראַכט מיט זיך, אויף די יידישע גאַסן האָבן זיך אָפט איצט יינגלעך אין מונדירן מיט גאַלדענע קנעפּ געוויזן, מיידלעך מיט ברוינע גימנאַזיע-קליידלעך. גערעדט האָבן זיי אַ פרעמדע שפּראַך, רוסיש, גאַר ווי די פּאַליציי-לייט און די אָפיצירן. לאַדזשער יינגלעך האָבן זיי נאַכגעקוקט מיט שנאה, ווייל די פרעמדע האָבן מיט זיי קיין איין וואָרט נישט אויסגערעדט. אָבער צוזאַמען מיט דער שנאה איז געוואָקסן אַ קנאה צו די פרעמדע, צו זייערע גאַלדענע קנעפּ און בלויע מונדירן. טאַטעס האָבן נישט געלאָזט זייערע יינגלעך נאַכקוקן די פרעמדע.

— גויים וועלן זיי אויסוואַקסן, — האָבן זיי געזאָגט, — גלייך צו דער

שמד...

אָבער אַפילו די עלטערע, וואָס האָבן גערעדט יידיש און געגאַנגען דאַוונען, האָבן די לאַדזשער יידן נישט געהאַלטן בעסער פאַר זייערע זין מיט די גאַלדענע קנעפּ. דער יידיש זייערער איז געווען פרעמד, אומפאַרשטענדלעך, איבערהויפּט ווען זיי האָבן גערעדט גיך. זייער דאַוונען און לערנען האָט נישט געהאַט קיין טעם און קיין ריח. אין די לאַדזשער שולן און בתי-מדרשים איז זייער ענג געוואָרן פון די פרעמדע. מען האָט געמוזט דאַוונען אינדערפרי פון פאַרטאָג אַן ביז שפעט אין טאָג אַריין. ווי נאָר די לעצטע מנינים האָבן פאַרענדיקט זייער שחרית, האָבן שוין אַנדערע יידן אָנגעהויבן דאַוונען מנחה. די יינגלעך מיט די פּיאהלעך, וואָס זענען מיטגעקומען מיט די טאַטעס צו מנחה-מעריב, האָבן גאַרנישט געוואַלט אַריינקוקן אין די סידורים, נאָר געריסן די אויגן צו די פרעמדע מענטשן, וואָס האָבן זיך אין די בתי-תפילה געוויזן. איבערהויפּט האָבן זיי געקוקט מיט חידוש און מיט אויפגעריסענע אויגן, ווען די פרעמדע האָבן געזאָגט קדיש.

— נו, אַ, אַמן! — האָבן זיי די טאַטעס דערמאַנט. — נו, אַ!

אָבער די חדר-יינגלעך האָבן נישט געהערט וואָס די פּאַטערס רעדן.

זיי זענען אינגאנצן געווען פארנומען מיט די נייע יידן, וואס האבן זיך מיט יעדן טאג אלץ מער געוויזן, געגעסן זיי מיט די אויגן.

מאָדענע יידן זענען דאָס געווען, אַזעלכע, צו וועלכע מען איז אין פּוילן גאַרנישט געוואוינט געווען. די עלטערע פון זיי האָבן אַפילו געטראָגן בערד. אַבער די קאַפּאַטעס זייערע זענען געווען קורצע, גויאישע, אַזוי אויך זייערע קאַ- קאַפּעליושן אויף די קעפּ. די יונגע זענען געווען געגאַלט, מיט שוואַרצע לאַ- טעס אויף די באַקן פון דעם נישט-אַפּטן ראַזירן, מיט האַרטע קאַפּעליושן אויף די קעפּ, אַדער אין ברייטע שטרויענע פּאַנאַמעס. ביים דאַוונען האָבן זיי זיך נישט געשאַקלט, ווי די פּוילישע יידן, נישט געוואַרפן זיך, נאָר געשטאַנען גלייך, ווי די סטרונעס. אַמזן האָבן זיי נאַכגעזאַגט שאַרף הויך. נאָך שאַרפּער האָבן זיי געזאַגט קדיש, וואַרט ביי וואַרט, דערביי האָבן זיי אַרויסגערעדט די ווערטער גאַרנישט ווי אַלע יידן, כמעט נישט צו פאַרשטיין. די לאַדזשער בית-המדרש- יידן האָבן געקוקט קרום אויף די דאַזיקע פרעמדע לייט. זיי האָבן נישט גע- ליטן סיי זייער גויאישן הילוך, סיי זייער האַרטן דאַווענען, סיי זייער לאַנגזאַמען קדיש-זאָגן. זיי האָבן נישט שטאַרק געגלויבט, אַז די קדישים פון אַט די לייט, געזאַגט אין אַזאַ אויסטערלישן לשון-קודש, זאָלן זיין שטאַרק אַנגעלייגט אין הימל. נאָך ווייניקער האָבן זיי געגלויבט אין דער פעולה, וואָס אַזאַ קדיש קאָן האָבן פאַר די נפּטרים, די עלטערן פון אַט די קדיש-זאָגער, מסתמא פונקט אַזעלכע גויאישע ווי זייערע קינדער, וואָס זיי האָבן געלאָזן. זיי זענען נישט געווען גאַנץ זיכער, צי מען דאַרף נאַכזאַגן אמן נאָך אַזעלכע קדישים. אין דערפאַר האָבן זיי טאַקע געזאַגט דעם אַמן מיט אַ האַלב מויל, אויף יוצא צו זיין בלויז. נאָך גרעסער איז געווען דער וואונדער סיי פון די יינגלעך, סיי פון זייערע טאַטעס, ווען נאָך מעריב האָבן די עלטערע פרעמדע לייט אַרויסגענומען גמראס פון די פּאַכן, אַנגעטריפט ליכט אויף די טישן און גענומען לערנען גמרא הויך, אויפן קול, וואַרט ביי וואַרט, און מיט עפעס אַ פרעמדן ניגון, וואָס אין פּוילן הערט מען גאַרנישט אַזעלכן.

— זע, — האָבן יידן צו זיך געזאַגט מיט חידוש, — זיי לערנען דאָך גמרא ! דאָס האָט נאָך מער אַפּגעשראַקן, ווי די תורה פון מיסיאָנערן. דערצו האָבן די פּוילישע יידן גלייך גענומען דערציילן ניסים וועגן דער געוואַלטי- קער בריהשקייט און חכמה פון די פרעמדע. ווי די ציגיינער, אַזוי זענען זיי. ווי אַ רוח, קאָן יעדער פון זיי מיט די אויגן פאַרדרייען, און מען דאַרף זיך היטן פאַר זיי ווי פאַר שדים. און יידן האָבן פון זיי געוויכט, אַפּגערוקט זיך פון זיי, נישט געוואַלט שטיין אין זייערע ד' אמות. נגידישע חסידים האָבן זיך אַרויסגעצויגן פון הייזער, וואו אַ ליטוואַק האָט זיך אַריינגעצויגן. פרומע יידן האָבן נישט גערן פאַררעכנט אַ ליטוואַק צום מנין אין אַ שולכל, ווען מען האָט געדאַרפט אַריינכאַפּן אַ צענטן צו אַ קדיש. ווייבער אין די הויפּן האָבן אויסגעמיטן צו לייען אַ כלי צו אַ ליטוואַטשקע, נישט געווען גענוג זיכער מיט זייער כשרות און האַלטן אַפּגעזונדערט מילכיקס פון פליישיקס. פונקט אַזוי האָבן זיי אויסגעמיטן צו שטעלן טשאַלנט אין אַן אויוון, וואו אַ

ליטוואַטשקע-שטעלט אַרײַן איר טשאַלנט-טאַפּ. דער-ײַנגלעך האָבן נישט
אויפּגעהערט נאָכשרײַען און זינגען:

„ליטוואַק חזיר, טשו, טשו, טשו,
לייג דעך אין דר'ערד אַרײַן,
ליו, ליו, ליו!..“

צווישן די סוחרים האָט מען מיט די נייע געמאַכט געשעפט. זיי האָבן
אַ סך קאַנטשאַפט געהאַט, די פרעמדע, אין די רוסישע שטעט. צו האַרבסט
און פּרילינג זענען פיל ברייט-הויזנדיקע און ברייט-בערדיקע רוסישע סוחרים
געקומען צו זיי און מאַסן סחורות איינגעקויפט אין שטאָט. אין די גרויסע
דירות זייערע זענען שטענדיק געשטאַנען זודנדיקע סאַמאָואַרן און איינגע-
מאַכטס. רוסישע סוחרים, קאַמיסיאָנערן און וואַיאַזשאַרן זענען געזעסן
אַרום די גרויסע טישן, געשוויצט ביי דער פּולער טיי, גענאַשט איינגעמאַפטס,
געקנאַקט דאַרע גריוון, געשפּילט אין קאַרטן און געמסחרט און געחשבונט.
מאַסן פון די פרעמדע זענען אַרומגעפאַרן איבער די גרויס-גובערניעס, אַג-
געשפאַרט אין ווייטן מזרח, פאַרקראַכן ביז כינע, ביז פּערסיע, און פאַר-
שפּרייט לאַדזשער סחורה. לאַדזש האָט גוטע געשעפטן געמאַכט זינט די
פרעמדע זענען דאָ אַנגעקומען. מען האָט מיט זיי געהאַנדלט, אָבער נאָענט
מיט זיי איז מען נישט געוואָרן, זעלטן אַ ליטוואַק אין שטוב איינגעלאָדן,
אויסגעמיטן זיי ווי די גוים. טאַטעס האָבן געהיט טעכטער, זיי זאָלן זיך
אין קיין מחזקות מיט קיין ליטוואַק נישט אַרײַנלאָזן. פּונקט אזוי האָבן זיך
די ליטוואַקעס געהאַלטן אַפּגעזונדערט פון די פּוילישע, געקוקט אויף זיי
מיט פאַראַכטונג, געלאַכט פון זייער זינגענדיקער אויסגעצויגענער שפּראַך,
וואָס זיי האָבן נישט פאַרשטאַנען, פון זייערע קאַפּאַטעס און היטעלעך.

— איי וואַי מיער, — האָבן זיי נאָכגעשפּאַט, — גי מיר אַ פאַרציקער!

דאָס האָבן זיי געשפּאַט פון די פּוילישע, וואָס רעכענען נישט אויף
קאַפּיקעס, ווי אין רוסלאַנד, נאָר אויף גראַשנס, און אַ צוואַנציקער-קאַפּיקע
רופן זיי אַ פאַרציקער.

נאָך גרעסער איז געוואָרן די שנאה צו די פרעמדע, ווען נאָך די רייכע
מאַסקווער לייט האָבן אַנגעהויבן אַנקומען יונגעלייטלעך, פון ליטווישע שטעט
און שטעטלעך, צו פאַרדינען אַ רובל אין פּוילן.

פּונקט ווי די מאַסקווער זענען געווען ברייט, זענען די ליטווישע יונגע-
לייטלעך און בחורים געווען קאַרג, אַרעם, אויסגעדאַרט. זיי האָבן מיט-
געבראַכט מיט זיך אין די פּוילישע שטעט בלוז אַ טשייניק אויף קאַכן טיי
און אַ גאַל-מעסער צו גאַלן די בערד פון פּרייטיק צו פּרייטיק. זיי האָבן
געהאַנדלט מיט אַלעם, וואָס נאָר עס האָט זיך געלאָזט; מיט נאָדלעך, שיך-
בענדלעך, זייף, ביליקע שיך. זיי האָבן אויסגעקויפט אין די פאַבריקן יעדער
פּסולת, יעדער צוגעברענטע סחורה, יעדער „בראַק“, און פאַרקויפט עס אין

די גאסן, שרייענדיק מיט שאַרפע ליטווישע קולות פון פאַרטאָג ביז שפּעט אין דער נאַכט אַרײַן.

די אַרעמע לאַדזשער ווייבער האָבן זיי פאַרדונגען וואוינגגען ביי זיך אָפּגעטראָטן אַ ווינקל אין קיך, אַ בעטל אויף איבערנעכטיקן. אָבער קיין נחת פון זיי האָבן זיי נישט געהאַט. קאַרגע, אַרעמע, אויסגערעכנטע צו זאַמלען וואָס מער אַ קאַפּיקע, כדי פאַר די ערשטע פאַר רובל אַליין זיך נעמען צו אַ מסחר און אַרױפאַרבעטן זיך, האָבן זיי געלעבט מיט ברויט און הערינג. זיי האָבן אָפּגעפּטרט זייערע טעג מיט אַ קנאַבל, אַ ציבעלע, אַ זױערע אונערקע. זיי האָבן געקוקט מיט חידוש אויף די פּוילישע פּרעסערס, וואָס יעדן טאָג עסן זיי פּלייש; זיי האָבן געעפּנט גרויסע אויגן יעדן פּרייטיק, ווען זיי האָבן געזען, ווי די אַרעמע ווייבער בראַטן גענדו אויף שבת און באַקן אַן גרויסע בלעכן מיט קוכנס. זיי האָבן דאָס אין זייערע ליטווישע שטעטלעך קיינמאַל נישט געזען. זיי האָבן נישט פאַרשטאַנען די פּוילישע יידן, וואָס גייען אין די רעסטאָראַנען טרינקען ביר און פאַרבייסן מיט אַרבעס, ווי זיי מאַכן אָפּטע שונאַפּסן ביי די בופּעטן און פאַרבייסן מיט געהאַקטע לעבערלעך. עס האָט זיך גאַרנישט געלייגט זיי אין די ליטווישע קעפּ, אַז דערוואַקסענע מענטשן, יידן דערצו, זאָלן אַזאַ זאַך טאָן, אַזוי זיך אויסברענגען. און גאַר צו לאַכן האָט זיי געמאַכט, ווען זיי האָבן געזען, ווי ווייבער אין די יאַרן גייען אַרײַן אין אַ צוקערניע און קויפּן זיך שאַקאַלאַד אַדער אַ געפּילט קיכל. — פּוילישע נאַשערס, — האָבן זיי געזאָגט, — ווילדע מענטשן. — ליטווישע קנאַבל־פּרעסער, — האָבן זיי די פּוילישע אָפּגעזידלט. — באַרשט מיט הערינג...

דערצו האָבן זיי קיינער נישט געוואָלט גיין אַרבעטן אין די וועבערייען. דאָס, האָבן זיי געהאַלטן, איז פאַר די פּוילישע, פאַר די איינגעזעסענע. זיי האָבן בעסער געהאַנדלט, געוואַנדלט און זייער שנעל זיך אַרױפּגעאַרבעט. אויך האָבן זיי אַלע ערטער אין די געשעפטן און אין די פאַבריקן פאַרנומען. חסידים אַליין האָבן זיי אַרײַנגענומען צוליב דעם רוסיש, וואָס זיי רעדן און פאַר דער בוכהאַלטעריע, וואָס זיי פירן. און וואָס האָט מער פאַרדראָסן די אַרעמע ווייבער, איז געווען דאָס, וואָס זיי האָבן בלויז געשטיפּט מיט די טעכטער זייערע, נאָר אַז עס איז געקומען צו אַ תּכּלית, האָבן זיי פון זי פּוילישע מיידלעך נישט געוואָלט הערן און אויסגעשריבן זיך אייגענע ליט־וואַטשקעס פון די שטעטלעך, מיידן האַרטע און נישט־פאַרפּוצטע, גאַרנישט ענלעך צו די צעפּיעשטשעטע לאַדזשער טעכטער.

זיי האָבן גיך איינגענומען די שטאַט, די פּרעמדע. פּריער האָבן זיי פאַרנומען אַ הויף. די לאַדזשער נגידישע יידן האָבן גלייך זיך אַרױסגעצויגן פון זייערע דירות. וואַרעם די פּרעמדע האָבן זיך אין די בלויזע קעפּ אויף די באַלקאַנען אַרױסגעזעצט, מיט די ווייבער זייערע געלאַכט, רוסישע לידער געזונגען און מיט דעם רויך פון די סאַמאָואַרן דעם הויף פאַרקאַפּטשעט. אין מיטן די שבתדיקע זמירות האָבן זיי זיך מיט זייערע גויאישע לידער אַרײַנג-

געריסן. די קינדער זייערע אויף די הויפן האָבן פון די יינגלעך מיט די פיאהלעך געלאַכט, „טשמאַיער“ נאַכגעשריגן, און יידן נגידיים האָבן זיך אַרויסגעצויגן פון די הייזער און אַריבערגעקליבן זיך אין די ווייטערע גאַסן, אין די היימישע און אייגענע. גלייך אויף זייער אַרט האָבן זיך די ליט-וואַקעס באַזעצט. נאָך די הויפן האָבן זיי גענומען פאַרכאַפן די גאַסן, טרייבנ-דיק די פוילישע אַלץ ווייטער און ווייטער.

אינגיכן זענען זיי געוואָרן די באַלעבאַטיים פון לאַדזש. זיי האָבן זיך אויסגעבויט שולן אייגענע, וואו זיי האָבן געדאַוונט מיט זייערע ניגונים אין מנהגים; זיי האָבן געמאַכט זיך חדרים, שולן, וואו די מלמדים זענען גע-גאַנגען מיט געשוירענע בערד און געלערנט אַ סך לשון-קודש און פרעמדע לערעס. און אַז עס איז געקומען צו נעמען אין שטאַט אַ רב, האָבן זיי אַרויס-געשטעלט אַן אייגענעם, אַ ליטוואַק און אַ רוסיש-רעדער.

מיט אַ ליטוויש פוטער-היטל אויפן קאַפּ, גאַרנישט ענלעך צו אַ ספּאַדיק, מיט מלבושים מער ענלעכע צו דייטשע, איידער רבנישע, מיט קלענערע פיאות און מיט אַ סך תקיפות, איז ער אַראַפּגעקומען, דער נייער רב, פון זיין שטאַט, און געהאַלטן אַ דרשה אַ ליטווישע און אַ לומדישע, געשאַטן מיט אַזוי פיל תורה, אַז די היימישע לומדים האָבן אים גאַרנישט געקאַנט נאָכ-יאַגן. די לאַדזשער חסידים האָבן געשריגן, געמאַכט קולות, אַז זיי וועלן נישט פרעגן אַ ליטוואַק קיין שאלה, נישט פאַרלאָזן זיך אויף זיין תורה, אָבער די גבירים אין שטאַט, די גאַלעבראַדניקעס און די דעה-זאַגער, האָבן געהאַלטן מיט דעם ליטוואַק, איבערהויפט האָט מיט אים געהאַלטן דער ראש-הקהל, דער טעקסטיל-פאַבריקאַנט מאַקסימיליאַן פלידערבוים, דער מיליאַנער פון שטאַט. ערשטנס, האָט ער שוין לאַנג געוואַלט האָבן אין שטאַט אַ רב אַ רעפרעזענטאַבעלן און היינטוועלטיקן. עס האָט אים זייער נישט געפאַסט ביי יעדער חתונה אין פאַלאַץ זיינעם, ווען מען האָט געדאַרפט אַראַפּברענגען דעם אַלטן פריערדיקן רב, דעם צעיאַכמערטן און פאַרקאַלטענטן. דער נייער רב, כאַטש אַ ליטוואַק, האָט זייער שיין אויסגעזען, שיר נישט ווי אַ גלח, וואָס וועט זייער פאַסן זיך אויף די רייכע ממחות, ווען מען וועט אים ברענגען. נאָך איידער מען האָט אים פאַר רב געמאַכט, האָט ער שוין באַצייטנס גע-לערנט זיך פויליש, כדי צו קאַנען רעדן מיט לייט. דאָס איז דעם פאַבריקאַנט זייער געפּעלן געוואָרן.

צווייטנס, איז דער רב געווען אַ חשובּ ביים גובערנאַטאַר. אין דער ליטווישער שטאַט זיינער האָט ער צו דער קרויננג פון אַלעקסאַנדער דעם דריטן זייער אַ שיינע רוסישע דרשה געהאַלטן פאַר די יידן און די טשינאַוו-ניקעס, אויך האָט ער אַ גרויסע ברכה אויף פאַרמעט צום קייער אַליין געשיקט. ער האָט דערפאַר פון הויף אַ מעדאַל געקראַגן. צווישן יידן האָט מען גע-רעדט, אַז ער האָט אויך אַ גאַלדן שווערדל געקראַגן אַלס מתנה. קיינער האָט דאָס נישט געזען, דאָס געלדענע שווערדל, אָבער געוואוסט האָט מען דערפון אין אַלע יידישע שטעט. אויך אין לאַדזש האָט מען שוין וועגן דעם שווערדל

געוואוסט. דער פאבריקאנט פלידערבוים, א חשוב ביים גובערנאטאר, האָט דעריבער זיך גלייך אוועקגעשטעלט אויפן צד פון די ליטוואַקעס, כאָטש ער האָט זיי, ווי מערסטנס פוילישע יידן, נישט ליב געהאַט. קעגן פלידערבויםען האָט קיינער נישט געקאנט רעדן. דער נייער רב האָט טאַקע, ווי נאָר ער איז געקומען, אָפגעשטאַט אַ וויזיט ביים שטאַטישן פּאַליצייסטער, און טאַקע מיט דעם מעדאַל אויף דער זיידענער קאַפּאַטע. קינד און קייט איז געקומען צו לויפן אויף חידוש. און דער ליטוואַק איז געוואָרן רב אין שטאַט.

פון דעמאָלט אָן האָבן זיי גאָר פאַרריסן די נעז, די פרעמדע, געקוקט אויף די פוילישע פון אויבן אַראָפּ. זיי האָבן גענומען בויען הייזער, פאַר-לייגן געשעפטן, עפענען פאַבריקן, אַראָפּברענגען רוסישע סוחרים און פירן לאַדזשער סחורות איבער אַלע ווינקעלעך פון גרויסן רוסלאַנד. ליטווישע לערער, בוכהאַלטערס, דענטיסטקעס, אַקושערקעס האָבן אָנגעהויבן ציען פון אַלע עקן רוסלאַנד קיין לאַדזש. מגידים, שאַרפע רעדנערס, פול מיט משלים און גלייכווערטלעך, האָבן געדרשנט אין די שולן. אָגענטן פון נייע מאַשינען, פון רוסישע פאַרזיכערונגס-געזעלשאַפטן, אויפקויפער, מעקלער, קאַמיסיאָנערן, וואַיאַזשאַרן, האַטעל-גייער האָבן זיך מיט יעדן טאַג נייע געוויזן אין שטאַט, געהאַנדלט, גערעדט, געמעקלט, געקויפט, פאַרקויפט און פול געווען אין אַלע גאַסן און געסלעך.

די שטאַט איז געוואַקסן, אויסגעשפּרייט זיך, אויפגערודערט געוואָרן פון דעם פרעמדן טומל, ראַשיקייט, באַוועגלעכקייט און ענערגיע. צוואַמען מיט די פרעמדע ליטוואַקעס האָבן זיך אין איינעם אַ טאַג אויפן באַלוט צוויי נייע מענטשן באַוויזן, וואָס האָבן גלייך דעם באַלוט אויפגערודערט מיט זייער קומען.

אין אַ פּריען ווינטערדיקן שטאַרק-פּראָסטיקן אַוונט, ווען יידן זענען איינ-געהויקערטע, מיט די בערדלעך באַהאַלטן אין די לאַצן, פון מנחה און מעריב געגאַנגען, האָבן זיך אויף די שמאַלע געסלעך צוויי פרעמדע מאַדנע לייט געוויזן. מיט קורצע קליידער, מיט ווינטערדיקע קוטשמעס אויף די קעפּ, מיט זעלנערישע באַשליקעס אויף די העלדזער און מיט קעסטלעך, באַהאַנגענע מיט טשייניקעס, אין די הענט, האָבן זיי תחילת אויסגעזען ווי אויסגעדינטע זעלנער, וואָס קומען צוריק נאָך דינסט. אָבער אַז יידן האָבן זיך אין זיי געענטער איינגעקוקט, האָבן זיי געזען, אַז גאַרנישט זעלנעריש איז דאָ סיי אין זייער הילוך, סיי אין זייער אויסזען. איינער פון זיי איז געווען אַן עלטערער, שוין אין די יאָרן; דער צווייטער איז געווען יונג, אָבער זיין פנים איז געווען בלאַס, גאַרנישט ווי ביי קיין זעלנער. דער עלטערער האָט זיך דערנענטערט צו אַ לאַמטערן און ביי דער טונקעלער שיין געזוכט אין אַ קליין שטיקל פאַפּיר.

— צו וועמען דאַרפט איר ? — האָבן יידן געפרעגט ביי די פרעמדע.
— אפּשר ווייסט איר, וואו זיצט דאָ קיילע בוכבינדער ? — האָט דער

עלטערער געפרעגט אין אַ האַלב ליטוויש און האַלב לאַדזשער לשון.
 קיינער האָט נישט געוואוסט.
 — קיילע, טוביה דעם וועבערס ווייב, — האָט דער עלטערער פאַרריכט.
 קיינער האָט נישט געוואוסט.
 — קיילע, „טוביה ס'איז נישט הפקר אַ וועלטס" ווייב, — האָט דער
 פרעמדער אויסגערעכנט.
 — אַ, קיילע „טוביה ס'איז נישט הפקר אַ וועלטס" ווייב, — האָבן די
 יידן זיך דערפרייט. — אַזוי רעדט! קומט, וועלן מיר אייך ווייזן. זי
 וואוינט דאָ באַלד אין ראָג, אין אַ קעלער לעבן בעקער.
 די פרעמדע האָבן אונטערגעהויבן די קעסטלעך און געגאַנגען מיט
 די יידן. אָבער פּלוצלונג האָט זיך איינער פון די יידן אויסגעדרייט, אָנגע-
 קוקט גוט דעם עלטערן און אַ פאַטש געטאָן מיט די הענט.
 — טוביה, איך זאָל אַזוי האָבן אַ גוט יאָר, ווי ס'איז טוביה! שלום
 עליכם!

איידער טוביה האָט נאָך באַוויזן אַהיימצוקומען צו זיין ווייב, זענען
 שוין עטלעכע יינגלעך, וואָס זענען געגאַנגען מיט די טאַטעס פון דאַוונען,
 געפלוויגן צו דער טוביהכעס קעלער און אַלע אין איין אַטעם אויסגעשריגן:
 — קיילע, אייער מאַן איז געקומען, קיילע!

נישט אַזוי לייכט, ווי דער ייד אין דרויסן, האָט קיילע דערקענט איר
 מאַן. זי האָט צום ערשטן אין צעטומלעניש אָנגעקוקט דעם פרעמדן מאַן
 אין די פרעמדע קליידער, דערנאָך אַ בליק געטאָן אויף דעם אַנדערן מאַן,
 דערנאָך האָט זי זיך באַגאַסן מיט רויטקייט, דערנאָך האָט זי געכאַפט
 אַן עק פאַרטעך אין מויל אַרײַן, דערנאָך האָט זי גענומען ווישן מיטן
 פאַרטעך אַ נאַס בענקל.

טוביה האָט פון זיך אַראַפּגענומען דעם באַשליק, נאָר קיילע האָט
 אַלץ נישט געגלויבט אירע אויגן. ער איז גאַרנישט געווען דער אייגענער
 טוביה, וואָס מען האָט אים ביינאַכט אַרויסגענומען פון בעט אַרויס. טוביה
 האָט גענומען רעדן:

— קיילע, — האָט ער געזאָגט, — וואָס מאַכסטו? —
 קיילע האָט נישט דערקענט נישט זיין קול, נישט זיין רעדן. ער האָט
 גערעדט גאַרנישט ווי אַמאָל, עפעס שאַרף און ליטוויש, און אַפילו, אַז ער
 האָט אַרויסגענומען פון זיין קעסטל אַ פאַטשיילע און איר געגעבן אַ מתנה,
 האָט זי נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט קוקן אויף אים מיט אַפּענע אויגן און
 מיט פאַרלייגטע הענט אויף דער רײַקער ברוסט. נאָך ווייניקער האָט
 זי געוואָלט גלויבן, אַז דער צווייטער מענטש איז ניסן מורה-הוראהס, וואָס
 מען האָט אים גערופן תּרבות-רעה.

גאָר אַן אַנדערער איז ער איצט געווען דער באַלוטער געזעלן. אַן על-
 טערער, אַן אויסגעוואַקסענער, אַ ברוינ-הויטיקער מיט אַ ווייכן פּוך אויף
 די באַקן, וואָס האָבן אָנגענומען דעם אויסזען פון יידישע פּיאַות, איז ער

שטארק ענלעך געווען צום פאטער זיינעם. פונקט ווי ביי דעם פאטער זיינעם, איז זיין פנים געווען ביינערדיק און אסקעטיש, פונקט ווי ביים פאטער, זענען זיינע גרויסע שווארצע אויגן געווען אָפּ, ברייט פונאנדער-געריסן, נאָר צוזאַמען דערמיט האָבן זיי נישט געקוקט גלייך, נאָר אַריבער זיך, ווי זיי וואָלטן עפעס ווייטע זאַכן געזען, הימלישע, וואָס קיינער זעט זיי נישט. זעלטן אַז אַ שמייכל האָט זיך געוויזן אויף דעם שאַרפּן טונקל-הויטיקן פנים. אָבער די גאַנצע מענלעכע ביינערדיקע פיגור זיינע האָט געשטעקט אין זיינע פרעמדע קליידער, וואָס אין פּוילן זעט מען זיי גאָר-נישט. אויף די שוואַרצע הויזן האָט ער אַ רוסיש העמדל געטראָגן, גויאיש אויסגענייט ביים קראָגן, פאַרבונדן מיט אַ פאַרביק גאַרטעלע. די שוואַרצע געקרייזלטע האָר זיינע, וואָס פאַלן אַזש אַריין אין בלויקייט, האָבן אין אַ סך געדיכטע קרויזן באַדעקט זיין קאָפּ. די ברעמען געדיכטע, שאַרף אָנגע-צייכנטע, זענען זיך צונויפגעוואקסן איבער דער נאָז, שטרענג און ערנסט. קיילע, צוזאַמען מיט אַלע קינדער אירע, וויפיל זי האָט נאָר געהאַט, האָבן נישט אויפגעהערט איינקוקן זיך אין דעם פרעמדן יונגמאַן, וואָס איז האַלב יי, האַלב גוי.

— וואָס ס'האַט זיך מיר געחלומט די נאַכט און יענע נאַכט, — האָט זי געבייטלט חלומות און אויסגעשפיגן. — ביסט אַ מבין! ...

טאַמער איז דאָס נאָך געווען ווייניק, האָט ער געהאַלטן אין איין אַרויסשלעפּן ביכער און ביכלעך פון זיינע קעסטלעך און טעשלעך, שווערע, רוסישע, געדיכט-געדרוקטע ביכער, וואָס ער האָט זיי מיט אַזאַ צערטלעכקייט אַרומגעווישט און אָפּגעשטויבט, ווי פרומע יידן באַגייען זיך מיט ספרים. אַפילו אין רעדן האָט ער מער רוסיש אַריינגעוואָרפּן ווי יידיש.

— אַ וואָרט נישט צו פאַרשטיין, — האָט קיילע געברומט.

פונקט אַזוי האָט דער באַלוט נישט דערקענט די צוויי מענטשן, נישט זייער הילוך, נישט זייער רעדן, נישט זייער ניי ליטוויש לשון, און ווייניקער פון אַלץ זייער פירעכץ.

תחילת איז מען פון אַלע געסלעך געקומען צו לויפן אַנקוקן די צוויי פרעמדע לייט. יידן האָבן זיי געשטעקט שלום, ווייבער האָבן זיי געמאַסטן פון קאָפּ ביז די פיס, קינדער זענען געשטאַנען פאַר די טירן מיט די פינגער אין די נעזלעך פאַר חידוש. פונקט אַזוי פלעגט דער באַלוט אויפנעמען יעדן צו-ריקגעקומענעם נייעם אויסגעדינטן סאַלדאַט, וואָס ברענגט מיט פון ווייטן רוסלאַנד נייע מעשות, נייע קליידער און אַ ניי לשון. אָבער בעת אַלע צו-ריקגעקומענע סאַלדאַטן האַלטן זיך בלויז מיט זייער פרעמדקייט עטלעכע טעג, דערנאָך ווערן זיי צוריק אייגענע, טוען אַן די אַלטע יידישע קליידער, לאָזן זיך וואַקסן בערד, נעמען רעדן דאָס היימישע לשון, און אַ חוץ אַ פאַטאַגראַפיע בלייבט גאַרנישט פון זייער פרעמדקייט — האָבן די צוויי צוריקגעקומענע גאַרנישט געוואַלט אַריינקריכן אין אַלטן שוין שבת, ווען דאָס וועבערישע שולכל „אהבת רעים“ האָט זיך גע-

גרייט צוריק מכבד זיין טוביהן מיטן ליענען אין דער תורה, ווי זיין חזקה איז געווען יארן-לאנג, איז טוביה נישט געקומען דאווענען. דער עולם האָט געמיינט, אַז ער דאוונט אין דער היים און איז געקומען צו אים בעטן אים אויף קידוש, וואָס מען האָט פאַר אים און פאַר ניסנען אָנגעגרייט. אָבער ער האָט אין דער היים אויך נישט געדאוונט.

— ער דאוונט גאַרנישט, — האָט קיילע געקלאָגט פאַר די יידן. — נאָר מען סודעט זיך און מען ליענט ביכלעך, און קיין היטל אויפן קאַפּ טוט מען נישט אָן, ווי די גוים...

— ליטוואַקעס געוואָרן, — האָבן פרומע יידן געזיפצט. — פאַרגעסן אָן גאַט.

אַ קורצע צייט האָט מען נאָך געגלויבט אויפן באַלוט, אַז די צוריקגע-קומענע האָבן געבראַכט געלט פון רוסלאַנד. נישט אינמאָל האָט מען געהערט, ווי פאַרשיקטע קיין סיביר פאַר אונטערצינדן זענען דערנאָך צו-ריקגעקומען מיט אַ סך געלט. צוליב דעם טאַקע האָט מען באַרעכטיקט זייער גויאישקייט און מען האָט זיי מוחל געווען. אָבער אַז אינגליכן האָט זיך טוביה צוריקגענומען אַרבעטן ביי אַ מייסטער אויף אַ שטול און ניסן האָט גענומען געבן רוסישן לעקציעס אין אַרעמע הייזער, האָט מען געזען אויפן באַלוט, אַז זיי זענען גלאַט גוים, אַרעמע דליתים און אַפיקורסים, וואָס אַזעלכע האָבן נישט די וועלט, נישט יענע וועלט, און מען האָט זיי גענומען אויסמיידן.

נאָך מער האָט מען אָנגעהויבן קוקן מיט מורא אויף טוביהס קעלער, ווען באַלד דערנאָך האָבן זיך מאַדנע פאַרשוניען גענומען דרייען דאַרט, פרעמדע און מאַדנע-אויסזענדיקע, וואָס קיינמאָל האָט מען נאָך אַזעלכע אויפן באַלוט נישט געזען.

מיט דעם אָנפאַר פון אַלערליי סוחרים און קאַמיסיאָנערן, גאַסן-הענדלער און בוכהאַלטערס, וואַיאַזשאַרן און לערערס, האָטעל-גייער און „בראַק“-אויפקויפערס, זענען פון רוסלאַנד און ליטע מאַדנע יונגעלייטלעך קיין פוילן אָנגעקומען, גרויס-האַריקע, באַברילטע, מיט רוסישע העמדלעך אויף די יידישלעכע געביגענע אַקסלען, מיט סטודענטישע היטלען אַדער מיט וויכע ברייט-ראַנדיקע שוואַרצע היט. אויך זייערע מיידלעך, וואָס האָבן זיך לעבן זיי געהאַלטן, זענען געווען פּראַסט געקליידעטע, מענלעך-זעלבסט-שטענדיקע, געשוירענע און רויכערנדיקע, וואָס אין פוילן האָט מען אַזעלכע גאַרנישט געזען.

אַט די יונגעלייט און מיידלעך האָבן איצט אָנגעהויבן אַפט אַראַפּצו-קריכן צו טוביהן אין קעלער. וואָס אַזוינס זיי האָבן דאַרט געטאַן, האָט קיינער נישט געוואוסט. נאָר פאַרשטאַנען האָט מען אויפן באַלוט, אַז קיין תהילים זאָגט מען דאַרט נישט. באַלד דערויף האָבן די יונגע באַלוטער געזעלן גענומען קלעפּן צו דעם קעלער, איבערהויפט אין די שבתים און יום-טובים. ווייבער האָבן געוואַלט דערגיין ביי דער טוביהכע, וואָס מען קומט

דאס אזוי דארט צו דעם מאן אירן, נאָר די טוביהכע האָט גאַרנישט גע-
וואוסט וואָס צו זאָגן.

— נאָר מען רעדט און מען לייענט ביכלעך, — האָט זי געזאָגט. —
אז איך ווייס גאַרנישט, וואָס מען האָט אזויפיל צו רעדן.

אויפן באַלוט האָט דאָס וועבערישע שולכל „אהבת רעים“ מיט יעדן
שבת מער אָנגעוואָרן די יונגע געזעלן ביים דאווענען. אָנשטאַט אין שולכל,
זענען די בחורים געגאַנגען צו טוביהן אין קעלער. דאָרט האָט פאַר זיי ניסן
דעם מורה-הוראה און טוביה, דער אַמאָליקער בעל-קורא פון שולכל, נייע
זאַכן דערציילט, זאַכן, וואָס זענען אָנפאַנגס אויס אויסטערליש, פאַנטאַסטיש,
אַבער וואָס מער מען הערט זיך צו זי, אַלץ מער ווערן זיי אייגן, נאָענט
און פאַרכאַפן אינגאַנצן. טוביה האָט וועגן דעם לעבן פון די אַרבעטער אין
די ליטווישע שטעט דערציילט, וועגן זייערע שטענדיקע מלחמות מיט די
באַלעבאַטים, וועגן זייער אחדות, אין וועלכער זיי האַלטן זיך, און וועגן די
קאַסעס, וואָס זיי האָבן זיך געמאַכט פון די אייגענע צונויפגעזאַמלטע גראַשנס,
כדי צו קאָנען קעגנשטעלן זיך זייערע באַלעבאַטים און באַדריקער. די געזעלן
אין די שבתדיקע קאַפּאַטעס האָבן מיט אָפּענע מיילער געשלונגען די פרעמדע
און נאָענטע רייד, וואָס דאָ האָט מען גאָר וועגן אַזעלכע זאַכן נישט געהערט
קיינמאַל.

— אויך מיר וועלן צאָלן, — האָבן זיי געזאָגט. — ווי אַ נדר וועט מען
צאָלן פינקטלעך.

ניסן האָט וועגן העכערע זאַכן דערציילט, וועגן דעם לעבן פון אַרבע-
טער אין אויסלאַנד, וועגן דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, וועגן דער סאָ-
ציאַליסטישער באַוועגונג, וועגן די רוסישע קעמפער און זייערע העלדנשאַפּט,
וועגן קאַפיטאַל און אַרבעט און אויך אַביסל וועגן נאַטור-וויסנשאַפּט אין
דער געשיכטע פון מענטשן און פעלקער. גלאַטיק און פאַרשטענדלעך, ווי ער
איז געוואוינט געווען ביים פאַטער אין שטוב ביים לערנען, מיט וואַרעמ-
קייט און גלויבן, האָט ער אין טונקעלן קעלער פאַר די באַלוטער אויסגע-
אַרבעטע געזעלן — וועלט און מענטשן, זאַכן און געשעענישן אויפגעקלערט,
קלאָר געמאַכט, מיט ליכט פון שכל באַלויכטן. די געזעלן זענען געזעסן
מיט אויפגעריסענע אויגן, מיט אָפּענע מיילער.

— אמת, — האָבן זיי געזאָגט, — אמת.

זייער גאַנץ פינצטער לעבן, די אייגענע שפלות איז אין טונקעלן קעלער
ביי די מענטשן פאַרשוואונדן געוואָרן. זיי האָבן זיך געפילט געהויבן ביי
זיך אַליין. דאָס ערשטע מאָל ווי מען האָט נישט גערעדט צו זיי וועגן זייער
נישטיקייט און הבל-הבלים, ווי זיי האָבן עס שטענדיק געהערט פון די מלמדים
און מגידים, נאָר וועגן זייער וויכטיקייט און כוח, זייער ווערט און חשיבות.
דאָס לעבן האָט געקריגן אַ זין. נאָך מער זין האָט עס געקריגן, ווען טוביה
און ניסן האָבן זיי אין אַ סוד איינגעהילט, קאַנספיראַציע זיי געלערנט. שוין

דאָס וואָרט, דאָס פרעמדע און געהיימע, האָט די יונגע מענטשן פאַר-
כאַפט, אין מאַרך און אין בלוט זיי אַריינגעפלאָסן.

— נאָט אייך תקיעת־כף, — האָבן זיי געזאָגט און באַהאַלטן טיף אין
די קעשענעס די קליינע מאַגערע ביכלעך און בלעטלעך, וואָס מען האָט
זיי איינגעטיילט אין קעלער.

אויף די פעק סחורות ליגנדיק נאָך אַ שווערן טאַג אַרבעט, האָבן זיי,
בגנבה, שטיל, די באַלעבאָסטעס זאָלן נישט הערן, אַרויסגעדרייט די פאַר-
רויכערטע נאַפּט־לעמפלעך און געשלונגען די שלעכט־געדרוקטע ביכלעך.

טוביה האָט געשאַפן קרייזלעך, אַריינגעצויגן נייע וועבער און געזאַמלט צע-

נער־גראַשנס ביי די געזעלן פאַר דער קאַסע. אַפילו עלטערע וועבער, יידן

צעבראַכענע און אַלט־פרענקישע, האָבן זייערע קופערנע צענערס אַנטקעגן־

געטראָגן אים יעדן פרייטיק. ענג איז שוין געוואָרן אין די שבתים ביי טוביהן

אין קעלער. אויף קעפ איז מען געשטאַנען און נישט געקאַנט אַריין. די

געזעלן האָבן אויפגעהערט אַרומקריכן איבער די הינטערשטאַטישע פעלדער

מיט מיידלעך אין די שבת־טעג, נאָר געקומען צו טוביהן. פונקט ווי אַמאַל

זיי פלעגן הערן פרק, האָבן זיי איצט געהערט די מאַראַלישע רייד וועגן

מענטשן און לעבן, גערעכטיקייט און אומרעכט.

פון קעלער אַרויס האָבן זיך די קרייזלעך פאַרשפרייט איבער דעם גאַנצן

באַלוט. מען איז זיך אין די שבתים און יום־טובים צונויפגעקומען אין קליינע

טיי־היזלעך, אין קאַנסטאַנטינער וואַלד. מער ווי אומעטום האָט מען זיך

פאַרזאַמלט ביי פייוועלע דעם שמאַטע־הענדלער אין זיינע גרויסע אָפגע־

לאָזענע שטובן, וואָס זענען אַנגעשטעלט מיט ביכער פון אַלע זייטן.

פייוועלע שמאַטע־הענדלער האָט פון קיין באַלמעלאַכעס נישט געהאַלטן.

באַלמעלאַכעס, האָט ער געוואוסט, זענען גראַבע יונגען, וואָס פאַרשטייען גאָר־

נישט אין השכלה און אפיקורסות. אויך האָט ער אליין ביי זיינע שמאַטעס

געהאַלטן מיידלעך צו דער אַרבעט און אַ באַלעבאָס געווען ווי אַלע אַנדערע

באַלעבאַטים. ניסנס רייד וועגן דער נייער תורה זיינער, וואָס ער האָט מיט־

געבראַכט פון דער וועלט, זענען צו דעם קליינעם עלטערן יידל אין גע־

קרייזלעך קאַפ נישט פאַרקראַכן. אַבער פונקט ווי פריער, איז ער אַן אַפיקורס

געווען, געברענט מיט צאָרן קעגן גאָט און זיין תורה. און פון ניסנס אַלע רייד

האָט ער געוואַלט וויסן איין זאַך.

— אַפיקורסות פאַרשפרייט איר, צי נישט? — האָט ער געפרעגט זיך.

— יא, ר' פייוועלע, — שטאַרק.

— אויב אַזוי, איז מיין שטוב פאַר דיר מיט דיינע לייט אָפן, — האָט

פייוועלע געזאָגט אַ גליקלעכער און אַלע קנייטשטן פון זיין פנים, צוזאַמען

מיט אַלע צויטן אין זיינע געקרייזלטע האָר און בערדל, האָבן געקוואַלן פון נחת.

די גרויסע אָפגעלאָזענע שטובן זיינע, וואָס מיט די אַנגעוואַרפענע ביכער

האָבן זיי אויסגעזען ווי אַ חסידים־שטיבל, זענען אין די שבת־טעג איצט

פול געווען מיט מענטשן. אויך די בית־המדרש־בחורים, וואָס האָבן זיך דאָ

שטענדיק אויפגעהאלטן, האָט ניסן אַריינגעצויגן. אַליין אַ געוועזענער ישיבה־בחור, האָט ער גלייך געקאָנט צוקומען צו זיי. ער האָט געקאָנט רעדן מיט זייער לשון, פירן מיט זיי ויכוחים וועגן תורה און אמונה. איבערהויפט האָט ער זיי גענומען מיט דער לערע, וואָס ער האָט זיי געגעבן. ער האָט געקענט זייער לעכצן נאָך בילדונג און וויסן, און ער האָט זיי געגעבן לעקציעס, געלערנט מיט זיי רוסיש און מאַטעמאַטיק, נאַטורוויסנשאַפט און געשיכטע, צוזאַמען דערמיט האָט ער געלערנט אַנדערע לערעס, שאַרפע און פאַרבאַ־טענע, שכלדיקע און טיפע, וואָס האָבן די צעפלאַמטע ישיבה־בחורים אָנגעצונדן.

ער האָט אַ סך שטודירט, ניסן, פאַר די יאָרן פון זיין פאַרשיקונג, געלערנט ביי די סטודענטן, וואָס זענען פאַרשיקט געוואָרן פון די אוניווער־סיטעטן, נאָך מער אַליין געאַרבעט. ווי דער פאַטער זיינער אין די ספרים, אַזוי האָט ער געגראָבן זיך אין זיינע ביכער, געשלונגען, און פונקט ווי זיין פאַטער, האָט ער אויך אויף די מאַרגינעסן פון די ביכער מיט קלייניקע רו־סישע אותיות באַמערקונגען געשריבן, צוגעבענישן און קשיות. מער ווי אין אַלע אַנדערע לערעס, האָט ער געשטעקט אין דער מאַרקסיסטישער לערע, וואָס איז נאָך אין רוסלאַנד געווען אַ נייעס, נאָר אין די ליטווישע שטעט און שטעטלעך האָבן זיך שוין די ייִדישע רעוואָלוציאַנערן מיט איר אַרומ־געטראָגן און פאַרשפּרייט זי מיט גרויס אייפער. מיט אַ פּיערדיקן דורשט האָט ניסן איינגעשלונגען די נייע לערע, פאַרכאַפט געוואָרן פון איר לאַגיק און טיפקייט, פון איר גלייכקייט און גאונישן געבוי. ער האָט זיך שוין פון דייטשן בוך „קאַפיטאַל“ נישט געשיידט, אַרומגעפירט אים מיט זיך, ווי אַ פרומער ייד מיט טלית און תפילין, און פונקט ווי דער פאַטער זיינער, וואָס האַלט, אַז די תורה איז נישט בלויז אַליין צו לערנען, נאָר אויך צו פאַר־שפּרייטן איר חכמה צווישן אַלע, אַזוי האָט אויך ניסן פאַרשפּרייט די נייע תורה זיינע און אויסגעלאַכט, אויסגעשפּאַט די אַלע, וואָס ווילן זי נישט אנערקענען. נאָך דאָרט, אין דער ליטווישער שטאַט זיינער, האָט ער מיט אַן אייזערנער לאַגיק און מיט ביטערן הוּזק באַקעמפט די אַלע נאַראַדניקעס, וואָס האָבן געשטעקט אין ראַמאַנטישע גלויבנס, געדינט פרעמדע געטער און נישט אָנגענומען די תורה זיינע, די אמתע און די איינציקע.

איצט האָט ער זי פאַרשפּרייט צווישן די ישיבה־בחורים ביי פייוועלע דעם שמאַטע־הענדלער אין שטוב. אַרעמע, געדריקטע, מיט אויסגעשאַרפטע קעפּ פון תורה, מיט אַפּענע מוחות פאַר פּילאָזאָפּישע געדאַנקען, אַבסטראַקטע באַגריפּן, האָבן זיי שנעל אויפגעכאַפט די מאַרקסיסטישע פּילאָזאָפּיע, וואָס ניסן האָט פאַר זיי שכלדיק אויסגעטייטשט, און פאַרכאַפט געוואָרן פון איר. פייוועלע, דער שמאַטע־הענדלער, האָט געקוואַלן מיט אַלע צויטן אין זיין געקרייזלטן בערדל פון ניסנס פאַרשפּרייטן בילדונג ביי אים אין שטוב. ער איז געווען שטאַלץ מיט אים, ווי אַ טאַטע מיט אַ זון אַ מושלם. שבת פלעגן די וועבער זיך אַנקומען,

איבערהויפט די חסידישע געזעלן, די, וואָס די נויט אין שטוב האָט זיי אַוועקגעריסן פון די גמרות און פאַרפלאַנטערט זיי אין די וועב־שטולן. גע־וואוינט געווען שטענדיק צו לערנען, צו ספרים, האָבן זיי נישט געפילט קיין גרויסע הנאה אין די שבתדיקע שפּאַצירנס הינטער דער שטאָט, וואו נייטאַרינס און שפּולערקעס האָבן געקנאַקט קערלעך אין די זייטן פון די בחורים, און וואוילע יונגען, לאַדזשער פרעטעניזע־נעמער, האָבן זיך גע־טשעפעט צו די געזעלן, אַראַפּגעריסן זיי די זיידענע טיכלעך און געפאַדערט אויסקויף־געלט פאַר מעגן שפּאַצירן מיט די מיידלעך. זיי האָבן געזוכט תורה, און זיי זענען געקומען צו פייוועלע דעם שמאַטע־הענדלער אין די שבתים.

די אויפקלערערישע זאַכן האָבן פייוועלען נישט אינטערעסירט. זיי זענען געווען וועגן העכערן לויף, ווייניק אַרבעט, וואָס האָבן גאַרנישט געהאַט מיט אַפיקורסות צו טאָן. אָבער צוזאַמען דערמיט האָט מען אויך גערעדט קעגן רעליגיע, פרומע לייט, רבנים און צדיקים, און אים איז אַ שטיק געזונט צוגעקומען.

— רויכערט יידן, — האָט ער זיי געמונטערט און געטיילט פאַפּיראַסן. דער רויך אין שבת האָט אים פאַרשטעלט יעדע מורא פאַר די פאַר־זאַמלונגען.

אין די וועבערייען האָבן נייע לידער זיך געלאָזט הערן ביי דער אַרבעט. לידער וועגן קייסער, פון וואָס די מייסטערס האָבן זיך געכאַפט ביי די אויערן:

— לאַבוסעס! — האָבן זיי געשריגן, פאַרשטאַפּנדיק זיך די אויערן. — ווענט האָבן אויערן. איבער אייך וועט מען אונדז פאַרשיקן אין קייטן קיין סיביר.

נאָך מער האָבן זיי זיך געכעסט, ווען אין די לידער האָט מען וועגן זיי אַליין, די מייסטערס, שלעכטע, בייע ווערטער גערעדט.

— אַז די מיילער זאָלן זיי נאָר הינטן שטיין, — האָבן די מייסטערינס געשאַלטן די יונגען, — פאַרן שפּייען אויפן ברויט, וואָס מ'פרעסט.

די לידער האָבן זיך פאַרשפּרייט שנעל, געגאַנגען פון וועבעריי צו וועבעריי. די מייסטערס האָבן געסטראַשעט די געזעלן, אַז זיי וועלן זיי פאַר־מסרן פאַר די טאַטעס זייערע, פאַרן רב, אָבער די יונגען האָבן זיך נישט געמאַכט דערפּון.

— מיר זענען באלעבאַטים איבער זיך אַליין, — האָבן זיי געענטפּערט. די מייסטערס זענען פאַרשטאַרט געוואָרן פון די עזותדיקע רייד, וואָס אַזעלכע האָט מען גאָר קיינמאַל נישט געהערט.

ביסלעכווייז האָבן די געזעלן אַלץ ווייניקער גענומען פאַלגן זייערע מייסטערס. זיי האָבן נישט געוואָלט אַפּטראַגן די סחורות צו די פאַבריקאַנטן־אַרויסגעבער, זיי האָבן אויפּגעהערט אַרבעטן שפעט אין דער נאַכט. — גענוג, — האָבן זיי געזאָגט, — צייט צו מאַכן נאַכט.

זמניקעס האָבן אויפגעהערט פּאַלגן אַ גאַנג דער מייסטערין, נישט געוואָלט אַרויסטראַגן דאָס מיסט, אָפּגעזאַגט זיך אַוועקצוטראַגן דאָס טשאַלנט פּרייטיק צום בעקער. אין די בתי־מדרשים האָבן טאַטעס גערעדט מיט זאָרג וועגן דעם זינדיקן דור, וואָס ווידערשפעניקט אין די עלטערע.

— מען רעדט אויף גאַט און משיח, — האָט מען געזיפּצט.

— מ'רעדט אַלדאָס ביזן אויפן קייסער, — האָט מען זיך איינגערוימט שטילערהייט אויפן אויער, כדי מען זאָל נישט דעהערן דאָס וואָרט.

— אַלץ די ליטוואַקעס, — האָבן פרומע יידן געביטערט. — אין קרע־ציקע שאַף וועט די גאַנצע סטאַדע קרעציק מאַכן.

אויפן באַלוט האָבן פּאַליציאַנטן גענומען זיך אָפטער ווייזן און אַרייב־קוקן אין די אָפּענע טירן פון די וועבערייען.

— היי, טאַטעלע, מאַמעלע, — האָבן זיי געברומט, דראַענדיק מיט אַ פינגער, און אַוועקגעגאַנגען מיט גאַרנישט, פּונקט ווי זיי זענען געקומען.

קאַפיטל צוויי

דעם וואַרקער רבינס ווערטער, פאַרוואָס ר' אברהם הערש אַשכנזי האָט אַזוי מורא געהאַט, זענען מקוים געוואָרן.

נאָך שמחה מאירן איז יעקב בונעם אַוועק פון יידישקייט. ווי לאַנג דער פּאָטער האָט געלעבט, האָט יעקב בונם אויסגעהיט זיך פאַר אים מיט זיינע גויאישע דרכים. אין וואַרשע איז ער טאַקע געגאַנגען אין קורצע קליידער, אַרומגעפירט זיך מיט לעב־יונגען איבער די קאַבאַרעטן און גאַר־נישט אָפּגעהיט קיין יידישקייט. אָבער אַז ער פּלעגט קומען קיין לאַדזש, האָט ער זיך אַנגעטאָן די לאַנגע מלבושים און מיטגעפאַרן מיטן פּאָטער אָפּילו צום רבין קיין אַלעקסאַנדער. ווי נאָר דער פּאָטער איז פּלוצלונג געשטאַרבן פון אַ האַרץ־שלאַג, באַלד נאָך דער שבעה, האָט יעקב בונם אַראָפּגעוואָרפן פון זיך יעדן סימן פון יידישקייט און אַריינגעקראָכן אין אַזאַ עלעגאַנץ. ווי ער וואָלט געווען אַ פּריצישער זון פון דור־דורות. אויך דעם טאַפּלטן חסידישן נאָמען האָט ער אַראָפּגעוואָרפן, דעם בונם אינגאַנצן אָפּגעטרייסלט און פון יידישן יעקב געמאַכט אַ פּוילישן יאַקוב. אָבער גאַר אַנדערש ווי שמחה מאיר, האָט יעקב בונם אויסגעזען אין זיין גויאישן הילוך.

אויף שמחה מאירן איז דער חסידישער יונגערמאַנטיק, דער פּלוטע־וואַטער עילוי, נישט אַראָפּ אויף קיין וויילע פון זיין פנים, געלעגן אים אין יעדער באַוועגונג, געהאַלטן זיך אים אין יעדער קנייטש פון זיינע דייטשע קליידער. כאָטש ער איז געווען אַ דייטש, גערופן זיך מאַקס און נישט אַנ־דערש גערעדט ווי דייטש, אָפּילו אין שטוב, איז אים דער אַמאָליקער שמחה מאיר געלעגן אין די ביינער. ווי אַמאָל, פּלעגט ער אין פאַרטראַכטיקייט רעדן צו זיך אַליין, קראַצן זיך ביים שפיץ בערדל, ציען עס, ווי אין די אַלטע

צייטן, ווען ער האט נאך א חסידישע באַרד געהאַט. ער האָט אויך גערעדט דייטש מיט אַ גמרא-ניגון, געענטפערט יידישעך מיט פראַגן אויף פראַגן, גערעדט מיט האַלבע ווערטער און אַנצוהערענישן, ווי אַמאָל אין חדר ביי ר' ברוך וואָלף דעם מלמד. ער איז תמיד געווען אומרואיק, פאַרשמאַיעט, פאַרקאַכט. ער האָט נאָך אַלץ גענומען מענטשן ביי די קנעפלעך, ווען ער האָט מיט זיי גערעדט, געגאַלטע מענטשן אַנגעכאַפט ביים קיין, ווי זיי וואָלטן בערד געהאַט. דעם אַש פון די ציגאַרן האָט ער שטענדיק געהאַט פול אויף די לאַצן, אויפן וועסטל. דער קראַוואַט האָט נישט געוואָלט איינלייגן ביי אים אויפן אַרט, נאָר פאַררוקט זיך אָן אַ זייט. פונקט אַזוי האָט דער האַרטער דייטשער קאַפעליוש, ווי דער צילינדער, נישט געוואָלט זיצן שטייף אויף זיין חסידישן צעטראַגענעם קאַפּ, נאָר פאַררוקט זיך אין דער הויך, ווי אַ חסידיש היטל. אַלע זיינע ענגלישע קאַסטיומען אין קראַטן, וואָס ער האָט געטראַגן, כדי צו מאַכן זיך וואָס עלעגאַנטער און אַנזעעוודיקער, זענען אויף זיין פיגור, אויף זיינע חסידישע אַקסלען גערונען, געשוואומען און גלייך זיך פאַרוואַנדלט אין אַ חסידישער קאַפּאַטע.

פונקט אַזוי האָט זיין יינגערן ברודער יעקב בונם, וואָס האָט זיך איצט גערופן בלוז יאַקוב, אַלץ געפאַסט, איז אַלץ געלעגן אויף זיין ברייטער שטאַר-קער פיגור מיט אַזאַ זיכערקייט, ווי ער וואָלט קיינמאָל אויף זיך קיין קאַפּאַטע נישט געטראַגן. ווי אַ פריץ האָט ער אויסגעזען אין זיינע האַלב-קינסטלערישע, האַלב-פריצישע קליידער, אין וועלכע ער איז מיט אַזאַ לייכטקייט אַריינגעקראַכן. אַפילו די שוואַרצע באַרד זיינע, וואָס ער האָט זיך איבערגעלאָזט. בלוז אַפגאַלנדיק די באַקן, האָבן גאַרנישט אין קיין יידי-שער באַרד דערמאַנט. אין דעם צילינדער, אין דער ברייטער שוואַרצער פעלערזינע, וואָס ער האָט מיט גראַציע פאַרוואַרפן אויף איין אַקסל, ווי ער האָט עס געזען אין דער אַפערע, מיט די ווייסע הענטשקעס און מיט דעם עלעגאַנטן שטאַק אין דער האַנט, האָט ער אויסגעזען ווי עפּעס אָן אויס-לענדישער מאַגנאַט, עקסטראַוואַגאַנט און קינסטלעריש.

עס איז אים זייער גוט געגאַנגען, דעם יעקב בונמען, אויף דער וועלט; פון אַלע זייטן האָט דאָס גליק צו אים געשיינט. ווידער איז ער געווען פון אויבן איצט, פונקט ווי אַמאָל אין הויף צווישן די קינדער. שמחה מאיר איז נישט רואיק געשלאָפן אין די נעכט איבער דעם יינגערן ברודער זיי-נעם. די קנאה האָט אים געפרעסן.

קודם-כל האָט ער אים נישט געקאַנט מוחל זיין די ירושה. באַלד נאָכ-דעם, ווי דער פאַטער זיינער האָט זיך נאָך אים, שמחה מאירן, געזעצט שבעה ביים לעבן, האָט ער אויך אים מעביר-נחלה געווען, איבערגעשריבן די צוואה זיינע, אַז זיין זון שמחה מאיר האָט נישט קיין חלק אין זיין פאַרמעגן, אַפילו קיין בענדל פון קיין שוך זאל ער נאָך אים נישט ירשענען. די גאַנצע ירושה איז איצט אַריבערגעגאַנגען צו די שוועסטער און צו יעקב בונמען, די ירושה איז געווען אַ גרויסע, שמחה מאיר האָט גאָר אַליין נישט געטראַכט.

אַז דער פּאָטער זיינער האָט אַזאַ פּאַרמעגן געהאַט. אויף יעקב בונמס טייל זענען היפשע עטלעכע צענדליק טויזנטער אין מזומנים אַרײַנגעפּאַלן. שמחה מאיר איז אַרומגעגאַנגען אַ צערודערטער. ער האָט זיך גראַד אויף דער לוייה ביים פּאָטער שטאַרק געפּאַרעט, געלאָזט זיך אויפן בית-עולם אײַנרייסן דעם לאַץ פּון אַ נייעם קאַסטיום, קדיש געזאַגט, אַפילו שבעה געזעסן. ער האָט געוואָלט פּאַריכטן איצט, אויסנעמען ביי דער מוטער, ביי די שוועסטער און ברודער. אָבער די ירשים האָבן גאַרנישט געוואָלט אים ענטפּערן, ווען ער האָט גענומען רעדן וועגן דער ירושה. ער איז איבעריקנס נאָך אויך נישט געווען אינגאַנצן אויף אַ וועג מיט די הלאות, וואָס ער האָט גענומען ביי זיי פאַר הונצעס באַראַנענשאַפט. זיי האָבן אים געהאַט אין די הענט איצט. מיט קיין געריכטן האָט ער נישט געקאַנט גיין. אָבער צו רבנים האָט ער גענומען שלעפּן די שוועסטער און דעם ברודער. ער האָט גע- פּראווט פּאַרשרייען, פּאַרטומלען, אָבער יעקב בונם האָט זיך נישט געלאָזט. קיין פּרוטה האָט ער נישט געקאַנט אַרויסציען.

נאָך מער האָט אין אים געקאַכט, ווען יעקב בונם איז אַריין אין די גויאישע קליידער באַלד נאָכן פּאַטערס טויט. אַט דאָס, וואָס ער אַליין האָט דורכגעמאַכט מיט אַזויפיל מלחמה, האָט יעקב בונם אָפּגעטאַן לייכט און גלאַטיק, ווי אַלץ וואָס ער טוט. שמחה מאיר האָט נישט געפילט קיין טעם אין לעבן. עפעס אַלץ איז אים געגאַנגען גלייך, דעם יעקב בונמען, דאָס גליק איז אַליין צו אים אין די הענט געקראַכן, בעת ער, שמחה מאיר, האָט זיך שטענדיק געמוזט דערנאָך יאָגן, אײַנרייסן, מיט די נעגל אַרויס- דראַפּען.

יא, ער איז געבוירן געוואָרן אין אַ זיידן העמדל, דער יעקב בונם. שוין אויסערלעך האָט ער שמחה מאירן נאָך אין דער מוטערס בויד באַרויבט. ער איז געוואקסן גרויס, הויך, שייך, פּריילעך, פול מיט הנאה צו לעבן און צו זען אַנדערע לעבן. מען האָט אים ליב געהאַט, געקלעפט צו אים. לייכט איז ער אין אַ מיליאַנעריש הויז פאַר אַן אידעם אַריין, כאַטש ער האָט גאַר קיין תורה נישט געקענט, קיים אַ בלעטל גמרא זיך אויסגעלערנט! לייכט איז ער אין די נייע קליידער אַריין; לייכט איז ער איצט אין דער לאַדזשער רייכער און פּריילעכער וועלט אַרײַנגעקראַכן, אין די רייכסטע הייזער אַריין- געקומען, צו וועלכע שמחה מאיר האָט גאַרנישט געוואוסט ווי אַזוי צוצוקומען.

ער האָט איצט געוואוינט מער אין לאַדזש ווי אין וואַרשע, יעקב בונם, און זייער אַ פּריילעך לעבן געפירט. אין נייעם האַטעל, וואו די רייכסטע געסט שטייען איין, האָט ער אַ שיינע בחורישע וואוינונג זיך אָפּגעדונגען, גאַנצע טעג אין גומענע קאַרעטן איבער די לאַדזשער שלעכט-געפלאַסטערטע גאַסן אַרומגעיאַגט זיך, כאַטש ער האָט גאַרנישט געהאַט נאָך וואָס צו אײלן, און געגריסט זיך אויף רעכטס און לינקס צו די פּאַרבייגייער אויף די טראַג- טואַרן, זייער גיך האָט ער זיך מיט דער לאַדזשער גאַלדענער יוגנט אײַנגעלעבט, אַ וועלט מיט באַקאַנטע און פּריינט געקריגן, אין רייכע שטובן

א גאסט געוואָרן, מיט קינסטלער, שרייבער און אַקטריסעס זיך אַרומגערינגלט, אין רעסטאָראַנען זיי געפירט, הלאות געגעבן, און אַן אייגענער מענטש אין אַלע טעאָטערס, קאַבאַרעטן, נאַכט־קלובן געווען. אַלע קעלנער אין די רעסטאָראַנען, קוטשערס פון די קאַרעטן האָבן אים געקענט און די היטלען פאַר אים געצויגן. ער האָט געקאָנט פאַרן אין אַ קאַרעטע, ווי אַ געבוירענער מאַגנאַט. דאַמען האָבן אים מיט לאַרניאַנען נאַכגעקוקט.

— „האַבע די ערע, מאַיע אושאַנאַוואַניע, קיסע די האַנט!“ — האָט ער פון אַלע זייטן געגריסט ברייט, געפאַכעט מיט דעם צילינדער צו מען גער און דאַמען, צו פאַבריקאַנטישע רייכע זינדלעך און צו נאַכלעסיקע מאַלער, צו אויסגעפראַנטעוועטע שאַנסאַנעטקעס און צו לייטישע דאַמען.

— ווי גייסט, יאַקוב? — האָט מען אים צוריקגעגריסט, בלויז אַנרופנדיק אים ביים נאַמען.

פונקט ווי ער איז געווען לוסטיק, אויסגעקאַכט מיט אַ וועלט, אַזוי איז זיין ווייב, די רייכע, קרענקלעכע חסידישע טאַכטער, געווען תמיד אַליין, אַפגערוקט פון מענטשן און פאַרזויערט. זי איז געווען מאַגער און פאַר־קרענקט. אויך איז זי אין טראַגן נישט פאַרגאַנגען, כאַטש אַלע אין שטוב האָבן איר אויפן בויד געקוקט און זי וועגן דעם מיט חידוש אויסגעפרעגט. זי איז געווען פאַרביטערט, שטענדיק אויפגערעגט. זי האָט אַליין נישט געפילט קיין טעם אין די גוטע עסנס און נישט פאַרגונען, ווען אַנדערע עסן מיט אַפעטיט. זי האָט אַליין נישט געקאָנט שלאָפן געשמאַק, זי האָט איר מאַן ליב געהאַט, אויסגעאַנגען פאַר אים. אָבער זי האָט נישט געקאָנט מיטגיין מיט אים. ער איז איר געווען שווער סיי מיט זיין טעמפּעראַמענט, וואָס פלעגט אויף אים אַנפאַלן און וואָס פאַר איר איז עס געווען בלויז אַן עול און אַ פּיין, סיי מיט זיין שטענדיקער פריילעכקייט און שמחה. ווען זי האָט נישט געקאָנט צונעמען קיין לעפל צום מויל, האָט ער געגעסן מיט אַ וואַלפישן אַפעטיט. ווען זי האָט זיך געמאַטערט אין די שלאַפלאַזע נעכט־שלינגענדיק אַלערליי פילן, וואָס האָבן נישט געהאַלפן, האָט ער געאַטעמט מיט לעבן און שטאַרקן שלאָף. זי האָט אים נישט פאַרגונען.

— יעקב, — האָט זי אים געוועקט, — שלאָף נישט אַזוי, ווען איך קום אום וועלנדיק צומאַכן אַן אויג.

זי האָט נישט געקאָנט פאַרטראַגן די מענטשן זיינע, וואָס ער רינגלט זיך אַזויפיל מיט זיי אַרום, וואָס ער איז מיט אַלעמען גוט, פריילעך, גוט־ברודעריש און קלאַפט יעדן אין פלייצע, ווי מען קלאַפט אים אין פלייצע.

— איך לייך זיי נישט, — האָט זי געזאָגט אַ זויערע, קוקנדיק מיט האַס אויף די מענטשן.

זי איז געווען אייפערזיכטיק אויף אַלעמען, אויף אַלע ווייבער, פאַר וועלכע ער פלעגט ציען דעם צילינדער, אויף אַלע אַקטריסעס, וואָס ער פלעגט זיי מאַכן רושיקע אַוואַציעס אין טעאָטער.

— ווער איז די קאקאטע? — האט זי וועגן יעדער פרוי געפרעגט מיט גאל.

זי אליין האט מיט אים נישט געוואלט גיין; אויסגעמיטן זיינע באקאנט-טע, פריינט. אבער טאמער איז ער אליין געגאנגען איז זי געווען אייפער-זיכטיק, געמאכט אים סצענעס. ער איז דעריבער זעלטן געזעסן אין ווארשע, מערסטנס פארבראכט אין לאדזש. אין דער שטאט, דער רוישיקער און ענערגישער, וואס זיזט פון ארבעט און דראנג, האט ער א זייער זארגלאז בחוריש האטעל-לעבן געפירט. מען האט אים ליב געהאט און ער האט אנדערע ליב געהאט. איבערהויפט זענען פאר אים אויסגעגאנגען די וויי-בער — די שאנסאָנעטקעס פון די לאַקאלן, ווי די רייכע באַלעבאַטישע ווייב-לעך, וואָס די מענער זייערע זענען פאַרקאַכט אין מסחר און זיי אליין גייען אויס פון לאַנגווייליקייט אויף זייערע שפאַצירן אויף פיעטראַקאָווער גאַס. זיי האָבן אים אַנטקעגן געשמייכלט, מיט די אויגן אים געגעסן. ער האָט פאַר זיי זייער נידעריק און בראַוועריש דעם צילינדער געהויבן, אַרומיאַנגן-דיק אין די קאַרעטן. אַמטיפסטן און נידעריקסטן פלעגט ער ציען דעם צי-לינדער פאַר זיין שוועגערין דינהלע, ווען ער פלעגט זי אַנטרעפן אין גאַס, ווי זי גייט מיט דער מוטער שפאַצירן, ביידע אויסגעפּוצטע, מיט הויכע היט און פעדערן.

פּונקט ווי אַמאַל, יינגלווייז, ווען ער פלעגט שעהן לאַנג שטיין ביי היים-אַלטערס הויז, כדי ער זאָל זי זען, דאָס מיידל, אין פענסיע-קליידל און ציען פאַר איר דאָס חסידישע היטל, אַזוי פלעגט ער אויך איצט אַרומיאַנגן מיט דער קאַרעטע הין און צוריק איבער דער פיעטראַקאָווער גאַס. כדי צו דערזען זי און ציען פאַר איר נידעריק דעם צילינדער. ער האָט זי אַלץ נישט אויפגעהערט צו ליבן, געדענקט נאָך אַלץ די וואַרעמע הענטלעך אירע אַרום זיין האַלדן, ווען זי פלעגט זיצן אים אויפן רוקן, געדענקט איר גע-לעכטער און פאַרערונג.

ער האָט נאָך אַלץ נישט געקאַנט מוחל זיין דעם ברודער זיינעם, וואָס ער האָט זי אים צוגענומען, זי, וואָס אַלע אין הויף האָבן זי פאַר זיין כלה געהאַלטן. ניין, ער איז נישט געווען גליקלעך מיט זיין ווייב, דער פרעמדער און קרענקלעכער, וואָס קאָן אליין נישט לעבן און פאַרביטערט אים דאָס לעבן. ער האָט תמיד געזוכט אַ געלעגנהייט דינהלען צו זען. ער איז צו איר אין שטוב נישט געקומען. שמחה מאיר איז געווען מיט אים ברוגן. אַבער אויף די גאַסן האָט ער איר נאַכגעקוקט, געגריסט צו איר טיף מיטן צילינדער. די גאַנצע וואַרעמקייט צו איר האָט ער אין די גרוסן אַריינגעלייגט.

פּונקט אַזוי פלעגט דינהלע ספעציעל אַרומגיין איבער דער פיעטראַקאָ-ווער גאַס, כדי אים צו זען, דעם עלעגאַנטן און שיינעם, וואָס איז שטאַרק ענלעך געווען צו די העלדן פון אירע ראַמאַנען. זי האָט שוין געוואוינט איצט באַזונדער, אין זייער אַ גרויסער אין

רייכער דירה, זינט דער מאן אירער האט איבערגענומען די גענעראל-פאר-טרעטונג ביי די באראקען הונצעס. אויך איז דער מאן אירער אן אנדערער געווארן. ער האט אייראפעאישע קליידער געטראגן, דאס חסידישע בערדל אפגעגאלט און נייע מענטשן צו זיך אין שטוב אריינגעצויגן, היינט-וועלטיקע און רייכע. אפילו דייטש האט ער גערעדט אין שטוב, און זי, זיין ווייב, נישט מער גערופן דינהלע, נאר דיאנא. אבער זי האט אים נישט פארטראגן, ווי פריער, ביי זיין גאנצער דייטשקייט, איז ער געזעסן ביים טיש א צעטראג-גענער, גערעכנט, געברומט צו זיך אליין, געיאגט זיך, געאיילט, עס האט אים פון ארט געהויבן.

— וואו לויפטו? — האט זי אים געמוזט אפשטעלן, ווען ער האט גיך געגעבן א רייניק-אויס די ציין נאכן פלייש און געלאזט זיך לויפן. — מען דארף נאך דערלאנגען דעם קאמפאט. פונקט אזוי האט זי אים געדארפט לערנען, וואס ער האלט אין איין רעכענען ביים עסן, פארשרייבט אלע טישטעכער און סערוועטלעך, וואס נאר עס קומט אים אונטער דער האנט.

— וואלסטו אפשר אכטונג געגעבן אויף די קינדער? — האט זי אים געזאגט. — זע, ווי אזוי זיי פארהאלטן זיך ביים טיש.

— די קינדער? — האט מאקס אשכנזי איבערגעפרעגט. ער האט גאר פארגעסן, אז ער האט קינדער. ער האט זיי זעלטן געזען, זעלטן מיט זיי א ווארט אויסגערעדט. וויפיל מאל זיי האבן געוואלט, ער זאל זיי נעמען אויף דער קני רייטן, הוידען א ביסל אויף דער פוס אדער אויפ-הויבן אין דער הויך, האט ער זיי אוועקגעשיקט צו דער מוטער.

— פורכטבאר באשעפטיקט, — האט ער א ברום געטאן. ער האט בלויז געוואלט וויסן, ווי אזוי זיי לערנען זיך, איבערהויפט ווי דאס יינגל לערנט זיך.

— נא, צייגע מיר די העפטע, איגנאץ, — האט ער גערופן דאס יינגל, וואס האט געלערנט אין דער דייטשער שולע, — איך מעכטע דיינע שול-צייגניסע נאכזען.

דער קליינער איגנאץ האט נישט מיט קיין גרויסן חשק געוויזן זיינע העפטן. ער האט זייער שלעכטע צייכנס געהאט פון די לערער. דער פא-טער האט זיי אים ארויסגעריסן פון דער האנט, א פלינקן בליק אין זיי געטאן און זיך פארקרימט, איבערהויפט אויף דער אריטמעטיק, וואס דער קליינער האט אמערגסטן געמאכט.

— אונבעגרייפליך, ווי ער האט ניכטס פאן מיר געערבט, — האט ער גערעדט מיט פאדרוס און געקוקט מיט פארוואורף צו זיין ווייב. די יינגערע, גערטרוד, א קאפייע פון דער מוטער, האט גראד מיט שמחה אנטקעגנגעטראגן אירע העפטן פון קינדער-גארטן. זי האט זייער שיינע האנט-ארבעט געמאכט, אלערליי בלומען און שמעטערלינגען אין די העפטן אריינגעקלעפט, פארוואס די לערערינס האבן זי שטארק געלויבט.

אבער דעם פאטער האבן אַזעלכע זאכן ווייניק אינטערעסירט. ער האָט פון קיין מיידלעך קיין גרויסע זאכן נישט דערוואָרט. דערוואָרט האָט ער פון יינגל, איבערהויפט אין וויכטיקע זאכן, אין חשבון. און ער האָט אַ פלוטע-וואַטן בליק געגעבן אין דער קליינערס העפטן און אַ ברום געטאָן אויף יוצא זיין :

— נעט, קליינע...

זיי זענען געוואָרן פרעמד צום פאָטער, ווי ער איז געווען צו זיי. זיי פלעגן זיך אַפילו איבערקוקן ביים עסן, ווי אַזוי דער פאָטער רעכנט, רעדט צו זיך אַליין, קראַצט זיך פאַרטראַכט ביים שפיץ בערדל, פאַרלירט דאָס סערוועטל, רייניקט אויפן קול מיט דער צונג די שטיקלעך פלייש פון די ציין, און זיי האָבן זיך פונאַנדערגעלאַכט ביים טיש, איבערווינקענדיק זיך מיט די אויגן אויפן פאָטערס העויות. די מוטער האָט צו זיי בייזע בליקן געוואָרפן, כאַטש איר אַליין האָבן אויך דעם מאַגס חסידישע מנהגים אויפ־גערעגט, צו לאַכן געמאַכט.

ביי איר גאַנצער גלייכגילטיקייט צו אים, האָט איר געערגערט, ווען עמעצער זעט זיינע לעכערלעכקייטן, זיינע חסידישע שטיק. עס איז איר, ר' חיים אַלטערס טאַכטער, נישט אַנגעשטאַנען, מיזאַל פון איר מאַן לאַכן. נישט נאָר האָט זי נישט דערלאָזט די אייגענע קינדער איבערווינקען זיך איבער דעם פאַרטראַכטן פאָטער, נאָר זי האָט אויך אַפגעהיט, אַז ער זאָל ביי פרעמדע מענטשן אין גאַס נישט אַרויסרופן קיין שפּאַט.

ביי דער טיר האָט זי אים געמוזט פאַרהאַלטן, דערמאַנען אים, ער זאָל זיך אַפשאַקלען דעם אַש פון ראַק און פאַרבינדן זיך ווי געהעריק דעם קראַוואַט.

— שמחה מאיר, — האָט זי אים גערופן, — ווי אַזוי גייסטו צווישן

מענטשן?

ער האָט זיך אַפגעשטעלט, כאַטש ער האָט דעם אַלטן חסידישן נאָמען

פיינט געהאַט, ספעציעל פיינט געהאַט צו הערן אים פון זיין ווייבס מויל.

— פערבינדע מיר, דיאַנאַ, איך ביטע דיך, — האָט ער איר געזאָגט

אין זיין לאַדזשער אונטערזינגענדיקן דייטש, — איך ווערדע גיע די קראַוואַט־טע אַאוסבינדן קענען.

זי האָט אים דעם קראַוואַט פּינקטלעך אויסגעבונדן, אויך דאָס אַש

פון ראַק אַפגעשאַקלט, ער זאָל נישט ברענגען אויף זיך קיין לייטיש געלעכ־

טער. אַבער יעדעס מאַל אויפסניי, ווען ער האָט זי דערביי אַרומגענומען

פאַר דער טאַליע, האָט זי זיך האַסטיק אַרויסגעדרייט און אים מיט אַ קאַלטן

בליק פון די בלויע אויגן דאָס בלוט פאַרפּוירן.

— שמחה מאיר, אפשר וועסטו איינשטיין? — האָט זי אים אַפגעשניטן.

ער האָט אַראַפגעלאָזט האַסטיק די הענט, ווי אונטערגעזעגטע, סיי

פון אירע ריי, סיי פון נאָמען, וואָס זי רופט אים, דעם אַלטן קאַמישן נאָמען,

כאַטש ער הייסט שוין מאַקס. זי האָט אים פאַר קיין פאַל נישט געוואַלט

רופן ביים נייעם נאָמען, נישט גערעדט צו אים דייטש, כאָטש זי האָט עס גוט געקענט, נאָר יידיש, אַפילו ווען מענטשן קומען צו אים. דאָס האָט אים זייער געקערענט. אַלעמען האָט ער געצוואונגען אין דער נישט־פאַרגיי־נערישער שטאָט צו באַוואונדערן אים, צו רעדן וועגן אים, נאָר נישט זיין אייגן ווייב. זי איז נישט נתפעל געוואָרן פון זיינע סוחרישע גרויסקייטן, וועגן וואָס ער האָט איר דערציילט, פון זיין גיכן וואַקסן. זי האָט גאַרנישט געוואָלט הערן, ווען ער פלעגט זיך באַרימען פאַר איר מיט זיינע סוחרישע זיגן. — וואָרף נישט די ציגאַרן אויף דער ערד, — האָט זי אים איבערגע־ריסן, — און שיט נישט דאָס אַש אויפן טישטעך; אַט שטייט אַן אַש־בעכער. אַזוי האָט זי אויך נישט געוואָלט ווערן קיין לאַדזשער דאַמע, וואָס ער האָט אַזוי שטאַרק פאַרלאַנגט פון איר. זי האָט אַפילו נישט אויסגעטאַן באַלד דאָס שייטל, כאָטש זי האָט עס שטענדיק פיינט געהאַט. דער מאַן אירער האָט עס נישט פאַרשטאַנען.

— וואָס איז, אַזוי פרום ביסטו? — האָט ער געפרעגט. — ס'פאַסט גאַרנישט פאַר מיר.

— מיר פאַסט, — האָט דינהלע געענטפערט.

זי האָט נישט געוואָלט נאָכגיין זיינע פיס־טריט. עס איז איר נישט אַנגעשטאַנען. איבעריקנס, האָט זי עס נישט געדאַרפט. זי איז נישט מיט־געגאַנגען מיט אים אין די נייע הייזער, די רייכע און די פאַבריקאַנטישע, נישט געהברט זיך מיט זיינע סוחרים און זייערע היינט־וועלטיקע ווייבער. זי איז געווען פאַרנומען אָדער מיט די קינדער, וואָס אַלע מאָל איז אַן אַנדערס קראַנק געוואָרן, אָדער מיט דער שטוב, און מערסטנס פון אַלץ מיט אירע ביכלעך. זי האָט זיי גאַרנישט אויפגעהערט לייענען, די ביכלעך, גע־לעבט מיטן לעבן פון די העלדן זייערע, געפרייט זיך מיט זייער פרייד, געטרויערט מיט זייער טרויער. דערביי איז זי מער געווען ביי אירע עלטערן אין הויז, ווי ביי זיך אין דער היים. טאַג־טעגלעך איז זי מיט דער מוטער געגאַנגען איבער די גאַסן, געקוקט אין די פענצטער פון די גע־שעפטן און געפירט זיך אונטער די הענט. אויסגעפוצטע, עלעגאַנטע, האָבן זיי זיך נישט שטאַרק אונטערשיידט איינע פון דער אַנדערער, גיכער אויס־געזען ווי צוויי שוועסטער, איידער ווי מוטער און טאָכטער. זי איז גאַר־נישט עלטער געוואָרן, די פריווע אַלטער. מענער האָבן איר נאָכגעקוקט אויף די גאַסן, כאָטש זי איז שוין אַ באַבע פון עטלעכע אייניקלעך געווען. ווי תמיד, האָט זי נישט געקאַנט פאַרבייגיין קיין געשעפט, זי זאל עפעס נישט קויפן. זי האָט אויך די טאָכטער געשלעפט מיט זיך. אַפילו אין דער צוקערניע נאַשן שאַקאַלאַד האָט זי זי געשלעפט.

שמה מאירן האָט זיין ווייבס צוגעבונדנקייט צו די עלטערן אויפ־גערעגט. ער האָט געפילט, אַז זיי, די שווער און שוויגער, רויבן דאָס אוועק ביי אים דאָס ווייב זיינס, וואָס געהער צו אים. יעדעס מאָל, ווען זי פלעגט אוועקגיין צו דער מוטער, האָט ער אויפסניי אויסגעברומט ביז:

— שוין ווידער צו דער מאמען! כיוויס גארנישט, וואָס מען האָט אַזויפיל צו טאָן ביי אַ מאַמען! זאָ עטוואָס...

איבעריקנס איז ער נישט געווען גאַנץ זיכער, צי דאָס ווייב זיינס גיט נישט צופיל געלט די עלטערן. ער האָט גוט געקענט דעם שווערס שיטערע פינגער און דער שוויגערס ברייטקייט. ער האָט וועגן דעם נישט גערעדט, ער האָט מורא געהאַט פאַר דינהלען די ווערטער פאַרן מויל צו ברענגען. אָבער רואיק איז ער נישט געווען. ער האָט זי געוואָלט אָפּציען פון דער מוטער, אַריינציען אין נייע הייזער, אין רייכע און היינט-וועלטליקע, ווי עס שטייט אַן פאַר אים און זיין שטאַנד. עס האָט אים געפאַסט צו ווייזן זיך מיט אַזאַ ווייב, אַ שיינע און געבילדעטע. צו זיין נייעם הילוך וואָלט זייער גוט אויס-געזען, ווען דינהלע, די געוויקסיקע און עלעגאַנטע, זאל מיט אים אונטער דער האַנט איבער דער גאַס גיין, אַזוי אַז מענטשן זאָלן אים באַוואונדערן. אָבער ער האָט זי פון די ביכלעך און פון דער מוטער נישט געקאַנט אַוועקרייסן. פון אונטער די הענט האָט זי זיך אים אַרויסגעדרייט. ער האָט זיך דעריבער מיט נאָך מער אייפער אין די געשעפטן אַריינגעוואָרפן, אַהיימגעקומען שפעט אין די נעכט און אַוועק באלד אינדערפרי פון שטוב.

ער איז געוואקסן מיט יעדן טאָג, מיט יעדער שעה, אָבער רואיק איז ער נישט געווען. די שנעלע נערוועזע פינגער האָבן גאַרנישט אויפגעהערט צופן פאַרדאגהט ביים שפיץ בערדעלע. ער איז געווען ביי, אויף דער שטוב, אויף שווער און שוויגער, אויף די שוועסטער, און מער פון אַלץ אויף יעקב בונמען, וואָס האָט גאַנץ לאַדזש אויפגערודערט מיט זיין פריילעך לעבן, אומעטום האָט מען אים אָפּגעגעבן פריילעכע גרוסן פון אים.

— דער יונג וועט נאָך מיט דער טאַרבע גיין, — האָט שמחה מאיר וועגן אים נביאות געזאָגט, — וויר ווערדען זען דאָס גרייטע...

אָבער יעקב בונם איז מיט דער טאַרבע נישט געגאַנגען, ווי זיין עלטער-רער ברודער האָט נביאות געזאָגט. פאַרקערט, דאָס גליק איז געשפרונגען אים אין די הענט אַריין, אַליין נישט וויסנדיק גאָר ווי אַזוי עס איז געקומען, איז ער אין גרעסטן לאַדזשער פאַלאַץ, ביי מאַקסימיליאַן פלידערבוים דעם מיליאַנער, אַן איינגייער געוואָרן, מיט די מיליאַנערישע לאַדזשער זינדלעך דאָרט וויין געטרונקען, אין קאָרטן געשפילט, און אַזוי טאַקע, צווישן וויינען, קאָרטן און געלעכטער, די גענעראַל-פאַרטרעטונג פון דער פאַבריק ביים פאַבריקאַנט אַנגענומען.

אַ בלייכער, אינגאַנצן אַן בלוט אין פנים, איז געבליבן זיצן שמחה מאיר אויפן פאַטעל אין קאַנטאַר זיינעם, ווען מענטשן האָבן אים דערציילט וועגן יעקב בונמס פאַרטרעטונג.

— שקר וכזב! — האָט ער געשריגן אין יידיש, פאַרגעסנדיק גאָר, אַז ער רעדט דייטש.

שוין צופיל האָט אים די נייעס צעטראָגן.

אָבער עס איז נישט געווען שקר וכזב. טאַקע אויף דער פיעטראַקאָוער

גאס, פונקט אנטקעגן הונצעס הויז, וואו שמחה מאיר האט געהאט זיין פארטרעטונג, האט דער ברודער זינער א ריזיקן לאגער פארלייגט. מיט ברייטער פארשווענדערשיקייט א קאנטאר אויסגעשטאט. גאלדענע גרויסע שילדן מיט פלידערבוימס אלע מעדאלן און מיט דער פאבריק־מארקע — אן אנקער מיט א שליסל איבערגעקרייצט — איבער דעם גאנצן הויז אויפגעהאנגען און אפילו ביי דער טיר א דינער מיט א אוניפארם אוועקגעשטעלט, ווי ביי א באנק. אויך האט זיך דער נייער פארטרעטער א קארעטע אן אייגענע געקויפט און, ווי מערסטע יונגע פאבריקאנטן, אליין די פערד געטריבן, אוועקזעצנדיק דעם קוטשער אויבן־אן.

שמחה מאיר האט פארהאנגען מיט גרינע פארהענגלעך די פענצטער פון זיין קאנטארל אין געשעפט. ער האט נישט געוואלט קוקן אויף די שילדן אנטקעגן. דאס בלוט איז אים קאליע געווארן. אבער דעם ברודערס נאמען האט צו אים פון אלע זייטן אראפגעשריגן. עס האבן דערציילט וועגן אים די גרויסע רעקלאמעס אין די צייטונגען, די סוחרים, די מעקלערס, גאנץ לאדזש.

— ער רודערט א וועלט, — האבן די סוחרים אים דערציילט, איבער־געגעבן וועגן אלע זיינע געשעפטן אין די טעג און וועגן די הוליאנקעס אין די נעכט.

באלד דערויף האט דער פאבריקאנט פלידערבוימס אפגעהאלטן א גרויסן זיג איבער זיינע קאנקורענטן, די באראגען הונצעס. אומעטום האט מען דערפון גערעדט. צוזאמען מיט פלידערבוימען האט אויך זיין גענעראל־פארטרעטער יאקוב אשכנזי א קלעטער געטאן אין דער הויך, ארויפגעקראכן העכער א שטאפל אויף דעם גאלדענעם לייטער.

שמחה מאירס פנים איז געווען אזוי גרין, ווי די גרינע פארהענגלעך פון די פענצטער אין זיין געשעפט, וואס ער האט שטענדיק געהאלטן אראפ־געלאזן, כדי נישט צו זען דעם גאלדענעם אויסגעקריצטן נאמען פון שונא קעגנאיבער.

קאפיטל דריי

אין פאלאץ פון טעקסטיל־פאבריקאנט פלידערבוימס איז געווען לוסטיק און פריילעך.

דער פאבריקאנט פלידערבוימס, וואס האט געפירט א שווערע קאנקורענץ קעגן דער מאנאפאקטור־פאבריק פון הונצעס יורשים, האט אפגעהאלטן א גרויסן נצחון — דער נייבאשטימטער גובערנאטאר פאן מילער, וואס איז אנגעקומען פון פעטערבורג קיין פיעטראקאווי, האט אנגענומען די ערשטע איינלאדונג צום פאבריקאנט פלידערבוימס, נישט צו די באראגען הונצעס. זינט יארן האבן פארביטערט געקעמפט די צוויי גרעסטע לאדזשער

פאבריקאנטן — הונצע און פלידערבוים. איינער דעם צווייטן איז דער-
 גאנגען די יארן ביי יעדער געלעגנהייט, אפגעטאָן זיך שפיצלעך.
 פונקט ווי דעם אַלטן הונצע, האָבן אויך דעם פאָבריקאָנט פלידערבוים
 אַלטע לאַדזשער יידן געדענקט נאָך ווי ער איז געקומען אין שטאָט מיט
 ליידיקע הענט. אַן אָפגעברענטער פון דער דאָרפישער זון, אַ ברייט-פלייצ-
 קער, אויף וועלכן ס'אויסגעוואקסענע לאַנגע צייגענע כאַלאַטל האָט שיר
 נישט געפלאַצט, מיט אַ פאַר שווערע שטיוול, געשמידט מיט פאַדקאוועס, די
 קנאַפּל זאָלן זיך נישט אַפרייבן, מיט אַן אָפגעריסענער צווייג אין דער קרעפּ-
 טיקער האַנט, אָפצויאָגן זיך פון דאָרפישע הינט אויף די וועגן און פון די
 פאַסטעכער, וואָס וואָרפן נאָך יידן שטיינדלעך — איז ער געגאַנגען צופוס פון
 זיין דאָרף וואולקע קיין לאַדזש, צו פאַרדינען זיין ברויט פאַר זיך.
 דעם טאַטן זיינעם דעם דאָרפס-קרעטשמער האָבן אַנדערע יידן, פאַר-
 מעגלעכערע פון אים, אויסגעדונגען די קרעטשמע ביים פרייך. ער איז
 געבליבן מיט ווייב און קינדער, גאַנצע צוועלף, איינס קלענער פון אַנדערן,
 אַן ברויט, אַן אַ דאָך איבערן קאַפּ. דער פאַטער האָט גענומען דעם עלטסטן
 זון זיינעם, מענדל, ער האָט איינגעבונדן אין אַ זעקעלע אַ פריש קעזל,
 ער האָט אַרויסגענומען פון בינשטאַק אַ לויטערן האַניק, אַנגעגאַסן אַ פולע
 פלאַש און געלאָזט זיך דערמיט צופוס, צוזאַמען מיט זיין זון קיין קאַזמיר
 צום רבין, פּרעגן אים אַן עצה, וואָס ער זאָל טאָן מיט ווייב און קינדער.
 דער רבי האָט געהייסן דעם קעז מיטן האַניק אַוועקגעבן דער רביצין און
 ער האָט געבענטשט דעם אַרענדאַר, אַז גאָט זאָל אים העלפן אין אַלעם,
 וואו ער וועט זיך קערן און ווענדן. אויך האָט ער אים און דעם זון זיינעם
 געגעבן צו קופערנע דרייערס, וואָס זיי זאָלן שטענדיק טראָגן מיט זיך,
 אַ חוץ שבת און יום-טוב, וואָס עס וועט זיי ברענגען מזל. דער אַרענדאַר האָט
 זיך געלאָזט איבער די דערפער אויפקויפן ביי די פויערים וואָל און פלאַקס,
 כדי צו דערהאַלטן זיין ווייב און די קינדער ביים לעבן. ער האָט אויך
 געוואָלט, אַז דער עלטסטער זון זיינער, מענדל, זאָל אים העלפן מיטגיין
 און טראָגן די זעק. אָבער מענדל האָט נישט געוואָלט בלייבן קיין דאָרפס-
 גייער. אַ געזונטער, אַ ברייט-פלייציקער, אַ בריה אין שענק אויפצוהויבן
 דאָס שווערסטע פאַס ביר און אַרויסצוואוואָרפן די גרעסטע גבורים פון קרעטש-
 מע, ווען זיי שיכורן זיך אַן און ברעכן פלעשער, פול מיט לעבן און הייס
 בלוט, וואָס שפּראַצט דורך דער פאַרברענטער הויט, אויסגעשמיסן פון זון
 און ווינט, האָט ער געגלויבט אין זיך, אַז ער איז באַשאַפן צו אַנדערע זאַכן,
 ווי צו קריכן מיט אַ זאַק איבער די דערפער. פון די דורכפאַרנדיקע יידן,
 וואָס פלעגן זיך פאַרהאַלטן אין זייער קרעטשמע אין דאָרף, האָט ער גע-
 הערט פון שטעטל לאַדזש, וואָס וואַקסט און ווערט רייך פון טאַג צו טאַג.
 ער האָט די שטאַט נישט געקענט, אָבער זי האָט אים געצויגן, האָט ער
 גענומען אַ זאַק, איינגעפאַקט אין אים דאָס תפילין-זעקל מיט די קליינע
 אָפגעריבענע און פאַרפעסטטע תפילין, עטלעכע אויסגעוואַשענע, פאַרלאַ-

טעטע העמדער, אַ ברויט מיט אַ דאַר קעזל, עטלעכע יונגע ציבעלעס, אַ שמאַטקעלע זאַלץ און אַ קניפער, אַ פויעריש מעסערל, וואָס אַ גוי האָט פאַרזעצט אין קרעטשמע פאַר אַ קוואַרטירל בראַנפן און וואָס ער האָט דערנאָך געלאָזט שטעקן אין דער ערד עטלעכע טעג צייט, עס זאַל ווערן כשר.

אַט מיט דעם זאַק, מיט אַ רימען אונטערנגעגאַרטלט דאָס צייגענע כאַלאַטל, מיט אַ צווייג אין האַנט און מיט עטלעכע גילדן אין גרויסע קופערנע גלאַס טע דרייערס, איינגעבונדן אין אַן עק פון אַ רויטער באַזפאַטשיילע, איז ער געגאַנגען צוויי מעתלעך צייט איבער די וועגן. ער האָט געבראַטן קאַרטאַפּל אויף די פעלדער. איז געשלאָפּן אין פויערישע שיערן, אין וואַלד. צווישן צווייגן און מאַך, און געגאַנגען צו דער שטאָט, דער פרעמדער און לאַקנדיקער, כדי צו זוכן ברויט און אַ תכלית אין לעבן פאַר זיך.

אַלט געווען איז ער צוואַנציק יאָר. דעם רבינס דרייער אויף מזל האָט ער געטראָגן אין אַ לייונטן בייטעלע, אַנגעהאַנגען אויפן האַלדז און באַהאַלטן אונטערן העמד.

אַזוי האָבן אים נאָך געדענקט די עלטערע יידן אין לאַדזש.

פּונקט ווי הונצע פון זאַקסן, אַזוי איז אויך מענדל דעם קרעטשמערס זון פון דאַרף וואַלקע געקומען מיט ליידיקע הענט אין דער נייער שטאָט און זי אינגיכטן איינגענומען. נישט ווייט פון זיך זענען געשטאַנען די פאַב-ריקן פון ביידע לאַדזשער הערשער — דעם דייטש הונצע און דעם ייד פלידער-בוים. אויך זייערע פאַלאַצן זענען געווען די שענסטע פון שטאָט. אָבער קיין שלום איז נישט געווען צווישן די צוויי הייזער. איינער דעם צווייטן איז געווען אַ דאַרן אין אויג.

הונצע האָט נישט געקאַנט פלידערבוימען פאַרגעסן, וואָס כאַטש ער איז געקומען אַ סך שפעטער פון אים, כאַטש ער האָט אין די ערשטע צייטן אַליין ביי אים געקויפט סחורות פאַר זיין געוועלב אויף ניי-שטאָט, האָט ער זיך אַזוי אַרויפגעאַרבעט, אַז ער איז געוואָרן גלייך מיט אים און אַפילו געוואַלט אים אַריבעריאַגן.

ער האָט קיינמאַל נישט געוואַלט אַנרופן פלידערבוימען ביי זיין נייעם נאַמען מאַקסימיליאַן, ווי ער האָט זיך געגעבן באַלד נאָך די ערשטע הונדערט טויזנט, וואָס ער האָט געמאַכט. נאָר גערופן אים ביים אַלטן יידישן נאַמען מענדל.

— ווי גייט עס, מענדל? — האָט ער אים ספעציעל אַ פרעג געטאַן, ווען ער פלעגט אים טרעפן אויפן וועג אינדערפרי, פאַרנדיק אין דער קאַרעטע. — איך האָבע אַ ביסל רעשטלעך צו פאַרקויפן, ביליק... דאָס איז געווען אַן אַנצוהערעניש אויף די אַמאָליקע צייטן, ווען פלידער-בוים פלעגט נאָך קויפן רעשטלעך ביי הונצען אין פאַבריק. — איך קאָן אייך פאַרקויפן מיינע פערד, — האָט פלידערבוים אים

צוריק אפגעענטפערט. — איך קויף נייע און איך קאָן אייך די אַלטע אָפטרעטן פאַר ביליק.

דאָס איז געווען אַ שטאָך דעם אַלטן הונצע. וואָס האָט ליב געהאַט צו קאַרגן און אַלע מאָל געהאַט ערגערע פּערד צו זיין קאַרעטע, ווי פּלידערבוים. זינט יאָרן האָבן זיי זיך אַרומגעריסן, די ביידע הייזער. אָפּגעטאָן זיך שפּיצלעך, אויסגעברענגט זיך. אויסגעשטאַכן זיך איין אויג אַבי דעם צווייטן ביידע אויגן אַרויסצונעמען. אָבער אין דער צייט. ווען הונצע האָט געוואָלט אַריבעריאָגן פּלידערבויםען בלויז אין געשעפט, האָט פּלידערבוים אַריבער-געיאָגט הונצען אין פּריציסקייט, אין האַלטן שטאַט.

ניין, ער האָט נישט געקאָנט ווערן קיין באַראָן, פּלידערבוים, ווי הונצע איז עס געוואָרן. ביי די גרעסטע געלטער, וואָס ער וואָלט געגעבן דעם פּיעטראַקאָווער גובערנאַטאָר, וואָלט ער עס נישט דערגרייכט. נישט גערן האָט מען ייִדן געאַדלט אין קייזערלעכן הויף. אָבער אַ הייליקע אַננע אויף זיין האַלדז פאַר די גרויסע פאַרדינסטן פאַר דער רוסישער אינדוסטריע האָט אים דער גובערנאַטאָר אויסגעפּוועלט. ער האָט זיי געטראָגן אויפן האַלדז צוזאַמען מיטן גלאַטן דרייער, וואָס דער קאָזימירער רבי האָט אים אַמאָל געגעבן אויף מזל און וואָס האָט אים זייער אָפּגעגליקט אויף דער וועלט. צוזאַמען דערמיט האָט ער געטראָגן שטאַלץ דעם טיטול — פאַרדינסטפּולער ביר-גער — וואָס מען האָט אים פון פּעטערבורג געגעבן און וואָס האָט געדאַרפט איבערגיין פון דור צו דור פּלידערבוים. אויך די גאַלדענע און בראַנזענע מעדאַלן פון זיין פאַבריק האָבן באַצירט אַלע זיינע געביידעס און בריוור-פאַפּירן. דאָס אַלץ האָט דעם אַלטן הונצע זייער געקרענקט. אָבער פאַר פּלידערבויםען איז דאָס אַלץ נאָך נישט געווען גענוג. ער האָט אַלע מאָל געזען צו לאָזן הערן זיין נאָמען אין לאַדזש, צום אייגענעם וואוילגענוס און צו דעם פאַרדראָס פון די הונצעס.

ער האָט אָפּטער ווי הונצע געביטן דאָס מעבל אין זיין פּאַלאַץ, ער האָט שענערע פּערד געהאַט צו זיינע קאַרעטעס, גרעסערע און מיוחסדיקערע הינט אין זיין הויף, טייערערע וויינען אין זיינע קלערס און אַנגעזענערע געסט אויף זיינע בעלער און קאַרניוואָלן. פון יינגלווייז אָן, ווען דער טאַטע זיינער. דער אַרענדאַר, האָט די קרעטשמע געהאַלטן ביים פּריץ און אים מיטגענומען מיטן וועגעלע צום הויף יעדעס מאָל ווען ער איז דאָרט אַהינ-געפאַרן, האָט ער מיט גרויסע אָפענע אויגן געזען דאָס פּירעכץ ביי די פּריצים. יעדע שטאַלצע באַוועגונג זייערע, יעדער מאַניער און ריר. מיטן היטל אין דער האַנט, ווי דער טאַטע זיינער, בויגנדיק זיך און קושנדיק דעם פּריצס פּאַלע, האָט ער פּונדעסטוועגן נישט אַראָפּגעלאָזט די גרויסע אויגן זיינע פון אַלץ, וואָס איז געווען אין די פּריצישע הויפן. און ער האָט אַלץ איצט זיי נאָכגעטאָן, נאָך איבערגעיאָגט זיי. פּונקט ווי די פּריצים, האָט ער פאַרדרייט די שוואַרצע וואַנצע אַרויף, ווען ער האָט מיט עמעצן גע-רעדט; פּונקט ווי די פּריצים. האָט ער אַריינגעלייגט דעם טאַטן מיט דער

מאמען אין די פערד. נישט נאָר האָט ער צו עטלעכע פאָר פערד צו זיינע פיל קארעטעס, לאַנדערס און בריטשקעלעך געהאַט, נאָר ער האָט אויך אייגענע שטאַלן פאָר געיעג-פערד געהאַלטן און אַ מחנה זשאָקיען. דאָס האָט אים אַ סך געלט אָפגעקאַסט. אָבער דערפאַר זענען זיינע פערד געווען די בעסטע אין פוילן און זייערע נעמען זענען פול געווען אין די צייטונגען. טראַגנדיק אין זיך אַ שנאה צו הינט פון קינדווייז אָן, וואָס נישט איינמאַל האָבן זיי אים, גערייצט פון די פריצים און זייערע עקאָנאָמען, אָפגעריסן דאָס כאַלאַטל און אַמאַל אויך שטיקער פון די ליטקעס, האָט ער פונדעסטוועגן מיט די בעסטע הינט זיך אַרומגערינגלט, אָפגעקויפט ביי די גרעסטע פריצים זייערע יאָגד-הינט. פונקט אַזוי האָט ער ביי די פאָר-אַרעמטע פוילישע גראַפן אָפגעקויפט זייערע גיטער, צוזאַמען מיט די דינער און לאַקיען. אַליין דער גובערנאַטאָר מיט אַלע זיינע פריינט, די העכערע אָפיצירן און הויכע באַאָמטע, זענען צו פלידערבוימען אין די גיטער זי-מער און ווינטער אויף יאָגד געקומען. נישט פאַרטראַגנדיק קיין בלוט, האָט פלידערבוים פונדעסטוועגן אויסגעלערנט זיך אַזוי גוט שיסן און צילן, אַז ער האָט אַ מאַסע האָזן, ווילדע קאַטשקעס און פוקסן אומגעבראַכט אין זיינע וועלדער. דערנאָך האָבן זיינע וואַלד-יעגער אין די גרינע קאַסטיומען מיט די פעדערן אין די היט געטראָמיטערט מיט האַרנס. לאַקיען האָבן די געשאַסענע חיות אויף די פייערן געבראַטן און די יעגער האָבן סעודות אין וואַלד געפראָוועט.

אין די ווינטערס זענען אַפטע בעלער געפראָוועט געוואָרן אין פלי-דערבוים פאַלאַץ. מיט דער גרעסטער גראַציע, ווי נאָר ער האָט עס יינגל-ווייז געזען דורך די שפאַלטן פון די הויפישע לאַדן אויף די פריצישע בעלער, האָט ער געטאַנצט די פוילישע פאַלאַנעזן, פאַרדרייענדיק מיט אַזוי פיל ווירדע די וואַנצע אַרויף, אַז דאַמען האָבן אים אַפלאַדירט. ער האָט גאָר נישט, ווי הונצע, איבערגעלאָזט אין זיך סימנים פון די צייטן, ווען ער איז מיט אַ צווייג אין האַנט און מיט אַ זעקל אויף די פלייצעס אָנגעקומען אין לאַדווש. דער פריץ איז אים געלעגן אין דער ברייטקייט פון פאַרוויכערן אַ ציגאַר. אין דער מעכטיקייט פון זיין קערפער, אין דער בויגעוודיקייט פון זיין גאַנג, אין דער נאַכלעסיקייט פון געבן געלט, אין לעבן און לעבן לאַזן! אָבער ביי דער גאַנצער פריצישקייט און גוויאישקייט האָט ער מורא געהאַט פאַרן יידישן גאַט, געציטערט פאַר אים און שטענדיק פאַר אים גע-טאָן עפעס, כדי אים איבערצובעטן פאַר די פיל זינד זיינע. ער האָט גוט נאָך געדענקט, כאַטש ער איז אַזוי רייך און גרויס געווען. אַז זיין גאַנץ גליק האָט ער צו פאַרדאַנקען דעם קאַזמירער רבי, וואָס האָט אים אַזאַ מולדיקן דרייער אויף גליק געגעבן. ער האָט נישט איינמאַל געטראַכט מיט זאַרג, אַז נישט אַזוי האָט ער געדאַרפט אָפדינען דעם רבין און זיין גאַט, אַז ער וואַלט געדאַרפט טאָן מצוות, נישט אָפגאַלן די באַרד, נישט מחלל זיין שבת, נישט עסן טריפות מיט גוים, נישט זינדיקן מיט פרעמדע ווייבער און

נישט טאן אנדערע עבירות, וואָס גאָט האָט נישט ליב. ער האָט נישט איינ-מאָל אין די שלאָפלאָזע נעכט געזיפצט אויף זיין ווייך פראַנצויזיש הימל-בעט דערויף, וואָס ער איז נישט אזוי גוט צום יידישן גאָט, ווי גאָט איז צו אים. ווי אַ גוטער סוחר, האָט ער געוואוסט, אַז אין יעדער געשעפט מוז זיין גלייכע, גוטע און קעגנזייטיקע באַהאַנדלונג. און אויב גאָט איז אזוי גוט צו אים, גיט אים רייכקייט און כבוד און וואוילטאָג, וואָס זעלטן, אַז עמעצער זאָל אַזוינס האָבן, אויב גאָט און זיין שליח, דער רבי, האָבן אים אזוי אויפגעהויבן, פון מיסט ביז אַזאַ פריצישקייט און גרויסקייט, דאַרף ער גאָט עפעס פאַר דעם אַפצאַלן, טאָן זיינע געבאַטן, אַריינלייגן אין געשעפט גלייך אויף גלייך.

אַבער זיין אַ ייד ווי אַלע פרומע יידן האָט ער נישט געקאָנט. צו גרויס און רייך איז ער געווען, צופיל האָט אים געצויגן צו פריצישקייט און עולם-הזה. ער זאָל זיין אַ ייד ווי אַלע יידן. ניין, ער האָט נישט געקאָנט זיך אַפֿ-זאָגן פון עסן מיטאָג, ווען דער גובערנאַטאָר אַליין האָט אים פאַרבעטן צו זיך. אויך האָט ער נישט געקאָנט פאַרמאַכן זיין קאַנטאָר אום שבת. קיין תורה האָט ער טאַקע נישט געקענט. דער טאַטע זיינער דער אַרענדאַר האָט אים קוים אויסגעלערנט דאַווענען, אַבער דערפאַר האָט ער געהאַט געלט אַ סך, ער האָט געקאָנט געבן צדקה, וואָס איז אויך ביי גאָט אָנגעלייגט. גאָט האָט ליב, אַז מען גיט צדקה זיינע אַרעמעלייט. אויך האָט ער ליב אַז מען בויעט אים שיינע שולן, תלמוד-תורהס פאַר אַרעמע קינדער, ישיבות. זייער ליב האָט ער, ווען מען גיט צדקה צו די צדיקים זיינע. און דער פאַבריקאַנט פלידערבוים האָט גאָט אַ סך צדקה געגעבן, אזוי, אַז עס זאָל דעקן אַלע זיינע זינד און עבירות. נישט בלויז האָט ער אויסגעהאַלטן בכבוד מיט געלט און מתנות דעם קאַזמירער הויף, אַלע קינדער און קינדס קינדער פון רבין, נאָר ער האָט אויך געשיקט געלט און מתנות צו אַנדערע גוטע-יידן. יא, ער אַליין האָט זיך דערמיט נישט פאַרנומען. ער האָט נישט געקאָנט דערלאָזן, אַז צו אים אין פאַלאַץ, וואו עס שטייען ביי די טירן לאַקיען אין ליורריען און וואו עס זענען קיין מזוזות נישטאָ, זאָלן זיך דרייען רבנים, אייניקלעך און מחברים; אַבער דערפאַר האָט ער געהאַלטן אַ ייד אַ נאמן, וואָס האָט געדאַרפט אויס-קענען זיך אין די יידישע זאַכן, און ער האָט שוין אויסגעטיילט צדקה צו אַלע פרומע און גוטע לייט, וואָס זענען פון גאַנץ פוילן געקומען נאָך נדבות. שטענדיק האָבן זיי געצויגן צו אים, אַלערליי רבנים, מחברים, אייניקלעך, נשרפים, טאַטעס פון אַרעמע כלה-מיידלעך. קיינער איז נישט אַרויס באַ-עולהט פון פאַבריקאַנט פלידערבוים.

יא, ער האָט אויך אַנדערע גבאים געמוזט באַזאָרגן. ער האָט נישט געקאָנט אַפּזאָגן, ווען דער גלח פון זיין געגנט איז געקומען בעטן אויס-צובויען אַ קירכע פאַר זיינע אַרבעטער פון דער פאַבריק. ער האָט אַליין דעם ווינקלשטיין געלייגט און דערפאַר טאַקע איז אויף דער קירכע, אויף אַ מאַרמאַרנעם טאַול מיט גאַלדענע אותיות, געווען אויסגעקריצט די נעמען

פון פלידערבוימען און זיין פרוי. אויך האָט ער געגעבן אויף אַ סך אַנדערע גויאישע זאַכן. דאָס האָט אים באַאומרואיקט אין די נעכט. ער האָט גע-
וואוסט, אַז דער יידישער גאָט האָט נישט ליב, ווען מען גיט געלט פאַר
אַנדערע געטער און מען בויט אויס געבעט-הייזער צו בעטן נישט צו אים,
נאָר צו אַנדערע. אָבער דערפאַר האָט ער גלייך געלאָזט אויסבויען אַ נייע
שול אויף זיין חשבון, עטלעכע ספר-תורהס געשריבן און אויפגענייט פאַר
זיי אַזויפיל טייערע זיידענע, סאַמעטענע און אַטלעסענע מענטעלעך, באַ-
זונדערע אויף דערוואַכן, אויף שבת, אויף ימים-טובים און ימים-נוראים,
אַזוי, אַז גאָט זאָל פאַרגעסן אין דער זינד פון געבן געלט אויף דער קירכע.
ער האָט נאָך געדענקט פון זיינע יינגלשע יאָרן, ווען דער דאַרפישער
מלמד האָט אים געלערנט, אַז אויף יענער וועלט שטייט אַ גרויסע וואָג מיט
צוויי וואָג-שאַלן, אויף וועלכע מען לייגט אַרויף פון איין זייט דעם מענטשנס
עבירות און פון דער אַנדערער זייט די מצוות זיינע. און ער האָט זיך טאַקע
באַמיט שטענדיק אַרויפצולייגן וואָס מער וואָג אויף דער שאַל פון מצוות.
יעדער עבירה האָט ער גלייך געלאָזט איבערוועגן מיט שולן, חדרים, צוימען
פאַרן בית-עולם, זילבערנע שווערע קרוינען פאַר די ספר-תורהס, אַזוי.
אַז עס זאָל שווערן אויף דער שאַל פון מצוות.

לעצטנס האָט די שאַל פון עבירות גענומען שטאַרק אַראַפּוועגן. נישט
אַזוי אייגענע זינד, נאָר זינד פון קינדער. פלידערבוימס זין און טעכטער
האַבן גענומען ווייכן פון יידישקייט, נישט נאָר פון מצוות, נאָר אַפילו פון
יידישן גאַט. צוויי טעכטער זיינע האָבן חתונה געהאַט מיט משומדים און
זיך אַליין אויך דערפאַר געשמדט. פלידערבוימס האָט זיך נישט געקאַנט אָפּ-
זאָגן פון די טעכטער זיינע פאַר אַזאַ זאַך. וואָסער פנים וואָלט ער געהאַט
פאַר זיינע פריינט, פאַר דעם גובערנאַטאָר און פאַר די רייכע פריצים, וואָס
קומען צו אים אויף יאָגד און אויף די בעלער? דערצו נאָך זענען זיינע
איידעמס ביידע געווען פון גרויס יחוס, זין פון מאַגנאַטן. דאָס האָט שטאַרק
אויפגעהויבן דאָס הויז פון די פלידערבוימס, וואָס האָבן געשטאַמט פון
אַרענדאַרן. פלידערבוימס דער פאַבריקאַנט האָט נישט געקאַנט איינרייסן
דעם לאַץ פון זיין פראַק און אַוועקוועצן זיך אין די זאַקן שבעה אויף אַן
איבערגעקערט בענקלעלע אין די זאַלן פון זיין פאַלאַץ. ער האָט געמוזט
צופרידן פאַרדרייען די פריצישע וואַנצע אַרויף און געבן זיין פאַטערישע
ברכה. אָבער קיין רו אויף זיין ברייט פראַנצויזיש בעט האָט ער נישט געהאַט
אין די נעכט.

ער האָט געוואוסט, וואָס אַזוינס שמד הייסט. נאָך ביים טאַטן אין הויז
האָט ער זיך אָנגעהערט פון די דאַרפס-גייער און פון די באַלעגאַלעס וועגן
דער שרעקלעכער זינד, ווען אַ ייד בייט אויס דאָס רענדל און גייט אַוועק
פון זיין גאַט. ער האָט געוואוסט, ווי גאָט איז בייז, ווען מען פאַרלאָזט אים,
ווי אַ גרימצאַרן גייט אַרויס פון זיינע נאָלעכער, ווען יידן ווערן אַפּטריניק
און פאַרבייטן אים מיט אַנדערע געטער. כאַטש ער האָט זיך ווייניק אויס-

געקענט אין די קליינע אותיותלעך און ווייט געווען פון יידישקייט, האָט ער געוואוסט, אַז גאָט באַצאָלט נישט בלויז די זינדיקע אַליין, נאָר אַז ער איז זיך אויך נוקם אין די עלטערן פאַר די זינד פון די קינדער און קינדס-קינדער ביזן פערטן דור. ער האָט געוואוסט, אַז אין די הימלען דאַרט, וואָס זענען אַזוי פאַררויכערט פון זיינע קוימענס, טוען זיך שרעקלעכע זאַכן אָפּ, דער גיהנום פלאַקערט, קעסלען מיט סמאַלע שטייען, אויף שטעך-בעטלעך לייגט מען די זינדיקע אויס, שדים און רוחות גיסן זיי הייסן פעך אויף די קעפּ, הענגען זיי פאַר די צונגען און וואַרפן זיי פון איין עק וועלט ביז דער צווייטער.

אַ גרויל האָט אים אַרומגענומען, אַ קאַלטער שווייס האָט אים אָפּגע-גאַסן פאַר מורא און ער פלעגט שרייען אין די נעכט, אַזוי, אַז זיין ווייב עלזאַבעטאַ, וואָס איז געלעגן לעבן אים איינגעוויקלט אין די שפיץ און האַפטן, האָט זיך אַזש אין שרעק פאַרגעסן סיי אין איר פויליש, סיי אין איר פריצישקייט, און מיט יידענערישער שרעק גענומען אים וועקן אויף יידיש: — מענדל, מענדל-לעבן, נעם אַראָפּ די האַנט פון האַרצן, כּי־האָב מורא טאַמער איז נאָך דאָס ווייניק געווען, האָבן אויך די זין זיינע גענומען זיך צופיל חברן מיט גויים און גלחים. די לערער זייערע די גויאישע, פּונקט ווי די גאווערנאַנטקעס, האָבן זיי פון קינדווייז אָן אין די קירכן געפירט, קניען געלערנט, וואונדער פון יעזוסן און דער הייליקער מוטער אַנדערציילט און שרעק-מעשות אויף יידן איינגעוואַרצלט. פריער האָט זיך פלידערבוים דערויף נישט אומגעקוקט. ער האָט געוואַלט האַלטן קריסטן צו זיי, זיי זאָלן האָבן אַ ריינע שפּראַך, סאַלאַן-מאַניערן און גוטע דערציאונג. אָבער, אַז זיי זענען עלטער געוואָרן און ער האָט פאַרלאַנגט פון זיי, זיי זאָלן זיך קדיש אויסלערנען און איין מאָל אין יאָר, אין יום־כּיפור, מיט אים אין סינאַגאָגע מיטגיין, האָבן זיי נישט געוואַלט הערן דערפון. אויך האָבן זיי פיינט געהאַט יידן, געזאַגט, אַז די יידן האָבן יעזוסן געקרייציקט. די איי-ניקלעך זיינע האָבן אַפילו מורא געהאַט צו עסן מצה אין פסח, ווייל די גאווערנאַנטין האָט זיי דערציילט וועגן דעם קריסטלעכן בלוט, וואָס יידן טוען אַריין אין די מצות. די זין האָבן אָפט גערעדט וועגן שמדן זיך, און פלידערבוים האָט געציטערט אינגאַנצן.

ער האָט געוואוסט, אַז אַ קדיש פון זין פאַר אַ פאַטער קען אַ סך אויפֿ-טאָן אויף יענער וועלט, אַז נישט איינמאַל האָבן שוין קינדערישע קדישים אַרויסגעשלעפט אַ זינדיקן פאַטער פון דעם טיפסטן גיהנום. אין די שווערע נעכט פלעגט ער זיך נישט איינמאַל טרייסטן, אַז די זין וועלן אים אין דער גרויסער נויט זיינער איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר מיט זייערע קדישים ראַטעווען. איצט האָט ער געזען, אַז זיינע האַפּענונגען זענען געווען אומזיסט. נישט נאָר וועלן זיי אים נישט אַרויסשלעפּן פון שרעקלעכן פייער, נאָר פאַרקערט, זיי וועלן אים נאָך מיט זייער אָפּטרייניקייט פון יידישן גאָט אַלץ טיפּער און טיפּער אַריינשטויסן.

ער האָט געוואוסט, דער פּאַבריקאַנט פלידערבוים, אַז כאַטש זיינע וואַגן צעס זענען שוואַרץ, איז עס נישט פון יוגנט, נאָר פון דער זייער גוטער פּאַרב, וואָס דער פּראַנצויז, דער ראַזירער, באַנוצט ביים פּריזירן אים. ביי זיין גאַנצער קראַפט נאָך, האָט ער געוואוסט, אַז אַ מענטש איז נישט אייביק, אַז ער אַליין האַלט שוין ווייט אַריבער אויף דער צווייטער זייט יארן, ווען מען דאַרף טראַכטן וועגן דעם ווייטן און שרעקלעכן וועג. מען דאַרף זיך פּאַרגרייטן דאָרט אַ וועג, וואַרעם ווי אַזוי מען בעט זיך, אַזוי שלאַפט מען. און דאָ, ווי אויף צו להכעיס, איז די וואַגשאַל זיינע פון עבירות אַלץ געגאַנגען נידעריקער אַראָפּ און אַראָפּ, ווייט איבערגעוואויגן די מצוות.

ער האָט אַלץ געטאָן, כדי אַרויפצולאָדעווען אויף דער מצווה-וואַגשאַל אַלץ שווערערע מעשים טובים. ער האָט באַצייטנס אַפּגעדונגען אַ קדיש, נישט איין קדיש, נאָר אַ גאַנצן מנין יידן, פרומע און גאָטספּאַרכטיקע, זיי זאָלן נאָך אים קדיש זאָגן, פּאַרוואָס ער האָט זיי זייער שיין באַלוינט. ער האָט אויך אויסגעבויט נייע תּלמוד-תּורהס פּאַר אַרעמע קינדער. אויב זיינע אייגענע קינדער האָט ער קיין תּורה און יידישקייט נישט געלערנט, זאָלן כאַטש די אַרעמע קינדער פון די באַלמעלאַכעס לערנען תּורה פּאַר גאָט. ער האָט געוואוסט, פלידערבוים, אַז אויף דער וועלט איז שוין אַזוי גע- מאַכט, גאָט אַליין האָט עס אַזוי אַוועקגעשטעלט, אַז דער אַרעמער זאָל טאָן פּאַרן רייכן, און דאָס איז נישט נאָר אין מסחרים, אין פּאַבריקן, נאָר אויך אין מצוות און אין יידישקייט. ווען ער אַליין קאָן קיין יידישקייט נישט האַלטן, איז גוט, אַז דורך זיין געלט זאָלן אַנדערע היטן יידישקייט. דאָס איז גלייך, ווי ער אַליין וואַלט עס געטאָן. פּונקט אַזוי האָט ער געזאָרגט פּאַר די אַרעמע באַלמעלאַכעס פון באלוט, אַ סך מעשים טובים געטאָן פּאַר זיי. קיין אַרבעט אין זיינע פּאַבריקן האָט ער די באַלוטער וועבער נישט געגעבן. ערשטנס, האָט ער געאַרבעט אין שבת, און ער האָט דאָך נישט געקאַנט דער- לאַזן, אַז דורך אים זאָלן אַנדערע יידן מחלל שבת זיין. גענוג אייגענע עבירות, וואָס מ'טוט, און מען דאַרף נישט ברענגען אַנדערע צו זינד. נישט מען האָט עפעס דערפון און מען ליידט נאָך דערפון אויף יענער וועלט. צווייטנס, זענען די יידן מיוחסים, ווייסט ער, אַ ייד מוז האָבן אויף שבת, אויף צאָלן שכר-לימוד-געלט, קויפן כשר פלייש, דעריבער מוז ער מער האָבן. די גויים האָבן נישט די אַלע זאַכן. אויך זענען זיי שטאַרקער, קרעכצן נישט און זיפצן נישט. זענען נישט מקנא און האָבן דרײַ-אַרץ, נעמען אַראָפּ דאָס היטל פּאַר זייער ברויט-געבער. דערפאַר טאַקע האָט ער קיין ייד אין פּאַב- ריק נישט אַריינגענומען. בלויז אין די קאַנטראַן, ביי לייכטער אַרבעט, וואו מען דאַרף האָבן מוח, אַ יידיש קעפל, האָט ער געהאַלטן יידן. צו די מאַשינען האָט קיין ייד נישט געטאַרט אַריינשמעקן. אָבער געזאָרגט פּאַר די אַרעמע באַלוטער וועבער האָט ער. ער האָט זיי געגעבן געלט פּאַר הכנסת-כלה, פּאַר חברה-קדישא, ביקור-חולים. אויף יעדן פּסח האָט ער זיי אַריינגע-

שיקט א וואגאן מעל אויף מצות. טאמער איז געווארן א הונגער, באלוט האט נישט געארבעט, האט ער ביליקע קיכן געמאכט, וואו יעדער וועבער האט געקריגן א טעפל עסן און א שטיק ברויט.

איצט, נאך די טעכטערס שמד, האט ער געוואלט א גרויסע מצוה אפ-טאן, א שווערע, אזוי, אז זי זאל זיך אויף דער וואגשאל ארויפלייגן מיט א גוואלדיקן קלאפ, זי זאל אלע עבירות, אייגענע און די קינדערס, ארי-בערוועגן. און ער האט אויסגעבויט א שפיטאל פאר די ארעמע יידן, א יידיש שפיטאל, וואו דאס עסן זאל זיין כשר, עס זאלן נישט הענגען קיין צלמים און הייליקע בילדער, נאר מזוזות זאלן זיין ביי די טירן, און די קראנקע יידן זאלן קאנען טראגן ציצית, דאוונען מיט מנין אין שפיטאל-שולעכל. אויך פאר די מתים זאלן ליכט ברענען און א מנין יידן זאלן נאך זיי תהלים זאגן. זייער ברייט, פארשווענדעריש האט ער דאס שפיטאל גע-לאזט אויסבויען. מיט די גרעסטע גאלדענע אותיות אויסנווייניק פאר דער וועלט און מיט קלענערע לשון-קודשדיקע אותיות פון אינעווייניק, זענען געווען אויסגעקריצט די נעמען פון פאבריקאנט פלידערבוים און זיין ווייב. צום חנוכה-הבית זענען די גרעסטע לייט פון שטאט און אויך פון ווארשע אראפגעקומען. עס האט געשוויבלט מיט קארעטעס. דער לאדזשער רב, דער חשוב ביים מלכות, איז מיט דעם מעדאל אויף דעם אטלעסענעם כאלאט זיינעם געקומען צו דער שמחה. אלע יינגלעך פון די חדרים און תלמוד-תורהס זענען נישט געגאנגען דעם טאג אין חדר, כדי צו זען דעם רבס גאלדן שווערדל, וואס כאטש מ'זעט עס נישט, רעדט מען שטענדיק דערפון.

באלוטער וועבער האבן געלאזט די קעטעס אין דער מיט און געשטויסן זיך ארום נייעם שפיטאל, וואו פאליציאנטן אויף פערד האבן זיי מיט די פער-דישע הינטנס צוריקגעשטויסן. פלידערבוים פיערלעשער אין די מעשענע היטלען האבן פריילעכע מארשן געשפילט.

אבער דאס אליין איז געווען גארנישט קעגן דעם, וואס אליין דער פיעטראקאווער גובערנאטאר מיט זיין סוויטע זענען געקומען צו דער פייע-רונג.

א גרויסע מלחמה איז אנגעגאנגען צווישן די הונצעס און דעם פאב-ריקאנט פלידערבוים וועגן דעם נייעם גובערנאטאר, וואס האט דאס ערשטע מאל געדארפט באזוכן לאדזש, ווער ס'זאל אים דער ערשטער אריינקריגן צו זיך. די הונצעס האבן געהאט מער שאנסן, זיי זענען געווען באראנען, אדעליקע, פונקט ווי דער נייער גובערנאטאר איז עס געווען. אבער פלי-דערבוים האט געהאט א שפיטאל צו באנייען. אויך האט ער א פאטריאטישע זאך געטאן, דער פאבריקאנט פלידערבוים, ער האט איין פאווייליאן אין זיין שפיטאל א נאמען געגעבן אליין אויף דעם צאר פון רוסלאנד און א צווייטן פאווייליאן אויפן נאמען פון דער צארין. די פארטרעטן פון מאנארך און פון זיין קייסערינע, אין די ראזיקסטע פארבן, שיינענדיקע ווי מלאכים,

האָבן באַצירט די פּאַויליאַנען, אַרומגערינגלט מיט לאַרבער־קרענץ און פענער. דאָס איז געווען שטאַרקער פון יעדן באַראָן־טיטול.

א, ער האָט געוואוסט, דער פּאַבריקאַנט פלידערבוים, וואָס צו טאָן, ווי אַזוי די הונצעס אַרומצוגיין. פון אונטער דער נאָז האָט ער זיי דעם גובער־נאַטאַר אַרויסגענומען. און פרייד האָט געהערשט אין פּאַלאַץ פון פלידער־בויםען, שמחה און נצחון.

פונקט אַזאָ פרייד האָט אַרומגענומען די יידן פון לאַדזש. אין אַלע בתי־מדרשים, מקוהס, אויף אַלע מערק האָט מען נישט אויפגעהערט רעדן וועגן פלידערבוים שפיטאַל און דעם גובערנאַטאַר.

שבת איז אין אַ סך בתי־מדרשים און שולן די שמחה ביי יידן צעשטערט געוואָרן. דאָנערשטיק ביינאַכט, נאָך דער שווערער נאַכט־אַרבעט, וואָס איז לענגער ווי אין די נעכט פון אַלע אַנדערע טעג, איז טוביה געזעסן ביי זיך אין קעלער־שטוב, ביי אַ קליין אַריינגעדרייט נאַכט־לעמפל, און צוזאַמען מיט ניסנען אַ פּראַקלאַמאַציע פּאַרפאַסט, אַ פּראַקלאַמאַציע קעגן דעם פּאַבריי־קאַנט פלידערבוים, זיין גאַסט דעם גובערנאַטאַר, און קעגן קייסער אַליין. מיט שאַרפע רייד, בייסיקע און חזקדיקע, האָבן די צוויי מענטשן אין קעלער גערעדט קעגן די רייכע, מעכטיקע און הערשנדיקע, און אויסגעטייטשט פאַר די אַרעמע און אומגליקלעכע נישט צו פרייען זיך מיט דעם בייז, וואָס זייערע שונאים וואַרפן זיי צו, ווי מען וואַרפט צו אַ הונט. קיילע האָט זיך געוועקט אין שלאָף, געשריגן, אַז מען ברענט איר אויס דעם נאַפט, אַז זי וועט די משוגעים מיט וואַסער אָפּגיסן, נאָר די צוויי מענטשן האָבן ווייטער געשריבן, געמעקט און פאַרריכט. פאַרטאַג האָבן זיי אַ גלייכן פּאַרטיקן גרויסן בויגן פאַפיר געהאַט, ריין אויסגעשריבן און אויסגעציקלט.

ניסן האָט אים איבערגעשריבן ביי זיך אַ גאַנצן טאַג מיט שיינע געכתיבהטע אותיות, ווי געדרוקט. אים האָבן געהאַלפן זיינע ישיבה־בחורים. פרייטיק פאַר ליכט־צינדן, ווען אַלע יידן זענען געווען אין מרחץ, האָבן זיך די ישיבה־בחורים אַריינגעקריגן אין די שולן און בתי־מדרשים און אויבן־אָן ביים סאַמע ארון־קודש אויף דער מזרח־וואַנט, צווישן אַלע יהי־רצונס, יעלה־ויבאס און ראשי־חודש בענטשן, די פאַפירן מיט פאַפ צוגעקלעפט, אַזוי, אַז ווען די שמשים וועלן זיך כאַפן, זאָלן זיי שוין נישט קאַנען זיי אַראַפֿ־רייסן איבער שבת.

אַז די יידן אין די בתי־מדרשים האָבן גענומען ליינענען די יידישע ווער־טער, געכתיבהטע ווי אין סידור, איז זיי אַ גרויס שרעק באַפאַלן. דאָס פאַפיר, וואָס האָט ווי אַ „קול־קורא“ אויסגעזען האָט זייער אַפיקורסישע רייד געשריבן — רייד וועגן פּאַבריקאַנט פלידערבוים, וואָס גיט נישט די יידן קיין אַרבעט אין זיין פּאַבריק, וואָס מאַכט מיליאַנען פון שווייס פון די אַרעמע און דערנאָך בויט ער שפיטעלער פאַר די, וואָס ער זויגט אויס זייער בלוט. נאָך ערגערע ווערטער זענען געווען קעגן גובערנאַטאַר און זיינע לייט. אַבער וואָס האָט גאָר אָפּגעשראַקן, זענען געווען די רייד קעגן מלכות

אליין, קעגן דעם קייסער, דעם הערשער פון לאַנד, וואָס זיין נאָמען דער-
מאָנט מען אין די שולן בלויז ביי די הנותן-תשועהס.

יידן האָבן גלייך געוואָלט די שרעקלעכע פּאַפּירלעך אַראַפּרייסן, אָבער
אום שבת האָט מען עס נישט געקאָנט טאָן. האָט מען געשיקט פרעגן דעם רב.
דער רב האָט גלייך אויסגעפונען, אַז די פּאַפּירלעך זענען סכנת-נפשות
און געהייסן שיקן נאָך גוים, זיי זאָלן זיי אַראַפּקראַצן.

נאָכדעם האָבן יידן זיך געפילט זיכערער און געהויבענער.

סיי דאָס שפּיטאַל פון פּאַבריקאַנט פלידערבוים, סיי דאָס, וואָס דער רב
איז געגאַנגען אין גאַלדענעם מעדאַל, און מער פון אַלץ דאָס, וואָס דער
גובערנאַטאָר איז געקומען דער ערשטער נישט צו די הונצעס, נאָר צום
ייד פלידערבוים, האָט אָנגעפילט מיט האַפענונג און בטחון. יידן האָבן גע-
לויבט אין ישועות ונחמות פאַר ישראל.

אין פלידערבוים פּאַלאַץ האָבן העל געלויכטן אַלע ברייטע פענצטער.
פיל קאַרעטן זענען געשטאַנען פאַרן ברייטן אַריינפאַר.

עס איז געפּראָוועט געוואָרן דער באַל פאַרן נייעם גובערנאַטאָר.
דער באַל איז געווען גרויס, ברייט, ווי אַלץ, וואָס פלידערבוים האָט
געמאַכט. די וויינען זענען געווען די טייערסטע, די שפּייזן די געשמאַקסטע,
די געסט די עלעגאַנטסטע, צווישן אַלע געהויבענע געסט אויפן באַל איז
אויך געווען איינגעלאָדן דער נייער פּאַרטרעטער פון פלידערבוים פּאַבריק,
יאָקוב אַשכנזי.

אין אַ פּראַנק און אין שניי-ווייסער וועש, מיט אַ רויז אין לאַץ, האָט
ער אויסגעזען זייער שיין און עלעגאַנט, דער יונגער אַשכנזי. אַלע פלידער-
בוים טעכטער האָבן מיט אים געטאַנצט און קאַמפּלימענטן געמאַכט.
— איר זענט גאָר קיין ייד נישט, — האָבן זיי אים געזאָגט, וואָס
איז ביי זיי דער גרעסטער קאַמפּלימענט געווען, און געטוליעט זיך צו זיין
גראַציעזן קערפּער אין טאַנץ.

פונקט ווי פלידערבוים, האָט ער זיך געטראָגן לייכט איבער די גלאַנ-
ציקע דילן, געטראָגן זיכער און לייכט אויף דער וועלט. ניין, פלידערבוים
האָט זיך נישט געדאַרפט שעמען מיט אים אין זיין פּאַלאַץ.

דער נייער גובערנאַטאָר, פּאַן מיללער, איז געווען צופרידן פון דעם
באַל, סיי פון די טייערע וויינען, סיי פון די עלעגאַנטע שיינע דאַמען, סיי
פון די עטלעכע טויזנט רובל, וואָס ער האָט אָפּגעוואונען פּאַרטאַג ביים
פּאַבריקאַנט פלידערבוים אין קאַרטן.

ער האָט געקענט, פלידערבוים, די הויכע רוסישע באַאמטע, דורך און
דורך זיי מיט זיינע אַפענע שווארצע אויגן געזען, און ער האָט שטענדיק
זיי געגעבן אַ וועג אָפּצוגעווינען ביי אים אַ לייטישע סומע אין קאַרטן.
דערמיט האָט ער זיי אינגאַנצן גענומען, און אויך דעם נייעם גובערנאַטאָר
האָט ער זייער קונציק, נישט צו מערקן, די שיינע קאַרטן-מתנה אונטער-
גערוקט. דער גובערנאַטאָר אַן אויפּגעהייטערטער און צעוואַרעמטער, האָט

דערפאר זייער שטיל זיך פארטרויט פאר פלידערבוימען וועגן דער נייער באן-ליניע, וואס מען האט באשלאסן אין פעטערבורג דורכצופירן ארום לאדזש און וואס דערווייל איז עס נאך א סוד.

מען האט פלידערבוימען קיין פינגער אין מויל נישט געדארפט לייגן. ער האט פארשטאנען דעם גובערנאטארס מיין, געוואוסט, אז דאס קאן זיין א פעטער ביסן סיי פארן גובערנאטאר, סיי פאר זיך אליין. מיט א לייכטן טריט האט ער זיך געלאזט צו זיין נייעם פארטרעטער, אים פון וויין, ווייבער און געזאנג אפגעצויגן און אים א באפעל געגעבן, שטילערהייט, בסוד סודות, אויפצוקויפן אלע פלעצער ארום שטאט, דורך וועלכע די נייע באן-ליניע וועט געצויגן ווערן.

— איך האף, אז איר וועט די זאך דורכפירן מיט שכל און טאקט, — האט פלידערבוים געזאגט, ארומגעמנדיק אים ביי דער טאליע פון זיין פראק.
— מארגן נעם איך זיך צו דער ארבעט, — האט אשכנזי געענטפערט.
— מיר וועלן צום רב נישט גיין, — האט פלידערבוים איינגערוימט אין יידיש. — און איצט קאנט איר צוריקגיין צו אייערע דאמען.
דער ארקעסטער האט אויפגעשפילט א נייעם פאלאנעז.

קאפיטל פיר

מער ווי די הונצעס אליין, האט שמחה מאיר מאקס אשכנזי געפילט זיך געטראפן, וואס פלידערבוים האט אזוי מיאוס אונטערגעפירט די הונצעס און אריינגעכאפט דעם גובערנאטאר פאר זיך.

— אז די קעפ ליגן זיי נאר אין הולטאיען, די גויעצעס, — האט ער געברומט ביז אויף די באראנען, וואס אנשטאט אין זינען צו האבן גע-שעפט, אנשטאט זארגן פאר אנקניפן גרויסע פארבינדונגען, וואס טויגן צום עסק, האבן זיי גאר אין זינען נארישקייטן, ווייבער, יאגד, פעכטן און אנדערע גויאישע שטותים.

יא, דער גובערנאטאר האט אויך שפעטער די באראנען א וויזט אין זייער פאלאץ אפגעשטאט און שטארק באוואונדערט אלע זייערע אויסגעשטאפטע חיות, וואס זיי זאמלען, אלע שווערדן און קינזשאלן. אבער קיין נוצן פון דעם אלעם פאר דער פאבריק איז נישט ארויסגעקומען. די סמעטענע האט עס איז געהאלטן געווארן בסוד, האט לאדזש געוואוסט, אז נישט פון הימל זענען פלידערבוימען אראפגעפאלן די נביאות וועגן דער באן-ליניע אין לאדזש, וואס קיינער האט וועגן דעם נישט געוואוסט. אין לאדזש זענען קיין סודות נישטא. מען האט פארשטאנען, אז דער גובערנאטאר האט עס פון פעטערבורג אין פלידערבוים פאלאץ געבראכט און מסתמא די באבעס ירושה נישט דערלייגט. אויסגענוצט דעם ערשטן וויזט האט פלידערבוים.

דורך דעם גובערנאטאָרס עטלעכע ווערטער וועגן די פלעצער האָט ער געמאָכט אַ פאַרמעגן. ער האָט געקויפט די פלעצער ביליק, פאַר גאַרנישט, און איצט האָט זיי די רעגירונג אָפגעקויפט פאַר גרויסע געלטער, כדי דאָרט דורכצופירן די ליניע. אַפילו די פלעצער אַרום, וואָס זענען נישט אָפגע-קויפט געוואָרן דורך דער רעגירונג, זענען אויך געשטיגן געוואַלטיק אין ווערט צוליב דער באַן, וואָס איז דורכגעפירט געוואָרן. גאַנץ לאַדזש האָט גערעדט דערפון. די פויערים, וואָס האָבן ביליק פאַרקויפט די ערד, האָבן געפרעסן די וואַנצעס מיט כעס. אין די רעסטאָראַנדלעך און קאַפעס האָבן די מעקלערס און סוחרים געשאַצט פלידערבוימס פאַרדינסטן, דאָס פעטע גאַלד, וואָס ער האָט אָפגעלעקט ביים עסק.

— דאָס שפּיטאַל זיינס האָט אים גוט אָפגעצאָלט. — האָבן יידן גערעדט מיט קנאה.

— אַ גביר האָט די וועלט און יענע וועלט, — האָבן אַרעמעלייט גע-זיפצט.

מאַקס אַשכנזי האָט, ווי פריער, ווען ער איז נאָך געווען אַ חסידיש יונגער-מאַנטשיקל, גערעכנט מיטן בליישטיפט אויף אַלע טישן, שטיקלעך סחורה. טישטעכער, די געלטער, וואָס עס האָט געמאָכט דער פאַבריקאַנט פלידער-בויס, די פּראָצענטער, וואָס זיין אייגענער ברודער האָט ביים עסק אַראָפּ-געשלונגען, און ער האָט זיך אויסגעצופט דאָס שפיצל פון דער געגאַלטער באַרד פאַר פאַרדרוס. מער נאָך פון געלט האָט אים געקרענקט דאָס, וואָס אין לאַדזש האָט מען נישט אויפגעהערט רעדן וועגן די גליקלעכע. מאַקס אַשכנזי האָט עס נישט געקאַנט הערן, עס האָט אים געעגבערט אין די שפּי-ציקע אויערן.

— אַזעלכע הולטאַיעס, — האָט ער נישט אויפגעהערט ברומען מיט כעס אויף די באַראַנען. — אַזעלכע פּוסטע קעפּ...
ער האָט עס זיי נישט געקאַנט מוחל זיין.

כאַטש ער איז נאָר געווען דער גענעראַל-פאַרטרעטער, איז אים שטאַרק אָנגעגאַנגען אַלץ, וואָס טוט זיך אין דער פאַבריק, האָט ער אויף אַלעם געהאַלטן אויג, געמישט זיך און געוואוסט פון אַלץ, וואָס דאָרט טוט זיך. אָנגעהויבן האָט ער, ווי אַלע מאַל, דערמיט, וואָס ער האָט זיך גע-מאָכט נוצלעך. שוין אין ערשטן יאָר, ווי ער האָט איבערגענומען די גע-נעראַל-פאַרטרעטונג נאָך זיין פאַטער, האָט ער פאַרקויפט סחורה עטלעכע מאַל אַזויפיל, ווי מען פלעגט פאַרקויפן פריער. ער האָט פונאַנדערגעשיקט וואַיאַזשאַרן איבער אַלע עקן רוסלאַנד, ער האָט געשריבן בריוו, געזען זיך מיט סוחרים, קאַמיסיאָנערן, גערעדט, געלאָפּן, געטאַן, אונטערגעגעבן חשק, אָנגעצונדן, און ענדלעך האָט ער גאָר אַליין זיך אַרויסגעלאָזט קיין רוס-לאַנד, כדי אָנצוטאַפן דעם מאַרק.

מיט ווייניק רוסיש אין באַזיץ, בטבע אָן איינגעהאַלטענער מענטש, נישט קיין פרעסער, נישט קיין טרינקער, האָט ער פונדעסטוועגן געקאַנט

אריינקריגן זיך צו די גרויסע, צעוואקסענע, גוטמוטיקע און צעלאָזענע רוֹ-
סישע סוחרים, וואָס ביי אַ גלעזל און אַ הוליאַנקע טוען זיי אויס דאָס העמד
פון לייב, וואָרפן מיט געלט. ער האָט שוין שטענדיק געוואוסט, ווי אַזוי
צו לאָזן עמעצן אויסטרינקען וואָס מער און אליין צו בלייבן נישטער. ער האָט
שוין שטענדיק אַזוי אויסגעדרייט, אַז ער זאָל לאָזן די קאַצאַפעס אָפּטאָן
אַלערליי נאַרישקייטן און ער אליין זאָל זיך באַצייטנס אַרויסדרייען פון די
פריילעכע הייזער און ציגיינערינס, צו וועלכע זיי האָבן אים געפירט נאָכן
באַגיסן אַ ניי געשעפט.

ער האָט נישט פאַרטראָגן דעם ריה פון בראַנפן, געמיאוסט זיך פון
די זינדיקע הוליאַנקעס און אויסגעלאַסנקייט. מיט עקל און פאַראַכטונג,
האָט ער געקוקט אויף די גוים, וואָס שיכורן און הולטאַיען. ער האָט מיט
זיי מיטגעהאַלטן, ווייל ווען מען קומט צו קראָען, דאַרף מען קראַקען ווי זיי.
אַבער ער האָט שוין אַזוי קונציק מאַנעוורירט, ער זאָל בלייבן נישטער און
קלאַר. ווי אַן אמתער בעל־תכלית, האָט ער געוואוסט, אַז אַלע שיכרותן
און צעלאָזנקייט זענען זאַכן, וואָס זענען קיין שמעק טאַבאַק נישט ווערט.
דער מענטש ווערט נאָר דערפון פאַרנאַרישט און טעמפּ, און דער עיקר איז
ביי אַ מענטש דער שכל, דאָס קלאַרקייט. דער עיקר איז ביים מענטש דער
קאַפּ, האַלטן דעם געדאַנק. ער האָט דעם קאַפּ געהאַלטן, פעסט אים געהאַלטן
אויף די אַקסלען, שטענדיק געווען קלאַר, און עס האָט תמיד געהאַט אַ פעולה.
שוין אין ערשטן יאָר, ווי ער איז געוואָרן דער גענעראַל־פאַרטערטער פון
הונצעס פאַבריק, האָט ער געוויזן, ווער שמחה מאיר, וואָס רופט זיך איצט
מאַקס אַשכנזי, איז אַזוינס און וואָס ער קאָן מאַכן פון אַ זאַך, וואָס ער
נעמט צו זיך אין די הענט אַריין.

די פאַבריק האָט אים זייער שיין באַלוינט פאַר זיין אַרבעט, גוטע באַ-
דינגונגען אים געגעבן, אויך אַ פרעמיע אים אויסגעטיילט, אַבער וויכטיקער
דערפון איז געווען פאַר מאַקס אַשכנזי, וואָס ער איז געוואָרן אַן אייגענער
מענטש אין דער פאַבריק און די הונצעס האָבן זיך גענומען מיט אים מיט
זיין אין אַלץ, וואָס זיי טוען.

מיט די פלוטעוואַטע אויגן, וואָס זעען אויף דעם ערשטן אויגנבליק
אויס ווייך און אומשולדיק, נאָר אין דער אמתן קוקן זיי שאַרף און דורכ־
דרינגלעך, האָט ער גלייך, אַריינשטעלנדיק די פיס אין פאַבריק אַריין,
דערזען, אַז דער דיקער הויפט־דירעקטאָר אַלברעכט, וואָס שטולן ברעכן
זיך אונטער זיין משא. איז פויל און פאַרשלאָפן און ער פירט אַזוי אויך
די פאַבריק, וואָס ווייטער האָט ער איינגעזען, אַז דער דיקער דירעקטאָר
פירט גאָר די פאַבריק אינגאַנצן נישט. זי גייט אליין, מעכאַניש, אַנגעשטעלט
ווי אַ גוטער זייגער, וואָס מען האָט אַנגעדרייט. פונקט ווי פריער, פאַר דעם
אַלטן הונצע, אַזוי אויך איצט פאַר די יונגע, האָט דער דירעקטאָר אַלברעכט
אויסגעצויגן זיך ווי אַ סטרונע, ווען זיי האָבן צו אים גערעדט, קוים איינ-

געשטאנען אויף זיינע דיקע קלאַצעוואַטע פיס אין די שטאַרק ברייטע טאַר-
ביקע הויז, און אויף אַלץ נאַכגעשאַקלט. געברומט:

— יאָוואָל, הער באַראָן!

און מאַקס אַשכנזי האָט אַריינגעשטעלט אַ פוס אין דער פאַבריק אַריין.
ער האָט די יונגע באַראָנען געגעבן אַן עצה, ווי אַזוי צו שפאַרן, ווען צו
אַרבעטן און ווען זיך אַפצושטעלן, וואָסערע סחורות צוצוגרייטן צום סעזאָן,
די עצות האָבן זיך שטענדיק אַרויסגעוויזן ריכטיקע, אויפן אַרט, און די
הונצעס האָבן אים גענומען האַלטן ווי אַן אייגענעם מענטשן, נישט געטאָן
קיין שום זאַך, נישט אַנפּרעגנדיק זיך ביי דעם ייד זייערן.

— וואָ אייגענטליך האָבען זי דאָס אַלעס שטודירט, אַשכנזי? — האָבן

זיי אים געפרעגט מיט חידוש.

— אין דער אַקאַדעמי טאַלמוד, ביי דען פּראָפּעסאָרען אַבאָיע ווער־אָ-
ווע, — האָט מאַקס אַשכנזי געזאָגט מיט גדלות, ווי ער האָט עס געהערט
אַמאָל דערציילן אין בית-המדרש וועגן אַ גרויסן פאַרצייטיקן למדן, וואָס
האָט אַזוי געענטפערט ווען מען האָט אים געמאַכט פאַר אַ מיניסטער.

דעם זיקן דירעקטאָר אַלברעכט האָט דער עסק אָנגעהויבן פאַרדריסן.
ער האָט געזען, ווי דער ייד דרייט זיך אים צופיל, ווערט אַ גאַנצער באַ-
לעבאַס, און ער האָט געשוויצט אויפן גאַנצן גרויסן און זיקן קערפּער פאַר
אויפּרעגונג, וואָס דער פאַרשוין מישט זיך אים אַריין אין זיינע געשעפטן
און מאַכט אים אַ ביינע מערקה ביי די הונצעס. אָבער קעגנשטעלן זיך האָט
ער נישט געוואָגט. צופיל איז ער געווען אונטערטעניק זיינע באַלעבאַטיים,
ער זאָל עפעס זאָגן קעגן זייער ווילן. נאָך מער איז ער געווען שלעפּעריק
און פּויל. און ער האָט זיך געטרייסט מיט די וועבערינס, וואָס דער דינער
מעלכיאָר האָט אים אַלע פאַר וואָכן צוגעשטעלט אַ נייע, זי זאָל אים רוימען
די וואוינונג ביי דער פאַבריק. וואָס ווייטער איז מאַקס אַשכנזי אַלץ גע-
וואָרן מער באַלעבאַס אין דער פאַבריק. ער האָט אַריינגעטראָגן לעבן און
אומרויאַקייט אין די שווערע פאַבריק-ווענט. ער האָט געטאָן, וואָס ער האָט
געוואָלט, וואָס ער האָט פאַרשטאַנען פאַר נויטיק. פונקט אַזוי האָט ער
שטענדיק צוגעשטעלט געלט פאַר די הונצעס, וויפּל נאָר זיי האָבן געדאַרפט.
איידער נאָך דער דירעקטאָר אַלברעכט האָט גענומען טראַכטן וועגן קריגן
געלט, האָט מאַקס אַשכנזי שוין געבראַכט פון זיין געשעפט גרייטע סומען,
ווען נאָר איינער פון די באַראָנען האָט געברויכט. זיין חשיבות איז אין
פאַבריק געוואַקסן מיט יעדן טאַג. דער דירעקטאָר אַלברעכט אַליין האָט אים
שוין חניפהדיק מכבד געווען מיט ציגאַרן, געוואָלט אים האָבן אויף זיין
זייט. אויך זענען אַלע, וואָס האָבן געדאַרפט עפעס אַ טובה ביי די באַראָנען,
געקומען פריער צו אַשכנזי, ער זאָל רעדן אַ גוט וואָרט פאַר זיי.

אָבער זינט דעם באַל ביי פלידערבויען און דער געשיכטע מיט די
פלעצער, האָט לאַדזש אינגאַנצן פאַרגעסן אין אים, מאַקס אַשכנזי, נאָר
גערעדט וועגן פלידערבויען, אויך וועגן זיין נייעם גענעראַל-פאַרטרעטער.

וואָס האָט די פּלעצער אויסגעקויפט אַזוי קונציק. מער ווי אומעטום האָט מען וועגן זיין ברודער גערעדט אין זיין אייגענער שטוב. די שוויגער זיינע, וואָס איז אַפּט צו דער טאַכטער געקומען, האָט געהאַלטן אין איין דערציילן וועגן יעקב בונמען, וועגן זיין עלעגאַנץ אויפן באַל, וועגן אַלע זיינע דערפאַלגן. דוקא, ווייל ער, מאַקס, האָט עס נישט געוואָלט הערן, האָט זי, די גרויסאַרטיקע יידענע, גערעדט וועגן דעם, צוגעלייגט אַלערליי פּאַנטאַזיעס און גוזמאות.

— וואָלסט אים געמעגט זען, דינהלע, — האָט זי דערציילט פאַר איר טאַכטער, — ווי אַ פּרינץ זעט ער אויס, אַז ער פאַרט דורך דער פּיעטראַקאָווער גאַס. ווער וואָלט זיך געקאַנט ריכטן!

דינהלע האָט אויסגעהערט און געזיפצט. מאַקס אַשכנזין איז גערונען געוואָרן דאָס בלוט. ער האָט זיך נישט געבייזערט אויף דער שוויגער. צו וואָס זיך אויסנעבן? אָבער אירע רייד האָבן אים ווי מיט שטעכלקעס די הויט געשטאַכן, ער איז פאַרן קאַמפּאַט נאָך אַרויס פון שטוב.

כאָטש ער איז נאָך דערווייל געווען בלויז דער גענעראַל־פאַרטרעטער, האָט ער געפילט די הונצעס דורכפאַל ווי זיין אייגענעם. ער האָט ליב גע־האַט אַרייננוואַרפן זיך אין יעדער זאַך, צו וועלכער ער רירט זיך צו, מיטן גאַנצן לייב און לעבן, און אויך אין הונצעס פאַבריק האָט ער זיך אַזוי אַריינגעוואַרפן. די מעשה מיט פלידערבוימס פּלעצער האָט אים נישט געגעבן קיין מנוחה אין די נעכט, קיין טעם אין עסן און אין טרינקען. וואָלט עס געווען געלעגן אין זיינע הענט, וואָלט ער שוין אַזאַ זאַך פון די הענט נישט אַרויסגעלאָזט. ער וואָלט שוין דעם פלידערבוימס נישט צוגעלאָזט אַזאַ אוצר. אָבער ביי אַלע זיינע עצות, וואָס ער האָט געגעבן דער פאַבריק, האָט ער אין אַזעלכע זאַכן גאַרנישט געקאַנט טאָן. צו קורץ איז ער נאָך געווען צו אַזעלכע מענטשן ווי אַ גובערנאַטאַר. דאָס האָט מען געמוזט איבערלאָזן צו זיי אַליין, צו די באַראַנען הונצע, און אויף זיי האָט מען זיך נישט געקאַנט פאַרלאָזן. זייערע גויאישע קעפּ זענען געלעגן אין נאַרישקייטן, אין פּוסטע זאַכן. צוליב זייער נאַרישקייט און פּוסטקייט האָבן זיי פלידערבוימען אין די הענט אַריין אַ געפונענעם אוצר אַוועקגעגעבן.

איבעריקנס, האָט ער זיך געהאַט זיינע אויסרעכענונגען, מאַקס אַשכנזי. כאָטש ער האָט נאָך זייער טיף זיך געבויגן פאַר די הונצעס, אַנגעוויזן געווען בלויז אויף זייער חסד, האָט ער געזען, אַז עס וועט קומען אַזאַ טאַג, ווען ער אַליין וועט זיצן אין גרויסן פאַבריק־קאַבינעט און אַנדערע וועלן פאַר אים זיך בויגן. ער האָט געזען זייער לעבן, זייער אויסברענגערישקייט, און ער האָט פאַרשטאַנען, אַז מיט פלייס און אַרבעט קאָן מען אַ סך דער־גרייכן. מען דאַרף נאָר זען אַרייננעמען די פאַבריק וואָס מער אין די הענט אַריין, ווערן דער צענטער פון איר, דאָס האַרץ, און מיט געדולה, אַרבעט און שכל קאָן מען דעם ציל דערגרייכן. כאָטש דאָס איז נאָך געווען אַ ווייטע זאַך, האָט ער שוין גענומען קוקן אויף אַלעם ווי אויף אייגנס, איז אים

אלץ געווען טייער. מער נאך פון די הונצעס אליין, האָט ער שוין באַצייטנס געפילט אַ שנאה צו דעם קאָנקורענט פלידערבוים, געוואָלט אים פאַרניכטן, אַפּרוימען פון מאַרק, צוזאַמען מיט זיין גענעראַל־פאַרטרעטער, וואָס האָט זיך אים אוועקגעזעצט גלייך אין די אויגן אַריין.

ביים עסן און שלאָפן, ביים רעדן מיט מענטשן און ביים דאוונען אַפילו, וואָס ער האָט נאָך אַמאָל אַריינגעכאַפט אויף יוצא זיין, האָט אים גענאַגט, געפייניקט, געגעסן. ער האָט כסדר געקלערט, וואָס אַווינס צו טאָן, אַז דער פלידערבוים, דער ברודער זיינער, גאַנץ לאַדוש און זיין אייגענע שטוב זאָל פון אים רעדן, פאַרגעסן אין אַלע אַנדערע. אַ, ער איז נאָך נישט געפּגרט. ער, מאַקס אַשכנזי, וועט נאָך ווייזן, וואָס ער קאָן! פאַמעלעך, נאָר געדולד. און לאַכן וועט דער, וואָס וועט לאַכן צום לעצטן. ניין, ווען זיי די באַראַנען זיינע, זענען שלימזלען און הולטאַיעס, מוז ער האַלטן די פאַבריק אויף זיין קאָפּ. דאָס איז נישט קיין קונץ צו גיין אין דער הויך, ווען דאָס בליק שטופט אונטער, לויפט אין די הענט אַריין. אַ קונץ איז, ווען מען כאַפט אַליין עפעס, ווען מען דערטראַכט זיך אַליין צו עפעס.

און מאַקס אַשכנזי האָט זיך דערטראַכט.

צום ערשטן האָט ער אַ זייער וויכטיקע ענדערונג אין דער פאַבריק דורכ־געפירט. ער האָט צוגערעדט די הונצעס אַפּצוטיילן זיך פון דעם שותף געצקע, און בעסער גרינדן אַן אַקציען־געזעלשאַפט פון דער מאַנופאַקטור־פאַבריק פון די באַראַנען־ברידער הונצע. די באַראַנען האָבן זיך אין דעם אַנגעכאַפט. זיי האָבן שוין לאַנג געוואָלט פטור ווערן פון דעם גראַבן יונג געצקע, וואָס האָט זייער באַראַנענשאַפט נישט אַנערקענט און גערופן זיי ביי די נעמען פאַמיליאַר, ווי אַמאָל, ווען זיי זענען נאָך יינגלעך געווען. עס האָט זיי נישט געפאַסט איצט. מאַקס אַשכנזיס עצה פטור צו ווערן פון שותף, האָט זיי אַריינגעטראָפן אין ריכטיקן פינטל. אַבער זיי האָבן נישט געהאַט קיין צייט דורכצופירן די זאַך. זיי האָבן געהאַט אַנדערע אַרבעט, יאַגד, פעכטן און רייזעס. אַשכנזי האָט עס אַליין דורכגעפירט. דאָס איז געווען אַ גרויסער זיג פאַר אים.

אין לאַדוש האָט מען וועגן דעם גערעדט. אויך האָט ער פון דער פאַבריק אַ שיין פעקל אַקציעס פאַר אַ באַלוינונג געקריגן, ער האָט נישט געוואָלט קיין געלט, נאָר אַקציעס.

באַלד דערנאָך האָט ער זיך גאַר צו אַ גרויסער זאַך דערטראַכט, וואָס האָט די שטאַט אויפגערודערט.

געקומען איז עס אים אויפן געדאַנק צופעליק, דורך אַ נאַרישקייט.

גייענדיק אַזוי פאַרטראַכט איבער דער גאַס, האָט אים פּלוצלונג אַ רויט ווייבעריש קלייד אַ בלענד געטאָן פאַר די אויגן. ער האָט זיך אַפֿ־געשטעלט.

עס איז ניט געווען די פרוי, וואָס האָט אַשכנזין פאַרכאַפט. וואַרעם כאַטש אַשכנזי האָט שוין מער נישט געהייסן שמחה מאיר, נאָר מאַקס.

און די באַרד און די קליידער אָפגעשניטן, ווי אַ דייטש, האָט ער נאָך קיין ווייבער זיך נישט געיאָגט.

דער קאָפּ זיינער איז נישט געלעגן אין אַזעלכע זאַכן; ער האָט אויך נישט געהאַט קיין צייט דערצו. ער האָט געוואוסט, אַז צוליב אַזעלכע זאַכן פאַרלירן מענטשן דעם שכל, פאַרמעגנס. זיין קאָפּ איז געלעגן אין תכליתים, אין גרויסע זאַכן. זיינע אויגן האָבן גערנער פון אַליץ געזען ציגל־רויטע פאַבריק־ווענט, רויך, מאַשינען, אַנגעשטאַפטע וואַגאַנען מיט סחורה. ניין, נישט די פרוי איז עס געווען, וואָס האָט אַ בלענד געטאַן אין זיינע פלוטע־וואַטע אויגן, דאָס איז געווען איר קלייד. אַ פּראָסט קלייד, אָבער זייער אַ פאַרביקס, פון אַזאַ גלאַטער און ליכטיקער רויטקייט, וואָס אין לאַדזש קאָן מען גאָר אַזאַ פאַרב נישט אַרויסקריגן.

מאַקס אַשכנזי האָט זיך אָפגעשטעלט באַטראַכטן די פרוי. זי האָט אַ קוק געטאַן, אָפגעמאַסטן דעם מאַנס גרויע אויגן און געגאַנגען ווייטער. דער מאַן איז איר נאָכגעגאַנגען. ענדלעך האָט זי זיך אָפגעשטעלט ביי אַ פאַבריק־פאַרקאָן. אַשכנזי האָט זיך אויך אָפגעשטעלט, אָבער נישט גערעדט צו דער פרוי, בלויז אַנגעקוקט. די פרוי האָט געוואַרט. זי איז געווען אַ פּראָסטע, נישט גאָר קיין יונגע, אָבער אַ פעסט־געבויעטע.

— וואָס גייט דער הער נאָך? — האָט זי געפרעגט.

— עס געפעלט מיר אייער קלייד, — האָט אַשכנזי געענטפערט אַ פאַר־שעמטער, מורא האָבנדיק עמעצער זאָל אים נישט דערוען.
— איך בין אַן אַרנטלעכע פרוי, — האָט די גויע אין רויטן קלייד געזאָגט און געוואַרט.

— וואו האָט איר געקויפט דאָס קלייד? — האָט אַשכנזי געפרעגט.
די גויע האָט געלאַכט. זי האָט געוואוסט, אַז דער מאַן וויל עפעס אַנדערש, נאָר ער האָט נישט קיין מוט, דעריבער רעדט ער פון קלייד. זי האָט געזען, אַז ער גייט רייך געקליידט און עס האָט זיך איר געגלוסט לאַכן סיי פון זיין נאָכגיין נאָך איר, סיי פון זיין רעדן וועגן קלייד.
— איך בין נישט קיין גאַסיקע, — האָט זי ווידער געזאָגט. — זאָל זיך דער הער גיין, איך האָב אַ מאַן.

אָבער דער הער איז נישט געגאַנגען, נישט ער האָט זי גערופן גיין מיט אים.

אפשר קאָנט איר מיר פאַרקויפן אייער קלייד. — האָט ער געפרעגט. — איך וועל אייך גוט באַצאָלן דערפאַר.

די פרוי אין רויטן קלייד איז אינגאַנצן צעטומלט געוואָרן. אַ וויילע האָט זי אַ טראַכט געטאַן, אַז דער מאַן מיטן שפיציקן בערדעלע וויל איר שלעכטס טאָן. זי האָט נישט איינמאַל געהערט וועגן די יידן, אַז זיי שעכטן יונגע קריסטלעכע פרויען צו די מצות, וואָס זיי עסן. באַלד האָט זי דעם געדאַנק אָפגעוואַרפן און דערטראַכט זיך צו עפעס אַנדערש. זי האָט פון די דאָר־פישע ווייבער אָפט געהערט, אַז אין די שטעט זענען די מענטשן מאַדנע

פארשוניען, מיט אויסטערלישע געוואוינהייטן, איבערהויפט די מענער, וואָס באַגייען זיך גאַר אַנדערש מיט ווייבער, ווי די פּויערים אין די דערפער.

— צו וואָס דאַרפט איר מיין קלייד? — האָט זי איבערגעפרעגט מיט אומצוטרוי. — דער הער מאַכט ליצנות?

נאָר מאַקס אַשכנזי האָט אַרויסגענומען אַ גאַלדן צענער-רובל און דער פּרוי געוויזן. האָט זי נישט געקאָנט ביישטיין דעם רייך פון גאַלד און גערן געוואָרן מיטצוגיין מיט דעם מאַן.

געמיינט האָט זי, אַז ער וועט גיין מיט איר אין אַ געהיים אָרט, אָבער געגאַנגען איז ער מיט איר ביז צו זיין לאַגער. דאָרט האָט ער איר גע- שיקט קויפן אַ ניי קליידל, אַ שטאַטישס און אַ פאַרביקס, און פאַר דעם אַלטן קליידל, וואָס זי האָט געקויפט אין דייטשלאַנד, ווען זי איז דאָרט צוזאַמען מיט אַנדערע ווייבער געגאַנגען גראַבן קאַרטאַפּל, אין זומער, האָט זי פון דעם רייך-געקליידעטן מאַן אַ בליציקן אימפעריאַל געקריגט

זי איז אַנטלאָפן פון דעם אויסטערלישן מאַן, וואָס האָט זי נישט גע- וואָלט, פול מיט מורא און אומגעזעטיקטער נייגעריקייט. זי האָט זיך כּסדר אומגעקוקט, צי מען לויפט איר נישט נאָך און מען פּאָדערט נישט ביי איר צוריק דאָס געלט. און מאַקס אַשכנזי האָט זיך גלייך אַוועקגעזעצט ביים טיש און צעדריילעוועט דאָס קליידל, וואָס די רויטקייט דערפון איז זייער ליכטיק און קלאָר און וואָס אַזעלכע קאָן מען גאַר אין לאַדזש נישט אַרויסקריגן. מאַקס אַשכנזי האָט גלייך אַ שאַס געטאַן אין קאַפּ, אַז ווען מען קאָן אַרויסלאָזן אין לאַדזש אַזאַ מוסטער, וואָלט מען געקאָנט מאַכן אַ פאַרמעגן. כאָטש ער האָט אויף די ווייבער קיין גרויס אַכט נישט גע- לייגט, נישט קיין צייט געהאַט פאַר זיי, האָט ער פונדעסטוועגן געקענט זייערע שוואַכקייטן, זייער ליבע צו העלע, ליכטיקע פאַרבן. ער האָט שטענ- דיק פאַרשטאַנען אויסצוקלייבן אַ מוסטער ביי די צייכענער, אויסצואוויילן אַ פאַרב, וואָס זאָל נעמען די ווייבער, איבערהויפט די פּויערטעס אין רוס- לאַנד. אויך איצט האָט ער דערזען, אַז ווען מען קאָן אַזאַ רויטקייט אַרויס- קריגן, וואָלט מען דערמיט גאַנץ רוסלאַנד פאַרפלייצט. אָבער אין לאַדזש קאָן מען עס נישט מאַכן. די כעמיקער דאָ ווייסן נישט דעם סוד דערפון. זייער רויטקייט איז אַלעמאַל טונקל, מרה-שחורהדיק.

און ער האָט אָפּגעמאַכט ביי זיך, אַרויסצוכאַפן זיך קיין דייטשלאַנד און דערגיין דעם סוד דערפון.

שטיל, קיין שום מענטש זאָל נישט וויסן, אַפילו נישט די מענטשן פון זיין געשעפט, אַפילו נישט די הונצעס, האָט ער דורך דעם ליטוואַק ליפּס כאַלפן אַן אויסלענדישן גובערנאַטאַר-פּאַס זיך געמאַכט און אַריבערגעפּאַרן די גרענעץ. געפּאַרן איז ער קיין פּראַנקפורט אַם מאַין, וואו יידן זענען דאָ אַ סך און זיי זענען פרומע, יידישלעך דערצו. דאָרט אין די סינאַגאָגן, אין די כּשרע רעסטאָראַנען, וואו דאָקטוירים עסן אין יאַרמעלקעלעך, אין די בתי-מדרשים, וואו פּראַפּעסאָרן זיצן אין די אַוונטן ביי די גמרות, האָט

ער זייער גיך ביי די דייטשן זיך איינגעקויפט. מיט זיין לומדות און שיטן תורה האָט ער אַ גרויסן רושם געמאַכט אויף די פרומע יידן אין די צייַ-לינדערס. דערצו איז ער נישט געקומען שנאָרען, ווי די אַנדערע יידישע לומדים פון פּוילן, נאָר געשטעלט זיך ברייט, מנדר געווען אַ שיינע נדבה אין שול פאַר דער עליה, וואָס מען האָט אים מכבד געווען. און אינגיכן האָט ער זיך צונויפגערעדט מיט אַ כעמיקער, אַ ספעציאַליסט, וואָס כאַטש אַליין האָט ער שלעכטע אויגן געהאַט און געטראָגן דעריבער שוואַרצע ברילן, איז ער פונדעסטוועגן געווען אַ גאון אין פאַרבן. אָט מיט דעם פראַנקפורטער כעמיקער, וואָס פאַרפעלט נישט קיין דאַוונען אין צוג, וואָס פאַרזוכט נישט קיין פרוכט אין וועג אַן אַ ברכה און אַן צודעקן דעם קאַפּ מיט אַ קליין יאַרמעל-קעלע, איז ער שטיל, בסוד-סודות קיין לאַדזש געקומען. ער האָט דעם פרעמדן מאַן אויף דער גאַס נישט אַרויסגעלאָזט, ביי זיין טיש געשפּייזט, אין זיין וואוינונג אַ צימער אים געגעבן, כדי מענטשן זאָלן אים נישט זען, נישט וויסן פון אים.

געהיים, בסוד-סודות, האָט דער פרעמדער מאַן אין די שוואַרצע ברילן אַרויסגעלאָזט די רויטע פריילעכע סחורות אין הונצעס פאַבריק גע-נוי ווי די, וואָס מאַקס אשכנזי האָט ביי דער גויע פאַר אַן אימפעריאַל איינ-געהאַנדלט. די פאַבריק האָט געאַרבעט בייטאַג און ביינאַכט, געיאַגט, געטריבן, און אַז צום סעזאָן האָט אשכנזי דער גענעראַל-פאַרטרעטער אַרויסגעלאָזט די רויטע האַפּערדיקע שטאַפּן, איז געוואָרן אַזאַ בהלה צווישן די סוחרים, אַז מען האָט געכאַפט די סחורה ווי מצה-וואָסער. וואַיאַזשאַרן, קאַמיסיאָנערן, סוחרים האָבן אַפּגעריסן דעם לאַגער, געשיקט טעלעגראַמעס. די פאַבריק האָט גאַרנישט געקאַנט אַניאַגן אַזויפיל. באַלד האָט מען געמוזט העכערן דעם פרייז. די ווייבער האָבן געצאַלט אין טאַג אַריין פאַר דעם העלן, ליכטיקן און הייסן שטאַפּ, וואָס האָט זיי געמאַכט יינגער און רייצנדיקער.

לאַדזש האָט געקאַכט, אַרומגעלאַפּן ווי צעדולט, געזוכט נאַכצוקאַפּירן, אָבער דערווייל האָט הונצעס פאַבריק געמאַכט אַ פאַרמעגן, דער איניציאַטאָר און פאַרשפּרייטער פון די סחורות, מאַקס אשכנזי, האָט צום געשעפט נישט דערלייגט. ער האָט געקאַנט אַריינברענגען געלט, אָבער ער האָט געוואוסט צו נעמען אַ גוטן פּראָצענט. ער האָט פאַר עולם הבא נישט געאַרבעט. פאַר וויפל געלט נאָר ער האָט געמאַכט, האָט ער געקויפט אַקציעס פון דער מאַגנא-פאַקטור-פאַבריק הונצע.

לאַדזש האָט נישט גערעדט מער פון פלידערבוימען, נישט אומגע-קוקט זיך אויף זיין גענעראַל-פאַרטרעטער, וואָס יאַגט זיך אַרום מיט זיין קאַרעטע איבער דער פיעטראַקאָוער גאַס. גערעדט האָט מען וועגן די הונצעס: ניין, וועגן מאַקס אשכנזי און זיין עילוישן קאַפּ.

— ער וואָקסט, — האָט מען געמורמלט און געוויזן אויף אים מיט די פינגער, ווען ער איז אַ שמאַלער און פאַרטאַענער געפאַרן אין דער בריי-

טער קארעטע, וואָס די פּאַבריק האָט אים געשאַנקען אַ מתנה, איבער די שלעכט-געפלאסטערטע, ענגע און פאַרעפּושטע לאַדזשער גאַסן. ניין, ביי אַלע זיגן האָט ער נישט געקאָנט פאַרן אין קיין קארעטע, מאַקס אַשכנזי. ער האָט זיך פאַרלוירן אין דער ברייטקייט, פאַררוקט זיך אין אַ זייט, קיין טעם נישט געפילט דערין. דאָך איז ער איצט זעלטן גע-גאַנגען צופּוס, נאָר פּונאַנדערגעלייגט זיך אין דער קאָטש מיט געמאַכטער רחבות, מענטשן זאָלן אים זען, די אייגענע פרוי זאָל אים זען. אָבער זי האָט אים נישט געזען, דאָס ווייב זיינס, קיין איין מאָל נישט אַ קוק געטאָן דורך די פאַרהאַנגען, ווען ער פאַרט אַוועק פון שטוב אין געשעפט אַריין.

— דיאַנאַ, — האָט ער געזאָגט, — ווען דו עטוואָס צו בעזאָרגען האָסט, נעמע איד דיך מיט. גיבט גענוג פּלאַץ.

— ניין, איך וועל זיך בעסער איבערגיין מיט דער מאַמען, — האָט דינהלע געענטפּערט גלייכגילטיק.

מאַקס אַשכנזי האָט פאַר כּעס נישט געענטפּערט די נישט-וויכטיקע פאַר-בייגייער, וואָס האָבן געצויגן פאַר אים די היט. ער האָט זיך געמאַכט זיי נישט-זעענדיק.

קאַפיטל פינף

לאַדזש האָט זיך אָפּגעשטעלט.

ווי עמעצער, וואָס פּרעסט זיך איבער צופיל, פאַרדאַרפט זיך דעם מאַגן און קאָן נישט מער פאַרדייען, ביז ער גיט נישט צוריק אַלץ, וואָס האָט דעם מאַגן פאַרשטאַפּט, אַזוי האָט זיך די טומלדיקע און אַרבעטנדיקע שטאַט איבער-געפּרעסן מיט סחורה.

אויסער די גרויסע פּאַבריקאַנטן, וואָס האָבן געאַרבעט אַ סך, צו צוויי שיכטן אַ טאַג און אָנגעלייגט ריזיקע לאַגערס מיט סחורה, האָבן קליינע, קליינטשינקע און פּיצניקע פּאַבריקאַנטלעך געיאָגט, געטריבן און פּראָדוצירט. קיין געלט האָט מען נישט געדאַרפט. אַלץ איז אין דער שטאַט געאַנגען אויף קרעדיט, אויף וועקסלען.

פאַר וועקסלען האָט אַ סוחרישער זון חתונה געהאַט מיט אַ סוחרישער טאַכטער. דער יונגערמאַנטיקל האָט צו דעם שווערס וועקסלען בלויז זיין אונטערשריפט צוגעלייגט און געקריגן פאַר זיי גאַרן און ביינוול. דעם גאַרן און ביינוול האָט ער געלאָזט אויסאַרבעטן ביי אַ לוינקעטניק און אים געצאָלט מיט וועקסלען. די לוינקעטניקעס האָבן צוגעלייגט זייער אונטער-שריפט און אַוועקגעגעבן די וועקסלען זייערע געזעלן פאַר דער אַרבעט. די געזעלן האָבן צוגעלייגט זייערע שווערע קאַטשערע-אונטערשריפטן און אַוועק-

געגעבן די וועקסלעך פאַר אַלץ, וואָס נאָר זיי האָבן געדאַרפט האָבן צום לעבן — פאַר ברויט און קאַרטאָפּל, פאַר דירה און קליידער.

פון שטעט און שטעטלעך זענען סוחרים, קעסט־איידעמלעך, טאַנדעטני־קעס, קרעמערלעך געקומען און אָנגעקויפט סחורות גאַנצע פּורן אָן איין גראַשן געלט, בלויז פאַר וועקסלעך, וואָס זיי האָבן אונטערגעשריבן. קיין געלט האָבן די סוחרים נישט געדאַרפט. זיי האָבן גלייך די וועקסלעך פּונאַנדערגעטיילט ווייטער, פאַר סחורה, אַרבעט, מי. מיט וועקסלעך האָט מען געצאָלט די משרתים אין די געשעפטן, דינסטן פאַר שטוב־אַרבעט, שניי־דערס פאַר קליידער, מלמדים פאַר מלמד־געלט. די פּריילעכע וואַיאַזשאַרן און קאַמיסיאָנערן זענען אַרומגעפאַרן איבער דעם גרויסן רוסלאַנד, גענומען מאַסן סחורות, פאַר וואָס זיי האָבן גרויסע וועקסלען פון רוסישע סוחרים צוגעשיקט. לאַדזש האָט קיין געלט נישט גענוצט, נישט געברויכט עס. אַלץ האָט מען געקריגן פאַר אַן אונטערשריפט. פאַר וועקסלען האָבן יידן געקויפט גרויסע עליות אין די בתי־מדרשים, פּדיונות דעם רבין געגעבן. פאַר וועקסלעך האָבן משרתים־פּאַצעטן געהוליעט אין רעסטאָראַנען, גע־קויפט כּלה־מתנות. אַפּילו פּרויען אין די פּריילעכע הייזער און שפּעטער די דאַקטוירים פאַר היילן ווענערישע קראַנקהייטן האָט מען געצאָלט מיט וועקסלעך...

ווער עס איז געווען פּיפּיק, געשיקט, האָט מיט די ליידיקע הענט פאַר־לייגט געשעפטן, אָנגעקויפט זיך טייער מעבל, צירונג, געשפּילט אַ ראַלע. מיט יעדן טאָג זענען אַנדערע האַנט־וועבער אַוועק פון די שטולן און גע־נומען מסחרן, דרייען. מען האָט בלויז געדאַרפט דערצו אַ שטיקל דריי־קאַפּ, קאַנען זיך אונטערשרייבן און האָבן די ערשטע פּופּצן קאַפּיקעס אויף אַ וועקסל, די איינציקע סחורה, וואָס מען האָט אין לאַדזש פאַר קיין וועקסל נישט געקריגן, נאָר געמוזט קויפּן פאַר מזומנים.

נישט אָפהענגיק פון געלט, צערריצט פון שנעלן רייך ווערן, צעלאָזן פון ריזיקער קאַנקורענץ, האָט לאַדזש געקאַכט, געטומלט, געאַרבעט אָן מאַס און סיסטעם, אָן נוצן און נויטיקייט. מען האָט געיאָגט, געטריבן, געשמייצט, געכאַפט, גענומען, געדרייט, אַליין פון קיין חשבון נישט געוואוסט. פאַר־שיכורט זיך אין הפּקות, געלעבט אַ פּאַפּירן לעבן, אַ תּכלית און אויסרע־כענונג. די איינציקע, וואָס האָבן געטאַן זייער זאך, געאַרבעט שווער און ביטער, נישט געוואוסט פון קיין מנוחה און רו, זענען געווען די אַרבעטער אין די פּאַבריקן, די געזעלן און די באַלמעלאַכעס אין די ווערקשטאַטן. נאָר זיי מיט זייער שווערער מי און קליינעם לוינ האָבן געהאַלטן אויף זייערע אַקסלען די ריזיקע, צעלאָזענע, צעיאַכמערטע שטאַט פון הפּקות, נאַרעריי און משוגעת.

פּלוצלונג איז די שטאַט שטיין געבליבן, אַ שווערער ביסן איז געבליבן שטעקן אין איר זולל־וסובאַשן האַלדז, און זי האָט גענומען וואַרפּן זיך אין קראַמפּן, אין קאַנוואַלסיעס. זי האָט גענומען אויסמייקענען אַלץ, וואָס זי

האָט אין איר פרעסערישן מאַגן אַריינגעלייגט אין די יאָרן פון חזירי אין געמיינקייט.

צו דעם אַלעם איז אַ טרוקענער זומער געקומען אין לאַנד, וואָסן-לאַנג איז קיין רעגן נישט געגאַנגען. די פּראָוואַסלאָווע גלחים האָבן זיך אין זייערע גאַלד- און זילבער-אויסגעשטיקטע פּאַראַד-קליידער אָנגעטאַן, די הייליקע בילדער אויף די פעלדער אַרויסגעטראָגן און מיט פּויערים און פּויער-טעס אויף די קני געבעטן ביי כריסטוסן און זיין הייליקער מוטער, זיי זאָלן טאָן גענאָד צו די מענטשן און חיות און אַראַפּשיקן רעגן. אָבער די תּפילות האָבן נישט געהאַלפּן און די זון האָט נישט אויפּגעהערט פּלאַקערן און ברענען די פעלדער און סטעפעס פון גרויסן רוסלאַנד, איבערהויפּט די ברויט-געגנטן פון לאַנד. די בהמות זענען געפּאַלן פון דורשט און הונגער. און אַז ס'איז געקומען צום שניט, ווען מען האָט געדאַרפּט אַראַפּנעמען דאָס, וואָס די זון האָט נישט אינגאַנצן אויסגעברענט, האָבן רעגנס געדיכטע און אומ-אויפהערלעכע גענומען גיסן און ווייקן און פּאַרפּוילט דאָס לעצטע אויף די פעלדער. פון הונגער און פון געפּגרטע בהמות, וואָס האָבן זיך אומעטום געוואַלגערט נישט באַגראַבענערהייט, האָבן מגפות זיך גענומען שפּרייטן אי-בער די פעלדער, כּאַליערע, בויך-טיפּוס און שאַרלאַך. אין פּיל דערפּער, איבערהויפּט אין קליין-רוסלאַנד, האָבן די פּויערים פּאַרטריבן די יידן פון זיך, ווייל מען האָט געזאָגט, אַז זיי פּאַרגיפּטן די ברונעמס. אין אַנדערע ערטער האָבן די פּויערים געשלאָגן מיט דרענגער און היי-גאַפּלען די סטור-דענטן, וואָס זענען אַראַפּגעקומען אין די דערפּער, כדי צו באַגיסן די מגפות מיט קאַל, סמאַלע און קאַרבאַל. אָבער די מגפה האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט.

די פּויערים זענען נישט געקומען אין די שטעט אויף די מערק. די קרעמער און סוחרים זענען געבליבן מיט די סחורות, וואָס זיי האָבן אַראַפּ-געבראַכט פון לאַדזש צום האַרבסט-סעזאָן. קיינער האָט נישט געקאַנט צאָלן די אויסגעשטעלטע וועקסלען. פּראַטעסטן זענען אָנגעקומען קיין לאַדזש אין די צענדליקער טויזנטער, מיט יעדן טאַג, מיט יעדער שעה מיט יעדער מינוט. די פּאַבריקאַנטן, וואָס האָבן גענומען געלט אין די בענק, זענען געבליבן הינטערשטעליק. באַנקען האָבן געקראַכט.

אויפן ערשטן פייער פון קריזיס זענען געגאַנגען די קליינע פּיש, די אַלע קלענערע פּאַבריקאַנטן, פּאַבריקאַנטלעך, קעטע-אַרויסגעבער, גאַרן און בינוול-הענדלער, שניט-קרעמער, סוחרים, קאַמיסיאָנערן, מעקלער, לוינקעט-ניקעס און טויזנטער אַנדערע, וואָס האָבן זיך, ווי פּליגן, געדרייט אַרום דער זיסער פּאַרוויכערטער שטאַט. ווי שטרוי האָבן געברענט די אַלע וועקסל-אונטערנומענע. מענטשן זענען אַרומגעלאָפּן ווי די פּאַרסטע מייז, געוואַלט פּאַרקויפּן די וועקסלען זייערע פּאַר גראַשנס, נאָר קיין בעלנים זענען נישט געווען. די גרויסע פּאַפּירענע קייט, וואָס האָט די שטאַט אַרומ-גענומען, געבונדן איינעם מיטן אַנדערן, האָט געקנאַקט, איז צעקראַכן גע-

וואָרן אונטער די הענט. איינער האָט דעם צווייטן מיטגעשלעפט מיט זיך אין אָפּגרונט אַרײַן.

די גרויסע פיש, די לויטנס, די פאַבריקאַנטן-מיליאָנערן האָבן אויך געכאַפט אַ טרייסל פון די צעשטורעמטע קריזיס-וועלן, אָבער פעסטע, שטאַר-קע, האָבן זיי די קלעפּ אַריבערגעטראָגן. זיי האָבן בלויז אַרויסגערוקט זיך אויף אַ צייט פון דעם שטורעם, אָפּגעוואַרט פאַראַנקערטע ביז דער מבול וועט אַריבער. איינער נאָכן אַנדערן האָבן זיי אָפּגעשטעלט די פאַבריקן, נישט מען האָט געדאַרפט סחורה, נישט מען האָט געוואָלט פּטרן די גרויסע לאַ-גערן רויע וואָל און ביינול, וואָס מען האָט געהאַט אין רעזערוו. וואָרעם אויסגעאַרבעטע סחורה האָט קיין ווערט נישט געהאַט. קיינער האָט זיי אין האַנט נישט געוואָלט נעמען, רויע מאַטעריאַלן זענען שטאַרק געשטיגן אין פּרייז מיט יעדן טאָג, און עס האָט מער אַריינגעברענגט דאָס אָפּשטעלן די פאַבריקן, ווי לאָזן זיי אין גאַנג. די וואָס האָבן יאָ געאַרבעט, האָבן בלויז געאַרבעט אַ טאָג אין וואָך. צענטליקער טויזנטער אַרבעטער זענען אַרומ-געגאַנגען מיט ליידיקע הענט.

אויפן באַלוט זענען די וועב-שטולן געשטאַנען שטיל. די שניידערס, זאַקמאַכערנס, נייטאַרינס, שוסטערס, גאַלאַנטעריי-אַרבעטער און אַרבע-טערינס האָבן איבערגעדעקט זייערע מאַשינען, וואָס האָבן אויסגעזען ווי מתים אין אַ מגפה, ווען די קברנים קומען נישט זיי צו באַערדיקן. יעדער האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט וועקסלען, וואָס מען האָט געקריגן פאַר אַרבעט, נאָר קיינער האָט זיי אין האַנט נישט געוואָלט נעמען.

— אויף אשכנז-ציר-פאפיר קאנט איר זיי נוצן, — האָבן די אַרעמע קרע-מער געענטפערט ביז, ווען אַן אַרבעטער האָט אַ פאַרשעמטער אַ וועקסלע אַריינגעבראַכט פאַר אַ פאַר פונט קאַרטאַפּל אָדער אַ לאָבן ברויט.

די סוחרים און פאַבריקאַנטן האָבן זיך ווי נישט איז אַן עצה געגעבן. מען האָט פאַרזעצט דאָס גאַלד און בריליאַנטן, וואָס מען האָט אָנגעקויפט אין די גוטע צייטן פאַר וועקסלעך, מען האָט אויספאַרקויפט פאַר האַלב אומ-זיסט די לאַגערן סחורות, וואָס האָבן נאָך אַ ווערט געהאַט. אַנדערע האָבן זיך אַנדערע עצות געגעבן. כאַטש עס איז שוין געווען קיל, האַרבסטיק און רעגנדיק, האָבן וועבערייען, לאַגערן און שפינערייען גענומען פּלוצלינג שטאַרק ברענען. אַלע נאַכט האָבן פייערדיקע צונגען פון אַלע זייטן שטאַט געריסן זיך צום הימל. די שטאַרקע פייערלעשער-פּערד האָבן געקנאַקט מיט זייערע פּאָדקאָועס אויף די שלעכט-געפּלאַסטערטע לאַדזשער שטיינער. טרומייטערס האָבן געשפּאַלטן די לופט און געוועקט קינדער פון שלאָף. לאַדזשער האָבן געוואוסט אין די בעטן, אַז דאָס האָט עמעצער געמאַכט בורא מאורי האש אין אַ מיטן מיטוואָך, אַוועקגעלאָזט מיטן רויך די ווערטלאָזע סחורות און מאַשינען, כדי צו קריגן פאַר זיי פון די אַסעקוראַציע-געזעלשאַפטן מוזמן געלט, וואָס איז שטאַרק טייער געוואָרן אין דער וועקסל-שטאַט. באַלד אינדערפרי, ווי נאָר די צייטונגס-יינגלעך האָבן גענומען אויסרופן מיט רויע

קולות די נייעס, זענען מענטשן ארויסגעשפרונגען פון די בעטן, כדי אויף גיך איבערצוליינען, ווער עס האָט זיך אויסגעגלייכט דעם באלאַנס איבער נאַכט.

די פלינקע פערד פון די פייער-לעשער זענען אזוי צוגעוואוינט געוואָרן צו די נאַכט-שריפות, אַז זיי זענען שוין אַליין געלאָפֿן צו די פּאַבריק-גאַסן, פּאַליציי-לייט, אַדוואָקאַטן און ריכטער האָבן אויפגעלעבט. די געריכטן האָבן באַשולדיקט, אַדוואָקאַטן האָבן פּאַרטיידיקט, באַאמטע האָבן גענומען כאַבאַר. פּראָצענטניקעס, לאַמבאַרדן-אייגנטימער, האָבן געהעכערט די צינזן, געמאַכט פון רובל צוויי, יורדים האָבן פּאַרקויפט ס'לעצטע, געשוואַרצט די דייטשע גרענעץ, געקויפט שילפסקאַרטן און אַוועק קיין אַמעריקע.

בלויז די אַרבעטער און באַלמעלאַכעס האָבן נישט געהאַט וואָס צו צונעמען, וואָס אויסצוטוישן און פּאַרכאַפֿן, מיט וואָס זיך צו ראַטעווען אין די דאָזיקע הונגעריקע טעג. אויפן באלוט איז געווען חושך און וויסט. די גויאישע וועבער, די פּויערים זענען צוריק אַוועק אין זייערע דערפער. די יונגע פּויערטעס זענען צוריקגעגאַנגען צו טאַטע-מאַמע אויפן פעלד. פּראַווינ-צער יידישע יונגעלייטלעך און בחורים, וואָס זענען געקומען פון שטעט און שטעטלעך, כדי אַרויפצואַרבעטן זיך אין לאַדזש, זענען אַוועק צוריק אַהיים צו זיך. יונגע באַלעכעסלעך האָבן געשיידט זיך דערווייל מיט די ווייבער, וואָס זיי האָבן אַהיימגעשיקט מיט די קינדער צו זייערע טאַטע-מאַמע, ביז דער צאַרן וועט אַריבער. די שטאַטישע, די וואָס האָבן קיינעם נישט געהאַט אויף וועמען זיך אָנצושפּאַרן, זענען אַרומגעגאַנגען פּאַרדאַרטע און אויס-געצערטע, געפאַלן פון די פּיס. די ווירטן פון די הייער האָבן אַרויסגעוואָרפֿן די אַרעמעלייט פון די דירות. מענטשן האָבן זיך אַרומגעוואַלגערט אין די גאַסן, גענעכטיקט אין די ליידיקע קעלערס, אַריינגעכאַפט זיך צו אַ בע-קער, כדי אָנצואוואַרעמען זיך די געפרוירענע ביינער. אין די וועלדער און אויף די וועגן האָבן זיך עלנטע אויסגעלייגט, ערד-היילן אויסגעגראָבן, כדי צו שיצן זיך פון קעלט.

דאַרפישע וועבערינס, שפּולערקעס פון די גרויסע פּאַבריקן האָבן זיך אין גאַס אַרומגעדרייט, פּאַרקויפט זייער לייב פאַר אַ שטיקל ברויט, פאַר אַ נאַכט-לעגער. יידישע אַרעמע מאַמעס האָבן זייערע קינדער געברענגט צו די מייסטערס, איבערגעגעבן זיי צו דער אַרבעט בלויז פאַרן שטיקל ברויט. דערוואקסענע האָבן געבעטן ביי די באַלעבאַטים צו לאָזן זיי אַרבעטן אַן לוינ, בלויז פאַר אַביסל גריץ אַדער אַ טעפל ציקאַריע.

— אַז גאַט וועט העלפן און דער צאַרן וועט אַריבער, וועלן מיר זיך אויסרעכענען, — האָבן זיי געבעטן. — מיר פאַרלאַנגען נישט קיין לוינ.

אין די אַרעמע גאַסן האָבן טיפּוס, שאַרלאַך און דיפטעריס גענומען גיין פון הויז צו הויז. די פּאַליציי האָט די רינשטאַקן באַגאַסן מיט קאַלך און קאַרבאַל, נאָר די מגפה האָט זיך נישט אָפּגעשטעלט. פּלידערבוימס שפּיטאַל האָט געאַרבעט בייטאַג און ביינאַכט, פּונקט אזוי האָט געאַרבעט דער בית-עולם.

לאָדזש האָט געקרקעכצט, געיאָמערט. דער קריזיס האָט געברענגט, פאַר-
צערט און פאַרלענדט.

די גרויסע יידישע פּאַבריקאַנטן, וואָס זענען נישט צעריבן געוואָרן.
האַבן גענומען זיך צו צדקה. דער פּאַבריקאַנט פלידערבוים האָט צו זיך
אין פּאַלאַץ די פּאַרנעמסטע לייט פון שטאָט איינגעלאָדן, אַ סך רייכע דאַמען,
איבערהויפט עלטערע, וואָס באַרעדן מער די זינדיקע ליבעס איידער אַליין
זיי צו פירן, און געשאַפן קאַמיטעטן אויפן באַלוט. געמאַכט קיכן פאַר גע-
זונטע, געשיקט דאָקטוירים און פעלדשערס צו די קראַנקע און געגעבן
תּכריכים פאַר די אומגעקומענע אין די מגפות. כאָטש די פּאַבריק זיינע
איז געשטאַנען און געוואָרט אויף בעסערע צייטן, האָט דער פּאַבריקאַנט
פלידערבוים נישט געקאַרגט קיין געלט און אונטערגעהאַלטן דעם באַלוט
די יידישע וועבער, וואָס ער האָט זיי קיינמאָל צו זיך אין פּאַבריק נישט
אַריינגעלאָזט. אַרומגערינגלט מיט די עלטערע רייכע דאַמען, וואָס האָבן
געקוקט אין אים ווי אין אַ שפיגל אַרײַן, איז ער יעדן טאָג אין זיין
רייכער קאַרטעס צום באַלוט פאַרפאַרן, געטיילט געלט, געוואָרפן הויפּנכ
קליינע מטבעות צו גאַסן־יינגלעך, געגאַנגען איבער די שטובן אַפילו,
געזוכט וואו נאָר אַ פאַרשמאַכטע קימפעטאָרין, אַן אויסגעצערטן זקן, און
איבערגעלאָזט רובלס, פינפערלעך און אויך אַמאָל אַ צענערל.

אַ, ער האָט אַ סך גוטס געטאָן פאַרן באַלוט, דער פּאַבריקאַנט פלי-
דערבוים. ער האָט אַפילו פאַרקאַשערט איינמאָל די אַרבל פון זיין סורדוט
און, צוזאַמען מיט די פּראָסטע יידן פון דער תּומכי־חולים, האָט ער מיט
ריינעם שפּירט געריבן דעם בויך ביי אַ קראַנקן, וואָס איז אַוועקגעפאַלן אויף
בויך־קראַמפּן. אין זעלבן טאָג האָט ער אויך צוגעהאַלפן דער חברה־קדישא
מתעסק זיין זיך ביי אַ טויטן וועבער. דאָס האָט זיך גלייך פּונאַנדערגעטראָגן
איבער גאַנץ לאָדזש. דער באַלוט האָט גערוישט, געשפּרייט די מעשים־טובים
פון מיליאָנער פלידערבוים, באַקליידט זיי אין אַ סך פּאַנאַסטישע צוגאַבן און
שקרים. אין די שולן און אין די מקוהס האָבן יידן גערעדט דערפון, געפילט
זיך געהויבן, ווי פון אַן אייגענעם מלך, וואָס טוט זיך איבער פאַר אַ פּראָסטן
מענטש און גייט צווישן פּאַלק, כדי צו ווייזן זיין גענאָד.

מען האָט אים פאַרגעבן זיין גויאישקייט, אַפילו זיינע געשמדטע טעכ-
טער. מען האָט געזען זיין גאַלדענע שטול אין גן־עדן אַזוי קלאַר און זיכער.
ווי ער אַליין, דער פּאַבריקאַנט פלידערבוים, האָט זי געזען.

דאָס איינציקע הויז, וואָס האָט זיך קעגנגעשטעלט פלידערבויםס פּאַלאַץ.
איז געווען דער קעלער־שטוב פון טוביה דעם האַנט־וועבער אויפן באַלוט.
ווי אַלע וועבער, האָט אויך טוביה נישט געאַרבעט. דאָס ווייב זיינס איז
געשטאַנען אין גאַס מיט אַן עמער זויערע אוועקקעס און אין אַוונט איז
זי אַהיימעקומען מיט אַ קליין קניפל גראַשנס און מיט אַ פול מויל קללות.
די קלענערע קינדער זענען אַרומגעגאַנגען מיט פּודעלעך צוקערלעך אויף
די גאַסן. די עלטערע קינדער זענען זיך צעקראַכן, יעדער האָט פאַר זיך

געזוכט זיין שפיין און א ווינקל אין די שרעקלעכע טעג. אין שטוב איז געווען נאָס, רויכיק, פינצטער און הונגעריק. אָבער טוביה האָט דאָס נישט געפילט. ער איז געווען פאַרנומען אין די טעג, גאַר מיטן טאָג נישט אויסגעקומען. אַ שלעכט־אַנגעטאָנענער, אַ געפרוירענער אין די קאַלטע פּראַסטיקע טעג, בלויז מיטן רוסישן באַשליק אויפן האַלדז און מיט דעם פעלצענעם היטל, וואָס ער האָט מיטגעבראַכט פון רוסלאַנד, איז ער גאַנצע טעג אַרומגעלאָפן, אַגיטירט די אַרבעטסלאָזע וועבער, אויפגעהעצט די זאָקענמאַכערינס, שניידערינס, און נייטאַרינס, גערעדט, געקאַכט זיך, גע־שאַסן מיט פייער, געטיילט פּראַקלאַמאַציעס, וואָס ער מיט ניסנען האָבן פאַרפאַסט, אויפגעדעקט די סיבות פון קריזיס און גערופן צו קאַמף קעגן די פאַבריקאַנטן און די סוחרים, די בעלי־צדקה און רבנים, קעגן דער פּאָליציי און מיליטער, קעגן דעם גובערנאַטאָר און אַפילו קעגן קייסער אַליין. עלטערע וועבער האָבן פון אים געלאַכט, ווייבער האָבן אים געוויזן אויפן קאַפּ, אַז ער איז נישט ביי די קלאַרע געדאַנקען.

— טוביהן געפעלט דאָך נישט דער קייסער, — האָט מען געחזוקט. — קוקסט אים אָן!...

דאָס ווייב זיינס האָט אים געשאַלטן, געזידלט, געמאַכט אים מיט דער בלאַטע צוגלייך. — קהלשער צאפּ, — האָט זי אים גערופן, קאַטאַרושאַן, צעבראַכענער קאַכלעפל!...

גאַר ער האָט נישט געהערט. אַ בלאַסער, אָן אויסגעדאַרטער, מיט אַ שאַרפן קנאַפּ אין זיין באַוואַקסענעם האַלדז, וואָס איז אַרומגעבונדן מיטן רוסישן באַשליק, מיט אויגן ברענענדיקע, הייסע, איז ער אומעטום געווען פול, אין יעדער רעדל אַריינגעשטעקט די נאָז, אין יעדן געזעמל צוגעלייגט אַן אויער, און גערעדט, גערעדט שאַרף, מיט כעס און מיט שכל, מיט פייער און מיט איבערצייגונג. מער פון אַלעם האָט ער געאַרבעט אין די ביליקע קיכן, וואָס דער פאַבריקאַנט פלידערבוים האָט אַוועקגעשטעלט אויפן באַלוט פאַר די וועבער.

אַרום די פּראַסטע אויסגעשטעלטע הילצערנע טישן, וואו די מענטשן זענען געזעסן ביי די שוואַרצע מוציאס ברויט און ערדענע שיסעלעך גריץ, האָט זיך טוביה כסדר געדרייט, גערעדט, אַריינגעצויגן די עסנדיקע אין שמועסן, אויפגעקלערט, קלאַר געמאַכט. מער ווי אומעטום האָט ער דאָ געדאַרפט רעדן קעגן די פאַבריקאַנטן און זייער צדקה. אַ סך פון די וועבער, איבערהויפט פון עלטערן דור, האָבן געוואונטשן דעם פאַבריקאַנט פלידער־בוים און זיינע לייט אַ סך ברכות פאַר די אַרעמע מיטאַגן. טוביה האָט עס נישט געקאַנט הערן. ס'בלוט איז אים פאַרשטאַרט געוואָרן, הערנדיק די אומבאַוואוסטזיניקע רייד פון די, וואָס דאַרפן דעם פאַבריקאַנט פלידערבוים זייער קלאַסן־שונא, באַקעמפן. און ער האָט גערעדט קעגן דער צדקה פון די רייכע, אויפגעוויזן זייער פאַלשקייט, פאַרדאַרבנקייט. אַ, ער האָט געהאַט אַ כוח, דער טוביה, אַליין אַ הונגעריקער, אַ פאַר־

פייניקטער, האָט ער מענטשן אָנגעצונדן, איבערגערעדט, אויפגעקלערט, אין דער נשמה אַריינגערקאָכן און נישט אָפּגעטראָטן פון זיינס, ביז ער האָט מענטשן נישט אַריבערגעצויגן אויף זיין זייט. אים צו הילף זענען געקומען זיינע תלמידים, די אויפגעקלערטע געזעלן און די ישיבה-בחורים.

ווי קערנער אויף גוטער שוואַרצער ערד, זענען געפאלן די רייד פון טוביה און זיינע תלמידים אויף דעם הונגעריקן און אַרבעטסלאָזן לאַדזש. נישט נאָר וועבער און זאָקנמאַכערינס, שניידערס און שוסטערס האָבן צו געלייגט זייערע אויערן צו די רייד פון די אַגיטאַטאָרן, נאָר אויך די האַנדלס-משרתים, בוכהאַלטערס און די מיוחסים צווישן די אַרבעטער, די שערערס און צייכענערס, וואָס האָבן זיך אַלעמאַל געהאַלטן גאהדיק, נישט געוואָלט האָבן קיין עסקים מיט די קלענערע אַרבעטער און געגלויבט אַרויסצוקריכן אין דער גאַלדענער שטאַט, ווערן נגידים און באַלעבאַטים. הונגעריקע, עלנטע-האָבן זיי איצט געזען, אַז די פאַפירענע וועקסלען, אויף וועלכע זיי האָבן געבויט און פאַר וועלכע זיי האָבן פאַר זייערע באַלעבאַטים לייב און לעבן אָפּגעגעבן, זענען נישט מער ווי שווינדל, נאַרעריי. צוגלייך מיט די פּראָסטע און שווער-אַרבעטנדיקע זענען זיי איצט אַרויסגעוואָרפן געוואָרן פון זייערע שטולן, געוואָלגערט זיך איבער די לאַדזשער גאַסן. צום האַרצן זענען זיי געפאלן די רייד פון די אויפקלערער און אַגיטירער. אַלע האָבן געוואָלט הערן, פאַרשטיין, לייענען די בלעטלעך, די פאַרבאַטענע און אמתע.

מער ווי שטענדיק, האָבן איצט אָנגעהויבן באַווייזן זיך פּראָקלאַמאַציעס אויף די לאַדזשער אָפּגעשיילטע מויערן. אין די שולן, אויף די מערק, אויפן וואָקזאַל, אויף די אַמטן, אַפילו אויף די ווענט פון די פּאַליציי-צירקלען האָבן זיך אין די נעכט רעוואָלוציאַנערע פּראָקלאַמאַציעס באַוויזן. מענטשן האָבן זיך אַרום זיי געזאַמלט, ביז פּאַליציאַנטן זענען געקומען מיט די הויז-וועכטער און זיי אַראָפּגעקראַצט.

וויפל ניסן מיט זיינע ישיבה-בחורים האָבן נישט געשריבן אָט די פּראָ-קלאַמאַציעס, וויפל ביכלעך און בראַשורן זיי האָבן נישט צוגעגרייט, האָט אויסגעפעלט. מען האָט זיי געריסן פון די הענט צווישן די אַרבעטסלאָזע. אין פלידערבוימס קיכן האָבן די פאַפירלעך פאַרפלייצט די טישן, די בענק, די ווענט און טירן. אין מיטן עסן פלעגן זיך אַפילו מענטשן אויפהויבן פון טיש און אויסשרייען קעגן די פאַבריקאַנטן, פּאַליציי און דעם קייסער.

— נידער! — האָבן קולות גערופן. — נידער!

די דאַמען זענען בלאַס געוואָרן און אַרויסגערופן פּאַליציי, צו היטן די אַרדענונג.

אין די הינטערשטאַטישע פּלעצער, אין קאַנסטאַנטינער וואַלד, זענען זיך מאַסן מענטשן צונויפגעקומען, גערעדט, דיסקוטירט, רעדעס געהאַלטן און לידער געזונגען. הונגער און נויט האָבן דעמאַלט געקריגן אַ זין, אַ באַרעכטיקונג. אין ביטערקייט האָט דער עולם אַ זיסקייט דערפילט, אַ האַפּע-נונג, וואָס גיט כוחות אַריבערצוטראַגן דאָס שלעכטע.

— נאך ליטעראטור, מער, מער, — האָט טוביה געפאָדערט ביי ניסנען. — די מאַסע כאַפּט פון די הענט.

ניסן האָט זיך קיין עצה נישט געקאָנט געבן. דער עולם אין לאַדזש האָט די רוסישע ביכלעך, וואָס די ליטווישע סטודענטן האָבן צוגעשטעלט, נישט פאַרשטאַנען. זיי האָבן געוואַלט יידישע ביכלעך, יידישע פּראַקלאַמאַציעס. ניסן האָט איבערגעזעצט, איבערגעאַרבעט, פאַרטייטשט אין לאַדזשער יידיש, אַזוי, אַז עס זאָל אַרײַן אין די ביינער, ביים האַרץ פאַרכאַפּן. מען האָט אַלץ געדאַרפט שרייבן מיט די הענט. די ישיבה-בּחורים האָבן גאַר נישט געקאָנט אַניאָגן אַזויפיל ביים איבערשרייבן, וויפיל די מענטשן האָבן געוואַלט.

און אין די אַוונטן פלעגט גאַר ניסן זיך אַפּרײַסן פון אַלע אַרבעטן און אַוועקלאָזן זיך צו די דייטשע שענקלעך, וואו וועבער אין סאַמעטענע הויזן זענען געזעסן ביי גרויסע קופּלעס ביר און ביי ביליקע ציגאַרן. ניין, נישט נאָך ביר און ציגאַרן איז ער געגאַנגען אין די דייטשע שענקלעך. ער האָט קיין טעם נישט געפילט אין די קופּעלס ביר, וואָס די דייטשע וועבער האָבן אים געשטעלט, אַ ביטערקייט געפילט אין די ציגאַרן, וואָס זיי האָבן אים מכבד געווען. ער האָט גאַרנישט פאַרשטאַנען אפילו, פאַרוואָס זיי זופן אין זיך אַרײַן אַזויפיל דאָס ביטערע געטראַנק, קופּעל נאָך קופּעל, פאַרבייטנדיק מיט ביליקן ציגאַרן-רויך. אָבער געגאַנגען אין די שענקלעך איז ער וואַרעם אין די לאַדזשער פאַבריקן האָבן נייע מענטשן געאַרבעט, דייטשן, וואָס האָבן נישט מיט די ערשטע אַיי-מיגראַנטן איינגעוואַנדערט נאָר גאַר שפּעט אַראַפּגעקומען. נאָך ביסמאַרקס סאַציאַליסטן-געזעץ אין דייטשלאַנד, ווען מען האָט אויפגעקלערטע אַרבעטער פון די לאַסאַל-גענאַסנשאַפּטן אין די געפענקענישן איינגעזעצט, פון לאַנד אַרויסגעטריבן, זענען אַ סך אַרבעטער פון לאַנד אַנטלאָפּן. פיל זענען קיין אַמעריקע אַוועקגעפאַרן. קליינע גרופּן, איבערהויפט וועבער, זענען קיין פּוילן געקומען. גוטע אַרבעטער, פינקטלעכע און ערלעכע, האָבן זיי גלייך אַרבעט אין די וועבערייען און שפּינערייען געקריגן. טייל פון זיי זענען מייסטערס געוואָרן.

שווער-לייביקע, געלאַסענע, ליבהאַבער פון ביר און ציגאַרן, זענען זיי, פונקט ווי אַלע אַנדערע לאַדזשער איינגעזעסענע וועבער, אַפּגעזעסן אין די אַוונטן אין די שענקלעך, געטרונקען און געדריכערט. אָבער זיי זענען נישט געגאַנגען אין די קירכן, נישט געזונגען קיין הימאַטס-לידער אין די געזאַנג-פאַראיינען, נאָר געהאַלטן זיך צווישן זיך, געלייענט פאַרבאַטענע ביכלעך, וואָס זיי האָבן פון דייטשלאַנד געקראָגן, און אויף שמחות צווישן אייגענע, רעוואָלוציאַנערע פּרייהייטס-לידער געזונגען. פונקט ווי אין דייטש-לאַנד, האָבן זיי געהאַט זייער קליינע לאַסאַל-גענאַסנשאַפּט. שטילערהייט האָבן זיי די איינגעזעסענע דייטשע וועבער אַגירט, וועגן סאַציאַליזם דערציילט, וועגן פירער לאַסאַל.

אָט מיט די דייטשע וועבער האָט זיך איצט ניסן אָפּט געטראָפּן אין די שענקלעך זייערע. אין זיין אַמאָליקן דייטש, וואָס ער האָט זיך פון משה דעסויס "ביאור" און פון די פּילאָזאָפּישע ביכער אויסגעלערנט, האָט ער צו די דייטשע מייסטערס גערעדט, צו אַרבעט זיי גערופן, אויפגעקלערט און געלערנט. נישט זייער נאָענט איז זייער שפּראַך געווען — ניסנס יידיש-לעכער ביכער-דייטש מיט דעם גאַרגלדיקן פּאַלקס-דייטש פון די ביר-אַנגעגאַסענע און ציגאַרן-רויכערנדיקע וועבער. דאָך האָבן זיי זיך פאַר-שטאַנען.

— שטימט, יא, שטימט, — האָבן די בלאַנד-האַריקע דייטשן צוגעשאַקלט צו ניסנס איבערצייגנדיקע רייד און פאַרזופּט מיט די לעצטע רעשטלעך ביר. אַזוי ווי זיין אַמאָליקער חדר-חבר שמחה מאיר אַשכּנזי, האָט אויך ניסן נישט געהאַלטן פון האַנט-וועבעריי, נאָר פון דאַמף. ער האָט געוואוסט, אַז די האַנט-וועבעריי האָט קיין צוקונפּט נישט, אַז זי וועט מוזן פאַרניכטעט ווערן פון דער מאַשין. פונקט אַזוי וועלן די האַנט-וועבער צערונען ווערן, אַרויסגעשטויסן ווערן פון דער אַרבעט, דעקלאַסירט ווערן. ער האָט אמת געאַרבעט צווישן די האַנט-וועבער אין באַלוט, אויפגעקלערט זיי, אַנגערייצט זיי קעגן זייערע באַלעבאַטיים; אָבער ער האָט זיך נישט גענאַרט, געזען, אַז דאָס איז נישט אַ קאַמף צווישן קלאַסן, צווישן פּראַלעטאַריאַט און בורזוואַזיע, נאָר אַ היימישע קריגעריי צווישן קבצנים און אַרעמעלייט. ער האָט גע-וואוסט, אַז מערסטנס האַנט-וועבער זענען נישט קיין שטאַנד-האַפטע אַרבע-טער, אַז יעדער פון זיי וואָרט נאָר אַפּ די געלעגנהייט אַליין זיך אַרויפצוכאַפּן און ווערן אַ באַלעבעסל, אַ לוינקעטניק. ער האָט אויך געזען, וואָסער ביטער לעבן די לוינקעטניקעס אַליין פירן, ווי זיי ווערן געדריקט און געקוועלט פון די אַרויסגעבער, סוחרים. ער האָט גוט געקענט דעם באַלוט, געדענקט אים נאָך פון די אייגענע צייטן, ווען ער איז אַ זמניק געווען. ניין, ער האָט נישט שטאַרק געגלויבט אין באַלוט. די אמתע פּראַלעטאַריער האָט ער געזען אין די דאַמף-וועבערייען, וואו די יידן האָבן נישט געאַרבעט. זעענדיק זיי פאַרטאָג אין די טויזנטער, איילנדיק אין די פּאַבריקן, מיט פעקעלעך עסן אין די הענט, יאַגנדיק אויפן גרילצנדיקן רוף פון די קוימענס צו אַרבעט, האָט ער געזען, ווי עס גייען קאַדרען פון דער רעוואָלוציע, וואָס מוז קומען לויט די אייזערנע געזעצן פון מאַרקסיזם, די זעלנער פון פריי-הייט און קאַמף. זאָלן דערווייל די פּאַבריקן וואַקסן, זאָלן די פּאַבריקאַנטן אַנטוויקלען זיך, אויסבויען, רייך ווערן, אָבער די צוקונפּט געהערט די, וואָס לויפן פאַרטאָג איילנדיקע און מידע צו דער אַרבעט. פאַר זיי זאַמלען די פּאַבריקאַנטן דעם קאַפּיטאַל, קאַנצענטרירן אים, כדי ווען ער וועט שוין זיין גרויס, צייטיק, איבער-רייף, וועט ער פּלאַצן ווי אַ בלאַטער און אַליץ וועט אַריבער צו די אַרבעטנדיקע.

אין די טריט פון די הילצערנע שיך זייערע האָט ער געהערט דעם אָפּ-הילך פון דער באַפּרייאונג.

דאָ האָט ער געזען בורזשויען און פּראָלעטאַריער, קלאַסן. אין באַלוט
 איז געווען דער דלות. פאַרקערט, דאָרט איז נישט אַנגעגאַנגען קיין קאַנ-
 צענטראַציע, ווי דאָס געזעץ פון דער מאַרקסיסטישער לערע זאָגט, נאָר
 דעצענטראַליזאַציע, צעברעקלונג, וואָס איז אומגעזונט, שעדלעך, די באַ-
 לוטער באַלעבאַטים זענען קיין בורזשואַזיע נישט און די באַלוטער אַרבע-
 טער קיין פּראָלעטאַריאַט נישט. ניין, ער האָט נישט געגלויבט אין באַלוט.
 אים האָט געצויגן צו קוימענס, רויך, צום קלאַפן פון מאַשינען, צום ריף
 פון סירענעס. פון דאָרט וועט קומען די באַפרייאונג. מען דאַרף נאָר קלאַר
 מאַכן די מאַסן, אויפקלערן זיי, באַוואוסטזיניק מאַכן. און ער האָט געזען
 זיך טאַג-טעגלעך מיט די מייסטערס אין די סאַמעטענע ברייטע הייזן, גע-
 רעדט צו זיי אין די ביטערע לאַדזשער טעג, געוועקט זיי צו קאַמף, צו אויפ-
 קלערן זייערע אומוויסנדיקע אַרבעטס-ברידער. זיי האָבן אים געהערט, די
 דייטשן, די אַנטלאַפּענע פון ביסמאַרקן. צוגעלייגט די שווערע קעפּ צו
 זיינע אויפקלערנדיקע רייד און צוגעשאַקלט.

— שטימט, יא, שטימט.

נאָר געציילטע שעהן איז ער געשלאָפן אין די נעכט. ער האָט נישט
 אויפגעהערט אַרבעטן, שרייבן, איבערשרייבן, פּראָקלאַמאַציעס צונויפשטעלן,
 ליטעראַטור באַזאָרגן.

די איבערטראַגעריין פון ליטעראַטור, דער שליח צווישן ניסנען, די
 קרייזלעך, די דייטשע וועכער, טוביהס קעלער-שטוב, איז געווען באַשקע,
 טוביהס טאַכטער, די איינציקע אין שטוב, וואָס האָט זיך מיט דער מוטערס
 קללות און זידלערייען אויפן פאַטער נישט איבערגענומען און געהאַלטן
 מיטן טאַטן, געקלעפט צו אים און זיינע רייד. אַליין אַ שפּולערקע ביי
 אַ לוינקעטניק, וואָס אַרבעט פון פאַרטאַג ביז שפּעט אין דער נאַכט אַריין און
 קאַן זיך קיינמאַל נישט דערשלאָגן צו אַ לייטיש קליידל און אַ פאַר גאַנצע
 שיד, האָט זי, כאַטש אַ קינד נאָך פון פּופּצן יאָר סך-הכל, פאַרשטאַנען דעם
 פאַטערס רייד, איבערגענומען זיך מיט זיינע שטענדיקע און גערעכטע
 ווערטער.

— מאַמע, — האָט זי זיך אַנגענומען יעדעס מאַל וואָס די מוטער איז
 באַפאַלן דעם פאַטער, — מאַמע, הער אויף שילטן דעם טאַטן. דאַרפסט זיין
 גליקלעך, וואָס דו האַסט אַזאַ מאַן.

— אַ גליק האָט מיך באַטראַסקעט, — האָט די יידענע געשפּאַט, —
 געדענק, באַשקע, לאַז זיך נישט פירן פון דעם משווענעם טאַטן דיינעם,
 וועסט נאָך ענדיקן אין קייטן...

באַשקע האָט דעם פאַטער פאַרריכט די קליידער, אויסגעלאַטעט אַ
 העמד, אַפּגעקאַכט אים עסן, ווען די מוטער איז געשטאַנען אין גאַס מיט
 דעם עמער אוועקעס, אויסגעבעט אים אַ געלעגער, ווען ער איז נאָך אַ
 גאַנצן טאַג אַרומלויפן אַהיימגעקומען שפּעט אין די נעכט אַ מידער און
 צעבראַכענער.

— באַשקע, — האָט זי דער פּאָטער צוגעדריקט צו זיך. — דו פּאַר-
שטייסט דאָך מיך, אמת, באַשקע. דו האַלטסט דאָך מיך נישט פאַר קיין
משוגענעם, טאָכטער!

— טאַטעשי, — האָט אים דאָס מיידל געענטפערט צערטלעך און צו-
געדריקט איר טונקעלן קאַפּ האָר צו זיין ברוסט, — איך וועל שטענדיק זיין
מיט דיר.

אין דער פינצטערער קעלער־שטוב, אין דעם דלות, נויט און ווייבער-
רישע קללות, איז באַשקע געווען פאַר טוביהן אַ טרייסט. נאָך גאַנצע טעג
פון פאַרשפרייטן האָס, אויפהעצן, קאָכן זיך אויף דער גאַנצער אומגערעכט-
טער וועלט, איז באַשקע, דאָס טונקל־הויטיקע און טונקל־האַריקע מיידל
מיט די גרינלעכע סודותדיקע אויגן, געווען זיין ליכט, זיין שטוביק גליק.
— באַשקע, קום צו מיר אין בעט אַריין, — האָט ער זי גערופּן, —
ביסט דאָך אַ קליין מיידעלע, שעמסט זיך דאָך נישט צו שלאָפּן מיטן טאַטן.
— ניין, טאַטעשי, — האָט באַשקע געענטפערט און געלייגט זיך אַ
גליקלעכע לעבן פּאָטער, קושנדיק אים שטיל, די מוטער זאל זיך נישט
אויפכאַפּן און נעמען שילטן פאַר דעם קוש־וואָך אין מיטנדרעטישקע.

אין שטוב איז געווען פייכט, קאַלט, שטשורעס זענען אַרומגעשפּרונגען און
געפישטשעט פאַר כעס, וואָס זיי האָבן נישט וואָס צו גריזשען. אַ סך מאָל
פלעגן זיי אַריבערשפּרינגען איבער די שלאָפּנדיקע. אָבער דער פּאָטער
און טאָכטער האָבן דאָס נישט געהערט, נישט געזען. זיי זענען געווען גליק-
לעך פון ליבע און צערטלעכקייט.

נישט קלענער ווי איר ליבע צום פּאָטער, איז דער קליינער באַשקעס
ליבע געווען צו ניסנען, וואָס איז צו זיי אין שטוב געקומען. שעהן לאַנג
האָט זי געקאַנט ליגן אויף דער שלאָף־באַנק וואָך, כאַטש זי איז געווען
מיד נאָך אַ טאַג אַרבעט, און איינקוקן זיך אין דעם הויכן יונגמאַן, וואָס
איז געזעסן ביים און געשריבן מיט איר פּאָטער צוזאַמען די סודותדיקע
פּאַפּירן. יונג, אַרעם, פאַרהאַרעוועט אין דער וועבעריי, האָט זי גאַרנישט
געטראַכט אַמאָל אין לעבן צוצוקומען צו אַט דעם פרעמדן און געבילדעטן
מאַן, צו אויסגעבן זיך מיט איר ליבע און געוואַלטיקער פאַרערונג צו אים.
זי האָט נישט איינמאָל פון איר פּאָטער געהערט, אַז אַט דער ניסן, דער
באַלוטער מורה־הוראהס זון, וואָס איז געווען אַ וועבער, איז פאַר דער צייט,
וואָס ער איז געווען פאַרשיקט, גאָר אויסגעוואַקסן, אַ סך געלערנט דאַרט.
און אַפילו סטודענטן און אינטעליגענטן קאָנען זיך צו אים נישט גלייכן.
אַליין אַ פּראָסטע, קוים וואָס זי האָט זיך אויסגעלערנט אַ יידיש ברייול אַנ-
שרייבן און אַ ביכל ליענען, האָט זי גאַרנישט געוואַגט אַפילו אין געדאַנק
צו טראַכטן וועגן זיך און דעם ניסנען צוזאַמען. זי האָט בלויז געפילט
זיך זייער גליקלעך און וואַרעם, ווען זי האָט געקאַנט, ליגנדיק אויף דער
שמאַלער שלאָף־באַנק, צוזאַמען מיט נאָך אַ שוועסטער, קוקן אויף אים,
קוקן שעהן לאַנג, ווי אין אַ שיין בילד אַריין.

איצט איז זי געקומען אפט צו אים אין צימער, געקומען מיט שליחותן, אוועקגעטראגן פאפירן, סודותדיקע און אייגענע, צו די אגיטאטארן, צום פאטער, און זי איז געווען אזוי גליקלעך אין די הונגעריקע ארבעטסלאזע טעג, אז זי האט גאט געבעטן, אז די ארבעטסלאזיקייט זאל זיך גאר קיינמאל נישט ענדיקן, זי זאל נישט דארפן צוריקגיין צו איר ארבעט.

מיט אן איינגעהאלטענעם אטעם איז זי געזעסן אויף א ברעג שטול, ווי זי וואלט זיך נישט פארגונען דעם גאנצן פלאץ, און געקוקט ניסנען אויף די הענט, אויף די מענלעכע און קנאכיקע, ווי ער לויפט שנעל מיט זיי איבער די פאפירן. זי האט מורא געהאט אטעמען אפילו, און ווען ער האט איר געגעבן די פאפירן אין קוישל אריין, האט זי אזש געציטערט פון גליק, ווען ער האט צופעליק איר האנט אנגעריירט.

— היט דין, באשקע, — האט ער אנגעזאגט, — טאמער פאקט מען דין, זאלסטו נישט זאגן, ווער עס האט דיר דאס געגעבן, זי האט אים געוואלט זאגן אז זי וועט גיכער לאזן פון זיך פאסן רייסן, איידער אים ארויסגעבן, שלעכטס טאן, נאר זי האט גארנישט געזאגט און מיט אן אראפגעלאזטן קאפ ארויס מיט דעם האנט-קיישל פון שטוב.

קאפיטל זעקס

ביים סטודענט פון וועטערינארן-אינסטיטוט מארטשין קוטשינסקי וואס איז אויסגעשלאסן געווארן פון אוניווערזיטעט פאר געהערן צו א רעוואלוציאנערן קרייזל פון דער סאציאל-רעוואלוציאנערער פוילישער פארטיי „פרא-לעטאריאט“, אין זיין צימערל, וואו ער האט געוואוינט אין עק לאדזש, הארט שוין ביי די פעלדער, האט די געהיימע דרוקעריי געארבעט גיך און רעגל-מעסיק.

— ווי גייט עס, פעליקס? — האט קוטשינסקי, ארויפשאנדליך די העלע פאסמעס האר, וואס האבן א טבע אים אראפצופאלן אין די אויגן, געפרעגט ביי זיין חבר, וואס איז געשטאנען אן אויסגעשמירטער אין דרוק-פארב און געפארעט זיך ביים „וואלעק“.

— די ערשטע עקזעמפליארן שמירן, — האט געענטפערט פעליקס, א הוי-כער יידישער יונגעראמן מיט פענסנע אויף דער שארפער געבויגענער נאז און מיט א צעקרייזלטער שווארצער טשופרינע און קליין שפיציק בערדעלע, — אבער די ווייטערע וועלן ארויסקומען בעסער. דערלאנג פאפיר, מארטשין, אין א זייט ביי דער קיך זענען געזעסן צוויי מיידלעך, איינע א העל-בלאג-דע מיט א קליין גאלדן צלמל אויפן האלדז, די לערערין וואנדא כמיעל, וואס האט געלעבט אן חופה וקדושין מיט דעם אויסגעשלאסענעם סטודענט קוטשינסקי. לעבן איר איז געזעסן אויף א קליין בענקעלע די ביאלאגין מאריא ליכט, א טונקל ברוינע, מיט טיף שווארצע האר און אויגן, ענלעך צו א

ציגייערין. זיי האָבן ביידע געטריקנט ביים קיכל די נאַסע שלעכט-גע-
דרוקטע פראַקלאַמאַציעס און איינגעפאַקט זיי אין גלייכע פעקלעך.

— זאַג, וואָס דו ווילסט, פעליקס, — האָט מאַרטשין געזאָגט, אַרױפֿ-
שאַרנדיק האַסטיק די פאַסמעס האַר, וואָס זענען אים געקראַכן אין די גרינע
אויגן, — אָבער מיר געפעלט נישט די פראַקלאַמאַציע — עס וועט די אַר-
בעטער נישט נעמען.

— אַזוי האָט דער צעקאַ צוזאַמענגעשטעלט, — האָט פעליקס געענט-
פערט, שמירנדיק דעם גומענעם וואַלעק מיט פאַרב.

— דער צעקאַ, דער צעקאַ, — האָט מאַרטשין נאַכגעשפּעט, — און
מיר געפעלט נישט דעם צעקאַס סטיל. ווייך און אינטעליגענט געשריבן,
נישט פאַר אַרבעטער.

פעליקס האָט אַוועקגעלייגט דעם וואַלעק אַ וויילע און אָנגעשטעלט אויף
זיין חבר די פענסנע, וואָס האָבן געריטן אויף זיין שאַרפּער נאַז.

— מאַרטשין, ווי אַזוי רעדסטו וועגן צעקאַ? — האָט ער געפרעגט מיט
שרעק אין זיין קול.

— דו דערמאָנסט מיך אינגאַנצן אין די טאַלמודיסטן, פעליקס —
האָט מאַרטשין געלאַכט, — רעדסט וועגן צעקאַ מיט אַזאַ מוראַ, ווי פרומע
יידן וועגן זייערע געזעץ־שרייבער. איך וואַלט אַרויסגעלאָזט אַ פראַקלאַ-
מאַציע, אַז די אַרבעטער וואַלטן די פינגער געלעקט. אַזוי אויף נאַס...

— דו האַלטסט אַלעמאַל פון בלוט, מאַרטשין, — האָט פעליקס געזאָגט,
פאַרקרימענדיק זיך, — נאָר שניידן און מאַרדן. דאָס טויג נישט. מען
דאַרף רעדן צום מענטשנס פאַרשטאַנד, נישט צו זיין אינסטינקט.

— ווייל איך בין אַ וועטערנאַר, און איך ווייס, אַז אַ פּערד אַ פּגירה
דאַרף מען אָפּשינדן, נישט אַ וואָס זיך צו צערעמאַניען, דו ביסט אַן אַדוואָקאַט,
גריבלסט זיך נאָר אין געזעצן, פאַפּירלעך.

— איך גלויב אין כוח פון וואָרט, — האָט פעליקס געזאָגט, צוקוועמשי-
דיק דעם גומענעם וואַלעק צום פאַפּיר.

— און די הויפּט־זאַך, אַ ייד, וואָס האָט מוראַ פאַר בלוט. — האָט מאַר-
טשין אַריינגעוואָרפן מיט אַ געלעכטער. — מיט די מעטאָדן קאָן מען אַנ-
גיין אויפן באַלוט צווישן די אַנעמישע שניידערלעך און האַנט־וועבער, נישט
ביי אונדזערע. צו זיי דאַרף מען רעדן מיט זייער שפּראַך... אויף נאַס...
דער גאַנצער צעקאַ איז פרעמד. בלויז אינטעליגענטן זיצן דאַרט. זיי קענען
נישט אונדזערע אַרבעטער, רעדן צו אים מאַראַל, ווי אין אַ יידישער שול...
פעליקס האָט האַסטיק אַוועקגעלייגט די אַרבעט און אָפּגעווישט די
הענט אין אַ שטיק פאַפּיר.

— מאַרטשין, — האָט ער געזאָגט אומרואַיק, — שוין עטלעכע מאַל
ווי איך הער פון דיר די זעלבע רייד. דאָס געפעלט מיר נישט. עס שמעקט
מיט אַנטיסעמיטיזם, וואָס דאַרף אין אונדזערע רייען נישט האָבן קיין אַרט.
— אַהא, — האָט מאַרטשין זיך פונאַנדערגעלאַכט, — און ביי דיר

ווי דער שפרינגט באלד ארויס דער ייד, וואס אומעטום דערזעט ער גלייך אנטיסעמטיזם. מען טאר קיין ווארט נישט אויסרעדן, ווי פאר יעדער עמפינדלעכן סעמיט... נו, נו דרוק בעסער, מאראליסט מיינער, עס ווערט שפעט, און מיר האבן נאך א סך צו דרוקן. לאז מיך צו צום וואלעק און דו זעץ ווייטער!

פעליקס האט אפגעווישט די הענט און אוועקגעשטעלט זיך ביים קליינעם קעסטעלע שריפט, זוכנדיק מיט די נישט-געניטע הענט יעדער בוכשטאב באזונדער.

ער איז נישט געווען קיין געניטער זעצער, פעליקס פעלדבלום. ער איז גאר געווען א נישט-פארענדיקטער סטודענט פון יוריספרודענץ. פונקט ווי זיין פריינד מארטשין, איז ער אויך אוועק פון דער לערע, אבער נישט דע-מאלט, ווען מען האט אים ארויסגעטריבן, נאר אליין איז ער אוועק, ווייל, ווי אלע רעוואלוציאנערע סטודענטן אין די רוסישע אוניווערסיטעטן, האט ער געהאלטן, אז עס איז א זינד צו פארנעמען זיך מיט לערע און גרייטן זיך צו א קאריערע אין דער צייט, ווען דאס ארבעטנדיקע פאלק איז פארשקלאפט. ער איז געגאנגען ארבעטן צווישן פאלק.

כאטש דער פאטער זיינער איז געווען א ייד א גביר, א באלעבאס פון עטלעכע גלאז-הוטעס און ציגל-פאבריקן, האט ער זיך געשטעלט קעגן די רייכע אויף דער זייט פון די ארעמע. צום ערשטן האט ער אליין ביים פאטער אין די פאבריקן אגירט די ארבעטער, זיי זאלן פאדערן בעסערן לוינ און ווייניקער ארבעט. ער האט דערפירט צו א שטרייק, אז דער פאטער איז געשטארבן און אים, דעם בן-יחיד, איבערגעלאזט א פארמעגן, האט ער אלץ פארקויפט, געמאכט געלט דערפון און עס אינגאנצן איבערגעגעבן דער פארטיי „פראלעטאריאט“, צו קענען פירן א ברייטע פארצווייגטע ארבעט צווישן דעם ארבעטנדיקן פאלק, צו באפרייען דעם פוילישן פויער און דעם ארבעטער, וואס ווערן פארשקלאפט פון צאר און אונטערדריקער.

כאטש דער סטודענט פעלדבלום איז געווען א זון פון א יידן און ער האט געוואוסט, אז יידן ווערן נאך מער געדריקט פון צאר און אונטערדריקער איידער די פוילישע פויערים און ארבעטער, איז ער פונדעסטוועגן נישט געגאנגען ארבעטן צווישן די יידן, האט ער נישט אפגעגעבן זיין לייב און לעבן פאר די ארעמע און געדריקטע אין דער יידישער גאס.

ווארעם אליין א זון פון א יידישן גביר, איז ער אויפגעהאדעוועט גע-ווארן פרעמד פון יידן, האט ער די יידן נישט געקענט, נישט זיי, נישט זייער שפראך. נישט זייער לעבן, אלץ ביי זיי אין דארף, וואו דער פאטער האט געהאט הוטעס און ציגל-פאבריקן, איז געווען גויאיש, די דינסטן אין שטוב, די ניאניעס, די לערערס, אויך דעם פאטערס געסט און פריינט. אפילו דער גלח פון דער פאראפיע איז ביי זיי אן אפטער גאסט געווען אין שטוב. דער פאטער האט זיך אינגאנצן געהאלטן פאר א פאליאק, די איינציקע יידן, וואס פלעגן קומען אין קאנטאר, זענען געווען אדער סוחרים און מעקלערס

פון די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך, אָדער דאָרפס־גייער, וואָס קויפן אויף ביי די פּויערים. ער האָט גאַרנישט געפילט קיין געמיינזאַמעס צווישן זיך און אָט די פרעמדע מענטשן, וואָס זענען געשטאַנען אונטערטעניק מיטן היטל אין דער האַנט און גערעדט אַ קאַמישן פּויליש.

אַז ער איז אַביסל עלטער געוואָרן האָט אים דער פּאַטער אַוועקגעשיקט צו זיין ברודער קיין מאַסקווע, כדי ער זאָל דאָרט לערנען, צוערשט אין גימ־נאַזיע, דערנאָך אין אוניווערסיטעט.

פונקט ווי ביי זיי אינדערהיים איז אַלץ געווען פּויליש, איז ביים פּער־טער אין הויז אין מאַסקווע אַלץ געווען רוסיש. אין גימנאַזיע, און נאָך מער אין אוניווערסיטעט, איז ער געווען בלויז צווישן רוסי. ער האָט געוואוסט אַז ער איז אַ ייד, מען האָט עס אים אַפילו נישט איינמאַל געגעבן אַנצוהערן, אָבער דאָס יידישקייט זיינס איז געווען אַ פרעמדס, ווי עפעס אַ מכה, וואָס טשעפעט זיך צו, ווי אַ שטיק ווילד פלייש, וואָס עסט זיך איין אין קערפּער, מען מוז עס טראָגן, אָבער פרעמד איז עס, אַן עול און אַ צושטעפעניש.

נישט ער האָט געקענט די יידן, נישט ער האָט פאַרשטאַנען זייער שפּראַך, זייער תּורה, נישט זיי האָבן געהאַט אַ שפּראַך, וואָס זאָל אים אינטערעסירן זיך אויסצולערנען, נישט אַ קולטור, וואָס זאָל אים לאַקן. אַלץ, וואָס אים האָט פאַראייניקט מיט די יידן, איז געווען דער צושריפט אין פּאַס זיינעם, אַז ער איז פון יידישער רעליגיע, אָבער ער איז קיינמאַל נישט געווען פּרום, קיינמאַל אַפילו נישט געקענט די רעליגיע, צו וועלכער ער איז געווען צו־געשריבן, ווי נאָר ער איז אַריינגעצויגן געוואָרן אין די רעוואָלוציאָנערע קרייזלעך, האָט ער בכלל אָנגעוואוירן יעדער געפיל פאַר רעליגיע. אים האָט גאַרנישט געבונדן מיט די אַלטע געזעצן, וואָס זענען ערגעץ געגעבן געוואָרן אויף אַ באַרג סיני אין אַזיע.

אמת, די יידן ווערן אויך געדריקט. אָבער, ערשטנס, האָט פעליקס פעלד־בלום געוואוסט פון זיינע גויאישע לערער און פריינט, אַז די יידן זענען מערסטנס סוחרים, קרעמער, מעקלערס און קאַנטראַבאַנדיסטן, אַ קלאַס, וואָס פּראָדוצירט נישט, באַארבעט נישט די ערד און לעבט בלויז דערפון, וואָס ער קרעמערט אַרום דעם פּויער און נוצט אים אויס. און ער, פעלד־בלום, דער רעוואָלוציאָנער, דאַרף מיט זיי קיין עסקים נישט האָבן. צווייטנס, וועלן נישט די יידן מאַכן די רעוואָלוציע. זיי זענען שוואַך, נישט אַנזע־עוודיק, די באַפרייאונג אין לאַנד וועלן ברענגען די פיל מיליאָנען פּויערים, דער קערן פון פּאַלק, און דעמאָלט וועט זיין פרייהייט פאַר אַלע, אויך פאַר די יידן. די רעוואָלוציע וועט נישט מאַכן קיין אונטערשיד צווישן פעלקער און נאַציעס. די רעוואָלוציע וועט אויך פוילן באַפרייען. און דער יידישער סטודענט פעלדבלום איז געוואָרן אַ נאַראַדניק, אַ הייסער אָנהענגער פון די רוסישע פּאַלקס־רעוואָלוציאָנערן. ווי נאָר די פּוילישע סטודענטן האָבן פּוילישע קרייזלעך אין די רוסישע אוניווערסיטעטן געשאַפן און זיך אין דער פּוילישער רעוואָלוציאָנערער פּאַרטיי „פּראָלעטאַריאַט“ אָנגעשלאָסן,

איז אויך פעליקס פעלדבלום מיט זיי מיטגעגאנגען. ער איז ארויס פון אנויווערסיטעט איידער נאך ער האט געענדיקט אויף אדוואקאט. ער האט נישט געוואלט זיין קיין אויסדערוויילטער אין דער צייט, ווען דאס ארבעטנדיקע פאלק איז פארשקלאפט. ער איז צוריק אוועק קיין פוילן און מיטן גאנצן יידישן ברען אריינגעווארפן זיך אין דער פוילישער ארבעט. אויפן מוסטער פון די רוסישע נאראדניקעס, איז ער אין פוילישן פאלק געגאנגען אויפֿגעקלערט די פויערים אין די דערפער. שפעטער, ווען די פארטיי האט אונטער דעם איינפלוס פון די נייע ווינטן, גענומען מער ארבעטן אין די פאבריקן, האט פעלדבלום זיך אריבערגעקליבן קיין לאדזש, אין דער שטאט פון דער וואקסנדיקער אינדוסטריע. אין לאדזש זענען אויך געווען יידישע ארבעטער, וועבער אַ סך, שניידערס, שוסטערס, אלערליי אנדערע ארבעטער. אבער מען האט זיי נישט געזען. זיי זענען געווען פארשטעקט אין די קליינע ווערקשטאטן, פארווארפן אויפן באלוט. געזען אין לאדזש האט ער בלויז פון איין זייט יידן סוחרים, קרעמער, מעקלערס, גארן־הענדלער, ביינוול־פארמיטלער, אַ געדיכטע מאסע יידן, מערסטנס אין קאמישע לאנגע קאפא־טעס מיט קליינע היטעלעך אויף די קעפ, יידן לויפנדיקע, איילנדיקע, שפרינג־גענדיקע, וואס רעדן גיך, ווארפן מיט די הענט, בליצן מיט די אויגן, פאכען מיט די שטעקעלעך, יאגן, ברענען, טרייבן, פליען, שטייען קיין רגע אויף קיין ארט נישט איין, מסחרן, מעקלען. אומעטום זענען זיי פול, אין די קאפֿפען, אין די בענק, אויף די טראַטואַרן, אין די טראַמוויען, אין די דראַש־קעס. זיי לויפן, דרייען, דינגען זיך. פאטשן איין אין הענט, סודען זיך, שרייבן וועקסלען און זשומען די גאנצע צייט נאָר וועגן פארדינסטלעך, קאָמיסיע, פראַצענטער ריוח, געלט, געלט און געלט.

פון דער אנדערער זייט האט מען געזען די צענדליקער טויזנטער פאב־ריק־ארבעטער, פויערים, וואס ווערן ארויסגעווארפן פון דאָרף אין שטאט אַריין, שווערע, גלייכגעזעצטע, שאַפנדיקע פראַלעטאָריע.

פעלדבלום דער רעוואָלוציאָנער האט זיך גלייך געשטעלט אויף דער זייט פון די פוילישע פראַלעטאָריע קעגן דער ראַשיקער און טומלענדיקער בורזשואַזיע. פאַר זיי האט ער זיין בילדונג איבערגעריסן, פאַר זיי האט ער טאָג און נאַכט געאַרבעט, געלעבט אַ געהיים קאָנספּיראַטיוו לעבן, פאַר זיי האט ער זיין פאַרמעגן, וואָס ער האט געירשנט פון פאַטער, אינגאַנצן אָפּגעגעבן, פאַר זיי איז ער איצט אין דער שפעטער נאַכט געשטאַנען און מיט נישט־געשיקטע הענט געזעצט אַ פראַקלאַמאַציע.

נישט אַלעמאַל האָבן די פוילישע פויערים און ארבעטער אָפּגעצאָלט דעם רעוואָלוציאָנער פעלדבלום מיט דעם גלייכן לויזן. נישט איינמאַל האָבן זיי געקוקט אויף אים מיט פאַרדאַכט, אומצוטרוי, ווי אויף אַ פּרעמדן. כאַטש ער האט גערעדט פויליש, ווי אַ פּאַליאַק, אַן איין סימן פון אַ יידישן טאָג, אַפּטמאַל נאָך אַ ריינערן און פינקטלעכערן, ווי די פּאַליאַקן אַליין, איז אין זיין פנים גאָר ווייניק פוילישעס געווען, נישט אין זיינע בריילן, נישט אין

זיין געבויגענער נאָז, נישט אין זיין גאַנצער הויכער אינטעליגענטער פיגור. שוין ביי זיין פאָטער אין די פאָבריקן, ווען ער האָט די פויעריים-אַרבעטער קעגן פאָטער דעם עקספּלאַטאַטאָר אַנגערייצט, האָבן די מענטשן אויף אים געקוקט מיט אומצוטרוי, געזוכט דערין אַ יידיש שפיצל. אויך דער גלוח האָט אים וועגן דעם דערמאָנט.

— זייער שיין, זייער לויבנסווירדיק, יונגערמאַן, — האָט ער אים געזאָגט, — אָבער איר דאַרפט זיך נישט אַריינמישן.

— פאַרוואָס נישט? — האָט ער איבערגעפרעגט.

— נו, איינפאַך דערפאַר, וואָס איר, אַנטשולדיקט מיר פאַר די רייד, זענט אַ פרעמדער, אַ סעמיט אַזוי צו זאָגן, וואָס פאַרשטייט נישט די נשמה פון אַ קריסטלעכן פּאַלק... לאָזט עס איבער צו אונדז...

אויך אויף די דיסקוסיעס צווישן די רעוואָלוציאָנערן און פאַטריאַטן, האָבן אים די פאַטריאַטן נישט איינמאַל אַריינגעוואָרפן שטעכווערטלעך וועגן זיין יידישקייט. אין דער פאַרטי האָט מען נישט קיין אונטערשיד געמאַכט. דאָרט זענען אַלע געווען גלייך, חברים, אָבער אויך דאָ האָט מען אים מער איינגעשפּאַנט אין טעכנישער אַרבעט. אין שרייבן אַרטיקלען פאַר דער אומלעגאַלער פאַרטיי צייטונג, איבערזעצן בראַשורן און אַלערליי אַנדערע ליטעראַרישע אַרבעטן, איידער אים אַרויסלאָזן פאַר דער עפנטלעכ-קייט, צו רעדן פאַר אַרבעטער. זיי האָבן מער צוטרוי געהאַט, די אַרבעטער, ווען צו זיי האָט גערעדט אַן אייגענער, אַ קריסט. וויפּל מאָל ער פּלעגט פרובירן פאַר אַרבעטער אויסלאַכן די גלחים, ווי די אַגיטאַציע האָט גע-פאָדערט, האָבן די אַרבעטער אויף אים געקוקט מיט כעס.

— נו, דאָס דאַרף אַ ייד נישט רעדן אַזוי, — האָבן זיי געזאָגט, — דאָס איז הייליק.

פון גויים האָבן זיי געהערט רואיק פיל-שאַרפּערע ווערטער אויף די קריסטלעכע הייליקייטן. פעלדבלומען האָט עס ווי געטאָן. יא, ער האָט געוואוסט, אַז דאָס זענען איבערבלייבענישן פון דער אַלטער וועלט, וואָס מען דאַרף אויסוואַרצלען מיט דער צייט, אָבער ווי געטאָן האָט עס אים. אי-בעריקנס האָט עס אים געצויגן צום רעדן; ער האָט געפילט אַ דראַנג דערצו. אים האָט נישט באַגנוגנט די בלויע שטוב-אַרבעט. אָבער ער האָט זיך געמוזט אונטערגעבן. אַרויסגעטראָטן פאַר די אַרבעטער איז זיין פריינט קוטשינסקי.

ווי אַלע אַסימילירטע פוילישע יונגעלייט, איז ער שטענדיק געשטאַנען אויף דער וואַך פון זיין אומבאַקוועמער יידישקייט, גרייט צו פאַרטיידיקן עס, ווי נאָר אימעצער פון די גויים האָט געלאָזט פאַלן אַ וואָרט וועגן דעם. און אויך איצט איז פעלדבלום אויפגעשפרונגען, ווען קוטשינסקי האָט גערעדט וועגן די אינטעליגענטן פון צעקאַ, וואָס רעדן צום פוילישן אַרבעטער נישט אין זיין שפּראַך, נאָר אינטעליגענט און מיט מאַראַל, ווי אין אַ יידישער שול. ניין, ער האָט נישט געהאַלטן ווי קוטשינסקי, אַז נאָר מיטן רעוואָלוציער

און מיט דער באמבע קאָן מען צום פּאָלק רעדן. ביי זיין גאַנצער עכט־פּוילישער דערציאונג, האָט ער ווי מערסטנס יידן געהאַלטן פון וואָרט פון עטיק, געגלויבט אין דער היסטאָרישער נויטווענדיקייט פון דער רע־וואָלוציע. און ער האָט געזעצט מיט לוסט אין דער שפעטער נאַכט די פּראָקלאַמאַציע. די צייט איז געווען אַ גינסטיקע. די אַרבעטער זענען געווען ביי, פּאַרביטערט, אויסגעהונגערט נאָך דעם שווערן קריזיס, ווען די פּאַבריקאַנטן האָבן געשלאָסן די פּאַבריקן. דערצו איז נאָך צוגעקומען אַ נייע וויכטיקע זאַך. מיט עטלעכע יאָר צוריק איז דער ערשטער טאַג פון חודש מאי דערקלערט געוואָרן דורכן אינטערנאַציאָנאַלן קאָנגרעס אין פּאַריז אַלס טאַג פון אַרבעטער־יום־טוב, דער טאַג פון פּרייהייט און קאַמף. פאַר פעלדבלומען איז דאָס געווען דער ערשטער יום־טוב אין זיין לעבן. נישט ביי זיין פּאַטער, נישט ביי זיין פעטער האָט ער אַמאָל אַ יום־טוב געהאַט. ער האָט געוואָלט, אַז דער יום־טוב זאָל זיין גרויס, שטאַרק. אַלע אַרבעטער אין שטאָט זאָלן וואַרפן די אַרבעט, אַלע פּאַבריקן זאָלן זיך אָפּשטעלן. אין געשלאָסענע רייען זאָלן די אַרבעטער אַרויס אויף די גאַסן און ווייזן די הערשער און עקספּלאַטאַטאָרן זייער קראַפט. אויך זאָלן די אַרבעטער דע־מאַנסטרירן פּוילנז פּרייהייט, פּוילנז פּראָטעסט קעגן די צאַרישע פּאַר־שקלאַפּער. און ער האָט געזעצט מיט גרויס ברען די ערשטע מאַי־פּראָ־קלאַמאַציע.

— זיי וועלן גיין אויף אונדזער רוף, — האָט ער געזאָגט צו קוטשינסקי, — גאַנץ לאַדזש וועט זיך אָפּשטעלן. וועסט זען מיינע רייד. ער איז צו צום וואַלעק, געהאַלפן דרוקן. מיט דער גרעסטער צערט־לעכקייט האָט ער געגלעט די שלעכט־געדרוקטע און האַרטע פּאַפּירלעך. די פּרויען ביים קעכל האָבן די פּאַפּירן געטריקנט, גלייכגעלייגט. שפעט אין דער נאַכט, ווען אויף די גאַסן איז געווען פּוסט און מער־ן ווינטן האָבן געריסן די נאַקעטע צווייגן פון די געציילטע צעוואַרפענע לאַדזשער בוימער, וואָס זעען אויס ווי פּאַרבלאַנדזשעטע און פּאַריתומטע, איז פעלדבלום אַוועק אַהיים. ווי אַ געניטער קאָנספּיראַטאָר, האָט ער גוט אויסגעשמעקט די געגנט אַרום, כדי צו זען, צי עפעס שלעפט זיך אים נישט נאָך. דערנאָך האָט ער באַזונדער און זיין חברטע מאַריאַ ליכט באַ־זונדער, ווי די פּאַרוזיכטיקייט פּאַדערט, געלאָזט זיך דורך אַ סך אימוועג־און איבעריקע גאַסן צו זיך אַהיים.

— האָסט גאַרנישט מיטגעשלעפט, מאַריאַ? — האָט פעלדבלום געפרעגט ביי דעם מיידל מיט די שוואַרצע אויגן, וואָס איז שפעטער געקומען נאָך אים. — גאַרנישט, — האָט דאָס מיידל געזאָגט. — איך אויך גאַרנישט, — האָט פעליקס געזאָגט אַ צופּרידענער. כאַטש אויף זייער פּאַרקאַנספּירירטער וואוינונג האָבן זיי געלעבט ווי מאַן און ווייב, ער אַלס האַנדלס־פּאַרשטייער און זי אַלס זיין פּרוי, האָבן זיי זיך געלייגט אין באַזונדערע בעטן און נישט אַנגערירט זיך אַפּילו.

— איך וואָלט שוין געוואָלט זיין עלטער מיט עטלעכע וואָכן און זען, ווי אזוי די אַרבעטער וועלן אויפנעמען אונדזער ערשטן מאַי־אויפרוף, — האָט פעלדבלום געזאָגט אַ פאַרפלאַמטער. — ווי מיינסטו, מאַריאַ, זיי וועלן זיך שטעלן ?

— זיי וועלן זיך שטעלן, — האָט מאַריאַ געענטפערט אַ זיכערע. פון דער גאָס האָבן שוין גענומען רייסן זיך די ערשטע פאַבריק־קווימענס. אין אַרעמע פענצטער האָבן אויפגעלויכטן נאָפּט־לעמפלעך. מענטשן זען גען אויפגעשטאַנען צו דער אַרבעט.

קאָפּיטל זיבן

אין מאַי איז אין שטאָט געוואָרן אומרואַיק. די אַרבעטער האָבן אָפּגעשטעלט די פאַבריקן; אָבער נישט דעם ערשטן טאָג פון חודש, ווי די רעוואָלוציאַנערן האָבן זיי גערופן; נישט אין דריטן טאָג פון חודש, ווי די פּוילישע פּאַטריאַטן האָבן זיי צום פאַרבאַטענעם נאָ־ציאָנאַלן יום־טוב־טאָג גערופן. זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט דעם פינפטן טאָג פון מאַי, אין אַ געוויינלעכן אַרבעטס־טאָג. נאָך אַ קנאַפן יאָר ליידיק־שטיין האָבן די פאַבריקן אין לאַדזש גענומען אַרבעטן אויף דער גאַנצער פּאַרע. אָבער די פאַבריקאַנטן האָבן זיך גע־וואָלט אויסשלאָגן פאַר די שלעכטע צייטן, וואָס זיי האָבן געהאַט, און זיי האָבן אַראָפּגענומען די אַרבעטער צען פּראָצענט פון לויז. די אַרבעטער, אויסגעהונגערטע, פאַרמאַטערטע פון ליידיק־גיין און הונגער, פאַרשול־דיקטע איבער די אויערן, אויפגערודערטע פון דער אַגיאַציע און פּראָ־קלאַמאַציעס, סיי פון די רעוואָלוציאַנערן, סיי פון די געהיימע פּאַטריאַטישע אַגיאַטאַרן, וואָס האָבן גערופן צו אויפשטאַנדן און מרידות, האָבן נישט געוואָלט אָננעמען דעם קלענערן לויז. זיי האָבן געוואָרפן די אַרבעט. נישט אַלע האָבן די אַרבעט אָפּגעשטעלט. די שטרייקנדיקע מענטשן האָבן צו די אַרבעטנדיקע גערעדט, געזידלט זיי, נאָר זיי האָבן פון די שטולן נישט געוואָלט אָפּטרעטן. האָבן די שטרייקנדיקע זיי אַוועקגעשלעפט מיט געוואָלט. מיט שטעקנס און דרענגער זענען זיי אַריין אין די קעסל־שטובן און גענומען קאַליע מאַכן די קעסלען. די הייצערס האָבן קוים זיך איינגעבעטן, מען זאָל עס נישט טאָן, ווייל די פאַבריקן וועלן אויפרייסן צוזאַמען מיט די מענטשן.

וועבערס, שפּולערקעס אין די טיכלעך אויף די קעפּ, מויערער, פּורמאַנעס פון די פאַבריקן, אויסגעמישט מיט מענטשן פון גאָס, וואָס האָבן זיך צו זיי צוגעשאַרט, האָבן גענומען מאַרשירן איבער די גאַסן. זינגענדיק רעוואָלוציאַנערע און פּאַטריאַטישע לידער; געגאַנגען פון פאַבריק צו פאַבריק, אַראָפּ־צונעמען די אַרבעטנדיקע פון דער אַרבעט.

די דירעקטאָרן פון די אַרבעטנדיקע פּאַבריקן האָבן געהייסן די וועכטער שליסן די טויערן, כדי דעם המון נישט אַריינצולאָזן; אָבער די מאַסע האָט אויסגעזעצט די טויערן און אַריין אין די פּאַבריקן. אַ סך אַרבעטער האָבן גלייך אַוועקגעלייגט די אַרבעט. די וואָס האָבן נישט געוואָלט אַוועקגיין, האָט מען דערלאָנגט אין די זייטן און געצוואונגען אַוועקצוגיין.

— זאָלן לעבן די ברידער אַרבעטער! — האָבן קולות גערופן. —

הורא!

— שלאָגן די בלוט־זויגער, די פּיאָוקעס! — האָבן די ווייבער איבער־געשריגן.

די קלענערע יידישע פּאַבריקאַנטן האָבן זיך דערשראָקן און גלייך נאַכגעגעבן. די גרויסע האָבן נישט געוואָלט נאַכגעבן. ביי די הונצעס אין פּאַבריק זענען די אַרבעטער אַוועק פון די שטולן און געשיקט אַ דעלעגאַציע צו די באַלעבאַטיים. די הונצעס אַליין האָבן נישט געוואָלט רעדן מיט די אַרבעטער; זיי האָבן געהייסן דעם הויפט־דירעקטאָר, אַלברעכט, ער זאָל זיי אויפנעמען.

מיט די היטלען אין די הענט, נויגנדיק זיך און ווישנדיק די פאַר־בלאַטיקטע פיס ביי דער טיר, זיי זאָלן נישט איינשמוצן די גלאַנציקע פּאַדלאָגע, האָבן זיי זיך דערנענטערט צום דירעקטאָר.

— וואָס ווילט איר? — האָט דער דירעקטאָר אַלברעכט געפרעגט פאַר־

שלאָפן.

— מיר ווילן בעטן דעם ליכטיקן הער, נישט אַראַפּצונעמען פון גע־האַלט. אַנדערש קאָן מען נישט אַרבעטן.

— איד וועל זיך איבעררעדן מיט די הערן באַראַנען, — האָט דער דירעקטאָר פויל געענטפערט, — דערווייל גייט צו דער אַרבעט!

— מיר ווילן אַ פאַרויכערונג, ליכטיקער הער; אַנדערש קאָן מען זיך נישט שטעלן צו דער אַרבעט.

— מיר גיבן נישט קיין פאַרויכערונגען, — האָט דער דירעקטאָר ביז געברומט, — דאָס איז אַ געפּעליקייט, וואָס עס קאָנען טאָן די הערן באַ־ראַנען, ווען עס וועט זיי געפּעלן. פריער גייט צו דער אַרבעט, דערנאָך וועט מען זען.

— זאָל דער ליכטיקער הער דירעקטאָר פאַרצייען, — האָבן עטלעכע עלטערע אַרבעטער געזאָגט, — אָבער זאָל מען אַמווייניקסטנס נישט אַראַפּ־נעמען ביי די, וואָס האָבן ווייבער און קינדער. מיר קאָנען פאַר דעם געלט נישט אויסהאַלטן אונדזערע ווייבער און קינדער.

— צו וועלכן טייוול האָט איר חתונה און פּלאַדיעט אָן קינדער, אָו איר האָט נישט מיט וואָס זיי אויסצוהאַלטן? — האָט דער דירעקטאָר אַלברעכט געענטפערט. — די פּאַבריק דאַרף דערפאַר נישט צאָלן...

אין איין אויגנבליק זענען ביי די אַרבעטער פאַרגאַסן געוואָרן די אויגן מיט בלוט.

— דו פאַרפּלוקטער שוויין-הונד! — האָט געשריגן אַ דייטש אין סאַ-
מעטענע הויזן.

— דו הינטישער זון איינער! — האָבן פּוילישע אַרבעטער אין שפּענ-
צערס געגוואָלדעוועט. — דו שוואַבישער חזיר!
— שלאָג אים, דעם גראָבן טרעלבוך, פאַר די טעכטער, וואָס ער פאַר-
אומרייניקט!

— לאַזט אים דאָס פעטס אַרויס, דעם אומגלויביקן, פאַר באַליידיקן
אונדזערע געזעצלעכע ווייבער און קינדער! ...
דער דירעקטאָר אַלברעכט האָט גלייך דערוען, אַז מיט אים איז
שלעכט, און ער האָט זיך אַ שווערער אויפגעהויבן פון זיין שטול, כדי אַרויס-
צוגיין באַצייטנס. אָבער איידער ער האָט זיך גערירט מיט זיינע דיקע קלאַ-
צעוואַטע פיס, האָבן אים שוין די אַרבעטער גענומען שלעפּן אַרויס פון זיין
קאַבינעט. מעלכיאָר דער דינער האָט זיך געכאַפט צו די אַרבעטער, אָבער
ער האָט געקריגן מיט אַ פויסט אין די אויגן.

די אַרבעטער האָבן דעם דיקן דירעקטאָר אַרויסגעשלעפּט ביי די הענט
און פיס, ווי מען שלעפּט אַן אַקס נאָך דער שחיטה. אַלע אַרבעטער אויפן
הויף האָבן מיט הילכיקע קולות באַגעגנט דעם טויט-בלאַסן איבערגעשראַ-
קענעם דירעקטאָר.

— הענגט אים! — האָבן מענער גערופן. — אַפּשינדן אים דאָס פעטס!
— אַראָפּלאָזן אים די הויזן און שמייסן! — האָבן די ווייבער געוואָל-
דעוועט.

עטלעכע עלטערע אַרבעטער האָבן דעם דיקן מאַכטלאָזן דירעקטאָר
אַנגעטאָן אַ זאַק אויפן קאַפּ, אַ בעזעם אין די הענט אַריינגעשטעקט און
אַרויפגעצנדיק אים אויף אַ טאַטשקע, אין וועלכער מען פירט אַרויס ציגל
און מיסט, האָבן זיי אים איבער דעם גרויסן פאַבריק-הויף געפירט.
— אַ טשו! — האָבן די אַרבעטער אין הויף נאַכגעשריגן דעם שווערן
באַוועגונגסלאָזן דירעקטאָר.

— נאָ דיר! — האָבן די שפּולערקעס געקוויטשעט און געוויזן אים
די הינטנס.

פון דאָרט האָבן זיך אַלע געלאָזט צו פלידערבוימען אין פאַבריק. דאָס
בלוט איז געווען צעקאַכט, מען האָט געוואָלט בלוט.
— הענגען דעם ייד דעם פאַרפּלוקטן! — האָבן קולות גערופן.
— זאָל ער שוין העכערן דעם לוינ! אויב נישט, וועט מען אים דעם
פאַלאַץ צעטראַגן!

אַלע האָבן זיך געלאָזט צום טויער. אָבער פאַרן טויער איז שוין אַן
אַפיציר מיט זעלנער אין פולער באַוואַפענונג געשטאַנען, אויך אַ צענדליק
פאַליציאַנטן מיט אַ בערדיקן פריסטאַוו, וואָס פלידערבוים האָט באַצייטנס
אַרויסגערופּן. אין רייכן קאַבינעט איז געזעסן דער פאַבריקאַנט פלידערבוים
אַליין. אין טאַש האָט ביי אים געשטעקט אַ רעוואָלווער געלאָדן. לעבן אים

איז געזעסן דער פאליצייסטער מיט עטלעכע אפיצירן און אגענטן. פאָליצייאַנטן האָבן אַריינגעפירט פון די פאַבריק־האַלעס אַרבעטער נאָך אַרבעט־טער. דער פּאָליצייסטער האָט זיי אויסגעפּאַרשט אויפן אָרט. דערביי האָט ער בלוז געשטעלט די אַרבעטער פּראָגן. קיין ענטפּערס האָט ער נישט געוואָלט הערן.

— פאַרוואָס גייסטו נישט אַרבעטן ?

דער אַרבעטער האָט זיך גענומען פאַרענטפּערן :

— איך קאָן נישט לעבן, וואָשע וויסאַקאַבלאַגאַראַדיע, פאַר אַזאַ לויזן...
— שווייגן ! — האָט דער פּאָליצייסטער געשריגן און געקנאַקט אין טיש.
ווען דער אַרבעטער האָט ווייטער פרובירט מורמלען, האָבן אים די פּאָליצייאַנטן פאַרמאַכט דאָס מויל מיט די פּויסטן. אַנדערע האָט דער פּאָליצייסטער גאַרנישט אויסגעפרעגט.

— די מאַרדע געפעלט מיר נישט, — האָט ער געזאָגט. — זעט אויס

פאַרדעכטיק. פאַרהאַלטן אים.

ווען די פאַרהאַלטענע האָבן שוין דערגרייכט אַ פּולן פאַבריק־קאַרידאַר, האָבן די פּאָליצייאַנטן און אַגענטן זיי אַרומגערינגלט און גענומען זיי אַרויס־פירן צום פּאָליציי־צירקל. אָבער די פאַרזאַמלטע מאַסע אַרום דער פאַבריק האָט זיך אַוועקגעשטעלט ווי אַ מויער און נישט געלאָזט די אַרעסטירטע אַרבעטער אַוועקפירן. דער אַפיציר פאַרן טויער האָט אַרויסגענומען די שווערד פון דער שייד און געגעבן אַ באַפעל זיך פּונאַנדערצוגיין. די מאַסע האָט זיך נישט גערירט.

— פּונאַנדערגיין זיך, הינטישע זין ! — האָט דער אַפיציר באַפוילן. —

איך וועל הייסן שיסן !

די מאַסע האָט זיך נישט גערירט. פאַרקערט, די מענער האָבן נאָך דערנענטערט זיך צום טויער. די ווייבער האָבן געפאַכעט מיט די טיכלעך. גערעדט ווייכע רייד צו די סאַלדאַטן.

— יינגלעך, — האָבן זיי גערופן צערטלעך, — איר וועט נישט שיסן

אין אייגענע ברידער קריסטן.

דער אַפיציר האָט אַ בליק געטאָן אויף זיינע סאַלדאַטן און איז גע־וואָרן אומרואיק. ער האָט געוואוסט, אַז ווייבערישע רייד נעמען אַלעמאַל די זעלבער. ער האָט מורא געהאַט צו וואַרטן, די זעלבער זאָלן זיך נישט מישב זיין און אַפּזאָגן הערן די באַפעלן. ער האָט דעריבער געהאַנדלט גיך, אויפן אָרט.

— די ביקסן אין די הענט ! — האָט ער באַפוילן הויך, מיט אַ מעכטיק

קול, וואָס פאַרטויבט די זעלבער.

די סאַלדאַטן האָבן אַנגעשטעלט די ביקסן.

אַ וויילע האָט דער אַפיציר געוואַרט, געשפּיזט די מאַסע מיט די אויגן,

כדי זי זאָל זיך פּונאַנדערגיין. אָבער ווען קיינער האָט זיך נישט גערירט,

האָט ער געגעבן אַ קורצן באַפעל :

— פיער !

א זאלפ פון עטלעכע צענדליק ביקסן האט געשפאלטן די אָנגעשטרענגטע שטילקייט. קולות, קללות, ווייבערישע געשרייען, טומל, געלויף פון א סך טריט האָבן זיך צונויפגעמישט אינאיינעם. די מענטשן האָבן זיך פאַרפלאַנט-טערט אין איין קנױל. די סאַלדאַטן מיט די אויסגעשטרעקטע באַיאַנעטי האָבן געשטויסן די קנױלנדיקע מאַסע, אָפגערייניקט דעם פלאַץ.

די פּאַליציאַנטן און אָגענטן האָבן געכאַפט יעדן, וואָס איז געקומען אונטער דער האַנט, און אַרעסטירט.

דער פּאַליצייסטער האַט מכבד געווען דעם אָפיציר ביים טויער מיט אַן אמתער האַוואַנאַ, וואָס ער האַט געקריגן פון פלידערבוימען דעם פּאַב-ריקאַנט, און אים געדריקט די האַנט.

— מאַרגן וועלן שוין די פּאַבריקן גיין, — האַט ער געזאָגט מיט אַ שמייכל.

אַבער די פּאַבריקן זענען צומאַרגנס נישט געגאַנגען. פּאַרקערט, אַלע פּאַבריקן האָבן זיך אָפגעשטעלט. די אַרבעטער אין די צענדליקער טויונטער האָבן זיך אין די זונטיקדיקע קליידער אַרויסגעלאָזט אויף די גאַסן און גענומען אַנפאלן אויף די פּאַליציאַנטן, זאַמלען זיך פאַר דער טורמע און געשריגן, מען זאָל זיי אַרויסגעבן די אַרעסטירטע. אַנדערע האָבן זיך אַוועקגעשטעלט און געפאַדערט, דער פּאַליצייסטער אַליין זאָל אַרויסקומען רעדן צו זיי.

מיט אַ נאַכט פריער האַט אַן אַרבעטער געכאַפט דעם פּאַליצייסטערס הונט, אַ וואַלף פון דער ריינסטער ראַסע, און אים דערשטאַכן מיט אַ מעסער פאַר נקמה, וואָס מען האַט זיין, דעם אַרבעטערס, פּאַטער געשלאָגן אין פּאַליציי-צירקל. די פּאַליציאַנטן האָבן דעם אַרבעטער געכאַפט און אים געשטעלט פאַר דעם פּאַליצייסטער אַליין.

— הונדערט שמיץ! — האַט דער פּאַליצייסטער באַפוילן. — נישט זשאַלעווען קיין ריטער!

ביי זיבעציק שמיץ האַט דער געשלאָגענער מער נישט געשריגן, אַפילו מיט די פיס נישט געוואָרפן, אַבער די פּאַליציאַנטן האָבן אים נישט אָפגעלאָזט און ווייטער געשמיסן ביז הונדערט, ווי דער פּאַליצייסטער האַט באַפוילן. ווען זיי האָבן אים געהייסן אויפשטיין, איז ער שוין געווען טויט. דער פּאַליצייסטער האַט די פּאַליציאַנטן אָנגעזידלט דערפאַר.

— באַלוואַני! — האַט ער געדונערט, — געדאַרפט אים לאָזן אַפרוען זיך נאָך יעדע פינף און צוואַנציק שמיץ.

אַבער עס איז געווען פאַרפאַלן.

האַט ער גיך געהייסן דעם טויטן אויפרויען, אַרויספירן אים הינטער דער שטאַט אין אַ פוסטן אַרט און אים דאַרט באַגראַבן, אַזוי, אַז קיינער זאָל זיך נישט כאַפן וואו ער איז. די פּאַליציאַנטן האָבן אַזוי געטאָן, געמאַכט

עס זייער שטיל. אבער אין שטאט האט מען זיך דערוואוסט וועגן דעם, און די ארבעטער האבן געוואלט, מ'זאל זיי ארויסגעבן דעם טויטן קערפער. — מיר ווילן אונדזער חבר, — האבן זיי גערופן, — מיר ווילן אים באערדיקן ווי א קריסט, נישט לאזן אים פארפאלן ווערן ווי א הונט.

דער פאליצייסטער האט ארויסגערופן די פייערלעשער און געלאזט אפשפריצן מיט קאלטע שטראמען וואסער דעם צעהיצטן המון; אבער דאס וואסער האט די צעהיצטע געמייטער נישט אפגעקילט, נאר נאך מער אַנגעצונדן. דער עולם האט גענומען כאפן שטיינער, וואס זענען געלעגן אַנגעלייגט צו פארריכטן דעם ברוק, און אויסגעבראכן אלע שויבן אין פאליצייסטערס הויז.

אין אנדערע גאסן זענען המונים באפאלן די צירקלעך, די בראַנפן סקלאַדעס. דער פאליצייסטער האט אין שרעק אוועקגעשיקט א טעלע-גראַמע צום גובערנאַטאָר אין פיעטראַקאָוו:

„וואָס טאָן?“

דער גובערנאַטאָר האט אוועקגעשיקט א טעלעגראַמע צום גענעראַל-גובערנאַטאָר קיין וואַרשע:

„וואָס טאָן?“

דער גענעראַל-גובערנאַטאָר האט אוועקגעשיקט א טעלעגראַמע קיין פעטערבורג:

„וואָס טאָן?“

פון פעטערבורג איז אַנגעקומען אַן ענטפער קיין וואַרשע:

„דערשטיקן אַן רחמנות. נישט קאַרגן קיין קוילן.“

וואַרשע האט טעלעגראַפירט קיין פיעטראַקאָוו:

„דערשטיקן אַן רחמנות. נישט קאַרגן קיין קוילן.“

פיעטראַקאָוו האט טעלעגראַפירט קיין לאַדזש.

„דערשטיקן אַן רחמנות. נישט קאַרגן קיין קוילן.“

דער פאליצייסטער האט ארויסגערופן דאָס מיליטער פון גאַרניזאָן. אבער די עלטסטע האבן די זעלנער פון די קאַזאַרמעס נישט ארויסגעפירט.

„דאָס מיליטער איז צו ווייניק; נויטיק קאַזאַקן.“

דער פאליצייסטער האט טעלעגראַפירט צום גובערנאַטאָר:

„מיליטער צו ווייניק; נויטיק קאַזאַקן.“

דער גובערנאַטאָר האט טעלעגראַפירט קיין וואַרשע:

„מיליטער צו ווייניק; נויטיק קאַזאַקן.“

וואַרשע האט גלייך ארויסגעשיקט קאַזאַקן; אבער ביז די קאַזאַקן זענען געקומען, האט דאָס פאָלק געשאַלט אויף די גאַסן. צום ערשטן האט דער המון צעקלאַפט די בראַנפן-סקלאַדעס און אויסגעטרונקען דעם בראַנפן. די פאַרטייפירער האבן גערופן, געבעטן, גערעדט צום האַרץ, אַז קיינער זאל זיך צום בראַנפן נישט צורירן; אבער דער המון האט נישט געהערט און

געוויפט. מענטשן האָבן זיך אין די רינשטאַקן אויסגעלייגט און געזשלאָקעט דעם אויסגעגאַסענעם בראַנפן. ווען דער עולם איז שוין געווען אַנגעטרונקען, האָט ער שטורקאַצן אַנגעצונדן און גענומען שטורמען די גאַסן.

תחילת האָבן די שיכורע מענער געכאַפט אַ פּוילישן שניידער, אַ לאַ-טוטניק, אַן איינגעהויקערט פאַרשוידל מיט גרויסע נאַכהענגענדיקע וואַנ-צעס, און אים געקרוינט פאַר קעניג פון פּוילן.

— זאַל לעבן דער פּוילישער קעניג! — האָט די מאַסע גערופן, טראַגנדיק דעם איינגעהויקערטן לאַטוטניק אויף די אַקסלען. — הוראַ!

— זאַל לעבן! — האָבן די ווייבער נאַכגעשריגן און געלאָפן קושן דעם קעניגס אויסגעדרייטע שיך.

דערנאָך האָבן זיך גענומען הערן אַנדערע קולות:

— אויסראַטן די יידן! צעראַבירן זיי!

— אויפן באַלוט גיין, אויפן באַלוט!

אין איין רגע האָט דער המון גענומען כאַפן יידן, אַריינפאַלן אין די געוועלבלעך, אַראַפרייסן סוחרים פון די דראַזשקעס און שלאָגן, ממיתן. סוחרים זענען אַנטלאָפן פון די געוועלבער, איבערלאָזנדיק אַלץ אויף הפקר. ווייבער האָבן ספּאַזמירט, קינדער האָבן געקלאָגט. פון אַלע זייטן האָט מען פאַרהאַקט טיר און טויער.

אויף דעם באַלוט האָבן זיך די יידן קעגנגעשטעלט. קצבים, בעלי-עגלות, וועבער-געזעלן, טרעגערס, האָבן זיך מיט העק, דרענגער און אייזנס אַוועקגעשטעלט און די אַנפאַלער געשלאָגן איבער די קעפּ. אויף דעם פייפער-געסל, וואו עס וואוינען די קונצן-מאַכער, קאַטערינשטיקעס, גנבים און וואוילע יונגען, האָבן די מענטשן אַפגעקאַכט טעפּ וואַסער, הייסע הירוש, און די פאַגראַמטשטיקעס אויף די קעפּ געגאַסן. איינער אַ קצב האָט אַ יונגן גוי מיט דער האַק דעם קאַפּ. אויף צווייען געשפאַלטן.

די גויים האָבן זיך צוריקגערוקט. אַבער זיי האָבן דעם דערהרגעטן מיט זיך מיטגענומען און אים איבער די גאַסן געשלעפט.

— זעט קאַטאַליקן, — האָבן זיי גערופן, — וואָס די אומגלויביקע האָבן

מיט אַ קאַטאַליק געטאָן!

— לאַמיר נעמען נקמה פאַר'ן קאַטוילישן פאַרגאַסענעם בלוט! — האָבן

גויים גערופן.

— יידן האָבן אונטערגעצונדן די קירכע! — האָבן ווייבער גענומען

מאַכן קולות.

— זיי האָבן צעריסן די הייליקע בילדער!

— אַ גלח דערשטיקט!

— הוראַ! אויף יידן!

— פאַרטיליקן די גאַט-לעסטערער!

פאַרטאַג זענען די קאַזאַקן פון וואַרשע אַנגעקומען. צוזאַמען מיט זיי

איז דער גובערנאטאר פון פיעטראקאו אַנגעפאָרן. דער פּאָליצמייסטער איז אים אַנטקעגנגעפּאָרן.

— וואָס הערט זיך אין שטאָט? — האָט דער גובערנאטאר געפרעגט.
— אַ פּאָגראַם אויף יידן גייט, עקסעלענץ, — האָט דער פּאָליצמייסטער געענטפערט, אויסציענדיק זיך ווי אַ סטרוונע.
— גלענצנד! — האָט דער גובערנאטאר געזאָגט און אַ שמיכל האָט צעגאַסן זיין געזיכט. — דאָס וועט דעם המון באַפרידיקן.

גלייך דערויף האָט ער זיך צוגעבויגן צום קאָזאַקן-פּאָלקאוניק, וואָס איז מיט אים אין איין קאַרעטע געפּאָרן, און געזאָגט פייערלעך:
— מיר וועלן זיך דאָ פאַרהאַלטן אַ טאַג צוויי, ביז די קאַנאַליעס וועלן זיך אויסהוילען צו דער זעט. דעמאָלט וועט מען זיי געבן שמעקן פּולווער.
— שטיין! — האָט דער פּאָלקאוניק געגעבן אַ באַפעל צו די אַפיצירן אויף די פּערד.

— שטיין! — האָבן אַפיצירישע באַפעלן זיך געטראָגן איבער דער גאַנצער לענג פון די קאָזאַקישע רייען.

נאָכן דריטן טאַג, ווען אין שטאָט זענען שוין געווען פיל טויטע און פּאָר-וואונדעטע, זענען די קאָזאַקן אַריין און אַפּגערייניקט די שטאָט פון די בונ-טאַושטשיקעס.

די מאַסע איז געווען שיכור, זאָט פון רציחה און בלוט, אַפּגעלאָזן און ווייך. זי איז זיך צעלאָפּן פאַר די קאָזאַקן, ווי די מייז.

די קאָזאַקן האָבן אַרעסטירט הונדערטער און זיי אַפּגעשיקט אין די טורמעס. דעם „פוילישן קעניג“ האָט מען געבראַכט פאַר דעם גובערנאטאר אַליין. אָן איינגעהויקערטער, אַ בלאַסער, אין ברייטע צעקנאָדערטע הויזן איבער די אויסגעריבענע שיך, מיט צעקאַלטנטע האָר און וואַנצעס, איז ער געשטאַנען אַ דערשראָקענער און נעבעכדיקער פאַר דעם פּול-בלוטיקן און אויסגעפּוצטן גובערנאטאר. ער האָט זיך נישט אויפּגעהערט בויגן און ברומען צו זיך אַליין.

— דאָס ביסטו דער פּוילישער קעניג? — האָט אים דער גובער-נאטאר געפרעגט מיט אַ שמיכל.

— איך בין נישט שולדיק, ליכטיקער האָר, — האָט דער דערשראָ-קענער בלאַסער מענטש געזאָגט. — איך בין אַ שניידער פון פּאָך, אַ לאַ-טוטניק; איך בין געגאַנגען בלויז אין גאַס, נאָך פּאַדעם געגאַנגען, האָבן מיך די מענטשן געכאַפט און געזאָגט, אַז איך בין דער קעניג פון פּוילן, איך שווער ביי גאָט, דעם הייליקן זון זיינעם און ביי זיינע געטלעכע וואונדן...
— וואָס טאָן מיט אים, עקסעלענץ? — האָט דער פּאָליצמייסטער גע-פרעגט.

— אַפּשמיסן זיין קעניגלעכן מאַיעסטעט, — האָט דער גובערנאטאר באַפוילן, — און דערנאָך אים אַפּלאָזן אַהיים צום ווייב.
דערנאָך איז דער גובערנאטאר אַוועקגעפּאָרן מיט אַ וויזיט צו די

הונצעס און צו פלידערבוימען. פלידערבויים האָט באַגעגנט דעם גובערנאַטאָר מיט אַ פאַרבאַנדאַזשירטן קאַפּ. ביי זיין גאַנצן גויאַישן הילוך, ביי די שטאַרק אַרױפגעדרײטע עכט־פּריצישע װאַנצעס, האָבן אים די גױים געשלאָגן גלייך מיט אַלע אַנדערע יידן אין קאַפּאַטעס; פון דער גרויסאַרטיקער קאַרעטע אַראַפּגעשלעפט און מיט שטעקנס איבער דעם קאַפּ געגעבן.

— איך באַדױער זײער, — האָט דער גובערנאַטאָר אים אויסגעדריקט זיין מיטגעפיל, — אויב איר קאַנט אַנווייזן אויף די כוליאַגעס, װעל איך באַפעלן זיי גלייך צו אַרעסטירן.

דער פּאַבריקאַנט פלידערבויים האָט גוט געװאָסט, אַז דער גובער־נאַטאָר, װאַס באַדױערט אים אַזוי, האָט געלאָזט די שטאַט אויף הפּקר עטלעכע טעג, נאָר ער האָט בלויז טיף פאַרביגן זיין פאַרבאַנדאַזשירטן קאַפּ און געדאַנקט דעם גובערנאַטאָר פאַר זיין מיטגעפיל.

אין שטאַט האָבן זיך צוריק געעפנט די יידישע געװעלבער. גלעזער האָבן אַרײנגעשטעלט שױבן. קבורה־יידן זענען אַרומגעפאַרן מיט די עגלות, דאַקטוירים האָבן באַנדאַזשירט די פאַרוואַנדעטע, דער רב האָט גוזר־תענית געװען און אין די בתי־מדרשים האָבן פּאַסטנדיקע בלאַסע יידן געלייענט ביי מנחה „ויחל“.

די אַרבעטער, אונטערטעניקע און גלייכגילטיקע נאָך די עטלעכע טעג שיכרות, זענען מיט טיף־געבױגענע קעפּ געשטאַנען פאַר די דירעקטאַרישע קאַבינעטן פון די פּאַבריקן און געבעטן ביי די ליכטיקע הערן צוריק צו־נעמען זיי צו דער אַרבעט. די דירעקטאָרן האָבן זיי צוריקגענומען; אָבער זיי האָבן אַראַפּגענומען פון לױן יעדן באַזונדער, װיפל זיי האָבן נאָר געװאַלט. די שװאַרצע געדרייטע רױכן פון די פּאַבריקן האָבן װידער געקאַפּטשעט דעם לאַדזשער הימל, װי פּריער.

אין די יידישע הויפּן האָבן די בלינדע בעטלער פון פיפּער־געסל גע־זונגען דאָס נייע ליד פון „ראַבונעק“, װאַס אַ קלעזמער האָט פאַרפּאַסט:

הערט אויס, מענטשן, די גרויסע קלאַג,

װאַס האָט אין לאַדזש פּאַסירט:

ראש־חודש אייר, דעם ערשטן טאָג

האָט מען יידעלעך ראַבירט.

אַרבעטער „בעז שטעאַט“

האָבן זיך אין די גאַסן צעלאָזט;

זיי האָבן געהרגעט װעמען זיי האָבן געטראַפּן,

און יידעלעך זענען זיך צעלאָפּן.

אוי, דו זיסער גאַט, דו קוקסט זיך צו אַלעם צו,

דיינע שעפעלעך האָבן גאַר קיין רו;

שטרעק אויס דיין רעכטע האַנט

און פיר אונדז צוריק אין אונדזער לאַנד.

קאַפּיטל אַכט

אַפּגעשמיסענע, פאַרשעמטע, מיט די אויגן צו דער ערד, נישט קאַנענ-
דיק קוקן אַ מענטשן אין פנים אַריין, האָבן אַרומגעבלאָנדזשעט איבערן באַלוט
די קרייזל-פירער, וואָס האָבן מיט אַזאַ פייער און גלויבן גערופן די וועבער
צו פרייהייט, פּראַלעטאַרישער אחדות און ברידערלעכקייט אין דעם ערשטן
מאַי-יום-טוב. די שויבן אין די וועבערישע שטובן זענען געווען אויסגע-
בראַכן, די שטולן צעהאַקט. איבער די געסלעך האָבן זיך יידן מיט פאַר-
בונדענע קעפּ אַרומגעדרייט און גערופן גלעזער אין זייערע שטובן. אין
די קרעמלעך זענען די טירן געווען אַפּגעריסן, פאַרהאַקט מיט ברעטלעך.
— ברידער... — האָבן די דערשלאָגענע וועבער חווק געמאַכט פון
זייערע פירער, ווייזנדיק מיט די שפיציקע פינגער אויף די פאַרבונדענע
קעפּ און צעבראַכענע שויבן. — דאָס האָבן אונדז די ברידער-אַרבעטער אַזוי
צורעכט געמאַכט...

— אַ שיינע ריינע כפרה אויף אייך! — האָבן זיי די וויבער געזאָגט
מיט גאַל — האָט עץ נישט געקערט אַרומלויפן טאָג און נאַכט מיט סודות,
מיט ביכלעך. שטענדיק וועט אויסגיין צו יידישע קעפּ...

אומגליקלעכער פון אַלע אין די ליכטיקע מאַי-טעג איז געווען ניסן
דעם באַלוטער מורה-הוראה, וואָס מען האָט אים גערופן תרבות-רעה.

אין די ערשטע טעג, ווען די אַרבעטער, זיינע אַרבעטער, וואָס דאַרפן
באַפרייען די מענטשהייט פון אונטערדריקונג און אומרעכט און איינפירן אויף
דער וועלט יושר, גלייכהייט און ברידערלעכקייט, האָבן ביי זייער ערשטן
אַרויסטריט אַזוי מיאוס פאַראומרייניקט דעם פרייהייטס-יום-טוב, געמאַכט
פון אים אַ מיאוסע קאַמעדיע מיט אַ קעניג און דערנאָך אַ פאַגראַם אויף יידן,
אויף אייגענע ברידער-אַרבעטער אַפילו; איז ניסן אַריינגעפאַלן אין אַ
מרה-שחורה. ער איז נישט אויפגעשטאַנען פון זיין געלעגער, אין וועלכן
ער האָט זיך אַריינגעוואַרפן אין אַנטוועכק, ער האָט זיך נישט אַרומגעוואַשן
אינדערפרי, נישט צוגענומען קיין עסן, קיין גלאַז טיי אַפילו.

ער האָט געוואַלט שטאַרבן, אומקומען, אַבי נישט צו הערן און זען דאָס,
וואָס אין שטאַט איז געשען.

ער האָט געזען די חרפה, צוזאַמען מיט טוביהן און די מענטשן פון זיין
קרייזל איז ער אויף די גאַסן געווען. ער האָט געשריגן, געפאַכעט מיט די
הענט, גערופן די צעיושעטע אַרבעטער, זיי זאָלן זיך באַזינען; אָבער זיי
האָבן אים אַפּגעשטויסן, איינער האָט אים דערלאַנגט מיט אַ פויסט אין פנים.

דאָס אויג איז אים טאַקע געווען אַנגעלאָפן, בריוון און בלוי, פאַרגאַסן
מיט בלוט. דער באַלעבאַס פון זיין צימער, אַ ייד אַ ליטוואַק, וואָס איז
געקומען קיין לאַדזש פון מאַסקווע נאָכן גירוש, האָט אים געוואַלט ברענגען

א דאקטאר, אריינטראגן אים טיי, הייס וואסער, נאך ניסן האָט נישט געוואָלט זיך צו קיין זאך צורירן.

— פאַר אייך איז עס אַ נייעס, — האָט אים דער באַלעבאָס געזאָגט. — מיר זענען שוין געוואוינט דערצו; מיר האָבן עס געהאַט אין רוסלאַנד, מיר האָבן עס דאָ און מיר וועלן עס האָבן אייביק, ווי לאַנג מיר וועלן זיין צווישן גוים...

ניסן האָט זיך אויפגעכאַפט.

— נישט אמת, ווי לאַנג מיר וועלן זיין צווישן הערשער און אונטער-דריקער.

אין צעטומלעניש האָט ער פאַרגעסן אין קאַנספיראַציע און אַרויס פאַר דעם באַלעבאָס זיינעם מיט רעוואָלוציאַנערע רייד.

דער ייד האָט אויף אים אַ קוק געטאָן און געשקאַלט מיטן קאַפּ. — איר זענט יונג, יונגעראַמן, איד האָב אויך אַמאָל אַזוי געמיינט. שטענדיק וועלן זיי אונדז שלאָגן. מען האָט איינגעפירט נייע מאַשינען אין לאַדזש, האָבן זיי אונדז געשלאָגן; רוסישע סטודענטן האָבן דערהרגעט דעם צאַר, האָבן זיי אונדז געשלאָגן. איצט שלאָגן אונדז אַרבעטער, שפעטער וועלן שלאָגן רעוואָלוציאַנערן... אייביק... ווי לאַנג מיר וועלן זיין יידן און זיי גוים...

— רעדט נישט אַזוי, — האָט ניסן געשריגן, צוזאַמענקוועטשנדיק די פויסטן. — שווייגט!

— רוימט בעסער אויף דעם חמץ ביי אייך, — האָט אים דער ליטוואַק געזאָגט. — אין שטאַט מאַכט מען רעוויזיעס.

ניסן איז געוואָרן בלייך. דער ליטוואַק האָט אים באַטראַכט מיט דורכ-דרינגלעכע אויגן.

— האָט נישט קיין מורא, — האָט ער אים געזאָגט, — מיר דאַרף מען קיין פינגער אין מויל נישט לייגן. איד קאָן זען, הערן און שווייגן... אָבער מישט זיך נישט. הערט מיין עצה. איד האָב זיך אויך אַמאָל געמישט, שטאַרק געמישט... געוואָלט פאַרזאָרגן די גוים... דער ערשטער פאַגראַם האָט מיך קלוג געמאַכט...

ניסן האָט געוואָלט ענטפערן, נאָר דער ייד איז אַרויס פון זיין צימער. ער איז געבליבן מיט זיין ווייטיק און פאַרצוויפלונג אויף זיין בעטל. פון הויף האָבן די טרויעריקע געזאַנגען פון די בעטלערס גאַרנישט אויפגע-הערט אויף קיין איין מינוט. דעם יידנס ווערטער האָבן אים געדריקט, געלייגט זיך אים ווי אַ שטיין אויפן האַרץ.

ניין, ער האָט נישט געגלויבט אין די רייד פון דעם ייד וועגן די אייביקע פאַגראַמען. ער האָט געוואוסט, אַז שווער איז דער וועג פון דער אויסליי-זונג, אַ וועג פול מיט דערבער, שטרויכלונגען און שפיציקע שטיינער, אי-בער וועלכע די קלעטערער צו פרייהייט וועלן נישט איינמאַל פאַלן, צעבלוטליקן זיך, ביז זיי וועלן קומען צום שפיץ. ער האָט געוואוסט פון דער געשיכטע

פון רעוואלוציעס און פרייהייטן, אָז שטענדיק איז זייער וועג געווען נאָס פון בלוט און טרערן. ער האָט געוואוסט, אָז דאָס איז געשען צוליב דער העצע פון אויסווארפן, פּאַליציי-לייט און פאַרברעכער, וואָס האָבן אויפֿ-געהעצט די אַרבעטער, די נאָך נישט-באַוואוסטזיניקע און פאַרביטערטע, קעגן די יידן, כדי אָפּצוציען זיי פון זייערע אמתע שונאים. ער האָט דאָס אַלץ געוואוסט, עס איז אים געווען קלאָר. אָבער דאָס איז בלויז געווען אין געדאַנק, אין קאָפּ. דאָס האַרץ האָט אַנדערש געפילט.

פאַר זיינע אויגן זענען געשטאַנען די שרעקלעכע טעג. די צעיושעטע גוים מיט די שטעקנס אין די הענט, די ווילדע געשרייען און קולות, דאָס רייסן, שלאָגן און ממיתן עלטערע, ווייבער און קינדער אָפּילו. — שלאָגט די יידן! — האָבן זיי געשריגן. — פאַרטיליקט זיי, די אומגלויביקע!

אַרבעטער זענען דאָס געווען, פּראַלעטאַריער, פאַר וועמען די פאַבריי-קאַנטן קאַנצענטרירן זייערע קאַפיטאַלן, כדי זיי זאָלן צו זיי איבערגיין, ווען די צייט וועט קומען. אָט זיי, פאַר וועמען ער קעמפט, די צוקונפט פון דער וועלט, האָבן דאָס, צוזאַמען מיט גאַסן-יונגען און באַלוטע אונטעררוועלט-פאַרשויוען, דעם אַרעמען אַרבעטער-פערטל פון זייערע חברים יידישע אַר-בעטער ראַבירט און געשלאָגן. און ספיקות, יאוש האָבן געגריזשעט זיין מוה. דעם באַלעבאַס' ווערטער וועגן די אייביקע יידן און גוים האָבן אים ווי אַנגעגליטע נאָדלען אין קאָפּ געשטאַכן.

שטאַרבן... נאַר שטאַרבן... האָט אים אַ געדאַנק געעגבערט און גע-רייצט. — מער איז גאַר נישטאָ וואָס צו טאָן איצט.

ער איז געווען אַזוי אַפּאַטיש, אָז ער האָט אָפּילו נישט אויפגערוימט די פּאַפּירן און ביכלעך, דעם חמץ, ווי דער באַלעבאַס זיינער האָט אים אָנגעזאַגט. עס איז אים געווען גלייכגילטיק, אַלצאיינס וואָס ס'וועט זיין.

אַפּשר איז דער מענטש שלעכט, געמיין אין זיין וועזן, — האָבן אים פינצטערע געדאַנקען געפייניקט אין זיין בעטל, — אפּשר זענען נישט בלויז אין אַלעם שולדיק די עקאַנאָמישע באַדינגונגען, ווי ער האָט גע-גלויבט, נאַר עס שטעקט אין מענטש אַליין דאָס געמיינע און מיאוסע, וואָס קיין שום וואַסערן וועלן נישט אָפּוואַשן. אפּשר איז גערעכט די תורה, וואָס זאָגט, אָז דעם מענטשנס האַרץ איז שלעכט פון געבוירן. אפּשר האָט זיי געקענט בעסער שאַפּענהויער, דער אַמאָליקער באַליבטער פּילאָזאָף זיינער, וואָס ער האָט אים אַמאָל אַזוי דורשטיק געשלאָנגען ביי פייוועלע דעם שמאַ-טע-הענדלער און וואָס שפּעטער האָט ער אים פאַרוואַרפן, אויסגעביטן אויף דעם אידעאָליסטישן העגעל און פּראַקטישן מאַרקס.

ער איז אַריינגעפאַלן אין אַ שלאָף, אַ שווערן, אַ קאַשמאַרן, פול מיט שלעכטע חלומות און שרעק. ער האָט געזען צעיושעטע מענטשן, דער-שראַקענע יידן, געהערט ווילדע געלעכטערס, און דורך אַלעם האָט זיך דורכ-געריסן די שטים פון זיין באַלעבאַס דעם ליטוואַק וואָס האָט געשריגן:

„איביק וועט עס אזוי זיין, איביק!“ אין די קליידער, אומגעעסן, אומ-
געוואָשן, אָן פייער אין שטוב ביינאַכט, איז ער אזוי אָפגעשלאָפן אַ מעת-לעת
צייט ווי אין הינערפלעט.

אויפגעוועקט האָט אים אַ פרימאַרגן-זון, אַ ליכטיקע און פריילעכע, וואָס
האָט זיך דורך דעם גאַנצן לאַדזשער שטויב און רויך אַריינגעריסן אין
הויפישן פענצטער. צוזאַמען מיט דעם שווערן שלאָף, איז פון אים פאַר-
שוואונדן זיין יאוש, אַפאַטיע און דערשלאַנגקייט. ער האָט דערפילט אַ ווילן
צו לעבן, אַפצואוואַשן זיך, צו באַוועגן זיך, צו טאָן עפעס אין די טעג פון
אומגליק און צעפאַלונג.

ווי די פרומע יידן, ווי דער פאַטער זיינער, וואָס אין זייער גלויבן אין
משיח, אין דער אויסלייזונג פון דער וועלט, קאָנען קיין צרות און דער-
ווייליקע פייך נישט צונעמען ביי זיי די האַפענונג אין דער גאולה, וואָס
מוז קומען, כאַטש זי זאַמט זיך שוין טויזנטער יאָרן, אזוי האָט ער אויך
געגלויבט איצט אין זיין נייער אמונה, און ער האָט געטריבן די שוואַרצע,
שלעכטע געדאַנקען, אָפגעשאַקלט זיך פון זיי, פון קאַפּ אַרויסגעיאַגט. פאַר-
קערט, ערשט איצט, אין דער אַרומיקער פאַרצווייפלונג, דאַרף ער לאָזן
הערן אַ וואָרט פון טרייסט און גלויבן, קלאַר מאַכן די דערשלאַגענע מענטשי-
פון באַלוט, וועקן זיי צו גלויבן אין דער צוקונפט, וואָס וועט מוזן קומען.
ער האָט אָפגערייניקט די שטוב פון יעדער פאַרדאַכט. ער האָט זיך
אָפגעוואַשן, אַנגעטאָן און אַוועק אויפזוכן זיינע מענטשן כדי צו באַראַטן
זיך, וואָס צו טאָן.

ער האָט נישט געפונען קיינעם. זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן, נישט גע-
וואַלט ווייזן זיך אין די שרעקלעכע טעג. די, וואָס ער האָט געטראָפן, האָבן
מיט אים נישט געוואַלט רעדן.

— טראַג זיך אָפּ, — האָבן זיי אים געזאָגט. — די וועבער וועלן מיט
קאַלט וואַסער אָפגיסן, אַז מען וועט זיי איצט קומען ווייטער רעדן וועגן
אַזעלכע זאַכן...

ער איז שטילערהייט אַוועק צו טוביהן. אָבער ער האָט אים נישט גע-
טראָפן אין דער היים.

— דער טאַטע איז אין פלידערבוימס שפיטאַל, — האָט אים באַשקע
געזאָגט אַ טרויעריקע. — אַ שייגעץ האָט אים אַ שטיין געוואָרפן אין קאַפּ.
און פאַר דער מאַמען ווייזט זיך נישט. זי האָט געזאָגט, אַז זי וועט אייך
שלאָגן...

אַליין איז ער אַוועק צו זיך אין שטוב, אַליין אַ פראַקלאַמאַציע אַנגע-
שריבן, אַן אויפקלערונג צו די יידישע אַרבעטער פון באַלוט. פול מיט
ביטערע רייד קעגן דעם קאַפיטאַל, וואָס פאַרשפרייט ברודער-האַט, מיט
לאַגישע דערקלערונגען וועגן דער פראַוואַקאַציע פון דער פאַליציי, וואָס
האָט דעם צאָרן פון פאַרביטערטן פוילישן אַרבעטער אָפגעווענדט פון זיין
קלאַסן-שינא אויף זיין אייגענעם ברודער-אַרבעטער, האָט ער גערופן נישט

אַריינצופאַלן אין יאוש און האָס, נאָר ווייטער גלויבן אין דער ברידערלעך־
 כּער איינהייט פון פּראָלעטאַריאַט. און פּאַרענדיקט האָט ער מיט אַ סך
 „נידערס“ קעגן דעם קאַפיטאַליזם און דער זעלבסט־הערשאַפט און מיט אַ סך
 „עס לעבעס“ פּאַר דער פּאַראַייניקונג פון די פּראָלעטאַריער פון אַלע לענד־
 דער. אַ גאַנצן מעת־לעת צייט איז ער אָפּגעזעסן אין שטוב און די פּראַך־
 קלאַמאַציע איבערגעשריבן אין אַ סך עקזעמפּליאַרן. דערנאָך איז ער אַוועק
 אין מיטן־נאַכט אויפן באַלוט און מיט די אייגענע הענט די פּאַפּירן אָנגע־
 קלעפט אויף די קרומע ווענט און פּאַרקאַנעס.

איינער אַליין האָט ער געוואַלט צוריק אויפּבלאַזן דאָס פייער אין ים
 פון רויד און טשאַד. ער האָט שוין טאַקע געהאַט אָנגעקלעפט אַ היפש ביסל
 אויפּרופן זיינע אויף די ווענט פון די שולעכלעך, פּלויטן און ראַגן, כדי
 שטילערהייט זיך אַרויסצורוקן פון באַלוט און גיין דורך זייטיקע וועגן אַ
 היים, ווי מיט אַמאַל האָבן צוויי פּאַליציאַנטן זיך אַרויסגערוקט און אים אַנ־
 געכאַפט ביי די הענט.

— פון אַרט זיך נישט רירן, מיר וועלן שיסן!

געשיקט און פּלינק האָבן זיי אים אַ קייטעלע פּאַרלייגט אויף אַ האַנט
 און אים אין אַ דראָזשקע אָפּגעפירט אין פּאַליציי־צירקל.

אין הויף פון צירקל זענען געשטאַנען אויסגעשטעלט פון ביידע זייטן
 קאָזאַקן מיט נאַגייקעס אין די הענט. ניסן איז געבליבן שטיין ביים
 געעפּנטן טירל אין טויער. די סטראָזשיקעס האָבן אים אַ צי געטאַן.

— פּאַשאַל, מווישע! — האָבן זיי געזאָגט לאַכנדיק.

דאָס איז געווען אַ סימן פּאַר די קאָזאַקן, אַז מען פירט אַ ייד און
 זיי מעגן זיך לאָזן וואוילגיין. פון ביידע זייטן האָבן גענומען פּאַלן אויף
 ניסנס קאַפּ, אַקסלען און הענט די קאָזאַקישע בייטשן. ער האָט געוואַלט
 זיך דורכלויפן דעם בראַנד, נאָר די קאָזאַקן האָבן אים אַ פּוס אונטערגע־
 שטעלט, נישט געלאָזט גיין.

— בעי זשידאָ! — האָבן זיי געשריגן און געפייפט מיט די בייטשן.

אַז די סטראָזשיקעס האָבן געזען, ווי ער פּאַלט אויף דער ערד, האָבן
 זיי אים גיך אַריינגעשלעפט אינעווייניק און פּאַרהאַקט די טיר.

אַ צעשלאָגענעם, אַ צעבלוטיקטן האָבן זיי אים אַריינגעפירט צום
 נאַכטיקן דעזשורני און געמאַלדן:

— געכאַפט אים קלעפּן פּאַפּירן אויפן באַלוט. אַט־אָ זענען זיי.

זיי האָבן בייגעלייגט אַ פּריש פּאַפּיר, וואָס זיי האָבן אַראָפּגענומען פון
 וואַנט.

— באַזוכן אים! — האָט דער דעזשורני באַפוילן.

די סטראָזשיקעס האָבן אים באַזוכט פון קאַפּ ביז די פּיס.

— דיין נאַמען, פּאַמיליע־נאַמען און אַדרעס? — האָט דער דעזשורני

געפּרעגט.

— נישט דוצן מיך! — האָט ניסן געזאָגט שאַרף.

דער דעזשורני האָט אים באַטראַכט.

— אַהאָ, אַן אינטעליגענט, — האָט ער געזאָגט מיט אַ געלעכטער. — אייער נאָמען, פּאַמיליע־נאָמען און אַדרעס? ניסן האָט נישט געענטפּערט. ער האָט זיך געווישט מיט אַ טיכל דאָס אַנגעלאָפּענע פּנים.

— נו, גוט, מיר וועלן זיך שוין אַליין דערוויסן, — האָט דער דעזשורני געזאָגט און געהייסן אים אַריינפירן אין אַרעסט. אין דער גרויסער קאַמער איז געווען פּול, אַנגעשטאַפט מיט אַרעסט־טירטע. עס זענען דאָ געזעסן פאַרהאַלטענע גנבים און מענטשן אַן פעסער, סקאַנדאַליסטן, שיכורע דראַזשקאַרעס, שלעפּער, עטלעכע פאַרהאַלטענע משוגעים און מאַסן אַרבעטער, סיי פאַר שטרייקן אין די פּאַבריקן, סיי פאַר ראַבירן יידן. מען האָט געהאַלטן אין איין פירן נייע און נייע. אַ שטיקעניש, שמוץ, רויך, געשרייען. געוואַלדן, געלעכטער, געוויינען האָבן זיך צונויפגעמישט אין דער גרויסער פאַרקראַטעוועטער קאַמער, באַ־לויכטן מיט אַ קליין נאַפט־לעמפל, וואָס האָט אַלץ געהאַלטן אין פינצטערניש געהילט. אַ חברה יונגען האָט געקלאָפט מיט די פּויסטן אין טיר, גערופן דעם שליסער, נאָר ער האָט זיך נישט אַנגערופן. דאָס האָבן זיי גערופן אַרויסצולאָזן זיי צוליב אַ מענטשלעכן געברויך. נאָר דער שליסער האָט נישט געוואַלט עפענען. צופיל האָבן די מענטשן אים אָפּגענאַרט דערמיט.

די נאַרעס זענען געווען פאַרנומען. ניסן האָט אויסגעזוכט אַ ווינקל, אַוועקגעלייגט אַ האַנט צוקאַפּנס און אויסגעצויגן זיינע צעווייטיקטע ביי־נער אויף דער הוילער שמוציקער ערד. חברה־לייט זענען צוגעקומען און געפּאָדערט געלט אויף בראַנפן, נאָר ניסן האָט נישט געגעבן. — לאַזט מיך שלאָפן, — האָט ער געזאָגט פעסט, מיט אַ טאָן פון איינעם, וואָס ווייסט שוין, וואָס געפּענקעניש איז.

— נישט קיין „וויטישער“, — האָבן די חברה־לייט געזאָגט. — ער האָט שוין אומעטום זיין שטרוי־זאַק.

און זיי זענען אַוועקגעגאַנגען פון אים זוכן „פּריצעס“.

ניסן האָט דערפילט דעם גאַנצן ווייטיק פון זיינע צעשלאָגענע ביינער. די בייטשן האָבן געשניטן זיך אין לייב שטאַרקער ווי פּריער. דורך די פאַרקאוועטע פענצטער האָט אַריינגעקוקט אַ גרינער מאַרגן־שטראַל.

נאָך עטלעכע טעג אַפּוואַלגערן זיך אין אַרעסט, אין שמוץ, אומריינקייט און אין ענגשאַפט, האָט מען אים אַרויסגערופן צום אויספאַרשער. אין אַ ליכטיקן קאַבינעט, ביי אַ טיש מיט אַ גרין טישטעך איבער־געדעקט, איז געזעסן אַ גלאַט־ראַזירטער זשאַנדאַרמען־פּאַלקאָוניק מיט גאַל־דענע לויטערע ברילן.

- זעצט איך, — האָט ער איינגעלאָדן דעם אַרײַנגעפירטן ניסן. —
 איך זע איך דאָס ערשטע מאָל. — אַ לאַדזשער? אַ צוגעפּאָרענער?
 — אַ לאַדזשער, — האָט ניסן געענטפּערט.
 — איך ווייס נישט אייער נאָמען, — האָט דער פּאָלקאָוויק געזאָגט
 מיט אַ שמייכל, — איר האָט אים אין פּאָליציי־אַרעסט נישט געוואָלט געבן.
 — מען האָט מיך געשלאָגן, — האָט ניסן געזאָגט מיט כּעס. — זעט
 מיין פנים.
 — ס'טוט מיר זייער לייד, — האָט דער פּאָלקאָוויק געענטפּערט,
 קוקנדיק מיט אַ לײַדנדיקער מינע אויף דעם אַרעסטירטן. — אָבער די
 צײַטן זענען אַזעלכע, אַז אונדז איז שווער צו קאָנטראָלירן. איר האָט
 צופיל טומל אָנגעמאַכט אין שטאָט. מען האָט געמוזט אַרויסרופּן קאָזאַקן.
 און איר וויסט דאָך, אַז זיי זענען היציקע שלעגער, אַזוי צו זאָגן... ביי
 זשאַנדאַרמען וואָלט עס נישט געטראָפּן....
 ער האָט צופרידן געשמייכלט פון דעם אונטערשיד צווישן די ווילדע
 קאָזאַקן און גוט־דערצויגענע זשאַנדאַרמען.
 — איר וועט פאַררויכערן? — האָט ער אונטערגערוקט ניסנען אַ קעסטל
 פּאַפּיראַסן.
 — אַ דאָנק, — האָט ניסן געזאָגט, נישט נעמענדיק דעם פּאַרגעלייגטן
 פּאַפּיראַסן.
 דער פּאָלקאָוויק האָט צוריקגעצויגן דאָס קעסטל פּאַפּיראַסן און גע-
 נומען אַפּרייניקן די פעדער.
 — אַלס אַ לאַדזשער רעדט איר זייער אַ שיינעם רוסיש, — האָט ער
 אים געמאַכט אַ קאָמפּלימענט. — האָט איר שטודירט אין פּוילן? אָדער
 אין רוסלאַנד?
 — איך בין געווען אונטער פּאָליציי־אַישער אויפזיכט אין רוסלאַנד, —
 האָט ניסן געזאָגט. — מיין נאָמען איז ניסן אייבעשיץ.
 — זייער אנגענעם, — האָט דער פּאָלקאָוויק געזאָגט און פּאַרצײכנט
 דעם נאָמען. — דאָס איז דאָס בעסטע. מיר וואָלטן סײַ־ווי־סײַ דערגאַנגען.
 איר האָט בלויז פאַרשפּאַרט איבעריקע אַרבעט, הער אייבעשיץ.
 מיט זייער איידעלע ווערטער האָט דער פּאָלקאָוויק פרובירט אַרויסבאַ-
 קומען ביי דעם אַרעסטירטן, צו וועלכער פּאַרטיי ער געהערט — צום „פּראָ-
 לעטאַריאַט“, צום „זוויאַנזעק“, אָדער אפשר גאָר צו אַ נײַ־געבוירענער פּאַרטיי.
 — נישטאָ קיין אינהייט אין אייערע רייען, — האָט ער געזאָגט מיט
 אַ שמייכל. — איר שפּאַלט זיך אָפּט און פאַרשאַפט אונדז פיל אַרבעט...
 מען שמועסט, אַז די „פּראָלעטאַריאַט“ האָלט ווידער ביי אַ שפּאַלטונג. ווי
 מיינט איר?
 נאָר ניסן האָט אויף דעם קיין ענטפּער נישט געגעבן. האָט דער פּאַל-
 קאָוויק אַרײַנגעקוקט אין דער פּאַרכאַפּטער פּראָקלאַמאַציע, וואָס איז גע-

לעגן לעבן אים, ער האָט זי פאַרגליכן מיט דער רוסישער איבערזעצונג, וואָס דער סעקרעטאַר פון דער קהילה האָט פאַר אים ווערטערלעך געמאַכט, און ער האָט גענומען רעדן וועגן דעם "ראַבונעק" אין שטאָט.

— זייער אומאַנגענעם, — האָט ער געזיפצט. — איך באַדויער ווירקלעך.

— דאָס איז אייער אַרבעט, — האָט ניסן געזאָגט.

— ניין, אייער אַרבעט. — האָט אים דער פּאַלקאָוויק איבערגעריסן. —

יידן דאַרפן זיך נישט מישן. איר דאַרפט האַנדלען, דאָס איז אייער ספּעציעלע ציאַליטעט, עס וואָלט געווען בעסער פאַר אונדז און פאַר אייך... טראַכט וועגן מיינע רייד.

— איך האָב מיר מיין קוק אויף די זאַכן, — האָט ניסן געזאָגט.

— איך האָף, אַז אין געפענקעניש, וואו איר וועט האָבן אַ סך פרייע

צייט צו טראַכטן, וועט איר נאָכדענקען און איינשטימען מיט מיר, — האָט דער פּאַלקאָוויק פּאַטערלעך גערעדט. — איצט זענט איר מיד, נישט אויסגעשלאָפן און איך וויל אייך מער נישט מאַטערן. מיר וועלן זיך נאָך זען. אפשר פאַרלאַנגט איר עפעס? זאָגט מיר, און אויב עס וועט זיין מעגלעך, וועל איך אייך דינען.

— איין זאַך, הער פּאַלקאָוויק, שיקט מיך נישט מער אין אַרעסט, נאָר אין טורמע.

— איך האָב עס אַליין שוין געהאַט אַזוי באַשלאָסן, — האָט דער פּאַלקאָוויק געענטפערט און אַנגעקלונגען נאָך דער וואַך.

צוויי סטראַזשניקעס האָבן אים אַריינגעזעצט אין אַ דראָזשקע און אַפּגעפירט אויף דלוגע גאַס אין טורמע.

— מען שיקט און שיקט, — האָט דער טורמע־אויפזעער זיך געביי

זערט, — אַז איך האָב שוין גאַרנישט וואו זיי אַריינצופאַקן. אַזאַ אומגליק... צוויי פאַרשלאָפענע וועכטער האָבן ניסען אויסגעטאַן ביז נאָקעט, באַטאַפט אים, געהייסן אַראַפּבויגן, געזוכט אים אין די באַהאַלטענע ערטער.

פון די קעשענעס האָבן זיי ביי אים צוגענומען אַליץ, פון אַ בלייפעדער ביז אַ פאַפּיראַט, פון אַ שוועבעלע ביז דעם בייטעלע מיט קליינגעלט. אויך די הויזנטרעגער און קראַוואַט האָבן זיי פון אים צוגענומען.

— נעמט! — האָבן זיי אים געזאָגט, דערלאַנגענדיק אַ קליין נאַפּט־

לעמפל און געפירט אים איבער אַ לאַנגן קאַרידאָר. — איר וועט דאָ זיצן דערווייל. שפעטער וועלן מיר זען.

ווי אַ געהרגעטער האָט ער זיך אַרויפגעוואָרפן אויף דעם בעטל מיט דער גרויער האַרטער קאָלדערע אין זיין קליינער צעלע. דאָס קליינע פאַר־

קראַטעטע קעמערל מיטן בעטל, טישל און בענקל האָט, נאָך דעם שמוציקן פּאַליציי־אַרעסט, אויסגעזען אין זיינע אונטערגעשלאַגענע אויגן ווי אַ פּאַלאַץ.

פון דער וואַנט האָבן גלייך גענומען אויסקלאַפן טורמע־קלעפּ. ניסן האָט צוגעלייגט אַן אויער.

— גוטן אָונט. ווער זיצט דאָ? — האָבן די קלעפּ געפרעגט.

ניסן האָט אויסגעקלאַפּט זיין נאָמען.

— וואָס הערט זיך אין שטאָט? — האָט דער שכן פֿון יענער זייט געפרעגט און אָנגעגעבן זיין נאָמען.

באלד האָט ער אויך אויסגעקלאַפּט, אַז ווי מען האָט זיך דערוואוסט אין טורמע, וועט מען די אַרעסטירטע לאַנג נישט האַלטן ביון פּראָצעס. מען וועט עס מאַכן גיך. און געבן וועט מען גרויסע טערמינען, ביז אַכט און צען יאָר. ניסן האָט מיט קלעפּ אין דער וואַנט אויסגעפרעגט וועגן דעם רעזשים אין טורמע, וועגן עסן, שפּאַצירן, שלאָפֿן, און דער עיקר וועגן לייענען. פֿון יענער זייט וואַנט האָט מען אים אויסגעקלאַפּט, אַז ביכער זענען דאָ אַ סך, אויך פּאָליטישע, גאָר אַ לייטישע ביבליאָטעק, וואָס די פּריערדיקע אַרעסטירטע האָבן דאָ איבערגעלאָזט. ניסן איז געווען גליק-לעך. קיין זאך איז אים נישט אַזוי געלעגן אין קאָפּ, ווי די ביכער. ער האָט זיך געגרייט אויף אַ לאַנגן טערמין און אויף אַ סך לערנען פֿאַר דער צייט.

אין איינעם אַ טאָג האָט מען אים אַרויסגערופן צו אַ זעאונג מיט זיין כלה. ניסן איז אַרויס אַ פּאַרחידושטער אין קאַנצעלאַריע און געטראָפֿן די קליינע באַשקע, טוביהס מיידל, מיט אַ פּעקעלע אין האַנט. דער וועכטער האָט ביי איר דאָס פּעקעלע צוגענומען.

— וואָס איז דאָ דערינען? — האָט ער געפרעגט.

— עסן.

— מיר וועלן עס איבערגעבן נאָך דעם, ווי מיר וועלן עס דורכקוקן. — האָט דער וועכטער געזאָגט, און צוגענומען דאָס פּעקעלע. — איר קאָנט רעדן. ניסן האָט דער מיידל אויסגעשטרעקט אַ האַנט. זי האָט זיך באַגאַסן מיט רויטקייט.

— זייען זי נישט ביזו, — האָט זי זיך פּאַרענטפּערט, — אַנדערש לאַזט מען נישט אַריין, נאָר משפּחה. האָב איך געזאָגט, אַז מיר זענען חתן-כלה. — אַ דאָנק דיר, באַשקע, — האָט ניסן געזאָגט און איר אַ גלעט גע-טאָן איבערן קאָפּ.

די קליינע האָט געשוויגן.

ניסן האָט זי אויסגעפרעגט אויפֿן פּאַטער, אויף באַקאַנטע.

— דער טאַטע איז שוין אינדערהיים, — האָט זי שטיל געזאָגט, — ער אַרבעט. איך אויך. ער לאַזט אין גריסן.

זי האָט זיך פּאַרטראַכט אַ וויילע און שטיל געזאָגט :

— ער וועט ווייטער טוען, ווי פּריער. איך אויך. כאַטש די מאַמע שרייט.

— ביסט אַ גוט מיידל, באַשקע, — האָט זי ניסן געלויבט, — נאָר היט

דיך, און קיין פּעקלעך דאַרפסטו נישט ברענגען. איך האָב דאָ אַליץ.

די קליינע האָט אים אָנגעקוקט מיט גרויסע דאַנקבאַרע אויגן און זיך פּונאָדערגעוויינט.

— וואָס איז דיר, באַשקע? — האָט זי ניסן באַרואיקט און געגלעט איבערן קאַפּ.
 — זיי זענען אזוי געמיין... אזוי געמיין... — האָט זי געמורמלט און אַראָפּגעלאָזט די אויגן.
 — ווער, באַשקע?
 — ביי דער רעוויזיע, — האָט די קליינע געזאָגט און באַגאַסן זיך מיט רויטקייט. — איך האָב מיך אזוי געשעמט.
 ניסן האָט פאַרשטאַנען דאָס מיידל. ער האָט שוין געקענט די טורמע-רעוויזיעס, וואָס מען פירט דורך איבער די, וואָס קומען אויף אַ זעאונג.
 — דאַרפסט נישט קומען, — האָט איר ניסן געזאָגט, — ביסט נאָך אַ קינד.
 — ניין, איך וועל יאָ קומען, — האָט זי געענטפערט פעסט.
 דער וועכטער האָט איבערגעריסן די זעאונג.
 — צייט צו גיין, — האָט ער גערופן, קלינגענדיק מיט די שליסלען, — שנעלער.
 ניסן האָט דעם מיידל אַ קוש געטאָן אין קאַפּ.

קאַפיטל ניין

ביים לאַדזשער וואַקזאַל איז געווען טומלדיק און ראַשיק.
 ביי די וואַגאַנען פון דריטן קלאַס האָבן זיך געשטויסן יידן, ווייבער, פויערטעס, קינדער. כאַטש עס איז נאָך געווען היפש צייט צום אָפּגיין פון צוג, האָבן אַלע געשריגן, געאיילט, געיאָגט זיך, געלאָפּן מיט די פעק-לעך און זעקלעך. ווייבער האָבן מורא געהאַט אַרויסצולאָזן די זאַכן פון די הענט, נישט פאַרשטאַנען דעם קאָנדוקטאָרישן רוסיש, און זיי האָבן געוויינט און געיאָמערט, טוליענדיק די פעק אין די הענט. דאָס זענען זיי צו מאַנען קיין אַמעריקע געפאַרן. דאָס איינציקע, וואָס זיי האָבן פאַר-געווען זענען געווען די פעק בעטגעוואַנט און די קינדער. און זיי זענען געווען דערשראָקן און צערודערט. אַלע וויילע זענען זיי די קינדער אויפסניי פאַרשוואונדן. דערצו האָבן זיך גנבים געדרייט, געכאַפט פעקלעך און אַרויס-געצויגן געלט פון אונטער די הענט.
 — געוואַלד, מיין געלט! — האָבן אַלע מאָל אַנדערע ווייבערישע קולות דורכגעריסן די געדיכטע לופט.
 אַ סך איז מען איצט פון לאַדזש קיין אַמעריקע געפאַרן. נאָך דעם קריזיס זענען מענטשן בדלות געוואָרן, געבליבן מיט די פאַפּירענע וועקסלעך אין די הענט, און מען איז געלאָפּן ראַטעווען זיך קיין אַמעריקע. אַנדערע זענען צערויבט געוואָרן ביים „ראַבונעק“, קלעפּ געכאַפט, און זיי זענען אַוועק פון דער אומרויאַקער שטאַט צום נייעם לאַנד.

צום הונדערטסטן מאל האָבן טאַטעס געזעגנט זיך מיט די זין זייערע
און אָנגעזאָגט זיי:
— קינדער, געדענקט צו בלייבן יידן! היטן שבת, לייגן תפילין און
נישט גאָלן די באַרד. געדענקט!
— מירן געדענקען, — האָבן די זין געענטפערט און געציילט די
פעקלעך.

פּויערטעס האָבן קוישן מיט הינער געוואַלט אַריינשמוגלען אין די
וואַגאַנען און געקריגט זיך מיט די קאַנדוקטאָרן. יידן-חסידים, מיט פעקלעך
איינגעבונדענע אין רויטע קעשענע-פאַטשיילעס, זענען צום רבין געפאַרן,
צוזאַמען מיט זייערע יינגלעך אין די לאַנגע קאַפּאַטעס, וואָס האָבן ווי קליינע
יידעלעך אויסגעזען. זיי האָבן געזונגען חסידישע זמרלעך שוין ביי דער
באַן. ליטוואַקעס סוחרים, באַהאַנגענע מיט טשעמאַדאַנען, טשייניקעס, רעגן-
שירמס, האָבן געריסן זיך צו די אויבערשטע בענק, כדי צו קאַנען איי-
בערשלאָפּן זיך ביז אַהיים. זיי האָבן זיך געקריגט מיט די פּוילישע יידן,
וואָס מאַכן ענג אין באַן, און געוואַלדעוועט דורך די פענצטער צו די באַן-
טרעגער:

— נאַסילשטישיק, קיפּיאַטאַק!
אַ וועלט מיט הייסע טיי האָבן זיי אָנגענומען, אין אַלע טשייניקעס, וואָס
נאָר זיי האָבן געפירט.

אין די וואַגאַנען איז געווען אַ בהלה. מען האָט זיך געוואַרפן פעק,
געקריגט זיך, געריסן, פרומע יידן האָבן אָנגעטאַן טלית און תפילין און
געדאַוונט מיט אַ מנין, ווייבער האָבן אָפּגעדעקט די בריסטן און געזויגן
שרייענדיקע קינדער. ליטוואַקעס האָבן געשפּילט אין קאַרטן אויף די אוי-
בערשטע בענק. חסידים האָבן געטרונקען לחיים. גויים האָבן געשניטן
חזיר-קישקע מיט קניפּערלעך, געגעסן, געשפיגן און געלאַכט פון די
דאַוונענדיקע יידן. קינדער האָבן געוויינט, הינער האָבן געפּישטשעט, אַ חזירל
אין אַ זאַק האָט געקוויטשעט, אַ הונט האָט געבילט. און צווישן אַלע האָט
זיך דורכגעריסן אַ ייד, אַ „שמייסער“, מיט אַ געלער באַרד, אַ געל כאַ-
לאַטל, אַ קאַכעדיקער, אַ שרייענדיקער, און צונויפגענומען געלט פאַר פאַרן
אויף דער באַן.

— אַ סוף, יידן, ווער האָט נאָך נישט באַצאַלט, אַ סוף! — האָט ער
גערופן. — אַרויס מיט די פאַר גילדן!

נישט אַלע האָבן געקויפט בילעטן אין באַן. מען איז געפאַרן אויף
„גאַפּע“, אויסבאַהאַלטן זיך אונטער די בענק, אָבער די רוסישע קאַנדוקט-
טאָרן האָבן געהיט. קיין בילעטן האָבן זיי נישט געפאַדערט, אָבער געלט
פאַר פאַרן אויף דער באַן אָן אַ בילעט האָבן זיי גענומען. זיי צוהילף
האָבן געאַרבעט יידן „שמייסערס“, וואָס האָבן ביי די פאַסאַזשירן צונויפ-
גענומען דאָס געלט און דערמיט זיך געטיילט מיט די קאַנדוקטאָרן.
דער געלער „שמייסער“ האָט געשטופּט, געוואַלדעוועט, געקראַכן אונ-

טער די בענק, ארויסגעטריבן פון דארט די באהאלטענע יינגלעך און גע-
מאכט קולות:

— שנעלער, די פאר גילדן אהער; א נישט, וועל איך ביים קאפ אראפ-
ווארפן...

דער רוסישער קאנדוקטאר איז מיטגעגאנגען אין א זייט און געהאלפן
אין דער ארבעט.

— בגפו יבוא? — האט ער געפרעגט מיט א פסוק פון דער תורה,
וואס די „שמייערס“ האבן אים אויסגעלערנט.

— בגפו יצא! — האבן די פאסאזשירן אן בילעטן געענטפערט און
באצאלט פאר פארן אן א בילעט.

מער נאך ווי אויף די, וואס באהאלטן זיך אונטער די בענק, האט
דער „שמייער“ געשריגן אויף די, וואס האבן געקויפט א בילעט ביי
דער קאסע:

— זע נאר די מצוה, וואס מען האט געטאן אין פאניען! — האט ער
געוואלדעוועט. — נישט גלייכער געווען געבן א ייד צו פארדינען און
פארן פאר ביליקער. ערגער ווי גויים זענט עץ!...

— דער מלאך-המות וועט קומען? — האבן די חסידים געפרעגט.

דאס האט געמיינט דעם קאנטראליאר.

— נישט קומען מאלכעמאוועס. — האט דער קאנדוקטאר בארואיקט, —

יעי באגו...

יידן און גויים האבן געשלעפט געלט פון בייטלען און געזיפצט ביי יעדן
גילדן. ווייבער און פויערטעס האבן געשלעפט קניפלעך פון די בוזעמס,
פון די זאקן און געדונגען זיך מיט דעם „שמייער“.

— ס'א באן, נישט קיין פיש-מארק, — האט דער „שמייער“ גע-

שריגן, — נישט דינגען זיך!...

ביי דער ערשטער און צווייטער קלאס זענען געשטאנען מענטשן
אויסגעפוצטע, שמיילענדיקע און רואיקע. עטלעכע אפיצירן זענען גע-
פארן און זייערע ארדינאנסן האבן זיי זייערע ריזע-טאשן נאכגעטראגן.
סוחרים האבן ברייט ארומשפאצירט אויפן פעראן, געקוקט אלע וויילע
אויף די גאלדענע זיגערס און געלאזט בלויזע קנולעכעלעך רויך פון די
דיקע ציגארן. א פאר פארבלאנדזשעטע פריצים, מיט יעגער-ביקסן און
מיט הינט, האבן הויך גערעדט און געלאכט. מער פון אלץ זענען גע-
פארן דאמען אין די בעדער. די באן-טרעגער האבן נאך זיי געשלעפט
פעק מיט וואליזעס, שאכטלען, טאשן און טעשלעך, פול מיט קליידער
און שמאכטעס, גענוג אויף עטלעכע וואכן צייט צו פארברענגען אין די
אויסלענדישע ווארעם-בעדער. אויסגעפוצטע, מיט ריזיקע היט און פלא-
טערנדיקע פעדערן, מיט לאנגע קליידער, האבן זיי ארומשפאצירט מיט פאר-
ריסענע קעפ און שוין באצייטנס גערעדט דייטש. זיי האבן צוגענומען ביי
די באגלייטער די גרויסע בוקעטן בלומען, די פודלען שאקאלאד, געקושט

זיך, געזעגנט זיך, געפאלן זיך אין די אַרעמס אַנגעזאָגט, אַ סך גרוסק, ווידער געקוישט זיך, צעגאַנגען זיך אין זיסקייטן, געווישט זיך די אויגן, געלאַכט און געשנורעוועט די פּיסקלעך.

אין ברייטע וועג-קליידער, אין העלע, מיט ענגלישע קראַטן, אַזוי, אַז עס זאָל אים מאַכן ברייטער און אַנזעעוודיקער, מיט אַ ציגאַר אין מויל, איז אַרומגעגאַנגען אַן אומרואיקער מאַקס אַשכנזי, דער פאַרטערטער פון הונצעס מאַנאָפאַקטור, און גיך גערעכנט מיטן בליישטיפט אויף וואָס עס איז אים געקומען אונטער דער האַנט, אויף די ברעגן פון די דייטשע צייטונגען וואָס ער האָט געלייענט אויף די קליינע נאַטיץ-ביכלעך, וואָס ער האָט געהאַט פול אין יעדער קעשענע, אַפילו אויף דער פודלע פון ציגאַרן. ער האָט גענעצט דעם שפיץ בליישטיפט אַלע וויילע אין מויל און גיך ציפערן אַנגעוואַרפן, אַ סך ציפערן.

— גוטען טאָג, הער אַשכנזי, — האָט מען אים געגריסט און געצויגן פאַר אים די היט און די צילינדערס, — וואוהין דען ריין זי?
— אויף איין פּערגעניגן-רייזע, — האָט אַשכנזי געזאָגט אַ ליגן, כדי נישט צו דערציילן וואוהין ער פאַרט.
— פיל פּערגעניגן, — האָבן אים די מענטשן געוואונטשן, כאַטש זיי האָבן געוואוסט, אַז ער נאַרט זיי.

— דאַנקע, — האָט אַשכנזי אַרויסגעוואַרפן אַ ברום, צוזאַמען מיט אַ קנויל רויך, און נאָך אַמאָל גענומען ציילן די פיל לעדערנע רייזע-טאַשן, געפאַקטע מיט קליידער און מוסטערן, וואָס ער האָט געפירט.
ניין ער איז נישט געפאַרן אויף קיין פאַרגעניגן-רייזעס מאַקס אַשכנזי, כאַטש עס איז שוין שטאַרק הייס געווען און די תּמוז-זון האָט געברענט די פאַררויכערטע ענגע שטאַט. דאָס איז ער געפאַרן איצט קיין רוסלאַנד, כדי צו פאַרקויפן סחורה און אַנקניפן נייע פאַרבינדונגען מיט גרויסע סוחרים פאַר זיין גענעראַל-פאַרטערטונג. עס איז איצט צוריק גוט געוואָרן אין לאַדזש נאָך דעם קריזיס, בעסער אַפילו ווי פריער. די שטאַט האָט זיך אויסגערייניקט, ווי אַ קראַנקער נאָך אַן אַפּפּיר-מיטל. עס איז גוט פאַר אַזאַ שטאַט, אַז זי רייניקט זיך אַפּ אַביסל, — האָט אַשכנזי געטראַכט, — לאַזט אַרויס אַביסל שלעכט בלוט, ווי אַ מענטש, וואָס מען לאַזט אים אַן אַדער. דאָס שלעכטע בלוט גייט אַרויס, דאָס געזונטע ווערט ריי-נער. צופיל האָבן שוין די קליינע פאַבריקאַנטלעך און סוחריםלעך פאַר-פאַסקודיעט די שטאַט. מען האָט קאַנקורירט, מען האָט קאַליע געמאַכט דעם מאַרק, פאַרקויפט אונטערן פרייז, יעדן קבצן און שלעפּער טאָגן קרעדיט, אַזוי, אַז עס איז שוין אוממעגלעך געוואָרן עפעס אויפצוטאָן אין לאַדזש. איצט האָט דער קריזיס די גאַנצע חברה אַפּגעשווענקט, אַרויס-געוואַרפן זיי ווי מיסט. די שוואַכע האָבן די ערשטע נישט געקאַנט איבער-טראָגן דעם קריזיס; זיי זענען אַרויסגעשפרונגען, אומגעקומען, געבליבן זענען נאָר די גרויסע פאַבריקאַנטן און סוחרים, די שטאַרקע און סאַלידע.

אמת, אויך זיי האָבן געכאַפט קלעפּ; אָבער דאָס האָט זיי פון די פּיס נישט אַראַפּגעוואָרפּן. זיי זענען געבליבן פעסט אויפן פּלאַץ. און איצט וועלן זיי זיך טאַקע אָפּנעמען פאַר די שלעכטע צייטן, כּפּלי־כּפּלים וועלן זיי זיך אָפּנעמען. מען וועט קאָנען נעמען אַ פּרייז פאַר סחורה, געבן נאָר אויף גוטע וועקסלען. אויך די אַרבעטער וועלן איצט אַרבעטן פאַר וויפּל נאָר מען וועט זיי געבן. די פּיס וועלן זיי קושן. זיי האָבן שוין געהאַט אַ לערע, ווי אַזוי צו שטרייקן. איצט טאַקע, נאָך דעם ווי אַלץ האָט זיך אַזוי אויסגעלייטערט, איז מאַקס אַשכּנזי אַרויסגעפאַרן קיין רוסלאַנד. מען האָט געדאַרפּט אויסגלייכן זיך מיט סוחרים, אָנקניפּן נייע פאַרבינדונגען, אָנהויבן אַלץ אויפּניי, אויסגעפינען נייע מערק און פּלעצער. און ער איז געווען פּול מיט גלויבן און האַפּענונג.

אמת, אויך זיין לאַגער האָט געכאַפט עטלעכע קלעפּ אין קריזיס; אָבער מיט חסד. ער האָט אַלע מאָל געהאַלטן דעם קאַפּ אויפּן מאַרק, נישט גע־וואָרפּן מיט קיין סחורה, ווי אַנדערע. ער האָט געוואוסט, אַז דער קריזיס וועט מוון קומען. אויך ביים ״ראַבונעק״ האָט מען אין זיין לאַגער נישט גערירט. זיי זענען געלאָפּן די גוים, צו די קליינע קרעמערלעך. די גרויסע האָבן זיי נישט געטשעפּעט, דאַנקען גאָט. ער אַליין, אַשכּנזי, האָט אַפּילו יאָ געכאַפט מיט אַ שטעקן; אָבער קיין גרויסע זאכן זענען עס נישט געווען. עס האָט זיך באַלד אויסגעהיילט. איצט איז אין לאַדזש געווען רואיק און שטיל. דער גובערנאַטאָר האָט איבערגעלאָזט קאַזאַק און צוגעזאָגט, אַז פון איצט אָן וועט ער שוין זאָרגן פאַר רו און אַרדענונג. מאַקס אַשכּנזי האָט געזען, אַז מען וועט קאָנען איצט אַרבעטן און מאַכן געלט. און ער איז געווען צופּרידן פון דער רייזע, וואָס ער מאַכט. ביי אים אין פאַרטפּעל איז געווען איינגעפאַקט אַ סך געלט אויף הוצאות, פּיל וועקסלען פון רוסישע סוחרים, אַדרעסן פון סוחרים און קאַמיסיאָנערן, פון האַטעלן און כּשרע רעסטאָראַנען, און אויך אַ פּאַפּיר, וואָס ווייזט אויף דעם, אַז שמהּ מאיר אַשכּנזי איז אַ סוחר פון דער ערשטער גילדע און דעריבער האָט ער רעכט צו פאַרן איבער גאַנץ רוסלאַנד, כּאַטש ער איז פון יודע־אישן גלויבן. דאָס, וואָס אין פּאַס האָט ער נאָך אַלץ געהאַט פאַרשריבן דעם אַלטן קאַמישן נאָמען, האָט אים אַביסל געקוועלט, אָבער קיין גרויסע זאָרגן האָט ער זיך דערפון נישט געמאַכט. אויף די וויזיט־קאַרטן איז געווען אָפּגעדרוקט זיין נייער נאָמען — מאַקס.

ער האָט אַ קוק געטאָן אויפּן גאַלדענעם חתן־זייער זינעם און צו־געלייגט אים צום אויער, צו הערן, צי ער גייט. לויט דעם זייער האָט שוין די באַן געדאַרפּט גיין און מען האָט נאָך דעם דריטן קלונג נישט געהערט.

— קאַנדוקטאָר, פאַרוואָס פאַרט מען נישט? — האָט ער געפרעגט דורכן אָפּנעם פּענצטער פון וואַגאָן.

— אַרעסטאַנטן פירט מען מיטן צוג, — האָט דער קאַנדוקטאָר גע־ענטפּערט, — און עס דויערט אַזוי לאַנג ביז מען זעצט זיי אין די וואַגאָ־נען אַריין. מיר וועלן היפּש פאַרשפּעטיקן...

— א. — האט מאַקס אשכנזי געזאָגט אַ גלייכגילטיקער און אַרויס-געשטעקט דעם קאַפּ דורכן פענצטער.

אויף דעם פּעראַן זענען קאַנוואַי-זעלנער מיט שוואַרצע אוניפּאַרמען און מיט הוילע שווערדן אין די הענט געשטאַנען אויסגעשטעלט און דורכ-געלאָזט אַרעסטאַנטן איינעם נאָכן אַנדערן.

— נישט קוקן, אַפּרוקן זיך אין אַ זייט! — האָבן זיי גערופן צו די מענטשן, וואָס זענען געקומען באַגלייטן די אַרעסטירטע.

דאָס האָבן זיך אין לאַדזש אַ סך אַרעסטאַנטן אַנגעזאַמלט פאַר דער צייט, איבערהויפּט נאָך דעם שטרייק און „ראַבונעק“. איצט האָט מען זיי אַרויסגעפירט פון דער שטאָט, כדי צו מאַכן פּלאַץ פאַר אַנדערע. אין די הונדערטער זענען זיי געפירט געוואָרן צו דער באַן, כדי אָפּגעשיקט צו ווערן מיטן עטאַפּ יעדער צו זיין טורמע אָדער געבורטשטאָט. עס זענען געגאַנגען קרימינעלע אין גרויע אַרעסטאַנטן-קליידער, מענער אין קיילעכ-דיקע היטעלעך און ווייבער אין טיכלעך אויף די קעפּ, און עס זענען גע-גאַנגען באַוואַקסענע פּויערים, וואָס מען האָט געכאַפט אָן אַ פּאַס. עס זענען געגאַנגען געשמידטע קאַטאַרוזשניקעס, קלינגענדיק מיט די קייטן אויף הענט און פיס, און עס זענען געגאַנגען פּאַליטישע, אין ציווילע קליידער און מיט רייזע-טעשלעך אין די הענט. עס זענען געגאַנגען אָפּ-געריסענע בעטלער, ווייבער מיט קינדער אויף די הענט, אַלטע לייט. ייד און גוי. אַ חברה ציגיינער, מענער מיט שוואַרצע בערד און ווייבער מיט פאַרביקע שמאַטעס און מיט קינדער אויף די הענט, האָבן געשריגן אין זייער ציגיינעריש לשון, געפאַדערט עפעס. די זעלנער האָבן זיי נישט פאַרשטאַנען און איינגעשטילט מיט קלעפּ.

— ביי די הענט זיך האַלטן, הינטישע זיך, — האָבן זיי גערופן, — און נישט אַרויס פון דער ריי!

מחנות-זוייז ריי נאָך ריי, זענען זיי געגאַנגען אויף דעם פּעראַן צו די פאַרקראַטעטע וואַגאַנען, אונטער דער וואַך פון שוואַרץ-מונדירטע קאַנ-וואַי-זעלנער מיט די הוילע שווערדן אין די הענט.

פון דערווייטנס זענען געשטאַנען די אייגענע זייערע, טאַטעס, מאַמעס, קרובים, פריינט, און גערופן, געשריגן און געפאַכעט מיט די הענט.

אין פאַרשידענע וועגן זענען די אַרעסטאַנטן צעשיקט געוואָרן, ווער עס איז געפאַרן קיין וואַרשע אין צענטן פּאַוויליאַן און ווער עס איז גע-פאַרן אין ווייטן סיביר, ווער עס איז געפאַרן אויף אַ פּראַצעס, ווער אויף קאַטאַרגע, ווער בלויז צו זיין שטאָט, וואו ער איז געבוירן, און ווער אין ווייטע רוסישע שטעט אויף לאַנגע יאָרן פאַרשיקונג. צווישן די אין די ציווילע קליידער זענען געווען הונדערטער אַרבעטער, וואָס זענען אַרעס-טירט געוואָרן ביים שטרייק און „ראַבונעק“, אויך סטודענטן און אינטעלי-גענטן פאַר פירן רעוואַלוציאַנערע אַגיטאַציע. צווישן זיי איז אויך געווען

ניסן אייבעשיץ, דער זון פון ר' נאָסקע, דער באַלוטער מורה־הוראה, וואָס איז נישט לאַנג געהאַט צוריקגעקומען קיין לאַדזש פון פאַרשיקונג. אויך ער איז, ווי מאַקס אַשכנזי, געפאַרן פון לאַדזש קיין רוסלאַנד. נאָר זיין רייע איז געווען נישט קיין דירעקטע. ער איז געגאַנגען מיטן עטאַפּנעם וועג. בלויז פון לאַדזש זענען זיי אַרויסגעפאַרן צוזאַמען מיט דעם זעלבן צוג.

אַ ווילע האָבן זיך די צוויי רייזנדע באַטראַכט, דער פּאַסאַזשיר פון צווייטן קלאַס מיט דעם באַוואַקסענעם אַרעסטאַנט געפירט אונטער אַ קאַנ־וואַי. באַלד האָבן זיי זיך פאַרלוירן, מאַקס אַשכנזי האָט זיך אַריינגעזעצט אין ווייכן סאַמעט אַריין און פאַררויכערט. אַ ציגאַר; דער אַרעסטאַנט ניסן אייבעשיץ איז אַריינגעשטופט געוואָרן אין פאַרקראַטעטן אַרעסטאַנט־וואַגאַן וואָס איז געווען פול מיט מענטשן, פעק, קולות, קללות און עיפוש. די באַן האָט גענומען זיך רירן.

פון דערווייטנס איז געשטאַנען די קליינע באַשקע די שפּולערקע, טוביהס טאַכטער, און געפאַכעט מיט די הענט צום אַוועקגייענדיקן צוג געהילט אין רויך.

קאַפיטל צען

טעג העלע, באַגאַסענע מיט זון, האָבן געצויגן זיך אויף דער וועלט. אויף די פעלדער, פולע מיט קאַרן און ווייך, זענען פויערים געשטאַנען און געשניטן תבואה. יונגע פויערטעס אין רויטע טיכלעך אויף די קעפּ, שפילנדיקע מיט זון און ליכט, האָבן גאַרבן געבונדן, לידער געזונגען. אין אַרעסטאַנטסקן וואַגאַן איז געווען שטיקנדיק הייס און עיפושדיק. דאָס גאַנצע אומגליק און נישטיקייט פון מענטש איז געווען צוזאַמען־געקוועטשט אין די אייזערנע ווענט.

אויף דער ערד איז געזעסן אַ יונגע שיקסע מיט אַ געשוואַלן פנים, צעריסענע קליידער, צעשויערטע האַר און געוויינט מיט אַ ביטער געוויין. זי איז פון אַ ווייטן דאָרף קיין לאַדזש געפאַרן נאָך אַרבעט. אַבער אויפן וועג האָט מען איר דאָס קניפל מיט די עטלעכע גילדן און באַן־בילעט, וואָס זי האָט געהאַט באַהאַלטן אין בוזעם, אַרויסגעגנבעט, און זי איז געפאַרן אַן אַ בילעט. דער קאַנדוקטאָר האָט זי געכאַפט און איבערגעגעבן דעם באַן־זשאַנדאַרם אין לאַדזש. צוזאַמען מיטן געלט האָט מען איר אויך דעם פּאַסט צוגענומען, עפעס אַ שטיקל פּאַפּיר מיט אַ שטעמפל, וואָס דער דאָרפישער שרייבער האָט איר אַרויסגעגעבן. מער ווי אַ צינערן צלמל אויפן האַלדז און דער אַדרעס פון איר דאָרף, וואָס איז ווייט פון לאַדזש, איז איר נישט געבליבן. מען האָט זי צוריקגעשיקט מיטן עטאַפּ ביז איר דאָרף, אַבער אַ וועג, וואָס דאָרף דויערן בלויז אַ קנאַפּן מעת־לעת, האָט זי מיטן עטאַפּ

געמאַכט וואַכן-לאַנג. אַ דאַרפישע, אַ פאַרשעמטע, אַ דערשראָקענע, זענען איר די גאַסן-מיידלעך און די גנבטעס אין די עטאַפּ-טורמעס דערגאַנגען די יאָרן, די קאַנוואַי-סאַלדאַטן האָבן זיך צו איר געטשעפעט. אַט טאַקע פאַרן אַרויסשיקן פון לאַדזש האָבן זי די קאַנוואַי-סאַלדאַטן גערופן צו זיך אין וואַך-שטוב, זי זאל אויסוואַשן די פּאַדלאַגע. זי האָט אונטערטעניק גענומען זיך צו איר אַרבעט, אָבער די סאַלדאַטן האָבן פאַרלאָשן די לאַמפּ, אַוועק-געוואָרפן זי אויף דער ערד און זי געפייניקט. אינדערפרי האָט מען זי צוריקגעשיקט אין קאַמער אַן אומגליקלעכע און דערשלאַגענע. איצט זי זי געזעסן אין וואַגאַן, אויף דער נאַסער פאַרשפיגענער פּאַדלאַגע, איר פנים איז געווען געשוואַלן, די אויגן רויט.

— יעזו, — האָט זי גערופן, — מאַריאַ הייליקע.

עטלעכע פּראַסטיטוטקעס אָן ביכלעך האָבן פון איר געלאַכט.

— נו, נו, וועסט נישט שטאַרבן דערפון, — האָבן זיי איר געזאָגט. — גענוג געוואַיעט. וועסט ווערן איצט אַן אונדזעריקע, מיט פּראַקטיק... — פּראַווילנאַ... — האָבן די קאַנוואַי-סאַלדאַטן צוגעשאַקלט און הויך געלאַכט.

אויף אַ קוישל איז אַ יידיש ווייבל געזעסן און געבראַכן די הענט. דער טאַטע אירער האָט איר חתונה געמאַכט מיט אַן עלטערן מאַן, וואָס זי האָט אים נישט געוואַלט, און זי איז פון אים אַנטלאָפן קיין לאַדזש און געשטעלט זיך דינען אין אַ באַלעבאַטיש הויז. אָבער דער מאַן האָט זיך דערוואוסט, וואו זי איז, און אַנגעגעבן אין דער פּאַליציי, מען זאל זי אים צוריקברענגען, ווי דאָס געזעץ איז. די פּאַליציי האָט זי אַרעסטירט און צוריקגעשיקט מיטן עטאַפּ צו איר געזעצלעכן מאַן. זי האָט נישט אויפֿ-געהערט ברעכן די הענט.

— יידן, וואָס טוט מען? גיט אַן עצה! — האָט זי געבעטן ביי די יידישע גנבים, וואָס זענען געזעסן צוזאַמענגעקוועטשט אין אַ קופּע און געשפּילט אין פאַרשמאַלצעוועטע קאַרטן.

— סם אים אָפּ, — האָט אַ גויע אין אַרעסטאַנטן-קליידער איר געגעבן אַן עצה, — איך האָב מיט מיינעם אויך אַזוי געטאַן. איצט גיי איך אויף קאַטאַרגע.

אין אַ פּאַק שמאַטעס איז אַן אַלטע בעטלערין געלעגן און געקרעכצט. אין דער שטאַט פון טויוזנטער בעטלער האָט מען גראַד זי געכאַפט פאַר בעטלען און צוריקגעשיקט פון וואַנען זי איז געבוירן. אָבער זי איז געווען אַלט און אַן זינען און זי האָט איר געבורטס-דאָרף נישט געדענקט. — פון גאָסט ערד קום איר, — האָט זי געזאָגט, — אַ קירכע אַ שיינע מיט הייליקע בילדער איז דאָרט דאָ... —

יאָרן איז זי שוין געגאַנגען מיטן עטאַפּ, פון שטאַט צו שטאַט, פון טורמע צו טורמע. קיינער האָט זי נישט געוואַלט צונעמען, קיינער האָט נישט געקאַנט איר קיין פּאַס אַרויסגעבן. זי איז געווען פאַרפּוילט, קראַנק, אַ בינטל

שמאטעס. זי האָט אַפילו מענטשלעכע געברויכן געטאָן אונטער זיך. איצט איז זי דאָ געלעגן אין אַרעסטאַנטן־וואַגאָן און געזיפצט פון אירע שמאַ־טעס אַרויס. אויף דער ערד האָבן זיך געוואָלגערט די שטיקלעך ברויט, וואָס זי האָט נישט געקאָנט פאַרצערן.

— נעמט זי אַרויס, — האָבן די אַרעסטאַנטן געשריגן צו די סאָלדאַטן, — זי איז קראַנק, מען וועט דערשטיקט ווערן פון איר.
— און דאָס פּגרט גאַרנישט, דאָס מיסט, — האָבן די סאָלדאַטן געשאַלטן און געשפּיגן אויף דער קנול שמאַטעס, — מכשפה פאַרשאַלטענע... איבער גאַנץ רוסלאַנד וועט מען דאָס מוזן אַרומשלעפּן אומזיסט...

עס זענען געפאַרן קאַטאַרוזשניקעס אין קייט, מערדער, וואָס האָבן זיך באַרימט מיט זייערע רציחות; פּערד־גנבים; אַ בלוי־אויגיקער פּויער מיט אַ פנים פון די הייליקע, וואָס האָט אין אַ קריג איבער דער ערד־גרענעץ זיין שכן דערלאַנגט מיט אַ האַק איבערן קאָפּ און אים אַוועקגעלייגט טויט; עס איז געפאַרן אַ פּויער מיט גרויסע וואַנצעס, וואָס האָט אין אַ פּריזישן וואַלד אַ דרענגל אויפּגעהויבן, כדי צו מאַכן זיך דערפון אַ נייעם דישעל צום וואַגן, און איצט האָט ער געהאַט ניין חדשים אָפּצוויצן; עס איז געפאַרן אַ ברייט־פּנימדיקער טאַטער, וואָס האָט געאַרבעט אין לאַדזש ביי טראַגן סחורות צו דער באַן און עס איז אים פאַרפאַלן געוואָרן אַ פעקל ביינוול; עס זענען געפאַרן יונגע שקצים, וואָס האָבן זיך אויף אַ חתונה צעשלאָגן, די קעפּ זיך געעפּנט, און מען האָט זיי דערפאַר פון דער חתונה צוגענומען און אין טורמע אַריינגעפאַקט; עס זענען געפאַרן גנבים און פּראַסט־טוטקעס אָן ביכלעך, אונטערצינדער און גרענעץ־שמוגלער, רוצחים און הפּקרדיקע משוגעים, פאַרבלאַנדזשעטע ציגיינער און רעוואָלוציאַנערן, — דאָס גאַנצע גרויסע רוסלאַנד, צוזאַמענגעקוועטשט אין פאַרקראַטעוועטן וואַגאָן, באַדנ־דיק זיך אין שווייס, עיפּוש, קללות, געוויינען און אומרעכט.

אין גאַנצן געדיכטעניש איז געזעסן ניסן אויף זיין מאַגער פעקעלע און שווער געאַטעמט אינעם שווייסיקן שטיקענדיקן וואַגאָן. זיי זענען געווען גערעכט, ניסנס שכנים אין טורמע, וואָס האָבן אים אויסגעקלאַפט אין וואַנט וועגן די שנעלע געריכטן און גרויסע שטראַפּן, וואָס מען וועט געבן. צופיל אַרעסטאַנטן האָבן זיך אָנגעזאַמלט און מען האָט געדאַרפט פון זיי וואָס גיכער פטור ווערן. די אויספאַרשער האָבן גיך באַשולדיקונגס־אַקטן צוזאַמענגעשטעלט, לויט די עדות פון פּאָליציאַנטן און אַגענטן. די קרוין־ריכטער מיט די גראַבע קייטן אויף די העלדזער האָבן זייער רואיק אויס־געהערט די רעוואָלוציאַנערע רעדעס פון די באַשולדיקטע רעוואָלוציאַנערן, פונקט ווי די חתוננים און געוויינען פון די בעלי־חרטהדיקע אַרבעטער.

צו זעקס חדשים האָבן זיי געגעבן פאַר רויבן און שלאָגן יידן; צו דריי יאָר — פאַר רופן צו שטרייקן. די רעוואָלוציאַנערן האָבן אַלע געקריגן פון פינף ביז אַכט יאָר טורמע און שפּעטער, נאָכן טערמין, צו פינף און צען יאָר פאַרשיקונג אין סיביר אונטער פּאָליציאַישער אויפזיכט.

ניסן האָט, ווי אַלע אַנדערע רעוואָלוציאַנערן, אין לעצטן וואָרט גע- האַלטן אַ לאַנגע רעדע, פֿול מיט רעוואָלוציאַנערע רייד קעגן די אונטער- דריקער פֿון אַרבעטערפֿאַלק. מיט גרויס ערנסט האָט ער נביאות גע- זאָגט וועגן טאָג פֿון פֿרייהייט, וואָס וועט קומען. די ריכטער האָבן אים נישט איבערגעריסן, אָבער אויך נישט אויסגעהערט. זיי האָבן געגע- נעצט און געדרימלט. פֿונקט אַזוי האָבן זיי געדרימלט ביי די רעדעס פֿון די פֿאַרטיידיקער, וואָס האָבן געוואָרפֿן מיט פֿאַראַגראַפֿן און געזעצן. זיי האָבן שוין די אַלע זאַכן געקענט. זיי האָבן שוין געהאַט באַצייטנס דעם אורטייל אין קעשענע, ווי דער גענעראַל-גובערנאַטאָר האָט עס פֿאַרלאַנגט און געלאָזט וויסן וועגן דעם דורך זיינע מענטשן. ניסן האָט געזוכט מיט די אויגן די באַלוטער מענטשן וואָס זאָלן בעסער פֿון די ריכטער הערן זיינע רייד, אָבער קיינער איז נישט געווען. בלויז פֿאַליציאַנטן, אַגענטן און עטלעכע אויסגעפּוצטע דאַמען זענען געזעסן. מען האָט דאָס פֿובליקום נישט אַריינגלאָזט.

איצט איז ער געפֿאַרן מיטן עטאַפֿ צו דער טורמע זיינער אַזש ביו מאַסקווע. מען האָט זיי נישט געוואַלט האַלטן אין לאַנד, די רעוואָלוציאַנערן, מען האָט זיי געוואַלט האָבן וואָס ווייטער כאַטש הינטער פֿיר יוענט און מען האָט זיי געשיקט פֿון פֿוילן קיין מאַסקווע אין דער „בוטירקע“.

דער טערמין איז געווען אַ שווערער. אויך האָט דער גענעראַל-גובערנאַ- טאָר אָפּגעזאָגט צו שיקן די רעוואָלוציאַנערן ביו מאַסקווע מיט דעם גלייכן וועג, נאָר געהייסן זיי גיין מיטן עטאַפֿ צוזאַמען מיט די קרימינעלע און אַרויסגעשיקטע. דער וועג האָט זיך געדאַרפֿט שלעפֿן חדשים-לאַנג, דורך טורמעס, אַרעסט-הייזער און עטאַפֿ-פֿונקטן, וואָס זענען פֿול מיט אומ- ריינקייט און שמוץ, פֿאַרברעכער און חולאים. ניסן האָט געוואוסט, אַז עטלעכע חדשים עטאַפֿ זענען ערגער פֿון עטלעכע יאָר טורמע. אויך איז ער געווען אַן געלט. אַפֿילו די עטלעכע רובל, וואָס מען האָט ביי אים צו- גענומען אין דער לאַדזשער טורמע-קאַנצעלאַריע, האָט מען אים נישט אַרויס- געגעבן ביים אַפּפֿאַרן. דער טורמע-נאַטשאַלניק האָט צוגעזאָגט, אַז ער וועט זיי נאַכשיקן קיין מאַסקווע. אָבער ניסן האָט שוין געוואוסט, אַז ער וועט דאָס געלט שוין מער אין די אויגן נישט זען. דער נאַטשאַלניק האָט זיך קיינמאַל נישט געאַיילט מיט אַזעלכע זאַכן. ניסנען איז איצט פֿאַרגעשטאַנען אַ וועג אַ שווערער, אַ לאַנגער. אָבער נישט דאָס איז אים געלעגן אַזוי שווער אויפֿן האַרצן.

פֿונקט ווי דער פֿאַטער זיינער, איז ער געווען אַ מסתֿפֿק-במועט, גע- קאַנט לעבן מיט ברויט און וואַסער פֿאַר זיין גלויבן; ווי דער פֿאַטער זיינער אין דער תּורה און אירע חכמים, אַזוי האָט ניסן געגלויבט אין מאַרקסיזם און אין אַלעם, וואָס די טעאָרעטיקער פֿון דער נייער תּורה זאָגן; און פֿונקט ווי זיין פֿאַטער איז זיך באַגאַנגען מיט ברויט און וואַסער און געפֿייניקט זיין גוף, ווייל נאָר אין אַרעמקייט און אין צער, האָט ער געוואוסט, קאָן מען

עוסק זיין אין דער תורה, אזוי האָט אויך ניסן געוואוסט, אז דער וועג זיינער איז אַ האַרבער, אַ שווערער, וואָס פאַרלאַנגט פּייניקן דעם גוף. איבעריקנס איז ער געווען געוואוינט שוין דערצו. די ערשטע פאַרשיקונג זיינע האָט אים אַ גוטע לערע געגעבן. איצט איז ער שוין געוון אַ געניטער, געקענט זיך אויף אַלע פּאָליצייאישע קונצן, אַן אייגענער אין טורמעס געווען, און נישט געווען אזוי אומגליקלעך און פאַרצווייפלט, ווי דעמאָלט, ווען מען האָט אים, דאָס ערשטע מאָל אַריינגעפאַקט אין תּפּיסה און די גנבים האָבן אים געגעבן אַרויסצוטראָגן דעם שאַף.

איצט האָט מען אים מער אין טורמע אזוי נישט באַהאַנדלט. ער האָט געקענט אַלע מנהגים, רעכט, געוואוסט, ווי אזוי זיך אַוועקצושטעלן, און די קרימינעלע האָבן פאַר אים דרך-ארץ געהאַט.

— אַ ער האָט שוין אומעטום זיין שטרוי־זאַק, — האָט מען וועגן אים געזאַגט מיט אַפּשיי.

אויך האָט ער שוין געוואוסט, וואָסערע רעכט אין די טורמעס עס האָבן די פּאָליטישע. און ווען מען האָט אים די רעכט נישט נאָכגעגעבן, האָט ער געפּאָדערט, געמאַכט סקאַנדאַל, באַשטאַנען אויף זיינס, ביז ער פלעגט אויספירן, אָדער גיין אין קאַרצער.

ער האָט געוואוסט, אַז כמעט אומעטום, וואו מען קומט, געפינען זיך פּאָליטישע, וואָס נעמען אַריין צו זיך אין די קאַמערן, העלפן אַרויס. אויך זענען נישט די טורמע־שעפּן און די קאַנוואַיען אומעטום גלייך. עס זענען פאַראַן אויך אַפּטמאַל ערלעכע מענטשן צווישן זיי, וואָס באַהאַנדלען אַרעסטאַנטן, איבערהויפט פּאָליטישע, לויט די געזעצן. אויך איז ער נישט געווען קיין שטומע צונג, ווי דאָס ערשטע מאָל. ער האָט זייער גוט גע־רעדט רוסיש, געקענט אַ סך. ער האָט געוואָלט לערנען. דער דורשט נאָך וויסן, ספּעציעל נאָך מאַרקסיסטיש וויסן, איז ביי אים געווען אזוי גרויס און שטאַרק, ווי דעמאָלט ביי פייוועלע דעם שמאַטע־הענדלער אין שטוב, ווען ער פלעגט שלינגען די השכלה־ביכער און די פּילאָזאָפּן. און אין ערגעץ האָט מען אין רוסלאַנד נישט געקאַנט אזוי פּריי לערנען די מאַרקסיסטישע לערע, ווי אין די טורמעס. ווי פאַר מערסטע רעוואָלוציאַנערן, איז אויך פאַר ניסנען די טורמע געווען אַ שולע. ווען ער איז אַוועק פון לאַדזש, איז ער געווען אַ רוייער בחור, מיט השכלה־שער לומדות, און צוריקגעקומען פון פאַרשיקונג איז ער אַ מענטש מיט בילדונג. איצט האָט ער געוואָלט ווייטער לערנען. שטילערהייט האָט ער שוין אַפּילו אויף די מאַרקסיסטישע ווערק זיינע, וואָס ער האָט אַזויפיל געלערנט, אייגענע באַמערקונגען צוגעשריבן אויף די מאַרגינעסן, פונקט ווי דער טאַטע זיינער פלעגט פאַרשרייבן די גליונות פון די ספרים.

ער האָט פאַר דער טורמע נישט מורא געהאַט. געפיניקט האָבן אים אַנדערע זאַכן.

צוזאַמען מיט אים אין וואַגאַן זענען געפּאַרן לאַדזשער אַרבעטער, פּאַב־

ריק־ארבעטער. אמתע פראלעטאריער. אבער אַרעסטירט זענען זיי געווען נישט נאָר פאַר שטרייקן, נאָר אויך פאַר ראַבירן יידישע קרעמלעך און פאַגראַמירן באלוטער וועבער. זיי האָבן געשאַלטן איצט פאַר דעם, וואָס מען האָט זיי אַריינגעשלעפט אין די שטרייקן, חרטה געהאַט און געדראַט מיט נקמה, ווען זיי וועלן צוריקקומען. איבערהויפט האָבן זיי זיך נישט געקאַנט מוחל זיין, וואָס צוליב די יידן, וואָס זיי האָבן דורכגעלופטערט, שיקט מען זיי אין טורמע.

— מיר וועלן זיי נאָך אַנלערנען.— האָבן זיי געדראַט מיט די פויסטן.—

וואַרט!

זייער מיאוס האָט זיך אַלץ געענדיקט. מער האָט מען אין דער פאַב־ריק־שטאַט איצט פון קיין סאָציאַליזם נישט געטאַרט רעדן, פאַרן מויל נישט ברענגען. די אַרבעטער זענען אונטערטעניקע אין די פאַבריקן צו־ריקגעגאַנגען, מיט די היטלען אין די הענט, געבויענע פאַר די זיגנדיקע דירעקטאָרן און פאַבריקאַנטן געשטאַנען. אין באלוט האָט מען געציטערט פאַרן פּרילינגס־יום־טוב מאַי. דער חודש, וואָס דאַרף זיין דער סימבאל פון פּרייהייט און ברידערלעכקייט, איז געוואָרן דער סימבאל פון רציחה און רויב. נישט נאָר אין לאַדזש אַליין, נאָר אומעטום האָט זיך די מורא צע־טראָגן, אומעטום האָט מען געזונגען דאָס ליד פון „ראַבונעק“, אַפילו דאָ אין וואַגאַן, צווישן די יידישע גנבים.

ער איז נישט געווען פאַרצווייפלט, ניסן. ער האָט געוואוסט, אַז אין יעדער זיגרייכער מלחמה זענען אויך דאָ צייטווייליקע מפלות און פאַרלוסטן. נישט אַזוי לייכט גייט דער וועג צום אמת. פול מיט זיגזאַגן איז ער. אַמאָל גייט מען באַרג־ארויף, אַמאָל באַרג־אַראָפּ, ביז מען קומט ענדלעך צום שפיץ. דער אמת וועט מוזן זיגן, וועט אַרויסשפּראַצן פון דעם מיסט און בלאַטע, ווי אַ קערנדל, וואָס מוז אַרויסשפּראַצן פון דער ערד, ווען דער ווינט האָט עס פאַרוואַרפן; ווי אַ באַשעפעניש, וואָס מוז געבוירן ווערן פון די זויםען אין דער מוטערס בויך. ער האָט נישט נאָר געגלויבט אין דער גיכער אויס־לייזונג, נאָר געזען זי. זאָל זיך דער קאַפיטאַל קאַנצענטרירן, ווי ער מוז, ווי די געשיכטע פירט אים דערצו מיט אירע אייזערנע געזעצן, און דאָן וועלן אַלע פאַרמעגנס צעטיילט ווערן. עס וועלן נישט זיין מער קיין באַדריקער און אונטערדריקטע, קיין קלאַסן און נאַציעס, קיין האַס און קנאה. אַלע וועלן זיין פריי און גליקלעך. עס וועט נישט זיין קיין אַרט מער פאַר האַס, גיזלה, קריגעריי, וואַרעם אַלדאָס שלעכטס פון דער וועלט, אַלע מיאוסע מידות, געמיינהייטן נעמען זיך נאָר פון די עקאָנאָמישע באַדינגונגען. עס איז אַלץ געווען פאַר אים אַזוי קלאָר, ווי קלאָר עס איז געווען דער הימל, וואָס האָט אַריינגעקוקט דורך די פאַרקראַטעטע פענצטערלעך פון אַרעסמאַנטן־וואַגאַן. ער האָט עס געזען אַזוי העל, ווי דער פאַטער זיינער האָט געזען דאָס פאַר־שפּראַכענע לאַנד, נאָך דעם ווי משיח וועט קומען.

אָבער דערווייל האָבן די מענטשן אין וואַגאַן געפרעסן זיך איינער דעם

אנדערן, ווי די טורמע-לייז האָבן געפרעסן זייערע קערפערס. מען האָט זיך שטיקלעך אָפגעטאָן, די יאָרן זיך דערגאַנגען. מער ווי אומעטום האָט מען דאָ כסדר געהערט אַלע וויילע „זשיד“. מען האָט עס געהערט פון די סאַלדאַטן, פון די אַרעסטאַנטן, פון די אַרבעטער.

אין ענגן אַרעסטאַנטן-וואַגאָן האָבן די אַלטע אַרעסטאַנטן אַ געמיינ שטיקל אַרבעט אָפגעטאָן. עפעס אַ יונגער שייגעץ, מיט אַ פלאַקסענער טשופרינע איבער די בלויע אויגן, איז דאָס ערשטע מאָל מיטן עטאַפּ גע-גאַנגען. די אַלטע אַרעסטאַנטן האָבן אים „באַשוואַירן“.

— ווי רופט מען דיך? — האָבן זיי אים געפרעגט.

— אַנטעק, — האָט דער בחור געענטפערט.

— פאַרוואָס זיצסטו, אַנטעק?

— פאַר קויפן אַ געגנבעט פערד.

— אויב אַזוי, דאַרפסטו שווערן, — האָבן זיי אים ערנסט געזאָגט, —

ווי מיר אַלע האָבן געשוואַירן.

— שווערן? — האָט דער בחור געפרעגט אַ צעחידושטער. — אויף

וואָס?

— אַז דו וועסט זיין אַ גוטער קאַלעגע, נישט מסרן, — האָבן די אַרעס-

טאַנטן געזאָגט פרום. — אין גאָט גלויבסטו?

— געוויס, — האָט דער שייגעץ געענטפערט.

— טאָ וועסטו שווערן ביי דער הייליקער עוואַנגעליע, אַז דו וועסט

זיין אַ גוטער חבר. דערצו דאַרף מען דיר פאַרבינדן די אויגן.

מען האָט דעם בחור פעסט פאַרבינדן מיט אַ ברודיקער שמאַטע די אויגן.

דערנאָך האָט דער עלטכטער אַרעסטאַנט שטילערהייט אַראָפגעלאָזט די

הויז און מיט הוילן שמוציקן לייב זיך אַוועקגעשטעלט לעבן דעם פאַר-

בונדענעם בחור. איינער אָן אַרעסטאַנט אין קייטן האָט מיט אַ גלחיש-

פייערלעכן טאָן געלייענט אַ הייליקע שבועה, דער פאַרבונדענער האָט נאָכ-

געזאָגט יעדעס וואָרט.

— איצט, מיין זון, גיב אַ קוש די הייליקע עוואַנגעליע, — האָט דער

געשמידטער געזאָגט, — אַט דאָ.

אַנשטאָט אין אַן עוואַנגעליע, האָט דער פאַרבונדענער אַ קוש געטאָן

דעם האַלב-נאַקעטן אַרעסטאַנט אין שמוציקן הינטערטייל, וואָס ער האָט

אים אונטערגעשטעלט.

די געלעכטערן פון עולם האָבן גאָר קיין סוף נישט גענומען.

— געשוואַירענער, — האָט אים יעדער געשטעקט אַ האַנט און גע-

לאַכט, — ווי האָט עס געשמעקט?...

דער דאַרפישער בחור איז געלעגן אין אַ ווינקל אַ צעשמעטערטער. די

געלעכטערן האָבן שיר נישט די אייזערנע ווענט צעטראָגן.

אַ וועלט מיט מיאוסקייטן האָבן זיך אָפגעטאָן אין דעם צונויפגעקוועטשטן

וואגאן. מען האט זיך באגנבעט, שמוציקע ליבעס געפירט, אלטע ארעסטאנטן האבן זיך צו קליינע גנבימלעך געטשעפעט.

די אלטע ספיקות וועגן נישטיקייט פון מענטש און זיין וועזן האבן ניסנען גענומען טרייבן פון קאפ ארויס די ליכטיקע זעאונגען פון אויסגע-לייזטן מענטש. און ער האט פארשלאסן די אויגן, ווי יינגלווייז, ווען ער האט זיך געוואלט אויסטאן פון דער וועלט און פארטאן זיך אין אנדערע וועלטן, כדי נישט אנצוקוקן די מענטשן ארום זיך. פונקט ווי זיין פאטער, ווען ספיקות פלעגן אים קומען אין קאפ אריין, האט ער גענומען זאגן די אנ-מאמינס, אזוי האט אויך ניסן גענומען זאגן פון אויסווייניק שטיקער פון זיינע ביכער, וואס ער האט געדענקט. דאס האט אים צוריקגעבראכט צום גלויבן, צו פארגעסן אין אלעס, וואס אים רינגלט ארום. אין די ווערטער האט ער די מענטשן ארום זיך נישט געזען.

וואס האבן אים אינטערעסירט די מענטשן איצט מיט זייערע קליינלעכ קייטן, מיאוסקייטן, אייגליבע, אט די אלע ווערעם, וואס האבן זיך דא קעגנזיי-טיק געפרעסן, פונקט ווי די אומפלייט האבן זיי געפרעסן? ער האט נישט געוואלט קוקן אויף זיי. ער האט געהאט פאר זיך אן אידעאל, א ווייטן, א שיינעם, פאר וואס עס איז כדאי צו ארבעטן, לידן און זיך מוסר-נפש זיין. ער האט נישט געזען די מענטשן, נאר די אידעע.

אין הייסן עיפושדיקן וואגאן האבן די מענטשן געשפילט אין דער „בלינדער קוי“. אלע מאל האט מען אן אנדערן אוועקגעלייגט מיטן קאפ צווישן די קני, און אלע האבן אזוי לאנג געפאטשט אין הינטן, ביז ער האט אנגעוויזן דעם אמתן פאטשער.

— לייג זיך! — האבן קולות מיט געלעכטער געדונערט. — גיכער! ...

קאפיטל עלף

אין עסטרייכישן ווארעמבאד קארלסבאד, ביים קוואל, האט זיך פאר-זאמלט דאס גרעסטע און רייכסטע פון דער פאבריק-שטאט לאדזש אין פוילן. — גוטן טאג! — האט מען זיך באגריסט אין דייטש און צענגאנגען זיך אין זיסקייטן און אין העפלעכקייטן.

דער אַנלויף איז דאס יאר געווען נישט אזוי גרויס, ווי די לעצטע יארן. א סך פון די וואס פלעגן דא קומען יאר-אין יאר-אויס, צי זיי האבן עס יא געדארפט, צי נישט, זענען היי-יאר נאכן קריזיס אפגעווישט געווארן און מער אהער נישט געקאנט פארן. עס זענען נאר געקומען די שטארקע, וואס זענען געבליבן אויף די פיס. זיי האבן טאקע מיט א באזונדער הנאה ארום-פאראדירט צום קוואל מיט די אַנגעהאַנגענע גלעזער צו טרינקען שפרודל-וואסער. די דאמען האבן געשלעפט איבער די געפלאסטערטע טראטארן די לאנגע שלעפעס פון די קליידער, וואס אין לאדזשער שמוץ און געדיכטעניש

האָט מען עס גאַרנישט געקאַנט באַווייזן. אין די פאַרביקע לאַנגע געבופטע קליידער, מיט די וואַלערס אין די הענט, מיט די ריזיקע היט און פעדערן, בלישטשענדיק מיט בריליאַנטן און דימענטן, האָבן זיי געדרייט זיך און געבלאַזן ווי די פאַרביקע פאַועס, וואָס האָבן איבערן באַד־פאַרק אומשפאַר־צירט. די מענער, אין זייער קורצע רעקלעך מיט שמאַלע הויזן, אַדער אין העלע געשניטענע זשאַקעטן, מיט הויכע קראַגנס און שמאַל שפיציקע ליאַק־שיך, האָבן כסדר געהויבן די צילינדערס, גענויגט זיך און געפאַכעט מיט די הענטשקעס.

— דאָס ערשטע מאָל דעם זומער, אַז מען קאָן פאַרברענגען ווי גע־העריק אין קאַרלסבאַד, — האָבן די מענער געזאַגט מיט הנאה. — נישטאָ אזא אַנלויף פון די אויפגעקומענע...

— יאָ עס איז לויזער געוואָרן. שוין נישט געווען איבערצוטראַגן פון דעם פעבל זינט די לעצטע יאָרן, — האָבן די דאַמען געענטפערט. — אַלע דינסטן און משרתים האָט מען דאָ געהאַט...

איבערהויפט האָט מען זיך געפילט שטאַלץ, וואָס אַליין פלידערבוים מיט זיין פאַמיליע איז געקומען קיין קאַרלסבאַד. אַפילו די טעכטער זיי־נע, וואָס האָבן אויסגעמיטן דעם פלאַץ, ווייל ער איז שוין צופיל פאַריידישט געוואָרן זענען דאָס יאָר געקומען אַהער. דאָס האָט די קלענערע פון זיי אַ סך כבוד צוגעגעבן.

צווישן אַלע אַנדערע איז אויך דאָ דינהלע, מאַקס אַשכנזיס ווייב, געווען, צוזאַמען מיט איר מוטער. ר' חיים אַלטער, איר פאַטער, האָט נישט געקאַנט קומען. עס איז אים זייער נישט גוט געגאַנגען לעצטנס, דערצו נאָך נאָכן קריזיס. דאָס ערשטע מאָל האָט ער געמוזט איבערלאָזן פריווען, די שיינע יידענע זיינע, וואָס איז גאַרנישט עלטער געוואָרן און מיט יעדן יאָר אַלין שענער און ווייבלעכער געווען. זי האָט ער געמוזט שיקן. ער האָט זיך פאַר־זעצט, פאַרמשכונט און זי קיין קאַרלסבאַד געשיקט. זי וואַלט נישט איבער־געטראַגן אַן דעם באַד. זי וואַלט זיך פאַר קיין מענטשן נישט געקאַנט ווייזן. זי וואַלט נישט געהאַט אַ גאַנץ ווינטער דערנאָך וועגן וואָס אַ וואָרט מיט די ווייבער אויסצורעדן. אָבער ער אַליין איז פאַרבליבן אין שטאַט. דאָס ערשטע מאָל איז ביי ר' חיים אַלטער געבליבן ליגן אין גרויסן שאַכטל דער־דייטשער קאַפעליוש זיינער, וואָס ער האָט געהאַט ספעציעל פאַר די אויס־לענדישע בעדער.

אויך דינהלע איז געווען אַליין, אַן דעם מאַן, פונקט ווי די מוטער. דער מאַן אירער האָט זיך גראַד יאָ געקאַנט פאַרגינען צו פאַרן אין די בעדער. ער איז געוואקסן מיט יעדן טאַג. אין לאַדזש האָט מען פון אים שטאַרק געהאַלטן, געשאַצט אים אין די שווערע געלטער.

— די הונצעס זענען ביי אים מער אין די הענט, ווי ער ביי די הונ־צעס, — האָט מען געזאַגט יעדעס מאָל, ווען ער פלעגט אין דער פאַבריק־קאַרעטע דורכפאַרן די גאַס. — ער איז שטיין־רייך.

דאך איז ער נישט געפארן. ער איז בעסער געפארן קיין רוסלאנד וועגן געשעפטן. ער האט זיך נישט געקאנט פארגינגן צו פטרן צייט אויך בעדער און קוואל-וואסער. ער האט דערין קיין טעם נישט געפילט, קיין פארגעניגן אין דעם נישט געזען. אים איז א שאד געווען יעדע מינוט צו פטרן אויף ליידיק-גייעריי, אויף נארישקייטן. כאטש אין לאדזש האט מען אים זייער הויך געשאצט און געזאגט, אז ער האט מער די הונצעס אין די הענט, ווי זיי אים, האט אבער ער אליין געוואוסט, אז דאס איז ווייט נישט אזוי, אז די הונצעס זענען די באלעבאטים און ער איז בלויז זייער מענטש. אמת, ער האט א גרויסע דעה אין דער פאבריק, און ער האט אויך שוין א היפשע צאל אקציעס, וואס ער האלט אין איין קויפן; אבער דאך איז ער נאך זייער ווייט צו דעם, צו וואס ער גייט, צו ווערן דער באלעבאס פון לאדזש. ער האט זיך נישט באנוגנט מיט קיין האלבע זאכן, מאקס אשכנזי, ער האט געוואלט אלץ. און ער האט נישט גערוט, נישט פארגונען זיך קיין דרימל צו כאפן נאכן מיטאג, נישט געקאנט איינליגן אביסל שפעטער אין בעט פארטאג, כאטש די ביינער האבן זיך געצויגן צום בעטגעוואנט.

מער ווי אלע מאל איז ער איצט געווען פארנומען. דער דיקער דירעקט-טאר אלברעכט, וואס איז אזוי אויך געווען פארשלאפן און שווער, איז זינט דעמאלט, ווען די ארבעטער האבן אים געפירט אין א טאטשקע איבערן פאבריק-הויף מיט א בעזעם אין האנט, שטארק אראפגעפאלן ביי זיך, געווען דערשראקן און פארטויבט. אויך דאס הארץ זינט, אפגעשוואכט פון דער שווערער משא שמאלץ, וואס דריקט דערויף, איז געווארן אנגעגריפן און אומרואיך. ער איז געקומען אין פאבריק, געזעסן אויף דעם גרויסן פאטעל, וואס האט געקריכצט אונטער זיין צעוואקסענעם גוף, אבער קיין ארבעט ווי אמאל האט ער נישט געטאן. ער פלעגט נישט דערהערן, וואס מען רעדט צו אים, פארפלאנטערט פאפירן, און א סך מאל פארגעסן ארויפצוציען אן אראפגעלאזענעם זאך אויפן פוס, אדער צו פארקנעפלען די הויזן ווי עס דארף צו זיין. די דייטשע ביורא-מיידלעך מיט די גלאט-פארקעמטע בלאנדע קעפ האבן זיך זייער אנגעבלאזן אין די פאפירן, כדי איינצוהאלטן דאס געלעכטער, וואס האט זיי צוליב דעם געשטיקט.

— דער אלטער איז קאפוט, — האבן די באראנען געזאגט. און כאטש זיי האבן אים געלאזט קומען אין פאבריק און זיצן ביים דירעקטארישן טישל, האבן זיי ביי אים די גאנצע ארבעט צוגענומען און אוועקגעגעבן זי אשכנזי. אלברעכט האט אפילו נישט געמאנט, נישט דערמאנט. ער האט זיך פארגעסן ביי די וועבערינס, וואס דער דינער מעלכיאָר האט אים געבראכט אלע מאל פרישע אויפצורוימען זיין בחוריש-דירעקטארישע וואוינונג ביי דער פאבריק. אשכנזי האט געוואוסט, אז דעם אלטנס סוף איז נאענט, א ליאדע טאג קען מען דערהערן, אז ער איז געליימט אדער גאר אז ער האט געקריגן אן אפאלעקסיע; ביי זיין דיקקייט, דערצו נאך ביי דעם לעבן, וואס ער פירט, טרינקט, עסט א סך און פארברענגט מיט ווייבער, האט מען

עס געקאנט דערווארטן. שוין, נאך ביי אלברעכטס לעבן איז אשכנזי געווארן דער פאקטישער דירעקטאר, קיין זאך ווערט נישט געטאן אן אים. ער איז געווען זייער געהויבן ביי זיך דעריבער. ער האט א סך געארבעט, אלץ געהאט אויפן קאפ, אלץ ארומגענומען, און ער האט נישט געקאנט איבערלאזן די געשעפטן און אוועקפארן קיין קארלסבאד צוזאמען מיט זיין ווייב. ער האט עס גארנישט געדארפט. זיין בעסט פארגעניגן איז געווען שטויב, רויך און טומל. נאר אין דעם האט ער פריי געאטעמט, געפילט, און ער לעבט. אין ליידיק-גייעריי און אין שטילקייט איז ער קראנק געווארן, אלערליי יסורים און ברעכענישן דערפילט.

ער איז איצט צוריק געווען פון אויבן, א סך העכער איבער זיין ברודער. ער איז געוואקסן שנעל, מיט יעדן טאג געשארט געלט מיט די הענט און געקויפט אקציעס פון דער הונצע-מאנופאקטור-אקציען-געזעלשאפט. פעקל נאך פעקל האט ער זיי געלייגט, די ווערט-פאפירן, אין זיין אייזערנער קאסע, ווי טרעפ, וואס דארפן אים פירן צום ציל, צו די העכסטע קוימען-שפיצן. ער איז, אמת, נישט געווען רואיק אינגאנצן אין זיינע געשעפטס-רייזעס. זי האט אים קיינמאל נישט באגלייט צו דער באן, דאס ווייב זיינס, ווען ער איז אוועק-געפארן, און קיינמאל אים נישט באגעגנט, ווען ער איז צוריקגעקומען. זי האט אים בלויז באזארגט מיט גענוג וועש, קליידער און אנדערע זאכן אין וועג. מאקס אשכנזי האט דערפון געליטן. ער האט געקוקט מיט קנאה אויף די פארליבטע פארלעדן, וואס לייגן אריין אזויפיל ליבע אין זייערע געזעגענישן ביי דער באן, קושן זיך כסדר און סודען זיך. אויך איז ער געווען אומ-רואיק אין די וועגן וועגן דינהלען, דער שיינער און שווייגנדיקער. ער האט קיין זאך צו איר נישט געקאנט האבן, אבער רואיק אינגאנצן איז ער נישט געווען, ווי יעדער מאן, וואס איז פארליבט און נישט-געליבט. זייער שווערע געדאנקען זענען אים געקראכן אין קאפ, ווען ער פלעגט בלייבן אליין אין די גרויסע רוסישע האטעל-צימערן. איבערהויפט איז ער געווען אומרו-איק, ווען זי איז געפארן קיין אויסלאנד אין די בעדער. ער איז דארט קיינמאל נישט געווען. אבער פארשטאנען האט ער, און אלערליי שלעק און ליידיקגייער דרייען זיך דארט ארום. נישט אומזיסט האט דער שווער זיינער אזוי גע-ציטערט צו לאזן זיין יידענע אליין דארט פארן און שטענדיק מיט איר מיט-געפארן. אבער ער האט עס נישט געקאנט ביי זיך פועלן. די געשעפטן האבן אים נישט געלאזט.

געפארן דערפאר איז זיין ברודער יעקב בונם, וואס רופט זיך איצט יאקוב.

גראד ער האט ווייניקער פון אנדערע געקאנט דערלויבן זיך איצט אוועק-צופארן. זייער לייכט און פארשווענדעריש האט ער זיין פארטרעטונג גע-פירט, געגעבן סוחרים קרעדיט מיט א ברייטער האנט, געווארפן מיט געלט. דער קריזיס אין שטאט האט אים פעסטע קלעפ דערלאנגט, באנקראטן האבן זיך געשאטן. עס האט שוין טאקע קיין סך נישט געפעלט, ער זאל ארויס-

שפרינגען פון מסחר און בלייבן שטעקן מיט די שיינע צענדליקער טויזנטער קויציע, וואָס ער האָט געהאַט ביים פּאַבריקאַנט פּלידערבוים. נאָר אין דער לעצטער מינוט האָט אים זיין ווייב געראַטעוועט. ווי לאַנג ער איז געווען גליקלעך און פּריילעך און אים איז גוט געגאַנגען אויף דער וועלט, האָט זיין קרענקלעך ווייב אים געפייניקט, געגעסן אים, דערגאַנגען אים די יאָרן. זי האָט נישט געקאַנט פאַרטראַגן זיין שמחה, זיין גליק. זי איז אַליין געווען פאַרביטערט, קראַנק, און זי האָט געוואַלט, אַז אַלע אַנדערע זאָלן זיין ווי זי. זי האָט טאַקע מיט אים נישט געוואַלט מיטפאַרן קיין לאַדזש, וואו ער האָט זיך באַזעצט, און זי איז געבליבן אין וואַרשע אַליין מיט אירע מעדיצינען, פּילן, פּלעשלעך און סלאַיאַקלעך, וואָס זענען געווען פול אין אַלע ווינקעלעך. זי האָט געוואוסט וועגן זיין פּריילעכן לעבן, וואָס ער פירט, אָבער פאַרן צו אים האָט זי נישט געוואַלט.

ווי נאָר אָבער זי האָט דערהערט, אַז דעם מאַן גייט עס נישט גוט, אַז ער איז פאַרפלאַנטערט און געדריקט, איז זי גלייך צו אים געקומען צו פאַרן. זי האָט פאַרקויפט איינע פון די הייזער, וואָס זי האָט געהאַט ירושה פון דער מוטערס זייט, און דאָס גאַנצע געלט אַריינגעטראַגן אין געשעפט אַריין. זי איז נישט אָפּגעטראַטן פון אים, געגעבן עצות, אַרויסגעהאַלפן, ביז ער איז געקומען צו זיך און געשטעלט זיך אויף די פּיס. זי איז טאַקע געבליבן וואוינען אין לאַדזש. זיי האָבן אַ גרויסאַרטיקע דירה גענומען, טייער מעבל אַריין געשטעלט, געסט אָפט איינגעלאָדן און געפירט אַ שיינ הויז. מער ווי מיט אַנדערע, האָט זיך פּערעלע מיט די אַלטערס נאָענט געהאַלטן, מיט פּריווען און נאָך מער מיט דינהאַלען. די מענער, די ברידער אַשכנזי, האָבן טאַקע זיך נישט געזען, פיינט געהאַט זיך, אָבער די ווייבער האָבן זיך געהאַלטן נאָענט געקומען איינע צו דער אַנדערער.

אָבער ווי נאָר יאַקוב איז אַריין אין די פּעדערן, אויסגעגלייכט זיך פון די קלעפּ און צוריק גענומען פּרייען זיך, עסן מיט אָפעטיט און שלאָפן גע-שמאַק אין די נעכט, האָט זיין ווייב, די קרענקלעכע און פאַרווערטע, אים צוריק אָנגעהויבן עסן, פייניקן. דערגיין די יאָרן. זי האָט נישט געוואַלט ליידן, וואָס ער לאַדט איין געסט צו זיך, נישט פאַרטראַגן, ווי ער עסט מיט אַ וואַלפּישן אָפעטיט, נישט געליטן, וואָס ער שלאָפט געשמאַק אין די נעכט, און געווען אייפּערזיכטיק צו אַלע ווייבער, פון דער אייגענער שוועגערין ביז דער דינסט אין שטוב.

— שלאָף נישט אַזוי שטאַרק, — האָט זי אים געוועקט און געריסן אין די נעכט, — אַטעם נישט אַזוי געזונט, ווען איך גיי אויס צוצוטאָן אַן אויג אויף אַ רגע כאַטש...

יאַקוב האָט זי נישט פאַרשטאַנען.

— וואָס וועסטו האָבן דערפון, אַז איך וועל אויך אויף זיין? — האָט ער זי געפּרעגט.

זי האט אים נישט געהאט וואס צו ענטפערן, און דערפאר נאך צאָרנ־דיקער געוואָרן, ספּאַזמעס געקריגן.
— אַז דו רעגסט מיך אויך, — האָט זי געביטערט, — מיט יעדער וואָרט רעגסטו מיך אויף...

זי איז אַנטלאָפּן אַהיים קיין וואַרשע, קיין טאַג נישט געוואָלט פּאַרבלייבן אין לאַדזש. און יאַקוב האָט ווידער גענומען פירן זיין לעבן, דאָס פּריילעכע און זאָרגלאָזע, אַרומגעפּאַרן ברייט מיט דער קאַרעטע איבער די גאַסן, גע־גריסט מיטן ציילנדער צו דאַמען און געלעבט אַ טאַג. כאַטש די געשעפטן זענען נאָך ווייט נישט געווען אַזעלכע גוטע, כאַטש מען האָט נאָך געדאַרפט פעסט אַריינצואַרבעטן, ביז מען וועט אויסגלייכן די לעכער, וואָס דער קריי־זיס האָט געמאַכט, האָט יאַקוב אַשכנזי איבערגעלאָזט די געשעפטן ביי זיינע מענטשן און אַליין אַוועקגעפּאַרן קיין אויסלאַנד איבער די הייסע וואַכן, ווען לאַדזש שמעלצט זיך אין היץ און אין רויך. ער האָט קיין בעדער נישט גע־דאַרפט. ער איז געווען אייזן־שטאַרק. דער רוה האָט אים נישט גענומען. אָבער ער האָט געקענט די אויסלענדישע קור־ערטער, די פּריילעכע און יום־טוב־דיקע, וואו מען זעט אַ וועלט מיט מענטשן, וואו מען קאָן זייער גוט פאַרברענגען עטלעכע וואַכן, איבערהויפט ווען מען איז אַליין. און ער האָט גענומען אַ קופּע ערשטע קלאַס, אַנגעפּאַקט וואַליזעס מיט קליידער און וועט און געלאָזט זיך קיין אויסלאַנד.

מיט דער גאַנצער ברייטקייט און פּריילעכקייט איז ער איבער דעם גרויסן צוג געגאַנגען, פון וואַגאַן צו וואַגאַן, מיט אַלעמען זיך געגריסט, געטיילט פּאַפּיראַסן די מענער, שאַקאַלאַד די ווייבער, געקושט די דאַמען אין די הענט, געלאַכט, קאַמפּלימענטן געשאַטן און אַנגעפּילט אַלעמען מיט פּרייד און אַפּטימיום. מער ווי אַרום אַלע, האָט ער געקלעפט אַרום דער קופּע, וואו עס זענען געפּאַרן דינהלע און איר מוטער, אַרומגערינגלט מיט וואַליזעס, שאַכטלען, רייזע־טאַשן, קישעלעך און פּודעלעך. ער איז אַראַפּגעלאָפּן אויף די סטאַנציעס איינקויפּן פּרישע פּרוכט פּאַר זיי, געהאַלפּן זיי ביי די פּעקלעך, ביי די גרענעצן און רעוויזיעס. פּריווע האָט זיך גאַרנישט געקאַנט גענוג אַנלויבן אים. זי האָט שוין לאַנג פון אים געהאַלטן, זינט ער האָט זיך קיין לאַדזש איבערגעקליבן און גענומען אַרומפּאַרן מיט דער קאַרעטע איבער דער פּיעטראַקאַווער גאַס. כאַטש זי איז שוין געווען אַ יידענע אין די יאָרן, האָט זי זיך נאָך פּאַרשטאַנען אויף אַ שיינעם מאַנצביל און הנאה געהאַט, ווען מען דרייט זיך אַרום איר און מען באַדינט זי, ווי אַ דאַמע. זי האָט נישט איינמאַל שטילערהייט געקרעכט איבער איר דינהלען, פּאַרוואָס זי האָט איר נישט יאַקובן געגעבן אַנשטאַט שמחה מאירן. וואָס מער זי האָט דעם אייגענעם איידעם פּיינט געקריגן, אַלץ מער האָט זי דעם ברודער זיינעם ליב געהאַט.

זי האָט טאַקע אַפט געשלעפט דינהלען צו זיין הויז, ווען זיין ווייב איז געווען אין לאַדזש. איצט איז זי אין קאַרלסבאַד. זי איז נישט גע־

וואוינט געווען אליין צו פאָרן, שטענדיק איז מיט איר חיים מיטגעפאָרן און אָפּגעהיט זי און באַדינט אין וועג. דאָס ערשטע מאָל איז איר אויסגעקומען פאָרן אליין, אָן דער באַגלייטונג פון אַ מאַן, און זי איז זייער אומרויאַק געווען סיי פאָר זיך, סיי פאָר דער טאַכטער. דערזענדיק יאַקובן אין צוג, איז איר לייכטער געוואָרן, איר ווייבערישער געפאָלנקייט האָט זיך צוריק געהויבן. זי האָט געפילט, אַז זי איז אַ דאַמע.

— יאַקוב, — האָט זי זיך דערפרייט, — ווען כּוֹזאַל נישט זיין קיין אַלטע יידענע, וואָלט איך דיך אויסגעקושט.

יאַקוב האָט פאַרקאַשערט אַ שוואַרצע הענטשקע צום ערשט ביי דער מוטער און דערנאָך ביי דער טאַכטער און ביידע עטלעכע מאָל געקושט אין די הענט.

— אַזאַ אנגענעמע איבערראַשונג, — האָט ער געזאָגט אַ פריילעכער און געשטראַלט פון שמחה.

אַלע, ער אליין, פּריווע אַלטער און אויך דינהלע האָבן גאַנץ גוט גע-וואוסט, אַז דאָס איז נישט קיין צופאַל, קיין אנגענעמע איבערראַשונג, נאָר אויסגערעכנט און פאַרגעברייט. פּונקט ווי אַמאָל, ווען ער איז געווען אַ יינגל און געוואַרט אויף דינהלען שעהן לאַנג ביים טויער, כדי אַראַפּצונעמען פאַר איר דאָס חסידישע היטעלע, אַזוי האָט ער אויך די גאַנצע צייט געזוכט די שוועגערין זיינע צו טרעפן, צו זיין נאָענט צו איר. אָבער קיינער האָט וועגן דעם נישט גערעדט.

— ווירקלעך, אַן אנגענעמע איבערראַשונג, — האָט דינהלע געזאָגט אַ שעמעוודיקע, פּילנדיק אין אירע באַקן, ווי זיי באַגיסן זיך מיט רויט-קייט, — אַבי די מאַמע האָט געזאָרגט, וואָס מיר זענען אליין. אין דער פרעמדער שטאָט, דער שיינער און רואיקער, איז ער גאָר-נישט אָפּגעטראַטן מער פון דינהלען, ווי אַ שאַטן איר נאַכגעאַנגען. וואו זי האָט זיך נישט גערירט, איז ער אויסגעוואקסן אַ ברייטער, אַן עלעגאַנט-טער, אַ פריילעכער, און געצויגן פאַר איר נידעריק דעם צילינדער.

דינהלע האָט זיך געהאַלטן ביי דער מוטער, מורא געהאַט צו בלייבן מיט אים. אָבער די מוטער האָט אַלץ געטאָן, כדי זיי איבערצולאָזן אליין. מער נאָך ווי אין גליק פון איר טאַכטער, האָט זי געדענקט אין איר שנאה צום איידעם, וואָס האָט זי אַזוי מיאוס אַרויסגעשטויסן פון אייגענעם גליק און וואוילשטאַנד. מיט ווייבערישער שנאה האָט זי געזוכט נקמה אין שמחה מאַרן.

— דיאַנאַ, — האָט זי איר טאַכטער גערופן, — פאַר זיך דורך מיט יאַקובן, וועסט זיך אויפהייטערן אַביסעלע. איך וועל דאָ הערן די מוזיק אין פאַרק.

אין די געדיכטע פאַרקן, ביים שיין פון דער מילכיקער לבנה, וואָס ליגט אויסגעאַסן אויף די שטילע פעלדער, האָבן זיי זיך ביי די הענט געהאַלטן און געשוויגן.

— ניין, יעקב, — האָט דינהלע געזאָגט יעדער מאָל, ווען איר שוואַך-
גער האָט געוואָלט צולייגן זיינע רויטע פליישיקע ליפן צו איר מויל, —
ניין.

יאַקוב האָט גענומען איר האַנט און אַרום זיין האַלדז פאַרלייגט.
— נו, זיך אַזוי, ווי אַמאָל, ווען מיר זענען קינדער געווען, — האָט
ער געבעטן, — געדענקסט, דינהלע?

— איך געדענק, — האָט זי געזאָגט שטיל און געפילט ווי איר האַרץ
צעגיט פון גליק. באַלד האָט זי געטריבן אַהיים. זי האָט מורא געהאַט
פאַר גאַט, פאַר די קינדער, און מער פון אַלץ פאַר איר אייגן בלוט, דעם
פאַרגליווערטן און איינגעשטילטן, וואָס האָט גענומען רופן און דערוואַכן.
זי איז אַ דערשראָקענע געלאַפן אַהיים צו דער מוטער.

קאַפּיטל צוועלף

איבער דער גרויסער רוסישער ערד, פון דער דייטשער גרענעץ ביז
דער ווייסל אין מערב ביז דער יאַפּאַנישער גרענעץ ביים אַמור אין ווייטן
מזרח, זענען די מענער פון איין און צוואַנציק ביז אין די פּערציקער יאָרן
אַריין אַוועקגענומען געוואָרן פון דער ערד, פאַבריקן און ווערקשטאַטן און
געשטעלט געוואָרן אונטערן ביקס. איבער אַלע מויערן און ווענט, דאַרפישע
פלויען און שטאַטישע צוימען זענען גרויסע באַפעלן געהאַנגען, פאַפּירן מיט
דעם צוויי־קעפּיקן אַדלער, אין וועלכע דער צאַר, דער זעלבסט־הערשער פון
רוסלאַנד, דער קעניג פון פּוילן און גרויס־פּירשט פון פינלאַנד, ניקאָלאַי
דער צווייטער, האָט מיט גאַטס חסד גערופן די אונטערטאַנער זיינע צו
פאַרטיידיקן מיט לייב און לעבן די הייליקע רוסישע ערד, דעם גלויבן און
דעם געזאַלבטן הערשער פאַר די געצנדינערישע פּיינט פון אַזיאַטישן יאַפּאַן
וואָס ווילן פון דער גרויסער אימפעריע שטיקער אין ווייטן מזרח אַפּרייסן.
ווער עס וועט זיך נישט צושטעלן צו דער צייט, האָט דער אַלערהעכסטער באַ-
פעל געשריבן, וועט געשטעלט ווערן אונטער קריגס־געריכט.

לעבן די גרויסע קייסערלעכע באַפעלן זענען אין די פינצטערע נעכט
קליינע, שלעכט־געדרוקטע אויפרופן אויסגעהאַנגן געוואָרן, אונטערגעשריבן
פון רעוואָלוציאַנערע פאַרטייען, וואָס האָבן די פּויערים און אַרבעטער גערופן,
נישט צו פאַלגן די רופן פון זייערע הערשער, זייערע קלאַסן־פּיינט, און
נישט צו גיין אין קריג, וואָס איז אַרויסגעקומען צווישן דעם יאַפּאַנישן אוי-
רוסישן קאַפּיטאַל.

וואָס מער די פּאָליציי און אַגענטן האָבן די שלעכט־געדרוקטע פאַפּירן
געריסן און זייערע פאַרשפּרייטער געכאַפט, אַלץ מער זענען די אויפרופן
פאַרשפּרייט געוואָרן. די מענטשן האָבן זיך געזאַמלט אַרום זיי, געלייענט.
צווישן די רעקרוטן און אויך אַפילו צווישן די רעזערוויסטן האָבן די שלעכט־

גערדוקטע אויפרופן בונטן ארויסגערופן. זיי זענען אין די פארבייפארנדיקע שטעט, וואָס פירן צום ווייטן פראַנט, די מאַנאַפּאָל באַפּאָל, דעם בראַנפן צעראַבירט, די באַגלייטער זייערע געשלאַגן און זיך טיילמאַל צעלאַפּן. אין פּוילן און אין ליטע, אין ווייס־רוסלאַנד און אין די באַלטישע געגנטן האָבן די רעוואָלוציאַנערע קרייזלעך די סאַלדאַטן אַגיטירט, רעדנער צו זיי אַרויסגעשיקט. די רוסישע פּאָליציי האָט דעריבער אירע אַגענטן אַנטקעגנ־געשטעלט, שלעכטס אַנגערעדט קעגן די יידן, וואָס זענען די שונאים פון גאָט און פּאַטערלאַנד, און די באַוואַפנטע פּויערים קעגן די יידישע קרעמער אַנגעהעצט, צו רויבן זיי און שלאַגן. די פּויערים האָבן אנשטאַט די מאַ־נאַפּאָל, די יידישע קראַמען גערויבט, אַנשטאַט די פּאָליציי און זייערע באַ־גלייטערס — יידן מיט זייערע ווייבער און קינדער געשלאַגן און געממיתט. די זעלנערשע פּויער און די גלחישע ברכות האָבן פּאַרטויבט די געוויינען פון די פּאַרבלעבענע סאַלדאַטישע ווייבער, די געשרייען פון די געשלאַגענע יידן. אין די שטעטישע אַרבעטער־פּערטלען האָט געברענט אַ פייער פון צאַרן, האָס און רעוואָלוציע. שטרייקן זענען כּסדר אַנגעגאַנגען. אַלע באַנען און שיפן, געפּאַקטע מיט מענטשן, פּערד און געווער, האָבן גע־צויגן אין ווייטן רוסלאַנד, טיף, אַזש ביזן טייך אַמור.

אויף די וועגן צוריק, פון רוסלאַנד קיין פּוילן, צו דער אויפגערודער־טער פּאַבריק־שטאַט לאַדזש, וואָס איז ביי דעם גאַנצן ריזיקן מהלך פּאַרקניפט און געבונדן מיט דעם ווייטן מזרח, זענען צוויי מענטשן געלאַפּן, האָבן געיאָגט, געטריבן, כדי וואָס גיכער אַנצוקומען אין דער פּאַרוויכערטער שטאַט.

אַליין אין אַ קופּע אין אַ וואַגאַן ערשטער קלאַס עקספרעס־צוג איז געפּאַרן מאַקס אַשכּנזי, דער פּאַרשטייער פון דער אַקציע־געזעלשאַפט הונצער־מאַנופּאַקטור אין לאַדזש. אין אַן ענגלישן, ברייט־געקעסטלטן ריזיע־קאַ־סטיום, עס זאָל אים מאַכן ברייטער און אַנזעעוודיקער, ווי עס פּאַסט פּאַר זיין שטאַנד, מיט אַ ציגאַר אין מויל, מיט אַ סך לעדערנע ריזיע־טאַשן, פּלעדן, מיט אַ סויבעלנעם ברייטן פּעלץ און קאַראַקולענעם הויכן הוט, מיט פּולע טאַשן געלטער, וועקסלען, פּאַפּירן, אַפּמאַכן, איז ער געזעסן אויף דער ברייטער פּליושענער באַנק און אַרויסגעקוקט אויף די טיפע שנייען, פּאַר־שאַטענע פּויערישע הייזלעך, פּאַרווייסטע וועלדער, פּעלדער, טעלעגראַפּן־סל־פּעס און צעבראַכענע פּלויטן, וואָס האָבן זיך געצויגן טאַג־איין, טאַג־אויס, גאַר אַן אַ סוף. די באַן האָט זיך פּאַרשפּעטיקט, געסאַפּעט שווער איבער די פּאַרשאַטענע ליניעס, און מאַקס אַשכּנזי איז געווען אומרואיק.

— ווען וועלן מיר זיין אויפן אַרט? — האָט ער צום וויפּלטסטן מאַל געפּרעגט ביים קאַנדוקטאָר.

— שווער צו זאַגן, באַרין, — האָט דער קאַנדוקטאָר זיך פּאַרענט־

פּערט. — דער שניי פּאַרשיט אַלץ מער און מער.

די מלחמה האָט אים געטראַפּן אין וועג, מאַקס אַשכּנזי, אין ווייטן

רוסלאַנד. פון לאַדזש האָט ער זייער אומרויאקע טעלעגראַמעס יעדן טאָג געקריגן. דער גאַנצער ווייטער מזרח, אין וועלכן לאַדזש האָט אַ פאַרמעגן געהאַט שטעקן אַ וועלט מיט סחורות און קונים, איז צוליב דעם קריג געווען אַפגעשניטן. די באַנען זענען געווען פאַרנומען בלויז מיט מיליטער. וואָ-יאַזשאַרן זענען צוריק געלאָפן, ווי מייז פון אַ ברענענדיקער שיף, אָן געלט, אָן באַשטעלונגען. פאַבריקן האָבן זיך אַפגעשטעלט, פראַטעסטן זענען גע-פלוּיגן, באַנקראַטן האָבן געהאַלט. לאַדזש איז געווען צעטומלט. נישט געוואוסט, וואָס מיט איר טוט זיך. די באַראַנען הונצע זענען, ווי שטענדיק, אינדערהיים נישט געווען; זיי האָבן זיך געוואַרעמט אין קאַלטן יאַנואַר אויף דער ריוויערע און געשיקט טעלעגראַמעס וועגן נייע געלטער, וואָס מען זאָל זיי אַרויסשיקן צו די פריערדיקע, וואָס זיי האָבן פאַרשפילט אויף דער רו-לעטקע, קאַרטן און לויף-פערד. פון דער פאַבריק האָט מען געשטורעמט מאַקס אַשכנזי, ער זאָל קומען וואָס גיכער אַהיים.

ער איז שוין זינט אַ צייט געווען דער הויפּט-דירעקטאָר פון דער פאַב-ריק, מאַקס אַשכנזי. דער הויפּט-דירעקטאָר אַלברעכט האָט לאַנג נישט אָנג-האַרץ-אַטאַקעס, און אין איינעם אָן אַוונט, ווען דער דינער מעלכיאָר האָט אים אַ נייע יונגע שפולערקע פון דער פאַבריק געבראַכט, זי זאָל אים די שטובן אויפרימען, איז ער ביים ערשטן געראַנגל מיט איר פון די פיס גע-פאַלן, אויף דער ערד אויפן טעפּיך זיך אויסגעצויגן און מער זיך נישט אויפגעהויבן.

די פאַבריק האָט אים אַ גרויסע לוויה געמאַכט, די פאַסטאַרן האָבן מיט טרערן-אַנגעזאפטע שטימען הספדים וועגן זיין שיין און פליכטפול לעבן גערעדט. מאַקס אַשכנזי האָט אַ גרויסן קראַנץ פון ווייסע רויזן אויף זיין קבר געלייגט. באַלד צומאַרגנס האָט ער איבערגענומען זיין אָרט אין גרויסן דירעקטאָרישן קאַבינעט. דער דינער מעלכיאָר, וואָס האָט אים געדענקט נאָך פון די צייטן, ווען ער האָט אַ לאַנגע קאַפּאַטע געטראָגן, האָט גלייך זיך פאַר אים אויסגעצויגן ווי אַ סטרובע און פונקט ווי פאַר דעם פריערדיקן דירעקטאָר געדויערט ביי יעדן וואָרט:

— יאָ וואָהל, הער הויפּט-דירעקטאָר!

אויך אַלברעכטס קאַרעטע איז איבערגעגאַנגען צו מאַקס אַשכנזי. ביידע, סיי דער דינער מעלכיאָר סיי דער קוטשער פון דער קאַרעטע, זענען נישט געווען שטאַרק צופרידן פון דעם נייעם באַלעבאַס זייערן. מעל-כיאָר האָט אַפילו זייער געשיקט פרובירט אים אַריינזאָרפן אַ וואָרט וועגן די פאַבריק-שפולערקעס, וואָס פלעגן קומען צום גאַטזעליקן הער אַלברעכט אויפרימען, און ער האָט געוואָלט וויסן, צי אויך דער הער הויפּט-דירעקטאָר ווינטשט, ער זאָל אים אין פאַרשטאַרבענעם דירעקטאָרס וואוינונג ברענגען די שפולערקעס, זייער נעטע מעדעלס...

מאַקס אַשכנזי האָט דעם דינער אָפגעמאַסטן אַ לאַנגע ווילע מיט אַ
שאַרפן בליק און אים משלח געווען.
— קיין שפור, — האָט ער געזאָגט, — די שפולערקעס דאַרפן זיין אין
פאַבריק...

מעלכיאַר האָט אַרויסגעדונערט :

— יא וואָהל, הער הויפט־דירעקטאָר !

אַבער ביזו איז ער געווען.

— זאָ איין שוויין־יודע, — האָט ער זיך געקלאָגט פאַרן קוטשער.

— איין זאָו־הונד, — האָט דער קוטשער געענטפערט, — קיין לייטישן

טרינק־געלט איז מער פאַר די אויגן נישט צו זען...

אַבער דאָס איז בלויז געווען צווישן זיך. אין די אויגן האָבן זיי אים

כבוד אָפגעגעבן, פונקט ווי דעם פריערדיקן דירעקטאָר.

פונקט אזוי האָבן וועגן אים גערעדט מיט צאָרן אַלע איבעריקע דייטשן

אין פאַבריק, די אַלע בלאַנד־האַריקע, בלוי־אויגיקע און דיק־לייביקע בוכ־

האַלטערס, אינזשינערן און אָנגעשטעלטע, נאָר אין די אויגן זענען זיי גע־

שטאַנען פאַר אים מיט דער גאַנצער אונטערטעניקייט, וואָס נאָר דייטשן

האָבן פאַר זייער אויבער־הער.

— יא וואָהל, הערר האָפט־דירעקטאָר ! — האָבן זיי געדונערט פאַר אים

אויף יעדן באַפעל, אויסציענדיק זיך ווי די סטרונעס.

ער האָט די פאַבריק גלייך אַריינגענומען אין די הענט אַריין, מאַקס

אַשכנזי, אַ פרעמדער, אַ קליינגעוויקסיקער, אַ באַוועגלעכער און אַ נער־

וועזער, מיט אַ שלעכטן דייטש און מיט אַ גמרא־ניגון אין טאָן, אַ צעטראַ־

גענער, מיט חסידישע געוואוינהייטן צו צופן זיך ביים קיך, כאַטש ער האָט

קיין באַרד נישט געהאַט, צו נעמען מענטשן ביי אַ קנעפל אין רעדן, צו

טראַגן דעם קראַוואַט שטענדיק פאַררוקט אין אַ זייט און נישט איינצוזיצן

אויף אַן אַרט, האָט ער פונדעסטוועגן זייער געשיקט אַריינגענומען אין די

הענט אַריין אַט די אַלע הויכגעוויקסיקע פעט־לייביקע, גלייך־פאַרקעמטע, קאָ־

רעקטע און פינקטלעך־גלייכגעזעצטע דייטשן. ער האָט וועגן אַלעם געוואוסט,

אַלץ געהאַט אויפן קאָפּ, געקענט יעדער ווינקל אין פאַבריק, יעדער מאַשין

געביידע, אַלץ, וואָס ווערט געטאָן. געמאַכט און געבויט. אין דער פריערדיקער

געמיטלעכער פאַרשלאַפנקייט, וואָס דער שווערער אַלברעכט האָט אַריינגע־

געפירט, האָט מאַקס אַשכנזי אַריינגעטראַגן אימפעט, ברען, די מענטשן זע־

נען געווען ביין, אויפגעבראַכט אויף דעם פרעמדנס יאָגן און טרייבן ; אַבער

קעגנשטעלן זיך האָבן זיי נישט געקאנט. איין שרייפל האָט גענומען טרייבן

דאָס צווייטע. דאָס גאַנצע אומרואיקייט זיינס, דאָס שטענדיקע לויפן, טרייבן,

יאָגן, נישט איינרוען אויף קיין אַרט, האָט ווי אַ מאַטאָר געטריבן פון דירעק־

טאַרישן קאַבינעט אַרויס צו אַלע ווינקעלעך פון דער גרויסער פאַבריק,

באַוועגט מיט אַלע מאַשינען, מענטשן, ווי מיט מאַריאַנעטקעס אויף אַן

אַנגעדרייטער דראַט.

אין מיטן גאַנצן טומל און גערודער פלעגט ער נאָך געפינען צייט אַרײַן
בערצוכאַפּן זיך אויך קיין רוסלאַנד און גרויסע געשעפטן מאַכן. די פּאַבריק
איז געגאַנגען, ווי ער האָט זי פּריער אָנגעדרייט. אַין די ווייטסטע ערטער,
וואו ער איז געווען, האָט ער געוואוסט וועגן אַלץ, וואָס אין פּאַבריק טוט
זיך, כּסדר געקריגן טעלעגראַמעס און געשיקט טעלעגראַמעס וואָס צו טאָן.
איצט, ווען דער קריג איז אויסגעבראַכן אין ווייטן מזרח, האָט ער אַ סך
טעלעגראַמעס געקריגן. אין שטאָט איז געווען אַ בהלה. די באַראַנען זענען, ווי
שטענדיק, נישט געווען אינדערהיים, און די מענטשן זענען געווען פּאַרלירן
און צעמישט. זיי האָבן נישט געוואוסט וואו איין און וואו אויס. און מאַקס
אַשכנזי איז געזעסן אומרואַיק אין זיין קופּע, די ברייטע פּליושענע באַנק
איז אים געווען צו־קליין.

ער האָט געהאַט אַן אידעע אין קאַפּ, אַ גרויסע אידעע. גראַד ווען
לאַדזש שטעלט זיך אָפּ איצט, פּאַרלירט דעם מאַרק, האָט ער געוואלט מאַכן
געלט, אַ סך געלט. שוין אין וועג האָט ער אָנגעשמעקט, אַז ביי איבערגיין
אויף מיליטערישע סחורות, קאָן מען איצט מאַכן אַ פּאַרמעגן. זיי זענען
זייער גוטע קונים, די מיליטער־אינטענדאַנטסטוועס, זיי האָבן אַליין ליב צו
פּאַרדינען און צו געבן צו פּאַרדינען. אמת, אַז זיין פּאַבריק אַרבעט אַנדערע
סחורות; אָבער דאָס איז גאַרנישט, מען קאָן לייכט איבערגיין צו מיליטערישע
סחורות. מען דאַרף עס נאָר פּאַרכאַפּן צו דער צייט, אידער אַנדערע וועלן
פּאַלן אויפן שכל. איבערהויפּט האָט ער מורא געהאַט פאַר פּלידערבויען.
איינמאַל האָט שוין דער פּלידערבויען געוויזן, וואָס ער קען, דעמאָלט מיט
דעם גובערנאַטאָר און די פּלעצער. אַ פּאַרמעגן האָט ער דעמאָלט געמאַכט.
איצט טאָר מען נישט לאָזן זיך נאָכאַמאַל אַזוי אונטערפירן. מען דאַרף
פּאַרכאַפּן די געשיכטע באַצייטנס. דער עיקר גלייך צוקומען צום פּסוק,
אַנכאַפּן דעם הויפּט פון דער אינטענדאַנטסטווע, געבן אים אַפּצולעקן אַ בייך,
און אַליין אַפּלעקן אַ בייך.

שיין וועט דאָס זיין — ווען אַלע פּאַבריקן וועלן שטיין, וועט מען ביי
אים אַרבעטן בייטאָג און ביינאַכט, עס וועט זיך רירן!

בלויז פון דעם געדאַנק האָט מאַקס אַשכנזי גענומען זיך רירן אויף
דעם אָרט, אונטערהעצקען זיך, ווי די פּאַבריק זיינע, וואָס וועט זיך רירן
אין דער אַרומיקער שטילער לאַדזשער פּוסטקייט. דאָס פייפן פון לאַקאַמאַטיוו
האַט אים דערמאַנט אין פייפן פון זיינע קוימענס.

גלייך פון דער באַן, ווי נאָר די קאַרעטע איז אים געקומען אָפּנעמען,
איז ער צו דער פּאַבריק פּאַרפאַרן. ער האָט זיך נישט פּאַרהאַלטן אין שטוב,
אַפילו קיין באַד נישט גענומען נאָך דער לאַנגער רייזע. ער האָט נישט גע-
האַט קיין צייט דערצו. יעדע מינוט האָט געברענט. בסוד־סודות, מיט גרויס
ברען און בהלה, האָט ער גענומען ציען פעדעם, אַרומשמעקן, אויסטאַפּן
אַלע וועגן און אונטערוועגן, וואָס פירן צו דעם הויפּט פון דער אינטענדאַנט-
סטווע, ער האָט איצט נויטיק באַדאַרפט האָבן די באַראַנען זיינע. דעם

וועג צו די העכערע פענצטער האָבן געהאַט זיי, די מיוחסים און אַריסטאָ-קראַטן, נישט ער. ער האָט דאָס געוואוסט. וואָס-וואָס, נאָר צו די הויכע פענצטער גרייכט ער נישט, כאָטש דער שוסטער מאַכט אים אַלץ העכער די קנאַפּלס און אין לאַדוש זאָגט מען, אָו ער האָט מער אין די הענט די הונ-צעס, ווי די הונצעס אים. אָבער זיי זענען נישט געווען אינדערהיים, די באַ-ראָנען, זיי זענען געזעסן אין אויסלאַנד, ווי תמיד. און ער האָט זיך אַליין גענומען צו דער אַרבעט. פאַרקערט, דאָס וואָס ער וועט אַליין דורכפירן, אָן זייער הילף, האָט אים נאָך מער לוסט צוגעגעבן.

אויך פאַר אים איז עס געווען בעסער. אמת, ער האָט אַליין דעם וועג צום קאָמענדאַנט פון פעסטונג נישט געהאַט, יענער איז געווען דערוויל אַ צו-גרויסער העכט פאַר אים, אָבער מאַקס אשכנזי האָט שוין געוואוסט, אָו פונקט ווי ביי אים אין פאַבריק, אַזוי אומעטום, ווערן די עלטסטע געפירט פון די נידעריקערע פון זיך; ער האָט געוואוסט, אָו מיט גאַלד קען מען ביי די רוסן שטענדיק מאַכן, אַפילו ביי די העכסטע אַליין.

און ער האָט זיך שטילערהייט אַריינגעכאַפט קיין וואַרשע און גענומען שפּינען אַ וועג. שוין אין ערשטן טאָג האָט ער געפונען דורך אַ מעקלער אַ וועג צו אַן אַפערטע-זינגעריק, וואָס איז אַ געליבטע פון אַן אַדיטאַנט אין דער פעסטונג. מיט אַ בריליאַנטל אין אַ שיינ אַטלעסן שאַכטעלע און מיט אַ בוקעט בלומען, צו-גרויסע און צו-שרייענדיקע, ווי נאָר אַן עס-האַרץ אין אַזעלכע זאַכן צעלאָזט זיך, איז ער אַוועקגעפאַרן צו דער היפש-בלאַנדער און היפש-דיקער גויע, וואָס איז געווען אַרומגערינגלט מיט הינט, קעץ, פייגל און פאַרשטויבטע קרענץ פון טעאַטער-פאַרערע. נודיענדיק זיך ביז חלשות סיי פון די אייגענע קאַמפּלימענטן, וואָס ער האָט דער דיקער אַקטריסע געמאַכט פאַר איר זינגען, וואָס ער האָט קיינמאַל נישט געהערט, סיי פון די זיסע ראַמאַנטישע באַרימערײען און שאַקאַלאַדע, וואָס די דאַמע האָט אים אַנגעפאַקט אין איר בינע-ענלעכן בודואַר, איז ער פונדעסטוועגן מיט גרויס עקשנות אויסגעזעסן זיין צייט, אַנגעטאַן דער אַקטריסע דאָס בריליאַנטענע רינגל אויף איינעם פון די דיקע פינגער, וואָס האָבן שוין באַלד קיין אַרט מער נישט געהאַט פון אַזויפיל פינגערלעך.

— זאָל דאָס זיין אַן אויסדרוק פאַר מיין פאַרערונג פון אייער גרויסער קונסט, — האָט ער געזאָגט אין אַ גרייזיקן פויליש, — עס וועט זיין פאַר מיר דאָס גרעסטע גליק נאָכאַמאַל צו פאַרברענגען אין אייער געטלעכער געזעלשאַפט.

— איך בין טיף גערירט, — האָט די דיקע בלאַנדע אַקטריסע געזאָגט מיט דעם פאַרפירערשסטן שמייכל, וואָס נאָר זי האָט אין טעאַטער באַנוצט. — איך וועל זיין גליקלעך צו זען דעם הער דירעקטאָר אין מיין באַשיידענער וואוינונג אין דער געזעלשאַפט פון מיינע נאָענטע פריינט.

דורך אַט דער היפש-בלאַנדער און היפש-פעטער דאַמע איז ער אַריין-געצויגן געוואָרן אין זייער אַ מאַדנער געזעלשאַפט, צווישן אַפיצירן, אַדי-ו-

טאנטן, גרויסע פארערער פון דער אקטריסעס קונסט, נאך מער פון קארטן, שאמפאניער, פריילעכע רעסטאראנען, קאבארעטן און געלט. א נישטערער, פול מיט עקל צו שיכרות און הולטייסטווע, האט ער עטלעכע טעג צייט ארומגעהוליעט מיט די צעלאזענע נייע פריינט זיינע, וואס האבן אין שיכרות געבראכן שפיגלען און געכאפט זיך צו די רעוואלווערן. אבער זיינס האט ער דורכגעשלאגן; ער איז צוגעקומען צום קאמענדאנט אליין, זיין געלט האט פאר אים אלע טירן געעפנט.

צוריק קיין לאדזש איז ער געפארן מיט אן עקל אין מויל און א רויש אין קאפ. די הוליאנקעס זענען אים אין די ביינער געלעגן. אבער איז קעשענע האט ער געפירט א באשטעלונג פון מיליטערישע סחורות, פון וואס מען וועט גיין אין גאלד.

אין גאנצן גרויסן, פוסטן לאדזש, האט הונצעס פאבריק געארבעט אויף דער גאנצער פארע. בייטאג און ביינאכט האט מען געארבעט, די קוימענס האבן אין דער שטילער שטאט געפייפט מיט גרויס חוצפה, די ציגל-רויטע פאבריק-ווענט האבן געציטערט פון פיבערדיקן יאגן.

ווידער איז ער געווען אויף די ליפן פון גאנץ לאדזש, ווידער האט מען אים נאכגעקוקט אויף די שלעכט-געפלאסטערטע גאסן, ווען ער איז גע-פארן א פארטראכטער און פארטאענער אין אלברעכטס קארעטע, וואס ער האט געירשנט.

— פייער און פלאם, — האבן יידן גערעדט, — פון שניי גאמעלקעס מאכט עס.

— ער האט געפאקט דאס אמתע מלחמהלע, — האט מען גערעדט מיט קנאה, — א טייער גאלדן מלחמהלע...

ער האט די באראנען זיינע קיין געלט נישט געקארגט איצט. ער האט זיי געשיקט מער נאך וויפל זיי האבן אליין געוואלט. ער אליין האט פאר זיינע ריזיקע פארדינסטן געקויפט אקציעס פון דער פאבריק. ער האט זיי געזאמלט, די אקציעס זיינע, טאג נאך טאג. איבערהויפט אין די טעג, ווען זיי זענען נידעריק געשטאנען, אין די מלחמה-טעג.

דורך וועגן און אומוועגן, מיט שליטנס און באנען, צופוס און באהאלטן אונטער שטרוי און וואגנס, איז געלאפן פון ווייטן סיביר דער אנדערער לאדזשער איינוואוינער, דער פארשיקטער ניסן אייבעשיץ פון באלוט, ר' נאסקע מורה-הוראהס זון, פול מיט אומגעדולד און איילעניש צו זיין שטאט אין פוילן.

אויך אים האט מען גערופן פון לאדזש. מער ווי אין אנדערע שטעט, איז אין פאבריק-שטאט געווען אומרואיק. די ארבעטער אין די פאבריקן האבן אפט געשטרייקט. דעמאנסטראציעס האבן זיך געלאזט אויף די גאסן. דערצו נאך איז צוליב דעם קריג אפגעשטעלט געווארן די ארבעט. די ארבע-טער זענען געווען צערייצט, פארביטערט, און עס איז געווען א גוטע צייט

פאַר אַגיטאַציע און אויפקלערונג. די קליינע רעוואָלוציאָנערע קערנדלעך, וואָס ניסן מיט טוביהן האָבן אין דער רויכערנדיקער שטאַט פאַרשפּרייט, זענען שטאַרק אויסגעוואַקסן, ניין, דער דורכפאַל פון די מאַי-טעג, וואָס האָבן זיך אַזוי מיאוס פאַרענדיקט, האָט נישט אָנגעשראַקן אויף אייביק די לאַדזשער אַרבעטער, ווי מען האָט דעמאָלט געמיינט. זיי האָבן איצט אַפטע דעמאָנט-סטראַציעס געמאַכט, רעוואָלוציאָנערע לידער געזונגען, געבונטעוועט זיך קעגן די פאַבריקאַנטן און דער פּאָליציי. און טוביה מיט זיינע חברים האָבן פאַרשטעלטע היימישע בריוו איינעם נאָכן צווייטן געשיקט, פון וועלכע ניסן האָט פאַרשטאַנען, אַז ער דאַרף לויפן, אויך געלט האָט מען אים געשיקט אויף הוצאות.

כאָטש ניסן האָט נאָך געהאַט נישט קיין סך אויסצוזיצן ביז דעם טערמין, איז ער געלאָפן פאַר דער צייט.

אים איז מיאוס געוואָרן אויף דער פאַרשיקונג. וואָס צו טאָן איז נישט געווען אין דעם פאַרוואַרפענעם העק. גאַנצע טעג האָט מען געפטרט אויף דיסקוסיעס און רייסערייען מיט די אַנדערע פאַרשיקטע. עס זענען דאַרט געווען פאַרעלטערטע נאַראַדניקעס, פּוילישע פעפּעסאַוועס, אַלטע פּוילישע פּאַוסטאַנצעס, סאַציאַל-דעמאָקראַטן, עסערן, בונדיסטן, אַנאַרכיסטן. אַלע האָבן זיי זיך געגריזשעט, געפרעסן, באַקעמפט, אויסגעלאַכט. צווישן יעדער פאַרטיי באַזונדער האָט מען זיך ווידער געטיילט אויף פּראַקציעס, אויף אַפּגעריסענע און אַפּגעשפּאַלטענע. פאַרוואַרפענע, עלנטע, אַפּגעריסענע פון אַלעמען און אַלץ, האָבן זיך די מענטשן דאָ געפרעסן, געקראַכן זיך אין דער לעבער, פיינט געהאַט זיך, אַרומגעריסן זיך, און דאָך געקלעפט צו זיך. פון יעדער נייער פאַרטייע פאַרשיקטע האָט מען זיך דערוואוסט אין ווייטן העק, אין סיביר, פון די נייע פאַרטייען און פאַרטייעלעך, פּראַקציעס און גרופּעס, וואָס האָבן זיך אין לאַנד געוויזן, פון אַלע זייערע פּראַגראַמען און פּראַגראַמעלעך.

גלייך מיט אַלע אַנדערע, האָט ניסן געשאַרפט די צונג, געשליפן דעם מוח. אַ געוועזענער בית-המדרש-בחור, האָט ער גוט זיך אויסגעקענט אין דער דיאַלעקטיק. ער האָט געקענט אַלץ פון דער נייער תורה פון אויס-ווייניק, ווי זיין פּאַטער האָט געקענט די אַלטע תורה פון אויסווייניק. ער האָט שטענדיק געהאַט גרייט אין קאַפּ אַ ציטאַט פון די טעאָרעטיקער פון סאַציאַליזם, צו צעשלאַגן אַ קעגנער, וואָס נויגט אָפּ פון דער גרונט-לערע, מיט אַן אייערנער לאַגיק, מיט אַ סך בקיאות און וויסן, האָט ער אַ תל געמאַכט פון אַלע, וואָס האָבן געוואָלט אַפּקערן פון מאַרקסיזם, אויס-פשטלען אייגענע סברות און המצאות.

— גלייך, גלייך, אַן דריידלעך, — האָט ער געזאָגט צו די דרייער און פשטל-זאָגער, פונקט ווי זיין פּאַטער פלעגט זאָגן צו די חסידישע עילויים, וואָס האָבן אים מיט פשטלעך געוואָלט פאַרדרייען, אַראַפּגיין פון דער תורה.

א שוואַרץ־אויגיקער, א ברויך־הויטיקער, מיט א קליין שוואַרץ בערדל און געקרייזלטע באַקן־בערד, וואָס האָבן אָנגענומען דעם אויסזען פון פּיאָות, מיט אַן אַלטער טבע פון בית־המדרש צו דרייען מיט דעם גראָבן פינגער ביי פירן אַ דיסקוסיע, איז ער אינגאַנצן ענלעך געווען אויף זיין פּאָטער ר' נאַסקע, ווען ער פלעגט לערנען אויפן באַלוט מיט די בחורים. אויך קאָמענטאַרן צו זיינע ביכער האָט ער געשריבן, ווי דער פּאָטער זיינער צו די ספרים, אויף אַלע ברעגן האָט ער די ביכער פאַרשריבן. זייער געשיקט, מיט אַ טיפער לאַגיק, האָט ער צעשלאָגן די אַלע אָפּנויגער פון מאַרקסיזם, נישט נאָר די עסערן, נאָר אויך די פּעפּעסאָווצעס און אַלערליי פּראַקציעס פון די מאַרקסיסטישע פּאַרטייען, וואָס האָבן מיט פּשטלעך און נאַציאָנאַלע פּראָ־גראַמען אָפּגענויגט פון דעם אמתן מאַרקסיזם, פאַרטונקלט אים. פונקט ווי אַ פרומער ייד, אַ מתנגד, וואָס דערלאָזט נישט אַנרירן די תורה, וואָס איז אייביק, וואָס לאָזט נישט אַריינטייטשן אין איר קיין פּשטלעך פאַרן אייגענעם נוצן, אַזוי אויך האָט ניסן נישט געקאָנט פאַרטראַגן, ווען מען האָט פאַר־טונקלט זיין מאַרקסיזם, וואָס איז אייביק, מיט אַלערליי פּרעמדע סברות.

זיי האָבן אים נישט ליב געהאַט, די גויאישע פאַרשיקטע. זיי האָבן נישט פאַרמאָגט סיי זיין שאַרפע לאַגיק, סיי זיין עכטיידישן אויסזען, סיי זיין שטענדיקן זיצן און לערנען, נישט מען האָט געקאָנט גיין מיט אים אויף יאָגד אין די טיפע וועלדער, נישט מען האָט געקאָנט מיט אים אויסטרינקען. ער האָט אין די אַלע זאַכן קיין הנאה נישט געפילט. בלויז אין די ביכער האָט ער געפילט אַ טעם. ער האָט זיי געשלונגען בייטאָג און ביינאַכט.

דער איינציקער, וואָס האָט זיך געהאַלטן מיט אים נאָענט, איז געווען דער סאַציאַל־דעמאָקראַט שטשינסקי. כאַטש אַ פּאַליאַק, אַ געוועזענער שיי־לער פון אַ גלחישער קאָנסיסטאַריע, האָט ער, פונקט ווי ניסן, געזוברעוועט טאָג און נאַכט אין די מאַרקסיסטישע ביכער און פיינט געהאַט אַלע, איבער־הויפט די פּעפּעסאָווצעס, וואָס האָבן אין ריינעם מאַרקסיזם געוואַלט אַריינ־ברענגען נאַציאָנאַליסטישע אָפּנויגונגען. אויך ער האָט נישט מיטגעאַהאַלטן מיט זיינע, נישט געאַנגען אויף יאָגד, נישט געטרונקען, געלעבט אַ לעבן פון אַ נזיר. אַפילו זיין בלאַנד גויאיש בערדל האָט אָנגעהויבן אויסזען ווי דאָס בערדל פון אַ ייד אַ למדן, וואָס איז פאַרטאָן אין תורה. אים איז גאָר־נישט מיאוס געוואָרן צו לערנען מיט ניסנען צוזאַמען די אייגענע מאַרקסיס־טישע ביכער. נאָר פון דער גלחישער שול, פון די לערער די יעזואיטן, האָט ער די יעזואיטישע תורה מיטגעבראַכט, אַז דער ציל הייליקט דאָס מיטל. פאַר דעם ציל, פאַר דער אויסלייונג פון פּראַלעטאַריאַט, האָט ער געהאַלטן, זענען אַלע מיטלען כשר. זיין מויל פלעגט זיך אויסקרימען, ווען ער פלעגט רעדן וועגן די שונאים פון פּראַלעטאַריאַט. ער האָט געגלויבט אין די אייזערנע געזעצן פון דער קאַפיטאַליסטישער צעפּאַלונג. אָבער ער האָט נישט געהאַט קיין צייט צו וואַרטן ביז דער בלאַטער וועט פּלאַצן. ער האָט אים געוואַלט באַצייטנס אויפשניידן, אויפרייסן. אַן דעם וויסן פון

דער פּאַרטיי האָט ער טאַקע גענומען זיך צו טערעך אין לאַדזש. נאָך דעם טערמין אין טורמע איז ער געווען פאַרשיקט אין סיביר.

— אַפּרוימען, אַפּרוימען, — האָט ער שטענדיק גערעדט צו ניסנען אויף זיינע שפּאַצירן.

אַט מיט דעם שטשינסקין איז ניסן געלאָפּן איצט פון סיביר צו דער פּאַבריק־שטאַט לאַדזש.

שוין פון וואַקזאַל, ווי נאָר ער איז אַראָפּ פון דער באַן, האָט ער דער־שמעקט די רעוואָלוציע אין שטאַט. זי האָט געהאַלטן זיך אין די מויערן פון די ווענט, אין דער קאַלטער ווינטערדיקער לופט פון די פּאַררויכערטע גאַסן. וואָס ווייטער ער איז אין די אַרעמע געסלעך אַריין, אַלץ מער האָבן זיך געוויזן די רעוואָלוציאַנערע אויפּשריפטן און די אַנגעקלעפטע פּראַקלאַ־מאַציעס אויף די פּלויטן און אויף די ווענט. אויף די ראַגן האָבן טאַפּלטע פּאַליציי־פּאַטרולן אַרומשפּאַצירט, באַגלייגט פון אַ זעלנער מיט אַ ביקס.

ניסן איז אוועק זוכן אַ „יאַווקע“. ווי אַ געניטער קאַנספּיראַטאָר, וואָס האָט זיך אין די טורמעס אויסגעלערנט ביי די רעוואָלוציאַנערן די מלאכה, האָט ער זייער פּאַרזיכטיק אַנגעשמעקט די געגנט, ביז ער האָט זיך דער־שלאָגן צו דער וואוינונג. דער בלומען־טאַפּ, וואָס האָט געדאַרפט שטיין אין פענצטער, אַ סימן, אַז מען קאָן אַריינגיין, איז געשטאַנען אויפן אָרט. ניסן איז אַרויף די טרעפּ צו דער טיר.

— וואָס מאַכט דער פעטער ? — האָט ער געפרעגט ביי אַ רויט־באַקיק און שוואַרץ־אויגיק ווייבל, וואָס ער האָט זי נאָך קיינמאַל אין לעבן נישט געזען.

— ער איז געזונט און ער לאַזט אייך גריסן, — האָט דאָס רויטע ווייבל געענטפערט און נאָך רויטער געוואָרן.

דאָס איז געווען דער פּאַראַל. ניסן איז אַריין. דאָס רויט־באַקיקע ווייבל האָט זיך מיט אים צעקושט.

— ענדלעך, — האָט זי געזאָגט, — מיר האָבן שוין אַזויפיל איבערגע־קלערט. איר זענט הונגעריק, חבר ?

— פריער פאַר אַלץ, וואָסער, חברטע, — האָט ניסן געזאָגט. — שוין עטלעכע וואָכן, ווי איך האָב זיך נישט געוואָשן.

נאָך אין זעלבן אָונט איז ביי אַט דעם רויט־באַקיקן ווייבל איינגעאַרדנט געוואָרן זייער פּריילעכע תנאים, מיט בראַנפן, לעקעך, וואורשט, ביר און אַ סך אַנדערע גוטע זאַכן, וואָס זענען דאָ אויף שמחות. אַ יונגער בחור איז געזעסן אין שבתדיקן קאַסטיום לעבן אַ מיידל אין אַ יום־טובדיקן קליידל, ביידע זענען זיי געווען די חתן־כלה, וואָס מ'פּראַוועט זייער שמחה. צווישן די געסט זענען געווען עטלעכע מנינים מענטשן, מענער און פּרויען. פון די באַקאַנטע זענען געווען בלויו טוביה און זיין טאָכטער באַשקע. דאָס האָט מען געמאַכט אַ ליאַמע פאַר ניסנען דעם צוריקגעקומענעם פון סיביר. נאָר צו־ליב מורא פאַרן הויז־וועכטער, ער זאָל נישט אַנווייזן אין צירקל אויף די

מענטשן, וואס זענען זיך צוזאמענגעקומען, האָט עס געהייסן, אַז מען מאַכט אַ תנאים. אַפילו געדרוקטע תנאים זענען געלעגן גרייט. ניסן האָט דער־ ציילט וועגן זיין וועג. טוביה האָט דערציילט וועגן דער לאַגע אין שטאָט. — לאַדזש איז אונדזער, — האָט ער געזאָגט. — אַז וועסט זיך אַפּרוען עטלעכע וואָכן פון דער נסיעה, וועט מען זיך אַריינציען אין דער אַרבעט. פעלסט דאָ, ניסן.

— איך דאַרף נישט רוען. — האָט ניסן געזאָגט, — איך וועל גלייך זיך איינשפּאַנען. גענוג יאָרן געגאַנגען לידיק. שוין אין עטלעכע טעג אַרום איז ער אַריין אין קאַמיטעט. זיין ערשטער אַרויסטריט איז געווען אין בית־המדרש.

צו מנחה און מעריב האָבן זיך אַנגעזאַמלט מאַדע יידן אין גרויסן בית־המדרש, מערסטנס יונגע און קורץ־געקליידעטע, וואָס זיי דאַוונען זעלטן. דער שמש, וואָס האָט שוין געקענט די נייע מנהגים פון די אחדותניקעס, האָט געוואָלט פאַרכאַפּן די פיש פאַר דער נעץ און ווי נאָר דער חזן פאַרן עמוד האָט אויסגעלאָזט דעם לעצטן פּסוק פון קדיש, האָט ער גלייך געגעבן אַ קלאַפּ אין טיש אויפן באַלעמער און אויסגערופן, אַז דער מגיד וועט דרשענען. אָבער איידער דער מגיד האָט געפרוּאוּט אַנטאָן אויף זיך דעם טלית צו דער דרשה, איז שוין געווען די טיר אַפּגעשלאָסן.

— קיינער זאָל נישט פּרובירן אַרויסצוגיין! — האָט אַ ברייט־פליי־ ציקער בחור אויסגערופן. — און רעדן וועט נישט דער מגיד, נאָר אונדזער פאַרשטייער. חבר, איר האָט דאָס וואָרט!

ניסן האָט זיך אַרויפגעשטעלט אויף דעם באַלעמער און אַרומגעקוקט זיך איבערן געפאַקטן עולם. אַ וויילע איז אים געווען שווער צו רעדן. ער האָט זיך שוין געהאַט אַפּגעוואוינט פון יידישן לשון פאַר די יאָרן טורמע און פאַרשיקונג. באַלד איז ער צוריק אַריין אין דער שפּראַך. דער גרויסער געפאַקטער עולם, די זיכערקייט פון זיינע מענטשן, וואָס פילן מער זיך נישט דערשראָקן, נאָר ווי די באַלעבאַטים, דאָס האָט אים אַנגעפילט מיט וואַ־ רעמקייט און גלויבן. ער האָט געזען, אַז זיין אַרבעט איז נישט געגאַנגען פאַרלוירן. דער האַלדז האָט זיך ביי אים אויפגעבונדן און ער האָט גערעדט פון באַלעמער אַראָפּ, גערעדט מיט פייער, אַנגעצונדן אַלעמען און זיך אַליין. די ליכט פאַרן עמוד האָבן געטריפט און געשמאַלצן זיך פון דער אַנגעגליי־ טער היץ אין מקום־קדוש.

גאַרנישט צו דערקענען זענען געווען די באַלוטער געסלעך. אַלע ווענט זענען געווען באַהאַנגען מיט פּראַקלאַמאַציעס. די אַרבעטער האָבן זיך אַרומגע־ דרייט אויף די שמאַלע טראַטואַרן, ביי אַלע ראַגן, פּראַנק און פּריי גערעדט. אַגיטרט. די פּאָליציאַנטן האָבן זיך אַפילו נישט געוויזן. און אויף די אַר־ בעטער־בערזעס האָט געקאַכט און גערודערט פון לעבן און באַוועגונג. וועבער, שפּולערקעס, זאַקנמאַכערינס, נייטאַרינס, שניידערס, געגריוועטע שוסטערס, אין קורצע קליידער און אין לאַנגע קאַפּאַטעס, אין היטעלעך און אין טי־

כעלעך, אלע האָבן זיך אַרומגעדרייט דאָ, גערעדט מיט זייערע פאַרשטייער אָפּגעהאַלטן מיטינגען, אָפּגעשטימט שטרייקן, געפירט דיסקוסיעס, איינ-געטיילט ליטעראַטור, צונויפגענומען מיטגלידס-אָפּצאָל, און מיטאַמאָל האָט איינער זיך אַרויפגעכאַפט אויף די אַקסלען פֿון די אַרומיקע און געהאַלטן אַ רעדע.

פּראָסטע יידן, ווייבער, דינסט־מיידלעך, אַרעמע הענדלעך, אלע זענען זיי דאָ געקומען אַהער אויסדערציילן זייערע צרות, זוכן גערעכטיקייט. אויף דער בערזע איז געקומען אַ לאַדזשער שאַכער אויסצוגיסן זיין ביטער האַרץ אויף דעם שלעכטן הויז־ווירט, וואָס וויל אים אַרויסוואַרפֿן פֿון קעלער־שטוב פֿאַר נישט צאָלן ס'דירה־געלט; און צו די אַחדות־ניקעס איז געקומען קלאַגן זיך אַן אַרעם דינסט־מיידל, וואָס די באַלעבאַסטע וויל איר נישט באַצאָלן פֿאַר אַ זמן לויזן; ווייבער פֿון באַלעגאַלעס זענען געקומען זיך קלאַגן אויף זייערע מאַנען די שיקורים, וואָס פֿאַרטרינקען דאָס געלט און ברענגען נישט אַהיים קיין גראַשן פֿאַרדינסט אין שטוב פֿאַר ווייב און קינדער; זמניקעס און לערן־יינגלעך זענען געקומען אַנקלאַגן זייערע באַלעבאַטים, וואָס שלאַגן זיי ביי דער אַרבעט אָדער גיבן זיי נישט גענוג צו עסן. אַפילו פֿאַר־פּאַלקן וואָס קאָנען נישט אויסקומען צווישן זיך און די רבנים קאָנען זיי נישט אויס־גלייכן, זענען געקומען מיט זייערע טענות אויף די בערזעס, כדי ביי די אַחדות־לייט צו קריגן יושר און גערעכטיקייט.

אויף די טראַטוואַרן, אונטער שניי און רעגן, אין טומל פֿון האַנדל און וואַנדל, האָבן די בערזעס געלעבט זייער לעבן, געהאַלטן אויג אויף דער אַר־בעט אין די ווערקשאַפטן, געפירט אַגיטאַציע, געטיילט ליטעראַטור, אַרומ־געריסן זיך מיט די קעגנער, פעסטגעשטעלט לוינען און אַרבעט־שעהן, אַנ־גענומען זיך פֿאַר באַלידיקטע און געדריקטע, באַשטראַפֿט די, וואָס פּאַלגן נישט די באַפעלן. דאָ זענען אויסגעקליבן געוואָרן דעלעגאַטן, וואָס זענען געגאַנגן איבער די וואַרשטאַטן קאַנטראַלירן די אַרבעט און די לוינען. פֿון דאַנען זענען געשיקט געוואָרן דרייַסטע און שטאַרקע צו ווידערשפּעניקע הויז־ווירטן און שלעכטע באַלעבאַסטעס, כדי צו באַשיצן זייערע געדריקטע לאַ־קאַטאָרן און באַעולהטע טאַג־לוינער. פֿון דאַנען זענען אַרויסגעשיקט גע־וואָרן פֿאַרשטייער צו געשעפטן און קראַמען, כדי אַוועקצונעמען פֿון דער אַרבעט די משרתים און פֿאַרקויפּער, וואָס די באַלעבאַטים זייערע ווילן זיי האַלטן ביז שפּעט אין דער נאַכט אַרײַן, און דאָ זענען אויך צונויפגע־שטעלט געוואָרן צעטלעך פֿון די רייכע, וואָס אויף יעדן פֿון זיי איז אַרײַפ־געלייגט געוואָרן אַ שטייער, אויף אויסצוהאַלטן אַרבעט־קירכן און אויף צו דרוקן רעוואָלוציאַנערע ליטעראַטור און פּראַקלאַמאַציעס.

מען האָט געפּאָלגט די באַפעלן פֿון דער בערזע, אַ סך מער ווי די באַפעלן פֿון דער פּאַליציי, וואָרעם שטרענג זענען געווען די פֿאַרשטייער, וואָס זענען מיט די באַפעלן געקומען. נישט מען האָט זיך געקאַנט ביי זיי אויסקויפּן מיט כאַבאַר, ווי ביי דער פּאַליציי, נישט מען האָט געקאַנט אַרויס־

שטעלן אדוואקאטן און מליצי-יושר. זיי האבן זיך אפגערעכנט מיט די, וואס האבן די באפעלן פון דער בערזע נישט געפאלגט. און דער קעניג פון דער בערזע, דער אלמעכטיקער און שטרענגער, איז געווען „טוביה נישט הפקר א וועלט“, א פארקאכטער, א פארהאוועטער, מיט דעם פאפירענעם קעלנערל אויף זיין קנאָכיקן האַלדז, איז ער אומע-טום געווען פול, און אלץ געוואוסט, מיט אלץ געפירט, און קיין זאך נישט אראפגעלאָזט פון אויג. אים צו הילף, שטענדיק ביי דער האַנט, איז געווען זיין טאכטער באַשקע. א דערוואקסענע שוין, א שיינע און א געראַטענע, האָט זי שוין לאַנג געקאָנט טאָן אַ שידוך, קינדער ברענגען אויף דער וועלט און אפשר אפילו אַן אייגענעם ווערקשטאַט פירן, אַ באַלעבאַסטע זיין פון עטלעכע וועב־שטולן און געזעלן. אָבער זי איז נישט אַפגעטראָטן פון פאַ-טער, ווי דעמאָלט, ווען זי איז אַ קינד געווען. די מוטער האָט זי געשאַלטן, געזידלט, נביאות איר געזאָגט, אַ צוליב דעם משוגענעם טאַטן וועט זי אין קייטן ענדיקן. אָבער זי האָט די מוטער נישט געהערט און געקלעפט צום פאַטער, ווי דער פאַטער צו איר.

און פונקט ווי דעמאָלט, ווען זי איז צו ניסנען אין שטוב מיטן קוישל נאָך ליטעראַטור געקומען און געקוקט אויף אים, ווי אין אַ בילד אַריין, אַזוי האָט זי אויך איצט, אַ גרויסע און אַ טאַפלט עלטערע, געקוקט מיט אויפ־געריסענע אויגן אין דעם ברוינ־הויטיקן מאַן, וואָס מען האָט אים פון ווייטן סיביר אַראַפגעבראַכט צו ווייזן די מענטשן דעם וועג פון זייער לעבן. נאָר גערעדט האָט זי גאַרנישט, קיין וואָרט נישט אַרויסגעבראַכט, און בלויז גערויטלט זיך און געשעמט.

אין איר בליק איז געלעגן דער דרך־ארץ פון אַן אַרעמער אַלט־פרענקי־שער יידיש־באַלמעלאַכישער טאַכטער, וואָס קוקט מיט באַהאַלטענער ליבע און פאַרערונג צום למדנישן ישיבה־בחור, דעם וואויל־געלערנטן און עילוי, צו וועלכן זי קאָן קיינמאַל נישט דערגרייכן.

ניסן האָט געפילט איר הייסן בליק אויף זיין ברוינער באַק. טוביה האָט אַרומגעשפּאַנט איבער די לאַדזשער גאַסן מיט זיכערקייט און מיט זאָרג. ער האָט זיך געפילט, ווי דער טאַטע פון באַלוט. — זעסט, — האָט ער געוויזן ניסנען, פירנדיק אים פון בערזע צו בער־זע, — דאָס איז אלץ אונדזער. אלץ.

קאַפיטל דרייצן

דער פיעטראַקאווער גובערנאַטאַר פאַן מילער האָט אַרויסגערופן צו זיך אין קאַנצעלאַריע דעם לאַדזשער רב מיט די קהל־לייט. די קהל־לייט האָבן אָנגעטאַן שוואַרצע קליידער און צילינדערס. דער רב האָט באַצירט זיין זיידענע זשופיצע מיט דעם מעדאַל, וואָס ער האָט

געקריגן פון קייזערלעכן הויף, און אוועקגעפארן קיין פיעטראקאָוו. אָבער דער גובערנאַטאָר האָט זיך נישט איבערגענומען נישט מיט די שוואַרצע קליידער פון די קהל-לייט און נישט מיט דעם מעדאַל פון רב. ער האָט זייער שווערע רייד גערעדט צו די אַרויסגערופענע יידן.

— אייערע יידן בונטעווען מיר אויף לאַדזש! — האָט ער געשריגן. — איך פאַרלאַנג פון אייך, איר זאָלט איינצוימען אייערע לייט. אַ נישט וועל איך נישט זיין פאַראַנטוואָרטלעך, ווען דאָס אויפגערעגטע פּאָלק וועט זיך אַליין מיט זיי אַפּרעכענען!

די קהל-לייט האָבן נידעריק אַראַפּגעבויען די קעפּ.

— מיר האָבן פאַרשידענע צווישן אונדז, עקסעלענץ, ווי די פּאָליאַקן און די דייטשן, — האָבן זיי זיך פאַרענטפּערט. — וואָס קאַנען מיר טאָן קעגן די בונטאַוושטשיקעס?

— דאָס איז אייער זאַך, נישט מיינע. איך וואָרן אייך! — האָט דער גובערנאַטאָר געזאָגט און אַ זעץ געטאָן מיט דער פּויסט אין טיש. דער לאַדזשער רב, דער רוסיש-רעדער און דער חשוב ביים מלכות, האָט, ווי אַלעמאַל, געענטפּערט איבערגעטראַכט און מיט אַן איינפאַל. — זאָל אייער עקסעלענץ באַוויליקן נאָכצופּרעגן ביי זיינע אונטערגע-אַרדנטע, צי האָט מען קאָמט אין מאָל ביי די בונטאַוושטשיקעס געטראַפּן איי-נעם, וואָס זאָל טראַגן ציצית?

דער גובערנאַטאָר האָט אים נישט פאַרשטאַנען.

— וואָס מיינט איר צו זאָגן, רב? — האָט ער אים געפּרעגט שטרענג. דער רב האָט אים אין אַ זייער גראַמאַטיקאַלישן רוסיש, וואָרט ביי וואָרט, אויפגעקלערט, וואָס איז אַזוינס ציצית ביי יידן און אַז ווער עס טראַגט אָט די ציצית און האַלט זיך אין דער תורה, דער איז געטריי צום מלכות און גייט זיך זיין וועג.

דער גובערנאַטאָר האָט זיך עס פאַרצייכנט. גלייך דערנאָך האָבן די פּאָליציאַנטן אין די גאַסן קאַנטראַלירט ביי די אַרעסטירטע, צי זיי טראַגן ציצית. ביי וועמען מען האָט געטראַפּן אַ טלית-קטן, האָט מען באַפּרייט. די איבעריקע האָט מען געהאַלטן אין אַרעסט. דעם רבס רייד האָבן זיך אויגן-בליקלעך איבער דער שטאָט צעטראַגן. יידן האָבן אים באַוואונדערט, אַפילו די חסידים, זיינע קעגנער. די קהל-לייט וואָס דער גובערנאַטאָר האָט אויף זיי אַזוי געקלאַפט מיט דער פּויסט, זענען זיך צונויפגעקומען אויף אַן אַסיפה און גענומען עפּעס טאָן קעגן די בונטאַוושטשיקעס. קודם-כל האָבן זיי אין אַלע שולן און בת-מדרשים געשיקט מגידים, וואָס זאָלן רעדן צווישן מנחה און מעריב פאַר דעם עולם, רעדן וועגן יידישקייט און גלויבן, כדי איינצופלאַנצן שטיקלייט און הכנעה ביי די יידן. שבת האָבן זיי געשיקט מלמדים אין די אַרעמע בית-המדרשלעך און שולעכלעך, כדי זיי זאָלן מיט זייער תורה און משלים אַפּציען די יונגע באַלמעלאַכעס און געזעלן פון די בונטאַוושטשיקעס און זייערע רעדעס.

אז דאָס האָט קיין סך נישט געהאַלפֿן, האָט מען געשיקט מענטשן צו די וואוילע־יונגען און אויפגעהעצט זיי קעגן די אחדותניקעס.

זיי האָבן שוין לאַנג געהאַט אַ בייז האַרץ, די לאַדזשער וואוילע־יונגען, אויף די אחדות־לייט. פריער, איידער די אחדותניקעס האָבן זיך פאַרשפּרייט, האָבן די וואוילע־יונגען פון באַלוט געפירט די מלוכה. זיי האָבן געטשע־פעט זיך צו די יידישע דינסטמיידלעך און גענומען ביי זיי געלט, כדי צו לאָזן זיי שבת שפּאַצירן אין וואַלד. זיי האָבן גענומען פרעטענזיע־געלט ביי געזעלן, וואָס זענען אַרומגעגאַנגען מיט מיידלעך. צו יעדן געזעלן, וואָס האָט שפּאַצירט דאָס ערשטע מאָל מיט אַ מיידל, איז אונטערגעקומען אַ וואוי־לערי־יונג מיט אַ טענה, אַז דאָס מיידל איז זיין כלה און דעריבער מוז מען אים אַפּאַזלן דערפאַר. ווער עס האָט נישט געגעבן קיין רובל, האָט מען אים אַראַפּגעכאַפט דאָס היטל פון קאַפּ, דאָס זיידענע טיכל פון האַלדז און נאָך אַנגעשלאָגן אויך. אויף פּסח, ווען די געזעלן האָבן זיך באַוווּזן אין די באַ־נייטע קליידער אויף דעם שפּאַציר, האָבן זיי געמוזט געבן די וואוילע־יונגען ביר־געלט, „באַגיסן“ דעם „תּתחדש“, אַ נישט, האָבן די לאַבוסעס זיי אַפּגעגאַסן מיט טינט אַדער גאַר צעשניטן מיט אַ מעסער די פּלייצע.

זינט די אחדותניקעס האָבן זיך באַוווּזן, האָבן די געזעלן זיך קעגנ־געשטעלט, צונויפגענומען זיך און אַפילו אַנגעשלאָגן עטלעכע וואוילע־יונגען. זיי האָבן דאָס נישט געקאַנט די געזעלן מוחל זיין.

אויסער דעם האָבן די אחדותניקעס גענומען זיי קריכן אין די וועגן. האָבן אויפגעקלערט די דינסטמיידלעך נישט צו גיין מיט די וואוילע־יונגען, וואָס ווילן זיי פאַרפירן, נאָר קומען בעסער אויף פאַרזאַמלונגען. זיי האָבן אַפֿ־גערעדט די אַרבעטער פון גיין אין די אויסגעלאַסענע הייזער. די נקבות האָבן קיין געשעפטן נישט געמאַכט און נישט געקאַנט צאָלן די „חתנים“ קיין טאַשן־געלט. עטלעכע מיידלעך האָבן זיי אַפילו צוגערעדט צו אַנטלויפן פון די הייז־לעך און ווערן אַרבעטערינס. די בערזעס זענען זיי געאַנגען אין וועג אַריין. פריער פלעגט מען מיט אַלע ביטערע הערצער קומען צו די וואוילע־יונגען. פאַר עטלעכע גילדן האָבן זיי געצוואונגען אַן אַנטלאַפענעם מאַן אומצוקערן זיך צו זיין פאַרלאָזן ווייב, פאַר אַ שנאַפּס און אַ געזענעם פּופיק האָבן זיי אונ־טערגעשלאָגן די זייטן ביי אַ שלעכטן באַלעבאַס, וואָס פּייניקט זיין משרת, אויסגעפאַטשט אַ זינדיק ווייבל, וואָס נאַרט אַפּ דעם מאַן, אונטערגעשלאָגן אַן אויג ביי אַ מיידל, וואָס נעמט צו ביי אַן אַנדערער דעם חתן. איצט זענען אַלע באַעולהטע און געליטענע נישט געאַנגען מער צו די וואוילע־יונגען, נאָר צו די בערזעס. חברה איז אַרומגעגאַנגען ליידיק, נישט געהאַט פאַר וואָס צו נעמען אַ שנאַפּס, צו פאַרבייסן אַ גענדזל. אַ סך פון די יונגען, די שטאַרקסטע און געשיקטסטע, וואָס האָבן מיט זייער כוח און געוואַגטקייט געבראַכט כבוד דער חברה, האָבן זיך גאַר געלאָזט פאַראַגטיירן פון די אחדותניקעס און אַריבער צו זיי, נישט געוואַלט מער זיך מיט די פּריערדיקע

חברים באַגעגענען. דאָס אַלץ האָט זייער אויפגעבראַכט די לאַדזשער וואוילע-
יונגען אויף די אחדות-לייט. כסדר זענען אַנגעאַנגען געשלעגן.

די לאַדזשער סוחרים און נגידיים, וואָס האָבן געהאַט פון די אחדות-לייט
אַ סך אויסצושטיין, וואָס האָבן אויך פון צייט צו צייט געמוזט נאָך צאָלן
די אחדות-פאַרשטייער געלט פאַר זייערע אַרגאַניזאַציעס, האָבן זייער גערן
געוואָלט בעסער אָפּצאָלן אַביסל געלט די וואוילע-יונגען, אַגרייזן זיי אויף
די אחדות-לייט. כדי זיי צו צעברעכן און אַנלערנען. די וואוילע-יונגען האָבן
זיך צונויפגערעדט, באַוואַפנט און געגרייט זיך צו אַ מלחמה. צו זיי זענען
אויך צוגעשטאַנען אַ סך פון די באַלעגאַלעס. אויך זיי האָבן פון די אחדות-
לייט קיין מנוחה נישט געהאַט. זיי האָבן אויפגעהעצט די שמייסערס, די גע-
דונגענע פערד-יונגען, און געהייסן זיי פאַדערן בעסערע לוינען פאַר דער
אַרבעט. אויסער דעם האָבן זיי געלייקנט אין גאַט, אָפּגעלאַכט פון רבנים,
צדיקים, תלמוד-תורהס און אַנדערע יידישע זאַכן. די באַלעגאַלעס האָבן דאָס
נישט געקאַנט פאַרטראַגן.

אַבער וואָס ס'האַט אויפגערעגט ביז גאַר, איז געווען די מעשה מיט
דער עלעקטריע. אויפן באלוט איז אַ יונגער געזעלן פון שווינדזוכט גע-
שטאַרבן. די באלוטער חברה-קדישא-לייט זענען גלייך געקומען, כדי צו טאָן
דעם מת זיין רעכט. זיי האָבן אָפּילו מיטגעברענגט אַ טלית-קטן אַ גרייטן
פאַרן מת, ווייל טאַמער האָט ער נישט געטראָגן קיין ציצית ביים לעבן, זאָל
ער כאָטש קומען אין טלית-קטן אויף יענער וועלט. אַבער די אחדותניקעס
האָבן אַרויסגעכאַפט דעם מת, נישט געלאָזט אים מטהר זיין, נישט געלאָזט
אים אַנטאָן קיין תכריכים און קיין טלית-קטן, איינגעהילט אים אין אַ רויטער
פאַן און אים מיט פענער און אַרבעטס-לידער אַוועקגעפירט אויפן בית-עולם.
דערביי האָט אַן אחדותניצע, אַ ליטוואַטשקע אין אַ רויט קלייד, געזאָגט, אַז
ווען אַ מענטש שטאַרבט, גייט נישט פון אים אַרויס די נשמה, נאָר די
עלעקטריע גייט אים אויס.

די קברות-יידן און די חברה-קדישא-לייט האָבן די ווערטער דערהערט,
גלייך זיי פונאַנדערגעטראָגן איבער דער גאַנצער שטאַט, איבער אַלע מערק,
בתי-מדרשים, מקוהס, איבער אַלע גאַסן און געסלעך פון דער פּיעטראַקאַ-
ווער גאַס ביזן באלוט. די שטאַט האָט גערוישט.

— עק וועלט, — האָבן יידן געזיפצט, — אָפּילו גויים גלויבן אין אַ
נשמה.

— זיי וועלן ברענגען אַן אומגליק אויף דער שטאַט, מגפות, אָפּגעהיט
זאָל מען ווערן, און אומגליקן.

— אויסריסן דאַרף מען זיי, גאַר אַן רחמנות.

— איבערגעבן צו פּאָליציי, זיי זאָלן אין קייטן פאַרפּוילט ווערן.
אַלע מגידיים, מלמדים, האָבן וועגן דער עלעקטריע גערעדט אין די
בתי-מדרשים. אַליין דער רב האָט געדרשנט אין שול און געזאָגט, אַז לויטן

דין מעג מען די אחדותניקעס אומברענגען, ווייל אַזעלכע, אַז זיי טרינקען זיך, שטייט געשריבן, דאַרף מען זיי נישט נאָר נישט ראַטעווען, נאָר נאָך אַראַפּשטופּן אין וואַסער.

מער פון אַלע האָבן זיך געקאַכט די באַלעגאַלעס אין זייערע שולעכלעך און די וואוילע-יונגען פון פייפער-געסל. ווי נאָר זיי האָבן געכאַפט אַן אַחדות-ניק אין אַ ווינקל, האָבן זיי אים אונטערגעהאַקט די זייטן. די אחדות-לייט האָבן אָפּגעצאַלט און געשלאָגן די אונטערוועלט-לייט. די פּאַליציי האָט גע-האַלפּן די וואוילע-יונגען. די בלוטן זענען געוואָרן אויפגעקאַכט. און אין איינער אַ נאַכט איז די מלחמה אויסגעבראַכן.

אויפן פרעוועטן-געסל האָט דער פעטער זכריה פּונץ, דער באַלעבאַס פון עטלעכע הייזלעך, חתונה געמאַכט אַ יתומה מיט אַ געגריוועטן שוסטער. ער אַליין האָט קיין קינדער נישט געהאַט. דער פעטער זכריה, האָט ער דערפאַר אַ יתומה אויפּגעהאַדעוועט ביי זיך און זי חתונה געמאַכט נישט מיט איינעם פון זיינע לייט, נאָר מיט אַ שוסטער, זי זאָל בלייבן אַן אַרנטלעכע יידישע טאַכטער. די חתונה איז געווען אַ גרויסע. עטלעכע קאַפעליעס האָבן גע-שפּילט. אַ סך געסט זענען זיך צונויפגעקומען פון כלהס און חתנס צד. פון דער כלהס צד זענען געקומען די אַלפאַנסן און גנבים, זכריה פּונצעס לייט. פון חתנס צד זענען געקומען געגריוועטע שוסטער, אויך עטלעכע גאַרבער און זאָטל-מאַכער, אַלץ בחורים געזונטע און אויסגעאַרבעטע, אחדותניקעס איינס און איינס.

שוין ביי דער חופּה, ווען דאָס רבל פון וואויל-יונגערישן שולעכל האָט מיט אַ פּאַנפּעוואַט וויבעריש קולכל פּרום אויסגעזונגען די ברכות, האָבן די אחדות-לייט, די אויפגעקלערטע און אַפיקורסים, נישט געקאַנט זיך איינהאַלטן און אַרויסגעלאַכט. ביי זכריה פּונץ האָט זיך דער דיקער אַקסישער קאַרק אַג-געגאַסן מיט בלוט.

— אחדות, הער אויף צו לאַכן פון אַ רב, — האָט ער אַ געשריי געטאַן אונ-טער דער חופּה, — איך וועל נישט לאָזן!
— עלעקטריע, האַלטן ס'מויל, — האָבן די מחותנים פון זיין צד גע-וואָרנט.

די שוסטערס, נאָך מער די גאַרבערס און די זאָטל-מאַכער, יונגע אויס-געאַרבעטע און מיט כוחות, האָבן אַרויסגעשטעלט די ברוסטן.
— מיר ווילן זען, ווען ס'וועט אונדז פאַרמאַכן דאָס מויל, — האָבן זיי געזאָגט.

פויסטן פון ביידע זייטן האָבן זיך געגרייט. דאָס רבל האָט אין מיטן זינגען די ברכות אַוועקגעשטעלט זיך צווישן ביידע און נישט דערלאָזט צו קיין געשלעג.

— נו, אַ, חרפה ובושה, חתונה, — האָט ער געבעטן זיך ביי זייניקע — שלום.

די יונגען האָבן זיך איינגעשטילט.

ביים דרשה-געשאַנק איז ווידער געקומען צו אַ מחלוקה. די געסט פון דער כלהס צד האָבן זיך זייער ברייט געשטעלט, געגעבן דרייער-רובלס, פינפערלעך און אַפילו צענערלעך. דער לאַמער שמש פון וואויל-יונגערישן שולכעל, אַ געוועזענער גנב, וואָס אויף דער עלטער האָט מען אים געמאַכט פאַר אַ כלי-קודש, האָט זייער פייערלעך געוואָרפן די פאַפירלעך אויפן טיש. די אחדותניקעס פון חתנס צד האָבן געשאַנקען האַלבע רובלס, זעלטן אַ גאַנצן רובל. די וואויל-יונגען האָבן פון די אַרבעטער חוזק געמאַכט.

— אחדות, קראַץ זיך שוין אויס, — האָבן זיי גערופן צו די אַרבע-טער, וואָס האָבן אַרויסגענומען די האַלבע רובלס פון די מאַגערע בייטעלעך.

— לעקטערע, פאַק נאָר נישט אַריין קיין פאַלש געלט...

די אַרבעטער האָבן נישט געשוויגן.

— אונדז קומט נישט אָן גרינג אונדזער געלט, — האָבן זיי געזאָגט, —

מיר אַרבעטן שווער און ביטער פאַר יעדן גראַשן, נישט ווי אַנדערע.

— פאַר ערלעכער אַרבעט צאַפט מען אונדז דאָס בלוט.

די וואויל-יונגען האָבן דערפילט דעם שטאָך.

— וועמען ווילט עץ שטעכעלירן? — האָבן זיי געפרעגט מיט כעס.

— דעם, וואָס פילט זיך געטראַפן אין פינטל אַריין, — האָבן די אַר-

בעטער געענטפערט.

אין איין רגע איז אַ גלאַז ביר געפלוּיגן פון כלהס צד צו חתנס צד און געטראַפן אַ גאַרבער אין פנים. ביר מיט בלוט האָט געפלאַסן צוזאַמען פון דעם בחורס פנים גלייך אויף דעם ניי-פאַפירענעם ווייסן הערצל, וואָס ער האָט זיך געקויפט צו דער חתונה.

זיינע חברים האָבן געלאָזט עטלעכע גלעזער צו כלהס צד. אין איין מינוט זענען די טיששטעכער פון טיש, צוזאַמען מיט די גלעזער, טעלער און דרשה-געשאַנק-געלט, געלעגן אויף דער ערד. די מענער האָבן פון זיך אַראַפגעוואָרפן די רעקלעך, געכאַפט שטולן, לייכטער, מעסערס, וואָס נאָר אונטערן האַנט איז געקומען, און געהאַקט איבער קעפ. די ווייבער האָבן געקוויטשעט, געמאַכט קולות. די אַרבעטער זענען אַרויס מיט אַן עולה. די וואויל-יונגען זענען געווען מער און צעשלאָגן זיי.

צומאַרגנס האָבן אַלע געגריוועטע שוסטער געוואָרפן די אַרבעט אין די ווערקשטאַטן, אויך די זאָטל-מאַכער, רימער, גאַרבער און אַלע אַנדערע אַרבעטער פון לעדער-פאַך. צו זיי זענען צוגעשטאַנען די אַרגאַניזירטע שמי-סערס, פלייש-העקער. מיט שטעקנס אין די הענט, מיט מעסערס אין די קעשענעס זענען זיי אַוועק אין פּרעוועטן-געסל און גענומען אויסראַטן די הייזלעך. זיי האָבן אַרויסגעוואָרפן די בעטן און בעטגעוואַנט, צעשניטן די

קליידער פון די גאסן־פרויען, צעבראכן די אלטע פיאנינאס און צעפליקט די אויסגעלאסענע ליטאגראפישע בילדער אויף די ווענט.
— אַרבעטן גייטס! — האָבן זיי געשריגן. — אויס הייזלעך און גרינגע פאַרדינסטן.

די נקבות האָבן געמאַכט קולות, געוואַלטן, געריסן זיך די האָר פון קאָפּ און געיאַמערט.

אין געסל איז געוואָרן אַ געוואַלט. זכריה פּוצעס יידענע האָט גע־ריסן דאָס אַנגעקאַברירטע שוואַרצע חתונה־שייטל פון איר קאָפּ.

— זכריה, ראַטעווע די נקבות, — האָט זי געוואַלדעוועט, — ס'מאַכט אונדז אַ תל פון דער סחורה!...

אַבער זכריה האָט מורא געהאַט צו ראַטעווען. די אַרבעטער זענען גע־ווען אַ סך. ער איז געלאָפּן נאָך זיינע. ביז די וואוילע־יונגען זענען גע־קומען, האָבן די אַרבעטער אַלע הייזלעך פון געסל הרוב געמאַכט. די פעדערן זענען אַרומגעפּלויגן ווי אַ שניי אין דער לופט. גלאַז האָט געקנאַקט אונטער די פּיס. די וואוילע־יונגען זענען געקומען מיט מעסערס. די באַלעגאַלס זענען געגאַנגען לעבן זיי. אַבער די אַרבעטער זענען ווי אַן אייזערנע וואַנט גע־שטאַנען, זיי האָבן מיט די שוסטערישע מעסערס געשניטן פּלינק און גע־שיקט, ווי אין לעדער, ווען זיי שניידן. די וואוילע־יונגען זענען אַוועק צעשלאָגענע און פאַרשעמטע.

דער זיג פון די אחדותניקעס האָט זיך איבער דער גאַנצער שטאַט צעטראָגן, וואוילע־יונגען האָבן געציטערט דורכצוגיין אַ בערזע. אויף די מייסטערס און באַלעבאַטיס איז געפאַלן אַ שרעק. אַפילו די פּאַליציי האָט מער מורא געקריגן פאַר די אחדותניקעס, די באַזיגער פון פיפּער־געסל. קיינער האָט נישט געוואַגט מער קעגנצושטעלן זיך אין אַ שול, ווען די אחדות־לייט זענען געקומען דרשענען, קיינער האָט קיין וואַרט נישט גערעדט, ווען די פאַרשטייער זענען געקומען אַוועקנעמען די געזעלן פון דער אַרבעט נאָך זיבן אַזייגער. קיינער האָט נישט פרובירט זיך צו דינגען, ווען די פאַר־שטייער זענען געקומען מיט אַ ליסטע אויף באַשטייערן זיך פאַר אַרבעטער־קיכן. אַפילו די רעסטאָראַטאָרס האָבן צוגעטראָגן אומזיסט מיטאַגן, ווען אַ פאַרשטייער האָט אים אַרבעטסלאַזע אַריינגעפירט אויף אַפּעסן, פאַבריקאַנטן האָבן מורא געהאַט זיך צו באַווייזן מיט זייערע קאַרעטן, פאַרוזיכטיקע זענען זיי אַוועק פון שטאַט קיין אויסלאַנד, איבערלאַזנדיק אַלע געשעפטן ביי זייע־רע פאַרוואַלטער, ביז דער צאַרן וועט אַריבער.

פון די פּראַנטן אויפן ווייטן מורח זענען אַנגעקומען אַלץ ערגערע ידיעות. די געצנדיגערישע אַזאַטן האָבן געשלאָגן די רעכט־גלויביקע רוסן אויף דער יבשה און אויפן ים. די בלינדע בעטלער האָבן אין באַהאַלטענע רייד געזונגען איבער די הויפּן וועגן די רוסישע מפלות. קאָזאַקן זענען געווען פול אויף אַלע ראַגן פון שטאַט.

קאפיטל פערצן

הונצעס פאבריק האט זיך אפגעשטעלט. די ארבעטער האבן געווארפן די ארבעט. דער הויפט־דירעקטאר, מאַקס אַשכנזי, איז נישט אַרויס פון פאַבריק, ער האָט מורא געהאַט אויף דער גאַס זיך צו ווייזן. מעלכיאַר דער דינער האָט אים אויסגעבעט אַ געלעגער אין דעם פאַרשטאַרבענעם אַלברעכטס ברייטן בעט און אַ גאַנצע נאַכט אים געהיט פון דער צווייטער זייט מיט אַ געלאַ־דענעם רעוואַלווער אין דער האַנט.

מאַקס אַשכנזי איז זייער שלעכט געשלאָפן אין ברייטן בעט, וואָס דער דירעקטאר, אַלברעכט, האָט אַזוי באַקוועם איינגעאַרדנט פאַר זיין ברייטן גוף און פאַר די שפּולערקעס, וואָס פּלעגן קומען צו אים אויפּרוימען.

די מינוט האָט אַשכנזין געברענט. לויטן קאַנטראַקט מיט דער הויפּט־אינטענדאַנטסטווע האָט ער געדאַרפט צושטעלן אַ מאַסע מיליטערישע סחורה. פאַר נישט האַלטן דעם קאַנטראַקט האָט די פאַבריק געדאַרפט צאָלן גרויסע שטראַפּן. ער האָט טאַקע פּריער קיין רגע די פאַבריק נישט אַפּגעשטעלט. צוויי שיכטן האָבן געאַרבעט, בייטאַג און ביינאַכט. אַלץ איז געווען גוט איינגעשטעלט, אויסגערעכנט. די פאַבריק האָט געקלאַפּט ווי אַ זייגער. יעדע סעקונדע האָט זי אויסגעקלאַפּט גאַלד. אַבער פּלוצלונג האָט זי זיך אַפּגעשטעלט.

אין איין זאָך האָט דער דירעקטאר מאַקס אַשכנזי פאַרגעסן — אין די אַרבעטער. אַלץ האָט ער אויסגערעכנט, יעדע קלייניקייט. יעדע שרייפל פון דער גרויסער פאַבריק, וועגן די מענטשן האָט ער נישט געטראַכט. זינט ער האָט געלעבט האָט ער וועגן מענטשן נישט געטראַכט. ער האָט גע־וואוסט, אַז הענט זענען אַלע מאַל דאָ גענוג. מער נאָך וויפּיל מען דאַרף. אויך האָט ער געוואוסט, אַז הענט דאַרפן אַרבעטן, אַרבעטן וויפּיל נאָר מען וויל. מיט אַמאַל האָבן זיך די הענט קעגנגעשטעלט, אין איינעם אַ טאַג, ווען ער איז געזעסן ביי זיך אין קאַבינעט, פאַרוואַרפן מיט אַרבעט און געשעפּטן, איז אים מעלכיאַר דער דינער געקומען מעלדן, אַז אַ דעלעגאַציע פון די פאַבריק־אַרבעטער וויל מיט אים רעדן.

— אַ דעלעגאַציע פון די פאַבריק־אַרבעטער? — האָט מאַקס אַשכנזי איבערגעפרעגט מיט שטוינונג. — איך האָב איצט קיין צייט נישט, אַן אַנ־דערש מאַל.

מעלכיאַר איז אַרויס און איבערגעגעבן דעם הער הויפּט־דירעקטאָרס רייד צו די אַרבעטער. געמיינט האָט ער, אַז זיי וועלן אַרויס, ווי שטענדיק אין אַזאַ פּאַל. אַבער די אַרבעטער זענען נישט אַרויסגעגאַנגען.

— זאָג דעם דירעקטאר, — האָבן זיי געזאָגט, — אַז אויך מיר האָבן

נישט קיין צייט, און אויב ער וועט אונדז גלייך נישט אויפנעמען, שטעלט מען אָפּ די פּאַבריק.

מאָס אשכנזי האָט זיך עטלעכע מאל, איינס נאָכן אַנדערן, אַ קראַץ געטאָן אין זיין שפיץ בערדל. דער ווייכער פּאָטעל איז אים געוואָרן פּלוצ-לונג האָרט. באלד האָט ער אויסגעגלייכט דעם קראַוואַט, וואָס ליגט תמיד ביי אים אין אַ זייט. ער האָט אָפּגעשאַקלט דאָס אַש פון די לאַצן, טיפּער פאַררוקט זיך אין פּאָטעל און פאַררויכערט אַ פּרישן ציגאַר, אַ גרויסן און אַ שמעקבדיקן. ער האָט אַנגענומען די סאַמע וויכטיקסטע מינע אויף זיין נישט-אַנווענדדיק פנים. דערנאָך האָט ער אַזוי זיך געשריבן עטלעכע ווערטער אויף אַ שטיקל פּאַפּיר. ווערטער אַן אַ זין, וואָס זענען אויסגע-רעכנט בלויז אויף צו פאַרציען איבעריקע עטלעכע מינוט, צו ווייזן די וואַרטנ-דיקע, אַז נישקשה, ער האָט צייט.

די אַרבעטער זענען אַריינגעקומען מיט די היטלען אין די הענט, אָבער זיכער און גלייך. טייל האָבן אַפילו נישט רעכט די פאַרבלאַטיקטע שטיוויל אָפּגעווישט. מאָס אשכנזי האָט זיי באַגעגנט מיט אַ קנױל רויך פון זיין ציגאַר, אַ געדיכטן און אַ שמעקעדיקן.

— וואָס איז געשען? — האָט ער געפרעגט פון רויך אַרויס.

— מיר קומען אין אַ דעלעגאַציע פון אַלע אַרבעטער פון דער פּאַב-ריק, — האָבן די אַרבעטער געזאָגט און גענומען ליינענען פון אַ פּאַפּיר אַרויס אַלע באַדינגונגען, וואָס זיי שטעלן אַרויס.

מאָס אשכנזי האָבן שטאַרק געביסן די הענט, אַרויסצוכאַפּן דאָס פּאַ-פּיר פון די מענטשנס הענט, צעקנייטשן עס און עס אַוועקוואַרפּן, ווי ער האָט דעמאָלט געטאָן, ווען ער איז נאָר אַריין אין שווערס וועבעריי און אין איינעם אַ שבת-צונאַכטס זענען די וועבער געקומען צום אים מיט זייער פּאַפּירל. אָבער ער האָט זיך איינגעהאַלטן. אַ מענטש דאַרף וויסן די צייט, — האָט ער געדענקט, — וואו און ווען. ניין, נישט מיט זיי קאָן מען אַנגיין, ווי מיט די האַנט-וועבער אַמאַל. דאָס זענען גוים, רוצחים, — האָט ער גע-דענקט, — ביי זיי איז רעכט געווען דעם פאַרשטאַרבענעם אַלברעכט; אַרויסצופירן אויף אַ טאַטשקע מיט אַ בעזעם אין דער האַנט. ביי אַזעלכע שפּילט אַפילו קיין ראַלע נישט אַ מעסער אַרויסצוכאַפּן. דאָס לעבן ביי אַזעלכע האָט גאָר קיין ווערט נישט. נישט אַ פרעמד לעבן, נישט אַפילו דאָס אייגענע און ער האָט מיט די הענט געצויגן ביידע שפיצן פון וועסטל, ווי זיי וואַלטן געווען צו קורץ, און ער האָט אויסגעהערט די באַדינגונגען איינעם נאָכן צווייטן.

זייער שווערע באַדינגונגען זענען דאָס פאַר מאָס אשכנזי געווען. נישט אין צוויי שיכטן האָבן די אַרבעטער געוואַלט אַרבעטן אין פּאַבריק אין פאַרלויף פון מעת-לעת, נאָר אין דריי שיכטן, צו אַכט שעה אַ שיכט. מאָס אשכנזי איז אויפגעשפרונגען פון אַרט.

— ווי לאנג איז, אז מען האָט געאַרבעט זעכצן שעה א טאָג? — האָט ער געפרעגט. — איצט זענען שוין צוועלף שעה אויך צופיל?
— מיר קאָנען אַרבעטן צו צוועלף שעה, — האָבן די אַרבעטער גע-
ענטפערט, — אָבער פֿאַר די איבעריקע פיר שעה זאָל באַזונדערס געצאָלט
ווערן.

— אויסגעשלאָסן! — האָט מאַקס אַשכנזי געענטפערט.
— פֿאַר נאַכט־שעהן מיט פופציק פראָצענט טייערער פון טאָג־אַרבעט, —
האָבן די דעלעגאַטן געלייענט פון פאַפיר אַרויס.
— אומזין, — האָט מאַקס אַשכנזי אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנט.
— און דעם לוינ העכערן מיט פינף און צוואַנציק פראָצענט, — האָבן
די מענטשן ווייטער געלייענט זייערס.

— דאָס איז אַלץ? — האָט אַשכנזי געפרעגט מיט שפּאַט.
— דערווייל אַלץ, — האָבן די אַרבעטער געלאָסן געענטפערט.
מאַקס אַשכנזי האָט זיך אָנגענומען ביים שפיץ בערדעלע און עס צע-
שוּיבערט.

— איך מיין, אז כאָטש איר זענט אַרבעטער, קאָנט איר צוביסלעך רעכע-
נען, — האָט ער געזאָגט און געוואָרט אויף אַן ענטפער.
די מענטשן האָבן נישט געוואוסט, צו וואָס ער צילט, און זיי האָבן גע-
שוויגן.

מאַקס אַשכנזי האָט גיך אָנגעוואָרפן אויף אַ פאַפיר ציפערן.
— ווען איך זאָל נאַכגעבן בלויז אַ העלפט פון אייערע פּאָדערונגען, —
האָט ער געוויזן מיט אַ פינגער אויף די ציפערן, — דאַרף די פּאַבריק דער-
לייגן, און דערלייגן קאָן נישט די פּאַבריק.
— מיר האָבן אונדזערע רעכענונגען, — האָבן די מענטשן געזאָגט, —
די חשבונות פון דער פּאַבריק איז נישט אונדזער זאָך, נאָר דעם הער די-
רעקטאָרס.

מאַקס אַשכנזי האָט האַסטיק אָפּגעשאַקלט דעם אַש פון ציגאַר, אַזש ער
האָט דעם גאַנצן ענגלישן קאַסטיום זיך אָפּגעשאַטן.
— ניין, דאָס איז אונדזער אַלעמענס זאָך, — האָט ער געזאָגט מיט אַ
שמיכל, — מיר אַלע דאַרפן זיין פּאַראַינטערעסירט אין די חשבונות פון
דער פּאַבריק, אַלע, וואָס מיר אַרבעטן דאָ, ווען נישט, וועט מען מוזן די
פּאַבריק שליסן.
— דאָס איז דעם הער דירעקטאָרס זאָך, — האָבן די דעלעגאַטן גע-
ענטפערט.

— לייכט איז אַ פּאַבריק צו שליסן, אָבער שווער צוריק צו עפענען, —
האָט ער געלערנט מיט אַ פינגער, — די צייט איז אַ ביטערע. טויזנטער
אַרבעטער פון אַנדערע אָפּגעשטעלטע פּאַבריקן וואַלטן זיך געוואונטשן צו
האָבן אַרבעט. איך האָב די פּאַבריק נישט אָפּגעשטעלט, אויסגעזוכט אַרבעט
פאַר אייך. דאָס איז אייער דאַנק?

— דער הער דירעקטאר האָט נישט פאַר אונדז געזאָרגט, נאָר פאַר זיך, — האָבן די אַרבעטער געענטפערט. — אויב די דירעקציע וועט נישט איינגיין אויף אונדזערע באַדינגונגען, וועלן מיר שטרייקן.

מאַקס אַשכנזי האָט אָנגענומען די פּאָליטיק פון די קליינע שוואַכע היהלעך, וואָס אַז זיי זענען אין אַ געפאַר פאַר אַ שונא, מאַכן זיי זיך געפּאָרט. — איך בין דאָ נישט מער ווי אַן אָנגעשטעלטער, — האָט ער געזאָגט, — אַזוי גוט ווי איר. די פּאַבריק געהער צו די הערן באַראָנען. זיי זענען נישט אַ אין לאַנד. נאָר זיי קאָנען אין אַזעלכע גרויסע פּראָגן אַנטשליסן. ווי נאָר זיי וועלן קומען, וועט איר זיי דירעקט שטעלן אייערע פּאַדערונגען. איך קאָן גאַרנישט אַנטשליסן אַן די הערן באַראָנען.

ער האָט געוואָלט געווינען צייט. וואָס, וואָס, נאָר אָפּשטעלן די פּאַבריק איצט האָט ער נישט געקאָנט. אָבער די אַרבעטער האָבן אים קיין צייט נישט געוואָלט געבן.

— מיר קענען נישט די הערן באַראָנען, נאָר די דירעקציע, — האָבן זיי געענטפערט. — מיר גיבן צייט דעם הער דירעקטאר עטלעכע טעג אַנ-צופּרעגן טעלעגראַפיש די הערן באַראָנען. וואַרטן אויף זייער קומען וועלן מיר נישט.

פאַר די עטלעכע טעג צייט האָט אַשכנזי געפרוּווט פאַרשידנס צו ראַ-טעווען די לאַגע. קודם כל האָט ער געפרוּווט גיין מיטן אַלטן וועג, וואָס האָט אים זייער גוט אַמאָל אַרויסגעהאַלפּן, ווען ער איז נאָך ביים שווער אין דער וועבעריי געווען, מיט פּאָליציי. ער האָט מער נישט געשיקט נאָך דער מאַכער ליפע חלפּן. ער האָט אליין דעם אָבערפּאָליצייסטער איינגע-לאַדן אין אַ רעסטאָראַן אויף אַ מיטאָג און אָנגעטאַפּט ביי אים דעם דופּק. די פּאַבריק אַרבעט נישט מער פּריוואַט איצט. זי מאַכט מיליטערישע סחורות, פאַר די זעלנער אויפן פּראָנט. זי טוט פּאַטריאָטישע אַרבעט און דערמיט, וואָס די אַרבעטער ווילן אָפּשטעלן די אַרבעט, שעדיקן זיי דעם פּראָנט. די מאַכט דאַרף אַלץ טאָן, נישט צו דערלאָזן דערצו, זעלנער אַריינשיקן, די בונד-טאָוושטיקעס אַנלערנען, און די אַרבעטער וועלן ווייטער אַרבעטן ווי פּריער. דער פּאָליצייסטער האָט אָפּגעלעקט זיינע וואַנצעס פון דעם געשמאַקן וויין און געשאַקלט מיטן קאַפּ אויף ניין.

ער קאָן נישט איצט זיך אַריינמישן אין דער פּאַבריק צו די אַרבעטער. מען האָט גענוג צרות פון זיי אַזוי אויך. די פּאָליצייאַנטן זענען אָנגעשראַקן. אַלע טאָג שיסט מען אַן אַנדערן. אויך דער גובערנאַטאָר וועט זיך נישט מישן. נישט די פּריערדיקע צייטן. דאָס בעסטע איז אליין דורכצוקומען מיט זיי.

מאַקס אַשכנזי איז געגאַנגען אויף אַנדערע וועגן. ער האָט געלאָזט רופּן צו זיך עטלעכע פון די דעלעגאַטן, יעדן באַזונדער און בסוד, און געגעבן צו פאַרשטיין, אַז זיי זאָלן אויפהערן צו פאַרזאָרגן קהל, נאָר זיך אליין, און די דירעקציע וועט זיי דערפאַר לייטיש באַלוינען, גאָר קיין עולה נישט

טאָן. אָבער זיי האָבן נישט געלאָזט רעדן צו זיך. טייל האָבן זיך באַליידיקט אַנדערע האָבן מורא געהאַט, געהיט זיך די פעל.

מאָס אַשכנזי האָט געהייסן זיינע מענטשן ווערברין אין גאָס אַרבעטס-לאַזע וועבער און שפּולערקעס, כדי אַפּצושרעקן זיינע אַרבעטער און ברעכן זיי. אָבער קיינער איז נישט געגאַנגען. מען האָט מורא געהאַט פאַרן לעבן. אַ סך זענען געווען פאַראַגיטירט דורך די רעוואָלוציאַנערן און מיטגעהאַלטן מיט די שטרייקער.

אַז עס איז מער גאַרנישט געבליבן וואָס צו טאָן, איז אַשכנזי געגאַנגען אויפן לעצטן — אַפּשטעלן די פאַבריק, געבן די אַרבעטער צו פאַרווכן דעם טעם פון הונגער און אויסמאַטערן זיי. זאָלן נאָר אַריבערלויפן עטלעכע וואַכן, האָט ער געטראַכט, זאָלן זיי אויפּעסן די לעצטע ברויט און קאַרטאָפּל, וואָס זיי האָבן אַפּגעשפּאַרט, און זיי וועלן קומען זיך בעטן, אמת, עס טויג נישט פאַר דער פאַבריק זיך אַפּצושטעלן איצט, גראַד אין אַ צייט, ווען מען דאַרף אַרבעטן בייטאָג און ביינאַכט און מען מוז צושטעלן גרויסע קוואַנטומס סחורה. דאָס איז אַן אומגליק פאַר דער פאַבריק, אָבער זאָלן זיי נאָר מיד ווערן, קומען זיך בעטן, און זיי וועלן פאַר אַלע שאַדנס אַפּצאָלן, מיט פּראַצענט וועלן זיי צאָלן.

פאַרשלאָסן די ליידיקע פאַבריק אויף זיבן שלעסער, האָט מאָס אַשכנזי זיך דאָרט פאַרבאַריקאָדירט און געוואַרט אויף דעם טאָג פון זיין זיג. ער האָט מורא געהאַט זיך צו ווייזן אויסער די פאַבריק-טויערן אין די אוימרויאיקע טעג, ווען טויזנטער פון זיינע אַרבעטער האָבן אַרומגעשלענדערט זיך אין די גאַסן און אויף די וועגן, אויפּגעהעצטע פון די פּראַקלאַמאַציעס און אַגיטירטע פון די רעוואָלוציאַנערע רעדנער. ער האָט געוואוינט איינער אַליין אין דער בחורשער וואוינונג פון דעם פּריערדיקן דירעקטאָר אַלברעכט, געשלאָפּן אין זיין בעט און געגעסן פון דעם, וואָס מ'האַט אים פון דער היים צוגעשיקט אין פאַבריק אַריין. מען האָט קיינעם נישט אַריינגעלאָזט אין פאַבריק, ווי אין אַ פעסטונג, מעלכיאָר, דער דינער איז כסדר געזעסן מיטן געלאַדענעם רעוואָלווער ביי דער טיר. פון גרויס לאַנגווייליקייט האָט אַשכנזי אַפילו גענומען לייענען די בולוואַר-ראַמאַנען, וואָס זענען פאַרבליבן נאָך דעם פאַרשטאַרבענעם אַלברעכט. גאַנצע נעכט האָט ער זיי געלייענט. ער האָט נישט געקאַנט שלאָפּן אין די נעכט, אין די רואיקע און לאַנגע. אָן דעם גערויש פון מאַשינען האָט אים קיין שלאָף נישט גענומען. אָבער זיי זענען נישט געקומען, די אַרבעטער, בעטן אים, ווי ער האָט געוואַרט.

די רעוואָלוציאַנערן זעענן איצט געווען די הערשער אין שטאָט. זיי האָבן געהאַט די אַרבעטער פון הונצעס פאַבריק אין די הענט. אַלע, די פּוילישע, די דייטשע, און קאַכעדיקער און פאַריסענער ווי אַלע — די אי-דישע רעוואָלוציאַנערן, די אחדות-לייט, האָבן טויזנטער פּראַקלאַמאַציעס פּונאַנדערגעטיילט, פייערדיקע רעדעס געהאַלטן פאַר די אַרבעטער, גערופן

נישט אונטערצוגעבן זיך, געהעצט קעגן די הונצעס און קעגן דירעקטאר אשכנזי.

גארנישט גערוט אין די טעג האָט ניסן. ער האָט זיך מיט די דייטשע מייסטערס געטראָפן, געלט געזאָמלט פאַר די שטרייקער, רעדעס געהאַלטן, פראַקלאַמאַציעס געשריבן. ניין, דאָס איז מער נישט געווען קיין אַמאָליקער קאַמף מיט שמחה מאַירן, ווי דעמאָלט אויפן באַלוט. דאָס איז געווען אַ שטרייק פון טויזנטער קאַמף-אַרבעטער, אַ קאַמף פון פראַלעטאַריער קעגן גרויס-קאַפיטאַל, קעגן די מאַנופאַקטור-באַראַנען און זייער פירער אשכנזי. דאָ איז ווערט צו קעמפן, צוצולייגן אַ האַנט.

זיי האָבן זיך נישט אַזוי געאַיילט מיט שטרייקן און רעוואָלוציעס, אַט די דייטשע און פּוילישע אַרבעטער, ווי עס האָבן זיך געאַיילט די יידישע אַרבעטער פון די קליינע ווערקשטאַטן. זיי זענען נאָך אַלץ געווען פאַרטאָן אין זייערע ביר-שענקען, אין די שפּאַצירן אויף די פעלדער אין זונטיק און אין אַנדערע גויאישע פאַרגעניגנס, וואָס זיי האָבן געהאַלטן פאַר בעסער, איידער צו הערן רעדעס וועגן פּאָליטישער עקאָנאָמיע אין די קרייזלעך. דערויף זענען געווען מער בעלנים די יידישע געזעלן. ניסן האָט דערפון שטאַרק געליטן. איצט האָט ער זיך דערוואַרט. די גרויסע פאַבריקן האָבן גענומען זיך רירן. אויך אין די שווער-פאַרצוימטע פעסטונגען איז אַריין דער פונק פון דער רעוואָלוציע. און ניסן האָט אַלץ געטאָן דעם פונק פונאַנדערצובלאָזן אין אַ גרויס פייער, אַ העליש און פלאַקערדיקס. אַ ברויך-הויטיקער, אַ שוואַרץ-אויגיקער, מיט דעם שוואַרצן בערדל, וואָס ביי די באַקן נעמט עס אָן דעם אויסזען פון פּיאַות, האָט ער זיך געטראָגן איבער דעם צעשטורעמטן לאַדזש, געשריבן פראַקלאַמאַציעס, גערעדט אויף פאַר-זאַמלונגען, אויפגעקלערט, פייער אונטערגעגעבן, גאַנצע נעכט אין ענגע, אַב-געשטאַפטע, פאַרוויכערטע צימערן באַראַטונגען אָפּגעהאַלטן, אויף עטלעכע שעה בלויז אין די קליידער אויף אַ באַנק אַביסל שלאָף אַריינגעכאַפט. אים צו הילף זענען געקומען זיינע מענטשן. דעם גאַנצן יידישן ברען און אימפעט האָבן זיי אַריינגעטראָגן אין דעם געלאַסענעם גויאישן שטרייק.

מאַקס אשכנזי איז געוואָרן בלוי פון כעס אין זיין באַהאַלטענער פאַב-ריקס-וואוינונג, ווען זיינע פאַרטרויאונגס-מענטשן האָבן אים דערציילט וועגן דעם באַלוט, וואָס פירט איצט מלחמה קעגן זיין פאַבריק, וואָס ווילן זיי? וואָס מישן זיי זיך? נישט זיי אַרבעטן ביי אים, נישט זיי וועלן אַמאָל אַרבעטן. און וואָס דאַרט זיי דער קאַפּ פאַר די גויאישע אַרבעטער? תחילת האָט ער געברענט פון צאַרן אויף אַט דעם מורה-הוראהס זון, וואָס פאַרקאַכט די גאַנצע קאַשע. אָפּרוימען אַזא עוכר-ישראל וואָלט מען געדאַרפט. פאַר-שיקן אים, ווי אַמאָל, ער זאָל נישט וויסן, וואו זיין געביין וועט אַוועקקומען. ער מיט זיינע לייט האָבן דאָס אויפגעהעצט לאַדזש. ווען נישט זיי, וואָלט געווען שטיל און שאַ. די גויים ווילן גאַר אַרבעטן, זיי האָבן כוח דערצו און עס אַרט זיי נישט אַ שעה מער אַרבעט אַדער אַ שעה ווייניקער אַרבעט.

דער עיקר איז ביי זיי אַפצונעמען שבת דעם לוינ און גיין אין שענק. דאָס זענען אַלץ יידישע מעשות. זיי זענען שוואַך, זיי קאָנען אַליין נישט אַרבעטן און פאַרדרייען די גויים די קעפּ, רעדן זיי איין אַ לונג-און-לעבער אויף דער נאָ, מיט סאָציאַליזם, אַהדות. זיי וועלן נאָך ברענגען דערצו, אַז זיי וועלן אויפרייצן די גויים, צעיושען דאָס טריפהנע בלוט, און אויסגיין וועט עס צו יידישע קעפּ, ווי אַלעמאַל. מאַקס אַשכנזי האָט געביסן די ליפּן פאַר צאָרן. וואָלט ער נאָר געקאָנט, וואָלטן די צייטן נישט געווען אַזעלכע אומרואיקע, וואָלט ער זיי, די עוכרי-ישראלים, אַנגעלערנט. אַ מצוה איז אַנצולערנען אַזעלכע, וואָס גייען קעגן יידן, פאַר גויים.

אַבער אַנגלערנען די באַלוט-לייט האָט ער נישט געקאָנט. נישט נאָר ער, נאָר אַפילו די פּאָליציי איז געווען שוואַך קעגן זיי, מורא געהאַט מיט זיי זיך אַנצוהויבן. זיי זענען טאַקע די באַלעבאַטיים פון שטאָט געוואָרן, אַז אַך און וויי. זיי שיקן אַפילו זייערע פאַרשטייער געלט זאַמלען און מען מוז זיי געבן. אויך איצט האָבן זיי זיין פאַבריק אויפגעהעצט, אַ פייער צע-בלאָזן. אין אַלע זייערע פּראַקלאַמאַציעס העצן זיי קעגן אים, זידלען און שנידלען אים, דערציילן די אַרבעטער, אַז ער איז זייער בלוט-זויגער, נקס-פּלאַטאַטאָר. די גויים גלויבן זיי, און ווער ווייס, צו וואָס מען קאָן דערפירן! וואָס שפּילט ביי אַזעלכע צעיושעטע גויים אַ ראַלע צו שיקן אים אַ קויל אין קאַפּ אַדער געבן אים אַ מעסער אין רוקן? אמת, ער זיצט אין דער פאַבריק, דערווייל, באַוואַנט. אַבער אייביק זיצן אַזוי קאָן מען נישט. יעדער טאָג, יעדע שעה, יעדע מינוט אַפילו ברענט. פון דער אינטעדאַנט-סטווע פּאָדערט מען סחורה. געשעפטן זענען דאָ אַ וועלט. מען דאַרף אַרויס-פאַרן, באַוועגן זיך, טאָן עפעס. און אין איינער אַ שלאַפּלאַזער נאַכט אויף דעם ברייטן בעט פון פאַרשטאַרבענעם דירעקטאָר אַלברעכט, צווישן טויזנט טער געדאַנקען און איינפאַלן, האָט זיך אויך מאַקס אַשכנזי דערטראַכט, אַז עס איז כדאי מיט אַט די באַלוט-לייט, מיט דעם פירער זייערן, דעם מורה-הוראהס זון, זיך צו זען און דורכרעדן.

זיי זענען טאַקע שקצים, עוכרי-ישראלים, אַבער דורכרעדן זיך מיט זיי איז ווערט. ער האָט שטאַרק געגלויבט אין זיין שכל, מאַקס אַשכנזי, אין זיין כוח פון איבעררעדן אַ מענטש. אַגב, איז דער ניסן נישט קיין גראַבער יונג. אַהאָ, ער איז אים נאָך ביים פּאַטער זינעם, ר' נאַסקע, געקראַכן אין וועג אַריין ביי דער גמרא. אמת, ער האָט מיט אים אַמאַל עפעס עסקים געהאַט. דעמאָלט ווען ער איז געקומען צו אים אין איינעם אַ שבת-צו-נאַכטס וועגן די וועבער פון זיין שווערס וועבעריי. דערנאָך האָט מען יענעם טאַקע פאַרשיקט. אַבער, ערשטנס, ווייסט קיינער נישט, אַז ער האָט עפעס דערביי אַ חלק געהאַט. דער ליטוואַק, דאָס שרייבערל, האָט צוגעזאָגט, אַז ער וועט וועגן דעם קיין פיפּס נישט געבן. איבעריקנס, זענען עס שוין אַלטע מעשות. ער איז שוין דערנאָך געזעסן פאַר אַנדערע חמאים, פאַרגעסן זיך גאָר. פאַרקערט, טאַמער טראַגט ער זיך טאַקע אַרום מיט אַ כעס אויף אים, וועט

ער אים אויפווייזן, אָז ער איז גאָט די נשמה שולדיק. די פּאַליציי אַליין האָט זיך אַרײַנגעמישט דעמאָלט. פּאַרקערט, ער האָט נאָך געבעטן פּאַר זײ, נאָר עס האָט נישט געהאַלפּן. אָ, זאָל ער זיך גאָר צונויפּרעדן מיט אים, וועט ער אים אינגאַנצן נעמען. ער האָט, דאַנקען גאָט, אַ כּוח צו רעדן צו מענטשן, רעדן צום שכל און צום האַרץ.

און ער האָט זיך אַוועקגעזעצט צום טיש און אָנגעשריבן אַ בריוו צו זײן אַמאָליקן חדר-חבר. אין אַ לוימדישן לשון-קודש, ווי מען שרייבט צו אַ בכבודן מענטש און תּלמיד-חכם, פּול מיט גלייכווערטלעך און ציטאַטן פּון דער גמרא, מיט היפשע לשון-קודשדיקע שבחים און לויב-לידער צו דעם געערטן מאַן, וואָס פּאַרדינט כּבוד און לויב פּאַר זײנע מעלות, יחוס און איידלקייט, האָט ער געבעטן אים צו באַווייליקן מטריח צו זײן זיך אין זײן פּאַבריק, כּדי צו רעדן מיט אים ענינים, וואָס שטייען אין שפיץ פּון דער וועלט. דערביי האָט ער אויך צוגעגעבן, אָז נישט, חלילה, צוליב גרויס-האַלטעריי אָדער פּוסטער גאווה בעט ער דעם הויכן גאַסט צו קומען צו זיך, אָנשטאַט גיין צו דער שוועל פּון זײן טיר, נאָר פשוט דערפּאַר, ווייל צוליב טעמים, וואָס זענען פּאַרשטענדלעך פּאַר מענטשן פּון שכל, ווי זײן כּבוד איז, קאָן ער נישט אַרויס פּון דער פּאַבריק. עס איז גענוג פּאַר דעם חכם בלויז אַ וואונק! עס וועט זײן אַ גרויסער נחת-רוח צו זען דעם הויכן גאַסט אין די ווענט פּון מיין אַרעם געצעלט, האָט אַשכּנזי פּאַרענדיקט און אונטער-געשריבן זיך: פּון מיר, דער, וואָס דערוואַרט אייער הויכן וויזיט, שמחה מאיר הלוי אַשכּנזי.

מיט די שענסטע לומדישע אותיות האָט ער דעם לאַנגן בריוו אָנגע-שריבן, איבערגעלייענט אים מיט צופּרידנקייט און אים אַוועקגעגעבן אַ מענטש זײנעם, וואָס זאָל זען דעם אַדרעסאַט פּון אונטער דער ערד אויס-צווכן און איבערגעבן. אויף דער בערזע וועט ער שוין דערגיין.

עטלעכע שעה צײט האָט דער קאַמיטעט דיסקוטירט וועגן דעם בריוו, וואָס איז אָנגעקומען פּון דעם פּיינטלעכן לאַגער — אינגאַרין אים? ענט-פּערן מיט אַן אַפּזאָג? אָדער אָננעמען די איינלאַדונג? טוביה האָט נישט געהייסן גיין. ער האָט מורא געהאַט פּאַר פּראַוואַקאַציע. מעגלעך, אָז דאָרט איז גאַר פּאַליציי דאָ און מען וועט ניסנען גלייך אַרעסטירן, אָבער ניסן האָט נישט געגלויבט אין דעם. נײן, ער איז נישט אַזוי נאַריש, אַשכּנזי, צו גיין איצט אויף אַזא זאָך. ער איז אַ מענטש אַ פּראַקטישער, אַ בעל-שכל און אויב ער שיקט אַ בריוו צו רעדן וועגן זאַכן, וואָס שטייען אין דער שפיץ פּון דער וועלט, איז ווערט אים אויסצוהערן. מען דאַרף אַלע מאָל קענען דעם קעגנער. אָבער אַליין גיין האָט ער נישט געוואַלט, ס'זאָל נישט ברענ-גען צו קיין פּאַרדאַכט בײ די אַרבעטער. און אין אָונט, דורך וועגן און אומוועגן, מיט נאָך צוויי באַגלייטער, איז ניסן אַוועק אין פּאַבריק. דאָס טויער האָט זיך, ווי אין אַ טורמע, שווער געעפּנט און צוריק פּאַרשלאָסן. מאַקס אַשכּנזי האָט געוואַרט בײ דער אַפּענער טיר פּון זײן קאַבינעט. אַ וויילע,

אז ער האָט דערזען דריי מענטשן, איז ער געוואָרן פאַרכמורעט. ער האָט תמיד ליב געהאַט צו רעדן מיט מענטשן אויג אויף אויג. אָבער באַלד האָט ער אָנגעטאָן אויף זיין פנים אַ פריינטלעכע מכניס-אורחדיקע מינע און אלעמען געדריקט די הענט.

— עס פרויט מיך זייער, — האָט ער גערעדט אין זיין דייטש. — ביטע, מיינע הערן.

אָנגעהויבן האָט מאַקס אַשכנזי מיט תורה.

— גלייך דערקענט, — האָט ער געזאָגט צו ניסנען. — פאַרט אָן אויג פון אַ תלמיד-חכם...

ער האָט נישט געוואוסט גענוי, ווי אזוי צו דעם ניסנען צו רעדן, אויף „דו“, ווי צו אָן אַמאָליקן חבר פון איין חדר, אָדער אויף „איר“ — און ער האָט געפלאַנטערט אַביסל. אָבער ניסן האָט זיך געהאַלטן רעזערווירט און אַשכנזי האָט אים געזאָגט „זי“, אויף דייטש...

— אַבוואָהל שוין איינע היפשע צייט פאַריבער איז, זינד וויר האַבען ביים טאַטען, ביי ר' נאָסקע, שטודירט, געדענק איך נאָך דעם לעצטן שיעור, וואָס מיר האָבן געלערנט, — האָט ער געזאָגט אַ שיינענדיקער, — די שיטה פון כחל... איך קען עס נאָך פון אויסווייניק...

ער האָט אַ בליק געטאָן אויף די זיצנדיקע אַרום און אָנגעהויבן זאָגן גיך די שיטה, דרייענדיק דערביי מיטן פינגער, פונקט ווי אַמאָל ביי דער גמרא. — געדענקען זי עס, ניסן? — האָט ער געפרעגט.

— איך פאַרנעם זיך מער נישט דערמיט. — האָט ניסן קאַלט גע-ענטפערט.

— אַ שאַד, אַ שאַד, — האָט אַשכנזי באַדויערט. — איך, אַבוואָהל זייער באַשעפטיקט בין, האָב איך נאָך ליב אַריינצוקוקן אין אַ ספר, און הלמאי זאָל איך מיך שעמען, איך האָב נאָך אַפילו ליב עפעס אַליין מחדש צו זיין אויך. אַז איך האָב אַ רגע צייט, שרייב איך עס אויף, איינס מיטן צווייטן האָט נישט צו טאָן.

ער האָט זיך אַרומגעקוקט אויף די זיצנדיקע און געוואָלט זען זייער באַוואונדערונג פאַר אים, דעם דירעקטאָר פון דער גרעסטער פאַבריק, וואָס האָט נאָך צייט צו שרייבן חידושים. אָבער די מענטשן האָבן אים קיין איין וואָרט פון באַוואונדערונג נישט געזאָגט. ער האָט זיך געפילט געטראַפן.

— מילא, די הערן, — האָט ער אָנגעוויזן אויף ניסנס צוויי פריינט, — קענען זיך מסתמא נישט אויס אין די קליינע אותיותלעך — ענטשולדיקן זי מיר פאַר מיין אָפנהערציקייט, מיינע הערן...

— איר האָט אונדז נישט דערמיט באַליידיקט, — האָבן די מענטשן געזאָגט.

— אָבער זי, ניסן, איין תלמיד-חכם, וועלען אימער איין תלמיד-חכם בלייבען, — האָט ער גערעדט מיט הנאה. — ווער נאָר עס האָט איין מאָל דעם טעם פון אַ שטיקל אַביי ורבא פערזוכט, דער וועט שוין אימער איין

גמרא-קעפל בלייבן... ווי זי זאלן נישט וועלן זיך ארויסדרייען. דאס ליגט אין בלוט...

ער האט גלייך טאקע דערציילט, ווי די באראנען זיינע האבן אים גע-
פרעגט, אין וועלכער אקאדעמיע ער האט שטודירט, און ער האט זיי גע-
ענטפערט, אז אין דער אקאדעמיע דעם טאלמודס ביי דען פראפעסארן
אבאיע וועראווע...

דאס האט אים גרויס הנאה פארשאפט און ער האט א צעווארעמטער
אנגערירט היימיש ניסנס קני. אבער ניסן האט זיך אפגערוקט, געווען קאלט,
האט אשכנזי אין איין רגע פארלוירן זיין לומדות און חברישקייט, זיין תורה
און דעם יידיש, אין וועלכן ער איז דערווייל פארקראכן, און ער איז צוריק
געווארן מאקס אשכנזי, דער דירעקטאר פון דער גרעסטער מאנופאקטור-
פאבריק, שטאלץ און זאכלעד.

— אלאז, צור זאכע, מיינע הערן, — איז ער צוריק אריין אין דייטש. —
ווי איר וויסט, מיינע הערן, סטרייקן די ארבעטער פון דער פאבריק.
— מיר וויסן, — האבן די מענטשן געזאגט.
— די פאדערונגען, וואס די מענטשן שטעלן ארויס, זענען נישט צו גע-
מען ערנסט, — האט אשכנזי גערעדט. — אכט שעה ארבעט אין טאג...
— דאס איז אבסאלוט גענוג פאר א מענטשן צו ארבעטן, — האט ניסן
געענטפערט.

אשכנזי האט אים באטראכט עטלעכע סעקונדן צייט.
— איך בין שוין גרייט אונטערצושרייבן אן אפמאך פאר מיר פער-
זענלעך, איך זאל נישט דארפן ארבעטן מער ווי זעכצן שעה א טאג, —
האט ער געזאגט און געקוקט מיט אנשטרענגונג אויף די מענטשן. — איך
ארבעט פיל מער, יעדער ווייס עס.
— איר ארבעט פאר זיך, הער אשכנזי.

— ניין, איך ארבעט פאר דער פאבריק, פאר אלע טויזנטער מענטשן.
ווען איך וואלט אזויפיל נישט געארבעט, נאר גערעכנט זיך מיט דער שעה,
וואלט די פאבריק געווען זיך אפגעשטעלט צוגלייך מיט א סך אנדערע פאבר-
ריקן און די מענטשן וואלטן ארומגעבלאנקעט זיך אין גאס. נאר דורך
מיין שווערער מי האב איך געפונען ארבעט פאר דער פאבריק, פאר טויזנטער
מענטשן, נישט נאר פאר איין שיכט, נאר פאר צוויי. אלע זענען מיר שרייב-
לעך פון דער גרויסער מאשין.

— אבער איר פארדינט פאר אייער ארבעט א טאג מער, וויפיל די אר-
בעטער נעמען עס פאר א האלב יאר, הער אשכנזי.
— יעדער לויט זיין ווערט, — האט אשכנזי איבערגעריסן, — לויט
דעם, וואס ער ברענגט אריין. נישט פאר מיינע שיינע אויגן זיך איך דא.
מיינע הערן, נישט פאר מיין יידישקייט.
ער האט זיך צוגעבויגן נאענט צו די מענטשן און ער האט גערעדט
שטיל, אויף לאדזשער יידיש:

— נישט אומזיסט בין איך, א ייד, דער דירעקטאר פון דער גרעסטער פאבריק געוואָרן, דער עלטסטער איבער די טויזנטער גויים דאָ. איר מיינט, אז מען האָט מיך דאָ ליב? מען ברענט מיינע טריט, אָבער מען דאַרף מיך. אָן מיר וואָלט אַלץ צעקראַכן געוואָרן. מיינט נישט, אז מען גיט געלט אומזיסט. יעדער קריגט לויט זיין ווערט. ווער עס קאָן בלויז מאַכן אַן אייל סחורה, קריגט פאַר זיין אייל סחורה. ווער עס קאָן אַריינברענגען מיליאָנען, קריגט פאַר זיינע מיליאָנען...

— קעגן דעם קעמפן מיר, — האָט ניסן געזאָגט.

אשכנזי האָט זיך אָנגענומען ביים שפיץ בערדל גאַר יידישעלעך, ווי אַ למדן, און אַרויסגעצויגן דערפון עטלעכע האָר.

— מילא, אַז גויים, גראַבע קעפּ, רעדן נאַרישקייטן, פאַרשטיי איך, — האָט ער געזאָגט מיט אַ גמראַ-ניגון. — איך האָב גערעדט צו זיי ווי מיט מענטשן, געוויזן זיי דעם חשבון שוואַרץ אויף ווייס, אַז ווען מען זאָל זיי נאָכגעבן בלויז אַ העלפט פון זייערע פּאָדערונגען, דאַרף די פּאָבריק זיך שליסן. וואָרעם יעדע זאָך האָט זיך איר חשבון, אַפילו אַ מאַשין האָט איר קראַפט, און ווען מען לייגט אַרויף אויף איר מער, ווי זי קאָן טראָגן, רייסט זי זיך איבער. איר, יידן, קענט דאָך יאָ רעכענען. אייערע מענטשן, ווי מען האָט מיר געזאָגט, לערנען אַפילו עקאָנאָמיע. אַט האָט איר אַ חשבון, וואָס איך האָב צונויפגעשטעלט. ער שטימט אויף דער האָר. ווי אַזוי קאָנען מיר אַנט-קעגנקומען אַזעלכע נאַרישע פּאָדערונגען?

— מיר רעכענען אַנדערש, — האָט ניסן געזאָגט. מיר רעכענען די דיווידענדן פון די באַלעבאָטיים און די ריזיקע לוינען פון די דירעקטארן און פירער.

אשכנזי האָט זיך אויפגעהויבן פון שטול.

— הערט אויס, מיינע הערן, — האָט ער געזאָגט. — פאַר עולם-הבא וועלן מיר נישט אַרבעטן. מיר האָבן אונדזערע סוחרישע אויסרעכענונגען, און ווען עס לוינט נישט, ליקוידירן מיר די געשעפטן. מיר וועלן זיין גע-צוואונגען צו שליסן די פּאָבריק און טויזנטער מענטשן וועלן בלייבן אויף דער גאַס.

— דאָס איז אַלץ, וואָס איר האָט אונדז געוואָלט זאָגן, הער אשכנזי? — האָט ניסן איבערגעפרעגט. — אָבער דערצו האָט איר אונדז נישט געדאַרפט רופן.

מאָקס אשכנזי האָט זיך אויפגעהויבן פון אַרט און זיך איבערשפּאַצירט אי-בער דעם קאַבינעט.

— כ'האָב צו אייך נישט געשיקט צו רעדן וועגן דער פּאָבריק, — האָט ער געזאָגט אַ צאַרנדיקער. — ווייל, לאַמיר זיך נישט נאַרן, איר האָט אין דער פּאָבריק גאַרנישט וואָס צו זאָגן. אייער גאַנצע הערשאַפט איז אויפן באַלוט, צווישן די האַנט-וועבער, און מיר האָבן דאַמף און גויאישע אַרבעטער.

אבער קאליע מאכן קאן א קאץ אויך, און איר מאכט קאליע. איר העצט אויף די גויים.

— מיר ווייסן נישט פון קיין גויים, נאָר פון אַרבעטער און עקספּלאָר־טאַטאַרן, הער אַשכנזי, — האָט ניסן אים איבערגערעיסן.

— אַבער די גויים ווייסן פון גויים און יידן! — האָט אַשכנזי געענט־פערט מיט שפּאַט. — אחדות, אחדות, רעדט איר, אַבער פּרובירט נאָר איין איינציקן ייד אין דער פּאַבריק דאָ אַריינזעצן, וועלן אים די גויים אויף דריי שפּענדלעך אַרויסטראַגן!

ניסן איז רויט געוואָרן, דאָס איז געווען זיין שוואַכער פּונקט. — דאָס איז אייער שולד, — האָט ער גענומען שטאַמלען. — איר און אייערס גלייכן האָבן דעם יידישן אַרבעטער אויפן באַלוט פאַרשטופּט. אַשכנזי האָט אים איבערגערעיסן.

— מיר רעדן איצט נישט ווי דירעקטאָרן און אַרבעטער, — האָט ער געזאָגט. — דאָס רעד איך מיט די גויים אַזוי. — מיר רעדן איצט ווי יידן. אין שטאַט איז אַ געפאַר, איר הערט, אַ געפאַר! יידיש בלוט וועט זיך גיסן! — מיר האָבן אונדזערע זעלבסטשוצן, אויך די סימפּאַטיע פון דעם אַר־בעטער־קלאַס. מיט אַזעלכע זאָכן שרעקט מען אונדז נישט אָפּ, הער אַשכנזי.

— ליגן, שקר! — האָט אַשכנזי געקלאַפּט אין טיש. — אויף די פּאַר־זאַמלונגען, אויף וועלכע איר אַליין טרעט אַרויס, רעדן די גויים רשעות קעגן מיר, נישט קעגן דעם דירעקטאָר פון דער פּאַבריק, נאָר קעגן מיר, דעם ייד. די גויאישע רעדנער שפּעטן נאָך מיין רעדן, מיין יידישע אויסשפּראַך, און די אַרבעטער הירזשען. אויף די יידישע קרעמערלעך ציטערט די הויט. שוין קומען גויים צו זיי אַריין נאָך שפּייז און רעדן, אַז ווען עס וועט ווערן גאַר שלעכט, וועלן זיי רויבן. אַלעמאָל איז אויסגעגאַנגען צו יידישע קעפּ, ווי דעמאָלט ביים „ראַבונעק“. איר, יידן אַליין, צעפּלאַקערט אַ פּייער!

די דריי מענטשן האָבן זיך אויפּגעהויבן פון די ערטער מיט אַמאָל. — הער אַשכנזי, מיר האָבן נישט בדעה אויסצוהערן נאַציאָנאַלע דרשות. — האָט ניסן געזאָגט. — דערויף רופּט מען נישט קיין מענטשן צו זיך. — בורזשאַזע חוצפה! — האָט איינער פון די צוויי באַגלייטער זיך געכעסט. — איך האָב גלייך נישט געהאַט קיין חשק דאָ אַהער צו גיין. קומט, חבר ניסן.

ניסן איז אַרויס מיט זיינע חברים דורך דעם שווערן פּאַבריק־טויער און געלאָזט זיך אין אַ דראַזשקע אַהיימפּאַרן. דאָס וועטער איז געווען פּויל, רעגנדיק; די שמוציקע שטאַט האָט זיך געוויקט אין בלאַטע; די געציילטע לאַדזשער צעוואַרפענע בוימער האָבן אויסגעזען ווי גרויסע אויס־געריבענע בעזעמער. דער באַלעגאַלע האָט נישט אויפּגעהערט שמיסן זיך פּגיריהדיק פּערדל און זידלען עס, פּאַרוואָס עס קריכט קוים איבער די שלעכט־געפּלאַסטערטע גרוביקע גאַסן.

— וויאָ, נבלה! העי, פעל קרעציקע, נאָ!...
פונקט אזוי פויל, רעגנדיק און שווער איז געווען ניסנען אויפן האַרץ.
אשכנזים ביטערע רייד האָבן אים געעגבערט אין מוח, געשניטן.
— מירן מוזן גלייך נעמען אַרגאַניזירן די זעלבסטשוץ, — האָט ער
שטיל גערעדט צו זיינע צוויי באַגלייטער. — מאַרגן נאָך וועט מען די פראַגע
שטעלן אויפן טאָג-אַרדענונג.
גלייך מאַרגן, — האָבן ביידע צוגעברומט און איינגעהילט זיך בעסער אין
די מאַנטלעך, צו שיצן זיך קעגן דער איינעסנדיקער קעלט פון דער נאַסער
שטאַט.

קאַפיטל 1919

מאַקס אַשכנזי האָט וואָס ווייניקער גענומען אַהיימקומען צו ווייב און
קינדער און גענעכטיקט אין דירעקטאָר אַלברעכטס בחורשער וואוינונג.
וואָס איז צוזאַמען מיט דער דירעקטאָרשאַפט איבערגעגאַנגען צו אים. צו-
זאַמען דערמיט האָט ער גענומען קאַרגן אויף דער הוצאה אין שטוב, זייער
ווייניק געלט אויסגעצאָלט דער פרוי זיינער.
דינהלע אַשכנזי האָט זיך געפילט זייער געקרענקט.

זי איז שוין געווען איצט אַ פרוי נישט אין דער ערשטער יוגנט. זי
האָט זיך נאָך יונג געהאַלטן, ווי די מוטער אירע, אָבער אין אירע קאַשטאַן-
קופערנע האָר האָבן זיך אַלץ מער גרויע האָר דורכגעוואָרפן. אויך ביי די
אויגן האָט איר הויט אָנגעהויבן לויז ווערן, צעקעסטלט זיך אין אַ נעץ פון
אַ סך קליינע דרייבנע קנייטשעלעך. פון די טראַגנס און האָבנס האָט זיך אויך
איר בויך געפאַלדעוועט און אויף די שלאַנקע פיס אירע זענען אַרויס-
געטראָטן בלויע אָדערן. ווי ביי מערסטנס ווייבער אין דעם עלטער פון
נאָך פערציק, האָבן אויך ביי איר אַלערליי קראַנקהייטן גענומען אַרויסקריכן,
איבערהויפט ווייבערישע. מענטשן האָבן איר נאָך אַלץ נאָכגעקוקט אויף
דער גאַס, ווען זי פלעגט זיך באַווייזן. וואָרעם זי האָט זייער קונציק גע-
קאַנט אויסבאַהאַלטן דעם געפאַלדעוועטן בויך אונטער דעם גאַרסעט, די
קנייטשעלעך ביי די אויגן פאַרגלעטן און פאַרשטעלן, אויך די האָר שוין
פאַרקעמען, אזוי, אַז די גרויע זאָלן גוט פאַרשטעקט ווערן אין די קופערנע.
אָבער אין שטוב, איבערהויפט אין די נעכט, ווען זי האָט זיך פון אַלע
גאַרסעטן און שנירלעך אויפגעבונדן, זענען די ערשטע סימנים פון עלטער
אַרויס, און איר איז געווען זייער אומעטיק אין די שלאַפלאַזע נעכט אַליין
אין בעט, קוקנדיק אויף דעם צווייטן בעט פון איר מאַן, וואָס איז אַלץ געבליבן
מער לידיק.

די קינדער זענען נישט געווען אינדערהיים. דער עלטסטער, דער זון
איגנאַץ, איז געזעסן אין אויסלאַנד. אַ פאַרשלאַסענער אין זיך, אַ פאַר-

כמורעטער, איז ער אלעמאל געווען אינדערהיים אַ פּרעמדער און דער מוטער אַ סך צרות אַנגעטאָן. פּונקט ווי דער פּאָטער זיינער איז שטענדיק געווען פּאַרנומען, פּאַרטאָן, אַלץ האָט געקאַכט אין אים, אַזוי איז דער זון געווען אַ פּוילער, אַן אָפּגעלאָזענער. פּון קינדוויי אָן האָט ער נישט געוואָלט זיך לערנען, אַרומגעריסן זיך מיט די חברים. ווי נאָר ער האָט זיך מיט עמעצן באַפּריינדעט, אַזוי האָט ער זיך באַלד צעקריגט. וואָרעם ווי דער פּאָטער זיינער, האָט ער געוואָלט הערשן, זיין אומעטום דער פּירער. אָבער דערצו האָט ער נישט פּאַרמאַגט נישט דעם פּאָטערס ווילן, נישט זיין ענערגיע. ער איז געווען אַ געמיש פּון די אַשכּנזים אַמביציעס און פּון די אַלטערס פּויל-קייט. דאָס איז זייער נישט גוט געאַנגען אין פּאַר, כּסדר געבראַכט צו קאַנפּליקטן. און ער איז דעריבער שטענדיק געווען פּאַרביטערט, ביז און שלעכט. ער האָט אַלץ פּיינט געהאַט. מער פּון אַלץ האָט ער געהאַט דעם אייגענעם טאַטן, אַ שונא אים געווען. אין פּאָטערס גרויסקייט האָט ער געזען זיין אייגענע קליינקייט. אויך האָט ער געזען דעם פּאָטערס פּרעמד-קייט צו זיך, די פּאַראַכטנדיקע בליקן זיינע, ווען ער האָט אים נאָכגע-קוקט די העפּטן. שטענדיק האָט ער געזאָגט דאָס אייגענע:

— אונבעגרייפליך, ווי דער יונגע האָט ניכטס פּאָן מיר געערבט...

דער זון איז אַוועק מיט זיין חרפה, און דעם פּאָטער געהאַט, געוואָלט זען זיין בלוט.

— אונבעגרייפליך, ווי דער יונגע האָט ניכטס פּאָן מיר געערבט, —

האָט ער נאָכגעשפּעט דעם פּאָטערס יידישלעכן דייטש מיטן גמרא-ניגון. די מוטער האָט ער ליב געהאַט, אָבער די ליבע צו איר איז געווען אַ פּאַרוויקלטע, אַ קרענקלעכע. פּון קינדוויי אָן האָט ער הנאה געהאַט צו פּייניקן זי, אָפּצוטאָן איר צו-להכעיס, נישט צו וועלן עסן, נישט צו פּאַלגן זי, צו טיראַניזירן זי, ווי יעדעס קינד, וואָס האָדעוועט זיך אָן אַ טאַטן. זי האָט נישט געהאַט גענוג קראַפט צו נעמען אים אין די הענט, צו זיין צו אים האַרט. וואָס, וואָס, נאָר מיט האַרטקייט האָט זי זיך נישט געקאַנט באַ-רימען. דאָס האָט געהאַט איר מאַן. אָבער ער איז זעלטן געווען אין שטוב און אַפּילו ווען ער איז יאָ אַהיימגעקומען, האָט זי נישט געוואָלט פּאַר אים מסרן אויף דעם יינגל. פּון זיי ביידן, האָט זי ליבער געהאַט דעם זון. איין זאך האָט זי געקאַנט, ווען דאָס יינגל איז גאַר ביטער געוואָרן און דערגאַנגען איר די יאָרן — אויסוויינען זיך. דעמאָלט פּלעגט דער קליי-נער גלייך ווייך ווערן, צאָרט, אויסקושן זי, צו די פּיס פּאַלן און בעטן מיט טרערן אין די אויגן:

— מוטער, מוטער, הער אויף, איך וועל שוין שטענדיק זיין גוט,

שטענדיק.

אָבער ווי נאָר זי האָט אויפּגעהערט וויינען, איז ער צוריק געווען דער אייגענער, אַ שווערער, אַ פינצטערער און אַ טיראַן. ער האָט נישט באַזוכט די שול, נישט געזען זיך מיט קיין חברים, אויסגעמיטן מענטשן, נאָר אַרומ-

געגאנגען גאנצע טעג א נישט־אנגעטאָענער אין שטוב און געלייענט קריי־מינאַל־ליטעראַטור, געלייענט פון אינדערפרי ביז שפעט ביינאַכט.

צו ביטערע סצענעס פלעגט קומען, ווען דער פאָטער איז געקומען פון די רייזעס. מאַקס אַשכנזי האָט געוואָלט האָבן אַ זון אַן עילוי, אַ פייערדיקן קאַפּ, וואָס מענטשן זאָלן אים מקנא זיין. מיט גוטן גיין האָט מאַקס אַשכנזי נישט געקאָנט. ער האָט געקאָנט באַפעלן, שרייען, אָבער וואָס מער ער האָט זיך אויף דעם יינגל געבייזערט, אַלץ מער איז דאָס יינגל געוואָרן פאַרעקשנט, בייו, צולהכעיסדיק. געענדיקט האָט זיך תמיד דערמיט, וואָס דער פאָטער האָט נישט פאַרשטאַנען, פאַרוואָס דער זון זיינער איז גאַרנישט געראָטן אין אים, און דער זון האָט אים שטילערהייט נאַכגעשפּעט זיין יידישעלעכן אַק־צענט מיטן גמרא־ניגון, מיט וועלכן ער רעדט דייטש. דער גרעסטער פאַרגעניגן איז ביי דעם יינגל געווען אַפּצושפּעטן פון פאָטער, צו זען ווי ער מאַכט חסידישע העוויות ביים עסן, ווי דער קראַוואַט ליגט אים פאַררוקט אין אַ זייט, ווי דאָס אַש פון די ציגאַרן שיט זיך אים אויף די לאַצן, איינמאַל האָט ער אַפילו אים געלאָזט אַרויסגיין אויף דער גאַס מיט נישט־פאַרקנעפל־טע הויזן, וואָס ער האָט אין צעטראַגנקייט זיינער פאַרזען. ער האָט עס גוט געזען, דאָס יינגל, אָבער ער האָט אים געלאָזט אַזוי אַרויסגיין, קוועלנדיק פון בייזער נקמה.

ווי נאָר ער האָט מיט צרות דורכגעמאַכט די גימנאַזיע און געקריגן אַ צייגניש פון רייפּקייט, האָט ער קיין איין רגע נישט געוואָלט מער בלייבן אינדערהיים און איז אַוועק קיין אויסלאַנד. געהייסן האָט עס, אַז ער שטור־דירט, אָבער ער האָט קיינמאַל אין אוניווערסיטעט נישט אַריינגעשמעקט. ער האָט זיך אַריינגעלאָזט אין קינסטלער־קוואַרטאַל אין פאַריז, אַרומגע־שלעפט זיך מיט פאַרדעכטיקטע פאַרשויענע און יעדן מאַנטיק און דאַנערשטיק געשריבן נייע בריוו צו דער מוטער נאָך נייע געלטער. די מוטער האָט אַראַפּגענומען פון וואָס זי האָט נאָר געקאָנט, געשפּאַרט, אַ פינגערל שטי־לערהייט פאַרזעצט אין לאַמבאַרד דורך דער דינסט, און געשיקט אים געלט אַן פאָטערס וויסן. דער פאָטער פלעגט זיך זעלטן אויף אים פרעגן.

— שרייב אים, דיאַנאַ, ער זאָל פלייסיק שטודירן, — האָט ער יעדן חודש אויפּגיסן צוגעגעבן, ווען ער האָט איר געגעבן אַ מאַגערן באַנק־משעק אים צו שיקן פאַר אַ חודש געהאַלט.

— שרייב אים צו עטלעכע ווערטער, — האָט די מוטער געזאָגט אַ ברוגע, — ביזט דאָך אַ טאַטע!

— פורכטבאַר באַשעפּטיקט, — האָט ער אַ ברום געטאָן און איז אַרויס. טאַמער פלעגט די מוטער נישט שיקן דעם זון גענוג געלט, וויפל ער האָט געוואָלט, האָט ער געדראָט מיט זעלבסטמאַרד. זי איז דעריבער תמיד געווען פאַרשולדיקט, פאַרדרייט, און דעם מאָן נישט געקאָנט דערציילן וועגן אירע חובות. אויך פלעגט דער זון גאַרנישט וועלן אַהיימקומען צו די עלטערן, נישט אויף די קאַניקולן, נישט אויף יום־טובים. ער האָט דעם פאָטער פיינט געהאַט

און מיט דער מוטער זיך נישט גערעכנט. דינהלע אַשכנזי איז געווען זייער פאַרביטערט און איינזאַם דעריבער.

אויך די טאַכטער גערטרוד איז געווען ווייט פון שטוב. געראַטן אין דער מוטער, אַ שיינע, אַ בלוי-אויגיקע, אַ שלאַנקע, האָט זי, ווי דער מוטער אירע, געצויגן צו אַנדערע וועלטן, צו וועלטן רייכע, פאַנטאַסטישע. אָבער ענערגישער פון דער מוטער, שטאַרקער, האָט זי נישט יוצא געווען בלויז מיט לייענען ביכלעך, מיט לעבן אַ פאַפירן לעבן. זי האָט געזוכט איר לעבן שיינ און זיס צו מאַכן אויף אַן אמת. זי האָט געהאַט לאַדזש, די שטאַט פון רויך און טומל, פיינט געהאַט די אַנגעשטופטע גאַסן, די לויפנדיקע און טומלדיקע סוחרים, דעם גאַנצן רוים און קאַכעניש. פונקט אַזוי האָט זי נישט פאַר-טראָגן די אייגענע שטוב. וואָרעם אומעטיק און איינזאַם איז געווען אין זייער הויז, אין דעם רייכן און אַנגעשטעלטן, די מעבלען זענען געווען שווער, צונויפגעמישט פון פאַרשידענע סטילן און נישט מאָדיש. די באַלויכטונג איז געווען קאַרג און מרה-שחורהדיק, זעלטן, אַז עמעצער איז אין שטוב געקומען. דער פאַטער איז געווען באַשעפטיקט, קיינמאַל אינדערהיים נישט געווען, און אַפילו, אַז ער איז יאָ געווען אין שטאַט, איז ער נאָר אַהיימ-געקומען אָפעסן און ווידער אַנטלאָפן. די מוטער איז געווען פאַרטאָן אין אירע ביכלעך, גאַרנישט פון זיי אַרויסגעקראַכן. די יום-טובים און שבתים זענען דורכגעגאַנגען גרוי, אַן פרייד און צערעמאַניעס. דערצו איז צווישן טאַטע-מאַמע אַנגעגאַנגען אַ שטענדיקער ברוג, אַ שוויגן, וואָס האָט די גאַנצע שטוב אַנגעשטעקט מיט אומעט.

ווען זי איז אַ קינד געווען, די קליינע גערטרוד, האָט זי אַמליבסטן פאַר-בראַכט ביים זיידן חיים אַלטער. ביי אים אין שטוב איז זי געווען גליקלעך. דער זיידע האָט זי אויף דער שויס גענומען, געלאָזט זי רייטן אויף זיין קני, געקיצלט איר די בעקלעך מיט דער באַרד און זיך זייער שיינ געשפילט מיט איר.

— אַ ברכה זאָג, גיטעלע, אַ ברכה, — האָט ער איר אַלעמאַל דערמאַנט, ווען ער האָט איר געפאַשעט מיט שאַקאַלאַד.

כאַטש ער האָט זי גערופן מיט אַ פרעמדן יידישן נאַמען, האָט זי ליבער געהאַט צו זיצן ביים זיידן איידער אין שטוב. ביים זיידן אין שטוב זענען געווען זייער שיינע זאַכן, לייכטער אַלערליי, חנוכה-לאַמפּן, בשמים-ביקסלעך, זאַכן, וואָס אין שטוב זעט מען זיי נישט. אויך איז שטענדיק געווען ביי אים, פריילעך, איבערהויפט אין די שבתים און ימים-טובים, ר' חיים אַלטער האָט נאָך ווי אין די אַמאָליקע גוטע צייטן געמאַכט ברייטע סעודות ביים טיש, געציקלט זיך ביים קידוש, געזונגען זמירות, אַריינגענומען אורחים צום טיש. די קליינע גערטרוד האָט שוין געוואָרט מיט אומגעדולד יעדן יאָר אויף די חנוכה-ליכטלעך, וואָס דער זיידע צינדט און זינגט דערביי: אויף שמחת-תורה, ווען צום זיידן קומען זיך צונויף חסידים און האַפּסען און טאַנצן; אויף ימים נוראים, ווען ר' חיים טוט זיך אָן אין קיטל און אין

זילבער־אויסגעשטריקטן קאפּעלע און ער בענטשט זי מיט אויפגעהויבענע הענט איבער איר קאפּ. אפילו צום סדר האָט די קליינע נישט געוואָלט זיצן אינדערהיים. וואָרעם אין שטוב איז דער סדר דורכגעגאָנגען שנעל, גיך. דער פּאָטער האָט שנעל אָפּגעברומט, אָפּגעגעסן גיך און גלייך אַוועק פון טיש צו זיך אין קאַבינעט צו זיינע אַרבעטן און פּאַפּירן. ביים זיידן אַלטער האָט זיך די סעודה געצויגן שפּעט, די ליכט האָבן פּריילעך געברענט, דאָס פּיל זילבער איז געשטאַנען אויפן טיש, דער זיידע איז געלעגן ברייט פּונאַנ־דערגעלייגט אויפן היס־רבעט אין קיטל. די אַלע צערעמאָניעס, געזאַנגען, שמחה און פרומקייט האָבן די קליינע אָנגעצונדן.

— זיידעשי, — האָט זי אים געקושט, — כ'האָב דיך אַזוי ליב...
צוליבן זיידן איז זי אפילו פרום געוואָרן, געזאָגט קריאת־שמע, געמאַכט ברכות, וואָס האָט איר פּאָטער שטאַרק פּאַרדראָסן.
— ער ווירד נאָך פּאָן איר איינע רביצין מאַכען, — האָט ער געזאָגט צום ווייב. — וואָצו איז זי אימער ביים זיידן?

אַז זי איז עלטער געוואָרן, האָט זי אויפּגעהערט קומען אַזוי אָפט צום זיידן, אָבער איינציגן אין שטוב האָט זי נישט געקאָנט. זי האָט געוואָלט רייכקייט, שמחה, בעלער, געסט, סאַלאַנען, שפּילן און טאַנצן, ווי ביי אירע חברטעס אין די הייזער. אָבער אינדערהיים איז געווען שטיל און אומעטיק, זי האָט געהאַט די היים, פּרעמד געווען פון פּאָטער, ווי דער פּאָטער איז פּרעמד געווען פון איר, אויף דער מוטער האָט זי רחמנות געהאַט, געקושט זי, מיטגעפילט זי, זי האָט געזען, אַז די מוטער האָט דעם פּאָטער נישט ליב, אַז זי איז פּרעמד פון אים, און דאָס איז איר געווען צום האַרץ, אָבער פּאַרשטאַנען זי האָט זי נישט. זי האָט נישט געקאָנט באַגרייפן, פּאַרוואָס זי האָט מיט אים אָפּגעלעבט אַזויפיל יאָרן, פּאַרוואָס זי איז זיך מיט אים נישט פּונאַנדערגעגאַנגען, און איבערהויפּט, פּאַרוואָס זי האָט גלייך מיט אים חתונה געהאַט.

— מאַמע, האָסטו געליבט דעם פּאָטער? — האָט זי איר אָפט געפּרעגט.

— גיי מאַך די לעקציעס, גערטרוד, — האָט איר די מוטער דערויף

געענטפּערט.

— אַ, וואָסערע מאַדנע מענטשן איר זענט געווען אַ מאָל! — האָט

די קליינע גערעדט מיט האַרץ. — איך וואָלט אָן ליבע קיינעם נישט גע־
נומען, מען זאָל מיד אויף שטיקער צעשניידן...

אַז זי האָט געענדיקט די פּענסיע, האָט די מוטער אָנגעהויבן טראַכטן וועגן אַ תּכּלית פּאַרן מיידל. זי האָט געוואָלט ענדערן די שטוב, אויפּפּרישן זי, אַריינשטעלן ניי מעבל, אָנהויבן פּאַרבעטן מענטשן, איינאַרדענען אַוונטן, יונגעלייט און מיידלעך אַריינציען, ווי אין אַלע הייזער, וואו עס איז דאָ אַ מיידל אויסצוגעבן. זי האָט שוין געזען, דינהלע אַשכנזי, אַז איר לעבן איז פּאַריבער. כאַטש זי איז נאָך גענוג שייך געווען, מענער האָבן איר נאָך אַלץ נאָכגעקוקט אויף די גאַסן, האָט זי אָבער געפּילט, אַז זי הויבט שוין

אן גיין צוריק, אז איר יוגנט איז פארביי אן לעבן און אן פרייד. זי האט געווייטיקט איבער דעם, אפטמאל טרערן פארגאסן אין קישן אין די נעכט. אבער ווי יעדע טרייע מוטער, האט זי גענומען איינלעבן זיך מיטן געפיל צו שאפן א לעבן פאר איר טאכטער, צו זיין א מאמע צו איר און צו זארגן פאר איר גליק.

איבעריקנס, איז צוזאמען מיט די יארן, האט זיך אויך געענדערט איר געפיל צום מאן. ניין, זי איז נאך אלץ נישט געווען אין אים פארליבט, אבער באוואונדערט האט זי אים שוין, באוואונדערט זיין קראפט, ענערגיע און גרויסקייט. ער האט געשפאנט מיט ריזן-טריט, אט דער קליינגעוויקסיקער פארשוין. אויך פאר דער צייט, וואס זי איז אפגעזעסן ביי די קינדער און די ביכלעך, איז ער דערוויל אויסגעוואקסן א מענטש מיט קענטעניש, וועלט-דערפארונג, פארשטאנד און וויסן. יא, ער האט מער איצט געוואוסט אין וועלט-זאכן פון איר, דער געבילדעטער, וואס האט שטענדיק געשטעקט אין די ביכלעך. און דאס, וואס ער האט אפילו נישט געוואוסט, האט ער געכאפט, דערגאנגען מיט א בליק, מיט אן אגזעהערעניש. ווי יעדע פרוי אין די פערציקער, האט אויך דינהלע גענומען צוריקגיין צום מאן, צום באשערטן, מיט וועמען מען דארף אפלעבן א לעבן, א לעבן נישט פון ליבע, אבער פון פליכט און געטריישאפט.

— מאַקס. — האט זי אים גענומען זאגן, — גערטרוד איז אויסגעוואקסן, מען דארף טראכטן וועגן איר, פירן א שטוב, ווי אומעטום.
זי האט אים שוין גערופן איצט ביים נייעם נאמען.
אבער גראד איצט האט מאַקס אשכנזי אָנגעהויבן שטארק פארנאכ-לעסיקן די שטוב. מער ווי אינדערהיים, האט ער איצט גענעכטיקט אין דער וואוינונג ביי דער פאבריק, אין בחורישן בעט פון פארשטארבענעם דירעקטאר אלברעכט. און אפילו אין זונטיק, ווען די פאבריק איז געשטא-נען, האט ער זיך אינדערהיים נישט געוויזן.

— פורכטבאר באשעפטיקט, — האט ער טעלעפאנירט.
דינהלע אשכנזי איז געוואָרן אומרואיק. דאָס ערשטע מאל פאר איר פארהייראטן לעבן, ווי זי איז געוואָרן אומרואיק פאר איר מאן.
— נישט אנדערש, ווי ער האט דארט עמעצן אין דער בחורישער וואוי-נונג ביי דער פאבריק, — האט זי געטראכט.

אין דער ערשטער מינוט איז איר אויסגעקומען קאמיש דער געדאנק, שמחה מאיר מיט א ליבע — האט זיך איר געגלוסט לאכן. אבער באלד איז דער געפיל פון קאמיז פארשוואונדן און א געפיל פון פארדרוס איז גע-קומען אויף זיין ארט. זיכער, אז ער האט דארט עמעצן, א נישט, וואלט ער דארט נישט אזוי פארפאלן געוואָרן. א, ער איז נישט פון די צוויי פאר א גראשן. שטילניקערהייט קען עס גאר ליבעס פירן. מעגלעך, אז דאס איז איינע פון די ביורא-מיידלעך, און אפשר גאר עפעס א טענצעריין אדער אן אקטריסע. מאַסן זענען זיי איצט דא אין לאַדזש. און אפשר, אפשר גאר

טאקע אן עכטע ליבע, נישט קיין געקויפטע, נאָר מיט אַ דאַמע אַ יונגער אָדער נאָר אפשר מיט אַ מיידל. אַלץ איז מעגלעך ביי איצטיקע צייטן, ווען די ווייבער זענען אזוי צעלאָזן געוואָרן.

זי איז האַסטיק צוגעגאַנגען צום שפיגל און זיך גוט באַטראַכט, אַלע אירע קנייטשלעך ביי די אויגן, די לויזקייט פון דער הויט אירער האַבן אין גרויסן שפיגל שטאַרק אַרויסגעשיילט זיך. די גרויע האָר אין קאַפּ האַבן ווי די שפּיזלען געשטאַכן. דינהלע איז ביי זיך זייער געפאַלן געוואָרן. זי האָט מיט טרויעריקע אויגן געקוקט אויף איר אָפּבילד אין שפיגל. זע, ווי נאַריש זי איז געווען ביז איצט און גאַרנישט געטראַכט וועגן דעם, וואָס איז אזוי גלייך און איינפאַך. זי האָט זיך דערמאַנט אין מאַן אירן. ער איז שטאַרק אויסגעוואַקסן פאַר דער צייט. אַפילו מענלעכער געוואָרן, בריי-טער, אַנזעעוודיקער. און ווי מאַדנע יונג ער האַלט זיך, קיין איין גרויע האָר איז נישט צו געפינען ביי אים, קיין איין קנייטשלעך. ווען נישט די צע-טראַנגקייט זיינע, ווען ער זאָל זיך נאָר האַלטן אַביסל עלעגאַנטער, וואַלט ער גאַרנישט מיאוס אויסגעזען. איבערהויפט די אויגן זיינע זענען זייער יונג און פריש, אַ פייער ברענט אין זיי. זי האָט עס נישט איינמאַל געהערט פון ווייבער, אָבער זי האָט געשמייכלט דעריבער. זי האָט עס נישט געזען, איצט האָט זי עס געזען שאַרף, בולט. געוויס קער ער פירן ליבעס, ווער ווייס ווי לאַנג ער נאַרט זי שוין אזוי! אַ, זיי זענען נישט שטאַרק איבער-קלייבעריש, די ווייבער, און נאָך דערצו ביי אַזאַ מאַן, אַ באַרימטן און רייכן, וואָס מער זי האָט זיך אַריינגעטראַכט אין דעם, אַלץ מער האָט זי דערזען, ווי איר חשד איז ריכטיק, דער אייגענער מאַן, וואָס האָט קיינמאַל ביי איר אין קאַפּ קיין געדאַנק נישט פאַרנומען, האָט איצט אַנגעהויבן פאַר-כאַפּן אַלע אירע געדאַנקען, דעם גאַנצן קאַפּ. עפעס האָט ער אויך פּלוצלונג אַנגעהויבן אָננעמען גרויסע געשטאַלטן אין אירע אויגן. וואָס מער זיין גרויסקייט איז געוואַקסן, אַלץ נידעריקער איז זי אַליין געוואָרן ביי זיך אין די אייגענע אויגן.

געוויס, וואָס דאַרף ער זי, אַן אַלטע און פאַרוועלקטע, ווען ער קאָן דאַרט ביי זיך אין דער וואוינונג ביי דער פאַבריק האַבן יונגע, פרישע און פריילעכע? נישט אומזיסט קומט ער נישט אַהיים. ער איז דאַרט מיט וויי-בער, מיט וויין, פריילעך, צעלאָזן. אפשר לאַכן זיי נאָר פון איר, מאַכן פון איר חזק?...

זי האָט דערפילט אַ שטעכונג אין דער ברוסט. דאָס ערשטע מאָל ווי זי האָט פאַר די לעצטע יאָרן דורכגעלעבט אַ געפיל פון אייפערזוכט, אַליין געפילט זיך געקרענקט צוליב אַ מאַן, געליטן אַליין, נישט פאַר העלדיגס פון די ביכלעך. דער ווייטיק איז געווען שטאַרק, שאַרף.

דאָס ערשטע מאָל האָט זי גענומען איבערקלערן, פאַרוואָס דער מאַן קומט נישט אַהיים. פון שלעכטע געדאַנקען איז זי איבערגעגאַנגען צו פּלוצלינג-דיקער טרייהייט. אפשר איז מיט אים עפעס געשען? זי האָט אַליין געפילט,

אז זי נארט זיך. אז נישט דאס איז עס, אבער זי האט עס זיך געוואלט איינ-
רעדן. און אין מיטן דער נאכט האט זי פלוצלונג זיך אָנגעטאָן און גענומען
קוקן דורך די פענצטער, צי מען זעט אים נישט, צוהערן זיך צו יעדן שאַרף,
צו יעדן קלונג פון טויער, צו יעדן טריט אויפן הויף. נאָר עס איז נישט
געווען דער, אויף וועמען זי האָט געוואָרט. זי האָט אין מיטן נאכט גענומען
טעלעפאָנירן אין דער פאַבריק אַרײַן, כדי אָנצופּרעגן זיך וועגן הער דירעקט-
טאָר. אָבער קיינער האָט זיך נישט אָפּגערוּפּן. זי האָט לאַנג זיך צוגעהערט
צום קלינגען, וואָס האָט זיך אָפּגעשלאָגן אין דער פּוסטער פאַבריק, און
אוועקגעלייגט אָן אַנטוישטע דאָס טרייבל.

זי איז אַרײַן צו דער טאַכטער אין שלאָף-צימער. זי האָט געוואָלט
האַבן עמעצן לעבן זיך, זען די טאַכטער אין דער איינזאַמער נאַכט, אָבער
די טאַכטער איז נאָך נישט געווען אינדערהיים אין דער שפּעטער שעה. זי
האַט זיך געזוכט פּרײלעכקייט און יום־טוב אין דער נאַסער פאַרויכערטער
שטאַט. דינהלע איז אַרײַן צוריק אין איר בעט און געלעגן עלנט און וואָך
שעה־לאַנג, ביז די ערשטע קוּימענס האָבן גענומען שניידן די פאַרטאַגיקע
לופט.

קאַפּיטל זעכצן

יא, עס איז געווען אַ פּרוי, וואָס האָט מאַקס אַשכּנזין דערווייטערט פון
דער היים, אָפּגעריסן פון דער שטוב, אָבער נישט קיין יינגערע און שענערע,
ווי דינהלע האָט זיך געפּראוּווט פאַרשטעלן אין געדאַנק אין אירע נאַכטיקע
שעהן, נאָר אַן עלטערע און מיאסערע, גאַרנישט קיין אָנציענדע.
נאָך דעם וויסטן דורכפאַל, וואָס מאַקס אַשכּנזי האָט געהאַט אין דער
פאַבריק זיינער ביים אויסאַרבעטן מיליטערישע שטאַפּן, האָט ער זיך געפּילט
זייער געקערענקט און פאַרביטערט. אָט די רעוואָלוציאַנערן, אָט די אַחדות־
לייט, האָבן אים אַלע זיינע פּלענער צעשטערט. ער האָט זיך געקליבן פון
דער מלחמה צו מאַכן אַ פאַרמעגן. אַלץ איז ביי אים געווען אויסגערעכנט
אויף דער האָר. ער האָט שוין די ריזיקע פאַרדינסטן געפּילט, ווי ער וואָלט
זיי געהאַט אין קעשנע. זיין פּלאַן איז געווען אַ גרויסער. ער האָט געוואָלט
אָפּקויפּן אַ סך אַקציעס פון זיין פאַבריק מיטאַמאַל, אַרײַנקריגן די גרעסערע
העלפט און ווערן דער באַלעבאַס פון דער פאַבריק, צו וואָס ער האָט פון
קינדווייז אָן געצילט. ער האָט שוין מער נישט געקאַנט וואָרטן. אמת,
ער האָט טאַקע די פאַבריק געפּירט מיט דער שטאַרקער האַנט, אויך האָט
ער אַ סך אַקציעס פון דער פאַבריק געהאַט. אָבער די באַלעבאַטים זענען
נאָך אַלץ געווען די הונצעס. זיי האָבן געהאַט די גרעסטע צאַל אַקציעס, און
ער איז פאַרט נישט מער געווען ווי זייערס אַ מענטש. אמת, אַ זייער וויכ-
טיקער מענטש, אָבער פאַרט נאָר אַ מענטש, וואָס צו יעדער צייט קאַנען

זיי אים הייסן גיין און אן אנדערן אוועקזעצן אויף זיין ארט. אויך האָבן די מענטשן אין פּאַבריק אינטריגירט קעגן אים, געשריבן שלעכטע בריוו וועגן אים צו די הונצעס אין אויסלאַנד. ער האָט פאַר זיי נישט מורא געהאַט. ער האָט זיי געהאַט טיף אין דער ערד, אַט די אַלע גלאַט־פאַרקעמטע און פליישיקע דייטשוקעס. ער האָט זיי געהאַלטן פעסט אין די הענט. ווי די הינטלעך זענען זיי געשטאַנען פאַר אים אין קאַבינעט, געדונערט יאָוואָהל, הערר האָפּט־דירעקטאָר. זיי האָבן אים געחנפּהט, אויסדערציילט שטילער־הייט איינער אויפן צווייטן וועגן די אינטריגעס, וואָס זיי פירן קעגן אים, און געזוכט אים געפעלן צו ווערן, איינצוקויפן זיך ביי אים. אָבער ביי דעם אַלעם, האָט ער פאַרט זיך נישט געפילט דער אַבסאָלוטער באַלעבאַס. די באַלעבאַטים זענען אַלץ נאָך געווען זיי, די הונצעס, וואָס האָבן פאַרבראַכט זייערע יאָרן אין אויסלאַנד.

זיי האָבן, אמת, אַלץ געטאָן, כדי זיי זאָלן אַרויסלאָזן פון די הענט די אַקציעס פון זייער געירשנטער פּאַבריק, און מאַקס אַשכנזי זאָל זיי אַריינקריגן אין זיין אייזערנער קאַסע. זיי האָבן געוואָרפן מיט געלט, יעדער פאַר זיך און אַלע צוזאַמען. זיי האָבן פאַרשפילט אין קאַרטן פאַר־מענס, אויסגעהאַלטן אייגענע געיעג־פּערד, אַקטריסעס און געליבטע. זיי האָבן אויך אין ווילדע געשעפטן זיך פאַרפלאַנטערט, אַריינגעקראַכן אין שותפות אַריין מיט פאַראַרעמטע און שווינדלערישע אַריסטאָקראַטן, אַריינגעבראַקט געלט אין פּוילע געשעפטן, פון וועלכע מען זעט נישט צוריק קיין שילינג. אויך האָבן זיי אַפּגעדונגען טעאַטערס פאַר זייערע געליבטע, וואָס זענען שלעכטע אַקטריסעס געווען, באַגראָבן גרויסע סומעס אין אַלערליי שלעכ־טע אויפפירונגען, אין רעקוויזיטן, טעאַטער־דירעקטאָרן און שלעק. די גרויסע יערלעכע דיווידענדן פון דער פּאַבריק האָבן נישט געקאַנט דעקן די אַלע ריזיקע הוצאות, און זיי האָבן אָפט פעקלעך אַקציעס, וואָס יעדער פון זיי האָט געהאַט, אוועקגעשיקט צום דירעקטאָר אַשכנזי און געהייסן זיי לאָזן אין גאַנג.

ער האָט זיך נישט אַריינגעמישט, מאַקס אַשכנזי, אין די באַראַנענס גע־שעפטן. ער האָט זיי באַזאָרגט מיט געלט, וויפל נאָר זיי האָבן אַליין גע־וואַלט. אָבער די אַקציעס זייערע האָט ער נישט געלאָזט אין גאַס, נאָר אַליין זיי געהאַלטן. זיי זענען געוואקסן ביי אים אין דער אייזערנער קאַסע פון טאָג צו טאָג. ער האָט נישט געהאַלטן, מאַקס אַשכנזי, ווי זיין פּאַטער אברהם הערש, וואָס האָט געגעבן עצות דעם אַלטן הונצע. יעדער לעבט ווי ער פאַרשטייט: זיי, די באַראַנען, האָבן ליב עולם־הוה, פּרעסן, זויפן, זינדיקן און הולטאַיען, זאָל זיי וואויל באַקומען. עס איז נישט זיין טאַטנס עסק צו זיי. ער דאַרף אין זינען האָבן זיינע געשעפטן, צו מאַכן וואָס מער געלט. ער אַרבעט אויס פאַר זיי יעדעס יאָר גענוג דיווידענדן, אַזויפיל, וואָס מען קאָן דערפאַר פירן אַ קייזערלעך לעבן. אָבער ווען זיי גענוגט עס נישט, זאָלן זיי טאָן, וואָס זיי ווילן. אַזוי ווי מען בעט זיך אויס, אַזוי שלאָפט מען.

קיינ צוויי גליקן מיטאמאל זענען אויף דער וועלט נישטאָ. עס איז דאָ יושר. ווער עס וויל עולם-הזה, מוז צאלן דערפאר. ווער עס וויל זאָרגן פאר אַ תכלית, מוז שפּאַרן, אַרבעטן און אַפּזאָגן זיך פון פאַרגעניגנס.

יעדן טאָג אויפסניי האָט ער זיי געציילט, די פעקלעך אַקציעס, געלייגט זיי איינס אויפן אַנדערן, ווי טרעפּ, וואָס דאַרפן אים פירן צו די העכסטע קוימען-שפיצן. ווען די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבן, האָט ער פאַרטראַכט אַ גרויסן פּלאַן. ער האָט זייער אַ גוטן אַפּמאַך מיט דער אינטעדאַנטסטווע געשלאָסן, געגרייט זיך מאַכן אַ פאַרמעגן און מיט איינמאַל דעקן די קאַרט, אויפּקויפן אַלע אַקציעס וואָס גייען אַרום אין גאַס, און צום יאָר, אויפן צוזאַמענפאַר פון די אַקציאָנערן, איבערנעמען די פרעזידענטור. דער פּלאַן איז געווען אַ גוטער, אַ פינקטלעכער. די אַרבעט איז אַוועק מיט אַ קנאַק, אַ גאַנצן מעת-לעת האָט די פּאַבריק געאַרבעט. יעדער קלאַפּ פון אַ שטול האָט אויסגעקלאַפּט אַ מטבע, האָט אויסגעשלאָגן נאָך אַ שריט פאַר מאַקס אַשכנזי, צו ווערן דער קעניג פון לאַדזש. ווי אין טאַש איז שוין אַלץ געלעגן. אָבער דאָס רעדל האָט זיך אַ דריי געטאַן, די רעוואָלוציע, דער רוח זאָל זי נעמען, האָט זיך אַריינגעמישט און אים אַלע פּלענער צעשטערט.

מאַקס אַשכנזי האָט זיך געקאַכט, אויפגעגעסן זיך אַ לעבעדיקן, אָבער קיינ ברירה איז נישט געווען. ווי אַ האַגל, וואָס פאַלט אַראָפּ אין מיטן זומער און צעקלאַפּט אַלץ, ווי אַ היישעריק, וואָס פאַלט אָן און פאַרדאַרבת, ווי אַ מגפה אַ וויסטע, האָט זי זיך אָנגעטראָגן, אַט דאָס משוגעת, און אים אַלץ איבערגעקערט מיטן קאַפּ אַראָפּ און די פיס אַרויף. וואָכן לאַנג איז די פּאַבריק געשטאַנען. אַנשטאַט פאַרדינסט, האָט מען נאָך געהאַט היזקות. די אינטעדאַנטסטווע האָט געפאַדערט שאַדן פאַר די נישט-צוגעשטעלטע סחורות. אַרוואַקאַטן, געריכטן, כאַבאַרן, אַלערליי אַנדערע הוצאות האָבן אויפגעפרעסן די פּאַבריק, שונאים האָבן דערלעבט אַ נקמה. די באַראַנען האָבן אַפילו נישט געטראַכט צו קומען פון אויסלאַנד און טאַן עפעס, בלויז טעלעגראַמעס נאָך געלט האָבן זיי געשיקט.

ווידער האָט מען געדאַרפט אַרבעטן יאָרן, טרייבן, טראַכטן, פון די כוחות זיך אַרויסשלאָגן, ביז מען וועט אויספילן די לעכער. פון דער מלוכה וואָס איז שוין געלעגן כמעט אין דער האַנט, האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טייך. מאַקס אַשכנזי האָט זיך דערצו נישט געקאַנט צוגעוואוינען. די יאָרן שטייען נישט, האָט ער געזען, זיי רוקן זיך גיך און שנעל. און וואַלט ער כאַטש זי נישט געהאַט אין דער האַנט שוין, די פּאַבריק, וואַלט אים נישט אַזאַ שאַד געווען. אָבער זי איז שוין געלעגן אין די הענט, נאָר אַרויסגעכאַפּט זיך, ווי אַ פייעלע פון דער געעפנטער האַנט אַרויס. ניין, מאַקס אַשכנזי האָט נישט געהאַט קיינ חשק אַפּצולייגן זיין מלוכה אויף יאָרן. ער האָט זי שוין געוואַלט האָבן אין דער האַנט, פאַרוואָס עס זאָל נישט זיין. אים איז אַ בושא געווען פאַר לאַדזש, אַ חרפה געווען פאַר זיין דורכפאַל, איבערהויפּט פאַרן

אייגענעם ברודער זיינעם, וואָס האָט אים שוין ווידעראַמאַל מיאוס אונטער געפירט.

לאָדזש האָט איצט ווידער גערעדט וועגן יאַקוב אשכנזי, נישט וועגן מאַקסן.

ער איז געבוירן געוואָרן אין אַ הייבל, דער ברודער זיינער. וויפל ער האָט נישט מיט זיין זאָרגלאַזיקייט און אומבאַרעכנטיקייט אַרויסגעטריבן דאָס גליק פון די הענט, אוצרות דורך די ברייטע שיטערע פינגער דורכגעוואָרפן, אַלץ מער איז דאָס גליק געלאָפן צו אים אומגעריכט צוריק אין די הענט אַריין.

אַנגעהויבן האָט עס זיך מיט אַ גט. דאָס ווייב זיינס, אַ קרענקלעכע און ביטערע, האָט ביי קיין פאַל נישט געקאַנט מיט אים צוזאַמען זיין. אַלעמאַל האָבן די קרובים אירע זיך אויפסניי אַריינגעלייגט אין שלום, זי אַראָפּגעבראַכט קיין לאָדזש צום מאַן, אַ שטוב איינגעאַרדנט. אָבער ווי נאָר זי איז אָפּגעזעסן עטלעכע וואָכן, איז זי ווידער אַוועק פון לאָדזש קיין וואַרשע און געלעבט באַזונדער. זי איז געווען אייפערזיכטיק אויף אים, אייפערזיכטיק אויף זיינע באַקאַנטע ווייבער, אויף די פריינט, אויף זיין געזונט און פרייד, אויף זיין גוטן אָפּעטיט און שלאָף, אויף זיין גאַנץ לעבן. אויך קיין קינד האָט זי אים נישט געבוירן. און די שולד איז געווען אירע, אַלע דאָקטוירים האָבן עס איר געזאָגט. ער האָט איר נישט קיין פאַרוואַרף געמאַכט, נישט אויסגערעדט איר, אָבער ווי נאָר ער האָט געזען אַ קינד אין גאָס אָדער אין שטוב ביי עמעצן, האָט ער עס גלייך גענומען אויף די הענט, געשפילט זיך דערמיט, געלאַכט און געשטיפט מיט געוואַלדיקער הנאה און געלעכטער. זיין ווייב האָט עס נישט געקאַנט פאַרטראָגן. זי איז געווען אייפערזיכטיק צו די קינדער.

— יאַקוב, — האָט זי אים גערופן מיט דינע ביזע ליפן, — וואָס האָסטו זיך אזוי צעקאַכט?

איבערהויפט האָט איר פאַרדראָסן, ווען ער האָט אַרומגעשטיפט מיט דער קליינער גערטרוד, דינהלעס טעכטערל, כאַטש די ברידער זענען תמיד געווען ברוגז, האָבן די ווייבער אַנגעהאַלטן פריינטשאַפט צווישן זיך. זיי זען נען, איבעריקנס, נאָך געווען קרובים פון פריער, די אַלטערס מיט די אייזנס האָבן זיך אַנגעקערט. פרייווע אַלטער, דינהלע איר טאָכטער, און מער פון אַלע — די קליינע גערטרוד — זענען אָפט געקומען צו יאַקוב אשכנזי, ווען נאָר זיין ווייב איז ווידער געקומען קיין לאָדזש און גענומען אויפסניי פירן אַ פאַמיליע־לעבן.

אַט די גערטרוד האָט געקלעפט צום אַנקל יאַקוב. דאָס, וואָס זי האָט נישט געהאַט ביים פאַטער אין שטוב, האָט זי געהאַט ביים פעטער. ער האָט איר געקויפט די שענסטע פּופן, מתנות און שפּילצייג. ער האָט זי אַרומ־געפירט מיט דער קאַרעטע איבער דער שטאָט, צעלאָזט זיך מיט די פּערד אין גאַלאָפּ און אַפילו איר געגעבן די לייצעס צו האַלטן.

א בלוי-אויגיקע, א שלאנקע, מיט ברוינע קאשטאן-קופערנע האר אין לעקעלעך, רינגעלעך און קרייזעלעך, וואס הערן נישט אויף צו ציטערן און פלאטערן ביי יעדער באוועגונג, מיט פולכנע ווייסע הענטעלעך, ווא-רעמע און גלאטע, איז זי אינגאנצן געווען ענלעך צו איר מוטער, ווען זי פלעגט זיך שפילן ביי ר' אברהם הערש אשכנזי אין הויז מיט דעם קליינעם יעקב בונם. יאקוב האט אין איר געזען דינהאלען, די אמאליקע דינהאלע, וואס אלע אין הויף האבן זי אים גערעדט פאר א כלה. פונקט אזוי האט זי געלאכט ווי די מוטער אמאל, פונקט אזוי האט זי ארומגענומען אים זיין האלדז מיט די ווארעמע הענטעלעך, ווען ער האט זי ארויפגעזעצט אויף זיין רוקן רייטן און ארומגעקראכן מיט איר אויף אלע פיר איבער דעם גרויסן טעפעך אין שטוב.

— וויא, אַנקל יאקוב! — האט זי גערופן און געקלאמערט זיך צו זיין שטארקן האלדז.

די באַרד זיינע, די שוואַרצע און אויסגעצערטלטע, האט זי אָנגענומען פאַר לייצן. ביידע ווייבער, דינהאלע און פערעלע, האָבן מיט זייער וויי-בערישן אינסטינקט דערפילט, אַז סיי ביים מיידל, דער צעפלאַמטער און פאַרשפילטער, סיי ביים אַנקל אירן, דעם צעוואַקסענעם און קוועלנדיקן, איז דאָ מער עפעס ווי שפיל צווישן אַנקל און ברודער-טאָכטער. זי איז שוין געוון אַ דרייצן-יעריק מיידל, ווען זי האָט מיטן פעטער יאָקוב קינ-דעריש אַרומגעשטיפט. אויך פלעגט זי אים שטאַרק קושן און רופן ליידיג-שאַפטלעך:

— אַנקל, איך האָב דיך אַזוי ליב!

ביי יעדער געלעגנהייט האָט זי זיך אים אויך אַרויפגעזעצט אויף די קני און אַרומגענומען אים מיט די הענט. דער אַנקל האָט זי געקושט מיט פעטע רוישיקע קושן.

דינהאלע האָט געזען, אַז אין דער טאָכטער קושט יאָקוב זי אַליין, אַז אין זיין ליבע צום מיידל ליבט ער זי, נישט ווי זי איז איצט, נאָר ווי זי איז געווען אמאל, אין איר טאָכטערס עלטער. דאָס האָט איר פאַרגעניגן פאַר-שאַפט, אָבער גלייכצייטיק געשמערצט, ווי געטאָן.

— גערטרוד, מעגסט זיך שעמען, — האָט זי געזאָגט. — איך אין דיניע יאָרן בין שוין אַ כלה געווען און דו שפילסט זיך ווי אַ קינד.

יאָקוב, גענוג שוין, — האָט זיין ווייב געזאָגט אַ ביטערע. — איך קאָן נישט מער דעם טומל פאַרטראָגן.

און אַז זיי זענען געבליבן אַליין, האָט זי ערשט גענומען אים מאַכן סצענעס צוליב דער קליינער.

— וואָס דו טוסט אונטער מיניע אויגן, אַרט מיך נישט, — האָט זי גע-זאָגט מיט גאַל, — אָבער אין די אויגן פיר זיך ווי אַ מאַן... יאָקוב האָט זי נישט פאַרשטאַנען.

— מיט א קינד שפילן זיך טאָר איך שוין נישט. מיט אַן אייגענער
נעפע...

— מיר קענען שוין די נעפעס, — האָט פּערעלע געענטפּערט מיט צאָרן
און אַוועקגעוואָרפן זיך אין בעט אַריין אין אַנטאָן.
זי האָט נישט געקאָנט זען, ווי ער לאַכט, ווי דאָס געזונט שפּראַצט אים
פון אַלע גלידער.

— ווי אַזוי קאָן דאָס אַ מענטש זיין אַזוי אומפּאַרשעמט געזונט? —
האָט זי אים געגעסן.

ווי אַלעמאַל, האָט זי אינגליכן פּאַרלאַזט דעם מאַן און צוריק אַוועק
קיין וואַרשע צו בלייבן אַליין מיט איר ווייטיק און אייפּערזוכט.
נאָך יאָרן אַזאַ לעבן, האָבן זיי זיך געגט. מאַקס האָט דערלעבט אַ
נקמה. פון דעם גאַנצן פּאַרמעגן, וואָס יאַקוב האָט געדאַרפּט ירשענען נאָך
די אייזנס, איז ער אַרויס ריין. אַ טיך האָט זיך דערפון אַייסגעלאָזט.
מאַקס האָט געוואוסט, אַז דער ברודער זיינער האָט נישט בלויז אַיינמאַל
אַ גרעסערן נדן גענומען פון אים, אַ פּילפאַך גרעסערן, נאָר אַז אַלע יאָר
האָט ער ביים ווייב פּרישע נדנס גענומען. יעדעס מאָל, וואָס די געשעפטן
זענען ביי אים שלעכט אַוועק, ווען ער האָט אַ סך געלט צעפּטרט, האָט אים
דאָס ווייב זיינס נייע געלטער אַריינגעטראָגן, אַ נייעם נדן. מאַקסן האָט
עס געקרענקט יעדעס מאָל אויפּסניי. איצט, איז ער געווען זיכער, האָט
זיך דער קוואַל אויסגעלאָזט. די זיבע פעטע יאָרן זענען אַוועק און די
מאָגערע זענען אַנגעקומען. אויס נדנס, אינגליכן וועט ער טאַקע בלייבן
מיטן בייטשל פון דער קאַרעטע זיינער. לויט דעם צעלאָזענעם לעבן,
וואָס ער פּירט.

אַבער ווי אַלעמאַל, איז דאָס-גליק צו דעם צעלאָזענעם יונג געלאָפן
אַליין אין די הענט אַריין און אויסגעשטעלט מאַקסן אַ פּייג.

אַליין מאַקסימיליאַן פּלידערבוים טאַכטער יאַקע, די גרושה, וואָס
האָט זיך שוין מיטן דריטן מאַן געגט, האָט זיך פּאַרליבט אין יאַקובן
און אַרומגעפּלויגן מיט אים אין אירע קאַרעטעס פּראַנק און פּריי איבער
לאַדזשער גאַסן.

לאַדזש האָט געקאַכט. מען האָט געוואוסט, אַז עס וועט נישט לאַנג אָב-
האַלטן די ליבע. מען האָט זי געקענט אין שטאַט, די משוגענע פּאַבריי-
קאַנטישע טאַכטער, וואָס אַלעמאַל פּאַרליבט זי זיך אין אַן אַנדער מאַן, פּאַר-
ליבט זיך שטאַרק, שטערבלעך, נאָר ווי גיך זי פּאַרקאַכט זיך, אַזוי גיך קילט
זי זיך אָפּ. זי האָט שוין טאַקע דריי מענער געהאַט און אַפּגעגט, אַ חוץ
זייטיקע ראַמאַנען, וואָס זי האָט געפּירט. דערצו איז דער אויסוואַל אויך
געווען אַן אויסטערלישער. כאַטש זי האָט זיך נישט געשמדט נאָך, ווי
אירע שוועסטער, איז זי געווען אַ שטיק גויע, אַ פּאַרריסענע אַריסטאָ-
קראַטקע, און איר ליבע מיט יאַקובן, וואָס מען האָט אים נאָך געדענקט
ווי ער פּלעגט טראָגן אַ לאַנגע קאַפּאַטע, האָט זייער מאַדנע אויסגעזען.

— ס'וועט דויערן פון אסתר-תענית ביז פורים, — האָט לאָדזש גע-
זאָגט. — איינס פון דער משוגענער יאָנקעס פּאַנטאַזיעס...
אַבער דערווייל איז זי אַרומגעפּאַרן מיט איר נייעם האַרץ-פּריינד מיט
גרויס קוראַזש איבער דער שטאָט. יאָקוב האָט געטריבן די פּערד אין גאָ-
לאָפּ און די מיליאָנערישע טאָכטער האָט זיך געטוליעט צו אים מיט גרויס
ליבע און אַפילו אים געקושט אין גאָס פּראַנק און פּריי פאַר אַלעמען, ווי
נאָר די משוגענע האָט געקאַנט. לאָדזש האָט געקאַכט. מען האָט גערעדט
וועגן דעם אין שטובן, אין די קאַפּעצן, אין די געשעפטן און פּאַבריקן, אַפילו
די נייטאַרינס ביי די מאַשינען האָבן דערפון גערעדט. מען האָט געזאָגט,
אַז זיי וועלן חתונה האָבן אין גיכן. און אויך צום דירעקטאָר מאַקס אַשכנזי
אין זיין פּאַבריק-קאַבינעט האָבן עס סוחרים דערטראָגן.
— ער ברענט אַ וועלט, הער דירעקטאָר, — האָט מען אים אָפּגעגעבן
גרוסן. — ער איז אַריין אין די גרויסע פּעדערן, אייער ברודער, הער
דירעקטאָר.

מאַקס אַשכנזי האָט עס נישט געקאַנט הערן.
— קיין אינטערעס דאַפּיר, מיין הער, — האָט ער אָפּגעשניטן. —
רעדן וויר צור זאַכע.

אַבער ער האָט שוין גאָר געהאַט אינטערעס דערפאַר, מאַקס אַשכנזי.
אים איז נישט באַקומען דער ביסן אין מויל, דער שלאָף איז אים אַוועק
פון די אויגן, דאָס לעבן איז אים נישט איינגעגאַנגען. ער האָט נאָך נישט
געוואוסט גענוי, צי עס וועט טאַקע קומען צו אַ שידוך צווישן פלידערבוים
טאָכטער און זיין ברודער. ער האָט עס נישט געוואַלט דערלאָזן צום גע-
דאַנק. אַבער דערווייל, ביז וואָס ווען, האָט זי, די געליבטע זיינע, געמאַכט
אים פאַר דירעקטאָר פון דער פּאַבריק. און ער האָט זיך אַפילו אַריינגע-
קליבן אין פּאַלאַץ אַריין. דער אַלטער פלידערבוים איז געווען קראַנק,
פאַראַליזירט. אַן אַרבעטער, וואָס מען האָט אים אָפּגעזאָגט פון דער
אַרבעט, האָט זיך געוואָרפן אויף אים מיט אַ מעסער און אים אין קאַפּ גע-
שטאַכן. מען האָט אים אָפּגעראַטעוועט, אַבער פון דעמאָלט אָן איז ער
געבליבן פאַראַליזירט אויף אַ האַלבער זייט און מער נישט געקאַנט אַרבעטן.
אַ דינער האָט אים אַרומגעפירט אויף אַ שטול מיט רעדלעך איבערן הויף
פון פּאַלאַץ.

זיין גאַנץ פאַרמעגן איז געבליבן ביי די קינדער, אַבער זיי האָבן נישט
געוואוסט וואָס צו טאָן דערמיט. די טעכטער, די משומדמעס האָבן געלעבט
אין וואַרשע מיט זייערע מאַנען די משומדים און נישט געוואַלט קומען קיין
לאָדזש, אין דער שטאָט פון מסחר און יידישקייט, פון וועלכער זיי זענען
אַנטלאָפּן. עס איז זיי נישט אָנגעשטאַנען. די זין זענען געווען צעדרייטע
און אַריגינאַלן. זיי האָבן געהאַט צו טאָן מיט פּאַנטאַזיעס, אבערגלויכנס,
פאַרנומען זיך מיט אַרויסרופן גייסטער, און געדרייט זיך אַרום גלחים און
קלויסטערס. אַפילו אין קירכע פלעגן זיי גיין, כאַטש זיי זענען נישט גע-

ווען נאך געשמדט. די איינציקע, וואָס האָט געהאַט אַ קאַפּ אויף זיך, דעם פּאַטערס ליבלינג געווען, איז געווען יאַנקאַ די גרושה. אָבער זי איז געווען תמיד פאַרקאַכט אין אירע ליבעס, אין וועלכע זי האָט זיך אַרייַנגעוואָרפן אַלעמאַל אויפּסניי מיט גרויס ברען. זי האָט קיין צייט נישט געהאַט צו געשעפּטן. אויך איז נישט געווען אין שטייגער, אַז פרויען זאָלן פירן מסתרים. און זי האָט די גאַנצע פּאַבריק איבערגעגעבן צו יאַקוב אַשכנזי, וואָס זי האָט זיך פאַרקאַכט אין אים, צו להכעיס אַלע אירע ברידער און באַקאַנטע, וואָס האָבן אין אים צופיל ייד געזען. זי האָט זיך געהאַט איר פּאַנטאַזיע, יאַנקאַ, זי האָט אַלעמאַל ליב געהאַט טאָן משוגענע זאַכן, פון וועלכע מען זאָל רעדן, בייזערן זיך און ברוגזן. איבעריקנס, האָט זי אים געוואָלט האָבן נאָענט לעבן זיך, אין דער דירעקטאָרישער וואוינונג ביים פּאַלאַץ, וואָס איז ביי דער פּאַבריק. די גענעראַל-פּאַרטעטונג איז איצט געפירט געוואָרן דורך די אָנגעשטעלטע, און יאַקוב אַליין איז גע-זעסן ברייט אין דירעקטאָרישן קאַבינעט פון פילדערבוים פּאַבריק און אינזשעניערן, דירעקטאָרן, כעמיקער, בוכהאַלטערס און דינער זענען גע-שטאַנען פאַר אים אויף די שפיץ פינגער.

מאַקס אַשכנזין איז דאָס בלוט אין די אַדערן גערונען געוואָרן. שוין דאָס וויפּלטע מאָל ווי דער טויגעניכטס, דער פּוילאַק, דער גראַ-בער קאַפּ, דער הולטאַי שבהולטאַיעס, דער יינגערער ברודער זינער, האָט אים אַזוי מיאוס אָנגעפּיפּן. און פאַרוואָס קומט דאָס אים? פאַר וועלכע מעשים-טובים? אַז אַ קאַפּ האָט ער געהאַט אַלעמאַל אַ פּויערישן, נישט צו תורה, נישט צו סחורה. שוין-זשע בלויז דערפאַר, וואָס ער איז אַ גרויסער, אַ געזונטער, אַ שטיק פלייש, אַן עולם-הזהניק? מאַקס האָט עס נישט געקאַנט באַנעמען מיטן שכל. עפעס אַ כישוף איז געשען. ער, מאַקס טוט, אַרבעט, לייגט צו קאַפּ, יאַגט, ווערט אויסגעריסן, ווייסט נישט פון קיין לעבן אויף דער וועלט. און יענער, דער גאַרנישט, דער פּוסט-און-פּאַסטניק, קומט אַלעמאַל צום גרייטן, אַזוי בחור-ווייז, ווען ער איז אַריין אין שמאַלץ-גרוב, אַזוי שפּעטער, און אַזוי איצט. אַ קלייניקייט, מיט אַמאַל אין פּוילדערבוים פּאַלאַץ אַריין! דירעקטאָר פון דער פּאַבריק, געליבטער פון דער שיינער יונגער יאַנקאַ. אויף דער גאַס, זאָגט מען, קושט זי אים. פליען אין קאַרעטן אַרום, מאַכן בעלער, הוליאַנקעס. מען רעדט, אַז זיי וועלן חתונה האָבן, אַז אַלץ וועט אַריבערגיין אין זיינע הענט. גאַנץ לאַדזש רעדט וועגן אים איצט, ביי אַלעמען איז ער אויף די ליפּן. ווער ווייסט, וואָס דער יונג וועט נאָך אַפּטאָן! ער איז דער פירער פון דער פּאַבריק, דער איינציקער אין פּאַלאַץ צווישן אַלע משוגעים, וואָס ווייסט אין מסחר. ער וועט נאָך ווערן דער קעניג פון לאַדזש.

מאַקסן איז אַ שרעק באַפּאַלן. ביי זיין גאַנצער דייטשישקייט, האָט ער געגלויבט איצט אין גורל, וואָס מען קאָן נישט אויסמיידן, איז ער געשטאַ-נען אומבאַהאַלפּן, ווי פאַר אַ מזל, וואָס איז ערגעץ אָנגעשריבן מיט אַ גרוי-

סער אומזעבארער האַנט, און גאַרנישט איז צו טאָן קעגן דעם, ווייל וואָס באַשערט, איז אָנגעצייכנט, אָנגעחתמעט אויף אייביק.

ער האָט דערפילט די אומגערעכטיקייט פון גורל, די שרעקלעכע אומגערעכטיקייט אויף דער וועלט. ווען דאָס אַלץ פאַלט אַזוי אַריין צו אים איצט אין די הענט. אַ, ער וואָלט שוין דאָרט געמאַכט אַן אַרדענונג אין דער פאַבריק ביי די פלידערבוימס! ווי אַ פיש אין וואַסער וואָלט ער דאָרט געשוואומען, די הענט פונאַנדערגענומען און געוויזן, וואָס ער קען. איינס און צוויי וואָלטן זיי ביי אים אַרויסגעפלוין אַט די אַלע טויגעניכטסן און משוגעים, וואָס זענען געבליבן אין פאַלאַץ. ער וואָלט זיי פונאַנדער-געשיקט קיין אויסלאַנד, צו אַלדי-רוחות, און זאָלן זיי דאָרט זיצן און פאַרנעמען זיך מיט זייערע נאַרישקייטן, מיט זייערע גייסטער און אידיאַ-טיזמען. ווי אַ מטבע וואָלט ער אַלץ אין די הענט אַריינגענומען.

אַבער וואָס קומט דערויס, אַז אַריין אין דעם פאַלאַץ איז גאַר ער, דער טויגעניכטס, דער שלאַק, און ער, מאַקס, מוז זיצן ביי די הונצעס אין זיין אָנגעוויזן אויפן חסד פון די באַראַנען, די הולטאַיעס, אויסשטיין די ביזע בליקן און רכילותן פון די דייטשוקעס, אַט די אַלע גלאַטע און צו-געקעמטע אינזשעניערן, וויצע-דירעקטאָרן, שלעק און אומגליקן, וואָס די פאַבריק איז מיט זיי פול און וואָס זיי ברענען אים די טריט זינע, וויילן אים אין אַ לעפל וואַסער דערטרינקען.

ניין, דאָס איז שוין געווען צופיל. אַזוי לאַנג טראַגט מען דאָס קריגל ביז דאָס אויער רייסט זיך אָפּ. ער קאָן נישט וואַרטן מער. ער וועט נאָך לאַדזש ווייזן, ווער עלטער איז. ער וועט נאָך אים ווייזן, דעם יאַקוב, דעם גאַרנישט, דעם גראַבן קאַפּ, ווער עס איז מאַקס. אמת, דערווייל האָט זיך אים זיין גרויסער פלאַן אַרויסגעגליטשט פון די הענט. די רעוואָלוציע, דער רוח זאָל זי נעמען, האָט אים אַלץ איבערגעקערט. אַבער נישקשה, מאַקס אַשכנזי איז נאָך נישט געפּגרט. ער וועט קריגן וואָס גיכער אַ גרויסע סומע, גאַר אַ גרויסע, און אויפקויפן אַ גרויסע צאָל אַקציעס פון די הונצעס, אַזוי, אַז ער זאָל ווערן דער באַלעבאַס.

קריגן די געלטער וועט ער נישט דורך שותפים. ניין, ער האָט נישט בדעה אַריינצוציען שותפים צו זיך. קריגן דאָס געלט וועט ער אַליין, ווי זיין ברודער האָט עס דערגרייכט.

זאָל ער נישט מיינען, דער יאַקוב, אַז נאָר ער איז ווערט געלט. נישקשה, מאַקס איז נאָך נישט קיין פאַרפוילט עפעלע. אמת, ער האָט זיך איינמאַל אַפּגענאַרט, שוין דעמאָלט, ווען ער איז געוואָרן חיים אַלטערס איידעם און גענומען עטלעכע פאַרדריפעטע טויזנט רובל נדן, אין דער צייט ווען יעקב בונעם האָט גענומען אַ פאַרמעגן. דאָס האָט אים טאַקע אַ גאַנץ לעבן געשטערט, מיט די עטלעכע טויזנט רובל האָט ער געמוזט גיין זיין שווערן וועג און דערפירן זיי מיט מי און אַרבעט צו דעם איצטיקן פאַרמעגן זיין נעם. אַבער איצט וועט ער זיך נישט לאָזן נאָרן מער. ער וועט אַפּשאַצן

זיין ווערט, דעם ווערט פון דירעקטאָר מאַקס אַשכנזי, וואָס האָט ליגן נאָך דערצו אַ היפש ביסל פּעקלעך אַקציעס אין זיין אייזערנער קאַסע. און אַ בעלן איז אויך דאָ.

נישט איינמאַל, אין וועג, ווער ער איז געפאַרן, איז אים אויסגעקומען צו פירן מסחרים מיט איינער אַ פרוי, נישט קיין איבעריק יונגע שוין, אָבער אַ רייכע, אַ מיליאָנעריין, און נאָך אַן אלמנה אָן קינדער דערצו. אין כאַראַקטאַר וואוינט זי, די אלמנה נאָכן צוקער-פאַבריקאַנט מרגליות, איינע אַליין אין אַ הויז, און אָנגעשטאַפט מיט געלט איז זי, אַ מיליאָנעריין אָן אמתע. כאַטש אַ גרויסע, אַ צעוואַקסענע, מיט אַ געזעצטן שכל און זייער אַ האַרטע, אָן אמתער מאַנצביל, וואָס אַלע אירע מענטשן אין אירע צוקער-פאַבריקן ציי-טערן פאַר איר, ווייזט זי אים תמיד אַרויס ליבשאַפט, ווען נאָר ער קומט צו איר אין שטוב צוליב מסחר, און זי גיט אים אָנצוהערענישן, אַז מיט אַזאַ מאַן ווי ער וואַלט זי נאָך חתונה געהאַט און אים דאָס גאַנצע פאַר-מעגן אָפּגעגעבן.

ער האָט עס קיינמאַל ערנסט נישט גענומען און בלויז געשמייכלט אויף דער פרויס אָנצוהערענישן. אָבער איצט זענען אים אירע רייד טיף אין קאַפּ אַריינגעקראַכן. מיט איר פאַרמעגן וואַלט ער גלייך געקאַנט דער-גרייכן צום ציל, איינמאַל פאַר אַלעמאַל ווערן דער באַלעבאַס פון דער הונצע פאַבריק, דער קעניג פון דער מאַנפאַקטור.

אין דער ערשטער רגע, אַז דער געדאַנק איז אים געקומען אין קאַפּ אַריין, האָט ער אים אויסגעזען ווילד, אוממעגלעך. אָבער וואָס מער ער האָט זיך אין דעם אַריינגעטראַכט, אַלץ מער איז ער געוואָרן היימיש און אייגן. סיי-וויסיי האָט ער אַ גאַנץ לעבן אָפּגעלעבט נישט גליקלעך. קיינמאַל ביי דער דינהלע קיין גוט וואָרט נישט געהערט, קיין ברעקעלע אָנערקענונג און דרך-אָרץ נישט געזען. אַלע האָבן אים באַוואונדערט, נאָר נישט זי. אַז אַך און וויי איז צו אַזאַ לעבן, ווי ער האָט דורכגעלעבט. און די קינדער זענען אויך נישט קיין קינדער. דאָס האָט זי, דאָס ווייב זיינס, אַזוי זיי דערצויגן, איינגעפלאַנצט פּרעמדשאַפט און שנאה צו אים. דער זון איז אַ גאַרנישט, אַ פּוילאַק, אַ ליידיקיייער, אַ פאַרשטאַפּטער קאַפּ. גאַרנישט צו אים אַליין ענלעך, אינגאַנצן חיים אַלטערס קאַפּ, אַ ליימענער מוח. די טאַכטער איז אַן אַרומלויף, וויל קיין רגע אינדערהיים נישט איינזיצן, עס טראַגט זי. וואָס האָט ער אין זיין לעבן?

אמת, אַז ער איז שוין היפש אין די יאָרן, מענטשן וועלן קוקן קרום דערויף. אָבער וואָס אינטערעסירן אים די מענטשן, צו אַלדי רוחות? יעדער דאַרף זיך טאָן ווי פאַר זיך עס איז גוט, און די מענטשן הערן ווי דעם מיסט אויף דער גאַס. זאָל ער נאָר ווערן דער באַלעבאַס פון דער פאַבריק, דער קעניג פון לאַדזש, וועלן אַלע פאַר אים אויף די פיס פאַלן, ווי די הינטלעך אויף די לאַפּקעס שטיין. און זי, דינהלע, ער וועט זי באַזאָרגן, אַ סך מער איר אַרויסגעבן וויפל זי האָט אים נדן אַריינגעבראַכט. ער וועט איר

אויסצאלן אן איינמאליקע סומע אָדער אַ געהאַלט, אויך די קינדער וועט ער באַזאָרגן, דעם בחור צאלן אזוי לאַנג ווי ער וועט שטודירן, און די טאָכטער וועט ער חתונה מאַכן און אַראָפּ פון קאַפּ. זיי זענען נישט מער קיין קליינע קינדער. זיי דאַרפן זיך זייער שטעטל באַשטיין, אויך אים האָט מען אין זייערע יאָרן נישט געפיעשטשעט. אַליין האָט ער שוין זיין לעבן געפירט.

ניין, נישט לייכט איז עס אים אַנגעקומען אַפצומאַכן ביי זיך וועגן דעם ווייב זיינעם. ער האָט נישט געוואָגט, נישט געוואוסט ווי אזוי אָנהויבן, ווי אזוי דערפירן צו אַ גוט, וואָלט זי כאַטש עפעס שלעכטס געטאָן, וואָלט דאָס אים לייכטער געווען. אָבער זי איז שטיל און שטוביק ווי תמיד. פאַרקערט, זי ווייזט אים גאָר לעצטנס אַרויס ליבשאַפט, וואָס קיינמאַל ביז איצט האָט זי עס נישט אַרויסגעוויזן, און הלמאי זאָל מען זאָגן, אינגאַנצן אָן ליבשאַפט צו איר איז ער נאָך אויך איצט נישט.

באַלד אָבער האָט ער אַפגעוואָרפן פון זיך יעדע שוואַכקייט. ער האָט איבערגעקוקט זיין לעבן, דורכגעוואָרפן עס פאַר די אויגן פון ערשטן טאָג אָן, וואָס ער איז אין חיים אַלטערס הויז אַריין ביז איצט, גיך איבערגע-רעכנט, אַ באַלאַנס געמאַכט, אַז דאָס איז געווען אַ פּויל געשעפט. ער האָט קיינמאַל קיין גליק נישט געהאַט אין זיין פאַמיליע-לעבן, ווי אַ פּרעמדער איז ער געווען אין שטוב. ווי אַ בעטלער האָט ער אויסגעבעטלט זיין גליק ביי איר, אָדער מיט געוואָלט גענומען. איצט, ווען ער איז שוין עלטער, אין די יאָרן, ווערט זי צו אים גוט, ווייך, רופט אים ביים נייעם נאַמען, לאַש' טשעט זיך צו אים און רעדט וועגן תּכלית-זאַכן, וועגן נעמען פירן אַ שטוב מיט מענטשן גלייך, איינלאָדן געסט. אָבער איצט איז ער עס איר מוחל. איצט איז ער אויפן פּערדל. ביים גלייכן עלטער איז ער דער מאַן, וואָס ביי די פּערציקער איז ער ערשט אין די בעסטע יאָרן, ווען זי, אַ פּרוי, הויבט שוין אָן גיין אַראָפּ. ניין, זי האָט עס נישט פאַרדינט ביי אים, ער זאָל מיט איר אַפּפּטרן איצט אַ לעבן. ער וואָלט עס נאָך פאַרשטאַנען, ווען זי וואָלט ביז איצט אים געגעבן גליק. דעמאָלט איז אַ פּליכט. ווי אין יעדער אַנדער געשעפט, מוז אויך אין פאַמיליע-לעבן זיין ראַיעלע באַהאַנדלונג פון ביידע זייטן. אָבער אַפּנאַרעריי, איינהאַנדלען אים פאַרלעגענע סחורה פאַר יאָרן פון דערנידערונג, — אַ, ניין, נישט ביי מאַקס אַשכּנזי!

ער איז נישט פון די, וואָס מען נאַרט אים אַפּ. ער קען זיך אויף זאַכן. ער האָט אויף זיך אַליין רחמנות געקריגן, מיטגעפיל פאַר דעם באַעוולהטן און געקרייודעטן. גענוג געלאָזט זיך פירן ביי דער נאָז. אויב איר איז נישט אַנגעשטאַנען די גאַנצע צייט איר מאַן, דעם אַמאָליקן ישיבה-בחור, שטייט אים איצט נישט אָן די יידענע דינהלע אַלטער. די שענסטע פּרויען קאָן ער האָבן, די רייכסטע, לאַדזש ליגט ביי אים אין די הענט. ער וועט זיך אין קיין הולטיסטווע נישט אַריינלאָזן. ער וועט נישט גיין אויף דעם ברודערס וועגן, יאָגן זיך נאָך פּרויען און אויסגעלאַסטנקייט. דאָס

איז אן עסק פאר פוסטע קעפ, פאר טויגעניכטסן, וואס ענדיקן אלעמאל שלעכט, וואס צאלן שפעטער אפ טייער פאר זייערע תאוות. ער וועט גיין אויף א וועג א סאלידן, א גלייכן, ער וועט נעמען א פרוי, וואס וועט אים שעצן, א פרוי א געזעצטן מענטש, וואס האט נישט שטעקן דעם קאפ אין נארישע ביכלעך, נאר וואס פארשטייט געשעפט און איז רייך, א מי-ליאנעריין. ער וועט דער קעניג פון לאדזש ווערן, דערגרייכן דערצו, צו וואס ער שטרעבט פון יינגלווייז אן.

און ווי תמיד, ווען ער האט עפעס פארטראכט, האט ער נישט גערוט מער קיין וויילע און געמאן אלץ, דורכצופירן זיינס. קודם-כל האט ער גענומען נישט אהיימקומען, נאר נעכטיקן אין דער בחורישער וואוינונג ביי דער פאבריק, דאס, האט ער געוואוסט, איז א גוטער אנהויב. עס איז גלייכער דאס ווייב נישט צו זען, נישט צונויפקומען זיך מיט איר. ווייל א מענטש ווערט שוואך לעבן א פרוי, נאריש, און טוט אפ אגשכלדיקע זאכן, ווען מען איז פון דערווייטנס, ארבעט דער קאפ בעסער, קלארער.

— פורכטבאר בעשעפטיקט! — האט ער געענטפערט דורכן טעלעפאן, ווען דינהלע האט גענומען איצט צו אים קלינגען אין פאבריק אריין. איר קלינגען און זיין אפזאגן האט אים א געוואלטיקע הנאה פאר-שאפט. ער האט זיך נוקם געווען פאר דער גאנצער צייט. זיס איז נקמה, גוט, אומגעהויער גוט.

באלד דערנאך האט ער גענומען מאכן איצט אפטע רייזעס קיין כאר-קאוו און געגרייט דעם באדן ביי דער רייכער אלמנה. ער האט שוין געוואלט באצייטנס קריגן ביי איר אירע מיליאנען, כדי גלייך אויסקויפן די אקציעס פון דער הונצע-מאנפאקטור און גרייטן דאס שותפותדיקע גליק פאר זיך און פאר איר, דער נייער לעבנס-שותפטע. אבער די כארקאווער מיליאנעריין האט זיך נישט געאיילט צו עפענען איר שווערע אייזערנע קאסע.

הארט, סוחריש, ווי א מאנצביל א תקיף, האט די אלמנה מיט אים גע-רעדט, אנגערופן אפן די זאך ביים נאמען, צוגעגאנגען געשעפטלעך צום עסק. זי שעצט אים זייער, מאקס אשכנזי, זי ווייסט זיין ווערט, זיינע גרויסע פעאיקייטן. עס וועט זיין פאר איר א גליק און א כבוד צו זיין זיין ווייב, זיין לעבנס-באגלייטעריין, ווארעם כאטש זי איז א סוחרטע, כאטש זי פירט אליין אירע צוקער-פאבריקן, האנדלט גרויס מיט פריצים און האלט די מענטשן אירע אין דער צוים, לאזט זיך פון זיי נישט אפנארן, איז זי פונדעסטוועגן מיד פון איינזאמען אלמנהשן לעבן. זי וויל האבן א שטוב, א הויז, ווי אלע מענטשן. מיט איר פארמעגן וואלט זי געקאנט קריגן מענער. שדכנים רייסן איר די טירן אפ. אבער זי זוכט א מאן א סאלידן, א גרויסן סוחר, א בכבודיקן מענטש, וועמען זי זאל קאנען אג-טרויען איר פארמעגן און לעבן. ער, אשכנזי, געפעלט איר. זי גלויבט אין אים, אין זיין קאפ, אין זיין שכל. ביידע צוזאמען וועלן זיי נאך קאנען

גרויסע זאכן אויפפאָן. אויך געפעלט איר זיין געדאַנק וועגן אויסקויפן די אַקציעס פון דער פאַבריק און ווערן אַליין די באַלעבאַטיים. זי איז גרייט אַלע אירע געשעפטן ליקווידירן, מאַכן אַלץ צו געלט, אַ סך געלט, און לאָזן עס אויף די אַקציעס. אָבער זאָל ער זיך פריער גטן מיט זיין פרוי, זיין פריי, און זי וועט מיט אים גלייך חתונה האָבן, אַריינטראַגן איר פאַרמעגן און אַריבער מיט אים קיין לאַדזש.

— קיין איין גראַשן פריער וועל איך נישט אַריינלייגן, ווי לאַנג איר וועט נישט זיין פריי, ווי איך בין, מיין ליבער אַשכנזי! — האָט זי אים געזאָגט פעסט.

מאַקס אַשכנזי האָט עס נישט געקאַנט הערן.
— איר האָט צו מיר נישט קיין צוטרוי, מיין ליבע פרוי מרגליות? — האָט ער זיך באַליידיקט און אויסגעטרונקען האַסטיק דאָס לעצטע ביסל טיי פון גלאַז.

די גרויסע, פעסט־געבויטע דאַמע, וואָס רעדט האַרט, אָפּגעהאַקט און מיט אַ מאַנצבילישער שטיים, האָט אַנגעגאַסן פאַר אַשכנזין אַ פריש גלאַז טיי פון זילבערנעם סאַמאָואַר, זי האָט אים אַוועקגעשטעלט אַ פול טעלערל איינגעמאַכטס און מיט דער גרעסטער זיסקייט, וואָס נאָר זי האָט געקאַנט אַרויסקריגן אויף איר האַרט מענלעך סוחריש פנים, האָט זי אים באַרוי־איקט זיין אויפּרעגונג.

— איך אַכטע אייך זייער, מיין ליבער אַשכנזי. איר האָט עס געזען, אָבער איר ווייסט דאָך, אַז אַ נאָך מוז דורכגעפירט ווערן סוחריש, באַטראַכט און באַוואַרנט. סוחרישאַפט איז קיין ברודערשאַפט. — מיר זענען ביידע קיין קינדער נישט, מען קאָן וואַרטן. פירט דורך צוערשט דעם גט!
— איך וועל עס דורכפירן, — האָט אַשכנזי געזאָגט און אויפּגעהויבן זיך אויף די שפיץ פינגער, ווי שטענדיק, ווען ער דאַרף באַשליסן אַ גרויסע נאָך און ער דאַרף זיך צוגעבן וואָג, וויכטיקייט.

אַהיימקומענדיק, איז ער מער נישט פאַרפאַרן אין הויז, נאָר גלייך צו דער פאַבריק אין זיין בחורישער וואוינונג. אין זעלבן אַוונט, ווען ער האָט שוין אַלע געשעפטן געהאַט באַזאָרגט, האָט ער אַרויסגערופן צו זיך דעם פאַבריק־אָדוואַקאַט און דורכגערעדט זיך מיט אים וועגן אַ פאַמיליע־נאָך, וועגן אַרויסקריגן אַ גט ביי זיין ווייב דינה, פון הויז אַלטער.
— האָט דער פאַטער אירער געמאַכט אַן אַקט־אינטערציוזי? — האָט דער אָדוואַקאַט געפרעגט.

— צום גליק נישט, — האָט אַשכנזי געענטפערט.
— דאָס איז גוט, — האָט דער אָדוואַקאַט געזאָגט און דורכגערעדט מיט אַשכנזין די נאָך פון אַלע זייטן.

באַלד דערנאָך האָט מאַקס אַשכנזי אַנגעשריבן אַ בריוו צו זיין ווייב, אַ בריוו אַ געשעפטלעכן און טרוקענעם, אין לאַנגע דייטשע זאַצן, אַז צוליב דעם, וואָס די עטלעכע און צוואַנציק יאָר צוואַמענלעכן איז געווען נישט

קיין געראַטנס, און אז סיי זי, סיי ער קאַנען זיך פונאַנדערגיין ווי פריינט, דעריבער בעט ער, אין גיכסטן טערמין, אים צו לאָזן וויסן, ווי אזוי די זאך קאָן צושטאַנד קומען, באַטראַכט און געשעפטלעך, אזוי וועגן איר אייגענער פאַרזיכערונג, אזוי אויך וועגן די קינדערס. ווי אַ סאַלידער געשעפטסמאַן האָט ער צוגעגעבן, אז ער גלויבט אין דער פאַרנונפטיקייט און גוטן ווילן פון דעם צד, וואָס וועט די פיינלעכע אָבער נויטיקע שידונג דורכפירן סאַליד און מענטשלעך, אויף וואָס ער וואַרט ווי אַמגליכסטן, מיט דער גרעסטער אַכטונג און שעצונג, מאַקס אַשכנזי.

ער האָט עטלעכע מאָל איבערגעלייענט דעם טעקסט, געבליבן פון אים צופרידן און אים איבערגעגעבן דעם דינער מעלכיאָר צו באַזאָרגן, ער האָט זיך געלייגט אין בעט אַ צופרידענער און פול מיט האַפּענונג, אין חלום האָט ער זיך געזען אַלס באַלעבאַס פון דער הונצע-מאַנאָפּאַטור-אַקציען-געזעלשאַפּט, דער קעניג פון לאַדזש. די געדרייטע רויכן האָבן ווי אַ קרוין באַצירט זיין קאַפּ.

קאַפיטל זיבעצן

אַ פּיער פון צאַרן, באַליידיקונג און צעטראַטענעם ווייבערישן שטאַלץ האָט אַנגעצונדן די בלוטן פון דינהלע אַשכנזי, ווען זי האָט איבערגעלייענט דעם דייטשן בריוו פון איר מאַן, דעם געשעפטלעכן בריוו מיט די אַכטונגס-פולע סוחרישע רייד.

— גערטרוד, טאַכטער! — האָט זי גענומען רופן די טאַכטער, וואָס איז נאָך געלעגן אין בעט נאָך אַ שפעטיקן נאַכטיקן באַל. — גערטרוד, שטיי אויף, קום אַריין! גיכער!

גערטרוד איז אַריין אַ פאַרשלאַפענע אין לאַנגן נאַכט-העמד איבער די טריט. זי האָט געטראָפּן די מוטער האַלב-פאַרחלשט. ביי אירע פיס האָט זיך געוואַלגערט דער בריוו.

— געבן דיר וואַסער, מאַמע? — האָט זי געפרעגט דערשראָקן. — וואָס איז געשען?

— לייען, — האָט די מוטער געזאָגט און זיך מיט ביידע הענט גע-דריקט די שלייפן, וואָס בלויז אַדערלעך האָבן גלייך שאַרף אַרויסגעטראָטן אויף זיי דורך דער זייער וויסער הויט.

גערטרוד האָט גיך איבערגעלייענט דעם בריוו און זיך פונאַנדערגעלאַכט.

— כאַ, כאַ, ווי קאַמיש! ווי אומגעהייער קאַמיש.

די מוטער האָט אויף איר געקוקט מיט גרויסע אויגן.

— דו לאַכסט? — האָט זי געפרעגט מיט שרעק.

— וואָס דען, וויינען זאָל איך? — האָט ס'מיידל געענטפערט. — שוין

לאַנג צייט געווען דאָס צו טאָן, בעסער שפעטער ווי קיינמאַל נישט.

— גיי אוועק! — האָט די מוטער זי געטריבן. — גיי, גיי!
 זי האָט נאָך אַמאָל איבערגעלייענט דעם בריוו. ביי יעדער זאָך האָט
 אַלץ מער בלוט צוגעשלאָגן צו איר קאָפּ. דאָס שטאַלצע אַלטערישע בלוט
 האָט געזאָטן.

ער, אָט דער כּניאַק, אָט דער שמחה מאיר, וואָס זי האָט אים נישט
 געוואָלט אָנקוקן, וואָס זי האָט זיך געמאוסט פון אים, נישט געקאָנט
 פאַרטראָגן יעדן ריר זיינעם, אָט דער לאַפּסערדאַק, דער פלוט, דער ווילדער
 חסיד, וואָס האָט ווי אַ הונט געזוכט איר בליק, איין גוט וואָרט, וואָס איז
 צו אירע פיס געפאַלן — ער וואָרפט זיך איצט מיט איר, מיט ר' חיים אַל-
 טערס איינציקער טאַכטער!

צוערשט איז די באַליידיקונג געווען אַזוי גרויס, אַז זי האָט נאָר געהאַט
 איין וואונטש, איין שטאַרקן ווילן, אַנצושפייען אים אין פנים אַריין און
 שוין גלייך מיט אים אַריינצוגיין צום רב און נעמען אַ גט. קיין איינציקע
 מינוט וויל זי נישט טראָגן מער אָט דעם פאַרשאַלטענעם פאַסקודנעם נאָמען
 פון דעם כּניאַק, זי פאַרלאַנגט אַפילו פון אים גאַרנישט. זאָל ער איר בלוז
 אויסצאָלן די טויזנטער רובל נדן, וואָס דער פאַטער אירער האָט אים נאָך
 צוגעצאָלט צו דער חתונה, און זאָל ער גיין, זאָל ער מער זיך פאַר איר
 נישט ווייזן מיט זיין פאַסקודנעם כּניאַקישן פנים. אויך די קינדער זאָלן
 בלייבן מיט איר. ער זאָל זיך נישט דערוועגן קומען אַמאָל צו זיי און זי
 וועט נישט לאָזן, אַז זיי זאָלן גיין צו אים. זיי געהערן זיך גאַרנישט מער
 אָן. זי וועט אוועק פון דאַנען, פון דער שטוב, פון די זאַכן. זי וויל גאַרנישט
 מער האָבן קיין אַנגעהעריקייט מיט עפעס פון דער שטוב, פון דעם קבר,
 וואו זי האָט אירע יונגע יאָרן באַגראָבן. זי וועט צוריקגיין צו די עלטערן,
 ווי אַמאָל.

באַלד איז דער אייגענער שטאַלץ אָפּגעטראָטן און די בלוזע באַליידי-
 קונג איז געבליבן, די דערנידערונג און שיפלות.

ער איז גערעכט, אַ מצוה אויף איר. אויב זי האָט געקאָנט מיט אים,
 מיט דעם כּניאַק, אַפּלעבן אַ לעבן און נישט פונאַנדערגיין זיך מיט אים
 באַצייטנס, ווען זי איז נאָך יונג געווען, מעג ער איר איצט אַפּצאָלן,
 מעג ער זיך איצט וואָרפן מיט איר, ווי מיט אַ שמאַטע, ווי מיט אַן אַלטן
 בעזעם. ער וועט נאָר צופרידן זיין, ווען זי וועט אים גיך געבן אַ גט.
 עס וואָרטן שוין אויף אים אַנדערע פרויען, יונגע, שיינע, בליענדיקע. פאַר
 געלט קאָן מען אַלץ קריגן. ער וועט חתונה האָבן, נעמען פירן אַ רייך
 הויז, אַרומפאַרן מיט זיין נייער אויסדערווילטער אין דער קאַרטע איבער
 דער פיערטאַקאווער גאַס פאַר אַלעמען, און זי וועט זיצן ביי טאַטע־מאַמע,
 אַן איינזאַמע, אַן עלנטע און פאַרשעמטע גרושה. ער האָט זי אויסגענוצט,
 גענומען זי, ווען זי איז געווען בליענדיק, שייך, ווען אַלע האָבן איר אויף
 די גאַסן נאָכגעקוקט. אַ לעבן האָט זי ביי אים אָפּגעפּטרט אַ פינצטערס,
 אַ לעבן אַן ליבע, אַן גליק, אַ לעבן אַן אינטערעס. איצט, אַז זי איז שוין

עלטער, אז די הויט קנייטשט זיך איר שוין, אז די האָר ווערן שוין גרוי, אז זי קאָן שוין באַלד אַ באַבע זיין — איצט וואַרפט ער זי אַוועק, בייט זי אויס אויף אַן אַנדערער. איצט האָט ער זיך אַרומגעזען, אז די יאָרן פון לאַנגן צוזאַמענלעבן זענען געווען נישט געראַטן און אז עס איז בעסער זיך פונאַנדערצוגיין.

געוויס איז עס בעסער. אַבער פאַר וועמען? פאַר אים, נישט פאַר איר. זי האָט עס געדאַרפט טאָן באַלד, גלייך נאָך דער חתונה, אפילו נאָכן ערשטן קינד, אפילו נאָכן צווייטן קינד, ווען זי איז נאָך געווען יונג און פריש. אַבער זי איז שטענדיק געווען אַ קנעכט, צום ערשט פון טאַטע-מאַמע, דערנאָך פון די קינדער. צוליב זיי האָט זי זיך געבראַכט פאַר אַ קרבן, נישט געהאַט דעם מוט קעגנצושטעלן זיך, צו בויען אַליין איר גליק פאַר זיך, נאָר פאַר זיך. איצט, ווען זי איז שוין אַריבער די ערשטע ווייבערישע יאָרן, ווען זי האַלט ביים סוף, ביי דער פאַרוועלקונג, ווען זי איז מיד און קרענקלעך, ווי אַלע ווייבער אין אַט די יאָרן — איצט האָט איר פונאַנדער-גיין זיך נישט קיין זין. אַ באַליידיקונג איז עס בלויז פאַר איר, אַ חרפה פאַר מענטשן. ווי אַן אַרויסגעוואַרפענע וועט זי אויסזען, ווי אַן אַלטע שמאַטע. ניין, זי וועט אים דעם פאַרגעניגן נישט אַנטאָן, דעם מאַן אירן. זי האָט אים טאַקע פיינט, זי האַסט אים, אַבער אַרויסלאָזן וועט זי אים נישט. זאָל אים נישט אַנקומען אַזוי גרינג דאָס לעבן.

באַלד נאָכדעם איז אַנגעקומען אַ געפיל פון הילפלאַזיקייט, פון חרטה, פון אייגענעם געוויסן-פייין.

זי איז זיך אַליין שולדיק, זי איז צו פאַרריסן געווען ביי זיך. זי האָט דעם אייגענעם מאַן פון זיך געטריבן, נישט אָפגעשאַצט אים, געפירט זיך מיט אים נישט ווי אַ ווייב דאַרף. ער האָט קיינמאַל פון איר קיין גוט וואַרט נישט געהערט, קיין גלייכע מינע געזען. זי איז, אמת, אין אים נישט געווען פאַרליבט. קעגן איר ווילן האָט מען אים איר געגעבן. אַבער זי האָט געדאַרפט שלום מאַכן מיטן פאַקט. אַזוי לעבן מערסטנס ווייבער. זי האָט איר לעבן געפטרט ביי די ביכלעך. ביי די ביכלעך האָט זי קינדער געבוירן און דערצויגן, ביי די ביכלעך האָט זי איר יוגנט פאַרשפילט. זי האָט קיין שטוב זיך נישט געמאַכט, קיין מענטשן נישט דערנענטערט צו זיך, דעם אייגענעם מאַן פאַרפרעמדט. איצט צאָלט זי איר שטראַף, איר פאַרדינטע שטראַף. אַזוי ווי מען בעט זיך, אַזוי שלאָפט מען. אויב זי האָט זיך נישט געגרייט קיין נעסט אין דער יוגנט, דאַרף זי איצט אויף דער עלטער בלייבן אַליין, אַ פאַרבלאַנדזשעטע שוואַלב. צוליב איר זענען די קינדער אויך אויסגעוואַקסן פרעמד, ווייט פון דער שטוב. איגנאַץ איז אין דער פרעמד, האָט פיינט דעם פאַטער און צו איר האָט ער בלויז פאַר-אַכטונג. די טאַכטער הוליעט אַרום, וויל אין שטוב נישט איינזיצן, און פאַרוואַס זאָל זי איינזיצן, ווען אין שטוב איז תמיד איינזאַם, פרעמד, אַן שלום צווישן טאַטע-מאַמע? זי, די מוטער, האָט געדאַרפט בויען די

שטוב, מאכן זי היימיש, ווארעם, זארגן פאר א מיידל, זי זאל צו א תכלית קומען. זי האט עס נישט געטאן, און די טאכטער איז פארפרעמדט געווארן. זי זוכט איר גליק אין די פרעמדע שטוב, ביי חברטעס, חברים, און מער פון אלץ פארברענגט זי ביים אייגענעם פעטער, ביי יאקוב, אין פלידער-בוימס פאלאץ, וואו עס איז לוסטיק און פריילעך.

א שטאך האט איר געגעבן אין דער ברוסט. זי האט געוואוסט, אז מער ווי צוליב דער לוסטיקייט, מער ווי צוליב די פריילעכע געסט אין פאלאץ, גייט זי, גערטרוד, דארט צוליב דעם אייגענעם אַנקל, צו וועלכן זי קלעפט אינגאנצן. נישט ווי צו אן אַנקל קלעפט זי צו אים אזוי, נאר ווי צו א מאן, ווי צו א געליבטן. נאך קליינערהייט האט זי אים מיט קושן באַדעקט. אויך ער, יאקוב, לייגט מער אריין אין זיינע צערטלעכקייטן צום מיידל, ווי ריין משפחהשע טריישאפט. א, זי זעט עס. א פרוי קאן מען נישט אַפּנארן אין אַזעלכע זאכן, א מאמען אוודאי נישט. אַט דאָס, וואָס זי האָט אין לעבן פאַר-שפּילט, האָט איצט געוואונען איר טאָכטער, צו דעם, צו וועמען זי האָט געצויגן, גייט איצט איר אייגן בלוט און פלייש. ווי גרויזאם דאָס לעבן איז! זי, וואָס איז מיט יאָקוב אין די אייגענע יאָרן, איז אַלט און פאַר-וועלקט. און ער איז יונג און פריש און גליקלעך. און איר טאָכטער קוקט אין אים, ווי אין אַ בילד אַריין. ווער ווייסט, צו וואָס דאָס קאָן דערפירן. דאָס אַלץ איז איר שולד, נאָר אירס. זי האָט געלעבט אַ נאַריש לעבן, אַן אומזיניקס, אַן אומגעלומפערטס. זי האָט געמיינט, אַז דאָס לעבן איז ביכלעך, פרעמדע אויסגעטראַכטע גליקן און טראַגעדיעס. איצט האָט זי אַן אייגן אומגליק, נישט קיין פאַפּירנס, נישט קיין אויסגעטראַכטס, נאָר אַן אייגענעם לעבן, אין אייגענעם בלוט. ווי אַנדערש איז דאָס פון דעם פּוסטן פאַפּירענעם גליק און אומגליק, אין וועלכן זי האָט די יאָרן פאַר-בראַכט. ווי דאָס ווייטיקט, שטעכט און ברייט!

זי האט געשיקט די דינסט נאך דער מוטער. שוין זאל זי קומען, די מוטער, די רגע.

פריווע איז געקומען א גרויסע, אן אלטע, א צעוואקסענע, פול מיט קע-ניגלעכער ווירדע און בכבודיקער אלטקייט. איר שייטל איז נאך אלץ געווען בלאַנד און אַנגעקאַברירט, ווי זי פלעגט עס טראָגן אין דער יוגנט. נאך איר איז נאָכגעגאַנגען איר מאַן ר' חיים, אַ ווייסער, אַן אַלטער, נאָר מיט פרישע, גלאַנצנדיקע אויגן. פריווע האָט געברענט פון צאָרן אויף די מענער. — זיין גליק איז, וואָס איך האָב אים דאָ נישט געפאַקט, דעם גן-עדן מיינעם, — האָט זי געשריגן. — מיט אַט דעם פאַראַסאַל וואָלט איך אים געשלאָגן. מיט מיין טאָכטער וואַרפט ער זיך! שוין פאַר איך צו אים אין דער פאַבריק. פאַר אַלעמען אין די אויגן וועל איך אים פאַטשן.

קיים מען האָט זי אַפּגעהאַלטן.

— פריוועשי, פריווע-לעב, — האָט ר' חיים זי באַרויאַקט, — רעג

ניך נישט אויף ס'האַרץ! לאַז עס פאַר מיר, פאַר אַ מאַנצביל.

— א מאנצביל? — איז פרייווע געווארן אויפגעקאכט. — א שמאטע ביסטו, נישט קיין מאנצביל!

זי האט שוין געוואוסט, אז דער מאן אירער האט ביי חתונה מאכן דינהלען נישט באווארנט זי, ווי אנדערע טאטעס טוען, נישט אונטערגע- שריבן קיין „אקט-אינטערעזיז“, וואס זאל באווארענען דאס ווייב, אז אלץ וואס איר מאן פארמאגט און וועט פארמאגן, וועט געהערן צו איר א גלייכע העלפט. וואלט אזא באווארעניש געווען, וואלט זי אים געלערנט דרך- ארץ, א העלפט וואלט ער אפגעצאלט פון פארמעגן און מען וואלט אים ארויסגעלאזט, דעם טייערן פארשוין. אבער חיים אלטער האט אין אזעלכע זאכן נישט געדענקט. און פרייווע האט אים פארניכטעט מיט אירע קאלטע בלויע אויגן.

— שלימזל, — האט זי אים געזידלט, — יידענע, שמאטע, צום ערשט זיך אליין געלאזט אפנארן פון שמחה מאירלען, איצטער — די איי- גענע טאכטער...

ר' חיים איז געשטאנען א בלאסער, א פארלירענער.

— נו, גענוג, פרייוועשי, גענוג, — האט ער זיך ביי איר געבעטן, — ס'איז נאך דא דין ומשפט אויף דער וועלט. איך וועל נישט שווייגן, איך וועל גיין צו רבנים, צו מענטשן.

— שכנא, לויף! — האט פרייווע אים אויסגעלאכט, און זי איז האסטיק צו צום טעלעפאן. זי האט אנגעקלונגען אין פאבריק צו די פלידערבוימס און מיטן שענסטן פויליש, וואס נאר זי האט פארמאגט, מיט אלע וויבערישע צערטלעכקייטן און פריזישע העפלעכקייטן, וואס זי האט נאך געדענקט פון מיידלוויי, ווען זי איז אין פענסיאן געגאנגען, האט זי געבעטן גלייך צו פארבינדן זי מיט דעם הער יאקוב אשכנזי.

— יאקוב, טייערער, זון גאלדענער, — האט זי אים געזאגט אין פויליש, כאטש זי האט אים געקענט נאך, ווען ער פלעגט קומען מיט דעם שבתדיקן אטלאסענעם קאפאטקעלע צו איר אין שטוב אריין נאך שבת- אויבסט, — קום שוין צו פארן צו דינהלען, שמחה-מאיר איז נישטא, מעגסט קומען, און שוין, גילדענער! אייל צו דעם קוטשער, הארציקער. זי האט געהאט א כוח, די פרייווע. ר' חיים אליין האט עס געזען.

יאקוב אשכנזי איז אריינגעפאלן ווי א וויכער.

— וואס איז געשען? — האט ער געפרעגט א דערשראקענער.

— נא, לייען! — האט אים פרייווע צוגעטראגן דעם ברודערס בריוו. יאקוב האט גיך געלייענט.

— אויסווארף, פאדליעץ, טכויער, — האט ער ביי יעדן נייעם זאץ צוגעגעבן א זידלווארט. אז ער האט דעם בריוו געענדיקט, האט ער אים א שמיץ געגעבן אין דער ערד און זיך אריינגעווארפן אין א פאטעל. — דינהלע, — האט ער געזאגט, — איך וועל זיין אויף דיין זייט.

א פארמעגן זאל מיד קאסטן. באלד גיב איך עס איבער מיין אדוואקאט, און געלט, וויפל נאָר דו וועסט דארפן. לאָז עס איבער צו מיר. פּריווע האָט זיך אויפגעהויבן פון אַרט און יאַקובן צוויי מאָל אויסגע- קושט די באַקן, איינע נאָך דער אַנדערער.
— כ'האַב עס געוואוסט, — האָט זי געזאָגט.
זי האָט עטלעכע מאָל געשאַקלט מיטן קעניגלעכן קאַפּ און געזאָגט
שאַרף:

— ווי וואָלט איך זיך אַליין אויסגעפאַטשט, וואָס איך האָב דיך נישט פאַרשטאַנען, טאַכטער, געדענקסט, ווי דו האָסט מיד געבעטן מען זאל דיר בעסער געבן יאַקובן.
דינהלע איז רויט געוואָרן, באַגאַסן זיך מיט בלוט.
ר' חיים האָט עס נישט געקאַנט הערן.
— פּריווע, — האָט ער געברומט ביין, — אַ גאַט-זאָך געווען, אַ זיווג אַ באַשערטער.
דער קריג אין דער משפּחה אַשכנזי איז אויסגעבראַכן מיט עקשנות, מיט פּייער.

פון איין זייט איז געשטאַנען מאַקס, אַ ווילדער עקשן, אַן איינעסנדיקער, אַן ענערגישער, אַ נוטר-ונוקס, פול מיט צאַרן, וואָס מען שטערט אים אין זיין גרויסן פּלאַן; פון דער צווייטער זייט — דער ברודער זיינער, אַ ריזי-קאַנט, אַ ברייטער פאַרשוין, וואָס געלט איז ביי אים אַ ממזר, וואָס צוליב מענטשן און קאַפּריזן איז ער גרייט דאָס העמד פון לייב אַראַפּצונעמען. צווישן זיי ביידע איז געשטאַנען דאָס הויז, דינהלע מיט די קינדער און אירע טאַטע-מאַמע. זיי האָבן זיך גלייך אַריבערגעקליבן אין הויז אַריין צו דער טאַכטער, ר' חיים אַלטער און זיין ווייב. זיי האָבן זי נישט געקאַנט איבערלאָזן אַליין אין אַזאַ צייט. מאַקס איז געוואָרן גרין און געל, אַז דער הויז-פאַרוואַלטער זיינער, שלמהלע קנאַסטער, האָט אים די גייעס גע-בראַכט אין פאַבריק אַריין, צוזאַמען מיט דעם דירה-געלט, וואָס ער האָט איינגעמאַנט ביי די לאַקאַטאַרן אין הויף.
— אידיאָט, וואָרום האָסטו זיי אַריינגעלאָזט? — האָט ער געזידלט דעם פאַרוואַלטער.

— וואָס האָב איך געקאַנט טאָן? — האָט שלמהלע געענטפערט ווערנדיק נאָך קלענער, ווי ער איז אַלע מאָל געווען. ער האָט דאָס קעפל אינגאַנצן פאַרלוירן אין נידעריקן האַלדז ווינעם, ווי אַ הונ, וואָס דער-שרעקט זיך פאַר אַ ביזן קריגערישן האָן.
נאָך צאַרנדיקער איז מאַקס געוואָרן, ווען דער פאַרוואַלטער האָט אים דערציילט וועגן ברודערס קאַרעטע, וואָס פאַרפאַרט דאָרט אַפּט צו זיין וואוינונג.

— זאָ איין הונט! — האָט ער געזידלט.
ער האָט געטאָן אַלץ, כדי צו צווינגען די פרוי צו נעמען אַ גט. ער האָט

איר אויפגעהערט צאלן וואַכן-געלט, נישט נאָר פאַר איר אַליין, נאָר אויך פאַר דעם זון אין אויסלאַנד, איר ליבלינג. אָבער אין שטוב האָט קיין זאָך נישט געפעלט.

— ס'איז דאָרט דאָ פון בעסטן און שענסטן, — האָט שלמה קנאַסטער געזאָגט. — איך קוק מיך צו און איך זע.

מאַקס אַשכנזיס פּאָליטיק, וואָס נוצט אים אַזוי שטענדיק ביי זיינע קריגערייען מיט שוואַכערע — אויסצוהונגערן דעם קעגנער, — האָט דאָ קיין פעולה נישט געהאַט. דער ברודער זיינער האָט געוואָרפן מיט געלט. אויך די אַדוואַקאַטן זיינע האָבן גאַרנישט געקאַנט מאַכן. יאַקובס אַדוואַקאַטן האָבן אַלע זייערע שפּיצלעך פאַראויסגעזען און אָפּגעשלאָגן.

מאַקס האָט גענומען גיין מיט רבנים. פון אַלע צייטן האָט ער די רבנים געהאַלטן אויף אַ שלעכטן פּאַל, ווען מ'קאַן אין געריכט גאַרנישט מער אויספירן. אַ גרויסער בריה איז ער געווען ביי די דין־תורה, ער איז קלאָר געווען אין אַלע שפּיצלעך און דריידלעך. געקאַנט פאַרטומלען און פאַרשרייען, אָבער יאַקוב האָט צו קיין דין־תורה נישט געלאָזט גיין דינהלען.

— איך וויל אייך דאָ מער נישט זען, ר' ייד, — האָט ער געזאָגט צום שמש, וואָס איז אים געקומען רופן צום רב אויף אַ דין־תורה.

מאַקס האָט גענומען שיקן דעם שמש צום שווער. ער, איז מאַקס געווען זיכער, וועט אַ דין־תורה מוזן אָננעמען. ר' חיים איז טאַקע געגאַנגען. אָבער צווייגען די טאַכטער צו קומען האָט ער נישט געקאַנט.

מאַקס אַשכנזי האָט אָנגעהויבן אָפּטאָן רשעות זיין ווייב. קליינע צרה־לעך. ער האָט דורך זיין פאַרוואַלטער שלמהלע געלאָזט אָנקלאָגן זיין ווייב אין געריכט אויף אַרויסצוואוואַרפן זי פון דער וואוינונג. דינהלע איז געבליבן זיצן אַ געליימטע, ווען דער געריכט־דינער האָט איר געבראַכט אַן אָנקלאַגע צו שטעלן זיך אין געריכט, אָנגעקלאָגט פון שמחה מאיר אַשכנזי. אָבער יאַקוב האָט איר נישט געלאָזט גיין, נאָר געשיקט זיין אַד־וואַקאַט. דער אַדוואַקאַט האָט אָפּגעשלאָגן די אָנקלאַגע. אַז מאַקס האָט געזען, אַז מיטן געריכטלעכן וועג איז אַ לאַנגע מעשה, אַ פאַרשעפעניש, האָט ער געהייסן זיין פאַרוואַלטער אנדערע זאַכן אָפּטאָן. דאָ האָט דער הויז־וועכטער פאַרמאַכט דאָס וואַסער אין קעלער, דאָ איז קאַליע געוואָרן די גאַז־באַלייכטונג. יאַקוב אַשכנזי האָט דעם קליינעם הויז־פאַרוואַלטער שלמה קנאַסטער אַרויפגערופן צו זיך און אים גוט ביי די לאַצן אויסגע־טרייסלט.

— זאַלסט זיך מיר נישט דערוועגן מאַכן קיין קונצן אין הויז, — האָט ער אים אָנגעזאָגט. — אַט מיט דעם שפּיצרוט וועל איך דיך אויס־שמייסן!

פון שלמהלעס דערשראַקן קעפל איז שוין גאַרנישט נישט געבליבן.

— וואָס בין איך שולדיק? — האָט ער געוויינט ווי אַ יינגל. — איך טו וואָס מען הייסט מיך, איך האָב אַ ווייב מיט קינדער...
און טאַקע נאָר ווי ער האָט צו דער נייער וואָך אָפגעטראָגן זיין באַ-
לעבאָס אין פאַבריק אַרײַן דאָס דירה-געלט פון הויז, האָט ער דערציילט
אים וועגן יאַקובס ווערטער, צוזאַמען מיט אַ סך אַנדערע זאַכן, וואָס טוט
זיך אין שטוב, יעדע קלייניקייט. מאַקס אַשכנזי האָט זיך זייער גיך גע-
קראַצט אין שפיץ בערדעלע.
— זאָג נאָר, שלמהלע, — האָט ער געפרעגט, — ווי אַזוי זענען די
פּאָדלאַגעס אויפן צווייטן שטאַק, איבער מיין וואוינונג?
„ — זייער גוטע פּאָדלאַגעס, — האָט שלמהלע געזאָגט.
— ביסט אַן אידיאָט, — האָט זיין באַלעבאָס אויף אים אָנגעשריגן. —
די פּאָדלאַגעס זענען שלעכט. קוים וואָס זיי האַלטן זיך.
— זיי זענען שלעכט, קוים וואָס זיי האַלטן זיך, — האָט שלמהלע גלייך
נאָכגעזאָגט דעם באַלעבאָס.
— שוין מאַרגן זאָלסטו רופן מוליאָרעס, זיי זאָלן נעמען האַקן די
איינפאַלן.
— אַודאי קאָנען זיי איינפאַלן, — האָט שלמהלע נאָכגעזאָגט.
— שוין מאַרגן זאָלסטו רופן מוליאָרעס, זיי זאָלן נעמען האַקן די
סופיטן.
— שוין גיי איך, — האָט שלמהלע געזאָגט.
— אַז זיי וועלן האָבן דורכגעהאַקט, זאָלסטו נישט איילן זיך צו פאַר-
קלעפן זיי צוריק, וועסט אויסגעפינען פאַר די באַלמעלאַכעס אַנדערע אַר-
בעט דערווײל.
— כּוועל אויסזוכן אַנדערע אַרבעט, — האָט שלמהלע נאָכגעזאָגט ווי אַ
ווידער-קול.
— און די צונג זאָלסטו האַלטן צווישן די ציין, הערסט? אַפילו דיין
אייגענער יידענע זאָלסטו קיין וואָרט נישט זאָגן, וואָס איך רעד צו דיר.
— קיין איין וואָרט נישט, — האָט שלמהלע נאָכגעזאָגט און געאייילט
זיך אַהיים, צום ווייב, כדי איר גלייך צו דערציילן בסוד אַלץ, וואָס דער
באַלעבאָס האָט אים נאָר געזאָגט.
גלייך צומאַרגנס האָבן מוליאָרעס גענומען האַקן די פּאָדלאַגעס אויפן
צווייטן שטאַק, דורכלעכערנדיק די סופיטן ביי דינהלען אין דער דירה.
אין שטוב איז געוואָרן אַ טומל, אַ בהלה, עס איז נישט געווען איינצוזיצן.
פּריווע האָט גערופן אַרויף צו זיך דעם הויז-פאַרוואַלטער און אים
געגעבן אין באַק.
— נאָ דיר פאַר דייע קונצן, — האָט זי אים געזאָגט.
דאָס קליינע יידעלע האָט אָפגעווישט די באַק און פונאַנדערגעוויינט זיך.
— וואָס בין איך שולדיק? — האָט ער געיאַמערט ווי אַ יינגל. —
איך טו, וואָס מען הייסט מיך. איך האָב אַ ווייב מיט קינדער...

שפעטער מיט עטלעכע טעג זענען געקומען מוליאָרעס מיט עמערס און איינס און געוואָלט פאַנאָדערנעמען די אויוונס, וואָס זענען קאַליע, די ווענט איבערשטעלן, ווייל דער טינק איז ווייך געוואָרן. פּריווע האָט זיי נישט אַריינגעלאָזט, אָבער די מוליאָרעס זענען נישט אָפּגעטראָטן, געקלאַפט אין טיר און געזאָגט, אַז מען האָט זיי געשיקט. באַלד דערויף האָט שלמהלע אויך פאַרדונגען אַ וואוינונג קעגנאיבער זיין באַלעבאַסטע פאַר אַ טאַקעריי, וואו מען האָט נישט אויפּגעהערט שלייפּן, רוישן און זשומען, אַז די אויערן האָבן ווי געטאָן פון גערויש. דינהלע האָט נישט געקאַנט איינזיצן ביי אירע ביכלעך. פּריווע האָט זיך אַרומגעבונדן דעם קאַפּ מיט אַ טיכל און געשריגן, אַז זי וועט צו דעם שמחה מאירן אַריבער אין פאַבריק און פאַטשן אים, די אויגן אויסדראַפּען צווישן אַלע מענטשן. עס האָבן אים נישט אויסגעפעלט קיין איינפאַלן, מאַקס אַשכנזי, ער האָט זיי געהאַט אַלע מאָל נייע, ווען נאָר שלמהלע קנאַסטער איז געקומען צו אים אין פאַבריק אַריין אָפּצאָלן אים דאָס צונויפּענומענע דירה־געלט. ער האָט דעם הויף איבערגעדרייט, געגעבן זיי צו פילן אַ טעם ביי זיך. אין דעם, וואָס ער וועט זיי אַרויסקריגן פון דער וואוינונג, האָט ער געזען אַן אָנהויב פון אַרויסקריגן זיי אינגאַנצן, און ער האָט אַלץ געטאָן, אַרויס־צובייסן זיי פון זיין הויז. יאָקוב האָט ביי קיין פאַל נישט געלאָזט דינהלען אַוועק פון דער וואוינונג.

— איך וועל דיך צעטרײבערן! — האָט ער געדונערט אויף שלמהלען. מער נאָך ווי מאַקס אַשכנזי אַליין, האָבן זיינע אַדוואַקאַטן געטראַכט וועגן צווינגען די איינגעשפּאַרטע פּרוי צו נעמען גט פון איר מאַן, פּונקט אַזוי האָבן יאָקובס אַדוואַקאַטן געטראַכט, ווי אַזוי קעגנשטעלן זיך מאַקס אַשכנזי.

די מלחמה צווישן די ברידער האָט געפלאַקערט. דינהלע איז געלעגן אין די נעכט אָן שלאָף און געוויינט אין די קישנס אויף איר פינצטער מזל. זי איז אַנטשלאָפּן געוואָרן ערשט מיטן פּיף פון די ערשטע פאַבריק־סירענעס.

קאַפיטל אַכצן

אויף די ווענט פון די לאַדזשער מויערן, צווישן די געדיכטע פאַבריקן, שילדלעך פון געשעפטן און קראַמען, פון אויסגעמאַלטע שטיקלעך סחורה, געלע לייבן, וואָס זענען ענלעך צו קאַטערס, שטייפּע אויסגעפרעסטע עלע־גאַנטן מיט רויטע און געלע פּנימער און מיט שמאַלע שטעקעלעך אין די הענט, צווישן דיקע כלות אין ווייסן מיט בוקעטן אין די געשוואַלענע רויטע הענט, צוזאַמען מיט אַלערליי יידישע, פּוילישע, רוסישע און דייטשע נעמען פון אַלערליי סוחרים, קאַמיסיאָנערן, מעקלערס, פאַבריקאַנטלעך, אין דעם גאַנצן געדיכטעניש פון נעמען, אַרטיקלען, מסחרים, אַלץ אין געלע פאַרבן,

באַצירט מיט שילדן-מאַלערישע בילדלעך און פאַרפּוצט מיט געדרייטע עקן — זענען גרויסע מעלדונגען געהאַנגען: מעלדונגען וועגן באַלאַגערונגס-צושטאַנד, וואָס איז אין שטאַט געוואָרן איינגעפירט, די מעלדונגען, אונטער-געשריבן פון בריגאַדע-גענעראַל קאַניצין, האָבן מיט קורצע ווערטער גערופן די שטאַטישע איינוואוינער נישט צו זאַמלען זיך אויף די גאַסן, נישט צו-נייפצוקומען זיך אין די שטובן, נישט צו פאַרשפרייטן שלעכטע קלאַנגען, נישט קעגנצושטעלן זיך די באַפעלן פון דער פּאָליציי און סאַלדאַטן אין די גאַסן. ווער עס וועט עובר זיין אויף די באַפעלן, וועט געשטעלט ווערן אונטער קריגס-געריכט און געמשפּט ווערן לויט די קריגס-געזעצן פון מיליטערישן פעלד-געריכט, ביז טויט.

לעבן אָט די מעלדונגען, אָפּטמאַל אויף זיי אַרויפגעקלעפט, זענען גע-האַנגען פּראַקלאַמאַציעס, וואָס האָבן גערופן די איינוואוינער צו זאַמלען זיך אויף די גאַסן, צו דעמאָנסטראַציעס, צו שטרייקן און צו פּראָטעסטן. די באַוואַפנטע סאַלדאַטן, געפירט פון פּריסטאָוועס און זייערע געהילפן, זענען אַרומגעגאַנגען איבער די גאַסן, געשטאַנען אין אַלע ראַגן און געטריבן, געשלאָגן, געיאָגט און אַרעסטירט יעדן, ווער נאָר עס איז זיי נישט גע-פעלן געוואָרן אין זייערע אויגן. אין די פּאָליציי-צירקלען זענען געשטאַנען אויסגעשטעלטע קאַזאַקן מיט נאָהייקעס אין די הענט. יעדע פּאַרטיע אַרעס-טירטע, וואָס מען האָט געבראַכט פון גאַס, האָט געמוזט דורכגיין דעם בראַנד-מאַרש פון די קאַזאַקן. די נאָהייקעס האָבן געהאַלט איבער זייערע קערפּערס, איינגעשניטן זיך אין די לייבער, צעפּאַסעט די הויט. דער ביי-טערסטער פון אַלע פּריסטאָוועס איז געווען דער געהילפס-פּריסטאָו יורגאַוו, אַ דאַרער, שפּיציקער פּאַרשוין, וואָס איז געגאַנגען תּמיד פּאַרוקט דאָס היטל איבער די אויגן, אַרומגערינגלט מיט זעלנער און אַגענטן.

פון אונטער דעם פּאַרוקטן דאַשעק האָט ער דערטאַפּט די רשוואַ-לוציאַנערן, דערשמעקט זיי, ווי אַ שפּיר-הונט. מען האָט די אַרעסטירטע מער נישט געהאַלטן אין דער טורמע אויף דלוגע גאַס. צו ענג איז דאָרט גע-ווען. האָט מען זיי אַריבערגעפירט אין מאַניעזש, אין דער מיליטערישער קירכע, וואָס איז געמאַכט געוואָרן פאַר אַ טורמע. אָבער ביז דער גע-הילפס-פּריסטאָו יורגאַוו האָט זיי געבראַכט צום אַרט, האָט ער זיי אויפן וועג געממית, געשלאָגן, די זייטן אונטערגעהאַקט, די ציין אויסגעשלאָגן. מען האָט געציטערט די גאַס דורכצוגיין, וואו יורגאַוו מיט זיינע קאַזאַקן זענען אַרומגעגאַנגען. דער אַחדותניק שמשון דער מאלער, וואָס מען האָט אים גערופן שמשון פּרינץ, ווייל ער האָט ליב געהאַט צו טראַגן שיינע קליידער און קרויזן די שוואַרצע וואַנצן, האָט געלאָזט וויסן זיין פּאַר-שטייער, אַז ער וויל יורגאַוו אַפּרוימען און ער בעט דעם קאַמיטעט צו קריגן פאַר אים אַ באַמבע. דער פּאַרשטייער האָט זיך געזען מיט אַ מענטש פון קאַמיטעט, אָבער דער קאַמיטעט האָט זיך נישט געאיילט קיין באַשלוס וועגן דעם אַנצונעמען. איז דעם אַחדותניק שמשון פּרינץ מיאוס געוואָרן

צו ווארטן און ער האט די זאך גענומען דורכפירן אליין, אן קאמיטעט. ביי א באקאנטן סטודענט, א כעמיקער, האט ער א באמבע געקראגן. ער האט זיך אויסגעפוצט אין די שיינע קליידער זיינע, אינגאנצן ווי א לאדזשער פאבריקאנטישער זון, ער האט זיינע שווארצע וואנצן גוט אויסגעקרייזלט, די באמבע אין א שייך פעקל פארפאקט, ווי שאקאלאד, מיט א רויט זיידן בענדעלע פארבונדן. ער האט דאס פעקעלע, צוזאמען מיט א בוקעט רויזן, גענומען אין האנט, ווי ער וואלט צו א געליבטער אויף א ווייזט געגאנגען, און מיט א שטאלצער מינע און פארריסענעם קאפ געגאנגען איבער די גאסן. ווייבער האבן אים נאכגעקוקט מיט קנאה צו דער, צו וועמען ער גייט. פאליציאנטן און סאלדאטן האבן אים פריי געלאזט גיין זיין וועג.

ווען ער איז ארויסגעקומען צו אן עק גאס, וואו דער פריסטאוו יורגאוו איז געשטאנען מיט זיינע באוואפנטע לייט, האט ער זיך אפגערוקט אויף א היפשן שטח. ער האט מיט די שווארצע ברענענדיקע אויגן אויסגעמאסטן א שטיקל גאס, אויף אזויפיל, אויף וויפל זיין האנט וועט קאנען שליידערן, און ער האט געווארפן דאס פארפאקטע פעקעלע צום פריסטאוו פיס. ער איז צעריסן געווארן, דער פריסטאוו יורגאוו. אויף די דעכער פון די הייזער האט מען געפונען זיינע אפגעריסענע פיס, וואס זענען געפליגן שטאקן-הויך צוזאמען מיט די ליאקירענע שטייול און שפארן. די אנגעלאפענע זעלנער האבן באשאסן די גאס, געשאסן לאנג און גלייך, ווי אויף א שלאכט-פעלד. ווען די גאסן זענען פוסט געווארן, האבן זיי אויפגעהויבן די ביקסן צו די פענצטער פון די הייזער און באשאסן זיי מיט קוילן, די שפיטעלער זענען געווען פול מיט פארוואונדעטע. מען האט זיי געמוזט לייגן אויף דער ערד, אין די קארידארן, עס האבן אויסגעפעלט בעטן. אין פראסעקטאריעם זענען די טויטע געלעגן אויסגעלייגט אין א ריי איינער נאכן אנדערן. פאליציי האט קיינעם נישט אריינגעלאזט צו דער קענען זיי און צו טאן מיט זיי זייער רעכט. מען האט זיי געוואלט באגראבן אין מיטן דער נאכט שטילערהייט. אין די קאזארמעס האבן די סאלדאטן גערייניקט די ביקסן און געפוצט די שטייול, כדי שייך אויסצווען אויף דער גרויסער לוייה פון פריסטאוו יורגאוו. די מיליטערישע קאפעליע האט געפוצט די טראמייטן און איינשטודירט טרויער-מארשן, אין אונט האט מען שוין די מענטשן אויף די גאסן געטריבן אהיים, שלאפן גיין. אבער לאדזש איז נישט געשלאפן.

אין די ארעמע גאסן ארום די פאבריקן, אויפן באלוט, זענען די אר-בעטער געווען וואך. די ווייבער און די קינדער האבן ארויסגעשלעפט אויף די הויפן די מאגערע און צעשאטענע שטרוי-זעק, אנטלאפן פון די וואנצן, פרייסן, פליגן און זשוקעס, וואס האבן געראיעט אין די אפגעשיילטע ווענט פון די שטובן, און אויסגעלייגט זיך אויף די הויפלעך, אויף אלע באלעגאלישע וועגענער און פלאטפארמעס, אויף דער ערד, אויף די טרעפ,

אין יעדער ווינקל. די מענער זענען געווען אויף. די רעוואלוציאנערן האָבן זייער גיך פראַקלאַמאַציעס אַרויסגעלאָזט, גערופן צום פראַסעקוטאָריום, אַרויסצוקריגן די געפאַלענע, כדי זיי באַערדיקן מיט כבוד און פאַראַד. אומעטום זענען אַרומגעגאַנגען אַגיטאַטאָרן, רעדנער, און גערופן נישט צו גיין צו דער אַרבעט, נאָר צו שטעלן זיך אין די רייען. אומזיסט האָבן פאַרטאָג די סירענעס פון די פאַבריקן געריסן זיך מיט באַנומענע קולות. קיינער האָט זייער רוף נישט געהערט. צענדליקע טויזנטער מענער, פרויען, קינדער אַפילו האָבן געשטראָמט אין די גאַסן, געזאַמלט זיך, געגאַנגען, מאַרשירט. אַלע געשעפטן האָבן זיי געשלאָסן, אַלע ווערקשטאַטן אָפּגע־שטעלט, די באַוועגונג אין די גאַסן פאַרהאַלטן. ריי נאָך ריי, טריט נאָך טריט, שורה נאָך שורה זענען זיי געגאַנגען, אַנגעפילט גאַסן און געסלעד, מערק און פלעצער. ווי אַ טייך צו פּרילינג, וואָס ווערט איבערגעגאַסן איבער די ברעגעס און פאַרפלייצט אַלץ אַרום זיך, רייסט איבער אַלע פאַר־צוימונגען און וואַלן, שווענקט אָפּ אַלץ אַרום זיך, שפּרייט זיך אויס אויף מיילן ווייט, אַזוי, אַז עס איז גאַרנישט צו באַגרייפן, פון וואַנען עס נעמט זיך גאַר צו אים אַזאָ קראַפט, אַזוי האָט די אַרעמע באַפעלקערונג געשטראָמט אין שטאַט, אַרויסגעקראַכן פון קעלערס און בוידעם־שטיבלעך, פון געס־לעך און ווינקלען, פון לעכער און נעסטן.

לאַנגזאַם זענען די מענטשן געגאַנגען, פאַמעלעך, אַבער זיכער, מיט פאַרריסענע קעפּ, מיט געזאַנג אין די מיילער.

דאָס בלוט פון פאַלק פאַרגיסן הינזען,

דאָס פאַלק לעבט איבער שווערע פּיין —

האָבן געזונגען די ווייבער מיט די רויטע פענער.

נאָר די באַלוינונג וועט נאָך קומען,

די ריכטער וועלן מיר דאָן זיין. —

האָבן די מענער מיט פעסטע ברוסט־שטימען איבערגעריסן די ווייבערישע געזאַנגען.

פענער יידישע, פּוילישע, דייטשע, אַלע רויטע, פלאַטערנדיקע, האָבן געשוועבט איבער די אָפּגעדעקטע קעפּ, איבער שוואַרץ־געקרויולטע יידישע, איבער גלאַט־פלאַקסיקע גויאישע. דאָס רעגלמעסיקע קלאַפן פון די טריט, דאָס געזאַנג פון די מיילער, דאָס ווייען פון די פענער האָט אַנגעצונדן, גערופן. פון אַלע טויערן, פון אַלע ווינקלען האָבן אַלץ נייע שטראָמען אַרויסגעפלייצט, אַריינגעגאַסן זיך אין דער גרויסער כוואַליע. די מענטשן האָבן געשטראָמט אַלץ ווייטער און ווייטער ביז צו דער רייכער פּיעטראַקאַ־ווער גאַס, צו דער גאַס פון געלט, הערשאַפט און גליק.

— שליסן די געשעפטן! אַראָפּנעמען די היטלען! — האָבן די מאַר־

שירנדיקע גערופן. די מענטשן האָבן געפאַלגט.

ביים ערשטן ראָג האָט זיך אַוועקגעשטעלט אַן אָפיציר אויף אַ פּערד מיט אַ הוילער שווערד אין דער האַנט. הינטער אים איז געשטאַנען אַ מויער מיט סאַלדאַטן. זייערע באַיאַנעטן האָבן געגלאַנצט אין דער הייסער זון, געשפּילט זיך מיט דעם ליכט.

— צוריקגיין! — האָט דער אָפיציר באַפוילן.

קיינער האָט זיך נישט גערירט.

— איך וועל שייסן! האָט דער אָפיציר אַ געשריי געטאָן.

קיינער האָט זיך נישט גערירט.

— פּייער! — האָט דער אָפיציר באַפוילן.

אַ זאַלפּ האָט דורכגעשניטן די הייסע שטויביקע לופט.

אַ וויילע האָט זיך די מאַסע אַ בויג געטאָן, ווי אַ קאַרן-פּעלד אונטער דעם פּויערישן שנייד-מעסער. באַלד האָט זי אַ כּוואַליע געטאָן און גע-רוקט זיך פּאַראַויס אויף די באַיאַנעטן. שטיינער און קוילן האָבן גענומען האַגלען אויף די סאַלדאַטן.

דער אָפיציר האָט זיך פּאַרמאַסטן מיט דער שווערד, אָבער ער האָט געכאַפּט אַ שטיין אין קאַפּ און אַראַפּגעקייקלט זיך פון פּערד. די סאַל-דאַטן האָבן זיך גערוקט הינטער זיך. די כּוואַליע האָט זיך גערוקט פּאַרויס.

— באַריקאַדן בויען! באַריקאַדן! — האָבן קולות גערופן.

— באַריקאַדן! באַריקאַדן! — האָבן טויזנטער קולות נאַכגעשריגן.

די שטראַמענדיקע כּוואַליע האָט אויסגעריסן גאַז-לאַמפּן, שטיינער פון דער ערד, אַראַפּגעצויגן שילדן פון די געשעפטן, געהאַקט טירן און באַ-ריקאַדן געבויט. מען האָט אַפּגעשטעלט פּורן, קאַרעטעס, אויסגעשפּאַנט די פּערד, די וועגענער איבערגעקערט און אין די באַריקאַדן איינגעמויערט. באַלעגאַלעס מיט די בלויע פּערד און בייטשן האָבן געוויינט, נאָר מען האָט זיי נישט געהערט. פון הויפּן האָט מען אַרויסגעשלעפט ברעטער, אייזנס, טישן, בענקלעך, אַ וואַגן מיט מעל איז דורכגעפּאַרן. מען האָט די זעק מעל אַראַפּגעוואָרפּן און מיט זיי פּאַרשטעלט די שפּאַלטן אין דער באַריקאַדע. אַזוי ווי די מוראַשקעס אַרום זייער נעסט, זענען די מענטשן אַרומגעלאַפּן, געשלעפט שטיקער, געמויערט, באַפעסטיקט. מען האָט לייכט איבערגעקערט שווערע טראַמוויען, אויסגעשרויפט רעלסן. דאָס פּאַלן פון שווערע אייזנס און לאַמטערנעס האָט פּאַרהילכט די קרעכצן פון די פּאַרוואַנדעטע, וואָס מען האָט אַריינגעטראַגן אין די טויערן, די געוויינען פון די לעבעדיקע, וואָס האָבן געיאַמערט איבער די געפּאַלענע.

די שטאָט איז פּאַרגליווערט געוואָרן. אַלע טירן און טויערן האָבן זיך געשלאָסן. מענטשן האָבן זיך באַהאַלטן. בלויז די אַרעמע און אַרבעטן-דיקע האָבן געהערשט אין שטאָט. זיי האָבן זיך פּאַרבאַריקאַדירט, באַשיצט. קינדער האָבן געבראַכט צו טאַטעס טעפלעך עסן פון דער היים, שטיקער ברויט. יינגלעך האָבן געברענגט צו שלעפּן שטיינער, ברעטער. אין שטאָט איז געווען שטיל. זעלטן, אַז אַ קנאַל פון אַ שאָס האָט דורכגעלעכערט די

שטילקייט. די נאכט איז געווען טויב און פינצטער. קיינער האָט קיין פייער נישט אָנגעצונדן. הינטער אַ וואַנט פון אייזנס, ברעטער, זעק און פעסער זענען געזעסן ניסן, טוביה און זיין טאכטער באַשקע און געוואַכט צוזאַמען מיט טויזנטער אַנדערע. די יוני-נאַכט האָט, ווי אַ דאָרפישע, אויסגעשפּרייט זיך איבער דער רויכערדיקער, באַלויכטענער און טומלדיקער שטאָט אין איר גאַנצער האַלב-חודשדיקער פּראַכט. נישט פּאַרטומלט פון גערויש. די לבנה, אַ העלע פּאַרגעלט פון פייערן, נישט פּאַרטומלט פון גערויש. די שטערן האָבן געפּינקלט, און פּולע, האָט אַ מילכיקע ליכט געגאַסן, די שטערן האָבן געפּינקלט, געוואונקען, געשפּילט זיך אין באַהעלטעניש, אין יאָגעלעך. אַלעמאַל איז אַן אַנדערער אַראַפּגעפּאַלן. אַ לייכט נאַכטיק ווינטל האָט זיך געבראַכט צו טראָגן פון הינטער דער שטאָט און מיטגעברענגט מיט זיך ריחות פון געשניטן גראַז, פון פעלד-בלימעלעך, פון בליענדיקער אַקאַציע און פון סאַסנע-זאַפט. דאָס ווינטל האָט אַ שפּיל געטאַן מיט האָר פון קעפּ, מיט צע-שפּיליעטע מענערישע העמדער, מיט ווייבערישע פּאַלדן פון קליידלעך.

באַשקע האָט פּאַרריסן די אויגן צום הימל, וואָס זי האָט אים זעלטן געזען אין דער רויכערנדיקער שטאָט אַזאַ ריינעם און לויכטנדיקן, זי האָט אַריינגעצויגן אין זיך די אַנגעטראַגענע ריחות, וואָס דער ווינט האָט מיט געשלעפט מיט זיך, און איר מיידלשע ברוסט האָט זיך געהויבן פון גליק און געהויבנקייט. די נאַכטיקע שטילקייט, דאָס מילכיקע ליכט פון דער לבנה, דאָס שטערן-שפּיל, די פרעמדע ריחות, די סודותדיקע נאַכט אונטער באַריקאַדן, דאָס דערוואַרטן יעדע וויילע עפעס אַ געשעעניש, אַ גרויס, אַ מוראַדיקס און צוציענדיקס, האָט אויפגעקאַכט איר יונג בלוט. פּאַר-שיכורט עס.

— אַזוי צו שטאַרבן, — האָט זי געזאָגט שטיל צו ניסנען, און זי האָט פּאַרמאַכט די אויגן.

— פּאַרוואָס? מיר דאַרפן לעבן, — האָט ניסן געענטפּערט און זי אַנגענומען ביי דער האַנט.

זי האָט זיך אין דער וואַרעמער האַנט איינגעקלאַמערט. זי האָט געפּילט, ווי שטראַמען פייער גייען אַריבער פון דער מענערישער האַנט אין אירער און צעגיסן זיך איר איבער אַלע גלידער, פון די שפּיץ נעגל אין די פּיס ביז די וואַרצלען פון די האָר אין קאַפּ.

— חבר ניסן, — האָט זי געמורמלט, — פּאַרוואָס אַנטלויפן מיר אַזוי פון גליק? איז עס דען נישט אויך פאַר אונדו, קעמפּער?

— יא, באַשקע, — האָט ניסן געזאָגט, — אַבער מיר וועלן ערשט קאַנען געניסן דערפון נאָך אונדזער קאַמף. ווען מיר וועלן האָבן אויס-געקעמפּט פּרייהייט.

— און מיר וועלן עס נאָך דערלעבן?

מיר דאַרפן גלויבן, באַשקע, — האָט ניסן געזאָגט מיט בטחון.

מיטן מאַרגנשטערן צוגלייך האָבן זיך קאַזאַקן דערנענטערט צו די באַריקאַדן.

— מיט די באַיאַנעטן, פאַרויס! — האָט דער אָפיציר באַפוילן.
די סאַלדאַטן זענען געגאַנגען מיט די בליצנדיקע באַיאַנעטן אויס-
געשטרעקטע צו דער אַטאַקע.

— חברים, מיט שטיינער זיי באַגעגענען! — האָבן די מענטשן פון
דער אַנדערער זייט באַריקאַדע גערופן.

אַ האַגל שטיינער האָט זיך אַ שאַט געטאַן אויף די אַטאַקירנדיקע
סאַלדאַטן. זיי האָבן זיך צוריקגערוקט.

— פייער! — האָט דער אָפיציר באַפוילן.

די סאַלדאַטן האָבן באַשאַסן די באַריקאַדע.

אַ גאַנצן טאַג צייט איז אַנגעגאַנגען די מלחמה צווישן די פאַרבאַרי-
קאַדירטע מענטשן און די באַוואַפנטע סאַלדאַטן. די באַריקאַדע איז געווען
פעסט, די קוילן זענען צוריקגעשפרונגען פון איר. נאַכמיטאַג זענען די
סאַלדאַטן אַרויפגעקראַכן אויף די דעכער פון די הייזער, אויף די באַלקאָנען,
און פון דער הויך אַראַפגעשאַסן, גלייך צו די מענטשן. צווישן די מענטשן
איז געוואָרן אַ בהלה, קרעכצן פון פאַרוואַנדעטע האָבן געריסן די לופט.
אַ סך האָבן גענומען לויפן, צוריקציען זיך.

— חברים, האַלטן זיך, נישט לויפן! — האָבן די פירער גערופן.

די מענטשן האָבן זיך אָפגעשטעלט. אָבער די קוילן פון דער הויך
האָבן ווידער געהאַלט און די מאַסע האָט זיך געבראַכן. זעענדיק, אַז באַלד
וועלן אלע זיך צעלויפן, האָט באַשקע אַרויפגעכאַפט זיך אויף אַ פאַס.

זינגט־זשע הויך, זינגט־זשע הויך אונדזער ליד,

די פּאָן, זי פּלאַטערט איבער טראַנען!

האָט זי געזונגען און געפאַכעט מיט דער פּאָן אין דער הויך.
די מענער האָבן זיך פאַרשעמט פאַר זייער שוואַכקייט לעבן דער זינ-
גענדיקער פרוי, געקראַגן מוט, און מיט פעסטע שטימען אונטערגעהאַלטן
דאָס געזאַנג.

צוויי סאַלדאַטן, אַ הויכער און אַ קליינער, זענען געשטאַנען אויף אַ
דאַך און זיך צוגעקוקט צום מיידל, געהילט אין דער רויטער פּאָן.
— וועסט זי נעמען אויפן ציל? — האָט דער הויכער געפרעגט ביים
קליינעם.

— איך וועל זי נעמען, — האָט דער קליינער געענטפערט.

— וועסט זי נישט נעמען.

— וועטן מיר זיך, אַז יאָ.

— אין אַ פאַפּיראַס?

— אין אַ פאַפּיראַס!

דער קליינער סאַלדאַט האָט אַנגעשטעלט די ביקס, פאַרמאַכט דאָס

לינקע אויג, גוט איינגעקוקט זיך אין רויטקייט און א צי געטאן ביים צינגל.
 דאס מיידל איז אראפגעפאלן פון פאס צוזאמען מיט דער פאן.
 — געוואונען, — האט דער קליינער סאלדאט געזאגט א צופרידענער.
 — ריכטיק, געוואונען, — האט דער הויכער נאכגעזאגט, ארויסגע-
 צויגן א פאפיראס פון היטל און דערלאנגט דעם גוטן צילער.
 די מענטשן זענען געלאפן פון דער באריקאדע.
 צוזאמען מיט אנדערע האבן געאיילט ניסן און טוביה און געטראגן
 אויף די אקסלען די פארוואנדעטע באשקע. איר בלוט איז גערונען אויף
 דער רויטקייט פון דער פאן.

קאפיטל ניינצן

פאר די טויערן פון פלידערבוימס שפיטאל האט זיך ארומגעדרייט א
 פינצטערער און געבויענער טוביה וועבער און געצויגן זיין דארן קנאכיקן
 האלדז פון שוויסיקן פאפירענעם קעלנערל. די אויגן זיינע, רויטע און
 פיבערדיקע, האבן געריסן זיך פון די געדיכטע ברעמען ארויס און גע-
 בלאנדזשעט פארלוירענע איבער דעם שווער-פארמאכטן אייזערנעם שפי-
 טאל-טויער, געקלעפט צו די פארהאנגענע שפיטאל-פענצטער אין דער
 הויך.

מען האט אים נישט אריינגעלאזט אין שפיטאל צו זיין באשקען. צוויי
 סאניטארן אין וויסע פארטעכער האבן זי אריינגעטראגן און פארהאקט
 פאר אים דאס טויער פאר דער נאז.

— שבת קומט, — האבן זיי געזאגט. — אין מיטן דער וואך קאן מען
 נישט אריינגיין!

טוביה איז געבליבן שטיין פאר דער פארקלאפטער טיר און געגראבלט
 אין קאלטן אייזן מיט קראמפיקע פינגער, ווי א הונט, וואס קראצט מיט
 די נעגל אין דער טיר פון א שטוב, פון וועלכער מען האט אים אין א
 קאלטער ווינטער-נאכט פארטריבן.

— לאזט מיך אריין! — האט ער גערופן, ווי א קינד, וואס פארשטייט
 נישט דעם זין פון זאכן. — צו מיין טאכטער!

מען האט אים נישט אריינגעלאזט.

ער איז ארומגעלאפן לענגאויס דעם שפיטאל, געריסן די אויגן צו
 אלע טירלעך און פענצטער, ווי ער וואלט געזוכט אן עפענונג. אבער אלע
 זענען זיי געווען געשלאסן. ער איז נישט אהיימגעגאנגען. ער האט זיך
 ארומגעדרייט ארום דעם טויער. יעדער מאל, וואס דער שפיטאל-טויער האט
 זיך געעפנט, האט ער אויפסניי געגעבן זיך א ריס צום הויף און יעדער
 מאל אויפסניי האט אים דער רויט-פנימדיקער און גרויס-וואנציקער גוי,
 דער דינער אין דעם אוניפארם, ארויסגעשטופט פון אפענעם טויער ארויס.

— טראַגט זיך! — האָט ער גערופן ביזו. — געגאַנגען!
 טוביה האָט אים אַריינגעשטעקט אַ מטבע אין דער האַנט.
 — לאָזט מיך אַרײַן, ליבער מענטש, — האָט ער זיך געבעטן, גאַרנישט
 ווי זיין שטייגער איז געווען, — צו מיין טאַכטער.
 דער גוי האָט די מטבע צוגענומען, אָבער דעם ייד נישט אַריינגעלאָזט.
 — צופיל ברענגט מען זיי היינט אין שפיטאַל, — האָט ער געזאָגט, —
 צופיל, דער אינטענדענט האָט שטרענג באַפוילן נישט אַריינצולאָזן, פאַר-
 פאַלן.

דער שפיטאַל-טויער האָט זיך אָפּט געעפנט. די קאַרעטקע פון דער
 גיכער הילף האָט מיט אַ קלאַפּן פון פּערדישע פּאָדקאוועס און מיט אַ
 הילכיקן טרומייטערן געלאָזט זיך אַלעמאַל אויפסניי הערן ביים פאַבריק-
 טויער. סאַניטאַרן אין פאַרבלוטיקטע פאַרטעכער האָבן אַריינגעטראָגן פאַר-
 וואונדעטע. די שוואַרץ-געקליידעטע עגלה-יידן האָבן ביים גלאַק געריסן,
 מיט די שוואַרץ-באַדעקטע פּערד לאַנגזאַם אין שפיטאַל-הויף אַריינגעפאַרן
 און אַרויסגעפירט מתים. קופּקעס מענטשן זענען באַפאַלן די עגלות מיט
 געוויין און יללות. די עגלה-יידן האָבן געיאָגט, געטריבן די פּערד, נישט
 געוואָלט וואַרטן אויף די באַגלייטער. מערסטנס זענען דאָס געווען אַרעמע
 לויות, פון וועלכע מען קריגט נישט קיין געהעריקן טרינק-געלט און די
 עגלה-יידן האָבן געיאָגט און געברומט ביזו:
 — אַ סוף, אַ סוף, נישטאָ קיין צייט!

וויבער, קלאַגנדיקע, מיט צעשוּיבערטע שייטלען, מיט געשוואַלענע
 אויגן, זענען נאַכגעלאָפּן דעם האַצקעדיקן וואַגן איבער די שפיציקע שטיי-
 נער און געשלאָגן זיך מיט די פּויסטן אין די הערצער, פאַרגאַנגען זיך אין
 געוויין. אין דראַזשקעס, צופוס, אויף די פלייצעס, האָט מען פאַרוואונדעטע
 געפירט אין שפיטאַל, געל-פּנימדיקע מענטשן מיט פאַרבאַנדאַזשירטע קעפּ.
 אָפּטמאַל האָבן פּאַליציאַנטן געבראַכט אַ שווער פאַרוואונדעטן, וועלכן זיי
 האָבן, באַוואַפנטע, געהיט ביים קראַנקן בעט ביז צו דער לעצטער רגע.
 וויבער מיט קוישלעך אין די הענט, יידן מיט אַרעמע פאַרשטויבטע בערד,
 צעשוּיבערטע מיידלעך, האָבן זיך אַרומגעדרייט ביי די מויערן. זיי האָבן
 געקרעכצט, געבראַכן די הענט, געריסן זיך צום טויער, אָפּגעשטויסן
 געוואָרן, ווידער זיך געריסן. צווישן אַלע האָט אַרומגעבלאַנדזשעט טוביה
 וועבער. ער איז נישט געגאַנגען צו דער אַרבעט, נישט אַהיימגעגאַנגען עסן
 נישט אָפּגעטראָטן פון שפיטאַל אָפּילו ביינאַכט. ווען דער הונגער האָט
 אים שוין צופיל געפייניקט, האָט ער געגעסן אַ שטיקל טרוקן ברויט.
 ווען דער שלאָף האָט אים פון די פּיס געוואַרפן, האָט ער זיך אָנגעשפאַרט
 אויף אַ שטיינערנער שוועל און געדרימלט. דאָס ווייב זיינס, קיילע, האָט
 אים מיט קללות און געשרייען געטריבן אַ היים, נאָר ער האָט נישט געוואָלט
 אָפּטרעטן.

ער האָט געשטופּט די שפיטאַל-דינער געלט אין די הענט, זיי זאָלן

אריינגיין זיך דערוויסן אין דער פאלאטע, וואָס איז מיט זיין באַשקען. ער איז, ווי אַ יידענע, נאָכגעלאָפֿן די דאָקטוירים, וואָס זענען אַרויס פֿון שפּיטאַל, און געבעטן ביי זיי רחמים, אויסגעפרעגט זיי וועגן זיין טאַכטער. מען האָט אים געטריבן, געיאָגט, געזידלט, אָבער ער איז נישט אָפּגע-טראָטן. דער שטענדיק שטאַלצער, רעוואָלוציאָנערער, צאָרנדיקער טוביה האָט פֿאַרגעסן אין זיין ווירדע, רעוואָלוציאָנערישקייט, קלאַסן-האַס און, גלייך מיט אַלע דערשלאָגענע ווייבער, נאָכגעלאָפֿן די דאָקטוירים, די אויסגעפּוצטע און זאַטע, כדי צו דערגיין עפעס וועגן זיין באַשקען.

— שלעכט, — האָבן זיי אים געזאָגט, — זייער שלעכט. די קויל איז דורך דער לונג.

טוביה האָט דערפּילט, ווי זיין האַרץ שטעלט זיך אָפּ. ער האָט נישט געקאָנט איינזיצן. ער האָט זיך געריסן אין טויער אַרײַן. ער האָט אַלע שפּיטאַל-דינער פֿאַרמאַטערט. ער איז די וועכטער נאָכגעלאָפֿן. ער איז צו די דאָקטוירים געגאַנגען, געבעטן, גערעדט, געוויינט. זיי האָבן נישט געקאָנט פֿון אים פּטור ווערן און, קעגן דעם רעגולאַרן, אים אין די נעכט אַרייַנגעלאָזט אין דער פּאַלאַטע.

אין דער גרויסער שפּיטאַל-פּאַלאַטע, שוואַך-באַליכטן, איינגעהילט אין נאַכטיקן שאַטן, זענען בעטן אין געדיכטע רייען געשטאַנען אויסגעשטעלט. פֿון יעדן פֿון זיי האָט זיך געטראָגן ווייטיק און צער. די וועכטערניס אין די ווייסע פֿאַרטעכער זענען כּסדר פֿאַרפּאַלן געוואָרן. די קראַנקע האָבן נישט אויפּגעהערט רופן, וויינען, קרעכצן און בעטן הילף.

— שטילער! שטילער! — האָבן זיך די וועכטערניס געבייזערט. —

איר זענט נישט די איין-און-איינציקע דאָ.

עלטערע ווייבער האָבן געזיפּצט, געברומט.

— זיי האָבן דען דעם קאַפּ צו די קראַנקע? — האָבן זיי געמורמלט. —

זיי ליגן אָפּ ביי די פעלדשערס און די וועכטערס. אוי, ווי ביטער עס איז דער מזל פֿון אַן אַרעמאַן!

צווישן אַלע בעטלעך איז געשטאַנען באַשקעס בעטל מיט אַ טאַפל צוקאַפּנס, באַצייכנט מיט דעם נאָמען, קראַנקהייט און טעפּעראַטור. זי האָט געסאַפּעט שווער, די קראַנקע, ווי אַן אַלטע מאַשין, וואָס הערט אויף אַרבעטן. זי האָט נישט געקאָנט אַטעמען.

— לופּט! — האָט זי גערופן. — אַביסעלע לופּט, אַ טראַפּעלע!

טוביה האָט זי גענומען ביי דער האַנט.

— באַשקע, קינד מיינס, — האָט ער גערופן, — נו, וואָס זאָל איך

טאָן פֿאַר דיר?

— לופּט, — האָט באַשקע געבעטן. — כּ'קאָן נישט מער.

טוביה איז געלאָפֿן צו די פעלדשערס, צו די וועכטערניס.

— טוט עפעס, מענטשן טייערע, — האָט ער געבעטן און געבראַכן

די הענט.

זיי האָבן אים נישט געהערט.

—דער דאָקטאָר וועט קומען, וועט ער זען, — האָבן זיי געענטפערט. טוביה איז געלאָפן צום דאָקטאָרס קאַבינעט. אָבער מען האָט אים נישט אַרײַנגעלאָזט. און אַז ער האָט אים שוין אָפּילו געקריגן, דעם דאָקטאָר, האָט יענער אויך גאַרנישט געטאָן. ער איז צו אַ בײַזער צום בעט, אַ טאַפּ געטאָן די קראַנקע ביים פּולס, פאַרקרימט זיך און אַוועקגע- גאַנגען מיט דעם אײַגענעם, מיט וואָס ער איז געקומען.

— עפענען אַביסל דאָס פענצטער, — האָט ער אַ ברום געטאָן, — און איר דרײַט זיך דאָ נישט. דאָ איז אַ שפּיטאַל. מיר ווייסן אַליין, וואָס מיר האָבן צו טאָן!

טוביה האָט זיך געוואָרפן אויף דער ערד פאַר דעם בעטל. ווי וואָלט ער אַוועקגעגעבן זיין באַשקען די גאַנצע לופט, וואָס ער האָט, די אײַגענע לונגען, דאָס גאַנצע לײב און לעבן! אָבער ער האָט איר קיין איין טראָפּן לופט נישט געקאָנט געבן.

— טאַכטער! — האָט ער גערופּן. — באַשקע, נו, וואָס זאָל איך טאָן פאַר דיר, וואָס?

זי האָט אים אין דעם ווייטיק אַ ליבן בליק געשיקט, מיט דער שוואַ- כער האַנט אים געגלעט די הענט.

— טאַטע! — האָט זי גערופּן. — טאַטעשי.

אָבער באלד האָט איר ווידער גענומען שטיקן. ווי אַ פּיש האָט זי געעפנט דאָס מויל, געריסן זיך פון אַרט.

— איך ווער דערשטיקט, ראַטעווע מיך!

זי האָט פּלוצלונג גענומען רײסן פון זיך דאָס בעטגעוואַנט, דאָס העמד פון לײב, פּליקן די האָר פון קאַפּ.

טוביה האָט אזוי גענומען שרייען אין דער נאַכט, אַז אַלע קראַנקע האָבן זיך אויפגעכאַפט און די וועכטער זענען זיך אַנגעלאָפּן. מען האָט דער קראַנקער אַן אײַנשפּריצונג געמאַכט און טוביהן אַרויסגעוואָרפן. אַ גאַנצע נאַכט איז ער נישט אָפּגעטראָטן פון שפּיטאַל. ווי אַ חיה אין אַ שטייג איז ער אַרומגעלאָפּן אַרום דעם מויער. ער האָט אַלץ גע- הערט זיין באַשקען רופּן:

„איך ווער דערשטיקט, ראַטעווע מיך!“

פאַרטאָג איז דער וועכטער אים געקומען רופּן. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז עס איז דער סוף. אין בעט איז געלעגן באַשקע, באַגאַסן מיט שווייס. ער האָט אַנגערירט איר האַנט. זי איז געווען קאַלט און מאַכטלאָז. דער פעלדשער האָט גענומען איר דופּק, געטאַפט אַ ווײלע און אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנט. זי האָט מער נישט געשריגן, בלויז שווער געאַטעמט. באלד האָט זי גענומען האַקן מיט די ציין. די אויגן האָבן זיך פאַרגלאַצט, איבערגעקערט זיך. אַ ווײלע האָבן זיי זיך געעפנט, אַ קוק געטאָן אויפן פאַטער און זיך פאַרמאַכט. טוביה האָט גענומען רופּן:

— מענטשן, גיכער!

דער פעלדשער איז צוגעקומען און אים אָנגענומען ביי דער האַנט.
— שוין! — האָט ער געזאָגט.

טוביה איז געפאלן אויפן בעטל און נישט געלאָזט רירן זיין טאָכטער.
מיט כוח האָט מען אים אָפגעריסן פון בעטל. איידער ער האָט זיך
אומגעקוקט, איז דאָס בעטל געווען ליידיק, בלויז אין בעטגעוואַנט איז
געווען נאָך דער פרישער סימן פון מענטש, וואָס איז געלעגן דאָרט. אַ גע-
בויגענער ביז דער ערד, האָט ער זיך געשלעפט איבער די שווערע טרעפּ,
געזוכט דאָס קיל־שטיבל. צוויי וועכטער האָבן אים געוואַלט אַרויספירן פון
שפיטאַל־הויף, אָבער זיי זענען אים נישט בייגעקומען. איינער אַליין איז ער
געזעסן אין קיל־שטיבל צווישן די מתים און געוואַכט לעבן זיין טאָכטער.
אינדערפרי זענען מענטשן געקומען צו אים, חברים, פריינט, ניסן
איז געקומען. ער האָט נישט געהערט, וואָס מען האָט גערעדט צו אים.
די מענטשנס רייד זענען אים פרעמד געווען.

די לוייה איז געווען אַ גרויסע, פאַבריקן האָבן זיך געשלאָסן. טויזנטער
אַרבעטער האָבן מאַרשירט. אויך האָט מען די טויטע אין דער רויטער פּאָן
איינגעהילט. אַרבעטער האָבן קרענץ געטראָגן. וואו די לוייה איז דורכ־
געגאַנגען האָט מען די געשעפטן צוגעמאַכט. די באַגלייטער האָבן די
קעפּ אָפּגעדעקט. אויף אַלע טראַטואַרן און באַלקאָנען זענען טויזנטער
מענטשן געשטאַנען. טוביה איז געגאַנגען פאַרשטיינערט, אַלץ איז אים
געווען פרעמד, דערווידער. ער האָט קיין זאך נישט געזען אַ חוץ זיין
אייגענע בראַך. די פאַרגלאַצטע אויגן פון זיין באַשקען, וואָס האָבן זיך
אין גסיסה געעפנט, כדי אויף אים דעם לעצטן קוק צו געבן, זענען אים
פאַר די אויגן געשטאַנען, דאָס בלוט פאַרגליווערט.

אויפן בית־עולם האָט מען רעדעס געהאַלטן, רעוואָלוציאַנערע לידער
געזונגען. טוביה האָט עס נישט געקאָנט הערן. ער האָט נישט געקאָנט
זען ווי דער כאַר שטעלט זיך אויס אין אַ ריי, ווי אויף אַ פאַראַד, ווי די
בחורים נעמען די פעסטע טענער, ווי די מיידלעך ציען די סאַפּראַנען.
וואָס האָט דאָס אַלץ אָנגעהערט זיך מיט זיין טאָכטער, מיט זיין באַשקען?
אים האָבן געברייט די האַפּערדיקע רייד פון די רעדנער, וואָס האָבן גע-
רופן צום קאַמף פאַר לעבן און פרייהייט. צו וואָס לעבן און פרייהייט,
ווען זי, באַשקע, איז נישטאַ מער? ווי נאָדלען האָבן אים געשטאַכטן די
רייד פון פרעמדן קאַמיטעט־מענטש, וואָס האָט זיין רעדע אויפן פאַרשאַ-
טענעם קבר געהאַלטן.

אַ שיינער, אַ שוואַרץ־אויגיקער, מיט גרעסערע לאַקן און מיט אַ בערדל,
איז ער געשטאַנען, דער קאַמיטעט־מאַן, און געצויבערט מיט זיין רעד-
נער־קראַפט, אויפּגעהויבן די שטים, אַראָפּגעלאָזט, געגלעט מיט איר ווי
סאַמעט, באלד געצונדן, געדונערט, און ווידער אַריינגעפאלן אין טרויער־
אומעט. ער האָט געקאָנט רעדן, אַ מייסטער געווען דערין. ער האָט גע-

וואוסט, וואו צו ווערן נביאיש שטארק און וואו סענטימענטאל ווייך, ווען צו שיטן קוילן און ווען צו גלעטן, אַנזאָפֿן די שטים מיט טרערן. ער האָט געשפּילט, געקוקט מיט די גרויסע שוואַרצע אויגן אַרום זיך, געזען דעם איינדרוק, וואָס ער מאַכט, און נאָך מער אַריין אין דער ראַלע. טוביהן האָבן זיינע ווערטער געשטאַכן, געשפּיזט. אויף דעם קבר פון זיין באַשקען איז יענער געשטאַנען, אויף דער פּרישער ערד פון זיין געליב־טער טאַכטער, געהנדלט זיך און געשפּילט. די ווערטער זענען ווי שטיינער אים געפּאַלן אין קאַפּ.

און אַז דער רעדנער האָט דערנאָך אַרויסגענומען דאָס העמד, דאָס לעצ־טע העמד פון דער טויטער, וואָס איז געווען אויסגעווייקט אין בלוט פון דער וואונד, און עס אויפגעהויבן אין דער הויך מיט אַ רוף:
 „ביים בלוט פון דער אומגעקומענער שווערן מיר נקמה!“
 האָט עס טוביה ניט געקאַנט זען. ער האָט דאָס העמד אַרויסגעריסן און באַהאַלטן אונטערן רעקל, צום האַרץ צוגעדריקט.
 — לאַזט מיך! — האָט ער זיך געריסן פון די מענטשן, וואָס האָבן אים געהאַלטן ביי די הענט.

דער עולם איז געווען אַנטוישט. די גאַנצע שטימונג איז געווען געפּטרט. טוביה האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף דער פּריש־באַשאַטענער ערד אין געקוקט מיט וואַנזיניקע אויגן אַרום זיך. לעבן אים איז געשטאַנען אַ שווייגנדיקער און פינצטערער, ניסן.
 אויף די בית־עולם בויער האָבן פּויגעלעך געצוויטשערט, געשטיפט און געזונגען. פון ווייט האָט אַ סירענע געפּיפט.

קאַפיטל צוואַנציק

דער געוועזענער פּראַלעטאַריאַטישק און איצטיקער פּעפּעסאָויעץ מאַר־טשין קוטשינסקי איז געווען אַרומגערינגלט מיט פּאַליציי און אַגענטן, ווי אַ האַז פון יאַגד־הינט. אויף אַלע וועגן, וואַקזאַלן האָבן שפּיאַנען געהיט זיי נע טריט. עס איז געווען אוממעגלעך פאַר אים אַרויסצוקריגן זיך פון דער שטאָט.

שוין אַכט טעג צייט, ווי ער מיט זיין טעראַריסטישער גרופּע האָבן געמאַכט אַן אַנפּאַל אויף דער באַן־סטאַנציע ראַגאַוו, ביי לאַדזש. אין מיטן העלן טאָג איז דער נישט־פּאַרענדיקטער סטודענט פון וועטערינאַרן־אינ־סטיטוט מאַרטשין קוטשינסקי באַפּאַלן מיט זיינע לייט די סטאַנציע, דער־שאַסן די סאַלדאַטן, וואָס האָבן געהיט דעם פּאַסט־וואַגאַן, אַרויסגעכאַפט עטלעכע פּעקלעך פּאַפּיר־געלט און אַנטלאָפּן דורך זייטיקע וועגן קיין לאַדזש.

מאַרטשין קוטשינסקי איז געווען זייער צופּרידן פון זיין פּאַנג. פון

די צייטונגען, וואס ער האט גלייך צומארגנס פארטאג אָנגעקויפט, האָט ער זיך דערוואוסט, אַז פון פּאַסט-וואַגאַן זענען צוגענומען געוואָרן דריי זעקלעך מיט גאַנצע צוויי הונדערט טויזנט רובל. מיט אַזאַ סומע האָט שוין די פּאַרטי געקאַנט זיך אַ ריר געבן, פּונאַנדערנעמען די הענט, אָבער די מענטשן פון זיין גרופע האָבן אים בלויז אַ העלפט דערפון געבראַכט. מען האָט נישט געקאַנט ציילן דאָס געלט אויף דעם אָרט. מען האָט געמוזט וואָס פּריער אַנטלויפן. אויך האָבן נישט אַלע טעראַריסטן געקאַנט צוזאַמען אַנטלויפן. יעדער איז געלאָפן מיט אַן אַנדער וועג. ערשט אויפן דריטן טאָג האָט מען געקאַנט זיך טרעפן אין לאַדזש אויף דער קאָנספּיראַטיווער וואוי-נונג. אָבער אַנשטאַט דריי זעקלעך, האָבן די מענטשן געבראַכט בלויז צוויי זעקלעך, אַנשטאַט צוויי הונדערט טויזנט רובל ווי עס איז געווען אין די צייטונגען, האָבן זיי געבראַכט בלויז אַ העלפט דערפון.

מאַרטישין קוטשינסקי איז געווען אויסער זיך פאַר צאָרן.

— וואו איז דאָס איבעריקע געלט? — האָט ער געפרעגט ביי זיינע

מענטשן.

— אַזויפיל האָבן מיר גענומען. מער איז נישט געווען.

— אין די צייטונגען איז אָפּגעדרוקט, אַז עס איז געווען טאַפּלט!

— אַזוי פיל וויפיל מיר האָבן גענומען, אַזויפיל האָבן מיר געבראַכט. —

האָבן די מענטשן געזאָגט.

קוטשינסקי איז געוואָרן אַן אויפגעקאַכטער.

— איך וועל נישט דערלאָזן קיין באַנדיטיזם אין דער טעראַריסטישער

אַרגאַניזאַציע, — האָט ער געקלאָפּט אין טיש. — מיטן לעבן וועט באַ-

צאַלן יעדער, וואָס וועט איין גראַשן אַראָפּנעמען פאַר זיך.

— דאָס איז אונדזער לויז פאַר אונדזער אַרבעט, פאַר איינשטעלן דאָס

לעבן? — האָבן די טעראַריסטן געזאָגט באַליידיקטע. — גוט, מיר וועלן

זיך שטעלן צו אַ פאַרטייגערִיכט. נאָר אַז ס'וועט זיך אַרויסווייזן, אַז די

באַשולדיקונג איז געווען אַ פאַלשע, וועלן מיר זוכן גערעכטיקייט פאַר דער

באַליידיקונג, אונדזער אייגענע גערעכטיקייט...

זיי זענען האַסטיק אַוועק פון הויז.

קוטשינסקי האָט געזוכט הילף ביים צעקאַ. אָבער דער צעקאַ האָט

זיך נישט געוואָלט אַריינמישן אין דער זאַך.

— מיר ווילן מער נישט האָבן דערמיט צו טאָן, — האָבן די צעקאַ-

לייט געענטפערט. — מיר ווייסן נישט מער, וואו עס הויבט זיך אָן דער

טעראַר און וואו עס ענדיקט זיך דער באַנדיטיזם, חבּר קוטשינסקי.

קוטשינסקי האָט זיי מיט פאַראַכטונג געוואָרפן דאָס זעקל געלט אין

פנים און איז אַוועק.

— אַליין וועל איך מיר מיין שטעטל באַשטיין, — האָט ער געזאָגט און

איז אַ צאַרנדיקער אַרויס.

שווערע טעג האָבן זיך אַנגעהויבן פאַר קוטשינסקי. צעריסן מיט

זיין טערראריסטישער גרופע, צעקריגט מיט דער פארטיי, געהיט פון אגענטן און שפיאנען, האט ער קיין ווינקל זיך נישט געפונען אין דער גרויסער שטאט. ר'האט נישט געוואלט קיינעם פון זיינע נאענטע און פריינט אריינ-ציען אין קיין צרה. ער האט געוואוסט, אז יעדער, וואס וועט אים אויסבא-האלטן, וועט באצאלן מיטן לעבן. שוין צו שטארק האט מען איצט געזוכט זיין קאפ נאך דער גרויסער עקספראפריאציע. ארויסקריגן זיך פון שטאט איז געווען אוממעגלעך.

קוטשינסקי האט גענומען לעבן א וואגלער-לעבן, הפקר, גרייט אויף אלץ, ווי שטענדיק, ווען מען האט שוין נישט מער וואס צו פארלירן. מיט עטלעכע רעוואלוציערן אין די טאשן, מיט א סך קוילן אין רעזערוו, האט ער ארומגעבלאנקעט איבער דער באלאגערטער שטאט און געווארט יעדער מינוט, מען זאל אים כאפן. אונטערגעבן זיך אן קאמף האט ער נישט געטראכט. ער האט געוואוסט, אז זיין גורל איז געחתמעט אין דער שטאט, אז מיט יעדן טאג מער דערנענטערט זיך זיין סוף. מיט זיין געניט אויג פון א רעוואלוציאנער, האט ער געזען, אז די פאליציי פארשפארט אים וואס מער די שטאט, וויל אים פאקן ביי א ווינקל, ביי א טויבער וואנט, און נעמען אים. ער האט דערווארט זיין סוף יעדער מינוט. אבער גע-וואוסט האט ער אויך, אז נעמען אים אן קאמף וועלן זיי נישט. ער וועט פריער עטלעכע פון זיי אריינאגן קוילן אין די קעפ אריין, וויפל נאך ער וועט האבן. די לעצטע קויל וועט ער זיך אליין געבן. דער געדאנק האט אים גרינגער געמאכט, א טרייסט אים געווען אין די וואגלענדיקע טעג.

ער האט זיך געשפילט מיט דער פאליציי. דוקא, ווייל זיי האבן אים געהיט ביי די וואקזאלן, ביי די וועגן, ארומגעיאגט זיך נאך אים איבער אלע פארדעכטיקטע קאנספיראטיווע פלעצער, איז ער גאָר אַרומגעקראָכן איבער די גאסן, וואו ער האט אַמווייניקסטנס געדאַרפט זיין. ער איז אַריין אין קירכן, אויסגעמישט זיך מיט די בעטנדיקע און שעהן-לאנג אַפגעזעסן דאַרטן, ביז צום לעצטן. ער האט אַריינגעכאַפט זיך אין ביבליאָטעקן, גע-קוקט אין ביכער, וואָס זענען אים גאַנץ פרעמד געווען, אַבי אַוועקצוהרגענע-צייט. ער האט זיך אַרומגעשלעפּט איבער מערק, פלעצער, איבער אלע געגנטן און לעכער, וואו עס זאַמלען זיך אַ סך מענטשן, און ער האט געהאַלטן אויג אַרום זיך, געשמעקט מיט די נאַזלעכער געפאַר, ווי אַ חייה אין וואַלד. מיט הנאה האט ער געלייענט אין די צייטונגען וועגן די יאַגענישן פון דער פאליציי נאך אים.

בייטאג איז נאך געווען ווי נישט איז. שלעכט איז געווען אין די נעכט. אין קיין האטעל קומען האט מען נישט געקאנט, אפילו נישט מיט קיין פאלשן פאס. אלע דינער האבן געהאט זיין פאטאגראפיע פון דער פאליציי. אין קיין פריילעך-היזל האט מען נישט געטארט אריינשמעקן. די מיידן זענען מערסטנס געווען אגענטקעס. קיין גערטנער, פארקן זענען אין דער שטאט נישט געווען. קוטשינסקי האט זייער שלעכטע נעכט פאר-

בראכט. אין די אַוונטן האָט ער זיך נאָך אַן עצה געגעבן. ער האָט זיך אַריינגעכאַפט אין אַ רעסטאָראַנדל, אַמאָל אַפילו אין אַ יידיש בית-המדרש. וואו ער האָט זיך פאַרשפאַרט אין אַ ווינקל און געשאַקלט זיך, גלייך ווי אַלע יידן האָבן עס געטאָן. ער האָט אַפילו נאָכגעברומט, ווען די קדישים האָבן געזאָגט קדיש אַלע צוזאַמען. קיינער האָט זיך אויף אים אין געדיכטעניש נישט אומגעקוקט. אַמאָל פלעגט ער אויך זיך אַריינכאַפן צו אַ בעקער אין אַ קעלער און כאַפן אַ קערטל מיט די געזעלן, וואָס זענען אַלעמאָל בעלנים דערויף, אַלצאיינס ווען און מיט וועמען. שלעכט איז געוואָרן, ווען מען האָט די טויערן פאַרמאַכט. ווי אַ הפּקרדיקער הונט פלעגט קוטשינסקי אַרומקריכן אין די נעכט. ער האָט מקנא געווען די קעץ, וואָס קריכן אַזוי ליכט אַריין אין די קעלערס דורך די פאַרקראַטעטע קעלער-לעכער.

נאָך דער דריטער נאַכט אַרומקריכן אָן שלאָף, האָט ער מער שוין נישט געקאַנט אויף די פּיס שטיין און ער האָט זיך געלאָזט גיין מיט דער ערשטער בעסטער גאַסן-מויד, וואָס האָט אים גערופן. זי האָט אים אַריינגעפירט אין אַ קליין בוידעם-שטיבל.

— פאַרוואָס טוט איר זיך נישט אויס? — האָט זי אים געפרעגט.
 — איך וועל אַזוי איבערליגן די נאַכט, — האָט ער געזאָגט.
 — איך געפעל אייך נישט? — האָט זיך די מויד באַליידיקט.
 — ביסט שייך, זייער שייך, — האָט איר קוטשינסקי געמאַכט אַ קאַמפּלי-מענט, — נאָר איך בין מיד, שרעקלעך מיד. לאַז מיך שלאָפן.
 ער האָט אַרויסגענומען די רעוואָלווערן און זיי געלייגט צוקאַפּנס.
 — זאָלסט נישט אַראַפּגיין אויף קיין מינוט, — האָט ער איר אַנגע-זאָגט שטרענג, — טאַמער וועט מען קלינגען אין טויער, זאָלסטו מיד אויפוועקן! באַצאָלן וועל איך דיר פּריעראויס. בעסער אַזוי.
 — גוט, איך וועל אויפוועקן, — האָט די מויד געזאָגט, קוקנדיק מיט מורא אויף די רעוואָלווערן.

— זיי זענען געלאָדן? — האָט זי געוואָלט וויסן.
 — געוויס.
 — שלאָף רואיק, — האָט די מויד געזאָגט, אַראַפּציענדיק פון זיך די קליידער, — אויף יעדן פאַל קאָן מען דאָ אַרומעט אַרויסקריכן צום בוידעם, דורכן פענצטער.
 פאַרטאָג האָט אים די מויד אויפגעוועקט.
 — פּאַניע, מען קלינגט!

אינס און צוויי איז קוטשינסקי געשטאַנען אויף די פּיס. ער האָט געכאַפט די רעוואָלווערן און דורכן דאָך-פענצטער אַרויס צום בוידעם. דורכן רונדן בוידעם-לאַך האָט ער דערזען אַ גאַנצע חברה פּאַליציאַנטן מיט אַ פּריסטאַוו. אַלע האָבן זיי געהאַט ביקסן אויף די פּלייצעס. דער פּריסטאַוו האָט זיך פאַרשטעקט הינטער די פּאַליציאַנטן.

— קוטשינסקי, גיט זיך אונטער! — האָט דער פריסטאָו אַרױפגע-
שריגן.

קוטשינסקי האָט אַנשטאַט אַן ענטפער אַראַפּעשיקט אַ קויל דורכן
לאָך, גלייך אין די מענטשן אַרײַן. דער קאַמיסאַר האָט אַראַפּגעזעצט זיך
אויף דער ערד און געהייסן באַשיסן דאָס הויז. עטלעכע שעה צײַט האָט
קוטשינסקי געפירט מלחמה פון בוידעם מיט דער אַרמײ פּאַליציאַנטן אַרום
הויז. אויף יעדער זאַלפּ פון אונטן האָט ער געענטפערט מיט שאַסן
דורך דעם בוידעם-לאָך. אַז אים איז פאַרבליבן נישט מער ווי די לעצטע
דריי קוילן, האָט ער זיך אַוועקגעזעצט וואַרטן. ער האָט זיי געהאַלטן גרייט
פאַר זיך, די לעצטע קוילן. אָבער ער האָט נאָך געוואַרט. ער האָט זיי גע-
וואַלט אויסנוצן אין דער לעצטער רגע, ווען די פּאַליציאַנטי וועט אַרױפּקריכן
אים נעמען.

מיט אַ שאַרף אויג האָט ער נאָכגעקוקט יעדער באַוועגונג פון דער
פּאַליציאַנטי. אַ צײַט לאַנג זענען די פּאַליציאַנטן געשטאַנען דערשראָקענע,
געמאַכט מיט די הענט און זיך נישט צוגערירט צום הויז. זיי האָבן עטלעכע
מאָל אויסגעשאַסן פון אַ ביקס. קוטשינסקי האָט זיי נישט געענטפערט.

— ער מוז זײַן טויט, — האָט דער פריסטאָו געזאָגט, — ווער וועט
אַרױפּקריכן כאַפּן אַ קוק?

— איך, וואַשע בלאַגאַראַדיע, — האָט זיך אַ פּאַליציאַנט אָפּגערופּן,
און גענומען קריכן אַרויף צום בוידעם. קוטשינסקי האָט זיך פאַרשטעקט
הינטער דער הענגענדיקער וועש מיטן רעוואָלווער אין דער האַנט. ער
האָט געהערט, ווי מען גראַבלט ביי דער טיר, ווי מען שאַרט מיט די פיס,
ווי מען רופט אים. ער האָט זיך נישט אָפּגערופּן. דער פּאַליציאַנט האָט
אַריינגעשטעקט דעם קאַפּ, אַרומגעקוקט זיך פון אַלע זײַטן. אין דער מינוט
האָט קוטשינסקי אים דערלאַנגט מיטן הענטל פון רעוואָלווער אין קאַפּ
מיט אַזאַ קראַפט, אַז דער פּאַליציאַנט האָט זיך גלייך אויסגעצויגן, אָן אַ
קרעכץ אַפילו. קוטשינסקי האָט גיך אַראַפּגעצויגן פון אים דעם מונדיר,
די שטיוויל און דאָס היטל און זיך אַנגעטאַן אין דעם. דערנאָך האָט ער
גענומען די ביקס אויף די פלייצעס, דעם פּאַליציאַנט פאַרוקט אין אַ ווינקל
און צוגעקראַכן צום לאָך.

— העי, וואָס איז מיט דיר, ראַמאַנענקאַ? — האָט דער פריסטאָו גע-
רופּן פון גאַס.

— שיקט אַרויף מענטשן, וואַשע וויסאַקאַראַדיע, — האָט קוטשינסקי
געענטפערט מיט אַ רוי פּאַליציאַניש קול.

מיט גרויס העלדישקייט האָט דער פריסטאָו, צוזאַמען מיט צענדלי-
קער פּאַליציאַנטן, אַ לאַז געטאַן זיך צום בוידעם.

— איבער אַלע ווינקעלעך זוכן! — האָט דער פריסטאָו באַפוילן. —
לעבעדיק.

אין טומל און אין דער פינצטערניש איז קוטשינסקי אין מונדיר אַראַפּ

מיט די טרעפ צו דער גאס. קיינער האט אים, דעם פאליציאנט, נישט נאכגעקוקט.

ווען די פאליציאנטן האבן ענדלעך געפונען דעם הרוג און אים בא-
לויכטן מיט אן עלעקטריש לעמפעלע, האבן אלע מיט אמאל אויסגעלאצט
די אויגן און גענומען זיך צלמען אין שרעק.
— באטיושקא! — האבן זיי גערופן, — דאס איז דאך אונדזער רא-
מאנענקא!

דער פריסטאווי האט זיך געריסן די האר פון קאפ.
— אין דער מאמען אייד, הינטישע זין, — האט ער געוואלדעוועט, —
אין דער מאמעס מאמעס מאמען ביז אלע דורות!

קאפיטל איין און צוואנציק

דער זשאנדארמען-פאלקאוויק קאניצקי, א פאליאק, וואס איז איבער-
געגאנגען אויף פראוואסלאוויע, דער שעף פון דער פאליטישער פאליציי
אין דער רעוואלוציאנערער שטאט לאדזש, האט געריבן די קלארע ווייכע
הענט פון נחת, האט געדרייט די בלאנדע וואנצעס זיגעריש ארויף, אלץ
העכער און העכער.

— בראווא, בראווא! — האט ער געמאכט קאמפלימענטן זיינע אנגענטן. —
איך וועל עס אייך קיינמאל נישט פארגעסן.

ער האט געהאט פארוואס פריילעך צו זיין, דער זשאנדארמען-פאל-
קאוויק קאניצקי. נאך לאנגע און שווערע נעצן, וואס ער האט פארשפרייט
אויף די אחדותניקעס אין לאדזש, נאך א סך ארבעט, מי, קאפ-ברעכעניש
און המצאות, האט ער ענדלעך אריינגעקריגן אין זיינע הענט דעם לאדזשער
קאמיטעט מיט דער געהיימער דרוקעריי, מיט אלע פראקלאמאציעס, אר-
טיקלען און טעזיסן, וואס עס זענען דארט געווען, אלע, די גאנצע סמע-
טענע, זענען געווען איצט אין ארעסט, געהיט פון א סך זשאנדארמען און
אנגענטן.

דער זשאנדארמען-פאלקאוויק קאניצקי איז מער צופרידן געווען פון
דעם געראטענעם געפאנג זיינעם, ווי פון דעם גאנצן זיג פון די סאלדאטן
איבער דער באריקאדע אויף די גאסן, ווארעם כאטש אליין א מיליטער-
מענטש, האט פאלקאוויק קאניצקי נישט שטארק געגלויבט אין זעלנערישע
נצחונות אין דער רעוואלוציע. פאלקאוויק קאניצקי האט מער געהאלטן
פון קאפ, ווי פון א ביקס, נישט אומזיסט האט ער אין די יונגע יארן
שטודירט פסיכאלאגיע און פילאזאפיע אין פעטערבורגער אוניווערסיטעט.
אויך איז ער אליין אמאל געווען א רעוואלוציאנער, געריבן זיך די צווי-
אין געהיימע קרייזלעך ביי דיסקוסיעס. כאטש ער האט שפעטער אוועק-
געווארפן די יינגלערישע נארישקייטן, ארויסגעגעבן די אייגענע חברים,

אַריין אין דינסט און דערשלאָגן זיך ביזן ראַנג פון אַ זשאַנדאַרמען-פּאַל-קאַווינק, האָט ער פּונדעסטוועגן נישט פּאַרלוירן דעם גלויבן אין וואָרט, האָט ער נאָך אַלין געגלויבט, אַז דער קאַפּ האָט מער ווערט ווי די ביקס, אַז דאָס וואָרט איז שאַרפּער פון דער שווערד, ער האָט געהאַלטן, אַז אין קאַמף קעגן רעוואָלוציאַנערן דאַרף מען אַנווענדן זייער אייגן כלי-זיין, אַרויסשטעלן קאַפּ קעגן קאַפּ, וואָרט קעגן וואָרט. שכל קעגן שכל. מער ווי אין די סטודענטישע יאָרן, האָט פּאַלקאַווינק קאַניצקי שטודירט די סאַ-ציאַליסטישע און רעוואָלוציאַנערע ליטעראַטור. ער האָט געוואוסט אַלע ווערק איבער סאַציאַלאַגיע און עקאָנאָמיק, האָט געקענט אַלע ריכטונגען אין מאַרקסיזם, געווען אויסגעבונדן אין אַלע פּראַגראַמען פון די רעוואָל-ציאַנערע פּאַרטייען. אויך פּילאַזאָפּיע און פּסיכאָלאַגיע האָט ער ליב גע-האַט. אין זיין שופּלאַד פון שרייב-טיש אין קאַנצעלאַריע האָט זיך צוזאַמען מיט אַ רעוואָלווער און קוילן שטענדיק פּאַרוואַלגערט דאָס סאַמע נייעסטע בוך איבער הויכע ענינים. ער האָט שטענדיק, פון טאָג אָן ווי ער איז אַריין אין דעם פּאַליטישן דעפּאַרטאַמענט אויף אַרבעט, געהאַלטן זיך אין זיין מיינונג, אַז נישט מיט שווערד און ביקס וועט מען די רעוואָלוציע אין רוסלאַנד פּאַרניכטן, נאָר מיט קאַפּ, שכל און וואָרט. דער בעסטער וועג צו באַקעמפן אַ שעדלעכן באַציל, האָט ער געוואוסט, איז איינצושפּריצן אין קערפּער דעם זעלבן באַציל; דאָס בעסטע מיטל אויפצורייסן אַ פּיינטלעכע פעסטונג, איז אויפצורייסן זי נישט פון דרויסן, נאָר פון אינעווייניק, אַריין צוקריגן זיך אין שונאס לאַגער אַליין. די סאָלדאַטסקע עלסטטע אין פע-טערבורג, די אָנהענגער פון ביקס און שווערד, זענען געווען קעגן אים. זיי האָבן געהאַלטן פון סאָלדאַטישע מיטלען. אָבער קאַניצקי איז נישט אָפּגעטראָטן פון זיינס. ער האָט טאַקע אויספרובירט זיין מעטאָדע אין עטלעכע שטעט, איבערהויפט אין ליטע און אין פּוילן, וואו ער איז געווען אַ היימישער מענטש, און ס'האָט געבראַכט גוטע רעזולטאַטן. איצט, ווען אין לאַדזש האָט זיך דאָס פּייער פון דער רעוואָלוציע צעפלאַקערט, האָט מען אים אַהער געשיקט, אין דער שטאָט פון פּאַליאַקן, יידן און דייטשן, כדי ער זאָל פּאַרלעשן דאָס פּייער מיט זיינע וועגן.

פּאַלקאַווינק קאַניצקי האָט זייער אויסגעטויגט זיך פאַר לאַדזש. אַליין אַ פּאַליאַק, וואָס האָט זיך אויסגעהאַדעוועט ביי אַ טאַטן אַ הויז-וועכטער אין ביאַליסטאָק אויף דער אַרעמער יידישער כאַנאַיקעס, שטענדיק צווישן יידישע קינדער, האָט ער גערעדט יידיש שיר נישט אַזוי גוט ווי פּויליש. אויך דייטש האָט ער געלערנט שפּעטער אין די סטודענטישע יאָרן. ער האָט געקענט די באַפעלקערונג אין לאַדזש, ווי די אייגענע צען אויס-געצערטלטע פּינגער. און טאַקע, ווי נאָר ער איז אָנגעקומען, האָט ער שטאַרק אין דער אַרבעט זיך אַריינגעוואָרפן אין דער פּיל-פעלקערדיקער שטאָט, אין אינדוסטריע-צענטער, וואָס פּאַרשפּרייט איבער גאַנץ רוסלאַנד מאַנ-פּאַקטור, גאַלאַנטעריע און רעוואָלוציע.

אליין אן ארויפגעארבעטער אינטעליגענט, וואס האט דערפאר פיינט דעם פראסטן עולם, מיאוסט זיך פון אים, פאראכט אים, האט פאל-קאווניק קאניצקי אין זיין זשאנדארמישער ארבעט געשטעלט זיך אויף דער זייט פון פראסטן פאלק קעגן דער אינטעליגענץ. פאלקאווניק קאניצקי האט נישט געגלויבט אין די מאסן. ער האט וועגן זיי זייער א שלעכטע מיינונג געהאט, געהאלטן זיי פאר טייג, פאר ליים און בלאטע, וואס די אינטעליגענטן קענען אויס דערפון אלץ, וואס זיי ווילן נאר. און ער האט געטאן אלץ, אומצוברענגען די אינטעליגענטן, דאס זאלץ און פעפער פון דער רעוואלוציע, דעם פונק, וואס צינדט אן דעם געדיכטן וואלד. און אויסגע-ראטן די אינטעליגענטן, פארניכט זיי, האט ער נישט אַזויפיל מיט טור-מעס און שטרעפן, ווארעם קאניצקי האט געוואוסט, און דאס ווארט איז שטארקער פון יעדן טורמע-מויער; פארניכט האט ער זיי מיט אַנרייצן די אַרבעטער קעגן זיי, מיט צעפלאַקערן אַ פיער צווישן די אַרבעטער און די אינטעליגענטן, אַמליבסטן האט ער געהאַט צו זוכן זיינע מענטשן און אַגענטן נישט צווישן די באַאמטע, ווי אַנדערע, נאַר אין די פאַרטייען אליין, צו שאַפן פראַוואַקאַטאָרן אין יעדער פאַליטישער גרופע. געזוכט האט ער זיי נישט צווישן די שפיצן פון די פאַרטייען, נאַר צווישן די האַלב-אינטעליגענטן, צווישן די געקרוידעטע, אַמביציעזע און דערשלאַגענע, וואָס פאַלן אַריין צו אים אין די הענט. געטאָן האט ער עס מיט פּסיכאָ-לאַגישע וועגן, מיט אַן אייגענעם גאַנג.

ווי אַ חיה ווייסט תמיד דעם שוואַכסטן טייל קערפער פון איר קרבן און קליגט זיך אַט דאָס שוואַכע אַרט אַנצוקריגן מיט ציין און נעגל. אַזוי האט אויך פאַלקאווניק קאניצקי געזוכט אויסצוגעפינען ביי זיינע קרבנות דאָס שוואַכסטע אַרט, דאָס עמפּינדלעכסטע, כדי פון דאָרט אַנצוהויבן זיין יאַגד. ער האט געוואוסט, אַז די מענטשן, וואָס פאַלן אַריין צום ערשטן מאָל אין אַרעסט, זענען פאַרשידן. ווער עס האט מורא פאַר אַ קלאַפּ און ווער עס מאַכט זיך גאַרנישט פון אַ קלאַפּ, אָבער דערפאַר קאָן ער בשום אופן נישט ליידן קיין ליכט אין צעלע און ווערט ווילד, ווען מען לאַזט אים ברענען אַ גאַנצע נאַכט די עלעקטריע אין קאַמער. ווער עס קאָן גיין גלייך צו דער תליה, אָבער דערפאַר ציטערט ער אינגאַנצן, ווען מען זעצט אים אַריין צווישן טורמע-שטורעס אין קאַרצער, און ווער עס פלאַטערט פאַרן טויט, רייסט די האָר פון קאָפּ בלויז ווען מען דערמאַנט וועגן אַ תליה. וועמען מען קאָן איבערשרעקן מיט געשרייען און וועמען מען קאָן געוויינען מיט גוטע רייד און איידעלע געשפרעכן.

תמיד, ווען נאַר מען פלעגט ברענגען פאַליטישע אַרעסטירטע, פלעגן פאַלקאווניק קאניצקי אליין זיך אויסבאַהאַלטן אין אַ זייטיק צימערל ביים אַרעסט-הויז און דורך אַ געהיים טירעלע באַטראַכט די מענטשן. מיט די קאַלטע העלע אויגן האט ער דורכגענומען יעדנס פנים, יעדנס ריר און באַוועגונג. ביז דער ערשטער אייגענער אויספאַרשונג האט ער געהייסן

זיינע מענטשן זיין גראָב מיט די אַרעסטירטע, שרייען אויף זיי, שלאָגן, טופען אויף זיי מיט די פיס, דראַען. אין טומל און געשריי האָט פּאַלקאָוויניק קאַניצקי גוט באַטראַכט דורך זיין טירעלע, ווי ווער עס נעמט אויף די ערשטע באַגעגעניש. ער האָט גוט געמערקט, ווער עס האָט שוואַכע נערוון און גיט זיך אַ וואַרף ביי יעדער טופ פון אַ זעלנערישן שטיוול און ווער עס ווערט בלאַס, פאַרלירט דאָס בלוט פון פנים, ווען מען גייט צו צו אים גאַר נאַענט און מען קוקט אים גיך אין די אויגן אַריין, ווער עס האַלט זיך פעסט צווישן אַלע, נאָר וואַקלט מיט די פיס, ווען מען טיילט אים אָפּ פון די חברים און מען פירט אים אַוועק באַזונדער, און ווער עס פאַר-קרימט זיך פון עקל, ווען מען טוט אים אויס און מען באַטאַפט אים דעם היילן קערפער מיט די הענט. וועגן יעדן האָט ער זיך סמנים אין זיין ביכעלע געמאַכט, כדי צו וויסן, ווי אַזוי יעדן פון זיי ביים שוואַכסטן אָרט אַנצוגרייפן, דאָס האָט תמיד געהאַט אַ גוטע פעולה.

אויך האָט ער ליב געהאַט צו שפילן דעם צדיק פאַר די פּאַליטישע, דעם לייטישן מענטש. ערשטנס, האָט ער פאַר די רעוואָלוציאָנערן מורא געהאַט. זינט ער איז געווען אין לאַדזש, זענען אַ סך פון זיינע לייט אומגע-קומען פון זייערע קוילן און מעסערס. פון אונטער דער ערד האָבן די רעוואָ-לוציאָנערן זיי דערשמעקט און נוקם געווען זיך אָן זיי פאַר זייער גרויזאַמקייט. פּאַלקאָוויניק קאַניצקי האָט נישט בדעה געהאַט אַוועקצוגעבן דעם קאַפּ פאַר דעם צאַר. ער האָט זיך אַליין ליבער געהאַט. ער האָט דאָס פאַרגונען די אַלערליי נאַרישע פּאַליציי-קאַמיסאַרן וואָס קעמפן טעמפּ, ווי סאַלדאַטן אויף די פעלדער.

צווייטנס, האָט ער זיך געהאַט זיינע חשבונות מיטן גענעראַל קוניצין, וואָס איז געווען דער באַלעבאַס פון שטאַט און קאַמאַנדעוועט דאָ מיט זיינע סאַלדאַטן. ווי יעדער זשאַנדאַרם, האָט ער נישט געליטן קיין סאַלדאַטן און זייערע פירער, ווי זיי, די סאַלדאַטן, האָבן נישט געליטן די זשאַנדאַרמען. ער האָט דעריבער שטענדיק געזען, פּאַלקאָוויניק קאַניצקי, צו שפילן פאַר די פּאַליטישע דעם צדיק, דעם פיינעם מאַן. זאָלן זיך די סאַלדאַטן קאַמפּראַמיטירן מיט זייער שלאָגן און ממתן די אַרעסטירטע, ביי אים אין דער זשאַנדאַרמעריע איז מען גוט דערצויגן, מען ווייסט, ווי אַזוי אומ-צוגיין מיט אַ קעגנער.

דערפאַר טאַקע האָט ער אַזוי איינגעאַרדנט, אַז אין די ערשטע טעג, ווי מען האָט געבראַכט פּאַליטישע, האָט ער זיך נישט געוויזן. ער איז געזעסן אויסבאַהאַלטן אין אַ זייטיק צימערל און באַפוילן די אַגענטן וואָס צו טאָן. ער האָט געהייסן זיינע לייט נישט צו צאַצקען זיך מיט די אַרעס-טירטע, נישט זשאַלעווען זיי, גוט די יאַרן זיי דערגיין, כדי שפעטער, ווען זיי וועלן קומען צו אים אַליין אויף אַ פאַרהער, זאָלן זיי טרעפן דעם פּאַל-קאָוויניק אַ גוטן, אַ מלאַך, אַ פּאַטער אָן אייגענעם. נאָך דער פּריערדיקער גראַבער באַהאַנדלונג אין אַרעסט, האָט פּאַלקאָוויניק קאַניצקי צדקות און

לייטישקייט באזונדערס אַרויסגעשיינט. איבערהויפט האָט ער גענומען דערמיט די „פריצעס“, די, וואָס זענען צום ערשטן מאל אַריינגעפאלן, די נישט-אויסגעפרואוועטע אַרבעטער, וועמען מען האָט אַזויפיל שלעכטס שטענדיק אַנדערציילט וועגן די אויספאַרשער.

נישט איינעם האָט ער דערפאַר גלייך אויף דער ווענדקע געכאַפט. זיינע מעטאָדן האָבן זייער גוטע רעזולטאַטן געבראַכט. פאַר דער קורס צער צייט, וואָס ער איז געווען אין לאַדוש, האָט פּאַלקאָוויק קאַניצקי געזאָגט זיינע אַגענטן אין אַלע פּאַליטישע פּאַרטייען. ער האָט זיי געהאַט אין דער סאַציאַל-דעמאָקראַטישער פּאַרטיי, ביי די דייטשן, אין די פּוילישע טעראָריסטישע פּראַקציעס. אויך האָט ער פּאַראַגיטירט אַ סך אַרבעטער, אַנגעהעצט זיי קעגן די פּאַרטיי־פירער, און זיי האָבן די פּאַרטייען געשפּאַלטן, צעברעקלט. שווערער ווי מיט אַלע, איז אים אַנגעקומען מיט די יידישע אַחדותניקעס. מער ווי אין אַנדערע פּאַרטייען איז ביי די יידישע אַחדותניקעס געווען שטאַרק די קאַנספּיראַציע. אויך זענען די יידישע אַרבעטער געווען מער אויפגעקלערט און מען האָט זיי נישט געקאַנט קויפּן פאַר אַ גוטן שנאַפּס, פאַר עטלעכע רובל. פּאַלקאָוויק קאַניצקי האָט געהאַט עטלעכע פּון זיי, אָבער נישט קיין באַדייטנדע, פּראַסטע פּאַרשוינדלעך, וואָס האָבן ווייניק געוואוסט. אויך האָט ער צו זיי קיין צוטרוי נישט געהאַט, ווי צו מערסטנס די ביליקע לייט, וואָס זענען ליגענערס און שווינדלער. ער האָט געוואָלט האָבן אַ וויכטיקן מענטש דאָרט, אַן אַנגעזעענעם, וואָס זיצט אין קאַמיטעט אַליין.

איצט האָט קאַניצקי דורך זיינע לייט אַריינגעקראַגן דעם קאַמיטעט אין זיינע הענט, מיט דער דרוקעריי, מיט פּאַפּירן, פּראַקלאַמאַציעס, טעזיסן און ליסטעס. און ער איז געווען גליקלעך און שטאַליק.

— גלענצנד, — האָט ער געמורמלט צו זיך אַליין און געריבן די ווייסע ווייכע הענט. — איצט וועלן זיי זען אין פעטערבורג, ווער קאַניצקי איז. ער האָט געזען שוין די מינע, וואָס די גדולים אין דעפּאַרטאַמענט וועלן מאַכן, ווען ער וועט זיי צושיקן די בשורה.

אין ציווילע קליידער, אין שוואַרצע ברילן אויף די אויגן, מען זאָל אים נישט דערקענען, איז ער געזעסן אין אַ זייטיקן צימערל ביים אַרעסט און באַטראַכט דעם רויב, וואָס איז אַריינגעפּאַלן אין זיינע הענט. ווי אַ פּאַרצוקנדיקע חיה, וואָס שפּילט זיך פּריער מיטן רויב, איידער זי פּאַרצוקט עס, האָט פּאַלקאָוויק קאַניצקי געקוויקט זיך אין זיין קליין צימערל ביים אַרעסט, קוקנדיק מיט זיינע העלע אויגן אויף די קאַמיטעט־לייט, וואָס זענען געווען פּאַרזאַמלט דאָ אין אַרעסט־הויז. ער האָט אויפגעכאַפט יעדנס אַנבליק, יעדנס שאַקל פּון אויג, באַוועגונג, ריר, כדי צו וויסן, וואָס ער האָט צו טאָן. מער ווי אויף אַלע האָט ער געקוקט אויף די „דרוקערס“, די צוויי מענטשן פּון דער געהיימער דרוקעריי, וואָס זענען געזעסן צוזאַמען.

וויי, וויי, וויפל עס האָט געדויערט, ביז מען האָט זיי אַריינגעקריגן!

כאטש זיי האָבן זיך אָנגעגעבן פֿאַר מאַן און ווייב, אָט די צוויי מענטשן פֿון דער דרוקעריי, האָט פֿאַלקאָוויק קאָניצקי קיין איין רגע נישט גע- גלויבט, אַז אַזוי איז עס טאַקע. ער האָט שוין געקענט די פֿאַרטייאישע מאַן און ווייב. צווייטנס, זענען זיי שוין גאַר קיין צוגעפֿאַסט פֿאַרל נישט געווען. די פֿרוי איז געווען יונג און שיין, נישט ווי זי וואָלט אין אַ גע- היימער דרוקעריי פֿאַרבראַכט, נאָר ווי זי וואָלט צוריקגעקומען פֿון אַ זומער- וואוינונג. אירע באַקן זענען געווען רויט, די אויגן ליכטיק, אויך האָט זי זיך געהאַלטן שטאַלץ, ווען די אָגענטן האָבן זי געשטויסן.

— אַוועק מיט די הענט! — האָט זי געשריגן מיט צאַרן און אירע אויגן האָבן געבליצט.

פֿאַלקאָוויק קאָניצקי איז גערונען די סלינקע פֿון מויל פֿון תּאוה צו אָט דער שיינער צאַרנדיקער יונגער פֿרוי.

— געוויס אַ פֿאַבריקאַנטישע טאַכטער, וואָס זוכט רעוואָלוציאָנערע ראַ- מאַנטיק, — האָט ער באַשלאָסן ביי זיך.

דער מאַנצביל, מיט וועלכן זי האָט צוזאַמען געוואוינט און אָנגעגעבן זיך פֿאַר זיין ווייב, איז געווען פֿריצייטיק פֿאַרעלטערט, דאַר, באַוואַקסן, מיט רויטע אויגן פֿון אויפזיין אין די נעכט, מיט אַ בלאַסער הויט פֿון לעבן אָן פֿרישער לופט, מיד און איבערגעשראַקן. פֿון זיינע אויגן האָט געקוקט שרעק, נאָך מער זאָרג און הינטישע הכנעה צו דער שיינער און פֿרישער פֿרוי, וואָס האָט זיך אָנגעגעבן פֿאַר זיין ווייב.

ער זעט אויס צו זיין איר שקלאַף און פֿאַרערער, — האָט פֿאַלקאָוויק קאָניצקי אָפּגעמאַכט ביי זיך אַ מיינונג וועגן דעם דערשראַקענעם מאַן. — און אַ פּחדן אַ גרויסער דערצו. הענט און פּיס ציטערן אים.

ער האָט זיך גלייך אָפּגעשטעלט אויף אים. געוויס, די איבעריקע זענען וויכטיקע פיגורן, אָבער זיי וועלן בלויז זיין אַ גוטער ביסן פֿאַר די פעטער- בורגער גדולים אין דעפֿאַרטאַמענט. זיי האָבן אַלעמאַל ליב גרויסע העכט, קאָמיטעט-לייט. פֿאַר אים אַליין אָבער, פֿאַר זיינע מעטאָדן איז וויכטי- קער אָט דער דערשראַקענער און פינצטערער מאַן פֿון דער געהיימער דרוקעריי. ער זעט אויס צו זיין האַלבער אינטעליגענט, אַן אַרבעטער, וואָס די אינטעליגענטן פֿון קאָמיטעט האָבן אַריינגעצויגן, נישט אַזוי פֿאַר זיין נוצלעכקייט, ווי דערפֿאַר, כדי צו האָבן אויך אַן אַרבעטער, אַן אמתן פֿראַלעטאַריער ביי זיך, וואָס עס טויג פֿאַר די מאַסן. קאָניצקי האָט גע- קענט אָט די לייט. זיי זענען מער נישט געווען קיין אַרבעטער און נישט קיין גאַנצע אינטעליגענטן, האַלב-דערבאַקענע, אָפּטמאַל זייער אַמביציעזע און באַליידיקטע, אייפערזיכטיקע אויף די אמתע אינטעליגענטן, די פירער. דערצו, זעט אויס, אַז ער איז דאָס ערשטע מאַל אַריינגעפֿאַלן, אַ „פֿריץ“ נאָך. מען זעט עס פֿון זיין האַלטונג, פֿון זיין פֿאַרלירנדיקייט. זיי זענען אַלע מאַל גוטער מאַטעריאַל. קאָניצקי האָט געביסן אַן עק העלע וואָנצע אין פֿאַרטראַכטיקייט און באַשלאָסן נעמען דעם פֿאַרשוין אין די הענט אַריין.

— אפטיילן אים אין א באזונדער קאמער, — האט פאלקאוניק קאָ-
ניצקי באפוילן זיינע לייט, — און אויסרעפעטירן אים, נאָר נישט מיט
קלעפ, בלויז אַנשרעקן אים ביזן פאַרהער.
— לויטן באפעל, האָבן אויפגעבוירן, — האָבן די אַגענטן אַפגעענט-
פערט, אויסציענדיק זיך פאַר זייער שעה.

די אַגענטן האָבן שוין געוואוסט קאָניצקיס רעפעטיציעס. זיי האָבן דעם
מאָן אַפגעטיילט פון דער פרוי און אַראַפגעפירט אין קעלער אין אַ באַ-
זונדער קעמערל. אין קאמער דערלעבן, וואָס איז בלויז אַפגעטיילט פון
אַרעסטירטנס קאמער מיט אַ לייכט ווענטל, האָבן זיי אַפגעשפילט אַן אויס-
פאַרשונג. איין אַגענט האָט געשפילט די ראַלע פון אַ פּאָליטישן. די אַנדערע
האָבן אים אויסגעפרעגט אויפן קול.

— זיי זיך מודה אין אַלעם, — האָט דער אַגענט אויספאַרשער גע-
שריגן צו זיין חבר דעם „פּאָליטישן“, — אַ נישט וועלן מיר אַרויסשלאָגן
פון דיר אַלץ מיט ריטער!

— איך וועל אייך נישט זאָגן צאָרישע דינער — האָט דער „פּאָליטישער“
געענטפערט. — איך וועל נישט פאַרראַטן מיינע חברים.

— שמיסן! — האָט אַ גרויזאַמע שטים באַפוילן. — אויפן בלויזן לייב.
דאָס קנאַלן פון בייטשן איבער אַ באַנק האָט גענומען פייפן אַזוי הויך,
אַז מען האָט יעדן שמיץ געהערט דורך דער וואַנט. צוזאַמען דערמיט
זענען געגאַנגען קולות און געוואַלדן פון „געשמיסענעם“.

ביי יעדער שמיץ איז דער אַרעסטירטער דערשראַקענער מאַן אויפ-
געשפרונגען פון אַרט ווי די ריטער וואַלטן איבער זיין לייב געשניטן.
פּאָלקאוניק קאָניצקי פון זיין זייטיק באַהעלטעניש האָט באַטראַכט דעם
מענטש וואָס וויקלט זיך אין זיין שרעק און געקוואַלן פון זיין מיטל.

— איצט אים אַפלאָזן אַביסל — האָט ער געזאָגט צו זיינע מענטשן —
נאָר אין אַ שעה אַרום ווידער אַפּשפּילן די עקזעקוציע. אַזוי עטלעכע מאַל
אין דער נאַכט, איר וויסט! נאָך עטלעכע טעג ברענגען אים צו מיר אויף
אַ פאַרהער!

פּאָלקאוניק קאָניצקי איז אַוועק צו זיין קאַנצעלאַריע און גענומען
זיך צו אַ ניי פּילאַזאַפּיש בוך, וואָס ער האָט אויסגעשריבן פון דייטשלאַנד.
די אַגענטן זיינע האָבן געמאַכט „פּראַבן“ אין קאמער, וואָס איז אין שכנות
מיט דעם נייעם אַרעסטירטן. זיי האָבן קונציק געגרייט דעם נייעם אַרעסטאַנט
צום פּאָלקאוניקס ערשטן פאַרהער. יעדער שעה, ווי נאָר דער אַרעסטיר-
טער האָט זיך באַרואיקט און גענומען איינדריםלען, האָבן זיי גלייך גענומען
שפּילן דעם פאַרהער. זיי האָבן „געשמיסן“, „געגאַסן דעם פּאָליטישן קאַלט
וואַסער אויפן קאַפּ“, „געברענט אים דאָס לייב מיט פּאַפּיראַסן“. די קולות
פון „געפייניקטן“ אַגענט האָבן געשפּאַלטן די נאַכטיקע טויטע שטיקלייט.
— גענוג! — האָט ער געשריגן, — הערט אויף, איך וועל זיך אין אַלץ

מודה זיין.

ווען זיי זענען שפעטער אריין צום ארעסטירטן, איז ער געלעגן א נאסער פון שווייס, א פארחלשטער, ווי מען וואלט אים אליין געפייניקט.

— באַלד וועלן מיר אייך אריינפירן אויף א פארהער, — האָבן זיי אים געזאָגט. — זייט גרייט.

דריי טעג צייט האָבן זיי אים אַזוי געהאַלטן אין כסדרדיקער דערוואַר-טונג צום פארהער. דאָס האָט דעם אַרעסטירטן אַזוי אויסגעפייניקט, אַז ער איז געפאַלן פון די פיס, ווען מ'האַט אים ענדלעך אַריינגעפירט צום פאַלקאַוויק.

— שיסט מיך בעסער, — האָט ער געבעטן זיך ביי די אַגענטן, וואָס האָבן אים צום פארהער געפירט, — נאָר נישט געפייניקט.

ווען ער איז געקומען צו דער טיר מיט די שוואַרצע פלעקן אַרום דער קלאַמקע, האָט ער זיך איינגעקלאַמערט מיט די פיס און נישט גע-וואַלט גיין. די אַגענטן האָבן לאַכעדיקע אים אַריינגעשלעפט אין דער טיר, אַליין אַרויס און פאַרמאַכט די טיר הינטער זיך. פאַלקאַוויק קאָ-ניצקי, אַ גוטמוטיקער, אַ רייך-אויסראַזירטער, מיט אַלע מעדאַלן אויף זיין גוט-ליגנדיקן מונדיר, איז מיט די שטילסטע טריט צוגעגאַנגען פון זיי גרויסן שרייב-טיש צו דער טיר, וואו דער דערשראָקענער מענטש איז געשטאַנען, און אים אויסגעשטרעקט אַ ווייכע, ווייסע און אויסגעצערטלטע האַנט.

— גוטן אַוונט, — האָט ער אים באַגריסט. — פאַרוואָס שטייט איר ביי דער טיר? — קומט נעענטער, ביטע.

דער אַרעסטירטער האָט נישט געקאַנט קיין פוס שטעלן. פאַלקאַוויק קאַניצקי האָט אים גענומען ביי דער האַנט.

— איר זענט קראַנק? — האָט ער געפרעגט מיט אַ מיטליינדער שטים. — קומט צו נעענטער, זעצט זיך.

ער האָט אים אָנגעוויזן אַ ווייכן פאַטעל, ער אַליין האָט זיך אַוועק-געזעצט אַנטקעגן.

— טיי, — האָט ער באַפוילן, כאַטש קיינער איז אין קאַנצעלאַריע נישט געווען, — און צובייסן!

מיט שטילע טריט האָט זיך אָן עלטערער געבויגענער זשאַנדאַרם אַריינגעשלייכט און אַריינגעטראָגן אויף אַ טאַץ צוויי גלעזער טיי, איין גלאָז פאַרן פאַלקאַוויק, דאָס צווייטע פאַר דעם אַרעסטירטן.

— טרינקט, — האָט דער פאַלקאַוויק איינגעלאָדן דעם אַרעסטירטן. — איר וועט זיך דערוואַרעמען, און בייסט צו, זייער געשמאַקער טאַרט.

דער אַרעסטירטער האָט אויפגעהויבן די אויגן, געבלאַנדזשעט מיט זיי איבער די ווענט, איבער די פאַרטיערן ביי די טירן.

— וואָס זענט איר אַזוי אומרואיק, יונגערמאַן? — האָט פאַלקאַוויק קאַניצקי געפרעגט מיט וואַרעמקייט אין קול.

— שיסט מיך, — האָט דער אַרעסטירטער געבעטן, — נאָר נישט פייניקט.

דער פּאַלקאָוויק האָט זיך פּונאַנדערגעלאַכט.
— וואָסערע ווערטער, יונגערמאַן! — האָט ער געזאָגט מיט שרעק. —
זעט אויס, זייער שלעכטע זאַכן האָט מען אייך געמוזט אַנדערציילן וועגן
אונדז. אָבער איך בין בלויז אַ מיליטער-מאַן, נישט קיין תּליון. יעדער טוט
זיין פליכט. טרינקט טיי, איר זענט זייער איבערגעשראַקן.
דער אַרעסטירטער האָט אויסגעגלאַצט די אויגן.
— איר מיינט עס... — האָט ער געמורמלט, — טאַקע אויף אַן אמת? ...
דער פּאַלקאָוויק איז צוגעגאַנגען צום אַרעסטירטן און אים אַנגענומען
פאַרן פּולס פון דער האַנט.

— האָט אייך ווער שלעכטס געטאָן? — האָט ער געפרעגט פּאַטערלעך.
— ניין... — האָט דער אַרעסטירטער געציטערט, — נאָר אין דער
אַנדערער קאַמער...

— וואָס איז אין דער אַנדערער קאַמער?
— מען האָט געשלאָגן, געשמיסן, געפייניקט. אַ ווי שרעקלעך...
דער פּאַלקאָוויק קאָניצקי האָט זיך פאַרקרימט פון צער.
— עך, די עקלהאַפטע סאַלדאַטשינע, — האָט ער געזידלט. — חיות
זענען דאָס, נישט קיין מענטשן. איך וועל עס אַלץ אין פּראַטאַקאַל אַרייַן-
טראָגן. איר מעגט זיין זיכער.

דער אַרעסטירטער האָט ביידע דאַרע הענט אויסגעשטרעקט.
— א, ווי שרעקלעך דאָס איז געווען. דריי טעג אַזוי.
דער פּאַלקאָוויק האָט אים באַרואיקט.
— טרינקט עפעס, איר זענט אַזוי פאַרטריקנט. און זייט נישט אײַ-
בערגעשראַקן. איצט זענט איר אונטער מיין שוץ. קיינער וועט נישט
וואַגן אייך אַנצורירן!

ווי אַ פּאַטער אַ קראַנק קינד, אַזוי האָט ער דעם אַרעסטירטן דאָס
גלאַז טיי צוגעטראָגן צו די ליפּן. אַז דער אַרעסטירטער איז רואיקער
געוואָרן, האָט ער אים מכבד געווען מיט אַ פּאַפּיראַס און אַנגעהויבן שמועסן
מיט אים.

פּאַלקאָוויק קאָניצקי האָט נישט אויסגעפאַרשט אויפן געוויינלעכן
שטייגער, וועגן נאַמען, אַדרעס, עלטער, באַשעפטיקונג, פּאַליטישע אַנגע-
העריקייט און נאָך אַזעלכע זאַכן. פּאַלקאָוויק קאָניצקי האָט פיינט באַ-
נאַליטעטן, ער האָט אין אַלעם זיין אייגענעם וועג. ער האָט גאָר ליב
צו רעדן מיט זיינע אַרעסטירטע, דורכשמועסן זיך וועגן וועלט-זאַכן, פּאַ-
ליטישע פּראָגן, פּאַמיליען אַנגעלעגנהייטן, אַפילו אין דיסקוסיעס אַרייַנגיין.
ער האָט אַלעמאַל ליב אַרויסצואווייזן זיין לומדות אין מאַרקסזום פאַר די
אַרעסטירטע רעוואָלוציאָנערן, וואָס ער פאַרשט אויס, גלאַנצן פאַר זיי מיט
זיין וויסן און אינטעליגענץ. נאָך בעסער האָט ער ליב צו שיינען מיט זיין

געלערנטקייט פאר די האלבע אינטעליגענטן, צו באווייזן זיך פאר זיי מיט זיין ליבעראליזם, פריינטלעכקייט און שכל. דערביי באנוצט ער זיך אויך, צוליב היימישקייט, מיט דער שפראך פון ארעסטירטן. ער באנוצט זעלטן אין זיין געשפרעך מיט די מענטשן די אפיציעלע רוסישע שפראך, די קאזיאנע און אפערעקנדיקע אין פוילן. ער גייט גלייך אריבער אין פויליש, דייטש אדער אפילו גאר אין יידיש, ווען ער האט צו טאן מיט אן אחדותניק, וואס קאן זיך אין קיין אנדערער שפראך נישט אויסטענהן. אויך מיט דעם איצטיקן ארעסטירטן, וואס איז געזעסן פאר אים, האט ער גענומען זיין פאטערלעכן טאן.

— איך האף, אז איר האט זיך שוין אביסל בארואיקט, הער טרילינג, — האט ער געזאגט א שטילער.

דער ארעסטירטער איז געבליבן זיצן מיט אן אפן מויל, דעהערנדיק זיין אמתן נאמען.

— מיין נאמען איז... ראזענבלום... ברוך ראזענבלום... — האט ער געמורמלט.

פאלקאוויניק קאנציקי האט געשמייכלט אין זיינע וואנצן אריין.

— אויב אייך איז ליב, קאן איך אייך רופן מיטן נאמען פון דאקומענט, אבער מיר ווייסן שוין אייער ריכטיקן נאמען, ווי די נעמען פון אייערע פארטיי-חברים. פאר די עטלעכע טעג האבן מיר עס אויסגעפונען ביי דער אויספארשונג. מיר ווייסן, אז איר זענט באקאנט אלס חבר בוטשע.

חבר בוטשע איז בלאס געווארן. שוין-זשע האבן די חברים זיך אליין ארויסגעגעבן? דער פאלקאוויניק האט באטראכט אים, געזען דעם גיפט, וואס ער האט אים אזוי קונציק אריינגערוקט, איינגעוויקלט אין העפלעכ-קייטן, און ער האט גענומען צוריק זיין פאטערלעכן טאן.

— אויב איר ווילט אנשרייבן א בריוול צו אייערע, קאנט איר עס איצט טאן, — האט ער פאטערלעך גערעדט. — זיי זענען זייער אומרואיק, אייערע עלטערן, וועגן אייך. אייער פאטער איז דא געווען, זייער א פייער מענטש זעט ער אויס צו זיין, מיר האט באמת וויי געטאן פאר אים. אן עלטערער מאן, און פון דער אלטער וועלט, אזוי צו זאגן, איז ער זייער אומגליקלעך, וואס זיין זון זיצט. איר וויסט דאך, ווי דער אלטער דור קוקט אויף אזעלכע זאכן...

חבר בוטשע איז געווארן גערירט סיי פון פאטערס קומען, סיי פון פאלקאוויניקס רייד. וויפל מען האט אים נישט געגרייט אין קרייזל זיינעם צו יעדער פאל, צו יעדן ארעסט און אויספארשער, איז ער געווען געגליכן איצט צום סאלדאט, וואס מען גרייט אים יארן לאנג אויף מאנעוורעס צום קריג, דאך אז ער קומט ארויס דאס ערשטע מאל אין שלאכט-פעלד, איז ער דער-שראקן און פארלוירן און געדענקט גאר נישט אין דער קאזארמע-לערע. — מיין פאטער, — האט ער געברומט און גלייך איבערגעריסן, דער-מאנענדיק זיך אין קאנספיראציע.

פּאַלקאָוויניק קאַניצקי האָט געשמייכלט אין זיינע וואַנצעס אַריין איבער דער פּאַרלירנדיקייט פון אַרעסטירטן, איבער זיין נאַיאָוויטעט אים צו וועלן נאַרן.

— ווי איר ווילט, יונגעראַמאַן, — האָט ער געמיטלעך געזאָגט. — איך האָב בלויז געטראַכט וועגן דעם אַרעמען אַלטן... אַ פיינער עלטערער מאַן...

און טאַקע גלייך, נישט וואַרטנדיק אויף קיין ענטפער, איז ער פלינק איבערגעגאַנגען צו אַנדערע זאַכן. ער האָט דעם אַרעסטירטן אַ קאַמפּלימענט געמאַכט.

— אייער שטאַנד איז פאַר מיר אַן איבערראַשונג, — האָט פּאַלקאָוויניק ניק קאַניצקי גערעדט צום אַרעסטירטן. — איר זענט אַ וועבער פון פאַך. און איך האָב אייך אַנגענומען פאַר אַן אינטעליגענטן.

דער אַרעסטירטער האָט זיך פאַררויטלט פון פּאַלקאָוויניקס מיינונג.

— קאָן דען קיין אַרבעטער נישט זיין קיין אינטעליגענט? — האָט ער געפרעגט.

— געוויס, געוויס, אַבער, ליידער, איז עס ביי אונדז אין רוסלאַנד אַ זעלטענער פאַל, איבערהויפט ביים רוסישן אַרבעטער. שרעקלעך אַ צוריקגעשטאַנען פּאַלק, צום באַדויערן...

דער אַרעסטירטער האָט געעפנט ברייט זיינע רויטע אויגן. דער פּאַלקאָוויניק האָט פאַרלעגן געשמייכלט.

— איר קוקט מיט אַן איראַנישן בליק. נו, געוויס, ווי קומען אַזעלכע ווערטער וועגן אַרבעטער צו אַ צאַרישן דינער, אַ שונא פון אַרבעטער-קלאַס, אַ בלוט-זייגער?

דער אַרעסטירטער האָט זיך דערשראַקן.

— איך האָב עס נישט געזאָגט. — האָט ער געזאָגט אין מורא.

— אַבער איר טראַכט אַזוי. איר מוזט אַזוי טראַכטן, ווייל אַזוי האָט מען אונדז אייך פאַרגעשטעלט. און נישט אַן אַ גרונט, מיין הער, ניין. אַלטן טיפּ, פאַרלעגענע פעאַדאַלן, וואָס באַרעכטיקן מיט זייער באַציאונג צום אַרבעטער-פּאַלק די געשאַפענע מיינונג וועגן זיי. אַבער מיינט נישט, אַז אַלע פּויגל קראַקען גלייך. מיר האָבן צום גליק גענוג מענטשן, מלוכה-לייט פון מערב-אייראָפּעאישן שניט, וואָס וואַלטן וועלן זען דעם רוסישן אַרבעטער, דעם פּויער, אַ פּאַרטגעשריטענעם און אינטעליגענטן. איך, יונגער מענטש, בין איינער פון זיי... איך בין אַליין פון פּראַסטן פּאַלק, מיין פּאַטער איז געווען אַן אַרבעטס-מענטש, און מיר איז דאָס לעבן נאַענט... זייער נאַענט. מיך פרייט ווירקלעך צו זען, ווי אייער פון אונדז איז אַרויף אויף דעם העכערן שטאַפל פון לייטער. דאָס איז אַ מיין קלאַסן-געפיל, ווי איר וואַלט עס אַנרופן, אַדער עס ליגט אין בלוט, ווי איך רוף עס אַז...

ביים ארעסטירטן זענען ארויס רויטע פלעקן אויף זיין בלוטלאָז פנים. — איך פֿאַרשטיי נישט, — האָט ער געמורמלט. — אויב אַזוי, ווי קאָז מען עס פֿאַרשטיין...

פֿאַלקאָוויק קאַניצקי האָט אים אַרויסגעכאַפט די ווערטער פֿון מויל. — איר קוקט אויף מייע עפֿאַליעטן, אויפֿן מיליטערישן מונדיר. גע- וויס, איר וואונדערט זיך. אָבער, אַלס אינטעליגענטער מענטש, זענט איר, גלויב איך, גענוג פֿאַרשטענדלעך צו וויסן, אַז אויך אונטער אַ מיליטעריש היטל, נישט בלויז אונטער אַ ברייטראַנדיקן שוואַרצן הוט, קאָז זיך גע- פינען אַ קאַפּ, וואָס דענקט, און הינטער אַ בלויזען מונדיר קאָז קלאַפֿן אַ וואַרעם מענטשלעך פֿאַלקס-האַרץ. די גרעסטע רוסישע דענקער, קעמ- פֿער און שריפטשטעלער, ווי איר ווייסט געוויס פֿון דער געשיכטע, האָבן געטראָגן מיליטערישע מונדירן.

ער האָט אַ גלעט געטאָן זיין מונדיר און געוואָרן ערנסט. — מיינט נישט, מיין פֿריינט, אַז איך בין געבוירן געוואָרן אין מונ- דיר. פֿון אַן אַרבעטס-שטוב, פֿון אַרעמקייט און גויט בין איך אַרויס. מען איז אויך אַמאָל יונג געווען, געשטרעבט, אידעאַלן געהאַט, אומצופֿרידן געווען און אַפילו מיט רעוואָלוציאָנערע אידעיען זיך אַרומגעטראָגן. שמיכלט נישט, יונגעראַמאָן, יעדער פֿון אונדז האָט עס דורכגעמאַכט. געוויס, שפּע- טער איז געקומען דינסט, האַרטע פֿליכט, ווי מערסטנס עס טרעפט ביי מענטשן נאָך דער ערשטער יוגנטלעכער אויסשוימונג. אָבער אויך איצט לעבן מיר נישט בלויז מיט ווייך, ווייבער און געזאַנג, ווי מען זאָגט וועגן אונדז. אויך נאָך היינט האָב איך אינטערעס פֿאַר אידעיען און געדאַנקען. מיר פֿאַרשאַפט נאָך אַלץ מער פֿאַרגעניגן דורכצושמועסן זיך מיט אַ דענ- קענדיקן מענטשן ווי איר, באַרירן העכערע פֿראַגן, אידער צו שפּילן מיט אַפּיצירן אין קאָרטן. מיר קוקן נאָך אַפילו אַריין אין אַ פּילאָזאָפּיש בוך, ווען מען שלאַפט נישט אין די נעכט. און אַזעלכע נעכט זענען פֿאַראַן, אי ווי זיי טרעפֿן! פֿאַרשידענע געדאַנקען קומען, און נישט ווייניק וועגן מענטשן און קלאַסן, וועגן רוסלאַנד, דעם אומגליקלעכן לאַנד און איר גרויסער באַפעלקערונג, וואָס ליידט און בלוטיקט... וועגן אייגן בלוט און פֿלייש, וועגן די אַרבעטנדיקע און אַרעמע, פֿון וואַנען מען שטאַמט... בלוט איז נישט קיין וואַסער...

דער אַרעסטירטער איז געוואָרן היימיש, פֿאַרגעסן אין זיין מורא. דרייסט אַפילו געוואָרן.

— איך פֿאַרשטיי נישט, — האָט ער געמורמלט. — ווי אַזוי האָט איר געקאַנט זיך שטעלן קעגן פֿאַלק? קעגן אייגענע?

ער האָט זיך גלייך געכאַפט און געבליבן זיצן אַ פֿאַרגליווערטער. — אַנטשולדיקט, — האָט ער געמורמלט. — איך האָב ניט געמיינט... דער פֿאַלקאָוויק האָט אים אַרויפגעלייגט אַ האַנט אויפֿן שמאַלן אַקסל, אַ האַנט אַ וואַרעמע, אַ ווייכע, אַ פֿאַטערלעכע.

— יונגער מענטש, אייער אָפּנהאַרציקייט געפעלט מיר. דאָס איז עס, וואָס איך שאַץ אזוי ביי אונדזערס אַ מענטש, ביי אַ פּאַלקס-מענטש. אַן הַנדלעך און אַן דריידלעך, וואָס איז אזוי כאַראַקטעריסטיש פאַר דער אינטעליגענץ, פאַר די פון די הויכע פענצטער. איר דאַרפט מיך נישט איבערבעטן. גענוג האָב איך עס אין מיין דינסט אַ גאַנצן טאַג, די שטענ-דיקע דינסט-פאַרטיקייט און צובאַמקעניש. עס בענקט זיך אַ מאָל מענטש-לעך צו זיין, אָפּנהאַרציק, רעדן מיט זיינס-גלייכן. איר האָט מיך זייער ריכטיק געפרעגט. און איך וויל טאַקע מיט איך רעדן וועגן דעם, עפענען זיך, ווי פאַר אַ טאַטן אַן אייגענעם.

ער איז צוגעגאַנגען האַסטיק צום שופּלאַד פון שרייב-טיש, געזוכט דאָרט און אַרויסגעצויגן אַ פּאַטאַגראַפֿיע.

— איר זעט דעם יונגמאַן אויפן בילד, — האָט ער אָנגעוויזן דעם אַרעסטירטן, — וועמען דערקענט איר דאָ?

דער אַרעסטירטער האָט זיך איינגעקוקט אין בילד. פאַר אים איז געשטאַנען אַ טיפּיש יונגער רעוואָלוציאַנער-אויסזעענדיקער סטודענט, אין אַ העמדל, מיט גרעסערע האָר, זייער אַ פאַרחלומטער. לעבן אים איז געזעסן אַ מיידל, אַ געשוירענע, מיט אַ בוך אין דער האַנט.

— ניין, איך דערקען קיינעם נישט, — האָט דער אַרעסטירטער געזאָגט. — איר וועט גלויבן, אַז דאָס בין איך? — האָט דער פּאַלקאָוויק גע-שמיכלט. — קוקט זיך גוט איין. דאָס איז פון די סטודענטן-יאָרן אין פעטערבורג פאַר מיין ערשטן אַרעסט.

— אַרעסט? — האָט דער אַרעסטירטער איבערגעפרעגט.

— יאָ, אַרעסט, מיין פריינד, און נישט פאַר קיין גנבה, ווי איר קאָנט דאָס פאַרשטיין, נאָר פאַר רעוואָלוציאַנערער אַרבעט. אַ זון פון אַרעמע עלטערן, האָב איך, פונקט ווי איר, געוואָלט קעמפן פאַר מיין קלאַס, קעגן די אויבערשטע פון שטויסל. זיי האָבן מיך אַריינגעצויגן, די אינטעליגענטן, ווי אַלע אַנדערע. איך האָב געגלויבט אין זייערע רייד, ווי אין הייליקע, אינגיכן האָב איך זיי דערקענט און אָפּגעטרייסלט זיך פון זיי.

— וואָס מיינט איר? — האָט דער אַרעסטירטער געפרעגט מיט שטוינונג. — הערט, פריינד, — האָט דער פּאַלקאָוויק גענומען אַ וואַרעמען טאַן. — ווען איר וואָלט געווען איינער פון זיי, פון די אינטעליגענטן, וואָס לאָזן זיך אַראָפּ צום פּאַלק, אום עס גליקלעך צו מאַכן, וואָלט איך מיט אייך נישט גערעדט אזוי אָפּנהאַרציק. איך וואָלט געטאָן מיין פליכט. ווייל איך קען זיי, איך ווייס, אַז די מענטשן אינטערעסירט נישט דער אַרבעטער, אַז זיי זענען אין גרונט גענומען פרעמד דעם אַרבעטער, אַז זיי קוקן אויף אים פון אויבן אַראָפּ, מיאוסן זיך פון אים. רייסט מיר נישט איבער, יונגערמאַן, — זיי קומען פון רייכע הייזער, זיי ווייסן נישט און פילן נישט דעם אַרבעטס-מענטש. זייער גאַנצע רעוואָלוציאַנערישקייט נעמט זיך פון פּאַנטאַזיע, פון ליידיקייעריי, פון דער מאַדע צו זיין ראַדיקאַל. איר זענט

אַן אַרבעטער, אונטערדריקט פון די באַזינדיקע און רייכע. אייער קאַמף איז ערנסט, פון בלוט אַרויס. איר וועט מיך פאַרשטיין. ווייל מיר קומען ביידע פון זעלבן קלאַס, פון דער אייגענער אַרעמקייט. און איך זאָג אייך, אַז קיינמאַל וועלן מיר, די פּאַלקסמענטשן, נישט קאַנען גיין צוזאַמען מיט דער אינטעליגענץ, מיט די פון די הויכע פענצטער. איך האָב עס דערזען. אויף מיין אייגענער הויט עס דערפילט. דאָס האָט מיך פון זיי דערווייטערט. דאָס האָט מיך קעגן זיי געשטעלט, קעגן זיי, אָבער נישט קעגן פּאַלקס.

דעם אַרעסטירטן האָט דער קנאַפּ אין האַלדו גענומען לויפן היין און צוריק, פּאַלקאָוויק קאַניצקי האָט אים נישט געלאָזט קומען צום וואַרט. — קוקט זיך צו צום גאַנצן קאַמף אין רוסלאַנד און איר וועט זען, אַז דאָס איז נישט אַ קאַמף פון קלאַסן, פון אַרעמע קעגן רייכע, ווי עס וואָלט געווען נאַטירלעך, נאָר אַ קאַמף צווישן דער אינטעליגענץ אַליין, אַ רייסעניש צווישן די אויבערשטע קלאַסן וועגן מאַכט. ווער זענען געווען די ערשטע אַקטיאַבריסטן? אַריסטאָקראַטן, פירשטן און גראַפן, וואָס האָבן געוואַלט אַליין זיך צוכאַפּן צו דער הערשאַפט. דאָס פּאַלק האָבן זיי נאָר אויסגענוצט צו פאַרגיסן דאָס בלוט פאַר זייערע אַמביציעס. ווער זענען געווען די אַלע שפּעטערדיקע רעוואָלוציאַנערן? אַלץ פון די זעלבע הויכע פענצטער, פאַר וועלכע דאָס פּאַלק האָט געלייגט די קעפּ. קוקט זיך איצט צו צום קאַמף. ווער פירט אים אָן? ווידער די זעלבע, וואָס שלעפט אַריין די אַרבעטער. ווייל דער אינטעליגענט האָט אַלעמאַל ליב צו שאַרן פּייער מיט פרעמדע הענט.

דער פּאַלקאָוויק האָט אויפגעקנעפּלט זיין בלויען ראַק אויף אַלע קנעפּלעך, וואָס האָט אים צוגעגעבן היימישקייט, ציווילקייט, און ער האָט אַריינגעקוקט טיף דעם אַרעסטירטן אין די אויגן אַזוי שטאַרק, אַז יענער האָט אַראַפּגעלאָזט די אויגן.

— זאָגט מיר, מיין יונגער פריינד, — האָט ער אים געזאָגט, — קאַנט איר מיר ענטפּערן קורץ און שאַרף: פאַרוואָס קעמפט איר?
— פאַר וואָס איך קעמף? — האָט דער אַרעסטירטער איבערגע-
פרעגט. — נו, איר ווייסט אַליין, פאַר דעם אַרבעטער־קלאַס, פאַר דער פרייהייט.

— איר וועט מיר דערלויבן אַפטיילן די צוויי זאַכן. — האָט דער פּאַלקאָוויק אים איבערגעריסן. — רעדן מיר פריער וועגן דעם, וואָס אייך, אַן אַרבעטער, און אייער קלאַס אינטערעסירט צום ערשטן. — דאָס איז: קאַמף פאַרן אַרבעטער־קלאַס. די פרייהייט וועלן מיר דערווייל לאָזן.
— אַן פרייהייט קאָן קיין קאַמף פאַרן אַרבעטער־קלאַס נישט זיין.
— אַט דאָ רעדט איר נאַאיוו, — האָט דער פּאַלקאָוויק געשמייכלט מיט באַדויערן. — דאָ רעדט שוין נישט אין אייך דער אַרבעטער, די שטים פון קלאַס, פון בלוט, נאָר די אינטעליגענטע פּראָזע, די אַגיטאַציע.
— איך פאַרשטיי אייך נישט, — האָט דער אַרעסטירטער געזאָגט.

— לאזט מיר איך דערקלערן, — האָט אים דער פּאַלקאָוויק אָנגענומען פאַר דער קני. — פרייהייט, מיין פריינט, איז זייער אַ שיין קלינגענדיק וואָרט, וואָס די אינטעליגענטן נעמען דערמיט אויס ביי די מאַסן, אָבער זייער אַ טונקעלער באַגריף. איר זענט אַמאָל געווען אין אויסלאַנד? ניין, איך בין יאָ געווען, אַ סך אַרומגערייזט, און לאַמיר איך זאָגן, אַז אַט זי קאָנסטיטוציאָנעלע פרייהייט, וועגן וועלכער איר שרייט דאָ אַלע, אַז די אַלע געהיימע, דירעקטע און גלייכע וואָלן, ווי די אַרבעטנדיקע האָבן אין די קאָנסטיטוציאָנעלע לענדער, האָט זיי ווייניק גליקלעך געמאַכט. זיי האָבן די פרייהייט צו שטאַרבן פון הונגער, פונקט ווי די דעפוטאַטן זייערע, וואָס זענען אויף געהאַלט ביים שטאַט, האָבן די פרייהייט צו האַלטן רעוואַלוציאָנערע רעדעס אין די פאַרלאַמענטן קעגן די אונטערדריקער. די פרייהייט איז בלויז אַן עסק פאַר די אינטעליגענטן, וואָס לאָזן זיך וויילן פון די אַרבעטנדיקע מאַסן...

— ביי אַ סאַציאַלער אַרדענונג וועלן מיר זיין די באַלעבאַטיים, — האָט דער אַרעסטירטער איבערגעריסן.

דער פּאַלקאָוויק האָט אים אָנגעקוקט מיט דעם סאַמע מיטליידנדיקסטן שמייעלע, ווי מען קוקט אויף אַ ליבן גאָר אומזיניקן מענטש.
— לעכערלעך, — האָט ער אַוועקגעמאַכט, — דער אַרבעטער וועט שטענדיק בלייבן דער שעפּער, דער בויער, און דער אינטעליגענט וועט מיט אים פירן. עס גייט דאָך נישט אין דעם, צי איר פּערזענלעך וועט זיך אַרויסרייסן און אויך ווערן אַן אינטעליגענט; עס גייט אין אַרבעטער־קלאַס.
— אָבער ביים סאַציאַליזם וועלן קיין קלאַסן נישט זיין!

— פּאַנטאַזיעס, יונגער מאַן! — שטענדיק וועלן בלייבן די צוויי קלאַסן, פיינטלעכע קלאַסן. אַרבעטער און אינטעליגענטן־ליידיקגייער. די אַרבעטנדיקע זענען נישט מער ווי זעלנער אין דעם קאַמף, וואָס עס פירן די אינטעליגענטן צווישן זיך. אַזוי איז געווען אין דער פּראַנצויזישער רעוואַלוציע. די אינטעליגענטן ראַבעספיער און דאַנטאָן האָבן זיך גע־ריסן ביי די קעפּ פאַר מאַכט און די אַרבעטער האָבן פאַרגאַסן זייער בלוט. דאָס אייגענע האָבן מיר איצט אין רוסלאַנד. די אויפגאַבע פון די אַרבע־טער, פון די אינטעליגענטערע פון זיי, איז אַוועקצוגיין פון פּרעמדע קאַמפּן און פאַראייניקן זיך פאַר דעם אייגענעם קאַמף, אויסשליסלעך פאַר די אייגענע אינטערעסן. דאָס האָט מיך, אַ מענטש פון אַן אַרעם הויז, אָפּגעריסן פון די אינטעליגענטן, געשטעלט מיך קעגן זיי. דאָס דאַרפן טאָן אַלע באַוואוסטזיניקע אַרבעטער, און איך פאַרזיכער אייך, אַז איר וועט אַלץ דער־גרייכן. קיינער וועט זיך נישט שטעלן קעגן אייער גערעכטן קאַמף.

דער אַרעסטירטער איז געזעסן אַ פאַרפלאַמטער. ער האָט אַ סך גע־האַט צו זאָגן וועגן דעם. אָבער פּאַלקאָוויק קאַניצקי האָט אים נישט גע־לאָזט קומען צום וואָרט. ער איז אַריבער פון אַ פּאַליטישער דיסקוסיע צו אַ ריין פּערזענלעכער סטרונע.

— הערט, יונגעראַן, — האָט ער גערעדט צו אים שטיל, גלעטנדיק, ווי מיט ליפּן פון סאַמעט, — איך קען אייער לעבן, איך קאָן עס אייך זאָגן, ווי פון אַ בוך אַרויס, ווייל אויך איך האָב אַזאַ לעבן דורכגעמאַכט. די אינטעליגענטן האָבן אייך אַריינגעצויגן, פון גלייכהייט און ברידערלעכ־קייט גערעדט. אָבער ווי אַזוי האָט אַט די ברידערלעכקייט אין אייערע רייען אַליין אויסגעזען? זיי, די פירער, זענען געזעסן אין אויסלאַנד און אַנגענומען רעזאָלוציעס. און אייך, דעם אַרבעטער, האָט מען אַריינגע־שטופּט אין אַ געהיימער דרוקעריי, וואו איר האָט חדשים־לאַנג געמוזט אַפּוּצן אַן לופט, אַן זען זיך מיט אַ מענטשן, אַפּגעריסן פון אייגענע, פון אַרבעטער, פון טאַטע־מאַמע, פון דער גאַנצער וועלט, אין אַ לעבן פון שטענדיקער שרעק און אומרויאיקייט. ערגער ווי אין דער שווערסטער טורמע, איזאָלירט, באַגראָבן.

— אויך אינטעליגענטן האָבן אַזוי געלעבט.

— איך ווייס, איר מיינט אייער פאַרטנערין, וואָס האָט געגאַלטן אַלס אייער ווייב. אָבער לאַמיר נישט רעדן דערפון. איך וויל אייך נישט וויי טאָן...

דער אַרעסטירטער איז אויפגעשפרונגען.

— וואָס מיינט איר? — האָט ער געפרעגט. — וואָס?

— גאַרנישט, — האָט דער פּאַלקאָוניק געזאָגט מיט אַ געהימען

שמיכל, — גלייכער נישט צו רעדן דערפון.

דער אַרעסטירטער איז פון דער הויט געשפרונגען. דער פּאַלקאָוניק האָט נישט אויפגעהערט צו שמיכלען אין די וואַנצן אַריין געהיימניספול און מיטליידנדיק.

— מנע, — האָט ער גענומען פויקן מיט די פינגער אין שרייבטיש, — ווי אומגעהויער נאַאיוו און גלויביק אונדזערס אַ מענטש בלייבט שטענ־דיק, ווי גלאַטיק די אינטעליגענטן נעמען זיי אויף דער בעץ... זיי האָבן אייך געדרישט וועגן מאַראַל, וועגן בלוז חרשע באַציאונגען, וואָס דאַרפן האָבן אַן אַרט צווישן חברים, אומאַפהענגיק פון געשלעכט... בלוז אידייען, כע, כע, נישט אמת?

דער אַרעסטירטער האָט זיך געקאַרטשעט ווי אַ שלאַנג.

— מיר זענען מאַן און ווייב.

— איר רעדט נאַרישקייטן, — האָט דער פּאַלקאָוניק געזאָגט, — איר וועט דאָך נישט האַלטן מיך פאַר אַזאַ שוטה... איך קען מיך אויף זיי פאַרטייאישע מאַן־אויב־אויב אויף קאַנספּיראַטיווע וואוינונגען. איר זענט געווען מאַן און ווייב פאַרן הויז־וועכטער. אין שטוב האָט זי זיך געהאַלטן ווייט פון אייך, נישט צוגעלאָזט צו זיך, געווייכט פון אייך, ווי שטענדיק אַזאַ אינטעליגענטין ווייכט פון אַ נידעריקן פון זיך, פון אַן אַרבעטער. מיט די אינטעליגענטן פון איר קלאַס האָט זי נישט גערעדט פון מאַראַל,

פון חברישע באַציאונגען. דאָרט זענען געווען אַנדערע באַציאונגען, גאָר אַנדערע...

דער אַרעסטירטער איז אַרויס פון די כלים.
— אַ ליגן! — האָט ער געשריגן, פאַרגעסנדיק זיך אין זיין פחדנות.
דער פּאַלקאָוויק האָט זיך פאַנאָדערגעלאַכט, געלאַכט הויך מיטן פולן מויל.

— ציט מיך נישט ביי דער צונג, — האָט ער געזאָגט געהיימניספול, — זיי באַהאַנדלען אייך פיל, פיל ערגער, ווי איר זיי. איר זענט זייערע שקלאַפן. בלינדע פאַרערער, גרייט אויסצושטיין אַלע פיין און נישט אַרויסכאַפן זיך מיט קיין וואָרט. זיי טרייסלען זיך אָפּ פון אייך, גיבן אייך אויס, ווייל זיי האָבן מורא פאַר פיין, פאַרטראַגן נישט קיין קלעפּ אויף זייערע אויסגע־צערטלטע קערפערס... איך ווייס, וויפּל אַזאַ יונגערמאַן ווי איר, האָט זיך אַנגעליטן, שטענדיק צו זיין אין איין שטוב מיט אַ מיידל, וואָס מען האָט ליב, וואָס מען גייט אויס נאָך אירע טריט. לעבן ווי אַ מאַן און ווייב, נאָר האַלטן זיך פון דערווייטנס, אויסשטייענדיק פאַראַכטנדיקע בליקן... זען פון יענעם צד עקל, באַהאַלטן אונטער אַ מאַסקע פון מאַראַל... און אין דער זעלבער צייט פירט דיין הייליק „ווייב“ זינדיקע ליבעס מיט די פירער... זיי האָבן געלאַכט פון אייך... חוזק געמאַכט...

— איר האָט נישט קיין רעכט! — האָט דער אַרעסטירטער געשריגן.
— מעגלעך, אָבער איך האָב ליבע־בריוועלעך, וואָס מען האָט ביי דער רעוויזיע אין אייער „ווייבס“ פאַפירן געפונען, זייער אינטערעסאַנטע, זייער...

ער איז צוגעגאַנגען צום שופּלאַד, געפורקעט זיך, אַרויסגעצויגן אַ פאַ־פירל און עס צוריק אַוועקגעלייגט.

— ליידער קאָן איך אייך מיט געוויסע אינטערעסאַנטע זאַכן, אַזוי וועגן דער דאַמע ווי אויך וועגן פיל פון אייערע געטער, נישט באַקענען נאָך. צו פרי. אפשר אַן אַנדערש מאַל, ביי אַ געלעגנהייט. דאָן וועט מיר זיין לייכטער אייך איבערצוצייגן... איבעריקנס, איז אונדזער געשפרעך געווען היינט בלויז אַ פּערזענלעכער, נישט קיין אַמטלעכער. איך וויל אייך בלויז צום סוף זאָגן, אַז איר זאָלט וועגן מיינע רייד זיך פאַרטראַכטן.

דער אַרעסטירטער איז געזעסן מיט אַ געזונקענעם קאַפּ. קאַניצקי האָט גערעדט ווי אַ געטרייער פּאַטער, וואָס שטראַפּט זיין קינד.

— געדענקט, אַז ווען עמעצער האָט אַן אַפּענע טיר, מוז ער נישט דורכאויס דורכברעכן מיטן קאַפּ אַ לאַך אין דער וואַנט, — האָט ער שטיל גערעדט. — טיילט אָפּ אייער קאַמף פאַר ברויט פון לייגן דעם קאַפּ פאַר פּוסטע אינטעליגענטישע אינטערעסן און מיר וועלן פאַרשפּאַרן פירן מלחמה איינער מיטן אַנדערן.

— אָבער איר שלאַגט דאָך אונדז, איר שיסט אויף אונדזערע דעמאַנ־טראַציעס!

— דאָס איז דערפאַר, ווייל איר לאָזט זיך פאַרפירן פון די אינטעלי-
גענטן — האָט פאַלקאָוויק קאַניצקי געענטפערט.
דער אַרעסטירטער האָט נאָך געוואָלט רעדן, נאָר דער פאַלקאָוויק
האַט אים אָפּגעשטעלט.

— ס'איז מיר געווען זייער אנגענעם, — האָט ער געזאָגט, — איך
האַף, אַז מיר וועלן זיך נאָך זען. אַ גוטע רואיקע נאַכט...
די זשאַנדאַרמען האָבן דעם אַרעסטירטן אָפּגעפירט אין זייער אַ ריינער
און באַקוועמער צעלע. אויך האָבן זיי אים געבראַכט עסן פון אַ רעסטאָראַן,
זייער געשמאַק עסן. נאָר דער אַרעסטירטער האָט זיך דערצו נישט צו-
גערייט. ער האָט נישט געקאָנט עסן, נישט געקאָנט צומאַכן קיין אויג אַ
גאַנצע נאַכט.

דעם פאַלקאָוויקס רייד, די פּאָליטישע נאָך מער ווי די פּערזענלעכע,
האַבן אים געפרעסן, ווי ווערעם אַרומגעקראַכן אין מוח.
— שוין־זשע האָבן די חברים אויסגעגעבן? — האָט ער נישט אויפ-
געהערט טראַכטן. — אַ נישט פון וואַנען האָט ער דאָס אַלץ געקאָנט אַזוי
וויסן? אַזוי, אַלץ ריכטיק, וויסן?...
ער האָט איינגעגראָבן דעם קאַפּ אין דעם שטרויענעם טורמע־קישלע
און געוויינט, געשלוכצט אין דער נאַכט.

קאַפיטל צוויי און צוואַנציק

לאָדזש האָט אויפגעלעבט :

די מלחמה אויפן ווייטן מזרח האָט זיך פאַרענדיקט. דאָס גרויסע רוס-
לאַנד האָט זיך צוריק ברייט געעפנט פאַר סוחרים, קאָמיסיאָנערן און וואַ-
יאַזשאַרן. באַשטעלונגען זענען אָנגעקומען אַ סך און די פאַבריקן האָבן
געיאָגט, צו צוויי שיכטן געאַרבעט.

קיין שטרייקן זענען מער נישט געווען. די באַפרייטע זעלנער פון
פּראַנט זענען איצט פיל געווען אין שטעט און דערפער איבער דער גאַנצער
רוסישער אימפעריע. אַנשטאַט שלאָגן די געצנדינערישע יאַפּאַנער, האָבן
זיי געשלאָגן די רעוואָלוציאָנערן, די שונאים פון צאַר. די מאַכט איז
צוגענומען געוואָרן ביי דער פּאָליציי און איבערגעגעבן געוואָרן צו מילי-
טערישע קאָמענדאַנטן, ווי אויפן פּראַנט. אין די רוסישע שטעט האָט די
פּאָליציי צונויפגענומען אַלע אונטערוועלט־מענטשן, שיכורים, בראַדיאַגעס,
פאַרברעכער פון די טורמעס, און פאַר זיי טיי־הייזער געמאַכט, רוסישע
„טשיינעס“, וואו עס האָבן געהאַנגען די אויסגעצאַקעטע פאַרטרעטן פון
קייסער און פון דער קייסערינע, און פריסטאָוועס, גלחים און אַגענטן האָבן
פאַר שיכורים און פּראַסטיטוטקעס גערופן אין גאַטס נאָמען צו שלאָגן
יידן, רעוואָלוציאָנערן און שטרייקערס. לאַנג־בערדיקע און לאַנג־פאַלעדיקע

פאפן מיט צלמים אין די הענט, נאָנעס אין שוואַרצן מיט ברענענדיקע וואַק-סענע ליכט, גראַבע רעסטאָראַטאָרס, מאַרק־זיצערקעס, איבערגעטאָנענע פּאַליציאַנטן, שיכורים, גאַסן־פרויען, קאַליקעס, משוגעים, לומפן, האָבן מאַר־שירט איבער די גאַסן פון די שטעט, געזונגען צערקווע־לידער, געריסן זיך די העלדזער ביי הימגען און געשלאָגן, גערויבט און געמיתט אין די יידישע גאַסן.

אין דער ליטע, אין ווייס־רוסלאַנד, זענען סאָלאַטן מיט געווער אין די הענט באַפּאַלן די יידישע קוואַרטאַלן און געהאַלפן די רויבער אין זייערע פּאַגראַמען: צעטריבן און געשלאָגן די יידישע זעלבסטשוין. אין די פּוילישע שטעט האָט מען פון רוסלאַנד בערדיקע קאַצאַפּעס געבראַכט אויף באַן־אַרבעט און אויפּגעהעצט זיי קעגן די יידן, די שונאים פון דער צערקווע און פון צאַר דעם פּאַטערל. די טורמעס זענען געווען פול מיט אַרעסטירטע אַרבעטער, שטרייקערס, רעוואָלוציאַנערן. ווען די טורמעס זענען געוואָרן איבערגעפּאַקט, האָט מען די אַרעסטירטע אין די קאַזאַרמעס איינגעזעצט, אַפילו אין די גאַרניזאַן־צערקוועס, אין די זעלנערישע גאַט־היזער. די מיליטערישע קריגס־געריכטן האָבן געאַרבעט שנעל, אייליק, אין די נעכט האָט מען תּליות געבויט אין די טורמע־הויפּן. מיט יעדער פּאַ־סאַזיר־צוג זענען מיטגעגאַנגען פּאַרקראַטעטע וואַגאַנעס, געפּאַקטע מיט פּאַרשיקטע צום ווייטן סיביר.

אין יידישע שטעט און שטעטלעך האָבן יידן תּעניתים געפּאַסט צוליב די פּאַגראַמען, ויחל אין וואַכעדיקע טעג געלייענט, געלט פאַר געבליבענע יתומים און אלמנות געזאַמלט. אנשטאַט די פּריערדיקע אחדות־לייט, האָבן מגידים און רבנים צוריק פּאַרנומען די באַלעמערס. זיי האָבן צו גאַטס וועגן גערופּן, צו דאַווען, טאַן מצוות און צו הכנעה און אונטערטענייקייט צו דעם מלכות און צו די געזעצן. טאַטעס האָבן קינדער געהאַלטן צוריק אין צוים. פון צייט צו צייט האָבן די אחדות־לייט נאָך געלאָזט זיך הערן, פּראַקלאַמאַציעס אויף די ווענט אויסגעהאַנגען, מיט אַ רויטער פּאַן פּלוצלונג אַרויס. אָבער זעלטן, אַז מען איז מיט זיי נאָכגעגאַנגען. פיל פון די רע־וואָלוציאַנערע יונגעלייט פון באַלעבאַטישע שטובן האָבן אַוועקגעוואָרפן די קינדערשע פּאַנטאַזיעס אין וועלכע זיי האָבן זיך אַריינגעלאָזט אין די הייסע יאָרן. זיי זענען צוריק אַוועק אין די אַוניווערסיטעטן, צו קאַריערעס זיך געגרייט. אַנדערע האָבן גוטע שידוכים געטאַן, געשעפּטן פּאַרלייגט, פּאַב־ריקלעך, ווערקשטאַטן. מיידלעך האָבן חתנים געזוכט, אָדער גאָר אין פּרייע ליבעס זיך אַריינגעלאָזט מיט געוועזענע רעוואָלוציאַנערן, געהיליעט אין געטרונקען. אַ סך זענען קיין אויסלאַנד געלאָפּן, קיין אַמעריקע, אַרגענ־טינע. די רעוואָלוציאַנערע פירער זענען אין דער שווייץ אַוועק, הייסע טעאַרעטישע דיסקוסיעס געפירט אין די סטודענטישע צימערלעך. אַנדערע זענען אין די טורמעס פּאַרליבן, אויף סיביר.

לאַדזש האָט צוריק געאַרבעט, געיאָגט אויף דער גאַנצער פּאַרע. רוס־

לאנד האָט געפֿאָדערט, געקויפט, אָנגעקויפט פֿאַר דער גאַנצער צייט פֿון די אומרויאַקע צייטן. די לאַדזשער פֿאַבריקאַנטן האָבן אָפט בעלער פֿאַר דער מיליטערישער מאַכט אין שטאָט איינגעאַרדנט, געלט ביי די אָפּיצירן פֿאַרשפּילט, אויך אַ גרעסערן וועכנטלעכן געהאַלט דעם גענעראַל קוניצין, דעם באַלעבאַס פֿון דער שטאָט, אַריינגעטראָגן. אויך אַ קאַרעטע האָבן זיי אים געקויפט, אַ טייערע קאַרעטע מיט פּערד אַ מתנה, ער זאָל די שטאָט האַלטן שטרענג, נישט דערלאָזן צו קיין שטרייקן און אומרוען. די אַרבע-טער האָבן מורא געהאַט אַ וואָרט אויסצורעדן. קיין פּיפּס האָט מען נישט געטאָן. לאַדזש האָט צוריק געהוילעט אין די שאַנטאַנען. געשפּילט אין קאַרטן, געטרונקען און געלעבט אַ טאָג.

גאַר אין די פּעדערן איז געווען מאַקס אַשכּנזי. עס איז אים זייער גוט געגאַנגען. ער האָט זיינס דורכגעפירט.

יאַקוב, זיין ברודער, האָט טאַקע געקעמפט פֿאַר דינהלען, זיין שווע-גערין, געגעבן איר געלט, אַדוואַקאַטן אַרויסגעשטעלט, געלייגט זיך אין דער לענג און אין דער ברייט, אַבי נישט צו לאָזן זי אָפּטן פֿון מאַן, אָבער עס האָט אים נישט געהאַלפּן. אין עקשנות איז ער, מאַקס, אַלעמאַל געווען שטאַרקער. ווען ער האָט זיך אויף עפּעס פֿאַרלייגט, האָט ער גע-מוזט דורכצעצן זיינס, מיטן קאַפּ אין וואַנט האָט ער זיינס דורכגעשלאָגן. יאַקוב האָט, ווי אַלעמאַל, גיך אין עפּעס זיך אָנגעכאַפט, אויפגעקאַכט גע-וואָרן, אַריינגעוואָרפּן זיך מיט ברען, אָבער ווי גיך ער האָט זיך אָנגעצונדן, אַזוי גיך האָט ער זיך אָפּגעקילט, אָנגעוואוירן דעם חשק צו מלחמה. ער האָט מער הנאה געהאַט פֿון אייגענעם פֿאַרגעניגן, וואוילטאַג, איידער פֿון מלחמה. אַנדערש איז עס געווען מיט מאַקסן, דאָס בעסטע פֿון אַלע פֿאַרגעניגנס איז געווען די הנאה פֿון אויספירן עפּעס, דערגיין צו דעם, וואָס ער וויל. נאָכ-מער — אויסצופירן ביי אַן אַנדערן, נקמה צו נעמען, באַזיגן, ווי די מאַל, וואָס האָט צייט און מיט קליינע ביסן צעפרעסט זי די שטאַרקסטע זאַך, אַזוי האָט ער געפרעסן, געגראָבן, נישט אָפּגעשטאַנען, נישט אָפּגעלאָזט, כּסדר אָנגעגריפּן, די יאַרן דערגאַנגען, ביז דער קעגנער איז מיד געוואָרן און נאָכגעגעבן.

ער האָט צום הונדערטסטן מאַל געשיקט שמשים רופן צו דינ־תורהס, מענטשן אונטערגעשיקט, אַדוואַקאַטן אַרויסגעשטעלט, דעם הויז-פֿאַרוואַל-טער שלמהלע קנאַסטער אָנגעזעצט, אַלערליי שטיקלעך אים געהייסן אָפּטאָן, ביז דינהלען איז מיאוס געוואָרן, דאָס לעבן איז איר נישט איינגעגאַנגען, און זי האָט געוואַלט פּטור ווערן. אויך די עלטערן האָבן אַראָפּגעלאָזט די פּליגל. זיי זענען נישט געווען קיין בעלי-מלחמה, די אַלטערס, קיינער האָט עס אויף זיי נישט געקאַנט זאָגן. אויך איז מיאוס געוואָרן ביי יאַקובן געלט צו נעמען, און חובות זענען געווען פֿון אַלע זייטן. דער זון אינגאַנץ אין אויסלאַנד האָט געשריבן כּסדר בריוולעך נאָך געלט. קיין זאַך איז אים נישט אָנגעגאַנגען אין שטוב. זאָל זיך טאָן וואָס עס וויל, אַבי די טשעקן זאָלן

אים אַנקומען וואָס אָפטער, אַנישט, האָט ער געסטראָשעט מיט נעמען זיך דאָס לעבן. און דינהלע איז מיד געוואָרן, נישט געקאָנט מער אויסטראָגן אויף אירע ווייבערישע אַקסלען די גאַנצע משא און איז איינגעגאַנגען אויף אַ גט.

מיט אַ שווער געמיט האָט מאַקס אַשכנזי געמוזט אויסצאָלן זיין ווייב גאַנצע הונדערט טויזנט רובל אין מזומנים. דאָס איז געווען פיל, פיל מאָל מער, וויפל זי האָט אים אַריינגעטראָגן אין נדן אַריין. הונדערט טויזנט רובל איז אַ סומע, מען קאָן אַ שיינ פּעקל אַקציעס צוקויפן פאַר דעם געלט. אָבער ער האָט עס געמוזט מקריב זיין צוליב דעם גרויסן פּלאַן זיינעם. זי אַליין, די אלמנה מרגליות פון כאַרקאָוו, האָט אים געהייסן די סומע איינצאָלן. דערפאַר האָט ער אַרויסגעקריגן אַ גט, אַ יידישן, ווי אַ ציווילן, אויך אַן אונטערשריפט פון זיין ווייב, אַז זי האָט מער נישט קיין פּרעטענז־זיעס צו איר געוועזענעם מאָן, שמחה מאיר (וועל מאַקס) אַשכנזי. מיט אַראַפּגעלאָזטע קעפּ זענען זיי ביידע, מאָן און ווייב, געשטאַנען אין דער רבנישער שטוב, וואו מען האָט זיי פיל מאָל איבערגעפרעגט וועגן ווילן פון שיידן זיך און פיל מאָל געהייסן זיי איבערחזרן די זעלבע „יאָ'ס“.

— גאָט מיינער, ווען וועט שוין אַן ענדע נעמען, — האָט דינהלע גע-
זאָגט צו דער מוטער, — איך קאָן שוין מער נישט.

— אַ גט איז נישט קיין קלייניקייט, — האָט דער רב זי געמוסרט, —
אזוי הייסט די הייליקע תורה.

זי איז אַרויס פון שטוב, קיין איין איינציקן בליק נישט טוענדיק אויף דעם מענטש, מיט וועלכן זי האָט אָפּגעלעבט אַ לעבן, זי איז געפאַלן דער מוטער אויפן האַלדז אין דער פאַרמאַכטער דראַזשקע און אַריינגעפאַלן אין ספּאַזמעס.

— פאַרוואָס קומט מיר אַזאָ לעבן? — האָט זי געשלוכצט. — אַזאָ אומ-
גליקלעך לעבן? פאַר וועלכע זינד, מאַמע?
פּריווע האָט זי געטרייסט.

— טאַכטער, וועסט נאָך חתונה האָבן, פירן אַ גליקלעך לעבן. מיט אַזאָ
פאַרמעגן, קיין ביזן אויג. און ביסט נאָך שיינ ווי אַ בילד. בליסט, מיין
טאַכטער, ווי אַ רויז...

— רעד נישט, — האָט דינהלע די מוטער געבעטן, — לאָז מיך!...
מאַקס אַשכנזי האָט יאָ אויף זיין געגט ווייב געקוקט. מיט איר בלאַס
פנים, אומעטיקע בלויע אויגן, אין די טונקעלע קליידער, אַ שטאַלצע, אַ
פּרעמדע, אַ שלאַנקע, האָט זי זייער שיינ אויסגעזען, רייצנד און אומצוטריט-
לעך. פאַר זיינע אויגן איז געשטאַנען די אלמנה מרגליות, די גרויסע, ברייט-
פלייציקע, שטיינערנע, עלטערע פרוי מיט אירע מאַנסבילשע באַוועגונגען און
מיט איר באַס־שטים, וואָס אַ קעלט יאָגט פון איר. אים האָט אַ ריס גע-
טאָן ביים האַרץ, ווען דינהלע איז אַרויס פון שטוב, דאָס לעצטע מאָל
פאַרשוואונדן פון זיינע אויגן. אַ פּוסטקייט איז געבליבן, ווי מען לאָזט

ארויס א טייערע זאך פון די הענט אין א טיפן אפגרונט אריין און די הענט בלייבן מיט אמאל איבעריק. אבער, ווי שטענדיק, האט ער זיך געשטארקט. ער האט געזען די מיליאנען, וואס די כאראקטער אלמנה טראגט אים אריין, די שווערע געלטער אירע, וואס מען קאן פאר זיי א וועלט מיט אקציעס קויפן, און ער האט זיך פארגעסן אן זיין פוסטיקייט.

מיט א פארריסענעם קאפ, אויף די שפיץ-פינגער, ווי תמיד, ווען ער וויל זיך צוגעבן קוראזש, איז ער ארויס פון דער רבנישער שטוב און אריין געווארפן זיך אין דער קארעטע וואס האט אויף אים געווארט. נאך אין זעלבן טאג איז ער מיטן שנעל-צוג אוועקגעפארן קיין כאראקטער צו דער אלמנה מרגליות מיטן גט אין דער האנט.

* * *

לאדזש האט געוואוסט, וואס זי האט נביאות געזאגט וועגן דער ליבע צווישן פאבריקאנט פלידערבוימס טאכטער יאנקא און יאקוב אשכנזי. מען האט געזאגט, אז ס'וועט האלטן פון אסתר-תענית ביז פורים, און אזוי איז עס טאקע געווען. ווי גיך די משוגענע פאבריקאנטישע טאכטער האט זיך צו דעם שיינעם מאן צוגעכאפט, אזוי גיך האט זי אים אוועקגע- ווארפן. ער איז פארבליבן טאקע וואוינען ווייטער אין פאלאץ, אין דער ווייטער פריינט, אפילו אויף „דר“, אבער ארומגעפארן מיט אים מער מיט דער קארעטע איבער די לאדזשער גאסן איז זי נישט. זי איז געווען פאר- קאכט אין נייעם טענאר, דעם איטאליענער, וואס האט א צייט געזונגען אין דער ווארשעווער אפערע. זי האט פלוצלונג גרויס חשק געקריגן צו אנטוויקלען די שטימ, וואס זי האט אמאל געהאט, און זי האט איינגעלאדן דעם טענאר צו זיך אין פאלאץ אויף אונטערריכט. ווי פריער מיט יאקוב אשכנזי, איז זי איצט ארומגעפארן איבער די לאדזשער גאסן מיט דעם ברויך- הויטיקן איטאליענער און געטוליעט זיך צו אים פראנק און פריי פאר אלעמען, ווי נאר די משוגענע האט געקאנט.

יאקוב אשכנזי איז ארומגעפארן גאלאפ צוזאמען מיט זיין ברודערס טאכטער גערטרוד.

זי האט מער קיין סוד נישט געמאכט פון איר ליבע צום פעטער, די פריילעכע גערטרוד. נאך טאטע-מאמעס גט איז זי געווארן זעלבסטשטענדיק און די מוטער אפילו נישט געפרעגט קיין דעה. זי איז געזעסן לעבן פעטער א פריילעכע און גליקלעכע, שאקלענדיק מיט אלע לעקעלעך, קרייזעלעך און רינגעלעך פון איר שיינעם קופעהאריקן קאפ. זי האט גענומען ביים פעטער די לייצן אין די הענט, ווי ווען זי איז א קינד געווען, געלאכט מיטן גלעקליקן געלעכטער און געקוקט דעם פעטער אין די שווארצע הייסע אויגן אריין מיט בלויע פייערלעך.

— אַנקל יאָקוב, — האָט זי געזאָגט, — גיב מיר אַ קוש, אַ בעסערן,

אַ שטאַרקערן.

דער זיידע אַלטער האָט גענומען זוכן פאַר זיין אייניקל שידוכים. ער, ווי פריווע, זיין ווייב, האָבן שוין געהאַט אויפן אויג זייער אַ וואוילן מאַן, אַן אַלמן, אַ סוחר, פאַר זייער טאַכטער. דינהלע האָט, אמת, פון קיין שידוכים נישט געוואָלט הערן, נישט געלאָזט פאַרן מויל ברענגען אַזעלכע ווערטער און געזאָגט, אַז זי וועט שוין אַזוי אָפּפּטרן אירע יאָרן. אָבער סיי איר פּאָטער, סיי די מוטער האָבן געגלויבט, אַז זי וועט זיך לאָזן איבעררעדן. זיי האָבן נאָך געוואָלט האָבן נחת פון איר, פאַר דעם שלעכטן לעבן, וואָס זיי האָבן איר געגעבן. די מניעה איז בלויז געווען אין דער טאַכטער, אין גערטרוד. פאַר איר חתונה האָט מען וועגן דער מוטער קיין שידוך נישט געקאָנט רעדן, און ר' חיים האָט געהאַלטן אין איין רעדן מיט שדכנים וועגן אַ לייטישן שידוך פאַרן אייניקל. פריווע האָט פון מאַן געלאָכט.

— מוסט מיינען, אַז דאָס זענען אַמאָליקע צייטן. ניין, חיים, דייע שידוכים טויגן נישט פאַר גערטרודן. איך וועל שוין פאַר איר עפעס אויס- זוכן אַ היינט-וועלטיקן בחור. מיט צען טויזנט רובל קאָן מען אַפילו אַ דאָקטאָר פאַר איר קריגן...

אָבער גערטרוד האָט נישט געוואָלט הערן, נישט פון זיידנס סוחרים און נישט פון דער באַבעס דאָקטוירים.

— כּווייל נישט, כּדאַרף נישט, — האָט זי געלאַכט און פאַרשטופּט זיך די אויערן מיט די קליינע פינגער.

— וואָס איז, דו האָסט שוין עמעצן? — האָט די באַבע פריווע געוואָלט וויסן. — אַ ליבע האָ, שיקסע?

— אַ ליבע, שוין איינמאָל אַ ליבע, — האָט דאָס מיידל געזאָגט אַ לאַ- כעדיקע און גענומען די באַבען דרייען אין אַ טאַנץ איבער דער שטוב.

אַן ענערגישע ווי דער פּאָטער, וואָס שטעלט זיך פאַר קיין זאַך נישט אָפּ פאַרלייגנדיק זיך אויף עפעס, אַ לעבנסלוסטיקע, אַ זוכערין פון עולם- הזה און פאַרגעניגן ווי די אַלטערס, האָט זי נישט באַגנוגט זיך בלויז מיט די משפּחה צערטלעכקייטן פון פעטער יאַקוב. ער איז פאַר איר נישט געווען בלויז אַ פעטער, נאָר אַ מאַן, אַ מאַן אַ שיינער, אַ קרעפטיקער, אַ פריילעכער, וואָס לעבן שפּראַצט פון זיינע שוואַרצע אויגן, פון דער ברוינער הויט, פון גאַנצן געזונטן קערפּער, וואָס ווייעט מיט כּוח און מענלעכקייט. נאָך קינדוויוו, אַ דרייצן-יעריק מיידל, זיצנדיק ביי אים אויף דער שויס, האָט זי אין אים נישט אַזוי ליב געהאַט דעם אָנקל, ווי דעם מאַן. וואָס עלטער זי איז געוואָרן, אַלץ מער האָט זי געקלעפט צום פעטער. זינט ער איז געוואָרן אַ גרוש, האָט זי גענומען מיט אים רעדן אָפענע רייד. זי האָט אים אויפּגעהערט רופן מיטן פאַמיליאַרישן אָנקל, נאָר גאָר ביים נאָמען. קובוש — האָט זי אים גערופן פאַרצויגן אַנשטאָט יאַקוב. זי האָט זיך געטוילעט צו אים, אויף דער שויס זיך אים געזעצט, מיט די פינגער אין זיינע האַר און באַרד געקרייזלט און געגעסן אים מיט די אויגן.

— קוש מיד. שטארקער, פעסטער, עס מיר אויף! — האָט זי געפליס־
טערט צו אים אין ליידנשאַפטלעכן פייער.

דער פעטער יאָקוב האָט מורא געהאַט פאַר דעם מיידל.
אויך ער האָט צו איר געפילט מער ווי אַנקלשע ליבשאַפט. ער האָט
אין איר געזען דינהלען, אינגאַנצן די מאַמע. דאָס איינציקע, וואָס האָט
זי אָפגעטיילט פון דער מאַמען, איז געווען איר מויל. נישט אַזוי שיין
און צאַרט זענען דעם מיידלס ליפן געווען ווי דער מוטערס. צו דיקלעך
זענען זיי געווען, שטאַרק רויט און אַביסעלע פאַרקאַשערט, דורך וועלכע
די ציין, ווייסע, שטאַרקע און פאַרצוקנדיקע, האָבן האַלב פאַרחלשט שטענ־
דיק אַרויסגעקוקט. די גאַנצע פאַטערישע ירושה, די ענערגיע און גיריקייט
האָבן דורך דעם שטאַרקן מויל אַרויסגעקוקט.

די פאַרקאַשערטע דיקלעכע ליפן האָבן אויסגעזען, ווי שטענדיק גרייטע
צום קושן, קושן שטאַרק, ליידנשאַפטלעך. מענער האָבן זיך גלייך אויף
די ליפן אָפגעשטעלט, די אויגן נישט אַראַפגעלאָזט פון זיי. דער פעטער
יאָקוב האָט מורא געקראַגן פאַר זיך, ווען דאָס מיידל האָט מיט רייפע
ווייבערישע קושן זיין מויל פון אונטער די וואַנצן געזוכט.

— גערטרוד, אַראַפ! — האָט ער זי געטריבן פון דער שויס. — גרויסע
מויד, מאַך זיך נישט נאַריש...

אַבער דאָס מיידל איז פון אים נישט אָפגעטראָטן.

— איך בין נישט מער קיין קליין מיידעלע, — האָט זי געזאָגט מיט
כעס, — איך ווייס אַז דו האַסט מיך ליב...

דער פעטער יאָקוב האָט געפרוּאווט לאַכן פון איר, מאַכן די זאך פאַר
א שפּאַס, אַבער דאָס מיידל האָט זיך אָנגעצונדן.

— לאַך נישט, רעד צו מיר, ווי צו אַ פרוי! — האָט זי געטופעט מיט
די פיס און געצאָרנט מיט אויפגעוואַכטער באַליידיקונג פון אַ ווייב.

דער פעטער יאָקוב האָט זיך דערשראַקן. אין אירע אויגן האָבן רייפע
ווייבערישע בלויע פייערן געברענט. ער האָט זיך אויף די זאָכן געקענט.
ער האָט שוין געזען, אַז קיין שפּאַסן וועלן דאָ נישט אָנגיין. פאַר אים איז
געשטאַנען אַ פרוי, אַ רייפע, אַ פאַרליבטע, אַ דעספּאַטישע און אַ שקלאַפּין
מיטאַמאַל. ער האָט געזען, אַז דער עסק ווערט ערנסט, און ער האָט מורא
געקראַגן. ער איז, אמת, געווען פריי, סיי פון ווייב, וואָס האָט אים אַ גט
געגעבן, סיי פון פלידערבוימס טאַכטער, וואָס האָט אים אויף דעם טענאַר
פאַרביטן. אַבער ער האָט מורא געהאַט פאַר דער קליינער גערטרוד. עס
איז אים נישט אָנגעשטאַנען פאַר דינהלען. וויפל עס האָט אים צום מיידל
נישט געצויגן, האָט ער גענומען דערווייטערן זיך פון איר, אַנטלויפן, אויס־
מיידן זי. אַבער די קליינע איז פון אים נישט אָפגעטראָטן.

אַ רייפע, אַ שטאַרקע, פול מיט לוסט און ענערגיע, האָט זי נישט
פרוּבירט, ווי איר מוטער אַמאַל, דערטרינקען זיך אין ביכלעך, לעבן מיט
פרעמדע לעבנס; האָט זי נישט דערטרונקען אירע גלוסטונגען, ווי די

הברטעס אירע, אין פלאטאנישע ליבעס צו אלערליי אפערע-זינגער און טעאטער אמאנטן. זי איז געווען פול מיט לעבן און באגערן. עס האט ארויסגעשריגן דאס יונגע לעבן אירס, דורך דעם בלויען גלאנץ פון די אויגן, דורך דעם הייסן קופער פון די האר, דורך די פארקאשערטע דיקלעכע שטארקע רויטע ליפן, דורך איר גאנצן בויגיקן און רייפן מיידלערישי קערפער. זי האט באגערט ליבע, א מאן. אירע באגערן זענען געווען שטארקע, גאנצע, אומגעצוימטע, און זי האט זיך אפילו נישט געשעמט מיט זיי, אפן האט זי וועגן זיי מיטן פעטער גערעדט.

— איך ליב דיך, קובוש, — האט זי אים געזאגט, — און דו מיך אויך. איך ווייס עס. זיי מיין מאן!
יאקוב אשכנזי האט זי געטריבן.

— נאריש מיידל, וואס דו ביסט, — האט ער איר געזאגט, — דו ווייסט נישט וואס דו רעדסט. רעד נישט דערפון. זאלן מענטשן נישט הערן. — וואס גייען מיך די מענטשן אן? — האט דאס מיידל געענטפערט שטארק.

— קינד, איך קאן דאך דיין טאטע זיין.
— מיר געפעלסטו, — האט דאס מיידל געזאגט.
— גערטרוד, דו ביסט יונג, אלע מיידלעך אין דייע זייען יארן האבן א שוואכקייט צו מיטלייאריקע. אבער דאס גייט פארביי. דארפסט חתונה האבן מיט דינס גלייכן!
— איך בין א פרוי און איך ווייס וואס איך וויל, — האט זי פעסט געזאגט.

אז יאקוב אשכנזי האט געזען, אז דאס מיידל לאזט זיך נישט מיט דער האנט אוועקמאכן, האט ער גענומען ארויסטראגן פאר איר אלץ פון אונטערן הארץ.

— גערטרוד, מיר קאנען עס נישט טאן צוליב דער מאמען, — האט ער געזאגט מיט הארץ. — דו ווייסט, אז מיר זענען זיך אמאל געפעלן געווארן. עס וועט זיין פאר איר א שטארקער קלאפ. נאך איצט דערצו. — ווער איז איר שולדיק, אז זי האט איר לעבן נישט פארשטאנען? — האט דאס מיידל געזאגט שארף.
יאקוב האט זי אנגעקוקט מיט גרויסע אויגן.

— גערטרוד, — האט ער זי געמוסרט, — אזוי רעדט מען וועגן א מאמען? אינגאנצן דער טאטע ביסטו. שמחה מאירל מיטן אויג.
דאס מיידל האט זיך פונאנדערגעוויינט.

— וואס פיניקסטו מיך? — האט זי געקלאגט. — נו, וואס קומט מיר דערפאר, אז איך האב ליב, אז איך וויל ליבע? נו, האב איך דען נישט קיין רעכט דערויף?
זי איז געפאלן אויף די קני פאר איר פעטער, די הענט אים געקושט.

— נו, נעם מיך ארום, — האָט זי געבעטן ליידנשאַפטלעך. — נו, קוש מיך, ליב מיך.

זי האָט זיך איינגעביסן אים מיט די ציין אין האַלדו, מיט די שאַרפע בעגל אין דער הויט זיך אים געקלאַמערט.

— נעם מיך אינגאַנצן, טו מיט מיר, וואָס דו ווילסט, — האָט זי גע- מורמלט. — נו, פאַרגעס ווער איך בין, וואָס איך בין. זע אין מיר בלויו אַ פרוי, אַ פרוי, וואָס ליבט דיך און דו ליבסט זי.... געליבטער מיינער, האָר, קעניג...

ווי דער פאַטער אירער, וואָס פאַרלייגט זיך אויף עפעס, לאָזט ער נישט אָפּ, ביז ער דערגרייכט זיינס, אַזוי האָט די טאָכטער זינע אַריינגע- נומען דעם פעטער אין די הענט. זי האָט נישט געוואָלט וויסן פון קיין בוש, נישט הערן פון דער מוטער, נישט קימערן זיך וועגן מענטשן; זי איז געגאַנגען צו איר באַגער מיט פעסטע טריט, אַפּראַמענדיק אַלץ אַרום זיך. זי איז דעם פעטער נאָכגעגאַנגען ווי אַ שאַטן, דאָס בלוט אין אים אַנגעצונדן, דעם מאַן אין אים געוועקט, ביז זי האָט אירס דערגרייכט. אַליין איז זי צו דער מוטער געגאַנגען, צום זיידן, צו דער באַבען, און מיט איר ליבע זיך אויסגעגעבן.

— מאַמעשי, — האָט זי געקושט די מוטער, — נו, איך ווייס, אַז איך בין שלעכט צו דיר, אַז איך וואָלט עס נישט געדאַרפט טאָן; אָבער טו עס פאַר מיר, פאַר דיין טעכטערל, פאַר דיין גערטרודס ליבע, פאַר מיין גליק... איך וועל נישט לעבן אָן אים...

דינהלע איז געבליבן זיצן אַ פאַרשטיינערטע אין איר טאָכטערס אַרעמס. עס איז פאַר איר נישט אומגעריכט געווען. גאַנצע נעכט האָט זי וועגן דעם געטראַכט, געזען, אַז עס וועט קומען דערצו, אַז עס וועט מוזן קומען. נאָך ווען זי איז אַ קינד געווען, די קליינע, האָט זי אַרומגעפאַדערט אַרום פעטער, אויפן האַלדו זיך אים אַנגעהאַנגען. זי האָט מיט איר מאַמיש אויג געזען, צו וואָס עס גייט. זי האָט געזען דעם גלאַנץ אין די אויגן ביי יאַקובן תמיד, ווען די קליינע איז אים אויפן רוקן געריטן, צום האַלדו זיך אים געטוליעט. זי האָט געזען, אַז אין איר טעכטערל קושט ער זי אַליין, זעט ער זי אַליין, און זי האָט עס געפילט, ווי ער וואָלט זי אַליין געטוליעט, ווי ער וואָלט צו איר אַליין זיין ליבע אויסגעטיילט. אָבער צוזאַמען דערמיט האָט איר געשמאַכט אין איר ברוסט, האָט איר אַ ווייטיק געקלעמט, אַ ווייטיק פון אייגענעם פאַרלוירענעם לעבן, פון פאַרשפּילטן גליק און פון ווייבע- רישער קנאה, אייפערזוכט.

איצט איז עס געקומען, געקומען שאַרף, אָפּן. און זי איז געבליבן זיצן ווי פאַרשטיינערט, ווען איר טאָכטער האָט זי געקושט, געהאַלדזט און גליק ביי איר געבעטלט.

— שטיי אויף, — האָט זי געמורמלט, — טו וואָס דו ווילסט, פּרעג מיך

נישט.

דאס מיידל איז אויפגעשטאנען פון אַרט און געשטעלט זיך אויף די שפיץ פינגער, ווי דער פאָטער, ווען ער דערגרייכט זיינס. די מוטער האָט דאָס דערזען און איז אויפגעציטערט. — לאָז מיך אליין, — האָט זי געבעטן, — לאָז מיך. גערטרוד איז אָועק צום פעטער יאָקוב מיט דער גוטער בשורה.

קאָפיטל דריי און צוואַנציק

אין גרויסן קאַבינעט פון דער היינץ הונצע־מאַנופאַקטור אין לאָדזש זענען אויסגעשטעלט גרויסע טישן, איבערגעדעקט מיט גרינע טישטעכער. טיפע לעדערנע פּאַטעלן זענען אויסגעשטעלט פון אַלע זייטן. די וויצע־דירעקטאָרן, דינער, דרייען זיך דאָ אַרום מיט שטילע טריט. דער דינער מעלכיאָר, מיט גרויע באַקן־בערד שוין, אָבער נאָך פּונקט אַזוי רויט און געזונט ווי אין דער פּריסטער יוגנט, שטייט אויסגעצויגן ווי אַ סטרונע ביי דער טיר אין זיין גרינעם יעגער־קאַסטיום, מיט די הענט אויף די גע־פּאַסטע הויזן, גרייט צו דינען. די וויצע־דירעקטאָרן פון דער פּאַבריק, די גלאַט־פּאַרקעמטע בלאַנדע ליביקע דייטשן עפענען די קעסטלעך אויסלענ־דישע ציגאַרן און שטעלן אויס אויף די טישן.

עס איז נאָך ניי־יאָר, ווען די אַקציאָנערן פון דער פּאַבריק קומען זיך צונויף, ווי יעדער יאָר אין דער צייט, אויף דער יערלעכער באַראַטונג. עס זענען זיך צונויפגעקומען די אַנגעזעענסטע און רייכסטע, וואָס לאָדזש פּאַרמאַנט — בלאַנדע דייטשן, אויסגעפילטע אין זייערע העלע קאַסטיומען, יידישע שוואַרץ־געקליידעטע באַנקירן, עפעס אַ גרויס־וואַנציקער פּוילישער פּריץ, אַ פּאַרבלאַנדזשעטער צווישן די דייטשן און יידן, אַן עלטערע אויס־געדאַרטע פּרוי אין שטאַרק אַלטמאַדישע קליידער, און זיי אליין, די באַ־ראַנען הונצע, אויסגעגלייכטע, בלאַזירטע, מיט מאַנאַקלען אין די אויגן, מיט אַרויפגעצויגענער אַריסטאָקראַטיע אויף זייערע פלעבעאיש־גויאישע פּנימער, פון וועלכע די אַלט־הונצישע וועבערישע פּראַסטקייט וויל אַלץ נישט אַראָפּ. די פּאַרזאַמלעטע דייטשן חנפּנען זיי, טיטולירן זיי כּסדר מיטן הער באַראָן, צעגלייען זיך אין זיסקייט און אין הכּנעה פּאַר די געאַדלטע אויסלענדער, אָבער די באַראָנען זענען ביזן, אויפּגערגט. זיי וואַרפּן זיך אויף די דינער מיט רציחה פּאַר יעדער דינסט־פּערטיקייט, פּאַר יעדער קריכן זיי אונטער די נעגל. דער הויפּט־דירעקטאָר אַשכּנזי גייט אַרום אַ פּייערלעכער. זיין ענגלישער קאַסטיום איז שוין אַ ביסל צופּיל ברייט און געקראַטעוועט, זיין געזיכט איז ריין אויסראַזירט, אַפּילו דאָס שפיץ בערדלע אויפן קין איז נישט צעשוּיבערט ווי געוויינלעך, נאָר צוגעגלעט און צוגעקעמט, ווי דער פּריזירער האָט עס געלאָזט. אויך זיין סאַמעטענע וועסט מיט די פינטלעך שיינט, יעדער פינטלעך באַזונדער שפּאַרט זיך אַרויס. ער האָט נישט קיין

בויד, ווי מערסטע אַקציאָנערן, אויף וועלכן די וועסט זאַל זיך גוט אויס-
לייגן, דער הויפט-דירעקטאָר אשכנזי. און ער שטופט-אַרויס דעם בויך
זיינעם, שפאַרט אים מיט געוואַלט אַרויס. פונקט אזוי פאַרגעסט ער נישט
אונטערצוהויבן זיך אויף די שפיץ פינגער, איבערהויפט, ווען ער רעדט
מיט אַ גרויס-געוויקסיקן, כדי צוצוגעבן זיך ווירדע און הויכקייט.

די זיצונג האָט זיך נאָך נישט אָנגעהויבן. און די פאַרזאַמלטע דרייען
זיך דערווייל אַרום איבער דעם גרויסן פאַבריק-קאַבינעט. זיי לאָזן וואַלקנס
רויך פון זייערע ציגאַרן אויף די קייזערלעכע פאַרטרעטן, וואָס הענגען
נאָך דאָ אזוי, ווי דער אַלטער הונצע האָט זיי אַמאָל אויפגעהאַנגען. זיי
באַטראַכטן אויף די ווענט די אַלע מעדאַלן, דיאַגראַמען, פּאַטאַגראַפיעס פון
מאַשינען, פּלאַנען, סכעמעס, אַלערליי צייכענונגען און טאַבעלן. דירעקט-
טאָר אשכנזי ווייזט אָן מיט שטאַלץ אויף די דיאַגראַמען. פאַר די לעצטע
יאָרן, זינט ער איז דאָ אַריינגעקומען אַרבעטן, האָט די פאַבריק געהאַט
דריי טויזנט אַרבעטער, איצט האָט זי אַכט טויזנט אַרבעטער. פונקט אזוי
האַט זיך פאַרגרעסערט די צאַל פון שטולן.

— אָט זענען די צייכענונגען, מיינע הערן, — ווייזט אשכנזי אָן אויף
די בלויע דיאַגראַמען, — מיט יעדן יאָר, — ווי איר זעט, גייט די ליניע
העכער און העכער. דאָ מיינע הערן, פאַלט די ליניע עטוואָס אַראָפּ.
דאָס איז דאָס משוגענע יאָר, ווען לאַדזש האָט מער געשטרייקט ווי גע-
אַרבעט. אָבער באַלד שפּרינגט זי ווידער אַרויף, יאָגט אָן אין קורצן די
דורכגעלאָזטע צייט און גייט אין דער הויך, ווי איר קאָנט עס דאָ זען.
מיינע הערן.

— שייך, — ברומען די צושויער, — זייער שייך...

— פאַראַלעל דערמיט, קאָנט איר זען, מיינע הערן, — ווייזט אשכנזי מיט
אַ פינגער, — דעם וואַקס פון אונדזערע האַנדלס-דערגרייכונגען. ביטע,
נאַכפּאַלגן די לאַנד-קאַרטע. די פענדלעך, ווי איר זעט, זענען די אַנ-
געצייכנטע פונקטן.

אַשכנזי איז מיטן פינגער אַרומגעאַנגען די גרויסע לאַנד-קאַרטע פון
דער רוסישער אימפעריע אין אַלע זייטן, אָנגעוויזן אויף אַלע שטעט און
געגנטן, וואו אַלץ די אַקציען-געזעלשאַפט היינץ הונצע-מאַנופאַקטור שפאַרט
אָן. די פענדלעך האָבן געשטעקט אין פאַרשידענע געגענטן, דערגרייכט פון
דער ווייסל ביזן אַמור, ביז די כינעזישע און פעריסישע גרענעצן.

— אויך איבער די גרענעצן שפאַרן מיר לעצטנס אָן, מיינע הערן, —
האַט אשכנזי געזאָגט, אַריינקריכנדיק מיטן פינגער אין די פרעמדע גרע-
נעצן אויף דער לאַנד-קאַרטע.

ער האָט אָנגעוויזן אויף פּריערדיקע קאַרטעס פון אַ צייט ציריק, איידער
ער איז אין פאַבריק אַריין.

— אָט דאָס אַלץ האָבן מיר איינגענומען, — האָט ער געזאָגט מיט

שטאלץ, ווי א זיגערישער גענעראל ווייזט אן אויף די לענדער, וואס ער האט געוואונען.

— שייך, זייער שייך! — האבן די אקציאנערן געלויבט.
— צוזאמען דערמיט איז געגאנגען דאס שטייגן פון אונדזערע אקציעס, פון ערשטן יאר, ווען זיי זענען ארויסגעלאזן געווארן, ביז איצט, מיינע הערן, ביטע.

מער ווי ביי די אנדערע פאפירן, האבן די אקציאנערן זיס געשמייכלט איצט.

— שייך, זייער שייך! — האבן זיי געמורמלט, שאקלענדיק מיט די קעפ. אז אשכנזי איז דערמיט פארטיק געווארן, האט ער געפירט די מענטשן זען די פאבריק.

די אינזשעניערן האבן געוואלט פירן, נאר אשכנזי האט זיי אוועקגע- שארט. אז א קארטע אין דער האנט, אן באגלייטער, האט ער אליין די פארזאמלטע געפירט איבער דעם ריזיקן שטח פון דער פאבריק, וואס איז אפגעצוימט פון דער וועלט מיט א הויכן ציגל-רויטן פארקאן, באדעקט מיט שארפע אייזן-שפיצן אין דער הויך.

אויפן גרויסן ריזיקן הויף האט מען גארנישט געזען, א חוץ געביי- דעס און שפייכלערס, זעלטן, אז אן ארבעטער איז דורכגעגאנגען. בלויז די ערד און די ווענט האבן געציטערט פון באוועגונג. דאס גאנצע קעניג- רייך האט זיך געצויגן אונטער דער ערד, ארויפגעקראכן פון דארט אין דער הויך ארויס, צו די ציגל-רויטע ווענט מיט די פארקראטעטע ציטערנ- דיקע פענצטער.

— מיינע הערן, מיר וועלן זען מיט אן ארדענונג, פון דעם, ווי אזוי די רוי-שטאף קומט אן מיט דער באן, ביז דעם מאמענט, ווען די סחורה גייט ארויס פארטיק און פארפאקט אין לאגער אריין.

דורך אונטערערדישע גאסן, טונקל-באליכטענע פון רויטע עלעקטרי- שע לאמפן, האט אשכנזי געפירט די מענטשן ביז דער באן-ליניע, וואס האט געפירט אין דער פאבריק אריין. הויב-מאשינען האבן מיט זייערע אייזער- נע לאפעס אנגענומען לאנגזאם ריזיקע פעק ביינוול, פעסער פארב, מא- שינען, אנגעקומענע פון אויסלאנד, און מיט גראציע אראפגעווארפן זיי צו די ארבעטער, וואס האבן זיי געכאפט, ארויפגעווארפן אויף וואגאנעטקעס און אוועקגעפירט זיי אין די שפייכלערס.

— פארויכטיק, מיינע הערן, פאר די קייטן און האקעס, — האט אשכנזי געווארנט. — איצט, מיינע הערן, ווייטער.

ער איז געגאנגען אין די קעסל-שטובן, וואו די היץ איז געווען שטארק, הייצער זענען געשטאנען ביי ריזיקע אויוונס, געשאטן קוילן אין די אפענע פייערדיקע פיסקעס. עלטערע האבן געקוקט אויף די טערמאמעטערס, וואס שטייגן פון היץ. די האלב-נאקעטע הייצער, פארקאפטשעטע, פאררויכערטע, האבן מיט געשיקטקייט אויסגעשפיגן די לעצטע שטיקלעך פון די גע-

וויקלטע פאפיראסן און מיט פארגליווערטע בליקן באטראכט די אויסגע-
פוצטע פעט-לייביקע מענטשן.

— פפו, הייס! — האבן די מענטשן געזאגט, אפרוקנדיק זיך. — מען
קאן זיך אפבראטן.

— העי, צושיטן קוילן, — האבן די עלטערע הייצער געגעבן באפעלן
צו די יינגערע, וואס האבן מיט פארריסענע הענט געגעסן שטיקער ברויט
און פארטרונקען מיט ציקאריע פון פלעשער ארויס.

פון די קעסל-שטובן איז אשכנזי ארויס מיט די מענטשן צו די שפי-
נערייען, צו די וועבערייען. איבער די ריזיקע פאבריק-האלעס האבן זיך
געצויגן מאשינען און א שיעור, אן א סוף. פרויען, מערסטנס יונגע, זענען
געשטאנען ביי די שטולן, געקניפט פעדעם, ווען די מאשין האט עפעס
איבערגעריסן, אויסגעלייכט, ארויפגעזעצט און אראפגענומען די שפוליעס.
דאס קלאפן פון די מאשינען, דאס ציטערן פון די טראנסמיסיעס האט גע-
הילכט אין די אויערן.

— אוממעגלעך צו הערן א ווארט, — האבן די מענטשן געזאגט, שטופן-
דיק זיך מיט די בייכער צווישן די שמאלע דורכגאנגען פון די שטולן. —
ווי אזוי הערט איר, הער דירעקטאר?

— געוואוינהייט, מיינע הערן, — האט אשכנזי געזאגט און געוויזן
מיט די הענט דעם גאנג פון פאדעם, וואס וויקלט זיך און דרייט זיך דורך
מאשינען, הענט, רעדלעך און וואליקעס.

פון דארט איז מען אריין אין די וועשערייען, פארבערייען, בלייכערייען.
— פארזיכטיק, מיינע הערן, עס איז נאס, — האט אשכנזי געווארנט.
אין די גרויסע פינצטערע זאלן איז געשטאנען א פאָרע, פייכטיקייט
און געשטאָנק. אלע האבן זיך גלייך געכאפט פאר די נעז. אסטאמאטיקער
האט פארכאפט דעם אטעם.

— פוי, געפערלעך, — האבן די מענטשן זיך געקרימט.

די אַרבעטער, האַלב-נאַקעטע, אין הילצערנע שיד, זענען אַרומגעקראַכן
איבער די נאַסע שטיינערנע דילן, געוואַשן סחורות, געזיפט, געטריקנט אין
די ריזיקע אויוונס, געפאַרעט, אין רעזערוואַרן אַריבערגעוואַרפן, אין
דער דרוק דורכגעלאָזט. די מייסטערס האַבן געשריגן. די געסט האַבן
זיך געקרימט, געוואַלט שוין וואָס גיכער אַרויס, נאָר אַשכנזי האָט נישט
אָפגעלאָזט. ער איז אומעטום אַריינגעקראַכן, ביי אַלעם זיך אָפגעשטעלט,
אויסגעפרעגט זיך ביי די מייסטערס, געכאַפט אַ שמועס מיט די כעמיקער,
באַקוקט די צייכענונגען ביי די צייכענער. אַפילו אין פאַקאָמערן איז
ער אַריינגעקראַכן, צוגעקוקט זיך ווי די מיידלעך פאַקן די סחורות.

די איינציקע, וואָס זענען נישט מיטגעגאַנגען, זענען געווען די באַראַנען.
זיי האַבן פיינט געהאַט די פאַבריק-האַליעס, נישט געקאַנט פאַרטראַגן דעם
רויש, נישט געוואַלט איינריכטן די פיס אין די חזירישע דילן, נישט גע-
האַט קיין חשק צו רייבן זיך אין די אַרבעטער, די שלעכט-אַנגעטאַנענע און

פארשוויצטע. זיי זענען געזעסן דערווייל אין פאלאץ ביי זיך און געגאסן אין זיך די קאקטיילס איינעם נאכן אנדערן, וואָס די דינער האָבן זיי צור-געטראָגן.

זיי זענען געוועזן ביים סיי דערפון, וואָס זיי האָבן געדאַרפט זיך אָפּ-רייסן אין מיט-ווינטער פון זייער ווינטער-ספּאַרט אין די טיראַלער בערג און אַהערקומען אין דעם שמוציקן לאַדזש, סיי דערפון, וואָס מיט זייער פּאַבריק האָט עס געהאַלטן נישט געהויבן. זיי האָבן קיין גענויע חשבונות נישט געוואוסט. זיי האָבן נישט גערעכנט, אָבער געוואוסט האָבן זיי, אַן צופיל אַקציעס האָבן זיי פאַר די אַלע יאָרן פאַרקויפט, איבערהויפט די לעצטע צייט. עפעס ווי אָפּגערעדט, האָבן זיי לעצטנס קיין מזל נישט גע-האַט נישט אין קאַרטן מיט קאַלעגן, נישט ביי דער רולעטקע אין מאָנטע-קאַרלאָ. זיי האָבן דעריבער פאַרגאַסן די שלעכטע געדאַנקען מיט קאקטיילס און געלאָזט וואַרטן אויף זיך מיט דער יערלעכער אַקציאָנערן-קאַנפּערענץ. וויפל מאָל די דינער זענען געקומען זאָגן, אַז די הערן זענען שוין פאַר-זאַמלט ביים טיש, האָבן זיי זיך דאָך נישט געאיילט אַראָפּצוגיין אין קאַ-בינעט.

ווען זיי זענען ענדלעך אַראָפּ, האָבן די פאַרזאַמלטע אָפּגעאַטעמט. אַלע האָבן געווארט, אַז דער עלטסטער פון די הונצעס זאָל צוגיין צו דער שטול אויבנאָן און איבערנעמען די זיצונג, ווי יעדן יאָר. אָבער אין דער מינוט האָט דירעקטאָר אַשכנזי אַ קלונג געטאָן מיטן גלעקל און פייערלעך אויס-גערופן:

— מיינע הערן, איך האָב די ערע מיטצוטיילן, אַז צום טאָג פון דער היינטיקער פאַרזאַמלונג איז זעכציק פּראָצענט אַקציעס אין מיין באַזין, לויטן רעגולאַמין געהער מיר דער כבוד צו עפענען די היינטיקע פאַר-זאַמלונג...

אין קאַבינעט איז געוואָרן שטיל. אַלע האָבן אָנגעשטעלט די אויגן צוערשט אויף די באַראָנען, דערנאָך אויף אַשכנזי, באַלד ווידער אויף די באַראָנען. מען האָט דערוואַרט זייער וואַרט. אָבער אויך זיי האָבן זיך אָנגעקוקט אַ וויילע און געשוויגן. דאָס האָט אָנגעהאַלטן אַ לאַנגע וויילע, אַ פינלעכע, אָן אָנגעשטרענגטע. איבערגעריסן זי האָט אַשכנזי.

— מיינע הערן, דערמיט עפן איך די זיצונג, — האָט ער אויסגערופן און זיך אַריינגעזעצט געמיטלעך אין גרויסן פּאַטעל אויבנאָן.

אין זיין קלינגען מיטן גלאָק, אין זיין פעסטער שטים איז שוין געלעגן די ברייטיקייט און זיכערקייט פון מאָנאָפּאָטור-קעניג פון לאַדזש.

די דייטשע פּאַבריק-באַאמטע האָבן אים אונטערגערוקט מיט אַפּשיי די פּאַפּירן, אונטערגערוקט מיט הכנעה, ווי פריער פאַר די באַראָנען.

— ביטע, הער פּרעזעס, — האָבן זיי אים טיטולירט מיטן טיטול. מיטן זעלבן טיטול האָבן אים גלייך גענומען טיטולירן די פאַרזאַמלטע אַקציאָנערן. דער פריערדיקער „הער דירעקטאָר“ איז גלייך פאַרגעסן גע-

וואָרן. די באַראַנען זענען נישט אויסגעזעסן די זיצונג. זיי זענען אַריבער צו זיך אין פּאַלאַץ.

— שנעל פון דיון מיסט־קאסטן, — האָבן זיי געיאָגט די דינער ביים פּאַקן די זאַכן. ביז אָפּגיין פון צוג האָבן זיי נישט אויפגעהערט צו טרינקען. אין אַוונט האָבן די לאַדזשער צייטונגען, די פּוילישע ווי די דייטשע, מיט פעטע אותיות צוגעגרייט פאַר די לאַדזשער איינוואוינער גלייך צום פּרישטיק די וויכטיקע נייעס פון דער אַקציע־געזעלשאַפט הונצע־מאַנו־פּאַקטור. אָבער דאָס איז געווען איבעריק. שוין אין אַוונט האָט גאַנץ לאַדזש אַליין געוואוסט דערפון. אומעטום, אין די פּאַלאַצן און רעסטאָראַנען, אין טעאַטער און אין די קראַמען, אין די בתי־מדרשים און אויף די מערק, אין ווערקשטאַטן און אין קאפּע־שאַנטאַנען, אין אַלע ווידעקלעך און לעכער האָט מען נישט אויפגעהערט רעדן וועגן דעם נייעם קעניג פון לאַדזש.

קאַפיטל פיר און צוואַנציק

אין דעם עקספרעס־צוג פעטערבורג־וואַרשע־פּאַריז פון די אינטערנאַ־ציאָנאַלע שלאָף־וואַגאַנען, אין אַ ברייטן באַקוועמען קופּע, אויסגעשלאָגן אינגאַנצן מיט רויטן וואַרעמען פּליוש, איז געפּאַרן אויף דעם האַנדיק־חודש פון לאַדזש קיין ניצע דער דירעקטאָר פון פּלידערבוימס פּאַבריק יאַקוב אַשכנזי מיט זיין יונג ווייב און ברודער־טאַכטער גערטרוד אַשכנזי.

אויף דער פּוילישער זייט זענען די וועגן געלעגן אין שניי און אין פּראַסט. דער גרויסער לאַקאַמאַטיוו האָט פּריילעך געסאַפּעט, געשניטן זיך אַ וועג דורך די פּאַרשנייטע וועגן, וואָס זענען אָפּגערייניקט געוואָרן פון פּויערים אין פעלצן. פּאַרביי דורך די ברייטע, קלאַרע וואַגאַן־שוויבן זענען געלאָפּן הינטער זיך וועלדער באַדעקטע מיט שניי, פּאַרפּרוירענע טעלעגראַף־דראַטן, וואָס בויגן זיך אונטער דער שנייאַיקער משא, דאַרפישע הייזלעך, וואָס די שווערע דעכער דריקן זיי אַראָפּ ביז דער ערד, אויסגעקרימטע צלמים מיט נאַקעטע פּאַרשנייטע געקרייציקטע יעזוסעס, באַרגיקע דאָר־פישע צוויינטערס מיט קרייצן, מצבות און קאַפּליצעס, פּאַרהילטע אין ווייסן. קראַען האָבן זיך געטראָגן מיט זייער קאַלטער שוואַרצקייט איבער די רויטלעך־געפּרוירענע הימלען, אַנגעזאָגט אויף קעלט און פּרעסט.

— גערטרוד, האָסט מיטגענומען באַד־קאַסטיומען? — האָט יאַקוב גע־פּרעגט זיין ווייבל, פּירנדיק מיט די פינגער אין גאַלד פון אירע קרייזלען.

— באַד־קאַסטיומען? — האָט גערטרוד איבערגעפּרעגט און געקוקט מיט בלויע אַפּלען דעם מאַן אין די אויגן.

— געוויס, אין צוויי טעג אַרום וועלן מיר זיך באַדן אין מיטללענדישן ים, — האָט יאַקוב געזאָגט, קוקנדיק אַרויס אויף די רייען פּויערים אין

פעלצן, וואָס זענען געשטאַנען מיט די לאַפּאַטעס אין די הענט און אָפּגע-
וואַרט דעם פּאַרביילויפּנדיקן צוג, כדי באַלד ווידער זיך נעמען רייניקן
דעם וועג.

— וואָס פאַר אַ וואונדערבאַרע וועלט, יאַקוב, — האָט גערטרוד געזאָגט
אַ גליקלעכע. — ווי שייַן דאָס וועט זיין איצט צו פאַרברענגען אין ווינטער
אַ חודש אונטער זון און פּאַלמעס... איך וואָלט שוין וועלן זען די גרע-
נעץ... ס'ערשטע מאָל ווי איך וועל זיין אין אויסלאַנד. ביסט גליקלעך,
יאַקוב ?

— געוויס.

— אָבער נישט אַזוי ווי איך, — האָט דאָס יונגע ווייבל זיך געפיעש-
טשעט, — אַ מאַן קאָן גאַר נישט זיין אַזוי גליקלעך ווי אַ פרוי... אומ-
מעגלעך...

זי האָט זיך געטוליעט צום מאַן, באַדעקט אים מיט קושן די ליפּן, די
אויגן, די הענט.

— בער, גרויסער האַריקער בער מיינער, — האָט זי געפליסטערט, —
נו, עס מיך אויף...

זי האָט נישט געוואָלט אַרויסגיין פון קופּע. נישט אָפּגעלאָזט דעם מאַן
אויף קיין פרייע מינוט, אויסצורויכערן אַ ציגאַר אין רעסטאָראַן-וואַגאָן, צו
רעדן מיט אַ מענטשן. אָפילו ביים עסן אין רעסטאָראַן האָט זי נישט אויפ-
געהערט טוליען זיך צו אים, קושן אים די הענט, אינרוימען אים אין זי
איערן ליבנדיקע, קינדערשע, אומזיניקע צערטלעכקייטן.

— גערטרוד, זיי אַרטיק, — האָט זי דער מאַן געשטראַפט ווי אַ קינד. —
מענטשן קוקן אויף אונדז.

— איך וויל נישט זיין אַרטיק, — האָט דאָס ווייבל אַנטקעגן גערעדט. —
וואָס גייען מיד די מענטשן אָן, אַז איך האָב דיך... דיך...

אין לויפּנדיקן צוג, איבער פינצטערע נעכט, איבער גרענעצן און לענ-
דער, האָבן זיי זייער גליק מיט פולע בעכערס געטרונקען. אין עקסטאַז
האָט גערטרוד זיך צו דער ערד פאַר איר מאַן און באַגוועלטיקער אַראָפּגעלאָזט,
אויף די קני פאַר אים, פאַר אַן אָפּגאַט זיך געשטעלט, די פיס אים געקושט
און שקלאַפּיש וויבעריש ביי אים ליבע געבעטלט.

— האַר מיינער, הערשער, — האָט זי הייס געפליסטערט, — פרינץ...
קעניג!

* * *

אויף אַ ליידיק פאַרשנייט פעלד, איבער געפרוירענע טיכלעך און
וואַסערלעך, מיט אַ שווערער וואַליזע אין די הענט, וואָס שלעפט מיט דער
משא אַראָפּ צו דער ערד, פאַרוואַרפּן אין אַ שפעטערער פּראַסטיקער נאַכט,
האָט ניסן אייבעשיץ, מיט צוויי גרענעץ-שוואַרצער, האַרטע און שווייגנדיקע
לייט, וואָס שלעכטס קוקט זיי פון די אויגן, געשאַרט זיך וויאַרסטן לאַנג

צו דער פארווארפענער רוסישדייטשער גרענעץ, כדי אַריבערצוקריכן זי כסוד אין דער נאכט.

ער איז גרויס געוואָרן ניסן, אין צעקאָ פון דער פּאַרטיי אויסגעוויילט געוואָרן. איצט איז ער דאָס ערשטע מאָל קיין אויסלאַנד אויף אַ פּאַרטיי-צוזאַמענפּאַר געפּאַרן. און ער האָט געשוואַרצט די גרענעץ, געשלעפט זיך אין דער קאַלטער נאַכט, געפּאַלן אין די טיפע שנייען, אויפגעהויבן זיך, אויסגעלייגט זיך אויף דער ערד אין שניי אַרײַן, ווען אַ פּאַרדעכטיקט קול האָט זיך אָנגעטראָגן פון ווייטן, דעם אַטעם איינגעהאַלטן און געשאַרט זיך אַלץ נעענטער און נעענטער מיט צוויי אומהיימלעכע לייט צו דעם פרעמדן לאַנד, וואָס איז געלעגן איבער אַ קליין געפרוירן וואַסערל.

— גיכער, נישט אַפּשטיין, — האָבן אים די צוויי לייט געמונטערט און געטריבן אין די טיפע שנייען. — באַלד וועלן מיר אַרויסקומען.

* * *

אין געוועזענעם פּאַלאַץ פון היינץ הונצע, אין דער קאַלטער שטאַט לאַדזש, וואו דער שניי איז צעטראָטן אין בלאַטע פון טריט און שוואַרץ פון רויך, האָט געוואוינט דער קעניג פון מאָנאָפּאַקטור מאַקס אַשכנזי מיט זיין צווייט ווייב, די אלמנה נאָכן צוקער-פּאַבריקאַנט מרגליות, וואָס האָט איצט גערופן זיך אַשכנזי.

נאָכדעם ווי דער ייד מאַקס אַשכנזי, וואָס די באַראַנען הונצעס האָבן אים געדענקט נאָך פון די צייטן, ווען ער איז געקומען צו זיי אין פּאַלאַץ אין לאַנגע יידישע קליידער, אַ פּאַרלירענער און צעטראָגענער, האָט אויף דער אַקציאָנערן-פּאַרזאַמלונג אַזוי ברייט איבערגענומען די פּירונג און געזעצט זיך אויבנאָן אויף דעם פּאַטעל, האָבן זיי גאַרנישט מער געוואַלט קעגען די פּאַרפּלוכטע שטאַט לאַדזש.

זיי האָבן זי קיינמאָל נישט ליב געהאַט, נאָך פון די צייטן, ווען זיי זענען ביים פּאַטער געווען. נאָכן פּאַטערס טויט האָבן זיי זי אינגאַנצן אויס-געמיטן, בלויז געלט פון דאָרט געצויגן, ווען נאָר זיי האָבן געדאַרפט. נאָר איינמאָל אין יאָר האָבן זיי מיט פּאַרדרוס אַפּגעריסן זיך פון זייערע אויס-לענדישע שטעט און אַראַפּגעכאַפט זיך אויף עטלעכע טעג אין דער פּאַר-רויכערטער שמוציקער שטאַט, כדי אָנוועזנד צו זיין ביי די יערלעכע זיצונג-גען פון די אַקציאָנערן. זיי האָבן קיינעם אין שטאַט נישט באַזוכט, קיינעם צו זיך נישט איינגעלאָדן אין פּאַלאַץ. זיי האָבן בלויז פּאַרבראַכט פון איין באַן צו דער צווייטער, אַפּגעזעסן ביי זיך אין פּאַלאַץ און פּאַרזיסט זיך די לאַנגוויילע צייט מיט וויין און ליקערן. בלויז צוליב אַט די געציילטע טעג, וואָס זיי האָבן פּאַרבראַכט דאָ איינמאָל אין יאָר, איז געשטאַנען זייער פּאַלאַץ און געפּוסטעוועט; אויך די קאַרעטן, פּערד, קוטשערס, דינער און לאַקייען.

איצט, ווען זיי האָבן שוין מער נישט געהאַט נאָך וואָס צו קומען אין דער שטאַט, האָבן זיי געוואַלט פון אַלץ פּטור ווערן, אי פון די רעשטלעך

אקציעס, וואָס זיי האָבן נאָך געהאַט, אי פון דעם פּאַלאַץ, וואָס שטייט און פּוסטעוועט.

„קיין געמיינזאַמעס מיט דיזען פּאַלניש-יידישען מיסטלאַך,“ האָבן זיי וועגן דער שטאַט גערעדט מיט האָס.

מאַקס אַשכנזי האָט דעם פּאַרשלאַג פון די באַראַנען אָנגענומען.

ער האָט דעם פּאַלאַץ נישט געדאַרפט, פּונקט ווי ער האָט נישט גע-
דאַרפט די קאַרעטן, קוטשערס און לאַקייען. אָבער ער איז געוואָרן איצט
דער קעניג פון לאַדזש, דער באַלעבאַס פון דער הונצע-פּאַבריק, און ער
האַט געוואָלט האָבן די מלוכה אינגאַנצן. ער האָט נישט געקאַנט דערלאָזן,
אַז לעבן זיין מלוכה זאל עמעצער אַנדערש הערשן אין פּאַלאַץ. די פּאַבריק
מיטן פּאַלאַץ זענען געווען איינס. איבעריקנס האָבן אַלע גרויסע פּאַבריק-
קאַנטן געהאַט זייערע פּאַלאַצן ביי זייערע פּאַבריקן אין לאַדזש. און ער
האַט געוואָלט זיין אַ גלייכער, נאָך איבעריאָגן. אויך האָבן די באַראַנען
פּאַרקויפט דעם פּאַלאַץ פאַר ביליק געלט. זיי האָבן וואָס גיכער געוואָלט
פּטור ווערן, געלט זען פאַר די אויגן. און אַשכנזי האָט אים איבערגענומען.
איבערגענומען מיט אַלעם, מיט די טייערע מעבלעך, בילדער, הירשן-הערנער
בראַנזן, געפּעסן, גלאַזוואַרג, מיט די לאַקייען און קאַרעטן, קוטשערס און
קאַמערדינער. אַפילו דער באַראַנישער הערב איז געבליבן אויף אַלעם.

אַט אין דעם פּאַלאַץ, דעם גרויסן און שווערן, האָט איצט געוואוינט
איינער אַליין מיט זיין צווייט ווייב מאַקס אַשכנזי.

קלענער ווי שטענדיק האָט ער אויסגעזען אין די הויכע ריזיקע פּאַ-
לאַץ-זאַלן און צימערן. אַליין, אין צווייען בלויז, איז דאָס פּאַרפּאַלק אַשכנזי
געזעסן ביי מיטאַג אין ריזיקן עס-צימער, ביים שווערן לאַנגן טיש, וואָס איז
געווען גענוג פאַר צענדליקער עסער. די ברייטע געשניצטע בופּעטן, די פיל
פאַרצעלייען און גלאַזוואַרג, די ברוינע דעמבענע ווענט, די פּאַרצווייגטע
קרישטאַלענע לאַמפּן, די בילדער פון געשאַכטענע פּאַבריקע קאַטשקעס, פּאַ-
זאַנען און פּערל-הינער האָבן געדריקט מיט זייער גראַנדיעזקייט און שווער-
קייט. דער אויסגעפּוצטער דינער, אין פּראַק און אין קורצע זיידענע הויזן
מיט הויכע זאַקן, האָט קאַלט און פייערלעך צוגעטראַגן די פרעמדע מאַכלים
צו די צוויי שווינגדיקע מענטשן ביים טיש, וואָס האָבן אין זיי קיין טעם
נישט געפילט. זיי זענען נישט געוואוינט געווען צו די אויסגעזוכטע
פרעמדע מאַכלים, צו די פּויגל-פליישן, גרינסן און סאַוסן, נישט געפילט
קיין טעם אין זיי און געגעסן זיי מיט אומוילן, פּונקט ווי זיי האָבן נישט
געפילט די גוטסקייט פון די וויינען, וואָס די דינער האָבן געבראַכט פון
פּאַלאַץ-קעלער. זיי זענען נישט געוואוינט געווען דערצו. דער קאַלטער
אויסגעפּוצטער קאַמערדינער האָט מער אַראַפּגעטראַגן פון טיש, ווי ער האָט
דערלאַנגט. דער גרויסער וואַלף-הונט, וואָס איז פּאַרבליבן אין פּאַלאַץ ביי
די נייע באַלעבאַטים, איז געלעגן אויף דעם טעפּעך אַ פרעמדער און שווייגנ-

דיקער און געקוקט מיט האַלבע פאַרלאַנגווייליקטע אויגן אויף די נייע באַלעבאַטים זיינע.

דער הונט האָט גלייך דערפילט, אַז ער איז נישט מער קיין ליבלינג ביי אַט די נייע מענטשן. נישט זיי האָבן אים געצערטלט, נישט זיי האָבן אים די הענט אין פּיסק אַריינגעשטופט. זיי האָבן גאָר מורא געהאַט פאַר אים, געהאַלטן זיך פון אים אין אַ זייט. וויפל מאָל ער האָט פּרובירט אַ לעק טאָן מיט דער צונג דער באַלעבאַסטעס האַנט, כדי אַרויסצואווייזן זיין טריישאַפט און ליבע, האָט זי זיך אָפּגערוקט פון אים מיט שרעק, די האַנט זיך אָפּגעווישט. פונקט אַזוי האָט דער באַלעבאַסט אים אויסגעמיטן, ווען ער האָט זיך געלייגט לעבן זיינע פּיס. און ער איז געלעגן אַ זייטיקער אויף דעם ווייכן טעפּעך אין גרויסן עס-צימער און געקוקט מיט האַלבע אויגן, פרעמדע און אומצוטרויאיקע, אויף די שווייגנדיקע מענטשן. ער האָט זיך אָפּילו נישט אויפּגעהויבן פון אַרט, ווען די באַלעבאַסטע האָט אים גערופן, אונטערשטעלנדיק אים אַ טעלער מיט איבערלייבעכץ. עס איז אים נישט אָנגעשטאַנען אין זיין זאַטיקייט.

— „פּראַטיוואַיאַ סאַבאַקאַ“, — האָט די פּרוי געזאָגט צום מאַן אַ באַ-ליידיקטע. — איך ווייס נישט צו וואָס מען דאַרף אים דאָ.

— זאָל ער זיין, — האָט אַשכנזי געזאָגט שטיל, כאַטש ער אַליין האָט אויך געוואַלט פון אים פטור ווערן, נאָר נישט געקאָנט. ער איז געווען אַ טייל פון פּאַלאַץ, דער הונט, אַ טייל פון קיניגרייך, וואָס איז צו אים, אַשכנזי, איבערגעגאַנגען.

דאָס עסן האָט זיך געצויגן לאַנג, פייערלעך. דער קאַמערדינער האָט געטראָגן געשיקט אויף די זילבערנע טאַצן אַלערליי נייע שפּייזן, דעסערטס און געטראַנקען. פון איין עסן צום צווייטן האָט היפּש געדויערט. אַשכנזי האָט עס פון אַרט געטראָגן, ער האָט שוין געוואַלט וואָס פּריער אַראָפּ אין פּאַבריק, וואו ער פילט זיך אַמבעסטן, אָבער עס איז געווען אוממעגלעך צו זאָגן עפּעס דעם הויכגעוויקסיקן, קאַלטן, העפּלעכן און עלעגאַנטן קאַמער-דינער, וואָס אין זיין גאַנצער לאַקייאישקייט, האָט ער געהאַט אַ מין קע-ניגלעכן שטאַלץ אין יעדער באַוועגונג זיינער, אין יעדן ריר. זייער גע-שיקט איז ער מיט זיינע געטאַקטע פּיס אין די זיידענע הויכע זאַקן גע-גאַנגען איבער די גלאַנציקע דילן פון פּאַלאַץ און געטאָן זיין קאַמערדינערישע עבודה. אַשכנזי האָט נישט געוואַגט אויפצוהויבן זיך פון טיש פּריער, איי-דער דער דינער זיינער האָט אים נישט אונטערגעטראָגן דאָס קעסטל אויס-לענדישע ציגאַרן נאָך דער גאַנצער פייערלעכער סעודה.

מיט דער גיכקייט פון אַ חדר-יינגל, וואָס אַנטלויפט פון אַ לאַנגער שבתדיקער סעודה צו זיינע שטיפּערייען, איז אַשכנזי געלאָפּן פון עסן אין פּאַבריק אַריין, אין זיין גרויסן קאַבינעט. דאָ איז ער געשוואומען, ווי אַ פּיש אין וואַסער.

נאָך שווערער איז געווען אין די נעכט.

שעהן לאנג האָט דאָס קאַמער-מיידל געהאַלפֿן דער מאַדאַם אַשכנזי צוגרייטן זי צום שלאָף. זי האָט איר געפלאַכטן צעפּלעך פֿון די גרוילעכע האָר, די קורצע און די גלאַטע, וואָס ליגן אויפֿן קאָפּ ווי דראַטן. זי האָט איר געפּוצט און געפּודערט, געשמירט די הענט מיט אַלערליי זאַלן און קרע-מען. אויך האָט זי איר אין טייערע זיידענע העמדער, מיט שפיצן און אויס-נייעכצן, אַנגעטאַן. דאָס בעט אין סטיל פֿון לואי דעם פּופּצנטן, באַהאַנגען מיט אַ בלויען אַטלאַסענעם באַלדאַכיק, אויסגעבעט מיט זיידענע קאַלדרעס, געהאַפּטענע קישנס און קישעלעך, באַלויכטן מיט געדעמפטער רויטלעכער-נאַכטלעכער ליכט, איז געווען ברייט, גאַסטפּריינטלעך און האַלב אַפּגע-דעקט, גרייט אויפּצונעמען אין די ווייכקייטן. אָבער אַלע פּאַרפּומען, זאַלן, זיידענע העמדער, שפיצן, טיולן, פּוכן און געדעמפטע ליכט זענען נישט גע-ווען אימשטאַנד צו פּאַרדעקן די שווערקייט, האַרטקייט און באַלייבטקייט פֿון דער באַיאַרטער פּרוי מיט די קליינע גרוילעכע האַרטע צעפּלעך, אין גרויסע זיידענע מיידלשע סטענגעס פּאַרפּלאַכטן. אַ קאַלטקייט האָט גע-ווייעט פֿון אירע שטייפּע צוגעלייגטע האָר, פֿון דעם שווערן פּאַרמלאָזן קער-פּער, וואָס איז אַרויסגעקראַכן פֿון אַלע גאַרסעטן, שנורן און בענדעלעך דורך דעם דינעם זיידענעם העמד האָט זיך געפּאַלדעוועט דער בויך, האָבן זיך שווער געלייגט די צעגאַסענע איבערגעיווירענע בריסטן. די דיקע פּיס האָבן אויסגעזען ווי קלעצעלעך. די גוידערס אויפֿן קיין האָבן געציטערט ווי געפּרווירענע פּיש-וויך. דאָס בעט האָט געקרעכצט אונטער דער ווייבערי-שער משאַ.

— מאַקס! — האָט זי גערופן פֿון ברייטן בעט אַרויס. — פּאַרוואָס גייסטו

נישט שלאָפֿן?

זי האָט געוואַלט אַרויסברענגען די עטלעכע ווייבערישע ווערטער דין און צאַרט, אָבער די פעטסן האָבן זיי פּאַרגרעבט, אין אַן אַלט מענעריש קויל געענדערט. אַשכנזין איז קאַלט געוואָרן. דאָס גרויסע בילד איבערן בעט, דאָס פּאַרביקע בילד פֿון אַ יונג נאַקעט מיידל, וואָס אַנטלויפט פֿון אַן אַלטן סאַטיר מיט ציגענע פּיס, האָט געקוקט אויף אים מיט שפּאַט. אין דעם מיידלס קערפּער אויפֿן בילד האָט ער פּלוצלונג דערזען דינהאַלען זיין ווייב. פּונקט אַזאַ שלאַנקע איז דאָס מיידל אויפֿן בילד געווען. פּונקט אַזעלכע ברוינע געקרייזטע לאַקן, קרייזעלעך און רינגעלעך האָבן אַרומגע-נומען איר קאַפּ.

מיט שווערע טריט, נישט ווי מען גייט צום בעט פֿון אַ ווייב אין האַניק-חודש, נאָר ווי מען גייט צו דער תּליה, האָט אַשכנזי זיך דערנענטערט צום ברייטן געלעגער, וואָס האָט אים מיט אַ האַלב אַפּגעדעקטער קאַלדרע גערופן צו זיך.

ער איז שלעכט געשלאָפֿן, מאַקס אַשכנזי, אין ברייטן באַקוועמען בעט, אין אַלע פּוכן, זיידנס און שפיצן. די געדעמפטע קלאַנגען פֿון אַלע פּאַלאַץ-וויגערס האָבן אויסגעקלונגען איינער נאָכן אַנדערן זייערע נאַכטיקע

שעהן, לאנג און פייערלעך, ווי גלאקן אין א קירכע. מאַקס אַשכנזי האָט זיי געציילט אין דער לאַנגער ווינטער-נאַכט. די קישנס זענען אים פּלוצלונג געוואָרן האַרט. אויף וועלכער זייט ער האָט זיך נישט אַוועקגעלייגט, איז אים געווען דערווידער, האָט געקוועלט.

ער האָט אַנגעטאָן דעם שלאַפּראַק און שטיל אַרויס פון בעט. מיט אַ לייכטער אין האַנט איז ער געגאַנגען איבער די פּילע זאַלן און צימערן פון גרויסן פּאַלאַץ זיינעם. אַלץ איז אים געווען פּרעמד. די הירשן-קעפּ מיט די געדרייטע הערנער האָבן געקוקט אויף אים מיט זייערע גלע-זערנע אויגן. די שווערדן, שפּיזן און קינזשאַלן אויף די ווענט האָבן גע-בליצט מיט רציחה און גויאישקייט. אַשכנזין זענען יינגלשע געדאַנקען גע-קומען אין קאָפּ, חדר-מעשות וועגן גולנים, כּמיעלניצקיס צייטן, שפּאַנישע שייטערהויפּנס און יידן, וואָס שטעכן זיך אויף קידוש-השם. ער איז אַרויס גיך פון איין שטוב און אַריין אין אַן אַנדערער.

אַ סך האָבן זיי זיך געצויגן, די שטובן פון זיין פּאַלאַץ, פּול מיט מאַרמאָרן, טייערע מעבלען און בילדער. די בילדער זענען געווען גרויסע, ריזיקע, מיט יעגערס, וואָס טראָגן געשאַסענע פּייגל, פון וועלכע דאָס בלוט רינט נאָך, מיט ריטער אַלערליי אין טיולן און שפּיצן, מיט יאָגד-הינט, וואָס שלאָגן זיך מיט בערן, מיט נאַקעטע ווייבער, סאַטירן, באַקכוס-טענץ. אַשכנזי האָט זיך איינגעקוקט אין זיי. זיי זענען געווען זיינע, אָבער האָבן געקוקט אויף אים פּרעמד, ווייט, גאַרנישט מיט אים זיך אַז געהערט. אים האָט זיך אויסגעוויזן, אַז זיי לאַכן פון אים, דעם קליינעם ייד אין שלאַפּראַק, וואָס שלעפט זיך אַרום איינער אַליין אין אַ פּרעמדן גויאישן פּאַלאַץ אין אַ שפּעטער ווינטער-נאַכט.

ער איז אַריין אין עס-צימער, וואו די ברוינע דעמבענע ווענט און געשניצטע באַלקנס האָבן זיך געטונקלט אין נאַכטיקע שאַטנס. עס איז געשטאַנען וויין אין קרעדענס. אָבער ער האָט נישט געטרונקען, כאַטש אים איז ביטער געווען. ער האָט זיך אַנגעשפּאַרט אויף אַ שטול. דער הונט האָט זיך אויפגעכאַפּט, אַ קוק געטאָן מיט האַלב-געעפּנטע אויגן אויף דעם באַלעבאַס, אויפגעעפּנט אַ גרויס מויל און אַ גענעץ געטאָן, צוריק איינטו-ליענדיק זיך אין ווייכן טעפּעך.

אַשכנזי האָט געזען אין געדאַנק זיין ערשטע ווייב, דינהלע, דערמאַנט זיך אין פּאַרשידענע צייטן מיט איר. — וואו איז זי איצט? — האָט אים פּלוצלונג גענומען מאַטערן אַ געדאַנק וועגן איר. וואָס טוט זי? וועט זי חתונה האָבן, אָדער זי וועט בלייבן אַליין? ער האָט מיט אַ סוחריש פּראַק-טישן קאָפּ פּרובירט אַפּוואַרפּן די געדאַנקען וועגן איר. וואָס אינטערעסירט זי אים? זיי זענען נישט מער מאַן און ווייב. פּונאַדערגעגאַנגען זיך. ער האָט איר אויסגעצאַלט אַ סך מער, וויפּל זי האָט אים נדן אַריינגעבראַכט. איצט איז אַלץ געענדיקט. ער האָט דאָס אַלץ איבערגעטראַכט, געיאָגט די פּרעמדע געדאַנקען פון קאָפּ, וואָס דאַרף נאָר האָבן צו טאָן מיט פּראַקטישע

זאכן. אבער זיי האבן נישט געוואלט אוועק, די פרעמדע געדאנקען, אין דער שפעטער שלאפלעזער נאכט. פון ווייב זענען זיי אריבערגעגאנגען צו די קינדער.

אינגאנץ איז אין פאריז. א גרויסער בחור שוין. אינטערעסאנט צו זען, ווי אזוי ער זעט אויס. ער איז טאקע נישט קיין לייט, א גראבער קאפ, אינגאנצן נישט ענלעך צו אים. היים אלטערס קאפ האט ער געירשנט. דאך וואלט טשעקאווע געווען אים צו זען. ער מוז זיין א הויכער, פיל העכער פון אים אליין, דעם פאטער. ער איז געראטן אין דער מוטער. און זי, גערטרוד? זי האט אים מיאוס באהאנדלט, אפילו קיין איין ווארט אים נישט געלאזט וויסן וועגן זיך. נישט אָנגעפרעגט וועגן איר ניי לעבן, און מיט וועמען איז זי אוועק? מיט דעם גארנישט, מיט דעם פויעריים-יונג, וואָס איז מער ווי טאַפלט אַלט פאַר איר, וואָס האָט געקאָנט איר טאַטע זיין, און צוליב וואָס? אַז אַ נדן האָט איר די מוטער געוואָלט געבן אַ לייטישן. דעם בעסטן יונגמאַן האָט זי געקאָנט קריגן. איצט פאַרט זי טאַקע מיט אים קיין אויסלאַנד, אויפן האַניק-חודש. זיין הויז-פאַרוואַלטער שלמהלע קנאַסטער האָט אים גלייך דערציילט. קיין פראַנקרייך פאַרן זיי אין די וואַ-רעמע לענדער.

אַשכנזי האָט דערזען זיין ברודער, יאַקובן, געזען ווי ער איז איצט מיט זיין טאַכטער, דער יונגער און דער שיינער, אין וועג צו זיין גליק. אים האָט ביים האַרץ פאַרקלעמט. דאָס האָט ער זי אַריינגענאַרט, אויף צו-להכעיס אים, ווי שטענדיק, אַ נאַרישע ציג, האָט זי זיך געלאָזט איבער-רעדן פון אים, געלאָזט זיך פאַרדרייען דעם קאַפּ. שפעטער וועט זי חרטה האָבן. ער האָט אַראַפּגעלאָזט דעם קאַפּ, איינגעטוליעט זיך אין שלאַפראַק, אַ קעלטל דערפילט אין די ביינער.

פאַרוואָס קומט עס אים, דעם יעקב בונמען? אַז סך-הכל איז ער אַ גאַרנישט, אַ פלאַטער-קאַפּ, אַ טויגעניכטס. אָט, אין סאַמע בעסטן סע-זאָן, לאָזט ער איבער אַלץ מיט אַלעם און פאַרט גאַר קיין פראַנקרייך. אַ הולטאַי, וואָס וועט סוף-כל-סוף מיאוס ענדיקן. דאָך וואָסער מזל ער האָט! די ווייבער לויפן צו אים, אַלע. פריער קלמן איזנס אייניקל, שפעטער פלידערבוים טאַכטער. פיל אַנדערע. איצט זי אליין, זיין טאַכטער, זיין גערטרוד. ווי געמיין דאָס איז! ער לאַכט איצט פון אים, דער אויסוואורף, האָט אין אים נקמה. פון אַ ברודער איז ער, מאַקס, יענעם גאַר אין מיטן דערניצען אַ שווער געוואָרן. די טאַכטער איז אים, דעם פאַטער, אַפילו נישט געקומען פרעגן. קיין וואָרט נישט צוגעשריבן. הפקר!

ער איז געזעסן אַ קליינער, אַן איינגעשרומפענער, אַ פאַרלירענער אין דעם גרויסן פאַלאַץ זיינעם, אין נייעם קעניגרייך. די זייערס האָבן נישט אויפגעהערט ציילן מיט זייערע קירכן-קלאנגען די שפעטע נאַכט-שעהן. דער בראַזענער מעפיסטאַפּעל אין ווינקל שטוב האָט געלאַכט מיט אַלע ציין פון זיין ברייטצעצויגן מויל גלייך אַשכנזין אין די אויגן אַריין.

אשכנזי האט זיך אויפגעהויבן פון אַרט און פונאַנדערגערוקט די שטאַרן פון ווענעציאַנער פענצטער. ער האָט אַרויסגעקוקט צום גרויסן פאַבריק־הויף, וואָס האָט מיט אַלע קוימענס זיך געשוואַרצט אין דעם טונקל־באַלויכ־טענעם רויטן ליכט.

די פאַבריק איז געשטאַנען אַ שווערע, אַ פינצטערע, אַ צודריקנדיקע מיט איר מאַסיווקייט. די גלייכע הימל־קריכנדיקע קוימענס האָבן אויס־געזען ווי לאַנגע צונגען, וואָס די מויער וואָלט אַרויסגעשטעקט. דער קעניג פון לאַדזש האָט דערפילט אַ קעלט אין דער שפּעטער שלאַפּלאַזער נאַכט און צוריקגעגאַנגען צום געלעגער אן איינגעשרומפּענער און קליינגעוויקסיקער. דער בראַנזענער מעפיסטאַפּעל האָט געשטשירעט אויף אים די שפיציקע ציין, געלאַכט מיטן גאַנצן ברייט־צעצויגענעם אָפּע־נעם מויל.

דריטער טייל

שפ'י נױעבס

אויף די צעבראָכענע שאַסייען פון דייטשלאַנד קיין פּוילן, דורך וועל-
 דער, דערפער און שטעטלעך, חרובע און אָפּגעברענטע פון דער רוסיש-
 דייטשער מלחמה, האָבן זיך געצויגן איינס נאָך דעם אַנדערן דייטשן, פּערד,
 לאַסט־אויטאָמאָבילן, פּורן און האַרמאַטן. די פּוילישע פּויערים זענען אַרויס
 פאַר די שטרוי־געדעקטע כאַטעס זייערע, פאַרלייגט די הענט צו די בלויע
 היטעלעך און מיט העלע אויגן שווייגנדיק באַטראַכט די פּרעמדע וואַגנס
 און מענטשן. די פּויערטעס מיט די פאַרביקע טיכלעך אויף די קעפּ האָבן
 זיך מיט מורא און נייגיר געטוליעט צו די דאַרפישע געפּלאַכטענע פּלויטן
 און געצלמט זיך פּרום. די קינדער מיט די פּלאַקסענע קעפּלעך, צוזאַמען
 מיט די הינט, האָבן די פּרעמדע באַגעגנט מיט אַ געשריי און געבילעריי.
 אין די שטעטלעך זענען די יידן אַרויס פאַר די טירן פון זייערע אויס-
 געהויקערטע הייזלעך און מיט שוואַרצע פאַרחידושטע אויגן באַמערקט די
 נייע לייט. יינגלעך אין קאָפּאַטקעלעך, מיידעלעך מיט צעשויערטע שוואַר-
 צע קעפּלעך, האָבן געפּאַכעט מיט די הענטלעך צו די פּרעמדע מענטשן,
 באַגריסט זיי מיט יידישע גוט־מאַרגנס. פון קעלערס זענען אַרויס באַ-
 האַלטענע יידן, וואָס די רוסישע אָפּטרעטנדיקע סאַלדאַטן האָבן זיי געוואַלט
 מיטשלעפּן מיט זיך, נוקם זיין זיך אין זיי פאַר די מפּלות אויף די פּראַנטן.
 פאַר ווינט־מילן זענען דייטשע קאַלאַניסטן אַרויס און פּריילעך באַגריסט
 די אַנקומענדיקע פּרעמדע מענער.

— גריס גאַט, לויטע, ווילקאַמען!

דאָס האָבן מענער פון דייטשלאַנד, פון פּרייסן און זאַקסן, פון בייערן און
 פון רהיין, פון אַלע דייטשע לאַנד־טיילן קיין פּוילן געצויגן.
 וואַרעם אין דייטשלאַנד זענען מענטשן אַ סך געווען, אָבער ערד וויי-
 ניק. ביים שכן אין רוסלאַנד איז ערד אַ סך געווען, פעלדער פיל, פי, האַלץ,
 מינעראַלן. און די דייטשע הערשער האָבן די מענער פון זייערע פעלדער,
 פאַבריקן, ווערקשטאַטן און שולן אַוועקגענומען, די ווייבער פון לאַנד אויף
 זייער אַרט אַוועקגעזעצט, און זיי, די מענער, צום שכנס לאַנד געשיקט,
 כדי מיט פייער און שווערד צו באַזיגן עס און עראַבערן. דאָס ערשטע זענען
 זיי געגאַנגען אויף פּוילן, וואָס איז ביי דער גרענעץ.

יונג און אַלט, אַרבעטער אין ברילן און בערדיקע פּויערים מיט
 בלאַנדע בערד, שול־יינגלעך מיט רויטע בעקלעך און מיטן ערשטן העלן
 פון אויף זייערע ליפּן און צעקנייטשטע פאַרוועלקטע לייט מיט גרויקייט
 אין די בערד און וואַנצן, האָבן געצויגן איבער די פּוילישע שטעט אין
 שטעטלעך. מיט לאַסט אויטאָמאָבילן און זעלנערישע פּערד און וועגן, אויף

וועלכע עס איז אָנגעשריבן מיט קרייד „נאָך פעטערסבורג“, מיט באַנאָגלטע שטיוול, מיט רימענס, אויף וועלכע עס איז אויסגעקריצט אויף די שנאָלן „גאַט מיט אונדז“, מיט שפיציקע פיקעלהויבן אויף די קעפּ, מיט באַיאַנעטן אויף די ביקסן מיט צוויי שאַרפּן, איינע צו שניידן אין שונאַס לייב און איינע אויף איבערצוהאַקן דראַט־פאַרצוימונגען, האָבן זיי געצויגן פון מערב צו מזרח, געגאַנגען לאַנגזאַם און פאַראויס, פאַרנומען דאָרף נאָך דאָרף, שטעטל נאָך שטעטל, שטאַט נאָך שטאַט, אין דעם לאַנד ביי די טייכן ווייסל און וואַרטע.

נאָך זיי זענען נאָכגעפאַרן פאַסטאַרן אין מיליטערישע קליידער אין מיט קרייצן אויף די העלמען, כדי צו רופן אין גאַטס נאָמען די מענער צו מאַרד און רויב, כדי איינצופלאַנצן דעם פּראָטעסטאַנטישן גלויבן, דייטשע שפּראַך און זיטן אין באַזיגטן לאַנד.

יונגע סאַלדאַטן האָט מען ווייניק געשיקט קיין מזרח. זיי, די שטאַרקע און געשיקטע, האָט מען געהאַלטן אויף די מערב־פּראָנטן, די שווערע און גוט־באַפעסטיקטע. אויף דער רוסישער זייט זענען געגאַנגען די לאַנד־שטורמער, באַוואַקסענע, בערדיקע, בייכיקע, אויף וועלכע די רימענס פּלאַצן שיר נישט און די הינטערס קריכן אַרויס פון איינגעצויגנקייט ווי ביי אַלטע ווייבער, רונד־קעפּיקע, געגאַלטע, אויף וועלכע די פיקעלהויבס זיצן קרומ־לעד, מיט דאָרפישע בערד, מיט שטאַטישע וואַנצן, מיט גרויסע ברילן אויף שטריקלעך פאַרבונדן צו די אָפּשטייענדיקע אויערן, מיט שווערע פּיט, דאָרפיש קלאַצעוואַטע אָדער שטאַטיש קרומלעכע, אין קורצע שטייפע געלע כאַליעוועס פון די טעמפע באַנאָגלטע שטיוול, מיט ליולקעס אין די מיילער, זענען זיי האַרט און געהאַרכזאַם נאָכגעגאַנגען איבער די פּרעמדע וועגן, געפירט פון רייטנדיקע אָפיצירן, ווי לאַנד־קנעכט נאָך זייערע האַרן. פאַר־בלאַטיקטע, פאַרשטייבטע, פאַרליימיקטע פון די אויפגעריסענע שאַסייען, וואָס די רוסן האָבן קאַליע געמאַכט פאַרן אָפּטרעטן, מיט הייזעריקע גאַרגל־דיקע און ביר־אַנגעגאַסענע שטימען האָבן זיי געזונגען זייערע זיגעס־לידער :

די דייטשן האָבען איינע שיס־קאַנאָן,
 די האַט איין גראַסעט לאַך — בוס־בוס;
 איי, דאַס איזט זאָ רונד און ריזענגראַט,
 דאַס מאַן דערין שלאַפּן קאַן.
 יעדער שוט
 איין רוס;
 יעדער שטאַט
 איין פּראַנצאַן,
 דער קרופּ, דער מאַכט זי אַלע לאַז...

יעדער פאַרנומענער שפּאַן ערד איז גלייך דורך די סאַפּערן אָפּגערייניקט געוואָרן פון דער רוסישער פאַרוויסטונג. די איבערגעהאַקטע טעלעגראַף־

דראָטן זענען דורך די סאלדאָטן פאַרריכט געוואָרן, די צעבראַכענע שאַסייען אויסגעגלייכט, די אויפגעריסענע בריקן צוריקגעשטעלט, די ברענענדיקע הייזער פאַרלאָשן, די פאַרלאָזענע וואַגאַנען צוזאַמענגעקניפט. זיי האָבן אַראָפֿ־גענומען פון די תּליות די שטייפּע קערפּער פון די דייטשע קאַלאָניסטן און די יידן, וואָס די רוסן האָבן אויף די בוימער אין די וועגן אויפּגעהאַנגען אין צאָרן פון זייערע מפּלות, און אויף זייער אַרט שפּיאַנען און מוסריים אויפּגעהאַנגען. די רוסישע אויפּרופן און באַפּעלן זענען פון אַלע וועגט, פאַרקאַנעס, פּלויטן און מויערן אַראָפּגעריסן געוואָרן און אויף זייער אַרט זענען אויסגעקלעפט געוואָרן פאַראַרדענונגען וועגן אַפּגעבן באַהאַלטן גע-ווער, אַרויסגעבן שפּיאַנען, אומקערן האָב און גוטס פון די אַנטלאַפּענע רוסן, אויך וועגן אויפּגעבן די צאָל בהמות, תּבואה, קאַרטאָפּל, סחורות, אַזוי אויך וועגן יעדער קופּער, מעש און רוי-שטאַפּן, וואָס נאָר אימעצער פאַר-מאַגט. פאַר נישט אויספירן די באַפּעלן וועט מען געאורטיילט ווערן לויט די קריגס-פּעלד-געזעצן.

די גרעסטע שטאַט, וואו מען האָט געקאנט קריגן אַ סך רוי-שטאַפּן, ביינוול און וואָל, וואָס דייטשלאַנד האָט נויטיק געדאַרפּט, דער גרעסטער פאַבריק-צענטער פון אינדוסטריע-אַרעמען פיינט, וואָס איז נוצלעך ביי אים אַפּצושניידן, איז געווען לאַדזש. און די דייטשן האָבן געצויגן פאַר-עקשנט און האָרט צו דער פאַבריק-שטאַט, צו אירע רייכטימער און קוימענס. שפּאַן נאָך שפּאַן האָבן זיי די רוסן געטריבן, אויף די פּיס-טריט זיי געקראָכן. די קאַמענדאַנטן און הערשער פון די פּוילישע עראַבערטע שטעט זע-נען מערסטנס געווען די פּרייסן, איבערהויפּט די אַסט-פּרייסישע לאַנד-באַזיצער, וואָס קענען די פּאַליאַקן, וואָס האָבן הונדערט יאָר צייט די סלאַוון אין זייער געגנט אונטער די יונקערישע שטיוול געהאַלטן. דער קאַמענדאַנט פון דער שטאַט לאַדזש איז געווען דער פּרייסישער לאַנד-באַזיצער באַראָן פּאַן היידעל היידעללאָו, דער פאַראַרעמטער אַריסטאָקראַט, וואָס כדי צו פאַרריכטן זיין לאַגע האָט ער די טאַכטער פון לאַדזשער פאַבריקאַנט היינץ הונצע גענומען. ער האָט אין קריג זייער אַ שנעלע קאַריערע געמאַכט, דער באַראָן פּאַן היידעל היידעללאָו, צוליב זיין גרויסן יחוס און צוליב זיין נאַענטקייט מיט די גענעראַלן פון דער הויפּט-אַנפירונג. ער איז פון אַ קאַפּיטאַן אין רעזערוו ביז אַבערסט דערגאַנגען. דערצו נאָך האָט ער אַ שטאַרקע האַנט אַרויסגעוויזן, אַנגעשראַקן די שטעט און שטעטלעך אין פּוילן, זיי זאָלן מורא האָבן פאַר די אַריינמאַרשינדיקע דייטשן.

אַ סך פון די פּאַליאַקן האָבן זיך אין די ערשטע מלחמה-טעג שלעכט געהאַלטן צו די דייטשן. אויף אַלע שטאַטישע מויערן, דאַרפישע פּלויטן האָבן גרויסע אויפּרופן געהאַנגען, אונטערגעשריבן פון גרויספירשט ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש, אויפּרופן צו די פּאַליאַקן, אַז די שעה פון פּוילן האָט געשלאָגן, אַז דאָס צעריסענע לאַנד, וועמעס נשמה איז געבליבן אינהייטלעך, וועט דורך זיין מאַיעסטעטישן גענאָד צוריק פאַראייניקט ווערן, ווען מען

וועט ביי די שונאים, די דייטשן און עסטרייכער, אפנעמען די פוילישע געביטן. די פויערים האָבן געגלויבט דעם קייסערלעכן צוואַג. אויך די פוילישע נאַציאָנאַליסטן האָבן געהאַלטן פון די אויפרופן און גערופן די באַפעלקערונג צו גיין אין די רוסיש-פוילישע לעגיאָנען. דערביי האָבן זיי אויך געהעצט קעגן יידן, אַז זיי זענען די העלפער פון דייטשלאַנד, שפּיאָנען און פאַררעטער.

אין זייערע צייטונגען און פאַטריאַטישע בלעטלעך. האָבן זיי דערציילט, אַז יידן פירן אין די בערד בריליאַנטן פאַר די דייטשן, אַז אין די לוויות פירן זיי נישט קיין מתים, נאָר גאַלד פאַרן שונא. די קריסטלעכע קרעמער-לעך אין די שטעטלעך, וואָס האָבן געוואָלט פטור ווערן פון די יידן, וואָס פאַרקויפן ביליקער, האָבן געמסרט אויף זיי פאַר די רוסישע סאַל-דאַטן. אומעטום האָבן די רוסישע קאַמענדאַנטן געהאַנגען יידן, געשאַסן, אין די טורמעס פאַרשפּאַרט, קיין סיביר פאַרשיקט. אין די דערפער האָבן פוילישע פויערים, וואָס האָבן געהאַט מחלוקת מיט די דייטשע קאָ-לאַניסטן, געמסרט זיי פאַר די רוסי, אַז מיט די פּליגלען פון די ווינט-מילן גיבן זיי צייכנס צום דייטשן מיליטער. די רוסישע מיליטערישע פירער, וואָס האָבן געליטן איין מפּלה נאָך דער אַנדערער, האָבן זיך אָנגעכאַפט אין די מסירות און דעם גאַנצן כּעס צו די יידן אין די שטעטלעך אויס-געלאָזט. די מענטשן זענען געווען אָנגעשראַקן און האָבן מורא געהאַט אין גאַס זיך צו ווייזן, ווען די דייטשע טיילן זענען אַריין, געציטערט זיי אַנווייזן די וועגן, ענטפערן אויף פּראַגן. אַמאַל האָט אויך געטראָפּן, אַז פון הייזער האָט מען געשאַסן אויף די דייטשע פאַרפאַסטנס.

דער אָבערסט באַראָן פּאָן היידעל היידעלאָו האָט דעריבער אָפּגעמאַכט אַנצולערנען די פוילישע שטעטלעך, אַנשרעקן זיי, זיי זאָלן נישט וואָגן מער אַ האַנט אויפצוהויבן אויף די דייטשע טיילן, זיי זאָלן ציטערן פאַר זייער בליק. ערשטנס, האָט ער געלאָזט אַנצינדן עטלעכע דערפער, כדי די פּלאַמען זאָלן ווייט אַרום אַנזאָגן די אַנדערע דערפער צו זיין געהאַרכזאַם און אונטערטעניק. צווייטנס, האָט ער געלאָזט פאַרניכטן די שטאַט קאַליש. אין דער פאַרנומענער שטאַט האָט דער טויב-שטומער וואַסער-טרעגער נישט אָפּגעשטעלט זיך אויפן באַפעל פון אַ דייטשן לאַנד-שטורמער, האָט אים דער סאַלדאַט דערשאַסן. עטלעכע מענטשן אין גאַס האָבן גענומען רופן, מאַכן מיט די הענט, אַז דער מענטש איז אַ טויבער. דער סאַלדאַט האָט נישט פאַרשטאַנען און געשאַסן אויף די מענטשן. אַ יונגער באַלעגאַלע האָט דעם סאַלדאַט געוואַרפן אַ שטיין. דער זעלנער איז מיט אַ צעבלומיקטן קאַפּ אוועק אין דער קאַמאַנדע. דער אָבערסט באַראָן פּאָן היידעל היידעלאָו האָט גראַד געהאַלטן אינמיטן טאַג עסן. ער האָט אָפּגעווישט די ליפּן מיט אַ סערוועט, ער האָט אויסגעזופּט דעם לעצטן שלונג ביר און ער האָט געהייסן רופן אויף אַליאַרם. ווען די זעלנער זענען זיך צונויפגעקומען, האָט ער באַפוילן דעם מאַיאָר פּרויסקער צו באַמבאַרדירן די שטאַט מיט

ארטילעריע. הייזער האבן געקראכט, אָנגעצונדן זיך, מענטשן זענען ווי משוגעים אַרומגעלאָפֿן איבער די גאַסן און געסלעך. די פירער פון שטאָט זענען געקומען בעטן, אָבער קיין זאך האָט נישט געהאַלפֿן. די זעלנער האָבן געשאָסן סיסטעמאַטיש און פינקטלעך. ביינאַכט האָט די שטאָט געברענגט, הונדערטער הרוגים, ווייבער, קינדער, אַלטע, זענען געלעגן אויף די שטיי-נער, אונטער די חורבות. די פלאַמען פון דער ברענענדיקער שטאָט האָבן מיילן ווייט געטראָגן די בשורה פון דייטשער נקמה. דאָס האָט אַ פעולה געהאַט. פון דעמאָלט אָן זענען די דייטשע פאַרפאַסטנס אַריין רואיקע אין די פאַרנומענע שטעט און שטעטלעך.

די גענעראַלן פון-שטאַב האָבן גוט אָפּגעשאַצט באַראָן פּאָן היידעל היי-דעללאָוס מאַנעווער. ער האָט אָן אייזערנעם קרייץ פאַר העלדישקייט גע-קראָגן. צוליב זיינע פאַרדינסטן, אויך צוליב זיינע קענטשאַפטן מיט דער שטאָט, פון וואַנען ער האָט אַ ווייב גענומען, האָט מען אים פאַר קאַמענ-דאַנט געמאַכט.

מיט אַרדינאַנסן און אַדיוטאַנטן, מיט זיינע הינט און באַגאַזשן איז ער, נאָך דער אַריינמאַרשירנדיקער אַרמיי, וועלכע האָט פאַר אים די שטאָט דעראַבערט און אָפּגערייניקט, אַריין אין לאַדזש, וואָס ער האָט פריער אַזוי געהאַט און פאַראַכט. די סאַפּערן האָבן פאַר אים אָפּגערייניקט דעם אָבערפּאַליצמייסטערס הויז. זיין אַדיוטאַנט, אַ יונגער לייטענאַנט מיט רויטע בעקלעך ווי ביי אַ מיידל, וואָס ציט אָן אויף זיין געזיכט זייער אַ שטרענגע מינע, כדי זיך צו מאַכן מעגלעך, יונקעריש און ברוטאַל, האָט זיך אויסגעגלייכט ווי אַ סטרונע און אָפּגעגעבן אים ראַפּאַרט, אַז דאָס הויז איז זייער פינקטלעך דורכקאַנטראַלירט געוואָרן און אַז קיין אויפרייסנדיקע מאַטעריאַלן זענען נישט געפונען געוואָרן. אָבער באַראָן פּאָן היידעל היי-דעללאָאָ האָט אַ קוק געטאָן פון זיין מאַנאַקל מיט אַ פאַראַכטנדיקן בליק אויף דעם דעראַבערטן הויז און ביי אַ קלאַפּ געטאָן מיט זיין לעדערנע הענטשקע איבער דעם טיש.

— איד בלייבע ניכט אין דיזען שוויינען-האַוו, — האָט ער געזאָגט און געשמעקט מיט דער נאָז, ווי ער וואָלט פילן אַ שלעכטן ריח. ער האָט פונאַנדערגעוויקלט אַ קאַרטע פון דער שטאָט און צוגערופן זיין אַדיוטאַנט צום טיש.

— לייטענאַנט, פאַסען זי מאַהל אויף, — האָט ער באַפוילן און מיטן פינגער דורכגעאַנגען די קאַרטע, — איר זעט אַט די גאַס! דאָרט איז דאָ אַ פאַבריק און אַ פּאַלאַץ דערלעבען, וואָס איז פאַרנומען פון אַ ייד. אין דעם פּאַלאַץ וויל איך וואוינען, ניכט וואָהר?

— יאָ וואָהל, הער אָבערסט, — האָט דער לייטענאַנט געענטפּערט דינסטפּאַרטיק, קוקנדיק מיט מאַפּסישער מורא און אָפּשיי זיין הער אין די אויגן אַריין.

— רעקוויזירן פּריוואַטע הייזער איז אומבאַקוועם אין די ערשטע טעג, —

האָט ער געמורמלט, — סיידן פון אַזעלכע, פון וועלכע מען האָט געשאָסן אויף אונדזערע טיילן. ניכט וואָהר?

— יאָ וואָהל, הער אָבערסט, — האָט דאָס אָפיצירל געדונערט.

— אַלזאָ, ווי אַזוי רעכנט איר עס דורכצופירן? — האָט דער באַראָן געפרעגט, קוקנדיק מיט אַ פאַרשנדיקן בליק דעם אַדיוטאַנט גלייך אין די אויגן אַריין.

— איך וועל אַריבערגיין מיט אַ פאַטראָל, דורכפירן אַ שטרענגע רעוויזיע, און אויב איך וועל געפינען, אַז מען האָט פון דאָרט געשאָסן, דאָן...

— דאָן זינד זי איין עכטער דומקאָפּ, מיין ליבער לייטענאַנט, — האָט דער באַראָן אים איבערגעריסן, — מיר איז אַלצאיינס, צום טייוול, אויב מען האָט יאָ געשאָסן אָדער נישט געשאָסן. אויב מען האָט נישט געשאָסן, האָט מען געדאַרפט שיסן. האַבען זי עס ענדליך בענאַמען?

— יאָ וואָהל, הער אָבערסט, — האָט דאָס אָפיצירל געענטפערט אַ פאַרשעמטער, רויט ווי אַ דאַרפס־מיידל.

— אַלזאָ, איך וויל, אַז אַלץ זאָל זיין גוט דורכגעפירט, אָפגערייניקט. גאַרנישט איבערלאָזן פון יידישן קנאַבל. נעכטיקן וויל איך נאָך היינט אין פּאַלאַץ. ניכט וואָהר?

— צו בעפעל, הער אָבערסט! — האָט דער אַדיוטאַנט אַ דונער געטאָן און מיליטעריש זיך אויסגעדרייט, קנאַקנדיק מיט די באַשפּאַרנטע שטייול.

פּרוי אַשכנזי איז זייער אַ פאַרציטערטע געוואָרן, ווען דער דייטשער אָפיציר איז מיט זיינע באַוואַפנטע סאַלדאַטן אַריינגעקומען אין פּאַלאַץ.

איר מאַן איז נישט געווען אין לאַדזש. ער איז אין דער לעצטער מינוט פאַרבליבן אין רוסלאַנד, וואו ער איז געפאַרן געשעפטלעך. איצט האָט ער מער נישט געקאַנט צוריקקומען. זי איז געבליבן איינע אַליין אין דער

פּרעמדער שטאָט, איינע אַליין אין לאַדזש מיט דער גאַנצער פּאַבריק, הייזער, פאַרמעגנס, אַרבעטער און פּאַלאַץ. זי האָט קיינעם נישט געהאַט אין דער

פּרעמדער פּוילישער שטאָט, נישט קיין קרובים, נישט קיין פּריינט. אַלע אירע נאַענטע זענען געווען אין רוסלאַנד, אין לאַנד, פון וועלכן לאַדזש איז

איצט פּלוצלונג געוואָרן אָפגעשניטן, אָפּגעהאַקט, נישט מען קאָן אַהין אַרויספאַרן, נישט אַ בריוו שרייבן, נישט אַ טעלעגראַמע שיקן. דער איינ-

ציקער מענטש אין דער פּרעמדער שטאָט איז געווען דער מאַן, מאַקס, וואָס צוליב אים איז זי פון איר היים אַוועק און זיך דאָ אין דער פּרעמד, צווישן פּרעמדע מענטשן, באַזעצט. אָבער אויך ער איז געבליבן שטעקן פון

דער צווייטער זייט. זי האָט אים געוואָרנט, ער זאָל זיך נישט פאַרהאַלטן, ער זאָל באַצייטנס צוריקקומען, ווייל דער שונא איז געשטאַנען ביי דער

נאָז, אָבער ער האָט אָפּגעלייגט דאָס פאַרן פון טאָג אויף טאָג.

— פּורכטבאַר בעשעפטיקט, — האָט ער געענטפערט אויף אירע אומ-

רואיקע טעלעגראַמעס.

זי איז געווען זייער איינזאם, דערשראקן און אומגליקלעך, די מאדאם אשכנזי, די אַלטע איינזאמע עלטערע פרוי, אין גרויסן פאַלאַץ.

— וואָס איז געשען, מיין הער? — האָט זי געפרעגט דעם יונגן אָפּי-ציר, וואָס האָט זייער אַ קריגעריש פנים זיך געמאַכט.

— זי זינד די בעזיצערין דעס פאַלאַצס? — האָט דער אָפּיציר גע-פרעגט. — יא, דאָן בלייבען זי אונטער וואָך.

דער אָפּיציר האָט אַוועקגעשטעלט אַ סאָלדאַט לעבן דער דערשראַקע-נער פרוי און אַליין מיט די איבעריקע זעלנער דורכגעפירט אַ שטרענגע רעוויזיע.

כאָטש מען האָט גאַרנישט געפונען אויסער די פאַראַקסטעטע שווערדן און אַ יעגער-ביקס, וואָס די הונצעס האָבן איבערגעלאָזט אין זייער יעגער-שטוב, האָט דאָס אָפּיצירל זייער אַ שווערן פראָטאַקאַל צונויפגע-שטעלט, אַז פון פאַלאַץ איז אַראַפגעשאַסן געוואָרן אויף די דייטשע טיילן.

די פרוי אַשכנזי איז גענומען געוואָרן אויף אַ שטרענגן פאַרהער. זי האָט מיט רויטע ווייבערישע פלעקן אַרום די אויגן געלייקנט, אויפגעוויזן. אַז קיינער האָט נישט געקאָנט שיסן. אָבער דאָס אָפּיצירל האָט איבערגעהאַקט.

— ווי וואָגט איר די באַהויפטונג פון אונדזערע סאָלדאַטן אַלס ליגן צו באַצייכענען, מאַדאָם? — האָט ער געזאָגט מיט געמאַכטן צאַרן, ווי ער פלעגט עס זען ביי זיין אָבערסט.

ער האָט זי באַפרייט פון דער זעלנערישער וואָך, ביז עס וועט קלאָר ווערן. אָבער אַ באַפעל האָט ער געגעבן, אַז דער פאַלאַץ מוז גלייך ווערן אַפגערוימט, אַז גאַרנישט, אויסער קליידער און וועש, טאָר מען אַרויספירן פון דעם אַרט, פון וועלכן מען האָט מיט קוילן די זיגרייכע אַרמיי באַגעגנט.

מאַדאָם אַשכנזי האָט פאַרבראַכן מיט די הענט.

— די הערן ווילן מיך אויף דער גאַס אַרויסזעצן, — האָט זי נישט פאַרשטאַנען, — דאָס איז אוממעגלעך.

— לויטע, לאָז! — האָט דער אָפּיציר באַפוילן די סאָלדאַטן זיי זאָלן זיך נעמען באַזעצן דאָס הויז.

די סאָלדאַטן האָבן זיך גענומען צו דער אַרבעט. אַ וואָך-זעלנער האָט זיך גלייך אַוועקגעשטעלט מיטן געווער ביים טויער, אַ צווייטער האָט זיך אַרויפגעדראַפּעט אויפן טויער און איבער דעם באַראַנישן אויסגעשניצטן הערב, וואָס איז פון די הונצעס פאַרבליבן, האָט ער אַ דייטשע פאַן פונאַנ-דערגעוויקלט און אויסגעהאַנגען. דערנאָך האָט ער אַ ברעטל מיט אויס-געברענטע בוכשטאַבן „בעשלאַגנאַמט“ אויפן טויער אָנגעהאַנגען.

מאַדאָם אַשכנזי האָט זייער איילנדיק פאַרפודערט די רויטע ווייבערישע פלעקן אין פנים, אויסגעפּוצט זיך פאַרן שפיגל און געהייסן דעם קוטשער שפאַנען די קאַרעטע. מיטן ווייבערישן שירם פעסט אין דער אַלטער האַנט, ווי זי וואָלט ווייניקסטנס אַ שווערד געהאַלטן, מיט אויפגעקאַכט בלוט, מיט גערעכטע טענות אין מויל, האָט זי זיך געלאָזט איבער די לאַדזשער גאַסן, אָפּיצירן און זעלנער אַפגעשטעלט און דערגאַנגען דעם קאַמענדאַנטס קוואַר-

טיר. ביז צום קייסער אליין איז זי געווען גרייט צו פאָרן און פאָדערן גע-
רעכטיקייט. אָבער מען האָט זי צום קאָמענדאַנט נישט צוגעלאָזט.

— קיין צוטריט! — האָבן די וואַכן ביים טויער געגאַרגלט, — לאָז!
נאָך אין זעלבן אַוונט איז באַראָן פאַן היידעל היידעללאָז אין זיין אוי-
טאַמאַביל אַריבערגעפאַרן צום פּאַלאַץ, וועלכן ער האָט נאָך גוט געדענקט
פון פריערדיקע צייטן. דער אַדיוטאַנט האָט אים אַזאָ ערנסטן ראַפּאַרט
אַפּגעגעבן וועגן דעם אויסרעווידירטן פּאַלאַץ, גלייך ווי דאָס וואַלט געווען
אַ ריטערלעכער שלאָס, פון וועלכן מען האָט פון פיילן באַשאַסן די עראָ-
בערער זיינע.

— שייך, שייך, — האָט דער קאָמענדאַנט אים געלויבט, אויסהערנדיק
מיט איין אויער די קאָמעדיע.

ער איז מיט שטאַלצע טריט אַרויף איבער די ברייטע מאַרמאַרנע טרעפּע,
באָדעקטע מיט טעפּעכער. ער איז אַריין אין די זאַלן און ברייט זיך אַרייַן-
געוואָרפן אין אַ ווייכן פּאַטעל, אויסציענדיק די לאַנגע פיס מיט די הויכע
שטיוול.

— נעט, — האָט ער געברומט, קוקנדיק אַרום זיך אויף דעם מעבל
און שטויסנדיק מיטן שפיץ שטיוול אַליץ, וואָס איז אים געלעגן נאָענט. ער
האָט זיך אַוועקגעשטעלט דערנאָך ביים גרויסן שפיגל, וואָס איז געווען
איינגעמויערט אין דער וואַנט איבערן מאַרמאַרנעם קאַמין, און זיך באַ-
טראַכט אין דער גאַנצער אויסגעצויגענער גרויס. אַ הויכער, אַ קנאַכיקער,
אַ צעקנייטשטער, מיט אַ גלאַנציקן פיקעלהויב אַראַפּגערוקט איבער די
אויגן, מיט אַ גרויער מיליטערישער פעלעריין, מיט הויכע שטיוול מיט
שפּאַרן, איינגעצויגן אין רימען, באַוואַפנט מיט אַ שווערד, אויסגעצירט די
ברוסט מיט מעדאַלן, איז ער אליין געווען צופרידן פון זיך אין שפיגל.
דער פיקעלהויב מיט דעם אַראַפּגעלאָזטן לעדערל איבער דעם קין האָט אים
צוגעגעבן רוימערישקייט. ער האָט געמאַכט אַ שטרענג געזיכט, צו אַ רוי-
מישן קריגס־פירער צו ווערן ענלעך. ער האָט זיך געפילט אינגאַנצן ווי
אַ פּאַטריציער אויף פרעמדער באַזיגטער ערד.

אויפן טיש אין עס־צימער איז געשטאַנען אַ געדעקטער טיש מיט אַלעם
גוטן, וואָס דער פּאַלאַץ־קוכער האָט צוגעגרייט און דער קאָמערדינער, דער
דייטש, האָט אַריינגעטראָגן. באַראָן פאַן היידעל היידעללאָז האָט אַ שמעק
געטאַן צום עסן און געבליבן צופרידן פון ריח. דער קאָמערדינער האָט
אויסגעווישט מיט אַ סערוועטל דאָס העלדלז פון אַ פאַרבלאַטיקטער פלאַש
און אַנגעגאַסן וויין. דער באַראָן האָט אויסגעזופּט גיריק דעם בעכער.

— נאָך פון גאַטזעליקן באַראַנס קעלערן, עקסעלענץ, — האָט דער קאָ-
מערדינער געזאָגט מיט חניפה.

— נעם מיר די שווערד אַראָפּ! — האָט דער באַראָן באַפוילן. —
אויך די שטיוול.

דער קאמערדינער האָט די שווערד גלייך אַרונטערגענומען. מיט די שטיוול איז עס אים אָנגעקומען שווערער. דער באַראָן איז אין כעס געױוואָרן און אים אָפגעשטויסן מיטן פוס.

— אומגעשיקטער טויפל! שנעלער, שוויין־הונד!

דער קאמערדינער האָט זיך צוגעשאַרט און ווידער גענומען ציען דעם געפאַסטן שטיוול. נאָך יאָרן פון לאַקיאישער באַליידיקונג צו דינען ביי אַ ייד, וואָס ווייסט נישט ווי אַזוי אומצוגיין מיט אַ דינער, וואָס שרייט נישט און לאַזט זיך נישט באַדינען, האָט ער ווידער דערפילט איצט אַ טעם אין זיין דינסט. ער האָט געהאַט איבער זיך אַ הער.

דער באַראָן האָט געגעסן מיט אָפעטיט די גוטע מאכלים, מיט הנאה געזופט דעם וויין און נישט אויפגעהערט קוקן אַרום זיך, אויף יעדער קליי־ניקייט אין עס־שטוב. צום גוטן טעם פון עסן און טרינקען, האָט ער נאָך געפילט דעם ספעציעלן טעם פון עסן רויב, פון טרינקען וויין פון דער־אַבערטע קעלערס, ווי אַ חיה, וואָס האָט מער הנאה פון דער פאַרציקונג ווי פון עסן, ווי די עלטער־זיידעס זיינע, די רויב־ריטער, וואָס האָבן גע־לעבט פון מאַרדן און רויבן.

ווען דער דינער האָט אים פאַרן שלאָף אויסגעטאַן, אַראָפגעצויגן פון אים די מיליטערישע קליידער, די אַלע עפאַלעטן, מעדאַלן און אים געוואָשן אין באַד־צימער, איז פון דעם באַראָן געבליבן אַ העלפט. אַ בלאַסער אַלטער מאַן מיט אָנגעצויגענע בלויע אַדערן אויף די ווייסע דאַרע פיס, מיט אַן איינגעפאַלענעם בויך, מיט שלאַבערדיקע אברים איז געשטאַנען אונטער דעם פליסנדיקן וואַסער און מיט ברוין־און־בלויען אַלטן לייב אַרעם אַרויס־געשיילט זיך פון ווייסן מאַרמאָר. גאַרנישט זיגערישעס און רוימישעס איז געווען אין דעם קערפער, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ דאַרער אַלטער האָן, וואָס מען האָט אָפגעפליקט די פאַרביקע פעדערן פון אים.

— שנעל, שנעל! — האָט דער באַראָן געיאָגט דעם דינער, וואָס האָט אים געריבן מיט אַ שוואַם.

ער האָט געוואַלט וואָס שנעלער זיין אָנגעטאַן.

שוין ליגנדיק אין ברייטן בעט פון לואי דעם פופצנטן, איינגעהילט אין בעטצייג פון זייד און פון האַפטן, האָט ער צוגערופן צו זיך דעם אַדיו־טאַנט, דאָס יונגע אָפיצירל מיט די רויטע בעקעלעך ווי ביי אַ דאַרפס־מיידל, און געהייסן אים פאַרלייענען די וויכטיקע נייעס. דער אָפיציר האָט אים איבערגעלייענט עטלעכע באַריכטן פון שטאַט, דערלאַנגט אים אויך אַ צעטל פון טויט־פאַראורטיילטע פאַר שפּיאַנאַזש. דער באַראָן האָט אַפילו די נעמען זייערע נישט איבערגעלייענט און נאַכלעסיק אונטערגעשריבן.

דערנאָך האָט ער דעם אַדיוטאַנט זיינעם אָנגענומען פאַר אַ האַנט און אים גענומען גלעטן די רויטע בעקעלעך מיט די קנאַכיקע פינגער.

— דו שיינער בוב, — האָט ער געשעפטשעט מיטן אַלטן מויל, וואָס די ציין זיינע האָבן זיך געוויקט דערלעבן אין אַ גלאַז וואַסער אויפן טישל.

דאס אפיצירל האט זיך באגאסן מיט רויטקייט.
 — הער אבערסט, ניין דאך! — האט ער פארשעמט געברומט.
 דער באראן האט אים מיט קנאכיקע הענט געצויגן צו זיך.
 ער האט זיך ווידער געפילט דער רוימער...

קאפיטל צוויי

מאקס אשכנזי האט אריבערגעטראגן לאדזש קיין פעטערבורג, וואָס האט לויט אן אלערהעכסטן באפעל גערופן זיך פון איצט אן נישט מיטן פריערדיקן אלטן דייטשן נאָמען, וואָס פעטער דער גרויסער האט דער שטאָט געגעבן, נאָר מיטן ריין סלאַווישן נאָמען — פעטראַגראַד. שוין באלד נאָך דעם ערשטן מאָל, וואָס די דייטשן האָבן פאַרנומען לאַדזש און דערנאָך צוריק אַרויס, האָט מאַקס אַשכנזי אַריענטירט זיך אויף רוסלאַנד. ערשטנס, האָבן די רוסן, גלייך אין אָנהויב מלחמה, אַרויס־געפירט די רעגירונגס־בענק פון פּוילן און אַריבערגעפירט זיי קיין רוס־לאַנד. קיין גאַלד האָט מען אינגאַנצן נישט אויסגעצאלט מער און אַפילו באַנקנאָטן האָט מען אויך אין פּוילן נישט אַרויסגעגעבן אויף די באַנק־ביכלעך. אַשכנזי האָט געהאַט אַ סך געלטער, שווערע געלטער, ליגן אין די רעגירונגס־בענק, אויך האָט ער פיל ווערט־פאַפירן, אַלערליי אַבליגאַציעס געהאַט, פון וועלכע ער האָט גוטע קופאַנען, ווי תּבואה פון פעלדער, גע־שניטן. דאָס אַלץ האָט איצט אין פּוילן, וואָס איז נאָענט ביי דער דייטשער גרענעץ, און מער נאָך אין לאַדזש, וואָס ליגט די דייטשן ביי דער נאָז, נאָר קיין ווערט נישט געהאַט. מען האָט קיין פּרוטה דערפון נישט געקאָנט אַרויסקריגן, אַנדערש איז עס געווען אין רוסלאַנד, וואָס איז ווייט פון פּראַנט געווען.

צווייטנס, איז זיין פאַרמעגן מער אין רוסלאַנד ווי אין פּוילן געלעגן. איבער אַלע עקן פון דער גרויסער אימפעריע, ביז דעם ווייטן מזרח, זענען די סחורות פון אַשכנזיס פאַבריקן געווען פאַרוואַרפן. מאַסן חובות האָט ער ביי די רוסישע סוחרים געהאַט. דריטנס, האָט אַשכנזי געוואוסט, אַז אַן רוסלאַנד איז לאַדזש אַן אַפּגעריסן גליד, וואָס האָט נישט פון וואַנען קיין לעבן צו ציען, אַז אַן רוסישן מאַרק זענען אַלע פאַבריקן קיין שמעק טאָ־באָק נישט ווערט. ביי זיין גאַנצן דייטש רעדן און פירן זיך דייטשיש, האָט ער געקענט די דייטשן, אַז ביי זיי איז שווער אַ גראַשן צו פאַר־יינען, אַז זיי זענען אַליין מער בעלנים אויף אַרויסציען געלט, ווי געבן צו פאַרדינען געלט. דער רוס איז ברייט, נישט אויסגערעכנט, און מען קאָן מאַכן געלט ביי אים, ווען מען פאַרשטייט אַן עסק. אויסער דעם דאַרפן די דייטשן נישט די לאַדזשער אינדוסטריע. זיי האָבן אַליין איבערגענוג איי־גענע סחורות. זיי ווילן עראַבערן פּוילן בלויז אויף צו קאַנען אַרויספירן

פון דארט ברויט און אריינפירן די אייגענע סחורות. זיי וועלן אלץ טאג, כדי די לאַדזשער אינדוסטריע צו פאַרניכטן. ער האָט זיי געקענט, די דייטשן, נישט איינמאַל מיט זיי עסקים געהאַט. ער האָט געוואוסט, אַז אויב מאַכן עפעס, קאָן מען נאָר אין רוסלאַנד, וואָס איז גרויס, ברייט, האָט קיין אינדוסטריע נישט, וואָס נויטיקט זיך אין מענטשן אַזעלכע ווי ער, אין בויער און אַרגאַניזאַטאָרן. די דייטשן, האָט ער געוואוסט, קענען בעסער די מלאכה פון לאַדזש, און טאַקע, ווי נאָר די מלחמה האָט זיך אָנגע-הויבן, איז ער געווען מער אין רוסלאַנד ווי אין לאַדזש. ער האָט באַ-צייטנס מאַסן סחורה אַרויסגעפירט פון שטאַט, די לאַגערן זיינע אויסגע-ליידיקט. עס איז געווען נישט לייכט אַרויסצופירן די סחורות. די צוגן זע-נען פאַרנומען געווען מיט סאַלדאַטן, אַמוניציע. אַבער דער קאַמענדאַנט פון שטאַט האָט אים די זאַך איינגעאַרדנט. פאַר אַ גרויסער מטבע האָט ער אַרויסגעגעבן פאַפירן אַשכנזים פאַבריק, אַז די סחורות זענען זייער נויטיק פאַר דער אַרמיי. דאָס האָט אַלע פאַרשלאָסענע טירן געעפנט. אין גרויסע לאַגערן אין פעטערבורג, וואָס רופט זיך איצט פעטראַגראַד, האָט אַשכנזי זיינע סחורות אַוועקגעלייגט. זיי זענען געוואקסן אין פרייז מיט יעדן טאָג.

ער האָט אויך געוואַלט אַריבערפירן די פאַבריק זיינע, אַלע מאַשינען און שטולן. עס איז געווען נישט לייכט אַזאַ זאַך דורכצופירן. אַבער אַשכנזי האָט זיך פאַר שווערע זאַכן נישט אַפגעשטעלט. קיין שום זאַך האָט אים נישט פאַרשאַפט אַזאַ הנאה ווי דורכצופירן זאַכן שווערע, אוממעגלעכע. וואָס שווערער די צוימען זענען פאַר אים געשטאַנען, אַלץ מער חשק האָט ער געהאַט די הויכע צוימען אַריבערצוקלעטערן. מיט זיין נישט-איבעריק גוטן רוסיש האָט ער פונדעסטוועגן געקאַנט צו די גרעסטע לייט אַנשלאַגן. מיט רייד שכלדיקע און קלאַרע, וואָס קריכן אין קאַפּ אַריין און צעגייען זיך אין מוח ווי גוטער בוימל, האָט ער געקאַנט אויפווייזן די גרעסטע לייט פון הינטער-לאַנד, וואָס האָבן זיך אין מיליטערישע קליידער פון רויטן קרייץ אַרומגעדרייט, אַז זיין אַרויספירן די פאַבריק פון לאַדזש, באַוואַרע-נען זי פון אַריינפאַלן צו די דייטשן און אַריבערפירן זי אין אינדוסטריע-אַרעמען רוסלאַנד, איז אַ גרויסער נוצן פאַרן לאַנד; אַז סחורות זענען נויטיק פאַר דער אַרמיי נישט ווייניקער ווי אַמוניציע, און דעריבער דאַרף מען אים צוהעלפן אַרויסצוראַטעווען באַצייטנס זיין פאַבריק. ער האָט שוין טאַקע היפשע טיילן גענומען אַרויספירן. ער האָט געאַרבעט, מיט גרויסע לייט זיך באַגעגנט, מיט מיליטער-לייט געטרונקען, מתנות זיי געגעבן, פאַרקאַכט געווען אין זיין פלאַן. אַבער דערווייל איז לאַדזש צום דריטן מאַל אַפגעריסן געוואָרן און אַשכנזי איז געבליבן נישט אַהין, נישט אַהער — אַ העלפט מאַשינען זענען געבליבן אין לאַדזש, די אַנדערע העלפט אויף די באַנען איבער רוסלאַנד.

מאַס אַשכנזי האָט מיט זיינע נערוועזע פינגער זייער גיך צעשויערט זיין שפיץ בערדעלע, וואָס איז שוין היפש גרוי געווען, ווען די באַקאַנטע מי-

ליטער-לייט זיינע האבן אים בסוד געזאגט, אָ דאָס מאָל איז שוין לאָדזש פאַרפאַלן, נישט צוריקצונעמען. אַ האַלבע פּאַבריק זיינע איז געבליבן דאָרט, אויך סחורה אַ סך אין די לאַגערן און זיין פּרוי איינע אַליין אין פּאַלאַץ, אין דער פּרעמדער שטאָט. אָבער שטאַרק רייסן זיך צו דער פּאַרנומענער שטאָט האָט ער גאַרנישט פּרובירט. ער האָט עס געלאָזט אויף דער מערכה, אַז עס וועט גיין גלייך, די שטאָט וועט צוריק אַריין צו די רוסן, איז גוט. מוסר-נפש זיין זיך, כדי אַריינצוקריגן זיך קיין לאָדזש, האָט ער קיין חשק נישט געהאַט. ער האָט אין דער שטאָט מער נישט געגלויבט, געהאַלטן זי פאַר אַ פּאַרפאַלענע.

אָבער אַזוי ווי ער האָט נישט געקאַנט קומען קיין לאָדזש, האָט ער לאָדזש אַראָפּגעברענגט קיין פּעטערבורג.

אויף די רוסישע באַנען, ליניעס, וואַקזאַלן, צעוואָרפן און צעטרענצלט, האָבן זיך געוואַלגערט מאַשינען, מעכאַנישע וועבשטולן, טיילן פון פּאַרשיי-דענע פּאַבריקן, וואָס מען האָט פון לאָדזש און די אַרומיקע אינדוסטריע-שטעט עוואַקואירט. נישט נאָר זיינע מאַשינען, נאָר אויך מאַסן מאַשינען פון אַנדערע לאָדזשער פּאַבריקאַנטן, וואָס האָבן אַליין נישט געוואוסט וואו זייער פּאַרמעגן וואַלגערט זיך. זיי זענען געבליבן פאַרשטעקט, פּאַרוואָרפן אין גרויסן טומל און אומאַרדענונג ביי דער גיכער מיליטערישער עוואַ-קואַציע, זיי האָבן זיך געוואַלגערט אין די פּאַק-קאַמערן, אונטער בלוזן הימל, געראַסטעט און קאַליע געוואָרן. אויך האָבן זיך סחורות אָן אַ שיעור אַרומגעוואַלגערט. אַשכנזי האָט זיך גענומען צו מאַכן אַן אַרדענונג אין די וואַגלידיקע לאָדזשער מאַשינען און סחורות, צונויפנעמען דאָס צעקראַכענע לאָדזש און אַוועקשטעלן עס צוריק אויף אַן אָרט, אין סאַמע פּעטערבורג אַליין. אין ברייטן סויבלענעם פעלץ און היטל, וואָס זאָל אים מאַכן ברייטער און אַנדעוודיקער, ענלעך צו אַ רוסישן מענטש, איז ער אַרומגעפאַרן אין שליטנס איבער די פּעטערבורגער גאַסן, צו מיליטער-לייט און פינאַנסיסטן אַנגעקומען, צו מיניסטאַרן זיך דערשלאַגן, צו די גרעסטע אַמטן און פּאַ-לאַצן, און גערעדט, געגעבן צו פּאַרשטיין, ביטעס דערלאַנגט, אונטערגע-שמירט, געטאָן אַלץ, אַבי קאַנטאַקט אַנצובינדן, פּאַפּירן אַרויסצוקריגן, בריוו, רעקאַמענדאַציעס, ערלויבענישן רייזע-שיינען. ווי אַ וויכער האָט ער זיך אַרומגעטראָגן אין צעיאַכמערטן פּעטערבורג, נישט געגעסן, נישט געשלאָפן, נישט גערוט, נאָר געאַרבעט, גערעדט, געלאָפן, געטאָן, ביז ער האָט זיינס נישט דורכגעזעצט.

מיט אייזערנע פּאַפּירן אין די הענט, אַז אַלע וועגן זענען פאַר אים פּריי, אַז אַלע זאָלן אים אַרויסווייזן הילף אין זיין אַרבעט, איז ער אַרומ-געפאַרן איבער דעם גרויסן רוסלאַנד, אויף אַלע ליניעס, דעפּאַס, סטאַנציעס און צונויפגעזאַמלט די וואַלגערנדיקע לאָדזשער מאַשינען, סחורות, רוי-שטאַפן, וואָס זענען געווען פּונאַנדערגעוואָרפן אין אַלע לעכער. אַ ווילדער פּלאַנטער זענען איצט געווען די רוסישע באַנען. די דייטשן האָבן מיט

יעדן טאָג מער נייע שטעט פאַרנומען. די גאַנצע רוסישע הערשאַפט פאַר הונדערט יאָר אין פּוילן, איז געלאָפּן פון שונא, געיאָגט קיין רוסלאַנד. אויף די באַנען האָבן זיך געשלעפט באַאמטע, פון גובערנאַטאָרן ביזן לעצטן פּאָליציאַנט, פון אַן אַרכימאַנדריט ביז אַ גלאָקן-קלינגער. ריכטער, שעפּן פון דער פּאָליטישער פּאָליציי, פּאָליציימייסטערס, פּראָוואַסלאָווע נאַנעס, רוסישע סוחרים, צענזאָרן, גימנאַזיע-לאַקייען, תּלנים, פּאָפּן, זשאַנדאַרמען, גרענעץ-באַאמטע, אַלע מיט זייערע ווייבער און קינדער, מעבלען און פעק, געלט-ביכלעך און איקאָנעס, קאַזיאַנע פּאַפּירן און אַרכיוון, קירכן-חפּצים און צאַרישע פּלאַגן, זענען זיי געלאָפּן אין פּאַניק פון פּוילן צום גרויסן רוסלאַנד.

אין סאַניטאַר-וואַגאַנען, לאַסט-וואַגאַנען זענען פּאַרוואַנדעטע געפּאַרן, טויזנטער, צענדליקער טויזנטער, בלוטנדיקע, ווייטיקדיקע, גוססדיקע אין שטאַרבנדיקע. אויף יעדער סטאַנציע האָט מען די טויטע אַראַפּגעטראָגן, כדי אויף זייערע בעטלעך און שטרוי נייע אַריינצולייגן. אַנגעשטאַפט, איינ-געקוועטשט. ווי הינער אין אַ שטייג, זענען געפּאַנגענע געפּאַרן, צענד-ליקער טויזנטער עסטרייכער, וואָס מען האָט קיין סיביר געפירט. פון אַלע פּוילישע טורמעס זענען אַרעסטאַנטן געפּאַרן, גנבים און פּאָליטישע, פּויערים, וואָס האָבן די דייטשן אַנגעוויזן אַ וועג, פּאַסטעכער, וואָס האָבן געקנאַלט מיט די בייטשן אויף די בהמות און וואָס די רוסן האָבן אַנגענומען פאַר גע-היימע סיגנאַלן צום שונא, אַלערליי פּאַרדעכטיקטע אין שפּיאַנאַזש און אין פּאַרראַט. אַלטע און יונגע, ווייבער און קינדער, תּמעוואַטע פּויערלעך און שטאַטישע אַרבעטער, דייטשע קאַלאָניסטן, רוטענישע פּויערים, גאַליציאַנער יידן מיט פּיאַות, גלחים, רבנים, באַגרעבער, סוחרים, גאַסן-יונגען דעזער-טירן, צונויפגעמישט, צונויפגעקנוילט, זענען אין אַרעסטאַנטן-וואַגאַנען גע-פּאַרן, באַוואַכט פון קאַנוואַיען. זיי האָבן נישט געוואוסט, די מענטשן, פּאַרוואַס מען האָט זיי אַרעסטירט, וואו מען פירט זיי, ווען מ'וועט זיי משפּטן. קיינער האָט עס זיי נישט געקאַנט זאָגן. אַפילו קיין פּאַפּירן זענען וועגן זיי נישט געווען. זיי האָבן בלויז געוואוסט, אַז זיי זענען אַרעסטאַנטן.

מער פון זיי אַלע האָבן זיך געשלעפט אַרויסגעטריבענע יידן, גאַנצע שטעט און שטעטלעך האָט ניקאַלאַי ניקאַלאַיעוויטש פון פּוילן און ליטע אַרויסגעטריבן, כדי דערמיט צו פּאַרדעקן זיין שליממזולדיקע הויפט-אַנפּירונג, זיינע וויסטע מפּלות. ווי די סטאַדעס האָבן די קאַזאַקן זיי געטריבן פון זייערע היימען, פּאַרברענט זייערע הייזלעך און קרעמלעך. אַלטע און יונגע, ווייבער און קינדער, קימפעטאַרינס און קראַנקע, מיט בעטגעוואַנט און פעק-לעך, מיט שבתדיקע לייכטער און מיט אַפּגעראַטעוועטע ספּר-תּורהס, האָבן זיי זיך געשלעפט אין לאַסט-וואַגאַנען, אויף וועלכע עס איז געשריבן, אַז זיי דינען פאַר פּערציק מענטשן אַדער פאַר זעקס פּערד, אַבער אַריינגעפּאַקט האָט מען אין יעדן פון זיי צו הונדערטער מענטשן. עלנטע, אומגליקלעכע,

הונגעריקע, האָבן זיי זיך געצויגן איבער דעם גרויסן רוסלאַנד, אונטער דער וואַך פון באַוואַפנטע סאַלדאַטן. אויף די סטאַנציעס האָבן אויפגעזעצטע סאַלדאַטן זיי געזידלט, געשלאָגן, אין פנים געשפיגן, שפּיאַנען גערופן. מען האָט די מענטשן נישט אַראַפּגעלאָזט נעמען קיין ביסל הייס וואַסער אין די וואַקזאַלן, רופן אַ דאַקטאָר צו אַ קראַנקן, אַפילו אויף קיין מענטשלעך געברויך האָט מען נישט אַראַפּגעלאָזט. אין הונגער און אין שמוץ, אין געדיכטעניש און אין ענגשאַפט האָבן קינדער געקרענקט; טיפּוס, דיפּטעריאַ, שאַרלאַך, כאַלעריע האָבן געברענט און געטויט. ביי יעדער גרעסערער שטאָט, וואו די יידישע איינוואוינער האָבן צו די היימלאָזע שפּייז געבראַכט, האָט מען זיי דערפאַר מתים אַרויסגעגעבן, צו טאָן זיי זייער רעכט אין פרעמדע ערטער.

צווישן אַט די אַלע סטאַנציעס, אין גרויסן מיט-מאַש און טומל, פּלאַנ-טער, כאַאָס, אומגליק און פאַרצווייפלונג, וואו איינער האָט נישט גע-וואוסט פון צווייטן, וואו די באַן-באַאמטע האָבן זיך געפּלאַנטערט און נישט געוואוסט וואו איין, וואו אויס, האָט מאַקס אַשכנזי מיט זיינע מענטשן אַרומגעשלעפט זיך, געלאָפּן פון אַרט צו אַרט, געזוכט, גענישטערט, גע-שמעקט, אויסגעשנאַפט, כדי אויסצוגעפינען די לאַדזשער פאַרמעגנס, וואָס זענען געווען פאַרפּלאַנטערט אין דער גרויסער צאַפּלדיקער, בלוטיקער און אומגליקלעכער קנויל.

ער האָט זיי געפונען, פון אונטער דער ערד אַרויסגעקריגן. ער האָט די באַאמטע נישט אַפּגעלאָזט. געבעטן, געפּאָדערט, געלט זיי געגעבן, אבי צו דערגרייכן זיינס. מיט דעם ברייטן פוטער, מיטן סויבעלנעם היטל, מיט דעם פאַרטפעל פאַפּירן און געלטער, האָט ער זיך אַרומגעטראָגן צווישן פּייז און ליידן נאָך זיין לאַדזשער קעניגרייך. און ער האָט עס דעראַבערט ער האָט לאַדזש קיין פעטערבורג געבראַכט, די מאַשינען צוזאַמענגעשטעלט, רעמאַנטירט, צונויפגעפאַסט פרעמדע טיילן, אַן אַרדענונג אין כאַאָס אַריינגעטראָגן, פאַבריקן אויפגעשטעלט, וואָס האָבן ווי אין לאַדזש אויף דער גאַנצער פאַרע געאַרבעט, צו עטלעכע שיכטן אַ טאַג, באַזאָרגט די אַרמיי מיט לייוונט, קאַרט און וואָל.

דער אַלטער גענעראַל, דער פירער פון דער אינטעדאַנטסטווע, וואָס האָט ביי אים די סחורות פאַר דער אַרמיי צוגענומען, האָט אים באַוואונדערט. — ווי אַזוי האָט איר עס צוזאַמענגעשעלעפט, מאַקס אַבראַמיטש, — האָט ער נישט פאַרשטאַנען, — דאַס, וואָס אונדז, מיליטערי-לייט, גיט זיך נישט איין אין דעם גרויסן פּלאַנטער ?

— מיט ווילן און מי, עקסעלענץ, — האָט אַשכנזי געענטפערט. — אפשר גאָר געדאַרפט אייך איבערגעבן די הויפט-אַנפירונג, — האָט דער אַלטער גענעראַל געשפּאַסט שטיל און זיך פּונאַנדערגעזיפצט עטלעכע מאָל, — עך, רוסלאַנד, דער טייוול זאָל דיך נעמען!... ווי אין לאַדזש אַמאַל, האָט איצט אַשכנזי אין דער רוסישער הויפט-

שטאט אן אקציע-געזעלשאפט פון אלע פארוואגלטע לאדזשער פאבריקאנטן געמאכט, די מענטשן צונויפגענומען, ארגאניזירט, פאראייניקט, פון יעדנס טיילן און פארמעגן איין גרויסע געזעלשאפט געמאכט, לאדזש אין פעטער-בורג אויפן וויבארגסקער אינדזל אוועקגעשטעלט. ווי דארט, איז ער אויך דא דער פירער פון אלע געווארן, דער קעניג פון לאדזש. ער האט ארויס-געלאזט די סחורות, פעסטגעשטעלט פרייזן, אנגענומען באשטעלונגען און זייער גוטע געשעפטן געמאכט. קיינער האט נישט אזוי גוט, ראיעל און לייטיש געגעבן צו פארדינען ווי די מיליטער-לייט פון דער אינטעדאנט-סטווע; זיי האבן ליב געהאט צו געבן צו פארדינען א רובל און אליין צו פארדינען א רובל.

אפילו קיין טורקעסטאן איז אשכנזי אוועק, ריזיקע פעק היימישן ביינוול איינגעקויפט, כדי נישט אפצושטעלן לאדזש אויף קיין מינוט אין מעת-לעת. מען האט געארבעט זיבן טאג אין דער וואך, אפילו אין זונטיק און אין יום-טובים. אז די מאשינען זענען געווען ווייניק, האט ער איבער פארשידענע רוסישע שטעט, וואו אלטע פאבריקן געפינען זיך, מענטשן אוועקגעשיקט און די מאשינען ביי די באלעבאטים אפגעקויפט. קיין שום געלט איז נישט געווען צו טייער. די באשטעלונגען האבן אלץ געדעקט מיט ריוח. „לאדזש“ איז געוואקסן מיט יעדן טאג, אויסגעשפרייט זיך, פאר-גרעסערט.

— איר וועט זען, וואס איך וועל נאך פון דעם „לאדזש“ מאכן, — האט אשכנזי גערעדט מיט שטאלץ צו די מענטשן פון דער לאדזשער געזעלשאפט אויף די באראטונגען, וואס ער האט יעדן שבת-צורנאכטס גע-מאכט. — עס וועט וואקסן ווי אויף הייוון.

מער ווי אין לאדזש אליין האבן זיך די לאדזשער דא געהאלטן צוזא-מען, צונויפגעקומען זיך אין די אונטן, טיי געטרונקען, גערעדט וועגן לאדזש, וועגן די נייעסן, וואס קומען פון דארט אין די צייטונגען, וועגן בריוו, וואס קומען אמאל אן דורך דעם רויטן קרייץ, גייענדיק דורך דער שווייץ ביז רוסלאנד חדשים לאנג. זיי האבן אויך אן אייגענע לאדזשער געזעלשאפט געשאפן, וואו מען האט געדאוונט אמאל אין א פרייען שבת אדער אויף א יארצייט, און געטאנצט אויף א קארנאוואל-באל. דארט האט מען אויך געשאפן געלט פאר לאדזשער ארעמעלייט, וואס האבן זיך גע-וואלגערט אין רוסלאנד, אסיפות געהאלטן, קהל-זאכן באזארגט, כיבודים זיך איינגעטיילט. מאקס אשכנזי האט תמיד געוואוסט ווי אזוי צו מאכן אן איינדרוק מיט עפעס גאר א קלוג ווערטל, מיט א גוטן איינפאל און המצאה.

— איך האב עס, מיינע הערשאפטן, געזאגט דעם גענעראל פון דער אינטעדאנטור, דער האט פורכטבאר געלאכט, — האט ער זיך בארימט אין זיין לאדזשער דייטש, וואס ער, אזוי ווי אלע פון דער לאדזשער קאלאניע האבן נישט אויפגעהערט באנוצן אין דער רוסישער היפט-שטאט. מער ווי מיט אייגענע, האט מאקס אשכנזי געהאלטן זיך מיט פרעמדע.

מיט די רוסן, קודם-כל מיט די מיליטער-לייט, מיט וועלכע ער האָט עסקים געהאַט. נישט קיין טרינקער, אַ קנאַפער בעלן אויף רעסטאָראַנען און וויינען, האָט ער פונדעסטוועגן אָפּט אַרומגעפירט זיך מיט אָפיצירן, הויכע באַאמטע איבער די גרעסטע רעסטאָראַנען, וואו ציגיינערס האָבן געטאַנצט און געזונגען און וויין האָט זיך געגאַסן, כאַטש טרינקען איז געווען פאַרבאָטן. אים האָט געעקלט פון דעם שיכרות, פון וואַרפן פלעשער אין דער ערד, צעברעכן שפיגלען, מאַכן היזקות, טרייבן אויסגעלאַסנקייט און שפילן אין קאַרטן. ער האָט די אַלע זאַכן נישט פאַרשטאַנען, נישט באַגריפן די הנאה, וואָס מענטשן האָבן דערפון. ער האָט גאַרנישט געהאַלטן פון די צעהוליעטע גוים, וואָס אין שיכרות רואינירן זיי אַנדערע און זיך. ביי אים איז דאָס גרעסטע פאַרגעניגן געווען זאַמלען, אַרייננעמען אין די הענט, עראַבערן, בויען. אָבער ער איז מיט די לייט מיטגעגאַנגען, געמאַכט זיך מיטהוליען, מיט געלט געוואַרפן וואַרעם ער האָט מיט די מענטשן געשעפּטן געפירט, קאַנטאַקט אַנגעקניפּט, און קיין בעסערער וועג ווי די גרויסע רעסטאָראַנען איז צו זיי נישט געווען.

אויפגעלעבט האָט ער אין קאַבינעט, וואָס ער האָט, פונקט ווי אין לאַדזש, ביי דער פאַבריק איינגעאַרדנט. אין גערויש פון מאַשינען, אין די פייפּע-רייען פון די סירענעס, אין קאָך פון אַרבעט, מסחר, געבן באַפעלן, אויס-הערן באַריכטן, אונטערשרייבן פאַפירן, אויפנעמען קונדן, האָט ער גע-פילט, אַז ער לעבט, אַז דאָס בלוט קרייזט אים אין זיינע אַדערן, אַז ער קלעטערט און וואַקסט. צוזאַמען מיט אים איז געוואקסן זיין קעניגרייך, זיין פאַרמעגן, מיט יעדן טאַג, מיט יעדער שעה.

קאַפיטל דריי

אַבערסט באַראָן פאַן הידעל היידעללאָו האָט מיט אַן אייזערנעם בעזעם גערייניקט לאַדזש און די אומגעגנט, דעם יידיש-פּאָלינישן מיסטקאַסטן, וואָס ער האָט נאָך פון זיין חתן-צייט מיט הונצעס טאַכטער אַזוי געהאַסט. יעדן טאַג האָט ער די לאַדזשער מויערן באַקלעפט מיט נייע באַפעלן, אונטער-געשריבן מיטן גאַנצן גרויסן אַריסטאָקראַטישן נאַמען. ערשטנס, האָט ער פאַראַרדנט צו רייניקן די גאַסן, ווי פאַר אַ דייטשע שטאַט פּאַסט. די פוילישע מיליציאַנערן, וואָס מען האָט זיי קיין געווער נישט אַנגעטרויט, בלויז שטעקעלעך געגעבן, האָבן אַרומגעדרייט זיך אַ-בער אַלע ראַגן און, אויף דעם קאַמענדאַנטס באַפעל, נישט געלאָזט זיך אַפּשטעלן אויף די גאַסן, נישט זאַמלען זיך אין רעדלעך, נישט שטיין פאַר די מויערן, לאַדזשער מענטשן האָבן זיך צו דער נייער גזרה נישט געקאַנט צוגעוואוינען. זינט לאַדזש איז לאַדזש און זינט פיעטראַקאווער גאַס איז

גאס, האָבן זיי געזאמלט זיך אויף די טראַטואַרן, אָפּגעשטעלט זיך, מיט די שטעקעלעך געפּאָכעט, גערעדט, מסחרים געפירט; אויף די ווענט פון די מויערן, אויף די שילדן, אויף די טויערן, וואו נאָר עס איז געווען אַ שטיקל ליידיק אַרט, האָבן זיי גערעכנט, געזשבונט, וועקסעלעך אויסגעשפּרייט און אונטערגעשריבן, מיטאַמאַל האָט מען גענומען טרייבן, נישט געלאָזט אָפּשטעלן זיך, נאָר פּאַרבייגיין, גיין ווייטער, מען האָט די באַפעלן נישט געהערט. אָבער די מיליציאַנערן מיט די שטעקעלעך האָבן געיאָגט, גע-טריבן, שטראָפּן אַנגעלייגט און אפילו מיט דער וואַסער-קישקע אָפּגעגאַסן, האָט דער עולם געמוזט פּאָלגן.

פּונקט אזוי האָט מען נישט געטאַרט וואַרפּן קיין פּאפּירלעך אויף דער ערד, קיין מונדשטיק פון אַ פּאפּיראַס, קיין שפּיי טאַן, די טיפּע רינשטאַקן האָבן יעדן טאַג געמוזט מיט קאַלך אויסגעגאַסן ווערן, די מיסטקאַסטנס אין די הויפּן מיט פּעך אויסגעשמירט, ריין פון שלעכטע וואַסערלעך און מיסט. איבער די אַרעמע גאַסן, איבערן באַלוט זענען מיליציאַנערן אַרומ-געגאַנגען, געכאַפּט אַרעמע יידן מיט בערד, ווייבער מיט שייטלעך, און זיי אין די שטאַטישע בעדער אָפּגעפירט, וואו מען האָט זיי די בערד און קעפּ אָפּגעגאַלט, די מלבושים אין דיוענפּעקציע-קעסלען אויסגעקאַכט און די קערפּערס אויסגערייניקט, כדי אויסצוראַטן די עפּידעמיעס און קראַנקהייטן, אָבער וואָס מער באַראָן פּאָן היידעל היידעללאָו האָט די גאַסן און מענטשן גערייניקט, אַלץ מער האָבן טיפּוס, שאַרלאַך, כאַלעריע און אַנדערע קראַנק-הייטן געשפּרייט זיך איבער דער שטאַט, אַרויסגעקראַכן פון אַלע אויסגע-קערטע גאַסן, אַרויסגעדעמפּט פון אַלע אויסגערייניקטע רישנטאַקן און אויסגעפּעכטע מיסטקאַסטנס.

וואַרעם צוזאַמען מיט רייניקן די גאַסן האָט דער באַראָן פּאָן היידעל היידעללאָו גערייניקט די שטאַט פון ברויט, פון אַרבעט, פון לייב און לעבן, די פּאַבריקן האָבן נישט געאַרבעט, די קוימענס זענען געשטאַנען פּוסטע איבער דער שטאַט, געגלאַנצט מיט די פּאַרוויכערטע קעפּ עובר-בטל אין די ריינע בלויע הימלען, קיין לעק רויך נישט געלאָזט, די סירענעס זענען שטום געוואָרן, נישט געריסן מער מענטשן פון שלאָף פּאַרטאַג, געלאָזט זיי ליגן ווי לאַנג זיי ווילן. דאָס ערשטע האָט באַראָן פּאָן היידעל היידעללאָו געשיקט זיינע לאַנדשטורמער, זיי זאָלן פון פּאַבריק צו פּאַבריק גיין און אַראַפּנעמען די טראַנסמיסיעס, די גראַבע לעדערנע פּאַסן פון די רעדער, די לאַדזשער פּאַבריקאַנטן האָבן אויסגעוויילט אַ דעלעגאַציע, וואָס זאָל אַריבערגיין רעדן מיטן אַבערסט, בעטן אים, ער זאָל די פּאַסן נישט נעמען. אָן זיי האָבן די רעדער נישט געקאַנט גיין, האָבן די פּאַבריקן נישט געקאַנט אַרבעטן, אויסגעפּוצטע אין די שוואַרצע קליידער און ווייסער וועש איז די דעלעגאַציע געגאַנגען צו אַשכּנזיס פּאַלאַץ. צווישן זיי איז אויך געווען יאַקוב אַשכּנזי אין זיינע עלעגאַנטע שוואַרצע קליידער מיט דער שוואַרצער צוגעפּאַרבטער באַרד. דאָס ערשטע מאָל ווי ער איז אין זיי

ברודערס פאלאץ געווען. אין אונטערטעניקסטן דייטש האָבן זיי ביים באַ-
ראָן געבעטן נישט צו צעשטערן די לאַדזשער אינדוסטריע.

— מיר בעטן אייער עקסעלענץ אין נאָמען פון דער שטאַט לאַדזש, —
האָבן זיי געזאָגט, נויגנדיק זיך.

באַראָן פאָן היידעל לאָו איז געזעסן פונאַנדערגעלייגט אין זיין
שטול מיט אַ זיגערישער ברייטקייט און דורכן מאַנאַקל פאַראַכטנדיק גע-
קוקט אויף די בעטנדיקע לאַדזשער פאַטענטאַטן, לייבן איינס און איינס.

— ניקס צו מאַכן! — האָט ער געענטפערט קאַלט.

די מענטשן האָבן געפרוואווט אַנרירן אַ געזעלשאַפטלעך אַדערל, רעדן
אין נאָמען פון די אַרבעטער, וואָס וועלן דאַרפן אומקומען פון הונגער אָן
אַרבעט. דער באַראָן איז געבליבן קאַלט. אַז די מענטשן האָבן גענומען
רעדן דרייטער, שאַרפער, האָט דער באַראָן פאָן היידעל לאָו זיי
איבערגעריסן און אַ קלאַפּ געטאַן מיט דער פויסט אין טיש.

— וואָס גייען מיר די מענטשן אָן? — האָט ער געשטורעמט. — איך

דענק וועגן מיינע סאַלדאַטן!

ווי אַ רוימישער פאַטריציער, וואָס געפאַנגענע זענען געקומען פאַלן
צו זיינע פיס, אַזוי האָט ער דער אַבערסט געצאָרנט אויף די לאַדזשער
פאַרשטייער און געקריצט אויף זיי מיט זיינע אַריינגעשטעלטע ציין.

די פאַבריק־פאַסן זענען פון זייער גוטן און גראָבן לעדער געמאַכט
געוואָרן, וואָס מען האָט פון זיי די בעסטע זיילן צו זעלנערישע שטיווד
געקאַנט אויסשניידן. און באַראָן פאָן היידעל לאָו האָט אַלע טראַנס-
מיסיעס פון די פאַבריקן אין לאַדזש און אין דער אומגעגנט געלאָזט אַראַפּ-
נעמען און וואַגאַנענווייז זיי קיין דייטשלאַנד געשיקט. נאָך זיי האָבן די
פאַבריקאַנטן געמוזט אַרויסגעבן די קופערנע קעסלען און אויוונס, וואָס
דער אַבערסט האָט אַוועקגעשיקט קיין דייטשלאַנד. פון אומעטום האָט מען
דעם קופער גענומען, פון די שפיצן פון די קירכעס, פון די מנורות פון די
שולן, פון די קליאַמקעס פון די טירן, פון די יידישע שבתדיקע פענדלעך
צו פיש, פון די לייכטער, און פריער פון אַלעמען פון די פאַבריקן. דאָס
האָט מען קוילן געדאַרפט כדי צו שלאָגן דעם פיינט, אָבער דייטשלאַנד האָט
ווייניק קופער געהאַט, און מען האָט די פאַבריק־קעסלען אַרויסגענומען,
צעשמאַלצן זיי און קוילן אויסגעאַרבעט. נאָכדעם האָט דער באַראָן גענומען
אַרויספירן טיילן פון די מאַשינען, וואָס נאָר עס האָט אין דייטשלאַנד גע-
קאַנט אַ נוצן ברענגען, אַרויסגעריסן מיט יעדן טאַג נייע גלידער פון די
לאַדזשער פאַבריקן.

אַנגעהויבן האָט ער עס ביי זיין פאַלאַץ אַליין, ביי אַשכנזיס פאַבריקן.

דורך דער אונטערערדישער ליניע, וואָס האָט ביז צו דער באַן־ליניע גע-
פירט, זענען יעדן טאַג געגאַנגען קופער און מעש, פאַסן און רוי־שטאַף,
פאַרטיקע סחורות פון די לאַגערס און האַלץ פון נאָענטן וואַלד. מאַדאַם
אַשכנזי האָט אין איר שלעכטן רוסישלעכן דייטש מיט גראַבע „רישן“ יעדן

מאל אויפסניי פראטעסטירט, אפגעשלאגן די שוועלן, טענות געהאט, גע-
ריסן זיך מיטן פארקוועטשטן שירם אין האנט צום אייגענעם פאלאך, צום
בארזן אליין, נאר מען האט זי נישט אריינגעלאזט.

— וועק, צוטריט פערבאטען! — האבן די וואכן פארטריבן.

פאר די סחורות און רוי-שטאפן, וואס מען האט וואגאנענווייז ארויס-
געפירט, האט מען איר בלויז צעטעלעך געגעבן, צעטעלעך, אין וועלכע די
סחורה איז אפגעשאצט געווארן אין גראשנס און פאר וועלכע מען דארף
קריגן אויסגעצאלט נאך דער מלחמה. מאדאם אשכנזי איז געזעסן איינע
אליין אין גרויסן פאבריק-קאבינעט גאנצע טעג, כאטש עס איז גארנישט
געווען וואס צו טאן. זי האט, ווי א מאנצביל, געהיט די פאבריק, אלץ
געהאט אויפן קאפ, געוואוסט פון יעדער קלייניקייט, נישט ערגער ווי איר
מאן אמאל. זי האט די דייטשע צעטעלעך איינגעשלאסן אין דער אייזערנער
קאסע, דאס שליסעלע אויפן האלדו זיך אנגעהאנגען און אזוי געזעסן אין
קאבינעט, איינע אליין אין דער פרעמדער שטאט. די איינציקע קונדן זענען
געווען די דייטשן, וואס זענען יעדן טאג געקומען מעלדן וועגן נייע טראנס-
פארטן, וואס זיי דארפן ארויספירן. זי איז אין ערגעץ נישט געגאנגען, מיט
קיינעם זיך נישט צונויפגעקומען אין דער שטאט. זי איז בלויז אין פאב-
ריק-קאבינעט געזעסן, אלטע רעכענונגען דורכגעזען, ביו עס איז נאכט
געווארן. דעמאלט האט זי זיך געלאזט צו איר נייער וואוינונג, צו די
איינזאמע שטוב, וואו דער דירעקטאר אלברעכט האט אמאל זיין פעט בחוריש
לעבן געפירט, ווען די שפולערקעס פלעגן קומען צו אים אויפרימען. אין
זיין ברייט בעט איז זי גאנצע נעכט מיט אפענע אויגן געלעגן, איינשלאפן
נישט געקאנט און געווארט אויף דעם מארגן, זי זאל שוין קאנען אין פאב-
ריק גיין, ווידער אמאל א טאג אין פוסטן קאבינעט אפזיצן. פון אלע דינסטן
האט זי זיך בלויז איין קאמער-מיידל איבערגעלאזט, וואס האט גערוימט,
געקאכט און פארן שלאף איר די שיטערע גרויע האר אין קורצע צעפעלעך
פארפלאכטן און מיט זיידענע סטענגעס פארבונדן, ווי דעמאלט, ווען איר
מאן איז נאך געווען אינדערהיים.

אויף דעם באלוט האבן די האנט-שולן זעלטן געארבעט. מערסטנס
זענען זיי געשטאנען איבערגעדעקטע מיט לילעכער. שניידערס, זאקן-
מאכערנס, נייטארינס, טריקאטאזש-ארבעטער, גאלאנטעריע-ארבעטער,
שוסטערס, רימערס, אלע האבן זיי פארהאנגען זייערע מאשינען און ווערק-
שטאטן מיט טישטעכלעך, ווי אויף שבת אמאל. די שטאט, וואס האט
שטענדיק געקאכט, געציטערט פון ארבעט, האנדל און באוועגונג, איז
געשטאנען שטיל, קיין מאשין האט נישט געקלאפט, קיין קוימען האט נישט
גערויכערט, קיין סירענע האט נישט גערופן. די ריינקייט פון די גאסן
האבן אין ריינקייט פון בית-עולם-סטעזשקעס דערמאנט. די פוילישע אר-
בעטער, וואס זענען געקומען פון דערפער, זענען זיך צוריק אין די דערפער
צעלאפן; די שטאטישע ארבעטער, די יידן אויפן באלוט, זענען ארומגע-

גאנגען פוסט און פאס איבער די גאסן און געסלעך, מיט איבעריקע הענט, וואס ווילן ארבעטן, נאָר האָבן נישט ביי וואָס, מיט טרוקענע צונגען אין די מיילער, מיט בלאַסע פנימער, אויסגעצערטע און הונגעריקע.

לאָדזש האָט געהונגערט. ביי אַלע וועגן און ראַגאַטקעס זענען דייטשע זעלנער אין פיקענהויבן געשטאַנען און נישט אַריינגעלאָזט, נישט אַרויס־געלאָזט. זיי האָבן געזוכט אין היי פון פויערישע פורן, כדי אויסצוגעפינען אַ באַהאַלטן זעקל תבואה, אַ הון, אַ קעזל, אַ פאַטשיילע אייער אָדער אַ זעקעלע פוטער, וואָס עמעצער פירט אין שטאַט אַריין צו פאַרקויפן. זיי האָבן אַרומגעטאַפט די מענטשן, מיט די הענט אין די קליידער זיי געקראַכן כדי צוצונעמען אַ ברויטל, אַ שטיקל פלייש, אַפילו אַ ביסל קאַרטאָפל, אויב מען פירט. זיי האָבן ביי ווייבער די קליידער פאַרהויבן, אין די בווועמס און שויסן געזוכט, טאַמער באַהאַלט מען אויס אַ ביסל שפייז.

אַלץ, די תבואה אויף די פעלדער, די קאַרטאָפל אין די קעלערס, די בהמות אין די שטאַלן, די הינדלעך, וואָס פיקן זיך פון די אייער אַרויס, יעדער ניי געבוירן קעבל, יעדער טראַגעדיקער חזיר איז געווען פאַרצייכנט, געהאַלטן אויפן אויג, כדי צו רעקוויזירן און אַוועקשיקן קיין דייטשלאַנד. זיי האָבן אַראַפגענומען די פרוכטן פון די בוימער, די וואָל פון די שאַף, דאָס גראַז פון די לאַנקעס. אין די וועלדער האָבן זיי די בוימער געלעכערט, זויג־מאַשינקעס אַריינגעשטעלט אין די שטאַמען, דעם זאַפט פון זיי אַרויס־געצויגן און אַוועקגעשיקט קיין דייטשלאַנד. זיי האָבן ביי די יעגער די ביקסן צוגענומען, כדי אַליין די האַזן, פוקסן, ווילדע חזירים, הירשן און ווילדע קאַטשקעס אויסצופאַנגען און לעבעדיקע אָדער געשאַסענע אַרויס־צופירן פון לאַנד. זיי האָבן די נעצן פון די פישערס צוגענומען, כדי דעם גאַנצן פיש־פאַנג פאַר זיך אַליין צוצונעמען. אַפילו די הפקרדיקע הינט און קעץ, וואָס האָבן זיך ביי די ליידיקע מיסטקאַסטנס געגראַבלט, האָבן זיי געכאַפט און געפאַנגען, כדי אַפצושינדן פון זיי די פעלן און אַרויסצוציען פון זיי די פעטסן, מיט זייערע נבלות האָבן זיי די חיות פון די דייטשע טיר־גאַרטנס געשפייזט.

אַ חוץ די דייטשע לאַנדשטורמער, אַפיצירן און באַאמטע, וואָס האָבן טאַג־טעגלעך שפייז־פעק אַוועקגעשיקט צו זייערע אייגענע, זענען נאָך אויך ציווילע דייטשן אַנגעקומען, פליישיקע פאַרשוונען אין גרינע בערג־קליידער און מיט פעדערלעך אין די קאַפעלושלעך. מיט די געלע שטולפן אויף די באַנגאַלטע שיך, נישט אויסצורייבן די פאַדעשוועס, זענען זיי אַרומ־געגאַנגען איבער די דערפער, רעקוויזירט, אויפגעקויפט פאַר גראַשנס, צוגענומען, אַפגערייניקט, אַפגעפרעסן דאָס לאַנד ווי אַ היישעריק. אין די שטעט און שטעטלעך האָט מען די סחורות צוגענומען פון די קראַמען, די קופערנע פאַנען פון די קיכן, די הענג־לייכטער פון די באַלקנס, די מע־שענע קליאַמקעס פון די טירן, דאָס מעל פון די זעק, די לעדער פון די גאַרבערייען, די תבואה פון די שפייכלערס, די בעקערס, מילנערס,

קצבים, גארבערס, שפייד-סוחרים און קרעמער, הענדלער און באלמע-לאַכעס — אַלע זענען גענומען געוואָרן אין די הענט, מען האָט נאָכ-געקוקט יעדן טריט זייערן, יעדן קער און ווענד, נישט אָפגעלאָזט זיי פון אויף, אויף די פינגער זיי געקוקט, זיי זאָלן נישט טאָן עפעס אָן קאַנטראָל. דאָס ברויט איז צו די מענטשן אין די שטעט אויסגעטיילט גע-וואָרן לויט שפייד-קאַרטן, אויך האָבן זיי קיין ריין ברויט נישט געטאַרט עסן, זיי זאָלן קיין סך מעל נישט פאַרברויכן. די בעקערס האָבן געמוזט אַריינמישן אין ברויט מעל פון געמאַלענע קאַשטאַנעס, שאָלן פון קאַרטאַפּל אַריינקעטן. דאָס ברויט האָט זיך געקלעפט אין מויל ווי ליים, געלייגט זיך שווער אויפן האַרץ, נישט געזעטיקט. קינדער זענען קראַנק געוואָרן דערפון.

די פאַרמעגלעכע האָבן געשמוגלטע שפיידן געקויפט ביי די פיל שמוג-לער, וואָס האָבן זיי אין די שטעט דורך באַהאַלטענע וועגן אַריינגעשוואַרצט. אָבער די אַרעמע, די אַרבעטער, די באלמעלאַכעס, די אַרבעטסלאָזע האָבן געהונגערט, אויפגעגעסן אין דער ערשטער וואָך דאָס קאַרטן-ברויט, וואָס איז פאַר אַ גאַנצן חודש געווען אויסגעטיילט, און די ווייטערדיקע וואָכן אַרומגעגאַנגען עלנטע, פאַרשוואַרצטע, מיט ברענענדיקע אויגן פון הונגער, מיט שלאַבעריקע טריט. קינדער זענען געפאַלן פון די פיס. קלעפיקע קראַנקהייטן זענען אַרומגעגאַנגען איבער די לאַדזשער אויסגעקערטע גאַסן, געשניטן לעבנס, ווי די דייטשן האָבן געשניטן פעלדער.

באַראַן פאַן היידעל היידעלאָו האָט די מיליציאַנערן באַפוילן אָפ-צושליסן די קראַנקע הייזער, פאַרחתמענען די שטובן, אויפשריפטן „אנ-שטעקענד“ אויסהענגען, אַ סך קאַלך גיסן אין די גאַסן, מיט קאַרבאַל די אַרעמע געגנט באַשפּריצן. אויך האָט מען גאַנצע גאַסן מיט מענטשן אין די נעכט פון די שטובן אַרויסגעפירט, אין די ענטלויזונגס-באַראַקן אַוועק-געפירט, וואו מען האָט זיי טעג אין הונגער אָפגעהאַלטן, מיט קאַלטע און הייסע שטראַמען אָפגעגאַסן, די קעפּ אָפגעגאַלט, כדי אויסצורוימען ביי זיי די עפידעמיעס. זייער ענערגיש האָבן די דייטשע לאַנדשטורמער געגאַסן די שטראַמען וואָסער און דיזענפעקציע-פליסיקייטן אויף די בלאַסע קראַנקע מענטשן, נאַקעטע, אויסגעדאַרטע, קנאַכיקע. זיי האָבן געשפּאַט פון די בערדיקע יידן, וואָס האָבן זיך מיט די הענט פאַרשטעלט די בערד, מען זאָל זיי נישט אַראַפּנעמען. זיי האָבן גראַבע וויצן געמאַכט אויף די מיידלעך. וואָס האָבן זיך מיט די הענט זייער נאַקעטקייט פאַרשטעלט, זיי האָבן חוזק געמאַכט פון די אַרעמע, עלטערע ווייבער מיט די טאַרביקע בריסטן, אַנגעבלאָזענע בייכער און דינע פיס.

— הערונטער מיט דעם שמוץ! — האָבן זיי געוואלדעוועט און גע-

גאַסן שטראַמען וואָסער.

זיי האָבן גערייניקט, פעסט גערייניקט, ווי דער קאַמענדאַנט פון שטאַט האָט געהייסן אין זיינע באַפעלן פון פאַלאַץ אַרויס. אָבער וואָס מער מען

האָט די מענטשן גערייניקט, אַלץ מער האָבן זיך די עפידעמיעס צו זיי געקלעפט. דאָס וואַסער, וואָס מען האָט זיי געגעבן אַנשטאָט ברויט, האָט די עפידעמיעס נישט אָפגעוואָשן. די חברה-קדישא האָט נישט אויפגע- הערט פירן צום בית-עולם. מען האָט שוין מער נישט געפירט אין קיין עגלות, ווייל עס זענען אַזויפיל פערד און עגלות נישט געווען. אויף די הענט, אויף קוילן-וועגעלעך האָט מען די מתים געפירט צו די בית-עולמס, אָן תכריכים אפילו, בלויז אין שטרוי.

און ביי אשכנזין אין פאַלאַץ איז דער קאַמענדאַנט פון שטאָט, דער באַ- ראַן פאַן היידעל היידעלאָו, געזעסן און פאַרפאַסט יעדן טאָג אַלץ נייע באַפעלן, נייע פאַראַרדענונגען. יעדן טאָג האָט ער אויך די מיליטערישע קאָ- פעליעס אַרויסגעשיקט, זיי זאָלן פאַר די באַזיגטע מענטשן דייטשע מאַרשן אויפשפילן, פאַטריאַטישע לידער. מיט פאַראַד-טריט, מיט פיקעלהויבן, מיט די באַנאַגלטע שטיוול האָבן די לאַנד-שטורמער פעסט איבער די לאַדושער גאַסן מאַרשירט, לידער וועגן רהיין געזונגען, וועגן דייטשלאַנד, וואָס איז איבער אַלץ אין דער וועלט.

לאַסטעט שטיין דען ערנטע-וואַגען
זיגרייך ווערדען וויר די פראַנצאָזען שלאַגען...

האָבן די לייט אין די גרויע פעלד-אוינפאַרמען געריסן די העלדזער. באַראַן פאַן היידעל היידעלאָו איז געשטאַנען אויפן באַלקאָן פון זיין פאַלאַץ און דורכן מאַנאַקל אַראַפגעקוקט אויף דער שטאָט, וואָס איז אים געלעגן צופוסנס.

יא, בעדער און פאַרוויילונגען דאַרף מען דעם פאַלק געבן, — האָט ער אָפגעמאַכט ביי זיך.

ער האָט האַפערדיק אַרויסגעשטעקט די ברוסט מיט אַלע מעדאַלן, מיט דעם אייזערנעם קרייץ, וואָס ער האָט געקראַגן פאַר זיין העלדישקייט אין קאַליש, און ער האָט זיך געפילט ווי אַ רוימער, אָן עראַבערער פון קאַפּ ביז די פיס.

קאַפיטל פיר

נאָך קיינמאַל האָט קיילע, דאָס ווייב פון טוביה דעם וועבער, וואָס מען רופט אים „טוביה ס'איז נישט הפקר אַ וועלט“, נישט איבערגעלעבט אַזאַ גוטע צייט, ווי איצט, ווען די דייטשן האָבן געהערשט אין לאַדזש.

פאַר אַלע יאָרן פּיין, נויט און צרות, האָט זי אויף דער עלטער געהאַט פאַרגיטיקונג. זי האָט געקאַכט גרויסע טעפּ פלייש אין מיטן דער וואָך, זי האָט דאָס גאַנצע פּיפער-געסל פאַרשמעקט מיט אירע פעטע פאַרעס, געפרעגלטע לעבערס, געריישטע ציבעלעס און געברענטע זופן. פון אַלע

שכנים איז מען צו איר געקומען באַרגן אַ לעק מעל, אַ קאַרטאָפּל, אַ פּיצל ברויט פאַר אַ קינד, און זי האָט געגעבן, קיילע.

נישט טוביה איז עס געווען, וואָס האָט איר פאַר אַלע יאָרן צרות אַזויפיל נחת איצט געגעבן. ער איז געווען דער אייגענער וואָס תמיד. גאַנץ קהל געהאַט אויף זיין קאַפּ, אַרומגעפירט זיך מיט יינגלעך, ביכלעך גע-לייענט, פאַרפאַלן געוואָרן אויף גאַנצע טעג, ווי ער וואָלט נאָך אַ יינגל געווען, גלייך נישט זיין געשוירן בערדל וואָלט שוין געווען גרוי, זיין פנים צע-קנייטשט פון עלטער און צרות. אַפילו אין די גוטע צייטן, ווען לאַדזש האָט געאַרבעט, האָט זי געליטן ביי אים, קיין האַניק נישט געלעקט. וואָרעם קיינמאַל האָט ער נישט געוואָלט הערן אירע רייד, קיילעס, צו קומען אַליין צו אַ צוויי שטולן און אַרייננעמען אַ געזעלן, מען זאָל קאַנען עפעס פאַרדינען ביי אים.

— איך וועל נישט ווערן קיין עקספּלואַטאַטאָר, ניין! — האָט ער גע-ענטפּערט אויף קיילעס טענות. — איך זאָל אַפילו די קאַפּיטעס דאַרפן אויס-ציען.

קיילע האָט אים געזידלט, געמאַכט אויסצודרייען, אָבער ער האָט נישט נאַכגעגעבן. ס'גאַנצע לעבן זיינס האָט ער אָפּגעאַרבעט ביי לוינקעטניקעס, וואָס האָבן אים אָפּט פאַר דער אַרבעט נישט אָפּגעצאָלט, אַנגעזעצט. אין דער פרייער צייט איז ער אַרומגעלאָפּן מיט די אחדותניקעס, פאַרפאַלן גע-וואָרן אויף גאַנצע נעכט. אַ סך מאָל האָט קיילע אויך געהאַט פון אים חרפות און בושות אויסצושטיין. מען האָט דעם מאָן אירן אין טורמע איינ-געזעצט. זי האָט געמוזט, גלייך מיט אַלע ווייבער פון די גנבים, שטיין ביי די טויערן פון קרימינאַל און דעם מאָן פעקלעך עסן טראָגן. ניין, זי האָט ביי אים קיינמאַל קיין מזל נישט געהאַט. אין די בעסטע צייטן, ווען לאַדזש איז געגאַנגען אין גאַלד, איז אין איר שטוב געווען דלות, נויט. זי האָט קיינמאַל נישט געקאַנט געבן עסן צו דער זעט די קינדער אין שטוב, נישט געקאַנט די מיידלעך אַ לייטיש קליידל אַנטאָן, ווי ביי לייטן.

איצט, אַז לאַדזש האָט זיך אָפּגעשטעלט, אַז אומעטום איז געווען פּוטט און לער, האָט טוביה אינגאַנצן נישט געאַרבעט. קיילע וואָלט טאַקע געמעגט אויסציען די פיס אויף דער עלטער, אָדער שטיין מיט אַן אויס-געשטרעקטער האַנט אויף לייטיש געלעכטער. אָבער קיילע האָט געהאַט אַ גרויסן גאַט אין הימל. כאַטש דער מאָן אירער, דער משוגענער, האָט איר שטענדיק איינגערעדט, אַז ס'איז קיין גאַט נישטאַ, האָט זי אים קיינ-מאַל נישט געגלויבט. דאָס האָט ער געמעגט איינרעדן די יינגלעך און די מיידלעך פון די בירזשעס, נישט איר, קיילען. זי האָט קיינמאַל נישט אויפּגעהערט אָפּהיטן מילכיקס און פליישיקס אין שטוב, צינדן שבת-ליכט, פרעגן אַ שאלה ביים מורה-הוראה און אויסגיסן דאָס עסן אויף פרייטיק-צו-נאַכטס, אויב עס איז אונטערגעלאָפּן אַביסל מילך אונטער דער יוד. טוביה האָט געשריגן, געלאכט פון איר, חוזק געמאַכט, געעכטט זיך אויפן

רב, וואָס ברענגט אויס אַרבעטער-געלט, און געוואָלט עסן דאָס טריפהנע עסן. אויך די קינדער האָט ער געהייסן עסן די טריפהנע יויך. אָבער זי, קיילע, האָט אים געהערט ווי דעם הונט אין גאַס. מיט כוח האָט זי אים אָפגעשטופט פון טריפהנעם טאָפּ און אַרויסגעגאַסן דאָס עסן אין מיסט אַרײַן. — ביי דינע לייט מעגסטו דיר זיין אַ גאנצער חכם, — האָט זי אים געזאָגט. — ביי מיר ביסטו נישט ווערט דעם רבס מינדסט נעגעלע. ביי מיר וועסטו קיין טריפות נישט פרעסן.

אמת, זי האָט נישט געקאָנט פועלן ביי אים, ער זאל מאַכן קידוש. ער האָט עס נישט געוואָלט. אַליין האָט זי אויך קיין קידוש נישט געקאָנט מאַכן, זי האָט קיין עברי נישט געקענט, און זי האָט געמוזט אַרײַנגיין יעדן פרייטיק-צורנאַכטס און יום-טוב, ווי אַן אלמנה, צום שכן, אויסצוהערן דעם קידוש. דערצו האָט זי גאַרנישט געקאָנט טאָן. אָבער די קיך איז געווען אירע, די טעפּ אירע. דאָ איז זי געווען די באַלעבאַסטע, און זי האָט זיך געפירט ווי אַלע יידישע טעכטער. ער האָט געמוזט עסן ביי איר כשר. אַפילו ער זאל די צונג אויסציען, האָט זי אים נישט געגעבן קיין ציקאַריע פון מילכיקן טאָפּ פאַר זעקס שעה נאָך דער גריץ מיט פעטס געשמאַלצן. אַפילו די מזוזה פון דער טיר האָט זי נישט געלאָזט טוביהן אַראָפּנעמען. פונקט אַזוי האָט זי געלערנט אירע קינדער יידישקייט, געלערנט זיי מאַכן המוציא פאַרן עסן, קריאת-שמע ליענען ביינאַכט. אײַן טאַכטער האָט ער טאַקע געהאַט אַרײַנגעצויגן צו דער שמה, באַשקען, וויפל זי, קיילע, האָט איר נישט געוואָרנט, זי זאל מיטן משוגענעם טאַטן קיין עסקים נישט האָבן, נישט צוהערן זיך צו זיינע רייד, ווייל זי וועט האָבן אַ שלעכטן סוף, האָט דאָס מיידל נישט געפאַלגט, געקלעפט צו אים. און גאָט האָט זי טאַקע געשטראַפט, נעבעך, דערפאַר. יונגערהייט איז זי אַוועק פון דער וועלט. די אַנדערע קינדער דערפאַר האָט זי אָפגעצויגן פון פאַטער, זי האָט אים געמאַכט פאַר זיי מיט דער בלאַטע צוגלייך, אַ וויסטן מזל אים אויסגעריכט אין זייערע אויגן, און זי האָט זיי אָפּגעראַטעוועט פון אים. עטלעכע פון זיי זענען באַצייטנס אַוועק קיין אַמעריקע מיט חתנים. די יינגסטע זענען פאַרבליבן אין לאַדזש. אָבער זיי האָבן גאַר־נישט מיטן פאַטער געוואָלט רעדן אַפילו, געהאַלטן אים פאַר אַ צעדרייטן, אַ שלימזל, וואָס זאָרגט נישט פאַר קינדער, וואָס טראַכט נישט וועגן חתנים פאַר זיי, נאָר האָט אין זינען פרעמדע געשעפטן. זיי האָבן טאַקע אַליין גענומען זייער גורל אין די הענט אַרײַן.

איצט איז טוביהס טעכטער גאַר גוט געגאַנגען אין דער שלעכטער צייט אין לאַדזש. זיי האָבן געשמוגלט אויף וואָס די וועלט שטייט, גוט פאַר־דינט און, ווי געטרייע קינדער, אַלץ אין שטוב אַהיימגעבראַכט. זיי האָבן דער מוטער אַ ניי שוואַרץ שייטל געלאָזט מאַכן, אַ גרויס און אַ קאַרבריס, וואָס האָט זייער מאַדנע און פרעמד אויסגעזען צו איר אַלטן צעגאַסענעם גרויען קאַפּ. זיי האָבן איר קליידער געמאַכט, וואַכעדיקע באַזונדער און

שבתדיקע באַזונדער. זיי האָבן איר אַהיימגעבראַכט פון אַלעם גוטן פון די וועגן, מעל און גרויפן, פלייש און פוטער, אַ קעזל און עטלעכע אייער. זיי האָבן אויך נייע בעטן איינגעקויפט אין שטוב אַריין, צוגעשלאָגן צו די ווענט עטלעכע געשניצטע פּאַליצעס, אויף וועלכע זיי האָבן אַ סך פּאַטאַ-גראַפּיעס אויסגעשטעלט. די ווענט האָבן זיי באַצירט מיט פּאַרביקע ליטאַ-גראַפּישע בילדער, ווי נעגערס קנעכט ברענגען אַ בלאַנד נאַקעט מיידל מיט צעלאַזטע האַר פאַר אַ שוואַרץ-בערדיקן סולטאַן און ווי אַזוי שלמה המלך הייסט צעשניידן מיט אַ שווערד דאָס קינד, איבער וועלכן צוויי מוטערס קריגן זיך. זיי זענען אַפילו אַרויס פון קעלער און גענומען א שטוב מיט אַ קיך אויפן ערשטן שטאַק אויף דעם פּייפּער-געסל אין באַלוט, אַ שטוב מיט גאַז-באַליכטונג און מיט וואַסער-לייטונג.

גאָט האָט רחמנות געהאַט אויף קיילען דערפאַר, וואָס זי האָט אַזוי אַנגענומען זיך פאַר אים אַלע יאָרן, געפירט מלחמה פאַר אים מיט איר מאַן דעם איבערגעקערטן. פאַר דעם האָט ער איר אָפּגעצאָלט איצט, אָפּגעגעבן פאַר אַלע צייטן, און טאַקע אין דער ערגסטער צייט, ווען אַרום און אַרום איז ביטער, שלעכט. נאָך קיינמאַל האָט זי נישט געקאַכט אַזעל-כע גרויסע טעפּ עסן, נאָך קיינמאַל האָט זי נישט געוואוינט אין אַזאַ ליי-טישער דירה, נאָך קיינמאַל איז זי נישט געגאַנגען אַזוי באַלעבאַטיש אַנ-געטאָן ווי איצט, ווען אַלע זענען זיי אַזוי אַראָפּ. און זי האָט טאַקע גאָט געלויבט, קיילע, כאַטש זי האָט נישט געקענט דאַווענען, זי האָט אַרעמע שכנות ברויט געגעבן, אַביסל מעל, אַ טראָפּן מילך פאַר אַ קינד. אויך האָט זי גע-וואָרפן גראַשנס אין דער פּושקע פאַר ר' מאיר בעל הנס, וואָס איז ביי דער טיר, ביי דער פּאַרפעסטער מזוזה, געהאַנגען. וויפל מאָל טוביה האָט דאָס פּושקעלע אַראָפּגעריסן, האָט זי עס צוריק צוגעשלאָגן און גע-וואָרפן גראַשנס דערין, בעטנדיק מיט די גראַבע ליפּן ביי גאָט און ביי דעם ר' מאיר, זיי זאָלן אויך אויף ווייטער נישט אָפּטאָן זייער גנאָד פון איר הויז, זיי זאָלן אָפּהיטן די טעכטער פון ביז אין דעם שמוגל, וואָס זיי פירן, אויך זיי זאָלן איבערקערן דאָס האַרץ פון איר מאַן טוביה, וואָס אַ משוגעת איז זינט יאָרן אַריין אין זיין קאַפּ און ער ווערט אָן די וועלט און יענע וועלט.

זי האָט געהאַט צוליב וואָס צו וואָרפן גראַשנס אין ר' מאיר בעל הנס פּושקע, פּאַרוואָס צו בעטן ביי גאָט. וואָרעם פּונקט ווי די שטוב איז געווען פול מיט גוטס, איז זי אויך געווען פול מיט סכנה. די דייטשן האָבן אָפטע רעוויזיעס געמאַכט אין די הייזער, געזוכט שמוגל, און ביי וועמען מען האָט געכאַפט, האָט מען צוגענומען די סחורות. נאָך עטלעכע מאָל כאַפּן, האָבן זיי אויך איינגעזעצט. קיילעס שטוב איז פול געווען מיט שמוגל. אין די הויך-פּאַרבעטע בעטן, איבערגעדעקטע מיט גרינע קאַלדרעס, וואָס זענען פול מיט לייבן, טיגערס, פּאַפּוגעס און בלומען, צווישן די קישנס, אין שטרוי, איז פלייש געלעגן באַהאַלטן, גאַנצע זייטלעך, וואָס די טעכטער

האָבן דורך וועגן און אומוועגן בגנבה געבראַכט פון די אַרומיקע שטעטלעך. אונטער די בעטן זענען געלעגן קאַרטאַפּל, הייפּטלעך קרויט, בוראַקעס. אין דער אַלטער שאַנק, צווישן די קליידער פאַרשטעקט, איז געווען אויס- באַהאַלטן מעל אין קליינע זעקלעך, גרויפן אַלערליי. אין די איינשיטעכצן פון די קישנס איז געווען פאַרשטעקט צוקער אין טאַרבּעלעך. אַפילו היינט טער די בילדער אויף די ווענט איז שמוגל געלעגן. צפּוסנס שלמה המלך ביים סאַמע טראַן, וואָס צוויי לייבן מיט אַרויסגעשטעקטע צונגען באַוואַכן, זענען קליינע פעקלעך סאַכאַרין געלעגן, וואָס מען האָט אין אַרעמע שטובן אַנשטאַט צוקער גענוצט. כאַטש אַלץ איז געלעגן אַזוי גוט פאַרשטעקט, איז מען נישט זיכער געווען דערמיט, ווען די דייטשן זאָלן אַריינקומען זוכן. זיי האָבן פון אונטער דער ערד געקאַנט אויסגעפינען, די לאַנדשטורמער אין די פּיקעלהויבן, נאָך מער די פעלד-זשאַנדאַרמען מיט די בלעכן אויף די ברוסטן. מיט די שפּיזן האָבן זיי קישנס אויפגעריסן, אין די באַהאַלטנ- סטע ערטער געקראַכן, אַפילו די מענטשן אויפן הוילן לייב באַטראַכט, אַבי עפעס צו געפינען. און קילע האָט יעדן טאַג נייע גראַשנס געוואַרפן צו ר' מאיר בעל הנס אין דער פאַרראַסטעטער פּושקע און געבעטן אים מיט גראַבע פרומע ליפּן, ער זאָל אַפהיטן די טעכטער אירע פון שלעכטס און די שטוב פון ביז.

— אין זכות פון מיין כשר-האַלטן, אין זכות פון מיין צדקה צו אַרעמע לייט, — האָט זי געבעטן ביים בלעכערנעם פאַרראַסטעטן פּושקעלע. — בעט פאַר מיר, גרויסער צדיק, ר' מאיר, און היט און באַשיץ מיך, מייע קינדער און מיין שטוב.

אין מיטן דער וואַך זענען די טעכטער נישט געווען אינדערהיים. אין טיכלעך אויף די קעפּ, אין פעסטע שיד, וואָס מען קאָן מיט זיי גיין איבער וועגן און שטעגן, מיט זעקלעך אויף די פלייצעס, זענען זיי אַרומגעקראַכן איבער דערפער, אויפגעקויפט ביי די פּויערים אַביסל מעל, אַ פעקל פּוטער אין פּויערישער ליינונט פאַרפאַקט, אַ שאַק אייער, אַ קעזל — וואָס עס האָט זיך געלאָזט. נישט מיט די שאַסייען, וואו די דייטשע וואַכן זענען אויס- געשטעלט, נאָר דורך קרומע, זייטיקע וועגן, דורך פּויערישע סטעזשקעלעך, געשלענגלטע וועגעלעך, אַפטמאַל דורך ראַוועס, זומפּן, האָבן זיי זיך גע- שליכט פון דאַרף צו דאַרף, פון וועג צו וועג, געבויגן אין דרייען אונטער דער משא, שווער אַטעמענדיק און באַגאַסן מיט שווייס, כדי אַריינצו- שמוגלען אַביסל שפּיזן אין שטאַט אַריין און פאַרדינען אויפן לעבן.

פאַרשידנס האָבן זיי דורכגעמאַכט אין די וועגן. זיי האָבן געמוזט נעכטיקן אין פּויערישע שייערן, אַפטמאַל אין וואַלד אליין. שקצים האָבן זיי פאַרטשעפעט. אַמאַל האָבן זיי די דייטשע וואַכן געכאַפט און געוואַלט אַפּפירן אין דער קאַמענדאַנטור. זיי האָבן זיך אַפּגעבעטן מיט עטלעכע מאַרק, מיט אַ ווייבעריש חנדל, מיט אַלערליי קונצן און דיירדלעך, וואָס די האַרטע צייט האָט זיי אויסגעלערנט. ניין, זיי האָבן זיך נישט געהאַט

אויף וועמען צו פארלאזן אין דער ביטערער צייט; ווייניקער פון אלעמען אויפן אייגענעם טאטן. זיי האבן געמוזט זייער שטעטל אליין באשטיין. א ביטער שווער לעבן האבן זיי געפירט אין די וואכן־טעג אויף די וועגן, וואס זענען פול מיט די דייטשע פיקעלהויבן.

אבער דערפאר, אז עס איז געקומען א שבת, א יום־טוב, האבן זיי זיך אפגענומען פאר דער גאנצער וואך. קיילע האט אנגעבאקן לאנגע בלעכן מיט חלות און קיכלעך. זי האט גרויסע טעפ אנגעקאכט, א פעטן טשאַלנט געשטעלט. די מיידלעך האבן די שטוב שיין אויפגערוימט, די פאדלאַגע אויסגעוואשן און מיטן געלן זאמד אויסגעשיט, די אייזערנע רייפן פון די שעפלעך ביז א גלאַנץ אויסגעפוצט, די צינערנע לייכטערלעך, אַנשטאַט די מעשענע, וואָס די דייטשן האָבן צוגענומען, מיט קאַלך גערייניקט. אַלע טעפ, פּאַנען און פענדלעך אויסגעשייערט, דאָס געבלימלטע גלאַזוואַרג אויס־געשטעלט און נייע פאַרביקע בלומען און שפיצן פון פאַפיר אויסגעשניטן און פאַרפוצט מיט זיי די פאַרהענגלעך ביי די פענצטער, די ווייס־געשייערטע שענקעלעך און פּאַליצעס פון די כלים. די פאַרביקע בילדער אויף די ווענט האָבן געשיינט, די אויסגעשטעלטע טעלערס מיט בלויע בלומען האָבן געשפיגלט. און אַ סאַמעטן חלה־טישטעכל, אויסגעהאַפּטן מיט לייש־גאַלד־אותיות און מיט אַ „מגן־דוד“, האָט באַדעקט די געגרייטע געפּלאַכטענע קוילעטשן. טוביה האָט טאַקע פאַרשעמט דעם טיש, נישט געוואַלט קיין קידוש מאַכן, די חלות נישט אַנגעהויבן מיט המוציא. אַבער קיילע האָט אירס געטאַן, געגרייט אַ טיש ווי ביי יידן. אַפילו וויין האָט זי אויסגע־קוועטשט פון געקאַכטע ראַזשינקעס אין אַ האַנטעכל. די מיידלעך האָבן זיך געוואַשן, געפוצט, געצוואַגן די קעפּ, די מידע אויסגעהאַרעוועטע לייבער געזייפט און געוואַשן, דינע דאַמען־וועש אַרויפגעצויגן אויף זיך, מיט שמע־קעדיקע וואַסערן זיך באַשפּריצט, קליידלעך פון דער סאַמע לעצטער מאַדע אַנגעטאַן.

קיילע האָט נישט געדאַרפט מער אַנקומען צו אַ פרעמדער שטוב, צו אַ שכן, ער זאָל איר באַשיינען דעם שבת, קידוש מאַכן. אין שטוב זענען איצט אייגענע מאַנסבילן געווען, די טעכטערס חתנים, וואָס האָבן דאָ אין די שבתים און אין די פרייע טעג שטענדיק פאַרבראַכט, געגעסן, אַפילו די שבתדיקע אַנצוגן דאָ געהאַט הענגען, די וועש ליגן. נישט קיין אייס־געצערטע וועבער־געזעלן, מיט אויסגעוואַקסענע אַפּגעכוימלטע אַנצוגן, זענען דאָס געווען, נאָר בחורים ברייט־פלייציקע, פריילעכע, אין הויכע שטיווול און אין קורטקעס, שמוגלערס — איינס אין איינס. פאַרדינער גוטע, וואָס אַ מאַרק איז ביי זיי אַ ממזר, וואָס קענען זיך אויס אין לעבן, קאַנען אַ מאַרק פאַרדינען און אַ מאַרק אויסגעבן. זיי זענען נישט געווען אַזעלכע ביטערע, ווי טוביה. כאַטש זיי זענען קיין גרויסע צדיקים נישט געווען, געגאַלט די בערד, געלט אום שבת געטראָגן, אַפילו שטילערהייט אַ פאַפּיראַסל פאַר־רויכערט, האָבן זיי נישט אַפּגעזאַגט, ווען קיילע האָט זיי דערלאַנגט אַ בע־

כערל ראָזשינקע־וויין צו מאַכן קידוש, אָדער אַנצוהויבן די חלה מיט אַ ברכה. וואָס צו גאָט איז צו גאָט, האָבן זיי געוואוסט, און וואָס צו לייט איז צו לייט. די ליכט ביים טיש האָבן געפינקלט, דאָס פאַרביקע טישטעך האָט געבלאַנקט, די מיידלעך האָבן געלויכטן, די חתנים האָבן גערעדט, געלאַכט, פריילעכע מעשות פון די וועגן, דייטשן און שמוגל דערציילט, בריהשאַפטן אַרויסגעוויזן, העלדישע געשיכטעס אויספאַנטאַזירט. קיילע, אין שבתדיקן שוואַרצן הויכן שייטל אויפן קאַפּ, אין ברייטן פאַרטעך, האָט זיך געפאַרעט ביי די גרויסע טעפּ, געטיילט היפשע פאַרציעס, אַנגעגאַסן פולע טעלערס. זי האָט זיך געשפיגלט אין די טעכטער, אין זייער געראַטנ־קייט און שיינקייט, געכאַפט מאַמישע בליקן צו די חתנים, די רויט־באַקיקע, אַפּגעברענטע און לעבנסלוסטיקע, און אירע גראַבע ליפּן האָבן פּרום גע־שעפּטשעט תּפילות צו גאָט, געבעטן וועגן נחת, חתונות, ניאַנטשען אייניק־לעך און האָבן אַ רואיקע עלטער.

נאָך פריילעכער ווי אין די פרייטאַג־צו־נאַכטסן, זענען געווען די שבתים בייטאַג. צו די טעכטער זענען חברטעס געקומען, די חתנים האָבן זייערע חברים געבראַכט. מען האָט געטאַנצט, געשפּילט אין פאַנטן, לידער געזונגען. אַ סך מאָל איז אַ דייטש געקומען, אַ באַקאַנטער פון די חתנים, וואָס האָט זיי געהאַלפּן אין שמוגל. דער דייטש האָט זיך גערויטלט אין דער פרעמ־דער געזעלשאַפט, דייטשע לידער געזונגען, גערעדט שלעכטס אויף די עלט־סטע און געגעבן די בחורים זיינע מיליטערישע קליידער אַנצוטאַן. קיילע האָט געוואוסט, אַז אין אַזעלכע שעהן איז בעסער, זי זאָל אין שטוב נישט זיין, אַז קינדער דאַרפן נישט קיין מאַמען, ווען בחורים זענען דאָ ביי זיי, און זי איז אַרויס צו אַ שכנה אויף דער שוועל, כדי אויסצוהערן ליינענע דעם טייטש־חומש, וואָס זי אליין האָט נישט געקענט, אָדער צו רעדן וועגן יקרות אויף קאַרטאַפּל.

אַ פרעמדער, אַן עלנטער, אַ פאַרלוירענער האָט זיך אַרומגעבלאַנקעט אין דער אייגענער שטוב טוביה, דער באַלעבאַס פון הויז. סיי דאָס ווייב און סיי די טעכטער האָבן געקוקט אויף אים מיט שפּאַט, געשאַקלט אויף אים מיט די קעפּ. זיי האָבן נישט פאַרלאַנגט פון אים, ער זאָל אַרבעטן און פאַרדינען. זיי האָבן געוואוסט, אַז עס איז נישטאַ קיין אַרבעט אין שטאַט. אויך איז ער שוין אַלט און שוואַך צו אַן אַנדער אַר־בעט צו גיין. זיי האָבן אויך נישט אויסגעקוקט אויף זיינע פאַרדינסטן. זיי האָבן זיך זייער שטעטל געקאַנט באַשטיין, די טעכטער, זיי האָבן גענוג אין שטוב אַריינגעברענגט און זיי וואַלטן אים אויסגעהאַלטן. קיין שום ראַלע האָט נישט געשפּילט ביי זיי צו שפּייון דעם פאַטער. ס'עסן אַזוי פּיל, וואַלט געגעסן נאָך עמעצער. אַבער פאַרלאַנגט האָבן זיי פון אים, ער זאָל זיין אַ מענטש, ער זאָל שבת זיצן ביים טיש, מאַכן קידוש, די חלות אַנהויבן, די שטוב באַשיינען. אויך זאָל ער אַ טאַטע זיין צו די קינדער, רעדן מיט אַ בחור, וואָס קומט אַריין, זיין נאַענט מיט די חתנים, דערמאַנען

אין אַ חתונה, וואָס מען דאַרף שוין מאַכן, ווייל וויפל איז דער שיעור אַרומ־צוגיין חתן־כלה? קיילע האָט עס אַליין געזאָגט, די בחורים דערמאָנט, אָבער דאָס איז נישט געווען גענוג, מען האָט געדאַרפט אַ טאַטנס וואָרט, אַ מאַנצ־ביל, וואָס יינגערע פון אים האָבן פאַר אים דרך־אַרץ. בחורים פילן מער אַפשיי פאַר טעכטער, ווען אַ טאַטע איז דאָ אין שטוב.

אָבער טוביה האָט קיין טאַטע נישט געוואָלט זיין, קיין בכבודער באַ־לעבאָס אין שטוב נישט געווען. ווי תמיד, איז ער גאַנצע טעג אַרומגעלאָפן מיט ביכלעך אין די קעשענעס פון אַלע זיינע מלבושים, אַרומגעפירט זיך מיט יינגלעך, געסודעט זיך, איינגעטענהט, פרעמדע געשעפטן געהאַט אויפן קאַפּ אָנשטאַט די אייגענע שטוב און קינדער. נישט ער האָט די טעכטער געפרעגט ווי אַזוי זיי לעבן, וואָס זיי טוען, נישט ער האָט זיך נאָכגעפרעגט ביי זיי וועגן אַ תכלית, וועגן נחת. ער האָט אַפילו נישט געוואָלט זיין אויף די תנאים זייערע, וואָס זענען געפראָוועט געוואָרן אין שטוב מיט אַ מורה־הוראה, אַ מנין יידן און טעלער־ברעכן. די טעכטער האָבן אים געבעטן, קיילע האָט געוויינט, נאָר ער האָט נישט געוואָלט נאָכגעבן. — איך זיך נישט מיט קיין כלי־קודש ביי איין טיש! — האָט ער געזאָגט און אַנטלאָפן פון הויז.

זעלטן פלעגט ער אין שטוב אַריינקומען, בלויז נאָר שפעט אין די נעכט, אַפצושלאָפן די עטלעכע שעה.

די חתנים האָבן אים מכבד געווען מיט פאַפּיראַסן, געוואָלט מיט אים רעדן פּאָליטיק, נאָר ער האָט זיי אויסגעמיטן. ער האָט גאַרנישט געפילט קיין נאַענטקייט צו די יונגען אין די הויכע שטיוול, וואָס האַלטן אין רעדן וועגן שמוגל, דייטשן און געלט. זיי האָבן געחוזקט פון אים.

— ווען טרייבט איר שוין אַרויס דעם דייטש, ר' טוביה? — האָבן זיי אים געפרעגט. — איר קעמפט דאָך עפעס מיט זיי.

— זיי וועלן אַרויס, אַרויס, ווי די רוסן, — האָט טוביה געענטפערט. — ווען איר וואָלט געהאַט אויגן, וואָלט איר עס געזען.

— איר וואָלט בעסער מיטגעפאַרן מיט אונדז אויפן שמוגל, מחותן — האָבן די חתנים אים געזאָגט. — לעבן אונדז וואָלט איר לייכט נאָך געקאַנט פאַרדינען אַ מאַרק...

ער האָט נישט געקאַנט ליידן די שטוב, די אויסגעפּוּצטע מיט די לי־טאַגראַפישע בילדער, קיילן מיטן שוואַרצן שייטל אויפן קאַפּ, די מזווה אויף דער טיר, די ר' מאיר־בעל־הנס־פּושקע, די חתנים אין די שטיוול, די אייגענע טעכטער, וואָס ווילן גאַרנישט פון אים זיך לערנען, די אַלע נייע לייט, וואָס קומען צו זיי אין שטוב אַריין, די דייטשע מאַלאַדאַטן, די זעקלעך מיט שמוגל. ער האָט נישט געוואָלט הנאה האָבן פון די גוטע עסנס, וואָס קיילע האָט אים מיט רחמנות צוגעטראָגן. ער האָט נישט געוואָלט קומען אויף די שמחות אין שטוב. אַלץ איז געווען קעגן זיין ווילן, קעגן זיין געשמאַק, דאָס איינציקע, וואָס איז אים טייער געווען, איז

די פארגעלטע פאטאגראפיע פון זיין באשקען, וואס איז ביי די באריקאדן אומגעקומען. יעדעס מאל אויפסניי איז ער צוגעגאנגען צום בילדל, וואס איז געהאנגען אויף דער וואנט, צווישן אלערליי משפחה-פאטאגראפיעס און איינגעקוקט זיך לאנג דערינען, ווישנדיק דערנאך די גלעזלעך פון די ברילן, וואס זענען פארלאפן פון טרערן.

ער האט זיך געשעמט מיט זיין שטוב, דער קליינברגערלעכער און באלעבאטישער, געשעמט זיך מיט די קינדער. ער האט נישט געקאנט קיין אייגענעם מענטש צו זיך אריינבעטן. און ער האט זיך אריינגעכאפט ווי אן אורח, אפגעשלאפן די עטלעכע שעה אין א ווינקל שטוב, ווייל די טעכטער זענען געשלאפן אין די בעטן, און מיטן טאג צוגלייך האט ער זיך שוין אנגעטאן, כדי אוועק וואס פריער פון אייגענעם הויז, אוועק צו זיין ארבעט אין קלוב, אין דער ארבעטער-קיך.

נאך די שבת-צונאכטסן איז אין שטוב געשטאנען אן אומאָרדעייג. א מושב; שאַלן פון ניסלעך, עפל, נישט-דערטרונקענע גלעזער, מונדשטוקן פון פאפיראסן, אלץ האט זיך געמישט און געוואלגערט. אויף די שטולן זענען ווייבערישע קליידער געווען צעוואָרפן, זאָקן, אונטערוועש. אין די ווינקלען אויף אויסגעבעטע בענקלעך איז אַ פאַרבליבענער חתן געלעגן, וואָס האָט זיך פאַרזעסן ביז שפּעט אין דער נאַכט. זיינע הויכע שטיוויל זענען ווי לעבעדיקע געשטאנען אין מיטן שטוב, די הויזן האָבן געהאנגען אויף די הויזנטרעגער. דאָס קעלנערל מיטן קראַוואַט האָבן האַפּערדיק אַרויסגעשיילט זיך פון דער טונקלקייט, דערציילט וועגן צו-נאַענטער מאַנצ-בילישער היימישקייט אין דער שטוב. אין די בעטן זענען געלעגן די טעכטער. מיט צעשויערטע קעפּ, מיט צעוואָרפענע הענט און פיס, אַפּגעדעקטע פון דער היץ אין שטוב, מיט די אַנגעוואָרפענע קעמלעך, האָר-נאָדלעך, ביוסט-האַלטערס און אַלערליי ווייבערישע זאַכן, זענען זיי זייער ווייט און פרעמד געווען דעם אייגענעם פאַטער. ער האָט זיך פאַרשעמט פאַר זיי, טוביה, נישט געוואָגט אויף זיי צו קוקן.

גיך האט ער זיך אנגעטאן, אריינגעשטופט אין אלע קעשענעס די צייטונגען און ביכלעך, וואס ער האט שטענדיק מיט זיך געטראָגן, אַפּגע-וואָשן דאָס פנים און די הענט, און אַרויס.

— שכנא, וואו לויפסטו? — האט קיילע אים גערופן מיט שפאט און רחמנות, — ווארט אויס, וועל איך דיר געבן כאַטש אַ לעק קאווע אויפן ניכטערן האַרץ.

— כוועל שוין עסן אין דער ארבעטער-קיך, — האט ער אַ ברום גע-טאָן און איז אַרויס.

קיילע האט אים נאָכגעקוקט, געזען זיין אויסגעדאַרט פנים, זיין גע-בויגענעם רוקן און זי האט געשאַקלט דעם קאַפּ מיט דער וויסער שלאַף-קאַפּקע אויף רויטע סטענגעס.

— רבונו-של-עולם, — האט זי געפרעגט ביי גאט, — פארוואס קערסטו

נישט איבער זיין קאפ? נישט די וועלט האָט ער דאָך און נישט יענע וועלט וועט ער האָבן...

זי איז מיט די באַרוועסע שווערע פיס צו צו דער קיך, אַרויסגעטריבן די פרייסן, וואָס האָבן זיך אין די ליידיקע טעפּ איבערנאַכט באַזעצט, און זי האָט געזאָגט די מאַרגנדיקע קריאת-שמע, פול מיט איבערגעדרייטע ווערטער און גרייזן.

פון דרויסן האָט אַ האַן געקרייט, געריסן זיך מיט אַ הייזעריקן קוויטש אויף דער פוסטער שטאַט, וואָס האָט מער קיין סירענע-פּיף נישט געהערט.

קאַפיטל פינף

דער איינציקער אין לאַדזש, וואָס האָט זיך נישט געוואַלט אונטערגעבן דעם קאָמענדאַנט באַראָן פאַן היידעל היידעללאָ, איז געווען טוביה וועבער, דער פירער פון די אחדותניקעס, דער פאַרויצער פון אויספיר-קאָמיטעט. עס איז אָנגעגאַנגען אַ שטענדיקע מלחמה צווישן דעם קאָמענדאַנט אין פאַלאַץ און צווישן טוביהן אין דער אַרבעטער-קיך. וויפל דער באַראָן האָט נישט אַרויסגעגעבן זיינע באַפעלן, מיט יעדן טאַג אַלץ נייערע, האָט טוביה גלייך אַרויסגעגעבן זיינע באַפעלן. אין מיטן דער נאַכט, פאַרטאַג, האָבן די אחדות-לייט, טוביהס מענטשן, אַרויסגעלאָזט זיך מיט אַן עמער קלעפעכץ, מיט פּראַקלאַמאַציעס הינטער דער פאַלע און אויף די קאָמענדאַנטישע באַפעלן זייערע פּראַקלאַמאַציעס אָנגעקלעפט.

באַראָן פאַן היידעל היידעללאָ איז געוואָרן רויט ביז די אויערן, ווען ער האָט זיך דערוואוסט, אַז עפעס אַן אויספיר-קאָמיטעט האָט די העזע קעגנצושטעלן זיך זיינע באַפעלן.

— קיין שפור! — האָט ער געוואַלדעוועט און געטופעט מיט די שטייול אויף דעם געל-וואַנצנדיקן הינקעדיקן פּאָליציי-פרעזידענט שוואַנעקע. — אויסראַטן די יידישע לויז-באַנדע! זי זינד פּעראַנטוואָרטליך!

דער הינקעדיקער פּאָליציי-פרעזידענט שוואַנעקע האָט מאַביליזירט אַלע זיינע שוץ-לייט אין די בלויע פעלערינעס, זיי זאלן לאַקערן אויף די פאַרטאַגדיקע פּראַקלאַמאַציע-קלעפער. אויך אָגענטן האָט ער פּונאַנדער-געשיקט, זיי זאלן זיך אין די טויערן אויסבאהאַלטן און כאַפּן די נאַכט-קלעפער. עטלעכע האָט מען געכאַפט. שוואַנעקע האָט זיי אַליין מיטן הינקעדיקן פוס געשטייסן אין די בייכער. דעם גאַנצן כּעס און באַליידיקונג פון קאָמענדאַנט האָט ער צו די אויסגעצערטע בחורים אויסגעלאָזט. מיט אַלע פּאָליצייאישע קונצן האָט ער געוואַלט אַרויסקריגן פון זיי די נעמען פון די פירער, אָבער די אַרעסטירטע האָבן נישט געזאָגט. מיט די ציין האָבן זיי פאַרהאַקט און קיין וואַרט נישט אַרויסגעזאָגט. שוואַנעקע האָט זיי געהאַלטן אין געפּענקעניש עטלעכע וואַכן צייט אויף בלויו אַ פּערטל פּונם

ברויט א טאג און איין טאג אין דער וואך — א תענית. אבער זיי האבן געשוויגן ביי אלע אויספארשונגען, קיין פיפס נישט געטאן. שוואנעקע האט געזען, אז מיט בייזן גייט עס נישט, און ער האט זיי גענומען איבערקויפן. ער האט זיי צוגעזאגט ארויסצולאזן פון געפענקעניש, צוריקשיקן זיי צו דער ארבעט, נאר בלויז פון צייט צו צייט זאלן זיי צו אים קומען, אינטערעסאנטע נאכריכטן ברענגען, פאר וואס ער וועט זיי באלוינען, שיינע עטלעכע מארק געבן. אבער זיי האבן נישט אנגענומען. שוואנעקע האט געזען, אז ער וועט פון זיי קיין נחת נישט האבן, האט ער זיי ארויסגעשיקט קיין דייטש-לאנד אויף צוואנגס-ארבעט.

— דארט וועט מען אייך שוין לערנען געהארכזאמקייט, לויז-באנדע! —

האט ער געדראט.

ער האט טאקע וועגן דער שטראף אויף די פראקלאמאציע-קלעפונג א מעלדונג ארויסגעלאזט, כדי אפצושרעקן אלע אנדערע. אבער גלייך ביי-נאכט האט דער אויספיר-קאמיטעט געלאזט פארקלעפן אלע פאליציאישע מעלדונגען און גערופן צו ווייטערדיקן קאמף קעגן דעם קאמענדאנט און דער פאליציי.

אנגעהויבן האט זיך די מלחמה צווישן באראן און טוביהן צוליב שפיין. דער באראן פאן היידעל היידעללאו, וואס האט נישט אויפגעהערט טראכטן ביי זיך אין פאלאץ, ווי אזוי אלץ מער שפיין פון זיין געגנט ארויס-צוציען און איבערשיקן עס אין פאטערלאנד, האט אן אויג געווארפן אויף די ארבעטער-קיכן. דער בירגער-קאמיטעט, אין וועלכן עס זענען געזעסן די רייכסטע פון שטאט, אויך דער דירעקטאר יאקוב אשכנזי, האט קיכן פאר ארעמע געמאכט אין לאדזש, וואו ארבעטער האבן געקריגן א מאגערע זופ און א קליין שטיקעלע ברויט דערצו. אין אלע ארעמע גאסן זענען די קיכן געווען, אויך אויף באלוט פאר די ארבעטסלאזע וועבער. געלט דע-רויף האט געגעבן די שטאט. אבער באראן פאן היידעל היידעללאו האט קרום געקוקט אויף די דאזיקע ארבעטער-קיכן.

זיי האבן א סך שפיין פארנוצט, די קיכן, קארטאפּל, מעל, גרויפן. באראן פאן היידעל היידעללאו האט בעסער געוואלט די שפיין קיין דייטשלאנד אוועקשיקן, און ער האט אלעמאל פארקלענערט די פארציעס, וואס מען גיט ארויס אין די קיכן. צום ערשט האט ער די פירער פון בירגער-קאמיטעט געלאזט רופן צו זיך אין פאלאץ און געהייסן זיי מישן וואס מער פסולת אין ברויט אריין, אגשטאט מעל.

— עקסעלענץ, מיר מישן שוין גענוג, — האבן די פירער פון קאמי-טעט געענטפערט. — דאס ברויט וויל זיך שוין מער נישט האלטן פון די ערזאצן, עס צעפאלט זיך.

— אריינטאן די פליסיקייטן, וואס דער שעף-ארצט מיינער האט ער-פונדן, און עס וועט זיך האלטן, — האט דער באראן געגעבן אן עצה. — איך וועל מער אזויפיל מעל נישט ארויסגעבן.

ווען די מענטשן האָבן אים פרובירט זאָגן, אַז דערמיט מאַכט מען קראַנק די באַפעלקערונג, מען פאַרגרעסערט די עפידעמיעס, די שטערב־ לעכקייט, האָט זיך דאָן דער באַראָן אויפגעקאַכט.

— פאַראַן גענוג ערד צו באַגראָבן טויטע אין לאַדזש! — האָט ער געשריגן. — אַדיע!

די מענטשן זענען אַוועק פאַרשעמטע אַבער געהאַרכזאַמע. גלייך האָט מען גענומען אויסבאַקן דאָס ברויט פאַר די קיכן לויטן קאַמענדאַנטס באַפעל. אַז דער באַראָן האָט דורכגעפירט מיטן ברויט, האָט ער גענומען טראַכטן אויך וועגן אַנדערע זאַכן, וועגן שפּאַרן גרויפן, קאַרטאַפּל, פעטס, איין טאַג האָט ער באַפוילן, מען זאָל די זופּן מער נישט שמעלצן מיט פעטס, נאָר מיט עטוואָס אייל. דאָס פעטס האָט ער אַוועקגעשיקט אַהיים. דערנאָך האָט ער געהייסן אַראָפּנעמען פון די גרויפן, צום סוף האָט ער גאָר דער־ טראַכט זיך, אַז דערמיט, וואָס מען שיילט די קאַרטאַפּל, ברענגט מען אויס זייער אַ סך און ער האָט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, מען זאָל קאַכן די קאַרטאַפּל צו די זופּן מיט שאַלן. דער שעה־אַרצט זיינער, וואָס האָט ערפונדן די פּליסקייט צו דערהאַלטן ברויט מיט ווייניק מעל, האָט גלייך אויסגע־ פונען איצט, אַז די שאַלן פון קאַרטאַפּל זענען זייער געזונט צום עסן, קרעפטיק און נאַרהאַפטיק. דער באַראָן האָט געלאָזט רופן צו זיך די פרעסע־לייט, די דייטשע, פּוילישע און יידישע, און געהייסן זיי שרייבן אַרטיקלען וועגן דעם דאָקטאָרס קאַרטאַפּל־שאַלן־טעאָריע. דער דאָקטאָר האָט מיט אַ סך פרעמדע מעדיצינישע אויסדרוקן געשילדערט פאַר די פרעסע־מענטשן די טובה פאַרן געזונט, וואָס קומט פון עסן קאַרטאַפּל מיט די שאַלן, און דער באַראָן האָט אָנגעשטעלט דעם מאַנאַקל אויף די רע־ פאַרטערן.

— אַלאָ, ברייט פראפאגאנדירן די זאַך! — האָט ער באַפוילן.

די פרעסע האָט געשריבן, די פאַרשטייער פון בירגער־קאַמיטעט האָבן די באַפעלן אויסגעפירט. בלויז טוביה מיט זיינע לייט האָבן זיך די נייע באַפעלן נישט אונטערגעגעבן. ער איז איצט געווען דער עלטסטער אין לאַדזש, טוביה, דער פירער. ניסן איז געווען אין רוסלאַנד, די אַנדערע חברים זיינע פאַרשיקט אין אויסלאַנד, אויפן פראַנט. טוביה אַליין איז געבליבן. אויף אים איז געבליבן די גרויסע שטאַט, אויף זיין פאַראַנטוואָרט־ לעכקייט, און ער האָט זי געטראָגן אויף זיינע געבויגענע פּלייצעס. ער האָט אַליין אַרגאַניזירט אַ קאַמיטעט פון אַרבעטער, נייע מענטשן אַריינגע־ צויגן, אַן אַרבעטער־קיך געשאַפן, געהאַלטן די זאַך אין די הענט. ער איז געווען דער עלטסטער, דער אויסגעפרוואוטסטער. ער האָט געדאַרפט זאָרגן פאַר די אַרבעטער, אָננעמען זיך פאַר זיי אין דער ביטערער צייט, וועקן זייער מוט, רופן זיי צום קאַמף. און ער איז מיט עקשנות אַרויס קעגן דעם קאַמענדאַנטס באַפעלן. ער האָט אַ פייערדיקע פראַקלאַמאַציע אָפּגע־ דרוקט, אַ פראַקלאַמאַציע קעגן די מיליטאַריסטישע אונטערדריקער, וואָס

האָבן די אַרבעטער צוערשט אַרויסגעוואָרפֿן פֿון דער אַרבעט, אין בעטלער זיי פֿאַרוואַנדלט, און איצט ווילן זיי אַפֿילו דאָס לעצטע שטיקל ברויט פֿון מויל זיי אַרויסרייסן, קאַרטאַפֿל אין די שאַלן צווינגען צו עסן, ווי די חזירים. די פֿראַקלאַמאַציעס זענען אויסגעקלעפט געוואָרן ביי אַלע קיכן, אויף אַלע ראַגעס, אויף די קאַמענדאַנטישע באַפעלן, אויך האָט טוביה געלאָזט מיטינגען איינאַרדענען, געהיימע פֿאַרזאַמלונגען און גערופן צו פֿראַטעסטן, מלחמה.

באַראָן פֿאַן היידעל היידעללאָ האָט אויפֿגעהערט צו פֿאַרלאָזן זיך אויף דעם הינקעדיקן פֿאַליציי־פֿרעזידענט און גענומען אַליין לערנען דרד־אַרץ די ווידערשפּעניקער. אין מיטן עסן זענען זיינע סאַלדאַטן באַפֿאַלן די אַרבעטער־קיכן, אַרעסטירט די יינגסטע און קרעפּטיקסטע און זיי אַוועק־געשיקט קיין דייטשלאַנד אויף צוואַנגס־אַרבעט. באַראָן פֿאַן היידעל היידעל־לאָ האָט, ווי אַ געניטער יעגער, געוואַלט שיסן צוויי האָזן מיט אַמאַל: אי ביי די אַרבעטער אַרויסנעמען די יינגסטע, די ענערגישסטע, כדי די איבערגעבליבענע, די עלטערע און שוואַכע, זאָלן זיך אַליין צעקריכן; אי טאָן אַ גוטע זאַך פֿאַרן פֿאַטערלאַנד, שיקן מענטשן אויף אַרבעט. מיט יעדן טאָג מער האָט מען אין פֿאַטערלאַנד די אַרבעטער אַוועקגענומען אויף די פֿראַנטן אָדער אין הינטערלאַנד פֿון די אַקופּירטע לענדער. אַפֿילו זקנים האָט מען מאַביליזירט. די פֿרויען אַליין האָבן נישט געקאנט טאָן אַלע מענערישע אַרבעט. מען האָט געדאַרפט מענער צו די קוילן־גרובן און צו אַנדערע שווערע אַרבעטן. און פֿון גענעראל־שטאַב זענען געקומן באַפעלן, וואָס מער ציווילע מענער פֿון פוילן אַוועקצונעמען און שיקן קיין דייטש־לאַנד. אַבער די מענער האָבן זיך נישט געמאַלדן. זיי האָבן שוין געוואוסט פֿון די פֿריערדיקע, וואָס זענען דאָרט אַרויסגעפֿאַרן, אַז מען גיט זיי נישט צו עסן אין די פֿאַבריקן און קוילן־גרובנס; אַז מען האַלט זיי אין קאַלטע נאַסע באַראַקן, מען באַוואַכט זיי, מען גיט זיי גאָר קיין מנוחה נישט אין דער אַרבעט און מען באַגייט זיך מיט זיי ווי מיט אַרעסטאַנטן. אויך לאָזט מען מער נישט אַרויס די, וואָס זענען פֿרייוויליק געגאַנגען צו דער אַרבעט. קיינער האָט זיך מער אויף די אַרבעטס־מעלדונגען נישט אַפּגערופֿן.

לעבן די אַרבעטס־מעלדונגען פֿון קאַמענדאַנט האָט טוביה זיינע מעל־דונגען געלאָזט אויסהענגען וועגן דעם, ווי אַזוי מען באַגייט זיך דאָרט אין דייטשלאַנד מיט די אַרבעטער. די הונגעריקע מענטשן האָבן מער זיך צוגעהערט צו טוביהס ווערטער, ווי צום באַראַנס.

דער באַראָן פֿאַן היידעל היידעללאָ האָט דעריבער גענומען אַרעסטירן אַרבעטער און אַוועקשיקן זיי אויף צוואַנגס־אַרבעט. דאָס האָט בעסער גע־לוינט. אי מען האָט אַזעלכע מענטשן אינגאַנצן נישט געדאַרפט צאָלן, אי זיי האָבן געאַרבעט אונטער מיליטערישער וואַך, ווי די קריגס־געפֿאַנגענע.

אומעטום האָבן זיי זיך געדרייט, די דייטשע שוואַלייט, פעלד־זשאַנדאַרמען, לאַנדשטורמער און אַרעסטירט אַרבעטער אין גאַס. פאַר דער מינדסטער קלייניקייט, פאַר שטיין אין גאַס אין אַ רעדל, פאַר זאַמלען זיך ביי די קיכן, פאַר שטיין אין די רייען נאָך קאַרטן־ברויט, האָט מען די אַרעמע מענטשן געכאַפט, אַוועקגעפירט אין דער קאַמענדאַנטור, צונויפגעשטעלט פראַטאַקאָלן קעגן זיי, אַז זיי האָבן געמאַכט פיינטלעכע מאַניפעסטאַציעס, און זיי אַפגעשיקט מיט די לאַסט־וואַגאַנען, אונטער מיליטערישער וואַך, קיין דייטשלאַנד. די מיליציאַנערן מיט די שטעקעלעך האָבן אַרעסטירט שמוציקע, אומריינע מענטשן, וואו נאָר זיי האָבן געזען אַפגעריסענע, באַרוועסע, האָבן זיי זיי אַרומגערינגלט און אַפגעפירט אין די אַנטלוי־זונגס־בעדער. דאָרט האָט מען די אַלטע אַרויסגעלאָזט צוריק, אָבער די יונגע האָט מען אין דער קאַמענדאַנטור אַוועקגעשיקט און אויף צוואַנגס־אַרבעט גענומען.

אָבער וואָס מער דעם קאַמענדאַנטס סאָלדאַטן האָבן די מענטשן אַרעס־טירט, אַלץ מער האָבן זיי די פראַקלאַמאַציעס קעגן קאַמענדאַנט אויף די גאַסן אַנגעקלעפט, וועגן זיינע אומגעזעצלעכע מעשים דערציילט, זיינע אכזריותן באַשריבן, אַפילו פראַטעסטן ביי די פאַמיליעס פון די אַרעס־טירטע האָבן זיי געזאַמלט, פראַטעסטן קעגן דעם באַראָן, וואָס מאַביליזירט ציווילע מענטשן צו צוואַנגסאַרבעט, כאַטש דאָס איז קעגן די אינטערנאַציאָנאַלע געזעצן.

ניין, ער האָט נישט גערוט, טוביה, אַן עלנטער, אַן אַרבעטסלאָזער, אַ הונגעריקער, קוים די נשמה צו דערהאַלטן אין די שווערע ביטערע טעג. אַ פאַרקאַנספּירירטער, נעכטיקנדיק אין באַהאַלטענע וואוינונגען אלע נאַכט ערגעץ אַנדערש, האָט ער געפירט מלחמה קעגן דעם הערשנדיקן באַראָן פאַן היידעל היידעללאָ און זיין פאַלאַץ. ער האָט אַנגערייצט קעגן אים די מענטשן, אויסגעלאַכט אים אין די פראַקלאַמאַציעס, און אַפילו געהיימע מסירות אויף אים צו די דייטשע סאַציאַליסטישע דעפוטאַטן קיין בערלין אַוועקגעשיקט וועגן זיינע רדיפות אויף די ציווילע אַרבעטער. אויך די ליסטעס מיט פראַטעסטן פון די פאַמיליעס פון די אַרעסטירטע האָט ער באַוויון איבערצושיקן. מען האָט אַפילו פון בערלין אַנפראַגעס וועגן דעם געשיקט צום קאַמענדאַנט.

מיט דעם צעקניטישטן וועליסאַפעדן־היטל פאַררוקט איבערן שטערן, מיט דעם אַלטן אויסגעטריקנטן אַדערדיקן האַלדז, אויף וועלכן דאָס פאַ־פּירענע קראַנגדל ליגט, לויז און פאַרדרייט, מיט אויסגעריבענע שיד, מיט אַפגעטראַגענע קליידער, מיט פולע קעשענעס, וואָס שטייען אַפ פון די אַג־געפאַקטע צייטונגען, ביכלעך, באַשורן, פאַפּירן, מיט אויגן פאַרצוקטע, צאַרנדיקע, וואָס קוקן דורך פאַרלאַפענע דראַטענע ברילן, איז ער אומעטום געווען פול, אַלץ אויפן קאַפּ געהאַלטן, צו אַלעם זיך געמישט, פון אלעם געליטן אין דער פינצטערער צייט.

אים האָט געווייטיקט דאָס האַרץ אויף די אַרבעטער, וואָס מען האָט פון זיי גאַסן־הענדלער געמאַכט, שנאָרערס, שמוגלערס. ער האָט זיי גע־טראַפן אין די גאַסן, אַרומקריכנדיק מיט עמערס זויערע אוגערקעס, מיט מעסטלעך צוקערלעך, מיט אַלערליי אַלטוואַרג. זיי האָבן זיך געשעמט אין די אויגן צו קוקן.

— הענדלער געוואָרן, חבר טוביה, — האָבן זיי געמורמלט מיט אַראָפֿ־געלאָזטע קעפֿ. — ס'פנים פלאַמט פון בושה.

אַנדערע זענען איבער די הויפן מיט זעקלעך אַרומגעגאַנגען, די העל־דזער זיך אויסגעריסן וועגן דעם אַלטוואַרג, וואָס זיי קויפן, נאָר קיינער האָט נישט פאַרקויפט. שוואַכערע האָבן זיך אָפּגעלאָזט, די הענט נאָך נדבות אויסגעשטרעקט צו די פאַרמעגלעכע. שפולערקעס, נייטאַרינס, שניי־דערקעס, האָבן זיך מיט דייטשע סאָלדאַטן אַרומגעפירט, פאַרקויפט זיך פאַרן שטיקל ברויט אין דער ביטערער צייט. אַנדערע, וואָס האָבן אַמאָל אין דער פאַרטיי געאַרבעט, האָבן געשמוגלט, פאַרדעכטיקע קאָוויאַרניעלעך געעפנט, מיט סאָלדאַטן עסקים געהאַט און פאַרגעסן אין דער פריערדיקער אַרבעט. אַ סך זענען געפאַלן, אומגעקומען פון הונגער און נויט, פון אויס־צערונג און עפידעמיעס. טוביה האָט געליטן איבער דעם, וואָס מען האָט געמאַכט פון די אַרבעטער, געווייטיקט איבער דער פיזישער און מאַראַלי־שער צעפאַלונג. אַלץ, אויף וואָס מען האָט אַזויפיל יאָרן געאַרבעט, גע־קעמפט, אַרגאַניזירט, באַוואוסטזיניק געמאַכט איז איצט צעקראַכן, צע־פאַלן, צעבלאָזן געוואָרן ווי שטויב, ווי פליעוועס פון ווינט.

ער האָט דעם גלויבן זיינעם נישט פאַרלוירן. ער איז געווען פעסט אין זיינע איבערצייגונגען אין דער סאָציאַליסטישער אַרדענונג, וואָס וועט מוזן קומען. פון בלוט, רציחה, פיין וועט זי אויסשפראַצן, ווי קערנער פון מיסט אַרויס. אָבער דערווייל איז געווען חושך, יאוש, די גאַנצע וועלט האָט זיך אין בלוט געוויקט, די פויערים און אַרבעטער זענען פון פאַטריאַ־טיזם פאַרכאַפט געווען, די בורזשואַזיע האָט אויפגעהעצט פאַלק קעגן פאַלק, נאַציע קעגן נאַציע כדי דעם צאָרן פון אַרבעטער־קלאַס פון זיך אָפצו־ווענדן. דער טשאַד האָט אַזוי פאַרנעפלט, אַז באַוואוסטזיניקע אַרבעטער, אַרגאַניזירטע, זענען אין די מערב־לענדער אין קריג מיט שמחה געלאָפן. און אַפילו די פירער, די סאָציאַליסטישע פירער, זיי האָבן אין פיל לענ־דער געשטיצט די קריגס־בודזשעטן, מיטגעטאַנצט מיט דער בורזשואַזיע, אין אַפיצירן־קליידער אַריינגעקראַכן, אויף מיניסטאַרן־בענקלעך זיך אַוועקגע־זעצט. טייל האָבן זיך אַפילו מבוזה געווען, פאַר די קעניגלעכע און קיי־זערלעכע טראַנען זיך גענויגט, קיין רוסלאַנד צום בלוטיקן צאַר געפאַרן און זיך מיט אים געקוישט. די מלחמה־באַקעמפער האָט מען אין די טורמעס אַריינגעזעצט.

דאָס אַלץ איז געווען צו שווער פאַר די אויסגעהאַרעוועטע, אויסגעבויגענע פלייצעס פון דעם אַרבעטסלאָזן אַלטן האַנט־וועבער. וואָלט ער כאַטש געהאַט

ניסנען לעבן זיך, אנדערע געלערנטע מענטשן, וואָס זאָלן אים דערקלערן, קלאָר מאַכן, אַ ביסל ליכט אַרײַנטראַגן אין זײַן פאַרזױפּלטן קאַפּ. אָבער קײנער איז נישט געווען. אויף אים אַלײן, אויף אַן אַלטן, אויסגעהאַרעוועטן אַרבעטסלאָזן אַרבעטער, איז געבליבן די שטאַט. ער האָט געלײענט, גע- שלונגען די צײַטונגען פאַרטיפּט זיך אין די מאַרקסיסטישע בראַשורן, אָבער קײן גרויסע זאַכן דערגײן האָט ער נישט געקאַנט. צו אַרעם איז ער געווען אין בילדונג, נישט צוגעגרייט, ער זאָל זען אַ ליכטיקן וועג אין דער גרויסער, שווערער פינצטערניש. ער, דער אַלטער און צעבראַכענער, אָן אַ הײם, אָן אַ שטוב אַרײַנצוקומען, אַ פאַראַכטעטער פון די אײגענע ווייב און קינדער, האָט דאָס געדאַרפט אויף זײנע אַקסלען האַלטן די שטאַט, מונטערן די שוואַכע, אויפקלערן די פאַרזױפּלטע, באַקעמפן די סקעפטיקער, פירן מלחמה מיט די הערשער און אונטערדריקער, מיט דעם באַראַן פאַן היידעל היידעלאַן און זײנע לײט. ליגנדיק אין די נעכט אויף זײן אַרעם געלעגער, האָט ער אָפּט פינצטערע געדאַנקען געטראַכט, געדאַנקען, וואָס זענען געווען אזױ שוואַרץ, ווי די נאַכט אַרום אים. די גרילן פון די ווינקלעך האָבן אים אין זײנע אויערן טרויעריקע קינות געקלאָנגט.

אָבער אין דער גאַנצער צעפאַלונג, אין זומפּ האָבן ליכטיקע פּיערלעך, ווי גלי-פליגן פון שוואַרצקײט אַרויס, אויפגעלויכטן, ווי פאַספאַר-פּײערלעך פון פּוילונג. יונגע אַרבעטער, אַרבעטערײנס האָבן זיך אַרום אים, טוביהן, געהאַלטן, נישט אָפּגעטראַטן פון אים, געגאַרט נאָך זײן וואָרט און פּירונג. זײ זענען געבליבן געטריי דער פאַרטיי, זיך אַלײן. זײ האָבן געהונגערט, אָבער נישט דעקלאַסירט זיך, נישט צוגעלײגט קײן האַנט צו קרעמעריי, צו שמוגל.

— ווי לאַנג קרענקט ער, דער קאַמענדאַנט, חבר טוביה, — האָבן זײ געזאָגט. — מיר וועלן בלייבן אַרבעטער ווי געווען, נישט פאַרקויפן זיך. זײ האָבן טוביהן געהאַלפן אין דער אַרבעט, פּראַקלאַמאַציעס פאַר- שפּרײט, אַלע זײנע באַפעלן אויסגעהערט, אויף פאַרזאַמלונגען זיך צונױפ- געקומען, נײע מענטשן אַרײַנגעצױגן. זײ האָבן אים אויך געהאַלפן אַן אַרבעטער-קיך אַראַנזירן, וואָס אין אָונט איז זי אַ קלוב געוואָרן. אין אַ רויער ציגל-מויער, וואָס אײנער אַ לאַדזשער נגיד האָט געלאָזט אויפ- בויען פאַר דער מלחמה און זי צוליב דעם קריג נישט פאַרענדיקט, איז אין די גרויסע זאַלן, וואָס זענען אַן פענצטער און טירן געשטאַנען און די ווענט פון אינעווייניק זענען אַפילו נישט געטינקט געווען, נאָר מיט די ציגל אַרויסגעקוקט, האָבן די מענטשן אויף דעם באַלוט, ווי נאָר די רוסן זענען אַוועק, אַן אַרבעטער-קיך געמאַכט. די ציגל-ווענט מיט קאַלך אָפּגעשמירט, מיט די פאַרטרעטן פון קאַרל מאַרקס, ענגעלס און לאַסאַל אויסגעצירט, מיט אַרבעטער-לאַזונגען אויסגעהאַנגען. די מיידלעך האָבן דעם שוואַרצן באַלקן מיט פאַרביקע פאַפּירענע לאַמטערנדלעך און פאַרפּר- צונגען אויסגעהאַנגען. עטלעכע סטאַליאַרעס אײגענע האָבן בענק צוזאַ-

מענגעקלאַפט, אַ קליינע הילצערנע עסטראַדע אויבנאָן אַוועקגעשטעלט, איבער איר די רויטע פּאָן אויסגעהאַנגען. און הונדערטער מענטשן, אַרבעטס-לאַזע וועבער, שפּולערקעס, שניידערינס, אַפילו אַרבעטער, וואָס האָבן קלע-פיקע צוקערלעך פּאַרקויפט איצט אין די גאַסן, האָבן זיך געזאַמלט אין דער קיך, בייטאָג נאָך אַביסל שיטערער זופּ און אַ פענעצל קלעפיק ברויט און אין די אַוונטן נאָך אַנדערע שפייז, נאָך פּאַרלעזונגען, לעקציעס, דיס-קוסיעס.

די בחורים מיט די מיידלעך האָבן אויך יום-טובים געמאַכט אין די ביי-טערע טעג, היימישע פּאַרשטעלונגען געגעבן, אַ כאָר צונויפגעשטעלט, אַפילו אַן אַרקעסטער אָן אייגענעם. אין אַט דער קיך אין רויטן נישט-פּאַרענדיקטן ציגל-הויז אויף באלוט האָט טוביה זיין מלחמה געפירט קעגן קאַמענדאַנט אין זיין רייכן פּאַלאַץ. דאָ האָט ער געהיימע פּאַרטיי-באַראַטונגען מיט זיינע קאַמיטעט-מענטשן אָפּגעהאַלטן, פּראַקלאַמאַציעס געשריבן, באַשלוסן אָנגע-נומען. דער קאַמענדאַנט האָט געהאַט אַן אויג אויף אַט דער קיך אין רויטן ציגל-הויז, ער האָט טאַקע דאָרט אַפט זיינע אָגענטן געשיקט. אָבער אויך טוביהס מענטשן האָבן געהאַלטן אויג, און ווי נאָר אַ פּאַרדעכטיקטער פּאַר-שוין האָט זיך באַוויזן, זענען שוין די מענטשן געזעסן ביי די טישן און געגעסן די אַרעמע זופּן, צוגלייך מיט אַלע אַנדערע אַרעמע עסערס. כאָטש די סאַדאַטן זענען אַפט באַפּאַלן די קיך, אַרעסטירט מענטשן, צעטריבן, זענען זיך מאַסן מענטשן אין די אַוונטן דאָרט צוזאַמענגעקומען, די נישט-פּאַרענדיקטע שטובן אָן טירן זענען געווען געפּאַקט, קאַפּ אויף קאַפּ איז מען געשטאַנען, אויסצוהערן די רעדעס, לעקציעס.

מיטן לאַנגן אַדערדיקן האַלדז, אויף וועלכן דאָס פּאַפּירענע קעלנערל פּאַלט לויז אַראָפּ, מיט אויגן, וואָס ברענען דורך גרינלעכע שייבלעך פון די דראַטענע ברילן, איז טוביה געשטאַנען אויף דער קליינער הילצערנער עסטראַדע און רייד, ווי פּיילן, געוואָרפן קעגן אַלע הערשער, אונטער-דיקער און שונאים פון די אַרבעטנדיקע. די שאַרפּסטע ווערטער, כאָטש באַהאַלטן, אין רמזים און אַנצוהערענישן, האָט ער געוואָרפן צו דער זייט, וואָס פירט צום פּאַלאַץ פון באַראָן פּאָן היידעל האַדעללאָו, דעם קאַמענדאַנט פון דער באַזעצטער שטאָט.

— אייער צייט וועט קומען! — האָט ער גערופן און געדראָט מיטן שפּיציקן פינגער פון זיין איינגעשרומפּענער אַדערדיקער אויסגעהאַרעוועטער האַנט, וואָס איז לויז אַרויסגעקראַכן פון ברייטן צעקנייטשטן, אויסגעריי-בענעם אַרבל. — ווייל אזוי איז דאָס אייזערנע געזעץ פון אונדזערע גרויסע לערער.

ער האָט מיט גלויבן אַרויפגעקוקט צו די דריי קעפּ, וואָס זענען געהאַנגען איבער אים, באַצירט מיט רויטע בענדער און פּאַרפּוצט מיט גרינע נאָדל-צווייגן.

קאפיטל זעקס

אין אשכנזים מאנפאקטור-פאבריקן, אין פעטערבורג, האָט זיך די אַר-
בעט אָפגעשטעלט. צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע אַרבעטער פון דער רעזי-
דענץ-שטאַט, האָבן אויך די טויזנטער אַרבעטער און אַרבעטערינס פון
אַשכנזים פאָבריקן פאַרשטריקט. מיליטער איז געשטאַנען ביי די טויערן,
ביי אַלע אַרײנגאַנגען און געהאַלטן וואָך.

אַשכנזי איז געווען אויסער זיך פאַר אויפּרעגונג און אומגעדולד.
אין דער הויפט-קוואַרטיר האָט מען זיך געגרייט שטאַרק צו אַ נייעם
פּרילינגס-אַנגריף, כדי די דייטשן און עסטרייכער צו געבן אַן ענדגילטיקן
קלאַפּ און צו פאַרטרייבן זיי פון דער דעראַבערטער רוסישער ערד. מען
האַט מאַביליזירט די רעזערוון פון די העכסטע יאַרן, מיליאָנען נייע סאַל-
דאַטן אונטער דעם געווער געשטעלט. אויך האָבן די געווער-פאָבריקן שטאַרק
געאַרבעט און מאַסן אַמוניציע פאַרגעברייט. פונקט אַזוי האָבן געאַרבעט די
שיך-ווערקשטאַטן, די מאַנפאָקטור-פאָבריקן. מען האָט געגרייט קליידער,
וואַטע, באַנדאַזשן, וואָל און ביינוול. די גענעראַלן פון דער הויפט-קוואַר-
טיר האָבן געוואַלט נעמען דעם פיינט מיט שטורעם, מיליאָנען באַוואַפנטע
מענער, גוט-באַשוכטע, ניי-באַקליידטע, אַרויסשיקן מיטאַמאַל אויף די מזרח-
פּראַנטן. צו דער אייגענער צייט האָבן אויך די פאַרבינדעטע אויף מערב
געדאַרפט אַנגרייפן אויף זייער זייט, כדי מיט איין קלאַפּ אַפצוהאַקן דעם
פיינט.

מיט דער גרעסטער ענערגיע האָט געטריבן די אַרבעט אין זיינע פאָבריקן
מאַסן אַשכנזי. ער האָט געאַרבעט לייוונט, ביינוול, אַפילו מאַשינען אויף
וואַטע האָט ער אַוועקגעשטעלט. פון אונטער דער ערד האָט ער מאַשינען
אַרויסגעקריגן, געהאַלטן אין איין צובויען, צומויערן, פאַרגרעסערן, פאַר-
ברייטערן. די הויכע מיליטער-לייט פון הינטער-לאַנד, וואָס האָבן זיך
אין געוויינלעכע זעלנערישע גרויע שינעלן געצירט, ווי זיי וואַלטן געווען
אויפן שלאַכט-פעלד, די ציווילע מענער אין די האַלב-מיליטערישע אַני-
פאַרמען, אין די גאַליפע-הויזן און פּרענטשן, זענען גוטע קונים געווען,
וואָס אַזעלכע האָט גאַר אַשכנזי קיינמאַל אין זיין לעבן נישט געהאַט. זיי
האַבן געשאַטן מיט געלט, ריזיקע באַשטעלונגען געמאַכט, פריער אויס
באַצאַלט, איידער די סחורה איז געליפערט געוואָרן. מען האָט געאַרבעט
פאַר מזומן, פאַרגעסן גאַר, אַז עס זענען פאַראַן וועקסלען אויף דער וועלט.
די אַרבעט האָט געברענגט אונטער די הענט. אַשכנזי איז געוואָרן רייכער
מיט יעדן טאַג. יעדער קלאַפּ פון די מאַשינען האָט פאַר אים געלט אויס-
געשאַגן, מטבעות געמינצט.

ער האָט דאָס געלט אין די באַנקען נישט געהאַלטן. ער האָט איינגע-

קויפט גיטער, הייזער, פאבריקן, מויערן. וואָרעם ער האָט געזען, אַשכנזי, אַז ווערט־פאַפּירן זענען נישט מער אייביק, אַז זיי קאָנען אַנטווערט ווערן. אַנדערש איז עס מיט הייזער, גיטער, פאַבריקן. זיי האָבן שטענדיק אַ ווערט. אַרום אים האָבן זיך געדרייט איצט אַלערליי מעקלערס, אַגענטן, וואָס האָבן אים נייע הייזער פאַרגעלייגט, נייע געשעפטן, עסקים. ווי אין לאַדזש פרייער, איז ער כסדר איצט אַרומגעפאַרן מיט דער קאַרעטע אין אַ פאַר שוואַרצע פערד, וואָס איז געפירט געוואָרן פון אַ שוואַרץ־בערדיקן, פעטן רוסישן קור־טשער. מיט אַ ברייטן סויבלנעם פעלץ און היטל, מיט אַ פאַרטפעל, אָנגע־שטאַפט מיט פאַפּירן, איז ער גאַנצע טעג אַרומגעפאַרן איבער דער גרויסער שטאָט, געאייילט איבער ברייטע מאַרמאַרנע טרעפּ פון באַנקען, געיאָגט איבער אייזערנע טרעפּ פון מיניסטעריומס, אַמטן, אינטעדאַנטסטוועס, פונקט ווי ער האָט זיך אויך אָפּגעריסן, כדי צו כאַפּן אַ בליק אויף די הייזער, וואָס ער קויפט, אויף די פאַבריקן, אין וועלכע ער טרעט אַריין אין שותפות.

די פאַבריק זיינע האָט גאַרנישט אויפגעהערט קלאַפּן. טויזנטער מענער־ מער נאָך ווייבער, האָבן געאַרבעט בייטאָג און ביינאַכט, געגרייט סחורה פאַר דעם מיליטער. פּלוצלונג האָבן זיי זיך אָפּגעשטעלט. זיי אַרבעטער האָבן געוואָרפן די אַרבעט.

אַנגעהויבן האָט זיך עס צוליב ברויט. די רעזידענץ פון דער אימפע־ ריע האָט נישט צוגעפירט גענוג ברויט פאַר אירע איינוואוינער. די באַנען זענען געווען פאַרנומען מיט פירן אַמוניציע, מיליטער, פאַרוואנדעטע. די ברייט־בערדיקע קרעמער מיט די ווייסע פאַרטעכער אויף די פעלצלעך האָבן באַהאַלטן די ווייניקע שפייזן אין די קראַמען און פאַרקויפט זיי נאָר צו די, וואָס קאָנען צאָלן אַ גוטן פרייז. פאַר די אַרעמע אַרבעטער־ווייבער מיט די טיכלעך אויף די קעפּ האָבן זיי גאַרנישט געהאַט צו פאַרקויפן.

— נישטאָ, מומענקע, — האָבן זיי געזאָגט מיט פונאַדערגענומענע הענט. — ביי גאָט, עס איז גאַרנישט נישטאָ.

זיי האָבן געוויזן אויף הייליקע מוטערס, וואָס זענען געהאַנגען אויבן־ אָן, באַלויכטן מיט רויע אַדער גרינע גר־תמיד־לעמפלעך.

די ווייבער, אויסגעהאַרעוועטע, פאַרצוקטע, זענען געגאַנגען אַהיים מיט ליידיקע אַדערדיקע הענט און נישט געהאַט וואָס צו גרייטן די טישן פאַר קינדער און מאַנען. זיי האָבן זיך געזאַמלט פאַר די שטאַט־קראַמען, גע־קלאַפט מיט די פיס אין די געפרוירענע שטיינער, געוואַרט, געשריגן, אָבער די קראַמען זענען געווען געשלאָסן. זיי האָבן קיין ברויט נישט גע־ האָט. עלטערע אַרבעטער אין וואַלינקעס, אין פעלצלעך, אין פוטערנע היט־ לען זענען אַרויס צו די ווייבער, געברומט, געשאַלטן, געשפּיגן:

— עך, אַ לעבן אַ ביטערס, אַרבעטסט אַ גאַנצן טאָג און אַז דו קומסט אַהיים, האָסטו נישט וואָס אין מויל צו נעמען, פאַרשאַלטענע!

— מען דאַרף די קראַמען אויפרייסן, — האָבן שטימען זיך געהערט, — זיי באַהאַלטן אויס.

— מען דאַרף די אַרבעט אַפּשטעלן. אַן עסן קאָן מען נישט אַרבעטן.

— ברויט זאָלן זיי געבן!

— ברויט!

די פּריסטאָועס פון די פּאָליציי־צירקלען האָבן פּאָליציאַנטן אַרויסגע־שיקט צו די קראַמען, כדי פּונאַנדערצוטרייבן די צאָרנדיקע מענטשן אין די רייען.

— פּונאַנדערגיין זיך אַהיים! — האָבן די פּאָליציאַנטן געשריגן. — ווען עס וועט זיין ברויט, וועט מען צוואויסן געבן, נישט זאַמלען זיך אויף די גאַסן!

אַבער די מענטשן פאַר די קראַמען האָבן נישט געוואָלט אַוועקגיין.

— ברויט זאָל מען אונדז געבן, חזירישע פּיסקעס, — האָבן די וויי־

בער געשריגן, — מיר קאַנען אַן ברויט נישט קומען צו אונדזערע קינדער!

— וואָס טרייבט איר, קהלשע פּרעסערס? — האָבן די מענער זיך

קעגנגעשטעלט. — איר קריגט ברויט, מיר פאַרלאַנגען אויך! מירן נישט אַוועקגיין!

די פּאָליציי האָט גענומען שלאָגן, קלאַפּן מיט די שיידן פון די שווערדן, אַבער דאָס פּאָלק איז זיך נישט פּונאַנדערגעגאַנגען. יינגלעך האָבן געכאַפט שטיינדלעך, שטיקלעך אייז, שניי און געוואָרפן די פּאָליציאַנטן. אַנדערע האָבן שטיינער געוואָרפן אין די שוויבן פון די שטאַטישע געשלאָסענע קראַ־מען. די פּאָליציי האָט אויסגעשאָסן, צום ערשט אין דער לופט און דערנאָך אין די מענטשן. אַ פּרוי אין אַ מענערש פּעלצל מיט שטיוול האָט זיך אויסגעצויגן אויף דער ערד און באַגאַסן דעם שניי מיט אַ רויט שנירל בלוט. די פּאָליציאַנטן האָבן געמיינט, אַז איצט וועט דער עולם זיך פּונאַנדער־לויפן. אַבער ער איז נישט געלאָפּן, פאַרקערט, דאָס בלוט אויף דעם ווייסן שניי האָט אָנגעצונדן די געמיטער, אויפגעקאַכט.

— שלאָגן די מערדער, די קעפּ זיי אַפּדרייען! — האָבן די מענטשן

געשריגן און געלאָזט זיך אויף די פּאָליציאַנטן. — ברויט ווילן מיר!

דער אינערן־מיניסטער פּראַטאַפּאַפּאָו האָט אנשטאַט אַרוישיקן פאַר

דער באַפעלקערונג ברויט, אַרויסגעשיקט קעגן איר מיליטער, דאָס וואָ־

לינער פּאָלק, וואָס האָט נאָך אינעם פינפטן יאָר אַרויסגעוויזן טריישאַפט

צום זעלבסט־הערשער און געשלאָגן אין פּוילן די רעוואָלוציאַנערן. ביי

די פּאַבריקן, ביי די אַמטן, ביי אַלע בריקן האָט מען מיליטער אַוועקגע־

שטעלט און באַפוילן שיסן אויף די בונטאָושטשיקעס. אַליין אַ שוואַכלינג,

אַ פּחדן, אַ חונף און אַ שטיקל צעדרייטער, נישט גאַר ביי די קלאַרע גע־

דאַנקען, האָט מיניסטער פּראַטאַפּאַפּאָו, ווי אַלע פּחדנים, געהאַלטן, אַז די

איינציקע רפואה קעגן אַלע אומצופרידענע איז דער פּחד, אַפּשרעקן מיט

געווער. ווייניקער פון אַלע אַנדערע איינוואוינער פון דער רעזידענץ האָט

ער געוואוסט, וואָס טוט זיך אין שטאַט. ער איז גאַרנישט געקומען אין

מיניסטעריום אין אייגענעם, ווייניק געזעסן אויף די מיניסטערן־באַראַטונ־

גען. אָפּגעזעסן איז ער אין צאַרסקאַיע סעלאַ ביי דער קייזערין, כדי צו דינען איר אין דער צייט, ווען דער קייזער אליין איז געווען אין דער הויפט־קוואַרטיר אין מאָהילעוו, צו זיין אַ געטרייער דינער איר, ווען אלע האָבן זי געהאַסט. נאָך פריער האָט ער געהיט איר כבוד, דער מיניסטער פּראָטאָפּאָוו. זייער נישט קיין לייטישע וויצן האָבן די פעטערבורגער לייט געמאַכט וועגן איר, דער גאַטס־געזאַלבער. יעדעס מאָל, ווען מען האָט געוויזן אויף די בילדער, ווי דער קייזער גיט די פּאַרוואַנדעטע זעלנער דעם קרייץ פון הייליקן געאַרגי, האָבן די מענטשן געחוקט: — דער צאַר איז מיט געאַרגין און זיין צאַרין מיט גריגאָריין...

דאָס האָט מען געמיינט גריגאָרי ראַספּוטין, וואָס מען האָט אים גע־האַלטן פאַר דער קייזעריןס געליבטן...

פּראָטאָפּאָוו האָט געהייסן דער פּאָליציי אַכטונג געבן און נישט דערלאָזן צו אַזאָ לעסטערונג.

צוליב איר, דער קייזערין, איז ער אינערן־מיניסטער געוואָרן. פריער האָט ער געחנפּהט ראַספּוטיןען, נאָכגעקראַכן די הויף־זנאָכאַרעס. זיי האָבן פאַר אים גוטס גערעדט פאַר דער קייזערין און זי האָט אים פּאַרגע־שטעלט פאַרן צאַר צו מאַכן אים פאַר דעם רעטער פון רוסלאַנד און דער מאָנאַרכיע קעגן אלע רעוואָלוציאָנערן און קאָנסטיטוציאָנאַליסטן. פאַר דאָנק־באַרקייט איז ער אָפּגעזעסן גאַנצע טעג ביי דער קייזערין, גערעדט מיט איר וועגן הייליקע, זנאָכאַרעס און ניסים, געפירט זי צו דעם קבר פון דעם דערמאַרדעטן פּאַטערל ראַספּוטין. וועגן דעם לאַנד, וועגן דער באַפעלקער־רונג אין שטאַט האָט ער גאַרנישט נישט געוואוסט, נישט געוואַלט וויסן. ווען די ווייבער זענען אין די גאַסן אַרויס און געפּאָדערט ברויט, ווען די מענער האָבן די אַרבעט אין די פאַבריקן געוואָרפן און זיך געזאַמלט אין די גאַסן, האָט ער מיליטער אַרויסגערופן און געהייסן שיסן.

אַבער די אַרבעטער האָבן זיך פאַר די זעלנערישע וואַכן און פּאַטרול־נישט אָפּגעשטעלט און אָנגעפילט אלע גאַסן און פּלעצער, איבערהויפט דעם נייעוסי פּראָספעקט. פּראָטאָפּאָוו האָט געלאָזט באַוואַכן די בריקן, כדי נישט אַריינצולאָזן די אַרבעטער פון דער וויבאַרגסקער זייט אין שטאַט אַריין. אַבער די אַרבעטער זענען איבער דער געפּרוירענער נייעוואַ אַריי־בערגאַנגען. זיי האָבן זיך געזאַמלט אין די טויזנטער, גערעדט, גע־פּאָדערט ברויט און פּרייהייט. אַלעמאַל האָט זיך פון אַן אַנדער רעדל אַ רויטע פּאַן אויפּגעהויבן, אַ רעדנער האָט זיך אויף די אַקסלען פון די מענטשן אַרויפּגעדראַפּעט און אַ רעדע געהאַלטן. אַרום דעם דענקמאַל פון אַלעק־סאַנדער דעם דריטן האָבן די מענטשן אַ רויטע פּאַן אַרויפּגעצויגן און מיט הייליקע קולות גערופן:

— זאָל לעבן די רעפּובליק! נידער מיט דער מאָנאַרכיע!

די אַפיצירן אויף די פּערד, מיט די אַנטבליזוטע שווערדן אין די הענט,

האַבן זייערע סאָלדאַטן קעגן דעם המון אַוועקגעשטעלט:

— פונאנדערגיין זיך. מיר וועלן הייסן שיסן! — האָבן זיי גערופן.
 דער עולם איז נישט געגאנגען.
 — דאָס געווער גרייט! — האָבן זיי באַפוילן די סאַלדאַטן.
 די סאַלדאַטן האָבן אָנגעשטעלט די ביקסן.
 אָבער די מענטשן זענען נישט אַוועק פון די ערטער.
 — נו, שיסט אויף מאַמעס, וואָס ווילן ברויט פאַר זייערע קינדער! —
 האָבן די וויבער אַרויסגעשטעלט די ברוסטן קעגן די באַיאַנעטן.
 — נו, פאַרגיסט בלוט פון אייערע מאַמעס און שוועסטער, וואָס מען
 האָט זיי די מאַנען און זין צוגענומען צו דער מלחמה און מען גיט זיי
 אפילו נישט קיין ברויט פאַר זייערע קינדער.
 די אַפיצירן האָבן מורא געהאַט צו לאָזן זייערע סאַלדאַטן אויסהערן
 די רייד פון די וויבער און זיי האָבן באַפוילן שיסן.
 — פייערן! — האָבן זיי גערופן מיט הויכע שטימען.
 — אָבער די סאַלדאַטן האָבן נישט געשאָסן, דאָס געווער צו די פיס
 אַוועקגעשטעלט.
 — הורא! — האָט דאָס פּאַלק באַגריסט די סאַלדאַטן און געהויבן פאַר
 זיי די היטלען אין דער הויך.
 — זאַלן לעבן די חברים סאַלדאַטן! — האָבן די וויבער געשריגן און
 אַרויפגעפאַלן קושן די מענער אין די גרויע שינעלן.
 פון אַלע טויערן, הייער, פאַבריקן, ווערקשטאַטן, פון אַלע לעכער און
 ווינקלען האָבן אָנגעהויבן אַרויסשטראַמען מענטשן, אַלטע און קינדער,
 מענער און וויבער, געשטראַמט ווי כוואַליעס פון אַן אויסגיסנדיקן טייך.
 ווי אָפּגערעדט זיך, זענען אַלע געגאנגען צום טאָווריטן פּאַלאַץ, צו דער
 דומע. די דעפוטאַטן זענען זיך אָנגעקומען פון אַלע זייטן, מיט קאַרעטן
 און צופוס, מיט אויטאָמאָבילן און פּיאַקערס. צוזאַמען מיט די דעפוטאַטן
 האָבן זיך מאַסן מענטשן אַריינגערופן אין פּאַלאַץ, אין די געעפנטע טירן
 און טויערן.
 סטודענטן, אַרבעטער, פרויען, זענען אַוועק צו די קאַזאַרמעס, צום ליי-
 טאַווסקן פּאַלק אין שטאַט.
 — חברים סאַלדאַטן! — האָבן זיי גערופן צו די גרויסע קאַזאַרמע-
 פענצטער און געפאַכעט מיט די היטלען אין די הענט. — קומט אַרויס צו
 אונדז!
 אין עטלעכע קאַזאַרמעס האָבן די אַפיצירן פאַרשלאָסן די טויערן, די
 סאַלדאַטן אין די קאַזאַרמעס פאַרמאַכט און ביי די טירן וואַכן אַוועקגע-
 שטעלט, זיי זאַלן קיינעם נישט אַרויסלאָזן. אָבער אין אַנדערע קאַזאַרמעס
 האָבן די אַפיצירן זיך נישט געמישט, צוגעקוקט זיך שווייגנדיק צו דעם,
 וואָס עס טוט זיך. די סאַלדאַטן זענען אַרויס צו די אַרבעטער, באַגריסט זיך.
 צוזאַמען זענען זיי איצט אַוועק צו די פאַרשלאָסענע קאַזאַרמעס און די
 פאַרמאַכטע טויערן אויפגעריסן. אויפן רוף פון די סאַלדאַטן אין דרויסן,

האַבן זיך די איינגעשלאָסענע זעלנער פון זייערע ערטער אויפגעהויבן, די וואָכן פון די טירן אַוועקגערוקט און אַרויס פאַר די טויערן. די גאַסן זענען פול געווען מיט אַרבעטער, ווייבער, מיליטער.

— שלאָגן די פאַראַנגען! — האָבן די מענטשן געשריגן יאַגנדיק די פּאַליציאַנטן אין די ראַגן.

די פּאַליציאַנטי זענען געלאָפּן, פאַרשוואַנדן, אויסגערונען געוואָרן פּלוצלונג פון דער שטאָט. דער אינערן-מינסטער פּראָטאַפּאַפּאָו איז גע- זעסן אַ פּאַרלירענער און דערשראָקענער אין צאַרסקאַיע סיעלאַ ביי דער צאַרין. וואַלט דער הייליקער פּאַטערל ראַספּוטין געלעבט, וואַלטן זיי אים געפּרעגט, וואָס צו טאָן און אַלע זיינע עצות געפּאַלגט. אָבער ראַס- פּוטין איז נישט געווען. די שונאים פון פּאַטערלאַנד האָבן אים אומגע- בראַכט. קיינער איז נישט געווען, אויסער דער שרעק, פון מורא האָבן זיי די אויגן פאַרמאַכט, נישט געוואַלט זען, וואָס עס טוט זיך, די אויערן פאַר- שטאַפט, נישט געוואַלט הערן די שלעכטע בשורות. זיי האָבן גרויסע דע- פעשן אין דער הויפּט-קוואַרטיר צום צאַר קיין מאַהילעוו געשיקט.

אויף די טעלעגראַף-דראַטן, וואָס האָבן זיך געבויגן אונטער דער משא פון שניי און פּראָסט, האָבן צווייערליי דעפעשן זיך איבערגעיאָגט, אַרויס- געשיקטע פון דער רעזידענץ קיין מאַהילעוו. פון דער דומע האָבן גרויסע טעלעגראַמעס אומרויאַקע ידיעות דערציילט און געבעטן ביים זעלבסטע-הער- שער אַ ניי מיניסטעריום צו באַשטימען, אַ פאַראַנטוואָרטלעכע צו דער דומע. פון צאַרסקאַיע סיעלאַ זענען ווייבערישע דעפעשן געגאַנגען, פול מיט געטלעכע פּסוקים, ליבע-ווערטער און געזאַלבער גרויסקייט.

„זיי האַרט, נישט נאַכגיביק, ניקי, ווייל דו ביסט דער געזאַלבער פון גאַט.“ האָט די צאַרין גערופן דורך די טעלעגראַף-דראַטן צו איר מאַן, „איך בין מיט דיר, דיין ענגל, דיין ליבנדיק ווייבל, וואָס בעט גאַט פאַר דיר, וואָס בעט ביים קבר פון אונדזער אויסלייזער און רעטער גריגאָרי; ווייז דעם פּאַלק דיין מאַכט, דיין אייזערנע האַנט, שיק געטריי מיליטער קעגן די בונטאַוושטיקעס.“

דער צאַר, אין אַ קאָזאַקן-שינעל, מיט אַ פּאַפּאַכע אויפן קאַפּ, ווי עס פּאַסט פאַר אַ הערשער אין צייט פון קריג, האָט זיך אַרומגעדרייט אַ צע- טומלטער אין דער הויפּט-קוואַרטיר, ווי שטענדיק, ווען ער האָט געדאַרפט אַננעמען אַ באַשלוס און ער האָט נישט געהאַט קיין ריכטיקע ראַטגעבער- ביי דער האַנט. ער האָט נישט געקאַנט טראַכטן. זיין קאַפּ אונטער דער גרויסער קאָזאַקישער פּאַפּאַכע האָט נישט פאַרטראַגן קיין געדאַנקען. קיין זאַך האָט אים נישט אַזוי געמאַטערט ווי פאַרטראַכטן זיך וועגן עפעס. ער האָט געוואַלט מנוחה. פאַר דער גאַנצער צייט, וואָס ער איז געווען אין דער הויפּט-קוואַרטיר, האָט ער געפירט אַ זייער געמיטלעך לעבן, אַ סך אַ רואַיקערעס ווי אין פּרידנס-צייט אין דער רעזידענץ. דאָ זענען נישט געווען קיין מיניסטאַרן, קיין באַראַטונגען. יעדן טאָג האָט ער שפּאַצירט

מיט זיינע פליגל־אָדיטאָנטן, געשפּייזט מיט זיי צוזאַמען ביים טיש, פון וועטער מיט זיי גערעדט, דערנאָך האָט ער ביי זיך אויסגעלייגט פּאַסיאַנס, געשפּילט אין דאָמינאָ, איבערגעלייענט אַ צייטונג, דורכגעקוקט בריוו, אויס־געהערט קורצע באַריכטן וועגן פּראָנט, געלייענט פּראָנצוזישע ראָמאַנען, געפירט אַ טאַג־בוך, געשיקט טעלעגראַפיש גרוסן צו דער פּרוי קיין צאַר־סקאַיע סיעלאָ, און געדאַוונט.

די געשעענישן אין זיין טאַג־בוך זענען געווען קורצע, קאַלענדאַרישע. ער האָט באַשריבן דאָס וועטער, פּאַרצייכנט ווי לאַנג ער האָט געשפּילט אין דאָמינאָ, וואָסער עסן מען האָט דערלאָנגט. אַמאָל איז אויך געווען אַן אויסערגעוויינלעכע נייעס פון יאַגד, ווען אים האָט זיך איינגעגעבן צו שיסן אין וואַלד אַ האָז אָדער אַ ווילדע קאַטשקע. די טעלעגראַמעס צום ווייב זענען געווען גרעסערע, נישט אַזעלכע טרוקענע.

„ווייבעלע מיינס,“ האָט ער אין די אָונטן טעלעגראַפירט, „ענגל, טיי־בעלע, איך קוש דיר הייס, דריק דיר אין מיינע אַרעמס און בעט גאָט פאַר דיר. אַ סך הייסע קושן, דיין ניקי.“

טראַכטן איז נישט געווען צוליב וואָס. די גענעראַלן אין די שטאַבן האָבן שוין אַלץ אַליין געטאָן, אים, דעם צאַר, דעם קאַפּ נישט פּאַרדרייט. מיטאַמאָל איז זיין רו אין הויפּט־קוואַרטיר צעשטערט געוואָרן. אין דער רעזידענץ איז אומרויאַק געווען. פון אַלע זייטן זענען דעפּעשן אַנגעקומען, טעלעגראַמעס, וואָס האָבן זיך דורכגעקרייצט. די פּאָליטיקער האָבן געבעטן אין די טעלעגראַמעס נאָכצוגעבן, ווי לאַנג נאָך ס'איז צייט, אַנישט וועט זיין צו שפּעט. דאָס ווייב האָט גערופן אין די טעלעגראַמעס צו זיין שטאַרק, אומבויגיק, נישט צוצוהערן זיך צו די רייד פון די שונאים. מען האָט געדאַרפּט אַנטשיידן, אָננעמען אַ באַשלוס, פּאַרטראַכטן זיך. אָבער טראַכטן האָט דער צאַר פון רוסלאַנד נישט געקאנט. די געדאַנקען האָבן זיך צו זיין קאַפּ נישט געקלעפּט. וואַלט ראַספּוטין געלעבט, וואַלט ער אים אַרויסגערופן צו זיך, אָדער טעלעגראַפיש אים עצות געפרעגט. ווי לאַנג דער פּאַטערל האָט געלעבט, האָט ער נישט איינמאָל עצות אים געגעבן. אפילו ווען ער, דער צאַר, איז געווען פון דערווייטנס, ביי דער הויפּט־קוואַרטיר, האָט אים דער פּאַטערל ראַספּוטין נישט פּאַרלאָזט. „פּאַרגעס נישט צו האַלטן אין דער רעכטער האַנט די איקאָנע, וואָס איך האָב דיר מיטגעגעבן, און שאַקל מיט איר זיבן מאָל איידער דו גייסט אויף אַ באַ־ראַטונג אין שטאַב“ — האָט ער אים געשיקט אַ דעפּעשע אין דער הויפּט־קוואַרטיר. אַ צווייט מאָל, ווען ער האָט אים צוגעשיקט אַ ניי הייליק בילד, האָט ער נישט פּאַרגעסן אים צו טעלעגראַפירן, אַז ער זאָל אומבאַדינגט אויסקעמען די האַר פון הייליקן מיט אַ קעמל, איידער ער וועט אָננעמען אַ באַשלוס. אויך ברכות האָט ער אים אָפט געשיקט, ברכות און עצות, וואָס ער האָט אָנגענומען און געפּאַלגט.

איצט איז קיינער נישט געווען. און ער האָט נישט געוואוסט, וואָס צו

טאָן. די פליגל-אָדיוטאָנטן זיינע זענען געווען אזוי אומאַנטשלאָסן, ווי ער אַליין, חונפּים, צובאַמקער, וואָס אַ חוץ מיליטערישע צערעמאָניעס און כיבודים האָבן זיי גאַרנישט נישט געוואוסט. די גענעראַלן זענען געווען פרעמד, ער האָט נישט געוואוסט, דער צאַר, ווער פון זיי איז אַ שונא, ווער אַ פריינד, אַ ווילע האָט ער גאַרנישט נישט געטאָן. נישט קאַנענדיק זיך צו קיין זאך דערטראַכטן, האָט ער געלאָזט גיין ווי עס גייט. ער האָט ווי שטענדיק אויסגעלייגט פּאַסיאַנס, געשפּילט אין דאָמינאַ, פאַרשריבן דאָס וועטער אין טאָג-בוך און געשפּייזט מיט זיינע פליגל-אָדיוטאָנטן. אַז די טעלעגראַמעס זענען שוין געוואָרן גאַר צודרינגלעכע, האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אויף זיין ווייבס עצה, ווי יעדער פּאַנטאַפּלמאַן, וואָס האַלט דאָס ווייב פאַר אַ חכמה.

איצט, האָט ער געזען, איז געקומען די העכסטע צייט צו ווייזן זיין ווייב, אַז ער איז אַ מענטש מיט כאַראַקטער. שטענדיק האָט זי אים גע-מוסרט, פאַרוואָס ער איז נישט שטאַרק, פאַרוואָס ער איז נישט ווי זיינע אבות — פעטער דער גרויסער און יאָהאַן דער גרויזאַמער, פאַרוואָס ער ווייזט נישט דעם פּאַלק זיין שטאַרקע אייזערנע האַנט. איצט וועט ער איר באַווייזן, ניין, ער וועט נישט גיין אויף קיין הנחות, ווי די ראַטגעבער די שונאים זיינע זאָגן אים אונטער. ער וועט גיין מיט קראַפט, אויסראַטן די שונאים און בונטאַוושטיקעס. ער וועט זיין דער אייזערנער צאַר, דער גאַטסגעזאַלבער, דער אומבויגיקער, ווי זיינע זיידעס די שטאַרקע הער-שער. שטויב און אַש וועט ער מאַכן פון זיינע פיינט!

און ער האָט געלאָזט רופן צו זיך דעם גענעראַל איוואַנאָוו, דעם ערגסטן, וואָס ער האָט געקאַנט אויסקלייבן, ווי תמיד זיין טבע איז געווען — דעם אומפעיאַקסטן מענטש צו דער וויכטיקסטער זאך אויסצואוויילן, און אים געשיקט אין דער רעזידענץ, כדי מיט באַיאַנעטן און קוילן די צעבונד-טעוועטע אונטערטאָנער צו דערשטיקן. גלייך נאָך אים איז ער אַליין מיט זיין סוויטע אין קייסערלעכן צוג אַרויסגעפאַרן קיין צאַרסקאָיע סיעלאַ, כדי אין קאַזאַקישן מונדיר און מיט דער פּאַפּאַכע אויפן קאַפּ אַריינצופאַרן זיגערש אין דער רעזידענץ גלייך נאָכדעם, ווי דער גענעראַל וועט די שטאַט באַזיגן.

אַבער אויף דער סטאַנציע ליכאַסלאָול האָבן די אייזנבאַן-באַאמטע גע-קראַגן אַ דעפעשע פון דער רעזידענץ, אונטערגעשריבן פון דעם קאַמענ-דאַנט פון דער סטאַנציע, דעם „סאַטניק“ גערקאָוו, אַז זיי זאָלן דעם קיי-סערלעכן צוג נישט פירן קיין צאַרסקאָיע סיעלאַ, נאַר צושטעלן אים קיין פעטערבורג, צו דער פאַראַרדענונג פון אים, דעם קאַמענדאַנט.

אַז דער צאַר האָט דערהערט, אַז איינער עפעס אַ „סאַטניק“ מיטן נאָמען גרעקאָוו האָט אַרויסגעגעבן אַ באַפעל קעגן אים, דעם אימפעראַט-טאָר פון רוסלאַנד, זאָגט אים דעות וואוהין צו פאַרן, איז אים אין מיח געוואָרן אינגאַנצן פּוסט. קיין ברעקל געדאַנק האָט זיך שוין מער נישט

געקאנט האלטן אין זיין קאפ אונטער דער קאזאקישער פאפאכע. דער נאמען פון סאטניק גרעקאוו האט אים ווי מיט א פלאקן איבער דעם שארבן דערלאנגט. פון גרויס איבערראשונג איז ער אזש געווארן רואיק. די סוויטע איז געשטאנען בלאס ארום זייער באוועגונגסלאזן מאנארך. עמעצער פון זיי האט ארויסגעזאגט דאס ווארט פסקאוו. די שטאט, וואוהין מען וואלט געדארפט פארן. דער צאר האט צוגעשאקלט. אומעטום, אבי נישט צו דעם סטאנציע-קאמענדאנט, צו דעם חוצפהדיקן „סאטניק“ גרעקאוו. ער האט געשיקט קיין צארסקאיע סיעלא א טעלעגראמע צו דעם ווייב, וואס האט אים דערווארט.

„דאס וועטער איז טרוקן און פראסטיק.“ האט ער טעלעגראפירט. „איך בענק נאך דיר, דריק דיך אין מיינע ארעמס, קוש דיך הייס און בעט גאט פאר דיר. ניקי.“

אומזיסט האט דער צאר געווארט אין זיין קייזערלעכן צוג אויף דע-פעשן פון זיין ווייב, אויף ראפארטן פון זיין מיניסטער פראטאפאפאוו. איבער דער רעזידענץ, איבער אלע רעגירונגס-געביידעס, אמתן און קא-זארמעס האבן די רויע פאנען געפלאטערט. פון די אפיצירישע מונדירן האבן די סאלדאטן די עפאליעטן אפגעריסן. דער אינערן-מיניסטער פרא-טאפאפאוו, דער מאן מיט די נישט-קלארע געדאנקען, אויף וועמען דער צאר האט איבערגעלאזט אין זיינע הענט זיין פאמיליע, די רעזידענץ און דאס לאנד, איז געזעסן, צוזאמען מיט אלע אנדערע צארישע מיניסטארן, ארעסטירט אין פעטראפאולאווסקי פעסטונג, באוואכט פון סאלדאטן, וואס די צייטווייליקע רעגירונג האט אוועקגעשטעלט.

קאפיטל זיבן

נישט איבערראשונג, נאר שמחה, האט ארומגענומען דעם ארעסטאנט ניסן אייבעשיץ פון לאדזש, ווען אין קארידאר פון פעטערבורגער טורמע „קרעסטי“ האט זיך פלוצלונג א טומל דערטראגן, שליסלען האבן ביי די טירן פון די קאמערן געסקריפעט און קולות האבן גערופן:

— חברים פאליטישע, ארויס פון די קאמערן, די רעוואלוציע באפרייט איך!

ער האט אויף דעם רוף געווארט, ניסן אייבעשיץ, געווארט יעדן טאג, יעדע שעה, יעדע רגע פון זיין לעבן, געגלויבט אין דעם, אז עס וועט קומען, וועט מוזן קומען. ווי זיין פאטער דער מורה-הוראה, וואס איז געווען צוגעגרייט אין זיין לעבן יעדע רגע צו דער גאולה, צו דערהערן דעם שופר פון משיח, אזוי איז ניסן געווען צוגעגרייט שטענדיק צו דער רעוואלוציע ציע, צום פאלן פון דער אלטער קאפיטאליסטישער ארדענונג און צו דער אנטשטייאונג פון דער נייער, סאציאליסטישער. ער האט נישט געקאנט

אויסרעכענען גענוי, ער איז נישט געווען בטוח, צי ער וועט עס נאך דער-
לעבן, אָבער אַז עס וועט קומען, איז ביי אים אויף קיין איין מינוט קיין ספק
נישט געווען. ער האָט דאָס געזען לויט די אייזערנע געזעצן פון מאַרקסיזם.
מער נאָך איז געשטאַרקט געוואָרן זיין זיכערקייט פון דעם טאָג אָן,
וואָס די מלחמה האָט אויסגעבראַכן. ער האָט פון דער מלחמה געליטן, געזען
דאָס אומגליק, טויט און פּאַרוויסטונג, וואָס זי ברענגט, דעם ווילדן נאַציאָ-
נאַליזם און פּאַטריאַטיזם, וואָס זי פאַרשפּרייט צווישן די מאַסן. דאָס האָט אים
וויי געטאַן. אָבער פון דער אַנדערער זייט האָט ער געזען, אַז די צעפּאַלונג
פון דער בורזשואַזיע קומט אָן, די אַלטע וועלט גייט מיט שנעלע טריט צו איר
אייגענעם קבר.

אויף דער געהיימער פּאַרטיי-קאָנפּערענץ אין דער סאַמע רעזידענץ, וואָס
איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין ערשטן יאָר פון דער מלחמה, האָט ער טאַקע
זייער אַ האַפּערדיקע דיאַגנאָזע געשטעלט איבער דער קראַנקער קאַפיטאַל-
ליסטישער וועלט, איבער די קריגערישע לענדער, וואָס אין זייער געיעג נאָך
פאַרכאַפּן מערק, געטריבן פון גאַלד-לוסט, האָבן זיי זיך געמוזט אַריינוואַרפּ
אין קריג, באַוואַפּענען דעם פּראַלעטאַריאַט, וואָס וועט זיך שטעלן מיט די
ביקסן קעגן זיינע באַדריקער. די אַנדערע דעלעגאַטן האָבן אים אָפּגעגאַסן
מיט קאַלט וואַסער, געהאַלטן אים פאַר אַ היץ-קאַפּ, וואָס טיילט זיך שוין
מיטן בער, נאָך איידער ער איז געפּאַנגען. זיי האָבן נישט געגלויבט, אַז
שוין די איצטיקע מלחמה וועט ברענגען צו דער צעפּאַלונג פון דער בורזשואַ-
אַזיע. אָבער ער איז געבליבן פעסט ביי זיין גלויבן. ער האָט געזען אין
דער מלחמה, צו וועלכער אַלץ נייע לענדער זענען צוגעשטאַנען, די אינער-
לעכע סתירות פון דעם צעפּוילטן קלאַס. ווי אַן אַלטער קערפּער, צו וועלכן
אַלערליי קראַנקהייטן טשעפען זיך מיט איין מאָל, אַזוי אַז איינע שטערט
דער צווייטער אין דער היילונג, און מוז צוליב דעם זיך פּונאַנדערפּאַלן,
אַזוי האָט ניסן געזען די סתירהדיקע קראַנקהייטן און פּלאַגן פון דעם אַפּ-
געלעכטן בורזשואַזן קערפּער, וואָס ווערט צעפּרעסן פון די אינערלעכע חולאתן
און פּלאַגן. ער האָט טאַקע אויף דער קאָנפּערענץ רעוואַלוציעס וועגן דער
טאַקטיק פון דער גיך-אַנקומענדיקער רעוואַלוציע אַריינגעטראָגן, ווי זי, די
רעוואַלוציע, וואָלט שוין געשטאַנען פאַר דער טיר. די חברים זיינע האָבן
אים באַקעמפּט, געהאַלטן, אַז ער רעדט וועגן פּריצייטיקע זאַכן, וואָס האָבן
איצט נישט קיין אַרט, און פאַרלאַנגט, אַז מען זאל פאַרנעמען זיך מיט מער
אַקטועלע פּראַגן, אָבער ער איז געבליבן ביי זיינס.

די געהיימע קאָנפּערענץ איז פאַרשיט געוואָרן. אינמיטן דער באַראַטונג
האַט פּאַליציי אַרומגערינגלט דאָס הויז, אַריינגעריסן זיך אין דער קאַנספּיר-
ראַטיווער דירה און אַלעמען אַרעסטירט.
— אַט האָסטו דיר דיינע רעוואַלוציעס, — האָט איינער פון די דעלע-
גאַטן, אַ פעסימיסט, געזאָגט ניסנען, ווען מען האָט זיי צוזאַמען אין דער
"קרעסטי" אָפּגעפירט.

— נאַרישקייטן, — האָט ניסן אוועקגעמאַכט, — וועסט זען מיינע רייד. פאַר דער גאַנצער צייט זיצן אין טורמע, האָט ער נישט אויפגעהערט גלויבן, אַז אָט, אָט, און מען וועט עפענען די טירן פון די קאַמערן און מען וועט אַלעמען באַפרייען אין נאַמען פון דער רעוואָלוציע. ער האָט וועגן דעם גערעדט מיט די אַרעסטירטע, דערמאַנט עס ביי יעדער געלעגנהייט, וואָס האָט אַרויסגערופן שפּאַט ביי די איבעריקע. יעדער מאָל, ווען מען פּלאַגט סקריפען ביי די טירן פון די קאַמערן, האָבן די אַרעסטירטע געוועקט ניסנען.

— חבר, די דעלעגאַציע גייט מיט איר באַפרייאַונג, — האָט מען זיך געוויצלט.

ווען די טירן פון די קאַמערן האָבן זיך אין איינעם אַ סוף פעברואַר־טאָג געעפנט און קולות האָבן גערופן די פּאָליטישע אַרויסצוגיין, זענען אַלע געבליבן דערשטוינט. זיי האָבן זייערע אייגענע אויערן נישט געגלויבט אַנדערש איז עס געווען מיט ניסנען. ער האָט זיך גיך אַנגעטאַן און אַרויס אין קאַנצעלאַריע נאָך דעם ביסל זאַכן, וואָס ער האָט איבערגעלאָזט אין צעכהויז, און נאָך דעם ביסל געלט, וואָס ער האָט געהאַט אין דער טורמע־קאַנצעלאַריע.

— חבר אייבעשיץ, זייט אונדז מוחל! — האָבן די טורמע־חברים אים איבערגעבעטן. — איר זענט געווען ווייט־זענדיקער.

— חברים, לאַמיר זיך צעקושן! — האָט ניסן געזאָגט אַ שיינענדיקער און געקושט זיך מיט אַלעמען, אַפילו מיט די סאַלדאַטן, וואָס זענען גע־שטאַנען מיט געווער ביי די קאַמערן.

נישט קיין איבערראַשונג האָט ניסנען אַרומגענומען, נאָר שמחה, אומ־געהויערע שמחה, וואָס דאָס, וואָס האָט געדאַרפט קומען, איז געקומען אַזוי גיך, וואָס ער האָט עס נאָך דערלעבט צו זען.

מיט שמחה איז ער אַרויפגעקראַכן אויף דעם גרויסן לאַסט־אויטאָמאָביל, צוזאַמען מיט אַנדערע באַפרייטע חברים, און געפאַרן איבער די פעטער־בורגער גאַסן, וואָס זענען פול געווען מיט אַרבעטער, סאַלדאַטן.

— הוראָ, זאָלן לעבן די חברים, פּאָליטישע אַרעסטאַנטן! — האָבן די מענטשן אויף די גאַסן זיי באַגריסט.

— זאָל לעבן די רעוואָלוציע! — האָבן געשריגן די באַפרייטע אויפן אויטאָמאָביל.

ניסן האָט, ווי אַ יינגל, וואָס קומט דאָס ערשטע מאָל אין אַ גרויסער שטאָט, נישט געוואוסט וואו פריער צו קוקן. יום־טוב איז געווען אויסגעשפרייט אויף די גאַסן, אויף די מויערן, אויף די פנימער פון המון, אויף די סאַל־דאַטן. אַלץ האָט אים אַנגעפילט מיט שמחה. מיט גליק אין זיינע שוואַרצע אויגן האָט ער געקוקט אויף דעם טאַווריטן פּאַלאַץ, וואָס איז געווען באַ־קלעפט פון אַרבעטער, סטודענטן און סאַלדאַטן.

— זאלן לעבן די חברים רעוואלוציאנערן! — האָבן די מאַסן באַגריסט די אַנקומענדיקע אויטאָמאָבילן.

— זאלן לעבן די באַפרייטע מאַסן פון באַפרייטן לאַנד! — האָט ניסן געשריגן און געפאַכעט מיט זיין היטל.

עפעס אַ פרוי האָט זיך געוואָרפן קושן די באַפרייטע. זי האָט געוויינט פון גליק. ניסן האָט מיט הייסע ליפן צוריקגעקושט די פרוי, וואָס ער האָט זי קיינמאָל אין לעבן נישט געזען. אַלץ איז אין זיינע אויגן געווען גוט, ליכטיק און שיין אין די יום־טובדיקע שעהן: די מענטשן, די מויערן, אַפילו די בעטלער אין די גאַסן. פונקט אַזוי שיין האָט אויסגעזען דער דיקער ברייט־פלייציקער און ברייט־בערדיקער אומבאַקאַנטער פאַרשוין, וואָס איז אַרויס פון דער דומע און מיט אַ באַסאָווער גלחישער שטים באַגריסט די אַנקומענדיקע אַרעסטאַנטן. גאַרנישט רעוואָלוציאַנעריש האָט אויס־געזען דער באַגריסער. סיי מיט זיין צעקעמטער באַרד, סיי מיט זיין באַס־שטים, האָט ער דערמאַנט גיכער אין אַ מעטראַפּאָליט איידער אין אַ רעוואָלוציאַנער, אַ פאַרשטייער פון די באַפרייטע פּראָלעטאַריער, ווי ער האָט זיך דאָס פאַרגעשטעלט. אָבער אין ניסנס אויגן האָט ער דעם זיבעטן חן געהאַט. די שמחה איז אים געלעגן אין די ביינער. אַ וואַרעמקייט האָט אים אַרומגענומען, אַ גליקזעליקייט. ער האָט אַלעמען ליב געהאַט, אַלע־מען אַרומגעמען געוואַלט, הענט דריקן, קושן. אַט די שמחה איז נישט מער אָפּגעטראָטן פון אים פון איצט אָן, אין בלוט אים אַריין.

ניסן האָט אין דער באַפרייטער שטאָט מיט לייב און לעבן זיך אַיינ־געוואָרפן, פון פאַרטאָג ביז שפעט אין דער נאַכט אויף די פיס געווען, גע־אַרבעט, גערעדט, געטאַן.

די שטאָט, וואָס האָט געדאַרפט אַנפירן מיט דעם גאַנצן לאַנד, מיט העכער אַנדערהאַלבן הונדערט מיליאָן מענטשן, איז אַליין געווען צע־טומלט, הפקר און כאָאָטיש. די פאַבריקן האָבן געשטרייקט, די טראַמוויען זענען געווען אָפּגעשטעלט, די פּאָליציי צעלאָפּן, די רעגירונג צעקראַכן, די סאָלדאַטן האָבן נישט געוואוסט, וועמען צו פּאָלגן, וואָס צו טאָן. אין דער דומע, וואו עס זענען געזעסן די דעפוטאַטן, די פאַרטיי־פירער, איז געווען אַן אומאַרדענונג. ווער עס האָט געוואַלט איז אַריין, אַרויס, ווער עס האָט חשק געהאַט, האָט געגעבן באַפעלן, פאַראַרדענונגען. דער צייט־ווייליקער קאָמיטעט איז געווען צונויפגעשטעלט פון מענטשן פון פאַר־שידענע לאַגערן און פאַרטייען, פון מאַנאַרכיסטן, וואָס האָבן געוואַלט איר בערלאָזן דעם צאַר ביי דער מאַכט און בלוזי שאַפן אַ רעגירונג, וואָס זאל זיין פאַראַנטוואָרטלעך צו דער דומע, ביז פּראַגרעסיסטן און רעוואָלוציאַנערן. מען האָט געהאַלטן אין איין רעדן, דיסקוטירן, פירן פּאָלעמיקעס. פון אַלע זייטן האָבן סאָלדאַטן געבראַכט צו פירן דערשראַקענע און צעשלאַגענע זשאַג־דאַרמען, פּאָליציאַנטן, הויכע באַאמטע. מען האָט זיי געהאַלטן אונטער דער וואַך, אָבער עס איז נישט געווען קיינער, ווער עס זאל זיי אויס־

פארשן, באפעלן וואס צו טאן מיט זיי. פאלקן סאלדאטן זענען געקומען צו דער דומע, געווארט אויף באפעלן. זיי האבן מער קיין אפיצירן נישט גע- האט, פונאנדערגעטריבן זיי, די עפאליעטן ביי זיי אראפגעריסן. זיי האבן געדארפט האבן נייע פירער, ווער עס זאל באפעלן געבן, אבער קיין פירער זיינען נישט געווען, און זיי זענען געקומען צו דער דומע, הערן אַ באפעל. דער דיקער ברייט־בערדיקער פארשוין, וואס צוליב זיין הדרת־פנים און באס־שטים, האָט ער זיך אליין ארויסגערוקט אין דער צעטומלטער צייט, איז יעדער מאל אויפסניי ארויס באַגריסן די אַנקומענדיקע פאלקן. ער האָט זיי גליק געוואונטשן צום זיג פון דער רעוואַלוציע. זיי האָבן צו דריי מאל הורא געשריגן, אבער וואָס צו טאָן האָבן זיי נישט געוואוסט.

פונקט אזוי האָבן נישט געוואוסט וואָס צו טאָן די באַוואַפנטע וואַכן ביי די וואַקזאַלן, בריקן, פּאַסט, טעלעגראַף און אַנדערע וויכטיקע פּונקטן. עס זענען אַנגעקומען מיליטערישע טיילן, אַבער מען האָט נישט געוואוסט, צי זענען זיי פאַר דער רעוואַלוציע אָדער קעגן, צי וועלן זיי אויסשטעלן די ביקסן פאַר דער רעוואַלוציע אָדער פאַרן צאַר, וואָס איז נאָך אַליץ געווען פון דער צווייטער זייט. ביי דער מינדסטער קלייניקייט, ביי יעדן שאַס, זענען זיך די וואַכן צעלאַפּן פון די ערטער. זיי האָבן נישט געוואוסט, ווער עס איז שונא און ווער פריינד. אפילו אין דער דומע אַליין זענען די פאַרזאַמלטע געווען צעטומלט. אַלערליי קלאַנגען און נייעסן האָבן זיך אַרומגעטראָגן. מען האָט גערעדט וועגן באַוואַפנטע טיילן, וואָס קומען אָן, געטרייע צום צאַר, גרייט אַלע בונטאַוושטשיקעס צו דערשיסן. אינמיטן די באַראַטונגען האָבן די פאַרזאַמלטע אַליין גענומען לויפן אין פּאַניק צו די טירן. אין די אַנגעפילטע זאַלן און צימערן פון דער דומע האָבן מענטשן זיך באַראַטן. גאַנצע נעכט אָפּגעזעסן, כדי צו שאַפן דערווייל אַ רעגירונג, אַן אַרדענונג אין צעטומלטן לאַנד. אַבער די מענטשן האָבן נישט געקאַנט דורכקומען צווישן זיך. אַלערליי אידייען און ריכטונגען, וועלט־אַנשוואַונג- גען און גלויבנס האָבן זיך אין דעם געדיכטן פּאַלאַץ צונויפגעקוועטשט. פאַרטייען אַלערליי, מאַנאַרכיסטן און קאַדעטן, פּראַגרעסיסטן און סאַציאַ- ליסטן־רעוואַלוציאַנערן, באַלשעוויקעס און סאַציאַל־דעמאָקראַטן. צווישן די רעוואַלוציאַנערן אַליין האָבן זיך די מענטשן ווידער געטיילט אויף רעכ- טע און לינקע, מעסיקע און צענטריסטן. ווער עס האָט געוואַלט אַ מאַנאַר- כיע, בלויז מיט דעם טראַן־פּאַלגער אַנשטאַט דעם צאַר, און ווער עס האָט געוואַלט, מען זאַל די צאַרישע פּאַמיליע אַריינזעצן אין טורמע און די מאַכט איבערגעבן צו די אַרבעטער און פּויערים. ווער עס האָט געוואַלט מען זאַל גלייך פּונאַנדערטיילן די ערד און איבעררייסן די מלחמה, און ווער עס האָט געוואַלט, אַז מען זאַל ווייטער פירן די מלחמה ביז אַ לעצטן זיג און ערשט דערנאָך איינפירן סאַציאַליזם פאַר די זיגנדיקע אַרבעטער און פּויע- רים. ווער עס האָט געוואַלט אַ רעפּובליק און ווער אַ דיקטאַטור פון די אַר- בעטער און פּויערים. ווער עס האָט פון די מאַרקסיסטישע ביכער אויסגע-

טייטשט, אז מען מעג זיצן מיט די ברוזשואזע פארשטייער אין איין רע- גירונג, כדי מיט געמיינזאמע כוחות אריינברענגען אַרדענונג, וואָס זאָל געבן די מעגלעכקייטן די פראָלעטאָריער דערנאָך צו בויען דעם סאָציאַליזם, און ווער עס האָט פון די אייגענע מאַקרוסיסטישע ביכער אויסגעטיימזשט, אז רעוואָלוציאָנערן טאַרן פאַר קיין פאַל נישט זיצן מיט זייערע קלאַסן- שונאים ביי איין טיש, ווייל דאָס איז פאַרראַט צו די אַרבעטנדיקע מאַסן.

אין די זייטיקע ציימערן האָבן רעוואָלוציאָנערן געשאַפן דעם סאָויעט פון די אַרבעטער און סאַלדאַטן, וואָס זאָל שטיין אויף דער וואַך און אָפֿ- היטן די צייטווייליקע רעגירונג, וואָס שאַפט זיך, נישט אַוועקצוגיין אויף אַנט-רעוואָלוציאָנערע וועגן. דערצו האָט מען געדאַרפט, אַז די אַרבעטער זאָלן וויילן זייערע פאַרשטייער אין די פאַבריקן און די סאַלדאַטן זייערע פאַרשטייער אין די קאַזאַרמעס. אָבער אין שטאַט זענען די פאַבריקן געווען געשלאָסן און די סאַלדאַטן זענען פול געווען אין די גאַסן; עס איז שווער געווען זיי צונויפצונעמען און לאָזן זיי וויילן, ווער עס האָט געוואלט, האָט זיך פאַר אַ דעלעגאַט אָנגעגעבן.

און אין מיטן פון אַלע באַראַטונגען און רעדענישן, האָבן זיך גאַר מע- נער און וויבער אַריינגעריסן און געפאַכעט מיט די הענט:

— איר רעדט און רעדט, — האָבן זיי גערופֿן, — און דערווייל גייען די אַרבעטער אויס פון הונגער אין שטאַט. שאַפט ברויט פאַר אונדז! עפנט די שפייז-קראַמען! מיר הונגערן!

די שטאַט איז געשטאַנען הפקר, אָפֿן פאַר יעדער שונא, צעטומלט, הונגעריק, צעריסן. מען האָט געדאַרפט טאָן, רעדן, אַרגאַניזירן, ברויט שאַפן, אַרדענונג אַריינטראַגן. און ניסן האָט זיך מיט הענט און פיס אַריינגעוואָרפן אין דער הפקרדיקער שטאַט.

ער איז אַריין אין קאָמיסיעס, געאַרבעט ביים צונויפשטעלן דעם סאָ- וועט, ווי ביים שאַפן ברויט פאַר דער באַפעלקערונג, געהיצט זיך ביי טעאַרעטישע דיסקוסיעס וועגן אויסטייטשונג פון מאַרקסיזם, ווי ביי פירן אונטערהאַנדלונגען מיט גענעראַלן און אַדמיראַלן וועגן איבערגעבן די מאַכט צו דער נייער אַרדענונג. ער איז מיט מיליטערישע לאַסט-אויטאַמאָבילן געפאַרן אין קאַזאַרמעס, גערעדט פאַר שיקן דעפוטאַטן אין סאָויעט, און גע- לאָפן איבער פאַבריקן, כדי צו אַרגאַניזירן די וואַלן פון די אַרבעטער- דעלעגאַטן. נאָך אַ גאַנצן טאָג אַרומלויפן, רעדן, דיסקוטירן ביז הייזע- ריקייט, האָט ער זיך דערמאַנט, אַז ער האָט אָפילו נישט געגעסן, קיין גלאַז טיי נישט אויסגעטרונקען, און ער האָט געכאַפט אַ שטיקל טרוקן ברויט, אַ גלאַז טיי, וואו עס האָט זיך געלאָזט, און אונטערגעהאַלטן זיך דאָס האַרץ. פון זיינע עטלעכע רובל, וואָס ער האָט געהאַט איבערגעלאָזט אין טורמע-קאַנצעלאַריע, האָט ער ווייניק צוריקגעקריגן. דאָס געלט איז פאַרשוואַנדן געוואָרן צוזאַמען מיט דעם טורמע-נאַטשאַליק. ער האָט נישטקשהדיק צוגעהונגערט אין דער באַפרייטער שטאַט נאָך דער טורמע.

פונקט אזוי האט ער נישט געהאט קיין דאך איבערן קאפ. ער האט גענוכט-טיקט וואו עס האט זיך געלאזט. נאך די גרויסע פאלאצן, וואו ער האט פארבראכט אין די טעג, האט ער אין קליינע ארעמע שטיבלעך, אויף א שמאל בעטל אדער גאר אויף עטלעכע בענקלעך, איבערגעכאפט די עטלעכע שעה שלאף. אבער די שמחה איז ביי אים נישט פארשוואונדן. אויף קיין רגע נישט ארויס פון זיין בלוט. וויפל מאל אויפסניי ער האט זיך ארומגעקוקט און דערזען די רויטע פאנען, די סאלדאטן מיט די רויטע שלייפלעך ביי די באיאנעטן, די אנגעשטאפטע גאסן מיט ארבעטער, די קייסערלעכע דענקמעלער, אויף וועלכע ארבעטער און סאלדאטן שטייען און רעדן, איז אים אן אומגעהייערע פרייד ווידעראמאל אויפסניי באפאלן און אים דאס בלוט אין אלע אברים אויפגעקאכט פון גליק.

— זי איז געקומען, — האט ער געמורמלט צו זיך אליין, — איך האב עס דערלעבט.

קאפיטל אַכט

ניי-לאדזש אין פעטערבורג האט זיך צוריק געעפנט. אַנשטאָט די פריער-דיקע צוועלף שעה אַ טאָג, וואָס די אַרבעטער האָבן געאַרבעט, אַזוי, אַז די פאַבריק האָט צוויי שיכטן אין מעת-לעת געטוישט, האָט מען איצט גע-אַרבעט בלויז צו אַכט שעה אַ טאָג, דריי שיכטן אין מעת-לעת. אַנשטאָט פריער, ווען פאַר נאַכט-אַרבעט האָט מען געצאָלט מיט אַ קליינעם פּראָצענט טייערער, ווי פאַר טאָג-אַרבעט, האָט מען איצט געצאָלט פאַר נאַכט-אַרבעט טאַפּלט אַזוי פיל. אויך האָבן די פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, וואָס זענען איצט אַנטשטאַנען אין שטאָט, געפאַדערט גרויסע לוינען פאַר די אַרבעטער, פאַר די ווייבער פונקט ווי פאַר די מענער. די אַרבעט איז אויך געאַנגען שוואַך, מען האָט מער דיסקוטירט ביי די שטולן ווי געאַרבעט. דערצו נאָך זענען אַלע טעג געווען נייע יום-טובים, פאַראַדן, אויף וועלכע די פאַבריק האָט אַרויסגעשיקט דעלעגאַציעס, און אַראַפּרעכענען פאַר דער ליידיקער צייט האָט מען נישט געטאַרט. צו דעם אַלעם זענען אָפטע דעלעגאַטן און רעדנער אַראָפּגעקומען אין פאַבריק, פאַרשטייער פון אַלערליי פאַרטייען, מענשעוויקעס און באַלשעוויקעס, עסערן פון אַלערליי פאַרב, רעכטע און לינקע. יעדער פון זיי האָט די אַרבעטער אַוועקגענומען פון די שטולן, פון די קעסלען און געהאַלטן פאַר זיי לאַנגע רעדעס, פאַר וואָס די אַרבעטער האָבן זיי אָפּ-געצאָלט מיט רושיקע אַפּלאַדיסמענטן כאַטש יעדער האָט געדרושנט עפעס אַנדערש.

אַשכנזי איז נישט געוואוינט געווען צו אַזאַ אַרבעט. ער האָט פון אַזאַ אַרבעט נישט געהאַלטן. אַבער ער האָט געשוויגן. אין די ערשטע טעג, ווען די פאַבריק זיינע האָט זיך אָפּגעשטעלט און

די אַרבעטער זענען אין די טויזנטער אין די גאַסן אַרויס, האָט ער נישט קיין גרויסן גלויבן געהאַט אין דער אַנקומענדיקער רעוואָלוציע. ער האָט נאָך גוט געדענקט די אַלע זאַכן פֿון לאַדזש אין פינפטן יאָר, ווען די אַרבעטער האָבן זיך אויף די גאַסן אַרויסגעלאָזט און געפּאָדערט פּרייהייט און ברידער־ לעכקייט. אַ סך פֿון די לאַדזשער פּאַבריקאַנטן האָבן זיך דעמאָלט דערשראַקן, געמיינט, אַז די רעוואָלוציע קומט אָן, און זיי זענען באַצייטנס אַנטלאָפֿן קיין אויסלאַנד. אַשכנזי האָט דערפֿון נישט געהאַלטן. ער האָט געוואוסט, אַז דער שוסטער וועט סוף־כל־סוף מוזן צוריקגיין צו דער דראַטווע, דער וועבער צו דער שטול, די דינסט אין קיך אַריין און דער פּאַבריקאַנט צו זיינע גע־ שעפטן. און אַזוי איז טאַקע געווען. די וועלט איז געוואָרן צוריק וועלט. ווער עס איז געווען אַ קבצן, איז געבליבן אַ קבצן און ווער עס האָט געהאַט די אפּוטיקי, האָט ווידער געמאַכט געלט, אַ סך מער נאָך ווי פּריער, פֿאַר די בונטן. ער איז געווען אַ לאַדזשער, פֿון קינדווייז אָן האָט ער געקענט די אַרבעטער, געוואוסט, אַז אַלעמאַל צעבונטעווען זיי זיך אויפּסניי, טומלען אָן, שרייען זיך אויס, און דערנאָך מוזן זיי צוריקגיין צו דער אַרבעט, אַראָפֿ־ בויגן די קעפּ. אַזוי איז שוין אויף דער וועלט, אַזוי מוז זיין. יעדער צו זיינס, אויף דער וועלט מוזן זיין רייכע און אַרעמע, הערשער און באַהערשטע, גליק־ לעכע און אוימגליקלעכע. אַזוי איז עס געווען זינט די וועלט שטייט, אַזוי איז עס און אַזוי וועט עס זיין שטענדיק. ווער עס קאַן, דער מאַכט זיך בעסער. יעדער אויף זיין ארט. שוסטער צו דער דראַטווע און רב צו דער בית־דין־שטול! אַנישט וואָלט די וועלט קיין קיום נישט געהאַט.

דערפֿאַר טאַקע האָט ער זיך נישט שטאַרק גענומען צום האַרצן ווען די אַר־ בעטער אין זיין פּאַבריק האָבן געוואָרפֿן די אַרבעט און אַרויס אויף די גאַסן. — קוואַטש, אומזין, — האָט ער געזאָגט צו די לאַדזשער זיינע, וואָס האָבן אים דערציילט, אַז מיט דער מאַכט האַלט שמאַל.

זינט ער האָט געלעבט האָט ער געוואוסט, אַז אַרבעטער בונטעווען זיך, אַז סטודענטן העצן אויף, וואָרפֿן פֿון צייט צו צייט אַ באַמבע אויף אַ הערשער, אַבער ווייטער פֿון דעם גייט עס נישט. ווי נאָר דאָס מיליטער גייט אַרויס און גיט זיי פּולווער צו שמעקן, צעלויפֿן זיך אַלע ווי די מייז און דערנאָך ווערט ווידער שטיל און עס פירט זיך ווי עס דאַרף צו זיין. ווייניקער נאָך ווי פֿון די לאַדזשער אַרבעטער האָט ער געהאַלטן פֿון די רוסישע אַרבעטער. ער האָט זיי געזען אין זיין פּאַבריק, געהערט זייערע רייד, און זיי האָבן ביי אים גאָר קיין פנים נישט געהאַט.

— קאַצאַפּעס, פּאַניע קוואַס! — האָט ער גערעדט וועגן זיי מיט פֿאַר־ אַכטונג. — ס'איז דאָ פֿון וועמען צו רעדן!...

ער איז אַרומגעפּאַרן איבער די גאַסן אין זיין קאַרטע, צוגעקוקט זיך צו דעם טומל, צו די געשלעגן צווישן די אַרבעטער, ווייבער און פּאַליציאַנטן, און זיך ווייניק דערמיט איבערגענומען. זאָלן נאָר די סאַלדאַטן אַרויס, די קאַזאַקלעך מיט די פּיקעס, וועט קיין איינער פֿון די בונטאָושושטיקעס אויף

קיינ רפואה נישט בלייבן. ווי די מייז וועלן זיי זיך צעלויפן און קומען צוריק אין די פאבריקן אריין.

אז די קאזאקלעך מיט די פיקעס האבן זיך אָפּגעזאָגט צו שיסן אויף די בונטאָוּשטשיקעס, איז אַשכּנזי אַנטווישט געוואָרן. דאָס ערשטע מאָל האָט ער געהערט, אַז זעלנער זאָלן נישט פּאָלגן די באַפעלן פּון די עלטסטע. אָבער ער האָט נאָך אַלץ דעם גלויבן אין דער מאַכט נישט פּאַרלוירן. אַ צופּאַל, האָט ער געקלערט. באַלד וועלן אַנדערע סאַלדאַטן אַנקומען און זיי אַליין, די פּריערדיקע זעלנער, אַרעסטירן. נישקשה, פּאַראַן גענוג זעלנער אין רוסלאַנד. אַז גאַנצע פּאַלקן האָבן זיך גענומען אויסצירן אין רויטע שליפּלעך און אַראַפּרייסן ביי די אַפיצירן זייערע (עפּאַליעטן פּון די אַקסלען און אַמאַל אויך די קעפּ פּון די העלדזער, האָט אַשכּנזי פּאַרלוירן זיין זיכערקייט און אַנגעהויבן קוקן מיט מורא אויף די מענטשן אין די גאַסן. — נישט צו בעגרייפּן, — האָט ער געמורמלט. — זאָ עטוואַס!

מיט יעדן טאָג מער האָבן אים די געשעענישן אַלץ שטאַרקערע אַנטוויי- שונגען געגעבן. דאָ האָט מען אַרעסטירט מיניסטאַרן. פּראַסטע זעלנער האָבן זיי איבער די גאַסן, ווי אַרעסטאַנטן, געפירט, ווי עפעס גאַסן-יונגען אָדער קעשענע-גנבים. אַשכּנזי האָט זיינע אייגענע אויגן נישט געגלויבט. מי- ניסטאַרן! די גרעסטע מענטשן פּון דער מלוכה. דאָס אַרעסטירן דעם קיי- סערלעכן צוג און צווינגען דעם קייסער צו אַבדיקירן, האָט אַשכּנזי שוין צולעצט פּריטשמעליעט. נישט דער רחמנות, די ליבשאַפט צום קייסער איז עס געווען, וואָס האָט אַשכּנזי אַזוי פּריטשמעליעט. ער האָט קיינמאַל דעם קייסער פּאַר זיינע אויגן נישט געזען, נישט געוואוסט קיין סך וועגן אים. ער האָט אַפילו געלייענט אין די צייטונגען, אַז דער קייסער האָט פּאַרגראַמטשיקעס באַגנאַדיקט, און איינמאַל אין אַ שטאַט, ווען יידן האָבן אים אַנטקעגן געטראָגן אַ ספּר-תורה, האָט ער זיך אויף איר נישט אומגע- קוקט און צוגעגאַנגען בעסער צו די גלחים. דאָס אַלץ האָט אים קיין גרויס ליבשאַפט צום קייסער נישט געגעבן. ער האָט בכלל וועגן אים נישט גע- טראַכט. אָבער געוואוסט האָט ער, אַז ער איז דאָס גרעסטע פּון לאַנד, דאָס מעכטיקסטע, דאָס שטאַרקסטע. ווייטער גייט נישט מער. דאָס איז ביי אים געווען אַזוי פעסט און זיכער, ווי זיכער און פעסט עס איז גאַלד, די גלאַנציקע גאַלד-שטיקלעך מיט דעם קייסערס קאַפּ. און אַשכּנזי האָט זיך אין מוח נישט געלייגט דאָס אַלץ, וואָס איז אַזוי שנעל געקומען אין די אומרויאַקע טעג.

— עס לייגט זיך מיר יאָ ניכט אין מיינעם קאַפּ, — האָט ער געזאָגט צו זיינע לאַדזשער. — אונבעגרייפליך...

צום ערשטן איז אים אַ שרעק באַפּאַלן, אַן אינערלעכע מורא פאַר דעם, וואָס איז געקומען, אַ פּחד פאַר די אַרבעטער, וואָס ער האָט אַזוי ווייניק פּון זיי אַלעמאַל געהאַלטן.

ער האָט דערזען אַ ריזיקן כוח אין אַט די קאַצאַפעס, אין די פּאַניע-

קוואס פארשוניגען, וואָס אַרבעטן פאַרקאָפּטשטע אין די פּאַבריקן, וואָס קענען רעכט נישט אונטערשרייבן זיך, אַ קראַפּט, פאַר וועלכער מען דאַרף ציטערן, היטן זיך, זי זאָל נישט פאַרניכטן, צעטרייבן, אויב זיי האָבן גע- קאַנט אַראָפּוואַרפן דעם צאַר, דעם אַלמעכטיקן הערשער; אויב זיי האָבן גע- קאַנט בייקומען אַזאָ קראַפּט, וואָס האָט געהאַט אַזויפיל זעלנער, פּאַליציי און זשאַנדאַרמען, אַזויפיל געווער — וואָס פאַר אַ ראַלע שפּילט איצט אַ פּאַב- ריקאַנט, אַ סוחר?

אַן אונטערטעניקער, אַ דערדריקטער, האָט אַשכנזי געעפּנט זיין פּאַב- ריק נאָך די ערשטע עטלעכע וואָכן פון דער רעוואָלוציע. ער האָט נישט געוואוסט ווי אַזוי צו רעדן איצט צו אַן אַרבעטער, ווי אַזוי באַפעלן צו געבן, אויף די שפּיץ פינגער איז ער געאַנגען, אויף אַ האַלבער שטול איז ער גע- זעסן אין זיין קאַבינעט. ווי דורך אַ זיידן טיכל האָט ער צו די מענטשן אין זיין פּאַבריק אַ וואַרט אויסגערעדט. נאָך איידער די דעלעגאַטן האָבן פּאַ- דערונגען געשטעלט, האָט ער שוין נאָכגעגעבן. מיט אַ האַנט פאַרן אויער אונטערגעשפּאַרט, האָט ער זיך פון זיין קאַבינעט ביי דער פּאַבריק אונ- טערגעהערט צו אַט די אַלע דיסקוסיעס און גערעדערייען, וואָס די אַרבע- טער האָבן געפירט צווישן זיך. ער האָט געוואַלט אויפכאַפּן, פאַרשטיין; פון דעם מבול ווערטער, פון דעם גאַנצן פּלאַנטער, באַגרייפן דאָס, וואָס איז פאַר זיין קאַפּ געווען אומבאַגרייפּלעך.

מער נאָך האָט ער זיך צוגעהערט צו די רעדנער, וואָס זענען אַראָפּ- געקומען אין דער פּאַבריק אַריין האַלטן רעדעס פאַר די אַרבעטער, פאַרשידן זענען זיי געווען, די רעדנער, און פאַרשידן זענען געווען זייערע מיינונגען. טייל האָבן געהאַלטן, אַז מען מוז דורכאויס ווייטער פירן די מלחמה ביז אַן ענדגילטיקן נצחון און דערנאָך ערשט איינפירן סאָציאַליזם, און טייל האָבן געשריגן, אַז מען דאַרף גלייך אויפהערן די מלחמה און באַלד פּונאַנדערטיילן די ערד און די פּאַבריקן צווישן פּאַלק; יעדער פון זיי האָט גערעדט מיט פייער, מיט איבערצייגונג, אויפגעוויזן די אייגענע גערעכטיקייט און די קעגנערס פּאַלשקייט. די אַרבעטער האָבן אַלעמען גלייך הייסע אַוואַציעס געמאַכט. יעדן רעכט געגעבן, ווען ער האָט גערעדט. אַשכנזי האָט זיך נישט אַריינגעמישט, קיין וואַרט וועגן די זאַכן מיט קיינעם פון די פּאַבריק-מענטשן נישט אויסגערעדט. ער האָט פאַרשטאַ- נען, אַז אין אַזאָ צייט איז דאָס בעסטע צו שווייגן, צו זען, הערן און האַלטן די צונג צווישן די צייטן. אָבער ביי זיך אין געדאַנק האָט ער גלייך געשטעלט זיך אויפן צד פון די, וואָס זענען מעסיקער, איינגעהאַלטענער, איבערהויפט פון די, וואָס ווילן, אַז מען זאָל פירן די מלחמה ביז דעם ענדגילטיקן זיג.

אַשכנזי איז נישט געווען קיין מלחמה-פּאַטריאָט. ער האָט קיינמאַל פון קיין מלחמות נישט געהאַלטן. ער האָט אויף קיין ביקס נישט געקאַנט קוקן. ער האָט טאַקע ביי זיך אין פּאַבריק אין פעטערבורג נישט איין יונגמאַן אַריינגענומען, כאַטש ער האָט אים נישט שטאַרק געדאַרפּט, כדי אים

אפצוראטעווען פון גיין אין פעלד. אבער ער האט געקוקט אויף דער מלחמה פון א געשעפטלעכן שטאנדפונקט. ער האט זייער גוטע געשעפטן געמאכט ביי אויסארבעטן קריגס־שטאָפן. ער האט זי געדארפט, די מלחמה שטארק געדארפט. ער האט זיך קוים איינגעהאלטן נישט צו אפלאַדירן, ווען די רעדנער האָבן גערופן צו מלחמה ביז דעם ענדגילטיקן זיג. ביי זיין גאַנצער פרעמדקייט צו קריג, צו שלאָגן זיך, ביי זיין עקל צו בלוט, איז ער אבער קודם־כל געווען א געשעפטסמאַן, א פאַבריקאַנט, וואָס דאַרף אַ סך פּראָדוצירן, יאָגן, בייטאַג און ביינאַכט אַרבעטן. אין דער אַרבעט האָט ער גאָר פאַרגעסן דעם זין פון מלחמה. ער האָט נישט געזען די שיערייען, ער האָט געהערט בלויז דאָס וואָרט. מלחמה איז ביי אים געווען אַ באַגריף, ווי פּרילינג, אַ שטייגער, איז ביי אים געווען אַ צייט, ווען ס'איז דער סעזאָן פאַר זומער־סחורות, האַרבסט — דער סעזאָן פון ווינטער־סחורות, טריקעניש — אַ שלעכטער סעזאָן און גערעטעניש — אַ גוטער סעזאָן. אויך מלחמה איז געווען פאַר אים אַ וואָרט, אַ נאָמען פאַר גוטע געשעפטן, פאַר אַ סך אַרבעט און גרויסע פאַרדינסטן. ער האָט דעריבער נישט געקאַנט הערן די רעדנער, וואָס האָבן געהעצט קעגן דער מלחמה און הנאה געהאַט פון די, וואָס רופן צו ווייטערדיקן קריג. זיי זענען דאָך גערעכט, האָט ער געטראַכט ביי זיך, ווען מען וועט אַוועקוואַרפן דאָס געווער, וועלן די דייטשן אַריינקומען און פון זיי וועט מען קיין נחת נישט האָבן. זיי וועלן זאָס גאַנצע ברויט אַרויספירן, מען וועט קיין געשעפט נישט קאָנען מאַכן.

נאָך די ערשטע פאַר וואָכן פון צעטומלעניש, האָט זיך אַשכנזי באַרו־איקט. ער האָט זיך איינגעלעבט מיטן נייעם, צוגעוואוינט זיך, אָנגענומען עס, ווי ער איז געוואוינט געווען אָנצונעמען יעדן פאַקט, אונטערצואוואַרפן זיך יעדער געשעעניש. ווי אַ געניטער לעבנסמענטש, האָט ער געוואוסט, אַז אַלץ איז פאַרגענגלעך, אַז אַלץ, וואָס שטורעמט, באַרואיקט זיך, שוימט זיך אויס, און אַז נאָכן יום־טוב מוזן אָנקומען וואָכן־טעג, טעג פון אַרבעט און בויען. אַנדערש גייט עס נישט. זיי וועלן זיך אויסרעדן, אויסשרייען, מיד ווערן פון רעדן, שרייען „זאָל לעבן“ און פאַראַדירן מיט די רויטע פענער, און צוריקגיין צו דעם, וואָס מען מוז. יעדער אויף זיין אָרט.

ער האָט געזען, אַז דאָס, וואָס איז געווען, וועט שוין מער נישט זיין. מען וועט נישט מער אַרבעטן אַזויפיל ווי פריער, אויך וועט מען כסדר האָבן עסקים מיט די פּראַפעסיאָנעלע פאַראיינען, געבן די אַרבעטער אור־לויבן, צאָלן פאַר קראַנקהייטן, פאַר פאַרקריפּלונג ביי דער אַרבעט, פאַר אַנדערע זאַכן. אויך וועט מען מער נישט טאַרן אויסרעדן אַ וואָרט אין דער אייגענער פאַבריק. מ'עט מוזן מאַכן אויף אַלץ אַ שווייג. אַבער דאָס זענען פאַרפאַלענע זאַכן. קעגן דעם קאָן קיינער גאַרנישט זאָגן. אַשכנזי האָט אַפילו נישט געהאַט קיין פאַראיבל דערויף. אויב זיי האָבן געקאַנט אַפּטאָן אַזאַ שטיקל אַרבעט, זענען זיי ווערט. יעדער טוט פאַר זיך, און

ווער עס זיגט, דער איז אויפן פערדל. ער איז נישט געווען פארביסן קעגן די אַרבעטער, ער האָט צו זיי גאַרנישט געהאַט. זיי זענען נאָר תמיד געווען ביי אים ציפּערן, אַ טייל פון זיינע חשבונות. די סוחרישע קאַלקולירונג האָט געזאָגט, אַז ווען אַ פאַבריק קריגט אַרויס אַ סך סחורות פאַר ווייניק לויף, איז עס גוט פאַרן געשעפט, און פאַרקערט — איז שלעכט פאַרן געשעפט. אַשכנזי האָט אַלעמאַל געוואָלט גוטע געשפטן. איצט האָבן זיי זיך אַרויפגעכאַפט. זיי זענען די באַלעבאַטים און זיי פאַדערן זייערס. מען קאָן צו זיי גאַרנישט נישט האָבן. ער אויף זייער אַרט-חלילה, וואָלט אויך נישט בעסער געווען.

וואָס אים האָט אינטערעסירט אין דער גאַנצער רעוואָלוציע, איז גע-ווען איין זאַך — ווי אַזוי אויך איצט, ביי די אַלע נייע זאַכן, צו אַרבעטן ווייטער און מאַכן געלט. ער האָט געוואוסט אַז ביי אַלע זיגן פון אַט די אַרבעטער וועט פונדעסטוועגן די וועלט גיין מיט איר אַלטן גאַנג — שוסטער צו דער דראַטווע און רב צו דער בית-דין-שטול. רעוואָלוציע היינט, רעוואָלוציע מאַרגן, אַבער ווער עס איז אַן אינושיניער, וועט פירן די אינושיניעריע, דער כעמיקער וועט צונויפשטעלן פאַרבן, דער ציי-כענער וועט צייכענען, דער מעכאַניקער וועט קאָנטראַלירן די מאַשינען, דער פאַבריקאַנט וועט פירן דאָס געשעפט און דער קעסל-הייצער וועט זיצן אַ פאַרסמאָליעטער ביים קעסל. אַזוי גייט די וועלט און אַזוי וועט זי וויי-טער מוזן גיין. נאָך אַלע רעדעס, וועט דער אַרבעטער מוזן צוריקגיין צו זיין שטול און צו זיין קעסל. און ער, אַשכנזי, וועט ווייטער פירן די פאַבריק ווי ביז איצט. די וועלט בלייבט וועלט. ער האָט געוואָלט וויסן בלויז איין זאַך, ווי אַזוי צו מאַכן געלט אויך איצט. ער האָט זי גענומען, די רעוואָלוציע, פון אַ ריין סוחרישן שטאַנדפונקט, ווי אַלץ אין דער וועלט, ווי די צייטן פון יאָר, ווי טריקעניש און גערעטעניש, ווי שריפות עפידעמיעס און מלחמות. ער איז אַ סוחר, און ער האָט איין שטאַנד-פונקט — דעם געשעפטלעכן.

אין דעם גאַנצן טומל און גערודער, צווישן די אַלע רעדעס און דיס-קוסיעס, האָט ער דערווייל געאַרבעט, נישט אַזוי אינטענסיוו ווי פריער, אַבער געאַרבעט האָט ער. ער האָט געגרייט אַ סך סחורות. פונקט ווי פריער, איז ער צו בענק, סוחרים און אַמטן געפאַרן, מיט די נייע מענטשן פון די אינטעראַנטסטוועס געשעפטן געפירט, קריגס-סחורות געליפערט און פאַרדינט. ער האָט געשטעלט אַ פרייז, אַפגענומען זיך פאַר אַלע שאַדנס, וואָס די רעוואָלוציע האָט אים אַריינגעבראַכט, פאַר אַלע אורלויבן, קלע-נערע אַרבעטס-שעהן, רעדעס, פאַראַדן און אַנדערע ליידיקייטעריי. די פרייזן זענען געשטיגן אויף אַלץ. מען האָט געגעבן צו פאַרדינען, אַבער מען האָט אַליין אויך פאַרדינט. דערצו האָבן די נייע מענטשן קיין כאַ-באַר נישט געפאַדערט, ווי די אַלטע, נישט געדונגען זיך, עס איז געווען צו לעבן און לעבן צו לאַסען. בלויז אויסערלעך האָט ער זיך צוגע-

פאסט צו דער ארבעט. ער איז נישט געפארן מער אין דער קארעטע, נאָר בעסער געדונגען אַ פּיאַקער, אָדער געגאַנגען צופּוס. אויך האָט ער אויסגעטאָן דעם סויבעלנעם פעלץ און אָנגעטאָן אַן אַלט טולפּל, אַן אָפּ־גענוצטס און אַ שמאַלס. ער האָט זיך נישט געוואָלט וואַרפּן אין די אויגן אויף די גאַסן, וואָס זענען פּול געווען מיט אַרבעטער, סאַלדאַטן און מאַט־ראָזן. פאַרן געלט האָט ער געקויפּט ווערטזאַכן, גאַלד, בריליאַנטן, וואָס בלייבן אייביק. ער האָט נישט געוואָלט האַלטן דאָס פּאַפּיר־געלט, וואָס ער האָט אַזויפיל געמאַכט איצט.

אין איינעם אַ טאָג איז אין זיין פּאַבריק אַן אייגענער מענטש אַראָפּ־געקומען האַלטן אַ רעדע פאַר די אַרבעטער. כאַטש דער מאַן אין די אַרעמע קליידער, מיט אַן אַרבעטער־היטעלע אויפן קאַפּ, איז שוין געווען אין די יאָרן, מיט אַ גרוילעך צעשויערט יידיש בערדל און מיט באַקן־בערד, וואָס נעמען אַן דעם אויסזען פון פּיאָות, האָט אַשכּנזי גלייך אין אים דער־קענט זיין אַמאַליקן חדר־חבר, ניסן ר' נאַסקע מורה־הוראה'ס זון, מיט וועמען ער האָט נישט איינמאַל דאָרט אין לאַדזש עסקים געהאַט. אַ וויילע איז אים געוואָרן ענג אין האַרץ פון אַט דעם ווייזט. ער האָט מורא געהאַט זיך צו געבן צו דערקענען צו דעם מענטש, וואָס איז איצט געווען אויפן פּערדל. ווער ווייסט, צי ער וועט זיך איצט נישט אַפּרעכענען פאַר אַלע צייטן? ער קאָן אים נאָך אַרעסטירן, ווי אַ שונא פון די אַרבעטער. אַלין קאָן טרעפּן. אָבער ניסן האָט אין זיין רעדע קיין נקמה נישט געפּאָדערט, אויך קיין שווערע דראָאונגען קעגן דער בורזשאַויע, ווי אַנדערע רעדנער, נישט געוואַרפּן פאַר די אַרבעטער. ער האָט בלויז גערופּן צו פּראַלעטאַרישער איינהייט, צו שיצן די רעוואָלוציע, אַפילו צו אַרבעטן דערווייל מיט די פּראַגרעסיסטן, ביז מען וועט איינפירן אַ טאַלק און נעמען בויען די סאַ־ציאַליסטישע אָרדענונג. און אַשכּנזי האָט זיך באַרואיקט. יעדע מורא איז אויסגערוען פון זיין האַרץ.

ווי אַ פּאַליטיקער, האָט ער אַפילו פּאַרכאַפּט די פּיש פאַר דער נעץ, אַליין צוגעגאַנגען צו זיין בן־עיר און אים אויסגעשטרעקט אַ האַנט. — שלום־עליכם, ניסן, — האָט ער געזאָגט נישט אין דייטש, נאָר אין לאַדזשער יידיש, — טורא בטורא לאַ פּגע, אינש באינש פּגע. — איר דער־קענט מיך...

— אַ, ווי אַ בייזן שילינגער! — האָט ניסן געזאָגט מיט אַ שמייכל. אַ וויילע האָבן זיך די מענטשן אָנגעקוקט, קיין וואָרט נישט אַרויס־גערעדט. ענדלעך האָט אַשכּנזי איבערגעריסן די שטילקייט.

— איר זענט גערעכט געווען, נישט איד, — האָט ער געזאָגט, צע־שפּרייטנדיק די הענט. — איזוהו חכם הרואה את הנולד! איר האָט אונדז באַזיגט!

— אונדז וועט נאָך אויסקומען ווייטער צו פירן מלחמה, הער אַשכּנזי, — האָט ניסן געענטפּערט אין רוסיש, כדי די אַרבעטער זאָלן פּאַרשטיין. —

ארבעט דערווייל, קאנצענטרירט דעם קאפיטאל, אנטוויקלט די פאבריק, מיר וועלן אינגיכן זי דארפן פאר אונדז...

אשכנזי האט אראפגעלאזט די נאז. ער האט צוריק דערפילט א מורא פאר דעם מענטש אין ארבעטער-היטעלע, מיט וועלכן ער האט אמאל געהאט עסקים אין לאדזש.

— אויב עס איז געקומען צו סיכסוכים, — האט ער געמורמלט א פאר-לוירענער, — איז עס נישט געווען פון ביין ווילן, נאר פון אומשטענדן. אויך מיר, פאבריקאנטן, זענען נישט אלעמאל געווען פריי צו טאן, וואס מיר האבן געוואלט ווי מענטשן, נאר ווי געשעפטס-לייט. מען איז פאר-שקלאפט צום געשעפט, צו די אומשטענדן... איצט זענען מיר ביידע קליי-גער געווארן, דערפארענער פון דער צייט... איך האף, אז איר טראגט אויף מיר נישט מער קיין שנה...

— איר האט געהאנדלט, ווי איינער פון אייער קלאס דארף, — האט ניסן געזאגט, — פערזענלעכע זאכן אינטערעסירן מיך נישט... אלס אייער קלאסן-שונא וועל איך האנדלען נישט ערגער פון אייך, הער אשכנזי. לאמיר נאר זיך איינזעצן אין זאטל, געווינען דאס פאלק אויף אונדזער זייט און מיר וועלן אפנעמען אונדזערס, די פאבריקן וועלן אריבער צום פאלק, צו די אמתע בויער זייערע.

ער האט געוויזן אויף די ארבעטער ארום זיך, וואס האבן זיך געשטויסן ארום די צוויי מענטשן, צוצווען דעם דועל צווישן בורזשוואזיע און פרא-לעטאריאט.

— אויך די ארבעטער וועלן דארפן א גוטן געשעפטס-פירער — האט אשכנזי געענטפערט מיט א שמייכל. — אליין וועלן די געשעפטן נישט גיין...

ניסן האט זיך איינגעהילט אין זיין ארעמען מאנטל און אוועק מיטן לאסט-אויטאמאביל צו אנדערע פאבריקן רעדן.

קאפיטל נ"ן

אין הויז פון יאקוב אשכנזי אין לאדזש, דעם דירעקטאר פון פלידער-בוים פאבריק, איז געווען אומעטיק און שלעכט. די פאבריק איז גע-שטאנען די גאנצע צייט זינט די דייטשן זענען אריין אין שטאט, ווי אלע אנדערע פאבריקן, האט דער קאמענדאנט, באראן פאן היידעל היידעללאן, אויך פון פלידערבוים פאבריק ארויסגענומען וואס עס האט זיך געלאזט און אוועקגעשיקט קיין דייטשלאנד. מען האט ארויסגעפירט טראנסמיסיעס קעסלעך, טיילן פון מאשינען, וואס אן זיי איז די פאבריק געווארן פא-ראליזירט. אבער מער פון אלץ האט באראן פאן היידעל היידעללאן ארויס-

געפירט סחורות פון די פאבריק-לאַגערס. די דייטשע קריגס-רוישטאף-שטעלע, וואָס יידן האָבן איר גלייך אַ נאַמען געגעבן קריגס-רויב-שטאף-שטעלע, האָט טאַג-טעגלעך גערייניקט די לאַגערס, אַרויסגעפירט וואַגאַנענ-ווייז פאַרטיקע סחורות, רוי-שטאַפן. די סחורות זענען אָפגעשאַצט גע-וואָרן דורך די דייטשע באַאמטע שפאַט ביליק, אָבער אויך דאָס האָבן זיי נישט באַצאָלט, נאָר אַרויסגעגעבן צעטעלעך, פאַר וועלכע מען וועט קאָנען קריגן געלט נאָך דעם קריג. אָט די צעטעלעך זענען געווען פול אין לאַנד. עס האָבן זיי געהאַלטן פאַבריקאַנטן און סוחרים אין די פּוסטע איי-זערנע קאַסעס, יידישע קרעמערלעך, וואָס מען האָט ביי זיי צוגענומען דאָס לעצטע פון קרעמל, די קליאַמקעס פון די טירן, האָבן די דייטשע קוויטלעך באַהאַלטן אין די פּסחדיקע הגדות, אין די סליחות; פּויערים אין די דער-פער, וואָס מען האָט ביי זיי צוגענומען פּערד און קי, האָבן די צעטעלעך באַהאַלטן אונטער די הייליקע בילדער אויף די ווענט. אָבער קיין גראַשן פאַר זיי האָט מען נישט געקאַנט קריגן. זיי האָבן נישט געצאָלט, די דייטשי, זיי האָבן אַלץ אָפגעלייגט אויף נאָכן קריג. ווען זיי וועלן גענצלעך צעשלאַגן די לויזיקע רוסן, די סיפּיליטישע פּראַנציון און די גאַט-פאַרדאַמטע ענג-לענדער. אָנשטאַט געלט האָבן זיי געצאָלט דער באַפעלקערונג מיט פּאַפּיר-לעך, מיט מיליטערישע מאַרשן און מיט פּראַפּאָגאַנדע-בילדער אויף די ווענט, מיט פאַרביקע מאַליערייען, ווי איין דייטש שטעכט צענדליקער שונאים. ווי פאַר איין דייטשיש זעלנערל לויפן גאַנצע פיינטלעכע מחנות, מער פון אַלץ און אַלע האָט מען אויפגעקלעפט אויף די גאַסן די פאַרטערען פונעם קייסער און הינדענבורג. מיט ראָזע בעקעלעך, ווי דאַרפישע כלה-מיידלעך צו דער חופּה, מיט שפּיזיקע וואַנצן אַרויף, ווי די באַיאַנעטן, מיט אַרויסגעזעצטע ברוסטן באַהאַנגען מיט מעדאַלן און קרייצן, מיט הענט אָנ-געשפּאַרט אויף די שווערדן, האָבן זיי אַראַפּגעקוקט פון אַלע אַלטע מויערן, פון אַלע ווענט און פאַרקאַסעס. לעבן זייערע פּיס זענען געלעגן קרומע, הוי-קערדיקע, מיט קרומע קרוינען אויף די קעפּ, דער רוסישער צאַר, די ענג-לישע, בעלגישע און סערבישע קעניגן. אויף אַנדערע פּלאַקאַטן זענען גע-וויזן געוואָרן דער אונטערשייד פון דייטשלאַנד ביז די פיינטלעכע מלוכות, אויף דער דייטשער זייט איז דאָס גראָז געווען שטאַרק גרין, בלומען האָבן געשפּראַצט, אַ בלאַנד-האַריקע פּאַסטעכין האָט גרויסע ריזיקע קי מיט שווערע אייטערס געפּיטערט. אויך די חזירים זענען געווען ראָזע, העל, גרויס און גילקלעך. אויף דער זייט פון די פיינטלעכע לענדער, אין פּראַנקרייך, ענגלאַנד, רוסלאַנד זענען די פעלדער געווען נאַקעט און אויסגעקראַכן, די קי דאַר און קוואַר, די חזירים נעבעכדיק, הויט און ביזן. אונטן זענען געווען אָפּגעדרוקט זייער פּאַטריאַטישע און סאַלדאַטיש-הומאַריסטישע גראַ-מען, וואָס האָבן זיך פאַרענדיקט מיט דער בקשה צו גאָט, ער זאָל שטראַפּן ענגלאַנד און מיט דער ביטע צו דער באַפעלקערונג, זי זאָל מאַכן קריגס-אַנלייעס, אַריינטראַגן די אָפּגעשפּאַרטע געלטער אין די דייטשע קאַסעס,

פארוואס מען וועט נאכן דייטשן זיג איבער די פיינט זייער גוטע פראַ-
צענטן קריגן.

ער האָט גערייניקט די שטאָט, דער באַראָן פאָן היידעל-היידעללאָו, גע-
רייניקט גרינטלעך, פינקטלעך. די גאָסן זענען פול געווען מיט מיליטערישע
מאַרשן, פלאַקאָטן, ציווילע לוויית, אַנטלויזונגס-בעדער. בעדער און טעאַטער
פאָרן פאַלק — האָט באַראָן פאָן היידעל-היידעללאָו געגעבן, ווי פאַר אַ יורש
פון די רוימער שטייט אָן. מער פון אַלע אַנדערע האָט ער גערייניקט די
גרעסטע פאַבריקן — מאַקס אַשכנזיס און פלידערבוימס. ער האָט גאַרנישט
אויפגעהערט צו פירן פון זיי, טאָג נאָך טאָג.

ביים דירעקטאָר יאַקוב אַשכנזי אין הויז איז געווען אומעטיק, די זאָרג
איז אין אַלע ווינקלעך געלעגן.

פלידערבוימס יורשים האָבן פון קיין זאָך נישט געוואוסט. ווי תמיד,
זענען די זין פאַרטאָן געווען אין זייערע מיסטישע סעאַנסן. אויסלייגן פאַ-
סיאַנס, אַרומפירן זיך מיט גלחים. זיי האָבן אָפט זייערע פאַרשטאַרבענע
עלטערן אַרויסגערופן פון יענער וועלט און מיט זיי לאַנג גערעדט. די
טאַכטער, כאַטש שוין אַן עלטערע, האָט נאָך אַלץ אַרומגעיאָגט זיך נאָך ליבעס.
וואָס עלטער זי איז געוואָרן, אַלץ נאָך יינגערע געליבטע האָט זי זיך אַרומ-
געטריבן. זיי האָבן פון קיין זאָך נישט געוואוסט אין פאַבריק, נישט פאַר-
שטאַנען אין מסחר, נישט רעכט באַגריפן די צייט, און נאָר אין זאָך געוואוסט —
צו פאַדערן געלט פון דירעקטאָר. וויפל ער האָט זיי נישט געגעבן, איז געווען
צו ווייניק. דאָס געלט איז זיי פון צווישן די פינגער צערונען.

— געלט, נאָך געלט! — האָבן זיי געשטעקט הענט צו יאַקוב אַשכנזי.
אַבער יאַקוב אַשכנזי האָט נישט געהאַט פון וואַנען צו נעמען. די רוסישע
בענק, אין וועלכע די פאַבריק-געלטער זענען געלעגן, זענען אַוועק, נישט
אויסצאלנדיק קיין גראַשן. די אַלע ווערט-פאַפירן, אַבליגאַציעס, וואָס זענען
פול געווען אין אַלע אייזערנע קאַסעס, האָבן קיין ווערט נישט געהאַט. ווי
פגרים זענען זיי געלעגן, די גרויסע שטייפע פאַפירן מיט די אַדלערס. די
אַרבעטער האָבן זיך געזאַמלט אַרום דער פאַבריק, געשטאַנען מיט היטלען
אין די הענט בלאַסע, דאַרע, אומגליקלעכע, וויפל די פאַבריק-וועכטער
און די מיליציאַנטן האָבן זיי נישט געטריבן פון די פאַרמאַכטע פאַבריק-
טויערן, זענען זיי נישט אָפגעטראָטן. ווי אויסגעהונגערטע באַשעפענישן,
וואָס אין זייער הונגער פאַרלירן זיי יעדער שרעק און לאַזן זיך נישט אָפטרײבן
פון שוועלן, כאַטש מען יאָגט זיי און מען וואַרפט אויף זיי שטיינער, אַזוי
האָבן די הונגעריקע מענטשן נישט געוואָלט אָפטרעטן פון זייערע שטייענדיקע
פאַבריקן. קיין שום פאַליציאַישע קלעפּ האָבן זיי נישט אָפגעשראַקן.

— ברויט, — האָבן זיי גערופן, — מיר זענען הונגעריק!
פון די ברויט-קאַרטן, וואָס די דייטשן האָבן אויסגעטיילט פאַר אַ חודש
פריעראויס, האָט מען קוים געקאַנט אַ וואַך צייט זיך דערנערן. אויך איז דאָס
ברויט געווען קלעפּיק און ליימיק. עס האָט מער צערייצט ווי געזעטיקט.

ווער עס האָט געהאַט עפעס געלט, האָט אויף די ווינקל-גאַסן ביי די קאַרטן הענדלער געהיים ברויט-קאַרטן געקויפט, אמתע אָדער פאַלשע. די אַרעמע, די אַרבעטסלאָזע האָבן אַפילו נישט געהאַט די עטלעכע גראַשן דאָס ביליקע קאַרטן-ברויט צו קויפן. און זיי זענען געשטאַנען ביי די פאַרמאַכטע טויערן פון די פאַבריקן און דאַרע הענט אויסגעשטרעקט.

— ברויט! — האָבן זיי געשריגן. — מיר קאַנען שוין מער נישט הונגען!

די פאַבריקאַנטן האָבן געמוזט אַריינוואַרפן זיי צו ביסלעך געלט. דער קאַמענדאַנט אַליין האָט עס די פאַבריקאַנטן געלאָזט וויסן. ער האָט נישט געוואָלט קיין אומרוען אין שטאָט, קיין אַרבעטער-רעדלעך. ער האָט געוואָלט רו, מיליטערישע מאַרשן און ריינע גאַסן, פון וועלכע די קריגס-קאַרעספּאַנדענטן זאָלן לעקן די פינגער, באַשרייבן זיי אין די בערלינגער צייטונגען. צוזאַמען מיט דעם פּאַטער פון דער שטאָט, דעם מוסטערהאַפטן באַראָן פאַן היידעל לאָו.

אין אַנהויב האָט יאַקוב אַשכנזי געגעבן. ווי שטענדיק איז ער געווען אַ קנאַפער בעל-תכלית, נישט געזאָרגט וואָס שפּעטער וועט זיין, געלעבט מיטן טאָג און געהאַט בטחון, אַז עס וועט שוין ווי נישט איז זיך אַרויס-דרייען. אויף מאַרגן זאָל גאָט זאָרגן. ער האָט פון די געבליבענע געלטער געטיילט מיט אַ ברייטער האַנט פלידערבוימס יורשים, אַליין אויסגעגעבן, די אַרבעטער געלט אַריינגעוואַרפן, צדקה פאַר די שטאָטישע קיכן געטיילט. זיין ווייב גערטרוד, די יונגע און שיינע, האָט, פונקט ווי איר באַבע פריווע, געהאַט זייער שיטערע פינגער. אוצרות זענען דורך זיי צעשוואַר-מען. זי האָט געמוזט האָבן די שענסטע קליידער, די טייערסטע פוטערס, די ווערטפולסטע צירונג, די עלעגאַנטסטע קאַרעטעס, די בעסטע בעלער מאַכן, אַזוי, אַז קיינער זאָל זי נישט איבעריאָגן, זי זאָל קיינען איבער אַלעמען, זאָלן די מענטשן צעפלאַצט ווערן! ווי די באַבע אירע, האָט זי כסדר אויסגעשטרעקט די ווייסע-פינגער נאָך געלט.

— נאָך, נאָך, יאַקוב! — האָט זי געמאַנט.

שוין אין די ערשטע יאָרן נאָך דער חתונה, האָט זי דעם מאַן און אַנקל אירן געוויזן נעגל, געצייגט אַז זי איז שמחה מאירס טאַכטער, אַ הערשערין און אַ דעספּאָטין. אין די ערשטע חדשים איז זי געווען דעספּאָטיש אין איר ליבע. זי האָט אים געליבט, דעם אַנקל אירן, וואָס איז מער ווי טאַפלט אַלט געווען ווי זי, שטאַרק געליבט, אַבער אין דער ליבע אירער האָט זי דעם מאַן אויפגעפרעסן, ווי די שפינעכע, וואָס פרעסט אויף איר זכר. זי האָט פאַרלאָנגט זיין ליבע בלויז פאַר זיך, אינגאַנצן פאַר זיך. זי האָט אים נישט געלאָזט רעדן מיט קיין מענטשן, נישט קוקן אויף קיין פרוי, נישט מאַכן קיין אַוואַציעס די אַקטריסעס אין די טעאַטערן. נאָר בלויז ער זאָל זיין מיט איר, כסדר קוקן אויף איר, שפיגלען זיך אין איר פנים. זי האָט אים אָפגעצויגן פון מענטשן, וואָס ער האָט אַזוי ליב צו פאַרקערן מיט זיי.

אוועקגעשלעפט אים פון פריינט, באקאנטע, זי איז געווען אייפערזיכטיק אויף יעדן, נישט נאר אויף ווייבער, וואס ער האט אזויפיל געקענט, נאר אויך אויף מענער, אויף פריינט זיינע, קאלעגן און באקאנטע, אין יעדן האט זי געזען א קאנקורענט פאר זיך. אז דער מאן האט צו עמעצן געלאכט, פריינטשאפט ארויסגעוויזן, איז עס געווען, ווי יענער וואלט ביים מאן אירן צוגערויבט דאס, וואס קומט איר, בלויז איר, זי האט נישט גע-קאנט פארטראגן, ווען דער מאן רעדט צו אימעצן פריינטלעך, ווייזט ארויס ליבשאפט. דאס איז געווען ביי איר, ווי מען וואלט זי בארויבט. זי איז געווען דעם טאטנס טאכטער. זי האט נישט באנוגנט זיך מיט עפעס, מיט האלבע זאכן, זי האט געוואלט אליין.

זי האט אים דערווייטערט פון מענטשן, אפגעריסן פון פריינט, אין קאפע נישט געלאזט גיין, נאר ער זאל זיצן לעבן איר, נאר איר אליין ארויסווייזן זיין ליבע, זיין איבערגעבנקייט.

אליין א שקלאפין פון ליבע, וואס אין גרויסער ליידנשאפט קאן זי זיך ווארפן דעם מאן צו די פיס, קושן זיינע טריט אין עקסטאז און בעטלען מענערישע לאסקעס און צערטלעכקייטן, איז זי אויך געווען א הערשעריין; זי האט נישט געוואלט וויסן פון זיינע שטימונגען און בא-גערן, פון זיינע נייגונגען און געפילן, פון זיינע געוואוינהייטן און לויבען, פון זיינע כוחות און עלטער. זי האט אים אויפגעגעסן, פארצערט, פאר-שקלאפט, אויסגענאגט.

מיטן זעלבן אימפעט, ווי זי האט זיך פריער געווארפן אויף אים, האט זי שפעטער אפגעווארפן אים, אוועקגעווארפן פון זיך ווי אן אויסגענאגטע פרוכט, וואס מען דארף נישט מער. זי האט זיך נישט לאנג געקאנט האלטן אין קיין זאך. איר איז גיך געפעלן געווארן און גיך אויפגעהערט צו געפעלן. זי האט אלעמאל געזוכט נייעס, געוואלט גיין, לויפן ראשיק, נישט שטיין אויף קיין ארט. נאך די ערשטע ווילדע חדשים פון ליבע-באגער, האט זי אנדערע באגערן געקריגן, באגערן צו גלאנצן מיט ברייטקייט איבערציוואגן אלעמען מיט לוקסוס, צו פירן שטאט. יאקוב איז קיין קארגער נישט געווען. ער האט אליין געווארפן מיט געלט, מער אויסגעגעבן, ווי גערעכנט. אבער זי, גערט-רוד, איז ווילד געווען אין איר אויסברענגערישקייט. מיט א גוואלטיקן אימ-פעט האט זי איר הויז אויסמעבלירט, די ווענט מיט טייערע זינדס באדעקט, די קאסטבארע מעבלען, טעפעכער, בראנזן, מאלערייען, גלאזווארג איינ-געהאנדלט. זי האט נישט געוואלט באזעצן זיך אין הויז ביי דער פאבריק, וואס איז פאר א דירעקטאר אויסגעבויט געווען. עס איז איר נישט אנגע-שטאנען צו וואוינען אין דעם קליינעם הויז, וואס זעט אויס ווי א צוליג צו פלידערבוימס פאלאץ. זי האט אליין א קליין פאלאצל אויסגעזוכט, א פאלאצל מיט געשניצטע באלקאנען, מיט זיילן, פיגורן און מיט א רונדן צופאר פאר קארעטן, וואס א באנקראטירנדיקער פאבריקאנט האט פארקויפט. גאנצע טעג און נעכט איז זי אפגעלעגן ביי דעם פאלאצל, וואס זי האט

רעמאנטירט און אויסמעבלירט. זי האָט זיך אַרומגעריסן מיט די מוליאָרעס, מיט די סטאַליאַרעס, מיט די טאַפעצירער, אַלעמאַל פאַרלאַנגט עפעס אַנדערש, מען זאָל איבערמאַכן, איבערבויען, איבערשמירן, זי איז געקראַכן איבער טרעפּ, איבער ברעטער, איבער רושטאַוואַניעס, אַרומגעיאַגט זיך מיט דעם מאַנט קאַרעטע איבער די געשעפטן, איינגעהאַנדלט זאַכן, צוריקגעגעבן, אויסגע־ביטן, הרטה געהאַט, ווידער איינגעהאַנדלט. יאַקוב האָט שוין אַנגעהויבן זיך פאַרבענקען נאָך איר, אָבער זי האָט נישט געהאַט קיין צייט פאַר אים. איר משוגעת איז געווען איצט דער פּאַלאַץ, די מעבלען. זי האָט זיך אַרויסגע־גליטשט פון זיינע הענט, ווען ער האָט זי אַרומגענומען.

— שרעקלעך פאַרנומען, — האָט זי געזאָגט און געלאָפּן, אויסשטרעקנדיק די האַנט נאָך געלט. — נאָך, נאָך געלט, יאַקוב, גאָר אַ סך... יאַקוב האָט געגעבן, אומגעצייילט געגעבן, אַז דער פּאַלאַץ איז פאַר־טיק געוואָרן, האָבן זיך אַנגעהויבן בעלער, איינלאַדונגען, שטענדיק זענען דאָ געווען מענטשן, תמיד האָט מען דאָ געטאַנצט, געשפּילט, געטרונקען, גע־וויילט זיך, דאָס גאַנצע רעדל האָט געפירט גערטרוד, זי האָט צונויפ־געשטעלט די צעטלעך פון די מענטשן, וואָס מען דאַרף איינלאַדן, זי האָט אויסגעשטראַכן דעם מאַנט באַקאַנטע און פריינט, וואָס זענען נישט געווען גענוג אַנגעזען און וויכטיק, און אַריינגעצויגן מענטשן, וואָס דער מאַן האָט נישט געליטן, אָבער דערפאַר זענען זיי געווען פון די הויכע פענצטער, מיחסים און אַריסטאָקראַטן.

יאַקוב, וואָס איז שוין געווען אין די העכערע פּערציקער, מיט ערשטע סימנים פון מידיקיטי, מיט אַ ווילן צו רו און מנוחה נאָך אַ צו־שטורמיש לעבן, מיט אַ באַגער צו תכלית און איינגעזעסנקייט, איז מיד געווען פון די שטענ־דיקע הוליאַנקעס און בעלער, פון טומל און לוסטיקייט. ער איז קיינמאַל נישט געווען קיין באַלעבאַס ביי זיך אין הויז, קיינמאַל קיין מנוחה נישט געהאַט. אָדער גערטרוד האָט געמאַכט בעלער, אָדער זי איז געגאַנגען אויף בעלער. אויך מיט די חשובות איז געגאַנגען נישט גלאַטיק. די גרויסע גע־האַלטן זיינע אין פּלידערבוימס פּאַבריק זענען ווייט הינטערשטעליק גע־בליבן ביי די ריזיקע הוצאות. אַלץ מער און מער האָט ער גענומען אונטער־שרייבן וועקסעלעך, נעמען הלואות.

ער האָט נישט גערעדט דערפון, אָבער געעגבערט אין מוח האָט עס אים, ווען ער איז איינער אַליין געלעגן וואָך אין די נעכט, וואַרטנדיק ביז פאַר־טאָג אָן שלאָף, כדי צו דערהערן גערטרודס אַנקומען פון די בעלער. דאָס ערשטע מאַל איז זיין לעבן איז ער שלעכט געשלאָפּן אין די נעכט, צום טיש אָן אַפעטיט צוגעגאַנגען און זאַרג אנשטאַט שמחה געהאַט אין בלוט.

ווען זי פּלעגט אַמאַל אַפרוען זיך פון די טומלדיקע נעכט און פאַרברענ־גען מיט אים אַליין אָן אַוונט, איז ער געווען גליקלעך, גליקלעך מיט איר ליבע צו אים. ווי אין די ערשטע חדשים נאָך דער חתונה, פּלעגט אויף

איר פלוצלונג א ליבע צו איר מאן אַנפאלן. ווידער איז זי געווען זיין שקלאַפּין, ווידער געלעגן ביי זיינע פיס און געבעטן זיך.

— בער, האַריקער בער מיינער, פרעס מיך אויף.

זיכער איז זיין מענלעכן שטאַלץ, האָט ער וועגן אַ קינד גענומען ריידן.

— גערטרוד, וועסט זען ווי גליקלעך מיר וועלן זיין, אַ מיידעלע וועט

עס זיין, מיט גאַלדענע לאַקן, ווי דו...

ווי אַלע מענער אין די יאָרן, האָט ער געוואַלט האָבן אַ קינד, און

דוקא אַ טעכטערל, אַ גאַלד-לאַקיקס און אַ צערטלעכס. שוין באַלד נאָך

דער חתונה מיט זיין ערשט ווייב האָט ער געוואַלט האָבן אַ קינד. זי איז

געווען אַ שוואַכע, אַ קראַנקע, זי האָט אים קיין קינד נישט געגעבן. אָבער

ער האָט שטענדיק דערנאָך געבענקט. מיט רושיקע קושן פלעגט ער

באַפאַלן קינדער ביי זיינע באַקאַנטע, איבערהויפט מיידעלעך. ער איז אויס-

געגאַנגען צו האָבן אַ טעכטערל. אויסער דעם, האָט ער אויך געהאַט אַ

שטיקל מיין דערביי. ער האָט געוואַלט זי צוימען, די גערטרוד, וואָס וואַלט

געקאַנט זיין זיין טאַכטער. צופיל איז זי אַרומגעשפרונגען. שלעכטס האָט

פון אירע אויגן אַרויסגעקוקט, דעם טאַטנס בליק, אמרואיקייט און משוגעת.

ער האָט מורא געהאַט פאַר איר, איינעמען זי געוואַלט, און קיין בעסער

מיטל ווי אַ קינד צו האָבן, פאַר אַ מאַמען זי מאַכן, האָט ער נישט געזען.

אָבער זי האָט נישט געוואַלט הערן.

מיט אַ מענלעכער עקשנות, וואָס האָט גאַרנישט געפאַסט זיך פאַר איר

ווייבערישקייט, האָט זי אָפּגעשאַקלט זיך דערפון.

— יאַקוב, קיין וואַרט מער, — האָט זי אים געדראַט מיט אַ פינגער. —

איך וויל זיך נישט באַגראַבן שוין אין בעטגעוואַנט און אין ווינדעלעך, איך

האַב צייט!

זי האָט באַטראַכט איר קערפּער, דעם בויגיקן און שיינעם, און זי האָט

געשמייכלט מיט ווייבערישער פאַרבאַרגענער לוסט אין די שלעכטע בלויע

אויגן.

— פוי, ווי עקלהאַפט דאָס איז אַרומצוגיין מיט אַ בויך ביז דער נאָז. —

האַט זי זיך פאַרקרימט, — בררר.

נאָך עטלעכע יאָר, ווען זי איז שוין אַ פרוי פון דרייסיק יאָר געווען

איז זי אַ מאַמע געוואָרן, אַ קינד געבוירן, און טאַקע אַ מיידל, ווי יאַקוב

האַט געוואַלט. יאַקוב איז געווען גליקלעך. אַן עטלעכע פּופציקער שווי,

מיט גרויע האַר אין דער שוואַרצער באַרד, האָט ער מיט דעם קינד זיינעם,

זוי אַ יינגל זיך געשפּילט, געלייגט זיך אויף דער ערד, געבילט, געשפרונגען,

געטאַנצט דערמיט. משוגע געוואָרן פון פאַטערלעכער פּרייד. אָבער זי,

די מוטער, האָט זיך גאַר ווייניק געפּרייט מיט איר קינד. נישט זי האָט עס

געווייגט, נאָר איבערגעגעבן עס צו אַ פּולבלוטיקער דייטשער אַם מיט צע-

וואַקסענע בריסטן; נישט זי האָט זיך רעכט אומגעקוקט דערויף. ווי פּריער,

האַט זי זיך געוויילט, אַרומגעיאַגט מיט דער קאַרעטע איבער לאַדזש, גע-

קויפט אין די מאגאזינען, געגאנגען אויף בעלער און אפגענומען זיך פאר דער גאנצער צייט פון טראגן, ווען זי האט געמוזט זיצן אין שטוב. יאקוב איז געווען די מאמע. ער האט מיט דער גרויסער צעוואקסענער דייטשער אים גערעדט וועגן קינדס עסן, געזונט. ער האט זיך דערמיט גע-שפילט, געסמאטשקעט דערצו מיט די פולע ליפן, געשאקלט עס, אויף די הענט גענומען און אָנגעקוואַלן. ער האט גאָר מער נישט געוואַלט גיין אין ערגעץ. גלייך פון פאַבריק איז ער געלאָפן אין קינדס ווייסן צימער, געטאַנצט דערמיט, געטוליעט עס צו זיך. ער האט מער קיין חשק נישט געהאַט אין די יאָרן צו בעלער, צו ווילן זיך. ער האט ליב געהאַט די שטוב, דאָס ווייסע קינדער-צימער, געוואַלט איצט לעבן אַ רואיק לעבן, גליקלעך מיטן אייגענעם ווייב און קינד. אים האט אפילו געצויגן צו אַ גרויס פאַמיליע-לעבן, ער האט געוואַלט נאָך קינדער ברענגען אויף דער וועלט. ער האט שוין געהאַט גענוג דאָס פריילעכע שטורמישע לעבן, איבערגעזעטיקט גע-ווען דערמיט. ער האט געבענקט אין די נעכט נאָך גערטרודן, וואָס איז, נאָכן האָבן נאָך שענער און ווייבערישער געוואָרן. אָבער זי האט נישט געוואַלט טיילן מיט אים איר לעבן. זי האט געוויילט זיך, גאַנצע נעכט אויף בעלער אַרומגעלאָפן, געפוצט זיך, געצירט. אויפן טעכטערל פלעגט זי בלויז געבן אַ בליק, אַ קוש אַריינוואַרפן איר און ווייטער לויפן. יאקוב איז געווען פאַרביטערט, ביז, אויך פון די געשעפטן זיינע האט ער קיין נחת נישט געהאַט. זינט די דייטשן זענען אַריין אין שטאַט און די פאַבריק האט זיך אָפגעשטעלט, איז גאָר געווען נישט פריילעך ביי אים אין הויז. די פאַבריק האט נישט געגעבן, די יורשים פלידערבוימס האָבן פאַרלאַנגט, דאָס אייגענע ווייב האט געפאַדערט, זי האט גאַרנישט געוואַלט וויסן זיינע חשבונות, די ביטערע צייט. זי האט געדאַרפט אַ סך. וויפל דער מאַן האט איר נישט געגעבן, איז עס צווישן אירע ווייסע פינגער צערונגען. כאַטש זי האט אַליין פון איר אייגענעם ווילן חתונה געהאַט מיטן עלטערן פעטער, אָנגעוואָרפן זיך אויף אים, האט זי פונדעסטוועגן געפילט, ווי עס וואַלט איר אַן עולה געשען דערמיט, וואָס זי האט אַ מאַן אַ פיל עלטערן פון זיך, אַ מידן שוין און אַ באַלעבאַטישן, דערפאַר טאַקע האט זי געוואַלט כאַטש געניסן, אויסגעבן וויפיל זי וויל, לעבן אין לוק-סוס, וואָס זאָל זיין איר אַ פאַרגיטיקונג. כדי צו פאַרנעמען זיך די צייט, האט יאקוב זיך אַריינגעוואָרפן אין קהל-זאַכן, ער האט געהערט צו קאַ-מיטעטן, געפירט פילאַנטראָפישע געזעלשאַפטן, געקהלט זיך, גענאָסן פון כיבודים.

גערטרוד זיין ווייב, האט איצט אָפגענע בעלער ביי זיך אין פאַלאַץ איינ-געאַרדנט. פאַרשווענדעריש האט זי דעם מאַנס לעצטע געלטער אויסגע-געבן, רייכע הוליאַנקעס געמאַכט און איינגעלאָדן יונגע פרויען און מענער. אפילו עטלעכע דייטשע לייטענאַנטן מיט שראַמען אויף די געזיכטער, אויסגעשטייפטע, גאוהדיקע און אָנגעצויגענע, ווי זיי וואַלטן געטאָן גענאָד

די פאלנישע שוויינען און די לויזיקע יידן דערמיט, וואָס זיי לאָזן זיך אַראָפּ און קומען אין זייערע הייזער, האָבן זיך געדרייט אין יאַקוב אַשכנזים הויז, געטאַנצט מיט דער באַלעבאַסטע, איר האַלב־סענטיםענטאַלע און האַלב גראַבע מיליטערישע קאַמפּלימענטן געמאַכט, סיי פאַר אירע וויינען, סיי פאַר איר שיינקייט.

— היפש, זייער היפש, גנעדיקע פראָ, — האָבן זיי געמורמלט. — זי זינד יאָ איינע ראָזע אין דער מיסט־שטאַט לאָדזש...

אַשכנזי האָט געשטרעקט הענט צו די יונגעלייט, צו די דייטשע לייטע־נאַנטן, געזאַגט, אַז ער איז זייער צופרידן די הערן צו זען אין זיין הויז, אָבער זיין בלוט איז גערונצלט געוואָרן פון פאַרדרוס און אייפערזוכט. יאָ, ער איז געווען אייפערזיכטיק אויף די יונגע מענער אין זיין הויז. ער האָט נאָך געדענקט פון זיינע יונגע יאָרן, מיט וואָס פאַר אַ חוּק ער האָט געקוקט אויף די עלטערע מענער, וואָס האָבן אים געזאַגט „זייער אנגענעם“, ווען זייערע יונגע שיינע ווייבער האָבן אים פאַר זיי פאַרגעשטעלט. ער האָט געוואוסט, אַז די מענער ווילן אים שיקן צו אַלדי רוחות, און טאַקע דערפאַר האָט ער אויף זיי מיט שפּאַס געקוקט און געלאַכט פון זיי אין האַרצן דערפון, וואָס די ווייבער זייערע, די יונגע און די שיינע, קוקן אים מיט ליבע אין די אויגן אַרײַן. ער האָט געקענט די קאַמעדיע. איצט האָט ער זי דורכגעמאַכט ביי זיך אין שטוב.

ער האָט געקענט די ווייבער, מיט אַלע זייערע באַהאַלטענע ווייבערישע כּיטרעקייטן און שלויקייטן. ער האָט געוואוסט, וויפּל ליידישאַפט זיי פּלעגן קענען אַרײַנגלייגן אין די טענץ מיט אים, ווען ער איז יונג געווען, וויפּל זינדיקייט זיי קענען אַרײַנגעבן אין די כלומרשט אומשולדיקע טענץ מיט אַ מאַן, וואָס זיי האָבן ליב. ער פּלעגט עס אַרויספילן פון יעדער ווייבע־רישער נאַכגיביקייט צו זיינע באַלאַנסירונגען, אין האַלטן די האַנט, אין צודריקן דעם פּוס, אין באַרירן מיט די האַר, אין יעדן בויג און קנייטש. ער האָט געדענקט וויפּיל זינדיקע זיסקייט עס קענען אַרויסברענגען די ווייבערישע ליפּן אין זייערע שטילע געשפרעכן מיט מענער אין די ווינקע־לעך פון די זאָלן, ביי געדעמפטער רויטער ליכט. טויזנטער וועגן האָבן זיי ווי אַזוי צו רעדן צו אַ מאַן, ווי אַזוי דאָס בלוט אים אָנצוצינדן, אין אַ דריק פון אַ האַנט, אין אָנשפּאַרן זיך אין אַן אַרעם, אין זיצן אין אַ קאַרעטע, אין יעדן ריר און קער. אין די אויגן פון זייערע מענער, פּלעגן זיי אים זייער הייסע ליבע אַרויסווייזן, גענאַרט זיי, די מענער, אין זייער קעגנוואָרט. מיט וואָסער הנאה פּלעגט ער דאָס אַליין אַמאָל עלעגאַנט זיך דערנענטערן צו אַ טיש וואו אַ יונגע שיינע פרוי זיצט מיט איר עלטערן מאַן, בעטן ביים מאַן אַן ערלויבעניש צו טאַנצן מיט זיין פרוי, און אים די פרוי פון די הענט אַרויסנעמען. זיי זענען אים דאַנקבאַר געווען, די פרויען, דערפאַר, וואָס ער האָט זיי אויסגעלייזט פון זייערע גודנע מענער. די וויצן, וואָס די מענער אַליין האָבן געמאַכט איבער זיך, כדי צו ראַטעווען

זיך מיט אַ שפּאַס פּון דעם ווייטיק און פּאַרדרוס, זענען געווען געבענדיק און פּאַלש. ביידע, אי ער אַליין, אַשכנזי, אי די פּאַרטנערין זיינע, האָבן געפילט די נאַרישקייט דערפון, געשפּאַט אָן ווערטער פון אַלטן נאַר און זיך שטאַרקער געטוליעט צו זיך אין טאַנץ. אָ, ער האָט די אַלע זאַכן געקענט. ער האָט געקענט די תּירוּצים פון די פּרויען, ווען זיי קומען אַהיים צו שפּעט, די איבערגעטריבענע צערטלעכקייט זייערע צו די מאַנען נאָכ־דעם ווי זיי נאַרן זיי, דעם שפּאַס און חוּזק פון די ווייבער איבער זייערע פּאַרדאַרטע מאַנען, ווען זיי זענען אין די אַרעמס פון זייערע געליבטע. וויפּל האָבן זיי דאָס פּאַר אים אַליין אויסגעשפּעט זייערע מאַנען, אויסגע־לאַכט, ווען זיי האָבן זיך געצאַפּלט אין זיינע אַרעמס, אַזוי, אָ אים אַליין איז שוין געוואָרן איבערדריסיק פון דער ווייבערשער פּאַלשקייט איבערן מענלעכן מין זיינעם. ער האָט זיי געליבט, נישט געקאַנט לעבן אָן זיי, אָבער ער האָט געוואוסט זייער שלויקייט, זייערע באַהאַלטענע זינד. גענוג האָט ער זיך דערמיט באַגעגנט. איצט האָט ער זיך אַליין געזען אין דער לאַגע פון אַט די מענער. ער האָט געזען מיט וואָסער מענלעכער גאווה די קאַוואַליען טוליען זיין ווייב צו זיך אין טאַנץ, די חוצפּהדיקע אויגן, וואָס זיי מאַכן, די שפּאַטישע בליקן צו אים. ער האָט אויפגעכאַפט יעדע וויי־בערישע נאָכגיביקייט פון זיין שייך יונג דעקאַלטירט ווייב, ווען זי גייט נאָך ווי אַ שיקלאַפּין די טרייט פון אירע טענצער און פּאַרערער. און אים האָט זיך איינגעשרומפּן דאָס האַרץ, דאָס בלוט איז אים גערונען געוואָרן. ער איז אַוועק צו דעם ווייסן קינדער־צימער, אויף אַ קליין בענקעלע זיך לעבן קינדס בעטעלע אַוועקגעזעצט, אויסגעוהערט דאָס גלייכע און נאַרמאַלע קינדערישע אַטעמען און ער האָט געפילט אַ טרייסט אין זיין לעבן. פון די ווייטערע שטובן איז זיין שוויגער דינהלע אַרויס און אויף די שפיץ פינגער אַריין אין קינדער־שטוב.

זי האָט געוואוינט ביי איר טאַכטער נאָך דעם ווי די עלטערן אירע זענען געשטאַרבן. זי איז געבליבן אַליין, עלנט. איר גאַנץ פּאַרמעגן איז געבליבן שטעקן אין אַ רוסישער באַנק. פון איר זון אינגאַץ אין פּאַריז האָט זי נישט געהערט. ער האָט איר בלוז געשריבן אין אַנהויב מלחמה, אַז ער איז פּרייוויליק אַריין אין אַ פּראַנצויזישן רעגמענט. מער האָט זי פון אים נישט געוואוסט. און זי איז אין איר עלנט אַריבער צו איר טאַכטער אין פּאַלאַץ. שווייגנדיק, אָן איין וואָרט אויסצורעדן, איז זי געזעסן ביים טיש צוזאַמען מיט איר טאַכטער, וואָס האָט חתונה געהאַט מיט דעם, וועמען זי האָט אַזוי שטאַרק און אַזוי שטיל געליבט. ווי שטענדיק איז זי געזעסן ביי אירע ביכלעך, געלעבט מיטן לעבן און די טראַגעדיעס פון די העלדן און העלדינס. אויסער די ביכלעך, האָט זי געהאַט דאָס קינד, דאָס אייניקל. מער נאָך ווי צום קינד פון איר טאַכטער, האָט זי געפילט אַ שטאַרקע ליבע צום קינד פון אים, יאַקובן. אין איר קושן און האַלדזן דאָס קינד, פלעגט זיך איר אויסדאַכטן, אַז דאָס איז איר אייגן קינד, וואָס זי האָט

געהאַט מיט אים, יאַקובן. זי פלעגט עס אינגאַנצן דעמאַלט מיט קושן פון קעפל ביו די פיסלעך באַדעקן.

— פּריוועשי, טרייסט מיינע, — האָט זי געצערטלט דאָס אייניקל, וואָס האָט נאָך איר מוטער געהייסן.

אויך איצט, כאַטש עס איז שוין געווען שפּעט, איז זי נישט געשלאָפּן. זי האָט נישט געקאַנט הערן רואיק די מוזיק און טענץ, וואָס האָבן זיך געטראָגן פון זאַל, און זי איז אַריין צום קינד. אַ וויילע איז זי געבליבן שטיין ביי דער טיר, ווען זי האָט יאַקובן דערזען ביים קינדס בעטעלע. ער איז געזעסן אַ געבויגענער, אַ געבראַכענער, מיט אַ געזונגענעם קאַפּ. איר האָט ביים האַרץ פאַרקוועטשט. באַלד איז זי צוגעגאַנגען אויף די שפיץ נעגל און אים אַרױפגעלייגט די האַנט אויפן קאַפּ.

— יאַקוב, — האָט זי אים געמונטערט, — גיי שלאָפּן. איך וועל זיצן ביים קינד.

יאַקוב האָט זי אָנגעקוקט מיט גרויסע שוואַרצע אומעטיקע אויגן. — איך בין נישט שלעפּעריק, — האָט ער געזאָגט, — איך קאָן נישט שלאָפּן.

— איך שלאָף אויך נישט אין די נעכט, יעקב, — האָט זי אַ טרויעריקע געמורמלט.

זי האָט אים גערופן מיטן נאָמען פון אַמאַל, ווען זיי פלעגן זיך שפּילן ביידע אין יאַגעלעך. אין ר' אברהם הערשס מויער אויף דער אַלטער שטאָט.

קאַפּיטל צען

ווי אַלע רעוואָלוציאַנערן, וואָס זענען צוריקגעקומען פון קאַטאַרגע, פאַרשיקונג, פון טורמעס און פון אויסלאַנד צום באַפרייטן רוסלאַנד, האָט מען אויך דעם צוריקגעקומענעם באַלשעוויסטישן פירער באַגריסט אין פעטערבורג מיט רעדעס, מוזיק און רויטע פאַנען. אָבער דער קליינגע־וויקסיקער פולער מאַן מיטן נאַקעטן שאַרבן און טאַטערישן פנים איז נישט ווייך געוואָרן, ווי אַנדערע, דערזענדיק דאָס פרייע רוסלאַנד. ער האָט נישט געוויינט פון פרייד, ווי אַ סך פון די אַנדערע רעוואָלוציאַנערן, נישט אָפגעענטפערט מיט הויכע רייד אויף די רעוואָלוציאַנערע ווערטער פון די באַגריסער.

אַ פירעקיקער, מיט הויך־אויפגעהויבענע אַקסלען, מיט די הענט אין די הויזן־קעשענעס אַריינגעשטעקט, אַרויסשפאַרנדיק די ברוסט פאַראַויס, מיט אַן אַרויסגעשטרעקטן נאַקעטן קאַפּ, וואָס פאַרענדיקט זיך ביים קין מיט אַ געבלעך שפיץ בערדעלע, אַ נישט־אַנזעעוודיקער, אָבער אַ האַרטער, ווי אַ דעמבן פירעקיק קלעצל, וואָס וואָס קלענער עס איז, אַלץ שטאַרקער איז עס, איז ער געשטאַנען אַ האַרטער, אַ טרוקענער, אַ זיכערער אין דער

יום-טובדיקער שטאַט, וואָס דורכן שניי אירן האָט דער פּרילינג שוין גענומען אַרויסקריכן. ער האָט געקוקט אַרום זיך אויף די רויטע פענער, געשפיגלט זיין נאַקעטן קאָפּ אין די גלאַנציקע מעשענע מיליטערישע טראַג-מייטן, וואָס האָבן געשפּילט די „מאַרסעליעזע“ לכּבוד אים, געמרוזשעט די אויגן אויף די רעפּרעזענטאַבעלע רעדנער, די באַגריסער זיינע, הדרת-פּנימער איינס און איינס מיט שיינע פיגורן, שיינע האַריקע קעפּ און בערד, און ער האָט געקנייטשט דעם הויכן שטערן זיינעם. די יום-טובדיקע רעדעס זענען אים אין איין אויער אַריין און דורכן צווייטן אַרויס. אַן איינגעהאַלטענער איראַנישער שמייכל איז אים געלעגן אין די ווינקלען פון די אויגן, אין די ליפּן, אין שפיץ געבלעכען בערדעלע, אפילו אין געקנייטשטן שטערן, וואָס איז אים פאַרקראַכן אין נאַקעטן שאַרבן אַריין. ער האָט לאַנגווייליק אויסגעהערט די קלינגענדיקע טענאַרן, די ברוסט-טיפּע באַסן פון די רעפּרעזענטאַבעלע שיינ-אויסזענדיקע רעדנער, וואָס יום-טוב און פּאָעזיע רינט פון זייערע ליפּן, כדי ענדלעך אַליין צו נעמען דאָס וואָרט און מיט קאַלט וואַסער אַפּגיסן זייערע געהויבענע האַפּערדיקע און פייערדיקע רייד.

ניין, נישט קיין זינגענדיקן טענאַר, נישט קיין גלעטנדיקע ברוסט-שטיים האָט דער קליינער פּירעקיקער מאַן פאַרמאַגט, ווי די באַגריסער זיינע. זיין שטיים איז געווען טרוקן, האַרט, ווי זיין פיגור, די קליינע און קלעצלידיקע, אויך האָט ער נישט באַנוצט קיין שיינע ווערטער, קיין ציטאַטן פון דיכטער נישט אַריינגעפלאַכטן אין זיינע רייד, זיינע זאַצן מיט פּאָעזיע נישט באַ-ווירצט. אָבער איין גוטע קאַרט האָט ער געהאַט אין דער האַנט, וואָס האָט ביי די סאָלדאַטן, וועלכע האָבן געקוועטשט זיך אַרום די רעדנער, בעסער אויסגענומען פון אַלע שיינ-קלינגענדיקע, יום-טובדיקע און פּאָע-טישע רעדעס פון די רעפּרעזענטאַבעלע מענער.

— חברים, די גאַנצע מאַכט דעם פּראַלעטאַריאַט, — האָט ער גערופּן. — חברים, פאַרלאָזט די פּראַנטן, פאַרגיסט נישט אייער אַרבעטער-בלוט פאַר די אימפּעריאַליסטישע מלחמות. שטעלט אַן די ביקסן קעגן אייער איינציקן שונא — דער בורזשואַזיע. נעמט צו ביי די פאַבריקאַנטן די פאַבריקן, ביי די פּריצים די ערד און טיילט עס איין צווישן זיך! נאָך אייך וועלן עס נאַכטאַן די אַרבעטער און פּויערים פון דער גאַנצער וועלט. אויס מלחמה!

תחילת האָט מען דעם מאַן מיט די גרילצנדיקע וואַכעדיקע רייד אין יום-טובדיקן לאַנד באַגעגנט מיט שפּאַט, חוזק, מען האָט אים אויסגע-לאַכט, אין די אויגן פון פּאַלק פאַרמיאַוסט. די ערשטע זענען אַרויס די צייטונגען. אַ, מען האָט געקאַנט דערוואַרטן אַזוינס פון איינעם, וואָס איז געקומען אַהער, אין באַפּרייטן רוסלאַנד, מיט דער הילף פון שונא — דייטשלאַנד. אין אַ פאַרפלאַמבירטן דייטשן וואַגאָן איז ער געקומען. דאָס האָבן אים די דייטשע מיליטאַריסטן ספּעציעל געשיקט קיין רוסלאַנד, כדי צו דעמאָראַליזירן די מאַסן, כדי אויפצוהעצן די סאָלדאַטן קעגן דער

אַליין הנאה געהאַט פון זיי, געשמייכלט פון זיין לעכערלעכער געשטאַלט. ער האָט זיך בכלל גאַר נישט געמאַכט פון קיין שום זאַך וועגן זיין פּערזאָן אָדער וועגן זיין נאַמען. ער האָט זיך נישט פאַרענטפּערט אויף די באַשול־דיקונגען, וואָס ער איז מיט אַ דייטשן וואַגאַן געפאַרן, ער האָט נישט וויסנדיק זיך געמאַכט דערפון, וואָס מען באַשולדיקט אים, אַז ער האָט גענומען געלט ביי די דייטשן, ער האָט מיט קיין איין וואָרט נישט גיח־ענטפּערט אַפילו, ווען מען האָט אים אַפן אין שפּיאַנאַזש־דינסט לטובת די דייטשן באַשולדיקט.

— חבר, איר מוזט אַרויסטרעטן קעגן דעם, רופן אַן ערו־געריכט און זיך ריינוואַשן, דאָס וואַרפט אַ פּלעק אויף אייך, — האָבן די מענטשן זיינע געזאַגט.

דער קליינגעוויקסיקער מאַן האָט געשמייכלט.

— צו וואָס? — האָט ער געפּרעגט, קוקנדיק מיט חוּזק אין די אויגן. — די אַרבעטער און סאַלדאַטן לייענען נישט קיין בלעטער, און די אינטעלי־גענטן זענען מיר גלייכגילטיק, מיר דאַרפן איין זאַך, שלום און ערד. דאָס וועלן די סאַלדאַטן און פּויערים פאַרשטיין...

— אָבער מאַראַליש, — האָבן די מענטשן זיינע געמורמלט. — עס וואַרפט אַ פּלעק אויף אונדז.

— מיר זענען נישט קיין באַלעבאַטישע כּלה־מיידלעך, וואָס דאַרפן היטן די אומשולד, — האָט דער קליינגעוויקסיקער מאַן געענטפּערט. — מיר האָבן איין זאַך אין זינען, די רעוואָלוציע...

ער האָט געוואוסט, וואָס ער זאָגט, דער קליינגעוויקסיקער מאַן. די סאַלדאַטן אין די גאַסן, די מידע, פאַרהונגערטע פון די דריי יאָר קריג, פאַרבענקטע נאָך זייערע דאַרפישע היימען, נאָך דעם אַקער און שניידמעסער, נאָך זייערע ווייבער און נאָך זייער ערד, האָבן נישט געלייענט די בייסיקע אַרטיקלען אין די צייטונגען, האָבן נישט געזען די קאַריקאַטורן אין די זשורנאַלן אויף דעם קליינגעוויקסיקן מאַן. זיי האָט נישט געאַרט, וואָס דער מאַן איז אין אַ דייטשן פאַרפלאַמבירטן וואַגאַן געקומען, זיי האָט נישט געקיימערט, וואָס רוסלאַנד האָט די פאַרבינדעטע אַ וואָרט געגעבן און זי דאַרף מיט דער נייער אַפּענסיווע אַפּציען לודענדאַרפס אַנגריף אויף די פּראַנצויזן. דאָס אַלץ איז זיי געווען פּרעמד, נישט דערגאַנגען צו זייערע אויערן, וואָס ליגן באַהאַלטן אונטער פּוטערנע היטלען, נישט דערגרייכט צו זייערע הערצער, וואָס ליגן אונטער לייזיקע העמדער. מיט געעפנטע מיילער, מיט אויפגעשפיצטע אויערן, מיט אויפגעריסענע העלע אויגן, מיט גאַנצן לייב און לעבן האָבן זיי זיך צוגעהערט צו די רייד פון קליינגע־וויקסיקן מאַן און זיינע תּלמידים, די צוויי קלאַרע, פּראַסטע, היימישע פאַרשטענדלעכע ווערטער — שלום און ערד. דאָס האָבן פאַרשטאַנען די פּויערים, די זעלנער, די מאַטראָזן פון די קריגס־שיפּן, אַלע די, וואָס זענען מיט געווען פון מלחמה, לייז, פּוילן אין שוין־גריבער, מיליטערישער דיסצי־

פלין, וואָגלען און וואָלגערן זיך. מיט דער גיכקייט פון אַ פייער, וואָס ווערט געטראָגן פון ווינט איבער אויסגעטריקנטע הילצערנע הייזער, האָבן זיך די רייד גענומען טראָגן איבער גאָסן, קאָזארמעס, פּאַרטן, שוין־גריבער, אַרבעטער־קלובן, פּלעצער און סקווערן.

אַז די מיניסטאָרן, פּאַרטי־פירער, קריגס־לייט און צייטונגס־שרייבער האָבן דערזען, אַז די זאך ווערט געפערלעך, האָבן זיי אויפגעהערט שפּאַטן און גענומען קעמפּן קעגן פּאַרהאַסטן מאַן. איבער אַלע גאָסן, פּלעצער און ווינקלען האָט מען וועגן אים און זיינע לייט מיטינגען אָפּגעהאַלטן, די בעט־טע רעדנער אַרויסגעשיקט, מאַניפעסטאַציעס מיט מוזיק און רעוואָלוציאַ־נערע לידער איינגעאַרדנט, כדי צו וועקן ביי די סאַלדאַטן דעם ווילן צו העלדישקייט, צו קריג. מען האָט נייע מאַביליזאַציעס גערופן, די סאַלדאַטן גוט באַוואָפּנט, באַקליידט, באַשוכט און מיט דער מאַרסעליעזע צום נייעם פּרילינגס־אַנגריף געשיקט. אָבער דער גרויסער מיליטערישער גוף האָט שוין אין זיין בלוט אַ קליינעם באַציל געהאַט, וואָס דער קליינגעוויקסיקער מאַן מיטן נאַקעטן שאַרבן האָט אין אים אַריינגעלאָזט — אַ באַציל פון „שלום און ערד“. דאָס האָט דעם גרויסן גוף צעפּרעסן, פּאַרצערט, די סאַלדאַטן האָבן געוואָרפן די ביקסן, פּאַרלאָזט די שוין־גריבער און מיט באַנען און צום־פּוס געלאָפּן פון די שלאַכט־פּעלדער, געיאָגט צו זייערע הייזלעך, ערד, וויי־בער און פי.

נאָך דעם ערשטן אויפשטאַנד, וואָס דער קליינגעוויקסיקער מאַן האָט אין דעם הייסן יולי־חודש אויף די פּעטערבורגער גאַסן געמאַכט, האָט שוין די רעגירונג מער נישט גענוצט קיין רייד, נאָר געווער. מיט ביקסן האָט מען די אויפשטענדער צעטריבן. אויך האָט מען דעם פירער צו־זאַמען מיט זיינע נאָענטע מענטשן אָנגעקלאָגט אין פּאַרראַט, אין פּאַרבינדן זיך מיטן דייטשן גענעראַל־שטאַב. עטלעכע פון זיינע נאָענטע מענטשן האָבן זיך אַליין איבערגעגעבן צו דער מאַכט, מען זאָל זיי שטעלן פאַר אַ משפּט, אויף וועלכן זיי וועלן אָפּוואַשן פון זיך די באַשולדיקונגען. דער קליינגעוויקסיקער מאַן האָט זיך אויסבאַהאַלטן אין קראַנשטאַט ביי די מאַטראָזן און גישט געוואָלט הערן אָפּילו פון שטעלן זיך צו אַ געריכט.

— חבר, מען באַשולדיקט אייך און אייערע חברים אין שפּיאָנאַזש. — האָבן די מענטשן זיינע אים געזאָגט. — איר דאַרפט זיך שטעלן צו אַ גע־ריכט און אָפּוואַשן פון זיך דעם פּלעק, דאָס פּאַדערט די ערע.

— אומזין! — האָט דער קליינגעוויקסיקער מאַן געענטפּערט. — מיר האָבן נישט קיין צייט צו שפּילן זיך אין ערע. נאָר מאַכן די רעוואָלוציע, איינפירן די דיקטאַטור פון די אַרבעטער און פּויערים. מירן ווייטער אָנ־גיין מיט דער אַרבעט.

ער האָט חוזק געמאַכט פון די חברים זיינע, וואָס האָבן זיך געשטעלט צום געריכט און אָנגעוויזן אויף דעם געטרייען תּלמיד זיינעם, וואָס איי־צוזאַמען מיט אים אַנטלאָפּן.

— אָט ער איז ביים שכל, — האָט ער אָנגעוויזן אויף אים מיט אַ פינגער, — ער איז געגאַנגען מיט מיר.

אייער פון זיינע מקורבים האָט אים עטלעכע שלעכטע רייד וועגן זיין געטרייען תלמיד געזאָגט :

— אויף אים קאָן מען זיך נישט שטאַרק פאַרלאָזן, חבר. ער לויפֿט וואו דער ווינט בלאָזט. ביי אים איז עס געווען נישט קיין רעוואָלוציאָנערע טאַקטיק, נאָר פחדנות...

— איר ווייסט דאָך דאָס רוסישע פּאַלקס־ווערטל, — האָט דער קליינ־געוויקסיקער מאַן געזאָגט מיט אַ חזק־שמייכל. — אין אַ גוטער ווירט־שאַפט קומט יעדער פּאַסקודסטווע צונויף... ער טוט גוטע אַרבעט פאַר דער רעוואָלוציע...

צום ערשטן איז ער געווען זיכער, אַז די רעגירונג וועט אים אַליין, צוזאַמען מיט אַלע מענטשן זיינע, אויסגעפינען און דערשיסן. אַ וויילע האָט ער געגלויבט אין זייער גלייכן שכל און געריכט זיך אויפֿן טויט. אָבער באלד האָט ער זיך אַרומגעזען, אַז זיי זענען, צום גליק, נאָך אַלץ וויסטע דעמאָקראַטי, וואָס האָבן מורא צו טאָן אַ געוואַנטע נויטיקע זאַך. און ער האָט ווייטער גענומען פירן זיין אַרבעט פון דער באַהעלטעניש אַרויס, פאַרפלייצן דאָס מיליטער מיט אַגיטאַציע פאַר דעזערטירן פון פראַנט, פאַר שלום און ערד.

איבער דעם גאַנצן גרויסן רוסלאַנד האָבן די פאַרטייפירער פונאַנ־דערגעשיקט מענטשן, אין אַלע דערפער, שטעט, פאַבריקן, קלובן. אויף גאַסן און מערק האָבן רעדנער אַגיטירט, גערעדט, צו די וואַלן פון דער קאָנסטיטואַנטע גערופן, כדי מיט די אויסגעוויילטע פון פּאַלק אַ פאַרלאַמענט איינצושטעלן און אין זיין ווילן צו רעגירן. דער קליינגעוויקסיקער מאַן האָט געוואוסט, אַז זיינע מענטשן זענען נישט אימשטאַנד קעגנצושטעלן זיך אַלע און אַריבערציען דאָס פּאַלק אויף זיין זייט, דעריבער האָט ער אָנגעשטעלט זיין גאַנצע קראַפט אויף אַרבעטן צווישן די סאַלדאַטן, אין די גאַרניזאָנען, אויף די קריגס־שיפֿן, צו געווינען די מענער מיט געווער, דער עיקר די פון דער הויפּט־שטאַט. די קעגנער זיינע האָבן גענומען דעם קערפער, דאָס גרויסע רוסישע פּאַלק, די צענדליקער מיליאָנען אין די שטעט און אין די דערפער. דער קליינגעוויקסיקער מאַן האָט געזוכט דעם קאַפּ — פעטערבורג. דער עיקר, האָט ער געוואוסט, איז דער קאַפּ.

און צו האַרבסט איז עס געקומען. אין אַ ווינטיקער נאַכט אין אַקטאָב־בער, איז ער מיט זיינע קראַנטשטער מאַטראָזן אין דער הויפּט־שטאַט געקומען און זי פאַרכאַפט. וואַקזאַלן, טעלעגראַף, טעלעפּאָנען, וואַסער־לייטונג, גאַרניזאָנען, געווער־פאַבריקן — אַלץ איז פלוצלונג באַזעצט גע־וואָרן. אויף דעם ווינטער פּאַלאַץ, וואו די רעגירונג האָט אָפּגעהאַלטן אַ מיניסטראַרן־באַראַטונג, זענען אָנגעשטעלט געוואָרן די אָפּענע פּיסקעס פון האַרמאַטן.

אין די ערשטע טעג, ווען דער קליינגעוויקסיקער מאן האָט זיך נאָך נישט געפילט זיכער אין זאָטל און מורא געהאַט פאַר דער פאַרטריבענער רעגירונג, וואָס דערנענטערט זיך אויף דער הויפטשטאָט, האָט ער געשיקט שלוחים צו זיינע קעגנער, די סאָציאַליסטן-רעוואָלוציאַנערן און די סאָציאַל-דעמאָקראַטן, כדי צו שאַפן צוזאַמען אַ רעגירונג פון אַלע סאָציאַליסטישע פאַרטייען. די חברים זיינע האָבן אים נישט פאַרשטאַנען.

— ווי אזוי וועלן מיר קאָנען זיצן מיט זיי צוזאַמען?

— נאַרישקייטן, דערווייל זענען זיי אונדז נויטיק, וועלן מיר זיי אַריינ-נעמען, דערנאָך, אַז מיר וועלן זיך באַפעסטיקן, וועלן מיר זיי שיקן צום טייוול... — האָט דער קליינגעוויקסיקער מאַן געזאָגט מיט חזק אין זיינע אויגן.

די קעגנערשע פאַרטייען האָבן זיך געטרייסט מיט זייער נצחון ביים פּאַלק, פון די זיבן הונדערט און דריי דעפוטאַטן, וואָס זענען זיך צונויפֿ-געקומען פון אַלע עקן רוסלאַנד אין טאַוורישן פּאַלאַץ צו דער עפענונג פון דער גרינדונגס-פאַרזאַמלונג, זענען בלויז הונדערט און זעכציק געווען באַלשעוויקעס. די איבעריקע האָבן געהערט צו די עס־ערן, סאָציאַל-דעמאָ-קראַטן און אַנדערע פאַרטייען. די הערשער זענען געווען אומרויאיק. דאָס פּאַלק איז נישט געווען מיט זיי. אָבער דער קליינגעוויקסיקער מאַן האָט געהאַט בלויז חזק אין זיינע אויגן. ער האָט געוואוסט, אַז זיינע קעגנער האָבן שטימען און ער — די מאַכט. אַלע גאַסן, פּלעצער, טעלעגראַף, וואַקזאַלן, פעסטונגען, טורמעס, באַנען, זענען געווען באַזעצט דורך מילי-טער, דורך זיינע סאָלדאַטן און מאַטראָזן. און ער האָט געלאַכט פון די אומ-רויאיקע חברים זיינע. שוין אין טאָג פון דער עפענונג האָט ער געהייסן, אַז די סאָלדאַטן זאָלן מיט געווער אין די הענט צעטרייבן די מאַניפעסטאַציעס, וואָס זענען אַרויס איבער די פּראָספעקטן, כדי צו דעמאָנסטרירן לכבוד דער עפענונג פון דער גרינדונגס-פאַרזאַמלונג.

דערנאָך האָט ער די דעפוטאַטן אַליין, די אויסדערוויילטע פון פּאַלק, געגעבן פעפער צו שמעקן.

ווי דורך אַ בראַנד זענען די אויסדערוויילטע דורכגעגאַנגען צום טאַוורישן פּאַלאַץ. די באַוואַפנטע מאַטראָזן און סאָלדאַטן האָבן זיי געזידלט, געשאַלטן, אויסגעשפיגן פאַר זיי.

— קאָנטר־רעוואָלוציאַנערן, פאַרקויפטע נשמות, דינער פון קאַפיטאַל, מלחמה-פאַטריאָטן! — האָבן די באַוואַפנטע לייט אויסגערופן צו דעפּו-טאַטן, וואָס האָבן זיך דורכגעשאַרט צווישן זיי. — אויף די לאַמטערנעס דאַרף מען אייך אויפהענגען!

צווישן די העכער 700 דעפוטאַטן פון גרויסן רוסלאַנד צו דער גרינדונגס-פאַרזאַמלונג אין פעטערבורג, האָבן זיך געטראָפן די צוויי לאַדזשער רעוואָלוציאַנערן — ניסן אייבעשיץ און פּאַוועל שטישינסקי. ביידע זענען זיי צוזאַמען אין סיביר געזעסן, טעג און נעכט די מאַרקסיסטישע ביכער

געלערנט. שפעטער, ביים יאפאנישן קריג, פון דארט אנטלאָפן. אין לאַדזש געארבעט, דערנאָך ווידער אין טורמע זיך באַגענגט. די רעוואָלוציע האָט זיי ביידע באַפרייט. איצט זענען זיי ביידע געגאַנגען אין טאָוורישן פּאַלאַץ צו דער עפענונג פון דער גרינדונגס־פּאַרזאַמלונג, אויסגעוויילטע פון רוסישן פּאַלק. אָבער אי זייערע קליידער, אי זייערע וועגן זענען געווען אַנדערע ביי יעדן פון זיי. שטשינסקי איז געגאַנגען אַנגעטאָן אין אַ מיליטערישן פרענטש מיט שטיוול און מיט אַ רעוואָלווער אין טאַש. ער איז געווען פון די, וואָס האָבן געהאַלטן די מאַכט איצט אין די הענט. מיט דער אַיי־גענער עקשנות, ווי ער האָט פריער אַרומגעטראָגן זיך מיט די מאַרקסיס־טישע ביכער, נישט אַרויסגעלאָזט זיי אויף קיין וויילע, און פיינט געהאַט, געהאַט אַלעמען, וואָס נויגן אָפּ פון זיי, אַזוי האָט ער איצט נישט אַרויס־געלאָזט דעם רעוואָלווער פון קעשענע, אַרומגעטראָגן זיך מיט אים אומעטום, און געהאַט אַלעמען, וואָס גלויבן נישט אין קליינגעוויקסיקן מאַן מיטן נאַקעטן שאַרבן, דעם פירער פון דער רעוואָלוציע. ניסן איז געגאַנגען אין זיין צעקנעפּלטן מאַנטל מיט אַפּשטייענדיקע קעשענעס פון צייטונגען, בראַך־שורן, טעזיסן און רעוואָלוציעס. ער האָט, ווי שטענדיק, געגלויבט אין כוח פון וואָרט, גערעכטיקייט, אין דער שטים פון פּאַלק, וואָס איז ווי די שטים פון גאָט.

— הענגען די פּאַלקס־פּאַררעטער, שיסן, מיט דינאַמיט אויפרייסן! — האָבן די באַוואָפנטע מאַטראָזן געשריגן מיט רציחה. — פּאַרקויפטע נשמות. דינער פון קאַפּיטאַל!
ניסן האָט אַנגעכאַפט שטשינסקין ביים אַרבל פון זיין מיליטערישן פרענטש.

— הערט! — האָט ער געזאָגט. — שניידט דעם קאַרן, וואָס איר האָט פּאַרזייט!

שטשינסקי האָט גענומען עפעס מורמלען. ניסן האָט אים איבערגעריסן. — דאָס בין איך דאָס דער קאַנטר־רעוואָלוציאַנער, דער דינער פון קאַפּיטאַל, די פּאַרקויפטע נשמה? זאָגט!
שטשינסקי האָט אַראַפּגעלאָזט דעם קאַפּ. ער האָט נישט געוואַגט ניסנען קוקן אין די אויגן אַריין.

דער גרויסער טאָוורישער פּאַלאַץ האָט אויסגעזען ווי אַ קאַזאַרמע, נישט ווי אַ פּאַרלאַמענט. סאָלדאַטן מיט ביקסן, מיט האַנט־גראַנאַטן זענען געווען פול אומעטום. די שטאַלענע באַיאַנעטן האָבן געגלאַנצט מיט קאַלטער רציחה. אויף דער גאַלעריע איז געווען פול מיט טאַטואַירטע מאַטראָזן.

— צעשיסן דאַרף מען די גאַנצע קאַנטר־רעוואָלוציאַנערע נעסט. מיט מאַשינ־געווער אויסראַטן! — האָבן זיי מיט רויע קולות געוואַלדעוועט און די פינגער ביי די צינגלעך פון די מויזערס און נאַגאַנען געהאַלטן, גרייט אַ דריק צו טאָן, ווען מען וועט דאַרפן.
די דעפּוטאַטן זענען געווען בלאַס, אויפגערעגט. דער צאַרן פון די

סאלדאטן און מאטראזן האט אנגעפילט דעם גרויסן זאל, איבער די קעפ זיך געטראָגן, ווי גיפטיקער גאַז. צו יעדער מינוט האט געקאָנט אויפרייסן. די קאַרעספּאַנדענטן פון די אויסלענדישע צייטונגען זענען געזעסן דער־שראַקענע. דאָס ערשטע מאָל האָבן זיי אַזאַ פאַרלאַמענט־עפּענונג דורכ־געמאַכט.

די ערשטע זענען אַרויסגעטראָטן די תּלמידים פון קליינגעוויקסיקן פירער. זיי האָבן פאַרגעלייגט, אַז די קאַנסטיטואַנטע זאַל, פאַר אַלעמען, אנערקענען די מאַכט זייערע און באַשטעטיקן אַלע געזעצן, וואָס זיי האָבן אַרויסגעגעבן.

די דעפּוטאַטן פון אַנדערע פאַרטייען זענען געוואָרן אויפגעקאַכט. — אַראַפּ, נידער מיט די דיקטאַטאָרן! — האָבן קולות גערופן. — נישט די גרינדונגס־פאַרזאַמלונג דאַרף אייך זיך אונטערוואַרפּן, נאָר איר דער גרינדונגס־פאַרזאַמלונג, דעם ווילן פון פּאַלק!
דעמאָלט האָט איינער פון זיי אַרויסגענומען אַ גרייטע רעזאָלוציע, וואָס דער קליינגעוויקסיקער מאַן האָט באַצייטנס אָנגעשריבן און אים מיט־געגעבן, און פאַרגעלייענט זי פאַר די פאַרזאַמלע.

„צוליב דעם, וואָס די גרינדונגס־פאַרזאַמלונג איז אַ פאַרעלטערטע פּאַרם פון פּאַלקס־פאַרשטייערשאַפט,“ האָט דער פאַרשטייער געריסן זיך אין גרויסן טומל, „א פּאַרם, וואָס איז נישט צוגעפאַסט פאַר דער איצטיקער צייט, ווען דעם פּאַלק דראָט די פאַרניכטונג מצד זיין שונא דער בורזשואַזיע און די רעוואָלוציע איז אין געפאַר, ווערט די פאַרזאַמלונג דערקלערט פאַר געשלאַסן.“

די דעפּוטאַטן האָבן גענומען שרייען, פּראָטעסטירן, קלאַפּן אין די טישן, פּאַכען מיט די הענט. אָבער אין דעם אויגנבליק האָט דער לאַדזשער איינוואוינער פּאַוועל שטשינסקי, דער הויכער מאַן מיטן בלאַנדן בערדעלע און מיטן מיליטערישן פרענטש, אַ סיגנאַל געגעבן צו די באַוואַפנטע סאַלדאַטן און מאַטראָזן, אַז זיי דארפן זיך נעמען צו דער אַרבעט. מיט אויסגע־שטרעקטע ביקסן, מיט מויזערס און נאַגאַנען אין די הענט האָבן די באַ־וואַפנטע מענער גענומען אַפּרייניקן דעם זאַל, טרייבן די אויסדערוויילטע פון פּאַלק.

געבויגענע, פאַרשעמטע זענען די דעפּוטאַטן געגאַנגען איבער די פינצטערע פעטערבורגער גאַסן. די טראַמווייען זענען נישט געגאַנגען. די לאַמטערנעס זענען געווען צעבראַכן, די טויערן פאַרקלאַפט. אויף די פּוסטע גאַסן איז בלויז מיליטער געווען. מיט ביקסן, מיט האַנט־גראַנאַטן, מיט מאַשינ־געווער, מיט קוילן־פּאַסן באַהאַנגען, האָבן די סאַלדאַטן און מאַטראָזן אַרומגעדרייט זיך איבער דעם נייעווסקי פּראָספעקט, גערויכערט, געלאַכט און געשאַלטן.

אויף די פּלעצער, ביי די דענקמעלער, זענען האַרמאַטן געשטאַנען אויסגעשטעלט מיט די פּיסקעס אין דער הויך. זעלנערישע קיכן האָבן

געקאכט, פונקען געשאטן ארום זיך. א מאטראז האט געשפילט אויף א הארמאניע א פריילעכע קאמארינסקע. ניסן איז געגאנגען א געבויגענער איבער די פעטערבורגער גאסן, א פארשעמטער פון דעם, וואס האט געטראפן, א דערנידעריקטער.

וויפל ער האט געווארט אויף אט דער צייט, אויף דער ערשטער זיי-צונג פון די פאלקס-אויסדערוויילטע פון פרייען רוסלאנד! וויפל האט ער געקעמפט דערפאר, וויפל טורמעס אויסגעזעסן, פין אויסגעשטאנען! ער האט עס דערלעבט. אפילו אליין פון פאלק אויסגעוויילט געווארן צו דער קאנסטיטואנטע. איצט מען אים פארטריבן, מיט געווער און קללות ארויסגעיאגט. און ווער? אייגענע סאלדאטן און מאטראזן, אייגענע חברים רעוואלוציאנערן. ער האט זיך געפילט אזוי דערשלאגן ווי דעמאלט אין לאדזש, ווען די פוילישע ארבעטער האבן אין מאי א פאגראם אויף די יידישע וועבער אין באלוט געמאכט.

א מידער, א דערשלאגענער, א צעבראכענער האט ער זיך אין זיין ארעם צימערל אויפן שמאלן בעטל אוועקגעווארפן, דעם קאפ אין קישן איינגעגראבן און געוויינט, געיאמערט אויף דעם יום-טוב, צו וועלכן ער האט דערלעבט, נאר מען האט אים פון אים פארטריבן. אין דרויסן האבן ביקסן נישט אויפגעהערט קנאלן אין דער נאכט.

קאפיטל עלף

צווישן די פוילישע לעגיאנערן, וואס דער קאמענדאנט מארטשין קו-טשינסקי, דער פירער פון דער שלאג-ארגאניזאציע פון דער פוילישער סאציאליסטישער פארטיי, האט ארויסגעשיקט קיין לאדזש, כדי צו ווערן בירן יוגנט פאר זיינע לעגיאנערן, און צווישן די דייטשע סאלדאטן אין שטאט איז כסדר געקומען צו רייסערייען, סכסוכים.

זיי האבן נישט ליב געהאט זייערע פארבינדעטע פון עסטרייך, די דייטשע סאלדאטן, פון אנהויב קריג אן. ערשטנס, האבן זיי זיך נישט געקאנט מיט די עסטרייכער אלעמאל צונויפרעדן, אלערליי פעלקער זענען צווישן די עסטרייכישע סאלדאטן געווען, אונגארן, טשעכן, פאליאקן, יידן, רוטענער, באסניער, רומענער, ציגיינער. מערסטנס פון זיי האבן, א חוץ דער קאמאנדע, קיין ווארט דייטש נישט געקאנט אויסרעדן. די דייטשע סאלדאטן האבן דאס נישט ליב געהאט. זיי האבן זיך מיט זייערע פארבינדעטע נישט געקאנט צונויפרעדן ביי א קופעל ביר, ביי א ציגאר. א סך פון זיי זענען גאר געווען שונאים פון די דייטשן, אפן זייער שנאה ארויסגעוויזן, ווען זיי האבן זיך אנגעטרונקען. די דייטשן האבן דאס נישט געקאנט פארטראגן. געוואוינט ביי זיך אין לאנד צו אן איינהייטלעך דייטשלאנד, צו איין שפראך, צו די אייגענע מנהגים, האבן זיי געקוקט מיט פאר-

אכטונג אויף דייטשן פון עסטרייך, וואָס האָבן נישט זייערע פעלקער גע-
 נומען אין די הענט און נישט געמאַכט פון זיי קיין דייטשן.
 — העי, דו, קיטשע, טשיטשי, פיטשי! — האָבן זיי נאַכגעשפעט די
 עסטרייכישע סאַלדאַטן, וואָס האָבן אין זייערע לשונות גערעדט.
 אויסער דעם זענען זיי שלעכטע קריגער געווען, די עסטרייכער. אַלע-
 מאָל אויפסניי האָבן זיי פאַרשפּילט ביי די רוסן, און זיי, די דייטשן, האָבן
 געמוזט זיי גיין צו הילף, אָפּטרייבן דעם שונא פון זייער ערד. זיי האָבן
 דעריבער געקאַכט פון צאַרן אויף די סאַלדאַטן אין די וויקל-בענדער
 אויף די פּיס און מיט די קליינע היטעלעך, פול מיט פּאַטריאָטישע בלעכלעך
 אויף די קעפּ.

די דייטשע אָפיצירן האָבן געקוקט פון אויבן אַראָפּ אויף די עסטריי-
 כישע אָפיצירן. צווישן די עסטרייכישע אָפיצירן זענען ווייט ניט אַלע
 געווען פון די העכערע ספּערן. אַלערליי פעבל האָט מען דאָרט געקאַנט
 געפינען, אַלערליי שוואַרצהאַריקע, פרעמד-שפּרעכנדיקע לייט, זיין פון קרע-
 מער און פּויעריס, אַפילו גאַליציאַנער יידן פון טאַרנאָפּאל און קאַלאָמייע.
 מען איז קיינמאָל נישט געווען זיכער אויף אַ באל אין אָפיצירן-קאַסינאָ, אויף
 וועמען מען קאָן אַלץ אַנטרעפּן, מיט וועמען מען באַגעגנט זיך. און זיי
 האָבן אויסגעמיטן, די דייטשע בלאַנד-האַריקע, העל-אויגיקע און פאַר-
 ריסענע לאַנד-באַזיער און יונקערס, צו טרעפּן זיך מיט די עסטרייכישע
 אָפיצירן. אויך ביים דינסט, אין די ערטער, וואו זיי זענען געשטאַנען צו-
 זאַמען, האָבן די דייטשן באַהאַנדלט זייערע פאַרבינדעטע מיט פאַראַכטונג.
 זיי זענען געווען די ערשטע צו פאַרכאַפּן פאַר זיך די בעסערע וואוינונגען,
 איבערלאָזנדיק די ערגסטע פאַר די עסטרייכער. זיי האָבן איבערגענומען
 די העכסטע אַמטן. אַרויסגעגעבן די באַפעלן און די גאַנצע מאַכט אַרייַן-
 גענומען צו זיך אין די הענט, וואָס האָט די עסטרייכער אַ סך בייז בלוט
 געמאַכט.

די דייטשע סאַלדאַטן האָבן אָפּט געמאַכט זיך נישט זען, ווען אַן עסט-
 רייכישער אָפיציר איז פאַרבייגעגאַנגען, און נישט סאַלוטירט פאַר איב.
 אָדער אַפילו, ווען זיי האָבן שוין יאָ סאַלוטירט, האָבן זיי עס געמאַכט
 נישט אַזוי גרינטלעך און זעלנעריש אויסגעשטייפט ווי פאַר די אייגענע
 אָפיצירן, נאָר גיך, אָפּגעלאָזן, אַבי יוצא צו זיין. די עסטרייכישע אָפיצירן
 האָבן זיך באַליידיקט צוליב דער שלעכטער זעלנערישער אויפפירונג און
 אָפּט אַנקלאָגעס אין דער קאָמענדאַנטור ביי די פאַרבינדעטע געמאַכט. די
 דייטשע אָפיצירן האָבן געבייזערט זיך אויף זייערע סאַלדאַטן פאַר זייער
 נאַכלעסיקייט, אָבער די סאַלדאַטן האָבן געזען, אַז דאָס איז נישט מער ווי
 פליכט און אַז אין דער אַמתן זענען זיי שטאַרק צופּרידן פון דער שלעכ-
 טער באַציאָונג צו די שלמזלדיקע פאַרבינדעטע, און זיי האָבן ווייטער
 שלעכט באַגריסט די עסטרייכישע אָפיצירן, איגנאָרירט זיי.
 נאָך די לעצטע מפּלות וואָס די עסטרייכער האָבן ווידער געכאַפּט

ביים רוסישן פּרילינגס-אַנגריף און די דייטשן האָבן זיי געדאַרפט קומען צו הילף, איז די שנאה פון די דייטשן צו די עסטרייכער גאַר שטאַרק געווען. די סאַלדאַטן האָבן אַפילו זייער נישט קיין שיינע ווערטער צונויפגעשטעלט פון די ק. און ק. — קייזערלעך און קעניגלעך עסטרייך, ווערטער, וואָס האָבן די עסטרייכער אָנגעצונדן פאַר צאָרן און באַליידיקונג.

מיט נאָך מער פאַראַכטונג האָבן די דייטשן געקוקט אויף די פּוילישע לעגיאָנען אין די געפאַלדעוועטע היטעלעך, וואָס האָבן זיך אין עסטרייך גע-שאַפן און געפירט זיך אַ באַזונדערע אַרמיי, מיט אייגענע עלטסטע, קאַ-מאַנדע און אונטערמער. זיי האָבן נישט פאַרטראָגן סיי זייער שפּראַך, סיי זייערע היטעלעך, וואָס זעען אויס ווי ציווילע, סיי זייערע געזאַנגען אויף די גאַסן. ווי נאָר די לעגיאָניסטן האָבן זייערע פּוילישע לידער געזונ-מען זינגען, האָבן די דייטשע לאַנדשטורמער זיי איבערגעשריגן מיט זייער ליד וועגן די סלאַוון :

זיינע יבאַמבען און קאַזאַקען,
זיינע לויזע אונד פּאַליאַקען
האַבען וויר דעם רוטע ניט מיסגעגענט,
ברידער, נון אויפס פעלל איהן ברענט !

די גאַליציאַנער לעגיאָניסטן, וואָס האָבן פאַרשטאַנען זייטש, זענען אויפגעקאַכט געוואָרן פון דעם באַליידיקנדיקן לידל. אָבער די דייטשן האָבן עס נישט אויפגעהערט זינגען. אויף די אַפּיצירן פון די לעגיאָניסטן האָבן זיי זיך, די לאַנדשטורמער, אַפילו נישט אומגעקוקט. זיי זענען זיי פאַרבייגעאַנגען פאַר דער נאָז און נישט אויפגעהויבן די האַנט צו אַ גרוס, כאַטש דער באַפעל איז געווען, אַז פאַרבינדעטע אַפּיצירן געניסן פון די זעלבע האַנאַרן, וואָס די אייגענע. דעם קאַמענדאַנט פון לאַדזש, אָבערסט באַראַן פאַן היידעללאַג, איז דאָס בלוט אָנגעלאַפּן אין קאַרק, ווען אין זיין שטאַט זענען די פּוילישע לעגיאָנערן אַראַפּגעקומען, מיט דאָרפישע לייטער-וואַגנס, געשאַפנט אין קליינע פּויערישע פּערדלעך, כדי צו העלפן ווערבירן די פּוילישע יוגנט אין זייערע רייען.

— אַך דיזע לאַוז-באַנדע! — האָט ער געוואָרטשעט, ווען דער אַדיו-טאַנט זיינער האָט אים געמאַלדן וועגן זייער אָנקומען.

ער האָט זיי פון שטענדיק אָן פיינט געהאַט, די פּאַליאַקן, נאָך פון זיין גוט אין אַסט-פּרייסן, וואו זיי האָבן ביי אים געאַרבעט. ער פלעגט האַלטן זיי אין זיין גוט, וואָרעם זיי זענען געווען ביליק און אַרבעטסזאַם. אין די זומערן צום שניט און קאַרטאַפּל-גראָבן האָט ער אויך פּוילישע פּויערטעס פון דער רוסישער זייט גענומען צו דער אַרבעט. זיי האָבן זייער ביליקן לויגן געפאַדערט, געאַרבעט פון זונען-אויפגאַנג ביז זונען-אונטערגאַנג. אויך האָבן זיי זיך באַנוגנט מיט שלאַפּן אין די שטאַלן, אַפילו אויף דער היילער ערד. עס איז זייער באַקוועם געווען מיט זיי צו

ארבעטן, בעסער ווי מיט די דייטשן. אבער געקוקט אויף זיי האָט ער אלעמאָל נישט ווי אויף מענטשן, נאָר ווי אויף אַרבעטס־פּי. ווי אַלע אָסט־פּרייסישע לאַנד־באַזיצער, האָט אויך באַראַן פּאַן היידעל היידעללאָו גע־קוקט שטענדיק אַריבער דער גרענעץ, אָן אָנהענגער געווען פּון דראַנג נאָך אָסטן, וואו ערד איז דאָ אַ סך און די מענטשן אַרבעטן ביליק. איצט האָט ער טאַקע גערייניקט די דעראַבערטע שטאַט, אין די הענט זי געהאַלטן. ער האָט געוויזן די לויזיקע פּאַליאַקן און יידן זיין פּויסט, אָפּגעוואוינט זיי פּון דער פּריערדיקער רוסישער חזירישער ווירטשאַפּט. מיטאַמאָל האָט מען אים פּוילישע לעגיאַניסטן אַריינגעשיקט, זיי זאָלן זיך אים דאָ אַרומ־שלענדערן מיט זייערע אוניפּאַרמען און שפּראַך. ער האָט עס נישט גע־קאַנט פּאַרטראַגן.

ער האָט געמוזט זיי אויפּנעמען אין שטאַט, ווי דער באַפעל האָט געהייסן. באַפעל איז באַפעל. אַבער גע־כעסט האָט ער זיך אויף די הערן אין גענעראַל־שטאַב, וואָס האָבן אים די פּוילישע באַנדע אָנגעשיקט. אַלץ די עסטרייכער, די גאָט־פּאַרדאָמטע פּאַרבינדעטע, וואָס קיין שום הילף האָט מען נישט פּון זיי, בלויז קאָפּדרייעניש און צרות. אין דייטשלאַנד וואָלט קיינמאָל אזא זאַך נישט אָנגעגאַנגען, מען זאָל אין אייגענעם לאַנד לעגיאַנען לאָזן מאַכן, מיט אַ באַזונדערער שפּראַך, קאַמאַנדע און אַלע אים בעריקע זאַכן, אַן אַרמיי אין אַן אַרמיי. אין דייטשלאַנד גייען נישט אָן אַזעלכע געשיכטן. יעדער מוז זיין דייטש, ווער אין רייך לעבט און עקזיסטירט. אויך דאָרט זענען דאָ פּאַליאַקן, אַבער מען האָט זיי אין די הענט גענומען פּאַר דייטשן געמאַכט. נישט געלאָזט זיי האַלטן זיך מיט זייערע נאַרישקייטן און פּוסטע טרוימען. אויך דאָ, אין אַקופּירטן לאַנד, וועט מען מאַכן אַרדע־נונג, דייטשע אַרדענונג, ווי נאָר מען וועט פּאַרטיק ווערן מיטן קריג.

— אַבער די גאָט־פּאַרדאָמטע עסטרייכער, די האָבן גאָר קיין שכל נישט, זענען ווייך, ווייבער צעקראַכענע, וואָס ווייסן נישט ווי אַזוי די מאַכט צו האַלטן אין דער האַנט. אַן אמתער דור־הפּלגה איז ביי זיי אין לאַנד, אַ געמיש פּון פעלקער, נאַציעס, שפּראַכן. איצט זעען זיי, וואָסער צעקראַ־כענע אַרמיי זיי האָבן, קוואַטש פּון ערשטן סאָרט. נישט קיין קריגער זענען זיי, נאָר פּאַליטיקאַנטן, דיפּלאָמאַטן פּאַרדאָמטע. אַלץ גייט מיט פּאַליטיק. איצט האָבן זיי אויך מיט זייער פּאַרדאָמטער פּאַליטיק פּאַר־דרייט אַ קאַפּ די הערן אין גענעראַל־שטאַב און געפּועלט, מען זאָל די פּוילישע לעגיאַנערן דאָ אַריינשיקן אין די גרעסערע פּוילישע שטעט, כדי צו ווערברין נייע סאַלדאַטן פּאַר זיי צווישן דער יוגנט.

באַראַן פּאַן היידעל היידעללאָו האָט געקריצט מיט די קינסטלעכע ציין זיינע פּאַר כעס. ער האָט זיי געמוזט אָננעמען, די צוגעשיקטע לעגיאַנערן, קוואַרטירן פּאַר זיי שאַפּן, אַבער ער האָט זיי געגעבן די סאַמע ערגסטע פּלעצער, אַ חרובע רוסישע קאַזאַרמע, וואו עס רעגנט אַריין דורך דעם לעכערדיקן דאַך, און טיר־און־פּענצטער זענען צעבראַכן, וויסט. ניין, ער

האָט נישט געוואָלט זיי פאַרשאַפן קיין פאַרגעניגן אין לאַדזש. ער האָט זיי דאָ נישט געדאַרפֿט. ער האָט אַזוי אויך גענוג געהאַט צו פירן מלחמה מיט די אַלע געהיימע מיליטערישע אָרגאַניזאַציעס, וואָס האָבן זיך אויפֿ־ געהאַלטן אין שטאָט און אַרומגעטראָגן זיך מיט נאַרישע פּאַנטאַזיעס וועגן אַן אייגענער פּוילישער מלוכה. ער האָט זיי אויסגעוואַרצלט, אין די געפאַנג־ גען־לאַגערן פאַרשיקט. איצט, מיטן אָנקומען פון די לעגיאָנען, וועלן אָט די אַלע לייט ווידער קריגן שטימונג, ווערן האַפּערדיק ביי זיך און אַרויס־ קריכן אויף דער ליכטיקער וועלט.

צווישן די אַפֿיצירן אין די לעגיאָנען, וואָס זענען דאָ אַראַפּגעקומען איז אויך געווען דער לאַדזשער פּוילישער רעוואָלוציאָנער פעליקס פּילד־ בלום, דער נאָענסטער פאַרטיי־חבר פון מאַרטשין קוטשינסקי, וואָס איז איצט דער קאַמענדאַנט פון די פּוילישע לעגיאָנען געווען.

נאָכן פּונאַדערפאַלן זיך פון דער רעוואָלוציאָנערער פאַרטיי „פּראָ־ לעטאַריאַט“, איז פעליקס פעלדבלום, צוזאַמען מיט זיין חבר מאַרטשין קוטשינסקי, אין דער פּוילישער סאָציאַליסטישער פאַרטיי אַריין, אין דער פאַרטיי, וואָס צוזאַמען מיטן קאַמף פאַרן סאָציאַליזם האָט זי אויך געפירט אַ קאַמף פאַר אַן אייגן אומאַפהענגיק פּוילן, פּונקט ווי פּריער אין „פּראָ־ לעטאַריאַט“, אַזוי האָט פעליקס פעלדבלום שפּעטער געאַרבעט צוזאַמען מיט זיין חבר מאַרטשין קוטשינסקי אין לאַדזש פאַר דער ניי־געשאַפֿענער פאַרטיי. ער האָט געדרוקט פּראָקלאַמאַציעס אין געהיימע דרוקערייען, צו זאַמענגעשטעלט די פאַרטיי־צייטונג, אָרגאַניזירט קרייזלעך צווישן די פּוילישע אַרבעטער, איבערגעזעצט סאָציאַליסטישע ביכער, געפאַרן אויף געהיימע פאַרטייקאַנפּערענצן, געזעסן אין טורמע, אַנטלאָפֿן, ווידער אַריינגעפאַלן. אין דער צייט פון יאַפּאַנישן קריג האָט פעלדבלום שטאַרק געאַרבעט אין לאַדזש. זיין פאַרבינסטער קעגנער און באַקעמפער איז געווען דער פּאַ־ ליאַק פּאַוועל שטשינסקי, דער סאָציאַל־דעמאָקראַט, וואָס האָט אין דער פּוילישער סאָציאַליסטישער פאַרטיי געזען שאַוויניזם, רעאַקציע און נאָ־ ציאָנאַליזם. אַליין אַ געוועזענער שילער פון אַ גלחישער שול, האָט ער פּיינט געהאַט אַלע פּוילישע סאָציאַליסטן, וואָס ווילן זיך אַפּרייסן פון רוסישן אַרבעטער, וואָס טרוימען וועגן אַן אייגענער פּוילישער מלוכה. ער האָט אויסגעלאַכט פעלדבלומען דעם פּאַליאַק, חוזק געמאַכט פון זיין פּוילישער מיסיע, מיט וועלכער ער האָט זיך אַרומגעטראָגן, אויפּגעוויזן זיין פאַר־ בלענדקייט, צעקראַכענער ראַמאַנטיק.

ווען די מלחמה איז אויסגעבראָכן, איז פעלדבלום געווען אין גאַלי־ ציע, אויסבאהאַלטן זיך פאַר דעם זשאַנדאַרמען־פּאַלקאַוויניק קאַניצקי, וואָס האָט אים שטאַרק געזוכט. צום ערשט האָט מען אים אַרעסטירט, ווי אַ רוס. באַלד אָבער האָט זיין חבר קוטשינסקי געשאַפֿן לעגיאָנען, פּוילישע לעגיאָנען, וואָס זאָלן מיט געווער אין די הענט העלפן אַרויסטרייבן די רוסן פון פּוילן, כדי צו שאַפן אין לאַנד אַן אייגענע פּוילישע מלוכה און איינפירן דאָרט

די סאציאליסטישע אַרדענונג. אַ סך פון די פּוילישע סאציאליסטן האָבן אָנגעטאָן די בלוילעכע פּוילישע מונדירן און היטעלעך און אַרײַן אין די לעגיאָנען. פעליקס פעלדבלום איז אויך מיט זײ געגאַנגען. ווי מערסטנס פּוילישע סאציאליסטן, האָט ער אויך געגלויבט, אַז דער גרעסטער שונא פון פּרײַהייט איז — רוסלאַנד. ווי מערסטנס פון זײַנע חברים האָט ער געגלויבט, אַז אין באַפּרײַטן פּוילן, וואָס וועט נישט האָבן איבער זיך דעם רוסישן יאָך, וועט מען אײַנפירן פּרײַהייט און ברידערלעכקייט. ער האָט זיך געשטעלט לעבן זײַן חבר מאַרטשין קוטשינסקי, געקעמפט צוזאַמען, ווי אַמאָל בײַ די פּראָקלאַמאַציעס אין בוידעם-שטיבל אין לאַדזש.

נישט זײַער קריגעריש האָט אויסגעזען דער לעגיאָנער פעליקס פעלד-בלום אין זײַן זעלנערישן מונדיר. ער איז שוין געווען אין די יאָרן. אין זײַן שוואַרצער געקרייזלטער טשופּרינע און בערדל האָבן זיך שוין פיל גרויע האָר דורכגעוואָרפן. אויך זײַנע פענסנע, וואָס רײַטן אויף זײַן גע-בויגענער נאָז און האָבן אַלעמאָל אַ טבע אַראַפּצוגליטשן זיך אויפן בענדל, האָבן זיך נישט שטאַרק געפּאַסט צום זעלנערישן הילוך. אַ הויכער, אַביסל אָן אײַנגעבויגענער, מיט ראַשיקע טרייט און לעבהאַפטע באַוועגונגען, אַ שטיקל צעטראַגענער. אויף וועלכן דער מונדיר איז געשוואַמען, דאָס זעל-נערישע היטל האָט זיך פּאַררוקט, האָט ער גאַרנישט קריגעריש אויס-געזען. אָבער אַ סאַלדאַט איז ער געווען אַ גוטער, אַ געטרייער, מיטן גאַנצן לײב און לעבן, ווי תּמיד, ווען ער האָט זיך צו עפעס גענומען. צוגלייך מיט די יונגע איז ער געגאַנגען אין שלאַכט-פעלד, געלעגן אין די שוין-גריבער, אַפילו אַליין זיך אויף אויסשפיר-פּאַסטנס אָנגעבאַטן. אײַנגיכן האָט ער זיך פון אַ פּראָסטן זעלנער ביז אַן אַפּיציר דערדינט. זײַן חבר דער קאַ-מענדאַנט האָט אים די האַנט געדריקט און אַ העכערן ראַנג געגעבן.

איצט איז ער, צוזאַמען מיט אַנדערע אַפּיצירן, מיט זײַערע סאַלדאַטן קײן לאַדזש געקומען. אין זײַן שטאַט, כדי צו ווערבירן נײַע זעלנער פאַר זײַנע רײַען. מיט אַן אַפּיצירישן מונדיר, מיט אַ שווערד בײַ דער זײַט, איז ער אַרומגעגאַנגען איבער די לאַדזשער גאַסן, אויף וועלכע ער האָט אַמאָל באַריקאַדן געבויט, דעמאָנסטראַציעס געמאַכט, אַ קאַנספּיראַטיוו לעבן געפירט, אויסבאַהאַלטן זיך, פון פּאַליציי און אַגענטן זיך אַפּגעיאָגט. ער-גער ווי צו די אַנדערע פּוילישע אַפּיצירן, האָבן זיך די דײַטשע סאַלדאַטן באַצויגן צו פעלדבלומען, דעם מאַן מיטן בערדל און ברילן, וואָס דורך אַלע זײַנע עפּאַלעטן און געווער שרײַט אַרויס דער יידישער אײַנטעליגענט. אויך פון די אײַגענע לעגיאָנערן האָט פעלדבלום דער אַפּיציר אַפט שפּאַטישע בליקן באַגעגנט. די שקאַצים מיט די פּאַרריסענע נעזלעך און בלאַנדע קעפּ האָבן גאַרנישט באַפעלערישעס געזען אין דעם איבערגעוואַקסענעם עלטערן אַפּיציר מיטן צעשויערטן בערדל און פענסנע אויפן בענדל. ער האָט גיכער אויסגעזען ווי אַ לערער אײדער ווי אַ מיליטער-מאַן.

אויך צווישן די אַפּיצירן איז ער געווען אַ פרעמדער. נישט אַלע

זענען זיי געווען קעמפער, די אפיצירן אין די לעגיאנען. עס האבן זיך אריינגעקריגן מענטשן פרעמדע, וואס האבן גארנישט געוואוסט פון סאָ-ציאליזם, קאמף, וואס האבן קיין אנונג נישט געהאט וועגן פעלדבלומען און זיינע פארדינסטן. זיי האבן, ווי אלע מיליטערי-לייט, געלעבט מיט קארטן, טרינקען, ראנגעס, ווייבער און זעלנערישע וויצן. אויף פעלדבלומען האבן זיי געקוקט מיט חזק, ער איז זיי געווען פרעמד, ווי זיי אים. נישט ער האט געשפילט אין קארטן, נישט געטרונקען, נישט קיין אַנעקדאָטן געקענט. ער האט אפילו נישט אומגעקוקט זיך, ווען די דייטשן זענען פארביי אים אָן אַ סאַלוט. אויך מיט די זעלנער זיינע איז ער געווען דעמאָקראַטיש, חבריש, גארנישט ווי אַן אַפיציר. די אַפיצירן, וואָס האָבן געקלונגען מיט די שווערדלעך, געצירט זיך אין די מונדירן, האָבן אויף אַזעלכע גענג נישט געקאָנט קוקן.

ניין, ער האט זיך נישט אריינגעפאסט אין דער סביבה, פעליקס פעלד-בלום. אַנשטאַט אַרומשפּאַצירן אין גאַס און פּאַראַדירן מיטן מונדיר, גיין אויף הוליאַנקעס צו ווייבער, וואָס מאַכן אַוונטן פאַר די הערן אַפיצירן פון דער פּוילישער אַרמיי, איז ער גאַר געגאַנגען אין ביבליאָטעקן אין דער פרייער צייט, געלייענט ביכער, בראַשורן, געשריבן, איבערזעצט. ער האט נאָך אַלץ געלעבט אַ לעבן פון אַן אינטעלעקטואַליסט, געגריבלט זיך מיט די קורצזיכטיקע אויגן אין ביכער, פאַפּירן.

ער האט געליטן, פעלדבלום. ער האט געזען, ווי זיינע אייגענע חברים. אַמאָליקע קעמפער, זענען אין די לעגיאַנען פאַרסאָלדאַטעוועט געוואָרן, פאַרגרעבט. די אַפיצירן האָבן געקריגן פּריצישע מאַניערן, אַ שלעכטע באַ-ציאונג צו די סאָלדאַטן. דער קאַמענדאַנט, זיין אַמאָליקער פאַרטיי-חבר, האט מיט יעדן טאָג מער פאַרגעסן אין זיין סאַציאַליזם און אַריינגעקראַכן אין זעלנערישקייט. ער האט גערעדט גראַבע סאָלדאַטסקע רייד, אַרומ-גערינגלט זיך מיט פרעמדע מענטשן, אַפּגעטיילט זיך פון אַמאָליקע חברים. אפילו מיליטערישע גלחים האט ער אריינגענומען צו זיך, וואָס פּראַווען גאַ-טעס-דינסטן מיט די סאָלדאַטן. די לידער אין די לעגיאַנען זענען פאַסט-ריאַטישע, גאַר קיין רעוואָלוציאַנערע נישט. דאָס האַרץ האט פעלדבלומען געשראַקן צוליב דעם אַלעמען.

כדי זיך אַליין צו פאַרבלענדן, האט ער ליטעראַרישע אַוונטן איינגע-אַרדנט, גערעדט מיט זיינע חברים אין פעלד וועגן דעם פּוילישן מעסיאַ-ניזם, וועגן דער באַזונדערער שליחות, וואָס פּוילן האט, כדי מיט איר פּיין אויסצולייזן די וועלט. ער האט זיך אַנגעצונדן ביי די ווערק פון מיצקע-וויטש, נאַרוויד און וויספּיאַנסקי, געזען פאַר זיך אַ פּוילן, וואָס וועט זיין אַ מוסטער פאַר פעלקער מיט איר יושר און רעכט. דעמאָלט איז אים געוואָרן צוריק גוט, לייכט. ער האט דערזען, אַז ער קעמפט פאַר אַן אידיע, פאַר אַ גרויסער זאַך, פאַר וועלכער עס איז כדאי לייב און לעבן אַפּצוגעבן. די מענטשן האבן אים אויסגעהערט, אַבער זיינע רייד זענען געווען זיי פרעמד.

א מויער איז געשטאנען צווישן דעם שוואַרץ־אויגיקן איבערגעבויגענעם מאָן אין די ברילן אויף דער געבויגענער נאָז און צווישן די אויסגעשטייפטע, פאַרקנעפלטע, בלאַנד־האַריקע און העל־אויגיקע גויים, וואָס דער זעלנער איז זיי געלעגן אין די ביינער.

— אַ מאַדנער מענטש, — דער פעלדבלום, — האָבן זיי גערעדט צווישן זיך, — אַ פרעמדער און אומהיימלעכער.
— אַ ייד, — האָבן אַנדערע געמורמלט שטיל.

קאַפיטל צוועלף

מען איז געקומען אינגיכן צו מאַקס אַשכנזי נאָך זיינע פאַרמעגנס, וואָס ער האָט אַנגעזאָמלט, נאָך דעם קאַפיטאַל, וואָס ער האָט קאַנצענטרירט, ווי ניסן אייבעשטיץ האָט אים נביאות געזאָגט. אמת, ער אַליין, ניסן, איז נישט געקומען, אָבער אַנדערע זענען געקומען.

די וועלט איז נישט געוואָרן צוריק וועלט, ווי מאַקס אַשכנזי האָט גע־גלויבט. דער שוסטער איז נישט צוריקגעגאַנגען צו זיין קאַפיטע און דער פאַבריקאַנט צו זיין קאַבינעט. די וועלט האָט זיך איבערגעקערט.

אין די פּאַלאַצן זענען די רויטע גוואַרדייער ביי די קאַמינען געזעסן און געוואַרעמט זייערע פיס ביי די געשניצטע מעבלען, וואָס זיי האָבן גע־וואַרפן אין פייער. קיין האַלץ, קיין קוילן זענען נישט געווען אין דער שטאָט, און די גוואַרדייער האָבן אַלץ צעבראַכן, די טייערסטע מאַהאַנען, רויט־האַלץ, בילדער מיט די ראַמען, כדי אַנצואוואַרעמען זיך אין די גרויסע קאַלטע שטובן פון די פּאַלאַצן. פון דעם לעדער אויף די פּאַטעלן האָבן זיי מיט די זעלנערישע מעסערס אויסגעשניטן שטיקער אויף צו פאַרריכטן שטיוול. פון פּליוש און סאַמעט האָבן זיי זיך אַניטשעס געמאַכט. אַפילו פון די זיידן־געדעקטע ווענט האָבן זיי פּאַסן אויסגעריסן, כדי אַרומצואוויקלען די פיס אָדער געבן אַ מויד אַ מתנה אויף אַ טיכל. די רייכע און הערשער זענען אַרומגעגאַנגען נידעריקע, פאַרשעמטע, הונגעריקע און דערשראָקע־נע. די בענק זענען געווען פאַרנומען, די סעיפן פאַרחתמעט, די געשעפטן געשלאָסן, די פאַבריקן נאַציאָנאַליזירט, די הייזער הפקר. אויף די מויערן האָבן באַפעלן געהאַנגען, אונטערגעשריבן פון קאַמענדאַנט פּאַוועל שטשינ־סקי, וועגן נאַציאָנאַליזירונג, רעקוויזיציעס, אַרעסטן. איבער דער ברייט פון די גאַסן האָבן גרויסע לאַזונגען געפלאַטערט אין ווינט, רויטע לייזונטן מיט ווייסע אויפשריפטן, אַז די פּאַלאַצן געהערן צו די אַרעמע פון די קליינע שטיבעלעך, אַז די גאַנצע מאַכט איז ביי די סאַויעטן, אַז מען זאָל רויבן ביי די רויבער דאָס אַנגערויבטע. ריזיקע לייזונטן האָבן גרויסע פאַרביקע בילדער געוויזן, בילדער, ווי אַ רויט־גוואַרדייער שטופט זיין באַ־יאַנעט אין אַ גראָבן בורזשואַזן בויד, פון וועלכן בלוט שפּריצט ווי פון אַ

פאנטאן, ווי א פויער דריקט צו מיט זיין שטיוול דעם פעטן קארק פון א ברייטן פריץ, ווי ארבעטער מיט מוסקולירטע הענט ווארפן ארויס א פאפ, א קסיאָנדו, א רב און א מופטי, אלע גראָב־בייכיקע און גיריקע, יעדער מיט זיין הייליקייט אין די הענט.

אין איינעם א טאָג זענען זיי געקומען צו אים, מאַקס אַשכנזי, רויבן ביי אים דאָס אָנגערויבטע.

מיט אַפענע שינעלן, צעריסענע, וואָס האָבן אויף די אַקסלען נאָך סימנים געהאַט פון די אַפגעריסענע עפאָליעטן, מיט ביקסן אויף שטריקלעך אָנגעהאַנגען, מיט ווילד־צעשוויבערטע טשוּפּרינעס פון אַרױפגערוקטע זעל־נערישע פּוטערנע היטלען, מיט געוויקלטע פּאַפּיראַסלעך אין די מיילער אָדער מיט קערלעך צווישן די ליפן, מיט רויטע שלייפלעך אויף די ברוסטן און מיט צעריסענע שטיוול אויף די פיס — זענען זיי אַריינגעקומען ברייט אין דער פּאַבריק און זי באַזעצט.

— חברים אַרבעטער, קיינער זאָל נישט פּאַרלאָזן זיין ווערקשטאַט, אלע זאָלן איבערבלייבן אויף די פּלעצער! — האָט דער פירער, אַ יונגער בחור, אין אַ סטודענטיש היטל און מיט אַ ביקס אויף דעם אַפגעריבענעם ציווילן מאַנטל, גערופּן. — די פּאַבריק גייט איבער צו דער אַרבעטער און פּויערים־מאַכט. באַלד וועט אַפּגעהאַלטן ווערן אַ מיטינג. מיט ענערגישע טריט איז דער בחור אַריין צו אַשכנזי אין קאַבינעט און צוגעאַנגען צום שרייב־טיש.

— מיט וואָס קאָן איך דינען? — האָט אַשכנזי געפרעגט מיט אַ געמאַכ־טער רואיקייט און העפלעכקייט אין טאָן, גלייך ווי ער וואָלט גאַרנישט וויטן, וואָס אַזוינס עס קומט פּאַר. — זיצט!

ער האָט אָנגעוויזן אויף אַ שטול אַקעגנאיבער זיך.

— הויבט זיך אויף פון אַרט און לאָזט מיך צו. — האָט דער בחור געענטפּערט, — מיין פּלאַץ איז דאָ.

ער האָט אָנגעוויזן אויף דעם טיפּן ברייטן לעדערנעם פּאַטעל, וואו אַשכנזי איז געזעסן.

אַשכנזי האָט אַרויסגענומען אַ שליסעלע און גענומען אויפּשליסן די אייזערנע קאַסע. דער בחור אין סטודענטישן היטל, וואָס ער האָט נישט אויסגעטאָן, האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט.

— לאָזט שטעקן דאָס שליסעלע, קיין זאָך נישט רירן!

— נישט קיין געלט, — האָט אַשכנזי זיך פּאַרענטפּערט, — בלויז פּרי־

וואַטע זאַכן.

— נישטאָ קיין פּריוואַטע זאַכן! — האָט דער בחור געלערנט. — אַלץ

געהערט דער אַרבעטער און פּויערים־מאַכט. איר וועט איבערגעבן אלע שליסלען. דערנאָך וועט איר זיין פּריי.

כאָטש ער האָט זיך געריכט דערויף אין די לעצטע טעג, דערוואַרט עס מיט יעדער מינוט, איז מאַקס אַשכנזי געווען פּונדעסטוועגן איבערראַשט.

ווען ער איז ארויס אויף דער גאס און דאס פאבריק-טירל האט זיך פאר אים פארמאכט מיט אַ טראַסק. ער איז געבליבן אפילו שטיין אַ וויילע אַ געליימטער פאר דער פאבריק-וואנט.

— אַרויסגעוואָרפן! — האָט ער נישט געקאָנט באַגרייפן, טאַקע פּראַסט פשוט געוויזן די טיר, ווי אַ הונט!

ער האָט נישט געוואוסט וואו צו גיין. דער בחור אין סטודענטישן היטל האָט אים געזאָגט, אַז ער איז פריי, ער קאָן גיין וואו ער וויל. אָבער ער האָט נישט געהאַט וואו צו גיין, וואָס צו טאָן. דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן ווי ער איז געווען אַן אַרבעט, אַן באַשעפטיקונג. ער איז געשטאַ- נען פונקט אַזאַ איבעריקער, מיט פרעמדע הענט, ווי אַמאָל זיינע אַר- בעטער אין לאַדזש, ווען מען פלעגט זיי אַפּזאָגן פון דער אַרבעט און פאַר- האַקן זיי אונטער דער נאָז דאָס פאַבריק-טירל מיט אַ טראַסק.

ער איז געווען אַן איבעריקער אין דער גרויסער שטאָט, אַ הוילער. זיינע הייזער זענען געווען צוגענומען, די געלטער אין די בענק פאַרכאַפט, די סעיפן פאַרהתמעט, די אָבליגאַציעס און ווערטפאַירן אַנטווערט. ניין, נישטאַ קיין אייביקע זאַכן, האָט אַשכנזי דערזען. נישט נאָר פאַפיר-געלט און ווערט-פאַפירן, נאָר אפילו הייזער, גיטער, וואָס ער האָט איינגעקויפט, כדי צו זיין זיכער מיט זיי, האָבן קיין האַפט נישט אויף דער וועלט, ווען דאָס רעדל קערט זיך איבער. פון זיין גאַנצן פאַרמעגן, וואָס ער האָט דאָ אין דער מלחמה געמאַכט, פון אַלע מאַשינען, הייזער, גיטער איז אין איין טאַג גאַרנישט געבליבן. ער איז אַרויס ריין, בלויז מיטן סויבעלנעם פעלץ און היטל, וואָס מען האָט אפילו נישט געקאָנט טראָגן אין דער שטאָט פון צעריסענע שינעלן און באַוואָפנטע מענער.

אין די ערשטע וואָכן איז מאַקס אַשכנזי געווען צעטומלט, ווי פון אַ שטאַרקן קלאַפ, וואָס מען כאַפט איבערן קאַפ און מען קאָן צו זיך נישט קומען. וויי, וויי, וויפל ער האָט אַריינגעלייגט מי, אַרבעט, נישט געגעסן, נישט געשלאָפן, נישט גערוט, וועלטן געקערט, ביז ער האָט זיך צו אַזאַ פאַרמעגן דערשלאָגן. ער האָט אין זיינע אויסרעכענונגען אויף רוסלאַנד זיין געבורט-שטאָט פאַרלאָזט, די פאַבריק אויף הפקר געלאָזן, די מאַשינען און סחורות אַרויסגעפירט. אַליין איז ער דאָ אין דער פרעמדער רוסישער שטאָט געווען, נישט געוואוסט פון קיין רו, פון קיין לעבן, נאָר געבויט, געשאַפן, הייזער אָנגעקויפט, גיטער, פלעצער. שטיין-רייך איז ער שוין געווען, ווייט אין די מיליאָנען געהאַלטן. ער האָט שוין גאָר אַליין נישט געוואוסט וויפל ער פאַרמאַגט. איצט האָט עס דער טייוול גענומען, איז איין העלן טאַג איז אַלץ אויסגערונען. אַשכנזי האָט זיך געפילט געקרוי- דעט, שטאַרק באַעולהט פון דער וועלט. דאָס איז רויבעריי, האָט ער זיך געקאַכט, אַליין זיך אַ לעבעדיקן אויפגעגעסן, דאָס איז גזילה, ערגער ווי מען שעכט עמעצן. עס איז דאָך הימלשריייענדיק! מען נעמט אַ מענטש וואָס האָט מיט די אייגענע הענט אַ פאַרמעגן געמאַכט, וואָס האָט לייב און

לעבן אוועקגעגעבן, דער מוח איז אים אויסגעטריקנט געוואָרן, וואָס האָט געטראַכט, געזוכט, געפלייסט זיך ווי אזוי צו אַ פאַרמעגן צו קומען, און מען נעמט עס אים דיר-נישט מיר-נישט צו און מען הייסט אים גיין!

ער האָט געקוקט אויף די גרויסע אויפשריפטן, וואָס רופן מען זאָל רויבן ביי די רויבער דאָס גערויבטע, און עס איז אים אין קאָפּ נישט גע- קראַכן. ער האָט זיך נישט געפילט פאַר קיין רויבער, אַשכנזי. ער האָט קיינעם נישט באַרויבט. ער האָט בלויז געהאַנדלט, געמסחרט און פאַרדינט. אמת, ער האָט אַמאָל עסקים געהאַט מיט סוחרים, מיט שותפים, אָבער דאָס איז מסחר, ווער עס איז קליגער, דער נעמט. אַנדערש גייט עס נישט. אָבער באַרויבט האָט ער קיינעם נישט. ער האָט אויסגערעכנט, געוואָלט פאַרדינען, אָבער דאָס איז קיין רויבעריי נישט. אזוי פירט זיך אויף דער וועלט. און מיט די אַרבעטער, איז אויך די אייגענע זאָך — ער האָט קיי- נעם נישט געצוואונגען. ער האָט געצאָלט ווי אַלע פאַבריקאַנטן, אויסגע- רעכנט, דאָס געשעפט זאָל האַלטן. ער האָט זיך געפילט רייך, ווי אַ שעה פעלע, אַשכנזי, ער האָט גאַרנישט געהאַט אויפן געוויסן אזוינס, וואָס מען זאָל אים קאַנען דערפאַר רויבער אַנרופן. רויבער זענען די, וואָס קומען מיט ביקסן און נעמען צו ביים מענטש דאָס געלט פון די הענט, ווי באַנ- דיטן, וואָס נעמען די נשמה אוועק.

זייער עלנט, איינזאַם, צעבראַכן און געקריוודעט האָט ער זיך געפילט אין די אומרויאַקע טעג, מער נאָך אין די נעכט, אין וועלכע ביקסן הערן גאַרנישט אויף צו קנאַלן.

מיט אַ שלעכטן מאַנטל, דעם ערגסטן, וואָס ער האָט נאָר געקאַנט אויסזוכן צווישן זיינע מלבושים, מיט אַן אַרבעטער-היטל אויפן קאָפּ, כדי נישט צו וואַרפן זיך אין די אויגן אויף די גאַסן, איז ער אַרומגעגאַנגען איבער דער פרעמדער שטאָט, געבלאַנדזשעט אויף אירע פּראַספעקטן און פלעצער.

די גרויסע לעבעדיקע שטאָט, וואָס האָט אַלעמאָל געגלאַנצט מיט קאָ- רעטן, שליטנס אין דריי פּערד געשפאַנט, מיט עלעגאַנטע דאַמען, שלאַנקע אַפּיצירן, געלויכטן מיט געשעפטן, טעאַטערס, רעסטאָראַנען, לאַקאַלן, איז איצט געשטאַנען אַפּגעלאָזן, פאַרוואַרלאָזט, האָט אויסגעזען ווי אַ קריגס- לאַגער. זייער גיך זענען די מענטשן אַריינגעקראַכן אין אַרעמקייט, אַרויפ- געצויגן אויף זיך דעם דלות. ביי די קאַאָפּעראַטיוון האָבן זיך לאַנגע רייען געצויגן, כדי צו קריגן אַ שטיקל ברויט, אַ הערינג. די פרייזן זענען משוגע- נערווייז געשפרונגען, מיט יעדער שעה, מיט יעדער מינוט. די פּויערטעס, וואָס האָבן אַריינגעברענגט אַ קריגל מילך אין שטאָט, האָבן מורא געהאַט עס צו פאַרקויפן; זיי האָבן גאַר נישט געקאַנט אויסרעכענען זיך אין די פאַפּירן-געלטער, וואָס האָבן פאַרלוירן זייער ווערט פון איין גאַס ביז דער צווייטער. די טויזנטער האָבן זיי צעמישט.

— איך האָב נישט צו פאַרקויפן, — האָבן זיי געזאָגט, האַלטנדיק די שחורה אין דער האַנט.

זיי האָבן מורא געהאַט פאַר די באַנקנאַטן, געשראַקן זיך פאַר די גרויסע סומען און געצלמט זיך אין פחד.

אַשכנזי האָט די פאַפירענע באַנקנאַטן אויסגעליידיקט פון זיינע ווייניק-געבליבענע געלטער, ביי די מערק זיך אַרומגעדרייט און געקויפט זיך שפייז, וואָס ער האָט אַליין אין שטוב ביי זיך צוגעגרייט. אָבער אין שטוב איז נישט געווען קיין וואַסער, קיין פייער. פרעסט האָבן געהאַלטן שטאַרקע. די וואַסער-לייטונג האָט נישט געאַרבעט, די רערן זענען פון פראַסט פאַר-פרוירן געוואָרן. וואַסער האָט מען געמוזט ברענגען פון ברונעמס צו שלעפן, פון אַ צווייטער גאַס. קיין קוילן זענען נישט געווען. די מענטשן האָבן דאָס מיסט אין די נעכט דורך די פענצטער אין די הויפן געוואָרפן, אויף די גאַסן.

פון דעם רייכן הויז זיינעם, אויף קאַמיענני אַסטראָווסקי פראַספעקט, זענען זיך די מענטשן צעלאָפן. אויף זייער אַרט האָבן זיך אַרבעטער אַריינגעצויגן, רויט-גוואַרדייער. זיי האָבן צוגענומען דאָס מעבל, צעבראַכן, צעקלאָפּט, אייזערנע אויוועלעך אַריינגעשטעלט, רערן דורך די ווענט דורכ-געהאַקט און דורך די אויסגעבראַכענע שוויבן דורכגעצויגן דעם רויך. די דינערשאַפט איז זיך צעקראָכן, אַוועק אין די דערפער, צו זייערע אייגענע, צו עסן דאָס דאַרפישע ברויט און קאַרטאַפּל און צו וואַרעמען זיך ביי די גרויסע אויוונס. אַלע טאַג זענען אַנדערע סאַלדאַטן און מאַטראָזן אַריינגעקומען צו אַשכנזי אין הויז און אים אַרויסגעשטופט פון זיינע צימערן אַליץ ווייטער.

— דו, פאַטערל, פון וואַסערע לייט ביסטו? — האָבן זיי אים געפרעגט און געקוקט מיט פאַרדאַכט אויף זיין אַנגעצויגענער פראַלעטאַרישקייט. וואָס האָט גאַר נישט געפאַסט צו די טייערע מעבלען פון זיינע צימערן. אַשכנזי האָט זיך פאַרוקט אין אַ ווינקל פאַר די צעוואַקסענע דעקאַל-טירטע מאַטראָזן, וואָס האָבן געווייעט מיט שמחה, הפקרות, גערעכטיקייט און רציחה צוזאַמען.

— איך בין פון די מלחמה-אַנטלאָפענע פון פוילן, — האָט ער גע-ענטפערט מיט אַ רחמנות-קול.

— וועסטו זיך, פאַטערל, אַ ביסעלע אַריינרוקן, — האָבן די מענער מיט רויטע געזיכטער געזאָגט מיט שפאַס. — צופיל פלאַץ פאַרנעמסטו פאַר איין מענטש אין דער איצטיקער צייט, און זאַכן האַסטו אויך צופיל, אַ מעבל-קראַם אַ גאַנצע.

זיי האָבן אים גערוקט פון צימער צו צימער, ביז ער איז ביי איינעם געבליבן. אין די שכנותדיקע צימערן האָבן זיך די סאַלדאַטן באַזעצט, די מאַטראָזן. זיי האָבן מיט שמחה די טייערע מעבלען זיינע צעהאַקט און אין די קאַמיענע און בלעכענע אויוועלעך געוואָרפן. יעדער האַק האָט ביי

אשכנזין אין הארץ א שניט געטאָן. זיי האָבן מיידן געבראַכט, הוליאַנקעס געמאַכט, היימישן פויערשן בראַנפן, „סאַמאַגאַן“, גלעזערווייז געטרונקען, אויף האַרמאַשקעס געשפּילט, געטאַנצט, געלאַכט און מיט די מיידן זיך פּריילעך געמאַכט. אשכנזי איז געלעגן ביי זיך אין שטוב אין גרויסן ברייטן בעט, צוגעדעקט מיט אַלע קאַלדרעס און פון אויבן מיט דעם סויבלענעם פעלץ, כדי נישט געפרוירן צו ווערן אין די נעכט, ווען די רערן אין די ווענט פלאַצן פון פּראַסט. אָן ליכט, אָן פייער און וואַסער, אין ער געלעגן וואָך אין די גרויסע ווינטער-נעכט און קיין אויג נישט געקאַנט צוטאָן. איי די שכנותדיקע צימערן האָבן די מאַטראַזן געהוילעט, געזונגען, געקושט זיך און געשלאָגן זיך. אשכנזי האָט אויסגעשפיצט זיינע אויערן צו דער פרייד פון די מענטשן, וואָס האָבן גאַרנישט, וואָס יעדער טאַג שטייען זיי גרייט צום שלאַכט, און ער האָט זיי מקנא געווען. די ווענט האָבן געקנאַקט פון זייערע געלעכטערן, פון זייערע טענץ און קולות. אַלע שוואַכקייטן, שטעכענישן אין די זייטן, ציאונגען ביים האַרץ, ברענונג אין די געדערעם פון די שלעכטע עסנס, מאַגן-קראַמפּן, אַלע חולאתן, וואָס האָבן זיך געהאַלטן ביי אים אין זיין עלטערן גוף און נישט אַרויסגעקראַכן אין זיין פּריערדיקער פאַרנומענקייט, אין זיין רוישיקן לעבן און שאַפּן, זענען איצט אַרויסגעקראַכן, אין קליינעם קערפּער זיינעם אַרומגעקרייזט, געקוועלט, גענאַגט. אַפּילו קיין ביסל וואַרעם וואַסער איז נישט געווען, אַפּילו קיין אַרט פאַר אַ מענטשלעך געברויך איז נישט געווען אין דער אייגענער שטוב זיינער, וואָס איז געווען אַנגעשטעלט און אַנגעוואַרפן מיט זאַכן. דער פּראַסט האָט אַלץ מיט פּייכטקייט און אייזיקייט באַדעקט.

ניין, דער מענטש וואָס האָט געקענט פירן גרויסע פאַבריקן און גע-
שעפטן, מאַכן פאַרמעגנס, דערטראַכטן זיך צו די גרעסטע איינפאַלן און קאַמ-
בינאַציעס, האָט נישט געקענט באַזאָרגן זיין קליינעם גוף, בלייבנדיק אַליין
אָן דינער און משרתים.

זיי האָבן געלאַכט פון אים, די מיידן אין די שטיוול, די יונגען אין
די פעלצלעך, ווען ער פלעגט בייטאַג מיט דעם כינעזישן פאַרצעלייענעם
קרוג גיין אין אַ זייטיק געסל צום ברונעם נאָך וואַסער. ער האָט זיך גע-
גליטשט אויף דעם פאַרפרוירענעם ברוק, אויף וועלכן אַלע אַנדערע זענען
געגאַנגען ווי אויף ברעטער. ער האָט אומגעשיקט צוגעבונדן דעם אויער
פון קרוג ביי דעם שטריק פון ברונעם און שלימזולדיק געשעפט, שיר נישט
אַריינפאַלנדיק אין ברונעם אַריין. ער האָט מער פאַרגאַסן ווי אַהיימגעטראַגן.
זיין האַנט, וואָס האָט אַזוי גיך געאַרבעט מיטן בליישטיפט אויף אַלע פאַ-
פירן, נישטעכער, טישן, ביים רעכענען און חשבונען ווי אַזוי געלט צו מאַכן,
האָט נישט געקאַנט אויפהויבן קיין האַק צו צעהאַקן פעס אַ חפץ פון שטוב
און אַנצוואַרעמען אַ ביסל טיי פאַר זיך. ער האָט אַנשטאַט אין האַרטן
האַלץ שיר נישט אין די אייגענע פּיס זיך געטראַפּן. אין שטוב איז געווען
ביי אים אַ מושב. ער איז געוואָרן אַפּגעלאָזן, פאַרוואַרלאָזט.

ווי אייביקייטן האָבן זיך געצויגן ביי אים די לאַנגע ווינטער נעכט אָן שלאָף. ער האָט אויפגעכאַפט יעדער שאַרף, יעדער קנאַל פון אַ ביקס אין גאַס. אַפּטמאַל זענען שריפות געווען אין די נעכט. פון די בלעכענע אוי-וועלעך, וואָס מען האָט אומעטום אַריינגעשטעלט, פון די רערן, וואָס מען האָט דורכגעצויגן דורך טיר און פענצטער, האָבן זיך שטובן אַנגעצונדן. קיין וואַסער איז נישט געווען, די פייערלעשער זענען אַפילו נישט געקומען. ווי דאַרפישע שייערן האָבן די גרויס-שטאַטישע מויערן געפלאַקערט אין די נעכט, הפקר און פריי, באַלויכטנדיק די פינצטערע גאַסן. די יאָמערן פון די מענטשן האָבן אַפגעשלאָגן זיך מיט זייערע ציטערנדיקע ווידער-קולות ווייט אין דער נאַכטיקער שטילקייט.

נאָך מער האָט אַשכנזי אויסגעשפיצט זיינע אויערן צום גלאַק פון טויער. נאַכט ביי נאַכט זענען רעוויזיעס געווען. אין מיטן נאַכט זענען באַוואַפנטע מענער באַפאַלן די הייזער, די געוועזענע רייכע און מיוחסים פון די בעטן אַרויסגענומען און דורכגעזוכט די שטובן. מיט די באַיאָנעטן זענען די סאַלדאַטן אין די מאַטראַצן אַריינגעקראַכן, איבערגעקערט, איבערגענישטערט. מען האָט געזוכט געווער, געהיימע פאַפירן, אויסבאַהאַלטן גאַלד און בריי-ליאַנטן.

אַשכנזי האָט קיין געווער נישט געהאַלטן, אויך נישט קיין פאַרדעכטיקטע פאַפירן. אים איז גאַרנישט אַנגעגאַנגען אין דער פרעמדער רוסישער שטאַט, וואו ער איז איצט געבליבן פאַרשטעקט. אַזוי לאַנג האָט די שטאַט פאַר אים געהאַט אַ רייך, ווי לאַנג זי האָט אים געדינט, גוטע געשעפטן געגעבן, געלט, פאַרמעגנס. איצט איז זי פאַר אים געווען פרעמד, ווי אַ וואַקזאַל פון וועלכן מען איילט זיך וואָס גיכער צו דער היים. אמת, די נייע מענטשן פון דער שטאַט האָבן אים אַ סך שלעכטס געטאָן. זיי האָבן אים באַ-רויבט, באַגזלט, ווי די גזלנים אים פאַרן האַלדו געכאַפט און אַרויסגעטריבן פון זיינע הייזער, פאַבריקן, בענק. זיי זענען ווערט מען זאָל לעבעדיקע פאַסן פון זיי שינדן, אָבער נישט ער האָט געטראַכט זיך צו פאַרנעמען דער-מיט. זייער סוף וועט קומען, איז ער געווען זיכער, ווייל אַזעלכע זאַכן קאַנען נישט אויסהאַלטן. די וועלט וועט נישט שווייגן. אָבער טאָן וועט דאָס די וועלט, האָט ער געוואוסט, נישט ער. ער, אַשכנזי, איז אַ געשעפּטס-מאַן, אַ פאַבריקאַנט, ער האָט איין זאַך צו טאָן, צו האַנדלען און מאַכן געלט. שלאָגן זיך, אַרומקריכן אין די גאַסן מיט די ביקסן, האַלטן רעוואָלווערן, דאָס איז נישט זיין זאַך.

ניין, ער האָט נישט מורא געהאַט פאַר די מענער, זיי זאָלן ביי אים געפּינען געווער אַדער געהיימע פאַפירן. ער האַלט נישט פון אַזוינע זאַכן. אָבער אַנדערע פאַרבאַטענע זאַכן האָט ער געהאַט. ערשטנס, האָט ער אין די אומרויאַקע טעג אַביסל סחורות פון זיינע לאַגערן אַרויסגעפירט און באַהאַלטן זיי אין קעלערס אויף יעדער צופאַל, פאַרשטעקט זיי צווישן באַקאַנטע און היימישע. היפש דערפון איז געלעגן אויך אין די אייגענע

קעלערס אין הויף, זייער פרייז איז געוואקסן מיט יעדן טאג. אשכנזי האָט געוואָלט פון זיי פטור ווערן וואָס פריער, פאַרקויפן זיי פאַר וויפּל עס וועט זיך לאָזן, אַבי אַרויס פון זיי. אָבער עס איז שווער געווען עפעס צו טאָן דערמיט. נישט מען האָט געקאָנט די סחורות איבערפירן עפנטלעך, נאָר בסוד סודות, נישט מען האָט געקאָנט צונויפקומען זיך מיט סוחרים. אַלע זענען געווען צעטומלט, דערשראָקן.

צווייטנס, האָט ער פאַר דער צייט געהאַט אַוועקגעלייגט אַ ביסל בריי-ליאַנטן, גאַלד, וואָס ער האָט אויסבאַהאַלטן נישט אין די סעיפן. נאָר פאַר-שטעקט אין באַהעלטענישן ביי זיך אין שטוב, אין גאַר באַהאַלטענע ער-טער, וואָס קיינעם וועט נישט איינפאַלן צו זוכן. די ברייאַנטן האָט ער אַליין אין די נעכט אין די מלבושים איינגענייט מיט קרומע אומגעשיקטע נעט, אין סויבעלנעם פעליך, אונטער די קאַלנערס פון די ווינטער-מאַנטלעך. מען זאָל עס מיט דער האַנט נישט דערטאַפן. ער האָט זיך געריכט אויף דעם אומגליק, דאָס האַרץ האָט אים געזאַגט, אַז עפעס שלעכטס וועט אָנ-קומען אין דעם לאַנד, און ער האָט זיך אָנגעגרייט קאַסטבאַרקייטן אויף דער שוואַרצער שעה, ווען זי וועט קומען.

ער האָט געוואָלט אַנטלויפן פון דער שטאָט, וואָס אַ חוץ רויטע שליפן, באַפעלן אויף די מויערן, באַוואַפנטע מענער, פולע גאַסן מיט רייד און פראַקלאַמאַציעס, האָט זי גאַרנישט, קאָן זי אים גאַרנישט געבן. בלויז געפאַר האָט זי פאַר אים פאַרמאַגט. אָבער אַרויספאַרן איז געווען שווער. מען האָט געמוזט האָבן דערלויבענישן אַלערליי, פאַפירלעך, און אַשכנזי האָט קיין חשק נישט געהאַט צו דרייען זיך צופיל אין די רויטע אַמטן, וואו עס זיצן די נייע לייט, די מענער מיט די היטלען אויף די קעפ און די ווייבער מיט די פויערישע טיכלעך. ער האָט וואָס ווייניקער געוואָלט לאָזן זיך הערן מיט זיין נאָמען אין דער שטאָט, וואו דער לאַדזשער פאַוועל שטשינסקי איז געווען דער קאַמענדאַנט. ער האָט אים נאָך געדענקט פון לאַדזש, דעם שטשינסקי, נישט איינמאַל אין פינפטן יאָר עסקים געהאַט מיט זיינע לייט, די שטרייקערס. ער האָט געוואוסט, אַז גאַרנישט קיין גוטס קאָן ער דער-וואַרטן פון אַט דעם פאַרשוין, וואָס לעבן און טויט איז איצט ביי אים אין די הענט.

איבעריקנס האָט מען קיין געלט נישט געקאָנט אַרויספירן, אַ חוץ אַ קליין ביסל פאַפיר-באַנקנאָטן, וואָס האָבן אַ קליינעם ווערט. אַשכנזי האָט געוואָלט אַנטלויפן פון לאַנד, קיין אויסלאַנד זיך אַרויסקריגן, כדי פון דאָרט צוריק אַריינצוקריגן זיך קיין לאַדזש. אָבער אַרויספאַרן אָן די אוצרות זיינע האָט ער נישט געקאָנט. וואָס וועט ער טאָן אויף דער גרויסער וועלט אָן געלט? און אַרויספאַרן מיט די אוצרות איז געווען אַ סכנה. מען האָט געזוכט אויף טריט און שריט. פאַר אַזעלכע זאַכן קאָן מען ווערן מיט אַ קאַפּ קירצער אין די איצטיקע צייטן. ער האָט געזוכט ווי אַזוי זיך אַרויסצוקריגן פון לאַנד געהיים, דורך אייגענע געניטע מענטשן, דורך גוטן כאַבאַר. אָבער

נישט אזוי לייכט איז געווען אזעלכע מענטשן צו קריגן, וועמען זיך אָנצו-טרויען. די גאַנצע וועלט איז פול מיט שווינדלער און באַטריגער. און ער איז דערווייל געזעסן אין דער שטאָט ווי אויף הייסע קוילן. ער האָט געלעבט דערפון, וואָס ער האָט הפצים פון שטוב אַרויסגעטראָגן אויף די מערק צו פאַרקויפן, אַליין שפייז זיך איינגעקויפט ביי די פויערטעס, אַליין אַ לעפל עסן זיך אָפגעקאַכט. די אוצרות האָט ער געהאַלטן אויף אַרויסצו-קריגן זיך פון דער גיהנום-שטאָט, ווען די גוטע שעה וועט קומען.

און ער האָט געציטערט אין די נעכט, געשראַקן זיך פאַר יעדן קלאַפּ, פאַר יעדן קלונג אין טויער, פאַר יעדן שאַרף אויף די טרעפּ, צי מען גייט נישט אַמאַל מיט אַ רעוויזיע, צי מען קומט נישט נאָך זיינע אוצרות און זיין לעבן. ער האָט זיי אָפט געזען אויף די גאַסן, די לאַסט-אויטאָמאָבילן מיט די אַרעסטירטע, אַרומגערינגלט מיט זעלנער און ביקסן, אַרעסטירטע פאַר אַלטן יחוס. פאַר אויסבאַהאַלטן סחורות, פאַר שפּעקולאַציע. מען האָט נישט הויך גערעדט אין שטאָט וועגן זייער גורל, מען האָט מורא געהאַט אַ וואָרט פאַר די ליפן אַרויסצוברענגען, אָבער געמורמלט האָט מען, אַז זעלטן ווער עס קומט צוריק פון די, וואָס מען פירט זיי אַוועק מיט די לאַסט-אויטאָ-מאָבילן. ער פאַרטיקט זיך מיט זיי גיך אָפּ, פּאַוועל שטשינסקי. אין די פינצטערע נעכט, זאָגט מען, פירט מען זיי הינטער דער שטאָט אַרויס, מען ראַמט זיי אָפּ און מען פאַרוואַרפט זיי אין גריבער, וואָס קיינער ווייסט אַפילו נישט וואו זייער געביין איז אַהינגעקומען. דערפון זאָל דאָס שטאָט מען דאָס קלאַפּן פון לאַסט-אויטאָמאָבילן אין די נעכט, דאָס קנאַלן פון ביקסן.

אַשכנזי איז אומראַיק געלעגן אונטער די איבערגעדעקטע קאַלדרעס און סויבעלנעם פעליץ אין די שלאַפּלאַזע נעכט. ער האָט אויפגעציטערט ביי יעדן שפּונג פון אַ מייזל, ביי יעדן טראָט, וואָס האָט זיך אָפגעשלאָגן אין דער גאַס. כאַטש זיינע אוצרות זענען געווען באַהאַלטן, פאַרשטעקט, פאַרנייט, האָט ער געציטערט פאַר זיי. ווער ווייס, צי די סאַלדאַטן מיט זייערע עלטסטע וועלן זיי נישט אויסגעפינען, צונעמען זיי ביי אים, אין טורמע אים איינזעצן, אָדער אפשר גאַר אַוועקפירן מיט די לאַסט-אויטאָמאָבילן אין די נעכט.

ער איז נישט געווען זיכער מיט די שכנים אין הויף, וואָס האָבן גע-קענט אים פון די פריערדיקע צייטן. אמת, זיי פלעגן אים אַלעמאַל שייַן באַגריסן, די היטלען פאַר אים אַראָפּנעמען. אָבער איצט איז זייער צייט, זיי קאַנען מסרן אויף אים. נאָך ווייניקער גלויבן האָט ער געהאַט אין די מאַטראָזן און סאַלדאַטן, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין זיין דירה. ער האָט אַלעמאַל דערוואַרט, זיי זאָלן פּלוצלונג אויסהאַקן די טיר פון זיין שטוב, וואָס ער האַלט פאַרקייטלט און פאַרריגלט, זיי זאָלן אים צונעמען דאָס לעצ-טע און אים אַ קויל אין קאַפּ געבן, אָדער גאַר דערשטיקן, אַז אַ האָן זאָל נישט קרייען. קיינער וועט נישט וויסן אַפילו וואו זיין געביין איז אַהינגע-

קומען. ווי א הונט וועט מען אים ערגעץ באגראָבן, צוזאמען מיט גויים און שלעפער.

עלנט, פארלאָזן, אליין איז געווען מאַקס אַשכנזי אין די נייע טעג אין אין דער שטאָט, וואָס האָט זיך איבערגעקערט, אַ רחמנות האָט אים אַרומ-גענומען אויף זיך אליין, אויף זיין עלנט לעבן.

צו וואָס איז ער געקומען דאָ אַהער, אין דער פרעמדער רוסישער שטאָט? נאָך געלט איז ער געקומען. ער האָט זיך אויף רוסלאַנד אַריבען טירט, פון דער אייגענער שטאָט געלאָפן, די סחורה אַרויסגעפירט, די מאַ-שינען פון דער פאַבריק צוגענומען, אַ תל געמאַכט פון זיך, פון געשעפט, פון דער פאַבריק, פון פאַלאַץ. דאָס אייגענע ווייב איבערגעלאָזט, כאַטש זי האָט אים געבעטן, ער זאל בלייבן. ער האָט געוואַלט געשעפטן מאַכן אין דער רוסישער שטאָט, מיליאָנען, וואָרעם ער האָט אין די דייטשן נישט גע-גלויבט, דעם צוטרוי פאַרלוירן צו דער שטאָט, אַפּגעריסן פון רוסלאַנד. ער האָט טאַקע געמאַכט אַ פאַרמעגן, מיליאָנען געזאַמלט, דאָס געלט איז אליין דאָ אים אין די הענט אַריינגעלאָפן. אָבער וואָס איז געוואָרן דערפון? גאַרנישט. הויל און נאַקעט איז ער אַרויס פון אַלעמען, צום טייוול איז זיין גאַנצע מי אַרבעט און אַנשטרענונג געגאַנגען. ער האָט זיך אַפילו נישט פאַרגונען אַפּצוּעסן ווי געהעריק, נישט אויסצושלאָפן זיך אין די נעכט, כאַטש ער האָט שוין די אַלטקייט דערפילט. איצט איז דאָס אַלץ פאַרן רוח אַוועק, פאַר די פּאַניעס מיט די צעריסענע שינעלן.

זיין קאַפּ, זיין איבערקליגען זיך, פאַרפירט אים אַלעמאַל צום טייוול. ניין, מען דאַרף נישט אַזויפיל איבערטראַכטן, מען דאַרף לעבן ווי עס לאָזט זיך, נעמען פון לעבן ווי עס גייט, ווי זיין ברודער יעקב־בּונם.

מיט קנאה האָט ער געטראַכט איצט וועגן דעם ברודער זיינעם, וועמען ער האָט שטענדיק אַזוי געהאַט. איצט האָט ער צו אים קיין שנאה מער נישט געפילט, ער האָט אים בלויז מקנא געווען. ער איז פאַרבליבן אין לאַדזש. ער לעבט זיך מסתמא אַ גוט, רואיק לעבן, אין מנוחה און אין זיכערקייט. ער האָט נישט איבערגעטראַכט, נישט געקלערט אַזויפיל, נישט געשפּרונגען פון דער הויט. ער איז פאַרבליבן אין לאַדזש ווי אַ סך אַנ-דערע, געלאָזט גיין מיטן געוויינלעכן וועג. איצט זיצט ער אודאי מיט זיין גערטרוד און מיט די קינדער, וואָס זיי האָבן.

ער האָט זיך דערמאַנט אין זיין גערטרוד. אַ וואויל מיידל געווען, — האָט ער געטראַכט וועגן איר דאָס ערשטע מאַל, — אַ שיינע און אַ קלוגע, מיט אַ מאַנסבילשן קאַפּ. וואָסער גליק דער יעקב־בּונם האָט, זי אַנצוקריגן פאַר אַ ווייב; זי, וואָס וואַלט געקאַנט זיין זיין טאַכטער. ער איז אַפילו אויף דער חתונה ביי איר נישט געווען, אין שטוב צו איר קיינמאַל נישט געקומען, אַ פרעמדער געווען. אים האָט עס פאַרדראַסן איצט אין די שלאַפּלאַזע נעכט, ער האָט פאַראיבל אויף זיך געהאַט, געפרעסן זיך דערפאַר. פון גערטרודן איז ער אַריבער טראַכטן וועגן זיין זוך, איגנאַצן. ער מוז

שוין איצט זיין א מענטש אין די יארן. ער האָט געפרוואוּט ביי זיך אין געדאַנק אַרויסרופן זיין בילד, אָבער ער האָט נישט געקאָנט. עפעס צערונגען און אָפגעווישט איז אַלץ געווען. ווי וואָלט ער אים איצט געוואָלט זען. אמת, ער איז קיין לייט נישט געווען, אַ קאָפּ געהאַט אַ גראַבן, און אים, דעם אייגענעם פּאַטער, שנאה אַרויסגעוויזן. דאָך וואָלט ער אים איצט גע-וואָלט זען, וויסן וואָס איז מיט אים, ווי אַזוי זעט ער אויס, ווי אַזוי לעבט ער. מעגלעך, אַז ער האָט שוין גאָר ערגעץ אַ פּאַמיליע, אַ ווייב, קינדער. און אפשר, אפשר איז גאָר חלילה מיט אים עפעס געשען? ער האָט גע-הערט, אַז ער זאָל האָבן פּרייוויליק אַריין אין דער אַרמיי צו די פּראַנצווין. אים האָט אַלעמאָל געצויגן צו פּוסטע זאַכן, צו גויאישע און ווילדע. ווער ווייסט, צי ער איז נישט פּאַרוואונדעט, אַדער, חלילה, נאָך ערגער? אַשכנזי האָט אַ ציטער געטאָן פון געדאַנק.

פון דעם זון איז ער אַריבער צו איר, דינהלען. ווי מיט אַ סך יאָרן צוריק, איז זי אים פּלוצלונג געשטאַנען פאַר די אויגן, אַ יונגע, אַ ווייכע, אַ שיינע און רייצנדיקע. מיט ווייטיק האָט ער זיך דערמאָנט אין איר, געדענקט זייער לעבן. אמת, זי האָט אים קיין ליבשאַפט נישט אַרויסגעוויזן, פּרעמד געווען אים, אָבער אפשר איז זי נישט אינגאַנצן שולדיק געווען. ער איז צופיל געווען פּאַרטאָן, פּאַריאָגט, נישט פּרוּבירט זיין לעבן איר, אַרייננעמען זי אין די הענט. דאָס גטן זיך איז גאָר געווען אַ משוגעת. זי האָט עס נישט געוואָלט. ער האָט זי באַליידיקט דערמיט, פאַר מענטשן מבייש געווען. מיט געוואָלט האָט ער אַרויפגעצוואונגען אויף איר דעם גט. זי האָט אים אַפילו שוין דעמאָלט ליבשאַפט גענומען אַרויסווייזן, קוקן אים אין די אויגן. ער האָט צו איר גאָרנישט געהאַט. זי האָט אַלעמאָל שטענדיק זיך לייטיש געפירט, קיין חרפות און בושות, ווי אַנדערע ווייבער אויף זייערע מאַנען, אויף אים נישט געבראַכט, זיין נאָמען נישט באַשמוצט. גראַד ווען זי איז געוואָרן אַן אַנדערע, גענומען רעדן וועגן לעבן ווי לייט, וועגן נחת פון קינדער, איז אויף אים אַנגעפאַלן דאָס משוגעת זי צו גטן.

ער האָט זי ליב געהאַט, האָט אַשכנזי געדענקט, אַפילו ביים גט האָט זי זייער שיינ אויסגעזען. אָבער ער האָט זי אָפגעוואָרפן פון זיך, פאַרביטן אויף דער מאַדאָם מרגליות. זי איז אַ קלוגע, דאָס נייע ווייב זיינס, וואָס איז איצט אין לאַדזש אַליין פאַרבליבן. כאַטש זי האָט קיינעם אין לאַדזש נישט געהאַט, איז זי פאַרבליבן דאָרטן, כדי צו היטן זיין פאַרמעגן. זי איז אַ מענטש מיט שכל, אַכט אים, האַלט אים בכבוד. אָבער קיין גליק האָט ער ביי איר קיינמאָל נישט געהאַט. זי איז געווען עלטער פאַר אים, מיאוס. ער האָט קיינמאָל ביי איר נישט געקאָנט געפינען קיין גליק נאָך די האַרטע טעג פון האַנדל, קריגעריי און רייסעניש, קיינמאָל נישט געקאָנט אַריינ-גראַבן זיין קאָפּ אין איר שויס און פאַרגעסן אין אַלע פּיין, וואָס פאַרשווינדן אין ליבע, וואַרעמקייט און גליק. אַ חבר איז זי אים געווען, נישט קיין ווייב. פּוסט זענען געווען די נעכט מיט איר, אומזיניק. דינהלע איז נאָך ווי אַ

רויז געווען, ווען ער איז אוועק פון איר. און צוליב וואָס האָט ער עס געטאָן? צוליב געלט, פאַרמעגנס. איצט האָט אַלץ דער טייוול גענומען. עלנט, אַליין, איז ער אין דער פרעמדער שטאָט, גרייט אומצוקומען ווי אַ הפּקדניקער הונט. און אַלץ וואָלט דאָך געקאָנט זיין אזוי אַנדערש, אזוי גלייך, גליקלעך, מיט ווייב, קינדער און נחת.

אַ מיטלייד האָט אים אַרומגענומען אויף זיך אַליין, אַ רחמנות אויף זיין לעבן, וואָס ער האָט מיט די אייגענע הענט צעבראַכן. תמיד האָט ער גע-טאָן אַלץ, אבי זיך אַליין שלעכטס צו טאָן.

מיט טרייסט האָט ער געטראַכט וועגן דעם, וואָס ער האָט עפעס איי-בערגעלאָזן אין לאַדזש. אַ פאַבריק, אַ פּאַלאַץ, הייזער. עס איז באַשערט געווען ער זאָל נישט אַלע בריקן פאַרברענען הינטער זיך. איצט וועט ער זיך קאָנען צוריקקערן דאָרט. אַ, ער וועט שוין וויסן איצט ווי אזוי צו לעבן, ער וועט שלום מאַכן מיט די קינדער, מיטן אייגענעם ברודער. אומזיסט און אומנישט האָט ער זיך שטענדיק אַרומגעקריגט, אַפּגעריסן זיך פון אַלעמען און אַלץ. ער וועט שוין קליגער זיין, די צייט האָט אים געלערנט, אַ גוטע לעקציע געגעבן. אַפילו איר, דינהלען, וועט ער זיין פריינטשאַפּט אַרויסווייזן, אַרויסהעלפּן איר. ווער ווייסט, ווי אזוי עס גייט איר דאָרט?

מיט מענטשן וועט ער לעבן גוט, נישט איינרייסן מער, נישט זיין אזוי האַרט. נישטאָ פאַר וואָס זיך מוסר-נפש צו זיין. דער מענטש טראַכט און גאָט לאַכט. מען דאַרף נישט פאַרזאָרגן קיין וועלט, מען דאַרף נישט איינרייסן. ער וועט צדקה געבן, גוטע זאַכן טאָן. אַבי נאָר ער זאָל אַרויס פון דאַנען, אַנטלויפּן פון דעם גיהנום, פון דער פרעמדער רוסישער שטאָט, וואָס אויסער געפאַר האָט זי גאַרנישט מער פאַר אים. זאָל ער נאָר צוריק-קומען קיין לאַדזש, צו זיין געבורטס-שטאָט, צו אייגענע, ער וועט שוין דאָרט עפעס אויפטאָן. נישקשה, אַשכנזי איז נאָך אַשכנזי. אַזעלכע פאַר-קויפט מען נישט דריי פאַר אַ גראַשן. ער האָט אין פעטערבורג געמאַכט אַ פאַרמעגן און ער וועט אויך דאָרט צוריק ווערן דער אַמאָליקער. ער קאָן גאַרנישט אויפטאָן אין אַ לאַנד, וואָס איז משוגע געוואָרן, וואו ער, אַשכנזי, דאַרף גאָר, צוזאַמען מיט שקאַצים און שיקסעס, גיין נאָך וואַסער, האַקן האַלץ, דינגען זיך אויפן מאַרק מיט פויערטעס איבער אַ פלעשל מילך. אַבער אין לייטישע מדינות, צווישן מענטשן, וואו מען האַנדלט און מען וואַנדלט, וועט ער ווייזן זיין כוח און אַפילו מיט די דייטשן קאָן מען אויך אויסקומען. די וועלט איז אומעטום אַ וועלט, וואו עס איז גאָר נישט איבערגעקערט מיטן קאַפּ אַראַפּ און די פיס אַרויף. ער וועט זיי ווייזן, די דייטשוקעס, אַז ער איז דער חכם, נישט זיי. נישקשה, ער האָט שוין מיט זיי נישט איינמאַל געשעפּטן געהאַט.

ער האָט אַפילו מער נישט חרטה געהאַט אויף זיינע גרויסע היזקות אין רוסלאַנד. כאַפּט עס דער רוח! זאָלן זיי זיך דערוואַרגן דערמיט. עס וועט זיי סיי-ווי-סיי אויספאלן באַקאַם. זיי וועלן בלויז דאָס לאַנד חרוב

מאכן. ער פארגינט זיי, זאלן זיי נעמען, זאל זיך אים דאכטן, אז א פייער איז אראפ פון הימל און אלץ פארברענט, אז א מגפה איז געקומען, אז אַנ־שיקעניש. וואָס איז געווען איז געווען. מסתמא איז אזוי באַשערט. דער עיקר איז, ער זאל קאָנען אַרויס פון דאַנען, אַרויסקריגן זיך. דאַנקען גאַט, וואָס אים איז איינגעפאַלן נישט אַריינצולייגן אין סעיף נאָר צו האַלטן ביי זיך, אַביסל ברייאַנטלעך, גאַלד, אויך סחורות באַצייטנס אַפּשטעקן פאַר אַ לייטישן מקח. מען זאל אַרויס בשלום מיטן גוף פון דעם ווילדן לאַנד, וועט מען שוין מיט גאַטס הילף נישט פאַרלוירן גיין. מיט געלט קאָן מען נאָך אין לייטישע מדינות אַלץ אויפטאָן. אַבי אַרויסקריגן זיך פון דעם גיהנום.

ער איז גרייט געווען, אַשכנזי, אַוועקצוגעבן אַ גרויסע סומע. אין גאַלד צאַלן, אַבי מען זאל אים דורך אַ זיכערן וועג אַרויספירן מיט זיין ביסל אַפּגעשפּאַרט פאַרמעגן פון דאַנען, און וואָס פרייער, וויל דערנאָך קאָן זיין צו שפעט.

נישט לייכט איז עס געווען. זיינע נאָענטע און באַקאַנטע זענען זיך צעלאָפּן, אויסגערונען אין די ביטערע טעג. אין די הייזער, וואו פרייער זענען געווען אייגענע, טרעפט מען איצט אַן סאַלדאַטן אַלערליי, מאַטראָנ און אַרבעטער, וואָס ווילן אַפילו רעכט נישט ענטפערן, ווען מען פרעגט זיי אויף פריערדיקע באַלעבאַטיים. צווישן די נייע לייט, די איצטיקע מיוחסים, האָט ער קיין באַקאַנטע נישט געהאַט. נישט לייכט איז געווען צו טאָן עפעס, סיי פון די סחורות פטור צו ווערן, סיי אַרויסקריגן זיך. אַ מורא איז געווען אַ וואָרט נאָר אַרויסצורעדן. אָבער אַשכנזי האָט דעם מוט נישט פאַרלוירן. כאַטש ער האָט שוין אין זיין לעבן געזען, אז אויסער געלט האָבן מענטשן אויך אַנדערע זאַכן פאַר וואָס זיי גיבן אַוועק דאָס לעבן, פאַראַן פאַנטאַזיאַרן אַלערליי, צעדרייטע, וואָס ווילן אַליין נישט לעבן און לאָזן אַנדערע דאָס לעבן נישט באַקומען, האָט אַשכנזי פונדעסטוועגן פאַרשטאַנען, אז בלויז געציילטע זענען משוגעים. מערסטנס מענטשן זען נען ביים שכל, וויסן וואָס אַ מטבע איז און ווילן כאַפּן אַ פאַרדינסטל. אַזוי איז געווען, אַזוי איז און אַזוי וועט זיין.

. ער האָט זיי געקענט, די אַלע כאַבאַרניקעס ביי אַלע צייטן און רע-גירונגען, און ער איז געווען זיכער, אז אויך צווישן זיי, די איצטיקע הער-שער, זענען דאָ גענוג בעלנים אויף אַ גוט פאַרדינסטל, זענען פאַראַן חברה-לייט, וואָס מיינען נישט די הגדה, נאָר די קניידלעך. מען האָט גענוג גע-רעדט אין גאַס וועגן די נייע, וואָס פאַרקויפּן אויף די מערק די זאַכן, וועלכע זיי רעקוויזירן ביי די רייכע פאַר די אַרעמע. אַשכנזי האָט גאַרנישט גע-טראַכט אַנדערש. ער איז געווען זיכער, אז פונקט ווי ביי די אַלטע טשינאַוו-ניקעס, אַזוי אויך ביי די איצטיקע אין די לעדערנע רעקלעך, קאָן מען פאַר אַ רובל אַלץ מאַכן. דער אומגליק איז נאָר, וואָס מען ווייסט נישט ווי אַזוי צו צוצוגיין, מ'ווייסט נישט ווער עס איז ביים שכל און ווער עס נעמט

טאקע ערנסט אָט די אַלע פּלוידערייען אויף די מיטינגען. נאָך ערגער דער פון איז דאָס, וואָס אַפילו מיט קיין אייגענעם ייד איז מען נישט מער זיכער. אמאָל, האָט אַשכנזי געוואוסט, איז אַ ייד געווען זיכער, אַז ווען איינער הייסט מענדל, מעג מען עסן פון זיין פענדל. איצט איז געוואָרן אַ צייט, אַז איין גאָט זאָל זיך דערבאַרעמען. די יידן ביי די רויטע לייט זענען נאָך ערגער ווי די גויים. אַ ייד איז ביי זיי גאַרנישט. נישטאַ, זאָגן זיי גאַר, קיין ייד און גוי, בלויז בורזשוען און פּראָלעטאַריער.

אַשכנזי האָט אַ סך געטראַכט אין די שלאַפּלאַזע נעכט וועגן צוקריגן זיך צו מעצען פון די נייע, און טאָקע צו אַ גדול אַליין, כדי מיט אים אָפּצומאַכן דאָס געשעפט, לייטיש באַלוינען אים דערפאַר און כשר וישר אַרויסצו־קריגן זיך פון דער שטאַט ערגעץ צו אַ גרענעץ. ער איז גרייט געווען צו לאָזן זיך וואו נאָר עס וועט זיך מאַכן, אַפילו ביז יאַפּאַן און כינע, אַבי אַרויס פון דעם לאַנד. קיין זאָך איז פאַר אים נישט ווייט געווען, נישט שווער געווען. ער איז אויך געווען זיכער אין דעם, אַז עפעס וועט שוין אונטער־קומען. ווי שטייט עס: יגעתי ומצאתי — אַז מען מען זוכט, געפינט מען. און געפינען דאַרף מען טאָקע גאַר אַ וויכטיקן העכט. אַלעמאָל איז בעסער צו גיין מיטן קאַפּ איידער מיטן עק, און זיכערער איז עס אויך. ווייל וואָס עס קאָן טאָן אַ גרויסער, קאָן נישט קיין קליינער. ניין, ער האָט קיין ספק נישט געהאַט אין דעם, אַז ווען ער טרעפט זיך נאָר מיטן ריכטיקן מענטש, וואָלט ער אַלץ דורכגעפירט. און אַזעלכער וועט אונטערקומען. זיכער ווי דער טאָג.

דער עיקר איז נאָר, די פּליגל נישט אַראַפּצולאָזן, צו זיין שטאַרק, אין די הענט זיך צו נעמען, מיט ציין און נעגל זיך האַלטן, און נישט אַריינפאַלן. נאָר נישט אַריינפאַלן, גאָט באַהיט!

ער האָט גענומען צוריק דערנענטערן זיך צו גאָט, מאַקס אַשכנזי, געדענקען אין אים, נאָך דעם, ווי ער האָט אים אין זיינע מסחרים געהאַט פאַרגעסן. ער האָט אַפילו געדאַוונט איצט יעדן טאָג, אין שול געאַנגען, געלייענט קריאת־שמע ביינאַכט. ער האָט געווארט אויף גאַטס הילף. מיט אייזערנע צוואַנגען האָט ער זיך געהאַלטן, אַבי נישט שוואַך צו ווערן. און ער האָט געציטערט אין די נעכט פאַר דעם אוצר זיינעם, מען זאָל אים חלילה נישט צונעמען. אַן דעם, האָט ער געוואוסט, איז ער אַ פאַרפאַ־לענער, וועט ער אויסגיין פאַר הונגער, וועט ער נישט קאַנען אַרויסקריגן זיך, וועט ער אויסציען די קאַפיטעס אין דער פּרעמדער הפּקודיקער רוסי־שער שטאַט און באַגראָבן ווערן אין איין אַלגעמיינעם גרוב, אַז אַפילו קיין צייכן וועט נישט בלייבן נאָך אים. ער האָט אויסגעשפיצט זיינע אויערן פון הינטער די קאָלדרעס און דעם איבערגעדעקטן פעלץ, ער האָט געשמעקט מיט דער נאָז אַרום, ער האָט אויפגעכאַפט יעדן שאַרף פון אַ מיזל אין שטוב, וואָס זוכט אומזיסט וואַרעמקייט און שפיין, ער האָט זיך צוגעהערט צום קנאַקן פון די געפרויענע רערן, צו די שעפטשערייען פון די מאַטראָזן

און זייערע געליבטע אין די שכנותדיקע שטובן, צו יעדער סקרופ פון טויער.

די קנאלן האָבן גאַרנישט אויפגעהערט, מען האָט נישט געוואוסט ווער עס שיסט, וואו מען שיסט, וועמען מען שיסט. פון צייט צו צייט האָט אַ לאַסט-אויטאָמאָביל זיך צעטראָגן און געוואָרפן מיט אַלע טויבן אין די פענצטער. אַשכנזי האָט איבערגעדעקט דעם קאַפּ מיט די קאַלדרעס, ווי אַ קינד וואָס זוכט שוין אין קישן, און געמורמלט מיט ציטערנדיקע פאַר-טריקנטע ליפן תפילות צו גאָט, ער זאָל אים באַשיצן פאַר ביזן און אומ-רעכט און פאַר אַ פריציטיקן טויט צווישן פרעמדע און שונאים.

די קנאלן פון די ביקסן אין די גאַסן האָבן באַגלייט זיינע שטילע שעפּ-טשענדיקע נאַכט-געבעטן.

קאַפיטל דרייצן

דער געזוכטער מענטש האָט זיך באַוויזן מאַקס אַשכנזי. אין גאַטס-הויז האָט ער זיך באַוויזן צו אים, ווי אַ גואל.

ביים אַרויסגיין נאָכן דאַוונען פון בית-המדרש, וואו יידן האָבן געדאַוונט, געזיפצט, גערעדט וועגן קורס פון געלט, וועגן יקרות פון ברויט און וועגן יידישקייט, וואָס גייט אונטער, האָט זיך אַ קליין רונדיק פאַרשויןדל מיט אַ שמיכלענדיק פנימל, מיט רונדע שווארצע וואַנצעלעך און מיט קיילעכ-דיקע שוואַרצע אויגן, כיטרע און קינדערישע גלייכצייטיק, אַפגעשטעלט לעבן אַשכנזין און פאַר אים זייער טיף און זייער אונטערטעניק אַראָפּגע-נומען דעם הוט, אַ האַרטן הוט, וואָס זעלטן אַז מען האָט איצט געזען נאָך. אַזעלכע אין דער רויטער שטאַט.

— מאַיאַ פאַטשטעניע, גאַספּאַדין אַשכנזי! — האָט דאָס רונדע פאַר-שויןדל באַגריסט אַשכנזין מיט אַ ברייטקייט, נישט ווי זיי וואָלטן זיך גע-טראָפן אין דער רעוואָלוציאָנערער שטאַט, נאָר פאַר די אַלטע גוטע צייטן, ווען צו אַ גביר האָט געהערט די וועלט. — זייער צופרידן אייך צו זען, זייער!...

מאַקס אַשכנזי האָט דאָס טשיקאווע פאַרשויןדל באַטראַכט און נישט געקאָנט זיך דערמאַנען, וואו ער האָט אים געזען. פאַר דער גאַנצער צייט, וואָס אַשכנזי האָט אויף אים געקוקט, האָט דאָס פאַרשויןדל נישט אויפ-געהערט צו שמיכלען, ווייזן די מילך-ווייסע ציין פון די קייל-שוואַרצע וואַנצעלעך אַרויס. דערביי האָט ער אַזוי צוגעהאַלפן מיט אַלע אברים אַשכנזין אין זיין דערמאַנען זיך, ווי אַ געטרייע מאַמע, וואָס וויל העלפן איר קינד אין אַרויסקריגן פון זיך אַ ניס, וואָס עס קומט עס שווער אָן.

— נו, נו, נו, — האָט ער אַשכנזין אונטערגעגעבן חשק, — קוקט זיך גוט איין, גאַלובטשיק. אוממעגלעך, איר זאָלט זיך נישט דערמאַנען...

וואלט עס געווען פריער, פארן אומגליק, וואלט מאַקס אשכנזי זיך אויף קיין איין רגע נישט אָפגעשטעלט מיט אַט אַזאָ אומבאַקאַנט פאַר־שווינדל. גענוג פלעגן זיי אים נאַכיאַגן, אַט די אַלע לייט, אַלערליי וואַיאַזשאַרן, קאַמיסיאָנערן, מעקלערס מיט פאַרשידענע געשעפטן, עסקים. ער האָט זיי אַלעמאַל געוויכט. ער פלעגט זיי זעלטן געבן די האַנט, אַ פינגער נאָר אַריינשטעקן אַמאַל אויף יוצא זיין, אַפּטמאַל אַפילו אויף זייערע באַגריי־סונגען נישט געענטפערט, געמאַכט זיך זיי נישט־זען. זיכער, אַז דאָס איז איינער פון די פיל וואַיאַזשאַרן, וועלכע האָבן זיך געדרייט אַרום אים, וואָס אַלע האָבן זיי אים געקענט, געגריסט זיך צו אים, נאָר ער האָט זיי קיינמאַל נישט רעכט אַנגעקוקט, וואָרעם אַלע האָבן זיי ביי אים איין פנים געהאַט. איצט אָבער, אין דער געפערלעכער שטאַט, אין די ביטערע צייטן, האָט ער אַנדערש געקוקט אויף מענטשן, אשכנזי. און ער האָט זיך גע־מאַטערט צו דערמאַנען, וואו ער האָט דאָס טשיקאַווע פאַרשווינדל גע־טראָפן. ער האָט זיך נישט געקאַנט דערמאַנען, כאַטש ער האָט דאָס בערדל זיינס עטלעכע מאַל צעשוּיבערט. דאָס פריילעכע פאַרשווינדל האָט אויפגעפנט זיינע רונדע שוואַרצע אויגן, וואָס קוקן מיט כיטרעקייט און קינדערישקייט גלייכצייטיק, און זיך ענדלעך אַליין פאַרגעשטעלט.

— מיראַן מאַרקאַוויטש גאַראַדעצקי, אַ קאַמי־וואַיאַזשאַר, אַן אַלטער קונה אייערער, גאַספּאַדין אשכנזי.

אשכנזי האָט נאָך אַלץ געשוּיבערט דאָס גרויע בערדל זיינס. דאָס פאַר־שווינדל האָט אָפגעזיפצט, אָבער אין זיפּץ זיינעם איז געווען מער שמחה ווי צער.

— ווען איך פאַרמאַג איצט אַ העלפט דערפון, וואָס איך האָב ביי אייך געקויפט, וואָלט איך מער נישט געדאַרפט, גאַספּאַדין אשכנזי, ניין, ניין.... אָבער ניטשעוואָ!

מאַקס אשכנזי האָט גלייך אַ שאַס געטאַן אין קאַפּ אַריין. אַז עס איז כדאי מיט אַט דעם פאַרשווינדל צו גיין צוזאַמען אַ שטיקל וועג און אַריי־כאַפן עטלעכע ווערטער. עפעס איז אים געפעלן געוואָרן סיי זיין טשיקאַווע אויסזען, סיי דאָס האַרטע קאַפעליושל, וואָס ער טראָגט אין דער שטאַט פון אַרבעטער־היטעלעך, סיי זיין פלינקייט און שמחה. אַ וועלט מיט בטחון האָט אַרויסגעקוקט פון אַט דעם פאַרשווינדל. עס האָט דערמאַנט אין די אַלטע גוטע צייטן.

— איר זענט אַ פעטערבורגער? — האָט אשכנזי אים אַ פּרעג געטאַן, כדי אַריינצוקריכן אין אַ שמועס.

— אַליין בין איך אַן אַדעסער, — האָט דאָס פאַרשווינדל געזאָגט גיך. — געבוירן געוואָרן אין אַדעס, אָבער געוואוינט האָב איך נאָר וואו אַ שטאַט אין רוסלאַנד, און אַז איר ווילט זענען מיר גאָר לאַדזשער; אַ יינגל בין איך קיין לאַדזש געקומען, געאַרבעט אין די גרעסטע פירמעס. עך, אַ וואויל

שטעטל לאַדזש. זייער גוט פאַרבראַכט דאָרט, די ווייבער אייערע זענען גאָר אַ מאַכל, קראַסאָוויצעס איינס און איינס.

דאָס פאַרשוינדל האָט אַרויסגעשטעקט אַ שפיץ רויטע צונג און אַפֿ־געלעקט ביידע וואַנצן איבער די לאַדזשער ווייבער. ער האָט גענומען וויי־טער רעדן, דערציילן וועגן זיינע דערפאַרונגען מיט אַט די לאַדזשער קראַ־סאָוויצעס, נאָר אַשכנזי האָט אים באַצייטנס איבערגעריסן. ער האָט קיינ־מאָל נישט געקאָנט הערן די פּוסטע מעשות פון די סוחרים און וואַיאַזשאַרן וועגן ווייבער און הולטאַיסטווע. איצט האָט ער אודאי נישט געהאַט דעם קאַפּ דערצו. ער האָט בעסער געוואַלט רעדן וועגן תּכלית־זאַכן, אויסטאַפּן ביי דעם פאַרשוין דעם דופּק און דערגיין, צי קאָן ער עפעס האָבן אַ נוצן פון אים.

— איצט האָבן זיך די זיבן גוטע יאָר אויסגעלאָזן, גאַספּאַדין גאַראַ־דעצקי, — האָט אַשכנזי פאַרזיכטיק געקניפט דאָס געשפרעך. — אויס מיט קאַמיוואַיאַזשאַרן!

דאָס פאַרשוינדל האָט זיך אַפּגעשטעלט, אַ פּריילעכן קוק געטאָן אויף אַשכנזי, גענומען אים פּלוצלונג אונטערן אַרעם און צוגעבויגן זיינע וואַנצן צו זיין אויער.

— אַזויפּיל מכות זאָל זיך שטעלן שטשינסקין אין טרייפּענעם האַלדז, וויפּיל געשעפטן מיראַן מאַרקאָוויטש גאַראַדעצקי מאַכט נאָך איצט אין פּע־טערבורג יעדן טאָג, — האָט ער איינגערוימט אַשכנזי, קיצלענדיק אים דאָס לעפל מיט די באַוועגלעכע וואַנצן.

— און שטשינסקי וואָס זאָגט? — האָט אַשכנזי אָנגעוויזן מיט אַ פינגער אויף אַ וואַנט, באַקלעפט מיט באַפעלן פון אויבן ביז אַראַפּ, באַפעלן וועגן רעקוויזיציעס, שטראַפּן, ספּעקולאַציע, האַנדל, סחורה־אויסבאַהאַלטן און אַנדערע זינד.

דאָס רונדע פּריילעכע פאַרשוינדל האָט אָנגעקוקט אַשכנזי מיט אַזאַ רחמנות־פנים, ווי ער וואַלט אים געהערט רעדן פון היץ. — שטשינסקי שרייבט און גאַראַדעצקי הערט אים ווי דעם הונט אין גאַס, — האָט ער געזאָגט שטיל, אומקוקנדיק זיך מיט די רונדע אויגן אויף אַלע זייטן. — ערשט נעכטן האָב איך פאַרקויפט אַ טראַנספּאַרט מאַ־נופּאַקטור און געמאַכט אַ לייטיש קערבל, הלואי ווייטער נישט ערגער... אַשכנזי האָט דערפּילט וואַרעם בלוט אין די אַדערן. צו דעם, וועגן וואָס ער האָט אַזוי לאַנג געטראַכט, האָט אים די השגחה אַליין געפּירט. ער האָט די אייגענע אויערן נישט געגלויבט. דאָס פאַרשוינדל האָט אים נישט געלאָזט טראַכטן.

— זייער צופּרידן וואָס איך האָב אייך געטראַפּן, גאַספּאַדין אַשכנזי, — האָט ער גערעדט. — אַזוי, דאַרפּט איר וויסן, בין איך אַ קנאַפּער דאָוונער, נאָר איך זאָג קדיש, קום איך אין שול, כאַטש איך בין פאַרנומען. קדיש מוז מען אָפהיטן...

— געוויס, געוויס, — האָט אַשכנזי געמורמלט אַ צופרידענער דערפון, וואָס אָט דער מענטש זאָגט קדיש. ער איז זייער פֿרום געווען די לעצטע חדשים, זינט דאָס אומגליק אין לאַנד האָט זיך אָנגהויבן. דערמיט, וואָס דער נייער מענטש זיינער האָט אים דערציילט וועגן קדיש, וואָס ער היט אָפּ, האָט ער אים אינגאַנצן גענומען. ער האָט אים אָפילו גענומען אונטער דער האַנט איצט, ווי אַמאָל ער פלעגט עס טאָן מיט זייער וויכטיקע רוסישע סוחרים.

— איר זענט דער אמתער פויגל, ווי איך זע, — האָט ער אים געזאָגט אַ קאָמפּלימענט.

דאָס רונדע פריילעכע פאַרשוידל האָט דעם קאָמפּלימענט אָנגענומען. — איך האָב אַלעמאָל געלאַכט פון געזעצן, — האָט ער געזאָגט שטיל. — יאָרן־לאַנג האָבן זיי מיך נישט געלאָזט וואוינען אין רוסלאַנד, פאַרן איבער די שטעט, פראַוואָזשיטעלסטוואַ נישט געגעבן; נו, האָב איך זיי געהאַט אין דער ערד און גאַנץ רוסלאַנד דורכגעפאַרן. נישטאַ דאָס ווינקעלע אין לאַנד-וואו מען זאָל מיראַן מאַרקאָוויטש גאַראַדעצקין נישט קענען. ביי דער פּאָר־ליציי אַליין פלעג איך וואוינען. דאָס איז דער בעסטער וועג, דער ווי־כערסטער. איצט מעג מען וואוינען אומעטום, נאָר מען לאָזט נישט האַנד־לען, האָב איך זיי ווידער אין דער ערד, און טו מיר מיינס. און ווידער אַמאָל די קאָמיסאַרלעך אונטער דער נאַז... דאָס איז דער זיכערסטער וועג, גלויבט מיר...

ער האָט זיך ווידער אָפּגעשטעלט, באַטראַכט אַשכנזי, ווי ער וואָלט אים געזען דאָס ערשטע מאל, און געוויזן מיטן פעטן רונדן הענטל אַ קרייז אַרום זיך.

— אַלע זענען זיי ביי מיר דאָ, — האָט ער געוויזן און צוגעמאַכט די האַנט. — לעבען און לעבען לאַסען!...

דאָס פאַרשוידל איז אַשכנזי געפעלן געוואָרן מיט יעדער מינוט מער. אָט דאָס איז עס דאָך, וועגן וואָס ער האָט די גאַנצע צייט געטראַכט, וואָרט אין וואָרט. ער האָט זיך פאַרקלערט אַ ווילע, כדי גוט אויסצורעכענען זיך, ווי אזוי צוצוקומען צום פּסוק. אָט דער מין מענטש איז אים פון ערשטן טאָג אָן נויטיק געווען. ער זעט אויס פון די, וואָס קיין שום זאָך איז דער וועלט איז פאַר זיי נישט צו שווער, וואָס קענען אַ וועלט און אַ וועלט קען זיי און וואָס גייען נישט פאַרלוירן אין פייער און אין וואַסער. ער האָט געדענקט אָט די חברה־לייט פון אַמאָליקע צייטן. מיט זייער ענערגיע און פריילעכקייט האָבן זיי אַ וועלט געקערט, לאַדזש אין די פאַרוואַרפנסטע ווינקעלעך פון רוסלאַנד פאַרשלעפט, די שטאַט רייך געמאַכט. מען האָט זיי ליב, אָט די פאַרשויענע, איבערהויפט די רוסן גייען נאָך זיי אויס, קוועלן אָן סיי פון זייער פריילעכקייט, סיי פון זייערע וויצן, סיי פון זייער קאַנען צוניפּפירן אַ וואַנט מיט אַ וואַנט. איינס און צוויי שמעקן זיי אָן ווער פון די רעגירער איז אַ כאַבאַרניק, אַ לייכטער פאַרשוין, און מאַכן מיט

זיי אלע טרייפענע עסקים. אשכנזי האָט שטאַרק חשק געהאַט מיט אַט דעם חברה-מאַן זיך צו האַלטן, דורך אים זיינע באַהאַלטענע סחורות אין די קעלערס אָפּשטעקן, פטור ווערן פון זיי, פון אַלעם איבעריקן מאַכן געלט, און די הויפט-זאַך, אַרויסקריגן זיך דורך זיינע לייט פון דאַנען, אַוועק ווי לאַנג עס איז צייט. און טאַקע מיט אַ גוטן וועג, מיט דער הילף פון די קאַמיסאַרן אַליין, אַ באַרעכנטער, אַ פּאַרזיכטיקער, ווייל שווייגן איז גאַלד און ווייל דאָס לעבן און דער טויט זענען ביי דער צונג אין דער האַנט, האָט ער נישט געאַילט זיך באַלד אַרויסצופאַרן מיט דער צונג דאָס, וואָס איז אויף דער לונג. ער האָט דורכגעטראַכט יעדער וואָרט. דאָס פריי-לעכע פאַרשווינדל האָט אַשכנזין נישט געלאָזט טראַכטן, עס האָט פיינט געהאַט שווייגן.

— ווי אַזוי זענט איר עפעס אַרויס אין דעם אומגליק? — האָט ער פּלוצלונג אַ פּרעג געטאָן אַשכנזין, אַ דריק-געבנדיק אים ביי דער האַנט. אַשכנזי האָט נישט געענטפּערט נישט יאָ, נישט ניין. — זאָ, זאָ, — האָט ער אַ ברום געטאָן.

דאָס פאַרשווינדל האָט פאַרטשטאַנען אויפן וואונק.

— הערט, גאָספּאַדין אַשכנזי, — האָט ער גענומען רעדן ערנסט, גע-שעפּטלעך. — איך בין מיך משער, אַז מיר וואָלטן געקאָנט מאַכן געשעפּט. איך האַלט אייך נישט פאַר אַזאַ נאַר אָפּצוגעבן זיי אַלץ, די באַנדיטן, ווי זיי ווילן. קלונגע סוחרים האָבן באַצייטנס פאַרשטעקט ערגעץ סחורות. איצט פאַרקויפּן זיי זיי פאַר גוט געלט. סחורה ברענט. איך קאָן אייך קריגן סוחרים וויפּל נאַר איר ווילט. וועגן אַרויספירן דאַרפט איר נישט טראַכטן, לאָזט עס איבער צו מיראַן מאַרקאָוויטש גאַראַדעצקי. און וועגן קאַמיסיע, וועלן מיר צום רב נישט גיין...

אַשכנזי האָט געשוויגן. ער האָט אַלעמאַל ליב געהאַט אַ זאך באַרע-כענען, נישט גלייך אַרויסשפּרינגען פון די האַלאַבליעס. דאָס פאַרשווינדל האָט אים נישט געלאָזט שווייגן.

— אויב איר זענט נישט זיכער מיט ממתקים, קאָן איך אייך געבן אַ קאַנטאָ וויפּל נאַר איר ווילט, קערענסקי-געלט, צאַרסקי, וואָס נאַר איר אַליין ווילט. און אפשר דאַרפט איר אויסלענדיש געלט, וועט אויך קיין מניעה נישט זיין. מיראַן מאַרקאָוויטש גאַראַדעצקי האָט פון אַלעם... כּווייס, אַז מען האַלט ביי אַוועקפאַרן איז אַלעמאַל גלייכער צו האָבן ביי זיך אויסלענדיש געלט...

אַשכנזי האָט זיך האַסטיק אָפּגערוקט פון דעם פריילעכן פּלאַפלענדיקן פאַרשווינדל און אים אָפּגעמאַסטן פון קאַפּ ביז די פּיס.

— ווער האָט דען אייך געזאָגט וועגן אַוועקפאַרן? — האָט ער אים איבערגעפּרעגט מיט אומרואיקייט, ווי יענער וואָלט אים אַריינגעקוקט מיט די רונדע אויגן אין סאַמע האַרץ אַריין.

דאס פריילעכע פארשויןדל איז געוואָרן פלוצלונג ערנסט.
 — הערט, גאָספאָדין אשכנזי, — האָט ער גערעדט שטיל און געלאָסן,
 גאַרנישט אויף זיין פלוטעוואָטן שטייגער, — איך ווייס ווער איר זענט.
 מילא, איך בין אַלעמאַל געווען אַ קבצן, וועל איך בלייבן. איך האָב נישט
 וואוהין צו פאָרן. איך וועל שוין דאָ מוזן מיר מיין שטעטל באַשטיין.
 ווי לאַנג מען וועט קאָנען, וועט מען דרייען דאָס רעדל, און אז עס וועט
 נישט געראָטן, וועט ווערן מיט איין גאַראַדעצקי ווייניקער אויף דער וועלט
 און מער אויף יענער וועלט. איר וועט אַהיימפאָרן, איר האָט צו וועמען און
 צו וואָס. פאָלגט מיך און איך וועל עס אייך מאַכן. איך האָב שוין נישט
 איינעם פון דאָנען אַרויסטראַנספאָרטירט דורך מיינע לייט. איך קאָן אייך
 ווייזן די בריוולעך פון יענער זייט, וואָס זיי האָבן מיר צוגעשיקט.
 איידער נאָך אשכנזי האָט פרובירט איין וואָרט אַרויסרעדן, האָט שוין
 דאָס פארשויןדל גיך אַרויסגעצויגן פון בוים־קעשענע אַ גרויסן פאָרטפעל
 און געגראַבלט פלינק מיט די קורצע פלישיקע פינגער אין פאַק מיט
 פאַפירן.

„דאָראַגאי מיראַן מאַרקאוויטש“, האָט ער גענומען לייענען קליינע
 צעקנייטשטע צעטלעך.

אשכנזי האָט נישט געוואָלט הערן די רייד אויף דער גאָס.
 — הערט אויף, גאָט איז מיט אייך, — האָט ער אים געמוסרט. —
 און צוואוואָס לייענט איר עס מיר?
 דאָס פארשויןדל האָט צוריק באַהאַלטן די פאַפירלעך און נאָכגעיאָגט
 מיט די קורצע פיסלעך אשכנזי אין זיינע גיכע שפאַנען.
 — גאָספאָדין אשכנזי, — גאָט אַליין האָט אונדז צונויפגעפירט, —
 האָט ער געזאָגט. — מיר וועלן שוין עפעס אויפפאַן, און אויב איר ווילט
 אַ קאָנטאַ, איז פאַזשאלוסטאַ, וויפל איר פאַרלאנגט, און אין קערענסקיס,
 נישט אין די נייע שמאַטעס...

אשכנזי האָט קיין געלט נישט געוואָלט נעמען.
 — אַ גוטן טאָג, — האָט ער אים געשטעקט די האַנט. — מיר וועלן
 נאָך רעדן.

— אין שולעכל, וואו איך זאָג יעדן טאָג קדיש, — האָט דער פאַרשוין
 געענטפערט. — מאַיאַ פאַטשטעניע.

ער האָט טיף געצויגן דעם האַרטן הוט, וואָס זעלטן, אַז מען האָט
 געזען איצט אַזעלכע אין דער רויטער שטאָט, געפאַכעט מיט דעם רונדן
 הענטל און צוגעוואָרפן נאָך אַ צולאַג אַ באַגריסונג אין לאַדזשער דייטש:

— האַבע די עהרע, הער דירעקטאָר!

אשכנזי איז אַוועק אַן אומרואיקער און פול מיט האַפענונגען צוזאַמען;
 מער ווי פריער נאָך איז אים איצט די שטאָט געווען פרעמד. די שטייגער
 האָבן אים, ווי הייסע קוילן, געברענגט די פיס...

קאפיטל פערצן

דער קליינגעוויקסיקער מאן מיטן נאקעטן קאפ, דער פירער פון נייעם רוסלאנד, האט ליב געהאט מאטעמאטיק.

נאך פון יינגלווייז אן, ווען ער האט אין גימנאזיע געלערנט, האט ער בלויז פינפן אהיימגעבראכט פון זיינע לערער פאר זיינע גוטע מאטעמאטישע טישע אויפגאבן. פארקערט פון אלע אנדערע יינגלעך, וואס האבן ליב ליטעראטור און פארנאכלעסיקן די שווערע רעכנ-ביכער, האט ער ליב געהאט אפצוויצן שעהן לאנג ביי די שווערסטע מאטעמאטישע אויפגאבן, ביז ער האט זיי נישט געלייזט, זיי זאלן שטימען. פונקט אזוי האט ער ליב געהאט, אז אלץ אין דער וועלט זאל שטימען. ער האט נישט פארטראגן קיין צויטן, קיין פלאנטער, קיין איבעריקייטן. אלץ דארף זיין אויסגערעכנט, שכלדיק און גענוי. פון די לימודים האט ער נאר געלערנט דאס, וואס איז שכלדיק, גלייך און נוצלעך. דאס איז אויך געווען אין זיינע מלבושים. ער האט נישט געטראגן קיין שלייפעלעך, פארפונגען, בלויז קליידער אינפאכע און נויטיקע צו פארדעקן דאס לייב און צו האלטן עס אין דער ווארעם. זיין שפראך איז אויך געווען אן פארפונגען, אן שיינע רייד, דערפאר זייער פינקטלעך, קלאר, לאגיש און גענוי. פונקט אזוי איז געווען זיין שטיי, טרוקן און קאלירלאז. זיין קערפער איז געווען קורץ, פירקאנטיק, ווי א ציפער. צו צוואנציק יאר זענען אים אפילו די האר פון קאפ אויס-געקראכן, דעם שארבן זיינעם געלאזט קלאר, ריין און אן באלאסטן.

ווי נאר ער איז אין דער פריסטער יוגנט אין די געהיימע רעוואלוציאנערע קרייזלעך אריינגעצויגן געווארן, האט ער אויך די נייע אידייע, דעם סא-ציאליזם, גענומען מאטעמאטיש, אן סענטימענטאלן שלייער, ווי אלע אנ-דערע אין רוסלאנד. גיך האט ער זיך אפגעשאקלט פון די ראמאנטישע נאראדניקעס, וואס האבן ביז איבערן קאפ געשטעקט אין געפילן, און ארי-בערגעווארפן זיך צום מארקסיזם, דעם קלארן און שכלדיקן.

ער האט גענומען די אידייע זיינע מאטעמאטיש. די ארבעטנדיקע אויף דער וועלט, האט ער געזען, זענען א סך און די עקספלוואטירער זענען ווייניק, א גרויסע צאל, האט ער געוואוסט, איז וויכטיקער פון א קלענערער צאל, דאס גרויסע דארף איבערוועגן דאס קליינע. אבער דורך געשיכט-לעכע סיבות איז געשען, אז די קליינע צאל האט זיך אוועקגעשטעלט אי-בער דער גרויסער, ווי א ציפער, וואס ווערט אוועקגעשטעלט אין שפיץ פון א סך נולן און האלט זיי אין די הענט. די נולן פאר זיך זענען גארנישט, אבער ווען זיי שטעלן זיך הינטער דעם ציפער, וואס פון אויבנאן, האלטן זיי אין איין פארגרעסערן זיין ווערט. דאס איז נישט ריכטיק, נישט שכל-דיק, עס דארף זיין גלייכהייט אויף דער וועלט, ארדענונג. יעדער טעות איז

אומזין, כאַס, וואָס דאַרף אויספאַרריכט ווערן, אויסגעגלייכט ווערן, עס זאַל שטימען. דעריבער דאַרף מען די גולן מאַכן אויס גולן. אין ציפערן זיי פאַרוואַנדלען, אין גלייכע ווערטפולע ציפערן. די, וואָס ווילן די גולן ווייטער עקספּלאַטירן, דאַרף מען אָפּמעקן, ווי אַ שלעכטן ציפער, וואָס כאַפּט זיך אין אַ גלייכן חשבון אַריין און צעשטערט די אָרדענונג.

פון דעם טאָג, ווען ער איז צו אַט דער איבערציינונג געקומען, האָט ער אַלץ געטאָן, כדי צו דערפירן צו דער געשיכטלעכער אָרדענונג — אויפצובונטעווען די גולן, אויסצומעקן די עקספּלאַטירער זייערע.

ער האָט געמעקט די פאַלשע וועלט האַרט, אָן רחמנות, אָן געפילן. ער האָט געוואוסט, אָז אין מאַטעמאַטיק קאַנען געפילן קיין אַרט נישט האָבן. עס איז אַ פּראָגע פון שכל, פון גענויקייט, פון שטימען צו דער האַר. ער האָט נישט געהאַלטן פון קיין האַלבע זאַכן, דער מענטש מיטן נאַקעטן קאָפּ. איינס איז נישט צוויי און דריי איז נישט פיר. זאַכן דאַרפן זיין אַב-סאַלוט — גערעכט אָדער אומגערעכט. אמת אָדער ליגן. קיין האַלבע גע-רעכטיקייטן זענען נישטאָ, פונקט ווי קיין האַלבע אמתן זענען נישטאָ. וויל אויב אַ גערעכטיקייט איז האַלב, איז זי אומגערעכט; אויב אָן אמת איז האַלב, איז ער אַ ליגן.

אויב די אַלטע וועלט איז אומגערעכט, איז זי אומגערעכט אין אַלעם. איז זי אומגערעכט אין אירע געזעצן און מאַראַל, אין אירע געבאַטן און מנהגים. אויב די נייע אָרדענונג, וואָס מען דאַרף איינפירן, איז גערעכט, איז זי גערעכט אין אַלעם, וואָס זי טוט, כדי צו דערפירן צו דער גע-רעכטיקייט. עס איז ווי אַ חשבון, און ער האָט אַלץ געטאָן, כדי אויסצו-מעקן די פאַלשע וועלט און איינצופירן די נייע, די גערעכטע. קיין זאַך האָט אים נישט אָפּגעהאַלטן אין זיין וועג.

ער האָט זיינע מענטשן געהייסן באַרויבן בענק, אַנפאַלן אויף פאַסט-וואַגנען, כדי פאַר די גערויבטע געלטער אַנצופירן אַגיטאַציע אין די פאַבריקן. ער האָט געלאָזט דרוקן פאַלש געלט און עס פונאַנדערגעשפרייט איבער לענדער און שטעט, כדי צו קאַנען טאָן זיין רעוואַלוציאַנערע אַר-בעט. ווען די פאַרטיי-חברים האָבן אים צו ערן-געריכטן גערופן, פאַר-ווארפן געמאַכט קעגן זיינע אוממאַראַלישע טאַטן, האָט ער בלוז פאַר זיי חוזק אין זיינע אויגן געהאַט.

— מאַראַל אין באַצוג צו אוממאַראַלישקייט איז אַמאַראַליש, — האָט ער געענטפערט מיט שפּאַט.

— אַבער איר באַפּלעקט אייער נאַמען, — האָבן אים די מענטשן גע-פרוואווט איבערצייגן.

— וואָס אינטערעסירט מיך מיין נאַמען? מיך אינטערעסירט די זאַך, — האָט ער אָפּגעענטפערט געלאַנגווייליקט.

פאַר דער זאַך האָט ער אַלץ געטאָן. פאַר דער זאַך האָט ער זיך אַרומגעוואַלגערט אין די טורמעס, געהונגערט, צעריסן זיך מיט די חברים,

פריינט, געצויגן אויף זיך שנאה, אַרומגערינגלט זיך מיט שלעכטע אַבער
נוצלעכע מענטשן, געוואָרפן בלכולים אויף קעגנער, וויסנדיק אַליין, אַז
דאָס איז נישט אמת, פּאָליטיקירט, פּאַרטייען געשפּאַלטן, מענטשן אונטער-
דריקט, געהערשט, געוועלטיקט; אויף גלייכהייט, יושר און גערעכטיקייט
געטראָטן, כדי גלייכהייט, יושר און גערעכטיקייט איינצופירן.

אַליין אַן אַסקעט, וואָס האָט געקאַנט לעבן מיט ברויט און וואַסער, האָט
ער פּאַרקוט אויף זיינע פּאַרטיי-מענטשן פון אַ נידעריקער מאָראַל, ווען
זיי האָבן אַמאָל פּאַרטיי-געלטער אַראַפּגעלאָזט אין קעשענע, אויב נאָר זיי
זענען געווען נוצלעך פאַר דער אַרבעט. אַליין אַן איינגעהאַלטענער מענטש,
וואָס האָט זיך קיינמאָל אין קיין ראַמאַנען און ליבעס נישט אַריינגעלאָזט
און אַפּטמאָל געלעבט ווי אַ נזיר, האָט ער זיינע מענטשן באַפוילן מיט רייכע
מיידלעך ליבעס צו פּאַרפירן, גרויסע נדנס צו נעמען און דאָס געלט אַפּ-
געבן פאַר דער זאך. אַליין אַ שונא פון ליגנער, באַרימער און קאַריעריסטן,
האָט ער זיך אַפּטמאָל מיט ליגנער, באַרימער און קאַריעריסטן אַרומגע-
רינגלט, כדי צו קאַנען דורכפירן, וואָס ער דאַרף, ווייל מיט מענטשן פון
בעסערע מידות איז עס שווער געווען דורכצוזעצן. אַפילו אַ פּראָוואַקאַטאָר
האָט ער אויסגענוצט, כאַטש ער האָט געוואוסט פון זיינע פּראָוואַקאַציעס,
אַבי דורך זיין מויל לאָזן הערן אין דער רוסישער דומע רעוואָלוציאָנערע
רייד פאַר די אַרבעטער און פּויערים.

אים איז געווען אַלץ איינס, ווי אַזוי און מיט וואַסערע וועגן ער מעקט
די אַלטע אומגערעכטע וועלט, כדי איינצופירן אַ נייע, אַ גערעכטע.
מיט אַן אייזערנעם בעזעם האָט ער אַפּגעווישט אַלץ, וואָס האָט זיך
אים געשטעלט אין זיין וועג צום ציל, איצט, ווען ער האָט פּאַרכאַפט די
מאַכט אין די הענט, כדי צו בויען די נייע וועלט. ער האָט נישט געוואוסט
פון קיין צוויי גערעכטיקייטן, דער מאַן מיטן נאַקעטן שאַרבן, אויב ער
איז גערעכט, זענען דאָן אַלע, וואָס גייען נישט אויף זיין וועג, אומגערעכט.
אויב זיין וועג איז דער רעוואָלוציאָנערער, זענען אַלע אַנדערע וועגן
קאַנטר-רעוואָלוציאָנערע. ס'איז אַלץ איינס פאַר דער רעוואָלוציע, צי אירע
שונאים זענען קלאַסן-פיינט, וואָס ווילן אייגענעם גענוס, צי עס זענען
פּאַרבלאַנדזשעטע, וואָס אין זייער ווילן צו גוטס, טוען זיי שלעכטס. אין
רעזולטאַט זענען זיי שעדלעך, ביידע שטעלן זיי זיך אין וועג, טראָגן אַריין
פּאַרטומלעניש, אַפּווענדונגען, שטערן דער אַרדענונג און פירן צוריק צו
אומזין, פּלאַנטער און אַבסורד. אַזעלכע דאַרף מען דערווייטערן, אַפּמעקן,
ווי אַ פּאַלשן ציפּער, וואָס כאַפט זיך אַריין על-פּי-טעות אין אַ גלייכן חשבון.
וואָרעם אין דורכגעלאָזטער שלעכטער ציפּער, וואָס מען מעקט נישט אויס
צו דער צייט, קאָן די גרעסטע חשבונות קאַליע מאַכן. ער האָט צעטריבן
די פּאַרטיי-פירער פון די קעגנערישע פּאַרטייען, אייגענע אַמאָליקע חברים אין
די טורמעס איינגעזעצט, זייערע קלובן געשלאָסן, צייטונגען פּאַרמאַכט, די
פירער פּאַריאַגט, גערייניקט זיי און געמעקט.

א טייל פון די מענטשן זיינע האָבן אים צום האַרצן גערעדט, רחמנות געבעטן, דער מאַן מיטן נאָקעטן שאַרבן האָט בלויז פאַר זיי חוזק אין זיינע אויגן געהאַט.

— מיר טאָרן נישט טאָן די זעלבע נאַרישקייטן, וואָס די פּריערדיקע רעגירונג האָט געטאָן. מיר מוזן באַזייטיקן אַלץ, וואָס שטייט אונדז אין וועג, — האָט ער זיך געבייזערט אויף די מענטשן זיינע, וואָס האָבן אין די ערשטע טעג פון צעטומלעניש אָפּגעשאַפט טויט־שטראַף אין רוסלאַנד אַן זיין וויסן. — אַן פּיינטס בלוט וועלן די רעדער פון דער רעוואָלוציע נישט גיין.

— אָבער מיר האָבן דאָך אַליין באַקעמפט די פּריערדיקע רעגירונג פאַר איינפירן צוריק טויט־שטראַף אין לאַנד? — האָבן די מענטשן זיינע נישט פאַרשטאַנען.

— געוויס, ווייל מיר האָבן זיי געוואַלט באַקעמפן! — האָט דער מאַן מיטן נאָקעטן שאַרבן געזאָגט מיט שפּאַט. — איצט זענען מיר ביי דער מאַכט און מיר מוזן אַפּרוימען אַלע, וואָס וועלן אונדז שטערן.
— אָפּשאַפן דאָס געזעץ וועט מאַכן אַ שלעכטן איינדרוק, — האָבן די מענטשן גערעדט פאַרלוירענע.

— צו וואָס דען אָפּשאַפן? — האָט דער מאַן מיטן נאָקעטן שאַרבן נישט פאַרשטאַנען. — פאַרן געזעץ פון דער רעוואָלוציע וועלן מיר שייסן אומגעזעצלעך...

ער האָט געזען די וועלט קלאַר, ווי אַן אויספּרובירטער כירורג אין אָפּעראַציע־זאַל זעט דעם חולה, וואָס ליגט פאַר אים אויסגעצויגן אויפן טיש. נישטאָ קיין געפילן אין אָפּעראַציע־זאַל, ווען דער חולה ליגט פאַרגיפּטע־טער פון באַצילן, וואָס צעפּרעסן אים. נישטאָ קיין סענטימענטן און ווייכ־האַרציקייט, קיין איבערנעמען זיך מיט קרעכצן און זיפצן פון שרעקעדיקן חולה. פאַראַן בלויז פליכט, קאַלטבלוטטיקייט און אַ רואיקע פעסטע האַנט, וואָס שניידט אומברחמנותדיק אויס די מכה, לאַזט אַרויס דעם אייטער און דאָס פאַרגיפּטע בלוט, כדי אָפּצוראַטעווען דעם גוף, ברענגען אים צו דער גענעזיקונג.

פון די סטאַטיסטישע ביכער, וואָס ער האָט שטענדיק געלערנט, האָט ער געוואוסט גענוי וויפל די מערהייט קומט אום פאַר דער מינדערהייט. אין דער צייט, ווען ביי דער בורזשואַזיע שטאַרבן אויס קינדער בלויז אַ קליינער פּראָצענט, שטאַרבן אויס די אַרבעטער־ און פּויעריס־קינדער אַ גאַנץ דריטל, ווייל זיי האָבן נישט קיין הילף, מעדיצין, גוטע שפּייז, דערציאונג. אין דער צייט, ווען קלעפיקע קראַנקהייטן, שאַרלאַך, פּאַקו, דיפטעריע, כאַליערע, שווינדזוכט און אַנדערע זענען ביי די באַזיצנדיקע קלאַסן זעלטענע דערשיינונגען, שניידן זיי די פּראָלעטאַריע מיט ריזיקע שנייד־מעסערס. שיכרות, ווענערישע קראַנקהייטן, פּראַסטיטוציע, אַלערליי אַנדערע פּלאַגן פרעסן אויף די פּראָלעטאַרישע רייען. די פּראָלעטאַריע

זענען די, וואָס ווערן פאַרשאַטן אין די קוילן-גרובן, געהרגעט ביי די מאַ-
שינען, פאַרקריפלט, אויפגעריסן אין די געווער-פאַבריקן, צעפרעסן ביי
די שעדלעכע אַרבעטן. פון הונגער אין די דערפער, פון מלחמות, וואָס די
קאָפיטאַליסטן מאַכן, כדי צו דעראַבערן פאַר זיך נייע מערק, קומען אום
צענדליקער מיליאָנען פּראָלעטאַריער. און אים האָבן נישט אָפגעשראַקן
די טענות פון די מאַראַליסטן, וואָס האָבן קעגן בלוט-פאַרגיסונג גערעדט.
פאַר די טויזנטער יאָרן, וואָס בלוט גיסט זיך, איז נישט קיין אומגליק, ווען
עס וועט זיך נאָך אַביסל גיסן פאַר דער טובה פון דער וועלט. נישט נאָר
איז אים נישט קיין שאַד געווען דאָס שלעכטע בלוט פון די קלאַסן-שונאים,
וואָס מוז אָפגעצאָפט ווערן, ווי פאַרגיפטעט בלוט פון אַ קראַנקן קערפער,
נאָר אַפילו דאָס ריינע בלוט פון אַרבעטער און פויערים האָבן אים נישט
אָפגעשטעלט אין זיין אַרבעט. ער האָט אויסגערעכנט מאַטעמאַטיש, פינקטלעך.
אויב די פּראָלעטאַריער האָבן יאָרן-לאַנג אָפגעגעבן זייער בלוט פאַר די
קאָפיטאַליסטן, זייערע שונאים, פאַר אַלערליי מלחמות, פרעמדע אינטערעסן,
מעגן זיי אויך געבן אַביסל בלוט פאַר זיך אַליין. פאַר דער אייגענער רעטונג.
ווען מ'וועט איינפירן די סאָציאַליסטישע אָרדענונג, וועט מען זיך
אָפנעמען פאַר דעם איצטיקן בלוט, כּפּל כּפּלים וועט מען אָפנעמען. דע-
מאָלט וועלן נישט זיין מער קיין מלחמות, קאַמפּן, שטרייקן, רעוואָלוציעס.
עס וועלן נישט זיין מער קיין הונגער און אַרבעטסלאָזיקייט, קיין קריזיסן
און עקספּלואַטאַציע. די סאָציאַליסטישע אָרדענונג וועט אָפהיטן דאָס פּאָלק,
איינפירן בילדונג, מעדיצינישע אויפזיכט, ריינקייט, ליכטיקע הייזער, גערט-
נער, ווייניק אַרבעט, אַ סך רו. די שטערבלעכקייט וועט דערגיין ביז אַ
מינימום, דער דור וועט זיך אַנטוויקלען, אויסוואַקסן געזונט, שטאַרק,
לעבנסלוסטיק. אין איינע עטלעכע יאָר וועט דער וואַקס אַזוי גרויס זיין,
אַז ער וועט דעקן אַלע איצטיקע פּאַרלוסטן. עס איז ווערט דאָס ביסל
פאַרגאַסענע בלוט פאַר דער אייביקער פּרייהייט, ברידערלעכקייט און גליק,
וואָס וועט אַנקומען אויף אייביק, זאָל מען נאָר אויסראַטן דאָס שלעכטס
פון דער וועלט, וואָס וויל צום גוטן נישט דערלאָזן, און די וועלט וועט
זיין אַ גוֹ-עדן.

דער קליינגעוויקסיקער מאַן מיטן נאַקעטן שאַרבן האָט געזען די נייע
וועלט אַזוי קלאַר, ווי אַ קלאַרן חשבון אויף אַ טאַול. דער גאַנצער ערד-
קוגל איז איין לאַנד, אַן גרענעצן, אַן באַריערן. די ערד איז אומעטום
באַארבעט, קולטיווירט. אַלע מענטשן וואוינען אין רו און מנוחה, אַן זאַרג
פאַר דעם מאַרגן, אַן קאַפּ-דרייעניש פאַר דער צוקונפּט. נישטאַ קיין מיינס
און דיינס, אַלע זענען גלייך. אַלע אַרבעטן מיט געזאַנג זייער אַרבעט, רוען
דערנאָך אין די אַלגעמיינע גערטנער, פאַרקן, מוזיק שפּילט. די שולן און
אוינווערסיטעטן זענען אָפן פאַר אַלע, וואָס לעכצן נאָך וויסן. איינער דעם
אַנדערן איז נישט מקנא. נישטאַ קיין אַרמייען, קיין שווערדן און ביקסן, קיין
קאַזאַרמעס און קירכן. בלויז קאַרל מאַרקס-דענקמעלער שטייען אומעטום,

דער סימבאָל פון פרייהייט און סאָציאַליזם. ווי אַ שאַך־ברעטל איז פאַר זיינע אויגן די וועלט געשאַטאַנען, גלייך, סימעטריש, גענוי. קיין איין אומ־פינקטלעכקייט שטערט נישט דער האַרמאָניע.

און קיין זאָך איז אים נישט טייער געווען, כדי אַט די האַרמאָניע צו דערגרייכן. וואָסער ראַלע שפילן בלוט און טרערן, צייטווייליקע פּיין און שלעכטס, אומרעכט און ליגן, רציחה און פאַרבלענדקייט, קרבנות און טעותן פאַר דער גרויסער, גוטער, שיינער, האַרמאָנישער און אייביקער וועלט! גיין, קיין זאָך איז נישט טייער דערפאַר. די וועלט קאָן זיין גוט, געזונט, גאַרמאַל, האַרמאָניש, אַ גן־עדן אָן עכטער, ווען מען זאל זי נאָר פון פאַר־בלענדקייט אַרויסנעמען, ווען מען זאל זי נאָר פון די מכות און געשווירן אויסהיילן, דאָס שלעכטע בלוט, וואָס פאַרגיפטעט זי, אַפּצאַפּן, אַפּרוימען פון איר קערפּער דאָס קליינע הייפל ווערעם, וואָס צאַפּן דאָס בלוט פון איר, ווי לייז ביי אַן אַפּגעלאָזטן קערפּער. מען דאַרף מיט געוואַלט אַפּ־רייניקן דעם קערפּער פון אומפלייט, דער שמוציקער וויל עס נישט, ווייל ער איז אומבאַוואוסטזיניק, ווייל ווי לאַנג אַ וואַרעם ליגט אין כרייך, מיינט ער, אַז קיין בעסערס איז נישטאַ. אָבער זאָל מען נאָר אַראָפּנעמען דאָס אומפלייט פון אים, וועט ער דערפילן די גוטסקייט, וועט ער דערזען די פלאַג, פון וועלכער מען האָט אים באַפרייט, ווי אַ נאַריש קינד איז זי, די וועלט, וואָס לאָזט זיך נישט די מכה עפּענען, דעם אייטער אַרויסלאָזן, ווייל עס האָט מורא פאַר דעם מעסער פון כירורג, אָבער דער כירורג בינדט דעם קינד די הענט, לייגט עס מיט געוואַלט אַרויף אויף דעם אַפּעראַציע־טיש און עפנט די מכה, כדי אַרויסצולאָזן דעם אייטער.

ער האָט געזען די וועלט קראַנק, פאַרגיפטעט, וואָס מען מוז זי היילן, אויב מען וויל נישט זי זאָל חרוב ווערן, גאַנגריין. די אַנדערע שלעכטע דאָקטוירים און זנאַכאַרעס ווילן זי מיט באַבסקע מיטלען היילן. אַ בייז־אויג איר אַפּשפּרעכן, אַ פּלאַסטער אויף דער מכה צוליגן; טייל דערפאַר, וואָס זיי זענען שווינדלער, אַנדערע דערפאַר, וואָס זיי האָבן מורא אַ מעסער אין דער האַנט צו נעמען. אָבער ער איז דער כירורג, וואָס ווייסט, אַז פּלאַסטערס און באַבסקע רפואות זענען קיין היילונג נישט. אַ מעסער מוז מען האָבן, שניידן מוז מען. עס וועט וויי טאָן, אָבער דערנאָך וועט דאָס נאַרישע קינד זיין גליקלעך פאַר דעם דערווייליקן ווייטיק.

זאָל מען נאָר דערווייל איין אַרט אויסהיילן, איין גרויסן אבר פון דער וועלט, דאָס גרויסע רוסלאַנד, וואָס איז אַ זעקסטל פון ערד־קוגל, און באַלד וועלן אַלע אַנדערע אברים איר מקנא זיין און נאַכטאַן. שוין איז אַ שטיק אייראָפּע אַרויס און גענומען טרייסלען די וואַקלענדיקע זיילן. אין דייטש־לאַנד, עסטרייך, אין אונגאַרן, אין אַלערליי געגנטן און לענדער זענען די אונטערדריקטע אַרויס פון די לעכער קעגן זייערע באַדריקער. זאָלן זיי נאָר זען פאַר זיך דאָס גרויסע רוסלאַנד, וואָס וועט מיט איר רעוואָלוציאָנערן פייער באַלייכטן די אַרומיקע פינצטערניש, און אַלע אַנדערע

וועלן אראפוארפן פון זיך די קייטן און וועלן ארויס קעגן זייערע הערשער. אלע לענדער, פעלקער, אויף אלע קאָנטינענטן, די וויסע און די שוואַרצע, די געל-הויטיקע, אלע קנעכט און שקלאפן וועלן נאָכגיין די פּוּס-טריט פון רוסלאַנד.

ניין, דער קליינגעוויקסיקער מאַן מיטן נאָקעטן קאַפּ האָט נישט גע- האַלטן, ווי זיינע קעגנער, אַז מאַרקסיסטיש איז רוסלאַנד נאָך נישט גרייט צו קיין סאָציאַליסטישער אָרדענונג, ווייל די בורזשואַזיע איז נאָך נישט גענוג אַנטוויקלט און איז נאָך אין פּראָצעס פון וואַקסן און נישט אונ- טערגיין. ער האָט געלאַכט פון זייער שלעכטן פּאַרשטיין דעם מאַרקסיזם. פאַרקערט, טאַקע דערפאַר, וואָס אין רוסלאַנד איז נאָך די בורזשואַזיע זיך נישט צעוואַקסן, וואָס בלויז אַ קליינע צאָל פּעאַדאַלן און קאַפּיטאַל- ליסטן האַלטן דאָס לאַנד אין זייערע הענט, קאָן מען וואָס גיכער איינפירן די סאָציאַליסטישע אָרדענונג, איינטיילן די רייכטימער פון לאַנד צווישן אַלעמען. אין אַנדערע לענדער, וואו די בורזשואַזיע איז שטאַרק, וואו דער מיטל-קלאַס איז צעוואַקסן, האָט מען צו טאָן מיט אַ שטאַרקן שונא, וואָס לאַזט נישט אַרויס די ממשלה פון דער האַנט און דער קאַמף קעגן אים איז אַ שווערער, אַ ביטערער. צו שווער איז צו שניידן די פּונאַנדער- געוואַקסענע מכה, מען מוז אפשר וואַרטן ביז זי וועט אַליין פּלאַצן. אין רוסלאַנד איז, צום גליק, דער שונא אַ קליינער, אַ נישטיקער פּראָצענט, וואָס וויל נישט אַוועק פון דער פעטער שיסל, וואָס וויל דורך פינצטערניש פאַרשקלאַפן די גרויסע מערהייט. לייכטער-ווי אומעטום איז אין דעם לאַנד אויסצושניידן די מכה פון פּאַלקס-קערפּער, אויסמעקן זי, עס זאָל קיין זכר פון איר נישט בלייבן.

ער האָט געלאַכט, דער קליינגעוויקסיקער מאַן, פון זיינע קעגנער, וואָס ווילן וואַרטן ביז די בורזשואַזיע וועט זיך ערשט אַנטוויקלען, כדי דערנאָך זי צו שטירצן. אומזין! ווען מען קאָן גלייך אויסשניידן אַ קליין מכהלע, איידער עס צעוואַקסט זיך, איז אַ משוגעת צו לאַזן עס זיך פּונאַנדערבליען, כדי עס זאָל דערנאָך אַליין פּלאַצן. צו וואָס די איבעריקע יסורים און צייט? שוין באַצייטנס דאַרף מען דעם געשוויר אויסברענען, דאָס שלעכטע בלוט אַרויסלאָזן. אויסמעקן דאַרף מען דאָס שלעכטע און פּאַלשע, ווי אַ פּאַלשן ציפּער, וואָס גנבעט זיך אין אַ קלאָרן חשבון אַריין. און ער האָט געמעקט, דער קליינגעוויקסיקער מאַן, געמעקט מאַטעמאַטיש, קלאָר און באַרעכנט.

ער האָט געזען די לייזונג קלאָר, ווי דעם אייגענעם האַנט-פּלאַך. אַביסל פון די קעגנער וועלן זיך צעלויפן, אַנדערע וועלן זיך פּראַלעטאַריזירן, אַ טייל וועט גלייך שלום מאַכן מיט דער נייער אָרדענונג, די איינגעשפּאַרטע און פאַרביסענע וועט ער אויסראַטן, אַפּרייניקן, און דעמאָלט וועט מער קיין פּראַגע נישט זיין פון קלאַסן-קאַמף. איין קלאַס וועט בלייבן, די אַר-

בעטער און פויערים, וואָס ווילן די סאַציאַליסטישע אָרדענונג. און ער האָט געשניטן די מכה, אַרויסגעלאָזט דאָס אומריינע בלוט.

יא, אַפטמאַל איז צוזאַמען מיטן אומריינעם בלוט אויך ריין בלוט פאַר- גאַסן געוואָרן, אָבער דאָס מוז אַזוי זיין ביי שניידן אַ מכה, האָט דער קליינ- געוויקסיקער מאַן געוואוסט, דאָס קאָן מען נישט אויסמיידן און מען מוז עס אָננעמען פאַר ליב. מען קאָן נישט וועגן און מעסטן אין אַזעלכע צייטן, מען דאַרף זען דאָס גאַנצע.

— רייניקן, חברים, מעקן, — האָט ער געזאָגט צו די מענטשן זיינע אויף די זיצונגען. — אַ רעוואָלוציע איז נישט קיין שפּילכל.

אויסגעפירט די רייניקונג-אַרבעט, דאָס מעקן, האָט דער לאַדזשער רע- וואָלוציאַנער פּאַוועל שטשינסקי, דער קאָמענדאַנט פון דער רויטער הויפט- שטאַט. אַ בלוי-אויגיקער, אַ בלאַנדער, מיט אַ העל בערדל, וואָס דערמאַנט אין אַ בערדל פון אַ ייד אַ לערנער. אַ שלאַנקער, אַ ראַמאַנטישער אַפּילו, האָט ער גלייך ווי זיינע זענען געקומען צו דער מאַכט, אַוועקגעוואָרפן די ביכער, אין וועלכע ער האָט שטענדיק געוויקט זיך, און גענומען זיך צום רעוואָלווער. פון דער גלחים-שול, וואו ער האָט יינגלווייז געלערנט, האָט ער פון זיינע לערער די יעזואיטן איבערגענומען די תורה, אַז דער ציל הייליקט דאָס מיטל. פאַר דעם ציל פון דער מענטשהייט האָט ער די מענטשן ווי אומפלייט פאַרטיליקט.

נאַכט ביי נאַכט האָט ער זיינע לייט איבער דער שטאַט אַרויסגעשיקט, מיט לאַסט-אויטאָמאָבילן, רעוואָלווערן, ביקסן און האַנט-גראַנאַטן. זיי זע- נען די רייכע הייזער אין מיטן דער נאַכט באַפאַלן, געזוכט אַלע אַמאָליקע מיוחסים, הויכע מיליטער-לייט, באַראַנען, גראַפן, הויכע באַאַמטע, באַנקירן, פאַבריקאַנטן, עסערן, אַלע אַנדערע וואָס זענען אַליין קיין באַזיצנדיקע נישט, נאָר אין זייער אומבאַוואוסטזיין שלעפן זיי זיך נאָך די שונאים פון פּראָלעטאַריאַט. מען האָט זיי פאַרשריבן אין די ביכער, כדי זיי באַלד אויסצומעקן. קיין געריכטן האָט שטשינסקי נישט געמאַכט. אויפן אַרט האָבן די מענטשן זיינע די אַרעסטירטע אויסגעפרעגט, פאַראורטיילט, אויס- געמעקט זיי און מיט די לאַסט-אויטאָמאָבילן זייערע טויטע קערפערס צום סמאָלענסקער בית-עולם אַוועקגעפירט און אין פּלאַכע גרויסע גריבער באַגראַבן. אַ סך זענען אין די קעלערס, אין דער קרעסטי-טורמע איינגע- זעצט געוואָרן.

ער האָט זיך נישט שטאַרק אומגעקוקט אויף די מענטשן זיינע, פּאַוועל שטשינסקי. ער האָט זיי גענומען ווי עס האָט זיך געלאָזט, פון די אַמאָליקע זשאַנדאַרמען, פון די אַגענטן, ווער נאָר עס האָט אָנגעבאַטן צו טאָן די אַרבעט. קיין אַרבעטער האָט מען נישט אַרעסטירט, בלויז זייערע שונאים, וואָס זענען געשיכטלעך סיי-ווי-סיי פאַראורטיילט. און עס איז אים וויי- ניק אָנגעגאַנגען, וואָס די אויסגעמעקטע האָבן צו זאָגן וועגן זיך, ווי אַזוי די מעקער זייערע באַגייען זיך מיט זיי. זייער גורל איז געווען געחתמעט.

שטיינסקי האָט געקענט געשיכטע. ער האָט געוואוסט פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, אַז אַ שונא קאָן אַרויסשפּרינגען פּלוצלונג, אויף וועמען מען ריכט זיך אַמווייניקסטנס. ער האָט געוואַלט בעסער זיין זיכער, איי-דער צו האָבן שפּעטער עפּעס אויפן געוויסן און חרטה האָבן. און ער האָט עס אויך געלערנט די מענטשן זיינע.

— אַ לעבעדיקער קאָן אַמאָל זיין געפּערלעך, — האָט ער געזאָגט. — אַ טויטער קיינמאָל נישט.

געמעקט גאָר אָן חשבון האָט פּאָוועל שטיינסקי, ווען די שונאים האָבן אויפּגעהויבן די קעפּ, אַרגאַניזירט אַרמיען צו גיין מיט געווער אויף דער רויטער הויפּט-שטאַט און זי דעראַבערן, ווען אין שטאַט אַליין האָבן זיינע מענטשן געהיימע מיליטערישע אַרגאַניזאַציעס געפּונען, וואָס האָבן געגרייט אַטענטאַטן אויף די פּירער פון דער רעוואָלוציע. אַפילו די היימישע אויספּאַרשונגען, ווי פּריער, זענען מער נישט געמאַכט געוואָרן. אין די הונדערטער האָט מען זיי, די קלאַסן-שונאים, פון די בעטן אַרויס-גענומען אין די נעכט און יעדן צענטן פון זיי אויסגעמעקט גלייך, כדי אַפּ-צושרעקן די אַלע איבעריקע.

מער פון פּריער האָבן די לאַסט-אויטאַמאָבילן געקלאַפט אין די נעכט מער פון שטיינער פון די פעטערבורגער גאַסן. יעדער קלאַפּ האָט אַנגע-שלאָגן אין אַשכנזיס האַרץ אויף זיין געלעגער. ער האָט שוין נישט גע-קאַנט דערוואַרטן די מינוט, ווען דאָס פּריילעכע פּאַרשוינדל זאָל אים אַרויספירן פון דער שרעקלעכער שטאַט. מיט שעפטשענדיקע קאַלטע ליפּן האָט ער געבעטן צו גאָט צו דערנענטערן די גוטע שעה.

קאַפיטל 13919

שנעלער ווי מאַקס אַשכנזי האָט געהאַפּט, האָט דאָס פּריילעכע פּאַר-שוינדל מיטן האַרטן קאַפעליש דורכגעפירט פאַר אים זיינע עסקים.

עס איז גאָר נישט געווען קיין שווערע זאַך אין דער רויטער שטאַט, וואָס אַט דאָס קליינע רונדע פּאַרשוינדל האָט נישט געקאַנט דורכברעכן. מאַקס אַשכנזי איז געווען אין זיבעטן הימל פון אים. קודם-כּל האָט ער אים פּאַרקויפּט די סחורות פון די קעלערס, וואָס ער האָט באַצייטנס געהאַט פּאַרשטופּט, איידער די לייט אין די לעדערנע רעקלעך און אין די שינעלן זענען געקומען רויבן דאָס אַנגערויבטע. ער האָט אים אין מאַדנע זייטיקע שעקלעך מיט סוחרים צונויפּגעפירט און די סחורה פּאַרהאַנדלט. אַשכנזי האָט פּאַרקויפּט די טרייפּענע סחורות אָן צושטעלן. ער האָט עס גלייך געזאָגט די סוחרים, אַז צושטעלן די וואַרע קאָן ער נישט, ווי עס פּלעגט זיך פירן. ער וועט זיין לעבן נישט איינשטעלן. די סוחרים האָבן זיך דערמיט נישט איבערגענומען.

— מיראָן מאַרקאָוויטש וועט עס שוין באַזאָרגן. מיר פאַרלאָזן זיך שוין אויף אים! — האָבן זיי געזאָגט.

און מיראָן מאַרקאָוויטש האָט עס געמאַכט. גלאַטיק איז עס ביי אים אַרויס. מיט אויטאָמאָבילן, געפירט דורך פאַרשוניגען אין לעדערנע רעקלעדן, האָט מען די סחורות פון אַשכנזים קעלערס אַרויסגעפירט. קיינער האָט זיך נישט געכאַפט. ער האָט זיך געהאַלטן אין זיין פרינציפ, דאָס רונדע פאַר-שווינדל — צו מאַכן אַלץ מיט די רעגירער אַליין, ווייל דאָס איז דער בעסטער וועג, דער זיכערסטער.

— מאַלאַדיעץ! — האָט אים אַשכנזי געקלאַפט איבער דער פלייצע, צופרידן דערפון, וואָס ער איז פון דער צרה פטור געוואָרן, און גלייך אַרסגעצאָלט מיראָן מאַרקאָוויטשן אַ לייטישע קאַמיסיע, מיט דער פולער האַנט.

מיראָן מאַרקאָוויטש האָט נאַכלעסיק אַריינגעוואַרפן דאָס פעקל באַנק-נאָטן אין די הויזן-קעשענעס, ווי דאָס געלט וואַלט געווען נישטיקע פאַפיר-לעך, און אַפילו רעכט נישט איבערגעציילט.
— קומט, גאַספאָדין אַשכנזי, און מיר וועלן דאָס ערשטע געשעפט באַגיסן! — האָט ער געזאָגט אַ פריילעכער. — אַזוי אויפן אַמאָליקן שטייגער.

אַשכנזי האָט פון אַזעלכע זאַכן נישט שטאַרק געהאַלטן, אָבער אַפּאָזאָן דעם פריילעכן פאַרשוין איז געווען שווער. איידער נאָך אַשכנזי האָט פרו-בירט זיך אַרויסדרייען, האָט אים שוין מיראָן מאַרקאָוויטש גענומען אונטערן אַרעם און געפירט מיט זיך.

— העי, איזוואַשטשיק! — האָט ער אַ רוף געטאָן אַ שוואַרץ-בערדיקן דיקן קוטשער אין אַ פלאַכן צילינדער, וואָס זיין קאַרעטע און די פאַר שוואַרצע פערד האָבן נאָך קיין שום סימנים פון דער נייער צייט נישט געהאַט, אויסגעזען ברייט, פעט און רחבותדיק.

אַשכנזי האָט האַסטיק אַרויסגעכאַפט זיין האַנט פון מיראָן מאַרקאָווי-טשעס אַרעם.

— וואָס טוט איר? איצט? — האָט ער גערעדט אַ פאַרציטערטער. — מיר וועלן צופאַרן מיטן טראַמוויי.

— גאַספאָדין אַשכנזי, לאַזט עס פאַר מיר! — האָט מיראָן מאַרקאָוויטש געענטפערט אַ לאַכנדיקער, קוקנדיק מיט אַלע ווייסע ציין פון די שוואַרצע וואַנצעס אַרויס.

איינס און צוויי האָט ער אַשכנזין אין דער קאַרעטע אַריינגעשטופט, אַליין זיך לעבן אים אַוועקגעזעצט אַ ברייטער, אַ פונאַנדערגעלייגטער, און וואוילעריש באַפוילן דעם קוטשער וואו צו פאַרן. ביים אויסשטייגן האָט אַשכנזי גענומען גראַבלען ביי די קעשענעס, כדי צו באַצאָלן דעם קוטשער. ער האָט גאָר אַליין נישט געוואוסט, וויפל מען צאָלט איצט פאַר אַזאַ רייזע. ער האָט יעדער ווערט פון געלט פאַרלוירן אין די ביטערע טעג. מיראָן מאַר-

קאָוויטש האָט אים מיט כוח צוגענומען די הענט פון די קעשענעס. פלינק האָט ער אַריינגעשטעקט די האַנט אין הויזן־קעשענע, וואו ער האָט די באַנקנאָטן נאַכלעסיק געהאַלטן, ער האָט אַ וואָרף געטאָן דעם קוטשער אַ פּאַק פּאַפּירן, צוגעלייגט נאָך אויף טיי אַ באַזונדער פּאַפּירל און אַפּילו אַ קאַמפּלימענט פּאַר זיין גיכן פּאַרן אים געגעבן.

— בלאַגאַדאַריו, באַרין! — האָט דער קוטשער זיך פּאַרנויגט פון גע־זעסל אַראָפּ און טיף געצויגן פּאַר אים דעם נידעריקן גלאַנציקן ציילינדער. אין דעם רעסטאָראַן, וואָס פון דרויסן האָט ער זייער אַרעם אויסגע־זען, האָט מיראַן מאַרקאָוויטש באַשטעלט אַ סעודה אויפן גאַר גרויסן שטיי־גער, מיט פּלייש, צובייסעכצן, קאַניאַק און מיט אַלע גוטע זאַכן, וואָס מען האָט זיי אין דער הונגע־רנדיקער שטאַט שוין אַ צייט נישט געזען. אַשכּנזי האָט זיך צוגעכאַפט מיט גיריקייט צו די גוטע מאַכלים נאָך די אַרעמע שפּיזן, וואָס ער האָט זינט אַ צייט מיט אייגענע הענט זיך אַליין צוגעגרייט. נעמט כּריין, גאַספּאַדין אַשכּנזי, און סאָוס גיסט אַרויף, זייער געשמאַ־קער, — האָט אים געמונטערט מיראַן מאַרקאָוויטש און באַזינט אים. — לחיים, גאָט זאָל געבן מיר זאָלן האַבן נחת איינער פון אַנדערן!

ביי די געשמאַקע מאַכלים, ביי די גוטע קאַניאַקס, האַבן זיך די מענטשן צעוואַרעמט. מיראַן מאַרקאָוויטש האָט געבליצט מיט די רונדע שוואַרצע אויגן, האָט נישט אויפּגעהערט קלאַפּן אַשכּנזין אין די פּלייצעס און דריקן די קני.

— נו, וואָס, מיראַן מאַרקאָוויטש גאַראַדעצקי ווייסט ווי מען קאָז קריגן אַ גוטן ביסן, הע? — האָט ער זיך אַליין געלויבט און געוואַלט הערן עס אויך פון אַשכּנזין.

ער איז ווייך געוואָרן, סענטימענטאַל און זיך צעקנעפּלט פּאַר אַשכּנזין, דאָס העמד פון דער נשמה אויסגעטאָן, אויף דעם רוסישן שטייגער. זיין גאַנץ לעבן האָט ער דערציילט איצט. פון יינגלויז אָן אין אַדעס, וואו ער האָט געהאַלפּן דער מאַמען זיינער דער אַלמנה אַרומטראָגן הינער און גענדז צו רייכע שטובן, ביז ער איז אָנגעקומען קיין לאַדזש אין אַ געשעפט פּאַר אַ שיק־יינגל, ביז ער איז געוואָרן אַ וואַיאַזשאַר און גאַנץ רוסלאַנד אָן וואוּן־רעכט אַרומגערייזט. ניין, נישט דורך שולן און דערציאונג איז ער צום לעבן געגאַנגען, ווי אַנדערע. אַליין, מיט די אייגענע הענט האָט ער זיין וועג געמאַכט.

— שווער געווען דאָס לעבן מיינס. — האָט מיראַן מאַרקאָוויטש גע־רעדט מיט האַרץ אַשכּנזין גלייך אין פנים אַריין. — שווער פּאַר אַ ייד געווען אַרומצווייזן איבער רוסלאַנד אָן וואוינערעכט. אָבער מיראַן מאַר־קאָוויטש האָט געלאַכט פון דער וועלט און אומעטום געקומען. אַנדערע האַבן צוגערעדט צו שמדן זיך, אַ לוטעראַנער ווערן און מאַכן זיך לייכט אָבער מיראַן מאַרקאָוויטש גאַראַדעצקי האָט געזאָגט: — ניין, ברידערלעך

דאס רענדל אויסבייטן נישט! זאל מיין נאָמען נישט זיין מיראָן מאַרקאָ-
וויטש גאַראַדעצקי!

אַשכנזין איז געפֿעלן געוואָרן דאָס, וואָס מיראָן מאַרקאָוויטש האָט
נישט געוואָלט אויסבייטן דאָס רענדל. צום פֿריערדיקן קדיש, וואָס ער
היט אָפֿ, איז איצט צוגעקומען נאָך אַ מעלה, אַ גרעסערע, אַ וויכטיקערע.
אַשכנזי האָט אים געלויבט דערפֿאַר. מיראָן מאַרקאָוויטש איז זיך צעגאַנגען
פֿון הנאה.

— ניין, איך בין נישט קיין צדיק, — האָט ער גערעדט מיט האַרץ. —
איר ווייסט דאָך, אין וועג, מען עסט טריפות, מען היט נישט אָפֿ שבת,
און צווישן אונדז זאל עס בלייבן, מען טוט אויך אַנדערע עבירות, מען
פּאַקט אַ ווייבל, אַ שיקסע, אַנטשולדיקט מיר פֿאַר די רייד, פֿאַרשידן, אָבער
יאַרצייט, יום־כיפור און דעם ייִדישן גאָט, דאָס, ברידערלעך, ניין! דאָס
האָב איך אַלעמאָל אָפֿגעהיט!

צו די ווייטערע גלעזלעך אַז עס איז געקומען, האָט אַשכנזי אָפֿגע-
שטעלט זיך, געגאָסן זיי אין טעלער, ווי שטענדיק ער פֿלעגט זיך פֿירן
אין אַזעלכע פּאַלן, כדי נישט צו פֿאַרלירן דעם קאַפֿ. מיראָן מאַרקאָוויטש
האָט גערונקען אַ גלעזל נאָך אַ גלעזל. באַלד האָט ער אויך גענומען
וויינען, אויסדערציילן פֿאַר אַשכנזין אַלע זיינע צרות, וואָס ער האָט געהאַט
אין זיין לעבן. ווי פֿאַר אַ פּאַטער האָט ער זיך מתודה געווען, אַלע סודות
פֿון אונטערן לייב אַרויסדערציילט, אַלע זיינע עגמת־נפשֿן מיטן ווייבל
זיינעם, וואָס ווען ער איז אין די וועגן, פֿאַרבייט זי אים מיט אַנדערע
מענער. אַשכנזי האָט אים באַרואיקט, נאָר מיראָן מאַרקאָוויטש האָט זיך
נישט געלאָזט טרייסטן און געכאַפט זיך קושן אַשכנזין.

— ווי אַ טאַטע אָן אייגענער זענט איר פֿאַר מיר, טייערער, — האָט
ער געטוליעט זיך צו אַשכנזין און אים געדאַנקט פֿאַר אַלע טובות זיינע,
כאָטש אַשכנזי האָט נישט אָנגעהויבן צו וויסן וואָסערע טובות ער האָט
יענעם געטאָן.

פֿלוצלונג איז ער צוגעלאָפֿן צו דעם פּאַס וואָסער, עטלעכע שעפּער זיך
אָפֿגעגאָסן אויף דעם צעהיפטן קאַפֿ און גלייך צוריק ניכטער געוואָרן, ווי
ער וואָלט קיין איין גלעזל פֿריער נישט גענומען אין מויל. אין איין רגע איז
ער צוריק געווען דער ענערגישער, האַפֿערדיקער און פֿריילעכער, וואָס
קיין שום זאָך איז נישט שווער פֿאַר אים דורכצוברעכן.

מיט אַ געוואָלדיקן אימפעט האָט ער צוגעגרייט אַשכנזיס נסיעה.
ערשטנס, האָט ער אים צונויפֿגעפֿירט מיט צוויי פֿאַרשווינען אין קליידער
וואָס זענען האַלב־מיליטעריש און האַלב־ציוויל, האַלבע רוסן, האַלבע פינלענ-
דער. הויכע, אָפֿגעברענטע פֿון ווינט און זון, מיט לילוקעס אין די מיי-
לער און גרויסע שווייגער, וואָס פֿונקט ווי מיראָן שיט מיט רייד, האָבן
זיי שווייגנדיק אויסגעהערט מיראָן מאַרקאָוויטשעס מבוּל ווערטער און
בלויז גערויכערט. דערנאָך האָבן זיי ביידע אַ שאַקל געטאָן מיט די קעפֿ

אייער נאכן אנדערן און איינגעגאנגען צו נעמען מיט זיך מיראן מארקאָ-
וויטשעס פּאַסאַזשיר.

אַשכנזי האָט זיך געפילט אומהיימלעך מיט אַט די צוויי הויכע גויים,
וואָס רעדן זעלטן אַ וואָרט אַרויס און גייען אָנגעטאַן האַלב-מיליטעריש,
האַלב-ציוויל. מיראָן מאַרקאָוויטש האָט אים אָנגערעדט אַ וועלט מיט גוטס
אויף אַט די צוויי לייט. שוין נישט איינעם האָט ער אַריבערגעפּעקלט מיט
זיי און דערנאָך גוטע בריוולעך פון יענער זייט געקריגן. ער האָט זיי ביי
זיך, די בריוולעך. זיי זענען קאַנטראַבאַנדיסטן, די צוויי מענער, שמוגלען
אַריבער קיין רוסלאַנד שפּייז און סחורות פון דער פינלענדישער זייט. אַהין
פאַרן זיי ליידיק, רודערער זענען זיי גוטע און דאָס שיפל זייערס איז אַ
קליינס, אַ פּישער-שיפל מיט אַ זעגל. קיינמאַל האָט נאָך נישט געטראָפּן,
אַז זיי זאָלן דורכפאַלן. איבעריקנס, זענען זיי איינס מיט די קאַמיסאַרן,
טיילן זיך מיט די פּאַרדינסטן און עס איז זיכער מיט זיי, ווי ביי דעו
אייגענער מאַמען אונטערן פּאַרטעך.

דערנאָך האָט מיראָן מאַרקאָוויטש אַשכנזין געטאַן אַלע אַנדערע טובות.
ער האָט אים אויסגעביטן געלט, אַפילו אויסלענדישע וואַלוטע פאַר אים
געקריגן, די פּעקלעך אין שטוב געהאַפּן איינפאַקן, די אוצרות באַהאלטן
אין געוויינלעכע לייונטענע זעקלעך.

צום טאַג, ווען מען האָט געדאַרפט אַרויספאַרן, האָט מיראָן מאַרקאָ-
וויטש אַריינגעכאַפט זיך נאָך אין שולכל, צוזאַמען מיט אַשכנזין, כדי נישט
דורכצולאַזן קיין קדיש. אַשכנזי האָט זייער פּרום אָפּגעדאַוונט, וואָרט אין
וואָרט די שמונה-עשרה געזאַגט. באַזונדערס האָט ער פאַרהויבן די אויגן
צום באַלקן פון בית-הַמדרש ביי די תּפּילות, וואָס זענען געמאַכט קעגן
שלעכטע מענטשן, גולנים און בייזוויליקע, פון וועלכע גאַט דאַרף אויסהיטן.
אַלץ איז געגאַנגען גלאַטיק, ריין, גאַרנישט האָט זיך נישט פאַרהאַקט
ביי דעם מיראָן מאַרקאָוויטש. שטיל האָט ער אַשכנזין צוזאַמען מיט זיינע
פּעקלעך פון זיין וואוינונג אַרויסגענומען, מיט אַ צוגעגרייטער דראַזשקע
אָוועקגעפאַרן צום באַלטישן וואַקזאַל, פון וואָנען מען האָט געדאַרפט אָפּפאַרן
מיט אַ צוג ביז צום ברעג אָפּענעם ים. לאַנג האָט געדויערט ביז מען האָט
דעם צוג צוזאַמענגעשטעלט. ער האָט היפש פאַרשפּעטיקט. אַשכנזי איז
געזעסן אַן אומרויאַקער. יעדער מינוט איז געווען ביי אים אַן אייביקייט.
מיראָן מאַרקאָוויטש איז געזעסן ביי די פּעקלעך אַ רואיקער, אַ פּריילעכער
ווי שטענדיק.

— צוגעוואוינט, שוין נישט דאָס ערשטע מאָל, — האָט ער איינגערוימט
אַשכנזין. — זייט רואיק, אַלץ וועט גיין ווי אויף פּוטער.

ביים אַריינגיין אין צוג האָט זיך אויפּגעהויבן אַ טומל, אַ גערודער.
כאָטש עס איז געווען קאַלט, האָבן מאַסן מענטשן געוואוינט אין די זומער-
פּלעצער ביים ברעג ים. אין שטאַט איז געווען קאַלט, ענג און הונגעריק.
אין שינעלן און אין פּעלצן, אין וואַלינקעס און אין לאַפּטיעס, מענער, וויי-

בער, אלטע, יונגע, אלע האָבן זיך אַ לאַז געטאָן צום צוג, געלאָפֿן דורך טיר און פענצטער, געשפרונגען, געריסן זיך. אַשכנזי איז געבליבן אַ פֿאַר-לירענער צווישן דעם המון מענטשן. ער איז קיינמאָל נישט געוואוינט גע-ווען צו אַזעלכע צוגן. נאָך ווייניקער איז ער געוואוינט געווען צו שלעפֿן פעק אין וואַגאָן אַריין. דאָס האָבן געטאָן פֿאַר אים באַן-טרעגער. אָבער מיראָן מאַרקאָוויטש האָט מיט שדישער פלינקייט געמאַכט זיך צווישן גאַנצן געדיכטעניש אַ וועג, אַריינגעטראָגן די פעקלעך, אַשכנזי אַליין אַריינגע-שטופֿט, און געשאַפֿן אַרט. איינס און צוויי איז ער מיט אַלע אַרומיקע פרעמ-דע מענטשן באַקאַנט געוואָרן, גערעדט צו יעדן, געלאַכט און געמאַכט זיך באַקוועם.

— נאָך אַביסעלע, חברים, אַט אַזוי, אַ דאַנק חברים! — האָט ער געשטופֿט זיך צווישן עולם און ברייט גערעדט אויף זיין אַדעסער רוסיש מיט ווייכע יידישע האַלדז-רישן אין די אַפֿטע „טאָוואַרישטיש“, די באַן האָט זיך געשלעפֿט פּויל, געפייפט אַפֿט, געסאַפֿעט, געריסן זיך, נאָך גע-גאַנגען איז זי לאַנגזאַם און גודנע. אויף יעדער קליינער סטאַנציע איז זי אַפּגעשטאַנען אַ צייט, פון אַרט זיך נישט גערירט. אַשכנזי האָט זיך פֿאַר-שטעקט צווישן די מענטשן, די צייט האָט אים אויפגעגעסן. מער פון אַליק האָט אים געקוועלט דער פעלץ זיינער, דער רייכער פעליק, אין וועלכן אַ פֿאַרמעגן איז געווען פֿאַרייט. מיראָן מאַרקאָוויטש האָט אים מיט זיין פּריילעכקייט געשטאַרקט, אַפילו אַ פּלאַץ צו זיצן האָט ער פֿאַר אים געקריגן. — העי, קראַסאָוויצאַ, — האָט ער פּלוצלונג אַ זאַג געגעבן צו אַ רויט-באַקיקער שיקסע מיט אַ פֿאַרריסן נעזל, — זיי אַ וואויליקע און טרעט אַפּ מיין פֿאַטער דעם פּלאַץ. דו האָסט יונגע שטאַרקע פּיס און דער פֿאַ-טער מיינער איז שוואַך...

דאָס רויט-באַקיקע מיידל איז פון דעם מאַגס קאַמפּלימענטן נאָך רויט-טער געוואָרן, און זי האָט זיך אויפגעהויבן פון אַרט. אַשכנזי האָט זיך נישט געוואָלט זעצן. אַלע האָבן אויף אים געקוקט, און דאָס האָט ער נישט געוואָלט. ער איז אַפילו בייז געוואָרן אויף דעם פּלוט מיראָן מאַרקאָוויטש, וואָס טומלט אַזויפיל. נאָר מיראָן מאַרקאָוויטש איז געבליבן אַזוי פּריילעך און גוטמוטיק, ווי פּריער. אין גאַנצן געדיכטעניש האָט ער גענומען וויילן מיט אַנעקדאָטן, מיט פעטע וואַיאַזשאַרישע וויצן, פון וועלכע די פּאַסאַזשירן איז וואַגאָן האָבן האַרציק געלאַכט, ביי די זייטן זיך געהאַלטן.

אין אַוונט, ווען עס איז שוין טונקל געווען, זענען זיי צוגעקומען צו אַ קליינער סטאַנציע. אַשכנזי האָט געוואָלט נעמען די פעקלעך, נאָר מיראָן מאַרקאָוויטש האָט נישט געלאָזט. אַליין האָט ער אַליק געכאַפּט אין די הענט און אַשכנזי געפירט מיט זיך, ביז זיי זענען אַרויסגעקומען צום אַפּענעם ים. אַ ווינט האָט אַ כאַפּ געטאָן אַשכנזי און אים שיר נישט איבער-געקערט. דער ים האָט געשמעקט מיט געזאַלצנקייט, האַרבקייט און רויקייט. די בויער האָבן זיך געבויגן אין ווינט, געפייפט, געריסן, גאָר ווי אויסצור-

רייסן זיך מיט די וואַרצלען און אַנטלויפן. די כּוואַליעט האָבן געפאַטשט און געשווענקט דעם טונקלען ברעג. הינט האָבן ערגעץ געבילט. באַלד איז פון דער פינצטערניש אויסגעוואקסן אַ טונקעלע פיגור. אַשכנזי האָט אַ ציטער געטאָן. מיראַן מאַרקאָוויטש האָט אים אַ שטויט געגעבן.

— אונדזערע, — האָט ער געמורמלט.

די טונקעלע פיגור האָט זיך דערנענטערט, צוגענומען ביי מיראַן מאַר-קאָוויטשן די פעקלעך און מיט גרויסע שפּרייזן געגאַנגען פאַראויס. מיראַן מאַרקאָוויטש האָט גענומען רעדן, אַשכנזי האָט אים פאַרהאַלטן דאָס מויל. — שווייגט, אום גאַטס ווילן, — האָט ער אים געבעטן, — שווייגט!

ער האָט געוואַלט הערן דעם ים, דעם רוישנדיקן און וואַשנדיקן, וואָס פירט צו ווייטקייטן, צו פרעמדע גוטע לענדער, צו ישועה און צו רעטונג. שרעק צוזאַמען מיט האַפּערדיקייט האָט אָנגעפילט זיין האַרץ אין דער ווינ-טיקער נאַכט ביים שטורמישן ים. ער האָט שטאַרק חשק געהאַט צו פרעגן ביי דעם טונקעלן שפּרייזנדיקן מאַן, צי אין אַזאַ נאַכט איז נישט קיין סכנה אַרויסצולאָזן זיך מיט אַ זעגל־שיף, נאָר ער האָט נישט געוואַגט אַ וואָרט אויסצורעדן צו דער טונקעלער שווייגנדיקער פיגור, וואָס איז מיט ריזיקע שפּרייזן געגאַנגען פאַראויס.

באַלד איז מען אָנגעקומען צו אַ הויז. דער מאַן מיט די פעקלעך האָט אָנגעקלאַפּט. מען האָט געעפנט. אַלע זענען אַריין. אין דער שטוב, וואָס איז געווען בלויז מיט אַ טונקל לעמפל באַלויכטן, זענען געווען אָנגעלייגט זעק, פעלן, קעסטלעך, פעלצן זענען געהאַנגען אויף די ווענט. די מענער, וואָס זענען אַריינגעקומען, האָבן זיך נישט באַגריסט, נישט געפרעגט עפעס. זיי האָבן בלויז געשוויגן און גערויכערט. איינער האָט זיך געפאַרעט ביי אַ צעבראַכענער האַנט־לאַמטערנע, פאַרריכט זי מיט שווערע אומגעלומ־פערטע הענט.

מיראַן מאַרקאָוויטש האָט זיך גלייך אויסגעצויגן אויף איינעם פון די זעק און איינגעשלאָפן. איינגעשלאָפן מיט אַ טומל, מיט אַ שנאַרען און סאַפען, ווי אַלץ וואָס ער טוט, ראַשיק און טומלדיק. אַשכנזי האָט פרובירט שליסן די אויגן, אָבער ער האָט נישט געקאַנט. די אויפּרעגונג האָט אים נישט געלאָזט שלאָפן.

שעה־לאַנג איז אַשכנזי געזעסן אין דער טונקעלער שטוב און גע-וואָרט אויף דער שעה, ווען מען וועט זיך אַרויסלאָזן אין וועג אַריין. דער ווינט אינדרויסן האָט נישט אויפּגעהערט צו יאַמערן, די וועלן האָבן אַנ-געקלאַפּט אין ברעג. ער האָט אַלעמאַל אויף דאָס ניי אַ קוק געטאָן אויפן זייגערל, אויף דעם גאַלדענעם חתן־זייגער, וואָס ער האָט צו זיין חתונה געקריגן אַ מתנה. די שעהן האָבן זיך געשלעפט לאַנגזאַם, ווי קריכנדיקע ווערעם. צו דער נאַכט האָט גאָר קיין סוף נישט גענומען. נאָך לאַנגע שעהן האָט אַשכנזי דערפילט אַ מידיקייט אין קאַפּ און פאַרמאַכט די אויגן. דאָס

פינצטערע צימער מיט זעק און פעסלעך האָט זיך פלוצלונג פאַרוואַנדלט אין אַ העל-באַלויכטענעם עס-צימער אין זיין פּאַלאַץ אין לאַדזש. אַלע לאַמפּן זענען אָנגעצונדן. דער טיש איז רייך געדעקט. אויבנאָן איז געזעסן ער, אַשכנזי, לעבן אים זיין פרוי, נישט די צווייטע, נאָר די ערשטע, דינהלע. יונג איז זי, שיין, ווי באַלד נאָך דער חתונה. אָבער כאַטש זי איז אַזוי יונג און שיין, זענען שוין די קינדער זייערע דערוואַקסן. אַט זיצן זיי טאַקע אויך ביים טיש, ליכטיקע, שיינענדיקע, פון איין זייט גערטרודי, פון דער אַנדערער זייט — איגנאַץ. אויך שווער און שוויגער זענען דאָ. ר' חיים און פּריווע. לעבן זיי זיצט יעקב-בונם. אַלע זענען זיי פאַרזאַמלט. מען עסט, מען טרינקט וויין און מען פּרייט זיך מיט אים, אַשכנזי. ער דערציילט זיי פון וועג, פון די צרות זיינע. אַלע באַגריסן אים, און ער עפנט דעם ריזע-טאַש זיינעם און טיילט יעדן איין מתנות, און דערנאָך צעגייען זיך אַלע, בלויז ער אַליין מיט דינהלען בלייבן. זי טוט זיך אויס, בלייבט אין טייערע זיידענע נאַכט-וועש און זי גלעט אים מיט די ווייכע הענט, רופט אים אין רוים-באַלויכטענעם שלאַפּצמער...

— שוין, דינהלע, — ענטפּערט ער, — שוין גיי איד...

ער שטרעקט אויס די האַנט צו פאַרלעשן דעם לאַמפּ, אָבער ווי אויף צו-להכעיס רייסט זיך אים די ליכט אין די אויגן. ער עפנט די אויגן אַ וויילע און ער שליסט זיי צוריק פון דער שטאַרקער ליכט. גלייך אין די אויגן לייכט אים אַ העל האַנט-לעמפל. צוויי מענער אין לעדער רייסן אים ביי די אַקסלען.

— גענוג געשלאָפּן, אויפהויבן זיך!

אַשכנזי האָט אויסגעריבן די אויגן און געבליבן שטיין אַ פאַרגליווער-טער. ביידע מענער אין לעדער האָבן רעוואָלווערן ביי די גארטלען געהאַט שטעקן.

— מיראַן מאַרקאָוויטש! — האָט ער גענומען רופן. — מיראַן מאַר-

קאָוויטש!

די מענער האָבן געלאַכט פון אים.

— מיראַן מאַרקאָוויטש איז געגאַנגען אויף אַ חתונה, ער לאָזט אייך גריסן, גאַספּאַדין אַשכנזי, — האָבן די מענער געשפּאַסט. — נו, גערירט זיך, דער אויטאָמאָביל וואַרט.

אין איין רגע איז אַשכנזי געקומען צום געדאַנק, צום שרעקלעכן קלאַרן געדאַנק, וואוהין דאָס רונדע פאַרשויןדל האָט אים פאַרפירט, אין וועמענס הענט ער האָט אים אַריינגענאַרט. ער האָט געוואַלט שרייען, שרייען אין דער פינצטערער נאַכט ביים ברעג ים אויף דעם אומרעכט, וואָס איז קעגן אים באַגאַנגען געוואָרן, אויף דער געמיינהייט פון דעם מענטשלעכן מין, אויף דער אייגענער נאַרישקייט זיינער, אויף דעם אומגליק אויף זיין קאַפּ ביי די טויערן פון זיין רעטונג. ס'גאַנצע בלוט זיינס האָט געשריגן, אָבער דאָס מויל זיינס האָט קיין קלאַנג נישט געקאַנט אַרויסברענגען. די צונג איז, ווי

א שטיק הארטע פאדעשווע, צוגעוואקסן געוואָרן צום גומען, נישט באַ וועגט זיך אין פחד. די פיס זענען אים שלאַבעריק געוואָרן אין די קני, ווי אויסגעשרויפט פון די געלענקען.

— נו, גערירט זיך! — האָבן די מענער אין לעדער אים געטרייסלט. ער האָט נישט געקאָנט רירן מיט קיין פוס. ער איז געזונקען. די מעַ נער האָבן אים גיך און נאַכלעסיק אַ נעם געטאָן אונטער די הענט און אים אַרױפגעוואָרפן אויף דעם זידנדיקן לאַסט־אױטאָמאָביל, ווי אַ זעקל, ווי די פעלקלעך זיינע, וואָס זיי האָבן געוואָרפן צו זיינע פיס.

— טרייב, וואַניאַ! — האָבן זיי גערופן דעם שאַפער. — אויף דער גאַנצער פאַרע יאָג! מיר האָבן נאָך אַ סך אַרבעט און ס'איז שפּעט.

דער אויטאָמאָביל האָט זיך געלאָזט לענגאױס דעם ברעג. דער ים האָט נישט אויפגעהערט וואַשן די ערד, צו שלאָגן מיט די וועלן, צוריקגיין און ווידער אַנקומען, ווי ער טוט עס שוין אַזוי מיליאָנען יאָרן, אין אַלע צייטן, דורות, ביי אַלע פעלקער און מאַכטן. דער ווינט האָט געריסן די בוימער, געפליקט זיי, צו דער ערד געבויגן און אין זייערע צווייגן געבראַכן און געיאַמערט.

קאַפיטל זעכצן

טוביה, וואָס מ'רופט אים „ס'איז־נישט־הפקר אַ וועלט“, האָט דערלעבט זיינס. דער קאָמענדאַנט אַבערסט פאַן היידעל היידעללאָ אַז אַוועק פון לאַדזש, מיט חרפה אַנטלאָפן.

אַז באַראָן פאַן היידעל היידעללאָ האָט געקראַגן די ערשטע ידיעות פון דער דייטשער מפלה, פריער וועגן דעם באַראָן פון דער הינדענבורג־ליניע און שפּעטער וועגן דעם אויפשטאַנד אין בערלין און וועגן קייסערס אַנטלויפן איבער דער האַלענדישער גרענעץ, איז ער צוערשט געוואָרן שטאַרק רויט, דערנאָך שטאַרק בלאָס, צום סוף געל ווי אַ מת.

— אונזין, אויסגעשלאָסן! — האָט ער געשריגן צום אַדיוטאַנט זיי נעם. — לעזן זי עס, מאַהל, לויטענאַנט, איך זעהע ניכטס מער!

דער לייטענאַנט האָט די טעלעגראַמען געלייענט הויך, מיט אַן איבער־געטריבן שטאַרק קול. באַראָן פאַן היידעל היידעללאָ האָט, ווי אַן אַלטע היסטערישע פרוי, גענומען שלוכצן, שלאָגן זיך מיט ביידע הענט אין די שלייפן.

— פערדאָמט, פערפליכט, — טאָזענד מאַהל פערדאָמט!... — האָט

ער געוואָיעט.

ווי אַן אַלטער נאַסער האָן מיט אויסגעפליקטע פעדערן נאָך אַ מלחמה מיט אַ יינגערן און שטאַרקערן פון זיך, האָט דער הויכער אַבערסט אויס־געזען איצט אין גרויסן קאַבינעט פון פאַלאַץ. מיטאַמאָל איז די אַלטקייט

און שלאָבעריקייט אַרויס איבער דער אָנגעצויגענער קריגערישער מיליטע-
רישקייט. דער אַדיוטאַנט האָט אים געגלעט.

— הער אָבערסט, אום גאַטעס ווילן, — האָט ער געבעטן, — הער
אָבערסט...

— ניין, זאָ איינע שאַנדע, — האָט דער אַלטער געקערעכצט.
עס איז גערונען פון אים פון אַלע זייטן, פון די אויגן, פון דער נאָז,
פון אַלטן מויל. דער גלענצענדער אָבערסט־מונדיר איז געווען פאַרפלעקט
ווי ביי אַ יינגל אַ ראַצער.

דער אַדיוטאַנט האָט די פלעקן גערייניקט מיט אַ טיכעלע.

— הער אָבערסט, איר דאַרפט זיך באַהערשן, שטאַרק זיין יעצט...

— אַלעס קאַפוט, אַלעס! זאָ איינע שאַנדע! — האָט דער אַלטער נישט
אויפגעהערט זיפצן. די מיליטערישע כאַרכלדיקע באַפעלערישע שטימע
זיינע איז פלוצלונג פאַרשוואונדן, אויסגערונען. ער האָט גערעדט נעבעכ-
דיק, קוויטשענדיק, ווי אַן אַלטע בייזע פרוי. ניין, ער האָט זיך נישט
געלאָזט טרייסטן, דער באַראָן פאַן היידעל היידעללאָן. מען איז שוין אַזוי ווייט
געווען. אין האַלב אייראַפע האָט דאָס דייטשע מיליטער אָנגעשפאַרט, אין
בעלגיע און אין פראַנקרייך, אין רומעניע, אין טערקיי, אין פוילן, אין
אוקראַינע, אין די באַלטישע געגנטן, אין ליטע, אין קרים, אַפילו וועגן
פעטערבורג האָט מען שוין געטראַכט. אומעטום האָט געהערשט דאָס זיגריי-
כע דייטשע מיליטער. פלוצלונג אַזאָ קלאַפּ, אַזאָ וויסטע מפלה, אַ נידערלאַגע
אויף אַלע פראַנטן. אין בערלין אַן אויפשטאַנד, און דער קייסער אַליין,
דער קייסער איז פון דייטשלאַנד אַנטלאָפן, ביי די האַלענדער, ביי די ברייט-
הויזיקע פישער־יונגען, געבעטן זיך, מען זאָל אים דורכלאָזן. דאָס איז
געווען צופיל.

מער פון אַלץ האָט אים געווייטיקט די חרפה. וואָסער פנים וועט ער
איצט האָבן דאָ אין שטאַט, וואָס ער האָט מיט אייזערנע הענט געהאַלטן?
זיי וועלן לאַכן פון אים, די לויזיקע פאַליאַקן. ער וועט זיך שעמען די אויגן
ווייזן. אויך די סאַלדאַטן זיינע וועלן חוצפה קריגן. זיי וועלן טאָן דאָס
זעלבע, וואָס די רוסן אין רוסלאַנד. זיי וועלן ביי זייערע עלטסטע די עפאַ-
ליעטן אַפּשניידן, און אפּשר, גאַר אַרעסטירן, שלאָגן, אַ קויל אין קאַפּ
אַריינשיסן. זיי האָבן אים אַלעמאַל פיינט געהאַט, געהאַסט שטילערהייט,
ווייל ער איז שטרענג מיט זיי געווען, אין די הענט זיי געהאַלטן.

— בלייבט נישט מער ווי אַ קויל אין קאַפּ זיך אַריינצויאַגן, לויטע-
נאַנט, — האָט ער געזיפצט.

אַבער ער האָט זיך קיין קויל אין קאַפּ נישט געגעבן. ניין, ער האָט
בלויז גענומען שילטן, זידלען די הערן פון די גענעראַל־שטאַבן, די אַלע
קאַמאַנדירן, וועלכע האָבן צו אַזאָ וויסטער מפלה דערלאָזט.

— פערפלוכטע באַנדע, — האָט ער געשריגן מיט די אַריינגעשטעלטע

ציין, — הונדע, זאָ-קערלע, לאַז-באַנדע, טאַזענד מאַהל פּערפּלוכט, דאָ-
נער וועטער, קררויץ, סאַקרראַמענט...

דעם גאַנצן פאַרמעגן זיינעם פון קללות, זידלערייען און מיאוסע ווער-
טער, וואָס ער האָט אָנגעזאַמלט אין זיין לעבן, צום ערשט אין די ביר-
היידער פון די סטודענטישע קאַרפּאָראַציעס, און דערנאָך אין מיליטער,
האָט ער אויסגעשאַטן איצט, געוואָרפן פון אַלטן מויל די מיאוסקייטן,
ווי פון אַ מיסטקאַסטן אַרויס, דאָס האָט אים באַרואיקט. באַלד דערנאָך
האָט ער אויסגעשאַטן איצט, געוואָרפן פון אַלטן מויל די מיאוסקייטן,
די נאָז גוט אויסגערייניקט, אויסגעגלייכט דעם צעקנייטשטן מונדיר, די
מעדאַלן און דעם קרייץ צורעכטגעמאַכט, אַרויסגערוקט די ברוסט פאַראויס,
די צעשויערטע אָפּגעקראַכענע וואַנצעס שטאַלץ פאַרדייט אַרויף, ווי ביים
קייסער, דעם מאַנאַקל אַריינגעזעצט אין לינקן אויג און גענומען זיך אין
די הענט אַריין.

קיין באַפעלן זענען נישט געווען, די הערן אין גענעראַל-שטאַב האָבן
גאָר די קעפּ פאַרלאָרן. ביז וואָס-ווען, האָט באַראָן פּאָן היידעל היידעללאָ:
אַפּגעמאַכט ביי זיך צו באַהאַלטן דערווייל די טרויעריקע נאַכריכטן, קיי-
נער דאָרף נישט וויסן, ער האָט זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש, צוגערופן
דעם אַדיטאַנט זיינעם באַפעלעריש, פּונקט ווי ער וואָלט נישט פּריער
אַזוי ווייבעריש זיך באַראַצט אין זיין קעגנוואָרט, און געגעבן אים באַפעלן:
קיין וואָרט נישט לאָזן פאַלן פון דעם, וואָס איז באַנאַכריכט געוואָרן,
אַפילו נישט פאַר די נאָענטסטע חברים-אַפיצירן. שטאַרק אַכטונג געבן
אויף דער פאַרדאַמטער פּרעסע, עס זאָל קיין וואָרט נישט אַריין, אַלץ
זאָל ווערן גוט צענוזירט. מיטן לעבן אין גאַרניזאָן, ווי אין שטאָט, אָנגיין
נאַרמאַל. אַלעס זאָל פינקטלעך אויסגעפירט ווערן.

— יאָ וואָהל, הער אַבערסט! — האָט דער אַדיטאַנט געזאָגט אָן אויס-

געצויגענער.

— אַבסאָלוטע דיסציפּלין, לויטענאַנט, — האָט דער קאָמאַנדיר באַ-

פוילן שטרענג, — ווען עס וועלן אָנקומען באַריכטן, גלייך מיר מיטטיילן.
דער אַדיטאַנט האָט אויסגעפירט די באַפעלן, קיין פּיפּס פאַר קיינעם
נישט געטאָן. אַבער ווי פון הימל אַראָפּ האָבן די נאַכריכטן גענומען זיך
טראָגן איבער דער שטאָט. די פּוילישע לעגיאָנערן, וואָס האָבן זיך דאָ
נאָך פאַרוואַלגערט, האָבן פּלוצלונג הויכע קעפּ, פאַרריסענע, געקריגן. זיי
האָבן אַפילו פאַר די דייטשע אַפיצירן נישט סאַלומירט. אויף די גאַסן
האָבן זיך ציווילע פּוילישע לייט, מערסטנס שול-יינגלעך, באַוויזן מיט
לעגיאָנערישע היטעלעך. זיי האָבן מאַרשירט אין רייען און הויך אויפן
קול פּוילישע מיליטערישע לידער געזונגען, אַ פּאָן מיט אַ ווייסן אַדלער
אַרויסגעצויגן, אויף אַלע גאַסן האָבן זיך מענטשן געשאַרט, אויף די טראַ-
טואַרן זיך פאַרהאַלטן, אויף די ראַגן זיך אָפּגעשטעלט, גאַרנישט ווי דעם
קאָמענדאַנטס באַפעלן וועגן דער אַרדענונג אין שטאָט זענען געווען. מען

האָט גערעדט, געמאַכט מיט די הענט, דערציילט, נייעס זיך איבערגעגעבן. די מיליציאָנערן האָבן קיינעם נישט געטריבן. מיטאַמאַל האָבן זיך גרויסע אויפרופן, בלויז אין פּויליש, אויף די ווענט באַוויזן, וועגן די דייטשע מפלות דערציילט, צו אַ זעלבסטשטענדיק פּוילן גערופן. אונטערגעשריבן איז געווען דערויף די פּוילישע מיליטערישע אַרגאַניזאַציע. די דייטשע סאַלדאַטן האָבן זיך אָפּגעשטעלט, אויסגעפרעגט זיך ביי יידן, וואָס פאַר־שטייען דייטש, וועגן די נייעסן. די יידן האָבן זיי אין לאַדזשער דייטש דער־ציילט די נייעס פון בערלין.

— יעצט גייען וויר צו האַווע, — האָבן די לאַנדשטורמער געזאָגט מיט צופרידנקייט.

די פּויוזער סאַלדאַטן האָבן אַליין געמאַטערט זיך ביי די פּוילישע אויס־רופן, זייערע דייטשע קאַמעראַדן די נייעס דערציילט.

— יעצט וועלן מיר אין דער פּוילישער אַרמיי דינען, — האָבן זיי גע־זאָגט, יא, יא...

ווי דורך אַ באַפעל האָבן די שטענדיק־אויסגעגלייכטע דייטשן אַראַפֿ־געלאָזט די פּליגל, גענומען שלעפּן באַלעבאַטיש מיד די באַנאַגלטע פּיס, גאַרנישט ווי סאַלדאַטן, נאָר ווי פּוילע פּויערים. טייל האָבן אויפּגעלאָזן אַ לעכל פון רימען, אַנדערע האָבן אָפּגעקנעפּלט אַ קנאַפּ ביים האַלדז, אַרייַן־צולאָזן אַ ביסל פּרייע לופט אין דעם זעלנערישן קערפּער אַריין; יינגערע האָבן איבערגעקערט די ביקסן, פּלוצלונג זיי גענומען טראָגן מיט דער רער אַראַפּ און מיט דער קאַלבע אַרויף. געגאַנגען זענען זיי נישט רייענווייז, נאָר ווי סטאַדעס אַרומגעגאַנגען, מיט הענט אויף אַקסלען פאַרלייגט, זיי האָבן אָפּצירן דורכגעלאָזט, שלאַבעריק באַגריסט, אַדער אָפּילו אינגאַנצן נישט.

— נאָך האַווע, נאָך האַווע! — האָבן אַזע גערעדט דאָס אייגענע, —

וויר האַבען עס גענוג...

ניין, ער האָט נישט געקאַנט האַלטן די שטאַט מער, דער באַראַן פּאַן היידעל היידעללאָו. מען האָט געפּייפט אויף זיינע באַפעלן. די אַרמיי איז זיך צעקראַכן.

איבער די גאַסן האָבן זיך פּאַליאַקן מיט ביקסן אויף די אַקסלען באַ־ווויזן. זיי האָבן דייטשן אָפּגעשטעלט און ביי זיי דאָס געווער געפּאַדערט. אָפּצירן האָבן זיך קעגנגעשטעלט, די רעוואָלווערן נישט געוואָלט אַלעמאַל אָפּגעבן. די סאַלדאַטן האָבן גלייך די ביקסן אַראַפּגענומען און אַוועק־געגעבן. די אייגענע לאַנדשטורמער, וואָס האָבן דאָס לאַנד פּרייער אין די הענט געהאַלטן, וואָס איין סאַלדאַט זייערער פּלעגט אויף אַ גאַנץ דאָרף גיין, האָבן איצט אָפּגעגעבן דאָס געווער יעדן שול־יינגל.

צוזאַמען מיט די פּאַטריאַטישע אויפרופן, באַצירט מיטן פּוילישן אַד־לער, האָבן זיך אויך אַנדערע אויפרופן אויף די לאַדזשער מויערן גענומען באַווייזן; אויפרופן, וואָס הויבן זיך אָן מיט „פּראַלעטאַריער פון אלע לענ־

דער פאראייניקט אייד". אין פויליש, אין יידיש און אפילו אין דייטש האבן זיך די אויפרופן באוויזן. זיי האבן גערופן צו פראלעטארישער איינ-הייט אין דער דאזיקער אַרבעטער-שטאַט, צום קאַמף, גלייכהייט און ברי-דערלעכקייט.

טוביה וועבער האָט ווי אַ וויכער זיך געטראָגן איבער דער אויפגע-רודערטער שטאַט. ער האָט געזען, ווי די זיילן פון דער וועלט ברעכן זיך, קנאַלן, פריער רוסלאַנד, איצטער דייטשלאַנד, עסטרייך. באַלד וועלן קומען די אַנדערע לענדער. די אַנטוישטע מאַסן, וואָס די קאַפיטאַליסטן האָבן זיי געגעבן דאָס געווער אין די הענט, וועלן אומעטום אויסדרייען די באַיאַנעטן קעגן זייערע אייגענע שונאים. זי קראַכט, די אַלטע וועלט. אַלץ טרייסלט זיך פון די קלעפּ, וואָס זי קריגט. די געקרוינטע ווערן אַראָפּ-געוואָרפן פון די טראָנען, די מעכטיקע — פון זייערע שטולן. דער גרויסער ליימענער גולם, וואָס די געשיכטע האָט שוין לאַנג פאַראַווינגעזען זיין סוף, צעפאַלט זיך, צעברעקלט זיך. איצט ווערט דייטשלאַנד, דאָס מעכטיקע קאַפיטאַליסטישע לאַנד, רויט; אויך עסטרייך, אַנדערע לענדער. דער ערד-קוגל האָט זיך אָנגעצונדן, ווי אַ פייער אין אַ הייסן זומער-טאָג וועלן די פלאַמען פון דער רעוואָלוציע אַרומנעמען אַלע זייטן פון דער וועלט. באַלד וועלן אויך אויפשטיין די אַפּגעשטאַנענע לענדער, אינדיע, כינע, אַלע קאָלאָניעס, וואָס ווערן רעגירט פון די רויבערישע קאַפיטאַליסטן.

ניין, ער האָט זיך נישט גענאַרט, האָט טוביה געזען, כאַטש מען האָט פון אים געלאַכט און געשפעט, חוּק געמאַכט, פאַר אַ משוגענעם געהאַלטן. ער אַליין פלעגט שוין אַפילו שוואַך ווערן. אין די ביטערע טעג פון דער מלחמה איז אים אַ צווייפּל באַפאַלן נישט איינמאַל. ער האָט זיך געשטאַרקט, די פליגל נישט אַראָפּגעלאָזט. איצט, זעט ער, אַז דאָס, אין וואָס ער האָט געגלויבט, איז געקומען, מקוים געוואָרן. ער האָט געזאָגט אין דער אַר-בעטער-קיך כסדר, אַז זייער סוף וועט קומען, אַז דער קאַמענדאַנט וועט מוזן אוועק, און אַזוי איז עס. שוין האָט מען געפאַקט אין פאַלאַץ ביי אים, געגרייט זיך צו אַנטלויפן.

גאַנצע טעג איז ער איצט מיט זיינע מענטשן אין דער אַרבעטער-קיך געזעסן, באַראַטונגען אַפּגעהאַלטן, פראַקלאַמאַציעס געשריבן, אויף אים אַליין איז געבליבן איצט די שטאַט. מען האָט געדאַרפט די מענטשן אויפ-קלערן, וועקן, רופן צוריק אין די אַרבעטער-רייען די, וואָס האָבן צוליב דער מלחמה געמוזט אַרויס פון זיי.

זי איז נישט אַפּגעטראָטן גלייך, די אַלטע וועלט, האָט טוביה געזען. ווי אַ פאַרוואַנדעטע בייזע חיה האָט זי פרובירט נאָך שטשירען די ציין, בייסן, די זיגערישע לענדער האָבן ווידער פרובירט מיט טראַמייטן און פאַראַדן, מיט פּוסטע פאַטריאַטישע דרשות פאַרבלענדן די מאַסן, איינרעדן זיי נאַרישע נצחונות, כדי אַפּצוצייען פון זיך דעם צאָרן פון די אַפּגענאַרטע, פאַרוואַנדעטע און פאַרקריפּלעטע. דער פאַטריאַטישער טשאַד וויל ווידער.

אין זיין גסיסה, פאַרבלענדן די אַרבעטער־מאַסן. אין די ניי־אַנטשטייענדיקע לענדער שאַלט דער פאַטריאַטישער שופּר אויף אַלע זייטן. אויך דאָ אין לאַנד הויבט זיך אויף אַ טשאַד. די רעאַקציאָנערן און אונטערדריקער קריכן פון די לעכער אַרויס, די קירכן קלינגען, די שולן מאַכן ״מיי־שברכס״ די נייע הערשער, פונקט ווי זיי האָבן נעכטן געמאַכט די פּריערדיקע הערשער. טוביה האָט געקעמפט קעגן דעם. פון זיין אַרבעטער־קיך אַרויס, מאַסן־מיטינגען אָפּגעהאַלטן, קלאַרקייט אין טשאַד אַריינגעטראָגן. אויך די ציוניסטן, די שונאים זיינע, ווילן דעם יידישן אַרבעטנדיקן מענטש פאַרטומלען. פּריער, ווי לאַנג די דייטשן האָבן געהערשט, האָט מען נישט געקענט דער־ציילן וועגן דער דעקלאַראַציע, וואָס דער ענגלישער לאַרד באַלפור האָט געגעבן די יידן, צוגעזאָגט זיי אַן אייגענע פּאַלעסטינע. דער באַראָן פּאַן היידעל היידעללאָו האָט פאַרבאַטן אַ וואָרט צו שרייבן וועגן די טובות, וואָס די גאָט־פאַרדאַמטע ענגלענדער, די שונאים פון דייטשלאַנד, טוען. איצט, ווי נאָר די דייטשן האָבן אָנגעוואוירן די ממשלה, האָבן די ציוניסטן גע־נומען שרייבן אין אַלע בלעטער וועגן דעם יידישן לאַנד, וואָס ענגלאַנד האָט די יידן געגעבן. אין די שולן האָבן די גבאים ״מיי־שברכס״ געמאַכט דעם לאַרד פון ענגלאַנד. אויף אַלע ווענט, מויערן און הייזער האָבן זיי וועגן דעם מעלדונגען אויסגעהאַנגען. מען האָט אָפּילו געגרייט אַ מאַגני־פעסטאַציע, מיט ספּר־תורהס און פענער אַרויס אויף די גאַסן, מיט מוזיק און טענץ. טוביה האָט געוואוסט, וואָסער כוח די פּראָפּאגאַנדע האָט, ווי לייכט די מאַסן לאָזן זיך פאַרטשאַדען פון נאַציאָנאַליסטישן רויך. ער האָט דעריבער מיט פייער געשאַטן קעגן די פאַרפירער, וואָס ווילן מיט פּוסטע חלומות אָפּציען די מאַסן פון זייער קלאַסן־קאַמף, וואָס ווילן מיט זיסע הבטחות אָפווענדן זיי פון קאַמף פאַר אינטערנאַציאָנאַליזם און אַלגעמיינער פּרייהייט. מיט שפּאַט האָט ער אויסגעלאַכט אין די פּראָקלאַמאַציעס די כלי־קודש און נגידיים, וואָס פאַרדרייען אַ קאַפּ די מאַסן מיט פּוסטע הבטחות פון אימפע־ריאַליסטישע לאַרדן.

ער איז מער גאַרנישט אַהיימגעגאַנגען צו זיך אין שטוב, איבערגענעכ־טיקט אויף אַ באַנק אין אַרבעטער־קיך, די נשמה דערהאַלטן מיט אַ שטיקל ברויט. ער האָט קיין צייט נישט געהאַט. ער האָט געדאַרפט רעדן, פּראָ־קלאַמאַציעס פאַרפאַסן, אָן אַרבעטער־דעמאָנסטראַציע אַראַגאַנזירן, וואָס זאָל זיין אַ קעגנעוויכט קעגן די ציוניסטן.

און צו אַלע אַרבעטן האָט מען נאָך אויך געדאַרפט־ביי די דייטשע סאַלדאַטן לאָזן הערן אַ וואָרט. איבער די לאַדזשער מויערן האָבן זיך צווישן אַלע פּאַפירן און אויפרופן אויך די דייטשע אויפרופן געלאָזט ווייזן, אויפרופן צו די סאַלדאַטן וועגן סאַלדאַטן־ראַטן, וואָס האָבן זיך געשאַפן און וואָס זיי דאַרפן פירן מיט אַלעם, נישט לאָזן זיך פירן פון די אָפּיצירן און קאַמענדאַנטן. אויף זעלנערישע ברוסטן, לעבן די מעדאַלן און קרייצן, האָבן זיך רויטע שליפּפעלעך באַוויזן. אויפן פּאַלאַץ ביים קאַ־

מענדאנט האָט פלוצלונג אַ רויטע פּאָן גענומען ווייען, אַנשטאָט דער קיי-
סערלעכער. אַ סך סאַלדאַטן האָבן פון זיך די עפּאָליעטן אַראָפּגעריסן. רעד-
נער אין סאַלדאַטן קליידער האָבן רעדעס געהאַלטן פאַר די פאַרזאַמלטע,
וועגן דעם אויפשטאַנד אין בערלין דערציילט.
באַראָן פּאָן היידעל היידעללאָו האָט די ראַלעטן איבער די פענצטער
ביז אַראָפּ אַרונטערגעלאָזן, כדי נישט צו זען די חרפה.
אין איינעם אַ טאָג האָט זיך טוביה אויף אַ מיטינג פון סאַלדאַטן-ראַט
געוויזן און פאַר די דייטשן אַ רעדע געהאַלטן.
אין אַ גרייזיקן לאַדזשער דייטש, וואָס ער האָט געכאַפט פון די דייטש-
רעדנדיקע סוחרים, פון די דייטשע וועבער אין שטאַט, האָט ער גערעדט
פאַר די הונדערטער סאַלדאַטן. זיי האָבן נישט פאַרשטאַנען יעדער וואָרט
זיינס, אָבער פאַרשטאַנען האָבן זיי דאָס פייער, וואָס האָט געשפּראַצט
פון מויל פון דעם אויסגעדאַרטן שלעכט-געקליידעטן, פאַרחושכטן פּראַלע-
טאַריער. ער האָט געוואָרפן מיט די הענט, וואָס קריכן אַרויס פון זיינע
לויזע אַרבל, ער האָט געדראָט מיט אַ שפיציקן פינגער קעגן די הערשער
און אונטערדריקער, וואָס פאַרקנעכטן דאָס אַרבעטנדיקע פּאָלק, זיינע
אַלטע אויגן האָבן געברענט מיט יוגנטלעכן האָס און צאַרן קעגן אַלע, וואָס
ווילן נישט לאָזן איינפירן גלייכהייט, איינהייט און ברידערלעכקייט אויף
דער וועלט.

— בראַוואַ! — האָבן גערופן די שווערע לאַנדשטורמער, די פויערים און
אַרבעטער, די פאַרמאַטערטע פון קריג, די בענקענדיקע נאָך זייערע היי-
מען, פון וועלכע מען האָט זיי אָפּגעריסן. — שטימט, קאַמעראַדן!
באַראָן פּאָן היידעל היידעללאָו האָט געמוזט עפענען דעם ראַלעט פון
זיין פענצטער, צו זען, פאַרוואָס די סאַלדאַטן ברומען אַזוי שטאַרק. ער
האָט טיף אַריינגערוקט דעם מאַנאַקל אין זיין אויג און שטרענג באַטראַכט
דאָס קאַמישע אויסגעדאַרטע מענטשל, וואָס שרייט אַזוי פאַר זיינע סאַל-
דאַטן. ער האָט אים פריער קיינמאַל נישט געזען, דעם ייד, דעם קעניג
פון די סאַציאַליסטן, מיט וועלכע ער האָט נישט איינמאַל געהאַט צו טאָן.
איצט האָט ער אים געזען. אַט דאָס איז ער, האָט ער זיך אַליין נישט
געגלויבט. צו-אַרעם, פאַרשוואַרצט און איינגעשרומפן איז זיין קעגנער
געווען. ער האָט זיך אַזש פאַרשעמט פאַר זיך אַליין, וואָס דער קעגנער זיינער
איז אַזוי געבעכדיק. די האַנט האָט אים געביסן, ווי וואַלט ער מיט
פאַרגעניגן אַרויסגענומען דעם רעוואָלווער פון טאַש און אַט די פלוי דער-
שאַסן אַט די ציווילע לויז, וואָס האָט זיך דאָ ביי אים לעבן פאַלאַץ אוועק-
געשטעלט רעדן פאַר סאַלדאַטן, פאַר דייטשע סאַלדאַטן.
אָבער די סאַלדאַטן האָבן אַט דאָס איינגעשרומפענע מענטשל אויסגע-
הערט, אַפּלאַדירט אים שטאַרק, אַז די שויבן אין די פאַלאַץ-פענצטער האָבן
אַזש געציטערט.
און באַראָן פּאָן היידעל היידעללאָו האָט מיט כעס אַראָפּגערוקט דעם

ראַלעט און דעם קאַפּ אַראָפּגעלאָזט, פאַרוונקען אין ביטערע מחשבות. ער האָט געטראַכט וועגן קייסער, דער אַרמיי, וועגן דייטשלאַנד, וועגן זיין גוט אין פרייסן. אַט פון אַזעלכע ציווילע פליי וועט איצטער דייטשלאַנד געפירט ווערן. זיי זענען די הערשער. אַרבעטער, פעבל וועלן אין די אַמטן זיצן, אין די מיניסטעריומס, אומעטום. שוין איז דער רעגענט פון דייטשלאַנד אַן אַרבעטער, אַ זאָטלער אַ פאַרדאַמטער. איין גאַט ווייס, וואָס אין זיין גוט וועט איצט זיין? די קנעכט וועלן אַלע מיאוסע זאַכן אַפּטאַן. מעגלעך גאַר אַז די לויזיקע פּאַליאַקן וועלן די הערשער פון זיין גוט זיין. זיי וועלן שטיקער פון אַסט-פּרייסן אַפּרייסן.

ער האָט דערפילט אַ פייכטקייט אין די אויגן, אין דער נאַז און ביי די קנייטשן פון די אַלטע ליפּן. אַלץ אין אים האָט געוויינט.

אין דרויסן איז געשטאַנען טוביה און מיט אַזאַ ברען גערעדט פון דעם לאַסט-אויטאָמאָביל אַראָפּ, אַז עס האָט אויסגעזען ווי ער וואָלט פליען אין דער לופטן.

נאָך קיינמאַל האָבן די טעכטער זיינע, און אַפילו קיילע זיין ווייב אַליין, נישט געקוקט אויף אים מיט אַזעלכע אויפגעריסענע אויגן פון חידוש. — זעטס נאָר, ווי מ'הערט אים! — האָט קיילע גערופן די טעכטער ביי די אַרבל. — ווען איך זע עס נישט מיט מיינע אויגן, וואָלט איך עס נישט געגלויבט... די וועלט איז משוגע געוואָרן...

קאַפּיטל זיבעצן

פעליקס פעלדבלום, דער אַפיציר, וואָס איז אַ פרייוויליקער אויף דעם שלאַכט-פעלד געגאַנגען, כדי צו דעראַבערן אַ פריי פוילן, ווייל נאָר אין פרייען אומאַפּהענגיקן פוילן וועט מען קאַנען פרייהייט און ברידערלעכקייט איינפירן, גליכהייט פאַר אַלע פוילישע איינוואוינער — האָט זיינס דער-גרייכט. פוילן איז געווען פריי, די דערנער-קרוין, וואָס דער גורל האָט אַרויפגעלייגט אויפן קאַפּ פון פאַלק פון די פעלקער, צו טראָגן די פוילישע מיסיע פאַר די נאַציעס פון דער וועלט, איז אַראָפּגענומען געוואָרן. דער וואָוועל, דער קעניגלעכער שלאָס אין קראַקע אויפן באַרג, וואו עס ליגן די פוילישע מלכים און דיכטער, איז נישט מער קיין קאַזאַרמע פאַר עסטרייכישע קאַוואַלעריסטן און זייערע פּערד, ווי פריער. די פוילישע פּאָן האָט געפלאַ-טערט אין ווינט איבער קראַקע און איבער דעם גאַנצן לאַנד.

די קראַקאַווער לעגיאָנערן, די יונגע פוילישע זין, וואָס האָבן זיך „קראַ-קוסן“ אַ נאָמען געגעבן, זענען מיט שווערד און ביקס, מיט פוילישע פּאַנען און געזאַנג געגאַנגען צו מזרח, צו לעמבערג, דער שטאָט אין גאַליציע, וואָס די דאַרטיקע אוקראַינער האָבן געהאַלטן, כדי זי צו דעראַבערן און פאַרשפּרייטן אויף איר דעם פוילישן אַדלער. צוזאַמען מיט אַנדערע רעגיי-

מענטן איז געגאנגען דער רעגלמענט, אין וועלכן עס האט געדינט פעליקס פעלדבלום, וואס איז פון א פראסטן סאלדאט ביז אן אפיציר דערגאנגען. מיט א שווערד ביי דער זייט, מיט די אפיצירישע עפאליעטן אויף די איי-בערגעבויענע אקסלען, איז ער מיט גרויסע שפרייזן געגאנגען פאראויס זיינע לעגיאנערן און געפירט זיי צו מזרח. די לעגיאנערן זיינע האבן געזונגען דאס „קראקוסן“ ליד:

פון פארנט אויף א פערד,
גענעראל ראיא מיט דער שווערד,
נאך אים זיינע „קראקוסן“
צו פארטרייבן די קליין־רוסן.
הוליען וועט מען א גאנצן טאג,
אוי, צו יידן וועט זיין א קלאג!

יא, איז עס געווען א קלאג צו די יידן, ווי די „קראקוסן“ האבן גע-
זונגען.

דעמאָביליזירטע סאלדאטן פון פארשידענע פעלקער און נאציעס האבן זיך ארומגעשעלענדערט איבערן לאַנד. פון אוקראינע, פון קרים, פון וואַלין און ווייס־רוסלאַנד, פון פּאָדאָל, פון אלע עקן זענען זיי געלאָפן, די צע-לאַזענע דייטשע אַרמיען, אַהיים צום פּאַטערלאַנד. די באַנען זענען נישט געווען גענוג אויף אַרויסצופירן די איילנדיקע מחנות. זיי האָבן זיך אָנגעהאַנגען אויף די טרעפלעך פון די וואַגאַנען, אויסגעלייגט זיך אויף די דעכער, אַגעטשעפעט זיך אין די בופאַרן, אַבי אַהיימצוקומען וואָס פריער. אַבער די באַנען האָבן נישט געקאַנט אַריינעמען אַזויפיל. אין די צענד-ליקער טויזנטער האָבן זיי זיך אַרומגעשלעפט פרייע, צעקנעפלטע, אויפ-געהייטערטע און אומרויאקע פון דעם, וואָס איז געקומען, און מער נאָך דער-פון, וואָס דאַרף קומען. די רעוואָלוציאַנערן האָבן זיך אַנגעהאַנגען רויטע שלייפעלעך אויף די ברוסטן. די עלזאַסער האָבן אַנשטאַט די אַראַפּגעריסענע דייטשע צייכנס צוגעטשעפעט פּראַנצויזיש-נאַציאָנאַלע צייכנס. זיי האָבן האַפּערדיק מאַרשירט איבער די גאַסן, גענומען רעדן פּראַנצויזיש מיט די מיידלעך און שרייען:

„וויוו לאַ פּראַנס!“

די פּאַליאַקן פון פּויזנער געגנט האָבן פּוילישע אַדלערס צו די דייטשע היטלען צוגעשפּיליעט און אין אַ גרייזיקן פּאַרדייטשטן פּויליש פּאַטריאַ-טישע אויסרופן געמאַכט. זיי זענען גרויסע חשובים געוואָרן ביי די פּוילישע מיידלעך. זיי האָבן אַנגעפּילט די קאַטוילישע קירכן, אַלע ערטער און פּלעצער.

אַ צעמישעניש, אַ דור־הפּלגה איז געווען צווישן די עסטרייכישע סאַל-דאַטן. ווי אַן אַלט, צעריסן, צונויפגעלאַטעט מלבוש האָט זיך דאָס באַ-זיגטע לאַנד געריסן. שטיקער זענען דערפון געפּאַלן. די סאַלדאַטן הפּקרדיקע-

צעלאָזענע, האָבן אַראָפּגעוואָרפּן פּון זיך יעדער דיסציפּלין, זיי האָבן גע' כאַפּט, צענומען די אינטעדאַנטסטוועס, פאַרקויפּט דאָס געווער פאַר גראַשנס, צעראַבירט די רעגִימענט־קאַסעס. יעדער האָט אָנגעהויבן רעדן זיין שפּראַך, צושטעפען זיך די אייגענע נאַציאָנאַלע צייכנס. אין די בלוילעכע עסטריי־ כּישע מונדירן, אָן די רימענס, אָן נומער און צייכן, צעיאַכמערטע, צע־ פאַרענע, האָבן זיי אָנגעהאַנגען אויף זיך אַלערליי נאַציאָנאַלע בלעכלעך. די פּאַליאַקן זענען אַריין אין פּוילישן מיליטער, געזונגען פּוילישע לידער אויף די גאַסן. די טשעכן האָבן מיט די מעסערס אָפּגעשניטן די פּיל עסטרייכישע קריגס־צייכנס און בלעכלעך, וואָס זיי האָבן געהאַט אויף די היטעלעך מיט די פאַרטרעטן פּון זיין קעניגלעכער און קייסערלעכער מאַיעסטעט, און אָנגעהאַנגען זיך טשעכישע פענדלעך און בלעכלעך, וואָס יינגלעך האָבן פאַרקויפּט אויף אַלע גאַסן. די אונגאַרן האָבן זיך אין זייערע אייגענע פאַרבן געצירט. די באַסניער, רומענער, סלאָווענער, רוטענער, סערבן, קראַאַטן, אַלע האָבן זיי זייערע נאַציאָנאַלע לידער געזונגען, געפּאַכעט מיט די הענט. גערעדט, אַרומגעריסן זיך. יעדער האָט געאיילט אַהיים. די יידן זענען געבליבן אויף זייערע ערטער, אין דער היים, וואו עס זענען געשטאַנען זייערע הייזער און שולן, מערק און אַלטע בית־עולמס. אָבער אויף די ווענט פּון זייערע הייזער האָבן די גאַסן־יונגען שימף־ווערטער און דראָאונגען אָנגעשריבן, קללות און זלזולים. שול־יינגלעך האָבן מיט קרייד אַלע ווענט און צוימען באַשריבן, אַז די יידן זאָלן זיך קיין פּאַלעסטינע אָפּטראַגן, אַנישט וועט מען זיי אויסמאַרדן. צוזאַמען מיט דער מוזיק פּון די זי־ גערישע טראַמייטן, האָבן געקלונגען די אויסגעבראַכענע שויבן פּון די יידישע הייזער, וואָס די גויים האָבן אין זיי שטיינער געוואָרפּן.

אומגליקלעכער פּון אַלע זענען געווען די יידן אין מזרח־גאַליציע. די הייזלעך זייערע אין די שטעטלעך זענען געווען חרוב פּון די קאַזאַקן, וואָס זענען אין די ערשטע מלחמה־חדשים דורכגעגאַנגען ווי אַ היישעריק, אַ סך זענען געווען פאַרשיקט, געוואַלגערט זיך אין סיביר, אין אַלע ווייטע רוסישע שטעט. דער הונגער איז געווען גרויס, מגפות האָבן געשניטן זייער שניט. גאַרנישט קיין גוטס האָט געוואָרט אויף די יידישע סאַלדאַטן, וואָס האָבן אין די צענדליקער טויזנטער געאיילט צו זייערע היימען. אַ טייל יונגע סאַלדאַטן האָבן אויך פּרובירט אַנצוהענגען מגן־דודלעך אויף זייערע זעלנערישע עסטרייכישע היטלעך. אָבער די גויאישע סאַלדאַטן האָבן געשפּאַט פּון זיי.

— פאַרוואָס פאַרט איר נישט אין דעם לאַנד אייערן? — האָבן זיי געפּרעגט מיט חזוק. — מיר ווילן אייך ביי אונדז נישט האָבן!

די עלטערע יידן האָבן נישט אָנגעהאַנגען אויף זיך קיין צייכנס. זיי האָבן וואָס גיכער פּון די זעלנערישע קליידער געוואַלט אַרויס. שוין, נאָך אין די עסטרייכישע מונדירן, האָבן זיי די בערד און פּאות געלאָזט וואַקסן, ווי פּריער. זיי האָבן די רוקנס אַראָפּגעבויגן, יידישע גלותדיקע טריט גע־

שטעלט און אין די שולן און בתי-מדרשים געדאוונט און געלערנט. דער גאנצער אַלטער, יידישער עול פון ביידע וועלטן איז אַרויף אויף זייערע גלותדיקע פיגורן אין די זעלנערישע קליידער. מען האָט אַלץ געדאַרפט אָנהויבן אויפסניי: אויסבויען נעסטן, אויסזוכן די אַלטע באַלמעלאַכעשע כלים, וואָס וואַלגערן זיך אויף די בוידעמס, כדי צו נעמען זיך צו אַן אַרבעט, אויסקראַצן די לעצטע קראַנען, אָנצוהויבן אַ שטיקל פרנסה, לערנען קינדער, חתונה-מאַכן טעכטער און טראַגן דעם יאָך פון לעבן. אין די בתי-מדרשים און שולן, אין הסידיים-שטיבלעך און אין באַלמעלאַכעשע אַרעמע מנינים האָבן זיי געזוכט טרייסט, אמונה און בטחון ביי גאָט, געדאוונט צו אים, געבעטן צו אים, געריסן די טרויעריקע אויגן צו זיינע הימלען, אין וועלכע ער זיצט און רעגירט אַלע רעגירער.

אַבער מלחמה, האָס, צאָרן האָבן גאַרנישט געוואָלט זיך איינשטילן, די אַלטע מלחמות צווישן די ביידע פעלקער, צווישן די פאַנעס און די פויערים, האָבן געפלאַקערט. יעדער האָט געוואָלט רעגירן. יעדער האָט געוואָלט פאַרכאַפן, ווייל ווער עס כאַפט נישט, דער האָט נישט, און די קוילן זענען געפלוּיגן איבער די יידישע גאַסן, איבער זייערע חרובע הייזער און צע-שטערטע היימען. יעדער האָט די יידן גערופן אויף זיין צד, קעגן דעם צווייטן.

די גרעסטע מלחמה איז אָנגעגאַנגען אין לעמבערג, אין מיטן שטאַט. יעדע אַרמיי איז זיך אין איר זייט געזעסן און אַריבערגעשאַסן צו דער קעגנערישער זייט. דאָס יידישע פערטל איז געלעגן צווישן ביידע שלאַכט-פעלדער, אויסגעשטעלט צו אַלע פייערן.

די יידישע יונגע זעלנער און אַפיצירן פון דער עסטרייכישער אַרמיי האָבן זיך באַוואָפנט, אַן אייגענע מיליץ געמאַכט, כדי אַפצושלאַגן די יידישע גאַסן פון באַנדיטן און רויבער, וואָס האָבן גערויבט אין שיין פון טאַג. זיי זענען געבליבן נייטראַל, די יידן, אין קאַמף צווישן די צוויי פעלקער. דערמיט האָבן זיי געוואָלט אויסמיידן דעם צאָרן פון זיגער און באַזיגטע. אַבער די פּאָליאַקן האָבן די יידישע נייטראַליטעט נישט געקאַנט פאַרטראַגן. אַליין אונטערשרייבנדיק זייערע אַפמאַכן מיט די יידן און זייערע זעלבסט-שוצן, האָבן זיי געהעצט קעגן זיי, בלבולים אויסגעטראַכט, צו נקמה גע-רופן קעגן די יידן, די פאַררעטער.

— וואַרט, וואַרט, — האָבן זיי געוואָרנט. — זאָלן נאָר די ערשטע פוילישע אַרמייען אַריין, פאַרטרייבן די אוקראַינער, וועלן מיר אייך שוין ווייזן ווי אַזוי צו זיין נייטראַל!

זייערע וואַרענישן זענען מקוים געוואָרן. פון קראַקע זענן די "קראַ-קוסן" געגאַנגען. עטלעכע טעג צייט זענען אָנגעגאַנגען די שיסערייען איבער די יידישע גאַסן פון איין צד צום צווייטן. ווען די אוקראַינער האָבן אַפ-געטראַטן, האָבן די זיגער דאָס יידיש פערטל אַפגעגעבן צו די זעלנער אַ מתנה, צו רציחה און רויב.

זעלנער און אפיצירן, אויבער-לייטענאנטן און גימנאזיע-לערער, באאמטע און קראנקן-שוועסטער, גנבים און פראקטיטוטקעס, באפרייטע ארעסטאנטן און קירכע-באאמטע, מאנאכן און ווייבער, אלע האבן זיי זיך געלאזט אויף דעם יידישן פערטל.

— הורא, אויף די יידן! אויסראטן זיי! — האט דאס באפרייטע פאלק געשריגן און געפאכט מיט די הענט. — ביי די פאות זיי אויפהענגען! ווי די מייז זיי אויסברענגען!

פאראויס זענען געגאנגען די אפיצירן מיט זייערע סאלדאטן. יעדער צענדליק סאלדאטן מיט זיין אפיציר. זיי האבן ארומגערינגלט די יידישע מיליציאנערן, אנטוואפנט זיי, די פירער דערשאסן און די איבעריקע ארעסטירט, געבונדן אין שטריק, אונטער דעם ווילדן געלעכטער פון המון.
— פארשטיינען זיי! — האבן ווייבער געמאכט קולות און געשפיגן אויף זיי. — פארברענגען!

דערנאך האט מען ארומגערינגלט דאס יידישע פערטל. מיט זעלנערישער פינקטלעכקייט, גענוי זיבן אינדערפרי, האבן די לעגיאנערן אוועקגעשטעלט מאשין-געווער, פאנצער-אויטאמאבילן ארום קרא-קעווער פלאץ, ביי דער ציבעלע-גאס, שול-גאס, זשולקעווער גאס און אלע אנדערע גאסן, כדי קיינעם נישט ארויסצולאזן פון דעם יידן-פערטל.
— פייער! — האבן די אפיצירן געגעבן א קאמאנדע.

די מאשין-געווערן האבן גענומען גראגערן. די פוס-גייער האבן גע-צילט אין די פענצטער פון די הייזער, אנדערע האבן געשליידערט האנט-גראנאטן. פון די הייזער האבן יאמערלעכע קולות געשפאלטן די פרימארגן-דיקע, קאלטע נאוועמבער-לופט. די סאלדאטן האבן געלאכט.
— איי, וויי, גוט, — האבן זיי געשפאט און ווייטער געשליידערט זייערע האנט-גראנאטן.

נאך א היפשער צייט האבן די אפיצירן באפוילן אפשטעלן די שיסעריי און פונאנדערגעשיקט פאטרולן איבער די הייזער. מיט אפיצירן און אונ-טעראפיצירן פאראויס זענען די פאטרולן אויסגעשטעלט געווארן. יעדער האט געקריגן זיין ראיאן צו באארבעטן. די אויבער-קאמאנדע איז געזעטן אין שטאטישן טעאטער און געגעבן באפעלן ווי אזוי צו ארבעטן. אלעמאל זענען אנדערע שליחים פון דער קאמאנדע געקומען צום פאלאץ, אויסגע-צויגן זיך פאר די אפיצירן, באפעלן זיי געגעבן, ראפארט אפגענומען און צוריקגעטראגן זיי צו די שטאב-לייט אין טעאטער.

מיט מיליטערישער ארדענונג זענען די פאטרולן, צו צען, געפירט פון אפיצירן, געגאנגען פון הויז צו הויז. זיי האבן מיט האנט-גראנאטן אויפגעריסן די פארהאקטע טויערן און מיט אויסגעשטרעקטע רעוואלוערן און באיאנעטן אריין אין די שטובן, וואו די יידן מיט זייערע ווייבער און קינדער האבן אין פחד זיך געשארט צו די ווענט.
אין פארמעגלעכע שטובן האבן די אפיצירן געהייסן די מענטשן אויפ-

הויבן די הענט אין דער הויך און זיי באזוכט. געלט, זייגערלעך, קידושין־פינגערלעך, אויערינגלעך, זיידענע קליידער, אלץ נאָר, וואָס עס האָט אַ ווערט געהאַט, האָבן די לעגיאַנערן צוגענומען.

— ייד, די בערזע אָהער! — האָבן זיי געוואַלדעוועט.

דאָס געלט האָבן זיי אַריינגעלייגט אין די טאַשן, די זאַכן האָבן די סאַלדאַטן איינגעפאַקט אין זעק, אין קאַלדרעס, וואָס זיי האָבן אַראָפּגענומען פון די בעטן. די יונגע פרויען האָבן זיי פאַרגוואַלטיקט אין די אויגן פון זייערע קרובים. אַלטע האָט מען געשלאַגן מיט די קאַלבעס פון די ביקסן, ציין אויסגעהאַקט, אויגן אויסגעשטאַכן. קינדער אין די וויגן האָט מען מיט די מעסערס דערשטאַכן.

— עס זאָל אויף קיין זריעה נישט בלייבן! — האָבן די לעגיאַנערן גע־שריגן.

אין אַרעמע הייזער, וואו מען האָט קיין געלט און קיין צירונג נישט געפונען, האָט מען דאָס בעטגעוואַנט אָנגעצונדן, האַנט־גראַנאַטן אַריינגע־וואַרפן. ווען די מענטשן האָבן געעפנט די פענצטער און אַרויסגעשפּרונגען, כדי זיך צו ראַטעווען פון פייער, האָבן די לעגיאַנערן זיי מיט די ביקסן דערשאָסן.

אין טייל שטובן האָבן די מענער זייערע מיליטערישע מונדירן פון פּוילישן לישן הויז־עגימענט אָנגעטאַן, כדי זיך צו ראַטעווען. אָבער די לעגיאַנערן האָבן דערויף נישט געקוקט.

— אַלע יידן זענען גלייך! — האָבן זיי געזאָגט. — נישטאָ קיין אויסנאַם!

זיי האָבן ווייבער פון יידישע לעגיאַנערן ביי די האַר געפליקט, די קליידער פון די קערפערס אַראָפּגעריסן, מיט די שטיוול אין בייכער פון שוואַנגערע ווייבער געשטויסן. זיי האָבן מענער צוגעבונדן צו די בעטן, אויף וועלכע זיי האָבן זייערע ווייבער געפייניקט. ביי די טויערן זענען געשטאַנען די מיליטערישע אויטאָמאָבילן מיט די פּוילישע אָדלערס, אין וועלכע מען האָט איינגעפאַקט די גערויבטע זאַכן און אַוועקגעשיקט זיי אין די זאַמלפּונקטן, וואו מען האָט זיי סאַרטירט און דעם המון פונאַנדערגע־טיילט. אַרבעטער־פרויען אין טיכלעך אויף די קעפּ, עלעגאַנטע דאַמען אין פּוטערס, גאַסן־מיידלעך, באַרמהערציקע שוועסטער, נאַנעס, לערערקעס, אַלע האָבן זיי זיך געריסן, געשטופּט זיך, געשטויסן, כדי צו כאַפּן וואָס אַ בעסער שטיקל סחורה, וואָס אַ שענער קלייד, וואָס אַ טייערן חפּץ.

— מיר, מיר, הער קאַפיטאַן, — האָבן זיי געשריגן, געחנדלט זיך צו די אַפּיצירן, וואָס האָבן געוואַרפן דעם רויב, ווי ביינער צו אויסגע־הונגערטע הינט. פאַרמעגלעכע זענען אין פּיאַקערס געקומען, כדי אַהיימ־צופירן דעם רויב.

אין די יידישע געשעפטן האָט מען די טירן אויפגעריסן, די סחורות אַרויסגענומען, שפּיזן, קליידער, און אַוועקגעפירט אין די מיליטערישע

אויטאמאבילן. אפילו וועגענער און פיאקערס האָבן די אָפיצירן פאַרכאַפּט און געהייסן זיי אָפּפירן דעם רויב צו די זאַמל־פּונקטן.

אויף דער צווייטער נאַכט האָט די קאַמאַנדע, וואָס האָט זיך באַזעצט אין טעאַטער, באַפוילן אונטערצוצינדן דאָס פאַרביבענע פון יידישן פּערטל. די מיליטערישע אויטאמאבילן האָבן געבראַכט צו פירן פון די אויפ־געריסענע יידישע קראַמען פּעסער נאַפּט און בענזין. פון די הייזער האָט מען שטרוי־זעק מיט די קישנס און פּערענעס אַרויסגעוואָרפּן. די אָפיצירן האָבן באַפוילן די סאַלדאַטן די ווענט מיט נאַפּט צו באַגיסן, גע־לערנט ווי אַזוי די שטרוי־זעק אַוועקצולייגן, און מען האָט אונטערגעצונדן די הייזער פון אַלע זייטן. די גאַסן זענען געווען אָפּגעשלאָסן, קיינער זאָל זיך נישט קאַנען ראַטעווען פון דער שריפּה. ווער עס איז אַרויסגעשפּרונגען דורך די פּענצטער, איז דערשאָסן געוואָרן פון די קוילן. די טויערן זענען דורך די סאַלדאַטן פאַרשפּאַרט געוואָרן.

די קולות פון די יידן זענען געגאַנגען צום הימל צוזאַמען מיט די פּייער־צונגען און רויך־וואַלקנס. אָבער זייער געבעט איז נישט געהערט געוואָרן. די סאַלדאַטן און אָפיצירן האָבן געשפּילט, געלאַכט און געשפּאַט פון די יאַמערן.

— פּרעגלט זיך אין אייגענעם שמאַלץ! — האָבן זיי גערופּן.

דערנאָך האָבן זיי זיך גענומען צו די שולן און בתי־מדרשים, צום יידישן גאַט.

פיר אָפיצירן, יעדער מיט אַ צענדליק לעגיאָנערן, זענען אַריין אין דער פּאַרשטעטער־שול, זיי האָבן אַראָפּגענומען די פּרוכתן פון ארון־קודש, אַרויס־גענומען אַלע זילבערנע קרוינען, הענטלעך, בלעכן, בעכערס, מנורהס, איינגעפאַקט אין פּרוכת די אַלע קאַסטבאַרקייטן און פאַרפאַקט. אויך די טישטעכער, מענטלעך, די פּרוכתן פאַר יום־טובים, ימים־נוראים, האָט מען פון די ספּר־תורהס אַראָפּגעצויגן און פּונאַנדערגעטיילט זיי צו די ווייבער, וואָס האָבן זיי גיריק געכאַפּט און אַרומגעהילט זיך אין זיי. די נאַקעטע ספּר־תורהס האָט מען אַרויסגעוואָרפּן אויף דער ערד, געשטויסן מיט די באַיאָנעטן, געטאַנצט אויף זיי און פאַראומרייניקט, ווען מען איז דערמיט פאַרטיק געוואָרן, האָט מען געוואָרפּן האַנט־גראַנאַטן אין ארון־קודש אַריין, ביז די אַלטע געשניצטע עטלעכע הונדערט־יעריקע שול האָט זיך צעפלאַקערט.

צוויי בר־מצוה־יינגלעך פון דער שול־גאַס, דוד רובינפעלד און ישראל פייגענבוים, האָבן זיך אַריינגעשלייכט אין דער ברענענדיקער שול, גע־כאַפּט יעדער אַ ספּר־תורה אין האַנט און געלאָזט זיך לויפּן, די לעגיאָנערן האָבן זיי ביידן דערשאָסן. זיי זענען געפאַלן צוזאַמען מיט די תורהס אין די הענט.

די חדושים־שול, אַלע אַנדערע בתי־מדרשים, חסידים־שטיבלעך אויף דער שול־גאַס, אויפן אַלטן מאַרק און אַנדערע גאַסן זענען דורך די סאַל־

דאטן באגאסן געווארן מיט נאפט און אונטערגעצונדן. אין טעמפל אויף דער זשולקעווער גאס האבן די אפיצירן אויסגערויבט דאס גאנצע זיל-בער. טייל האבן זיך ארומגעבונדן די אטלעסענע מענטשלעך ארום די קעפ, אין טורבאנען פארדרייט, ווי די טערקן, און געטאנצט, געשאקלט זיך, ווי יידן ביים דאוונען, צום געלעכטער פון די סאלדאטן און דעם המון. דער-נאך האבן די אפיצירן באפוילן אויפצורייסן דעם דיל, אריינגיסן בענוין אין די לעכער און אנצינדן.

אויף דער שול-גאס האבן עטלעכע יידן זיך איינגעהילט אין די טליתים און די קיטלעך, זיי האבן ווידוי געזאגט צו גאט, אין די הערצער מיט די פויסטן זיך געשלאגן, ביז דאס פייער איז צוגעקומען צו זיי און אָנ-געכאפט די טליתים. אָן אפיציר האָט זיך דערשראָקן פאַר די מענטשן אין די ברענענדיקע טליתים און געעפנט זיי די טיר. אָבער אין יאָמער, תשובה, רויך און פייער האָבן זיי נישט געהערט די רופן פון דעם גוי. די פלאַמען האָבן זיי פאַרלענדט.

דריי טעג און דריי נעכט האָט געברענט דאָס יידישע פערטל. דריי טעג און דריי נעכט האָבן געהוילעט די רויבער אין מיליטערישע קליידער און אין ציווילע. אפילו די פייערלעשער זענען נישט געקומען. מען האָט זיי פאַרבאָטן.

אויפן פערטן טאָג זענען די יידן, טרויעריקע, פאַרשעמטע פון זייער אייגענעם אומגליק, מיט געבויענע קעפ און מיט אויסגעלאָשענע אויגן, אַרויס צו די טליענדיקע חורבות. זיי האָבן האַלב-פאַרברענטע קערפערס פון ציגל און אייזן אַרויסגעשאַרט. ביינער צונויפגענומען, די קערפערס האָט מען מיט טליתים איבערגעדעקט. די ביינער האָט מען אין ערדענע טעפ אַריינגעלייגט, כדי זיי צו ברענגען צו קבר-ישראל. ביי די טליענדיקע חורבות פון די שולן האָט מען שטיקער נישט-דערברענטע יריעות צו-נויפגעקליבן, עץ-החיימס, און זיי אין ערדענע טעפ לעבן די טעפ מיט די ביינער אָועקגעשטעלט. צוויי-און-זיבעציק טויטע זענען אין אַ גרויסער שורה געלעגן, איבערגעדעקט מיט טליתים. יאָמערנדיקע מענטשן האָבן געזוכט צווישן זיי זייערע אייגענע.

אויף דער לוייה פון די הרוגים און די ספר-תורהס זענען אַלע יידן פון שטאָט געאָנגען. די שוואַרצע מחנות האָבן זיך געצויגן גאַר אָן אַ סוף. שוואַרצער פון זייערע קליידער איז געווען זייער יאָמער. קינדער האָבן געביסן זייערע הענטלעך פון צער און יאוש. צווישן די טויזנטער שוואַרץ-געקליידטע מענטשן האָט זיך מיטגעשאַרט איינער אין העל-בלויע פוי-לישע מיליטערישע קליידער. מיט איבערגעבויענע פלייצעס, מיט אַ צע-שויערט בערדל, מיט טרויעריקע אויגן, האָט ער זיך מיטגעשאַרט מיט דער יאָמערנדיקער מאַסע. דאָס איז געווען פעלדבלום, דער אפיציר פון די לעיאָנערן פון די "קראָקוסן", וואָס זענען געקומען דעראַבערן די שטאָט. ווי דאָס ערשטע מאל אין לאַדזש ביים "ראַבונעק", איז ער אַרומגע-

לאפן איבער דער שטאט, אפגעהאלטן די רויבנדיקע סאלדאטן, געלאפן אין דער קאמענדאנטור, נאך מען האט אים נישט געהערט.

— אזוי איז דער באפעל, די יידן זענען אפגעגעבן געווארן דעם מי-ליטער אויף אכט-אויף-פערציק שעה! — האט מען אים געענטפערט.

איצט איז ער געגאנגען מיט די פיר מאל צען טויזנט יאמערנדיקע מענטשן אין זייער גרויסן שווערן טרויער. די הויכע אקסלען זיינע האבן זיך ארויסגעריסן פון דעם מיליטערישן מונדיר. די פיס זיינע זענען גע-ווען שלאבעריק, געליימט.

אויף די גאסן האבן די צייטונגס-פארקויפער געריסן די העלדזער וועגן די סאמע לעצטע נייעסן פון די פוילישע צייטונגען.

„יידן האבן געשאסן אויף אונדזערע העלדישע קעמפער, געגאסן זיי הייס וואסער אויף די קעפ, לעצטע נייעס! אונדזערע קעמפער האבן העל-דיש באזיגט די באלשעוויסטישע שונאים, לעצטע נאכריכטן.“

פאליציי און מיליטער-פארולן האבן געזוכט די פאגראמטשיקעס צווישן די רומענער און יידן, געכאפט זיי אויף די גאסן און אפגעפירט אין די ארעסטן אונטער געווער. די לעגיאנערן האבן מארשירט איבער דער קארל-לודוויג-גאסע און געשפילט זייערע מיליטערישע מארשן.

די פוילישע טעלעגראפן-אגענטור האט פונאנדערגעשיקט קאמוניקאטן, אז די אנפאלן, וואס די באלשעוויסטישע אגיטאטארן האבן געמאכט אויף לעמבערג, זענען דורך די העלדישע פוילישע טרופן איינגעשטילט געווארן. פון די טלענדדיקע חורבות איז דער רויך געגאנגען פויל צום טריבן הימל. א צעשויערטע פרוי אין צעריסענע קליידער האט מיט פארשווארצטע הענט געשארט צווישן די ציגל און מיסט.

זי האט געזוכט די ביינער פון איר אומגעקומען קינד.

אין אלע שטעט און שטעטלעך האט דאס מיליטער אנטוואפנט די יידי-שע זעלבסטשוצן און איבערגעגעבן די יידן און זייער האב און גוטס צו רציחה און רויב פון די קריסטן. די וואס האבן זיך קעגנגעשטעלט, האט מען ארעסטירט און איינגעזעצט אין די טורמעס פאר באלשעוויזם. אין די גאליצישע שטעט האבן די באאמטע ארויסגעטריבן פון די אמטן זייערע יידישע קאלעגן, מיט וועלכע זיי האבן יארן-לאנג געארבעט צוזאמען אין די עסטרייכישע צייטן. די באן-באאמטע האבן פארטריבן די יידישע קאג-דוקטארן, מאשיניסטן. אפילו די טויזנטער שווארץ-ארבעטער, וואס האבן בעת דער דייטשער אקופאציע געארבעט ביי די באנען, האט מען צעיאגט. די פוילישע געפעק-טרעגער האבן נישט צוגעלאזט די אפגעריסענע יידן מיט די שטריק ארום די לענדן אראפצוטראגן א פעקל פון באן. אויף די גאסן האבן סאלדאטן געשלאגן יידן, געריסן זיי די בערד צוזאמען מיט דעם לייב. פון די רעסטאראנען, קאפעען האט מען די סוחרים ארויס-געשלעפט און געפירט זיי צו קערן די גאסן, צו גראבן גריבער. אויף

די באַנען האָט מען די יידישע פּאַסאַזשירן געשלאָגן, אַרויסגעוואָרפן פון די וואַגאַנען אינמיטן פּאַרן. און אין די קירכן האָבן די גלחים גערעדט וועגן גאָט און זיין זון יעזוס, דעם געבוירענעם פון הייליקן גייסט, וואָס האָבן אויסגעלייזט דאָס פּאַלק פון פעלקער, דאָס פּאַלק מיט דער וועלט־מיסיע, וואָס דאַרף דינען פּאַר אַ משל מיט זיין רעליגיע, יושר און גוטע זיטן פאַר אַלע קריסטן פון גאָר דער וועלט.

קאַפּיטל אַכצן

יאַקוב אַשכנזי האָט פאַרגעסן אַלע מחלוקות און רייסערייען מיט זיין צווילינג־ברודער און געלאָזט זיך איבער גרענעצן און פּראָנטן קיין פּע־טערבורג, כדי אים אויסצוגעפינען און ראַטעווען. פון אַלע זייטן רוסלאַנד זענען היימלאָזע צוריקגעקומען, מיט עשע־לאָנען, אַליין, דורך אַלערליי גרענעצן און לענדער, נאָר מאַקס אַשכנזי האָט זיך נישט געוויזן. אויך איז קיין בריוו פון אים נישט אָנגעקומען. די פרוי זיינע, די אַלטע און קראַנקע, איז יעדן טאָג אויפּסניי געפּאַרן צום וואַקזאַל, אַרומגעדרייט זיך מיט די שווערע, האַלב־געליימטע פּיס אַרום די וואַגאַנען, אפּשר וועט זי אָפּנעמען אַ גרוס פון אים פון אָנגעקומענע. אָבער קיין שפור איז נישט געווען צו דערגיין. זי איז צוריקגעפּאַרן מיט דער אייגענער פּוסטיקייט, מיט וועלכער זי פּלעגט אַרויספּאַרן, כדי צומאַרגנס ווידער צו האַפּן און זיך אַנטוישן.

און אין איר וואוינונג, וואו אַמאָל האָט דער דירעקטאָר אַלברעכט זיין זע־לאָזן לעבן געפירט און אין וועלכער זי האָט זיך אַריינגעצויגן נאָכדעם, ווי באַראָן פּאָן היידעל היידעללאָזן האָט זיך אין איר פּאַלאַץ באַזעצט, איז זי געזעסן אַן עלנטע, איינע אַליין אין דער פרעמדער שטאָט און געוואַרט אויף איר מאַן, דעם איינציקן מענטש, וואָס זי האָט נאָך געהאַט אויף דער וועלט. זי האָט מיט קיינעם קיין באַקאַנטשאַפּט נישט געמאַכט אין דער פרעמדער שטאָט, צו קיינעם נישט געקומען, קיינעם צו זיך נישט איינגעלאָדן, נאָר בלויז מיט איר דינסטמיידל געווען, בייטאָג אין פּוסטן פּאַבריק־קאַבינעט, אין אַוונט אין שטוב, ווי אין די ערשטע טעג, ווען דער מאַן איז אַוועקגע־פּאַרן, האָט זי געהיט דאָס פאַרמעגן זיינס, כדי עס אָפּצוגעבן אים אומ־גערייט, ווי נאָר ער וועט אַהיימקומען.

ווי פריער מיט די דייטשן, אַזוי האָט זי איצט מיט די פּאַליאַקן גע־מוזט פירן מלחמה פאַר דער פּאַבריק, פאַרן פּאַלאַץ. די פּוילישע מיליטער־לייט, וואָס האָבן איבערגענומען דעם פּאַלאַץ ביים קאַמענדאַנט באַראָן פּאָן היידעל היידעללאָזן, האָבן זיך דאַרט באַזעצט און נישט געאיילט אַוועקצוגיין, כאַטש דער פּאַלאַץ איז געווען אַ פּריוואַטער. זיי האָבן דאַרט געבאַלעבאַ־

טעוועט, בעלער געמאכט, פונקט ווי פריער די דייטשן. די פרוי אשכנזי האט פון איר דירעקטארישער וואוינונג ארומגעריסן זיך מיט די, וואס ווילן איר מאנס פארמעגן צונעמען. מיט שווערע האלב-געליימטע פיס, וואס קאנען קוים א טריט שטעלן, איז זי מיטן שירם אין האנט צו אד-וואקאטן געפארן, אין אלערליי אמתן געקראכן און אין א גרייזיקן פויליש, מיט א רוסישן אקצענט, געפאדערט גערעכטיקייט, מען זאל איר איר פאר-מעגן צוריקקערן. אויך האט זי זיך איבער דעם גרויסן פאבריק-הויף ארומגעשלייכט, אומעטום אויג געהאלטן און געהיט, די ארבעטער זאלן נישט צעטראגן אלץ, צעשלעפן.

ניין, עס איז איר נישט אנגעקומען לייכט, דער אלטער, שווערער פרוי מיט איר רוסישע פויליש און יידישן אויסזען, צו פועלן עפעס איז די נייע אמתן. די אמת-מיידלעך האבן פון איר געלאכט, נישט געענטפערט, די לאקיען האבן זי נישט אריינגעלאזט צו די הערן זייערע, געהייסן שפעטער קומען. אויך די ארבעטער האבן איר פעפער געגעבן צו שמעקן. אויפ-געהעצט פון די אנטיסעמיטישע צייטונגען און פלוגבלעטלעך, פון אלערליי רעדנער, וואס האבן דורך יידן-האס און בלבולים אויף די יידישע פאב-ריקאנטן, געזוכט אפצואווענדן דעם צארן פון די הונגעריקע און ארבעט-לאזע, האבן זיי געכאפט, וואס עס איז זיי אין די הענט געקומען, געגנבעט, גערייבט. אפטמאל זענען זיי אויך צו די פאבריקאנטן געקומען, די שויבן אין זייערע הייער אויסגעבראכן, געזידלט, און אויך פארשפארט זיי, גע-האלטן זיי אזוי לאנג, ביז זיי האבן געמוזט אונטערשרייבן זיך, אן זיי וועלן לאזן גיין די פאבריק און צאלן אזויפיל, וויפל זיי, די ארבעטער פארלאנגען, די פאליציי האט זיך נישט געמישט אין אזעלכע זאכן, גע-לאזט די ארבעטער פרייהייט אין זייערע עסקים מיט די יידישע פאב-ריקאנטן.

אויך צו דער פרוי אשכנזי זענען די ארבעטער געקומען, געשריגן, גע-פאדערט זי זאל זיי געבן געלט, זאל לאזן די פאבריק אין גאנג. זיי האבן זי אפילו פארשלאסן ביי זיך אין דער דירעקטארישער וואוינונג און נישט צוגעלאזט קיין עסן צו איר, זי איז פון איר פלאץ נישט אפגעטראטן. מיט אן אייזערנער עקשנות האט זי זיך געהאלטן, קעגנעשטעלט זיך אלע און אלעמען און געהיט דעם מאנס פארמעגן. זי האט שוין פון לעבן קיין סך נישט דערווארט. זי איז געווען קראנק און צעבראכן. זי האט געווארט אויפן טויט. אבער איין זאך, וואס זי האט נאך געוואלט דער-לעבן, אן וואס זי האט זיך מיט נעגל געדראפעט, איז געווען — נאך צו זען איר מאן, איבערגעבן אים די שליסלען פון זיינע פארמעגנס, וואס ער האט איר איבערגעלאזן, און דערנאך שטארבן. אבער ער איז נישט געקומען, אשכנזי, קיין צייכן פון זיך נישט געגעבן. פרוי אשכנזי האט געגעבן מעלדונגען אין די צייטונגען צו מענטשן, זיי זאלן זיך אפרופן וועגן איר מאן, זי האט בריוו דורך דעם רוטשן קרייז

געשיקט, דעפעשן, גארנישט איז דערפון אַרויסגעקומען. פרוי אשכנזי האָט גענומען אַ דראַשקע, דעם שירם אין האַנט, און אַוועק צום שוואַגער אירן, יאַקוב אשכנזי, וועמען זי האָט קיינמאַל נאָך פריער פאַר די אויגן נישט געזען און געוואוסט, אַז דער מאַן אירער מיט אים זענען זיך שונאים, אויף מעסער־שטעך. כאַטש זי איז אין ערגעץ נישט געגאַנגען, האָט זי געוואוסט, אַז ביי דעם שוואַגער אין הויז איז אויך דאָ די, וואָס דאַרף איר זיין אַ שונא, איר מאַנס ערשט ווייב. זי האָט גאַרנישט קיין סימפּאַטיע דער־וואַרט פון דער שטוב, סיי פון שוואַגער, סיי פון דער ערשטער פרוי דעם מאַנס, סיי פון דער שטיף־טאַכטער גערטרוד, וואָס זי האָט בלויז איר נאָמען געוואוסט, אַבער קיינמאַל אין די אויגן נישט אָנגעזען, אַבער זי האָט פאַרביגן איר כבוד, גרייט געווען אויף אַלעם, אַבי צו זוכן הילף אין אויסגעפינען איר מאַן.

מיט אַ ציטערדיק האַרץ האָט זי אָנגעקלונגען אין שוואַגערס וואוי־נונג. פון אייגענער געפאַלנקייט האָט זי אַפילו גענומען זיך בייזערן אויף דעם דינסטמיידל, וואָס האָט איר די טיר געעפנט און אין קאַרידאָר גע־לאָזט וואַרטן.

— מעלד, אַז מאַדאַם מאַקסאַוואַ אשכנזי וויל זען דעם הער, — האָט זי געזאָגט מיט אַן איבערגעטריבענער הויכער שטים, ווי שטענדיק, ווען זי פלעגט וועלן פאַרדעקן די אייגענע געדריקטקייט. — אַווי זאָלסטו זאָגן, מיידל, הערסט!

פון די שטובן האָבן זיך דערטראָגן אַקאַרדן פון אַ פּיאַנאָ און אַ גע־לעכטער פון אַ קינד. די ביידע קלאַנגען האָבן נאָך מער פאַרשטאַרקט די געפאַלנקייט ביי דער אַלטער פרוי אין דעם ברייטן, טונקעלן קאַרידאָר, וואו זי האָט געוואַרט. מיט אומרואיקייט האָט זי געקוקט אויף דער טיר, וואָס וועט זיך עפענען. זי איז אַפילו נישט געווען גאַנץ זיכער, צי מען וועט זי אויפנעמען. צו־לאַנג האָט געדויערט איר וואַרטן אין קאַרידאָר, אַבער באַלד האָט זיך די טיר ברייט געעפנט און יאַקוב אשכנזי האָט, אַ שמייכלענ־דיקער און גריסנדיקער, זיין אומבאַקאַנטע שוועגערין באַגעגנט.

— איך בין זייער צופרידן אייך צו זען אין מיין הויז, שוועגערין, — האָט ער געזאָגט און געדריקט איר האַנט אין זיין ברייטער, שטאַרקער מע־נערישער האַנט.

די פרוי אשכנזי איז גערירט געוואָרן פון דער וואַרעמקייט און נישט געוואוסט, וואָס מיט זיך צו טאָן. איבערהויפט האָט איר געשטערט דער שירם, וואָס איז איר פלוצלונג שטאַרק איבעריק געוואָרן. יאַקוב האָט ביי איר צוגענומען דעם שירם און איר געהאַלפן אַראַפּציען דעם מאַנטל. זי האָט קיין חשק נישט געהאַט אויסצוטאָן זיך.

— איך וויל נישט קיין סך צייט אייך צונעמען, הער אשכנזי, — האָט זי געמורמלט. — כּווייל בלויז זיך אַן עצה האַלטן...

— אַבער ווי פאַלט אייך איין, שוועגערין? — האָט יאַקוב איר איבער־

גערופן און אונטער דער האַנט זי אַריינגעפירט צו זיך, נישט אין קאַ-
בינעט, נאָר אין עס-צימער. — איר וועט זיך אַפרוען אַביסל, טיי מיט
אונדז טרינקען.

פּרוי אַשכנזי איז געבליבן פאַרשטיינערט אויף אירע שווערע פיס,
ווען זי האָט דערזען דאָ צוויי פרויען, איינע אַן עלטערע און איינע אַ יונגע,
וואָס כאַטש זי האָט זיי נישט געקענט, האָט זי זיך משער געווען, ווער זיי
זענען, זי האָט קיין טריט נישט געקאָנט שטעלן. יאָקוב האָט זי מיט כוח
צוגעפירט נעענטער.

— די שוועגערין אַשכנזי, — האָט ער געזאָגט מיט אַ הויכער שטים.
ביידע פרויען זענען פאַרלעגן אַנטקעגנגעגאנגען דער שווערער פרוי
און איר אויסגעשטרעקט הענט.

— זייער אַנגענעם, זיצט! — האָבן זיי זי באַגריסט און גלייך גע-
נומען קלינגען צו דער דינסט, זי זאל ברענגען טיי.

אין דעם איבערגעטריבענעם רופן נאָך טיי האָבן זיי געזוכט די איי-
גענע רעטונג פון דער אומבאַקוועמער לאַגע. אַ וויילע האָבן זיך די פרויען
אַנגעקוקט. פרוי אַשכנזי האָט געוואָלט זען סיי די גערטרוד, דעם מאַנט
טאַכטער, וועגן וועלכער זי האָט אַזויפיל געהערט, סיי די ערשטע פרוי
זיינע. כאַטש אַן אַלטע שוין, אַ קראַנקע און צעבראַכענע, האָט זי מיט
אויפגעריסענע אויגן געקוקט אויף די צוויי ווייבער, אין וועמעס קעגנוואַרט
זי האָט זיך אַליין דערפילט נאָך מיאוסער און האַרטער.

דינהלע און גערטרוד האָבן געקוקט מיט חידוש אויף דער, וואָס האָט
זייער הויז פאַרנומען, דער אויסוואַל איז געווען אַ שלעכטער. גאַרנישט
אַנציענדדיקעס איז געווען אין דער אַלטערס פנים, פיגור. דינהלע האָט זיך
פאַרוויטלט ווי אַ קליין מיידעלע און צוגעטוליעט זיך צו גערטרוד, אין
איר טיכל זיך איינגעהילט צוזאַמען, ווי זי וואָלט פּלוצלונג אַ קעלט דער-
פילט. יאָקוב האָט פּרובירט ראַטעווען די פיינלעכע לאַגע און רעדן עפעס,
אַבער די ווערטער זענען געבליבן הענגען אין דער לופט, נישט אַנגענו-
מען זיך. די שטילקייט איז געווען אַ שווערע. איבערגעריסן האָט זי דאָס
קינד אין שטוב. פּלוצלונג איז די קליינע פרויע, יאָקובס טעכטערל,
וואָס האָט נאָך איר עלטער-באַבע געהיסן, אַריין פון איר קינדער-צימער
און גלייך צו דער פרעמדער פרוי צוגעלאָפן. אַ בלאַנד-לאַקיקע, אַ דרייסטע
און אַ פריילעכע, איז זי מיט שמחה צו דער אומבאַקאַנטער צו און זיך
פאַר איר באַרימט מיט דער נייער ליאַלקע, וואָס מען האָט איר געקויפט.

— דאָס איז מימי, מיין קליינע מימי, — האָט זי געוויזן איר ליאַלקע
אין אַ בלוי זיידן קליידל און מיט אַ רויטער שליף אין די האַר. — און
אַ בער האָב איך אַ נייעם, אַ בייזן זייער... בומבו איז זיין נאָמען...

פרוי אַשכנזי האָט זיך מיט ביידע הענט אַנגעכאַפט אין קינד.

— מלאַך מיינער, — האָט זי גענומען קושן ביי דער קליינער די

פּולכנע הענטעלעך. — גאָלד, אוצר, די שטוב פאַרלייכט עס דאָך!

אין איין רגע איז דאס אייז געבראָכן געוואָרן. אַלע דריי ווייבער האָבן גלייך געטוליעט די קליינע, געקושט זי, פּיסקעלעך צו איר געמאַכט, חכמות פון איר דערציילט. יאַקוב איז געשטאַנען אין אַ זייט און געקוואַלן פון גליק. זי האָט זיך נישט געאיילט מער צו אַנטלויפן, די פרוי אַשכנזי. זייער ווארעם, גוט און נאַענט זענען די מענטשן צו איר געווען. זיי האָבן איר אונטערטראָגן כּיבוד, אויסגעפרעגט וועגן איר לעבן, געבעטן עפטער צו קומען. גערטרוד איז אַפילו אַזוי היימיש געוואָרן, אַז זי האָט איר אין דער מוטערס קעגנוואָרט מומע גערופּן. אַליין נישט וויסנדיק ווי אַזוי, איז מען אַריבער צו דעם, וועגן וועמען אַלע האָבן געטראַכט אין דער שטוב — צו מאַקס אַשכנזי.

— איין גאַט ווייסט, וואָס מיט אים איז אַזוינס געשען, — האָט פרוי אַשכנזי גערעדט און געווישט די אויגן, וואָס זענען איר פאַרלאָפּן.

אויף איר קוקנדיק, האָבן אויך מאַמע און טאַכטער דערפילט טרערן אין די אויגן.

מיט געמיינזאַמע כּוחות האָבן ביידע הייזער גענומען זוכן דעם פאַרשוואונדענעם מאַקס אַשכנזי.

קודם-כל האָט יאַקוב אַראַפּגעכאַפּט זיך קיין בערלין, אין דער אייני-ציקער שטאַט, וואו דאָס נייע רוסלאַנד האָט אַן אַמבאַסאַדע געהאַט, כדי עפעס צו דערגיין דאָרט וועגן זיין פאַרפאַלן-געוואָרענעם ברודער אין פע-טערבורג. נישט לייכט האָט מען געקאַנט פאַרן קיין בערלין. די באַנען זענען פול געווען מיט דעמאָביליזירטע סאַלדאַטן. אויך איז מיט פעסער און וויזעס געגאַנגען שווער. יאַקוב האָט אַלץ דורכגעבראַכן. ער האָט פון אַלע צייטן געקאַנט אומעטום אַנקומען, דורך אַלע פאַרמאַכטע טירן דורכגיין. אין זיין ברייטער אימפּאַזאַנטער פיגור, אין זיין פעסטן טריט איז געלעגן אַזויפיל זיכערקייט און ווירדע, אַז וואָכן פלעגן אים דורכלאָזן צו אַמטן, אַז לאַקייען האָבן אים אַפּגעטראָטן דעם פּלאַץ פאַר געשלאָסענע טירן פון זייערע האַרן. און אויך איצט איז ער מיט זיכערקייט אין זיין גאַנג און מיט ברייטקייט אין זיין געלט-צעטרענצלען אַלע פאַרמאַכטע טירן דורכגעגאַנגען. אַלע פאַרבאַטענע טויערן האָבן זיך פאַר אים געעפנט. איינס און צוויי האָט ער אַ וויזע געקריגן, דערנאָך אויך פאַר גוט געלט אַ פּלאַץ אין באַן זיך געשאַפּן, און אַוועק קיין בערלין צו דער אַמבאַסאַדע, איבער וועלכער אַ רויטע פּאַן האָט געפלאַטערט.

זייער העפלעך האָט מען אַשכנזין אין דער אַמבאַסאַדע אויפגענומען, דעם נאָמען פון זיין ברודער פאַרצייכנט און אים צוגעזאַגט צו-וויסן צו געבן, ווי נאָר עס וועט אַנקומען אַן ענטפער. יאַקוב אַשכנזי איז יעדן טאַג אויפסניי געפאַרן אין דער אַמבאַסאַדע, אויסגעפרעגט די באַאמטע, אָבער קיין ענטפער איז נישט אַנגעקומען. נאָך עטלעכע וואָכן אומזיסטן וואָרטן, האָט ער אַפּגעלאָזן אַלע אַפיציעלע וועגן, פון וועלכע ער האָט געזען, אַז

עס וועט גארנישט ארויסקומען, און ער האט זיך געלאזט אין וועג קיין רוס-לאַנד, כדי דאָרט אַליין צו דערגיין אַ טאַלק, מענטשן האָבן אים נישט געלאָזט פאַרן, אָפּגערעדט פון לאָזן זיך אין אַזעלכע צייטן אין וועג, אין אַ לאַנד, וואָס איז פול מיט מלחמה און ביר-גערקריג. יאַקוב אַשכנזי האָט נישט געהערט. ער האָט פאַרשטאַנען, אַז עפעס זייער שלעכטס האָט געמוזט געשען מיט דעם ברודער זיינעם, וואָס איז נאָך ביז איצט נישט צוריקגעקומען פון דעם לאַנד, וואָס האָט מער נישט קיין געשעפט און מסחרים. פון אַלע עקן רוסלאַנד זענען מענטשן אַנז געקומען קיין לאַדזש, ווער מיט די עשעלאַנען פאַר היימלאַזע, ווער דורך געגנבעטע גרענעצן, בלויז מאַקס איז נישט געקומען. יאַקוב האָט זיך משער געווען, אַז נישט קיין געשעפטן האַלטן דאָרט דעם ברודער זיינעם, אַז עפעס זייער שלעכטס האָט מיט אים דאָרט געטראָפּן. און ער האָט נישט געקאַנט איינרוען אין לאַדזש. ער האָט פאַרגעסן אַלע אַלטע מחלוקת, אַרומריי-סענישן. ער האָט קיינמאָל לאַנג קיין שנאה אין האַרץ נישט געקאַנט טראָגן. איצט האָט ער מער גאַרנישט געדענקט אין אַמאָליקע מחלוקת און געפאַרן ראַטעווען זיין ברודער. ער האָט איינגעפאַקט זיינע וואַליזן, איינ-גענייט געלט אין די קליידער, מיטגענומען בריוו, אַלערליי אָפיציעלע פּאַפּירן און מעטריקעס, וואָס באַווייזן, אַז שמחה מאיר איז אַ געבוירענער אין לאַדזש, און ער האָט זיך געלאָזט אין וועג אַריין, אין ווייטן און אומבאַקאַנטן. מיט די האַלב-געליימטע הענט האָט פרוי אַשכנזי אַרומגענומען דעם שוואַגער אירן און געקושט אים אין די האַריקע הענט, דערפאַר וואָס ער פאַרט אויסגעפינען איר מאַן. דערנאָך האָט זי אויך אַראַפּגענומען פון זיך דאָס צירונג און עס אַריינגעשטופּט אין די קעשענעס פון שוואַגערס מאַנטל.

— נעמט עס, שוואַגער, עס וועט צונויך קומען דאָרט, — האָט זי זיך געבעטן. — דאָס האָט אומעטום אַ ווערט.

יאַקוב האָט דאָס צירונג נישט געוואַלט נעמען, נאָר די פרוי האָט אים מיט געוואַלט עס אַריינגעוואַרפּן. דערנאָך האָט זי אויך אַראַפּגענומען פון האַרץ אַ קמיע און זי אַנגעהאַנגען אים אויפן האַלדז.

— דאָס איז נאָך פון קאַרלינער רבין, אַ ירושה, — האָט זי געזאָגט. — נעמט עס אין וועג, און זאל עס אייך אָפּהיטן פון יעדער שלעכטס... טוט עס מיר צוליב.

יאַקוב האָט נישט געהאַט די דרייסקייט אָפּצוזאָגן דער אַלטער קראַג-קער פרוי, וואָס האָט נאָך אַלץ געהאַט אַ שטאַרקייט אין אירע פאַרלאַנגען.

פונקט אַזויפיל וואַרעמקייט און טריישאַפט האָבן אַריינגעלייגט אין זייערע געזעגענישן דינהלע און גערטרוד, די מאַמע און טאָכטער. צו יאַקוב, וואָס האָט זיך אין אַזאַ סכנהדיקן וועג געלאָזט, כדי צו ראַטעווען דעם, מיט וועלכן ער איז שטענדיק אויף מעסערס געווען. נישט נאָר ביי גערט-רודן, דעם ברודערס טאָכטער, נאָר אויך ביי דינהלען, האָט ער געפילט

א רחמנות, ליבשאפט אפילו, צו דעם, וואָס האָט געקריוודעט שטענדיק, נאָר איצט געפינט ער זיך אין סכנה און מען דאַרף אים ראַטעווען.
— יאָקוב, טייערער מייענער, ריטער, — האָט גערטרוד גערעדט מיט ליבשאפט צום מאַן, ווי אין די ערשטע טעג פון זייער ליבע, און צום וויפלסטן מאָל אויסגעקושט אים דאָס פנים, די ליפן, די אויגן, אַפילו די באַרד.
דינהלע האָט אַ סך זאַכן צוגעגרייט יאָקובן אין וועג אַריין, אַלערליי שפייז, וועש, פאַר זיך אַליין און פאַר אים, שמחה מאירן. זי האָט זיך גערויטלט דערביי ווי אַמאָל, ווען זי איז אַ כלה-מידל געווען, געשעמט זיך קוקן יאָקובן אין די אויגן.

— פאַר געזונט און קום געזונט צוזאַמען מיט שמחה מאירן, — האָט זי געמורמלט און פאַרשעמט זיך פאַר זיך אַליין. — גריס אים פון מיר... באַהאַנגען מיט ריזע-טאַשן, באַזאַרגט מיט שפייז, באַוואַרנט מיט פאַפירן אַלערליי, פאַרזען מיט בריוו, אַדרעסן, געלט, צירונג און מיט דער קמיע פון קאַרלינער רבין אויפן האַלדז, איז ער אַוועק אין וועג, אין צעטומלטן און געפערלעכן. אויף די באַנען איז געווען אַ יאַריד, אַ בהלה. סאָלדאַטן פון אַלערליי לענדער און פעלקער, עלטער און אויסזען, האָבן געשלעפט זיך פון לאַנד צו לאַנד, פון מדינה צו מדינה. עשעלאַנען מיט היימלאַזע האָבן מיט זעק, פעק, קינדער און געוויינען אַנגעפילט אַלע וואַקזאַלן. פון דייטשלאַנד זענען צענדליקער טויזנטער געפאַנגענע רוסן נאָך אַלץ געלאַפן אַהיים.

בערדיקע, באַוואַקסענע, בלאַסע פון שטענדיקן הונגערן אין געפאַנגענ-שאַפט, אַפגעריסענע, אין הילצערנע שיד אויף די פיס, אין שמאַטעס אַרומגעבונדן מיט שטריקלעך, מיט טעלעפאַן-דראַטן, מיט זעק אויף די אַקסלען, מיט טאַרבעס, זענען זיי געלאַפן צו זייערע היימען אין רוסלאַנד, קיין אוקראַינע און סיביר, קיין קאַווקאַז און קרים, צו אַלע עקן לאַנד און געגענטן. פאַרלאָזן פון זייערע גענעראַלן און אַפּיצירן, וואָס האָבן זיי צו די שלאַכטן געפירט, אַליין געבליבענע אויף הפקר אין פרעמדע לענדער, אַרעם, הונגעריק, דערשלאַגן, קראַנק, נאַקעט און בלוזי זענען זיי געלאַפן איבער גרענעצן און לענדער, אַנגעהאַנגען זיך אויף באַנען, געשלעפט זיך, געבעטלט אַ שטיקל ברויט. צעוואַקסענע, בלוי-אויגיקע, בלאַנדע גרויס-רוסן, שוואַרץ-אויגיקע, קרום-נעזיקע קאַווקאַזער, קרום-אויגיקע און געלהוי-טיקע טשוואַוואַשן, סאַרטן קאַלמיקן, טשעטשענצעס, ווייסרוסן, יידן, אוקראַי-נער, טאַטערן, טשערקעסן, קאַזאַקן, אַרמענער, פון אַלערליי עלטער און אויסזען, פון שטעט און דערפער, פון בערג און טאַלן, אַלע זענען זיי גע-לאַפן צו זייערע היימען. נישט מען האָט געפרעגט עמעצן אויף פאַפירן, פעסער; פריי זענען זיי אַריבער לענדער, גרענעצן.

ווי די מענטשן פון דור-הפּלגה, וואָס זענען צעזייט און צעשפרייט גע-וואָרן, אַזוי זענען די מענטשן פון דער גרויסער רוסישער ערד געלאַפן פאַרלאַזענע, עלנטע, הפקר צו אַלעמען און צו אַלץ.

אנטוישטע פון די זיגערישע רייד און איינרעדענישן, מיט וועלכע די גרויסע לייט, זייערע פירער, האָבן זיי אין נאָמען פון קייסער און גאָט צו זיגן געפירט; פאַרביטערטע פון דעם, וואָס מען האָט זיי צוגענומען פון זייערע היימען, ערד, ווייבער און קינדער און זיי צו רויב און רציחה איבערגעגעבן; פאַרטעמפטע פון בלוט, פיין, הונגער, באַליידיקונגען; אַפֿ-גענאַרטע, פאַרלאָזענע פון די, וואָס האָבן זיי אין פרעמדע לענדער געפירט און זיי אויף אייגענעם באַראָט געלאָזט, זענען די מענטשן איבער די וועגן געלאָפֿן, ווי פֿי אַן אַ פאַסטעך. די פעלקער־וואַנדערונג איז געגאַנגען איבער אַלע וועגן, ליניעס און שליאַכן. מגיפות, העצער, באַטריגער, זענען, ווי קראַען נאָך פּגירות, מיטגעגאַנגען מיט זיי, געטויט, געשניטן, פאַרגיפטעט. מיט בייזע אויגן האָבן די מענטשן אין די שינעלן געקוקט אויף דעם ברייטן, גוט־געקליידעטן, זאַטן און אימפּאַזאַנטן מאַן, וואָס האָט זיך מיטגעשלעפט מיט זייער אומגליק, געפלאַנטערט זיך מיט זייער קנויל.

זיי האָבן זיך גערייניקט, די אויסגעהונגערטע און פאַראומרייניקטע מענטשן, די וואונדן אָפּגעדעקט, די אויסערלעכע ווי די אינערלעכע. זייע־רע פאַרלאָזענע היימען, ווייבער, ערד, נייע אַרדענונג, האָבן זיי געצויגן און געשראַקן צוזאַמען. אַלץ איז אין פינצטערניש געווען. מען האָט נישט געוואוסט צו וואָס מען גייט, ווי אַזוי דאָס לעבן וועט זיך אָנהויבן פונדאָסניי. — איצט וועל איך אַ סך ערד האָבן, די, וואָס מען האָט צוגענומען פון די פּריצים, — האָט אַ סאָלדאַט אַ פּויער געזאַגט. — אַ לעבן וועט זיין אַ גוטס.

— מען זאָגט, אַז זיי נעמען ווידער אין קריג, די רויטע, — האָט אַ צווייטער אים געענטפערט. — און שלאָגן דאַרף מען זיך קעגן אייגענע. — אין אוקראַינע זענען צוריק די פּריצים, — האָט אַ דריטער דער־ציילט. — די פּויערים, זאָגט מען, שמייסט מען, ווי אַמאַל פאַר דער פּאַנ־שטשיזנע. מען טרינקט אונדזער בלוט.

— נישט אמת, די אוקראַינער אַליין ווילן דאָס ברויט פאַר זיך, נישט אַוועקגעבן די קאַצאַפּעס פון גרויס־רוסלאַנד, וואָס ווילן אַלץ צונעמען, און דערפאַר שלאָגט מען זיי. אַלע אוקראַינער דאַרפן העלפן, — האָט אַ פּערטער געלערנט.

— איך וועל אויפן פּראַנט מער נישט גיין. גענוג געשלאָגן זיך. איצט וויל איך זיין פאַר זיך, מיט מיין ווייב. שוין לאַנג זיך נישט געזען... בענקט זיך נאָך איר, אַ יונגע זייער, אַ פּרישינקע, — האָט אַ גרויסער צעוואַקסענער יונג גערעדט מיט האַרץ.

— זי האָט שוין געוויס אַן אַנדערן זיך אַריינגענומען, נאַר איינער, — האָט אים אַן עלטערער אָפּגעזאַסן מיט קאַלט וואַסער.

— שווייג, הינטישער זון, איך וועל דיר די מאַרדע צעפּראַסקען. רעד נישט, ווען דו ווייסט נישט, — האָט דער צעוואַקסענער יונג געשריגן און געכאַפט דעם עלטערן פאַרן גאַרגל.

— קאך זיך נישט אזוי, לאַנדסמאַן, — האָט זיך אַ ברייט־פלייציקער געשטופלטער סאַלדאַט אָנגענומען, — דו ביסט לעבן איר בעט נישט גע־שטאַנען. אַ נאַר וואָלט זי געווען, ווען זי זאל וואַרטן אזוי לאַנג אויף דיר. אַ פרוי איז ווי אַ צויג, נישט דער הונט, איז אַן אַנדערער... באַקאַנט...

— יאָ, מיינע עלטערן האָבן מיר וועגן מיינער אויך דאָס אייגענע גע־שריבן, — האָט זיך אַ בערדיקער סאַלדאַט אַריינגעמישט. — זי האָט זיך מיט אַן אַנדערן אָנגענוכעט און איצט האָט זי שוין אַפילו צוויי קינדער זיינע... ממזרים, הייסט עס...

— און וואָס וועסטו טאָן, אַז דו וועסט אַהיימקומען? — האָבן אַלע מיטאַמאַל געפרעגט.

— איך ווייס נאָך נישט, — האָט דער בערדיקער סאַלדאַט געזאָגט. — אפשר מוחל זיין... און אפשר דערהרגענען...

פון היימישע זאַכן איז מען אַריבער צו אַנדערע.

— זיי צינדן די קלויסטערס אונטער, — האָט איינער פלוצלינג אַ זאָג געטאָן אין אַ ווינקל. — דאַוונען לאָזט מען גאַרנישט, די רויטע טייולאָנים... — און יידן זענען ביי זיי די גאַנצע מאַכערס. אַפילו דער צאַר דער נייער איז אַ ייד, זאָגט מען...

— ער האָט הערנער, ווי אַ שד, — האָט אַן אַלטער גויעצל זיך גע־שוואוירן. — מען האָט עס מיר אַליין געזאָגט, אַז אין צייטונג האָט מען וועגן דעם געשריבן...

— יאָ, געוויס, אין אַלעם, זאָגט מען, זענען די יידן שולדיק, זיי האָבן די מלחמה געבראַכט, געלט צו פאַרדינען...

— שלאָגן דאַרף מען זיי.

— אַ, ביי אונדז אין אוקראַינע דערלאַנג מען זיי, — האָט זיך אַ הינקעדיקער סאַלדאַט אַריינגעמישט.

די שנאה, אָפגענאַרטקייט, אַנטוישונג, פאַרביטערונג האָט געברענגט אין דעם אָנגעשטאַפטן וואַגאָן, געריסן זיך אויסצולאָדן. אַשכנזי האָט גע־פילט דעם האָס און פאַרביטערונג אַרום זיך, ווי אַ רויך, וואָס שטיקט און פרעסט. אָבער ער איז נישט אָפגעטראָטן פון זיינעם, געפאַרן אַלץ ווייטער און ווייטער, געשלעפט זיך מיט די אָנגעשטאַפטע צוגן, וואָס זענען ווי די ווערעם געקראַכן. מען האָט נישט געוואוסט, ווען זיי גייען, וואו זיי גייען, דורך וועלכע ערטער, גרענעצן, פונקט אזוי האָט מען נישט געוואוסט, ווער די הערשער זענען ביי די גרענעצן, אַלע טאָג זענען זיי געווען אַנ־דערע, מיט אַנדערע געזעצן, אַנדערע משפטים, בלויז איין זאָך האָט זיי אַלעמען פאַראייניקט — רויב און רציחה.

יאָקוב אַשכנזי איז ווי דורך אַ בראַנד געפאַרן פון שטאָט צו שטאָט, פון גרענעץ צו גרענעץ, דאָס געלט אין קעשענע האָט אים, ווי אַ גואל, געפירט צווישן די ביקסן, רעוואָלווערן און רוצחישע עלטסטע, דער גלאַנצן

פון גאַלד האָט אים אויך אין דער געוועזענער רויטער הויפטשטאָט דעם וועג געלויכטן און צו די פינצטערסטע ווינקעלעך דערפירט. פאַר גאַלד האָט ער זיך צו די מענער אין לעדערנע רעקלעך דערשלאָגן, צו די עלטסטע אָנגעקומען, צו שטשינסקיס באַגלויבטע לייט דערגרייכט, און צום סוף ביז צו דער קאַמער פון זיין אַרעסטירטן ברודער דערגאַנגען.

עטלעכע מינוט צייט האָבן ביידע ברידער זיך אָנגעקוקט אין דער קאַנצלאַריע פון געפענגניש, וואו מען האָט זיי צונויפגעפירט, ביז זיי האָבן זיך דערקענט.

יאַקוב איז געבליבן שטיין אַ פאַרגליווערטער אויפן אָנבליק פון דעם, וואָס מען האָט אַרויסגעפירט צו אים פון קעלער. פאַר אים איז געשטאַנען אַן איינגעבויגן, איינגעשרומפן, ווילד-באַוואַקסן מענטשל מיט אַ געלער הויט, מיט שמוציקע גרויע האַר און באַרד, מיט צעריסענע קליידער, וואָס שטיקער פאַלן פון זיי, מיט אויסגעדרייטע שיך. גאַרנישט איז געווען פון פריערדיקן ברודער זיינעם. אינגאַנצן פאַרשטיינערט, מיט אויגן, ווי גלע-זערנע, וואָס מען האָט זיי לאַנג נישט געוואָשן, האָט דער איינגעשרומ-פענער זקן מיטן יינגלערישן פיגורל געגלאַצט אויף דעם הויכן, צעוואַק-סענעם, ברייטן, אימפּאַזאַנטן מאַן לעבן זיך.

פון ערשטן טאָג אָן, וואָס מען האָט אים, מאַקס אַשכנזי, אַזוי פּלוצלינג, אין דער סאַמע לעצטער מינוט, פון ברעג ביים אָפענעם ים צוגענומען, ביי דער טיר פון דער רעטונג, און אים אַריינגעוואָרפן אין קעלער, אין געדיכטן און פאַרדומפענעם, איז ער פאַרגליווערט געוואָרן. ער האָט גע-וואוסט, אַז אין דער פרעמדער שטאָט, וואו ער איז עלנט, אַן אַ קרוב און גואל, אָפּגעריסן פון אַלעמען, פון מענטשן, פון דער וועלט, איז ער פאַרלוירן, איז זיין גורל געזחמעט. פאַר אים איז נישט געווען מער ווי דער סוף, האָט ער געוואוסט, אַ ביטערער סוף, אַן עלנטער, אומצוקומען אַזוי, אַז קיינער זאָל אָפּילו נישט וויסן וואו זיין געביין איז אַהינגעקומען. ער איז אַזוי זיכער געווען אין זיין סוף, אַז ער האָט אָפּילו נישט פרובירט זיך ראַטעווען, פאַרטיידיקן, מיט קיין וואָרט האָט ער נישט אָפּגעלייקנט די באַשולדיקונגען פון דעם אויספאַרשער, צו וועלכן מען האָט אים אַריינגעפירט.

די שכנים זיינע האָבן אים געוואַלט אַריינציען אין אַ שמועס, דערגיין ביי אים, פאַרוואָס מען האָט אים אַרעסטירט, פּונוואַנען ער איז, וואָס ער רעכנט צו טאָן, ער האָט נישט געענטפערט. וואָס איז דען נישט געווען אַלאַיאַנס, ווען סיי-ווי-סיי איז מער נישט געבליבן ווי דער סוף? אָפּילו די רויט-גוואַרדיער האָט ער נישט גערן געענטפערט, ווען פאַרלאַנגוויי-ליקטע און פאַרנודיעטע פון היטן האָבן זיי פרובירט אויספרעגן אים וועגן זיין לעבן, שטאַנד און לאַנד.

— א מרוק, — האבן די וואכן אויף אים געזאגט, אוועקמאכנדיק מיט די הענט.

— יא, אן אומפריינטלעכער, — האבן די ארעסטאנטן צוגעשאקלט. פונקט אזוי האט ער נישט געענטפערט דעם אויספארשער אויף זיינע פראגן.

— יא, איך האב געוואלט אוועקפארן, — האט ער געזאגט, — צו מיין היים, קיין לאדזש. דאס איז אלץ, ווייטער האב איך גארנישט אין וואס זיך מודה צו זיין.

אין די ערשטע טעג האט ער געזאגט תהילים, וואס ער האט נאך געדענקט פון אויסווייניק פון יינגלשע יארן. אלע נאכט האט מען אנדערע ארויסגעפירט פון קעלער אויף מעקן. ער איז געווען זיכער יעדער מאל, ווען די לעדערנע פארשווינען זענען אריינגעקומען, אז מען קומט נאך אים, נאך זיין לעבן. און ער האט זיך געגרייט צום סוף. ער האט צו גאט געבעטן, אין הארץ זיך געשלאגן פאר די זינד זיינע אויף דער וועלט. מען האט אים נישט ארויסגעפירט. א סך אנדערע האט מען ארויסגעפירט. אבער ער איז אלץ געווען זיכער אויפסניי, אז מען קומט נאך אים. ער איז אזוי געווען צוגעגרייט דערצו, אז ער פלעגט אפילו אויפשפרינגען פון שמוציקן שטרוי-וואק ביי יעדער מאל עפענען די טיר, ווי ער וואלט זיך געציילט צו גיין צו דעם, וואס מוז קומען, ווי ער וואלט מורא געהאט צו פארשפעטיקן.

די סאלדאטן האבן פון אים געלאכט.

— ליג איין, פעטערל, נישט דיך רופט מען! — האבן זיי אים בא-רואיקט.

די שכנים האבן אים מקנא געווען.

— איר וועט שוין אויסמיידן די קויל, — האבן זיי אים געזאגט. —

מיט ספעקולאנטן באגייען זיי זיך נישט אזוי ווי מיט פאליטישע. מאקס אשכנזי האט די מענטשן נישט געגלויבט. ער האט אויף קיין איין מינוט נישט פארגעסן אין זיין סוף, וואס קומט, וואס מוז קומען, ער האט א גלייכגילטיקער צוגענומען דאס קליינע שטיקל ברויט, וואס מען האט אים אריינגעגעבן, אויסגעזופט דאס ביסל וואסערדיקע זופ און ווייטער געווארט אויף דעם סוף. פון לאנגן אומזיסטן ווארטן איז ער אריין אין א פארגליווערונג, ווי עמעצער, וואס איז פארשטעקט געווארן אין א פוסט ארט, וואו קיינער וועט נישט קומען ראטעווען, פון וואנען קיינער קאן נישט דערהערן מער דאס קול, וואס רופט. די שכנים האבן גערעדט צווישן זיך, אלטע מעשות זיך דערציילט פון די גליקלעכע צייטן. אנדערע האבן די לעצטע שטיקלעך ברויט צעקייט, א שאך אויסגעקלעפט און גאנצע טעג געשפילט. איינער אן עלטערער מאן אין מיליטערישע קליידער האט נישט אויפגעהערט מאכן גימנאסטיק, כדי זיך צו דערהאלטן. מאקס אשכנזי איז בלויז געזעסן אויף דער נארע, מיט די פיס אונטער זיך, און געווארט.

ער האָט זיך נישט אויסגעפרעגט ביי די אַרעסטירטע, וואָס זענען צוריק געקומען פון די אויספאַרשונגען, ער האָט נישט געפרעגט די וואַכן, וואָסער וועטער עס איז אינדרויסן, ער האָט זיך נישט געבייזערט, נישט געשאַלטן, נישט געבעטן. ער איז געווען טויב צו אַלץ און צו אַלעמען. ער האָט שוין זיין חשבון געמאַכט, אַ סך־הכל אונטערגעפירט פון זיין לעבן, אַ סך־הכל אַ ביטערן, אַ זינלאַזן, אָבער אַ נויטווענדיקן, וואָס קיין שום זאָך אין דער וועלט קאָן נישט ענדערן, ווי דעם גורל דעם אָנגעצייכנטן. און וואָס זענען אים אָנגעגאַנגען די מענטשן, די קללות, די אויסרעדענישן, די אויספאַרשער, דאָס וועטער אינדרויסן? זיי האָבן פאַר אים מער נישט עקזיסטירט. עקזיסטירט האָט פאַר אים בלויז דער טויט, וואָס קומט, וואָס קאָן קומען יעדע מינוט.

זיי האָבן אים נישט געזאָגט, די מענטשן אין די לעדערנע רעקלעך, ווען זיין סוף וועט קומען. זיי האָבן פון אַזעלכע זאַכן נישט געהאַלטן. זיי האָבן נישט געמאַכט קיין משפט. זיי האָבן בלויז פון צייט צו צייט אויפספּיי אים אַרויסגעפירט צום אויספאַרשן, אויסגעפרעגט, פאַרמאַטערט און אים צוריקגעשיקט אין קעלער. אַרויספירן די מענטשן פון קעלער פלעגט מען אומגעריכט, פון מיטן שלאָף זיי אויפרייסן, און אַזעלכע גראַד וואָס האָבן זיך אַמווייניקסטן געריכט דערויף. ער איז נישט איינמאַל געשטאַרבן, מאַקס אַשכנזי, נאָר טויזנטער מאַל, יעדע מינוט אין טאָג, יעדע רגע אין די שלאַפלאַזע נעכט. און ווי אַ טויטער, האָט ער גאָר מיטן לעבן נישט געהאַט צו טאָן. נישט ער האָט די האַר פון קאַפּ און באַרד אויסגעלייכט אינדערפרי, נישט ער האָט די צעקנייטשטע קליידער פאַרריכט. דאָס העמד אויפן לייב איז אויף אים צעפאַלן. די קליידער זענען צוגעוואקסן גע־וואָרן צו זיין לייב. ער איז געווען גלייכגילטיק דערצו. אַנדערע האָבן מיט די מייז, פליי און אומפלייט מלחמה אין די נעכט געפירט, כדי נישט צו־לאַזן זיי צו זייערע קערפערס. שווערער פון אַלץ איז געווען מיט די וואַנצן, וואָס האָבן מהנותוויזן אויף די אויסגעמאַגערטע מענטשן אין די נעכט געלאַקערט און באַפאַלן. ווען די מענטשן האָבן זיי אויף די ווענט געטריבן און געהרגעט, האָבן זיי זיך אויפן באַלקן פאַרקליבן און פון דער הויך זיך אויף די מענטשן אַראַפּגעוואָרפן. מאַקס אַשכנזי האָט זיך נישט געווערט קעגן זיי. אין זיין האַפּנונגסלאַזיקייט איז ער פאַרוואַרלאַזט געוואָרן. לעבעדיקערהייט איז ער טויט געווען. די סאַלדאַטן האָבן פון אים געשפּאַט.

— אַט וואָס עס ווערט פון זיי אָן דינער און אָן דינסטן, — האָבן זיי געזאָגט מיט פאַראַכטונג, — ווי אַ פּגירה...
ער האָט זיי נישט געענטפערט.

אַנדערע האָבן אויף אים רחמנות געקריגן, אויסגערעדט אים, גערופן צו נעמען זיך אין די הענט. ער האָט געשוויגן. ער האָט אָנגעוואוירן אַלע חושים, טויב געווען צו פייך, באַליידיקונגען, מיטגעפיל. בלויז איין חוש

איז ביי אים פארבליבן. אַ חוש אַ שאַרפער, אַן אויסגעשפיצטער, אַן עמפינד-
לעכער, וואָס האָט פאַר אַלע איבעריקע חושים געאַרבעט — דאָס איז
געווען דער חוש פון הערן, פון אויפכאַפן דעם מינדסטן שאַרף, וואָס דער-
טראַגט זיך פון דער טיר, דעם לייכטסטן טראַט פון די פאַרשוניגען אין
לעדער, וואָס דאַרפן נאָך אים, אַשכנזי, קומען. וואָס מער טעג, וואָס אין
חדשים עס זענען אוועק, אַלץ מער האָט זיך אָט דער חוש ביי אים פאַר-
שאַרפט, דערגאַנגען צו אַזאַ דינקייט, אַז ער פלעגט אין די נעכט גאָר קיין
אויג נישט צומאַכן. דעם ווייטסטן שאַרף פון יענער זייט האָבן זיינע אויערן
אויפגעכאַפט. ער איז געווען אין איין לאַנגער שטענדיקער געשפאַנטקייט
צו דעם סוף זיינעם, פאַר וועלכן ער האָט גאַרנישט מער מורא געהאַט,
נאָר אַנגעשפיצט געווען אויף אים.

ווען אַ מאַן אין אַ לעדערנעם רעקל מיט אַ מויזער ביי דער זייט איז
נאָך לאַנגע חדשים פלוצלונג אַריין צו אים און אים גערופן מיט זיך, איז
ער גיך אויפגעשפרונגען פון זיין נאַרע און געלאָזט זיך גיין, כאַטש די
פיס זענען אים געווען אַפגעשוואַכט. דאָס, אויף וואָס ער האָט געוואַרט
אַזוי לאַנג, איז ער געווען זיכער, קומט איצט. אין זיין געשפאַנטקייט האָט
ער אַפילו נישט ריכטיק פאַרשטאַנען דעם זין פון גיין. דער געפיל פון
געשפאַנטקייט, פון לאַנגער דערוואַרטונג האָט אַלע אַנדערע געפילן פאַר-
טעמפּט. ער איז געגאַנגען מעכאַניש, ווי אַ סאַלדאַט, וואָס הערט די קאָ-
מאַנדע, ווי אַ רייט-פּערד, וואָס לויפט צום שלאַכטפעלד אויפן קול פון דער
מוזיק, וואָס רופט. אין זיין פאַרגליווערונג האָט ער אַפילו פאַרגעסן דעם
אונטערשיד פון טאַג ביז נאַכט. כאַטש עס איז געווען טאַג, ווען די לע-
דערנע לייט קומען קיינמאַל נישט נאָך די, וואָס מ'דאַרף אויסמעקן, האָט
מאַקס אַשכנזי עס נישט געזען. ער האָט בכלל קיין זאַך נישט געזען מער.
ער האָט בלויז געהערט. ווען דער פירער זיינער האָט אים אין אַ ליכטיקער
קאַנצעלאַריע אַריינגעפירט און אים אַנגעוויזן אויף אַ מענטש, וואָס וויל
מיט אים זיך זען, האָט מאַקס נישט באַגריפן דעם לעדערנעם מאַנס רייד.
די הויכע און איינפאַכע.

מיט אויסגעלאַצטע אויגן, פאַרלאַפענע מיט בלוט פון נישט שלאַפן
אין די נעכט, פאַרגליווערטע און אויסגעלאַשענע, האָט ער געקוקט אויף
דעם ברייטן, געזונטן און צעוואַקסענעם מענטש, וואָס איז געשטאַנען פאַר
אים, אָבער געזען אים האָט ער נישט. ער האָט זיך שטאַרק געהאַט פאַר-
ענדערט, יאַקוב, פאַר די פיל יאָרן, וואָס ער האָט זיך מיט זיין ברודער
נישט באַגעגנט. מאַקסעס אויגן, געוואוינט צו טונקלקייט און קעלער-לופט,
האַבן געמרוזשעט אין דער העלער טאַג-ליכט, זענען פינצטער געווען. מער
נאָך ווי זיינע אויגן איז געווען פינצטער זיין האַרץ הינטער די שמאַטיקע
קליידער, איז געווען חושך זיין קאַפּ אונטער די גרויע צעקאַלטנטע האַר,
פול מיט שטרויעלעך און מיסט אין זיי.

א היפשע וויילע האָבן זיך די צוויי מענטשן אָנגעקוקט און נישט גע-
קאָנט פון אַרט זיך רירן אין זייער פאַרגליווערונג. פּלוצלונג איז דער
גרויסער, אימפּאָזאַנטער מאַן צוגעלאָפּן צו דעם שמאַטיקן זקן און מיט די
ליפּן צו זיין קויטיק, האַריק פּנים צוגעפּאַלן.

— שמחה מאיר! — האָט ער גערופן און געדריקט דאָס בינטל שמאַ-
טעס צו זיך.

די צוויי אַלט-פאַרגעסענע נעמען האָבן ווי שאַרפע מעסערס אַ שניט
געגעבן אין דעם שמאַטיקן מענטשנס פאַרגליווערטייט, דעם נעפל פון
זיינע אויגן, מוח און האַרץ צעריסן. צום ערשט האָבן זיינע הענט נאָכ-
געלאָזט, ווי פאַרפרוירענע, וואָס דערפילן לעבן און וואַרעמקייט; זיי האָבן
גענומען שטאַרק ציטערן אין דעם מאַנס פעסטע און דריקנדיקע אַרעמס,
צאַפלען. דערנאָך האָבן די אויגן זיך געעפּנט, גענומען נישט בלויז קוקן,
נאָר אויך זען. טרערן האָבן אָנגעהויבן פון זיי פליסן נאָך די אַלע חדשים
פון אויסגעטריקנטקייט. באַלד האָבן אויך גענומען עפענען זיך זיינע ליפּן,
די פאַרטריקנטע און געשלאָסענע.

— יעקב בונם, — האָט ער געמורמלט און געוויינט. — יעקב בונם...
מער ווי די צוויי ווערטער האָט ער גאַרנישט געקאָנט אַרויסברענגען
פון זיך.

פלוצלונג איז ער צוגעלאָפּן צום ברודערס הענט און גענומען זיי
קושן, קושן גיך, צאַפלענדיק, ווי אַ בעטלער אין שמאַטעס, וואָס קושט
אין די הענט אַ פּריץ, וואָס האָט אים אַ שיינע נדבה געגעבן.

יאַקוב האָט אַוועקגעריסן די הענט זיינע פון ברודערס מויל.

— שמחה מאיר, וואָס טוסטו? — האָט ער געמורמלט אין שרעק, —
גאָט מיינער!

מאַקס האָט זיך אַראַפּגעזעצט אויף דער ערד און מיט ביידע קנאַכיקע
הענט אַרומגעכאַפט דעם ברודערס פּיס, געטוליעט זיך צו זיי, געצאַפּלט
און געציטערט, ווי אַן אַלטער הונט, וואָס דער באַלעבאָס האָט אים נאָך
אַ קאַלטער רעגנדיקער נאַכט צוריק אַריינגעלאָזט אין שטוב.

— דו וועסט דאָך מיך נישט איבערלאָזן מער דאָ אַליין, — האָט ער
געשעפּטשעט ווי אַ קינד. — וועסט דאָך מיך אַהיימנעמען, אמת, יעקב-בונם...
זאָג...

יאַקוב האָט דערפילט דעם שרעקלעכן ריח, וואָס האָט זיך פון ברוי-
דער געטראָגן, אַ ריח, וואָס פאַרטשאַדעט, ברענגט צו חלשות, און ער האָט
מיט רחמנות און עקל אָנגענומען אים ביי די שמאַטיקע בגדים און אים
אויפּגעהויבן פון דער ערד.

טרערן זענען אים גערונען איבער די באַקן אין דער געפאַרבטער
באַרד אַריין.

קאפיטל ניינצן

דאָס ערשטע מאָל נאָך אַ סך יאָרן פון ברוגז און אָפגעזונדערטקייט זענען ביידע צווילינג-ברידער אשכנזי געגאַנען צוזאַמען אויף איין וועג, האָנט אין האָנט.

יאַקוב האָט זיין ברודער מאַקס אַרויסגענומען פון קעלער אויף דער שפּאַליערנע גאַס. מיט זיין גוטן פריילעכן צוגאַנג צו מענטשן, האָט ער פונקט אַזוי געפונען חן אין די אויגן פון לייט אין די לעדערנע רעקלעך ווי פריער ביי אַנדערע מענטשן. איינס און צוויי האָט ער געפונען אַ וועג צו זיי, צו זייערע הערצער און קעשענעס און אַרויסגעקריגן פון זיי דעם פאַר־מוטשעטן ברודער זיינעם, וואָס האָט לעבעדיקערהייט אין קעלער געפּוילט. זיי האָבן אייגנטלעך גאַרנישט אַזעלכעס געהאַט צו דעם אַרעסטירטן מאַקס אשכנזי, אָבער זיי האָבן אים געהאַלטן אויף יעדער פּאַל. איצט, פאַר אַ לייטישער סומע נישט אין די אייגענע ווערטלאָזע פאַפּירלעך, נאָר אין גוט אויסלענדיש געלט, האָבן זיי איינס און צוויי דורכגעזען די אַקטן און אַרויסגעלאָזט אים מיט אַ קוויטל אין דער האָנט, אַז ער איז באַפרייט פון אַרעסט. מאַקס איז אַזוי אַרויסגעלאָפן פון אייזערנעם טויער, וואָס איז באַוואַכט געווען מיט רויט־גוואַרדייער, אַז ער האָט אַפילו פאַרגעסן אויפצומאַנען די קליידער זיינע, וואָס זענען פאַרבליבן ביים אַרעסט אין צעכהויז. ער האָט מורא געהאַט איין רגע נאָך צו בלייבן דאָ, מען זאָל אים נישט פאַרהאַלטן.

— קום, יעקב־בונם, גיך! — האָט ער זיך געבעטן ביי זיין ברודער, קלאַמערנדיק זיך אין זיין האָנט ווי אַ דערשראָקן קינד צו אַ דערוואַקסענעם. ער האָט פּלוצלונג פאַרגעסן אין זיין לאַדזשער דייטש און אין דעם ברודערס פאַרדייטשטן נאָמען.

מענטשן האָבן זיך אָפגעשטעלט קוקן אויף די צוויי מענטשן, וואָס האָבן זיך געפירט ביי די הענט, אויף די צוויי מאַדנע לייט, וואָס איינער פון זיין איז גרויס, רייך־געקליידט און אימפּאַזאַנט, און דער אַנדערער — ווילד באַוואַקסן, איינגערומפן, אין שמאַטעס, פאַרקאַלטנט. אַפילו אין דער שטאַט, וואו מען איז שוין צוגעוואוינט געוואָרן צו אַלערליי אוממעגלעכע זאַכן, האָט מען אָפגעשטעלט זיך קוקן אויף אַט די צוויי מענטשן, וואָס האָבן זיך, ווי קינדער, ביי די הענט געהאַלטן. ווייבער האָבן זיך אַפילו געצלמט און בעטלער האָבן אָנגעהויבן נאַכיאַנגן, בעטן נדבות. יאַקוב האָט זיך אַריינגע־כאַפט מיט דעם ברודער זיינעם אין אַ פאַרבייפאַרנדיקער דראַשקע און געהייסן דעם קוטשער אויפשטעלן די בויד, כאַטש עס איז געווען שיין אין גאַס. פון לאַנגן זיצן איז מאַקס געווען אָפגעוואוינט פון גיין, די פּיס האָבן זיך אים געוואַקלט. יאַקוב האָט אים ווי אַ קינד ביי די הענט אויפ־

געהויבן און אין דראַשקע אַרײַנגעזעצט. פונקט ווי ער האָט פאַרלוירן די שנעלקייט אין די פיס, האָט מאַקס אויך אין קעלער פאַרלוירן דעם חוש פון ריח. ער האָט אַליין נישט געפילט דעם גערוך פון פאַרדומפנקייט און טורמע, וואָס ער האָט מיט זיך מיטגעטראָגן. יאַקובן האָט דער ריח צום קאַפּ צוגעשלאָגן, שיר נישט צו חלשות געברענגט. מאַקס האָט עס נישט געפילט און זיך צום ברודער געטוליעט.

— שוין, לאַמיר אַוועק, וואָס גיכער! — האָט ער זיך געבעטן. —

איך האָב מורא דאָ צו בלייבן.

וויפל יאַקוב האָט אים נישט אויסגערעדט, אָז איצט איז ער שוין פריי, האָט נישט וואָס מורא צו האָבן, האָט ער עס נישט פאַרשטאַנען. ער איז אינגאַנצן ווי אַ קינד געוואָרן אין די לאַנגע טעג אין קעלער. און ווי מען באַגייט זיך מיט אַ קינד, איז יאַקוב זיך מיט זיין צווילינג-ברודער באַגאַנגען. ער האָט אים אַליין מיט די אייגענע הענט אַרומגעוואָשן מיט וואַסער דעם קערפער, גערייניקט אים פון שמוץ און פאַרדומפנקייט, וואָס איז גאַרנישט געווען צו דערוואַשן און צו דערייניקן. ער האָט אים צו אַ ראַ-זירער געפירט, געלאָזט אים אָפּשערן די האָר און באַרד, וואָס זענען זיך ווילד אין קעלער צעוואַקסן. נאָך קלענער און איינגעשרומפענער האָט ער אויסגעזען אין שפיגל, ווען מ'האַט אים די האָר קורץ אָפּגעשניטן און די באַקן אָפּראַזירט, איבערלאָזנדיק אים בלוז אַ קליין שפיצל אויפן קין, ווי ער פלעגט שטענדיק טראָגן.

— אָפּשפּריצן מיט קעלניש וואַסער? — האָט דער ראַזירער געפרעגט

ביי יאַקוב, ווי מען פרעגט ביי אַ פאַטער ווי אַזוי זיך צו באַגיין מיט זיין יינגל. — געבליבן נאָך אַביסל פון די גוטע צייטן.

— באַגיסן! — האָט יאַקוב געזאָגט. — וויפל נאָר איר קאַנט.

דערנאָך האָט ער אים אין קלאַרע וועש אָנגעטאַן, אין וועלכע דער קליינער אויסגעדאַרטער מאַקס איז אַרומגעשוואומען ווי אַ יינגל אין טאַ-טישע מלבושים; אַ העמד אויף אים אַרױפּגעצויגן, אַ קראָגן און אַ קראַוואַט. — וועש, פרישע וועש, — האָט מאַקס געמורמלט און געגלעט מיט די פינגער דאָס העמד, ווי ער וואַלט קיינמאַל אין זיין לעבן קיין קלאַר העמד אויפן לייב נישט געהאַט.

דער האַטעל-משרת, וואָס האָט מיט עקל צונויפגענומען די שמאַטעס נאָך מאַקסן, איז געשטאַנען מיטן פעקל אין האַנט, וואָס ער האָט בלוז מיט צוויי פינגער פאַרויכטיק געהאַלטן, און געפרעגט ביי יאַקובן וואָס דערמיט צו טאָן. — אַרויסוואַרפן, פאַרברענען! — האָט יאַקוב באַפוילן.

ער האָט דעם ברודער געהאַלפן צושנירלעך די שיד, פאַרבינדן דעם קראַ-וואַט, צוקנעפלען די קנעפלעך. די הענט האָבן ביי מאַקסן גאַרנישט גע-אַרבעט. זיי האָבן מער געציטערט, ווי געטאָן עפעס. און אַז דערנאָך האָט יאַקוב אַרויסגענומען פון זיינע רייזע-טאַשן גוטע שפייז, קוכנס, שאַקאַלאַד, וואַרשט, סאַרדינען אַלערליי, וואָס סיי גערטרוד, סיי דינהעל האָבן יעדער

פון זיי איינגעפאקט באזונדער, האָט מאַקס אַזוי געציטערט, אַז ער האָט אַפילו מיט די הענט די גוטע זאַכן צום מויל נישט געקאַנט צוטראַגן. — נעם, שמחה מאיר, דאָס איז אַ מתנה פון גערטרודן און דינהלען, — האָט יאַקוב אים באַרואיקט. — זיי האָבן עס מיטגעשיקט פאַר דיר. אין מאַקס בלאַס פנים איז דאָס לעצטע ביסל בלוט פון זיין אויסגע- צערטן גוף אַריין. ער האָט די אויגן אַראַפגעלאָזט פון בושה. דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן. יאַקוב האָט זיין ברודער נישט דערקענט.

קאַפיטל צוואַנציק

דער וועג אַהיים איז געגאַנגען גלאַט, וואָס בעסער האָט גאַרנישט גע- קאַנט זיין.

פאַר אַ לייטישער מטבע האָט יאַקוב געקריגן ערטער אין וואַגאַן. פאַר אַ ביסל קאַניאַק, וואָס ער האָט געגעבן דעם קאַנדוקטאָר, האָט יענער אַפילו אַריינגענומען צו זיך אין חדרל דעם אַפגעשוואַכטן מאַקס און אים מכבד געווען מיט טיי פון סאַמאָוואַר. די באַן איז געגאַנגען נישט רעגולער, אַ סך געשטאַנען אויף די סטאַנציעס, אויך פיל מאָל אין מיטן פעלד, אָבער מען האָט זיך גערוקט פאַראַויס. אין אַרשע, דער גרעניץ-שטאַט צווישן די סאָויעטן און די דייטשן, וואָס זענען נאָך דאָ דערווייל געשטאַנען, איז די רעוויזיע דורכגעגאַנגען גלאַטיק. די פאַרשויען אין לעדער און מיט רויטע שטערנס אויף די ברוסטן האָבן גוט דורכגעקוקט די פאַפירן ביי ביידע אַשכנזים, אויך די זאַכן דורכגעטאַפט, אָבער זיי האָבן קיין שום שלעכטס נישט געפונען. בלויז מיט צוגן איז געווען שלעכט. עטלעכע וואָכן צייט האָט מען געהייסן וואַרטן, ביז מ'וועט צושטעלן אַ צוג ביז מינסק. די גייענדיקע באַנען זענען געווען באַלאַגערט מיט דעמאָביליזירטע. מאַקס איז געווען אומרואיק. ער האָט מורא געהאַט צו פאַרבלייבן אין דער גרעניץ- שטאַט, וואָס איז פול געווען מיט סאַלדאַטן אין לעדערנע רעקלעך. יאַקוב האָט זיך אַוועקגעלאָזט צום קאַמיסאַר. דער גרויסגעוויקסיקער עוואַקואַציע- קאַמיסאַר האָט צו זיך נישט צוגעלאָזט קיינעם, קיין וואַרט נישט געוואַלט אויסהערן. צופיל האָט מען ביי אים טובות געבעטן וועגן וואַגאַנען. — איר האָט נישט וואָס צו רעדן, — האָבן אים מענטשן געזאָגט. — מען לאָזט גאַרנישט נישט צו צו אים.

— איך וועל פראוואון, — האָט יאַקוב געזאָגט און געלאָזט זיך אין וועג. מיט דער זעלבער ברייטקייט און זיכערקייט, ווי ער איז אומעטום געגאַנגען, איז ער אויך צום קאַמיסאַרס קאַנצעלאַריע אַנגעקומען. ער איז געגאַנגען אַזא זיכערער, אַז די וואַכן האָבן אים אַפילו נישט אַפגעשטעלט. פונקט ווי גיך ער איז אַנגעקומען צום קאַמיסאַר, אַזוי גיך איז ער געוואָרן

מיט אים פאַני-בראַט און אַלץ געפועלט, וואָס ער האָט געוואָלט. אַנשטאַט עטלעכע וואָכן, האָט ער בלויז עטלעכע טעג געדאַרפט וואַרטן, ביז מען האָט אים צו אַ מיליטערישן וואַגאָן צוגעטיילט. מאַקס האָט אויפן אַלטן שטייגער דאָס שפיץ גרויע בערדעלע גיך צעשוּיבערט, ווען יאַקוב האָט אים די גוטע בשורה געברענגט אין דער אַכסניאַ, וואו זיי זענען איינ-געשטאַנען.

— ס'איז דאָך גאַרנישט נישטאַ קיין שווערע זאַך פאַר דיר, יעקב-בונם, — האָט ער אים געלויבט, — איך ווער בטל פאַר דיר...

ער האָט אים נישט דערקענט, דער ברודער זיינעם, מאַקס. אומזיסט האָט ער אים געהאַלטן אַ גאַנץ לעבן פאַר אַ פּוּסט-און-פּאַסניק, פאַר אַ טויגעניכטס. ער איז אַ מענטש, אַ שטיק פייער. אַלץ גייט ביי אים ווי געשמירט. און אַ האַרץ האָט ער אַ גאַלדנס. מאַקסן האָט באַנג געטאַן זיין שטענדיקע שנאה צום ברודער. וויפל ברידער האָט ער דאָס דען? ס'הכל איינעם, אַ צוויי-לינג-ברודער, און ער האָט נישט קיין שכל געהאַט, ווי אזוי מיט אים צו לעבן, שטענדיק אַרומגעפליקט, ווי אַ קאַץ מיט אַ מויה, שונאים זיך געווען. אומזין! איצט זעט ער, אַז בלוט איז נישט קיין וואַסער. אין דעם גרויסן אומגליק זיינעם איז קיינער נישט געווען, נישט קיין גואל, נישט קיין פריינט, בלויז ער, דער ברודער זיינער, איז געקומען. אַלע געשעפטן איבערגעלאָזן, ס'לעבן איינגעשטעלט און געפאַרן אים ראַטעווען. אַ, ער וועט שוין וויסן איצט, וואָס אזוינס אייגן בלוט און פלייש איז. ער וועט שוין געדענקען, ווי אזוי צו שעצן און ליבן דעם איינציקן ברודער זיינעם, וואָס ער האָט אויף דער וועלט. איינס וועלן זיי זיין. אַרבעטן צו-זאַמען, לעבן צוזאַמען, אַרויסהעלפן זיך, האַנט אין האַנט גיין, אין אַלעס, אין עצות, אין מסחרים, אין נחת און, חלילה, אין צרות. פאַר אַלע צייטן וועט ער אים אַפּצאַלן.

פונקט אזוי וועט ער פון איצט אָן ווערן אַ טאַטע צו זיינע קינדער. ער וועט דעם זון אויפזוכן. ווי נאָר ער וועט אַהיימקומען, קומען צו זיך אַביסל, וועט ער קיין פּראַנקרייך זיך אַראַפּכאַפּן און וועט איגנאַצן אויפזוכן. ער וועט אים אַהיימנעמען צו זיך, געלט אים געבן, אין די מסחרים אים אַריינ-ציען און מאַכן פון אים אַ לייט. צוגרייטן אַ יורש, וואָס זאָל ווייטער פירן דאָס הייז אַשכנזי. אויך גערטרודן וועט ער מער פון די אויגן נישט אַפּלאָזן. זי איז אַ וואויל קינד, אַ טייערס. כאַטש ער האָט זיך געהאַלטן פון איר פון ווייט, אַפילו אויף איר חתונה נישט געווען, פרעמד געווען צו איר, האָט זי פונדעסטוועגן אין איר טאַטן נישט פאַרגעסן. זי האָט אַליין צו-גערעדט יאַקובן ער זאָל פאַרן ראַטעווען אים. זי האָט אים אויך מתנות מיטגעשיקט. ער וועט שוין זיין איצט אַ טאַטע, ווי עס דאַרף צו זיין. אַלע עולות וועט ער פאַרריכטן. און דאָס, וואָס זי האָט גענומען יאַקובן, איז אדרבה. ער זעט ערשט אַליין איצט איין, וואָסער טייערער מענטש ער איז, אַ גוט-האַרציקער, אַ גאַלד. ער איז מער ווערט אין נאָגל פון די

אלע יונגעלייטלעך אין גאנצן לייב און לעבן. זי האָט טאָקע אויך מיט אים אַ טייער טעכטערל. יאָקוב האָט אים די פּאָטאָגראַפֿיע דערפֿון געוויזן. שוין ווי אַן אוצר איז עס, און אַ נאָמען הייסט עס אויך אַ היימישן — פֿריווע. דער נאָמען פֿון דער שוויגער זיינער האָט אים ביים האַרץ פֿאַרקוועטשט, אויף אומעטיקע געדאַנקען אַרויפגעבראַכט. ניין, ער האָט נישט ווי אַן איידעם געהאַנדלט אַמאָל קעגן אַט דער פֿריווען. זי האָט אים פֿיינט געהאַט דערפֿאַר, אַ שונא אים געווען און אים אַפֿילו איינמאָל מיט אַ גלאַז טיי אַפֿגעגאַסן דאָס פֿנים. אַשכנזי האָט זיך געשעמט איצט דערפֿאַר. ווי נאַריש ער איז געווען, פֿאַרבלענדט אין זיין געיעג נאָך געלט. אַ, ווען ער וואָלט זי איצט געקאַנט איבערבעטן, אַצפֿאַלן, אויסגלייכן אַלע עולות קעגן איר און קעגן ר' חיימען, דעם שווער זיינעם. אָבער זיי לעבן שוין נישט. געבליבן איז בלויז זי, דינהלע. זי האָט אים מיט יאָקובן אַ גרוס מיטגעשיקט, מוחל געווען אים אַלץ. מאַקס האָט דערפֿילט אַ וואַרעמקייט אין האַרצן צו איר, אַ דאַנקבאַרקייט. צוזאַמען דערמיט איז געוואַקסן דער פֿאַרדרוס צו זיך אַליין, צו זיין נאַריש לעבן, וואָס ער האָט געפֿירט. צו זיין פֿאַרבלענדקייט און פֿוסטקייט. ווי וואָלט אַלץ אַנדערש געקאַנט זיין, ווען ער וואָלט געהאַט דעם איצטיקן שכל מיט יאָרן צוריק, ווען ער וואָלט פֿאַרשטאַנען דאָס לעבן, מענטשן, ווען ער וואָלט זיך אַריינגעטראַכט אין לעבן! אָבער ער איז געווען פֿאַרבלענדט, בלינד געווען. בלויז געלט האָט ער געזען, געלט און מאַכט. פֿאַר געלט האָט ער פֿרעמדע לעבנס אומגעבראַכט, זיין אייגן לעבן. ווי אַמאָל יידן צום אָפּגאַט מולך, אַזוי האָט ער פֿרעמדע און אייגענע לעבנס מקריב געווען אויפֿן מזבח פֿון געלט, געטאַנצט אַרום עגל-הוהב. שווער און שוויגער, דעם אייגענעם פֿאַטער, אַ לייבלעכן ברודער, שוועסטער, קינד דער אייגענע, די פֿרוי, וואָס ער האָט ליב געהאַט, אַלע און אַלץ, און צוזאַמען דערמיט זיך אַליין — האָט ער געאַפּפֿערט צו דער גאַלדענער עבודה-זרה. אַ נישט-גוטער, ווילדע כחות, טריף בלוט האָט אים געיאָגט, קיין רגע קיין מנוחה נישט געגעבן, דעם מוח אים פֿאַרשטעלט, די אויגן פֿאַרבלענדט, דעם שכל ביי אים צוגענומען, און געטריבן צו איין זאַך — צו אומזין און פֿוסטקייט.

מאַקס אַשכנזי האָט אויך געפֿילט אַ דאַנקבאַרקייט צו דער איצטיקער פֿרוי זיינער. מיט גרויס באַגייסטערונג האָט יאָקוב גערעדט וועגן איר, וועגן איר סוחרישן קאַפּ, וועגן איר זיצן איינע אַליין אין דער איינזאַמער שטאָט און היטן זיין פֿאַרמעגן. אויך האָט ער אים איבערגעגעבן, ווי זי האָט די ערשטע געבויגן איר שטאַלץ און געקומען צו אים אין שטוב וועגן ראַטעווען אים, מאַקסן. דאָס אַלץ איז מאַקס אַשכנזי דעם סוחר און תכלית-מענטש שטאַרק געפּעלן געוואָרן. ער איז איר דאַנקבאַר געווען דערפֿאַר, ער האָט אַפּגעשאַצט אירע מעלות, איר טריישאַפּט. אָבער צו איר האָט ער געפֿילט בלויז דאַנקבאַרקייט, אַכטונג. וואַרעמקייט אין האַרץ, בענקשאַפּט האָט ער געפֿילט צו דער ערשטער, צו דינהלען, צו דער געליבטער פֿון

די ערשטע יארן, צו דער מוטער פון זיינע קינדער. ווי גוט וואָלט דאָס געווען, ווען ער קאָן אזוי אַהיימפּאַרן איצט צו איר, פאַרברענגען די לעצטע יאַרן אין ליבשאַפט און אין גאַנצקייט, צוזאַמען מיט די קינדער און איי-ניקל! שווער וועט זיין איצט, נאָך דעם אַלעם, וואָס ער האָט דורכגעלעבט, צו פירן איצט ווייטער אַ פּוסט לעבן אין גרויסן פּאַלאַץ זיינעם, דערדריקט פון דער אייגענער גרויקייט און פאַרלוירנקייט, בלויז מיט דער אַלטער מאַנצ-בילשער סוחרישער פּרוי.

מאַקס אַשכנזי האָט עס גוט געפילט און מורא געהאַט דערפאַר. ער האָט אַ פאַר מאָל געוואַלט רעדן וועגן דעם מיט יאַקובן, נאָר ער האָט נישט געקאַנט, געשעמט זיך פאַר אים. גאַרנישט פון דער פּריערדיקער דרייט-קייט און לאַכן פון דער וועלט איז איצט געבליבן ביי מאַקסן פון אַמאַל. ער איז געווען דערשראָקן, ווי אַ קינד, ווי אַ יונג פאַרשעמט בחורל, וואָס דאַרף זיך צוריקקערן אַהיים צו טאַטע-מאַמע, וועמען ער האָט שלעכטס אַפּגעטאַן, אַנטלאַפּן און מוז דערנאָך צו זיי זיך אומקערן. יאַקוב האָט אים פּרובירט פּריילעך מאַכן, אַנשטעקן מיט דער אייגענער שמחה. מאַקס האָט געשמייכלט, אָבער קיין פּרייד נישט געפילט. זיין גאַנץ אומזיניק לעבן איז אים געשטאַנען פאַר די אויגן. צוזאַמען מיט דעם קלאַפּן פון די וואַגאַנעס, האָט אים געקלאַפט אין קאָפּ די חרטה אויף זיין לעבן, דעם שווערן און אומזיניקן.

גיך איז איצט די רייזע געגאַנגען. אין מינסק, וואָס איז געווען ביי די דייטשן, האָבן ביידע ברידער בלויז זיך אויף אַ נאַכט פאַרהאַלטן. אַ צימער אין אַ האַטעל פאַר גוט געלט געקריגן. נאָך חדשים לאַנגע, האָט מאַקס דאָס ערשטע מאָל אין אַ בעט גענעכטיקט, ווי עס דאַרף צו זיין. דער וועג ביז ווילנע איז געווען געפאַקט, אָבער יאַקוב האָט זיך שוין אַן עצה געגעבן. געלט האָט פאַר אים, ווי אומעטום, אַלע טירן געעפנט. פון ווילנע האָבן ביידע ברידער שוין געוואַלט פאַרן גלייך, פאַסיר-שיינען ביז אַהיים געבעטן, נאָר די דייטשע באַאמטע האָבן בלויז די קאַרטן ביז דער סטאַנ-ציע לאַפּי אויסגעשריבן.

— לאַפּי איז שאַן פּאַלען, — האָבן זיי געזאָגט, — דאַרט זינד זי צו האַווע...

אָבער שוין אין צוג, וואָס גייט ביז פּוילן, האָבן די ברידער אַשכנזי דערפילט, אַז זיי וועלן נישט זיין „צו האַווע“, ווי די דייטשע באַאמטע האָבן זיי געזאָגט.

— העי, וואו שטופט איר זיך, פאַרשאַלטענע? — האָבן די פּוילישע פאַסאַזשירן געשריגן אויף די יידישע. — טראַגט אייך פונדאַנען! קיין פאַ-לעסטינע גייט!

די וואַגאַנען זענען געווען פול מיט שנאה, האָס. — זאָלן נאָר די דייטשן פון דאַנען אוועק, ווי פון איבעריקן לאַנד,

וועלן מיר אייך אַנלערנען, — האָבן יונגע פאַרשויענע אין סקוויטן-קליידער געדראָט.

— אַזוי ווי מען האָט עס געמאַכט אין לעמבערג, אויף גלאַטיק, — האָבן אַנדערע צוגעגעבן.

— העי, אַ שערל גיב, וועט מען שניידן בערד! — האָט אַ פאַרשוין מיט וואַנצעס גענומען טאַפן זיך ביי די קעשענעס.

— זאַל מען נאָר צוקומען צו לאַפּי, — האָבן אַנדערע אים באַרואַקט. — דאָ לוינט זיך נישט אַנצוהויבן. די דייטשן זענען נאָך דאָ. ביי אונדז וועלן מיר זיי שוין געבן צו שמעקן פעפער...

וואָס ווייטער דער צוג איז אַוועק פון ווילנע און דערנענטערט זיך צו דער פּוילישער זייט, אַלץ חוצפהדיקער זענען געוואָרן די גויים, אַלץ דער-שלאַגענער די יידן. זיי האָבן זיך אין די ווינקעלעך פאַררוקט. מאַקס האָט מיט ברייט-געעפּנטע אויגן געקוקט אויף זיין ברודער. דער ברודער האָט געשוויגן. בלויז אין זיינע אויגן, די שוואַרצע און ברייט-געעפּנטע, האָבן פייערן געגליט. ביידע האָבן געשוויגן.

אַפּגעשטעלט האָט זיך דער צוג אין מיטן פעלד.

— אויסשטייגן! — האָבן די דייטשן גערופן. — ביז לאַפּי זענען

פאַרבליבן עטלעכע קילאָמעטער, ווייטער פאַרן מיר נישט.

אַלע זענען אַרויס פון די וואַגאַנען. ביי אַ קליינער בודקע איז גע-שטאַנען אַ זעלנער מיט אַ פּויליש אַדלערל אויפן היטל. אויף צוויי בוימער איז געהאַנגען אַ לייונט מיט אַ ברוך-הבא פאַר די אומקערנדיקע פּוילישע בירגער אויף דער פרייער פּוילישער ערד. די אויסשטייגנדיקע פּאָליאַקן האָבן גענומען זינגען. ווייבער האָבן זיך געוואָרפן אויף דער ערד און גע-קושט זי. איינע איז צוגעלאָפּן צום זעלנער ביי דער בודקע און געקושט אים די גראָבע רויטע הענט.

— יעזו, — האָט זי גערופן און געטוילעט זיך צום סאַלדאַט, — אַ

פּוילישער זעלנער!

גלייך דערויף האָט אַן אַלטער ייד גענומען שרייען געוואָלד. פון אַלע זייטן זענען סקוויטישע פּויסטן געפאלן אויף זיין קאַפּ צוזאַמען מיט ווילדע געלעכטערן.

— איצט זענען מיר „צו האַווע“, — האָט יאַקוב געברומט.

עטלעכע קילאָמעטער וועג זענען ביידע ברידער געגאַנגען איבער די זאַמדן. זייערע רייזע-טאַשן האָט געפירט אַ פּויער אין אַ בלוי געפאַלדע-וועט היטל. ביי דער סטאַנציע, איבער וועלכער עס האָט געפלאַטערט אַ רייט-ווייסע פּאַן, זענען געשטאַנען זשאַנדאַרמען, וואַנצנדיקע, באַוואַפנטע, קלינגענדיק מיט די לאַנגע שווערדן, וואָס זיי האָבן נישט לאַנג אַנגעטאַן און געצאַקעט זיך מיט זיי פול מיט גאוה.

— יידן און באַלשעוויקעס באַזונדער! — האָט אַ זשאַנדאַרם מיט פלאַק-

סענע וואַנצן אויסגערופן.

אין וואָקואַל, אין וועלכן עס איז געהאַנגען אַ נאַקעטער יעזוס אויף דעם קרייץ, אַ פּוילישער אַדלער, פּאַרטרעטן פּון גענעראַלן און אַ סך קליינע פענ-דעלעך, פּאַרפּוצט מיט נאָדל-צווייגן, איז געווען פּול, געדיכט מיט פּאַסאַזשירן, פּעק און באַוואַפּנטע לייט. ביי אַ הילצערנעם פּראָסטן טיש איז געזעסן אַ פּאַרשויך אין אַ צעכראַסטעט העמד און געשלאָגן זיך מיט ביידע פּויסטן אין האַריקן האַרץ אַריין.

— נו, עפנט דאָס האַרץ, שניידט אויף און קוקט אַריין, — האָט דער מענטש געשריגן. — איך שווער ביי אונדזער האַר יעזוס און זיינע הייליקע וואונדן, אַז איך בין נישט קיין באַלשעוויק. פון ווייט פאַר איך, פון סיביר. די פּאַפּירן זענען מיר אין וועג פּאַרלוירן געגאַנגען.

— עהע, ברודערל, מיט קענען זיך אויף די פּאַרלוירענע פּאַפּירן, — האָט אַ קרום-פּיסיקער זשאַנדאַרם מיט אַ הינטיש שלעכט פנים געלאַכט. — מיר האָבן אויסקונפּטן, אַז דו ביסט אַ קאַמיסאַר געווען דאָרט אין באַל-שעוויצע... מיר וועלן דיר אַזעלכע זאַכן מיט ריטער פון קאַפּ אַרויסשלאָגן... דערביי האָט דער זשאַנדאַרם אויפּגעהויבן דעם רעוואַלווער אין דער הויך און געפּאַכעט איבער דעם מענטשנס קאַפּ.

ביי מאַקס אַשכּנזי איז גלייך הויל געוואָרן אין האַרץ. ער האָט פּאַר-שטאַנען, אַז קיין גוטס דערוואַרט אים נישט פון אַט דעם זשאַנדאַרם מיט די קרומע פּיס. יאַקוב איז געזעסן אַ בלאַסער, נאָר אומבאַוועגלעך. ביידע ברידער האָבן געוואַרט אויף זייער ריי. באַלד איז אַ זעלנער צוגעקומען און צו-געפירט זיי צום פּראָסטן טיש.

— ס'עט זיין פּריילעך, יינגלעך, — האָט ער געזאָגט אויפן וועג צו די איבעריקע. — יידן פירט מען צום טיש...

דער זשאַנדאַרם מיט די קרומע פּיס אין רייטער-שטייול האָט געהייסן דעם פּריערדיקן צעכראַסטעטן פּאַרשויך אַוועקפירן אין אַ זייטיק צימערל און גענומען זיך צו די צוויי יידן.

— פּונדוואַנען שלעפּט מען זיך און וואוהין, מוישעס? — האָט ער גע-פּרעגט, אויסשטייערענדיק די געלע ציין.

יאַקוב האָט אַרויסגענומען די פּאַפּירן זיינע און אַוועקגעלייגט אויפן טיש. דער קרומפּיסיקער זשאַנדאַרם האָט אין זיי אפילו נישט אַריינגעקוקט.

— אויסטאַן זיך! — האָט ער באַפוילן.

די ברידער זענען געבליבן שטיין פּאַרגליווערטע. אַרום זיי זענען געווען פּיל מענטשן. אויך ביים טיש, לעבן זשאַנדאַרם, איז אַ שיקסע אין מיליטערישע קליידער געזעסן. זיי האָבן זיך אַנגעקוקט ביידע. דער זשאַנ-דאַרם האָט אַ געשריי געטאַן צו אַ זעלנער:

— אויסטאַן זיי! אַלץ! גוט אַרומטאַפּן זיי, צי זיי באַהאַלטן נישט

עפעס אויס!

דער זעלנער איז צו און גענומען רייסן פון זיי די מלבושים, צום געלעכטער פון די סאָלדאַטן און די גויאישע פּאַסאַזשירן. אַן אַפּיצירל, אַ

יונגער, א דארער, א שפיציקער, מיט דינע, לאנגע פיס, מיט א דינער שארפער נאז, מיט דינע וואנצעלעך, אַנגעטאָן אין אַן אונגאַרישער הוואָרן־קורטקע בלוז אויף איין האַנט, איז צו צום טיש. יאַקוב האָט אַפּגעשטויסן דעם זעלנער פון זיך און צוגאַנגען צום אַפיציר.

— פאַניע פאַרטשניקו, — האָט ער געזאָגט, — איך און מיין ברודער זענען פאַבריקאַנטן און הויז־אייגנטימער פון לאַדזש. איך בעט אונדז נעמען אין שוץ!

דער שפיציקער אַפיציר האָט אויסגעטאָן שוויגנדיק דאָס אונגאַרישע רעקל. ער האָט אַראַפּגענומען דאָס היטל פון קאַפּ. באַוויזן אַ שאַרף־געשניטן גזשויוקעלע פון האָר פּלאַקסענע און שטייפּע, ווי אַ חזיר־רוק, און ער האָט אַנגעקוקט דעם הויכן, בלאַסן און אימפּאַזאַנטן מאַן, מיט זייער שמאַל־לע, גרויע אויגעלעך.

— אַזוי, פאַבריקאַנטן און הויז־באַזיצער פון לאַדזש? — האָט ער איבערגעפרעגט. — נישט קיין באַלשעוויקעס אַמאָל?

— גאָט באַהיט, הער אַפיציר, — האָט מאַקס, אין די בלוזע הויזן און אין וועסטל, זיך אַריינגעמישט. — דאָס קום איך פון רוסלאַנד, וואו מען האָט מיד אין טשעקאַ געהאַלטן. אַט איז מיין דאָקומענט.

— נו, גוט, מיר וועלן זען, — האָט דאָס שפיציקע אַפיצירל געזאָגט, — שרייט: זאַל פּגרון לייבוש טראַצקי!

— אַ, ער מעג פּגרון, — האָט מאַקס געזאָגט מיט אַ שמיכל, — איך האָב גאַרניטש דאָקעגן.

— שרייען האָב איך באַפוילן! — האָט דער אַפיציר אַ קלאַפּ געטאָן אין טיש — הויך!

— זאַל פּגרון טראַצקי! — האָט מאַקס געזאָגט העכער.

— נאָך העכער! — האָט דער אַפיציר געשריגן.

מאַקס האָט נאָך העכער די אייגענע ווערטער אויסגערופּן, אָבער דער אַפיציר איז נישט געווען צופּרידן.

— העכער, ייד פאַרשאַלטענער! — האָט ער געקלאַפט אין טיש. — אויף אַלע ציינן! אַ נישט וועסטו שוין ביי מיר שרייען.

מאַקס האָט געשריגן מיט די לעצטע כוחות, צום ווילדן געלעכטער פון די סאָלדאַטן און דער מויד אין די מיליטערישע קליידער.

— איצט שריי: אַ טויט אַלע יידישע לייבושעס! — האָט דער אַפיציר אים אַפּגעשטעלט. — הויך!

מאַקס האָט, אַ באַגאַסענער מיט שווייס, נישט געעפּנט דאָס מויל. ער האָט שווער געאַטעמט. דער אַפיציר האָט אים דערלאַנגט מיטן שפיצרוט איבער דעם קאַפּ.

— שרייען, וואָרעם איך וועל די נשמה אַרויסיאַגן!

יאַקוב האָט זיך אַ ריס געטאָן פון אַרט צום טיש. עטלעכע זשאַנדאַרמען האָבן אים אַרונטערגעדרייט די הענט.

— שרייען! — האָט דער אָפיציר באַפוילן.
מאַקס האָט אויפגעהויבן די אויגן, אַ קוק געטאָן אויף די צעיושעטע
גויים אַרום, וואָס ווילן זיין שאַנד, דערנידעריקונג, און ער האָט זיי געגעבן,
וואָס זיי ווילן!

— זאָלן פּגרון אַלע יידישע לייבושעס! — האָט ער גערופן אַלץ הע-
כער און העכער, וויפל נאָר דער אָפיציר האָט געוואָלט און זיינע לונגען
האַבן געקאַנט אַרויסברענגען.

דער המון האָט געהירושעט פון הנאה.
— גוט, — האָט דאָס שפיציקע אָפיצירל געלויבט. — און איצט אַבי-
סעלע טאַנצן און זינגען, פאַבריקאַנט און הויז-באַזיצער פון לאַדזש, אַזוי
אַ מהיפּיט-טענצעלע פאַר אונדזערע יינגלעך די זעלנער, לעבעדיק!
ווידער האָט זיך יאַקוב אַ ריס געטאָן פון אַרט און ווידער האָבן די
זשאַנדאַרמען אים פאַרהאַלטן, אַנקלאַפּנדיק אים די זייטן.
— ניין, מאַקס! — האָט ער געשריגן.

מאַקס האָט אים נישט געהערט. מיט דעם גרעסטן ביטול, וואָס ער
האָט נאָר געהאַט צו גויים, האָט ער אַרומגעקוקט זיך אויף די צעלאָזענע
באַדריקער זיינע, ווי מען קוקט אויף הינט, וואָס באַפאַלן, און געטאָן זייער
ווילן, געדרייט זיך אין אַ קאַראַהאַד צווישן די זעלנער.
— לעבעדיק, שנעלער! — האָבן אַלע געשריגן און צוגעפאַטשט מיט
די הענט.

מאַקס האָט זיך אַזוי לאַנג געדרייט, ביז ער איז פון די פּיס געפאַלן
און געבליבן ליגן אויף דער ערד, אַ באַגאַסענער מיט שווייס, אַטעמענדיק
שווער און אָפּגעהאַקט.

— לאָזן אים ליגן און צופירן דעם אַנדערן ייד! — האָט דער אָפי-
ציר באַפוילן.

די זשאַנדאַרמען האָבן צוגעפירט יאַקובן צום טיש. ער איז געשטאַ-
נען אַ טויט-בלאַסער, אָבער אַ גלייכער, אַן אימפּאַזאַנטער.
— פאַרזעצן דעם טאַנץ! — האָט דער אָפיציר באַפוילן.

יאַקוב האָט זיך נישט גערירט פון אַרט.
דאָס אָפיצירל איז רויט געוואָרן. אַלע סאַלדאַטן האָבן אויף אים
געקוקט, געזען, וואָס ס'וועט אַרויסקומען צווישן זייער עלטסטן און דעם
צעוואַקסענעם ייד. אים איז נישט אַנגעשטאַנען, וואָס זיינע באַפעלן ווערן
נישט אויסגעפירט. ער האָט זיך אויפגעהויבן פון אַרט אין אַנגעכאַפט
דעם ייד ביי דער באַרד.

— טאַנצן! — האָט ער געשריגן און געריסן דעם ייד צו דער ערד.
אין איין רגע האָט זיך יאַקוב אַרויסגעריסן פון אָפיצירל און אים
אַראַפּגעלאָזט אַזאַ פאַטש, אַז דער דאַרער פאַרשוין איז אָפּגעשפרונגען
אויף עטלעכע אײלן און גלייך מיטן קאַפּ אין דער וואַנט אַנגעשלאָגן.
אַ ווילע איז דאָס וואַקזאַלעכל פאַרגליווערט געוואָרן. בלויז די מויד

אין מיליטערישע קליידער האָט זיך געלאָזט לויפן צום אָפיציר ביי דער וואַנט און מאַקס האָט פון דער ערד זיך געלאָזט צושאַרן צום ברודער אינמיטן שטוב.

— יאַקוב! — האָט ער גערופן אין שרעק. — יאַקוב!...

באַלד האָט זיך דער אָפיציר אויסגעגלייכט, אָפגעווישט די פאַרפלאַמטע באַק און גענומען מיט אַ ציטערדיקער האַנט גראַבלען ביים לעדערנעם בייטל, וואו דער רעוואָלווער זיינער ליגט. אַלע זענען געשטאַנען מיט אָפּענע נע מיילער און געקוקט. עטלעכע מאַל האָט דער אָפיציר געמוזט עפענען דאָס שייטל, ביז ער איז צום רעוואָלווער צוגעקומען. די הענט די שפּיר ציקע האָבן שטאַרק זיך געטרייסלט. דערנאָך האָט ער אַ געשריי געטאַן צו די אַרומיקע:

— אַפּרוקן זיך!

און אויסגעשאַסן עטלעכע מאַל, איינס נאָכן אַנדערן, אין גרויסן אימפּאַזאַנטן בלאַסן מאַן, וואָס האָט זיך נישט גערירט פון אָרט.
— די קורטקע מיטן היטל, שנעלער! — האָט ער געשריגן צום זשאַנ-דאַרם ביים טיש מיט אַ געבראַכן קוויטשיק קול, וואָס ער האָט עס גע-וואָלט צוגעבן מיליטערישע באַפעלערישקייט.
מאַקס האָט זיך צוגעשאַרט צום אויסגעצויגענעם בלוטיקן ברודער אויף דער ערד און אַרומגענומען אים מיט זיינע הענט.
— פאַרוואָס האָסטו עס געטאַן, יאַקוב? — האָט ער געשריגן און אים געריסן פון דער ערד.

אַבער ער האָט אים נישט געקאַנט אויפהויבן. יאַקוב האָט נישט געלעבט. פון קאַפּ איז אים גערונען אַ שנירל וואָרעם בלוט גלייך אין דער באַרד אַרײַן.

פון די הילצערנע וואַקזאַל-ווענט האָט יעזוס אַראַפּגעקוקט פון צלם, צו וועלכן ער איז געווען צוגעקרייציקט.

מאַקס איז זיך פאַרגאַנגען אַרום דעם צווילינג-ברודער זיינעם, וועלכער האָט אַ שטייפער, גרויסער און אימפּאַזאַנטער געקיניגט איבער אַלעמען און אַלץ. די מענטשן אַרום זענען געשטאַנען קליינע, נידעריקע, אונטערטעניקע. נידעריקער פון אַלע איז געווען מאַקס, ליגנדיק ווי אַ צעטראַטענער וואָרעם אַרום זיין צווילינג-ברודער, וואָס האָט אים ווידער באַזיגט, ס'לעצטע מאַל.

קאַפיטל איין און צוואַנציק

פאַר די גאַנצע זיבן טעג פון דער שבעה, וואָס מאַקס אַשכנזי איז געזעסן אין די זאַקן נאָך זיין אומגעקומענעם צווילינג-ברודער, האָט זיין קאַפּ, דער אויסגעדאַרטער, פריציטיק צעקניטשטער און גרויער, נישט אויפֿ-געהערט טראַכטן וועגן זיין גורל.

געזעסן שבעה איז ער ביים ברודער אין הויז. גלייך פון דער לוויה האָט מען אים אויף אַ דראָזשקע אויפגעזעצט לעבן זיין טאָכטער גערטרוד און אים צום ברודערס הויז אַוועקגעפירט, אין וועלכן ער איז קיינמאָל פריער נישט געווען. אין די זאַקן אויף קליינע בענקעלעך, זענען זיי געזעסן, פאָטער און טאָכטער, איינער לעבן אַנדערן, אין גרויסן זאַל, וואו די שפיגל-לען זענען געווען פאַרהאַנגען און די זשיראַנדאַלן פאַרדעקט מיט שוואַר-צער קרעפּע, און געשוויגן, געשוויגן אויף זייער אומגליק.

אין דעם ערשטן טאָג האָט ער קיין שום זאַך צום מויל נישט געוואָלט נעמען, אַ חוץ רויך. דינהלע האָט ביידע שבעה-זיצער גלעזער מילך צו-געטראָגן צו די קליינע בענקעלעך, זיי זאָלן שטאַרקן זייערע כוחות. מאַקס האָט נישט געוואָלט נעמען. בלויז רויך פון ציגאַרן האָט ער געשלונגען, און אַרויסגעלאָזט אים צוריק אויף די פאַרהאַנגענע שפיגלען, אויף דער אַבלדיקער שוואַרצקייט פון אַ בלישטשענדיקן קלאַוויר. דאָס אַש האָט זיך געוואָלגערט ביי זיינע פיס אין די זאַקן. ער האָט מיט קיינעם נישט געוואָלט רעדן, קיינעםס רייד נישט אויפגענומען. בלויז דאָס ספר איוב האָט ער געלערנט, די רייד, די שווערע און ביטערע, צו וועלכע קיין טרייסט-ווערטער קאָנען נישט צוקומען.

„זאַל זיין פאַרשאַלטן דער טאָג, אין דעם איך בין געבוירן,“ האָט ער געלייענט, „און די נאַכט, אין דער עס איז אַנגעזאָגט געוואָרן, אַז אַ מאַן האָט געמאַכט טראָגן, זאָלן אים שילטן די שילטערס פון טאָג, וואָס זענען אַב-געגרייט צו דערוועקן קלאַג...“

גערטרוד האָט אַריינגעבויען דעם קאַפּ צום פאָטער אין ספר, געקוקט אויף די אותיות, וואָס זענען איר פרעמד געווען, אָבער געזען האָט זי אין זיי דאָס גאַנצע אומגליק אירס. ער האָט זי נישט געטרייסט, דער פאַ-טער. ער האָט גאַרנישט געהאַט וואָס צו זאָגן דער טאָכטער זיינער, וואָס ער האָט איר קיינמאָל קיין גליק נישט געגעבן, קיינמאָל צו איר אין הויז נישט געקומען, און ווען ער איז שוין יאָ געקומען, האָט ער טרויער מיט-געבראַכט מיט זיך, אומגליק, טויט האָט ער געבראַכט אַהיים צו די, וואָס האָבן אים מוחל געווען און געוואָלט אים ראַטעווען. שבעה און אבילות האָט ער געבראַכט אַ מתנה אין הויז פון זיין טאָכטער, ביי וועלכער ער האָט דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן די שוועל פון הויז איבערגעטרעטן. מיטן קאַפּ איינגעגראָבן אין ספר איוב, כדי נישט צו זען די מענטשן אַרום זיך, כדי נישט אויפצוהויבן די אויגן אויף די, וואָס אַ גאַנץ לעבן האָט ער געקריוועט, שלעכטס געטאָן, האָט ער געשעמט זיך פאַר זיין אייגענער טאָכטער גערטרוד, פאַר זיין געוועזען ווייב דינהלע, וואָס האָט אים גלע-זער מילך צוגעטראָגן צו זיין טרויער-בענקעלע. זיין צווייט ווייב איז געקומען אין הויז, אַוועקגעזעצט זיך אויף דער ערד לעבן אים און אים מיט די שווערע, האַלב-געליימטע הענט דעם אַקסל געגלעט. ער האָט צו איר קיין וואָרט נישט אויסגערעדט.

„דען עס איז אַ צייט צום מענטש אויף דער ערד,“ האָט ער געלייענט אין ספר איוב, „און ווי די טעג פון אַ טאָג-לוינער זענען זיינע טעג, און ווי אַ קנעכט טוט ער וואַרטן אויף שאַטן.“

אויף דעם צווייטן טאָג זענען מענטשן צו אים געקומען. צוליב דעם אומגליק זיינעם האָבן די מענטשן פאַרגעסן אין זיין אַמאָליקער אָפּגעזונ- דערטקייט, אין אַלטע עוולות, און געקומען צו אים, צום אַמאָליקן קעניג, וואָס זיצט אויף אַ קליין בענקעלע אין זיין צער. זיי האָבן דערציילט פון שטאַט, פון פאַבריקן, געשעפטן. מאַקס האָט נישט גערן געהערט. וואָס האָבן אים אינטערעסירט איצט מסהרים, געשעפטן? ניין, גאַרנישט איז אים פאַרבליבן מער איצט, צוליב וואָס ער זאָל אַרבעטן, טאָן, אינרייסן אַ וועלט. זיין לעבן איז פאַרשפּילט. ער איז אַלט, אויסגעפּיינקט, צעבראַכן. ער האָט געוואַלט אָנהויבן צוריק אַ ניי לעבן, אַ לעבן אַ מענטשלעכס, אַ וואַרעמס, צוזאַמען מיט אייגענע, נאָענטע. אָבער גאָט האָט נישט געוואַלט. ביי דער שוועל פון זיין ניי לעבן האָט ער אים אַוועקגעשטויסן, פאַרטריבן ווי אַ קרעציקן הונט, וואָס וויל אַריינקריגן זיך אין אַ שטוב. זעט אויס, אַז ער קאָן נאָר ברענגען אומגליק אויף דער וועלט. אַזוי איז עס געווען פריער, אין זיין פאַרבלענדעניש, ווען ער האָט זיך איין אויג אַרויסגענומען, אַבי דעם אַנדערן ביידע אויגן אויסצושטעכן; אַזוי איז עס אויך איצט, ווען דער שכל איז שוין געקומען, אָבער דאָס מזל איז אַוועק. אומגליק האָט ער געבראַכט מיט זיך, טרויער אין הויז פון זיין ברודער און טאכטער. אַז מען זייט שטורעם, שניידט מען ווינט. ניין, נישטאָ פאַר אים מער קיין לעבן אויף דער וועלט. זיין גורל איז געחתמעט. ער וועט שוין אַזוי איבערשעלפן זיינע לעצטע יאָרן אין טרויער און אין נישטיקייט. ווי לאַנג דען נאָך וועט ער אָנטרייבן נאָך דעם אַלעם? נישט כּדאי אַנצוהויבן דאָס רעדל דרייען אויפּסניי. וואָס דאַרף ער, מ'שטיינס געזאָגט? ער האָט קיינמאָל אין זיין לעבן קיין גרויסע זאַכן נישט געדאַרפט. איצט דאַרף ער אַוודאי גאַרנישט. זיין שטיקל ברויט, אַ העמד אויפן לייב און אַ ווינקל וואו דעם קאָפּ אַנצושפאַרן וועט ער האָבן. מער דאַרף ער נישט. מער וויל ער גאַרנישט פון דער וועלט. גערעכט זענען די ספרים, די חכמים, נישטאָ מער קיין חילוק צווישן דעם מענטש און דער בהמה, דען אַלץ איז נאַריש- קייט. פונקט ווי די בהמה אין יאָך, אַזוי שלעפט דער מענטש די משא, דעם שפּאַן, יאָגט, לויפט, ביז ער פּאַלט פּלוצלונג פון די פּיס און די אַנדערע טרעטן איבער אים אַריבער, כּדי שפּעטער אויך אַזוי צו פּאַלן.

אויפן דריטן טאָג האָט ער אָפּגעוואַרפן די הבל-הבלימדיקע געדאַנקען און אויף זייער אַרט איז געקומען פּליכט, תּכלית און עול. ניין, ער טאָר נישט אָפּלאָזן די פּליגל, וואַרעם אַלץ איז איצט געבליבן אויף אים, אויף זיין אחריות. אויב ער אַליין דאַרף גאַרנישט, וויל גאַרנישט פון דער וועלט, זענען אָבער געבליבן אַנדערע, פאַר וועלכע ער דאַרף זאָרגן, זיין אַ פּאַטער אַ געטרייער. אַלע, גערטרוד, זיין טאכטער, איר קינד, דינהלע, דער זון

אין פראנקרייך, דאָס צווייטע ווייב זיינס, די קראַנקע און אַלטע, אַלע זענען איצט געבליבן אַליין. ער דאַרף זייער היטער און פאַרזאָרגער זיין. ער דאַרף איצט פאַר אַלע זאַרגן, אַ באַשיצער זיין. ניין, ער קאָן נישט איבער-לאָזן אַלץ אויף הפּקר. פאַרקערט, ער דאַרף איינשפּאַנען זיך, מיט די לעצט-טע כוחות אַרבעטן, אַבי די שטוב אויפהאַלטן, אַבי צוריק אין שלום און אין איינהייט די משפּחה אַשכּנזי אויפהאַלטן. ווי אַמאָל ביי יידן, ווען אַ ברודער איז געשטאַרבן, האָט דער לעבעדיקער ברודער געמוזט אויפבויען דאָס הויז פון דעם אַוועקגעאַנגענעם, אַזוי דאַרף ער איצט אויסבויען צוריק דאָס הויז אַשכּנזי, וואָס זאָל בלייבן אַ געדעכעניש נאָך דעם אומגע-קומענעם ברודער. ניין, דאָס הויז אַשכּנזי וועט נישט אונטערגיין. ער וועט עס צוריק אויפשטעלן. אַלע עוולות וועט ער פאַרריכטן, אַפּפּאַלן פאַר דעם אומגליק, וואָס ער האָט געבראַכט.

ער האָט זיך שוין צוגעהערט צו די מענטשן, וואָס זענען אים געקומען מנחם-אבל זיין, פאַרנומען אַלע זייערע געשיכטן וועגן מסחרים, פאַבריקן, רייסענישן, מערק. אָבער קיין אַנטייל אין די אַלע זאַכן האָט ער נישט גענומען. נישט געמישט זיך גאַר. ער וויל נישט קענען מער די פאַרשאַל-טענע שטאַט, דאָס לאַנד, וואָס האָט אים אַזוי מיאוס באַליידיקט, געשפיגן אויף אים, ווי אַ וואַרעם מיט די פּיס געטרעטן, זיין אייגן בלוט און פלייש אַזוי רציחהש אומגעבראַכט. ווען מען זאָל אים אַפּגילטן, וועט מער זיין פּוס דאָ נישט בלייבן, ווייל אַש און שטויב איז מען דאָ. נידעריקער פון גראַז. ער וועט אַוועק פון דאַנען. ער וועט קיין ארץ-ישראל אַוועק, ווי זיינע פריינט די ציוניסטן ראַטן אים. ער האָט קיינמאָל דערפון נישט געוואָלט הערן, געהאַלטן די אַלע ציוניסטן פאַר פאַנטאַזיאַרן, פּוסטע קעפּ, וואָס ווילן, אַז יידן סוחרים זאָלן מיטאַמאָל ווערן פּויערים. אָבער איצט זעט ער, אַז ער האָט אַ טעות געהאַט. וואָס האָט מען פון די פאַבריקן און הייזער, וואָס מען בויט אויס, אַז פּרעמדע נעמען זיי צו? צייט צו בויען עפעס פאַר זיך, נישט זיין תמיד ללעג ולקלס. ער וועט אַוועק פון דאַנען, אַלץ פאַר-קויפּן, פאַר ביליק אַלץ אַפּלאַזן, מאַכן צו געלט און אַוועק, צוזאַמען מיט אַלע, מיט דער גאַנצער משפּחה זיינער. אונטער זיין וויינשטאַק און פייגנ-בוים וועט ער זיצן, צווישן יידן זיין, אַליין ביי זיך, פאַר קיינעם קיין מורא נישט האָבן, און לעבן אַ לעבן אַ שטילס, אַ געמיטלעכס, נישט יאָגן און טרייבן, נאָר עסן דאָס ברויט פון די אייגענע פעלדער, טרינקען די מילך פון אייגענע בהמות. אַ סך יידן פאַרן איצט פון דאַנען קיין ארץ-ישראל. מיט אַלע באַנען, זאָגט מען, לויפּן מענטשן אַהין, יונג און אַלט, פרומע און פרייגעזאַנענע. גלייך נאָך דער שבעה וועט ער אַלץ ליקווידירן און אַוועק, אַנטרינען פון די, וואָס לעכצן נאָך יידיש בלוט.

די יידן, וואָס האָבן אים מנחם-אבל געווען, האָבן אים געלויבט דערפאַר. — אמתע רייד, — האָבן זיי געמורמלט. — מאַכט איר די התחלה, הער אַשכּנזי, און האַלב לאַדזש וועט אייך נאָכלויפּן.

אויפן פערטן טאג האט מאַקס אַשכנזי פאַרוואָרפן דעם פּלאַן פון פּלאַנצן וויינגערטנער און אַקערן ערד. דאָס איז אַן עסק פאַר יונגע בחוריםלעך, וואָס האָבן פּרישע כוחות און טויגן נישט צו עפעס אַנדערש. פאַר אים, אַשכנזי, איז עס נישט קיין עסק צו ווערן אויף די עלטערע יאָרן אַ פּויער. קיין גרויסע זאַכן קאָן ער דערביי נישט אויפּטאָן. וואָס קאָן מען בכלל אויפּטאָן ביי ערד? דאָס איז אַ פּראָסטע זאַך: לייגסט אַריין קערנער און נעמסט אַרויס קערנער. אַ סך מאָל נעמט מען גאַרנישט אַרויס, וואָס מען לייגט אַריין. די פאַרדינסטן זענען נישטיקע. אויך מוז מען קוקן אין הימל אַריין, בויען אויף דער זון, ווינטן, רעגן, אָפהענגיק זיין פון יעדער קאַפּריו פון דער נאַטור. אויך דאַרף מען אַ וועלט מיט כוחות אַריינלייגן אין דער ערד. מיט שווייס פון דיין פנים וועסטו עסן דיין ברויט — שטייט געשריבן אין דער תורה — און ער, אַשכנזי, האָט מער קיין כוחות נישט דערצו. איבעריקנס דאַרף יעדער מענטש טאָן דאָס צו וואָס ער טויג, ביי וואָס ער קאָן אַרויסווייזן זיין בריהשקייט און גוטע איינפאַלן. עס איז אַן אומזין צו געבן אַ בריליאַנטן־שלייפער אַ לאַפּאַטע צו גראָבן ערד, וואָס אַ פּראָסטער פּויער קאָן מאַכן בעסער. ניין, דערמיט, וואָס ער וועט אין ארץ־ישׂראל באַארבעטן די ערד, וועט ער קיינעם קיין טובה נישט טאָן, נישט זיך, נישט דעם לאַנד. ער וועט בעסער אויפּטאָן דאָרט גרויסע זאַכן. ער וועט די פּאַבריק זיינע אַריבערפירן דאָרט. פון בלויז ברויט קאָן זיך קיין לאַנד נישט האַלטן. דאָס רייכקייט פון אַ לאַנד ליגט אין דער אייב־דוסטריע. און ער, אַשכנזי, וועט דאָרט אַנטוויקלען אַן אינדוסטריע, ווי פּויער אין לאַדזש. פּאַבריקן וועט ער אויסבויען אויף דער הייליקער ערד, טויזנטער אַרבעטער ברויט געבן, די סחורות צו אַלע לענדער אַריינפירן, אַריינציען קאַפּיטאַל אין לאַנד, ווערן דער קעניג פון ארץ־ישׂראל. אַזאַ אַרבעט איז כדאי, איז ווערט נאַכאַמאַל אַנצוהויבן. ער וועט זיי ווייזן, אַשכנזי, וואָס ער וועט פון דעם לאַנד מאַכן! טאַקע דערפאַר, וואָס דאָרט איז קיין אינדוסטריע נישטאָ, דאַרף מען זי דאָרט אַנטוויקלען. אויך לאַדזש איז גאַרנישט לאַנג צוריק געווען אַ פּוסט שטעטלעך, נאָר אַז מענטשן מיט ענערגיע האָבן זיך גענומען צו דער אַרבעט. האָבן זיי דערפון געמאַכט אַ וועלט־שטאָט. איצט איז צייט פאַר דעם אייגענעם לאַנד עפעס צו טאָן, צו גיין פאַר זיך, ווי יעקב האָט געזאָגט צו לבנען — מתי אעשה גם אנכי לביתי. גענוג שוין געאַרבעט פאַר די לבנס, וואָס אַ חוץ שנאה און רויב האָבן זיי גאַרנישט פאַר יעקבן.

אויפן פינפטן טאָג איז דער ברען צום נייעם פּלאַן אָפּגעקילט געוואָרן ביי אַשכנזי, און באַטראַכטקייט, ישוב־הדעת איז אָנגעקומען אויף דעם אַרט. אַ מענטש טאָר נישט יאָגן, פליען אין דער וועלט אַריין. אָפּטאָן עפעס אויף דער הייסער מינוט איז קיין חכמה נישט: דאָס קאָן יעדער. אַ מענטש מיט שכל דאַרף זיך גוט מיישב זיין ביז ער טוט עפעס. גלייכער פּויער צען מאָל אויסצוטאַפן דעם באַדן, ווען מען שטעלט אַ טראַט, איידער

צו לאָזן זיך אויף הפקר און אַרײַנפאַלן. אויסבויען אָן אינדוסטריע אין לאַנד פון די אבות איז טאַקע זײער אַ שײנע זאַך, אַ ייִדישע זאַך. אָבער בויען לופט־שלעסער איז קיין קונץ נישט. עס איז נישט קיין גרויסע חכמה אויסצובויען אַ פאַבריק אָדער אַ סך פאַבריקן אין אַן אַרט. די הויפט־זאַך איז, אָז די פאַבריקן, וואָס מען בויט אויס, זאָלן האָבן אַ מאַרק; וויכטיק איז צו שאַפן פלעצער, וואו די אויסגעאַרבעטע סחורות אָפצוועצן. אמת, אויך לאָדזש איז אויסגעוואקסן אויף זאַמד, אָבער די שטאָט איז געווען אין אַ לאַנד, וואָס האָט קיין אינדוסטריע נישט געהאַט, וואו מען האָט גע־דאַרפט האָבן סחורות. די שטאָט האָט געהאַט דאָס גרויסע רוסלאַנד אַרום זיך. אַפילו פוילן אַליין, אָן רוסלאַנד, האָט מיליאָנען מענטשן. וואָס איז אַרץ־ישׂראל? אַ לאַנד מיט אַראַבער, וואָס גייען קרועה־בלועה, דאַרפן גאַרנישט, קויפן גאַרנישט. מיט די ענגלענדער צו קאָנקורירן איז אויך נישט פון די לייכטע זאַכן. זיי זענען אַליין גוטע סוחרים, איין ענגלענדער קאָן צען יידן פאַרקויפן. דאָס ביסל יידן, וואָס אַרץ־ישׂראל האָט, זענען ווייניק, דערצו איז יעדער פון זיי אַ מיוחס, אַ שײנער ייד. מיט יידן איז גוט קוגל צו עסן, נישט צו האַנדלען. יעדער פון זיי איז אַליין אַ בעלן צו מאַכן געלט. אויך איז מיט וואָסער שווער דאָרט. ווער ווייסט, צי די דאָרטיקע וואַסערן וועלן גאַר גוט זיין צו וואַשן סחורות. אַלערליי אַנדערע מניעות זענען דאָ. לייכט קאָן מען דאָרט אַרײַנקריכן, אָבער שווער אַרויס־קריכן. גאַרנישט קיין גוטס הערט מען פון דאָרט, פון לאַנד, וואָס האַלט זיך אויס פון נדבות, טובות. מען דאַרף גוט באַרעכענען, איידער מען שטעלט דאָרט אַרײַן אַ פוס. טאַמער וועט אים נישט געראַטן, וועט מען גאַר פון אים חוזק מאַכן. די יידן אַליין וועלן אים אויסלאַכן.

אויפן זעקסטן טאָג האָט שוין אַשכנזי ביידע אויסגעשפיצטע אויערן צוגעלייגט צו די רייד פון די סוחרים און פאַבריקאַנטן, וואָס זענען געקומען אים מנחם־אַבל זיין. אַלע האָבן זיי אים געקוקט אין די אויגן אַרײַן, געוואַלט וויסן, צי עפנט ער די פאַבריק זײנע, ווען ער עפנט און וואָס ער רעכנט אָנצוהויבן אַרבעטן. די וועלט האָט זיך נאָכן קריג גענומען איינ־שטעלן. קאָמיסאַנערן און וואַיאַזשאַרן האָבן, ווי די ערשטע שוואַלבן אין פּרילינג, זיך געוויזן. אויך האָבן זיך אָנגעהויבן ווייזן נייע מערק אין די שכנישע אַגראַר־לענדער, וואו מען קאָן אָפּזעצן לאָדזשער סחורות. ווען מ'זאָל זיך נאָר צופאַסן צו דעם גוט און געשמאַק פון אַט די לענדער. אַלע אויגן זענען געווען געווענדט צו אַשכנזי, צום לאָדזשער אַמאָליקן קעניג, וואָס איז איצט צוריקגעקומען אין שטאָט. ווי קינדער, וואָס לער־נען זיך גיין, האָבן די מענטשן אין דער אָפּגעשטאַרבענער שטאָט געקוקט אַשכנזי אין די אויגן אַרײַן, צו זען, וואָס ער טוט, און צו וויסן, וואָס מען דאַרף נאָכטאָן.

— הער אַשכנזי, הויבט איר אָן, און אַלע וועלן אייך נאָכגיין. —
האָבן די מענטשן אים געבעטן. — אַלע קוקן אויף אייך.

אויפן זיבעטן טאָג, דעם לעצטן פון זיין טרויער, האָט אַשכנזי זיך
 אויפגעהויבן פון זיין קליין בענקעלע און אָנגעהויבן אַרומגיין אין די זאַקן
 איבער די ווייכע טעפּיכער פון זיין טאַכטערס גרויסן זאָל.
 — ניין, ער וועט נישט אָפּטרעטן פון פּלאַץ, — האָט ער אָפּגעמאַכט
 ביי זיך. — דווקא ווייל זיי ווילן אַזוי, די גוים, ער זאָל אַוועק פון דאַנען;
 טאַקע דערפאַר, וואָס זיי ווילן אַרויסרויכערן אים, אויף צוויי שפּענדלעך
 אַרויסטראַגן, וועט ער זיי נישט צוליב טאָן. אַ מכה זיי אַ גרויסע! מיט
 זיינע צוויי הענט האָט ער אויפגעבויט זיין פאַרמעגן, נישט געלעבט, נישט
 גערוט, נאָר געאַרבעט און געהאַרעוועט. אין דער צייט ווען זיי, די פּריצים,
 האָבן געהולטאַיעוועט, אָפּגעזעסן אין פאַרזי, מיט ווייבער און קאַרטן דאָס
 לעבן פאַרבראַכט, איז ער געלעגן, ווי אַ הונט, אויפן אָרט, געבויט, גע-
 שאַפן, איצט ווילן זיי קומען צום גרייטן, איבערנעמען אַלץ, און די בויער
 און שאַפער שיקן צו אַלדי רוחות. אָבער ער וועט זיי דאָס נישט צוליב
 קען, נישטאָ קיין געשאַנקענע זאַכן, הלוואי וואָלט יעקב־בונם, עליו-
 השלום, געווען אַנדערש געטראַכט, וואָלט ער איצט צוזאַמען מיט אים גע-
 אַרבעט, לאַדזש אין די הענט אַריינגענומען. ער איז געגאַנגען אין גויאישע
 וועגן, אין נאַרישקייטן זיך געהאַלטן, אין פּוסטן שטאַלץ, און אומגעקומען,
 נעבעך. אָבער דאָס איז אַן אומזין, אַ ייד דאַרף זיך נישט האַלטן אין די
 גויאישע פּוסטע דרכים, דאָס לעבן אָפּצוגעבן פאַרן נאַרישן האַנאַר. ווען
 הינט באַפאַלן אַ מענטש, איז נישט קיין שכל, דער מענטש זאָל ביי זיך
 געפאַלן ווערן דעריבער. הינט האָבן טאַקע ציין, זענען שטאַרקער פון
 מענטש, אָבער דערמיט הערן זיי נישט אויף צו זיין קיין כלבים און דער
 מענטש בלייבט מענטש. בעסער האָבן געטאָן אונדזערע זיידעס און עלטער-
 זיידעס, וואָס האָבן דעם גוי אַזוי מבטל געווען, אַז זיי האָבן זיך גאַרנישט
 געמאַכט פון זיינע באַליידיקונגען און בזיונות, ווי מען מאַכט זיך נישט
 פון אַ הונט אין גאַס. ניין, נישט כדאי אַוועקצוגעבן דאָס לעבן פאַר אַזעלכע
 זאַכן, נישט אין גבורה איז דער כוח פון ישראל, נאָר אין קאַפּ, אין שכל.
 פון אַלע צייטן האָבן זיי, די גויעצעס, מבזה געווען דעם ייד, חוזק געמאַכט
 פון אים, געפייניקט אים, און דער ייד האָט געמוזט שווייגן. ווייל ער איז
 געווען אין גלות, ווייל ער איז דאָס שפּעלע צווישן די וועלף. דאָס שע-
 פעלע קאָן זיך מיט דעם וואָלף נישט שלאָגן, ווייל דער וואָלף איז שטאַר-
 קער. וואָלטן יידן טאַקע געגאַנגען מיט גויאישע דרכים, וואָלט שוין לאַנג
 זייער געביין נישט געווען, קיין שריד ופּליט וואָלט פון זיי נישט געבליבן.
 אָבער יידן האָבן פאַרשטאַנען, אַז זייער וועג איז אַן אַנדערער, אַז נישט
 די גויאישע וועגן זענען זייערע, אַז נישט די גויאישע כיבודים זענען יידישע.
 דאָס טאַקע האָט זיי געגעבן דעם כוח בייצושטיין אַלץ, און אַ סך מאָל אַפילו
 אַזוי גרויס דערגיין, אַז די גוים זאָלן מוזן צו זיי אָנקומען, בעטן זייערע
 טובות. דאָס איז די גבורה פון ייד, די נקמה זיינע אין גוי. נישט מיט

דער שווערד, נישט מיט דער פויסט, ווייל די פויסט געהערט עשון, און דאָס קול, דער שכל — יעקבן. הונדערטער יארן האָבן יידן געזונגען און געטאַנצט פאַר די גוים, ווייל זיי האָבן געמוזט, ווייל די רוצחים האָבן עס פון זיי פאַרלאַנגט. ווען ביטערע צייטן קומען אָן אויף יידן, דאַרפן זיי נישט אומברענגען זיך, נאָר צופרידנשטעלן די ביזעז חיה אויף אַ ווייל, כדי צו בלייבן און צו קומען צו זיך.

הלאוי וואָלט דאָס יעקב־בונם, עליו השלום, פאַרשטאַנען, ווי ער אַליין, וואָלט ער געבעד אַזאַ סוף נישט געהאַט. בזיון, וואָס אַ שטאַרקער טוט אָן אַ שוואַכן, איז נישט קיין בזיון פאַר דעם געפייניקטן, נאָר פאַר דעם פייניקער. דער סוף קומט אַליין די פייניקער. ווי שטייט עס אין פרק — ווייל דו האָסט דערטרונקען, האָט מען דיך דערטרונקען, און די, וואָס האָבן דיך דערטרונקען, וועלן אויך דערטרונקען ווערן. ער האָט אים געבעטן, גע־שריגן צו אים, ער זאָל זיך נישט קעגנשטעלן. ווייל עס איז אָן אומזין קעגנצושטעלן זיך אַ וואָלף, וואָס וויל דיך פאַרצוקן. אַ ביזעז חיה דאַרף מען אַרומגיין, מיט שכל און ערמה אויסמיידן, מציל זיין זיך. ווי גוט וואָלט דאָס געווען, ווען זיי קאָנען ביידע איצט אַזוי גיין האַנט אין האַנט, צוואַג־מען די שטאַט אין די הענט אַרייננעמען. אָבער ער האָט אים נישט גע־פאַלגט. ער איז שטענדיק געגאַנגען אויף קרומע וועגן, געלעבט נישט אויסגערעכנט, נאָר לויט דעם בלוט, און בלוט איז נישט קיין יידישע זאַך.

אַשכנזי האָט דערפילט אַ פייכטקייט אין די אויגן, דערמאַנענדיק זיך אין ברודערס אומגליק. גיין, זיי וועלן שוין צוזאַמען נישט קאָנען גיין. נישט באַשערט געווען. אָבער ער אַליין וועט איצט אַרויס אין מלחמה קעגן די אַלע, וואָס ווילן אים פאַרטרייבן, פון שטאַט אויסרויכערן, צורויבן זיינס. גיין, ער וועט זיי נישט צוליב טאָן! זיי וואַרטן נאָר דערויף. מיט די נעגל וועט ער זיך האַלטן אין זיינס. צוריק וועט ער דער קעניג פון לאַדזש ווערן. די היטלען וועלן זיי מוזן אַראָפּנעמען, די שונאים זיינע, פאַר אים, אויף די נעגל שטיין, ווי אַמאַל די דייטשוקעס, וואָס האָבן אים פיינט געהאַט, אָבער דרך־אָרץ געמוזט האָבן. ער וועט נאָך ווייזן, ווער עס איז באַלעבאַס אין לאַדזש.

איינמאַל האָבן זיי אים געכאַפט אין אַ ווינקל ווי רוצחים און אים דער־נידעריקט, געשפּיגן אויף אים. אָבער זיי וועלן אים אָפּצאלן דערפאַר, אויך פאַר זיין ברודער וועלן זיי אים אָפּצאלן. זאָל ער נאָר זיך צוריק־נעמען צו דער אַרבעט, פונאַנדערפירן די הענט, אַרייננעמען די שטאַט, ווערן דער קעניג פון לאַדזש. ווי די קנעכט וועלן זיי מוזן שטיין פאַר אים, בעטן זיין טובה. דער ייד האָט קיינמאַל קיין אַנדער כלי־זין נישט געהאַט אין די הענט ווי דאָס געלט. דאָס איז געווען זיין שווערד, זיין שפיץ. און אויך ער וועט מיט דעם כלי־זין אין די הענט גיין. אַ נאָר איז דער, וואָס וויל אָפּטרעטן פון קאַמף, וואָס אין צאַרן וואַרפט ער דעם שונא צו דאָס שלאַכטפעלד. גיין, נישט ביי מאַקס אַשכנזי!

אויפן אכטן טאג האט אשכנזי ארויפגעצויגן די שיד אויף זיינע פיס, אפגעראזרט דאס פנים, אויף וועלכן די האר זענען זיך שטעכיק צעוואקסן איבער די טרויער-טעג, אָנגעטאָן אנדערע קליידער, אָן דעם קריעה-ריס אין לאַץ, און אַרויס צו דער שטאַט, וואָס ער האָט זי עטלעכע יאָר פאַר-לאַזט, כדי זי ווידער אין די הענט אַרײַן צוריק צו נעמען, כדי צו דער-אַבערן אויפסניי.

קאָפיטל צוויי און צוואַנציק

מיט באַנייטער ענערגיע און ווילן, ווי אין די גאָר יונגע יאָרן, איז אַשכנזי געגאַנגען צו זײַן חרוב קעניגרייך אין לאַדזש, צו דער קרוין פון גרעסטן מאַנופאַקטור-קעניג, וואָס ער האָט אויף אַ צײַט פאַרלוירן, ווי שטענדיק, האָט ער דעראַבערט זײַנס מיט קאַמף, מיט פאַרביסנ-קײט און עקשנות.

אַנגעהויבן האָט ער מיטן פאַלאַץ, אין פאַלאַץ זײַנעם, וואָס איז אײ-בערגעגאַנגען פון דײַטשן קאַמענדאַנט צו די פוילישע מיליטערי-לייט, האָט איצט דער עלטסטער פון לאַדזש געוואוינט, דער וואַיעוואַדע פאַנטש-פאַנ-טשעווסקי, אים איז נישט אָנגעשטאַנען אין דער שטאַט פון פאַלאַצן צו וואוינען אין קאַזאַרמע-אויסזענדיקן מלוכה-הויז, וואָס איז נאָכן רוסישן אַבער-פּאָליצמייסטער פאַרבלין, וואָרעם כאָטש אויף די אַפּיציעלע פאַפּירן האָט זיך דער וואַיעוואַדע פאַנטש-פאַנטשעווסקי געמוזט אונטערשרייבן בלויז מיטן נאָמען, אָן קײן אַדעליקן טיטול, ווי דאָס נייע געזעץ האָט געהייסן, איז ער אַבער אין דער אמתן געווען פון גאָר אַ גרויסן יחוס, אַ פירשט, און ער האָט זיך אין אַשכנזיס פאַלאַץ באַזעצט, וואָס איז פון דײַטשן קאַמענ-דאַנט אַפּגענומען געוואָרן. אַשכנזי האָט געפּאָדערט זײַנס, אַבער דער וואַיעוואַדע האָט אים נישט געענטפּערט. האָט אַשכנזי די גרעסטע אַדוואַקאַטן גענומען און דעם וואַיעוואַדע אין געריכט אָנגעקלאַגט. די ריכטער האָבן פרובירט שלעפּן, אַפּלייגן דעם פּראָצעס, אַרויסרופן נייע עדות, כדי אַשכנזין זאָל דער עסק מיאוס ווערן. אַבער אַשכנזי האָט נישט געשוויגן, מיט געלט געוואָרפן, אונטערגעשמירט, וואו מען האָט געדאַרפט, און צום העכסטן געריכט די זאך דערפירט. דאַרט האָט ער אַן אורטייל קעגן וואַיעוואַדע אַרויסגעקריגן און אים געצוואונגען אַפּצורײַניקן דעם פאַלאַץ.

דער זויערער וואַיעוואַדע מיט די גרויסע וואַנצן, וואָס זעלטן, אָן מען זעט אַזעלכע אַפּילו בײַ פּאָליאַקן, מיט דעם הויכן שטייפן אַלטמאַדישן קראַנן און שוואַרצן קראַוואַט, פאַרפּוצט מיט אַ גאַלדן צלמל, האָט געקלאַפּט מיט דער שלאַבריקער האַנט אין זײַן טיש פאַר כעס, וואָס די ריכטער האָבן אין סכּסוך צווישן אים און דעם ייד געגעבן גערעכט דעם ייד, נישט אים, דעם וואַיעוואַדע. ער האָט כאָטש געוואַלט בלייבן אין פאַלאַץ פאַר דירה-

געלט, וואָס ער וועט דעם אשכנזין צאלן. אים איז נישט אָנגעשטאַנען אַרויס־צוציען זיך פון דעם פּאַלאַץ אויף דעם יידנס פּאַרלאַנג. אָבער אשכנזי האָט אויך דערויף נישט געוואָלט איינגיין. ערשטנס, איז ער געגאַנגען איצט אויפסניי אייננעמען לאַדזש, ווערן צוריק דער קעניג, און אַן דעם פּאַלאַץ זיינעם וועט זיין מלוכה קיין פנים נישט האָבן; צווייטנס, איז עס אים געגאַנגען אין אַמביציע. ווען זיי האָבן געקאָנט, האָבן זיי אים געהייסן טאַנצן, איצט, ווען ער קאָן, וועלן זיי ביי אים טאַנצן. ניין, זאָלן זיי נישט מיינען, די פּריצים, אַז פאַר געלט קאָן מען אַלץ ביי אים אָנקריגן. ער וועט נישט אָפּטרעטן פון זיינס, וואו ער איז באַלעבאָס. דאָ איז נישט קיין פאַרוואַרפן וואָקזאַלעל אין עפעס אַ לאַפּי. דאָ איז ער באַלעבאָס, און ווי לאַנג דאָס געזעץ איז געזעץ, וועט אים קיין וואַיעוואַדע אין דער וועלט נישט זאָגן קיין דעות.

נישט אין קיין געהויבענעם צושטאַנד האָט דער פירשט פּאַנטשפּאַנ־טשעווסקי איבערגעלאָזט אשכנזין דעם פּאַלאַץ. די דינער זיינע האָבן שטאַרק צורעכט געמאַכט דעם ייד זיין פּאַלאַץ פאַרן אַרויסציען זיך. אשכנזי האָט אָנגעטראָפּן אָפּגעשילטע ווענט, צעבראַכן מעבל. אויך האָבן זאָכן געפעלט, בילדער אַלערליי, גלאַזוואַרג און בראַנזן. אָבער עס איז ווערט געווען. אין דער גאַנצער שטאַט האָט מען גערעדט וועגן אשכנזים זיג. — אשכנזי איז געבליבן אשכנזי, — האָט מען געזאָגט, — דער רוח האָט אים נישט גענומען...

אשכנזי האָט זיך גלייך אַריינגעקליבן אין פּאַלאַץ אַריין און דערפילט זיך צוריק אין דער אַלטער הויט.

נאָך דעם פּאַלאַץ האָט ער זיך גענומען צו דער פּאַבריק, דער פּאַר־לאָטער און חרובער. מער ווי אין פּאַלאַץ, זענען די חורבנות אין דער פּאַבריק געווען. די דייטשן האָבן אַרויסגעפירט מאַשינען אַלערליי, די טראַנסמיסיעס אַראַפּגענומען, די קעסלען אַרויסגעשלעפט. מען האָט גע־דאַרפט האָבן אַ פאַרמעגן מיט געלט די פּאַבריק צו לאָזן אין גאַנג. אשכנזי האָט קיין קאַפיטאַל נישט געהאַט. מער ווי די צוויי הענט האָט ער איצט נישט פאַרמאָגט.

תחילת האָט ער גענומען זוכן קרעדיטן ביי דער מלוכה־באַנק. אין די שענסטע קליידער, וואָס ער האָט פאַרמאָגט, מיט דעם ציגאַר אין מויל און מיט רייד שכלדיקע און גלאַטע, וואָס לייגן זיך אויפן האַרץ, איז ער צום דירעקטאָר פון דער מלוכה־באַנק אַוועק און געבעטן אַן אודיעניץ. דער דיקער אויסגעפּוצטער דירעקטאָר, אַ געוועזענער באַנק־באַאמטער ביי די רוס, וועלכער פלעגט אשכנזין קענען נאָך פון פריערדיקע גוטע צייטן, האָט זייער שיין אויפגענומען דעם אַמאָליקן לאַדזשער קעניג, אויס־געדריקט אים אפילו באַדויערן פאַר זיין אומגליק, און כסדר צוגעשאַקלט מיט אַלע גוידערס פון זיין אויסגעגאַלטן קיין צו אַלעם, וואָס אשכנזי האָט אַזוי הייס און שכלדיק פאַרגעלייגט.

געוויס, דאָס איז זייער אַ שיינער טאַט אויסצובויען צוריק די אינ-
דוסטריע אין באַניטן פּוילן, וואָס די פּאַרדאַמטע דייטשע אַקופּאַנטן האָבן
חרוב געמאַכט. דאָס איז אַ פּאַטריאַטישער טאַט, וואָס איז לויבנסווערט. אויך
וועט דאָס פּאַרקלענערן די אַרבעטסלאָזיקייט, וואָס איז ליידער זייער גרויס.
מען האָט פון זיי גענוג צרות, פון די אַרבעטסלאָזע, שטענדיקע דעמאָנסטראַ-
ציעס, מיטינגען, געשלעגן מיט דער פּאַליציי.

אַבער, אַז עס איז געקומען צום עיקר, וועגן גרויסע קרעדיטן, וואָס
די באַנק זאָל געבן אַשכנזין צו לאָזן אין גאַנג זיין פּאַבריק, איז דער
העפּלעכער דירעקטאָר מיטאַמאַל פּאַרוואַלקנט געוואָרן און נערוועז ענומען
פּויקן מיט די דיקע פינגער איבער דעם טיש.

— שווער, זייער שווער, געערטער הער פרעזעס, פאַר דער פּוילישער
באַנק איצט גרויסע קרעדיטן צו געבן. ביים בעסטן ווילן, זענען מיר עס
נישט אימשטאַנד. זאָל נאָר דאָס לאַנד קומען צו זיך, איינפעסטיקן זיך,
און מיר וועלן מיט פּאַרגעניגן העלפּן דער אינדוסטריע און האַנדל... איך
פּאַרזיכער אייך...

ניין, זיי האָבן נישט געהאַט בדעה, די נייע הערשער, אויפצובויען צו-
ריק דאָס יידישע לאַדזש. כאַטש דער וואַיעוואָדע פּאַנטש־פּאַנטשעווסקי
האַט ביי יעדער געלעגנהייט גערעדט פאַר די פּאַרזאַמלטע אינדוסטריעלער אין
שטאָט, אַז ער וועט מיט אַלע כוחות זען העלפּן אויפבויען די שטאָט,
וואָס די דייטשע אַקופּאַנטן האָבן אויסגעליידיקט און פּאַרוויסט, האָט ער נישט
געטראַכט צוריקצושטעלן אויף די פּיס די פּאַריידישע שטאָט, דעם ירושלים
אויף דער פּוילישער ערד. ער האָט פון אַלעמאַל פּיינט געהאַט די שטאָט,
נישט געוואַלט אַריינשמעקן צו איר, נישט געקאַנט פּאַרטראַגן די פּאַלאַצן,
וואָס די געוועזענע אַרענדאַרן האָבן זיך אויסגעבויעט, די קאַרעטן, אין
וועלכע זיי האָבן אַרומגאַלאַפּירט. איצט, זינט ער איז געוואָרן וואַיעוואָדע
דאָ, איז ער נאָר געווען ביז אויף דער שטאָט, געהאַסט זי.

כאַטש ער האָט געהאַט אַ הויכן אַמט אין נייעם פּוילן, דערלעבט צום
גרויסן כּבוד צו זיין וואַיעוואָדע אין דער צווייטער שטאָט אין לאַנד, איז
דער וואַיעוואָדע פּאַנטש־פּאַנטשעווסקי געווען נישט צופּרידן. ער האָט
בעסער געשטרעבט צו אַן אַנדער אַמט, צו אַן אַמבאַסאַדע ערגעץ אין פּאַריז
אדער אין רוים, וואו מען זאָל האָבן צו טאָן מיט הויכע נאָבעלע פּערזאָ-
נען, נישט מיט אַלערליי פּאַבריקאַנטן, קנאַבל־יידן און קרעמער. אַבער אין
נייעם פּוילן זענען נישט די אַדל־לייט גערופן געוואָרן צו די העכסטע
פּאַסטנס, נאָר אַלערליי אַדוואַקאַטן, פּאַרטיימאַכער, אַפּטמאַל אפילו געווע-
זענע אַרעסטאַנטן און פעבל פון ערגסטן סאַרט. בלויז געציילטע אַריסטאָ-
קראַטן האָט מען הויכע אַמטן געגעבן. דערביי האָבן זיי נישט געטאַרט
אפילו אונטערשרייבן זיך מיט די אַריסטאָקראַטישע טיטולן אויף די אַפּי-
ציעלע פּאַפּירן, נאָר בלויז ביים נאָמען, ווי יעדער אַנדערער בירגער. אין
דער רעגירונג זענען געזעסן לייט, וואָס ער, פּירשט פּאַנטש־פּאַנטשעווסקי,

וואלט זיי פריער די האנט נישט געגעבן. אליין דער אינערן-מיניסטער, דער שעה זיינער, איז אין טורמע ביי די רוסן געזעסן. אט, אונטער דעם פארשוין, האט ער, א פירשט פון בלויסטן בלוט, געמוזט זיין אונטער-געווארפן. אבער ערגער פון אלץ איז געווען דאס, וואס מען האט אים אין דער יידישער פארמיטיקטער שטאט אריינגעזעצט, וואו ער מוז זיך צו-נויפטערעפן מיט אלערליי יידן, פאבריקאנטן און סוחרים, געוועזענע ארענדארן, הערינג-פרעסער, רעדן מיט זיי ווי מיט זיינס גלייכן, און טייל פון זיי, די בערן, אפילו אויף בעלער צו זיך אין הויז איינלאדן. אויך קומען אפט זשורנאליסטן צו אים, שמירערס אלערליי פון אויסלענדישע בלעטער, מערסטנס יידלעך, נאך אינטערוויען וועגן אנפאלן אויף יידן אין שטאט. ער מוז צו זיי א פריינטלעך פנים מאכן, אויפנעמען און פארזיכערן אין זיין גלייכער באציאונג צו די יידן אין לאנד. לעצטנס האט ער גאר געהאט א מיאוסע ארבעט, פון אויסלאנד איז א וויכטיקער דיפלאמאט געקומען, כדי אויסצופארשן, וואס אין לאנד טוט זיך מיט די יידן, וואס די זעלבער לופטערן זיי דורך. מיט אים צוזאמען זענען פון ווארשע היכע באאמטע געקומען. אט דעם דיפלאמאט, וואס איז טאקע א ייד דערצו, — שבת איז ער אפילו צו זיינע לייט אין שול אריינגעגאנגען, — האט ער, פירשט פאנטש-פאנטשעווסקי, געדארפט באגלייטן, העפלעך זיין צו אים און אפילו א מיטאג געבן ביי זיך פאר זיין כבוד מיט טאסטן, רעדעס. און ווי די ציי-טונגען האבן געשריבן, שטאמט ער גאר פון פוילן, איז ער סך-הכל אן אייניקל פון א פוילישן ייד, אן ארענדאר אדער א קרעמער.

פירשט פאנטש-פאנטשעווסקי, דער טאטע פון דער שטאט, האט גע-האט די שטאט זיינע, פיינט געהאט זי נישט ווייניקער פון באראן היידעל היידעללאו. יעדער מאל אויפסניי, ווען ער פלעגט דארפן באגעגענען זיך מיט די יידישע פאבריקאנטן, סוחרים און אינטעליגענטן, איז אים דאס בלויע פירשטלעכע בלוט פארגליווערט געווארן פון דערנידערונג. ער איז גארנישט געווען אזא שונא-ישראל, פירשט פאנטש-פאנטשעווסקי, אבער ער האט זיי געוואלט זען, די יידן, אזעלכע ווי אין די קינדער-יאָרן — מיט לאנגע קאפאטעס, ארענדארן, דארפס-גייער, וואס קושן ביים פריץ די פאלע, דערשראקענע, אונטערטעניקע. ער האט ליב געהאט אלץ, וואס איז אלט, טראדיציאנעל, אלץ זאל זיך פירן ווי ביי טאטעס און זיידעס האט זיך געפירט. א פריץ זאל זיין א פריץ, א פויער, א פויער און א ייד — א ייד. ער האט זיך גארנישט געקאנט פארשטעלן פוילן אן א ייד, נישט הנאה געהאט פון א פוילישן וועג, וואס אז מען פארט פארביי מיט דער קארעטע, זאל מען נישט אנטרעפן א בערדיקן געבויענעם יידן, וואס טרעט אפ אונטערטעניק דעם וועג און ציט אראפ דאס היטל.

פיינט געהאט האט ער די יידן מיט די וואנצן, וואס זיי לאזן וואקסן ווי די פריצים, די באנקירן זייערע מיט די פראקן אויף די בעלער, די אינטעליגענטן, וואס קריכן אומעטום אריין און רייסן זיך צו זיין דעה-

זאָגער, די מאַגנאַטן אין די פּאַלאַצן און אין די קאַרעטן. ווי לאַנג די רוסן זענען געווען אין לאַנד, האָט פירשט פּאַנטשעווסקי גאַרנישט געקאַנט טאָן קעגן דעם. דער גובערנאַטאָר אַליין פּלעגט גערנער פאַר-ברענגען אין די יידישע פּאַלאַצן אויף בעלער און קאַרטן איידער ביי די פּריצים אין די הויפּן. אָבער איצט, אַז פּוילן איז געוואָרן צוריק פּוילן, דאַרף מען איינפירן אָרדענונג, ווי אין די גוטע גאַלדענע צייטן האָט זיך געפירט — פּריץ צו דער הערשאַפט, פּויער צום מיסט און ייד צום זעקל אויף די פּלייצעס.

קעגן די פּויערים און פעבל האָט ער גאַרנישט געקאַנט טאָן. זייער צייט איז אָנגעקומען. אָבער ביי די יידן האָט מען יאָ געקאַנט פּונאַדער-נעמען די הענט. אַליין אין דער רעגירונג זענען פּיל פּון די מיניסטאָרן געווען קעגן זיי. מען האָט געוואָלט דעם מסחר און אינדוסטריע אין פּוילן לישע הענט איבערפירן, און קודם-כל לאַדזש, די יידישע מלוכה, אויס-רויכערן און פּון איר אַ לייטישן אייגענעם עכט-פּוילישן אינדוסטריע-צענטער מאַכן, אַן די אַלע קרומעזיקע קעניגן און קעניגלעך, וואָס האָבן זיך דאַרט פּונאַדערגעלייגט.

און וואַיעוואָדע פּאַנטשעווסקי האָט אַלץ געטאָן זיין זאך דורכ-צופירן. ער האָט איבערגערעדט זיך מיט דעם דירעקטאָר פּון דער באַנק און אים געהייסן זיין איינגעהאַלטן מיט קרעדיטן ווען יידן וועלן קומען נאָך געלט. דערפאַר זאל מען אַרויסגעבן ברייטע קרעדיטן, אויף לאַנגע טערמינען, יעדן פּאַליאַק, וואָס וועט פּאַרלייגן אַ פּאַבריק אָדער אָפּקויפּן אַ פּאַבריק ביי אַ יידן. מער נאָך דערפּון האָט ער שטאַרק געשטיצט די נייע פּוילישע מאַנפאַקטור-אַקציען-געזעלשאַפט, וואָס די קריסטלעכע פּאַר-טיי „אייניקייט“ האָט געשאַפּן, כדי צו אַנטוויקלען אייגענע גרויסע וועבע-רייען און שפּינערייען אין דער פּאַריידישטער שטאַט. ער האָט מיניסטאָרן פּון דער הויפּט-שטאַט אַראַפּגעבראַכט צו דער עפענונג פּון דער ערשטער „אייניקייט“-פּאַבריק, אויך קאַרדינאַלן און גלחים זיי זאָלן מיט קריסטלעך וואָסער די נייע בנינים אָפּשפּריצן און הייליקן. אויך האָט ער געלאָזט רופּן צו זיך דעם פּאַרשטייער פּון נאַציאָנאַלן קריסטלעך אַרבעטער-פּאַראַיין און זיך דורכגעערעדט מיט אים, מען זאָל די נייע וועבערייען אַנטקעגנ-קומען, קיין שטרייקן נישט מאַכן און לאָזן זיי אַרבעטן במנוחה. אָבער מער פּון אַלץ האָט ער געלט זיי געשאַפּן, קרעדיטן געגעבן אַלערליי, סובסידיעס. ער אַליין, דער וואַיעוואָדע, עטלעכע מיניסטאָרן, וויכטיקע דעפּוטאַטן האָבן טאַקע אויך אַליין שיינע עטלעכע פעקלעך אַקציעס פּון דער נייער אונטער-נעמונג געהאַט און געטאָן אַלץ, אַז זיי זאָלן וואַקסן און הויבן זיך.

די יידן זענען געלאָפּן מיט דעפּוטאַציעס קיין וואַרשע, אויפגעוויזן, אַז דערמיט, וואָס מען העלפט זיי נישט קיין קרעדיט געבן, ייאַקסט די אַרבעטסלאָזיקייט, אָבער דער וואַיעוואָדע האָט אַלע זייערע שתדלנותן אַז פּוילן געשלאָגן. אַליין דעם פרעמיער-מיניסטער האָט ער אויפגעוויזן, אַז פּוילן

דארף דער עיקר זיין פאראינטערעסירט אין דער ערד, אין די גרויסע גיטער, פעלדער און וועלדער, וואָס דאָס איז דער קערן פון לאַנד, נישט אין דער אויפגעבלאָזענער יידישע אינדוסטריע און האַנדל. אויב שוין אינײַם דוסטריע, דארף זי זיין אַן אייגענע, אַ פּוילישע, וואָס די פּריצים און מאַג-נאַטן דאַרפן אויסבויען, זייערע קאַפיטאַלן אין דעם אַריינלייגן, נאַטיר-לעך, האָט עס דער דירעקטאָר פון דער מלוכה-באַנק אין לאַדזש נישט געזאָגט די יידן, וואָס זענען געקומען צו אים נאָך קרעדיטן, וואָרעם מען ווייסט, וואָסער טומל די יידן הויבן באַלד אויף דער וועלט, ווען מען רירט זיי אָן, מען האָט דערנאָך צו זינגען און צו זאָגן פון זיי. פאַרקערט, ער האָט שטאַרק געלויבט זייער וועלן אויפבויען די אינדוסטריע, אָבער אַז עס איז געקומען צום געבן געלט, האָט ער זייער אַ פאַרוואַלקנט פנים געקריגן און געקלאָגט זיך, אַז דאָס לאַנד האָט קיין געלט נישט. אַלע קרעדיטן זענען אוועק פאַר די פּריצים אין די דערפער, אויך פאַר דער אייגענער פּוילישער אינדוסטריע, וואָס מען האָט געבויט.

מער ווי אויף אַלע אַנדערע, האָט דער וואַיעוואַדע אויף אַשכנזין געהאַט אַ האַרץ, סיי פאַרן פּאַלאַץ, וואָס ער האָט אַזוי פרעך צוגענומען, נאָך מער פאַר דער מלוכה, וואָס ער האָט דאָ אין שטאַט אַמאַל געפירט. ניין, ער איז נישט געווען פאַראינטערעסירט, דער באַלעבאַס פון שטאַט, אַ יידישן קעניג צו האַבן, זאַל ער זיך שטיקן מיט דער חרובער פאַבריק, וואָרן זיך מיט איר אָן קרעדיטן, און דעמאַלט וועט די געזעלשאַפט „איניקייט“ זי אַפּקויפן ביי אים, פאַר אַ קלייניקייט אַפּקויפן. נאָך אים, וועלן אַנדערע יידן זיך אַפּטראַגן פון דאַנען, אַרויס פון זייערע פּאַלאַצן און קאַרעטן, און צוריק זיך נעמען צום זעקל און דער קאַפּטע, ווי זיי שטייט אָן.

עטלעכע וואָכן צייט האָט אַשכנזי געאַרבעט אין לאַנד, קיין וואַרשע געפאַרן, מיט מענטשן זיך געזען, כדי צו דערגרייכן זיינס. מענטשן האָבן אים צוגערעדט מיט פריוואַטע באַנקירן אַריינצוגיין אין עסקים, אַנדערע האָבן אים געגעבן אַנצוהערן, ער זאַל אַ גוי אַ מיוחס אַריינציען אין גע-שעפט, ווי אַנדערע יידן טוען עס, און דורך זיין שותף צו די הויכע פענצטער אַנשלאָגן, אַ סך זענען זיי געגאַנגען, די גויאישע מיוחסים, צו יידן אין שותפות, וואויל-קלינגענדיקע נעמען אין יידישע געשעפטן אַריינ-געלייגט, מיט זייערע עכט-פּוילישע „סקי“ס פאַרדעקט די אַלע יידישע „זאַהנס“, „בערגס“, „מאַנס“ און „שטינס“, מיט וועלכע מען האָט אין קיין מלוכה-באַנק זיך נישט געקאַנט ווייזן, קיין רעגירונגס-באַשטעלונג קריגן, אַליין די רעדאַקטאָרן פון די אַנטיסעמיטישע צייטונגען, וואָס האָבן פרומע קאַטוילישע אַרטיקלען קעגן אַזעלכע שבת-גויים געשריבן, זענען שטי-לערהייט אין יידישע עסקים אַריינגעקראַכן און פאַרדעקט די טריפהנע יידישע פּירמעס, זייער אַ גרויסן מיוחס האָט מען געשדכנט אַשכנזין צו זיין פאַבריק, וואָס קיין אייגן געלט אַריינטראַגן וועט ער טאַקע נישט, אָבער דערפאַר וועט ער מיט זיין אַריסטאָקראַטישן נאַמען דעם שלעכט-קליינ-

גענדיקן „אשכנזי“ פארדעקן. די פאבריק וועט גרויסע קרעדיטן קריגן, באַ-
שטעלונגען און מ'וועט דעם וואַיעוואַדע אויסשטעלן אַ פייג.
— טראַכט נישט און כאַפט דעם פויגל, — האָבן מעקלערס צוגערעדט
אשכנזין, — ווייל איידער איר וועט זיך אומקוקן, וועלן אים אַנדערע אויס-
כאַפן... זיינע אַקציעס זענען גרויס...

אשכנזי האָט די עצות נישט געהערט. ער האָט שוין פון לאַנג געהאַלטן,
אַז אַ מענטש דאַרף גיין אַליין אויף דער וועלט, אַן שותפים. אויסער דעם איז
ער קיין בעלן נישט געווען אפצוגעבן אַ פאַרמעגן עפעס אַ ליידיקייט
בלויז פאַר זיין מיוחסדיקן נאַמען. ניין, אשכנזי דאַרף זיך מיט זיין נאַמען
נישט שעמען. נישטאָ צוליב וואָס! אשכנזי האָט געוויזן ווי אַזוי מיט
ליידיקע הענט צו ווערן דער קעניג פון לאַדזש און אשכנזי וועט ווייטער
דעם נאַמען זיינעם נישט פאַרשעמען. ער דאַרף נישט קיין אומזיסטע
שותפים, צוטשעפענישן און באַשיינער. ער קאַן אַליין זיין שטעטל באַ-
שטיין. און אויב דאָ איז זיין נאַמען איצט אַ פסול, אַ ממזר, איז אַבער
נאָך דאָ אַ גרויסע וועלט, וואו דער נאַמען אשכנזי האָט אַ ווערט, וואו
מען ווייסט, וואָס אַזוינס אשכנזי איז. אין לאַנדאָן ביי די ביינול- און וואַל-
מאַנגאַטן, וואו ער האָט יאָרן לאַנג מיליאָנען-געשעפטן געמאַכט, רוי-
שטאָף איינגעקויפט, ווייסט מען ווער עס איז אשכנזי און וואָס אַזוינס אשכנזי
קאַן אויפטאָן. דאָרט איז דער נאַמען זיינער נישט קיין ממזר, דאָרט איז
ער מער ווערט פון אַלערליי עכט-פּוילישע „סקיס“, וואָס מען וועט פאַר
זיי קיין צעבראַכענעם שילינג נישט געבן. קיין לאַנדאָן וועט ער פאַרן, מיט
די מאַנגאַטן זיך דורכרעדן, וועגן זיין אומגליק אין רוסלאַנד דערציילן זיי,
וועגן זיינע פלענער פאַר ווייטער, וועגן דעם נייעם מאַרק, וואָס ער וועט
שאַפן פאַר ענגלישע רוי-שטאָפן אין אַפגעשטאַרבענעם לאַדזש, וועלכעס
ער גרייט זיך אויפצולעבן. זאָל מען אים נאָר צוהעלפן מיט קרעדיטן, אונ-
טערשטעלן אים אַ פלייצע, די פאַבריק העלפן צוריק אויפבויען, און ער
וועט ווידער פאַר מיליאָנען פונטן רוי-שטאָפן איינקויפן. ס'וועט זיך לוינען
אַריינצולייגן געלט אין זיין פאַבריק, כדי אַריינצוקריגן אַזאַ גוטן אַפנעמער.
גענוג געלט האָבן זיי ביי אים געמאַכט פאַר די פיל יאָרן, וואָס ער האָט
מיט זיי געהאַנדלט. דער גרעסטער אַפנעמער פון פוילן איז ער געווען,
שווערע מיליאָנען-טראַנזאַקציעס געמאַכט און שטענדיק געווען ראַיעל,
קיינמאַל פליטה נישט געאַנגען, ווי אַנדערע, נישט אַנגעוועצט. דער רוח
וועט זיי נישט נעמען איצט אַריינצולייגן אַ גרויסע סומע אין זיין פאַבריק
אַריין, גרויסע קרעדיטן אים געבן. אַזוי טוען אַלע גוטע געשעפטסלייט.
און זאָלן זיי צעפלאַצט ווערן, די אַלע שונאים זיינע!

מיט נייע קליידער, מיט אַ סך רייזע-טאַשן, פעלצן, אַן אַ וואָרט ענגליש אין
מיויל, בלויז מיט דעם לאַדזשער דייטש, אַבער דערפאַר מיט אַ סך שכלדיקע
רייד, סוחרישע פלענער, חשבונות, באַלאַנסן, קאַנספּעקטן, דיאַגראַמעס און
עילוישע המצאות, איז ער שטילערהייט אַוועק קיין לאַנדאָן, ווי אַמאָל, ווען

ער האָט ביי די הונצעס זיך אַראָפּגעכאַפּט קיין פּראַנקפורט אַם מאַין וועגן אַ כעמיקער, וואָס ער האָט געדארפּט. בסוד-סודות, בלויז אַנטרויענדיק זיין אייגן ווייב דער יידענע מיטן מאַנצבילשן קאַפּ, איז ער קיין לאַנדאָן און מאַנטשעסטער אַוועק. מיט זיין לאַדזשער דייטש איז ער צו די העכסטע ביינוול-מאַגנאַטן אַנגעקומען און מיט זיינע שכלדיקע רייד און פלינקע איינפאַלן אַזאָ איינדרוק אויף די קאַלטע „קעניגן“ געמאַכט, אַז ער האָט זיי אינגאַנצן געוואונען, אין די הערצער זיך זיי איינגעבאַקן.

ניין, ער האָט נישט קיין טעות געהאַט, מאַקס אשכנזי. ער האָט זיך נישט איבערגעשאַצט, אָבער אויך זיך נישט אונטערגעשאַצט. דער נאָמען זיינער איז אין לאַנד פון גרויסן קאַפּיטאַל נישט געווען קיין פּסול צוליב דעם יידישן קלאַנג. דאָ האָט מען קיין שווער-קלינגענדיקן פּוילישן נאָמען נישט געפּאָדערט. דאָ האָט מען געוואוסט ווער אשכנזי איז, וואָסער טיטול ער האָט אין פּוילן געהאַט — דער קעניג פון מאַנופאַקטור. און ווי אַ קע-ניג, כאַטש אַ געפּאַלענעם, האָט מען אים אויפגענומען. אויף אַ גרויסער פּאַר-זאַמלונג, אין איינעם פון די גרעסטע האָטעלן האָט אשכנזי אין זיין לאַדזשער דייטש זיינע פּלענער פּאַרגעלייגט און אַלעמען איבערצייגט. מיט נצחון האָט ער דערנאָך שבת געדאַוונט אין דער שול און געלויבט גאָט פּאַר זיין חסד, וואָס ער טוט מיט אים ווידער, און ס'ערשטע מאָל געגעסן מיט אַפּעטיט דאָס שבתדיקע כשרע עסן אין אַ יידישן רעסטאָראַן אין דעם אַרעמען ווייטשפּעל.

צוריק פון לאַנדאָן איז ער שוין נישט געפּאַרן אַליין, נאָר מיט אַן ענגלענדער אַ ספּעציאַליסט, וואָס די קרעדיטאָרן זיינע האָבן מיט אים מיטגעשיקט, כדי צו זען די זאַך אויפן אָרט. ווי אַן אבן-טוב האָט ער דעם ענגלענדער געהאַלטן ביי זיך אין פּאַלאַץ, גאַרנישט אויף דער ליכטיקער שיין אַרויסגעלאָזט. נישט איבעריק לייכט האָט דער רויט-האַריקער ענג-לענדער מיט דער לילקע אין מויל פאַרשטאַנען אשכנזיס דייטש, אָבער אַזוי שלעכט פאַרשטייענדיק דאָס לשון, האָט ער זייער גוט פאַרשטאַנען זיך אין פּאַבריק-זאַכן, מסחרים. אינגיכן האָט אשכנזי געקראָגן די ענג-לישע קאַפּיטאַלן, שיינע מיליאָנען אויף אויפצובויען זיין קעניגרייך. נישט נאָר האָט ער די אַלטע פּאַבריק צוריק אויסרעמאַנטירט, נאָר די סאַמע נייעסטע מאַשינען פון ענגלאַנד אַראָפּגעבראַכט, וואָס אין פּוילן זעט מען גאַרנישט אַזעלכע און וואָס אַרבעטן אויס פּילפאַך מער ווי די פּריערדיקע מאַשינען. אַלץ איז געוואָרן איבערגעבויט, אויספאַרריכט, אַזעקגעשטעלט לויט די נייעסטע מעטאָדן, צוועקמעסיק, ריין און ראַציאָנאַל, אַז היימישע אינוועניערן און ספּעציאַליסטן האָבן פון חידוש געגאַפּט.

אודאי זענען די אַנטיסעמיטישע צייטונגען אין לאַנד אַרויס קעגן דעם יידישן „קעניג“, וואָס האָט אין פּרייען פּוילן אויסלענדישן קאַפּיטאַל אַריינגעפירט, כדי צו פאַרשקלאַפּן דאָס לאַנד, אַנשטאַט אַן אייגענע אומ-אַפּהענגיקע אינדוסטריע אויפצובויען. די צייכענער אין די פּלוג-בלעט-לעך האָבן אין זייער מיאוסע געשטאַלטן פאַרגעשטעלט אשכנזי, מיט אַ

א קרומער קרוין אויפן קאפ, פון וועלכער פיאות קוקן ארויס. אויך האָבן זיי זיין נאָז שטאַרק אויסגעצויגן, פאַרקרימט, זי זאָל וואָס יידישער אויס-זען. די ליפן זיינען, שאַרפע און דינע, האָבן זיי געמאַכט גראָב און אַראָפּ-הענגענדיק, עס זאָל שטאַרק וויילן דעם ליענער, קוקנדיק אויף דעם יידישן מלך, דעם שונא פון לאַנד. אָבער אַשכנזי האָט זיך דערפון ווייניק געמאַכט. קיין זאך האָט אים נישט פאַרשאַפט אַזויפיל נחת, ווי ווען מען האָט געקעמפט קעגן אים. דעמאָלט האָט ער געפילט, אַז ער לעבט, אַז ער הערשט. ווידער איז ער געווען ביי אַלעמען אויף די ליפן. ווידער איז ער געזעסן אין זיין פאַבריק-קאַבינעט און אַ דינער אין אַן אַוניפאָרם, שוין נישט דער אַלטער מעלכיאַר, נאָר אַ צעוואַקסענער גוי, אַ גלייכער און אויסגעשטייפטער, איז געשטאַנען גרייט, ווי אַ זעלנער פאַר אַ גענעראַל, גרייט צו דינען אים, וואָך צו יעדן וואונטש זיינעם. פּוילישע אינזשיניערן, דירעקטאָרן, צייכענער, מעכאַניקער, אַרכיטעקטן, אַלערליי אַנדערע לייט, פּריצים, שלאַכטישיצעס, זענען ווי די קנעכט געשטאַנען פאַר אים מיט די הענט אויף די לענדן, מיט חניפה אין די וואַנצנדיקע מיילער און געדונערט אויף יעדן וואָרט זיינעם:

— טאַק יעסט, פּאַניע פרעזעסיע!

אַלערליי אַפּגעקומענע פּריצים, גראַפן און באַראַנען, האָבן די טירן אַפּגעשלאָגן, אין דער ריי געוואָרט, מיט בריוו און רעקאַמענדאַציעס, אַבי צו קריגן אַ פּאַסטן, די מינדסטע אַרבעט. האָניק האָט געטריפט פון זייערע וואַנצנדיקע מיילער, חניפה האָט גערוט אין זייערע שלעכטע העלע אויגן. ביי דעם פאַבריק-טויער האָבן טויזנטער אַרבעטער געוואָרט, מיט די היטלען אין די הענט, אויף פאַרשרייבן זיך אויף אַרבעט. אַ סך זענען נאָך אין די מיילטערישע רעקלעך געווען. אַשכנזי האָט זיי געזען דורך דעם גרויסן פענצטער פון זיין קאַבינעט און איינגעקוקט זיך אין זייערע פּנימער. ווער ווייסט, צי זענען נישט געווען צווישן זיי די, וואָס האָבן זיך איבער אים לוסטיק געמאַכט דעמאָלט אויף דעם קליינעם אומגליקלעכן וואַקזאַלעכל! איצט זענען זיי געשטאַנען דאָ, וואָרטנדיקע, לעכצנדיקע, פון פאַרטאַג אַן האָבן זיי געוואָרט, אַבי ביי אים צו קריגן אַרבעט.

אין דער צייט, ווען ביי די „אייניקייט“-פאַבריקן, וואָס מען האָט גאַלד אין זיי געוואָרפן, האָט זיך די אַרבעט געשלעפט, פון אַרט נישט גערירט, האָט מען ביי אים, אַשכנזי, געאַרבעט אויף אַלע כליים. אַליין דער וואַיעוואַדע, דער זויערער פירשט מיטן אַלטמאָדישן הויכן קראַנג און מיטן צלמל אין שוואַרצן אַטלעסענעם שניפּס, איז צו דער דערעפענונג פון דער פאַבריק גע-קומען און מיט זויערע רייד, פאַרצוקערט אין זיסן, גערעדט וועגן די פאַר-דינסטן פון אַשכנזי פאַר אויפשטעלן די אינדוסטריע אין שטאַט. אַשכנזי האָט אים געדריקט די האַנט דערפאַר און זייער, זייער שיין באַדאַנקט.

ביידע האָבן געפילט ווי אַ באַרירונג פון דערנער אין די פינגער. אַשכנזיס פאַרקאַפּטשעטע קוימענס, וואָס זענען אַזוי לאַנג געשטאַנען

פוסט און פאס און געקוקט עובר-און-בטל אין הימל אריין, האָבן איצט ווידער געדיכטע רויכן געלאָזט, איינהילנדיק די שטאָט אין שטיקעניש און עיפּוש. די סירענעס האָבן פּאַרטאָג געשריגן, געפּיפט, מענטשן פון שלאָף געוועקט און פון די בעטן אַרויסגעטריבן. סוחרים, מעקלערס, אַגענטן האָבן ווידער אַנגעפּילט זיינע ביוראָס. פּאַבריק-וועגענער האָבן סחורות געפירט. יידישע וואַיאַזשאַרן זענען איבער שטעט און שטעטלעך געפאַרן, פאַרבינדונגען אַנגעקניפט, געשעפטן געמאַכט. וויכטיקע אַגענטן זענען קיין אויסלאַנד געפאַרן, אויף אויסשטעלונגען, יאַרידים און מעסעס, און אַשכנזיס סחורות פאַרקויפט, נייע מערק געשאַפן.

אַשכנזי אַליין איז אַפט איבער דער פּיעטראַקאָווער גאַס געפאַרן, אָבער נישט מער אין אַ קאַרעטע, נאָר אין אַן אַפענעם אויטאָמאָביל, וואָס אַ שאַפער אין אַן אוניפּאַרם האָט געפירט און מיט עזות געלאָזט אויספּיפּן דעם ספּע-ציעלן סיגנאַל, אַ האַפּערדיקן און ברייטן, אַ וואַרענונג צו אַלע פּערד פון די וואַגנס און קאַרעטן, צו מאַכן אַ וואַרע פאַר דער מאַשין, וואָס יאָגט זיי אַלעמען איבער.

די געדיכטע מאַסן מענטשן אויף דער פּיעטראַקאָווער גאַס האָבן נאָכ-געקוקט דעם איינגעשרומפּענעם קעניג, ווי אַמאָל אין די פּריערדיקע יאָרן זיינע, און געמורמלט איינער צום אַנדערן.

— אַשכנזי בלייבט אַשכנזי... דער רוח האָט אים נישט גענומען!...

קאַפּיטל דריי און צוואַנציק

!

ווי אַן אויסגעהונגערטער, וואָס כאַפט זיך צו צו דער אַכילה און פאַר-צערט אַן אַ שיעור, אַן אַ גרענעץ, אַזוי האָט די אויסגעהונגערטע שטאָט לאַדזש זיך צוגעכאַפט צוריק צו דער אַרבעט נאָך די פּוסט-און-פּאַסטע יאָרן. די שטאָט האָט זיך אַ ריר געטאָן.

די פּאַליציאַנטן האָבן געטריבן פון די טראַטאָרן. נישט געלאָזט זאָמ-לען זיך, אָבער מען האָט זיי נישט געהערט. ווידער, ווי אין די אַלטע גוטע צייטן, איז די פּיעטראַקאָווער גאַס געווען פול מיט סוחרים, מעקלער, רעשטל-אַפּקויפּער, גאַרן-הענדלער, אַגענטן, קאַמיסיאָנערן, וואַיאַזשאַרן. מיט די בליישיפטלעך אונטער די אויערן, גרייט צו רעכענען און צו חשבונען אויף וואָס עס לאָזט זיך, אויף די אַפּגעשיילטע מויערן, אויף טירן פון גע-שעפטן, אויף טישלעך פון קאַפעען, מיט קאַפּעליושלעך פאַרוקט, מיט די היטעלעך פאַרקאַשערט, גיכע, איילנדיקע, צעיאַכמערטע, האָבן זיי זיך גע-זאָמלט אומעטום, אַנגעפּילט די גאַסן, הויפּן, גערעדט, געדונגען זיך, וועקס-לען אונטערגעשריבן, פאַרטיעס ביינוול פאַרקויפט, געקויפט, שטיקלעך סחורה צעדרילעוועט, ביי די לאַצן זיך געטאַפט, פּעדעס ביי ברענענדיקע שוועבעלעך אַנגעצונדן, געיאָגט און געטריבן.

וידער איז לאָדזש געווען לאָדזש. די טישלעך אין די קאָפּען זענען געווען געפאַקט, איינגעהילט אין רויך, אַש, רייך, וויצן, לשון-הרע און גע- לעכטערס. די בענק און וועקסל-קאַנטאַרן זענען געווען איבערפּולט. די דראַשקאַרעס האָבן געיאָגט זייערע אויסגעדאַרטע פּערדלעך איבער די שלעכט- געפּלאַסטערטע גאַסן, געפירט סוחרים צו בענק, קאָפּען, בערוזעס און קאַנ- טאַרן. די צייטונגס-יינגלעך האָבן פּאַרטויבט מיט זייערע געשרייען וועגן די נייעסטע טעלעגראַמעס, די שווערע פּאַבריק-וואַגנס האָבן געהאַקט איבער די שטיינער. לאָדזש האָט געקאַכט, געזאַטן, געציטערט, באַוועגט זיך. די קוימענס פון אַלע פּאַבריקן האָבן איינגעהילט אין רויך און אין עיפּוש. די שווערע שיך פון די אַרבעטער האָבן אָפּגעהילכט אין די שטיינער, די סירענעס האָבן געריסן זיך מיט באַנומענע קולות.

דאָס פּוילישע געלט, די שלעכט-פּאַפּירענע מאַרקן מיט דעם ווייסן אַדלער זענען געפאַלן מיט אַ ווילדער שנעלקייט, פון אינדערפרי ביז אין אַוונט האָבן זיי זייער ווערט פּאַרלוירן. מענטשן זענען אַרומגעגאַנגען מיט פּולע טויזנטער אין די קעשענעס. מען האָט נישט געקאַנט האַלטן קיין מאַרק אין טאַש, מיט דער מינוט איז ער אַנטווערט געוואָרן. און מען האָט געאַיילט אויסצוגעבן דאָס געלט וואָס פּריער, פּטור צו ווערן פון די פּאַפּיר- לעך, ווי פון פּגרים. באַלד אינדערפרי האָבן די ווייבער געפּעדערט זיך פון זייערע געלעגערס און אויף די מערק און באַזאַרן אַרויס, כדי וואָס פּריער אַריינצוכאַפּן אַביסל שפּייז, איידער די צוגעציילטע פּאַפּירלעך וועלן ביליקער ווערן. וואָס עס איז געקומען אונטער דער האַנט האָט מען געקויפט, שטיקלעך סחורה, וואָס מען דאַרף נישט, כלים אַלערליי, וואָס נאָר עס האָט זיך געמאַכט, אַבי זיך מיט די פּאַלנדיקע געלטער נישט אַרומצוטראַגן. איידער דער סוחר האָט אָפּגעוואויגן אַביסל שפּייז, האָט ער שוין געהעכערט דעם פּריערדיקן פּרייז. אָפּטמאָל האָבן די סוחרים גאָר פּאַר- שלאָסן די קראַמען און אַנטלאָפּן פון זייערע קונים. יעדער שעה נישט האַנד- לען האָט אַריינגעבראַכט פּילפאַך מער, ווי דאָס פּאַרקויפּן. די פּויערים און די פּויערטעס האָבן זיך אַוועקגעזעצט אויף זייערע זעק קאַרטאַפּל, וואָס זיי האָבן געבראַכט אין שטאַט אַריין, און געטריבן די ווייבער מיט די בייטשן:

— אַוועק, אַוועק, מיר האָבן גאַרנישט צו פּאַרקויפּן! געגאַנגען!

און די פּאַבריקן האָבן נישט אויפּגעהערט אַרבעטן, צו דריי שיכטן אַ טאַג. מען האָט די סחורות געכאַפּט פון די הענט אַרויס, צי מען האָט יאָ געדאַרפּט, צי נישט. דאָס גאַנצע לאַנד איז משוגע געוואָרן פאַר סחורות.

אַ כּישוף האָט אַלעמען אַרומגעכאַפּט, איינער האָט מיטגעשלעפּט דעם צווייטן, פּאַבריקאַנטן האָבן גענומען קרעדיטן אין די בענק, נישט רעכע- נענדיק וויפּל און אויף וואָסערע פּראַצענטן. ביז זיי האָבן אומגעקערט, האָבן זיי אָפּגעגעבן אַ הונדערטסטל טייל דערפּון, וואָס זיי האָבן געליען. סוחרים האָבן די סחורות ביי די פּאַבריקאַנטן צעכאַפּט, גענומען וויפּל נאָר מען האָט זיי געוואַלט געבן, ווייל מיט יעדן טאַג זענען די סחורות געשטיגן.

די פויערים, אַרבעטער, אָנגעשטעלטע, די גאַנצע באַפעלקערונג האָט גע-
 איילט די סחורות אין די קראַמען אויסצוקויפן: מען האָט מורא געהאַט
 לאָזן ליגן איבערנאַכט די פאַפירענע מאַרקן אין די קעשענעס. די אַרבעטער
 זענען געווען באַשעפטיקט אין די פאַבריקן, די קרעמער האָבן געלייזט
 און באַשטעלט שיך ביי די שוסטערס, קליידער ביי שניידערס. איינער האָט
 געטריבן דעם צווייטן, מען האָט געלעבט אַ ווילד פאַפירן־לעבן, אָן חשבון
 און אויסרעכענונג, אָן זין און גרענעץ. די פאַרכישופטע קייט האָט אַלעמען
 אַרומגענומען.

פון שטעט און שטעטלעך זענען קונים געקומען, מיט באַנען און פורן,
 מיט אויטאָמאָבילן און דאַמפערס. מען האָט געהאַנדלט און געוואַנדלט,
 געטוישט, געביטן. אין די באַנק־הייזער זענען די באַנקירן גאַרנישט פון
 די טעלעפאָנען אָפּגעטרעטן... זיי האָבן גערעדט מיט גאַר דער וועלט, פעסט־
 געשטעלט קורסן, געקויפט, פאַרקויפט, געהויבן, געוואַרפן, נאַטירט. אויף
 די טראַטואַרן זענען די אַרעמע טוישער אַרומגעלאָפן, געביטן אויסלענדישע
 געלטער, געמעקלערט, אַ וואַנט מיט אַ וואַנט צונויפגעפירט.
 די צייטונגען האָבן נישט אויפגעהערט אַרויסצולאָזן נייע אויסגאַבעס
 מיט די נייעסטע קורסן, וואָס די צייטונגס־יינגלעך האָבן מיט קולות אויס־
 גערופן. די רעגירונג האָט נישט אויפגעהערט דרוקן די מאַרקן, אויפן ערגסטן
 פאַפיר, וואָס זי האָט געהאַט, און פאַרגרעסערט די נולן אויף די באַנקנאָטן,
 פון מאַרקן טויזנטער געמאַכט, פון טויזנטער — מיליאָנען. אַרעמעלייט
 האָבן אַ טויזנטער־באַנקנאָט צוריקגעוואַרפן אין פנים, ווען מען האָט זיי
 אַזעלכן צוגעוואַרפן אַ נדבה.

די פראַפעסאָרן און עקאָנאָמיסטן האָבן שוואַרץ־זערישע אַרטיקלען
 אין די צייטונגען געשריבן וועגן אָפּגרונט, צו וועלכן דאָס לאַנד גייט. די
 אַנטיסעמיטישע בלעטער האָבן אויף די יידן געהעצט, אַז זיי וואַרפן דאָס
 דאָס פוילישע געלט. אויף די מערק און באַזאַרן, אויף אַלע פאַרקאַנעס און
 אָפּגעשיילטע מויערן, וואו דאָס אַרעמע פאַלק קומט, האָבן זיי גרויסע פלאַ-
 קאַטן אויפגעקלעפט מיט שפאַט־צייכענונגען אויף די יידישע באַנקירן, ווי
 גיריקע, מיט געבויגענע נעזער ווי די שנאַבלען, מיט גראַבע ליפן און
 געקרייזטע האָר זיצן זיי ביי גרויסע געלט־זעק, פאַקן גאַלד אַריין אין זיי,
 טרעטנדיק די פוילישע מאַרקן מיט די דיקע פיס. די אַרבעטער און וויי-
 בער האָבן זיך ביי די צייכענונגען אָפּגעשטעלט, געשפיגן און געשאַלטן.
 אָפּטמאַל זענען זיי אַ יידישן אַלטוואַרג־הענדלער באַפאַלן און אים די שמאַ-
 טעס פון זאַק אַרויסגעטרייסלט, כדי נוקם צו זיין זיך אין די זעק מיט
 גאַלד, וואָס די יידן זאַמלען אין פוילן. די פאַליציאַנטן האָבן מיט די
 גומענע שטעקעלעך געטריבן די צעיאַכמערטע געלט־מעקלערלעך אין גאַס,
 אַרעסטירט זיי. די צעשראַקענע פאַרשויןדלעך מיט די פאַרקאַשערטע היטע-
 לעך און צעפלאַטערטע פאַלעס האָבן געוואַרפן אומגעציילט די געלטער פון
 זייערע קעשענעס, כדי נישט אַריינצופאַלן אין טורמע. דאָס האָט דער

וויאזוי וואָרטע געוואָלט צעטרייבן די, וואָס וואָרפן דעם פּוילישן מאַרק. אָבער דער געפּאַלענער מאַרק האָט זיך דערמיט נישט געהויבן. די פּריציפּ פּון די גיטער, די דעפּוטאַטן אין סיים, די מיניסטראַרן, אַלע האָבן זיי גרויסע קרע- דיטן אין די מלוכה-בענק גענומען, פאַר זיי לאַנד איינגעקויפט, הייזער אויס- געבויט, קאַרעטן און פּערד איינגעהאַנדלט, און אָפּגעגעבן האָבן זיי דער מלוכה שפּעטער ווערטלאָזע מיליאָנען, וואָס זענען נישט ווערט געווען דאָס פּאַפּיר, אויף וועלכן מען האָט זיי געדרוקט.

קיניער האָט דעם תּוהו־וּבוהו נישט געקאַנט איינשטילן, מורא געהאַט אָפּצושטעלן. ווי לאַנג דאָס משוגעת האָט געהאַלטן, האָבן די מענטשן גע- לעבט, געדרייט זיך, איינער דעם אַנדערן מיטגעשלעפט. אין משוגעת האָט מען געאַרבעט, הייזער אויסגעבויט, קינדער חתונה געמאַכט, דורות אויף דער וועלט געבראַכט. די פּאַפּירענע קייט האָט געהאַלטן. מען האָט געוואוסט, אַז זי וועט זיך מוזן ענדלעך צערייסן און אַלץ וועט זיך פּונאַ- דערפּאַלן. אָבער אָפּשטעלן זי האָט מען מורא געהאַט. מען האָט געציטערט פאַר דעם חורבן, וואָס וועט קומען, מען האָט געוואָלט גיין אין פּאַרבלענ- דעניש.

די איינציקע, וואָס האָבן זיך נישט מיטגעדרייט מיטן רעדל, זענען געווען די אַרבעטער, די באַלמעלאַכעס. כאַטש מען האָט זיי אַלע וואָך גע- העכערט די לוינען, האָבן זיי ביז דעם לוינ-טאַג פּאַרלוירן פּון זייערע גע- האַלטן. מיט פּולע קעשענעס פּאַפּירלעך און מיט ליידיקע מאַגנס אין די קערפּערס האָבן די ווייבער געלאָזט זיך אויף די מערק באַלד אינדערפּרי, אָבער זיי האָבן צוריקגעבראַכט ליידיקע קוישלעך. גאַרנישט איז געווען צו קריגן פאַר די פּאַפּירלעך, וואָס האָבן איבער דער וואָך פּאַרלוירן זייער קליינעם ווערט. צעטומלטע פּון די ריזיקע סומען, וואָס זענען אין זייערע קעפּ נישט געקראַכן, מיט קללות אין די מיילער, זענען זיי אַהיימגעגאַנגען צו די הונגעריקע מאַנען און קינדער.

אויפן באַלוט האָבן די וועב-שטולן נישט אויפּגעהערט קלאַפּן, אפילו אין די נעכט האָבן זיי זיך נישט אָפּגעשטעלט. ווי די פּליגן אין די שפינ- וועבס, זענען די מענער, ווייבער און קינדער פּאַרפּלאַנטערט געווען אין די שטולן, געאַרבעט, פּון די כּוחות זיך אַרויסגעיאַגט, כּדי אָפּצונעמען וואָס מער מאַרקן פאַר די אויסגעאַרבעטע קעטעס. אָבער וואָס מער די באַלוט- טער מענטשן האָבן זיך פּון די כּוחות אַרויסגעשלאָגן, וואָס מער זיי האָבן אַרבעט אַריינגעלייגט, אַלץ מער זענען די פּאַפּירלעך, וואָס זיי האָבן פאַר דער אַרבעט אָפּגענומען, ווערטלאָזער געוואָרן, ביליקער. פּון די אַלע מיליאָנען איז נישט געווען פאַר וואָס שבת צו מאַכן, די שבתדיקע אויסגע- נייטע טישטעכלעך האָבן נישט קיין חלות איבערגעדעקט אין די שבתים, נאָר שוואַרצע ברויטן. אויך קיין וויין איז צום קידוש נישט געווען. אַ הערינג איז דער עונג-שבת געווען ביי די אַרעמע וועבער-טישן. טוביה האָט, ווי שטענדיק, אַרויסגעלאָזט פּראַקלאַמאַציעס, גערעדט,

אויפגעוויזן מיט שכל, ווי אויפן חשבון פון די אַרבעטנדיקע הוליען די פאַרמעגלעכע, ווי פאַר נישטיקע פאַפירלעך קויפן די באַזיצער דעם שווייט און בלוט פון די אַרעמע. די פּאַליציי האָט די פּראַקלאַמאַציעס אויף די ווענט אָפּגעריסן, די קלעפּער אין די טורמעס איינגעזעצט. דער אַמאָליקער זשאַנדאַרמען-פּאַלקאַוויק קאַניצקי, וואָס איז ביי די רוסן פון קאַטאַליציום צו פּראַוואַסלאַוויק איבערגעגאַנגען, כדי צו קריגן אַ גוטע שטעלע אין דער פּאַליטישער פּאַליציי, איז איצט צוריק פון דער פּראַוואַסלאַוויק צום קאַטאַליציום איבערגעגאַנגען, מיט הייליק וואַסער זיך אָפּגעשפּריצט און גע-אַרבעט אין דער פּוילישער פּאַליטישער פּאַליציי, אונטער דער מאַכט פון די, וואָס ער האָט אַמאָל אין לאַדזש אין די טורמעס אַריינגעפאַקט. אין דעם אייגענעם קאַבינעט, וואו אַמאָל איז געהאַנגען דער קאַפּ פון רוסישן צאַר, איז איצט געהאַנגען דער קאַפּ פון דעם, אויף וועלכן קאַניצקי האָט זיך מיט זיינע זשאַנדאַרמען און אַגענטן אַרומגעיאָגט. אונטער אַט דעם קאַפּ איז ער געזעסן, קאַניצקי, און אויסגעפאַרשט מיט זיינע אייגענע פּסיכאָלאָגישע מעטאָדן די שונאים פון דער נייער הערשאַפט. די איינ-געשפּאַרטע האָט ער געהייסן שלאָגן, די שוואַכערע האָט ער מיט האַנדיק-רייד, מיט מאַרקסיסטישע ציטאַטן אויף זיין זייט געזוכט צו געווינען, כדי צו מאַכן פון זיי אַגענטן און פּראַוואַקאַטאָרן. ער האָט טוביהס לייט גע-רייניקט ווי אַמאָל. קיין שום זאַך האָט זיך נישט געביטן אין דער שטאַט פון רויד, עיפּוש, געלט און צאַרן.

אין אַשכנזיס פּאַבריקן האָבן די קוימענס מער ווי אין אַלע אַנדערע גערויכערט די הימלען. גרילציקער ווי אומעטום האָבן די סירענעס גע-ריסן זיך אין די פּאַרטאַגן. די נייע מאַשינען האָבן שנעלער ווי אין אַלע אַנדערע פּאַבריקן געאַרבעט, סחורות אַרויסגעשפּיגן. אָבער אַשכנזי האָט נישט געפּילט דאָס גליק פון נייעם קעניגרייך. די קרוין האָט נישט געגלעט דעם קאַפּ פון קעניג, נאָר געשטאַכן ווי אַ דערנער-קראַנץ.

ער האָט געזען, אַשכנזי, צו וואָס דאָס לאַנד גייט, צו וואַסער אָפּ-גרונט מען קייקלט זיך אַראָפּ, ניין, דאָס קלאַפּעריי פון די מאַשינען האָט אים נישט פאַרקלאַפט דעם קאַפּ זיינעם, דעם אָפּענעם און ווייט-זעענדיקן. דאָס פייפן פון די סירענעס האָט נישט פאַרטומלט זיין מוח. ער האָט געזען, אַז די פּאַפּירענע קייט וועט מוזן פּלאַצן, איבעררייסן זיך, ווייל פאַ-פיר קאַן נישט לאַנג האַלטן, האָט קיין האַפט נישט. ער האָט געוואוסט, אַז דער יום-הדין וועט מוזן קומען, ווען מען וועט דאַרפן צאָלן פאַר דעם אומזיניקן לעבן, וואָס מען פירט, אַז פאַר די זינד פון די רשעים וועלן ליידן די גערעכטע. ווי תמיד, אַ געשעפטסמאַן, און אַ סוחר דאַרף אין זיינען האָבן געשעפט. אָבער געזען האָט ער, אַז צום אומגליק, וועלן אין דער אמתן נאָר זיי אַליין כאַפן פיש אין ווילדן מבול. זיין פון די גע-רעכטע, אויף וועמעס פלייצעס עס וועלן פאַלן די זינד פון די אומגערעכטע.

ער האָט געהאַט אַן אויג אויף דעם, וואָס עס טוט זיך. ביי די אַלע גע-
שרייען און געוואַלטן, וואָס די דעפוטאַטן, מיניסטערן, גרויסע לייט און
מאַראַליזירנדיקע פּובליציסטן וואַרפן אויף די פּאַבריקאַנטן, די אויסנוצער
פון לאַנד, וועלן אין דער אמתן נאָר זיי אַליין כאַפן פיש אין ווילדן מבול.
זיי, די אַלע פּריצים, דירעקטערן, פירער פון די מלוכהשע געזעלשאַפטן
און קאַאָפּעראַטיוון, לייען דאָס די ריזיקע קאַפיטאַלן ביי דער רעגירונג, פאַר
וואָס זיי וועלן אַפּצאַלן שפּעטער מיט די ווערטלאָזע פּאַפּירלעך. פאַר אַט
די הלוואות בויען זיי אויס הייזער און פאַבריקן, קויפן פעלדער און וועל-
דער, באַרויבן דאָס לאַנד.

אַנדערש איז עס מיט די פּאַבריקאַנטן, די סוחרים. זיי קריגן בלוין
צוגעוואַרפן אַ בייך. די סמעטענע נעמען אַראָפּ די, וואָס זיצן אַליין ביי דער
שיסל. זיי אַרבעטן, די פּאַבריקאַנטן, זשויבן געלט, אָבער דער חשובן
וועט קומען, מ'וועט דאַרפן אַפּצאַלן פאַר וואָל און ביינוול נישט אין די
ווערטלאָזע פּאַפּירלעך, נאָר אין גוט אויסלענדיש געלט. און קיין געלט
וועט נישט זיין.

ער האָט איינגעזען, אַשכנזי, אַז זיין געשעפט מיט די ענגלענדער, וואָס
ער האָט אַזוי קלוג אויסגערעכנט, האָט געטויגט פאַרן טייוול. ער
האַט גערעכנט מיט לאַגיק, מיט מענטשלעכן פאַרשטאַנד. אָבער אין צייט פון
משוגעת איז קלאַרקייט אַן אומזין. צווישן בלוין משוגעים איז אַ קלאַ-
רער נישט ביים שכל. ער האָט אויסגעמיטן די היימישע גענג, געלאָזט זיך
אויף זיין וועג, אויף זעלבסטשטענדיקייט, אַליין צו בויען זיין ווערק. ער
האַט קיינמאַל נישט געהאַלטן פון קיין שותפים, ווייל ער האָט אַלעמאַל גע-
גלויבט, אַז מיט אייגענע כוחות דאַרף אַ מענטש גיין. אין גאַנצן לעבן זיי-
נעם האָט ער זיך אַזוי געפירט און די רעזולטאַטן זענען שטענדיק געווען
גוטע. וואַרעם אַזוי זאָגט דער שכל הישר. אָבער דער גלייכער שכל איז
גוט געווען פריער, האָט זיך אַשכנזי אַרומגעזען, ווען די וועלט איז געווען
וועלט און סוחרים זענען געווען סוחרים. איצט האָט זיך אַלץ איבערגע-
קערט, אַלץ גייט מיטן קאַפּ אַראָפּ און מיט די פיס אַרויף. נישט דער שכל, דער
ווייטער קוק האָט צו זאָגן, נאָר דער צופאַל, אומזין און משוגעת. פאַרקערט,
וואָס מער עמעצער איז אַן עיקש, אַ צעדרייטער קאַפּ, אַ פלוט, אַלץ בעסער
מאַכט ער. און וואָס מער מען רעכנט, מען בויט אויף פעסטע גרונטזיילן,
אַלץ מער פאַלט מען דורך.

אַשכנזי האָט נישט געהאַט קיין רו אין זיין גרויסן קאַבינעט, וואָס איז
פול געווען מיט באַוועגונג. ער האָט זיך נישט געקאַנט אַרויסציען פון דעם
תוהו-וּבוהו, כאַטש ער האָט עס געוואַלט. ער האָט גלייך געזען, אַז דאָס
בעסטע וואַלט געווען פאַר אים באַצייטנס אַרויסצוציען זיך פון משוגעת, אַפּ-
צושטעלן די פּאַבריק, וואָס טראַגט זיך ווי אַ הפּקרדיקע שיף אויף די צע-
ושעטע כוואַליעס פון מבול, צום אייגענעם אומקום.

דאָס בעסטע איז אין אַזאַ פּאַל אָפּצושטעלן די שיף, דעם אַנקער פּאַר-
וואַרפֿן און לאָזן זי וואַרטן ביז דער שטורעם וועט אַריבער. אָבער ער
האַט נישט געקאַנט אָפּשטעלן זיך. דאָס משוגעת האָט אים מיטגעשלעפט
קעגן זיין ווילן. מען האָט טויזנטער אַרבעטער נישט געקאַנט אָפּזאָגן און
אַרויסוואַרפֿן. זיי וואַלטן אים די פּאַבריק צעטראָגן, אַ לעבעדיקן פּון די
הענט נישט אַרויסגעלאָזט. און דער וואַיעוואַדע וואַלט זיך נישט שטאַרק
אַנגענומען פּאַר אים. אַלע וואַלטן זיך אַרויפגעוואַרפֿן אויף אים, די פּאַראַיי-
נען, די סאַציאַליסטישע ווי די קריסטלעך-סאַציאַלע, די פּרעסע, די לי-
בעראַלע ווי די אַנטיסעמיטישע, אַפילו די יידישע רעוואָלוציאָנערן, כאַטש
ער האַלט נישט קיין יידן אין פּאַבריק, אַלע, ווער עס האָט נאָר אַ האַנט און
אַ פּוס, און מער פּון אַלע דער וואַיעוואַדע, וואָס וויל זען זיין בלוט, וויל
אים אין אַ לעפל וואַסער דערטרינקען. עס איז מעגלעך אַפילו, אַז די
רעגירונג וואַלט גאָר איבערגענומען די פּאַבריק, כדי זי זאָל זי לאָזן וויי-
טער אין גאַנג. נישטאַ מער קיין רעכט אין דעם נייעם לאַנד ביי די
נייע הערשער. מען טוט וואָס מען וויל. אַ מענטש איז נישט מער באַלעבאַט
איבער זיין פּאַרמעגן, ווי דאָרט אויף דער צווייטער זייט ביי די רוסן, נאָר
אַנשטאַט רויבן דאָס אַנגערויבטע ביי אַלעמען, ווי מען מאַכט עס אין
רוסלאַנד, רויבט מען דאָ דאָס אַנגערויבטע ביי די יידן, כדי עס אַוועקצו-
געבן די גוים. זיי קוקן נאָר אויס אויף דער מינוט אַריינצוקריגן זיך צו
אים אין קיניגרייך, וואָס רייסט זיי די אויגן. די מינדסטע צוטשעפעניש
זוכן זיי. אמת, דאָס געזעץ איז אויף זיין זייט, יעדער קאָן טאָן מיט זיין
פּאַרמעגן וואָס ער וויל, אָבער דאָס איז בלויז אויפן פּאַפיר. דערווייל, ביז
וואָס ווען, ביז ער וועט זיך דערשלאָגן צו די געריכטן, ריכטער, וועלן
אים די אויגן פּון קאַפּ אַרויסקריכן. עס וועט זיין דאָס אייגענע ווי מיטן
פּאַלאַץ. גרינג איז אַרויסצוגיין, אָבער שווער איז צוריק אַריינצוקומען.

ניין, ער האָט נישט געקאַנט קעגנשטעלן זיך דעם מבול פּון משוגעת,
וואָס האָט זיך אַראַפּגעלאָזט אויף דעם לאַנד. קעגן זיין ווילן, האָט ער גע-
מוזט לאָזן גיין זיין שיף אויף די צעיושעטע כוואַליעס, לאָזן זי גיין וואו זי
וויל, ביז זי וועט זיך אַנשלאָגן אין אַ פעלו און צעשמעטערט ווערן. דריי
שיכטן אַ טאָג האָט די פּאַבריק געאַרבעט, געוואַרפֿן סחורות פּון זיך, כדי
אַריינצוברענגען צוריק ווערטלאָזע פּאַפירלעך.

סוחרים האָבן אים געטרייסט :

— לאָזט דעם הלוך ילך, הער פּרעזעס, — האָבן זיי אים געזאָגט. —
אפשר וועט זיך אויסלאָזן צום גוטן. דערווייל לעבט מען און עס רודערט
זיך. אויף מאַרגן זאָל גאָט זאָרגן.

אָבער אַשכנזי האָט די האַפּערדיקע רייד נישט אויפגענומען. ער האָט
זיך קינימאַל נישט איבעריק פּאַרלאָזט אויף בטחון. דאָס האָט דער שווער
זיינער, ר' חיים אַלטער, געהאַלטן אַ וועלט דערפון. אַשכנזי האָט עס גע-

לאזט פאר אנדערע, פאר פוילאקעס און בטלנים. אויך איצט האָט ער דערין נישט געגלויבט. ער האָט געזען די קאָטאָסטראָפּע, דאָס אומגליק, וואָס רוקט זיך אָן, ווי אַ קאָפיטאָן זעט די הפּקרדיקע שיף זיינע, איבער וועלכער ער האָט פּאַרלירן דעם קאָנטראָל. קיין בטחון וועט דאָ נישט העלפּן. פון מבול וועלן אַרויס די, וואָס האָבן געבויט אויף לופט־שלעסער, וואָס האָבן געכאַפּט, געלאָפּט, גענומען ביי וועמען עס האָט זיך געלאָזט, אָן דיין און חשובּן. זיי, די אַלע לופט־קעפּ, אויך די אַלע, וואָס האָבן אַ צד ביי דער שיסל, פּראָטעקציעס אַלערליי ביי די מלוכה־בענק, אָדער מיט שבת־גויים זיך באַזאָרגט, זיי וועלן אַפּלעקן אַ ביי, רייך ווערן אויף דעם חשובּן פון די קרעדיטן, וואָס זיי נעמען און פאַר וועלכע זיי וועלן אָפּגעבן שטיקלעך פּאַפּיר. די סאָלידע, די אַלטע גוואַרדיע, די וואָס האָבן געבויט אויף אַ פעסטן גרונט, וועלן צעריבן ווערן, אָפּגעשווישט ווערן פון אויבערפּלאַך.

פונקט ווי אַמאָל, ווען דאָס קלאָפּן פון דער פּאַבריק פּלעגט אָנפּילן זיינע אויערן מיט גליק, ווייל יעדער קלאָפּ האָט אויסגעמינצט פאַר אים גאַלד, אַזוי האָט יעדער קלאָפּ אָנגעפּילט אים איצט מיט טרויער, אויס־געקלאָפּט נאָך אַ נאָגל צו דער מטה זיינער, אין וועלכער ער וועט ווערן באַגראָבן. דאָס שרייען פון די סירענעס האָט אויסגערופּן זיין סוף.

דאָך איז ער נישט אָפּגעטרעטן פון פּאַבריק־קאַבינעט זיינעם, טאָג און נאַכט דאַרט אָפּגעזעסן. און אַפּילו פּאַרטאָג, ווי נאָר די סירענעס האָבן גענומען פּייפּן און וועקן פון שלאָף, איז אַשכּנזי אַרויס פון בעט, צוגלייך מיט אַלע אַרבעטער, און געאַיילט צו דער אַרבעט. דאָס ווייב זיינס, די האַלב־געליימטע און קראַנקע, האָט אים אָפּגעהאַלטן.

— מאַקס, ליג נאָך אַביסל, רו דיך אויס, — האָט זי אים געבעטן. — די גאַלדענע געשעפטן, מ'שטיינס געזאָגט, וועלן נישט אַנטלויפּן. היט דיר אָפּ דאָס געזונט.

— איך קאָן נישט איינליגן, — האָט אַשכּנזי געענטפּערט, און אַ זיפּצנדיקער און צעבראַכענער אָנגעטאָן די קליידער אויף זיין אויסגעדאַרטן גוף.

דער קאַמערדינער האָט, ווי אַמאָל, זייער פּייערלעך אויף אַ זילבערנען טאַץ צוגעטראָגן זיין הער דעם פּרישטיק, אַ פּרישטיק פון אַלעם גוטן, אָבער אַשכּנזי האָט דערפון בלויז אַ דאַר שטיקל געטריקנטע חלה גענומען, אַ פע־נעצל די גרויס, און אַ האַלב גלאָז מילך. דער קעניג פון לאַדזש האָט געקאָנט פּאַרצערן בלויז אַזויפּיל, וויפּל מען גיט אָן אַרעמאָן אַ נדבה. זיין אויסגעדאַרטער קערפּער האָט זיך, נאָך די פעטערבורגער טעג, אָפּ־געוואוינט פון שפּייז. זיין איינגעשרומפּענער מאָגן האָט קיין זאָך נישט פּאַרדייעט. אויפּגעהאַלטן האָבן אים די אַרבעט, די טראַכטענישן און די זאַרגן, די איינציקע שפּייזן, וואָס האָבן אים גענערט און לעבנס־כוחות געגעבן צו טראָגן זיך אויף זיינע קנאַכיקע פּיס, צו יאָגן און צו טרייבן.

קאפיטל פיר און צוואנציק

פונקט ווי אין די מסחרים, אזוי אויך אין זיין נייעם לעבן, האָט אַשכנזי גערעכנט, אָבער זיך פאַררעכנט.

ער האָט אַלץ געטאָן אַנצוהויבן זיין לעבן אויפסניי, אזוי ווי ער האָט דאָס אויסגערעכנט פיל מאָל אין די ערשטע אומגליקלעכע טעג פון זיין לעבן, צום ערשט אויפן געלעגער פון זיין רעקוויזיט הויז אין פעטער-בורג, דערנאָך אין קעלער, שפעטער אין די זיבן טעג פון דער שבעה, ווען ער איז געזעסן בענקעלע ביי בענקעלע מיט גערטרוד זיין טאָכטער נאָך דעם אומגעקומענעם צווילינגס-ברודער זיינעם, זי איז געבליבן אַליין, די טאָכטער זיינע. אַליין מיט אַ קינד און מיט דער מוטער אויף דער וועלט. צוליב אים, צוליב זיין רעטונג, איז זי אַן אלמנה געבליבן, און ער האָט איר אָפגעצאָלט, אַשכנזי, פאַר אַלע צייטן אָפגעצאָלט. אויך דעם זון זיינעם, איגנאָצן, האָט ער אַראָפגעבראַכט פון דער פרעמד, כדי צו זיין צו אים אַ פאָטער, אַ היטער און שיצער. פונקט ווי זיינע קינדער, וואָס ער האָט אַ גאַנץ לעבן פאַרלאָזן און איצט אָפגעצאָלט זיי פאַר אַלעמען, האָט ער אויך דינהעלען געוואָלט אָפצאלן איצט פאַר אַלע עוולות זיינע, כדי אין די לעצטע יאָרן צו פאַרריכטן דאָס, וואָס ער האָט אַ גאַנץ לעבן צעשטערט. אָבער די שטוב, וואָס ער האָט אזוי אומברחמנות אַמאָל צעבראַכן, האָט זיך נישט געלאָזט צוריק צוזאַמענשטעלן. קיין שום קלעפעכץ האָט נישט גע-האַלטן די צעבראַכענע שאַרבנס, וואָס אַשכנזי האָט געפרואווט צוזאַמענ-קלעפן.

גלייך ווי ער האָט צוריקגעקריגן דעם פאַלאַץ זיינעם, האָט ער גע-וואָלט אַרייננעמען די טאָכטער צו זיך. נישט פאַר זיך האָט ער געדאַרפט דעם פאַלאַץ, פאַר וועלכן ער האָט אזוי פאַרביסן געקעמפט אים צוריקצו-קריגן. ער איז אַלעמאָל געווען פרעמד אין אים, מער נאָך איצט, אויף זיינע פריצייטיק אַלטע און צעבראַכענע יאָרן. די גרויסקייט פון די זאַלן, די ליידיקייט פון די פיל שטובן, האָט אים דערדריקט, נאָך קלענער גע-מאַכט ווי ער איז געווען. פוסטער פון אַלץ איז געווען דער גרויסער טיש אין עס-זאַל, אַרום וועלכן ביידע, ער און זיין ווייב, זענען געזעסן. עלנטע, מיידע, זענען זיי ביידע געזעסן ביים ריזיקן טיש, צו וועלכן די דינער האָבן אויף זילבערנע טאַצן פייערלעך שפייזן צוגעטראָגן, קוים פאַרוזוכט עפעס און געשוויגן, קיין וואָרט נישט אַרויסגערעדט צו זיך. גאַרנישט איז געווען וועגן וואָס צו רעדן.

אַשכנזי האָט געוואָלט האָבן די טאָכטער ביי זיך, זי זאָל אַריינטראָגן ווארעמקייט און היימישקייט אין דער פאַלאַצישער קאַלטקייט. אויך האָט ער געוואָלט האָבן זיין אייניקל, די קליינע פרייווע, וואָס האָט נאָך זיין אַמאָ-ליקער שוויגער געהייסן. ווי אַ גלאַק פון אַ פריילעכן שליטן אין אַ קאַלטן

איינזאמען פארשנייטן וועג, האט געקלונגען דאס געלעכטער פון דער קליי-
נער, ווען זי פלעגט אריינקומען אין די גרויסע פאלאץ-שטובן. סיי אשכנזי
אליין, סיי דאס ווייב זיינס, די האלב-געליימטע קינדערלאזע פרוי, האבן
געבעטן ביי גערטרודן, זי זאל אפלאזן איר הויז, וואס זי האלט, און איבער-
ציען זיך אין פאלאץ אריין, זיין צוזאמען, גערטרוד האט נישט געוואלט.
מאקס אשכנזי האט זיך משער געווען, אז דאס וויל זיין טאכטער נישט
אריבערקלייבן זיך צו אים צוליב דער מוטער, און ער האט זיך איבערגע-
רעדט מיט זיין ווייב, אפצוגעבן א באזונדערן שטאק פאר דער טאכטער
און מוטער. פרוי אשכנזי איז איינגעגאנגען דערויף. זי האט גארניטש גע-
האט קעגן דער פריערדיקער פרוי פון איר מאן. ביידע זענען זיי שוין געווען
אין די יארן, ווען וויבערשע שנאה צוליב א מאן פארשווינדט און בלויז א
געפיל פון פריינטשאפט קומט אן, צו האלטן זיך צוזאמען. אשכנזי האט
געלאזט וויסן גערטרוד זיין טאכטער, געבעטן זי, זי זאל זיך איבעררעדן
מיט דער מוטער. אבער סיי גערטרוד, סיי דינהלע האבן נישט געוואלט
אריבערקלייבן זיך פון זייער וואוינונג אין פאלאץ אריין. אשכנזי האט
זיי געשיקט געלט, א סך געלט, עס זאל זיי גארנישט פעלן אין זייער הויז.
אויך האט ער די געשעפטן פון ברודער זיינעם פארזארגט, כדי פון גערט-
רודן יעדער עול אראפצונעמען. אבער קומען צו אים אין פאלאץ אריין
האט זי נישט געאיילט זיך.

צווישן פאטער און דער מוטער האט זי שטענדיק אויסגעקליבן די
מוטער. זי האט אויפן פאטער רחמנות געהאט איצט, געזען זיין עלנט, אבער
קיין ליבשאפט צו אים האט זי נישט געפילט. דאס, וואס דער פאטער האט
פאר אלע יארן אפגעפרעמדט, אויסגעווארצלט יעדער פאטערלעכן געפיל ביי
איר, דאס האט מער נישט געקאנט צוריקקומען. שטילערהייט האט זי
אפילו געפילט א ווידערווילן צו אים. צוליב אים איז דאס איר מאן אומ-
געקומען. תמיד האט ער איר נאר צרות פארשאפט, טרויער אנטשאפט פריידי,
און אויך ווען ער האט שוין געוואלט פריידי ברענגען, האט ער אומגליק
געבראכט אויף איר קאפ. זי איז געווען נישט פרום, אבער אבערגלויבע-
ריש, געגלויבט אין מזל. פון אלע מאל איז איר פאטער איר בייזער גייסט
געווען. צום לעצט האט ער איר גאנץ גליק צעשטערט. זי האט אים נישט
אויסגערעדט. זי האט געזען זיין פינצטער מזל. דאס לעבן אליין האט אים
אפגעצאלט פאר זיין אומזיניק פירן זיך. פאראן גערעכטיקייט אויף דער
וועלט. זי האט רחמנות געהאט אויף אים, אבער קיין ליבשאפט ביי זיך צו
אים האט זי נישט געקאנט ארויסקריגן. וויפל זי האט זיך נישט געמיט,
האט זי גארנישט געקאנט אויפוועקן קיין ווארעמקייט אין איר הארץ צו
דעם, וואס האט זי געבוירן.

די מוטער אליין פלעגט זי מוזן טרייבן, זי זאל נעמען דאס קינד און
אריבערגיין אמאל צום פאטער.
— פארגעס נישט, טאכטער, אז ער איז א טאטע, — האט זי זי גע-

שטראפט. — ער האלט אין איין טעלעפאנירן, אפילו דעם אויטאמאביל האט ער צוגעשיקט.

אשכנזי האט אלע געשעפטן אוועקגעלייגט, ווען די טאכטער איז צו אים געקומען. ער האט איר מתנות געקויפט, צום הארץ זי צוגעדריקט. די קליינע פריווע האט ער אויף די דארע קני גענומען און געהוידעט, אויף דעם טעפעך זיך מיט איר אויסגעלייגט און ווי אַ הונט געבילט, צום פאָרגעניגן און געלעכטער פון קינד. ער האט איר אויך אַ סך מתנות געגעבן, יעדן טאָג אַנדערע צוגעשיקט מיטן דינער. דאָס, וואָס ער האט קיינמאָל נישט געגעבן זיינע אייגענע קינדער, האט ער איצט געגעבן דעם אייניקל זיינעם. אויך די אלטע פרוי זיינע האט די קליינע אַרומגענומען מיט די האַלב־געליימטע הענט, אויסגעקושט איר די פולכנע הענטלעך, יעדער לאַק אין קאַפּ. אָבער די קליינע האט נישט געקלעפט צו די נייע זיידע און באַבע.

נאָך פּוסטער פּלעגט ווערן אין פּאַלאַץ נאָך זייער אוועקגיין. אשכנזי האט אַראָפּגעבראַכט דעם זון זיינעם. ער האט אים געלט געשיקט קיין פאַריז, מיט בריוו פאַרוואַרפן, ער זאל קומען צו פאַרן קיין לאַדזש. נאָך לאַנגע בקשות איז דער זון געקומען. אָבער אשכנזי האט אים נישט דערקענט. פאַר אים איז געשטאַנען אַ מאַן אַ רייפער, אַ צעוואַק־סענער, קיין האָר נישט פון דעם יינגל פון די אַמאַליקע יאָרן. גאַרנישט איז געווען אין אים פון פּאַטער. אויך די שטימע זיינע איז געווען אַ גראַבע און אַ פרעמדע. ספּעציעל איז זי פאַרגרעבט געווען אין מיליטער, וואו ער האט געדינט אין מלחמה־צייט. אשכנזי האט זיך געשטעלט אויף די שפיץ פינגער, כדי צו דערגרייכן מיט די ליפן צום זונס באַקן, וואָס ער האט וואַרעם אויסגעקושט. אָבער דער זון זיינער האט אים קוים מיט די ליפן אָנגערירט די איינגעשרומפּענע באַק און געהאַלטן זיך אַזוי פרעמד, ווי ער וואלט גאַרנישט זיך אָנגעקערט מיט דעם קליינעם איינגעשרומפּענעם מאַן. אפילו די שפּראַך, דעם שטוביקן דייטש, האט ער נישט רעכט געדענקט און גערעדט פּראַנצויזיש, וואָס דער פּאַטער האט קיין וואַרט נישט פאַר־שטאַנען. דער זעלנער איז אים געלעגן אין יעדער באַוועגונג. אַ שראַם פון אַ מעסער האט דורכגעשניטן אַ האַלב פנים זיינס, צוגעבנדיק אים פרעמדקייט און גויאישקייט.

— אויפן פּראַנט געכאַפט, — האט ער געזאָגט מיט אַ געלעכטער, ווי ער וואַלט זיך פון עפעס זייער אַ פּריילעכער צייט דערמאַנט. — אָרנטלעך דורכגעהאַקט.

אשכנזי האט זיך דערפילט אַפּגעשטויסן פון דעם פרעמדן מאַן. נאָך פרעמדער האט ער זיך דערפילט, ווען דער זון האט אים מיט זיין פּראַנ־צויקע באַקענט, אַ פרוי אַ טונקל־הויטיקע, אַ קנאַכיקע, מיט זייער גרויסע שוואַרצע אויגן, וואָס ביי זייער גאַנצער שוואַרצקייט האָבן זיי קיין טראַפּי־יידישקייט נישט אין זיך. מיט לאַנגע פאַרביקע אוירינגלעך אין די אויער

מיט א סך בראנזאלעטן אויף די קנאָכיקע שטאַרק־טונקעלע הענט, מיט דינע געטאַקטע פיס, וואָס קוקן אַרויס פון שטאַרק קורצן קליידל, אין קליידער פאַרביקע, שרייענדיקע, האָט זי דערמאָנט אין איינע פון די אונז־גאַרישע טענצערינס אין די קאַבאַרעטן, וואָס אַשכנזין פלעגט אַמאָל אויס־קומען זען אין די וועגן, ווען ער האָט געמוזט מיט סוחרים אַ געשעפט באַגיסן. קיין איין וואָרט אויסער פראַנצויזיש האָט זי נישט פאַרשטאַנען. אַשכנזין איז גלייך קלאַר געוואָרן, אַז זי דאַרף זיין אַ גויע, אַ פראַנצויזין, צי אפשר גאָר נאָך ערגער, אַ ציגיינעריין, אַדער איינע פון די פראַנצויזישע קאַלאָניעס. ער איז שטאַרק רויט געוואָרן, דאָס גאַנצע בלוט האָט ער דער־פילט אין זיין בלאַס פנים, ווען די קנאָכיקע הייס־בלוטיקע נקבה האָט אים די באַק אויסגעקושט, מיט שמחה אים אין די אויגן אַריינגעלאַכט:

— מאָן פער, מאָן פער!

און באַלד דערויף האָט זי איר קליין האַריק הינטעלע געכאַפט אין די אַרעמס, געקושט עס אין נעזל, אין די אויגן און גערעדט דערצו מיט הייסע, ראַשיקע און פרעמדע צערטלעכע רייד.

ער האָט דעם זון נישט געפרעגט וועגן איר, אָבער ער איז געווען זי־כער, אַז זי איז אַ גויע. ער האָט עס געזען סיי אין איר אויפפירונג, סיי אין דעם הינטעלע, וואָס זי האָט גאָר פון די הענט נישט אַרויסגעלאָזט. זי האָט אויך קיין ברעקל בושא נישט געהאַט אין זיך. אין זיין קעגנוואָרט־אַשכנזים, איז זי פלוצלונג צוגעפאַלן צום מאָן און אים באַדעקט מיט קושן, געצערטלט זיך צו אים און אויפגעפירט זיך גאַרנישט ווי מען פירט זיך אין אַ לייטישער שטוב, ווי אַשכנזי איז געוואוינט געווען. ער האָט זיך גערויטלט, אַשכנזי, גאַרנישט געוואוסט וואָס צו טאָן מיט זיך פאַר בושא. נאָך די ערשטע עטלעכע טעג, האָט אַשכנזי גענומען מיטן זון רעדן וועגן אַ תכלית. ער האָט געוואָלט אַריינציען דעם בן־יחיד זיינעם אין דער פאַבריק, אויסלערנען אים מסחר, כדי ער זאָל האָבן וועמען איבער־צולאָזן זיין פאַרמעגן, דאָס הויז אַשכנזי זאָל נישט אונטערגיין נאָך זיין טויט. אָבער דער זון האָט אין פאַבריק נישט געוואָלט אַריינשמעקן. ער האָט נישט פאַרטראָגן דאָס קלאַפן און רוישן, די אַרבעטער, דעם טומל און גערודער. עס זענען אים גאַרנישט געקראַכן אין קאַפ אַריין די אַלע סוחרישע רייד, וואָס דער פאַטער האָט אין אים אַריינגערעדט. ער איז גלייך צוריק אַנטלאָפן אין פאַלאַץ, כדי צו פאַרברענגען מיט נאַרישקייטן. גאַנצע טעג האָט ער געמאַכט ספאַרט, געפעכט, געשוואומען אין באַסיין, געשפילט זיך מיטן הינטל אַדער אַרומגעריסן זיך מיטן ווייב. זי האָט געמאַכט קולות, די טונקל־הויטיקע פראַנצויזקע, אַז דער פאַלאַץ איז אויף רעדער געגאַנגען. אַשכנזי האָט קיין וואָרט נישט פאַרשטאַנען פון מכול רייד אין דער פרעמדער שפראַך, אָבער פאַרשטאַנען האָט ער, אַז זי פליאַקעוועט גאָר אויף דעם גרויסן שטייגער. איגנאַץ האָט געשוויגן, נאָר אַז זי פלעגט זיך צעלאָזן גאָר אויף די הויכע טענער און קריכן אים מיט די נעגל אין פנים

אריין, האָט ער זי אויסגעפאַטשט, אָז מען האָט געהערט די הילכן איבער אַלע שטובן. אַשכנזין איז דאָס בלוט פאַרגליווערט געוואָרן. עס איז אים געווען אַ חרפה פאַר זיך, פאַר דעם ווייב, פאַר דער דינערשאַפט, וואָס-וואָס, נאָר פון אויפהויבן אַ האַנט האָט ער קיינמאָל נישט געהאַלטן, נאָך דערצו אויף אַ נקבה. דאָס האָט ער געוואוסט, קומט פאַר ביי גויים, ביי אַרבעטער. נישט ביי לייטישע מענטשן, אין אַ יידישער שטוב, נאָך דערצו ביי אים אין שטוב. אָבער די ברוי־הויטיקע פראַנצויזין האָט זיך ווייניק געמאַכט פון איגנאַצעס פעטש. באַלד נאָכן אויסוויינען זיך, האָט זי גיך אָנגעפירט דערט דאָס פנים, אונטערגעפאַרבט די אויגן, די ליפן אָנגעשמירט און אין די אויגן פון אַלע אַרויפגעוואָרפן זיך קושן און האַלדון איר שלעגער מיטן זעלבן ברען, ווי זי האָט פריער געוואָרפן זיך אין צאָרן אויף אים מיט די נעגל. זי האָט געלאַכט הויך, ראַשיק, מיט הילכיקע קושן די מאַנצבילשע הענט באַדעקט. באַלד דערויף איז זי איר הינטל מיט אַזעלכע קושן באַ-פאַלן. ביים מיטאָג האָט זי מיט זולל וסובאַשן אַפעטיט געגעסן די פילע געריכטן און וויין געטרונקען ווי אַ שיכור. אַפטמאָל פלעגט גאָר איגנאַץ פאַרנעמען דעם פּאָטערס אויטאָמאָביל און אַרומפליען איבער די וועגן, איי-בערשרעקנדיק מיט זיין ווילדן פליען אַלע דאַרפישע מענטשן, בהמות און עופות. די פּאָליציי האָט אַלץ נייע פּראָטאַקאָלן קעגן אים געמאַכט. וויפיל מאָל דער פּאָטער האָט געדאַרפט די מאַשין, האָט ער זי נישט געהאַט.

— דער יונגער הער האָט זי גענומען. — האָט דער שאַפער געזאָגט אַ ברוגזער.

אָבער ערגער פון אַלץ איז געווען מיט געלט. ער האָט אַ וועלט מיט געלט געדאַרפט, אַשכנזים זון. ער האָט זיך אין שטאַט מיט אַלערליי פאַרדעכטיקע פאַרשוונען אַרומגעפירט, אין קאַרטן געשפילט, אין קאַבאָ-רעטן געאַנגען, אַוואַנטורעס מיט אַפיצירן געהאַט אין די שאַנטאַנען, גע-שיכורט. נאָכט ביי נאָכט פלעגט מען אים אָן אָנגעזויפטן פון די רעסטאָ-ראַנען ברענגען. אויך האָט ער די דינערשאַפט געזידלט.

מענטשן האָבן אים אַלץ נייע שלעכטע גרוסן פון זיין זון געבראַכט.

— ער קערט וועלטן, אַשכנזי יונאַר, הער פרעזעס, — האָבן זיי אים

דערציילט.

וויפל געלט דער פּאָטער האָט אים נישט געגעבן, איז אים אַלץ ווייניק געווען; און אַז ער האָט אים גענומען מוסרן, רעדן צו אים וועגן אַ תכלית, האָט ער גאַרנישט געוואַלט דולדן און גענומען פאַקן זיך אין וועג, צוריק קיין פאַריז.

— וואָס וועסטו טאָן דאַרט? — האָט אים דער פּאָטער געפרעגט.

— אין פּרעמדן־לעגיאָן אַריינטרעטן און קיין אַפריקע אַוועק, — האָט

ער געזאָגט אַ פינצטערער, קוקנדיק מיט האַס דעם פּאָטער אין די אויגן — ס'איז מיר סיי ווי סיי אַלץ נמאָס...

דער פּאָטער האָט אים נישט אַוועקגעלאָזט. ווידער אַמאָל און אַבער

אמאל האט ער אים געלטער געגעבן, נאכגעגעבן אים אלע זיינע שמד־שטיק, כדי אים איינצונעמען, צוגעוואוינען אים צום נייעם לעבן. קיין זאך איז אים נישט געפעלן געוואָרן. ער האָט פיינט געהאַט דאָ די מאַכלים, די מענטשן, די שטאַט, די שפּראַך. ער האָט גאַרנישט אויפגעהערט רייסן זיין קיין פאַרזי. מער נאָך פון אים איז די ברוי־הויטיקע פאַרשווינטע זיינע אַרומגעגאַנגען און אָנגעבלאַזענע. אמאַל איז ער אויף אַ ווייל גוט געוואָרן, אינגאַן, מיטן פּאַטער גערעדט, צו דער מוטער געקלעפט און אַפילו זי מיט געוואַלט אין פּאַלאַץ צום פּאַטער געבראַכט. אַשכנזי איז געשטאַנען אַ פאַרלירענער, דינהלע האָט געפלאַמט ווי אַ קליין מיידלעך.

— וואָס מאַכט מען? — האָט אַשכנזי געפרעגט דינהלען אַ פאַרלוי־רענער.

— וואָס זאַל מען מאַכן? — האָט דינהלע צוריקגעענטפערט, ברענענדיק אין פלאַמען.

אינגאַן האָט ביידע מיט געוואַלט צוגעפירט איינעם צום אַנדערן אין זיי מיט ביידע הענט צוגעהאַלטן.

— נו, צעקושט זיך! נו, גענוג געווען ברוגז! — האָט ער געזאָגט און געקוואַלן פון נחת.

די קנאַכיקע פּראַנצויזקע האָט ראַשיק מיט ביידע הענט אַפלאַדירט.
— בראַוואַ, בראַוואַ!

די עלטערן האָבן אויפגעשיינט, טאַטע־מאַמע האָבן געגלויבט, אַז ער ווערט און אַנדערער, און ער וועט זיך איינלעבן דאָ, גיין אויף אַ מענטשלעכן וועג און ברענגען זיי נחת פאַר אלע צייטן. זיי האָבן שוין אַפילו גענומען וועלן דערגיין ביי אים וועגן דער פּראַנצויזקע זיינער, דערוויסן זיך איינמאַל פאַר אַלעמאַל ווער זי איז, וואָס זי איז און צו זענען זיי טאַקע מאַן און ווייב, חלילה, אַדער בלויז געליבטער און געליבטע, וואָס קאַנען זיך פונאַדערגיין אַזוי לייכט ווי זיי זענען זיך צונויפגעקומען. זיי האָבן נאָך געוואַלט נחת האָבן אין אים, אינגאַן, דערלעבן זיין חתונה מיט אַ היי־מישער יידישער טאַכטער. אָבער ווי גיך ער איז גוט געוואָרן, אַזוי גיך איז ער פּלוצלונג ווילד געוואָרן, גאַנצע טעג זיך אין שטוב נישט געוויזן, נישט אין פּאַלאַץ, נישט ביי דער מוטער אין הויז. ער איז אַוועק קיין וואַרשע אויף טעג, נישט דערציילנדיק פריער וועגן דעם, נישט געבנדיק פון זיך צו וויסן אַפילו. די עלטערן האָבן זיך די אויגן אויסגעקוקט. צוריקקומען פלעגט ער אַ בייזער, און אויפגערעגטער, שרייען, טומלען, און ער קאַן דאָ נישט זיצן, און אַלץ שטייט אים ווי אַ בייך אין האַלדז.

איינמאַל פון אַ רייזע אַזאַ איז ער מער נישט צוריקגעקומען, צוזאַמען מיט זיין פּראַנצויזקע, הינטל און די זאַכן, מיט אַ וואָך שפּעטער איז אָנ־געקומען פון אים אַ קורצע טעלעגראַמע, אַז ער איז ווידער אין פאַריז און אַז דער פּאַטער זאַל אים שיקן געלט אויף דעם אַדרעס פון האַטעל, וואו ער וואוינט.

אשכנזי האָט זיך געפילט באַליידיקט, געקרענקט.
 — אַ זון זאל אַזוי גאַרנישט האָבן איבערגענומען פון טאַטן! — האָט
 אים געעגבערט אין מוח, ווי אין די צייטן, ווען אינגאָץ איז נאָך אַ יינגל
 געווען און שוין זיינע ווילדע פירעכצן אַרויסגעוויזן.
 גאַרנישט פון קיין ייד איז געווען אין דעם פאַרשוין, סיי אין זיין
 בענקען נאָך מיליטער, סיי אין זיין אַרומיאַגן זיך נאָך אַלערליי הולטייסטוועס
 און משוגעתן, סיי אין זיין האָס צו מסחר, תכלית־זאָכן, אינגאַנצן האָט ער
 אים דערמאַנט אין הונצעס זין די הולטאַיעס. אויך זיי האָבן אַזוי גע-
 האָסט די שטאַט, דעם מסחר, די מענטשן דאָ, און מער פון אַלץ דעם איי-
 גענעם פאַטער.

אשכנזי האָט טעלעפאָנירט וועגן דער טעלעגראַמע דינהלען, וואָס איז
 אומגעגאַנגען אַן אַ קאַפּ איבער איר זון.
 — מילא, — האָט ער זי געטרייסט, — אַבי ער איז דאָ, דער אוצר,
 זאַל זיין אין פאַריז.

אַבער זיך אַליין האָט ער נישט געקאַנט טרייסטן. ער האָט שוין
 געזען איצט, אַז די שפּיל איז פאַרן טייוול, אַז פון דעם יונג וועט קיין
 לייט נישט זיין. ער האָט געוואַלט אויפבויען צוריק זיין הויז מיט הייזער
 גלייך, צוגרייטן אַ יורש פאַר זיך, אַבער ס'לאָזט זיך נישט. נישט ער וועט
 פון דעם זון זיינעם די וועלט האָבן, נישט ער וועט פון אים יענע וועלט
 האָבן. קיין ברעקל יידישקייט האָט ער נישט אין זיך, שלעפט זיך אַרום
 מיט אַ גויע, אַ ציגיינערין אַדער דער רוח ווייסט זי ווער זי איז. הלואי
 ער זאל דאָס רענדל נישט איבערבייטן, אויב ער איז שוין נישט, גאָט באַ-
 היט, געשמדט, — האָט אַשכנזי געזאָרגט.

גאָט, פאַרוואָס קומט דאָס אים? — האָט אַשכנזי געקנייטשט דעם
 שטערן. — ער, וואָס דאָס גאַנצע לעבן אַרבעט ער, שלאָגט זיך פון די כוחות
 אַרויס, מיידט אויס יעדער הולטייסטווע, זאַל האָבן אַזאַ יורש. פאַר ווע-
 מען אַרבעט ער דען, מ'שטיינס געזאָגט? נישט פאַר זיך. ער אַליין האָט
 קיינמאַל גאַרנישט נישט געדאַרפט און דאַרף איצט אודאי גאַרנישט. זיין
 גאַנצע שפּייז פון טאָג איז ווערט גראַשנס. פאַר וועמען האָט ער אַנגע-
 הויבן איצט אַלץ אויפסניי? נאָר פאַר זיי, פאַר די קינדער. און וואָסער
 פרעמדקייט עס איז דאָ פון זיי צו אים! די טאַכטער האַלט זיך פון ווייטן.
 קוים וואָס מען זעט זי. דער זון איז אים אַ שונא. קיין מענטשלעך וואָרט
 האָט ער גאַרנישט געוואַלט אויסרעדן. אַפילו זיך נישט געזעגנט. בלויז
 אַ טעלעגראַמע נאָך געלט האָט ער צוגעשיקט.

נאָך די טעג פון צרות און עגמת־נפש אין פאַבריק האָט ער אין שטוב
 גאַרנישט געהאַט. אַ חוץ דער אייגענער איינזאַמקייט און דער פרויס קרעכצן.
 ביי דער אַרבעט האָט ער זיך נאָך ווי עס איז פאַרגעסן. אַבער אין די
 נעכט, די לאַנגע און שלאַפלאַזע, זענען אַלערליי שלעכטע געדאַנקען אַנגע-
 קומען. אַלערליי חולאתן זענען אַרויס. די ביינער האָבן געבראַכן, אויפן

הארץ האָט געברענט. אָפּטמאַל האָט ער אַ שטעכעניש אין די זייטן גע-
פילט, וואָס האָט גאַרנישט אָפּגעלאָזט. און פון צייט צו צייט האָט ביים האַרץ
אים פּלוצלונג פאַרקלעמט. נאָך פאַר דער מלחמה האָט ער אָזעלכע זאַכן
דערפילט און זיך באַאומרואיקט וועגן דעם, נאָר ער איז קיינמאַל צו קיין
דאָקטאָר נישט געגאַנגען, נישט געהאַט קיין צייט דערצו. אין דער אַרבעט,
אין יאָגן אין טרייבן האָט ער זיך אין אַלעם פאַרגעסן. אַ מאָל האָבן אים
דאָטוירים אַפילו געוואָרנט, אַז ער דאַרף זיך היילן, אַז עפעס איז נישט
אינגאַנצן מיט זיין געזונט, נאָר ער האָט זיי נישט געהערט. ער האָט נישט
געהאַט דערצו קיין געדולד.

אַפילו די ציין פלעגט ער זיך נישט אויסהיילן ווי עס געהערט צו זיין.
ער האָט נישט געקאַנט איינזיצן אויף דער דענטיסטן-שטול. ס'האַט אים פון
אַרט געטראָגן. מיט סאַדע האָט ער פאַרטרונקען די ברענענישן אויפן
האַרצן. מיט וואַרעמע פלעשער האָט ער פאַרשטופט די ווייטיקן אין די זייטן
און אין רוקן. ער האָט קיינמאַל נישט געוואָלט אַוועקפאַרן אין די בעדער,
וואוהין די דאָקטוירים האָבן אים געשיקט. איצט זענען זיי אַלע אַרויסגע-
קראַכן, די ווייטיקן, מיטאַמאַל. דער גאַנצער קליינער קערפער זיינער
איז פול געווען מיט מיוחשן, שטעכעניש און ברעכעניש. דאָס ווייב האָט
אים געיאָגט צו דאָטוירים, געבראַכט פראַפעסאָרן צו אים אין שטוב, נאָר
ער האָט זיי נישט געוואָלט קענען. ער האָט געוואוסט פריעראויס וואָס זיי
וועלן אים הייסן — רוען אַ סך, פאַרן אין די בעדער, נישט זאָרגן זיך, שלאָפן
אין די נעכט, אָפּהיטן זיך. אַשכנזי האָט קיין איינס פון די אַלע זאַכן נישט
געקאַנט פאַלגן. מער ווי שטענדיק האָט אים געטראָגן איצט, ערגער ווי
אַלעמאַל זענען די געשעפטן געגאַנגען, צום אָפּגרונט זענען זיי געלאָפן. אין
שטוב איז געווען איינזאַם, אומעטיק. די טאַכטער איז געווען פרעמד, פאַר-
טרויערט. דער זון האָט פון זיך נישט געלאָזט הערן אַ חוץ אַ טעלעגראַמע,
ווען דער טשעק איז אַרויסגעשיקט געוואָרן צו שפעט. דער אומגעקומענער
ברודער איז גאַרנישט אַוועק אין די נעכט פון די אויגן, ווי דעמאַלט אין
וואַקזאַלעכל, איז ער געלעגן פאַר אַשכנזיס אויגן אַ גרויסער, אַ מעכטיקער,
מיט אַ שנירל בלוט פון שטערן, וואָס ריינט אין דער באַרד אַריין און
גליווערט. וויפּל אַשכנזי האָט נישט פאַרמאַכט די אויגן, כדי נישט צו
זען דאָס דאָזיקע בילד, אַלץ מער האָט ער עס געזען. ער האָט אַלערליי
פילן גענומען, כדי די אויגן צוצומאַכן, אַנטשלאָפן צו ווערן, אָבער זיי
האַבן זיך נישט צוגעמאַכט. זיי האָבן זיך גלייך צו די פילן צוגעוואיינט.
נישט רעאַגירט אויף זיי.

ניין, ער האָט נישט געקאַנט אויספירן די פראַפעסאַרישע עצות וועגן
רוען, נישט זאָרגן, שלאָפן אין די נעכט און אָפּהיטן זיך. זיין קליינער צע-
ווייטיקטער קערפער האָט קיין רו נישט געהאַט. פון וויכטן געלעגער אויפן
פראַנצויזישן בעט האָט עס אים געהויבן.
עס האָט זיך נישט געלאָזט צוזאַמענקלעפּן דאָס צעבראַכענע הויז, ווי

ער האָט עס אָפגעמאַכט ביי זיך אין די אומגליקלעכע פעטערבורגער טעג. די שאַרבנס זענען זיך צעפאלן. און ער האָט אַרומגעבלאָנדזשעט איבער די גרויסע פּאַלאַץ-שטובן אין די שלאַפלאַזע נעכט, אַרומגעטשאַפּעט אין שלאַף-ראַק און אין די שטעקשיך.

די בראַנזענע מעפיסטאַפּעלן האָבן, ווי אַמאַל, געשטשירעט אויף אים מיט די ציין און געלאַכט אין די שטילע נעכט זייער שפּאַטיש געלעכטער.

קאָפיטל פינף און צוואַנציק

לאָדזש האָט געפלאַצט.

די פּאַפּירענע קייט, וואָס האָט די שטאַט אַרומגענומען, האָט זיך צע-ריסן, אויף פיץ-פיצלעך צעפליקט. די שלעכט-געדרוקטע מאַרקן מיט די פיל נולן אויף זיי זענען אינגאַנצן אָפגעשטעלט געוואָרן און נייע גילדנס, זיל-בערנע, מיט אַדלערס און אויסגעקריצטע קעפּ זענען אַרויס פון די מינ-צערייען אין גאַס. צוואַמען מיט די שמאַטעדיקע מאַרקן איז פאַרשוואַנדן אין שטאַט די אַרבעט, יאַגעניש, קויף און פאַרקויף, דאָס גאַנצע פּאַפּירענע לעבן, אַלץ האָט זיך אָפגעשטעלט.

די לאַגערן און די פאַבריקן זענען געבליבן פול מיט סחורות, וואָס מען האָט אָנגעאַרבעט פאַר דער גאַנצער צייט אָן חשובן און צאַל. די קראַמען האָבן מער קיין גראַשן נישט געלייזט. די טראַטוואַרן, וואָס זענען פריער פול געווען מיט קונים פון די שטעט און שטעטלעך, זענען אָפגע-ליידיקט געוואָרן. די פּאַליציאַנטן האָבן קיינעם נישט געדאַרפט יאָגן מער. אין די קאַפּעען און רעסטאָראַנדלעך זענען די קעלנער אַרומגעגאַנגען עובר-בטל און געיאָגט מיט די האַנטעכלעך די פליגן, וואָס האָבן געקלעפט צו דעם פאַרלעגענעם זיסן געבעקס אויף די בופּעטן. ביי די טישלעך זענען געזעסן די אַגענטן, מעקלערס, געלט-טוישער, קאַמיסיאָנערן, וואַיאַזשאַרן, זיי האָבן געשריבן מיט די בליישטיפטן אויף די מאַרמאַרנע טאַפּלס, געמעקט, חשובות אונטערגעפירט, נאָר קיין גלאַז קאַווע האָט קיינער פון זיי נישט באַשטעלט. מען האָט בלויז גערויכערט די פּאַפּיראַסלעך איינס נאָכן אַנדערן, אָנצינדנ-דיק זיי מיט די מיליאַניקע ווערטלאַזע מאַרקן, וואָס האָבן איצט פאַר שוועבעלעך גענוצט.

— אַ קאַווע? אַ טיי? — האָבן די קעלנערס געמונטערט די זיצנדיקע ביי די טישלעך, צו דערמאַנען זיי, אַז זיי דאַרפן עפעס באַשטעלן.
— שפּעטער! — האָבן זיך די מענטשן אָפגעבעטן און געדיכט פאַר-שריבן די טישלעך.

דאָס האָט מען אויסגערעכנט, ווער עס האָט אָפגעלעקט אַ ביין ביי דעם גרויסן יאַריד און ווער עס האָט געבראַכן הענט און פיס. לאָדזש האָט זיך איבערגעקערט, קבצנים, משרתים, אַלערליי פוסטע קעפּ און דרייער

זענען אריין אין די פעדערן אין די משוגענע טעג, האָבן געכאַפּט, געדרייט, אָנגעליגן און געבליבן ביי פאַרמעגנס. די סאַלידע, די גבירים, די שטענדיקע חכמים און גרויסע אויפטוער, זענען געבליבן ביים בייטשל, ביי די שלעכט-געדרוקטע מאַרקן, וואָס האָבן קיין ווערט נישט געהאַט.

פון אויסלאַנד האָבן אָנגעהויבן זיך ווייזן די ערשטע פייגל, די פאַר-שטייער פון וואָל- און ביינוול-קאַמפּאַניס, וואָס זענען געקומען אויפּמאַנען פאַר די רוי-שטאַפּן. מער ווי ווערטלאָז פאַפיר האָבן די אָפּנעמער נישט געהאַט וואָס צו געבן. דאָס איז אַלץ געווען, וואָס איז זיי פאַרבליבן. באַנ-קראַטן האָבן געהאַלט. די געריכטן זענען געווען פול מיט פּראָצעסן, אַד-וואַקאַטן. אין די טונקעלע דומפיקע נאַטאַר-קאַנצעלאַריעס איז געווען פול ווי אין חסידים-שטיבלעך. מענער האָבן באַצייטנס אָפּגעשריבן זייערע היי-זער, פאַבריקן, געשעפטן אויף די נעמען פון זייערע ווייבער, כדי די קרעדיטאַרן זאָלן זיי נישט צונעמען.

די פאַבריקן זענען געשטאַנען. קיין איין ביסל רויך האָבן די פאַר-קאַפּטשעטע קוימענס מער נישט געלאָזן. די אייזערנע פאַבריק-טויערן זע-נען געשטאַנען געשלאָסן, ווי די פעסטונגען, קיינעם נישט אַריינגעלאָזט, נישט אַרויסגעלאָזט. די אַרבעטער האָבן אין די טויזנטער איבער די גאַסן זיך אַרומגעשלעפּט, מיט ליידיקע קעשענעס און מיט איבעריקע הענט, מאַסן זענען ביי די אַרבעטס-פאַרמיטלונגס-ביוראָען געשטאַנען אין דער ריי און געוואַרט אויף דעם אויסרוף פון שמאַל-געפּנטן טירל וועגן עפעס אַן אַרבעט. דאָס האָט מען קיין פּראַנקרייך אַרבעטער געזוכט אויף צו גראַבן קוילן אין די גרובנס, און די פאַבריק-אַרבעטער האָבן זיך געשטויסן אין די רייען, כדי אַריינצוקריגן זיך אין צעטל פון די, וואָס דאַרפן אַוועק פון אייגענעם לאַנד, היים און פאַמיליע, אַבי אונטער דער פרעמדער ערד צו געפּינען חיונה. אַלערליי אַגענטן פון שיפּס-געזעלשאַפטן האָבן זיך אַרומגעדרייט צווישן די מענער אין די רייען, דערציילט זיי וועגן די גליקן אין פרעמדע לענדער איבערן ים, וואָס מען קאַן מאַכן, צוגערעדט צו קויפן שיפּסקאַרטן, אויסגעפּוצטע שווינדלער האָבן זיך פאַר קאַנסולן פאַרגע-שטעלט און פאַלשע וויזעס און פאַספאַרטן געגעבן פאַר די לעצטע געלטער, אַנטיסעמיטישע אַגיטאַטאָרן האָבן גיפטיקע רעדעס געהאַלטן קעגן די יידישע פאַבריקאַנטן, וואָס האָבן די פּוילישע אַרבעטער אַרויסגעוואַרפן אין גאַס, כדי זיי אַוועקצושיקן אין פרעמדע לענדער און אַליין צו בלייבן אין לאַנד, איינצופירן דאָס מלכות פון ישראל. קירכע-באַמטע האָבן זיך מיט פּושקעס אַרומגעדרייט, געקלונגען און גערופן צו געבן נדבות פאַר דער נייער קירכע אין שטאַט, וואָס מען דאַרף אויסבויען. רעוואָלוציאַנערן האָבן שטילערהייט פּראַקלאַמאַציעס געטיילט, שלעכט-געדרוקטע פאַפירלעך, פול מיט האָס קעגן די רייכע און הערשער און פול מיט קאַמפּס-רופן, איינצו-פירן די הערשאַפט פון די אַרבעטנדיקע. אַגענטן, פּאָליציאַנטן, פאַטריאַ-טישע ווייבער, סטודענטן אין קליינע פאַרביקע היטעלעך האָבן זיך נאָך

די רעוואָלוציאָנערן געיאָגט, געשלאָגן זיי, אַרעסטירט און מיט קללות און שפּייענישן געפירט זיי, צעשלאָגענע, מיט בלויע קעפּ און אונטער-געהאַקטע אויגן, אין די שטאַטישע פּאַליציי-קאַמיסאַריאַטן.

— שלאָגט זיי, די טראַצקיס! — האָבן קולות גערופן, — קיין פּאַלע-

סטינע!

אויפן באַלוט זענען ווידער די וועב-מאַשינען געשטאַנען איבערגע-דעקט אין די וואַכן-טעג מיט די שבתדיקע טישטעכער. ביי די שניידערס, זאַקנמאַכערינס, גאַלאַנטעריע-אַרבעטער, נייטאַרינס, זענען די מאַשינען גע-ווען פאַרוקט אין די ווינקעלעך פאַרלאָזענע און פאַרטרוקנטע. קינדער, דאַרע, אויסגעצערטע, זענען אין די שטובן געזעסן, דורך די געלאַטעטע שויבן צו די פּוסטע געסלעך אַרויסגעקוקט. די הענדלער פון אַלטוואַרג מיט זייערע ליידיקע זעק און גרויסע בערד האָבן גאַרנישט אויפגעהערט פאַררייסן די מרה-שחורהדיקע אויגן צו די אַרעמע פענצטער, זוכנדיק צו קויפן עפעס. קיינער האָט זיי ניט גערופן. בלינדע, הינקעדיקע, קרומע, אמתע און געמאַכטע קריפּלס, האָבן זיך אַרומגעשלעפט איבער די הויפּן, פאַרלייגט זייערע געצעלטן ביי די עיפּושידיקע מיסטקאַסטנס, וואוּ הפּקרדיקע הינט און קעץ האָבן געראַיעט, און געזונגען זייערע טרויעריקע בעטלע-רישע ניגונים.

זיי האָבן אויף מער גאַרנישט געהאַט צו וואַרטן, די מענטשן פון באַ-לוט. שוין פריער האָבן די מאַשינען זיי אַרויסגעשטויסן, דער דאַמף האָט זיי אויסגערויכערט. אין די פאַבריקן האָבן זיי די פּוילישע און דייטשע אַר-בעטער נישט אַריינגעלאָזט. אַפילו אין די יידישע פאַבריקן האָבן זיי נישט געטאַרט אַריינקומען. די גוים האָבן זיי פון די פאַבריק-האַלעס פאַריאָגט, צו זיי האָט געהערט בלויז די אַלטע וועב-שטול. אין די משוגענע טעג, ווען יעדער אומזין האָט געהאַט אַן אַרט, האָבן אויך די באַלוט-לייט געאַרבעט, מיט די הענט קאַנקורענץ קעגן דאַמף געפירט. איצט זענען זיי געווען די ערשטע אַרויסצופליען. קיין אַרבעטסלאָזע-שטיצע האָבן זיי נישט געקריגן. דער וואַיעוואַדע פּאַנטש-פּאַנטשעווסקי האָט שוין אַזוי דעם געזעץ געזען צו-צושניידן, אַז בלויז די אַרבעטער פון די גרויסע פאַבריקן זאָלן קריגן זייער גראַשנדיקע באַלוינונג. די געזעלן פון די קליינע יידישע ווערקשטאַטלעך זענען אין חשבון נישט אַריין.

יונגע און קרעפטיקע בחורים האָבן זיך געשטעלט אין די רייען פון די מלוכהשע אַרבעטס-ביוראָס, וואוּ מען גיט שוואַרצע אַרבעט ביי גראַבן קאַנאַלן, מאַכן שאַסייען, אָבער די גוים האָבן זיי פאַרטריבן.

— געאַנגען פון דאַנען, מוּישעס, — האָבן די אַרבעטסלאָזע זיי גע-

יאָגט, — אַוועק, טאַטעלע, מאַמעלע, אוי וויי! ...

פאַר זיי זענען געבליבן נישט מער ווי די יידישע צדקה אין דער קהילה און די ביליקע קיכן, וואָס די פאַרמעגלעכע עלטערע דאַמען האָבן אין באַלוט אַוועקגעשטעלט. די קרעמערס אין די קרעמלעך האָבן געדרימלט

זייער פוסט-און-פאסטן דרימל. קיין גראַשן האָט מען פאַר די אויגן נישט געזען.

דאָס גאַנצע לעבן איז געווען אויף דעם וואַקזאַל. מענער, ווייבער, קינדער, מיט פעק בעטגעוואַנט, מיט שבתדיקע לייכטער, מיט האַק און פאַק האָבן די וואַקזאַלן אַנגעפילט, האָבן אַלע וואַגאַנען פון די באַנען פאַר-נומען. לאַדזש איז געלאָפן, ווייבער זענען געלאָפן צו זייערע מאַנען אין אמעריקע, פאַטערס — צו קינדער, קינדער — צו עלטערן, אַמאָליקע דאַרפס-לייט האָבן זיך פלוצלונג דערמאַנט אין די גערטנער, וואָס זיי האָבן אַמאָל גע-פלאַנצט, אין די סעדער, וואָס זיי האָבן געהאַלטן, אין די קאַרטאַפּל-פעלדער, וואָס זיי האָבן פאַרזעצט, איידער זיי זענען קיין לאַדזש געקומען, און זיי האָבן געצויגן קיין אַרגענטינע, כדי אַנצוהויבן דאָס אַמאָליקע דאַרפישע לעבן אויפסניי.

חלוצים מיט אַפגעברענטע פנימער, חלוצות מיט פראַסטע קליידער און פאַרפלאַמטע געזיכטער, זענען מיט זייערע זעלנערישע רוקן-זעק, מיט שטעקנס אין די הענט און מיט די בלוי-ווייסע פענער הויך אויפגעהויבן, גרופנווייז קיין ארץ-ישראל געפאַרן, כדי צו באַארבעטן די חרובע ערד פון די אבות. זיי האָבן געזונגען זייערע העברעאישע לידער מיט האַלדז-קלאַנגען, ווי אַריענטאַלער, געטאַנצט זייערע התלהבותדיקע טענץ אויף די וואַקזאַלן, אין די וואַגאַנען. מער ווי די פאַרער, האָבן מיטגעזונגען און גע-טאַנצט די באַגלייטער זייערע. מען האָט לאַנג געפאַכעט מיט די פענער צו די אַפפאַרנדיקע און געריסן די העלדזער :

— לשנה הבאה בירושלים!

מיט ערשטער און צווייטער קלאַס, מיט אַ סך וואַליזעס, אין עלעגאַנטע קליידער, באַהאַנגען מיט שאַכטלעך, מיט בוקעטן אין די הענט, זענען פאַר-מעגלעכע יידן מיט זייערע אויסגעפוטערטע און אויסגעבריליאַנטעוועטע ווייבער און טעכטער געפאַרן צו די איטאַליענישע פאַרטן, כדי פון דאָרט מיט לוקסוס-שיפן אַריבערצוכאַפן זיך אין דעם ארץ-ישראל, פון וועלכן די צייטונגען שרייבן אַזויפיל און מען זאָגט, אַז מען קאָן דאָרט מיט קאַ-פיטאַל גוטע געשעפטן מאַכן. נישט אין גרופן זענען זיי געפאַרן, ווי די חלוצים, נישט מיט געזאַנג און טענץ, נאָר יעדער פאַר זיך און בסוד איינער פאַרן אַנדערן. מען איז נישט געפאַרן באַאַקערן די ערד. מען איז געפאַרן קויפן פלעצער, פאַרלייגן געשעפטן און פאַבריקן, אויב מען וועט קאַנען מאַכן אַ מטבע. שלעכט איז געווען אין לאַדזש. קיין גראַשן ריוח איז נישט געווען מער צו מאַכן אין דער שטאַט, וואָס האָט זיך איבערגעפרעסן מיט סחורה אויף יאָרן לאַנג. אויף דעם פּגור פון לאַדזש זענען, ווי די היענעס, די שטייער-באַאמטע אַרומגעקראַכן און געריסן שטייערן פאַר די מלוכה-קאַסעס. די איינציקע מענטשן, וואָס מען האָט אויף די לערע וויסטע גאַסן געזען, זענען געווען די מיליטער-לייט, באַוואַפנטע, אויסגעצופטע, מיט קעפּ פאַרריסענע, אויך באַאמטע אָן אַ שיעור מיט קנעפלעך און צייכנס.

ווי היישעריקן האָבן זיי די מלוכה־קאַסעס אָפגעגעסן. עס איז זיי גאַר־נישט געווען אַנצוועטיקן, און די שטייער־באַאמטע, גיריקע, בייזע, הינטער־ליסטיקע, זענען אַרומגעלאָפן איבער די יידישע קראָמען און פאַבריקן, צו באַלמעלאַכעס ליידיקייט און געריסן ביי זיי די לעצטע גראַשנס, כדי אַנ־צופילן די מלוכהשע קאַסעס. זיי האָבן אַרויסגענומען מאַשינען פון קע־לער־שטובן, בעטגעוואַנט פון די בעטן, סחורות פון די קראָמען און אויף זייערע וואַגנס אָפגעפירט אין די שפייכלערס, כדי פאַר זייערע געלטער אויסצופילן די קאַסעס.

די אַרעמע יידישע ווייבער זענען נאָכגעלאָפן נאָך די וואַגנס ווי נאָך לוויה־עגלות, באַוויינט זייער אַרעמקייט, וואָס מען פירט אַוועק. — מענטשן, זעט דאָס אומגליק דאָס גרויסע, — האָבן זיי גערופן, ברעכנדיק די הענט, — קוקט אויף דעם בראַך, וואָס האָט אונדז געטראָפן. ביי די פאַרמעגלעכע האָט מען די געשעפטן פאַרחתמעט, דאָס צירונג פון די העלדזער ביי די ווייבער אַראָפגענומען, די גאַלדענע זייגערס פון די טאַשן ביי די מענער אויסגעליידיקט, מען האָט געשוירן די שעפסן, וואָס האָבן שוין לאַנג זייער וואַל געהאַט פאַרלוירן, זיי זענען דעריבער געלאָפן, די רייכע, פון דער שטאַט, אָפגעראַטעוועט באַצייטנס, וואָס עס איז נאָך פאַרבליבן, כדי צו באַזעצן זיך אין דעם ארץ־ישראל, דעם פרעמדן און ווייטן, כדי אויסצובויען אַ ניי פוילן, אַ לאַדזש אַן אייגנס, אַ פיעטראַקאווער גאַס אין לאַנד פון די אבות.

פרעמד איז זיי געווען דאָס לאַנד פון די אבות, ווייט. זיי האָבן גאַרנישט אַנגעהערט זיך מער מיט די האַלדזיקע אַריענטאַלישע געזאַנגען, וואָס די חלוצים האָבן אין דריטן קלאַס אַזוי הויך געוונגען, מיט די התלהבותדיקע טענץ זייערע. אין פויליש און אין לאַדזשער דייטש האָבן זיי, אומראַויקע, זיך אויסגעפרעגט וועגן דעם קלימאַט אין דעם פרעמדן לאַנד, וועגן דער דאַרטיקער שפראַך און מנהגים. פרעמד איז זיי געווען די שפראַך די העברעאישע, וואָס מ'קען עטוואָס אין סידור, אָבער מען פאַרשטייט דערפון קיין וואָרט נישט, ווען מען הערט עס אין די אַראַבישע קלאַנגען. פרעמד פאַר זייערע אייראָפּעאישע קערפערס זענען געווען די אַריענטאַלישע זון, געוויקסן און פלאַנצן. פון צעדערבויער, פאַלמעס, אייזלען און קעמלען, פייגן־בויער און איילבירטן, האָבן זיי געוואוסט בלויז פון חומש, וואָס מען האָט מיט זיי אַמאָל געלערנט אין חדר. די ווייבער האָבן געוואַלט וויסן, צי מען טאַנצט דאָרט די נייעסטע טענץ, צי עס זענען דאָ סאַסנע־וועלדער אויף זומער און שניי אויף ווינטער. זיי זענען נישט געווען גאַנץ זיכער, צי מען טראַגט דאָרט די פעלצן, וואָס זיי פירן מיט זיך, און צי מען פראַוועט מאַסקן־בעלער קאַרנאַוואַל.

— „באָזשע קאַכאַני“, — האָבן זיי געקרעכצט, — ווער ווייסט, וואָסער לעבן דאָרט איז אין דעם פרעמדן לאַנד!
ווי אין גלות אַרײַן, זענען זיי געפאַרן אין דעם לאַנד פון ישראל.

אָגענטן, מעקלערס, שדכנים, כלל-טוער, ערד-פאַרקויפער האָבן שוין באַצייטנס געשעפטן געמאַכט. פעסער-פעלשער, פרויען-פאַרפירער, אַלער-ליי מיאוסקייטן און אָפּפאַל האָבן געראַיעט אַרום די עמיגראַנטן, אָפּגע-נאַרט, באַשווינדלט, פאַרפירט, אויסגענוצט. פון אַלע וועגן און שטעגן איז מען געלאָפּן פון לאַנד, וואו מען האָט הונדערטער יאָרן געוואוינט, צו נייע לענדער און פעלקער, קיין נאַרד-אַמעריקע און אַרגענטינע, קאַ-נאַדע און בראַזיליע, קובאַ און טשילי, פראַנקרייך און פאַלעסטינע, בעל-גיע און דייטשלאַנד, צו אַלע ווינקלען פון ערד-קוגל.

ווי מיט הונדערט יאָר צוריק קיין לאַדזש, האָבן איצט פון לאַדזש די מענטשן געצויגן, אַוועק פון דער אויסגעבויטער שטאָט צו לענדער פרעמדע, אומבאַקאַנטע, אַנצוהויבן פונסניי.

אין לאַסט-אויטאַמאָבילן, אין דראַזשקעס, אין באַלעגאַלעשע בוידן, אין פויערשע וועגענער, אין האַנט-וועגעלעך, אין וועלכע מענטשן זענען איינגעשפּאַנט, האָבן די אויסוואַנדערער געפירט זייערע זאַכן, זייער בעט-געוואַנט און חפצים, זייערע ווייבער און קינדער צו די באַנען, וואָס פירן פון פוילן צו די גרענעצן. דאָס זענען די מענטשן אַוועק פון לאַדזש, וואו סחורות זענען געווען אַ סך, נאָר קיין מערק זענען פאַר די סחורות נישט געווען. קיין פּלאַץ איז נישט געווען פאַר די, וואָס האָבן די שטאָט אויס-געבויט און אַוועקגעשטעלט.

פאַר די טויערן זענען די שטאַטישע גויים געשטאַנען און געקוקט אויף די אויסוואַנדערער. זיי האָבן נישט געוואוסט, וואָס צו זאָגן, פרייען זיך אָדער באַזאָרגט זיין. וועט עס פאַר זיי זיין בעסער אָדער ערגער איצט. און זיי האָבן בלויז געשוויגן.

אויף די פעלדער, וואו די באַנען גייען דורך, האָבן פויערים זייערע אַקערס אָפּגעשטעלט, פאַרלייגט די הענט צו די שטערנס און מיט העלע אויגן פון אָפּגעברענטע פנימער פאַרחידושט באַטראַכט די אַנגעשטופטע וואַגאַנעס מיט יידן. פויערטעס האָבן פאַרקאַשערט די געבלימלטע טיכלעך אויף די קעפּ און דורך די וואַגאַן-פענצטערלעך נאַכגעקוקט די חלוצישע טעניץ, אויפגעכאַפט די הילכיקע פרעמדע אַריענטאַלישע געזאַנגען.

דאַרפישע קינדער מיט הינט זענען אַרויס פאַר די געפלאַכטענע פלווין און געבילט און געשריגן. אין די דייטש-באַוואוינטע דערפער און שטעטלעך זענען די קאַלאָניסטן און די וועבער אַרויס פון די הייזער און נאַכגעקוקט די, וואָס האָבן צו די גרענעצן געצויגן, דורך וועלכע זיי זענען אַמאַל דאָ געקומען אַהער.

גאַרנישט קיין האַפּענונג איז פאַרבליבן פאַר די געבליבענע אין דער שטאָט, וואָס איז אַזוי שנעל אויסגעבויט געוואָרן אויף די פּוסטע זאַמדן. ווי אַן אָפּגעריסענער אבר פון אַ גוף, אַזוי איז געלעגן איצט די שטאָט אַן דעם גרויסן רוסישן מאַרק, פון וועלכן זי האָט חיונה געצויגן. אַ וויילע האָט זי אויפגעצאַפּלט, ווי אַ גוסס אין דער לעצטער מינוט, כדי אויסצוויגן

דערנאך אינגאנצן. אויף איר פגרא האבן די שטייער-באאמטע געלעבט אין געהאוועט, ציענדיק אירע לעצטע זאפטן.

צוזאמען מיט דער שטאט, האט אויך דער קעניג אירער, מאקס אשכנזי, געפרואווט אויפלעבן. אבער דאס איז נישט געווען מער ווי א שטארקע קאנוואולסיע פון א חולה-מסכן, ווי דאס העלע צעפלאקערן זיך פון א צאנקענדיק ליכט פארן אויסגיין. גארנישט האט זיך געלאזט צונויפקלייבן פון די צעבראכענע שארבנס פון מלכות-אשכנזי. עס האט געפלאצט צוזאם-מען מיט דער שטאט, ווי עס איז געבוירן געווארן מיט דער שטאט.

אין איינער א שפעטער שעה אין דער נאכט האט אויך מאקס אשכנזיס הארץ געפלאצט.

ווי אן לופט האט אשכנזי נישט געקאנט אטעמען אין דער שטאט אן רויך. די שטילע פוסטע שטאט האט אים געשטיקט. ער האט מער נישט געקאנט פארזוכן פון מאגערן עסן, וואס דער קאמערדינער האט אים אויף דער זילבערנער טאץ פייערלעך צוגעטראגן. ער האט מער נישט געקאנט צו-טאן קיין אויג אין די נעכט, ווען מאטארן רוישן נישט און סירענעס שווייגן.

ער האט געשלונגען די שלאף-פילן איינס נאכן אנדערן אין די נעכט, די איינציקע שפייז, וואס זיין גוף האט נאך פארצערט. אבער זיי האבן אים נישט געהאלפן. זיין גאנץ לעבן איז אים פארבייגעגאנגען אין די לאנגע פוסטע נעכט, זיין רוישיק אומזיניק לעבן. אלע געשטארבענע קרובים זיי-נע, נאענטע, באקאנטע האבן זיך דורכגעשלייכט פאר אים — פאטער, מוטער, חיים אלטער זיין שווער, פרייווע, מער פון אלע איז דער צווילינג-ברודער זיינער, יעקב בונם, גארנישט אפגעטראטן פון זיין בעט. דאס שנירעלע בלוט האט נישט אויפגעהערט רינען פון זיין שטערן אין דער בארד אריין און גליווערן. אשכנזי איז א קאלטקייט אין די ביינער דורכגעלאפן. די פוכענע קאלדע האט אים גארנישט געקאנט דערווארעמען.

ווי שטענדיק, ווען ער האט נישט געקאנט שלאפן, איז ער אין שלאף-ראק און אין די שטעק-שיך אראפ פון בעט און ארומגעבלאנקעט איבער זיינע שטובן פון פאלאץ. פוסט איז אלץ ארום געווען. אשכנזי האט דערפילט א מורא אין די גרויסע שטובן. דער אייגענער נאכקריכנדיקער שאטן האט אים געשראקן. ער האט געוואלט האבן עמעצן לעבן זיך, אבער קיינער איז נישט געווען. בלויז דאס ווייב איז געלעגן האלב געליימט אין איר בעט. קיינער איז ניט געווען ארום אים, קיין קינד, קיין אייגענער מענטש. ער האט ארויסגעקוקט דורך די פענצטער אין גרויסן פאבריק-הויף אריין. עס איז געווען שווארץ דער הויף, חושך. פון שווארצקייט האבן די הויכע קוימענס ארויסגעבליקט אין די הימלען, ווי אויסגעשטרעקטע פינצטערע צונגען.

ער איז צוגעגאנגען צו די גרויסע געשניצטע שאפעס און געזוכט אין

די ביכער, די רייך-געבונדענע און גאלד-באצירטע. אבער האָט קיין שום וואָרט אַזעלכעס, וואָס זאָל אים זיין אייגן אין דער שפעטער שווערער נאָכט, נישט געפונען. די גאָטישע אויסגעשטעלטע שורות אויף די גלאַטיקע דיקע בלעטלעך זענען געווען פרעמד, אומזיניק. ער האָט אַראָפּגעבויגן זיך צו דער ערד, צו די אונטערשטע פּאָכן, וואו די ספרים זענען געשטאַ- נען באַהאַלטענע, מען זאָל זיי נישט אַרויסזען. ער האָט אַרויסגעצויגן אַ תנ"ך, אַן אַלטן, אַ לעדער-געבונדענעם און צעריסענעם, און צוריקגעגאַנגען צום בעט.

ביים רויטן שיין פון עלעקטרישן ליכט, אונטער דעם גרויסן פאַרשייטן בילד פון אַ נאַקעט יונג ווייב, וואָס אַנטלויפט פון אַ סאַטיר, האָט ער געמישט די אַלטע שאַרסטקע בלעטער פון תנ"ך, זייטל נאָך זייטל. די שווערע מוסר-רייד פון משלי און קהלת וועגן הבל-הבלים פון לעבן, אַט די אַלע ווערטער, וואָס ער האָט זיי שטענדיק, פון קינדווייז אין חדר ביו די שפעטערע יאָרן, פיינט געהאַט, געלאַנגווייליקט זיך פון זיי, ווי פון צייג- לאָזע רייד פון זקנים עובר-בטלס, זענען איצט, אין דער שפעטער שלאָפּ- לאָזער נאָכט, געווען נאָענט, אמת. באַלד האָבן די פּינגער זיינע אַ פאַרקנייטשט בלאַט אַנגעטאַפּט. דאָס איז געווען איוב, דאָס ספר, וואָס ער האָט אין דער שבעה נאָך זיין ברודער געלערנט און אַ בלאַט דאָרט פאַרקנייטשט. מיט אַ גיריקייט, ווי ער וואָלט די ווערטער צום ערשטן מאל אין זיין לעבן געזען, האָט ער גענומען מורמלען די אַלטע אָפּגעריבענע ווערטער פון די געלע האַרטע בלעטער, ליענען דעם גורל פון איוב, דעם מאַן פון לאַנד עוף, וואָס האָט געהאַט זיבן זין, דריי טעכטער, זיבן טויזנט שאַף, דריי טויזנט קעמלען, פינף הונדערט רינדער, גרויסע פאַרמעגנס, איז גרעסער געווען פון אַלע קינדער פון מזרח, נאָר דער שטן האָט אים אַנגעגריפן.

„און דער שטן איז געקומען און געשלאָגן איובן מיט קרעץ פון קאַפּ ביז די פיס,“ האָט ער געלערנט, „ און ער האָט גענומען אַ שערבּעלע צו קראַצן זיך און ער איז געזעסן אין אַש. און איובס דריי פריינט האָבן גע- טאָן הערן דאָס אַלדאָס שלעכטס, וואָס איז געקומען אויף אים, און זיי זענען געקומען יעדער פון זיין אַרט — אליפו פון תימן, בלדד פון שוּחי און צופּר פון נעמי. און זיי האָבן זיך געטאָן פאַרזאַמלען צו קומען צו שאַקלען אויף אים מיט די קעפּ און צו טרייסטן. און זיי האָבן געטאָן אויפהויבן זייערע אויגן פון דערווייטנס און זיי האָבן אים נישט דערקענט. און זיי האָבן אויפגעהויבן זייערע שטימען און געוויינט. און יעדער מאַן האָט צעריסן זיין קלייד און זיי האָבן געוואָרפן ערד אויף זייערע קעפּ צום הימל. און זיי זענען געזעסן מיט אים אויף דער ערד זיבן טעג און זיבן נעכט און נישט געטאָן רעדן צו אים קיין וואָרט, דען זיי האָבן געזען, אַז זייער גרויס איז דער ווייטיק, און נאָך דעם האָט איוב געעפנט זיין מויל און געפּלוכט זיין טאַג...“

זיין בעט געהאנגען, כדי צו רופן דעם קאמערדינער. אבער ווען דער קאמערדינער איז אריינגעקומען, איז אשכנזי שוין געווען טויט. פון די שכנישע צימערן האבן די זיגערס אויסגעקלונגען זייערע שעדן לאנגזאם און פייערלעך.

אשכנזי האט אוועקגעלייגט דעם ספר א וויילע אויפן קישן און אונטערגעשפארט די האנט צום אויער, כדי אויסצוציילן די שפעטע שעהן אין דער נאכט. אין דער רגע האט ער דערפילט א קלעם אין הארץ, ווי אן אייזערנע צוואנג וואלט אים פעסט אָנגעכאַפּט. ער האט א קרעכץ געטאָן און אָנגעכאַפּט מיט דער האנט דעם עלעקטרישן שוור, וואָס איז איבער זיין בעט געהאנגען, כדי צו רופן דעם קאמערדינער. אבער ווען דער קאמערדינער איז אריינגעקומען, איז אשכנזי שוין געווען טויט.

זיין קאָפּ איז געלעגן אויפן צעקנייטשטן ספר. די האנט האט פעסט געהאלטן זיך אין דעם עלעקטרישן שוור, איינגעקלאַמערט מיט קראַמפּיקע פינגער.

קאָפּיטל זעקס און צוואַנציג

אויף דער לוייה פון מאַקס אשכנזי האט גאַנץ לאַדזש זיך פאַרזאַמלט. די פּיעטראַקאווער גאַס איז געווען שוואַרץ פון מענטשן, קאַרעטעס און דראַשקעס. שוואַרץ־קאַפּאַטעדיקע און שוואַרץ־בערדיקע חסידים, שוואַרץ־וואַנצעדיקע און שוואַרץ־צילינדערדיקע פּאַבריקאַנטן, סוחרים און באַנקירן, דאַמען אין טונקעלע קליידער, פאַרמעליקטע קרעמער, משרתים, מעקלערס, באַלמעלאַכעס, חדר־יינגלעך, ישיבה־בחורים, אַרעמעלייט, קאַליקעס, דאָס גאַנצע גרויסע יידישע לאַדזש, פון דער פּיעטראַקאווער ביזן באַלוט, איז זיך צונויפּגעקומען צו באַגלייטן צו זיין אייביקער רב דעם אייביק־אומרויאקן לאַדזשער מאַן.

אין דעם סוף פון מאַקס אשכנזי האט מען געזען דעם סוף פון דער שטאַט, אין זיין לוייה — די לוייה פון לאַדזש. און אַלע זענען געגאַנגען טרויעריקע אין לאַנגן צוג, טריט ביי טריט, שפּאַן נאָך שפּאַן. אויבנאָן, ביי דער מיטה, אָן יעדער פאַרפּוצונג און בלומען, זענען געגאַנגען דריי פאַרהילטע ווייבער אין שוואַרצן. כאַטש זייערע פּנימער זענען געווען פאַרהילטע אין טרויער, האָבן אַלע געוואוסט, אַז דאָס זענען ביידע ווייבער אשכנזיס און זיין טאָכטער. מיט געבויענע קעפּ, האַלטנדיק זיך אונטער די הענט, האָבן די דריי אלמנות געצויגן נאָך דער לאַנגזאַם־פאַרנדיקער עגלה. די קברנים האָבן אַ קליינעם קבר, ווי פאַר אַ קינד, אויסגעגראָבן פאַר דעם קעניג פון לאַדזש. אַ פרעמדער ייד האט וויינענדיק געזאָגט נאָך אים קדיש.

יידן האבן זיך אראפגעבויגן צו דער ערד און געווארפן ערד אויף זיין קבר.

— פון ערד קומסטו און צו ערד גייסטו, — האבן זיי געמורמלט הינדער טערוויילעכטס.

אויף דעם לאדזשער הימל האט זיך א שווערע כמארע אראפגעלאזט, א ווינט האט גענומען בלאזן און שיטן שטויב די מענטשן אין די אויגן. שווער, ווי די כמארע איבער זיך, זענען די באגלייטער צוריקגעגאנגען אין דער שטאט אריין, דער פוסטער און פרעמדער.

— זאמד, — האבן יידן געברומט, פארשטעלנדיק די אויגן פארן שטויב, וואס האט זיי נאכגעיאגט.

— אלץ, וואס מיר האבן געבויט דא, איז געווען אויף זאמד, — האבן זקנים שטיל געמורמלט.

דער אוונט האט גענומען צופאלן גיך, האסטיק, אויף דעם פארוואלקנטן הימל האט א געבויגן שנירל פון פייגל, ווי א האלבע לבנה, זיך שארף געצייכנט, גיך געפלויגן ערגעץ און הויך געשריגן.

(ווארשע—ניו-יארק, 1933-1935)

ווערק פון י. י. זינגער

1923	פערל — דערציילונגען
1923	אויף פרעמדער ערד — דערציילונגען
1927	שטאל און אייזן — ראָמאַן
1927	ניי־רוסלאַנד — רייזע־איינדרוקן
1932	יאָשע קאַלב — ראָמאַן
1935	די ברידער אַשכנזי — ראָמאַן
1937	פּרילינג — דערציילונגען
1938	חבר נחמן — ראָמאַן
1943	משפּחה קאַרנאַווסקי — ראָמאַן
1946	פון אַ וועלט וואָס איז נישטאַ מער — אויטאָביאָגראַפיש
1949	דערציילונגען

